

Данило КОЦИЋ

ЛЕСКОВАЧКИ ПИСЦИ
&
ТРАГОВИ *и* ТРАГАЊА
I

Лесковац 2015.

Данило КОЦИЋ

**ЛЕСКОВАЧКИ ПИСЦИ
&
ТРАГОВИ *и* ТРАГАЊА
I**

Стари Лесковац: Драгољуб Станковић „Чиви“

Лесковац 2015.

*Студија „Лесковачки писци – трагови и трагања I“
посвећена 100. годишњици почетка Великог рата
и 70. годишњици ослобођења од фашизма*

УМЕСТО УВОДА

Одавно је постојала потреба да се о лесковачком стваралаштву XX века напише прегледна и садржајна *историја књижевности и публицистике*. Иако је било довољно образовних, мудрих, вредних Лесковчана, који су то до сада могли да учини, из вероватно бројних, мени непознатих разлога, није урађено.

Делимично, и то само у неколико наврата, о историји лесковачке књижевности прибележени су подаци у избору појединих радова, најчешће песама, какав је случај са „*Песмотисом*”, најобухватнијом песничком збирком лесковачких стваралаца.

Најбољу, најцеловитију анализу лесковачке књижевности написао је *Драгољуб Трајковић*, правник и засигурно један од најобразованијих Лесковчана минулог века. Његов „*Преглед лесковачког књижевног стваралаштва*” је незаобилазна литература за било коју озбиљнију анализу. Због тога се појава овог дела 1973. године, као посебне едиције „*Нашег стварања*” (уредник *Томислав Н. Цветковић*), може сматрати изузетним догађајем, јер је реч о студији која иде у ред најбољих, највреднијих остварења, која су настала у Лесковцу.

Верујем да у време појаве „*Прегледа лесковачког књижевног стваралаштва*” ни аутор, ни уредник тог посебног издања „*Нашег стварања*”, нису ни били свесни његовог значаја. Наш савременик, проф. др *Душан Јањић*, полиглота, зналац и наше и светске, посебно француске литературе, говорећи о другом, такође свестрано образованом књижевнику *Николају Тимченку*, приупитао се, да парафразирам, како и сам не зна зашто је највећи лесковачки филозоф и есејиста своје прилоге у „*Помаку*” називао „*малим есејима*” када су они „*најмање мали*”. Пред таквом упитаношћу био сам и ја док сам се сусретао са делима појединих лесковачких стваралаца. Једино објашњење, па и можда једини прави одговор, дао је давно неки мудрац који је за другог мудраца рекао како „*само они имају права да буду – скромни*”. У томе се и крије одговор на нека од питања која се намећу када се са уважавањем говори о људима који су оставили неизбрисив траг у лесковачкој прошлости.

Ова моја књига *рађала се из протеста*, али уз много *наде*; рађала се јер сам хтео, иако свестан своје недовољне упућености у све тајне лесковачке литературе, па и недовољног знања у писању овако обимних дела, да се као човек овог *временског теснаца*, макар делимично, одужим вредним, упорним људима, који су живели у другим *временском простору*.

Истовремено настала је из жеље да прибележим, макар узглед, у фрагментима, који камичак сјаја о људима, писцима, и не само њима, који и данас стварају, каткад потпуно заборављени или врло мало признати у средини којој су поклонили најлепше године и своје најлепше снове.

Књига је писана и са надом да ће неким послужити као подстрек да се лате тог заносног, лепог трагања за нечим што се зове – литература. Бити сам, одвојен од свакодневне галаме, од људи, неким се може учинити највећом казном. Али бити сам, и то поклоњено време даривати неком другом животу, била је моја највеће снага која ме је и нагнала да истрајем у овом послу. *Писање* - давно сам чуо и прибележио - *писање је дело усамњених људи. Самоћа се дружи са надом да ће тај тренутак бити наше једино – вечито трајање!*

Књига „*Лесковачки писци – трагови и трагања*“ није, наравно, само моје дело. Могло би се рећи да је и понајмање моја рукотворина. Ако се пажљиво чита, а верујем да ће је многи тако и читати, лако се може уочити, као на *брисаном простору*, да ми је у овом подухвату богата литература била највећи савезник. Ако човек жели да буде довољно искрен и ако жели да буде део оваквог пројекта, природно је што је своје савезнике морао да тражи у књигама које су створене пре десет, двадесет, па и стотину година. И не само у књигама, и не само у периодици, и не само у затуреним белешкама. Дабоме, највише тамо, али за овакву врсту подухвата потребно је све то и много више од тога. Оно најважније – уз свакодневни, упорни, систематски рад – остаје ипак тајна сваког аутора. То је та шифра која може да доведе до успеха. Тај део стваралачког чина је – само мој! Трагање, одабир литературе, процена вредности сваког податка, критички осврт на време, људе и догађаје, дело су којим се сваки аутор књиге може без остатка да прикаже свима – и добронамернима и осталима. Ти *остали* су, знам из властитог искуства, драгоцености, важнији саговорници, јер ионако *аутор верује* – ма колико био самокритичан и склон реалности – да је написао добру књигу. Јер, да није тако, оне не би ни настајале!

У писању оваквих књига – и то свакако треба казати – није довољна само ауторова жеља, па ни обимна литература (али су то, свакако, предуслови без којих се тај наум не може остварити) нужна је и нека врста *интелектуалне дрскости* да се на све изазове који се намећу дају одговори „*отворених очију*”. Дабоме да је и то само део, али важан део, посла, а све остало је – мукотрпно истрајавање.

Могло бих да закључим, не без лажне скромности, да сам део овог пројекта највећма успешно остварио, али се надам да ћу уз отворену, стручну критику, понешто од пропуштеног исправити у наредном, другом издању, и тако омогућити још потпунији увид у књижевно стваралаштво Лесковца у веку који је за нама, али и на почетку новог доба.

Данило КОЦИЋ

КРАТКА ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА

Лесковац у писаним документима. – Први учитељи и школе. – Прве новине и културне установе. – Важни догађаји на почетку XX века. – Лесковачка периодика између два рата. – По величини други град у Србији. – Први филмови, мотоцикл и ауто. – Прве лесковачке фабрике. – Лесковац „српски Манчестер“. – Тешки дани окупације. – Школе крајем XIX века – Ча Митина школа. – Лесковачка гимназија. – Лесковачка гимназија и Радоје Домановић. – Лесковачки говор.- Речник лесковачког говора. – Лексика лесковачког говора. – Црнотравски речник. – Речник говора јабланичког краја

КРАТКА ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА

ШЕСТ ВЕКОВА ЛЕСКОВЦА - Године 1989. Скупштина општине Лесковац образовала је Одбор за обележавање шест векова постојања Лесковца и том приликом, сходно тврђењу појединих (стarih) историчара као први помен Лесковца узет је датум и година из повеље деспота Стефана Лазаревића, издате руском манастиру Светом Пантелејмону на Светој Гори 1395. године. Из низа планираних пројеката релизована је врло вредна књига „*Историја Лесковца*” др Живана Стојковића, др Слободанке Стојичић и Хранислава Ракића¹.

У међувремену, поједини историчари изразили су сумњу у тачност године првог помена Лесковца што је условило и померање обележавања шест векова од првог помена Лесковца. Затражена су и стручна мишљења познатих академика и професора о првом помену Лесковца. Чини се да је овај проблем дефинитивно решен, али отом потом.²

%

Станко Миљковић констатује у чланку „*Трајање у простору и времену*”, који се први пут појавио у „Нашој речи” 1999. године, да је Лесковац, још у време када се није тако звао, врло старо насеље. На брду Хисар, изнад Лесковца, археолози су пронашли трагове живота још из праисторијског доба (неолита). Зна се поуздано да је на Хисару постојало градилиште у римском и вазантијском периоду.³

Наиме, постоји једно популистичко и помало вулгарно тумачење да је Лесковац добио име по *лесковој шуми* којом је била богато обрасла котлина Глубочице. Међутим, професор Јован Деретић у свом делу „*Срби – народ и раса*” цитира неког историчара Госелина као доброг познаваоца предхришћанске историје Срба. Тај Госелин помиње велико српско племе, које се звало *Лици*, и које је живело на врло широким просторима. У Малој Азији и на обалама Егејског мора имали су своју државу Лицију, од њих је остао и топоним „Лика” за некад српску покрајину у данашњој Хрватској. Али Госелин каже да су те Лике суседни народи врло често звали „Леско” или „Лески”. Прилично је ово симтоматично, ако се зна да је на просторима некадашње Југославије било много насеља са именом Лесковац. Када је у питању први назив Лесковца вредно би било

¹ Идеја да се пише историја Лесковца настала је на симпозијуму одржаном 1967. године у Народном музеју у Лесковцу поводом 90. годишнице ослобођења од Турака. Тада је формиран Редакциони одбор који је имао задатак да изради скицу за овај пројекат. Констатовано је да постоје и знатне тешкоће за писање историје Лесковца због недовољне истражености свих периода његове прошлости, као и недостатка историјских извора. Иначе, у Поговору књиге „Историја Лесковца” напомиње се да су се аутори определили да обраде историју од најстаријих дана до 1944. године, јер сматрају да послератни период тек треба истраживати и валоризовати.

² Станко Миљковић, Записи у времену, Удружење писаца општине Лесковац 2002.

³ Исто.

истраживати у том правцу, што би можда први помен Лесковца померило у много већу старину.⁴

Образлажући даље свој поглед на актуелно питање првог помена Лесковца. С. Миљковић прецизира да је „по неким тумачењима, први помен Лесковца везан за 1020. годину, за повељу коју је византијски цар Василије II (972–1025) издао Охридској архиепископији. Неки историчари, међу њима и Стојан Новаковић, сматрају да се не ради о данашњем Лесковцу, него о истоименом селу на ушћу реке Книне у Дрим. То село више не постоји, али је, ипак, поуздано утврђено да се ради о нашем Лесковцу.”

За ову оцену С. Миљковић не наводи прецизније изворе, али зато истиче да се „Лесковац под данашњим именом у писаним документима јавља тек почетком XIV века у фалсификованој повељи краља Милутина из 1308. године писаној за манастир Хиландар и његов пирг Хрусију, а права, данас изгубљена повеља, писана је 1303/4. године. Веровало се да је то први писани помен овог Лесковца. Но, научници су неумољивом логиком чињеница ово оповргли.”⁵

Лесковачки крај помиње и цар Душан у чувеном Законику у коме, поред осталог, посебном одредбом даје повлашћење лесковачким произвођачима лана и конопље. Такође, 1348. године цар Душан у општој христовуљи Хиландару потврђује поново село Лесковац. И дефинитивно долазимо до повеље монахиње Евгеније (кнегиње Милице) која са синовима Стефаном и Вуком чини даровницу руском манастиру Светом Пантелејмону и ту помиње Лесковац. Том приликом руски манастир је поред бројних метоха добио једну кућу у Лесковцу и два човека: Константина и Дражуја.⁶ Ова даровница, наводи Миљковић, датирана је најпре у 1395. годину, па је сходно томе и било одлучено да се шест векова од првог помена Лесковца обележи 1995. године. Међутим, у то време појединци изражавају основану сумњу у тачност овог датума. Скреће се пажња на 1.400 годину, која би званично требало да буде година првог помена Лесковца у писаним документима. На тај начин шестогодишњица би требало да буде обележена 2.000. године.

Како је често најлакше посумњати у домаћу памет, меродавни су затражили тумачење највећих ауторитета. Тако професор Милош Благојевић са Филозофског факултета у Београду, у свом писму упућеном СО Лесковац каже следеће: „Лесковац који се помиње у повељи кнегиње Милице и деспота Стефана Лазаревића (Законски споменици, 518) свакако се налази на месту данашњег Лесковца и у то доба имао је „*статус града*” Он се помиње после „града” Сталаћа, Крушевца, „града” Прокупља (Светог Прокопија), а испред Новог Брда. За Ново Брдо и Лесковац се у повељи изричито наглашава да су градови, али се то

⁴ С. Миљковић, Записи у времену, Удружење писаца Лесковац 2002.

⁵ С. Миљковић, Удружење писаца Лесковац 2002.

⁶ Станко Миљковић, Запису у времену, Удружење писаца Лесковац 2002.

подразумева пошто је Ново Брдо најзначајнији град у држави Лазаревића. До сада је узимано као извесно да је поменута повеља Лазаревића, наглашава професор Благојевић, била издата 1395. године. Но, апострофира професор Благојевић, недавно је академик Сима Ћирковић исправио датум издавања повеље и поуздано утврдио да је повеља издата 8. јуна 1400. године. У ово датирање не треба сумњати пошто на повељи коју је читао С. Ћирковић стоји датум 8. јуна 6908. „од постанка света”, а од 6908. када се одбије 5508. добија се тачно 1400. година”.

С обзиром да се професор Благојевић позвао на академика Ћирковића затражено је објашњење и од овог врхунског ауторитета. У свом допису, академик Ћирковић, између осталог, каже: „Када сам добио фотографије које су сачинили француски истраживачи средином нашег века ради приказивања српских повеља у Русуку (књига Actes do Saint-Panteleemon, edition, diplomatique, par P.Lamerie, D. Dagron, Сима Ћирковић, Париз, 1982, стр. 185-187) могао сам констатовати да је година на целовитом папиру нечитка, а да је на фрагменту јасно видљиво 6908. „од настанка света” што одговара периоду од 1. септембра 1399. до 31. августа 1400. године. У складу са тим сам у поменутој публикацији тај акт датовао, остављајући резерву због тога што главни примерак нема читав датум. Биће потребно да се на том оригиналу у самом манастиру провери да ли је на њему бројка „8”, тојест слово „X” које има бројну вредност „8”. Из ваше тешкоће с јубилејем може се изаћи упозоравајући на византијску годину која траје од 1. септембра до 31. августа, што је примењивано у Србији. Постоји дакле 35 одсто вероватноће да је акт кнегиње Милице из 1399. године и 65 одсто вероватноће да је из 1400. године (4 месеца 6908. година спадају у 1399. а осам месеци у 1400).⁷

Милош Благојевић се, иначе, поново огласио уз оцену да се јубиларна „шестота” годишњица може прославити или обележити од 1. септембра 1999. до 31. августа 2000. године по календару Српске православне цркве због тога што је „Нова година” у Византији, па и средњовековној Србији, почињала првог септембра.

У већ поменутој „Историји Лесковца” аутора др Живана Стојковића, др Слободанке Стојичић и Хранислава Ракића наводи се да се средњовековна историја Лесковца „тешко може потпуније дати због оскудних историјских извора”⁸ Подручје у околини Лесковца познато је под именом Дубочица (Г’лбочица) од времена када је почела владавина Стефана Немање (1168-1196), а историја места под садашњим називом од почетка XIV века. Има, међутим, историчара који изједначавају Дубочицу са облашћу Дендре, коју помиње само секретар Манојла I Комнина Јован Кинам, када описује догађаје у Србији око 1162. године. Деса, најмлађи брат великог рашког жупана Уроша управљао је Дендром, богатом и

⁷ С. Миљковић, Записи у времену, Удружење писаца Лесковац 2002.

⁸ Аутори дају преглед праисторије лесковачког краја, антички период и период настанка Царичиног града (поглавље Византија и Словени), па се том делу историје Лесковца нећемо ни задржавати.

многољудном земљом у суседству Ниша. Кад је Манојло поставио Десу за рашког великог жупана (1162), тражио је да му врати Дендру иако то Деса није хтео. Византији није одговарала ни сарадња Србије са Угарском, па је Деса 1163. смењен, а Дендра му је одузета.⁹

За Дубочицу се зна да је била богата и густо насељена област. Већину становништва чинили су Словени, који су доста рано признавали рашку власт. Укључењем у Немањину државу и стабилизацијом прилика, почели су да се осећају као Срби.¹⁰

У „*Историји Лесковца*” се прецизира да се „Дубочица у изворима помиње најпре у оснивачкој повељи за манастир Хиландар, коју је издао Немања, а верује се да ју је написао Сава Немањић, у којој се каже да је од грчке земље освојио Лаб са Липљаном, Дубочицу, Реке, Тагрлату, Левач, Белицу и Лепеницу.” Затим се помиње у Хиландарској повељи великог жупана Стефана Немањића (написаној 1200 – 1202), у којој је манастиру потврђена стара и дата нова добра. Најзад, у биографији Стефана Немање, коју је написао Сава Немањић (1208), све се то поново наводи, с тим што се међу земљама освојеним од Грка додаје Ситница и Поморавље.

Лесковац се први пут као насељено место помиње у „општој хрисовуљи” за Хиландар и пирг Хрусију, почетком XIV века (по неким изворима 1308). Повеља је била фалсификована, са неколико одвојених целина, које чак не потичу из истог периода. Текст повеље преузет је од неке данас изгубљене Милутинове повеље издате Хиландару, која по подацима епископа потиче из 1303. или 1304. године у којом се пиргу у Светој Гори даје манастир Св. Никите у околини Скопља. Како је повеља фалсификована, основни подаци у њој нису измишљени и потичу од поменуте Милутинове повеље. После набројних поседа пирга Хрусије, следи део који се односи на манастир и у њему се помиње Лесковац са засеоцима.¹¹

%

О Лесковцу, али и Врању почетком XIX века знало се врло мало.¹² Сам Вук Караџић, који се веома интересовао за географију, историју и етнографију српских земаља, још 1827. године писао је да је читав овај крај, као и шире суседно подручје готово потпуно непознато и неописано: „Између Ибра, Косова, Мораве, Нишаве, Старе планине и Суваре (тј. Суве планине), ђе је Ново Брдо, Врање, Куршумлија, Крушевац, Прокупље и Љесковац... најнепознатији је комад Србије... Зато и на мапама стоји сав готово пуст.”¹³ Да је Вуково мишљење било потпуно тачно сведочи и велики истраживач и познавалац Балканског полуострва, географ *Ами Буе*, десетак година касније. Он је, после 1836. године, пропутовао крајеве

⁹ Исто, стр. 34.

¹⁰ Исто, стр. 35.

¹¹ Исто, стр. 38.

¹² Видосава Николић, Вук Караџић о Лесковцу и Врању, Лесковачки зборник, бр. 3, 1963. година, стр. 59-61.

¹³ Вук Караџић, Даница за 1827, Беч, 1827, 57/8.

садашње јужне Србије и о томе писао слично Вуку. Али, од Вука Караџића остао нам је, ипак, изванредан број података на основу којих се може видети шта је он знао о Лесковцу и Врању... У свом забавнику „Даница” за 1827. годину, коју је издавао о свом трошку, говорећи о градовима и варошима Србије, Вук је забележио: „Љесковац на Бинч. Морави и Врање, Врање такођер на источној Морави.”¹⁴ Вук њих помиње као вароши које су се сматрале као средишта нахија: „љесковачке” и врањске. Вук је сматрао да је Лесковац спадао у веће вароши Србије (међу првих осам насеља по величини) и да је у њему могло бити, уопштено, „преко хиљаду кућа”.¹⁵ За Лесковац под турском влашћу Вук зна да је њиме управљао Шашић (тј. Шашит) паша.¹⁶ Под чијом је влашћу био и Параћин. О томе он говори на једном месту: „...диштрихт љесковачки, тј. наија Праћинска, Ражањска, и горе уз Мораву до самог Ниша, и с оне стране Мораве наија Крушевачка, то је све и сад под Љесковцем...”¹⁷

Вук Караџић је живо желео да упозна јужне крајеве Србије, па је то више пута изјављивао. Још 1836. године, он је писао: „Од како сам почео купити (умотворине?) наше народности једнако сам жељан да обиђем све југоисточне крајеве народа нашега... али се до данас никако не даде, и по својој прилици ћу ову жељу однијети са собом на онај свијет.”¹⁸

Кад се испита допринос Вука Караџића познавању лесковачко-врањског краја у околностима и приликама његовог времена, види се да је он био први српски писац који је показао одређено интересовање и одређено знање за овај крајњи део Србије. Штета је велика што му се није испунила жеља да посети и види јужноморавске крајеве, о којима је науци сигурно могао да саопшти пуно новог и интересантног.¹⁹

ЛЕСКОВАЦ У СТАРИМ СПИСИМА - Занимљива је историја Лесковца и југа Србије до ослобађања од Турака. На основу података, које даје пољски историчар *Длагош*, поред Крушевца, Копријана, Прокупља и Зеленграда, Лесковац је спадао у градове, имао посаду и био утврђен у првим деценијама турске владавине. Почетком XVI века, по његовом имену, добила је и назив нахија лесковачка. Претпоставља се да је утврђење било на Хисару. Испод њега, на истоку и северу, било је вероватно предграђе са тржиштем, кућама и дућанима од дасака. Испод некадашњег Светоилијског парка постојало је насеље под називом Кулина, вероватно названо по некој кули, која је постојала изнад њега, на старом путу од Лесковца до Врања, поред Ветернице. А насеље у

¹⁴ Исто, стр. 47.

¹⁵ Оп. цит, стр. 48.

¹⁶ Вук Караџић, Скупљени историјски и етнографски списи, Београд, 1898, стр. 56.

¹⁷ Вукова Преписка књ. I, Београд, 1907, 344, Вуково писмо датирано је 4/16. XI 1829.

¹⁸ Вук Караџић, Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона, Беч 1849.

¹⁹ Видосава Николић, Вук Караџић о Лесковцу и Врању, Лесковачки зборник, бр. 3, стр. 61.

Лесковцу, на десној обали Ветернице, Подворце, по називу упућује на кулу, односно двор (под-дворци).²⁰

По првом сачуваном попису из 1516. године, Дубочица је била највећа нахија у санџаку. По подацима с краја XV века, ова област је имала 13.020 кућа обавезних да дају цизију. Нахија Дубочица захватала је простор сливова Моравиних притока: Јабланице, Ветернице и Власине, односно од Радан планине, на западу, до данашње југословенско-бугарске границе источно од Калне, на истоку, и од Видојевице, Пасјаче, Бабичке горе и Суве планине, на северу, до Кукавице и Чемерника, на југу. Поменути сумарним пописом у Дубочици је било 10.536 хришћанских пореских домаћинстава и 398 кућа муслимана. Међутим, и овде нису наведена сва села, тако да слика није потпуна. Дубочица је имала, према томе, око 15.000 кућа и између 70.000 и 90.000 становника.²¹

Два пописа са самог почетка треће деценије XVI века, један суморни, а други детаљни, пружају нове податке о Лесковцу. Нахија се у њима само зове Дубочицом а Лесковац има статус касабе. За мање од две деценије знатни је опао број становника у Лесковцу, што се закључује по мањем броју како турских, тако и хришћанских кућа. Ова појава је била карактеристична и за друге градове и, мада нема сазнања о узроцима, доводи се у везу са сталним турским освајањима на северу, јер су пре свега занатлије и војници одлазили у друге, северније градове.²²

Последњи податак о граду на Ветерници у XVI веку односи се на пожар који је 1594. године захватио Скопље и Лесковац, али о томе нема правих докумената.²³

У дугом и тешком рату 1683-1699. лесковачки крај и сам Лесковац били су опустошени.²⁴ Последице великог рата су биле огромне. Попис из 1710. говори да је требало да даду 26.120 харачких обвезника, а евидентирано је 1.330 поданика-раје, што је двадесети део предратног становништва. У Лесковачком кадилуку од 3.400 предратних кућа нађено је само 574 обвезника, 16 у Лесковцу и 559 земљорадника у 90 села. У селима је било 115 Арнаута, у Лесковцу 135 муслимана, од којих 17 Цигана. Нађено је и 17 рудара Срба и 17 рудара Арнаута. На основу тога може се закључити да је у Лесковачком кадилуку остао сваки двадесет и трећи предратни порески обвезник.

Лесковачки пашалук уочи Првог српског устанка, према томе и лесковачку нахију, насељавало је претежно српско становништво, док је неколико десетине села и заселака у Горњој Јабланици настањено досељеницима Арбанасима мусиманске вере. Турака није било по селима. Лесковац, као центар пашалука имао је око 12.000 становника, претежно

²⁰ Ж. Стојковић и др. Историја Лесковца, стр. 44.

²¹ Исто, стр. 44.

²² Исто, стр. 48.

²³ Исто, стр. 52.

²⁴ О томе рату има више радова, а обрађен је и у Историји Лесковца Ж. Стојковића и др, стр. 56-62.

Срба. Град је имао шест џамија, сахатлук, млинове на реци и један мост. Турци су живели на левој, а хришћани на десној обали реке.

Куће лесковачке сиротиње биле су мале, од слабог материјала и прућа, облепљене блатом, најчешће неокречене и покривене сламом са малим прозорима, без стакала. Грађене су тзв. „редене куће”, са тридесетак станова и заједничким кровом за занатлије, чивчије и досељенике. У центру града биле су, углавном, турске куће. Најбогатији Турци становали су на десној обали Ветернице. Ту су се налазиле куће турских феудалаца и богатих чорбачија, простране, спратне са доста прозора, са доклатима, диванима и украсима, китњастим димњацима и крововима од ћирамида. На периферији Лесковца живела је сиротиња у некалдармисаним, блатњавим улицама, кућама које су више личиле на колибе, на мочварном терену са крововима од сламе. На малим прозорима није било стакла већ натегнуте свињске бешике, а на неким и специјална хартија, „артија пенџерика”,²⁵

ЛЕСКОВАЦ И ОСЛОБОЂЕНИ ПРЕДЕЛИ СРБИЈЕ - Најобимнију и најпотпунију студију Лесковца уочи и за време ослобођења од Турака објавио је Народни музеј 1975. године. Била је то 21. књига у његовој едицији (*уредник Хранислав Ракић*). Аутор књиге др Видосава Николић – Стојанчевић²⁶ је дело назвала „*Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878. године*”, а у поднаслову је стајало: *етничке, демографске, социјално-економске и културне прилике*.²⁷

Према подели до 1873. године, Лесковац, са Нишом, Пиротом, Трном, Врањем, Прокупљем и Куршумлијом, чинио је једну административну целину, односно припадао је као каза (срез) мутесарифлику (округу) нишком, у косовском вилајету, коме су, поред нишког округа, припадали још и призренски и скопски округ.

Са оспособљавањем комуникација и организовањем прве администрације, Врховна команда је организовала и прву просветну службу и црквену управу у ослобођеним крајевима. Најпре је установљена „духовна управа” ослобођених крајева и извршено разграничење територије црквених управа на подручју ослобођених крајева. (...) Непосредно по образовању духовне (црквене) управе у ослобођеним крајевима извршен је попис манастира и црквене имовине по епархијама.

²⁵ Исто, стр. 17.

²⁶ У Лесковачком зборнику бр. XLIII, 2003. године професор Хранислав Ракић је објавио прилог под наднасловом „*Сећање на др Видосаву Стојанчевић*” и насловом „*Допринос Видосаве Николић-Стојанчевић изучавању етнодемографских, социјално-економских и културних карактеристика јужноморавског региона*”. У напомени стоји да је Народни музеј, у оквиру научног скупа „Културно-историјска баштина југоисточне Србије VII”, други део скупа посветио др Видосави Стојанчевић (под насловом „*Успомене на Видосаву Стојанчевић*”). Том приликом о њеном научном доприносу етнолошкој науци говорили су др Сребрица Кнежевић, др Олга Савић, Радмила Стојановић, др Ненад Љубинковић и академик Владимир Стојанчевић, а библиографију њених радова урадио је Милорад Радевић, и та саопштења су објављена у Лесковачком зборнику XXXIX, Лесковац 1999, стр. 243-314.

²⁷ Видосава Николић – Стојанчевић, Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878. године, Народни музеј Лесковац 1975.

У току рата 1877/78. године, а делом и 1876. године, цркве и манастири у ослобођеним пределима били су опљачкани и осиромашени. Материјални положај српског свештенства био је веома тежак.

У овим крајевима у време успостављања српске управе био је веома мали број писмених људи. Организовање школске мреже, почетак редовног школовања и подизање нових школа започео је тек завршетком рата, 1. марта 1878. године, када су демобилисани, на захтев српске Врховне команде, сви професори, учитељи и ђаци војници због почетка редовне наставе.

Турци су неке од ретких хришћанских школа у ослобођеним пределима у току рата били порушили, спалили и упропастили, па је било потребно да се на њиховом месту подигну сасвим нове школске зграде за наставу ученика којих је био знатан број у првим послератним месецима. Приликом пописивања турских кућа, водило се рачуна о оним зградама одбеглих турских поданика које би могле да буду погодне за школске зграде, како би се бар на тај начин надокнадио недостатак школских зграда.

Етничка структура ослобођених предела види се најбоље из „Прегледа пописа људства у ослобођеним крајевима извршеном између 22. фебруара и 22. марта 1879. године”. Тада је укупно било 307.867 становника. Од тога је мумамеданског евидентирано 6.567, Јевреја 1.443 и осталог инородног 7.910 становника. Према „Попису људства у краљевини Србији 1884. године”, који се односи на „нове округе” (врањски, нишки, пиротски и топлички), становништва „туђе националности” у врањском округу је било 1.956, односно 2,88 од укупног броја, нишком 4.646 (3,44 одсто од укупног броја), пиротском 1.377, односно 1,77 одсто од укупног броја и топличком 3.232 или 4,42 одсто од укупног броја.

Већ од 3. јануара 1878. године и 14. маја исте године, у ослобођеним пределима су, према донетом Закону о уређењу ослобођених предела”- којим су ослобођени крајеви били најзад укључени у политички, економски и културни развој Србије после рата 1878. године - организоване окружне, среске и општинске управе и поднети министру унутрашњих послова и први извештаји о броју кућа, душа и величини општинских територија са укупним бројем насеља. Са ратификовањем Берлинског уговора, престала је надлежност административних подела ослобођених предела извршених до 10. августа 1878. године и извршене су знатне измене у ранијој подели према одредбама Берлинског мировног уговора. Дотле су се послови одвијали преко надлежности организованих окружних управа од 14. маја 1878. године, када су извршена и постављења „чиновника и званичника” којима је остављено у надлежност да „врше дужност полицијских звања у ослобођеним пределима”. Ослобођене области су од маја 1878. године биле подељене на шест округа: нишки, куршумлијски, лесковачки, врањски, пиротски и кулски.

Издавањем дефинитивне географске карте, и „описом заузетих земаља” у ослобођеним крајевима које је Министарство војно упутило министру унутрашњих дела 15. октобра 1878. године, у коме су биле уписане нове границе Србије – дефинитивно су били укључени „*ослобођени прдели*” у општи политички, етнички, економски, друштвени и културни развој тадашње Србије.

За разлику од осталих области у „*ослобођеним пределима*” 1877/78. године, Лесковац и његова околина одиграли су посебну улогу у организовању најпре оружане борбе народа против Турака не чекајући на акцију српске војске, која је наилазила са ратишта, на којима су већ били потиснути Турци, а затим, на организовању брзе и врло ефикасне организације прве српске административне управе, пре него што су оне биле организоване на подручјима која су била ослобођена пре Лесковца.

Од тренутка првих успеха српске војске у ослобођењу Куле (Адлије, 4. децембра 1877), Прокупља са Мрамором (6. децембра 1877) и њеног напредовања ка Нишу, Пироту и Ак. Паланци, а нарочито од пада моста код Чечине у српске руке (већ 7. децембра) када је била пресечена комуникација Лесковац – Ниш, турска управа у Лесковцу постојала је још само формално, јер су се Турци припремали за евакуацију према Врању, кроз грделички теснац, где још није била допрла српска војска.

(...) Тако је Лесковац већ 9. септембра освануо без турске војске и већине турског становништва, а такође и без турске управе. Тако је био ослобођен знатно пре Ниша, Ак. Паланке, Пирота и Куршумлије. Од 9. децембра до уласка српске војске, 11. децембра, Лесковац је остао без икакве управне власти и постао „*ничија земља*”, којој је свакога часа претила да запоседне поновно турска војска у повлачењу из Ниша, или у повратку из Дервена (Грделица), или турско-арбанашке јединице у повлачењу из Куршумлије и Пусте Реке, Поречја и Јабланице.

У тренутку уласка српске добровољачке војске у Лесковац, 11. децембра, у вароши и околини је затечено етнички хетерогена структура. У Лесковцу су затечене, осим српског становништва, које је представљало већину, још 62 заостале сиромашне турске породице и 32 јеврејске фамилије. У стрепњи и неизвесности исхода борбе српске војске на овом подручју, српски грађани Лесковца у договору са заосталим турским и јеврејским становницима формирају привремену заједничку варошку општину, са заједничким представницима у циљу заштите и одбране. Тако је, пре организовања српских административних „*управа ослобођених предела*” у оквиру надлежности српске врховне команде, у Лесковцу била формирана привремена локална општинска управа.

(...) У вароши је било пописано 900 туских домова само са 126 заосталих „*турских душа*”, 100 душа Јевреја, и 280 Цигана, а 9.300 српских душа (по завршетку рата, крајем 1878. године). У тренутку ослобођења Лесковца живело је у вароши око 5000 душа Турака, које су готово сви (осим заостале 62 породице) напустили варош. Тако је

Лесковац, наиласком српске војске, нагло изменио свој етнички састав и од турске постао српска варош.

Из другог извештаја Управе лесковачке члану владе у Врховној команди у Нишу, види се да је један од хитних задатака управе било одређивање подручја општине и организација среске управе. Како се наводи у овом извештају, прва лесковачка управа у одређивању општинских међа руководила се старим границама „кајмакамлука” (нахије) а представнике општинских власти бирала по старом начину, међу старим кметовима. (...) У овој нахији, изузимајући варош Лесковац, села су изванредно мала: има их са 5 кућа, већина их је са 20 до 60, а само шест села са више од 100 кућа.

Општинска власт за варош Лесковац изабрана је на дан 5. јануара. (...) До 2. фебруара непрестано је рађено и организовано је 29 селских општина и 1 општина у вароши Власотинце. Но, извештај о овоме послу управа није могла поднети с тога што су се сељани села Црна Трава, у нахији врањској, молили да дођу под нахију лесковачку. Када је дошло наређење члана владе при Врховној команди да се и та општина узме у подручје ове општине, образована је и последња црнотравска општина.²⁸

У тренутку ослобођења, према овом попису, у вароши Лесковцу је пописано укупно 1932 куће (1785 српских, 115 „турских”, 32 јеврејске куће), које су биле настањене, и више од 700 напуштених „турских” домова. За разлику од Лесковца, у варошици Власотинце затечено је етнички хомогено српско становништво, које је настањивало укупно 576 домова.²⁹

ЛЕСКОВАЦ У ПУТОПИСНИМ БЕЛЕШКАМА - У многим путописним списима забележени су занимљиви детаљи о Лесковцу. Интересовање наше и стране научне јавности за српске крајеве у европској турској било је појачано током XIX века. Тежак положај хришћана који је за последицу имао бројне побуне и буне условио је потребу запада, али и истока да преко непоредних емисара и потописаца (*Аму Буе, Феликса Каница и др*) сазна право стање у европској Турској. Посебан интерес показала је Аустрија, тако да је аустријски официр обишао јужне српске крајеве и седамдесетих година сачинио више добрих и прецизних географских карата. Аустријским картама, као значајним обавештајним средствима, служили су се и први страни путници кроз ове крајеве.³⁰

Када је после ослободилачких ратова 1877-1878. године наступило примирје и почела дипломатска акција српске владе, једна група наших научника и интелектуалаца започела је истраживање у југоисточној Србији. Међу првим истраживачима налазили су се Милан Ђ. Милићевић,

²⁸ Исто, стр. 98.

²⁹ Исто, стр. 111.

³⁰ С. Војиновић, Лесковачки зборник, XVIII, 2003.

Стојан Новаковић, Владан Ђорђевић, Алекса С. Јовановић, сликари Ђорђе Крстић, Стева Тодоровић и Никола Арсеновић, архитекта Драгиша (Драгутин) Милутиновић, песник Стеван Владислав Каћански и неки фотографи.

Један од значајних истраживачка био је *Мита Ракић*. Он је упућен из Београда са задатком да прође ослобођене крајеве, опише знаменитости и старине и уколико их буде прикупио старе рукописе. Резултате својих истраживања саопштио је 1880. и 1881. године у часопису „*Отаџбина*”, под насловом „*Из нове Србије*”.³¹

У оставштини Мите Ракића остали су сачувани рукописи путних дневника, које је водио приликом посете југоисточној Србији непосредно после ослобођења. Ови необјављени путни дневници послужили су за писање путописа „*Из нове Србије*”.

(...) Овај рукопис, између осталог, садржи и Ракићево путовање према Лесковцу, потом из Лесковца преко Медвеђе и Лебана до Бувца и планине Голак, где се највише задржао. После повратка у Лесковац, обишао је Врање, путујући кроз Грделичку клисуру.

Први утисак о Лесковцу у који је приспео 16. јуна 1878. године забележио је овако: „... У 7 часова у Лесковац. Лесковац је јужно од Ниша, а југоисточно од Прокупља. Прилично велика и лепа варош. Боља ми се види од Пирота. Одседох у станици, у великом, старом и красном конаку Шишит-паше, пријатеља кнеза Милоша. Авлија је читав један квартал од вароши. С улице су сокаци а унутра су конаци, један стари, и други нови, који је сада такође стари, јер има, веле, 90 година. Живописан је прекрасно (...) Овде сам тек добио појам о талентима и домаћем луксузу турском. Начелник станице је мој познаник Пера, који је увек особито учитив према мени...”

М. Ракић је 30. јуна посетио сабор код турековачке цркве, који описује овако: „...Света врло много. Ношиво интересантно. Оро игра непрестано; једна половина само мушкиње, а друга само женскиње. Коло води жена или девојка, која, покатакд, маше марамом коју у руци држи. Тако и мушки коловођа. Нико не изгледа весео, него на сваком лицу читам неку хладноћу, као да кукуруз копају. Изгледа, доиста, као да они то сматрају за дужност... Слушао сам једног који уз гајде пева јуначке песме, као уз гусле... певао је песму, која има и у Вука, како су Марко Краљевић и још двојица просили девојку. Овде је други Милош Југовићу, а трећем не могу чути имена. Марко даје од злата јабуку, Милош жуту дуњу, а онај трећи прстен...”

(...) У пет и по стигох у Печењевце. Ту је мост на Морави. У Печењевцу имају три махале и лепа кула неког Паша-Агића из Лесковца, који је био фини човек. Ту ручасмо ја и мој кочијаш мало свињетине на жару...

³¹ Исто, стр. 46.

(...) У седам часова у Лесковац. Лесковац је јужно од Ниша, а југоисточно од Прокупља. Прилично велика и лепа варош. Боље ми се види од Пирота. Одседох у станици, у великом и красном конаку... (...) Телеграфисах мојој Ани, да се не брине. Боже мој, шта ли она ради с децом? Да ли је само здрава? Све се бојим да јој није што зло, а ја овако далеко од ње? Ана је нежна и слабачка, она не може ниједног дана да живи без свога Мите. Слатко моје Анче! А како бих био срећан да знам да јој је добро, да се много не брине за ме, да је весела, да се шета!

(...) Двадесет и пети јун, у недељу... У 8 часова у Бојнику... Бојник је лепо место, на самој Пустој реци, која утиче у Мораву, више Брестова, а испод Чечине. (...) 29. јун, четвртак... Гајтан је прекрасна долина, једина питомина у целом Арнаутлуку. По средини доле тече лепа река, а с оне стране, под брдом, куће, ливаде, њиве, воденице. Гајтан – лепо име за још лепше место, фини свилени гајтан на грубом сукну арнаутском!

1. јул, субота. (...) Пут је до Грделице прилично искварен. Одатле најлепши. Клисуре испред Грделице, од Кобаснице (Копашнице!) Грделица 284 м. Клисуре је прекрасна, јер је питома. Поврх брегова висе њиве, ливаде и куће. Пут иде до Грделице левом, а одатле десном обалом Мораве, све до Цепа... 2. јул, недеља. Спавао сам у хану, у соби с прам оне у којој је начелник станице. Једва сам остао жив од бува, а и ваш сам по коју опазио...

%

Горан Максимовић у чланку „*Нова Србија у путописним сликама Мите Ракића*” (Лесковачки зборник (XLIII, 2003) оцењује да „као путописац Ракић обједињује уметничко и научно, а огледа се то у спајању путничких слика и личних утисака, занимљивих описа природе, те оригиналних приказа карактера савременика, са стручним огледима и запажањима о историји, географији, демографији, етнографији, језику и културним споменицима”.

Мита Ракић (1846-1890), професор, преводилац, публициста и политичар, чије је животно дело углавном познато у одабраним научним круговима, док је међу новим књижевним нараштајем остао познатији као отац великог песника Милана Ракића (1876-1938). Као један од бројних српских интелектуалаца друге половине XIX века, који је образовање после Велике школе у Београду стекао на западноевропским универзитетима - Минхен, Цирих и Гетинген - Мита Ракић је у свом времену остао упамћен као писац српске синтаксе и ортографије, као аутор више чланака и расправа у тадашњој периодици, а пре свега као преводилац бројних дела из филозофије и књижевности са готово свих словенских и европских језика, међу којима нарочито издвајамо руски, немачки, енглески и шпански.

%

Иначе, путописна интересовања за просторе југоисточне Србије у годинама пред почетак, а потом и после српско-турских ратова (1876-

1878) и даље, све до балканских ратова (1912-1913), била су веома жива у српској књижевности, а реализована су најчешће узгред, као плод конкретних државних послова. Најпре је *Милош С. Милојевић* непосредно пред поменуте ратове, а затим и за његово трајање, објавио у Београду три књиге: „*Путопис дела праве-старе-Србије*” (књ. I, 1871; књ II, 1872; књ. III, 1877). Потом треба поменути путопис Сретена Л. Поповића: „*Путовања по Новој Србији*”, који је објављен у наставцима у часопису „*Отаџбина*”, 1878. и 1880. године. Милорад Поповић Шапчанин објављује у Београду 1879. године путопис „*С Дрине на Нишаву*”, а Милан Ђ. Милићевић такође објављује у Београду, 1882. године путопис „*С Дунава над Пчињу*”. Живан Живановић објављује књигу „*Ниш и нишке знаменитости*”, која се појавила 1883. године, Стојан Новаковић објављује путопис „*С Мораве на Вардар*” (Београд, 1886), а Спира Калик, нешто иза тога, 1894. године, путопис „*Из Београда у Солун и Скопље с Београдским певачким друштвом*”.³²

Ракић са радозналошћу долази у Лесковац, после Ниша највећу и најлепшу варош у Новој Србији. Зато и описује његов крајолик са прецизношћу и детаљним запажањима о реци Ветерници, о околним планинским масивима, о дивним виноградима, а затим и лепим и чистим кућама, пространим улицама и богатим трговима. Од грађевина као нарочиту знаменитост, како примећује Г. Максимовић, препручује Шашин-пашин конак, у којем описује уметничке резбарије у дрвету, али и знамениту лесковачку цркву, уз коју су довитљиви мештани сазидали оцак и огњиште, како би заварали Турке да граде кућу за попа и учитеља.

Ракић наглашава да му је непознато кад је град добио данашње име, осврће се на његову немењичку прошлост, када се звао Глубочица или Дубочица. Пао је под турску власт 1455. године, био је седиште пашалука и има већу важност од Ниша.

На пут према Врању, Ракић се упућује долином реке Ветернице, јер му се учинио тежим и интересантнијим од лагоднијег друма долином Мораве, који је прсекао и сачинио Митар-паша тешким кулуком локалног становништва. Чини нам се да је тај пут Ракић одабрао и зато што је мало путописаца пре њега туда пролазило. Изгледа само лекар енглеског краља, *Едвард Браун*, 1669. године, сматра Г. Максимовић, али за ту оцену не наводи ниједан извор.

Ракић је избројао да је на том путу равно 96 пута прегазио реку Ветерницу, а сама клисура је и довољно пространа, плодна и родна, да се не разликује много од околних долина. Највећа њена драгоценост је њен народ, записао је Ракић, који се „одвојено и стасом и изгледом од онога око Лесковца, а и дух му је другачији”. Ракић је нарочито одушевљен јунаштвом коју су показали у протеклим ратовима за ослобођење, када су много помагали српској војсци.

³² Г. Максимовић, Лесковачки зборник, XVIII, стр. 88.

(...) Област Буковика и Власине, Заплања и Лужнице, Ракић пролази путем према Пироту. Прво значајно место на том друму је *Власотинце*, које „чистоћом, белином, уљудношћу и уредношћу кућа које изгледају као какве виле”, пријатно изненађује путописца и зато му признаје да је „као варош лепша од Прокупља и Врања, да је као место лепша од Лесковца, а да је и у једном и другом лепша од Пирота”. Ракића нарочито радује снажна национална свест и патриотизам Власотинчана: „Кад је год Србија дала знак, Заплање и Буковник били су на ногама. Често су крваво плаћали ову поданост Србији и љубав к народном имену своме, али су, мимо све то, остали крепки и непоколебиви”. Посебна драгоценост овога поднебља је неговање резбарског и дрворезачког заната, а као врхунски узор Ракић наводи „*Кнежев сто*” у власотиначкој цркви.

%

О одушевљењу властичким крајем које испољава Мита Ракић, члан Српског ученог друштва, који по задатку Врховне команде путује по новоослобођеним крајевима 1877/78. године од Турака, пише професор Живан Стојковић.³³

„На путу од Лесковца према Пироту, Ракић је прошао и кроз власотиначки крај, који се по закону од 14. маја 1978. године, звао срез власински у лесковачком округу. (...) Од Лесковца до Власотинца, пише Ракић, путовало се два добра сата а треба да се пређе и мост на Јужној Морави, који је у време кад је он путовао вода заобишла. Настављајући пут према Власотинцу, он је био одушевљен као дланом равним питомим пољима. (...) Иако је мислио да је Власотинце само село, био је пријатно изненађен када је нашао да је то касаба. Међутим, његов утисак се променио када је ушао у Власотинце, за које је касније написао да је права варош, не само по имену већ и по изгледу. Власотинце је било чисто, уљудно уређено, као да је већ три деценије под Србијом. Изненадило га је да у њему није било турских високих зидова, већ да су куће на улици, лепе и чисте, а пошто су имале двосливне кровове, изгледале су као виле. Велики комплимент за ову варош је Ракићева оцена да је Власотинце лепше од Пирота и Врања, а од Лесковца и Пирота лепше и као место и варош.

(...) По попису из 1879. године, Власотинце је имало 519 кућа, 2626 становника и то 1304 мушких и 1322 женских, као и 622 пореске главе. Интересантно је да су тада била 432 мушкарца и 22 жене који су знали да читају и пишу.

Професор Стојковић закључује да је Мита Ракић „највише био одушевљен власотиначким крајем и оставио је о њему сведочанство које

³³ Проф. др Живан Стојковић, Власотиначки крај у Путопису Мите Ракића, Власотиначки зборник, Власотинце 2003. год, стр. 57-65;

може бити потврда и данашње привлачности овог краја као бисера овог поднебља”³⁴.

После М. Ракића, првих година по ослобођењу, по службеном задатку, „С Дунава на Пчињу”, посетио је Власотинце, *Милан Ђ. Милићевић*. Он је Власотинце описао као „варош коју река Власина само орошава”, као место где „ова вода из свих својих тескоба избија, излази у широку моравску раван”. По величини, Милићевић сврстава Власотинце „у другу варошицу у нишком округу”. Милићевић такође наводи народно предање о откупу Власотинчана „за 130.000 гроша” од Латиф бега („у турско време”), откада у њему више нису могли да станују Турци, осим турских царинских и административних чиновника.³⁵

%

У току и после ослобођења нових крајева 1877-1878. године у њеним просторима се креће велика група истраживача наше културне прошлости. Тако ће у кратком временском раздобљу новоослобођене крајеве посетити и у њима боравити *Мита Ракић*, *Стеван Владислав Каћански*, *Милан Ђ. Милићевић*, *Светислав Вуловић*, *Ђорђе Костић*, *Ђуро Даничић*, *Тихомир Р. Ђорђевић*, *Светислав Марић* и др. Међу овим истраживачима два последња наведена су се бавили и историјом школства за време турске владавине.³⁶

(...) Глигорије Костић прихватио се да изнесе и своја лична запажања, јер је учио у лесковачкој школи од 1870. године до ослобођења. Прва верзија ове књиге била је завршена 1896. године. Он је те 1896. године боравио у Лесковцу у више наврата бележећи сећања наставника ове школе за време турске власти *Мите Николића (Ча Мита)* и *Ђорђа Петковића (Бата-Ђорђа)*. Тако је Костић могао извршити испитивање главних организатора основне школе у Лесковцу. Ова сећања учитеља и лична сећања омогућују му да до танчина опише живот школе дајући на тај начин прворазредни документ о тадашњем школству.

Рад на књизи је завршио септембра 1897. године, када рукопис са препоруком неколицине значајних педагога предаје редакцији часописа „Учитель”, која га је почела објављивати у двоброју од новембра-децембра исте године. После другог наставка (објављен у јануару 1898) *незадовољан величином слова*, Костић обуставља његово излагање у „Учителу”. Сматрајући свој рукопис значајним, 17. априла 1898. упућује читаоцима посебно штампани оглас којим *позива на претплату* своје књиге „*Ча Митина школа*”. У позиву претплатницима обећао је да ће се књига појавити до 20. јуна, али је она изашла из штампе тек септембра 1898.

³⁴ Исто, стр. 64.

³⁵ Др Видосава Стојанчевић, Власотинце после ослобођења од Турака (1878-1890), Лесковачки зборник бр. XXIV, стр. 255.

³⁶ Санислав Војиновић, Глигорије Костић и његово дело о школовању у Лесковцу за време турске владавине, „*Ча Митина школа*”, Београд 1898.

Тако се појавила прва књига која је у целини посвећена Лесковцу, омогућујући нам да много боље упознамо школски и уопште културни живот Лесковчана у последњој деценији турске власти.

(...) У књизи је пластично описана сама школа (подигнута 1854), ученици, наставна средства. До натуралистичког су описани односи учитеља и ученика. Поред података о самом школовању – стицању знања, Костић је дао и податке о начину управљања у школи и о њеним учитељима. Од заборава је отргнуо учитеље дајући нешто података о Мити Николићу, Ђорђу Петковићу, Јосифу Костићу, Настасу и Ленки Крстић, Спири Здравковићу и Ставри Кочићу.

(...) На крају... Костић је обећао и другу књигу којој је намеравао описати и њене ученике. Нажалост, своју намеру није остварио а наша истраживања у том правцу нису дала резултате.

%

Глигорије Костић је рођен у Лесковцу 30. јануара 1866. године, као прво од троје деце сиромашних занатлија. Основну школу је почео учити код *Мите Николића* још за време турске власти. После ослобођења наставља школовање у лесковачкој Нижој гимназији (до 1883) и Учитељској школи у Нишу, коју завршава 1888. године.

На учитељском испиту је показао следећи успех: из науке хришћанске и црквеног певања - одличан; српског језика и литературе – врло добар; историје српске и опште и земљописа – добар; педагогија са историјом и психологијом са логиком - врло добар; рачуница са геометријом – добар, природне науке – одличан; школски рад – врло добар и писмени рад – добар.

Сведочанство му је издато 29. јуна 1888. године а потписали су га управитељ школе М. Влајић и пословођа Стеван Никшић Лала.

%

По завршетку школовања, Костић се обратио министру просвете тражећи учитељско место у Лесковцу или његовој околини. Том приликом је истакао сиромашно стање својих родитеља и потребу да помогне у школовању млађег брата и сестре. Министар просвете је одговорио позитивно на ову молбу и поставио га је за учитеља у Дединој Бари код Грделице. О његовом боравку у Дединој Бари нема много података. У више наврата је отпуштан из службе...

Последњи пут је отпуштен из службе 1. септембра 1901. и пензионисан је, али је по жалби враћен поново у службу 1. децембра исте године... У Смедереву је боравио за време балканских ратова, до изненадне смрти, 23. августа 1918. године, не дочекавши да види ослободиоце.

ПРВИ УЧИТЕЉИ И ШКОЛЕ - О периоду историје Лесковца и југа Србије од 1877. до 1944. године постоји богата грађа³⁷ због тога ћемо обратити пажњу само на онај део који се односи на свакодневни живот „обичних људи”. У центру пажње нашег интересовања биће образовање и култура.

Први службени попис нових крајева и прве статистике свих крајева потичу из 1879. године. Према попису из 1890. године од 13.641 становника у Лесковцу, 625 је било из других места у Србији, а 332 из других држава. Житеља других народности било је 629, а 552 су били неправославне вере.

%

Да би се разумеле просветне прилике после ослобођења од Турака, треба рећи да су почетком XIX века углавном постојале школе са манастирским методом учења. Школа се везивала за цркву. Први учитељ у Лесковцу спомиње се после Другог српског устанка. То је био *Јован Павловић*, који је одржавао наставу по приватним кућама богатијих Лесковчана. Међутим, први учитељ који је јавно радио са ђацима био је даскал (учитељ) *Даци* (Стојанча). Њега је средином XIX века наследио поп *Ђорђе*, који је такође радио по манастирском методу.

По угледу на Кнежевину Србију, у Лесковцу је 1856. године нови наставни метод завео учитељ *Симеон Андон Софијанац*, пореклом Грк, који је живео у Софији. Поред црквених, увео је доста световних предмета (граматика, земљопис, рачун, таблице). Он је радио у Лесковцу до 1868. године, када га је због болести заменио најпознатији лесковачки учитељ из времена турске владавине *Јосиф Костић*, родом из Приштине. Пре преласка на модерну наставу, у Лесковцу је радила и тзв. *Ча Митина школа*, чија се зграда налазила до старе цркве.

Пред ослобађање од Турака, Лесковац је имао троје учитеља *Јосифа Хаџи-Костића*, *Настаса Крстића* и *Ленку Крстић*. Учитељица *Ленка Крстић* је основала у Лесковцу школу за женску децу. Пред крај турске владавине, Лесковац је добио нову школску зграду на црквеном плацу, између цркве и старе школе. Тако је после ослобођења Лесковац имао две школе са великим бројем писмених мушкараца и жена.³⁸

У Лесковцу су у овом периоду успешно радиле и мушка и женска основна школа у којој је учитељица била *Даринка Здравковић*. Године

³⁷ Видети део литературе: С. Димитријевић: Грађа за проучавање Лесковца и околине, свеска I, Лесковац 1954; Историја Лесковца и околине (1918-1928); Сто година лесковачке текстилне индустрије 1884-198, Лесковац 1984; Д. Трајковић: Из прошлости Лесковца и околине, Лесковац 1977; Др Ж. Стојковић, др Слободанка Стојичић, Хранислав Ракић: Историја Лесковца, Београд 1992; Д. Туровић: Јунаци гвозденог пука, Лесковац 1990; Ж. Стојковић, Ненад Кражић: Лесковац – време прошло – време садашње, Лесковац 1989; Проф. др Димитрије Кулић: Бугарска окупација Србије 1941-1945, Ниш 1970; Никола Илић: Крвави фебруар, Лесковац 1977.

³⁸ С. Димитријевић: Грађа за проучавање Лесковца и околине, свеска I, Лесковац, 1954; Ж. Стојковић и др: Историја Лесковца, Београд 1992.

1883. почела је да ради и продужена школа за мушку и женску децу у коју се уписивало са завршеном основном школом. Закон од 1882. године уместо четвороразредне уводи шесторазредну основну школу која постаје обавезна. Уколико ученик није настављао школовање у некој средњој школи, он је морао да заврши шесторазредну преко продужене школе, а поред Лесковца, таква школа је постојала и у Власотинцу. У лесковачкој продуженој школи 1884. године било је 35 ученика.

Појавом текстилне индустрије, крајем XIX века, у Лесковцу је септембра 1890. године, почела са радом Ткачка школа по одобрењу Министарства народне привреде. То је била државна установа и радила је у Пашагићевој згради. Њен први управник био је *Чех Алојз Шкарка*. Број ученика се кретао од 15 до 31, а школом је руководио Управни одбор чији је председник био окружни, односно срески начелник.³⁹

ПРВЕ НОВИНЕ И КУЛТУРНЕ УСТАНОВЕ - Лесковац је још 1869. године имао народну читаоницу, нешто касније и две књижнице и штампарију. Лесковачку читаоницу основао је наставник *Лука Дожудић* почетком осамдесетих година XIX века, а градску читаоницу „*Касина*” водили су наставници Гимназије.⁴⁰

Прво певачко друштво „*Бранко*” основано је у Лесковцу јануара 1887. године. Месец дана после тога одржана је и прва скупштина. Две године касније, друштво је престало да ради, али је 1890. године обновљено. Значајну улогу у раду друштва имали су наставници Гимназије. Од 1894. године за хоровађу је постављен *Станислав Бинички*. Од 1902. године хоровађа је био *Стеван Живковић*.⁴¹

„*Црквени гласник*”, који је излазио од 1887. до 1889. године, *први је часопис који се појавио у Лесковцу*. Покретач, власник и уредник био је наставник лесковачке Гимназије *Димитрије Алексић*.⁴² Часопис „*Братство*” Друштва „*Св. Сава*”, растурао је његов пододбор, који је основан у Лесковцу 1888. године.⁴³

Године 1896. основана је *прва позоришна дилетанска група* која је употпунила културни живот у граду. Оснивачи су били професори лесковачке Гимназије, а значајну улогу у томе имао је и *Радоје Домановић*, наставник ове школе (1898), који је тај догађај описао у прововетки „*Позориште у паланци*”.⁴⁴

Лист „*Ђачки напредак*” појавио се 1905. године и излазио је девет година, до 1914. године.⁴⁵

³⁹ Историја Лесковца, стр. 156.

⁴⁰ Сто година Лесковачке гимназије 1879-1979, Лесковац 1979; С. Димитријевић: Историја Лесковца и околине 1918-1928.

⁴¹ С. Димитријевић: „Стари Лесковац као просветни и културни центар”, Лесковац, 1950.

⁴² Сто година лесковачке Гимназије 1879-1979, Лесковац, 1979.

⁴³ Историја Лесковца, стр. 158.

⁴⁴ Н. Тимченко: „Фрагменти из историје лесковачког позоришта” I (1896-1941), Лесковац, 1967.

⁴⁵ С. Димитријевић: „Стари Лесковац као просветни и културни центар”, Лесковац, 1950.

Почетком XX века потекла је иницијатива од текстилних и других фабричких радника за оснивање културно-уметничког друштва. Најпре је у кафани „*Централ*” 1904. године основана културно-уметничка група чији је председник био *Никола Костић Андикаљ*. Група је имала две секције: дилетанску и рецитаторску. Први позоришни комад који је дилетанска група припремила био је „*Циганка*”. Културно-уметничка група је од 1906. године радила као културно-уметничко друштво „*Абрашевић*” у коме је формирана и хорска секција названа Радничко певачко друштво. Поред приредби у Лесковцу и околним градовима, КУД „*Абрашевић*” је учествовао у првомајским прославама и другим манифестацијама. Балкански и Први светски рат прекинули су рад овог друштва.⁴⁶

У културном животу Лесковца крајем XIX и почетком XX века било је значајних личности. Један од њих је *Димитрије Алексић*, уредник „*Црквеног гласника*”, свештеник који је био и писац многих песама и приповедака с мотивима из Библије и црквене историје.

Јосиф Костић је 1891. године написао своје успомене о ослобођењу Лесковца, Власотинца и околине, а *Глиша Костић* је 1898. године штампао своје успомене о школовању у Лесковцу.

Радоје Домановић је врло кратко боравио у Лесковцу. Запажени драмски писац, глумац и редитељ био је *Сима Бунић*, рођен 1882. године у Лесковцу. Завршио је шест разреда Гимназије. Био је руководио позоришне групе и врло интензивно се бавио овим послом од 1905. до смрти 1914. године. Најпопуларнија је била његова комедија „*Дочек краља Милана у Лесковцу*”. Писао је и песме и сарађивао у нишком листу „*Позориштанце*”.

Учитељ *Владимир Петровић* испитивао је народни живот и обичаје у селима Разгојни, Градашници, Горњој и Доњој Локошници и сакупио је малу збирку лирских народних песама. Заједно са учитељем *Крстом Димитријевићем* штампао је и два дечја алманаха. Учитељ Димитријевић је објавио један број прича и пословица, а учитељ *Ђорђе Стојановић* малу збирку прича и једну приповетку из сеоског живота. У брошури „Српски језик као средство за учвршћивање морала и подизање народног благостања” учитељ *Арсеније Шијаковић* се залагао за просвећивање народа.⁴⁷

⁴⁶ Историја Лесковац, стр. 158; *Видети отишрнице* – проф. др Д. Кулић: Коста, Лесковац 1931; Шесдесет година рада КУД „Абрашевић у Лесковцу 1905-1965”, Лесковац 1966.

⁴⁷ Историја Лесковца, стр. 159-160, Београд 1992; *Отишрнице* – Глиша Костић: Ча Митина школа, Београд 1898; Јосиф Костић: Ослобођење града Лесковца, Власотинца и околине, Лесковац 1988; С. Димитријевић: Историја Лесковца и околине (1918-1928), Лесковац 1983; Н. Тимченко: Фрагменти из историје лесковачког позоришта I (1896-1941), Лесковац 1967.

ВАЖНИ ДОГАЂАЈИ НА ПОЧЕТКУ XX ВЕКА - Кључни догађаји с почетка XX века до 1918. године, свакако су балкански ратови, Топлички устанак и Први светски рат. О тим догађајима везним за лесковачки крај и шире просторе, постоји богата литература, односно грађа, као и велики број научних радова.⁴⁸

Лесковац је ослобођен 6. октобра 1918. године, 12. октобра је ослобођен Ниш, током октобра и Србија, а 3. новембра и Београд. Тако је био сломљен аустроугарско-немачки фронт у Србији. До половине новембра биле су ослобођене скоро све југословенске земље. После Бугарске, капитулирала је Турска, а затим 3. новембра и Аустро-угарска. Немачка је потписала капитулацију 11. новембра 1918. године чиме је окончан Први светски рат. Првог децембра 1918. године створена је Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, која је призната на Версајској мировној конференцији 1919. године.⁴⁹

Првих послератних година у лесковачком срезу било је 60.904 становника. Било је много сирочади, па је 1920. године почео да ради Окружни дом, који је примио 150 деце, а нешто касније и 350 из целог врањског краја.

У Лесковцу су 1921. године почеле да раде фабрике штофа, фабрика гајтана, три мале фабрике чешљева, фабрика сапуна, фабрика штофа у Грделици, а убрзано се радило и на отварању других производних објеката. У Лесковцу 1921. године није било незапослених фабричких радника.⁵⁰

У лесковачком срезу су 1928. године радиле 32 основне школе, од којих четири у Лесковцу. Непосредно после рата у лесковачком срезу је било 25 сеоских основних школа са 40 наставника и око 3.000 ученика. Основне школе су биле четвороразредне, а похађање је било обавезно.

Поред основних школа, у Лесковцу је на захтев родитеља 1923. године отворено прво забавиште за предшколско васпитање деце. Школске 1925/26. године почело је са радом забавиште у основној школи I кварта и радило је непрекидно све до 1941. године, а ново, бесплатно забавиште при основној школи II кварта, основано је 1927. године и радило је такође до 1941. године.

Најважније место међу лесковачким средњим школама од самог оснивања имала је Реална гимназија која је настала спајањем шесторазредне Реалке за мушкарце (која је постојала до Првог светског

⁴⁸ С. Димитријевић: Грађа за проучавање Лесковца и околине, Лесковац 1954; Историја Лесковца и околине (1918-1928), Лесковац 1983; А. Митровић: Србија у Првом светском рату, Београд 1984; Миодраг Павићевић – Х. Ракић: Лесковачки и врањски крај – историјско- географски преглед, Лесковац 1986; М. Перовић: Устанак на југу Србије 1917, Београд 1959; М. Перовић: Лесковац у рату и револуцији, Београд 1968; Д. Туровић: Јунаци гвозденог пука, Лесковац 1990; Ж. Стојковић, С. Стојичић, Х.Ракић: Историја Лесковца, Београд 1992.

⁴⁹ Историја Лесковца, 181-183. стр.

⁵⁰ Историја Лесковца, стр. 186.

рата, односно окупације Србије 1915) и Приватне женске Гимназије (која је постојала до балканских ратова).

Лесковац је између два светска рата добио и прву средњу текстилну школу. Идеја за оснивање школе потекла је од познатог текстилног стручњака *Чедомира Јоксимовића*, који се школовао у Русији. По повратку у земљу 1925. године, предложио је отворање средње текстилне школе у Лесковцу или Београду. Лесковачка општина прихватила је овај предлог и обавестила је министарство октобра 1925. године да ће обезбедити зграду за школу, огрев и осветљење. Министарство трговине и индустрије донело је решење о оснивању школе у Лесковцу 27. јуна 1927. године. Званичан назив школе био је Државна средња техничка текстилна школа, и то је била прва школа такве врсте на Балкану. Била је смештена у приземној и запуштеној згради фабрике кашика и виљушака, а почела је са радом 1. октобра 1927. године. Први директор је био Чедомир Јоксимовић, а прве школске године било је уписано 40 ученика, међу којима и 6 ученица. Међутим, у прве две године рада школа је имала доста тешкоће, јер је имала само четири стална наставника.

Због непосредне ратне опасности, по наређењу Министарства трговине и индустрије Краљевине Југославије, школа је престала са радом 2. априла 1941. године.⁵¹

%

За време Турака и непосредно после ослобођења, Лесковац, је био не само велики град, већ једновремено један од најкрупнијих центара у Србији. У њему је после ослобођења, било много занатлија и ситних трговаца (843) и Лесковац се по њиховом броју приближио Београду, у коме их је било 966. Узмемо ли у обзир тадашњу величину Београда, који је имао преко три путе више становника од Лесковца (Београд је 1884. имао 35.483 становника, Лесковац, 10.870, Ниш 16.178, а Крагујевац 9.083) видимо да је Лесковац био највећи чаршијски центар Србије.⁵²

Још 1858. године аустријски конзул Хан, описујући Лесковац, каже да је у њему „владала велика живост, нарочито у пазарне дане, када су дугачке чаршијске улице потпуно закрчене биволским колима и људима који су дошли да пазаре, а мноштво људи који не могу да се сместе у њима преплаве споредне улице”.⁵³

Лесковац је у време турске владавине био многољудна варош, чије се становништво у XIX веку кретало између 12.000 и 15.000. Добар део његових становника били су Турци. Године 1858. аустријски конзул Хан спомиње 500 турских кућа, што представља једну шестину од укупног њиховог броја, који, по његовој процени, износи 3.000.⁵⁴ Милићевић пише

⁵¹ Видети: Четрдесет година Текстилне техничке школе у Лесковцу (1927-1967), Лесковац 1967.

⁵² Сергије Димитријевић: Градска привреда старог Лесковца, библиотека Градског народног музеја Лесковац 1952; Уредник књиге Веља Ивановић, управник Градског народног музеја. Књига је штампана у 2.000 примерака, а штампање завршено 31. децембра 1952.

⁵³ С. Димитријевић: Градска привреда старог Лесковца, стр. 9.

⁵⁴ С. Димитријевић, Градска привреда старог Лесковца, стр. 103.

да је пред ослобођење у Лесковцу било 5.000 Муслимана и 900 турских кућа.⁵⁵

Лесковац је био седиште паше, резиденција спахија и читлук сахибија, судско и нахијско средиште, велики и важан центар турске владајуће феудалне класе. Зато је у њему било неколико велелепних конака и три огромна сараја, а над њим се гордо дизала шест минарета, покривена оловом.⁵⁶

Три велика дворца-сараја заузимали су специјално место међу зградама. Два сараја су била власништво лесковачког паше, надалеко чувеног по свом богатству, а трећи је био седиште кадије (суд). Највећи од њих. тзв. стари сарај био је на месту порушене старе гимназије. То је био чувени Шашић-пашин сарај. *М. Милићевић*, који је познат као реалистички приповедач, а који је имао прилике да лично разгледа овај двор, дао нам је његов најбољи опис. У својој познатој привоетки, која се односи на прошлост Лесковца, каже: „Двор у Лесковцу чувен је надалеко. Грађа за њега сечена је чак у Јастрепцу. То је грађевина много налик на грађевине других бегова и богатих Турака: али је све њих надмашила својом необичном величином, својим распоредом, правилношћу својих одељења, украсима својих врата и прозора, и дивним разбојем на јулауцима (долапима) у собама а можда највише својим положајем према сунцу. Намењен да буде „харемлук“ и да буде „рај“ бегових жена, двор је тај, срећом окренут на подне те има обилно сунчане светлости, и поглед му је отворен на дивотне вучјанске и накривањске планине.”⁵⁷

Господске, турске и српске куће, не само да су биле лепе, већ су биле и удобне. Оне су имале за тадашње време савршене уређаје. Свака од њих имала је амаџик-купатило. У великом ћилеру (остава), која је била део мутваке (кујне) постојала је и некаква врста умаваоника–лавабо. Земљана цев одводила је прљаву воду у покривену, зидану помијару-ђериз. У дворишту изнад ђериза обично су биле засађене тикве чији корен иде дубоко.

Сиротињске куће пружале су сасвим другачију слику. Оне су биле сићушне, исплетене од прућа, изграђене од слабог материјала, премазане обичним блатом, грађене без употребе креча, а најчешће и неокречене, без стакла, са малим прозорима, без и најмање украса, покривене сламом.

Турске куће заузимале су центар града и његове најлепше делове. У центру града, на десној обали Ветернице, у делу где су становали највиђенији Турци и паша, налазиле су се и чорбацијске куће. Турска господа примала је у своје друштво и хришћанске господаре – земљопоседнике, трговце и зеленаше. Богати и сиромашни квартави представљали су тада два света. Они су били тако различити један од

⁵⁵ Исто, стр. 103.

⁵⁶ Исто, стр. 104.

⁵⁷ Исто, стр. 105.

другог да је човек, када би се нашао у њима, имао утисак да се не ради о једном истом месту.⁵⁸

Највећи хан у граду био је Алијин хан. (...) Тек пред крај турске владавине, последњи лесковачки кајмакам и познати богаташ Афис Пашагић подигао је први европски хотел... Имао је европски намештај и билијаре. У самом граду биле су три ћуприје. Њих спомиње и Каниц 1889. године. На обалама реке Ветернице, Турци су засадили бројне врбе да би спречили поплаве – Дркине врбе.

У последњем периоду турске владавине у Лесковцу је било осам џамија и десет до дванаест текија. Највећи део био је порушен одмах после ослобођења. У време пописа од 1878. године постојале су још само три џамије и једна текија. Једна је Чарши џамија. Имала је башту са великим дрвећем и дебелом ладовином и била омиљено место за састајање турске господе. Друга је Сат џамија, која се налазила на дрвеној пијаци. Џамија је имала велики сат, инсталиран на дрвеној кули, по коме се тада читав овај крај, а данас Циганска мала, назвао Сат-мала.⁵⁹ Од свих последњих џамија најдуже се задржала најстарија лесковачка џамија, подигнута у славу Бајазита, како је стајало у натпису. Џамију су минирали и срушили Немци 1942. године.⁶⁰

Поред цркве треба споменути и *Ча-Митину школу подигнуту 1854. године, најстарију школску зграду у нашој (лесковачкој) општини, порушену 1922. године*, као и дугачак поповски конак. Обе зграде биле су у црквеној порти.⁶¹

Лесковачке улице нису биле поплочане. Највећи део улица није имао никакву калдрму, а неколико главних улица имало је турску калдрму. (...) У ноћи варош није била осветљена. Лесковац је добио прве фењере тек после ослобођења, а то само у чаршији.

По дану, разликовали су се чаршија и стамбене четврти. Калдрамисана чаршија била је начичкана безбројем малих дрвених дућана, наткривљених широким и истуреним стрејама, са ћепенцима на којима су седели скрштених ногу занатлије и трговци. Она је била препуна људи и бучна. Њоме је одјекивала лупа занатлија који су радили свој посао и вика трговаца који су нудили своју робу.

Стамбене четврти пружале су сасвим другу слику. Куће и баште биле су ограђене високим зидинама од ћерпича непечене цигле, покривеним ћерамидом или зидовима од исплетеног прућа облепљеног блатом, на којима су се налазила по два улаза, мала капија за пролаз људи и „голема порта” за улаз коња.

(...) У сумрак, град је изумирао. Све је затворено, радње, капије и куће. Већ на почетку вечери чаршија је била потпуно пуста, неосветљена,

⁵⁸ Исто, стр. 113-114.

⁵⁹ С. Димитријевић, Градска привреда старог Лесковца, стр. 117.

⁶⁰ Исто, стр. 117.

⁶¹ Исто, стр. 118.

покривена дрвеним капцима и замандаљена гвозденим шипцима. (...) У турско доба, на исти начин као и чаршија, изумирали су у ноћи и остали делови вароши. Улице су биле неосветљене и пуне, капицици и порте затворене, пенцери покривени капцима. Једино је лавез безбројних паса указивао да је град још ту, да живот није изумро, да се само повукао унутар кућа. По који ретки закаснили пролазник ишао је са фењером у коме је горела лојана свећа или гасарче. У изумрлом граду ове ретке појаве личиле су на привиђење.

Гледан из околине, Лесковац је био сав утонуо у зеленило својих башти. Зелено језеро било је окружено појасом колиба и кровинара, које нису биле нимало угледне. Изнад дрвећа штрчале су само Сахат кула, 6 минарета и мрки кровови високих сараја и конака. Само са висине Хисара, видело се неколико тргова и широких улица, велика чаршија и лепота њеног конака. Са сваке друге стране његов изглед није био привлачан.⁶²

У време Првог српског устанка, 1807. позивајући се на старе изворе, С. Димитријевић тврди да је Лесковац био ограђен земљиним утврђењем и дрвеним палисадама. Тада је био велики град и имао је више од 2.000 кућа.

Резимирамо ли сва ова опажања, видимо да је Лесковац у време турске владавине био чисто оријентална варош, прљава и неуредна, са харемским зидовима и баштама, дрвеним ћепенцима, богатим конацима и бедним предграђима, пун џамија и текија. Једину његову драж представљали су пашини сараји, беговски и чорбацијски конаци, велика и жива чаршија и Хисар покривен виноградима.

За кратко време после ослобођења, град се из основа преобразио. Број зиданих кућа нагло се увећао, ћепенци су замењени дућанима, харемски зидови нестали, а текије отишле у заборав. На њиховом месту израсле су прозирне тарабе, које откривају лепоту башти, фабрике, железничка станица и електрични стубови. Последњи трагови турског Лесковца углавном су нестали за време бомбардовања 1944. године.

ПО ВЕЛИЧИНИ ДРУГИ ГРАД У СРБИЈИ - Године 1858. према подацима на које се позива С. Димитријевић,⁶³ Лесковац је био по величини други град на територији Србије (Београд 22.000 становника, Лесковац 15.000 становника).⁶⁴ Неспорно велики зналац Лесковца, његове богате прошлости, Сергије Димитријевић, забележио је невеликој књизи (88 страна) „Грађа за проучавање Лесковца и околине”,⁶⁵ више занимљивих података и описао „сочан лесковачки говор”.

Гвожђарска радња *Ђорђа Кражића и синова* основана је 1827. године. Овај податак углавном се слаже са наводима Христићевог Трговачко-

⁶² С. Димитријевић, Градска привреда старог Лесковца, стр. 121-122.

⁶³ Исто, стр. 142.

⁶⁴ Стенографске белешке Народне скупштине, 1879. год, стр. 365.

⁶⁵ С. Димитријевић, Грађа за проучавање Лесковца и околине св. I, Градски народни музеј, Лесковац 1952.

занатског шематизма из 1896/97. године, која спомиње као најстарије лесковачке фирме гвожђарске радње *Трифунa Дончића* (1849) и *браће Кражић* (1864), које припадају истој породици, а настале су деобом.⁶⁶

Ова гвожђарска радња, која је набављала робу из иностранства, одиграла је значајну улогу у прошлости Лесковца. Тако је, на пример, она донела у Лесковац прво прозорско стакло и прву петролејску лампу са стаклом. До тада је Лесковац употребљавао само гасарчиће, петролејске лампе без стакла. Прву петролејску лампу са стаклом купио је неки лесковачки бег. Ова фирма донела је у Лесковац и прве гвоздене плугове, увезене из Беча.

ПРВИ ФИЛМ, МОТОЦИКЛ И АУТО - Најстарији податак о приказивању филмова у Лесковцу датира из 1905. године. Вест о томе објављена је у „*Бачком напретку*”, дечјим новинама, које су излазиле у Лесковцу (II, бр. 3). У њему пише: „Електро-биоскоп позориште. Власник једног електро биоскоп-позоришта бавићи се у Лесковцу приредио је 13. септембра т.г. у лепој и пространој сали овдашње Гимназије представу за ђаке. Ђаци су плаћали по 0,10 дин. Наставници су пробрали комад који су деца показивали. Са великим интересовањем наши су ђаци (и мушки и женски) посматрали показане слике. Са особитим допадањем и веселошћу примљене су лепе шале: прождрљиви црнац и крађа јабука. И лепо би и корисно би било да се овакве ствари показују и ђацима наших сеоских школа. Представе се могу изводити и у дан у замраченим локалима, као је у Лесковцу и било.

Око 1909. године дошао је у Лесковац путујући *боскоп Најдановића*, који је поред биоскопа има и менаџерију. Представе су даване у великом шатору на сточној пијаци („Говеђа пијаца”). Тада је приказива и филм о крунисању руског цара Николе II.⁶⁷

После балканских ратова отворена су у Лесковцу два биоскопа. Први је био смештен у сали хотела „*Круна*” и припадао је фирми „*Pathe Friere*”. Други је припадао фирми „*Gaumont*”, а био је смештен у великој дашчари, код касније Штиркине пекаре. Платно је било на средини сале, а публика га је гледала са две стране. Ђаци који су имали јефтине места гледали су платно одстрага. У тим условима било је тешко читати натписе који су излазили наоколо. Ова сала је изгорела. Лесковчани претпостављају да је пожар био злонамеран, окривљујући за то конкурентни бископ.⁶⁸

Први мотоцикл у Лесковцу је набавио 1910. године *Андрија Каљан*, монтер Електричне централе у Вучју. Мотоцикл је купљен за 550 динара, а био је израђен у Улму. На њему је Каљан долазио из Вучја у Лесковац.

⁶⁶ С. Димитријевић каже да је ове податке пружио Тодe Ђорђевић, унук оснивачке фирме.

⁶⁷ С. Димитријевић, Грађа за проучавање Лесковца и околине, стр. 23. (*Напомена* С. Димитријевића, Подаци Сретена Костића „Грозничке”).

⁶⁸ Исто, стр. 23.

Први ауто је у Лесковцу набављен 1911. године опет од Андрије Киљана. Ауто је био марке Laurin Klement, а био је изграђен у чехословачком граду Jung-Bunzlau. Ова кола имала су мотор од четири коњске снаге, трошила су 8 литара бензина на 100 километара, а развијала су максималну брзину од 36 до 40 километара на сат.

Први грамофон у Лесковац је донео 1905. године познати лесковачки авантуриста Јован „Портартурац”. Када га је наместио на прозору једнспратне зграде где је била радња Тодоровића (ћошак до хотела „Круна”), грамофон је изазвао велику сензацију. Под прозором се окупио цео Лесковац. Идућег дана долазили су сељаци у масама да чују чудо што „свира, пева и збори на трубу”.

Први рентген апарат у Лесковцу набавио је др Жак Конфино 1924. године записано је у „Лесковачком гласнику”, бр. 8, 1924, а *први радио апарат* у Лесковцу набавила је „Грађанска касина” 1925. године. („Лесковачки гласник”, бр. 7).

ПРВЕ ЛЕСКОВАЧКЕ ФАБРИКЕ - Лесковац је привредни развој постигао као трговачки и индустријски град у последњој деценији XIX и почетком XX века. Монопол у гајењу и преради конопље, корен је развитка Лесковца, најпре као трговачког, а затим и индустријског града. *Почетак лесковачке текстилне индустрије био је 1884. године* када је 60 чаркова пренетих тајно из Бугарске почело да производи 25.000 до 30.000 килограма гајтана у селу Стројковцу.

Прву фабрику гајтана под фирмом Антоније Поповић и Компанија основали су трговци Антоније Поповић, Глигорије Јовановић, Мита Теокаревић, Прока Митић и Стеван Бојацов.⁶⁹ Када су почетне тешкоће савладане, а услед повољних општинских околности за пласман гајтана (српско-бугарски рат 1885. године и заштитне царине), јер га у Србији нико није производио, повећана је производња. То је ортаке подстакло да у Вучју, у једној воденици, инсталирају још сто чаркова и прошире производњу гајтана. У Вучју се гајтан само плео, а бојење је вршено у Стројковцу.

Неколико година касније, гајтанару у Козару, код Власотинца, отворили су трговци из Лесковца Коста Илић Мумџија, Глигорије Петровић, Михајло Јанковић и Маноило Илијев. Међутим, поновна појава бугарског гајтана у Србији (укинута је заштита царина на увоз гајтана из Бугарске) и изградња модерне фабрике за израду гајтана у Параћину, натерало је власнике гајтанара у Стројковцу, Вучју и Козару да се удруже 1895. године и да наредне године отворе *прву фабрику штофа у Лесковцу*, под фирмом Поповић, Илић и Компанија.⁷⁰

⁶⁹ Ж. Стојковић и др., Историја Лесковца, Београд 1992.

⁷⁰ Видети опширније: Д. Трајковић, Ми једмо паприке и зидамо фабрике, прилог за студију о манчестерству, Лесковац 1930; Д. Трајковић: У чему је тајна појаве и развитка индустрије у Лесковцу? – Ужице 1940. и Д. Трајковић, Историја лесковачке индустрије до Другог светског рата, Београд 1961.

XX века текстилна индустрија Лесковца даље се развија. У Лесковцу је 1903. године основано предузеће за прераду кудеље. Подигнута је Фабрика Јовановића и Поповића у Грделици.

Две године касније Коста Илић Мумџија се издваја из старе фабрике и у Београду са својим синовима купује Фабрику штофова Евгенија Михела и Фабрику платна.

Прва лесковачка фабрика вунених тканина, све до окупације, послује под фирмом Илића, Теокаревића и Петровића, јер су Петар Илић (син Косте Илића), Мита Теокаревић и Горча Петровић једини од првобитних оснивача остали у њој.

Године 1906. под фирмом Лазар Дунђеровић и Ко. оснива се фабрика тканина, која је у почетку само израђивала гајтан (до 1910).⁷¹

ЛЕСКОВАЦ – „СРПСКИ МАНЧЕСТЕР“- За развој индустрије Лесковца значајан је датум *отварање железнице*, која је до Ниша дошла 1884. године, а у *Лесковац стигла 1886. године*. Исто тако, значајна је и изградња *електричне централе у Вучју 1903. године*.

Почетком XX века у Лесковцу су почеле да се развијају и неке друге индустријске гране. Тако је 1907. и 1911. основана фабрика за израду црепа и цигле. Обе су подигнуте капиталом Трајка Ђорђевића Кукара, трговца, који је 1911. формирао и прво металуршко предузеће у Лесковцу, окупивши некадашње самосталне занатлике на изради окова за врата, кугли, дугмета, и прстена.

Млинарска индустрија и њен развој везују се за име *Живка Стојиљковића*, који је од обичног затеченог млина 1897. године, када га је преузео, до 1907. године, направио аутоматско млинарско предузеће. Лесковац је још 1872. године добио радионицу сапуна. То је будућа велика фабрика Јована Влајчића и синова, која је сталним усавршавањем технологије успевала да шири асортиман свог основног производа (сапуна). Касније се њен асортиман шири, јер поред сапуна производи и парфимерију и козметику.

Корени лесковачког занатства потичу из периода средњовековне државе, а положај занатлија био је једнак положају сеоског становништва.⁷²

По попису из 1890. године у Лесковцу је 715 самосталних занатлија и 513 помоћника, али је и тада било мајстора који су радили бесправно и угрожавали су мајсторе.

Према попису из 1921. године лесковачки срез је имао 61.322 становника у 22 општине, а сама општина Лесковац 13.702 становника. Доминирало је сеоско становништво.⁷³

⁷¹ Историја Лесковца, стр. 139.

⁷² Др Ж. Стојиљковић, Н. Кражић, Занатство Лесковца, Историјски архив, Лесковац 2005.

⁷³ У лесковачкој срезу било је 120 Јевреја и 39 Турака по матерњем језику (у Лесковцу 28 и Великом Трњану 11). У граду је било и 95 Руса, 47 Немаца, 24 Мађара, 18 Чехословака, 13 Цинцара и око 900 Цигана.

Прва фабрика хемијске индустрије настала је из занатских радионица. Занатска производња сапуна и свећа у Лесковцу почела је седамдесети година XIX века у такозваним мунцијским радионицама. Прве машине ове радионице набавила је почетком XX века и почела је да ради као Прва лесковачка фабрика мирисавих пераћих сапуна Јована Влајчића и синова.

Фабрика сапуна и парфимерије „Трајко Ђорђевић Кукар” настала је из занатске радионице 1879. године, основана је 1926. Власници су били Петар и Ђорђе Ђорђевић, индустријалци. Са 60 радника, запошљавала је, углавном, женску радну снагу, била је смештена у Кукаревој згради подигнутој 1924. Производила је сапун за прање, парфимисани сапун, медицински сапун и антисептичка средства, као и сапун за индустријске сврхе.

Се десет радника и скромном производњом почела је да ради Прва југословенска фабрика гуме „Рекорд” Јосифа Чуљковића у Лесковцу. Од 1935. године предузеће је било претворено у акционарско друштво под називом Творница гумених производа „Рекорд” Јосифа Чуљковића а.д. – Београд, фабрика у Лесковцу.

Године 1902. основано је Лесковачко електрично друштво а.д. које је производило и продавало електричну енергију. Како су потребе у то време биле око 250 киловата, монтиране су две турбине на Вучјанки, па је тако створена хидроцентрала која је задовољавала потребе све до 1921. године, када је монтиран један дизел мотор као додатни извор енергије.

После краћег периода застоја непосредно после рата, лесковачка индустрија је од 1923. до 1928. године имала убрзан развој. Број предузећа се скоро удвостручио, а од њих највећи број (39) био је смештен у самом граду, а 17 у другим, околним местима. Зато је Лесковац и назван „Српски Манчестер”⁷⁴

⁷⁴ Проф. др Живан Стојковић и др., Историја Лесковца, Београд 1992. *Напомена:* Лесковачка привреда доживела је тешке дане током Другог светског рата. Немци су имали право располагања предузећима и само су они могли да их демантирају, селе или оспособљавају за рад. Током 1941. године само из Лесковца и Ниша било је транспортовано за Немачку 38 вагона машина. У Лесковцу је зато извршен попис свих сељачких газдињстава како би се омогућио принудни откуп по нижим ценама. Тако је само 1941. године са подручја лесковачког округа откупљено 1600 вагона разних житарица, што је настављено и у наредним годинама. За откуп стокe и меса бринула се Централа за стоку, месо и масноћу, која је основана одмах после окупације. Она је откуп вршила уз помоћ квислишних власти и преко својих експозитура. Експозитура у Лесковцу, само у августу 1941. године, откупила је 11.864. килограма говеђег и 47.364 килограма овчијег меса. (...) Школске зграде основних школа биле су углавном заузете за потребе окупатора и њихових сарадника. (...) Зато су основне школе радиле како се која снашла: у приватним кућама, двориштима, па чак и у железничкој радионици. Окупатори су прогањали српске учитеље, па је велики број села остао без њих. У прве две школске године у Лесковцу су радиле четири основне школе са 44 одељења и 70 наставника. За време окупације школе су претрпеле велике штете, од паљења до пљачкања инвентара

ОБРАЗОВАЊЕ - ЧА МИТИНА ШКОЛА - Нема ниједног истраживача историје лесковачког школства, који као своје најважније полазиште није имао *'Ча Митин школу'*. Због тога ћемо, природно, и најпре о томе писати. О *'Ча митиној школи*, односно о школовању у Лесковцу до ослобођења (1877) најбоља сведочанства је оставио *Глиша Костић*. Врло драгоцен, нужна литература, *'Ча Митина школу'* коју је написао Глиша Костић, објављена је као посебно издање Народног музеја у Лесковцу (књига 10, уредник *Хранислав Ракић*).

Са насловне стране се види да пун назив књиге гласи: *'Ча Митина школа – наше школовање у Лесковцу до ослобођења (1877)'*. Назначено је да је реч о првој књизи и да је штампана у Београду, у штампарији *Драгољуба Миросављевића*, године 1898, а да је цена књиге – један динар!

„Некоји наши уважени писци писали су у *'Учитељу'* нешто мало о школовању нашем у Нишу и његовој околини и у пиротском округу, али само површно и на дохват, јер су то прибележили и написали онако како су то чули од других, а свака зна, да чути и видети није свеједно. Без зазора могу рећи да су они изнели и такве мале безначајне ствари, које, такорећи, врло мало пажње заслужују, према оним стварима које су они изоставили јер их нису штампали. Последњи је нешто о овима прибележио и навео у *'Учитељу'* 1896. мој уважени друг г. *Тихомир Ђорђевић*, професор, уколико је то могао сазнати од појединаца, приликом ревизије у срезу власотиначком, округа пиротског.⁷⁵

Дакле, најпре смо дознали шта је Глишу Костића побудило да се и он као савременик ондашњег школовања латио посла „да опише целокупно наше ондашње школовање у Лесковцу, свом месту рођења, и то изнесе у неком од наших школских листова”. Костић даље оцењује да „на тај начин, кад се после буде потанко знало какво је школовање било у Лесковцу, у *вароши*, лако се онда може појмити како је оно било у околини, којој су и онда, као и данас, највише школе служиле као тип”.

Дознајемо из *Предговора* да је Костић са „овим послом” био брзо готов, јер је „исте године (1896) написао пуних десет табака о овом школовању нашем, обухватио само *најглавније* и *најкрупније* ствари и занимљивости, али ипак *новине* и *непознате* не само обичном читалачком свету, већ и најбољим и најпризнатијим педагозима и књижевницима нашим”.

И сада следи готово невероватан обрт, јер када је Глиша Костић овај рад дао неколицини професора на *оцену*, код њих је наишао на *разочарење!* „Не само да су сви они били противни оваквом „кратком и простом излагању тако драгоцених, а за историју нашег школовања јединствених ствари, него су, шта више, били противни и томе да ова грађа изађе у каквом било „листићу”, где би остала *неопажена* од ширих

⁷⁵ Глиша Костић, *'Ча Митина школа*, Народни музеј, Лесковац; (Почетак књиге и поглавља Предговор).

кругова. Костић потом наглашава како му је „већина саветовала да ову грађу *наново* прерадим и да у њу унесем и све појединости њене, како би иста добила *изглед једне заокружене целине*, па да то онда штампам у – *засебну књигу*. Али, закључује Костић, како је то штампање „скончано са трошковима” сложили су се да овај рад „*овако опширно разрађен*”, штампам прво у „Учитељу”, а после да то „прештампам у посебну књигу”.

„Тако и учиних. Одмах сам похитао у Лесковац где сам застао још жива ’Ча Миту, који ми је, на моју молбу, подробнија обавештења о ондашњој својој школи дао, а уз то сам се, пак, и с неким Лесковчанима боље распитивао, те на основу свих ових података, а првенствено *свога личног познанства*, у току прошле године, на терену, разрадих по горњем упутству ову грађу, коју после по њеном учитељу, кога смо сви *по имену* звали ’*Ча Мита*, назвах: ’*Ча Митина школа*’.”⁷⁶

Сигурно је занимљиво, али и поучно даље објашњење Глише Костића да „иако ми је ово прва књига коју написах, опет сам се постарао да она буде што потпунија и верна копија, како би читаоци могли добити праву и истоветну слику оне школе, којој је душа био ’*Ча Мита*’”. Уредништво „Учитеља” је било прихватило да штампа ову књигу у новембарско-децембарској свесци, „али и поред све моје жеље и мога заузимања да *слова буду крупнија*, опет уредништво не хтеде то учинити. С тога сам био принуђен да прекинем даље излагање у „Учитељу” и да књигу *изнова* штампам сам о свом трошку”.⁷⁷

То је, дакле, био занимљив, на моменте и потресан Предговор књиге, а затим следи немање интересантан *Увод*, из којег дознајемо појединости о Лесковцу у то време, али и занимљивости о згради у којој је била ’*Ча Митина школа*’.

У вароши Лесковцу постоји и данас, до старе цркве, стара зграда, ограђена тврдим зидом од ћерпича, у коју се улази на велику, двокрилну капију. То је лесковачка основна школа. На њој пише 1854. те се по томе може закључити да је та школа ту још од те године.

Тако започиње Глиша Костић историју школе и даје оцену да је „зграда врло велика и једносратна”, да је улаз са западне стране и да се прво улази у веома велики ходник, који после води за учионице и остала одељења. На „супротној страни” налазе се управо дворишта где су „бунар и нужници, а са северне стране иде се у порту”. До 1870. године, у овој згради беше, пише даље Костић, једна необично велика и једна обична учионица, једна повећа соба, једна кухиња, коју онда зваху „кафеоцак” (јер су у њој наставници кували кафу).

⁷⁶ Видети ’*Ча Митина школа*, стр. VII

⁷⁷ Књигу је Глиша Костић „посветио свом првом учитељу у Педагогији, господину Живану Живановићу, саветнику у пензији”.

Глиша Костић даље пише да су „у почетку биле само две учионице, велика и једна обична (резервна), а 1870. године „подиже се трећа, мања од друге, а такве су остале до ослобођења”.

„Ова велика учионица беше оваква: дугачка преко 30, широка скоро 20, а висока 6 метара. (...) На средини западног зида беху велика двокрилна врата, а на три остала зида 20 и неколико великих прозора. На источној страни, пак, учионице беше једно, на неколико степеница, уздигнуће, дашчано уздигнуће, ограђено високим, затвореним (такође дашчаним) доксом, те се човек једва из њега види када стоји.

Костић наводи да је и она друга „обична учионица имала веома много прозора, али није имала „чардаче” и „апсанче”. Новоподигнута, пак, трећа учионица, била је по пространству најмања, те је за то зваху „мала чкоља”.⁷⁸

У великој учиници је било 20 и неколико веома дугачких клупа, две велике и неколико малих (за зид) црних табли, један необично велики сто, две три столице, једна слика и мноштво уоквирених таблица, које су биле „више од по метра високе” (јер су својом висином стајале усправно).

Таблице су биле од дебеле хартије са простим дрвеним рамом, а на њима су била исписана сва слова, велика и мала, па онда слогови, речи и реченице (посебно) и на њима су ђаци вежбали у читању. Клупе су биле веома просте, јер су озго имале само једну даску за наслон књига... Клупе су биле толико дугачке да је у свакој од њих седело преко 20 ђака, и зваху их „чинови”...

(...) Школовање је било добровољно. Родитељи су уписивали децу кад је коме воља била, али обично на *Чисти понедељак*. Прозивке у школи није било, нити је опет ко тражио, да се *уписани* ђаци уредно испишу из школе.

У оно време учитеља зваху „*даскал*”, а у овој великој учионици радили су онда „два даскала”. То беху даскал *Мита* и даскал *Ђорђе*. Даскала Миту ђаци зваху *’ча Мита* (чича Мита), а даскала Ђорђа - „*бата Ђорђе*” (место господин Мита и господин Ђорђе), јер он беше млађи од овога.

Глиша Костић потом пише „ни испита преко године, нити на крају године, није било, па по томе ни великог распуста, већ се у школу ишло целу годину”. Није било ни одмора „у четвртак после подне” сем што су „у суботу после подне ишло без књига те се учило певање и ишло у цркву на вечерње”. Само су ђаци „пуштани од школе по неколико дана за Божић и Ускрс”. Чак ни „између часова није било одмора, већ како се уђе у школу не излази се док се не пође кући”.

%

Ево, на пример, како Глиша Костић описује један час:

„Како ко дође изјутра или по подне у школу, мора да заузме једно место у којем било „чину” (јер се седело где је ко волео), да извади књигу и учи док се не скупе сви ђаци. Најпосле дођу *’Ча Мита* и *бата Ђорђе* (да

⁷⁸ У оно време у Лесковцу су звали школу - „чкоља”

се послужимо ђачким називима) и одмах се чита заједничка молитва. Потом се 'Ча Мита и бата Ђорђе „шетају” по учионици – свуда и наоколо око клупа и разговарају и пуше, а ђаци продуже учење. Неки се додуше и играју, па и бију, док се ови с далека краја приближе њима”. У овој школи часови су били „од 2 до 5 пре и 7 до 10 после подне – по *турском*, а то је од 8 до 11 пре подне и од 1 до 4 часа после подне, по европском сату”.

„Ча Мита Николић беше стар човек, коме је онда могло бити 55 до 60 година. Био је мала раста, ни сувише дебео ни сувише мршав, црномањаст, пуних проседих бркова, густих и дугачких обрва које му падаху на црне, мутне очи, и проседе браде и косе. Браду и врат бријао је а тако исто и косу до пола главе, те је носио *перчин*. Глас му беше крупан, а говорио је полако. На главни је носио тврду, високу, озго пљоснату – какве се онда ношаху – црну шубару, а од одела ношаше: под туром сукнене чакшире, зелен појас од американа и дугачко гуњче, а зими пак ношаше плитке, доста тешке, потковане ципеле, и вунене беле чарапе. У рукама, пак, увек је држао крупне бројанице, које је непрестано престима претурао, зрно по зрно.

Многа су му деца била помрла те је био доста благе и мирне нарави. Ђаке је волео као своју децу и учио их како је знао и умео, та их спремао да буду *добри грађани*. И успео је.⁷⁹

За 'ча Миту, Костић пише да „није никакве школе свршавао, сем што је нешто мало учио код неког старинског даскала и неких попова у Лесковцу”. Али опет, додаје Костић, „он је у оно време био „*најчувенији*”, кад је „Синод” могао баш њега да узме за свога учитеља”.

Дознајемо да му је плата била веома мала, „у почетку је била само неколико стотине чаршијских гроша на годину и тек доцније протури 1000 гроша”. Он је „свој посао истински волео, а школу није никада напуштао”.

Глиша Костић сасвим другачије описује другог учитеља, *Ђорђа Петковића*. „То је повисок, сувоњав човек, онда црних бркова, смеђа лица, плавих и ватрених очију, а ређих и малих обрва. Једва да беше протурио тридесету годину. И он је браду бријао, али није носио перчин. Теме му је сасвим голо, а осталу је косу шишао. Глас му је танак, а кад говори, по мало шушка”.⁸⁰ И за њега пише Костић да није „никакве особите школе свршио, али је опет више учио од 'ча Мите. Био је неко време учитељ по селима, а после га „Синод” узе за помоћника у 'Ча Митиној школи.”⁸¹

Један податак, како и сам Глиша Костић оцењује, може бити невероватан. Говорећи о томе како су се 'Ча Мита и бата Ђорђе слагали (што је реткост код данашњих учитеља), наводи да се „никада нису пожалили ни на какве тешкоће иако их је исувише било, нити опет на

⁷⁹ Исто, стр. 15-16.

⁸⁰ Исто, стр. 17.

⁸¹ Исто, стр. 17.

велики број ђака којих је свагда било по *пет до шест стотина у једној истој учионици.*” Уз ово следи и Костићево објашњење: „Овај ће број читаоцима изгледати невероватан али је тако било и то се порећи не може.⁸²

%

Крајем шесдесетих година (мислим 1868) дође у Лесковац за учитеља г. *Јосиф Костић*, свршени ђак Сомборске препарандије, кога је наша држава била послала, те он отвори и друго, односно треће одељење, које смести у ону другу, обичну учионицу, која дотле стајаше празна, али оно не беше дуга века, јер је ускоро г. Јосиф *морао* напустити Лесковац и отићи у своје место рођења – Приштину. Не потраја дуго, а „Синод” изради код турске власти, те ова допушти г. Јосифу да се врати у Лесковац, и он се врати 1870. године.⁸³

Из целе ’Ча Митине школе, Јосиф Костић је издвојио неколико десетине најбољих ђака „од сваке сорте”. Ова школа се разликовала од претходне, а и учитеља су звали „господином” а не по имену, а грађани га зваше „учитељем а не даскалом”. Истина, „испита у њој није било... али је учитељ Јосиф ипак „у две или три године једанпут и то свечано држао испит на сам Петровдан”. На испит је долазила цела варош, и мушко и женско, и старо и младо, и велико и мало, а првенствено турски чиновници (кајмакан, мудурини итд) који су добре ђаке даровали великим сумама новца.⁸⁴

После Ј. Костића у Лесковац долази за учитеља *Настас Крстић* „такође са стручном спремом”, а „ускоро за овим учитељ Настасова жена пок. *Ленка*, отвори и *женску школу*, у којој број ученица, за кратко време порасте преко 50. У „њој се предавало све оно што је једној домаћици и мајци требало за живот.

’Ча Мита није остао до ослобођења учитељ, јер је пред сам рат за ослобођење, не знам зашто, оставио учитељство и са својим синовима радио у дућану Њега је заменио један ђак из „мале чколе”, пок. *Спира Здравковић*.⁸⁵

(...) И учитељ Јосиф и учитељ Настас и данас су учитељи у Лесковцу (учитељ Настас је пре неколико месеци стављен у пензију), бата Ђорђе је у општини лесковачкој *квартирник*, а стари и добри ’ча Мита је умро у децембру 1896.⁸⁶

⁸² Детаљније видети стр. 19.

⁸³ Исто, стр. 89-90.

⁸⁴ Исто, стр. 92.

⁸⁵ *Објашњење* Г. Костића: Спира Здравковић је ускоро после тога отишао Богословију, а по ослобођењу био је у Лесковцу учитељ и управитељ, а у последње време и ђакон, до 1886. године (када се убио).

⁸⁶ Видети стр. 98.

ЛЕСКОВАЧКА ГИМНАЗИЈА - Радош Требјешанин, који је са др Сергијем Димитријевићем, Храниславом Ракићем и мр Слободаном Младеновићем учествовао у стварању, како и сам пише, „*импозантне књиге*” „*Сто година Гимназије у Лесковцу, 1879-1979*”, појашњава у XXIV броју „Лесковачког зборника” (1984) да та књига није обухватила обраду биографија наставних достигнућа, научних радова и уопште доприноса култури и културно-прогресивној еволуцији Лесковца, његове околине, па чак и своје домовине – неколико стотина наставника Гимназије у току једног по историју наше нације бурног периода.

Требјешанин, сем неколико изузетака, потанко описује рад чак 135 професора и сарадника Гимназије. Међу њима се налази и опис животописа Радоја Домановића. Ево неколико занимљивих података о неким професорима и сарадницима Гимназије на почетку њеног рада и у првим деценијама XX века онако како их наводи Радош Требјешанин.

Димитрије Алексијевић, професор и директор школе, постављен је 24. октобра 1902. године, а премештен 8. марта 1903. Поред старешинске дужности, залагао се за повраћај школске зграде у којој је био смештен батаљон XVI пешадијског пука српске војске из Ниша, али у томе није успео, те је школа радила у старој гимназијској згради „до реке”.

Димитрије Алексић, свештеник, предавао је у школи хришћанску науку од постављења, 20. октобра 1886. до смрти, 19. августа 1889. Рођен је у Алексинцу, 14. септембра 1856. а завршио је Богословију у Београду. Алексић је у Лесковцу 1885. године председник Друштва Црвеног крста, а касније и Друштва Св. Сава. Године 1887. издаје у Лесковцу црквено – књижевни часопис „*Црквени гласник*”, који уређује до своје смрти. Био је власник часописа. *То је први часопис штампан у Лесковцу*. Писао је приповетке, песме, беседе. *Алексић је у Лесковцу штампао 1889. године и прву књигу „Утрте стазе”* у којој се у стиховима велича прогнани митрополит Михаило. Године 1887. дао је оставку на службу, али је поново враћен 1889. „пошто се опоравио”.

Павле Аршинов, професор и директор школе, постављен је 6. октобра 1890. године, а премештен 2. септембра 1894. Првог октобра 1892. године *отпуштен је из државне службе јер је одрекао месном среском начелнику да потпише честитку краљу Александру* поводом његовог проглашења пунолетним и ступања на престо. Поново је враћен на дужност 1. марта 1895. године. Од 20. јула 1890. је члан Управног одбора новоотворене Ткачке школе у Лесковцу. Члан је и Окружног просветног одбора и у том својству је вршио инспекцију 1893. школа у срезovima пољаничком, пчињском и масуричком. Аршинов је прво био социјалиста и са М. Ценићем је уређивао партијски лист „*Борбу*”. Касније прилази Радикалној странци и 1893. године изабран је за обласног радикалног посланика за Лесковац у врањском округу. Био је дуже времена члан Просветног савета краљевине Србије. *Написао је неколико књижица из области агрономије,*

народне економије и пољопривредног задругарства. Павле Аршинов је рођен у Зрењанину 10. децембра 1855. године. Природне науке је студирао у Прагу као питомац Текеланијума. Године 1885. је пребегло у Србију. Када је 4. јула 1892. године молио министра за премештај у Београд у молби је навео да је „у Србији већ десет година”. Школске 1891/92. године био је министров изасланик за преглед школа у срезу јабланичком, а 1894. године премештен је у нишку Гимназију за предавача.

Станислав Бинички, предавач ботанике, физике и хемије, на дужности у лесковачкој Гимназији је од 21. септембра 1894. до 3. маја 1896. када је добио одсуство и отишао у Немачку да студира музику као државни питомац. Станислав је рођен 1872. године у крушевачком селу Јасики, на Западној Морави, где му је отац био командир потоњерске чете. Његов отац је политички емигрант из Чехословачке. Године 1877. почетком децембра, као командант дивизије, ослободио је Прокупље. Станислав је студирао и завршио природне науке на В. школи у Београду. Предавао је музику и нотно певање. У школи има ђачки хор и оркестар. Диригент је грађанског хора „Бранко” у који по први пут уводи и женске певаче. Тек 1895. године, након десет година од свог оснивања, „Бранко” постаје мешовити грађански хор. Са школским хором, а и са „Бранком” ишао је на екскурзије до Враћа и Ниша. Компонувао је народну песму „Месечина – чибричина”. То је његова прва и позната корачница. Компонувао је за коло и песму „Донке, мори Донке”. У знак сећања на Биничког, Лесковчани су организовали познати грађански хор „Бинички”, који је Станислав 1926. године посетио. Има података, истина не и убедљивих, да је Бинички у Лесковцу сакупио народне песме и мелодије. После студија у Немачкој, Бинички се није враћао на дужност у лесковачкој Гимназији.

Ђура (Коњовић) Бранковић, учитељ вештина, прешао је 1879. године из Војводине у Србију и убрзо променио презиме Коњовић за презиме Бранковић. Учио је Нижу реалку у Сомбору 3 године, а шести разред је завршио у Вишој реалки у Панчеву и техничке науке у Будиму „докле су тамо били немачки професори”. Бранковић 1885. године прелази у полицијску службу и отуда моли да хонорарно предаје цртање и краснопис. Једно време је и срески порезник. Године 1886. и то 5. априла, постављен је за предавача у Гимназији по молби и предлогу старешине завода Милоша Милојевића. Тада је добио II класу и плату 1750 динара годишње. Поново одлази за среског начелника у Власотинце, али се у Гимназију враћа 15. априла 1888. године пошто му је дата у школи прва класа и годишња плата од 2000 динара. Напреднички лист „Видело” напао је Бранковића 1891. године, 29. септембра, за „нељудско понашање у школи и према ученицима”. (...) Касније је предавач у Богословији у Београду, у којој је пензионисан 1898. године.

Нема трагова да је Бранковић оставио у Лесковцу који уметнички рад веће вредности. Радио је, зна се, диплому „Бранка”, а тај рад је добио награду 250 динара.

Миљутин Витковић, професор. У Лесковац је премештен из нишке Гимназије 1. новембра 1894. године, а отишао је у Гимназију у Врање 1. септембра 1898. Витковићев отац Гаврило Витковић пребегао је из Аустро-угарске у Београд средином XIX века. Старином су из Невесиња где и данас стоје зидине куће Витковића. Умро је у Врању 1899. године у 34 години живота, од туберкулозе, коју је добио у рату 1878. године. Умро је у тренутку када му је жена, учитељица Персида, родила сина Миодрага, који је погинуо у рату 1916. године као ђак-добровољац. Предавао је хемију са минералогijом, физику, геометрију, зоологију, ботанику и немачки језик. Витковић је у Лесковцу члан Управног одбора Ткачке школе са хонораром од 5 динара од седнице, члан је лесковачког гимназијског друштва „*Душан Силни*” и руководиоца „витешког одељења”. У овом друштву вежба мачевање и рвање. Председник је лесковачког аматерског позоришта „*Југ Богдан*”, које је основао 1896. године са професором Петром Поповићем. Њих двојица су и Нишу 1893. године обновили тамошње позоришно друштво „*Синђелић*”.

Са *Радојем Домановићем* коректно се дружио и понашао. Наталију, супругу Домановићеву, бранио је као школски изасланик од оптужби учитељица лесковачке основне школе, иако је приговор учитељице Живковић био мотивисан. Сматра се да је са Домановићем био један од организатора буне професора против старешине завода Косте Ивковића. Аматерско позориште које су Витковић и Петровић организовали у Лесковцу није прво. Наиме, такво је аматерско позориште у Лесковцу било одмах после ослобођења 1878. године. О томе говори и уверење општине у Лесковцу бр. 70. од 10. јануара 1879. године, које је она дала Фотију Иличићу, познатом вођи путујућег позоришта, а које је овај тражио ради регулације радног стажа.

Милана Давидовац-Грбић је политички емигрант из Аустроугарске у Србију, где 25. новембра 1911. године подноси ову молбу: „Славно министарство, дописата слободно сам замолити славно министарство да би ме благовољело поставити за наставницу у неком од својих завода за предмете: историја, српски језик, немачки језик и земљопис. Положила сам испит зрелости на Великој гимназији у Новом саду, а три семестра филозофије слушала сам у Бечу и Загребу. Вежбала сам се у практичном раду годину дана у вежбаоници Учитељске школе у С. Карловцима, а уписаћу се и даље на свеучилиште, док не дипломирам или ћу се подврћи испиту који ми славни наслов одреди”.

Милана је рођена 25. новембра 1889. године у С. Карловцима. За време окупације 1915-1918. године остала је са децом у Лесковцу, а муж јој је био на Солунском фронту. Бугари су јој нудили да служи и да предаје немачки њиховим официрима. Она је то одбила. Радила је у фабрики мармеладе за све време рата и од те зараде издржавала себе и своју децу. Милана Грбић је једина жена са звањем професора коју је добила 1912. године лесковачка Гимназија, не рачунајући неколико учитељица које су

предавале женски ручни рад током XIX века, почев од оснивања школе 1879. до окупације 1915. године.

Урош Грбић, предметни учитељ IV класе. „Пошто није хтео да служи туђега краља” пребеглао је у Србију из Аустроугарске заједно са Миланом. Постављен је за предавача немачког језика 16. јануара 1912. године. Професура му је призната 1914. године. Факултет је учио у Бечу. Године 1920. премештен је у Јагодину. У рату 1912-1913. је добровољац, а у Првом светском рату био је као каплар на Солунском фронту шеф војног магацина у Сакуљеви. Рођен је у Сремским Карловцима, 2. јануара 1885. године. Предавао је, поред немачког језика, и математику, земљопис и хемију. Био је одличан математичар и педагог.

Прокотије Гребенаревић, суплент. Предавао је од 11. септембра 1895. године до 1. септембра 1898. године када је отпуштен из школе јер није имао положен професорски испит у року од три године активне службе. Предавао је српски језик, историју Срба и као резервни официр, гимнастику. Студирао је у Београду и као студент добио је награду београдске општине за рад „Краљ Урош I Велики”. Рођен је у Лесковцу 1871. године. Године 1896. на приредби прославе преноса костију Вука Караџића из Беча у Београд држи предавање у школи „О животу, раду и заслугама Вука Караџића – нашег великана”. Одговарао је за присуство годишњој скупштини професорског друштва на којој је Радоје Домановић прочитао своју познату Резолуцију против владе и неправде која се чини просветним радницима. Гребенаревић је гласао за Резолуцију и због тога је био „кажњен” строгогом опоменом директора школе”. У Лесковцу је члан управе друштва „Душан Силни“, где је био и вежбач и предавач. У друштво је увео око 70 ученика школе. Касније је чиновник министарства привреде, а 1907. године службеник Државне статистике. Умро је 1915. године од тифуса, који је добио на фронту српске војске против аустроугарских пукова на Церу.

Милош Димитријевић, суплент. Постављен је 10. октобра 1910. године као почетник, а јавио се на дужност и 1919. године одмах по повратку са Солунског фронта. Студије је завршио у Београду, а професорски испит полагао је 1913. године. Предавао је српски језик. Године 1912. ратни добровољац. Са српском војском прешао је Албанију. У Француској је организовао курс за српске гимназисте избеглице из домовине. Почетком 1911. године дошао је оштар сукоб са старешином завода Алексом Станојевићем. Сукоб је настао око часова певања. Наиме, Димитријевић је предавао певање хонорарно, па када је постављен стални наставник за овај предмет, настало је међусобно оговарање. Димитријевић је писао и песме. Оснивач је ђачког литерарног друштва „Истрајност”. Написао је драму „На прагу”, али је остала необјављена. Активни је члан Касине и њене Читаонице. Умро је 1940. године у Београду.

Лука Дожудић, свештеник, пребеглао је из Аустрије у Србију 1879. године. Постављен је одмах за учитеља Основне школе у Лесковцу, а

потом и за хонорарног предавача хришћанске науке у Гимназији. У С. Карловцима је завршио Велику гимназију и Богословију. У Гимназији предаје и немачки језик. За предавача у Гимназији тражио је да се постави преко нишког владике који је молбу препоручио. Постављен је за предавача Гимназије 29. децембра 1879. године.

У лесковачкој Гимназији показивао је скромне резултате. Често је из немачког језика било највише слабих оцена. У Лесковцу је 1880. године основао читаоницу у згради градске касине. Лесковчани су га звали „Поп у капуту”. Лепо је певао. Пензионисан је као учитељ и предавач 1808. године. Умро је у манастиру Петковици, у Мачви, као архимандрит и старешина манастира под монашким именом Лукијан.

Сретен Л. Дожудић, професор. То је син Луке Дожудића. У Лесковцу је завршио Нижу гимназију, а у Београду на В. школи природне науке. Године 1897. положио је професорски испит. Петог септембра 1894. премештен је из Чачка у Лесковац где остаје до 1. септембра 1898. године, када је премештен у Лозницу.

Јован Ђорђевић, професор. Рођен је у Лесковцу 12. децембра 1868. а умро у Београду 25. априла 1954. године. Завршио је у Лесковцу основну школу и Нижу гимназију, а Вишу гимназију у Нишу. У Београду је студирао историју. А када је 29. октобра 1892. године дипломирао историјску групу наука на Великој школи, учествовао је у демонстрацијама гимназиста поводом отпуштања из државне службе професора Јована Николића.

Петнаестог новембра 1892. године поднео је министру просвете молбу за постављење за предавача у гимназији. У тој молби стоји: „Из приложеног уверења види се да сам завршио Филозофски факултет Велике школе, стога молим г. министра да ме постави за предавача пиротске Гимназије или у ма које друго место у коме има гимназије. Моје сиромаштво познато је г. министру просвете, зато се и надам да ће ме што скорије поставити за предавача те да потпомогнем и себи и својој фамилији – оцу, мајци, браћи и сестри”. Исте године послат је у параћинску Гимназију, а наредне године премештен у Врање, одакле долази у лесковачку Гимназију 7. септембра 1903. године. За полагање професорског испита јавио се 1894. године. Професорска тема му је била: „Историја совјета од 1804. до 1886”, а испитна клаузула „кратка историја жупанства под Властимировићима и њихов однос према Византији, Бугарској и Хрватској”. На усменом делу испита полагао је општу и националну историју, упоредни земљопис и језик – српски и немачки. Председник испитног одбора био је *Љуба Ковачевић*. Испит је завршио 13. априла 1894. године. Испитни одбор, у коме су су били поред Љубе Ковачевића још и *Јован Цвијић* и *Љуба Јовановић*, *Хенрих Лилер* и још један испитивач, чије је име написано нечитко у документу, донео је и Ђорђевићу саопштио своју одлуку: По свршеном испиту, Испитни одбор, узевши у обзир домаћу радњу, претходни испит, клаузулу и усмени испит,

решио је једногласно да приправник Јован Ђорђевић није положио професорски испит и дао му једногласном одлуком оцену *слаб*, па му је ту одлуку одмах и саопштио”. Поново је Ђорђевић полагао професорски испит 1897. године и положио га са задовољавајућом оценом.

Јован Ђорђевић је често долазио у сукоб са колегама. Године 1903. дошао је у Лесковац са казном укора директора школе због клевете и увреда колеге и пашенога, професора Ракића.

Јован Ђорђевић се бавио проучавањем српске историје и нарочито историје Лесковца и његове нахије. *Он је фактички први историчар Лесковчанин и истраживач лесковачке историје.* Дао је завидан прилог историји свога завичаја, који су многи касније користили као изворну литературу. Написао је уџбеник „*Историја српског народа*”, који је служио у школи као приручник за наставу историје. За ову књигу *члан оцењивачке комисије Стеван Сремац рекао је да је „добра и да се као уџбеник може у школи користити”.* Књига је доживела *IV издања 1924. године. Њено прво објављивање било је у Врању 1901. године.*

Године 1907. говорио је на светосавској прослави у Лесковцу о теми „Српске школе у прошлости” а 1927. године на прослави педесетогодишњице ослобођења Лесковца о историји града и нахије Дубочица.

Јован Ђорђевић је објавио 15 историјских радова од 1901. до 1921. године. Објављивао их је у годишњим извештајима гимназија у Врању, Нишу и Лесковцу, у Годишњици Николе Чупића, Братству итд. Један део радова је објавио самостално, као посебна приватна издања. Јован Ђорђевић се политички није ангажовао, а припадао је самосталцима. Предавао је историју, земљопис и немачки језик.

Михајло Ђуровић, професор и директор школе. Ђуровић је други по реду постављени предавач и први старшина Гимназије у Лесковцу. Дужност старешине школе примио је 16. септембра 1879. године. Премештен је у Београд 1. септембра 1881. године, где је умро 1887. године као професор Учитељске школе.

Завршио је студије словенске филологије у Београду на Великој школи као ванредни студент. Професорски испит је положио 1880. године, а тема је била из области филологије словенских језика. Пре доласка у Лесковац био је учитељ, па суплент Гимназије у Алексинцу, где је заступао директора школе годину дана.

У Лесковцу се заузимао за подизање нове школске зграде. Биран је за општинског одборника. Као први оснивач и организатор лесковачке Гимназије показао је доста умешности и напора. У недостатку наставног кадра и сам је предавао српски језик и земљопис.

Стеван Живковић, професор. Рођен је у Лесковцу где је учио основну школу и Нижу гимназију. Студирао је у Београду на Великој школи историју и земљопис. Прво место службовања, 1. септембра 1902. године, било му је нишка Гимназија, одакле долази у Лесковац за суплента 7.

септембра 1903. године. Професорски испит је положио 1907. године, 21. марта. Ђаци су га звали „*Стева Монблан*” зато што је често говорио ученицима о својим утисцима приликом пролаза кроз тунел Монблан у Швајцарској. Иначе, ученици су се прибојавали његових деформисаних прстију и његових „*кокаваца у слепоочнице*”.

Ђура Илић, професор, постављен је 16. септембра 1889. године у лесковачку Гимназију, а премештен у Врање 1. маја 1895. предавао је ботанику, зоологију и немачки језик. Рођен је у Панчеву, а природне науке студирао је у Прагу. Дипломирао је на универзитету 1881. године, а потом пребачен у Србију. Професорски испит је положио у Београду 1892. а тема рада је била „*Змије у Србији, њихов живот и развитак и њине разлике*”. Бавио се проучавањем флоре и фауне у врањском округу и томе показао значајне резултате. Бугари су га стрељали као родољуба српског 1916. године негде око Сурдулице где су га нашли на прикупљању биљака и гмизаваца за своја научна истраживања.

Коста Ивковић, професор и директор школе. За директора Гимназије у Лесковцу изабран је премештањем 1. септембра 1894. године из Ниша, где је поново враћен 21. октобра 1897. године. Ивковић је краљев народни посланик. Биран је за одборника општине у Лесковцу 1895. године. У лесковачкој Гимназији формирао је Фонд сиромашних ученика, а у дворишту школе установио је и засадио велики школски парк. У школи је установио и ђачку књижницу и написао правила за управљање књижницом.

После буне наставника у Лесковцу 1897. године, Ивковић је постављен за директора Велике гимназије краља Милана у Нишу. Ивковић је све оптужбе које су професори упућивали на његову адресу одбио; признаје да је у школи завладао неред, али је то правдао тиме што је дуже времена остајао у Народној скупштини, па је његов заменик Витковић одишта допустио појаву анархичности у школи, па чак и појаву мита и боемисања професора по кафанама. У прво време у Народној скупштини Ивковић је гласао за чисто мушке гимназије, без женске деце, али је касније, када је упорно тражио да се у лесковачкој Гимназији отворе V и VII разред и то реалке, тражио да се изузетно за новоослобођене крајеве одобри ученицама упис у гимназије. Но његова молба није прихваћена, јер је министар просвете од раније планирао затварање Гимназије у Лесковцу. Ивковић је рођен у Сакулама код Зрењанина, 16. августа 1854. године, а математичке науке је студирао у Прагу. Године 1878. је пребегао у Србију и учествовао је у српско-турском рату 1878. године као добровољац. Био је секретар српске војне управе у Ћустендилу. После мајског преврата 1903. године као напредњак је пензионисан. Умро је 1910. године, 22. јануара, у Књажевцу, где је живео као пензионер. Написао је књжицу „*Српска гимназија у XIX веку*” и са чешког језика превео књигу „*За слободу*” од Јана Холчека.

Трандафил Коцић, ђакон, предавао је хришћанску науку, хонорарно, прво у Приватној женској, а потом у Државној гимназији од 19. марта

1913. до бугарске и немачке окупације Лесковца 1915. године. Повлачио се са српском војском до Призрена. Одатле је враћен кући. Бугари су га стрељали 1916. године као родољуба и члана Националног друштва у Лесковцу.

Павле Лотић, професор, у лесковачкој Гимназији је од 14. новембра 1893. до 8. септембра 1894. године. Професорски испит је полагао 1894. године. Предавао је српски језик, историју Срба и немачки језик. Био је 1894. године министров изасланик за ревизију школа у Јабланичком срезу. Када је суспендован поводом резолуције Радоја Домановића, рекао је у Нишу: „Нисам био на скупштини, али бих гласао за резолуцију”.

Милан Мајзнер, професор. У лесковачкој Гимназији предавао је српски језик, историју и музику. Једно време је хоровођа „Бранка”. Студирао је класичну филологију и конкурисао за универзитетског предавача, али у томе није успео.

Михаило Марковић, професор и директор школе. У лесковачкој Гимназији је од 17. септембра 1912. до окупације Лесковца. Тада је имао 27 година службе у просвети. Он је обавио спајање државне и приватне гимназије, а успео је да у Лесковцу отвори 1913. године још V и VI разред. После ослобођења је поново у Лесковцу у својству директора Гимназије.

Светислав Матић, професор и директор школе у Лесковцу је од 17. септембра 1911. до јесени 1912. године, када је предао директорску дужност. Био је бесплатни управитељ Приватне женске гимназије. Иначе је познат као *писац уибеника зоологије*. У Народној библиотеци у Београду радио је на каталогизацији рукописа.

Ђира Милић, професор, дошао је у Лесковац из Јагодине 3. септембра 1907. године, а премештен је у Ужице 31. децембра 1908. године. Предавао је српски језик и земљопис. Учествовао је у Лесковцу у покушају организовања аматерског позоришта и градске читаонице са библиотеком.

Милош Милојевић, професор и директор школе. Постављен је за директора Гимназије у Лесковцу 2. септембра 1881. године и на тој дужности остао је све до 2. октобра 1890. године, када је премештен за Београд. Рођен је 1842. године у Црној Бари, у Мачви. По завршетку велике гимназије, студирао је право у Београду, а после завршетка правних наука, наставља студирање словенске филологије са књижевношћу и руским језиком у Москви и историјске науке у Немачкој. Милојевић је све испите на овим катедрама давао са одличним успехом. Као студент је постао члан Императорског друштва љубитеља јестаственог знања и члан Антрополошког и археолошког одека академије у Москви. У Србији је судски чиновник, гимназијски професор и најзад од 1874. године управитељ другог одељења страначке богословије у Београду и са тог положаја долази у Лесковац. Посветио се просветитељском раду у српским областима под Турцима. Године 1891. путовао је илегално по Старој Србији, прикупљао народне умотворине,

обављао описе старина, испитивао стања школства у Старој Србији и Македонији. Од 1879. године је краљев народни посланик и истакнути првак Либералне странке. У Лесковцу је, поред службе народног посланика, председник и оснивач пододбора друштва Св. Саве, Стрелачке дружине, пододбора Црвеног крста, један од покретача часописа „Братство”, управитељ Привредног завода у Лесковцу, организатор пребацивања српских књига свих врста на бугарску и турску територију, достављач разних новинских пошиљки Србије устаницима на турској територији, достављач награда тамошњим српским учитељима, итд.

Члан је Српског ученог друштва и дописни члан САНУ. Биран је за предавача руског језика на Великој школи. У оба српско-турска рата је командант устаничких одреда у биткама на ибарском и дежевском ратишту. Имао је чин активног мајора српске војске у резерви. Одликован је низом одликовања међу којима и орденом Таковског устанка II и V реда, орденом Белог орла, Медаљом за храброст, итд. У Лесковцу је радио на одржавању певачког друштва „Бранко”, часописа „Црквени гласник” у коме је сарађивао и општем народном просвећивању гонећи без милости „кафанске и туђе песме”, туђе књиге, нарочито оне „из Бугарске” и слично. И поред свих дужности, обавеза и болести, која га је стезала са последицама сушења руке и тешке астме, Милојевић је у школи задржао наставу српског језика у два старија разреда. Он је у школи формирао дружину која је сваке седмице давала читаве приредбе. Био је изузетно вредан пажње подухват који је имао сврху и да ученике увежбава у писању радова и вештини рецитовања, говорништва и певања народних песама. У наставничком колективу је био тактичан и мудар. *За десет година колико је био старешина ове школе, у њој се није појавио ниједан конфликт међу наставницима.* Једино му се десила ђачка буна против отпуштања наставника Јована Николића. Ђаци су написали краљу молбу да помилује њиховог професора и краљу је лично предали када је овај долазио у Лесковац 1882. године. Са старешинском бригом, Милојевић је буну стишао на тај начин што је два ученика искључио са предавања са правом полагања разредних испита у јуну исте године. Истерани ђаци били су одлични ученици и ванредни испит им није задавао бригу. Оба ученика су изгубили и благодјејање. То им се није могло надокнадити. Један од тих ученика је био *Прока Биволаревих*, касније пуковник српске војске, који је погинуо у свом шатору од грома на српско-бугарском ратишту 1913. године.

Милојевић је написао и издао већи број књига. Стално је сарађивао у часописима СУД, ГИЧ, „Братство”, „Црквеном гласнику” итд. Издао је и две књиге наодних песама и две књиге својих путописа по Турској и Србији. Издао је и „*Житије Свете Петке српске*”. Своју прву књигу Тодор Станковић, познати ниши устаник и родољуб посветио је Милојевићу овим речима: Теби највиђенији родољубе,/ Теби највећи народни учитељу и просветитељу свога времена,/ Теби који си живом

речју, пером и мачем непрекидно и неуморно кроз цео свој живот србовао./ Теби велики Србине, теби Милошу С. Милојевићу посвећујем ову књижицу, коју писах идући стопама твојим”. Тим речима Тодора Станковића и устаника могу се приписати и речи љубави свих Нишлија.

Лесковчани су своју Споменицу поводом педесет година од ослобођења Лесковца 1928. године такође посветили Милојевићу речима: „Највећем националном раднику у овим крајевима пре и после ослобођења, Милошу С. Милојевићу, професору и књижевнику”.

Светозар Милосављевић, професор. Као радикала, министар просвете премешта га са дужности директора београдске Велике гимназије у Лесковац 15. маја 1882. године по потреби службе. Иако није дошао на дужност у Лесковац, примио је плату за те месеце. Тим поводом, Милосављевић, каснији министар у радикалској влади, написао је министру: „Ја се по вашем налогу премештам од директора велике београдске гимназије за предавача ниже Гимназије у Лесковац по потреби службе. Пошто сам убеђен да је тај премештај учињен не с тога што је захтевао интерес школе и наставе или што сам починио какве кривице већ из сасвим других мотива које нисам рад овде именовати и пошто се тиме јавно и на најочигледнији начин омаловажавам и понижавам, а ја нисам вољан то трепети, то подносим оставку на државну службу, с уверењем да сам 13 година вршио професорску службу поштено и савесно а тако исто и остале послове које су ми поверавани.”

Властимир Милутиновић, суплент, дошао је из Београда и постављен је за предавача немачког и српског језика у лесковачкој Гимназији, 23. новембра 1913. године. По потреби службе. У Лесковцу је прихваћен хладно, а поверено му је најраспусније одељење са 50 ученика. Био је то четврти разред у коме је био и велики број ученика са школским казнама. Ту одлуку је прихватио храбро, јер је, почетник – предавач Четврте гимназије већ стекао извесно искуство у раду са ученицима. Забранио је ученицима да устају при уласку и изласку наставника из учионице. Поништио је све ученичке казне и оправдао све неоправдане изостанке.

Јован Николић, предавач. Као дипломирани студент Духовне академије у Русији и слушалац историјских наука у Бечу, постављен је 11. августа 1881. године за предавача хришћанске науке у лесковачкој Гимназији. Био је присталица идеје Светозара Марковића, а најжешће га је оптуживао Лука Дожудић. Тврдио је да Николић учи ђаке непослушности. Николић је, пак, говорио да Дожудић као поп за време великог поста једе кријући месо печено, „вадећи га у кафани из цепа мантије”.

Риста Николић, професор и директор. У лесковачкој Гимназији је од 1. октобра 1892. до 1. марта 1892. године, када је премештен у врањску Гимназију. Предавао је српски језик и историју. Запамћен је његов савет слабијим ученицима: „Тражи од Бога већу памет!”

Петар Ј. Петровић, професор. Био је предавач српског језика у лесковачкој Гимназији од 1. септембра 1894. до 17. октобра 1896. године

када је премештен у Београд за писара Министарства просвете. Поново је у лесковачкој Гимназији од 1. септембра 1904. до 2. септембра 1905. године. Рођен је у Сомбору 1860. године. Петровић је писао драме и песме. Звали су га „*Његош мали*”, што је имао исто име и презиме и што је певао песме као и велики црногорски песник. Учесвовао је у формирању градског аматерског позоришта у Лесковцу са Милутином Витковићем, као што је у Нишу, опет са Витковићем, радио на обнови тамошњег грађанског позоришта „Синђелић”.

Јосиф Подградски, предавач. Године 1883. побегао у Србију из Аустроугарске и 11. маја исте године постављен за предавача немачког језика где остаје до јануара 1888. када је премештен у Београд. Подградски је Словак, католик. У Лесковцу је примио православну веру са целом породицом у којој су били жена и пет ћерки. Замењивао је директора школе Милоша Милојевића. Писао је чланке у „Црквеном гласнику” у Лесковцу, а на словачки језик превео је „Хасанагиницу”, а сам је написао драму „*Лепосава*”.

Аврам Поповић, суплент. Као дечак пребегао је из Турске (Вучитрнска нахија) у Србију, у којој завршава гимназију у Нишу и Филолошки факултет у Београду. У Лесковцу је од 2. септембра 1905. до 19. септембра 1909. године када је премештен у Ниш. Тада је имао пет година службе и професорски испит није положио, што су му просветни органи замерали. Рођен је у селу испод Копаоника, на турској територији. Оженио се ћерком Стевче Михајловића и са њом имао два сина од којих је *Владета* био оснивач *Катедре енглеског језика на Београдском универзитету* 1920. године.

Поповић је предавао српски језик, а написао је више књига и радова од којих су познати „Горки Ибар”, „Устанак у Ибру на Копаонику 1804”, „Врх Лаба – Беласица и жупа Врховина у средњем велу”, „Гаврило Смиљанић, писар Карађорђевог 1806-1813.” итд. После ослобођења 1918. године, Аврам Поповић је био директор Гимназије у Косовској Митровици.

Мирко Поповић, студент, постављен је 21. новембра 1887. године за суплента. Године 1892 (28. октобра) премештен је у Зајечар, па у Ниш, 23. октобра 1895. године, одакле 1897. године долази у Лесковац за директора школе и по потреби службе.

Поповић је рођен у Товарнику, у Срему, 1865. године. Природно-математичке науке студирао је у Грацу и Бечу. У Лесковцу се оженио ћерком Михајла Ђуровића, бившег директора лесковачке Гимназије 1879. и 1880. године. Са њом је имао две ћерке. У недостатку наставника певања, сам Поповић води школски хор. Једно време је и председник певачког друштва „Бранко”. Ценећи тај његов рад, лесковачка Саборна црква га уписује за добротвора Фонда сиромашних ученика Гимназије у Лесковцу. Поповић је министров надзорник основних школа у Нишу. Умро је у Београду 1936. године.

Александар Пржић, учитељ вештина IV класе. Постављен 1904. године и остао у Лесковцу све до 1915. године када су га Бугари стрељали у Сурдулици. Имао је 66 година. У Лесковцу је формирао курс за слушање немачког језика. Заједно са супругом, Лесковчанком учитељицом, добротвор је Певачке дружине „Бранко”, а помагао је и ђачки лист „Напредак”. Као уметник радио је само диплому „Бранко”. Од других уметнички радова није запамћено да их је било. Његов син је др Илија Пржић, познати правник и професор београдског Правног факултета.

Миленко Ранчић, предавач, први је наставник који је дошао у Лесковац и који је започео организационе радње отварања гимназије до доласка М. Жујовића. У Лесковац је дошао августа 1879. године. Обавио је први упис ученика и извршио прве пријемне испите. Рад је обављао у основној школи званој „Ча Митина школа”. Био је прво учитељ у Тополи, а после је ванредно завршио филозофски факултет. Предавао је српски језик, који му је био струка и по потреби, земљопис и немачки језик. Из Лесковца је премештен у Крагујевац 1882. године, где остаје све до 1898. године када је отпуштен из државне службе пошто ни до тада није положио професорски испит. Касније је службовао у Архиву Србије до коначног пензионисања 1908. године.

Михајло Рувидић, суплент, постављен је 28. децембра 1879. године, премештен у Лозницу 27. јануара 1881. године. Рувидић је рођен у селу Липолисићу у Мачви. Као ученик Учитељске школе у Крагујевцу избачен је јер је био учесник познате Ђачке буне, која је била надахнута идејама Светозара Марковића. Рувидић потом одлази у Немачку где је у Цириху и Лајпцигу студирао природне науке.

Милан Свирчевић, професор, политички емигрант из Аустроугарске. У Србију је пребегао 1881. године, примио српско поданство и био постављен за предавача у лесковачкој Гимназији 27. октобра 1882. године. Наредне године иде на лечење у Београд, а 1884. године, 7. августа, доживљава нервни слом и напушта државну службу.

Александар Станојевић, професор и директор. У лесковачкој Гимназији је од 12. септембра 1909. до 12. октобра 1911. године. Станојевић је студирао природне науке. Писао је уџбенике хемије са минералогском и геолошком, коју је употребљавао у настави. Станојевић је члан Главног просветног савета и Професорског друштва.

Милутин Татић, предавач, рођен је у Новом Саду 1856. године. Студирао је географију, геологију и историју у Прагу и Бечу. У Србију је пребегао 1881. године. У лесковачкој Гимназији је од 22. септембра 1882. а 1890. по молби премештен је у Београд „да би био што ближи својима”. Наредне године је по молби премештен у Лесковац „где се окућно”. Татић је један од оснивача и стални хоровођа певачког друштва „Бранко”.

Јеротије Топаловић, професор и директор. У Лесковцу је од 3. септембра 1907. до 10. септембра 1909. године. Топаловић је био и директор Приватне гимназије за женску децу у Лесковцу што су били и

остали директори од 1907. до 1912. године. Поред Приватне гимназије, Топаловић је покретач у Лесковцу 1907. године Вечерње занатлијске школе. Био је резервни официр и председник гимнастичког друштва „Душан Силни” у Лесковцу. Студирао је математичке науке, а професорски испит је положио после четири године од завршетка студија.

Живојин Хаџић, професор и директор, био је претходно окружни и школски надзорник округа врањског, па директор Гимназије у Лесковцу од 8. марта 1903. до 1906. године, када је разрешен дужности. Хаџић је студирао природне науке, а 1894. године положио је професорски испит. У школи је предавао физику, хемију и јестаственицу. Погинуо је 20. јула 1913. године од бугарске артиљерије као командант чете на Кочану.

Борђе Цветковић, професор од 5. септембра 1906. до 20. септембра 1909. године. У школи замењује Хаџића на дужности директора. Предавао је математику, физику и зоологију. Студирао је природне науке.⁸⁷

Светозар Цветковић, суплент, предавао је математику од 24. јуна 1903. до 17. марта 1905. године, када је премештен у Врање. Био је добар математичар, али је замуцкивао и када је изговарао „ма..ма...т...ка”. Ћаци су то тумачили да им псује мајку.

Стева Чутурило, учитељ језика. Из Крагујевца је Чутурило премештен у Лесковац 20. јануара 1889. године, а у Лесковцу је од 11. септембра 1889. године дао оставку на државну службу због чега је кажњен петнаестодневном платом.⁸⁸ Писао је уџбенике и његов Буквар је дуго био у нашим школама у употреби.⁸⁹

⁸⁷ Цветковић је упао ноћу у стан Горче Младеновића, због његове ћерке, у коју се био заљубио. Скандал је заташкан и заљубљени Цветковић није био кажњен.

⁸⁸ Чутурило је био на челу лесковачке делегације 1889. године која је ишла у Београд на честитање новом краљу приликом доласка на престо.

⁸⁹ Радош Требјешанин, аутор опширног чланка у Лесковачком зборнику о наставницима лесковачке Гимназије 1879-1979. године наводи да су датуми по старом календару, у облику као у изворним документима. Поред школске администрације Гимназије, извор је проналазио и у Архиву Србије, Фонду Министарства просвете, Просветном гласнику од 1881-1918, Календару – шематизми Кнежевине до 1882. и потом Краљевине Србије до 1918. године, часопису Наставник од 1887. до 1918. године, у годишњим извештајима Гимназије у Лесковцу од 1895-1914. године, досиеима наставника, али у дневној штампи, периодичној публикацији итд. Требјешанин наводи да има и мешања звања наставника. То је зато што је све до 1898. године у школи постојало звање предавач поред звања професор. Посебно је било звање учитеља језика и вештина. Напоредо је фигурирало и звање наставник, као опште и за предавача, професора и учитеља. Уводи се звање суплент које траје до положеног професорског испита када се стиче звање професор.

РАДОЈЕ ДОМАНОВИЋ У ЛЕСКОВЦУ - Радоје Домановић је рођен у шумадијском селу Овсишту код Крагујевца 16. фебруара 1873. године, где је завршио основну школу.⁹⁰

Гимназију је учио у Крагујевцу, а студирао је на Великој школи у Београду, филолошку групу предмета. У школи се ничим није одликовао. На студијама се одаје бoемству и разбољева од туберкулозе. Када је студије завршио у јесен 1894. године, поднео је молбу министру просвете за постављење за „предавача у којој било средњој школи у Србији”. Молба му је одбијена, јер Домановић није приложио своју универзитетску диплому. Њу му је задржао деканат до повраћаја дугова које је Радоје имао. Тек јануара 1895. године је дугове исплатио и добио диплому. На поновну молбу, министар просвете га поставља 14. јануара за суплента Гимназије у Пироту.

Септембра 1895. године премештен је у Врање, а октобра 1895. године у Лесковац где је остао до августа 1898. године, када је отпуштен из државне службе зато што није у законском року положио државни испит.

У врањској Гимназији држи на прослави Св. Саве предавање „О милосрђу”, а у Лесковцу о „Народној поезији”. У све три гимназије је књижничар професорске књижице и руковдилац литерарних дружина. За време боравка у Пироту пише приповетку „*Не разумем*” и роман „*Из школе у живот*”, који је изгубљен у рукопису. Приповетку „*Смрт*” је написао у Врању, а у Лесковцу приповетку „*На млађима свет остаје*” и „*Идеалисти*”. Домановићева болест се распламсава и све чешће одсуствује са часова. Због тога га директор гимназије опомиње, саслушавају и туже министру просвете.

%

Краљ Александар I и председник његове владе Владимир Ђорђевић припремали су се и донели 1898. године познати Закон о школству у Србији. Циљ закона је био да се број гимназија у Србији смањи и отпусте из државне службе млађи наставници, махом радикали, који нису били положили у року од три године професорски испит међу којима се нашао и Радоје Домановић. Домановић је касније службеник Државне архиве. Министар просвете је Домановића реактивирао и поставио за предавача Гимназије у Пироту, августа 1902. године, али је Домановић ово постављење одбио. Са доласком Радикалне странке на власт 1903. године и радикалног монарха на престо Краљевине Србије, Домановић није ништа добио. Његова телесна конструкција била је трзавицама и болешћу разорена. Умро је у Београду 1908. године у 35. години живота.

%

О боравку Радоја Домановића на југу Србије, у Пироту, Врању и Лесковцу, опширно су писали многи: Јаков Продановић, до Радош Требјешанин, др Владан Ђорђевић, Драгољуб Влатковић, Светозар

⁹⁰ Р. Требјешанин, Наставници Лесковачке гимназије 1879-1979, Лесковачки зборник, бр. 24, 1984.

Ђоровић, а најопширнију оцену његовог рада и живота дао је проф. др Димитрије Вученов.⁹¹

Радоје Домановић се 15. новембра 1896. године обраћа Министарству просвете и црквених дела с молбом да буде премештен у Лесковац пошто су тамо постојала упражњена места и у гимназији и у основној школи.

Овога пута молба му је била уважена. Са породицом и стварима, без сметње напушта Врање 26. новембра 1896. године срдечно испраћен од ученика, колега и пријатеља. У Лесковачкој нижој гимназији Домановић је „уведен” одмах у дужност (27/11 1896) као предавач српског језика и књижничар ђачке библиотеке. Као и у Врању, и овде је сув, висок, смеђ, без бркова и браде, новопридошли професор српског језика са црним шеширом и необично широким ободома изазива пажњу и чуђење мештана. Па, ипак, лесковачка средина је убрзо упознала Радоја Домановића као дружељубивог човека и великог веселака, који воли добру песму и ужива чашу укусног пића. Према сведочењу његових ученика Тасе Стевановића и Ђорђа Поповића, Домановић је, иако строг, био добар педагог, одличан стручњак за свој предмет; од својих ученика тражио је, пре свега, добро знање, умеће и сналажљивост.

Међутим, Домановић је у Лесковцу проводио безбројне сате по кафанама са својим истомишљеницима, у боемској атмосфери. На тим седељкама, он је знао да прича и препричава безбројне приче, увек духовите, језички богате, сочне и занимљиве. Многи су били уверени да је његово усмено приповедање било далеко квалитетније од писаних текстова које је овај сатиричар објављивао по новинама и часописима. У неким особеним тренуцима расположења, Домановић је знао да одрецитује напамет цео „Горски вјенац”, или „Смрт Смаил-аге Ченгића”, а други пут знао је да поткрепи своје беседништво мноштвом цитата из Гогољевих дела. У касне сате кафанских бдења, Домановић је, кажу, са задолјством и изванредно казивао нашу народну поезију. За време боравка у Лесковцу, Домановића је интересовао рад око позоришта, али и педагошка проблематика. Тако се памти Св. Сава за 1897. и његово предавање у школи о „Народној поезији”.⁹²

У лесковачкој Гимназији уведена је 1898. године гимнастика. За овај предмет се, између осталих, здушно залагао и Радоје Домановић. Он је за први час новоуведеног предмета припремио предавање на тему „О значају телесног васпитања за здравље ученика”. Касније је своје предавање преточио у чланак под насловом „Дечје игре у нашој гимназији”.⁹³

%

Неке особине које су се испољиле у његовом приповедачком раду показале су се и овом једином Домановићевом педагошком осврту, есеју.

⁹¹ Г. Антић, Радоје Домановић на југу Србије, Наше стварањем бр 3-4, Лесковац 1997. Први део има поднаслов Пирот – Врање – Лесковац, а други Врање – Лесковац. Овде ћемо се, из тог прилога, задржати на Домановићевом боравку у Лесковцу. *Напомена:* Гојко Антић (Пасјача, Пирот, 1945)

⁹² Домановићево знање народне поезије и причање о њој било је импресивно.

⁹³ Извештај Лесковачке гимназије за школску 1897/98. годину.

О томе проф. Вученов пише да је Домановић као одани сарадник мостарске „Зоре”, листа који му је објављивао приповетке за време његовог наставниковања у провинцији, он је још доброћудан и ироничан, благ и прекоран. Не сувише бучно и гласно, Домановић је, гурнут у провинцију, свој књижевни почетак везао за овај лист и његове уреднике, који су га свестрано прихватили објављујући му на страницама готово све што је слао. Између осталог, Домановић је у мостарској „Зори” објавио и приповетку „На млађима свет остаје”, која је датирана: Лесковац 1896. Та приповетка је изазвала велико интересовање читалаца.

Успех постигнут у Врању у драматизацији „Горског вјенца”, сигурно је утицао да се Домановић и у Лесковцу (за)интересује за позориште. Прва дилетанска позоришна група створена је у овом граду 1896. године и то, највероватније, захваљујући неким професорима лесковачке Гимназије, а нарочито Радоју Домановићу, Мирку М. Поповићу, тадашњем директору и Лесковчанину *Сими Бунићу, писцу првог лесковачког позоришног комада „Дочек краља Милана у Лесковцу.”*⁹⁴

О искуству и начину рада, односу паланачке средине према позоришним представама, глумцима и уопште о атмосфери која је пратила рађање лесковачког позоришта, Домановић говори у својој приповетки „Позориште у паланци”. Приповетка „Позориште у паланци”, поред личног и аутентичног доживљаја, има и карактеристичне појаве из тог паланачког живота. Животна искуства стечена у подухвату за оснивање локалног позоришта у многеме су помогла реализацији ове приповетке са толико живости и реалности.⁹⁵

Домановић се у Лескову, поред редовне наставе српског језика, коју је изводио у I, II и III разреду, прихватио и дужности књижничара ђачке библиотеке којој је поклонио више књига. Захваљујући Домановићу и тадашњем директору Гимназије Мирку Поповићу прихвата се иницијатива за формирање наставничке читаонице, којој је поклонио часопис „Зору”.

%

На крају школске 1897. године, Домановић је из Лесковца тражио премештај за себе и своју жену у Крагујевац.⁹⁶

Разлог за премештај налази у оправдању и истицању слабог материјалног стања, као и слабог здравља, оје му не дозвољава да се озбиљно посвети спремању професорског испита. Разлози наведени у

⁹⁴ Сергије Димитријевић, Стари Лесковац као просветни и културни центар, Народни музеј, Лесковац 1950, стр. 17.

⁹⁵ Проповетка Позориште у паланци објављена је у „Звезди”, бр. 2-4, од 4. до 8. октобра, Београд 1898. Занмљиво је нагласити да и Стеван Сремац пише сличну приповетку, *Путујуће друштво*, коју објављује СКГ, књ IV н.е. од 1. и 16. новембра и 1. и 16. децембра, Београд 1901. По својој прилици, како оцењују поједини критичари, Домановићева приповетка је утицала на Сремца да обради сличан мотив у готово истој паланачкој средини – *Власотинцу*.

⁹⁶ Молба Радоја Домановића, II, бр. 10159 од 30. јула 1897. Домановић је имао здравствених проблема још у Врању, а у Лесковцу се његово побољшање продужило. 30. августа 1897. По поднетој молби, добио је одобрење о одсуству са наставе због лечења.

молби нису прихваћени и он са породицом остаје у Лесковцу живећи и даље у сиротињи и несређеним приликама. „Са свршетком школске 1897/98. године, како бележи проф. Димитрије Вученов, ближи се и крај Домановићеве наставничке каријере.

Отпуштен из службе 1898. године као непожељан противник режима Домановић се враћа у Београд, прихватајући новинарски позив. Чврсто везан за новинарство, Домановић тада пише своје најзначајније текстове. Период пуне стваралашке активности овог писца пада у време апсолутистичке владавине последњег Обреновића. Радоју Домановићу који је оштрим и опорим рукописом и непоштедно и бескомпромисно бацио у лице времену теже истине заоденуте сатиром.⁹⁷

%

Период од три и по године проведене у унутрашњости Србије био је од значаја за Домановићево политичко и идеолошко деловање, али и од значаја за његов књижевни рад. Дела писама у Пироту, Врању и Лесковцу одишу хумором, комичним ситуацијама и иронијом. Међутим, знатан број Домановићевих завршених и недоконаних рукописа пропао је заувек.

У приповеткама из паланачког живота - „*Не разумем*”, „*Снови и јав*”, „*Краљевић Марко по други пут међу Србима*”, „*Смрт*”, „*На млађима свет остаје*” „*Позориште у паланци*”, као и недоконани роман „*Из школе у живот*”, које је Домановић датирао из Пирота, Врања и Лесковца – сагледан је живот тек ослобођених крајева после српско-турског рата и Берлинског конгреса.

У приповеткама из лесковачког живота „*На млађима свет остаје*” и „*Позориште у паланци*” писао је са тежњом да фиксира карактеристичне појаве које је „производио” Обреновићевски режим. У приповетки „*Позориште у паланци*”, Домановић, у ствари, представља положај српског интелектуалца, који покушава да се уклопи у свет паланачког живота. Приповетке писане у новоослобођеним крајевима - Пироту, Врању, Лесковцу - део су паланачке атмосфере са јасно типизираним ликовима. За менталитет и паланачку средину, као и односе „садањих” према „бившим”, свакако је карактеристична приповетка „*На млађима свет остаје*”, датирана у Лесковцу. Ту је и проповетка „*Позориште у паланци*” за чију је садржину и темат коришћен аутентични пишчев догађај.

⁹⁷ Г. Антић, Радоје Домановић на југу Србије (2), Наше стварање, Лесковац 4/97. *Напомена:* Домановић, син сеоског учитеља, детињство је провео у Јарушицама, где је завршио основну школу, Због политичких уверења, програњан је, премештан и отпуштан с после. Разочаран, одавао се све више боемском животу, много је пио; усамљен и огорчен, умро је у 35. години, 4. августа 1908. у Београду.

ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР - Под лесковачким говором подразумева се говор града Лесковца и његове околине. Тај говор, са доста елемената да се сматра лингвистичком реалношћу, тј. такав да буде препознатљив својим одликама у односу на говоре из своје непосредне и шире околине, још није подробно и поуздано описан, иако сви – и Лесковчани и нелесковчани – радо овај назив користе, уверени да је управо тако, да је то засебан, свој и такав, довољно самосвојан систем језичких јединица за споразумевање, како се, иначе, без много примедба, дефинише и језик уопште.⁹⁸

(...) Термин „говор” узимамо у овом смислу којим се у дијалектологији везује за језички систем (фонолошки, морфолошки, синтаксички и лексички) који функционише на једном простору ужем од језика, са особинама које се могу сматрати карактеристичним, јер се – разуме се, у границама језика (овде српског) као ширег система – по њима одликују од других говора, остављајући по страни друга значења ове речи као што су „говорење”, тј. комуницирање путем језичких средстава, или „способност људи да произвођењем, одашиљањем и прихватањем језичких сигнала” разговарају међусобно.

(...) Са ослобођењем, и развојем просвете, а то за наше крајева једва да је више од једног века, стварају се и услови за научне задатке. И заиста није требало дуго чекати да се европска наука, пре него српска, полетна али у повоју, окрене југу Србије и отпочне црпсти из живота врела народних говора, задовољавајући научне (и не само научне!?) побуде и тражећи научне доказе за многе историјске односе које је језик на свој начин сачувао и кроз векове пренео. Било је и неке среће па се и српска наука, у лику свога тада и дуго потом најбољег научника (у области језика) *Александра Белића* окренула југу, говорима којима и лесковачки припада и тако наше крајеве увела у науку где сада заузима врло високо место и својим особеностима и радovima у којима се те особености проучавају.

Већ 1903. године норвешки слависта *Олаф Брок* објављује у Бечу (на немачком) своје дело „*Дијалекти најјужније Србије*”. Толико необично и јуначки да то није могло проћи изван оне епске прилике „кад удари јунак на јунака”. Доиста наша наука имала је среће а наш гост-научник много мање да се већ 1905. године објављује монументална расправа Белићева „*Дијалекти источне и јужне Србије*” и брзо баца у засенак иначе ваљану Броккову студију. И на њу се, какав је био, Белић одмах осврнуо не дајући могућност необавештенима да успутне Брокове налазе прихвати за коначне, да би неку годину потом (1911) врло студиозно прокоментарисао многе стране Брокове радње, исправљајући објављене закључке и поправљајући научну слику о говорима овога дела Србије.

⁹⁸ Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор у језичкој науци, Лесковчанин, бр. 2, 15. мај 1997. *Напомена:* Део овог прилога, али и неколико других, угледног професора др Богдановића, одличног зналца лесковачког говора, послужиће за ближе разумевање говора Лесковца и околине.

Ипак, овај рад, који обухвата и говор лесковачког краја, заслужује да се о њему наведу речи нашег најауторитативнијег живог научника *Павла Ивића*, на научном скупу у Нишкој Бањи (1992. године) посвећеном управо говорима призренско-тимочке области.

„Можемо слободно рећи да се права научна литература о говорима призренско-тимочке области јавља тек почетком XX века. Она почиње монографијом норвешког слависте *Олафа Брока* из 1903. године⁹⁹ и капиталним делом Александра Белића из 1905. године.¹⁰⁰

Књига Олафа Брока (...) заснована је на теренском раду 1899. године у околини Ниша и пределима јужно и источно одатле, до тадашњих граница Бугарске и Турске, а објављена је у Бечу, те је прва тако обимна и тако садржајна монографија о српским дијалектима. Аутор, озбиљан научник и добар фонетичар, сабрао је знатну количину грађе, махом тачно забележене. Као информаторе узимао је људе школоване или такве који су имали доста додира „са господом”. Отуда у његовим записима има много наноса из књижевног језика, далеко више него што је могло бити у самом дијалекту тек две деценије после ослобођења 1877. године.¹⁰¹

Белићева расправа, захватом источносрбијанских говора (по ширини и дубини), методологијом, трудом и знањем великог научника даће далеко прецизнију слику о говорима и језичким системима више дијалектских типова призренско-тимочке зоне. Јужноморавски говор у тој расправи, истина више врањски него лесковачки, а овај многи више него алексиначки, имаће своје место које није скоро ни у чему доведено у питање пручавањима која су дошла после Белићевих.¹⁰²

Два су аутори, својим делима, ипак оставили трајне трагове проучавања лесковачког говора. *Јован С. Михајловић* објавио је 1977. године расправу „*Лесковачки говор*”.¹⁰³

Књига је лепо замишљена, са лепим прилозима у облику записа народног стваралаштва и речника. Све је у овој књизи занимљиво али као да за обраду грађе није била довољна ауторова уистину велика љубав за родни крај и његов говор, а вероватно су стајале и тешкоће да се до поузданије грађе дође на најбољи начин. Највише омашки има у

⁹⁹ Olaf Broch, Die Dialekte des sudlichen der Balkankommission Linguistische, Abteilung III, Wien 1903.

¹⁰⁰ Александар Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, књ. I, СК Београд 1905.

¹⁰¹ Павле Ивић, Дијалектолошка проучавања говора призренско-тимочке зоне; Зборник радова са научног скупа „Говори призренско-тимочке области и суседних дијалеката” (Нишка Бања, јун 1992), Филозофски факултет у Нишу, Ниш 1994. Прештампано у: Призренско-тимочки говори (серија издања из пројекта Лексиколошка проучавања југоисточне Србије), Ниш 1996, стр. 6-8.

¹⁰² Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор у језичкој науци: Надајући се да о појединим одликама лесковачког говора и у другој прилици више проговорим, овде остајем на констатацији да се после наведених значајних радова Брока и Белића научни интерес за јужноморавске, као и друге источносрбијанске говоре не смањује и број научних и стручних прилога о њима већ премашује цифру од 500 јединица. Лесковац и лесковачко подручје, међутим, у тој библиографији имају часне изузетке, али не и довољне и задовољавајуће резултате науке у области језика. *Видети опширније* Лесковчанин, бр. 2, мај 1997, стр. 8.

¹⁰³ Видети опширније у поглављу о Ј. Михајловићу.

систематизацији, у распореду правих примера на права места. Због тога неупућен читалац на многим местима може бити изложен заблудима, а онај ко више о народним говорима јужне Србије зна неће бити задовољан резултатима који су овде изложени. У методолошке недовољности спада и некритичан избор информатора: већином су то људи града са сељачким пореклом, неретко из шире околине. Природно је, онда, што је грађа неуједначена и не увек репрезентативна. Ипак, расправа је лепо дочекана од Лесковчана, али својом појавом она просто моли да је нека нова студија замени и превазиђе. На то се још чека. Докле?

Други један посленик на језичком проучавању Лесковца није тако лепо дочекан, иако му заслуга није мања од Михајловићеве. Наиме, *Брана Митровић* објавио је 1984. године „*Речник лесковачког говора*” (који је претходних месеци доживео друго, сада већ распродато издање).¹⁰⁴

Речник је лепо схваћен у научним круговима, али је ражестио неке Лесковчане до мере да су чинили осврте пуне једа, некритичке и скоро непријатељске. Штета. Један напор сасечен је у зачетку, када је ваљало после првог искуства дорадити речник (тако да се он сада појављује у првобитном виду, а могао је лако бити побољшан).

Ваља признати да Митровићев речник има озбиљне слабости, од којих већина долази од стања дијалекталне лексикологије и лексикографије код Срба уопште, а сам подухват долази много година после (дотог јединог) речника народног говора *Г. Елезовића (Речник косовско-метохијског дијалекта)* из тридесетих година нашег века, а да је „повукао ногу”, те су га убрзо следили и по нечему превазишли речници народних говора Пирота, Тимока, Црне Реке.

Митровић је у „*Лесковачком зборнику*” објавио и друге радове о лесковачком говору: *Пред лесковачким говором* (1979), *Лесковачки говор* (1981), *Путевима етимологије лесковачког говора* (1984), па му се не би могло замерити на неупућености, а укупан рад обезбеђује му лепо место међу не баш многобројним проучаваоцима лесковачког говора.

У томе своје место има и *Јован Јовановић*. Он је изучавајући поједине регије лесковачке околине забележио многе микротопониме, имена радова и фамилија, а оставио је и тумачење неких од тих чињеница, углавном она која живе у народу. Објавио је, међутим, и посебне прилоге: *Лесковачки надимци* (1962) и *О лесковачком говору* (1988).

Посебну књигу *Лесковачки надимци* (1978) објавио је *Добривоје Катисазовић*. Ваља речи да се све ове публикације везују за Народни музеј у Лесковцу и „*Лесковачки зборник*”, једну од најбољих дуговечнијих публикација у нас.

(...) По свему судећи, лесковачки говор иако занимљив многим својим странама, није добио адекватну студију, уз сва уважавања, домета који су

¹⁰⁴ Видети опширније у поглављу о проф. Брани Митровићу.

постигли наведени прилози науци, од којих су ипак најбољи кратка монографија Ј. Михајловића и речник Б. Митровића.¹⁰⁵

%

Утврђујући несумњиву српску основицу ових говора на простору од границе с Албанијом на западу, Македонијом на југу, бугарским говорима) који у околини Босилеграда и Димитровграда улазе у територију Србије) на истоку, а онда до Зајечара преко равни Тупижница, Слемен и планина Ртањ и Буковник до околине Сталаћа, па потом на југ до Прокупља, а онда висовима Пасјаче и Петрове горе на југозападу до Подујева и дијагонално на ушће Лаба у Ситницу и преко Метохије до Дечана и Таковице – приближно, А. Белић описује најбитније њихове одлике (чак и за просторе који онда, 1900 - 1903, није могао посетити), настојећи да их протумачи.¹⁰⁶

(...) Лесковац по Белићевој схеми припада трећој зони, најширој и најшароликој, која се од тог времена зове призренско-јужноморавски дијалект. Истина, називи се мењају, а мења се с временом у науци и дијалектолошка номенклатура, па и сазнања да и ово није јединствена област, већ је у њој могуће наћи обележја ужих области, више дијалекатских типова. Говори Призрена и околине, говор Сретечке жупе, Јањева, врањског краја, Алексиначког Поморавља – сви они, као и Лесковац, у оквиру опште слике, имају и по неку специфичност, иако целином својих одлика остају у границама (не само територијално већ и по језичком систему) призренско-тимочке области као целине.

Од источних српских говора, који се у науци зову сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички, ове говоре територијално оштро одвајају висови десне стране долине Јужне Мораве, а језик се и већ на први поглед (или послуш) црта.

Према *бил* на истоку, *бија* је на западу, с њим се слаже *дође* (на истоку *дојде*), *имав* (источно имају), слунце, слуза, са другачијим изговором на истоку итд. Разуме се, много више је одлика које их повезују у јединствену ширу језичку област, а онда и њу приближавају самом

¹⁰⁵ У 42. књизи едиције Српски дијалектолошки зборник, најстарије и најпознатије публикације народних говора код Јужних Словена (издање отпочиње 1905. године Белићевим Дијалектима источне и јужне Србије), који издаје Институт за српски језик САНУ, под руководством академика Павла Ивића, објављена је монографија „Говор Црне Траве и Власине” недавно преминулог др Вилотија Вукадиновића, доцента Филозофског факултета у Нишу. Монографија доноси опис граматичког система два типа говора (једног са одликама тимочко-лужничког, а други са одликама сврљишко-заплањског типа) којима говоре житељи најисточнијих предела дуж државне границе према Бугарској, и у непосредном суседству са бугарским језиком. Црна Трава и Власина спадају у пасивне крајеве који су се у толикој мери раселили да ће (не дао Бог) ускоро можда остати њихов најважнији споменик и поменик да су постојали и да су имали свој говор који информисе и о ономе шта су знали, у шта су веровали и како су именовали садржаје своје свести и праксе. (Видети оцену Недељка Богдановића, *Лесковчанин*, бр. 6, 1998, стр. 8.).

¹⁰⁶ Др Недељко Богдановић, *Лесковачки говор међу српским дијалектима*, *Лесковчанин*, бр. 3, август 1997, стр. 9. Видети: А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, Српски дијалектолошки зборник, Београд 1905.

српском језику, нарочито оном стању тога језика које је настојало и настало до турске окупације.

(...) Само се неуким, или необавештеним људима чини како је њихов говор као „ниједан други”, а у основи је то иста гласовна или морфолошка система са разумљивим и објашњивим разликама.

Разумљиво је, с тога, констатација *Ј. Михајловића*, која мање-више вреди и за нека друга ужа подручја југоисточне Србије да: „Лесковачком говору, као и осталим говорима призренско-тимочке зоне припада посебно место у оквиру штокавске области. Ови говори се оштро издвајају у два правца: већем броју арахаизама и, нарочито, низом иновација које иначе нису обичне.”¹⁰⁷

Михајловићева књига, дочекана с много знатижеље, дошла је као израз стварне потребе да се говор Лесковца и оклине опише. Аутор је, међутим, вероватно радећи уз више ограничења, само делимично одговорио задатку.¹⁰⁸

(...) Али оно што Лесковцу, ипак, обезбеђује видно и посебно место у кругу говора јужноморавског типа призренско-тимочке области није само у броју и систему гласова и граматичких облика. Још је видније то у лексици, у фонду речи којима се људи Лесковца већ вековима служе, узимајући не само број тих речи већ и специфична значења (са бројним преливима социјално и психолошки условљеним), потом у систему имена за различите ознаке (имена, презимена, надимци, људи, животиње, места у простору, форми, појединим производима из области кулинарства, одевања и сл).

(...) Својим гласовним и граматичким особинама, да то поновимо, говор Лесковца и околине чврсто стоји у систему источносрбијанских говора призренско-тимочког типа, укључујући се тако у шире штокавско подручје српског језика.

Својим социолингвистичким (па и психолингвистичким) обележјима језичке праксе говор Лесковца и његове најуже околине има посебне карактеристике, које га чине препознатљивим међу говорницима српског језика.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Ј. Михајловић, Лесковачки говор, Народни музеј Лесковац, Лесковац 1977, стр. 6.

¹⁰⁸ Др Н. Богдановић, Лесковачки говор међу српским дијалектима, Лесковчанин, августа 1997, стр. 9.

¹⁰⁹ У Помаку, бр. 3, јануар-март 1998. године, стр. 1. појавио се занимљив прилог Томислава Н. Цветковића *О лесковачком говору, с поводом*: „Појава књиге Рада Јовића „Ђораво злато” – стихови старовремски, 1988. године (цртеж и манускрипт Слободан Костић - Коста), наишла је на благонаклон пријем читалаца, а и код критике. У издању Удружења писаца општине Лесковац објављена је, у нешто проширеном облику, и под другим насловом: „Наша чаршија”- стихови старовремски, друго издање, „Ђораво злато” (1997). Пре појаве Јовићевог Ђоравог злата, Ненад Кражић је објавио две монодраме (Зорка Мантина и Копе Шустер) и драмолет (Нек иде и јуже), 1981. године, под заједничким насловом „Будење”. Значајно је поменути да је рецензент Будења био професор Јован Јоца С. Михајловић, врстан зналац лесковачког говора и аутор књиге „Лесковачки говор” (1977). Др Момчило Златановић, други рецензент Будења истиче: Ненад Кражић до присности познаје дијалекатске особине лесковачког говора. Поред тога зналац је и многих локалних пословичних поредби и изрека. Њих је изванредно уткао у монологе и дијалоге и тако потпуније дочарао староградску лесковачку средину.” Гордана Томић-Радојевић објавила је 1989. године збирку песама Исцв’тена стрњика”. Ђорђе Ј. Јанић, књижевни критичар у рецензији бележи: „Збирка песама Гордане

(...) Иначе, мислим да се под лесковачким говором подразумева говор ширег подручја, па би неко наредно истраживање говора Лесковца морало да приђе као урбаном идиому, у чему наша наука доиста касни.¹¹⁰

Ипак, на основу досадашњих гледања, а на основу споменутих радова, истакли бисмо неке од одлика лесковачког говора, подразумевајући под тим говор старих Лесковчана и села у његовом залеђу.¹¹¹

%

Морфолошки систем лесковачког говора обележава неколико развојних тенденција које га удаљавају од просечног штокавског или чине особеним у односу на ближе говоре (сврљишко-заплањски и тимочко-лужнички) исте, призренско-тимочке области. Има и појава које су заједничке целој области, па и лесковачком говору у њој, а нису заједничке осталом делу штокавског наречја српског језика.

Прве особине су оне које се називају балканистичким, друге су типично јужноморавске, а треће представљају присуство неких архаизама или појаву специфичних иновација.¹¹²

Говор Лесковца и његове околине спада у оквир призренско-јужноморавског поддијалекта, који са сврљишко-заплањским и тимочко-лужничким сачињава призренско-тимочку дијалекатску зону, односно групу говора српског језика.¹¹³

Томић Радојевић састављена је од изразито лирских песама писаних у дијалекту, што им даје посебан шарм, чији је уметнички ниво врло висок. Она представља драгоцен допринос развоју дијалекатске поезије код Срба и освежење у савременој поезији." Бриљантна књига записа Саве Димитријевића „Свеће у снегу", људи и сокаци старог Лесковца (1990), „Камењ на памет" (1994), „Баче поголеме од сокаци" (1994) – такође су писане у дијалекту. У дијалекту „на лесковачком" пре (Другог светског) рата писали су: Наталија Драгомировић („Лесковчани у Паризу"), Сретен Динић („Наша работа"), Добровоје Каписазовић (Лесковачке чараламе и заврзламе", Драгољуб М. Трајковић („Ладовинке и фотелке"), Брана Митровић („Искрице из Дубочице").

¹¹⁰ Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор као лингвистичка реалност, Лесковчанин, бр. 5, децембар 1997, март 1998, стр. 9. *Напомена*: На самом почетку овог чланка, др Недељко Богдановић даје напомену: Овај прилог није настао на основу самосталног теренског истраживања, већ на основу грађе коју налазимо у издањима: А. Белић: *Дијалекти источне и јужне Србије*, Београд 1905; Ј. Михајловић: *Речник лесковачког говора*, Лесковац (2. изд. Београд 1992); као и на основу чланака Б. Митровића: *Пред лесковачким говором* (ЛЗб. 19/1979), *Путевима етимологије лесковачког говора* (ЛЗб. 21/1981); Ј. Јовановић: *О лесковачком говору* (ЛЗб 18/1988).

¹¹¹ Видети: Д. Богдановић, Лесковаки говор..., Лесковчанин, децембар 1997, стр. 9.

¹¹² Др Недељко Богдановић, Лесковачки говор и лингвистичка реалност, Лесковчанин, септембар 1998. год.

¹¹³ Јован С. Михајловић, Лесковачки говор, Библиотека народног музеја, књига 24, Лесковац 1977, стр. 5. *Напомена*: У Уводу, аутор пише: За овај рад, замишљен као прилог науци о језику, определио сам се после читања Говора Јањева од професора др Миливоја Павловића, а са широким ослоном на рад професора др Александра Белића и уз дијалекатска расправљања од стране професора др Михаила Стевановића, др Павла Ивића и др Бранка Милетића. Професору Миливоју Павловићу дугујем посебну захвалност што ми је рад прегледао и изразио своје мишљење да би га требало објавити. Захванан сам и на помоћи коју су ми указали доцент др Јован Кашић и мр Мате Пижурица. Књигу је аутор посветио сенима драгог и поштованог професора др Миливоја Павловића. Уредник књиге био је Хранислав Ракић, а рецензенти су др Драгољуб Петровић, др Момчило Златановић и Томислав Н. Цветковић, књижевник. *Напомена*: Опириње у поглављу о Јовану С. Михајловићу.

РЕЧНИК ЛЕСКОВАЧКОГ ГОВОРА - Књижевни, као и уопште речник једног народа обично се схвата и примењује првенствено као средство његовог усменог и писменог споразумевања.¹¹⁴

На првом месту он то и јесте.

Међутим, у суштини је он много више од тога. Он је сложена духовна творевина, много значајнија и више вредносна, која на јединствен начин изражава синтезу народног духовнога постојања у прошлости и садашњости, његових сазнања и искустава. Разумљиво је, отуда, настојање да се речник објасни, опише и писмено среди. Из тих околности и потиче нарочита активност у наше време на обједињавању речника. Објављен је већ низ различитих речника према њиховој природи. Нарочито је жив рад на објављивању речника књижевног језика. Тако је после читавог века штампања коначно завршен Речник хрватског или српског књижевног језика Југословенске академије знаности и умјетносит у Загребу. Објављен је 1976. године Речник српскохрватскога књижевног језика Матице српске, а од 1959. године закључно са 1978. годином, после читавог века припремања, Српска академија наука и уметности у Београду објавила је десет свезака српскохрватског књижевног и народног језика.

Појава овог, дијалекатског, односно речника једног говора, какав је Речник лесковачког говора, треба да попуни празнине у издавању дијалекатског речника, пошто сем познатог Речника косовско-метохијског говора Г. Елезовића не постоји више ниједан објављени речник те врсте. Сем тога, он треба да пружи општој и научној јавности материјал о суштини овог, још увек недовољно проученог говора.¹¹⁵

%

Лесковачки говор као посебни облик јужноморавскога наречја, који се одликује изразитим особинама једнога давно оформљенога језика читавог лесковачког региона, представља изванредан материјал не само о духовном животу овога дела јужне Србије него и пружа обиље података за проучавање развића нашег књижевног језика. То се јасно огледа у око 10.000 његових пописаних и описаних речи, иако оне нису све његово

¹¹⁴ Брана Митровић, Речник лесковачког говора, Народни музеј Лесковац, књ. 32, Лесковац 1984. *Напомена*: Уредник издања Хранислав Ракић, рецензенти Милија Станић и Драгољуб Трајковић. Аутор је записао: „Дело посвећујем свом несрећно преминулом сину Радмилу.“ Преносимо уводни текст проф. Митровића под знаком „Поводом овог речника“, а опширније о Митровићу у поглављу о њему.

¹¹⁵ Др Недељко Богдановић, Лексика лесковачког говора, Лесковчанин, бр. 7, 1998, стр. 7. *Напомена др Богдановића*: У нашој науци нема много речника народног говора. Лесковац је имао среће да у овоме буде нешто друго. Лесковац је имао *Бранислава Брану Митровића*, а сад има *Речник лесковачког говора*, најпре објављен заслугом Народног музеја 1984. године, а потом поновљен заслугом ауторове породице 1992. године. *Напомена Н. Богдановића*: Лично нам није позната историја Речника, чак ни животни пут његовог творца, али је вероватно да се он израдом речника био „заразио“ већ док је објављивао претходне радове: Пред лесковачким говором (Лесковачки зборник 19/1979), Лесковачки говор (Лзб 21/1981), Путевима етимологије лесковачког говора (Лзб 24/1984). О професору Брани Митровићу видети опширније у посебном делу књиге.

речничко благо. Центар његове лексике је сам Лесковац, мада она обухвата читав регион. Грађу за овај речник сам прикупљао како из живог народног говора тако и из писаних извора доста објављене литературе о говору, тачно наведене где и како је она изнета, као и из бројних умотворина разне врсте (приповедака, пословица, питалица, загонетака, изрека и др.).

На прикупљању и приповедању материјала за овај речник помогли су ми бројни сарадници, из самог Лесковца и ближе и даље његове околине. Од сарадника из самог Лесковца највише су ми помагали Драган Миловановић, правник, Јулијана Свилар, домаћица, Едита Лазаревић, службеница Сајма, пок. Светозар Миљковић, судија у пензији, Славољуб Гребенаревић, сајција, Драган Тасић, технички директор Сајма, Петар Митић, судија у пензији. Што се тиче сарадника који су ми помагали за утврђивање грађе из околине Лесковца, нарочито су ми били при руци: Љубомир Ковачевић, професор у пензији, за подручје Кукавице, инж. Живојин Ђорђевић за Печењевце, кустос Музеја Десанка Костић за Цекавицу, др Божидар Стоиљковић за Грделицу, књиговођа Музеја Драган Ђорђевић за Тодоровце, социјални радник Одељења трансфузије Медицинског центра „Моше Пијаде” Станко Милисављевић из Градашнице, председник Општинског суда Борислав Станковић за Ђинђушу. Прикупљени материјал сам упоређивао с речником САНУ, Матице Српске, с речницима турцизма А. Смиљића и етимолошким речником П. Скока. Не сматрам, и поред свега, да сам сав посао у назначеном правцу обавио, па га треба и даље наставити.

Сав овај посао сматрам својим друштвеним дугом према завичају, матерњем језику, науци и друштву уопште.¹¹⁶

¹¹⁶ Бојан Попов је високо оценио дело Бране Митровића (*видети Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, 30/2, Нови Сад 1987), учинивши тако приговоре који су долазили из завичајне средине маргиналним, иако многе напомене и даље стоје, али сада као разумљиве слабости које се у оваквим пословима могу јавити и у много осмишљенијим издањима и у срединама које традицију у оваквим пословима. (...) У Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику (30/2, Нови Сад 1987), *Бојан Попов* свој приказ започиње речима: Прегалац на овом главолномном послу, човек који је школовао четрдесет генерација Лесковачке гимназије, уградио је и свој живот у овај речник. Дочекавши његов излазак из штампарије, његов аутор Брана Митровић није дочекао и Нову 1985. годину! (...) Кад је Митровић објављивао ово капитално дело лесковачке културе није могао знати да ће тиме можда покренути силне напоре више стваралаца те да ће за неколико година потом југоисточна и источна Србија постати лексички „најпроученије области нашег народног језика. Речници су сустизали сваки доносиоци неку новину и померајући искуство наше лексикографије.

ЛЕКСИКА ЛЕСКОВАЧКОГ ГОВОРА - Лексика или именованост једног језика представа најновији свет човека одређеног времена и поднебља претворен у појмове и у речи као ознаке појмова. Али, овако речено – речено је превише упрошћено. Истина је да један човек зна најмање онолико речи колико појмова има у својој свести и у своме искуству, али је истина и да за неки појам има и више речи, потом да нису све речи појмовне, не стоји иза сваке и испод сваке речи представа ствари, појава итд..., већ су неке и помоћне. Оне (предлози, именице, прилози, речце) служе да се изрази неки однос међу речима у комуникацији. Потом, човек речи наслеђује, што значи да наслеђује и појмове, односно значења које му те речи доносе, чак и када се његово животно искуство није додирнуло са представом која је реч некад и у нечијем говору именовала.¹¹⁷

(...) Овако некако, истина много комплексније (...) стоји и са лексиком, односно речником лесковачког говора. А речник, он је скуп речи које има сваки човек понаособ и сви људи заједно, чему унапред треба дописати и да и само једна реч може код више људи изазивати различите представе, а уз то сваки говорник може дотичну реч употребити и у преносном, најчешће метефоричком значењу, па тако број појмова, представа и значења речи увећава у несагледивој перспективи. Стоји задатак науке да прати све промене у речнику, региструје их, проучава, смешта у речнике, ставља у употребу, уграђује у културно наслеђе народа и преноси новим генерацијама. Тако би било добро радити, али тако се, најчешће, не ради, а кад се ради – то ипак остаје недовољно.

(...) У Зборнику Матице српске за филологију и лингвистику (30/2, Нови Сад 1987), *Бојан Попов* свој приказ започиње речима: Прегалац на овом главолном послу, човек који је школовао четрдесет генерација Лесковачке гимназије¹¹⁸, уградио је и свој живот у овај речник. Дочекавши његов излазак из штампарије, његов аутор Брана Митровић није дочекао и Нову 1985. годину!”

%

Кад је Митровић објављивао ово капитално дело лесковачке културе није могао знати да ће тиме можда покренути силне напоре више стваралаца те да ће за неколико година потом југоисточна и источна Србија постати лексички „најпроученије области нашег народног језика. Речници су сустизали сваки доносилац неку новину и померајући искуство наше лексикографије.¹¹⁹

(...) Деценија и по после Митровићевог речника била је довољна да лексика лесковачког говора уђе у многе радове наше језичке науке. Служе

¹¹⁷ Др Недељко Богдановић, Лексика лесковачког говора, Лесковчанин, бр. 7, децембар 1998, стр. 7.

¹¹⁸ *Напомена* Д. Кошића: Ради прецизности, видети поглавље о професору Б. Митровићу;

се њим домаћи стручњаци, не мање и странци. Својом архаичном лексиком он је нарочито користан етимолозима (недавно је српска наука добила прву, посебну свеску Етимолошког речника, где се лесковачка лексика обилато цитира).¹²⁰

¹²⁰ Крајем XX. века изашли су: *Речник тимочког говора* Јакше Динића (с двама допунама), *Речник народног говора у Црној Реци* Миодрага Марковића (с једном допуном), *Речник пиротског говора* Новице Живковића, *Лужнички речник* Драгослава Манића и *Речник говора јужне Србије* Момчила Златановића. И поред исте дијалекатске базе и релативно блиског начина живота, као и природних и историјских околности, ови речници показују висок степен самосталности, и свако од њих доноси методолошке помаке. *Напомена*: У организацији Народног музеја у Лесковцу и Учитељског факултета у Врању, септембра 1998. године, представљен је „*Речник говора јужне Србије*” проф. др Момчила Златановића, добитника Вукове награде. О речнику су словили проф. др Недељко Богдановић, проф. др Тихомор Петровић и аутор, чију језгровиту беседу објављујемо: „Мој главни циљ и најомиленији посао је истраживање народног песништва у јужној Србији и на Косову. Из ове области сам објавио највише радова (око триста). Моје најзначајније књиге су „Народно песништво јужне Србије” (1982) и „Народне песме и басне јужне Србије” (издање Српске академије наука, 1994. године). Радећи десетлећима овај посао, нисам могао и да се не интересујем и за језик, односно за лексиком. Речник сам припремао више година, али са прекидима. Још као студент ВПШ у Нишу написао сам рад о говору моје баке. Иначе, радове из лексике објављујем од 1979. године. Једну расправу ми је објавила САНУ (1979). Најзначајнији ми је рад „Варваризми, провинцијализми и друге мање познате речи у књижевном делу Боре Станковића” (1995). Прибирање и објашњавање речи је велика мука и велико задовољство. Права је радост када чујете звучну завичајну реч, која вам нешто другачије дочарава животну стварност. Да поменем један занимљив случај. Наиме, 1880. године, из Загреб је у Београд допутовао познати лингвиста *Ђуро Даничић*. Путовао је са одабраним друштвом у Ниш, Пирот и Грделичку клисуру да ослушне народни говор. У Грделичкој клисури чуо је реч *комај*, која га је својом гласовном структуром просто одушевила. „*Само за ову ријеч вриједно је околико путовање!*” – рекао је пратиоцима. Речи сам записивао на терену, слушајући жив, гибак, сочан и ћудљив народни говор. Бележио сам речи и на састанцима, нарочито у селима, у локалним аутобусима, у свакодневним контактима с људима. Свака реч је одмах добијала посебно парче хартије. Прелистао сам многе наше и стране речнике. Најтеже је одредити речима право значење, или финесу у значењу. Само један пример. Постоји турска реч *тафра*, арапског порекла. Код нас је променила значење. Од ње имамо глагол *тафрити се*. Како га објаснити? Кад кажемо за неку девојку да се *тафри*, не значи да се само *дотерује*, него и да пред светом истиче своју *гиздаост и отменост*. Тафрено девојче – није само лепо обучено девојче него и гиздаво и отмено, а то настоји и да покаже. Речи су из Врањског Поморавља, Пчиње, Пољанице, Иногошта, Прешевске Моравице и Прешевске Црне горе, Грделичке клисуре, Власине и Црне Траве. А то су предели за које сам присно везан. О Пчињи сам објавио књигу, а о Пољаници ће изаћи из штампе монографија, и то ових дана. (То се недавно и догодило. *Напомена Д.К.*) На овом пространом подручју постоје разлике у говору: у фонетици, морфологији, па и лексици. Све је блиско, али није исто. Сложена је миграциона композиција у насељима на југу Србије. У једном селу живе родови досељени из разних крајева. Све се то, мислим, види и у овом Речнику. Речници су својеврсна енциклопедија. Узмите Вуков Ријечник. Не садржи он само лексичко благо српског народа. Зар нам он не помаже да боље упознамо Србију, њену историју, њен дух? У њему је битије нашег народа. У мом Речнику ћете наћи изреке, пословице, стихове, етнографске и ботаничке речи, сточарску терминологију итд. Моје намере је прозreo песник Светислав Стевановић, родом из Пољанице. Ево шта ми пише: „За мене је то много више од речника у обичајном смислу. Низ богатих асоцијација и живих успомена, шифраник чаробног света детињства, дух и атмосфера у којој сам одрастао.” Навео је у писму дивну сентенцу: „Језик олакшава оријентацију у стварности.” Дијалекатски речници помажу да боље упознамо поједине наше крајеве. У реч највише стане. Све што је људско – има слабости, па и овај Речник. Надам се да ће други Речник, на којем радим, бити бољи. Ако искуство није варљиво.” (*Напомена*: О Речнику говора јужне Србије проф. др Момчила Златановића видети прилог у Помаку бр. 9, октобар 1998, стр. 11.

РЕЧНИК ГОВОРА ЈАБЛАНИЧКОГ КРАЈА - У Белићевим *Дијалектима источне и јужне Србије* (у даљем тексту БАДИЈУС), у оквиру разматрања јужноморавских говора, помиње се и Лесковац са селима источно од њега, Градашницом, Јашуњом и Предејаном, али се не помиње ни једно место са подручја јабланичког краја.¹²¹

Макар и у овако сажетом облику, на основу језичких црта које ћу касније изнети, може се потврдити Белићева констатација, да „места (која он наводи у Дијалекту, јер из њих није уносио грађу, а међу њима су и места која припадају подручју приказаном у *Речнику говора јабланичког краја*) која се наводе између ове пруге (мисли се на пругу која пролази поред Пасјаче, Соколске планине и Петрове Горе) и оних места, која ја ниже спомињем (међу поменутих местима је и Лесковац са наведеним селима), припадају, уколико нису насељена у најновије време, овог говору (мисли на јужноморавски).¹²²

%

Јабланички крај обухвата насеља у сливу реке Јабланице. Подручје слива Јабланице, заједно са сливовима Пусте реке и Ветернице заузимају средишњи део леве стране Јужне Мораве.¹²³

У геоморфолошком смислу, дакле, пратећи вододелнице слива Јабланице, јабланички крај је омеђен са северозапада планином Раданом, са севера сливом Пусте реке, односно пусторечким крајем, са североистока средишњим делом леве стране слива Јужне Мораве. Источну границу испитиваног подручја чини слив Ветернице а југоисточну врањски крај. Са јужне и западне стране јабланички крај је отворен према Косову.

Из легенде приложене карте може се видети извесно језичко шаренило говора јабланичког краја. Додуше, ако се изузму његов северозападни део обележен бројем 2 (два) са насељима Гајтаном, Дренцем, Маћедонцем реткоцерским, Лецем, Стублом, Спонцем и Реткоцером у горњој Јабланици, као и насеље Голи Рид и Нова Топола, у доњој Јабланици на самом ободу североисточне вододелнице јабланичког краја, може се говорити о језичком континуитету јужноморавског говора обележеног бројем 1 (један). Ваља нагласити да су напред наведена насеља настањена још крајем XIX века досељеницима из Црне Горе који чувају свој говор источнохерцеговачког говорног типа. Заокружена насеља у горњој Јабланици обележена бројем 3 (три) и 4 (четири) имају мешовиту етничку структуру, али у свима њима живи стариначко становништво српског

¹²¹ Радмила Жугић, *Речник говора јабланичког краја*, Српски дијалектолошки зборник, ЛП, стр. XI. *Напомена*: На почетку ове књиге, Радмила Жугић је записала: „Да ви неје просто ни на овај ни на онај свет, ако гу не школујете све докле оће да иде у школу. – Овај аманет деде Јосима испунише моји родитељи Велимир и Ружа, стриц Мирко и стрина Лепка, тетке Јованка и Боска. Речник говора јабланичког краја је бескрајна захвалност свима њима.

¹²² Александар Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗб I, Београд 1905.

¹²³ Радомир Илић, *Јабланица, Ветерница и Пуста река*, СГД, књ. 46, стр. 5, Београд 1978. године.

порекла чији је говор јужноморавски. Тако у селима Тулару, Тупалу, Сјарини (адм. назив Сијарина) и Рамној Бањи (адм. назив Равна Бања) – на карти обележен бројем 2 (два), поред Срба живе и Шиптари. У варошици Медвеђи и бањском насељу Сјаринској Бањи (адм. назив Сијаринска Бања) са бројем 4 (четири) живе Срби, Црногорци и Шиптари. Дакле, у насељима мешовите етничке структуре Срби говоре јужноморавским говором, Црногорци источнохерцеговачким говором, а Шиптари албанским језиком. Јасно је да Шиптари свој језик користе само у међусобној комуникацији, јер је званични језик проучаване области српски језик. Говор јабланичког краја, са изузетком малог броја насеља настањен искључиво Црногорцима, јужноморавски је говор.

%

Дијалекти источне и јужне Србије А. Балића су основа за сва каснија дијалекатска истраживања ових језичких простора. Тако данас постоје бројне монографије и радови у којима су описани говори појединачних подручја или само парцијални језички феномени с једне стране, као и дијалекатски речници који ове говоре лексикографски представљају.

(...) Говор Лесковца Ј. Михајловића, нажалост, није овде цитиран, али ће као расправа о говору пункта који је у саставу подручја јабланичког краја, ући као библиографска јединица. Међутим, дијалекатски речници из источне и јужне Србије, као лексикографски извори консултовани приликом писања Речника говора јабланичког краја били су од велике користи у погледу одабира лексике, систематизације грађе и сл. Велики речник САНУ као и шестотомни Матице српске разрешавали су многе моје дилеме техничке или суштинске природе и без њих би Речник говора јабланичког краја био знатно мањкавији.

(...) Речник говора јабланичког краја броји око девет хиљада одредница које се претежно јављају са најмање две семантичке реализације. У јединственом азбучном редоследу, уз апелативску лексику, наведен је мањи број ономастичких јединица. То су називи једног броја села са подручја чији је говор представљен, њихови етници и ктетици, поједини микротопоними, морфолошки занимљиви ликови личних имена, скраћених личних имена и хипокористика поменутих у потврдама.

(...) Речник говора јабланичког краја је рађен по методици Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ, уз нужна одступања условљена с једне стране специфичностима дијалекта о коме је реч, с друге стране захтевима које намеће природа оваквог, диференцијалног речника и назад елиминисањем неких техничких решења.¹²⁴

¹²⁴ Видети опирније Р. Жугић, Речник говора јабланичког краја, стр. XL

ЦРНОТРАВСКИ РЕЧНИК - У издању Српске академије наука и уметности и Института за српски језик САНУ, 2010. године објављен је на 1.060 страна *Црнотравски речник* Радосава Стојановића, професора и познатог књижевника.¹²⁵

%

Црнотравски говор припада сврљишко-заплањском типу говора у оквиру призренско-тимочке зоне српског језика, онако како је одредио Александар Белић у *Дијалектима источне и јужне Србије*. Но, овај говор не захвата само насеља која су у непосредном окружењу варошице Црна Трава, нити само села која припадају овој општини, већ нешто шири појас, пружајући се према насељима Грделичке клисуре у којима доминира јужноморавски говорни тип, а која досадашњим дијалектолошким проучавањима нису била овухваћена. Његове лингвистишке карактеристике је сасвим добро обрадио и описао др *Вилотије Вукадиновић* у *Говору Црне Траве и Власине*, тако да у нашем Црнотравском речнику није неопходно давати посебна објашњења и назнаке о овом говору. Другим речима, Вукадиновићева студија у нашем речнику, и обратно, наш речни у Вукадиновићевој студији има одговарајућу језичку потврду, када је реч о црнотравском говору. Но, не испустимо из вида да се Вукадиновићева студија бави и говором Власине, коме припадају и нека насеља црнотравске општине.¹²⁶

(...) С обзиром на чињеницу да је ово, у последњих педесет година, изразито депопулациони крај и да ће, колико за деценију-две, његова насеља остати без житеља чији је матерњи црнотравски говор, *Црнотравским речником* настојали смо да обухватимо (колико се то могло) лексику која је (била) у употреби у временском распону од стотину последњих година а која не припада стандардном српском језичком изразу. Осим чињенице да је аутор овог речника у дубокој вези с родним крајем (Млациште, Жутини, Село), (те да је објавио више приповедачких књига везаних за поднебље Црне Траве), у изради *Речника* коришћени су фонолошки записи стари и до три деценије,

¹²⁵ Српски дијалектолошки зборник LVII, Београд, 2010, стр. 11-17. *Напомена*: Стојановић је рођен је 1. новембра 1950. године у Паруновцу, код Крушевца. Одрастао је у Млацишту, у Црној Трави. Школовао се у Млацишту и Црној Трави, Нишу и Приштини. Дипломирао српскохрватски језик и југословенску књижевност на Универзитету у Приштини. Био је професор у Гимназији „Иво Лола Рибар“ у Приштини, новинар, уредник и главни и одговорни уредник (1990-1993) листа „Јединство“ и директор Покрајинског народног позоришта (1993-2004). Члан је Удружења књижевника Србије од 1985. године и Удружења новинара Србије од 1979. године. Са Косова је прогнан јуна 1999. године. Живи у Нишу и на Чемернику. Стојановић је објавио велики број књига песама и приповедака, три романа, неколико драма, научних и публицистичких студија. За досадашњи рад Стојановић је добио више годишњих награда за новинарство листа „Јединство“, као и књижевне награде „Стеван Сремац“, „Лазар Вучковић“, „Златно перо Стефана Лазаревића“, „Милутин Ускоковић“, Награду Књижевног друштва Косова и Метохије за најбољу књигу, 1999. године, награду „Лаза К. Лазаревић“, „Раде Драинац“ и специјалну награду Сусрета професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић“, 2000. године.

¹²⁶ Радосав Стојановић, Увод у Црнотравски речник, Српски дијалектолошки зборник LVII, Београд, 1910, стр. 11.

а обављена су и нова снимања на терену говора саговорника који нису напуштали родни праг, а имали смо на увид и литературу (доста скромну) везану за лексику овога краја.

Кад помињемо ту литературу, мислимо пре свега на речи црнотравског говора (око 500), које је проф. Миодраг Поповић записао од своје мајке Евгеније и бабе Гиздаве, лета 1950. године, а које се налазе у оставштини Сергија Димитријевића. Речи су, без већих претензија сакупљача, дате са оскудним тумачењем и без акцента. Према његовом каснијем присећању, оне још онда нису биле у употреби. Оне речи које је М. Поповић записао, а на које ми нисмо наишли у говору Црнотраваца и чије нам значење није било познато, у речнику смо означили са: (записао М. П.) или само (М. П.).

(...) У Лесковачком зборнику XLIV, 2004. године, Татјана Јанков је објавила рад „Лексика прераде вуне и конопље у селу Горње Гаре“ (рађен под руководством проф. Недељка Богдановића), које припада црнотравском говору, са речником (око 250 речи) који је дат с примерима из народног говора, али су речи и овог пута, заслугом редакције, објављене неакцентоване. Срећко С. Станковић је у обимној књизи „Брод, село код Црне Траве“ (2006) без неког реда и критеријума донео један број речи овога говора, са приличним импровизацијама и честим неадекватним тумачењима и, такође, без акцента.

(...) Речник је припремљен по методологији по којој је рађена већина дијалекатских речника објављених у издањима САНУ и њеног Института за српски језик са евентуалним незнатним одступањима. Можда је, евентуално, могао бити и квалитетније урађен да Институт има јасно конципиране критеријуме и начине уноса лексичке грађе. На крају овога обимног посла, свесни смо да смо могли много тога другачије и боље урадити. Но, основна чињеница да је лексика ту, забележена, и да је време неће потрети, чини нас задовољним, уз напомену да смо се трудили да објашњења лексема буду што концизнија и краћа, јер нам није био циљ да детаљно описујемо оно што наши читаоци већ знају.

(...) Имајући у виду да је црнотравски говор на неки начин уклињен између два доста различита говорна типа тимочко-лужничког и јужноморавског, то смо за оне лексеме које се не срећу на целом подручју овога говора назначавали и места где су најфреквентније. Наравно, историјска кретања становништва овога краја била су усмеренија према Морави, Предејану, Владичином Хану, Грделици, где је пролазио воз, једино превозно средство у дугом временском периоду, понајвише због печалбарства, а и због чињенице да су то били развијенији крајеви, то је утицај моравског говора код појединих лексема евидентнији, док је народ остао имунији на утицај власинског говора, који припада тимочко-лужничком типу. Отуда се и срећу лексеме: *слуба*, *слупац*, *брзо*, *улегњује* и сл. уместо доминантнијих *слаба*, *слапац*, *брзо*, *улази* итд. Наравно, ми смо и ове облике речи бележили, али не све. Овакви варијетети јављају се

понајвише у местима која су гранична са моравским (Мачкатица, Мрковица, Црвени Брег, Ново Село), односно са лужничким говорним типом (Криви Дел и Дарковце), ако се кадгод сретну неке речи с њиховим варијантама.

У *Речник* је ушао, наравно, и један број речи које су одраз савременог живота, а које продиру на рурална подручја како путем медија тако и већом и бржом комуникацијом и фреквенцијом људи између села и града. Тамо где су породице на селу остале с једним чланом, чији је брачни друг умро, такве особе зиму најчешће проводе код деце или рођака у граду, да би се с првим пролећем вратиле у родни крај. Везе с рођацима одржавају већ десетак година мобилним телефонима, док фиксне немају. Те савремене речи (из културе, технике, образовања, политике, жаргона) преломљене су кроз народни осећај за језик, добивши нешто измењеније ликове, а некад и померенија значења.¹²⁷

%

Са *Црнотравским речником*, Црна Трава биће ретко подручје српског језика, ако не и једино, које има своју и дијалектолошку монографију и дијалектолошки речник. Значај *Речника* видимо у обезбеђењу обилне грађе за етимолошка проучавања, чиме се он директно укључује у грађу за Етимолошки речник српског језика. *Речник* има и значајну културолошку вредност, будући да похрањује значења и сазнања стариначког становништва, удаљеног од главних комуникација, и смештеног у брдовитим пределима, упућеног да сопственим трудом, довијањем, веровањем, и на основу сопственог искуства решава питања живота и опстанка.

Померањем пажње на лексику из новијег периода, *Речник* улази у пажњу социолингвистике (додајмо да већ десетак година постоје Власински сусрети, као годишњи скупови научника социологије села, којима би садржина овог речника била добродошлица са становишта појмова и термина насталих на вишевековној пракси – радној и комуникативној) соског живља управо са подручја Власине. *Речник* је нискористив и за наставу завичајне историје и наставу матерњег језика.

Више година трају напори на проучавању такозване дијалекатске књижевности, нарочито оне која се ствара на локалним идиомима југоисточне Србије, удаљенијим од основице књижевног језика (Лесковац, Врање, Пирот, Ниш). Стваран од књижевника, домороца, *Црнотравски речник* Радосава Стојановића је од велике помоћи и евентуалним

¹²⁷ Радосав Стојановић, Увод у Црнотравски речник, Београд, 2010, стр. 11-17. *Напомена*: У фусноти стоји да је рад настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, који финансира Министарство науке и технолошког развоја Републике Србије. *Уреднички одбор*: др Недљко Богдановић, др Милан Драгичевић, др Александар Младеновић, др Мирослав Николић, др Дагољуб Петровић, др Асим Пецо, др Слободан Реметић, др Драго Ђупић. *Напомена*: Аутор је записао „Посвећено свим црнотравским неимарима и печалбарима, који у XX веку у овој земљи оставише немерљив трагове својих градитешких руку, и женама Црнотравкама, које, у исто време, на оскудној црнотравској земљи, однеговаше часне градитеље и бранитеље српске земље“.

радницима (сам аутор не припада тој књижевности, иако је многе завичајне лексеме уградио у своју прозу), који свој израз темеље на говору ужег региона. Најзад, *Речник* је велики резултат пројекта „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора“ Института за српски језик САНУ.

Због свега изложеног, чему додајемо и невеселу чињеницу да је демографско и социјално подручје овога речника у потпуној девастацији, а његов говор на удару многих промена које захватају његов дијалекатски статус, предлажемо да се Црнотравски речник Радосава Стојановића објави као целовито издање, као прилог проучавању српских говора са југоистока Србије, као грађа за Етимолошки речник српског језика и као резултат научноистраживачког пројекта „дијалектолошка истраживања српског језичког простора“.¹²⁸

%

Радосав Стојановић, дипломирани филолог за српски језик, књижевник (...) после вишегодишњих теренских истраживања говора Црне Траве (југоисточна Србија) сачинио је обиман дијалекатски речник, на 1.060 страна. У овоме послу аутор се показао као добар познавалац свога завичајног говора, а филолошко образовање и литерарно умеће омогућили су му да забележену лексичку обликује у прецизно дело лексикографског описа једног говора удаљеног од основице књижевног језика, у националном и социјалном региону југоисточне Србије који је у потпуном замирању.

Забележена лексика, у којој егзистирају речи из дубоке старине, са специфичним значењима, које одсликавају и некадашњи живот сељака у високим пограничним пределима југоисточне Србије, смешта се овим речником у духовне трезоре српског језика, будући да је то језик најстаријег слоја (већ значајно проређеног) становништва.

(...) Лексикографска обрада је у традицији дијалектолошких речника који се објављују у Српском дијалектолошком зборнику, а овај речник карактерише пажња аутора на регистровању језичке полисемије, као и ка функционалном разлучивању комуникативне функције од стилске функције и народне фразеологије. То га, у скоро свакој другој речи, чини богатијим у односу на друге речнике дијалектолошке науке.¹²⁹

¹²⁸ Др Недељко Богдановић, извод из рецензије.

¹²⁹ Извод из рецензије проф. др. Слободана Реметића, главног уредника Српског дијалектолошког зборника.

**ЛЕСКОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ
ПРЕ II СВЕТСКОГ РАТА**

*Наталија Арсеновић Драгомировић. – Сретен Динић. – Јован Јовановић. –
Жак Конфино. – Добривоје Катисазовић. – Атанасије Младеновић. –
Божидар Митровић. – Миливоје Перовић. – Аристомен Ристић. – Фреди
Фазловски*

УМЕСТО УВОДА

I

Требало је да прође доста времена од ослобођења од Турака па да се у Лесковцу или од његових људи почну стварати дела за која би се могло рећи да заиста спадају у белетристику. Међутим, у њему су се или од његових људи и у то време појављивали списи, у листовима, часописима и књигама, који свакако представљају извесно списатељство, те њих морамо поменути пре него што приступимо приказивању оних које сматрамо чисто литерарним творевинама.¹³⁰

У одсуству сваке литерарне климе, сматра *Драгољуб Трајковић*, у Лесковцу дуго није могло да се јави никакво списатељство већих вредности. Оно се тада није јавило ни у Нишу, а још мање у Врању или Пироту, јер су тада *Стеван Сремац*, *Борислав Станковић* и *Радоје Домановић*, који су боравили у тим градовима, постали књижевници тек у Београду.

Али, ако у Лесковцу и од њихових људи, све до данас, нису створена књижевна дела каква су дали напред поменути писци, у њему ипак има појава које су, скоро од почетка овога века, интересантне и заслужују нашу пажњу. Овде, пре свега, мислио на извесне списе *Сретена Динића*, па на приповетке *Жака Конфина* и *Бране Митровића*, као и на песме *Добровоја Катисазовића*, *Фреда Фазлофског* и других, не испуштајући из истог периода ни извесне публицистичке списе нити драмска дела *Наталије Арсеновић*. Ми, исто тако мислимо на лесковачко литерарно стваралаштво после Другог светског рата, али не заборављамо ни оне списатеље које је у Лесковцу или од Лесковчана створено до Првог светског рата, и то само радом *Димитрија Алексића* и других у прошлом веку, већ и делатношћу лесковачких учитеља окупљених око децјег листа „Бачки напредак”, као и радом *Симе Бунића* на драми.

У Лесковцу је одмах после ослобођења од Турака провео неко време као професор и директор Гимназије познати национални радник и писац *Милош с. Милојевић*, који је целокупном својом мисли припадао прошлости. У то време је од 1887. до 1889. године излазио у граду на Ветерници „*Црквени гласник*” часопис који је своје ступце посвећивао питањима вере, цркве и свештенства, под уредништвом лесковачког намесника *Димитрија Н. Алексића*, који је био писац многих песама и приповедака с мотивима из Библије и црквене историје. Сем тога, у Лесковцу је 1888. године излазио политичк лист „*Глас народа*”, а објављене су и две књиге: календар „*Крин*” (1887) и „*Српско хришћанско домаће васпитање*” (1888).

¹³⁰ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973, краћи приказ књиге, са посебним освртом на најзначајније писце који су стварали у првој половини XX века.

Још 1891. године, стари лесковачки учитељ *Јосиф Х. Костић*, написао је своје успомене на ослобођење Лесковца и околине и објавио их наредне године. У свом спису, који је прештампан 1907. године под насловом „*Ослобођење града Лесковца, Власотинца и околине*”.¹³¹

Други учитељ, ученик Јосифов, Лесковчанин *Глиша Костић*, објавио је 1898. године у Београду једну малу књижицу о школству у Лесковцу до ослобођења и то под насловом „*Ча Митина школа*”. Ово дело писано је стручно, грађа у њему је лепо обрађена и распоређена, тако да и данас представља озбиљан прилог културној историји Лесковца за време од 1868. до 1878. године.

Године 1899. у Лесковцу се појавила књига „*Познавање домовине*”, а 1900. године књига лесковачког учитеља *Арсенија Шијаковића* „*Српски језик као средство за учвршћивање морала и подизање народног благостања*” у којој се залагао за просвећивање као најважнијег лека против многих недаћа које притискују народ.

%

Првих десетак година XX века било је неколико врло активних просветних радника, који су својим радом, како сматра Д. Трајковић, „продрмали читав учитељски кадар Лесковца и околине”. Учитељ *Владимир К. Петровић* испитивао је народни живот и обичаје у селима Разгојни, Градашници, Горњој и Доњој Лакошници и у њима скупио једну малу збирку лирских народних песама. Његове радове објавила је Југословенска академија у Загребу 1900. и 1904. године. У заједници са Крстом Димитријевићем, Петровић је штампао и два дечја алманаха: „*Бачки завичај*” (Лесковац, 1905) у коме су прилози о локалним јунацима – Николи Скобаљићу и Влајку Стојановићу и „*Наду*” (Београд, 1908), у којој, између неколико песама В. Петровића, има и једна о Скобаљићу. У часопису „*Караџић*”, који је излазио у Алексинцу од 1899. до 1903. године, учитељ К. Димитријевић објавио је више прича и пословица и дао опис неких обичаја и празноверица из лесковачког краја, писао о месном говору итд.

Милош Бабић, ученик лесковачке гимназије, чији је отац био начелник лесковаког среза крајем прошлог (XIX) века, године 1905. у часопису „*Дом и породица*” објавио је приповетку „*Ма Ванетов дом*”. Занимљивост те приповетке је што је писана у дијалекту лесковачког села. Отприлике када и Бабић, почео је да пише и Лесковчанин Сима Бунић. Глумац и сценограф, и потом и драмски писац, *Сима Бунић* је са својом трупом често навраћао у Лесковац, где је уживао велику популарност. Човек гвоздене енергије и воље, како га описује Д. Трајковић, иако нежно здравља, Бунић је – не само, када је као глумац учествовао у приказивању живота на сцени (коју је укусно знао да опреми својим декорацијама), и не само кад је као управник водио своје позориште – био је упоран и у писању комада за своје и друга позоришта.

¹³¹ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, стр. 7.

II

Један лесковачки индустријалац покренуо је 1920. године недељни лист „*Лесковачки гласник*“. Уредник овог листа кратко време био је професор Љубомир Алексић, а потом га је годима уређивао Сретен Динић, који је био најплоднији сарадник овог најзначајнијег гласила лесковачке чаршије. За читавих 20 година (1920-1941), у „Лесковачком гласнику“ нашла је место како културна, тако и некултурна хроника града на Ветерници.¹³²

У току 1921–1922. године у Лесковцу је излазио и месечни падегошки часопис „*Школски покрет*“, стручно гласило лесковачких учитеља. Уредник и најважнији сарадник, поред Сретена Динића, био му је Димитрије Б. Димитријевић. У то време (1921), у Манојловцу, селу крај Лесковца, излазио је и месечни педагошко-литерарни часопис „*Нова школа*“, који су уређивали *Тодор Раденковић* и *Драгољуб Обрадовић*. Нешто доцније (1928-1933), Сретен Динић је уређивао „*Народни просветитељ*“, лист за школски живот и народно просвећивање, који је неко време био орган учитељских удружења лесковачког среза.¹³³

Новембра 1933. године почеле да излазе „*Недељне новине*“. Њихов уредник је био Јован В. Јовановић, а његов помоћник Аристомен Ристић. Д. Трајковић наводи да је и он обилато сарађивао у „Недељним новинама“ до краја њиховог излажења, тј. до средине 1935. године.

%

У књизи Драгољуба Трајковића, „*Преглед лесковачког књижевног стваралаштва*“, посебно су представљени ствароци између два рата: Сретен Динић, Наталиј Арсеновић, Жак Конфино, Брана Митровића, Добривоје Каписазовић и Фреди Фазловског.¹³⁴

%

Драгољуб Трајковић на два места помиње име – *Григорије Гљебов*, али из његове, иначе, врло прегледне књиге, готово ништа не дознајемо о Гљебову. Трајковић записује: „...Неколико младих Лесковчана, између два светска рата штампали су збирке својих песама. Поред Каписазовића,

¹³² Д. Трајковић, *Преглед лесковачког књижевног стваралаштва*, стр. 14.

¹³³ Исто, стр. 14.

¹³⁴ Мало је познато да је у XIX веку, осим Радоја Домановића, у Лесковцу службовао још један истакнути српски писац. Био је то Стеван Владислав Каћански, својевремено један од наших најпопуларнијих песника. У Лесковац је дошао двадесет година пре Домановића, пред крај другог српско-турског рата у коме је учествовао, у чину мајора, и истицао се својим јунаштвом, посебно у борбама код Беле Паланке и на Бабиној глави. Када је јужна Србија највећим делом била ослобођена од Турака, српска Врховна команда је крајем 1877. године, послала Каћанског у Лесковац у својству члана привремене управе новооснованог лесковачког среза. Каћански је већ био признати песник. Иза њега је стајало 30 година песничког рада. Стеван Владислав Каћански је у Лесковац пристигао на самом крају 1877. године, највероватније 28. децембра... Све у свему, у служби у лесковачком крају, провео је нешто више од два месеца... О Лесковцу из Лесковца Каћански је у својој преписци оставио занимљиво запажање. У једном писму је написао да „округ лесковачки спада међу најпогодније и најромантичније у Старој или, као што је ми сада зовемо, у Новој Србији. Околина Лесковца, то је једна слика од питомих крајева Швајцарске...“ (*Оптирнице*: Душан Јањић, Каћански у Лесковцу, Наше стварање, 4-1/2004-5, стр. 511).

то су били Спасоје Стојановић (сам и у заједници са глумцем Јованом Танићем), Раде М. Димитријевић, Григорије Гљебов и други.”

%

У неколико наврата сам покушавао да „одгонетнем” име које се последње помиње у „Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва“, али без успеха. Срећом, то је врло добро урадио историчар и публициста Никола П. Илић у књизи „Руски емигранти у лесковачком крају после 1917. године” (Филекс, Лесковац 2004).

Илић подсећа да је „ради уништења бољшевика, генерал Антон Иванович Дењикин новембра 1917. године формирао нову војску – Добровољачку армију, коју назива *Бела гарда* (назив потиче из руско-финског рата, када је милиција носила беле траке на рукавима).¹³⁵

Два руска емигранта, *Андреј В. Бриген* и *Глигориј Семјонович Гљебов*, културној баштини Лесковца дали су вредне прилоге.¹³⁶

О козаку *Глигорију Гљебову* сачувано је више података захваљујући полицијским архивама и његовом „Дневнику”, који је водио од 1926. до 1940. године. Рођен је 26. августа 1910. године у *Новочеркаску* (Први донски округ) на Кавказу од оца Семјона Трофимовича Гљебова (1880), племићког порекла. Прадеда Трофим био је генерал руске војске, деда власник 400 хектара земље и великог броја рогате стоке. Са родитељима је из Русије емигрирао у време грађанског рата (1921). У Лесковцу је одрастао и сматрао га другим завичајем, а живео је краће време у Београду и Нишу. Умро је у Београду 14. марта 1940. године и сахрањен на Београдском гробљу.

Григорије Гљебов био је и књижевни стваралац. Као ђак лесковачке Гимназије активно ради у литарарној дружини „Вуловић”, у којој је биран за потпредседника и председника школске 1928/29. године. Имао је талента за књижевност, посебно за писање песама и приповедака. У Графичком заводу „Соко” у Лесковцу, 1928. године је штампао збирку

¹³⁵ Н. Илић, Руски емигранти у лесковачком крају после 1917, Филекс, Лесковац, 2004, стр.19. *Напомена:* Њену основу сачињавали су делови војске Привремене владе и добровољци. (...) Црвена армија је поразила армију Александра Колчака, генерала Петра Николајевича и других команданата. Разбијени остаци Беле гарде, гоњени од Црвене армије повлаче се на Крим где се већ налазио велики бој цивила избеглих из разних крајеве Русије. Бела гарда губи и последњу битку 16. новембра 1920. године. Пао је и Крим. (...) Од 1917. до 1924. године укупно је (у Србију) дошло око 70.000 емиграната. (...) У Београду је остало да живи око 10.000 Руса. (...) Јануара 1921. године у лесковачком крају је пописан 101 емигрант из Русије (95 у лесковачком срезу, четири у власотиначком и два у јабланичком). Према полицијским подацима, крајем 1921. у овом крају је било око 150, а за наредне две године дошло је још 40, па их је укупно било 190 (Арив)

¹³⁵ Лесковачки гласник бр. 34, 22. август 1933

¹³⁶ Н. Илић, Емигранти..., стр. 65. полицијским подацима, крајем 1921. у овом крају је било око 150, а за наредне две године дошло је још 40, па их је укупно било 190 (Арив). *Напомена:* *Андреј В. Бриген* - по струци је био архитекта. Говорио је више страних језика и објављивао песме и чланке антисовјетске садржине у „Лесковачком гласнику” и у беломигрантским листовима у Европи. Припремао је и рукопис о светом кнезу Владимиру за штампу. Поводом Бригенове смрти, у некрологу који је штампан у „Лесковачком гласнику”, објављена је његова песма од две строфе под насловом „*Сети се мене...*”

¹³⁶ Као председник Савеза руске национане омладине био је веома активан. (...) Из своје струке објавио је чланак „*Архитектура у културном животу*”. (...) Бриген није дуго живео. Извршио је самоубиство 21. августа 1933. године. Искочио је из брзог воза на прузи између Лесковца и Грделице.

„Песме”, у којој неке говоре о љубави према Русији и судбини руске емиграције. После ове збирке написао је стотину песама, али нису објављене. Налазе се у дневнику. Уредник руског часописа „Књижевни кружок” Карло Романович Качаревски објавио је неке приповетке Гљебова, који је члановима ове редакције читао своје песме, као и кружоку „Арзамац”. Многи су оцењивали да је пред њим будућност књижевника.

(...) На почетку „Дневника избеглице”, априла 1926. године, записао је: „За пет година, од како сам отишао из моје отаџбине, у мени се нагомилала маса различитих утисака и осећања, која су све јача и којима се ја покоравам. Ја осећам потребу да неком искажем сва моја осећања, све моје мисли. Ја бих хтео да имам некога коме бих могао да то поверим. Али немам никога с ким бих могао бити искрен.”

Из овог документа сазнајемо да је 2. јула 1926. године планирао да објави песму у „Лесковачком гласнику” под песудонимом „Г.Г.” Нису сачувани сви бројеви из те године, тако да поуздано не знамо да ли је то остварено. Седмог фебруара 1931. године записао је: „Кад бих могао, себе бих жртвовао, да убијем *Стаљина*, верујем да би тада у Русији дошло до преврата, али је то за сада немогуће.”¹³⁷

%

¹³⁷ Подаци из Дневника, 15 свезака, Историјски архив у Лесковцу, нерегистрована грађа; У Историјском архиву видети опширније Преглед архивских фондова и збирки Историјског архива Лесковац, Лесковац 2004; *Напомена*: родитељи Григорија Гљебова неколико година нису радили у Лесковцу, а касније су се запослили – отац у железничкој радионици а мајка у Руској кухињи у Нишу. Гљебов је авршио четири разреда основне школе с одличним успехом у Лесковцу, затим уписује гимназију и за једну годину дао је испите за први и други разред, редовно похађао трећи и четврти, а пети уписао у Руској гимназији у Београду. Као син пуковника Беле гарде, унук спахије и праунук генерала, добио је смештај у интернату затвореног типа (само за децу руских емиграната, предавања на руском језику). Незадовољан, по завршетку петог разреда, вратио се у Лесковац и продужио школовање – шести разред гимназије заједно са српским ђацима. По матурирању (1931), уписао је студије на Филозофском факултету у Београду. Студирао је: а) француску књижевност и језик, б) југословенску књижевност и теорију крижевности и под ц) латински и руски језик. Од Комисије за руске избеглице добио је стипендију – 400 динара месечно. Због тога није примљен у Студентски дом „Краљ Александар I” где је било све бесплатно. Ипак, добио је стан у Дому за руске студенте. Собу је украсио портретима: очевим (у пуковничкој униформи), мајчиним, Врангеловим, Кутјеповим, Алдаковим, цара Николаја II Романова, цара Александра II... Хранио се у ресторану „Рускоје официрскоје – Собанге”, у коме су руски музичари повремено изводили концерте, а песници и књижевници читали своја дела. Стипендија није била довољна. Зато је, по одобрењу директора лесковачке Гимназије и препоруци професора, спремао ђаке који су упућени на поправни испит. Сиромашним ђацима није наплаћивао (сведочи штампана објава из 1935. године). Једном је изгубио стипендију због хапшења, па је живео тешко – наставу није похађао на факултету годину дана нити је давао испите... (...) Завршио је студије на Филозофском факултету марта 1935. а затим уписао ванредно студије на Правном факултету у Београду. (...) Државну службу није могао да добије без југословенског држављанства, а он га није тражио надајући се повратку у Русију. Радио је на одређено време: као васпитач у Учитељском интернату у Панчеву (1936), као учитељ у Сланкамену и наставник Државне мушке занатске школе у Нишу (1937), где је на Народном универзитету одржао и предавање „Наука и религија”. Наредне године похађао је курс конверзације при Француском клубу у Београду, а затим је постављен за суплента Гимназије у Сенти (1939). Оженио се Српкињом, учитељицом *Зорком Топаловић* из Ниша, која му је родила мушко дете, али није признао очинство, већ је повео парницу која годинама није била завршена. Заљубио се у једну Београђанку и у њеном стану *извршио самоубиство* испивши већу количину „веронала”.

Према подацима које је прикупио историчар *Никола П. Илић*, може се поуздано тврдити да већина емиграната, без обзира на школску спрему, занимање и друштвени положај који су имали у Русији, у Лесковцу посао нису бирали. Тако су интелектуалци радили марљиво, савесно и дисциплиновано. Када су услови побољшани, свако је одлазио на професионални рад. Држава им је омогућила школовање: ђаци су примани у основне и средње школе и заједно са Србима похађали наставу. Неки одлазе и у руске отворене школе, а један број на југословенске универзитете.¹³⁸

%

У време када и Каписазовић, збирком која је имала наслов „*Пјесме*” (Лесковац, 1928) приказан у нашој средини огласио се и један сељак из околине Лесковца, шездесетогодишњи *Милутин Милатовић*.¹³⁹

Милатовић се после другог повратка из Северне Америке, куда је отишао „*трбухом за крухом*”, вратио у Србију 1911. године и населио у Петровац, крај Лесковца. Занимао се земљорадњом, а слободне часове проводио је размишљајући о природи и друштву, и често осећао потребу да своје мисли и осећања стави на хартију. Тако је стиховима испунио две велике свеске, из којих је за поменути збирку издвојио само 14 песама, и то неке у фрагментима. У предговору који је Д. Трајковић написао за „*Пјесме*”, поред осталог, стоји: „Прости су Милатовићеви стихови, прости као птичје песме, али су зато искрени, јер су проживљени. Поникли су у души песниковој у доба када је била раздирана недаћама једнога страшног времена какав је био минули светски рат. Оне су тужне као дани које опевају, и та нота сете осећа се готово у свима његовим стиховима. Јер он пева о једном тешком добу у које се губила вера да ће бити боље и слао врагу и човек и Бог, а смрт преживљавана као избављење од мучног живота. Људи су робовали и патили, и били тужна срца они на дну и они далеко од милих својих и драгих. И бунио се људски дух зашто је Бог тако равнодушан и ћути. Свет је био жељан мира, а мир, међутим, није долазио: „Нема ови свијет слоге, нема мира ни љубави.”

¹³⁸ Никола П. Илић, Руски емигранти у лесковачком крају после 1917, стр. 21. *Напомена*: Историјски архив у Лесковцу основан је решењем Савета за просвету и културу Народне Републике Србије 18. августа 1954. године под називом Градски државни архив у Лесковцу за град Лесковац и срезове: Лесковачки, Јабланички и Власотиначки а као установа градске општине, која ће финансирати рад архива. Градски државни архив у Лесковцу почео је званично са радом 1. децембра 1954. године. За првог управника Градског архива у Лесковцу решењем Народног одбора градске општине – Секретаријата за просвету и културу од 24. новембра 1954. године, постављен је *Велимир Николајевић*, учитељ. Приликом основања Градска државна архива имала је само управника, а други радник примљен је 1. фебруара 1955. године и он је од 15. фебруара до 1. јуна 1955. године завршио течај за више архивске помоћнике при Државном архиву ХРС у Београду.

¹³⁹ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 46..”

III

ПИСЦИ ПРЕ II СВЕТСКОГ РАТА (*краћи преглед*) – Лесковац је између два светска рата имао неколико више изузетних ствалаца, а период од 1918. до 1941. године сматра се његовим „златним добом“.

НАТАЛИЈА АРСЕНОВИЋ ДРАГОМИРОВИЋ - Наталија Арсеновић Драгомировић рођена је у Лесковцу 3. јануара 1886. године од оца Тасе Ђорђевића, познатог лесковачког јорганције. Она је прва жена комедиограф у српској књижевности. Поред комада „Лесковчани у Паризу“, написала је још три позоришна комада: „Бисрна књезиња“, „Удај ми ћену“, „Капетан Милан“. После Другог светског рата започела је (није завршила) лакрдију о *Тодору Тонићу*, лесковачком адвокату, народном посланику, или како се сам називао „*татко на народ*“. Наталија – лесковачка *Парижанка*, преживела је голготу преласка са српском војском преко кршевите Албаније, била је предани активиста Међународног црвеног крста у Паризу, проносила је име Париза у Србији својом духовитом комедијом „Лесковчани у Паризу“; светска дама, племенита особа, знаменита Лесковчанка окончала је свој бурни и богати живот 28. јануара 1978. године у Београду.¹⁴⁰

СРЕТЕН ДИНИЋ (1875-1949) рођен у Великом Шиљеговцу у долини Рибарске реке, у подгорју Јастрепца.¹⁴¹ Прво Динићево књижевно дело је позоришна игра у седам слика „*Косовски бој*“. Динић има и повећу збирку песама „*Јеци и одјечи*“ (Београд, 1905). „*Из царства мрака*“ зове се Динићева трилогија намењена народном просвећивању. Од свих Динићевих дела из лепе књижевности овог периода, свакако највише пажње заслужује збирка „*Мој завичај*“ (Београд, 1926). Његово „*Ратно сироче*“ објављено је 1924. године у Лесковцу. Слично је интониран комад у два чина „*Под маслинама на Крфу*“ (1926). Драмско дело Сретена Динића, његов комад „*Наша работа*“ (Ниш, 1925) једно од од два његова белетристичка списа искључиво посвећених старом Лесковцу.¹⁴² Динић је основну школу учио у свом селу од 1883. до 1887. године. Нижу гимназију похађао је у Крушевцу од 1887. до 1891. године. Године 1891. Динић се уписује у нишку Учитељску школу.¹⁴³ Још 1905. године, Динић је објавио у Нишу збирку својих песама под насловом „*Јеци и одјечи*“. То је позамашна књига стихова која је, иако у часопису „*Босанска вила*“

¹⁴⁰ Томислав Н. Цветковић, Наталија – лесковачка Парижанка, Алијанса, бр. 12, јун 2004, стр. 16..

¹⁴¹ Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић и његово време (1875-1949), Народни музеј, Лесковац 1973; Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973.

¹⁴² Д. Трајковић, Преглед..., стр. 26.

¹⁴³ Д. Трајковић напомиње да су сви подаци о Динићевом одласку у учитељску школу преузети из његових аутобиографских бележака објављених у часопису Народни просветитељ 1930-1933. године под насловом Моја бројаница

оцењена повољно, од критике у Србији дочекана као „неозбиљна, рђава и без икакве вредности.“¹⁴⁴

Сретен Динић је 1913. године постављен за школског надзорника среза лесковачког и среза власотиначког. У Лесковац је дошао 20. новембра исте године, и отада, сем прекида за време Првог светског рата, није више мењао место свога службовања и рада.¹⁴⁵

Сретен Динић је више од 15 година био једини уредник „*Лесковачког гласника*“, недељног листа лесковачке омладине. На то место дошао је 1922. године. (...) Динић је био главни покретач оснивања Народног универзитета у Лесковцу 1924. године и један од његових активних сарадника више од једне деценије. Он је био члан његове управе и са његове катедре одржао је велики број предавања о разноврсним темама од којих је неке штампао. Динић је био један од главних иницијатора оснивања Градског позоришта у Лесковцу, које је радило од 1926. до 1929. године. Неко време био је и управник овог позоришта и уложио је доста да оно што дуже опстане и одговара својој намени, при чему је поднео и извесне материјалне жртве. Динић је био и први управник Академског позоришта у Лесковцу.¹⁴⁶ Динић је себе ангажовао и на стварању Народне књижице у Лесковцу.¹⁴⁷ Сретен Динић је умро у Лесковцу почетком августа 1949. године, после дуге и тешке болести.

Сваки и најсумарнији приказ књижевног рада у Лесковцу између два светска рата, просто мора да почне Сретенем Динићем, незаоблазним просветним и културним прегаоцем и човеком који је неуморном делатношћу оставио неизбрисив траг у културној историји овога града.¹⁴⁸

(...) Да бих употпунио представу о обиму и разноврсности Динићевог рада, навешћу податке које о њему даје Трајковић у „*Лексикону југословенских писаца*“. Према том, по свему судећи непотпуном списку, Динић је објавио први рад, расправу „*О народним учитељима*“, још крајем прошлог века, 1898. у Пожаревцу; пре збирке песама „*Јеци о одјеци*“ (Ниш 1905), штампао је у Београду расправу „*Учитељ као културни радник*“ (1901). Следе: „*Царство ракије*“ (1906), „*Царство судбине*“ (1907). „*Препорођај*“, роман (1911), „*Царство лажне образованости*“ (1913), „*Мали путници*“ (1920), „*Мали пријатељи*“ (1921), „*Чаршија и култура*“ (1921), „*Бугарска зверства у Врањском округу I-II*“ (1921), „*Српска војска и бежанија кроз Албанију*“ (1922), „*Школа живота*“ (1923), „*Мића Соколац*“, позоришни комад (1923),

¹⁴⁴ Видети Дело, децембар 1905, стр. 399 и Српски књижевни гласник, бр. 2, јануара 1906.

¹⁴⁵ Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић, стр. 50.

¹⁴⁶ *Напомена Д. Трајковића*: О томе опширније у Споменници тридесетогодишњице позоришног живота Лесковца (1926-1956), Николаја Тимченка, као и у књизи Н. Тимченка Фрагменти из историје лесковачког позоришта, I (1896-1941), Лесковац 1967.

¹⁴⁷ Лесковачки зборник, VI књига, Д. Трајковић Предратна организација студената лесковачког краја и стварање народне књижице и читаонице у Лесковцу.

¹⁴⁸ Николај Тимченко, Белешка о Сретену Динићу, Народна стварање, Лесковац, 3/97. (На крају прилога је дато објашњење да је о реч о одломку из рада Књижевни живот у Лесковцу између два рата).

„Ратно сиромаштво у песми и причи“ (са Ст. Д. Живковићем), 1924, „Наша работа“ (1925), „Косовски бој“, позоришна игра (1925), „Под маслинама ка Крфу“, позоришни комад, 1926, „Мој завичај“, приче из народног живота, (1926), „Мајчин аманет“, прича (1927), „Ко треба да буде путовођа нашега народа“ (1928), „Михаило Аврамовић“ (1931), „На левој обали Мезе“ (1931), „Проглас уједињења“, позоришни комад (1931), „Шта треба да знам“ (1933), „Сагоревање омладине“ (1934), „За организацију народног просвећивања“ (1934). Из ове очигледно непотпуне и непрецизне библиографске јединице, који је сачинио наш несумњиво веома заслужни библиограф *Ж. П. Јовановић*, води се да је, поред свих својих редовних послова, Динић годинама успевао да објави сваке године бар по једну књигу!¹⁴⁹

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ - Јован В. Јовановић, рођен је 2. фебруара (на Сретење) 1905. године у Лесковцу, у сиромашној занатској породици абације *Василија* и *Настасије*. Одрастао је и васпитавао се у патријалхалном духу. После завршене гимназије уписао се на Технички факултет у Љубљани. Сиромашан, напушта Љубљану и уписује права на Београдском универзитету. Студирао је три године уз рад, а у четвртој је био редовни студент. Дипломирао је 1931. године са врло добрим успехом. Судско-адвокатски испит положио је 1935. године у Београду. У адвокатски именик уписан је 7. новембра 1936. године и од тада па до смрти био је веран адвокатском позиву. Као правник и адвокат радио је у Ужичкој Пожеги, Власотинцу и Лесковцу. Умро је децембра 1992. године, у 87. години. Био је врло скроман и карактеран човек, кога је красило патријалхални етнос нашег народа.

Јован Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. Он је један од *првих сарадника Народног музеја* у Лесковцу и „Лесковачког зборника“, од 1961. године па до смрти. У „Лесковачком зборнику“, у едицији посебних издања, Јовановић је објавио антропогеографске и социолошке студије „Лесковачко Поречје“ (1972-1973), „Пуста Река“ (1975-1979), „Лесковачко поље и Бабишка Гора“ (1978-1979) и „Доња Јабланица“ (1981-1982). Поменуте студије имају историјско-привредни карактер. Јована Јовановића можемо уврстити у ред великих Лесковчана, као што су Сретен Динић, Драгољуб Трајковић, Сергије Димитријевић, Жак Конфино и други.¹⁵⁰

ЖАК КОНФИНО - Жак Конфино је рођен 22. јуна 1892. године у Лесковцу, у занатлијској породици. Основну школу и Нижу гимназију завршио је у Лесковцу, а вишу Прву београдску гимназију 1910. године. Исте године се уписао на Медицински факултет у Бечу, где је положио

¹⁴⁹ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 33-34.

¹⁵⁰ Драгутин М. Ђорђевић, Јован Јовановић, адвокат у пензији, културни и научни радник из Лесковца, Лесковачки зборник XXXIII, 1993, стр. 375.

први ригорозум. Умро је 16. августа 1975. године у Београду, где је и сахрањен.

Према библиографији књижевних дела, Жак Кофино је *објавио девет књига кратке прозе*: Моји општинари, 1934, Лице и наличје, (хумореске) - пре рата; Ротаријанци, Жежева прича, Хумористикон, Лекареве приче, Нова хумореска, Пожури, докторе - после Другог светског рата. *Објавио је и пет романа*: Мој Јоцко (пре рата), Моје јединче, Мамин велики син, 100 година – 90 гроша и Јеси ли ти разапео Христа (после рата). *Штампано му је и 5 драмских текстова*: Сирото моје паметно деце, Заклињем се, У среду се региструјем, Крв није вода, Луда болест љубомора. *Два драмска текста су извођени, а нису штампани*: Плагијат и Штрајк у заробљеничкој болници, као и роман Заробљеници добровољци.

Конфинов роман „*Мој Јоцко*”, у издању Геце Кона, 1937, године, ушао је у избор Славка Кораћа „Српски романи између два рата (1918-1941)”, објављен 1982. године. Библиограф А. Арантовић наводи још 202 јединице приповедака и хуморески објављених у периодици, и 23 јединице новинских текстова (репортаже, критике, преводе, полемике...).

ДОБРИВОЈЕ КАПИСАЗОВИЋ - Прва Каписазовићева збирка под насловом „*Песме*” (Лесковац, 1927), друга Каписазовићева збирка зове се „*Алтана*” (Скопље, 1930). Уз две поменуте збирке песама објавио је књиге: „*Лесковачки надимци*” (грађа за проучавање породица старих Лесковчана), издавач Народни музеј у Лесковцу, потом „*Тошке у Лесковац и његове говоранице*” (1980), „*Анегдоте из живота Митрополита Скопског Јосифа*” (1982), „*Монографију Митрополит Вићентије*” (1938), „*Лесковчачке заврзламе и чарламе*” (1975, која је 1995. године доживела репринт издање). Био је члан Удружења новинара Србије и, пред смрт, постао је и члан Удружења књижевника Србије. Одликован је Орденом Светог Саве. Умро је у Београду 1993. године а сахрањен у Лазаревцу. Сахрани је присуствовао и патријарх српски господин Павле. Спомине га и Радомир Константиновић (пета књига, стр. 311), „Биће је језик – есеји о књижевности”, а објављене су му песме у Енциклопедији Мирослава Крлеже. Године 1985. Загреб је издао „Педесет најпознатијих староградских народних песама, романи и шлагера”. Међу њима је и песма „*Тужни ветри гором вију*”, аутор музике и текста Добривоје Каписазовић.

ПРОФ. БРАНА МИТРОВИЋ - Поред мале збирке „*Искрице из Дубочице*” (Лесковац, 1935), Брана Митровић је пре (Другог светског) рата објавио још десетак кратких прича из живота људи у Лесковцу. После рата наставио је са писањем и објављивањем сличних састава, поред других, објавио је малу збирку краћих проповедака под насловом „*Време протекло*” (Лесковац, 1971).¹⁵¹ Последње године живота, после

¹⁵¹ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, 1973, стр. 40.

пензионисања, провео је у интензивном раду на „*Речнику лесковачког говора*”, на коме је радио готово целог свог радног века и чије је објављивање у едицији Народног музеја ипак дочекао. Овај Речник, који је *сматрао својим животним делом*, дочекан је у јавности са подељеним утисцима, изазивајући похвале али и оштре критичке одзиве у штампи. Пре рата објавио је омању збирку прича под насловом „*Искрице из Дубочице*”; после рата, у издању Радничког универзитета, објавио је књигу истог обима, приче под насловом „*Време протекло*”. Речник лесковачког говора Бране Митровића доживео је два издања.

АТАНАСИЈЕ МЛАДЕНОВИЋ - Атанасије Д. Младеновић Таса (чика Таса) рођен је 9. августа 1899. године у Лесковцу где је и умро 22. априла 1965. године. По завршеним студијама Атанасије Младеновић је 18. јула 1928. године постављен за школског надзорника Среза јабланичког. Младеновић је написао три ђачке читанке и пет школских уџбеника: „*Извођење наставе у народној школи*” (Битољ, 1936), „*Педагогија наших народних песама*” (Београд, 1936), „*Распоред наставног градива за други и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији*” (Београд, 1939), „*Читанка за трећи и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији*” (Београд, 1939), „*Читанка за трећи разред основних школа у Краљевини Југославије*” (Београд, 1939), „*Читанка за четврти разред основних школа у Краљевини Југославије*” (Београд, 1939) и „*Методска упутства за рад у основним школама*” (Београд, 1940). Његови уџбеници и читање унели су новине у тадашњој настави у школама Краљевине Југославије. Између два светска рата објавио је књиге: „*Битољ и његова околина*” (1937), „*Педагогија наших народних песама*” (1936), „*Јужна Србија – Вардарска бановина у речи, слици и броју*” (1939), а после Другог светског рата „*Водич кроз Лесковац и околину*” (1954) и „*Сијаринска Бања*” (1958).

МИЛИВОЈЕ ПЕРОВИЋ - Др Миливоје Перовић је рођен 5. октобра 1912. године у Брајини. Основну школу завршио је у Тулару, гимназију похађао у Гњилану, Приштини, Врању, Суботици и Лесковцу, а Правни факултет завршио 1937. године у Београду, где је 1940. године и *докторирао*. По завршетку студија, био је судски и адвокатски приправник у Лесковцу, где је био председник Народног универзитета и *стални дописник „Политике”*. Др Миливоје Перовић био је познати адвокат, дипломата, новинар и књижевник. Написао је и објавио преко 20 романа и хроника. Умро је 29. децембра 1975. године у Београду.¹⁵²

Перовић је, може се рећи, у белетристику закорачио књигом „*Хроника о Пустој Реци*” (Просвета, Београд, 1951). Друга Перовићева књига у коју су ушли његови почетни белетристички радови, зове се „*Поред Мораве*”

¹⁵² Добросав Ж. Туровић, Горња Јабланица, људи и време, Лесковац, 2004. (део прилога о др Перовићу, који је заступљен у поглављу посвећеном истакнутим функционерима Горње Јабланице, стр. 263)

(Просвета, Београд, 1958). То је збирка од десет приповедака, међу којима прве две захватају више од половине текста и карактеришу читаво његово потоње литерарно стварање. Књижевно дело Миливоја Перовића, у које је укључено десетак романа и једна збирка приповедака, пре свега: импонује својим обимом.¹⁵³

АРИСТОМЕН РИСТИЋ - Аристомен Ристић Мења, крштен Аристоменис Димитрије рођен је 27. августа 1906. године у Лесковцу. Као студент права био је *хонорарни дописник београдског листа „Политика“ из Лесковца* 1929-1934. године. Такође, Ристић је био *новинар и уредник опозиционог листа „Недељне новине“*, који је излазио од 1932. до 1935. године. Права је завршио 12. фебруара 1937. године. После ослобођења Лесковца, Ристић је 7. новембра 1944. године постављен за *првог уредника листа „Наша реч“*, органа Градског одбора Народног фронта Лесковац. *На овој дужности је остао до 15. марта 1948. године.* Правничку радну каријеру Ристић је завршио као судија Окружног суда у Лесковцу 1954-1966. године. Умро је 21. септембра 1969. у 64. години живота.¹⁵⁴

У току новинарског и публицистичког рада, Аристомен Ристић је објавио *осам књига*: „Лесковац јуче и данас“ (1935), „Истакнути борци радничке класе Лесковца“ (1951), „Публицистички рад народног хероја Трајка Стаменковића“ (1953), „Коста Стаменковић“ (живот и рад, 1969, I и II издање), „75 година текстилне индустрије у Лесковцу“ (1959), хроника „Грделица у пламену револуције“ (1965), „Вилем Пушман“ (1969). (...) Ристићева Хроника о Грделици је *прва награђена хроника* у нашој средини. Последњих десетак година интензивно се бавио историографијом и тако дао огроман допринос бољем упознавању лесковачког краја.

ФРЕДИ ФАЗЛОВСКИ - У граду на Ветерници десетак година (1926-1930 и 1955-1961) провео је Фреди Фазловски, глумац, песник, новинар и бoем.¹⁵⁵ Фазловски је у Лесковцу објавио збирку песама „Еротикон моје психе“ (Лесковац, 1928). То је поезија старога жанра, са реквизитима и арматуром ранијег доба, са строфама и сликама. После тога појавиле су се његове „Поеме“ (Прокупље, 1929). Фазловски је ушао је у „Историју српског позоришта“ Боровоја Стојковића и „Лексикон књижевника Југославије“, био глумац, редитељ, песник, новинар“.

У Лесковац се враћа 1955. године као зрели уметник, пун искуства и глумачког и редитељског. У њему и овом граду остаје све до пензионисања 1961. године, опраштајући се од лесковачке публике улогом у „Јелисавети, кнегињи црногорској“.

¹⁵³ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 79.

¹⁵⁴ Аристомен Ристић је сахрањен уз учешће великог броја грађана. Од њега су се и уме СО, Окружног суда и редакције Наше речи опростили мр Мирослав Здравковић, Предраг Елезовић и Милисав Маринковић.

¹⁵⁵ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 48.

НАТАЛИЈА АРСЕНОВИЋ ДРАГОМИРОВИЋ

I

Наталија Арсеновић Драгомировић рођена је у Лесковцу 3. јануара 1886. године од оца Тасе Ђорђевића, познатог лесковачког јорганџије. Интелигентна, отресита, духовита, врло лепа и комуникативна – разликовала се од своје браће и сестара и по томе што је више волела да чита књиге но да ради просте послове. Маштовита, још као девојчица, сањала је о животу на високој ноzi, о проводу и путовањима. Намера родитеља да је удоме за неког виђенијег трговца или индустријалца Лесковчанина – није се остварила: осијетила је њихово очекивање и у 17 години удала се за студента фармације Љубишу С. Арсеновића из Ниша, сина ондашњег управника града Београда Светоза Арсеновића. Убрзо после венчања одлази у беч, где супруг Љубиша наставља студије.¹⁵⁶

Заједно са супругом, санитетским официром, са српском војском прелази преко Албаније и стиже у Солун. Из Солуна Наталија одлази у Италију, а одатале у Француску где је радила у Централном одбору Међународног црвеног крста. Будући врло комуникативна, усто веома предусретљива, и прави добротинитељ – многим Лесковчанима, а не само њима, који су боравили у Паризу, била је на услузи. Наши људи су је звали „*наша мајка*“. У Паризу се упознала са Морисом Шевалијеом, с којим се касније дописивала, дружила се са породицом краља Милана Обреновића, са индустријалцима и министрима. Њени чести гости у Паризу били су песник Раде Драинац, политичар Моше Пијаде и други.

По завршетку Првог светског рата, Наталија и Љубиша враћају се у Југославију и 1922. године одлазе у Сарајево. Након две године долазе у Београд где се 1924. године разводе.

На премијери комада „*Лесковчани у Паризу*“ (1928) упознаје се са др *Миливојем Драгомировићем*, јавним краљевским бележником. Једно време у његовој адвокатској канцеларији радио је и Лола Рибар. Миливојев отац Светозар Драгомировић био је велепоседник, врло богат човек, а Миливоје једино мушко дете у породици. И тако – сан Наталије се остварује: живи луксузно, креће се у елитном друштву баш онако како је, још као девојчурак, у кући својих родитеља, маштала.

Занимљив је разговор са Наталијом објављен у новосадском листу „*Застава*“, уочи премијере „*Лесковчани у Паризу*“ у Новом Саду, маја 1926. године. „О себи само врло мало могу да кажем. Дуго времена сам живела у Паризу, па сада велики део године боравим у француском главном граду. Оданде радим за београдске листове, који, морам да признам, више цене страног писца него домаћег. У почетку сам своје

¹⁵⁶ Томислав Н. Цветковић, „Наталија – лесковачка Парижанка“, Алијанса Лесковац, бр. 12, јун 2004, стр. 16.

радове слала под властитим именом, али нису објављивали, касније сам писала под француским псеудонимом и од тада ми сваки рад угледа светло дана.“

О свом комаду, Наталија је рекла да је музичка комедија са песмом и да очекује успех на новосадској сцени пошто је свуда где је играна добро прошла. „Мислим, додала је, да ће се и мађарској публици јако допасти, већ зато што су у њему садржане неке међународне атракције.“ (Представу је режирао Радослав М. Васнић, знаменита личност српске позоришне историје).

II

Наталија Арсеновић-Драгомировић је прва жена комедиограф у српској књижевности. Поред комада „*Лесковчани у Паризу*“, написала је још три позоришна комада: „*Бисрна књезиња*“, „*Удај ми ћену*“, „*Капетан Милан*“. После Другог светског рата започела је (није завршила) лакрдију о *Тодору Тонићу*, лесковачком адвокату, народном посланику, или како се сам називао „*татко на народ*“.

Комад „Лесковачни у Паризу“ доживео је више извођења у Скопљу и Новом Саду 1926. године, у Београду 1928. године, када је била постављена и у Сарајеву, као и на сцени повлашћеног Градског позоришта Лесковац (септембар 1926). На сцени позоришта у Лесковцу комад је извођен и сезоне 1944/45. Трећи пут комад „Лесковчани у Паризу“ поставио је редитељ Миодраг Гајић у част 70. годишњице од оснивања Дилетанског позоришта у Лесковцу 1896. године.

На позив ондашњег управника Народног позоришта Томислава Н. Цветковића, Наталија је присуствовала премијери у бриљантној Гајићевој режији, 16. октобра 1966. године. Био је то Наталијин последњи боравак у родном Лесковцу. Наталија је била изузетно задовољна представом и љубазним позивом да буде гост Наодног позоришта. Позоришту је, том приликом, поклонила огромну енциклопедију на немачком језику, нешто намештаја и гардеробе, а одрекла се и хонорара од представе која је извођена преко 70 пута пред препуним гледалиштем.

Наталија – *лесковачка Парижанка*, преживела је голготу преласка са српском војском преко кршевите Албаније, била је предани активиста Међународног црвеног крста у Паризу, проносила је име Париза у Србији својом духовитом комедијом „Лесковчани у Паризу“; светска дама, племенита особа, знаменита Лесковчанка окончала је свој бурни и богати живот 28. јануара 1978. године у Београду, оставивши сећање на своје одважно дело за време рата, и књижевно дело које пркоси времену незаборавом.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Томислав Н. Цветковић, Наталија – лесковачка Парижанка, Алијанса, бр. 12, јун 2004, стр. 16..

III

ЛЕСКОВЧАНИ У ПАРИЗУ – Позоришни комад „*Лесковчани у Паризу*“ (Наталије Арсеновић) региструје покушај да се наслика патријархални живот и менталитет старих Лесковчана и тако сачува од заборава једна вековна архаика која у себи крије обиље поезије и занимљивих истина о људима. Инспирација је потекла из пишчеве љубави према граду из детињих и девојачких успомена, са чијим ће људима и касније, као Парижанка, да контактира у Француској. Међутим, сама људска наклоност није довољна да се и успе у књижевним амбицијама, поготово када се ради о делу у дијалошком облику. Аутор је успео да оствари само делић своје замисли: језички жаргон и један угао патријархалног морала и психологије старих Лесковчана. Нешто истине о својим познаницима писац нам је презентовао у карикатуралним видовима, испуштајући суштинске компоненте без којих дело нема снаге илузије о истинском животу ни у двочасовном трајању. У литерарном и чисто драмском погледу испољена је почетничка наивност која пати од разводњености, растргнутости, плоназама и неумешности да се изграде драмски заплети и континуитет сценских ситуација на материји која пружа мноштво могућих интрига. Оно што је највредније у делу јесте доброћудан хумор према коме се наша публика увек односила захвално.

И поред крупних недостатака у делу, Миодраг Гајић је приступио режирању представе са особитим задовољством и одушевљењем, улажући велике напоре да ову позоришну шалу што више сценски оживи и обогати архаичним лесковчаким колоритом, у чему она сиротињски оскудева. Ослободивши представу епизода које су успавале драмски ритам, а уносећи своје детаље са низом изворних песама, кола, изрека и битних момената из лесковачких обичаја (тканица, просипање воде на испраћају укућана, „сито“, свадобено даривање, „свекрвино коло“ и друго), редитељ је извукао представу из шунда и придао јој фолклорни значај. На тај начин је она осетно добила у динамици и занимљивости и дочарала нам изгубљене боје одређеног поднебља. Да би ефекат био потпун, редитељ је успешно организовао бројни свирачки, певачки и играчки ансамбл од људи изван позоришне куће, што такође представља новину у извођењу овог комада. Међутим, иако су ликови извучени из изанђалог штива, било је и мањих слабости у њима које су могле бити избегнуте, нарочито језичке недоследности. Наиме, многе личности у комаду изговарају текст и са старом и са новом лесковчаком акцентацијом или, пак, у истом дијалогу чујемо граматички правилне, а и чисте жаргонске реченице. Те слабости, ипак, нису довољне да умање успех представе, која се темељи на залагању читавог ансамбла и других сарадника који су у комаду учествовали не појавом већ својим стручним решењима.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Борислав Здравковић, Живот на даскама, Н. Арсеновић Драгомировић „Лесковчани у Паризу“, стр. 36-39.

%

О овом комаду писао је у *“Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва”* Драгољуб Трајковић. Наталија Арсеновић, подсећа Трајковић (стр. 30) написала је *„комедију садашњице у шест слика“*. *„Лесковчани у Паризу“*, то је лакрдија у којој је – захвљујући донекле и рђавој представи (јер је писац ових редова гледао само њену представу), дата рђава и неукусна карикатура патријалхалних Лесковчана Благоја и његовог оца Копета. Копе је њен главни јунак, недоследан чувар свега што је конзервативно у материјалном и моралном животу Лесковчана. Пред свој полазак у Париз Копе никако није хтео да одбаци народно одело и да обуче европске *„панталимоње“* и капут с крагном, машном и шепиром. Али дошавши у Париз и међу *„париске Лесковчане“*, у једном веријатео падне у севдах, заборави на све обзире и круте регуле свога места и допусти да му веријеткиња седне у крило, а једна чак и на грбачу да му се попне, свестан сваког тренутка свог моралног пада; али и не трепећи због тога никакву грижу савести, већ једино страх да то не дозна његова Санда.

%

О Наталији Арсеновић Драгомировић опширно је писао и *Милан Трајковић*, а о његовој књизи *„Наталија Арсеновић Драгомировић“* на промоцији је опширно беседио проф. др Живан Стојковић.¹⁵⁹

(...) Наталија Арсеновић Драгомировић, прва је жена писац комедије у лесковачком жаргону и једина, колико нам је познато, у дугој историји овога града. Па ако у глумишту постоје примадоне, она је у нашем културном миљеу примадона, која је, како сама каже, схватила да је живот толико тужан, толико испуњен тешким и непријатним догађајима да се од сурове свакодневице увек треба бранити смехом. А сам аутор у уводу истиче да му је интересовање било усмерено у проналажењу женског лика који је у Лесковцу запамћен по неким културним или техничким достигнућима. Преко њеног лика покушао је да оживи женску страну лесковачке чаршије почетком XX века.

(...) Милан Трајковић се није упуштао у оно што припада књижевним критичарима. То је анализа и критички осврт на комедију *„Лесковчани у Паризу“*, што је, у сваком случају, посебна тема за обраду, у чему би помогле и бројне критике, наравно позитивне, после приказивања ове комедије у разним градовима широм Србије, затим у Сарајеву и Скопљу.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Проф. др Живан Стојковић, *„Беседе о књигама“*, Удружење писаца Лесковац 2012, стр. 83. *Напомена:* У књизи је објављена беседа у Народном музеју, 13. марта 2010. године. Стојковић подсећа да је аутор књиге Милан Трајковић, студент друге године на Одсеку за историју Филозофског факултета у Нишу и да је син универзитетског професора Живојина Трајковића и праунук чувеног проте Драгутина Ђорђевића, познато као „лескоачаки Вук Карацић“.

¹⁶⁰ Проф. др Живан Стојковић, *Беседе о књигама“* – приказ књиге Милана Трајковића *„Наталија Арсеновић Драгомировић“*, Удружење писаца Лесковац 2012, стр. 83-87.

СРЕТЕН ДИНИЋ

I

Сретен Динић (1875-1949) рођен у Великом Шиљеовцу у долини Рибарске реке, у подгорју Јастрепца.¹⁶¹

Прво Динићево књижевно дело је позоришна игра у седам слика „Косовски бој”. Састављено је из народних песама, а делом и из песама Љубомира П. Ненадовића. Оно је најпре изведено у Кладушници, а потом другим селима кладовског краја. У виду књижице појавило се тек 1925. године у Лесковцу. Динић има и повећу збирку песама „Јеци и одјеци” (Београд, 1905). У своје време овим стиховима је, с једне стране, одрицана свака књижевна вредност, док су, с друге стране, били необично хваљени. Писац се, изгледа, приклонио првом мишљењу (јер ову књигу не уноси у списак својих објављених радова) иако се никад није одрицао писања песама.

„Из царства мрака” зове се Динићева трилогија намењена народном просвећивању. Са књижевне стране, сматра Д. Трајковић, најинтересантнији је трећи део „Из царства лажне образованости” (Београд, 1913). Од свих Динићевих дела из лепе књижевности овог периода, свакако највише пажње заслужује збирка „Мој завичај” (Београд, 1926). Његово „Ратно сироче” објављено је 1924. године у Лесковцу. Слично је интониран комад у два чина „Под маслинама на Крфу” (1926). У спеву „Мајчин аманет” (Београд, 1928), Динић у деветерцу износи како болесна Невена прича свом синчићу Стојану.

Драмско дело Сретена Динића, његов комад „Наша работа” (Ниш, 1925) једно од од два његова белетристичка списа искључиво посвећених старом Лесковцу. Динић није говорио о Лесковцу мечестерства, накалемљеног на паланачко малограђанство, коме су трагови у времену што је претходило овом, а омогућило му афирмацију баш ово, са свим економско-социјалним и културним реквизитима. Ипак, он га није сасвим пренебрегао, али је о њему проговорио узгредно („Наше газде, наше фабрике, неши радници, наша работа!” или „Куде се биволи бањав, оне жабе не крекав”) а додирнуо га је и у једном чланку своје књиге „Чаршија и култура”¹⁶²

Динић је основну школу учио у свом селу од 1883. до 1887. године. Нижу гимназију похађао је у Крушевцу од 1887. до 1891. године. Године 1891. Динић се уписује у нишку Учитељску школу.¹⁶³

¹⁶¹ Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић и његово време (1875-1949), Народни музеј, Лесковац 1973; Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973.

¹⁶² Д. Трајковић, Преглед..., стр. 26.

¹⁶³ Д. Трајковић напомиње да су сви подаци о Динићевом одласку у учитељску школу преузети из његових аутобиографских бележака објављених у часопису Народни просветитељ 1930-1933. године под насловом Моја бројаница

%

Динић је школовање морао касније да настави у богословији. У својим аутобиографским белешкама које је назвао „*Моје бројанице*”, Динић није поменуо да је у богословији положио и испите за прву годину. Касније је постављен за привременог учитеља у Бивољу код Крушевца, с тим да положи матуру идућег маја у алексиначкој Учитељској школи, која је те године била премештена из Београда у то место. Најзад, од 12. маја до 12. јуна 1897. године, у Учитељској школи у Алексинцу полагао је завршни учитељски испит и положио га са одличним успехом, само тројица са врло добрим, а остали са добрим, уколико нису одбијени.

Када је положио испит зрелости, Динић је разрешен дужности привременог учитеља, обратио се министру просвете с молбом да буде постављен за учитеља у било којем месту јастребачког подгорја. Али, у министарству су му рекли: „А, не може тако. Ти си матуру завршио са одличним успехом, а ми одличне шаљемо само у Крајину.” Слегао сам рамена, сећа се Динић, и нисам даље ни речи приговори... Савијем објаву у џеп па право у Кладушницу код Кладова, крај плава Дунава.”¹⁶⁴

За време учитељевања у Кладушници, Динић је написао и своје прво дело, студију „О народним учитељима”. Кроз читаву брошуру провејава залагање писца за признање да је учитељски позив тежак и племенит, за достојанство људи који су неимари народне просвете и културе... Динић је за своје ученике у Кладушници написао и „Косовски бој”, позоришну игру у седам слика. Ову позоришну ствар за децу Динић је објавио у посебној књижици тек 1925. године у Лесковцу. Рад на задругарству, инспирисао је Динића да напише роман са тематиком из живота једне сеоске породичне задруге. То је његов „Препорођај” (Београд, 1909). У роману се све углавном збива у задрузи сељака Радача, који поред жене има и четири сина и толико снаха.

Још 1905. године, Динић је објавио у Нишу збирку својих песама под насловом „Јеци и одјеци”. То је позамашна књига стихова која је, иако у часопису „Босанска вила” оцењена повољно, од критике у Србији дочекана као „неозбиљна, рђава и без икакве вредности.”¹⁶⁵

%

Године 1910. из часописа „Учитель”, чије је био сарадник, прештампана је Динићева расправа „Учитель као културни радник”, која се у многоме ослађа на његов рад „О народним учитељима у Србији”. Друштво за школство хигијену и народно просветитељс тво издало је Динићеве два дела: „Из царства мрака - Царство ракије”, 1906, „Царство мрака – Царство судбине”, 1910. године. Динић има и трећу књигу из „Царства мрака”. То је дело „Из царства лажне образованости” (1913) у коме је у виду прича дата читава галерија разних ликова. Динић је написао

¹⁶⁴ Цитат из Мојих бројаница

¹⁶⁵ Видети Дело, децембар 1905, стр. 399 и Српски књижевни гласник. бр. 2, јануара 1906.

и уџбеник „Познавање природе за III и IV разред основне школе (Београд, 1910).

%

Сретен Динић је 1913. године постављен за школског надзорника среза лесковачког и среза власотиначког. У Лесковац је дошао 20. новембра исте године, и отада, сем прекида за време Првог светског рата, није више мењао место свога службовања и рада.¹⁶⁶

Он је тада са двојицом наизменичних председника општине, Мичетом Бабамилкићем и Стојаном Николићем, стварао планове о многим актуелним комуналним и школским проблемима Лесковца. После страшног и жалосног повлачења кроз Албанију 1915. године, Динић је на Крфу учествовао у оснивању државне штампарије и „Српских новина”, а постао је и члан редакције овог листа и његов први сарадник заједно са Бранком Лазаревићем, Милутином Бојићем, Драгољубом Филиповићем и другима. У „Српским новинама” и „Ратном дневнику”, који је излазио у Солуну, Динић је објавио своје белешке о повлачењу српске војске.

(...) Дело је још одмах стављено на располагање француским публицистима, а пријатељ српског народа Жозеф Ренк користио га је за своја предавања на Сорбони о трагичној одисеји Срба кроз Албанију. Овај први спис о последњим месецима Србије у 1915. години и повлачењу усред зиме, после рата, издат је о трошку писца под насловом „Српска војска и бежање кроз Албанију и на Крфу”.¹⁶⁷

Као болесник од маларије, Динић је 1917. године, са нашим инвалидима, упућен у Француску, у Лион, где хвата везе и ствара пријатељства са француским интелектуалцима и користи их за српску ствар. На народном универзитету који оснива у Франшевилу, нашим инвалидима држи читаве циклусе предавања, а поред тога служи им као тумач за француски језик. У месту Полињи (Јура), Динић пред већим скупом говори на француском о страдању Срба при повлачењу кроз Албанију.

Динић је радио и на оснивању Дома ратне сирочади, а написао је и комад „Ратно сироче” и заједно са професором Стеваном Живковићем „ставио га на ноте” те је ствар, као нека врста оперете, са доста успеха извођена у Лесковцу и по околним местима. Касније је Динић објавио још неколико комада. Његов комад „Под маслинама на Крфу” (Београд, 1926) има два чина и написан је „по личним доживљајима и утисцима”. Поменимо и његов позоришни комад у једном чину „Проглас уједињења” (Лесковац, 1930), где глорификује братство Срба, Хрвата и Словенаца. Своје посебно дело о бугарским зверствима у Првом светском рату штампао је у две књиге под насловом „Бугарска зверства у врањском округу” (1921), а те године му је штампана и збирка поучног састава за децу „Мали путници”.

¹⁶⁶ Д. Трајковић, Народни просветитељ Сретен Динић, стр. 50.

¹⁶⁷ Исто, 51.

На једном конкурсy, после Првог светског рата, његова „Школска хигијена” добила је прву награду америчке мисије и исте године објављена у издању Министарства просвете (Београд, 1922). Наредне, 1923. године, Динић је штампао у Лесковцу, о свом трошку, на најпростијој хартији, своје највеће дело за народно просветитељство и васпитање. То је књига „Школа живота” са поднасловом „васпитни савет једног младог човека”, у ствари низ поука које се дају у оквиру дијалога између једног младића који је, сит варошког живота, пошао да изврши самоубиство и једног старца који младића враћа животу.

Године 1923. објављена је Динићева „Чаршија и култура”, „књига за народно просвећивање”. Она садржи четири предавања и неколико чланака. Писац сматра да чаршија таква каква је не може бити носилац културе ни предњачити у извршавању националних задатака.

II

УРЕДНИК ЛЕСКОВАЧКОГ ГЛАСНИКА - Сретен Динић је више од 15 година био једини уредник „Лесковачког гласника”, недељног листа лесковачке омладине. На то место дошао је 1922. године. (...) Динић је био главни покретач оснивања Народног универзитета у Лесковцу 1924. године и један од његових активних сарадника више од једне деценије. Он је био члан његове управе и са његове катедре одржао је велики број предавања о разноврсним темама од којих је неке штампао. Динић је био један од главних иницијатора оснивања Градског позоришта у Лесковцу, које је радило од 1926. до 1929. године. Неко време био је и управник овог позоришта и уложио је доста да оно што дуже опстане и одговара својој намени, при чему је поднео и извесне материјалне жртве. Динић је био и први управник Академског позоришта у Лесковцу.¹⁶⁸ Динић је себе ангажовао и на стварању Народне књижице у Лесковцу.¹⁶⁹

Поред романа „Препорођај”, Динић је дао и једну збирку приповедака о људима свога краја под насловом „Мој завичај” (1926). Те године Српска академија издала је Динићев спис „Како да сами себе васпитавамо и култивирамо”. У првом делу су чланци, а у другом поучне приче. Октобра 1927. године Лесковчани су прославили пола века свога ослобађања од Турака. Тада је објављена „Споменица на прославу педесетогодишњице ослобођења Лесковца” (Лесковац, 1928), коју су урадили Сретен Динић и Драгутин Тодоровић. Ту је објављен и Динићев чланак „Лесковац у прошлости”.

Динић 1928. покреће лист „Народни просветитељ”, који је неко време био орган Учитељског друштва среза лесковачког. Часопис је излазио шест година (1928-1933) и залагао се за народно просвећивање. Диниће је

¹⁶⁸ Напомена Д. Трајковића: О томе опширније у Споменици тридесетогодишњице позоришног живота Лесковца (1926-1956), Николаја Тимченка, као и у књизи Н. Тимченка Фрагменти из историје лесковачког позоришта, I (1896-1941), Лесковац 1967.

¹⁶⁹ Лесковачки зборник, VI књига, Д. Трајковић Предратна организација студената лесковачког краја и стварање народне књижице и читаонице у Лесковцу.

сарађивао у многим дневним листовима и часописима. Био је превише ангажован као публициста, а тај његов рад добио је повољну оцену, што показује свакако и једна свешчица, једно писмо београдских студента објављено 1910. године у коме је Сретен Динић увршећен међу тадашње „признате педагоге и ђачке пријатеље”.¹⁷⁰

Динићева књига „Народни будилник” (Лесковац, 1931) је читанка за народ, збирка многобројних прича, анегдота, писама, изрека итд. По садржини и саставу слична „Школи живота”. Динић је објавио и посебну књижицу о Михајлу Аврамовићу, творцу српског земљорадничког задругарства. Његов „Михајло Аврамовић” (Лесковац, 1931) говори о човеку око кога се, у своје време, „окретала сва чисто културна народна интелигенција.” Динић је био религиозан човек, али је на веру гледао као на средство за оплемењивање душе. Објавио је и посебну књигу „Исус Христос као народни просветитељ”, (Лесковац, 1933).

„Сагоревање омладине” (Лесковац, 1934) је збирка предавања и чланака са темама о васпитању омладине, пре свега о фаталном утицају улице и рђавог друштва на васпитање деце. Године 1934. Динић је објавио књигу „За организацију народног просвећивања” у којој се бави питањем да ли народно просвећивање треба да буде индивидуално или колективно.

%

Сретен Динић је умро у Лесковцу почетком августа 1949. године, после дуге и тешке болести. Поводом његове смрти, у „Нашој речи” од 6. августа, под насловом „Умро популарни јавни радник Сретен Динић”, објављен је краћи напис Аристомена Ристића, новинара.¹⁷¹

„Смрт је ових дана изненада истргла из наше средине популарног писца Сретена Динића, доајена лесковачких јавних радника... Иако болешљив и већ изнемогао, Сретен Динић је и после ослобођења активно учествовао у културном препороду и животу свога града. Живо се залагао за оснивање музеја града, чији је био први управник, и поклонио му драгоцен материјал, држао предавања, помагао рад Народног универзитета, био је члан и ревностан посетилац Литерарног клуба.”

III

Сваки и најсумарнији приказ књижевног рада у Лесковцу између два светска рата, просто мора да почне Сретеном Динићем, незаоблазним просветним и културним прегаоцем и човеком који је неуморном делатношћу оставио неизбрисив траг у културној историји овога града.¹⁷²

Сретен Динић није Лесковчанин, али је по доласку у Лесковац осетио, нема сумње, неку чврсту, унутражњу повезаност са људима овога града и његовим духом; Динић није напуштао Лесковац све до своје смрти и све

¹⁷⁰ Д. Трајковић, Народни просветитељ и писац Сретен Динић и његово време, стр. 78.

¹⁷¹ Д. Трајковић, Народни просветитељ и писац Сретен Ристић, стр. 82.

¹⁷² Николај Тимченко, Белешка о Сретену Динићу, Народна стварање, Лесковац, 3/97. (На крају прилога је дато објашњење да је о реч о одломку из рада Књижевни живот у Лесковцу између два рата).

своје снаге употребио је неуморно и искрено настојећи да унапреди живот Лесковца и Лесковчана у сваком погледу и на свим нивоима.¹⁷³

Општу слику о Динићу даје Драгољуб Трајковић у својој књизи о њему; та слика је толико тачна, толико и карактеристична, позивајући на коментар и промишљање правих домета једне мисионарске делатности, у исто време обухватне и дискутабилне; мислим да неће цинично звучати ако се каже да је у том опису дошла до пуног изражаја мера једног Лесковчанина, Трајковићева, о заслугама једног делатника који квалитетом и институцијама свога деловања потпуно одговара провинцијском укусу и критеријуму; али, треба рећи и то да без Динића, а то Трајковић одлично разуме и констатује, о култури Лесковца између два светска рата не би имало шта много да се каже.¹⁷⁴

Оно што карактерише рад и личност, схватања и животну филозофију Сретена Динића јесте, пре свега, његово апсолутно опредељење за рад за народ и народно просвећивање. Доказ за то јесте његово послератно ангажовање; наиме, он учествује у припремама за опремање и отварање Народног музеја 1948. године, учествује на свечаној академији поводом отварања музеја и чак извесно време, иако већ изнемогао од старости, врши дужност управника музеја. То је лепо уочио и констатовао у некрологу Аристомен Ристић. (...) Ристићев некролог објављен је у *Нашој речи*; његовим речима о Динићевој повезаности са народом додао бих лично сазнање да су Динића сачували у најбољим успоменама неки од оних лесковачких јавних и научних радника који су га познавали, али и његови ученици, који су га запамтили као доброг педагога и драгог учитеља.¹⁷⁵

(...) Да бих употпунио представу о обиму и разноврсности Динићевог рада, навешћу податке које о њему даје Трајковић у „*Лексикону југословенских писаца*“. Према том, по свему судећи непотпуном списку, Динић је објавио први рад, расправу „*О народним учитељима*“, још крајем прошлог века, 1898. у Пожаревцу; пре збирке песама „*Јаци о одјеци*“ (Ниш 1905), штампао је у Београду расправу „*Учитељ као културни радник*“ (1901). Следе: „*Царство ракије*“ (1906), „*Царство судбине*“ (1907). „*Препорођај*“, роман (1911), „*Царство лажне образованости*“ (1913), „*Мали путници*“ (1920), „*Мали пријатељи*“ (1921), „*Чаршија и култура*“ (1921), „*Бугарска зверства у Врањском округу I-II*“ (1921), „*Српска војска и бежанија кроз Албанију*“ (1922), „*Школа живота*“ (1923), „*Мића Соколац*“, позоришни комад (1923), „*Ратно сиромаштво у песми и причи*“ (са Ст. Д. Живковићем), 1924, „*Наша работа*“ (1925), „*Косовски бој*“, позоришна игра (1925), „*Под маслинама ка Крфу*“, позоришни комад, 1926, „*Мој завичај*“, приче из народног

¹⁷³ Николај Тимченко, Сретен Динић, културни преглац и писац, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 29.

¹⁷⁴ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 30.

¹⁷⁵ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 33.

живота, (1926), „*Мајчин аманет*“, прича (1927), „*Ко треба да буде путовођа нашега народа*“ (1928), „*Михаило Аврамовић*“ (1931), „*На левој обали Мезе*“ (1931), „*Проглас уједињења*“, позоришни комад (1931), „*Шта треба да знам*“ (1933), „*Сагоревање омладине*“ (1934), „*За организацију народног просвећивања*“ (1934). Из ове очиглено непотпуне и непрецизне библиографске јединице, који је сачинио наш несумљиво веома заслужни библиограф *Ж. П. Јовановић*, води се да је, поред свих својих редовних послова, Динић годинама успевао да објави сваке године *бар по једну књигу!*¹⁷⁶

(...)... Динић сматра да Лесковац треба да има позориште и да у позоришним комадима његови житељи треба да буду представљени; зато он пише „*Ратно сироче*“, које ће касније постати и нека врста опере, и „*Нашу работу*“, у коме пушта на сцену лсковачке људе да говоре лсковачким језиком. И у једном и у другом случају проговара Динићева просветитељска свест и долази до изражаја његова неутољива потреба да даје својим мештанима оно што сматра да им је потребно ради подизања стандарда њихова живота. Као што се у својим списима противи алкохолизму и пушењу, залаже се за очување здравља, тако исто у покретању Народног универзитета, писању песама и комада и сл. Динић настоји да ободри и обогати дух и унутрашњи живот Лесковчана. Народни учитељ по свему, он израста у свестраног просветитеља.¹⁷⁷

Динић је, када је реч о поезији, објавио збирку песама још 1905. године, али није прстао да пише стиховане саставе састављене све до рата; другим речима, упоредо са свим својим осталим писатељским, просветитељским, организационим и уредничким пословима, он је истрајавао и као песник.

Динићева доста обимна збирка стихова „*Јеци и одјеци*“ није прошла ни у критици незапажено; о њој су објављени прикази у угледним часописима као што су *Босанска вила*, *Дело* и *Српски књижевни гласник*, и то би био успех сам по себи да нису два београдска часописа донела сасвим негативне критике о тој поезији.

Ево како пева Динић („Повратак у завичај“):

Мали доме, мој небески рају,

Гнездо моје, лети завичају!

Село моје, аој, жељан те сам,

Четврт века видео те нисам.

Бреже знани и поточе журни,

Мој животе, ти путниче бурни,

Што си тако трновит и корав,

Што ми лике бацаш у заборава?...

¹⁷⁶ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 33-34.

¹⁷⁷ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 39-40. *Напомена:* О Динићу Сергије Димтријевић, за разлику од Д. Трајковића, изриче оцену да је „контрверзна личност, „мрачна, реакционарна личност, окорели назадњак који се супроставља напредним идејама...“

IV

Динић је у правом смислу речи оно што се може означити старинским, али тачним изразом – *народни просветитељ*; употребивши модернији израз, рекло би се да је био културни и просветни радник коме су све сфере друштвеног и јавног рада биле блиске и чије се име може срести у готово свим активностима које се сматрају као културно-просветне и корисне. Јер, по занимању учитељ, по фунџији просветни надзорник, по опредељењу велики поборник идеје задругарства, а по схватању дужности савременик учесника свеколиких збивања и културних инцијатива, уредник локалног листа „Лесковачки гласник”, управник професионалног позоришта, члан управе Народног универзитета, на коме је држао предавања, члан многих удружења као што је удружење трезвењака; слободно се може рећи да није било подухвата у култури у коме он није учествовао, а подједнако је био просветни и јавни радник, књижевник и новинар јер се просветом није бавио само професионално већ му је *просвећивање народа* било вокација. У ту сврху, бавио се и новинарством – његови многобројни чланци су више моралне и практичне поуке него информације; он много више коментарише него што обавештава имајући у виду увек поуку и моралисање као сврху свог деловања и као праву потребу читаоца коме се обраћа. Са сличним циљевима и побудама бавио се и књижевношћу – он је претежно морализатор и васпитач и као песник, и као приповедач, и као комедиограф, па и као писац либрета. То је јавни делатник који је целокупни свој рад, па и књижевни, потчинио тој основној вокацији. Имајући у виду оно што је урадио и оно што је у међуратној историји Лесковца у њему од културе и просвете постојало, ваља без предомишљања констатовати да би без њега културни живот у граду био много сиромашнији. Занимљиво је истаћи да је Динић био управник и тек основаног Народног музеја 1948. године. Он је, дакле, до саме смрти све своје стваралачке снаге поклатио Лесковцу.

Марљивост је главна особина Сретена Динића. Он је не само неуморно практично деловао него је и много писао, између осталог песме, приче и позоришне комаде, а онда и, као уредник Лесковачког гласника, новинске чланке, затим брошуре о задругарству, учитељском позиву итд. Погледа ли се све то, а то је довољно да испуни цео један радни век, има се утисак о једној силној енергији стављеној у службу општенародне користи. Динић је био *народни човек* у најбољем смислу те речи. Али, разноврсност и, посебно, вредност Динићевог књижевног и публицистичког опуса изискује сасвим одређене закључке и они нису у складу са марљивошћу пишчевом и енергијом унетом у сав тај веома обимни и пожртвовани рад.¹⁷⁸

¹⁷⁸ *Напомена:* О Сретну Динићу опширан прилог објавила је Верица Баторевић Божовић у Помаку, јануара 1997. године. Она напомиње да је Динић објавио око 40 књига, да је писао у Политици и Правди и да су му дела превођена на чешки и француски језик.

ЈОВАН ЈОВАНОВИЋ

I

Међу личностима недавне прошлости Лесковца посебно место заузима *Јован Јовановић*. Ова контраверзна, довољно снажна и карактерна личност заслужује пажњу као интелектуалац, правник, адвокат, професор, политичар и јавни културни радник.¹⁷⁹

Припада истакнутим личностима Лесковца између два светска рата попут *Сретена Динића*, *Сергија Димитријевића*, *Жак Конфина*, *Миливоја Перовића*, *Драгољуба Трајковића*. После Другог светског рата бавио се стваралаштвом оставивши неизбрисив траг у култури. Интересантан је као уредник „*Недељних новина*”, политички првак Земљорадничке странке и истакнути стваралац на научном пољу. Његов научни опус, антрополошко-социолошког каарактера, вредан је допринос изучавању јужносрбијанаца, насеља, живота и рада народа лесковачког краја. И као правник и адвокат уживао је посебну репутацију.

Јован В. Јовановић, рођен је 2. фебруара (на Сретење) 1905. године у Лесковцу, у сиромашној занатској породици абације *Василија* и *Настасије*. Одрастао је и васпитавао се у патријалхал ном духу. Његов чукундеда Стаменко води порекло из Буниброда. Он се дошао у Лесковац још за време Турака. Његова куће је била на источној периферији вароши Лесковца, где је данас зграда Општинског суда. У то време, од његове куће источно, иза данашње железничке станице, простирале су се баре пуне воде, шеvara и риба. Стаменко се бавио трговином, а његов син Јован абацијским занатом. Јован и његова два брата Кота и Младен Дена звали су се Абраши. Јован Абраш био је учесник у ослобођењу Лесковца од Турака 1877. године. Тада је, веле, убио турског команданта жандармерије Белог Менета.

Са Недом из Грајевца изродио је три сина – Василија, Владимира и Љубомира и кћерку Костадину Дику. Јованов отац Василије, кад се оженио Настасијом, оделио се од оца и купио кућу у јужној периферији вароши, где се и данас налази.

Са Настасијом је изродио је Светозара, Војислава, Драгутина и Јована и кћери Лепосаву и Љубицу. Када му је 1909. године жена умрла, Василије се по други пут оженио Евдокијом са којом је имао кћерку Веру. Породица је живела у сиромаштву. Василије и његова одрасла деца радила су даноноћно абацијски занат и борили се са тешком немаштином. Јован је код оца био чирак. Живели су уз пасуљ, закуван љутим паприкама, а спавали на асурама и на земља ном патосу. Није било времена за разоноду и весеље.

¹⁷⁹ Добросав Туровић, Јован Јовановић Абраш, Лесковчанин, бр. 11, октобар 1999, стр. 12-13.

Јован Јовановић је пошао у школу 1912. када је избио Први балкански рат. Бугарска окупација Лесковца 1915. прекинула му је школовање. Све до ослобођења породица је живела бедно, уз свако дневну бугарску тортуру.

После Првог светског рата, Јовановић је наставио школовање. Гимназију је учио у Лесковцу, а матурирао је у Врању. После завршене гимназије уписао се на Технички факултет у Љубљани. Сиromашан, напушта Љубљану и уписује права на Београдском универзитету. Студирао је три године уз рад, а у четвртој је био редовни студент. Дипломирао је 1931. године са врло добрим успехом. Судско-адвокатски испит положио је 1935. године у Београду. У адвокатски именик уписан је 7. новембра 1936. године и од тада па до смрти био је веран адвокатском позиву. Као правник и адвокат радио је у Ужичкој Пожеги, Власотинцу и Лесковцу.

Јован Јовановић укључио се у политички живот 1925. године. Као студент права приступио је 1929. године Земљорадничкој странци, коју је водио Драгољуб Јовановић, професор Београдског универзитета. Исте године Јовановић је постао шеф Земљорадничке странке, као леви земљорадник и 1927, 1929, 1935, 1936. и 1938. активно учествује на општинским и парламентарним изборима. Један је од састављача чувене „Лесковачке резолуције” (од 12 тачака) против Шестојануарске диктатуре и режима краља Александра Карађорђевића, због чега је хапшен и прогањан.

II

У књизи „Из нашег Манчестера” (Београд, 1953) публициста и историограф Драгољуб Трајковић записао је о Јовану В. Јовановићу: „Уредник „Недељних новина”, уколико се у оно време могло, није штедео ништа што у јавном животу није било за поштеду. То нису чинили ни остали сарадници овог напредног листа: око њега су се за кратко време окупили многи људи чија је наштампана мисао била одважна, исправна и поштена. Поред Аристомена Ристића, Јовановићевог помоћника, у овом листу сарађивали су и ови људи: Сергије Димитријевић, Предраг Ђорђевић, Брана Митровић, Т. Дорин (Трајко Стаменковић), Светозар Крстић, Адам Илић, Миладин Ћирић, Владимир Велебит, Михајло Јовановић – Брада, Лика Ценић, Раде Вуковић и други. „Недељне новине” остаће видно забележене у аналима духовне културе града.

Иначе, на парламентарним изборима 1938. године, као леви земљорадник, Јовановић је био посланички кандидат на листи Удружене опозиције. На изборима је добио 2.543 гласа, од тога 301 у самом Лесковцу. На овим изборима није победио нити је изабран за народног посланика. Но, Јован Јовановић није на то обраћао пажњу већ је и даље, све до Другог светског рата, водио странку и заступао интересе сељака и радника.

И у новинарству и публицистици, Јовановић је био веома активан. Био је од 1933. до 1935. године везан за лист „Недељне новине”. Окупљао је даровите интелектуалце града око свога листа и код новинара уживао је велики углед.

Има хуманих и прогресивних, који се боре за друштвене интересе и стављају их изнад личних интереса, а нису одговорни ниједном режиму. Један од таквих, који се увек борио против постојећег режима, а долазио је у конфликт са онима за које се борио, био је управо Јован В. Јовановић. Тегобан живот из детињства и младости и правнички позив утицали су на његову хуманост и прогрес. Као политичар и јавни радник често је био пред дилемом који пут да одабере и животним правцем да се упути? Јовановић је имао да изабере између приклањања постојећој политици и режиму или да своје неслагање с њим изрази на видљив начин. Он је у три система задржао лични став левичара и опредељеног интелектуалца!

Још као студент права припадао је напредном покрету. Под утицајем свог професора Драгољуба Јовановића, чијом ће се сестром касније оженити, приступа Земљорадничкој странци и 1929. године сукобиће се са режимом Краљевине Југославије. Као потписник „*Лесковачке резолуције*” против Шестојануарске диктатуре, тражио је да се сељак и радник заштите од економске кризе и полицијског система, да се смање порезе и таксе, као и да се сељак заштити од Аграрне банке, коју представљају крупни капита листи. Подвргао је критици државу и режим Петра Живковића за стање у војсци, парламенту и држави и указао на самовољу и корупцију. Критиковао је отпуштање чиновника, хрватску слогу, доделу одликовања за паре и наговестио предстојећи рат и несигурност народа. Због ове резолуције био је хапшен и прогањан од режима и полиције. У конкордатској борби 1937. године супрот ставио се ондашњим властима у Лесковцу. *Био је ухапшен, осуђен* на основу Закона о заштити државе на *30 дана апсе и 3.000 динара новчане глобе*. На притисак јавности и опште амнестије у вези са Конкордатом *издржао је казну затвора од 14 дана*. Такође, исте године дошао је у сукоб са локалним властима јер је јавно критиковао повећање лесковачког буџета.

И у току Друго светског рата изјаснио се против фашизма. После окупације Лесковца 1941. године од Немаца, Јовановић је био на списку сумњивих интелектуалаца за хапшење. Био је под присмотром полиције. Да би избегао пратње и хапшења, 1943. године прихватио се принудног рада у Немачкој. Интерниран је у Беч на принудни рад у фабрици шећера и слада. У Бечу је провео шест месеци и почетком 1944. године илегалним путем, теретним возом, вратио се у родни град. Нико осим његове породице није знао да је дошао из Беча. У кућном скровишту провео је до 6. септембра када је Лесковац бомбардован од савезничких авиона. У белом чаршаву, као „рањеник”, користећи метеж, напустио је град и прикључио се партизанима Поречја. По потреби службе послат је у Горњу Јабланицу за службеника среског НОО Јабланичког среза у Медвеђи.

Јовановић је учесник НОБ од 6. септембра 1944. до маја 1945. године. Као правник радио је после ослобођења земље у Лебану, Лесковцу и Власотнцу као адвокат, а од 15. августа 1949. године био је професор права и политичке економије у Економској средњој школи (Трговачка академија).

И народна власт, за коју се борио, није му била наклоњена. *Био је на списку „морално политички неподобних“*. Дуго није добио одобрење за адвокатуру. Среско јавно тужилаштво Јабланице, 28. јула 1949. године покренуло је кривични процес против Јовановића „због увреде суда и правосуђа“. Среско јавно тужилаштво у Власотинцу, 6. маја 1950. године, обуставља кривични процес јер нема елемената за кривично гоњење због „слободних мисли и слободног изражавања“. У том процесу Јовановић губи државну службу, па је 1950. радио у Приштини. Међутим, мајор Јован Вукчевић, опуномоћник Управе државне безбедносит за лесковачки срез, 18. октобра 1951. године, ухапсио је Јована Јовановића због писања сељацима молби за испис из сељачке радне задруге. На главном претресу Окружног суда у Лесковцу, 4. фебруара 1952. године, Јовановић је *осуђен на казну затвора у трајању од 7 месеци за „дело надритисарства“*. Казну је издржао и 1958. године затражио је од СУП Лесковац да га брише из списка осуђених. После издржане казне тешко је живео са женом Радмилом и децом Љубишом и Миром. Његов људски век био је борба за право и правду. Због тога је испаштао и нализацио на отпоре власти и неправду.

И поред свих животних тегоба, Јовановић је остао веран својим принципима, перу и стваралаштву! То није имало утицаја на његову стваралачку личност, истраживање и писање научних радова.

Умро је децембра 1992. године, у 87. години. Био је врло скроман и карактеран човек, кога је красио патријалхални етнос нашег народа.

III

Јован Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. Он је један од *првих сарадника Народног музеја* у Лесковцу и „Лесковачког зборника“, од 1961. године па до смрти. У скоро свакој свесци „Лесковачког зборника“ објављивао је прилоге научно-публицистичког истраживања. Његови радови су антрополошко-социолошког, етнографског, културолошког, правног и исто риографског карактера. У „Лесковачком зборнику“, у едицији посебних издања, Јовановић је објавио антропогеографске и социолошке студије „Лесковачко Поречје“ (1972-1973), „Пуста Река“ (1975- 1979), „Лесковачко поље и Бабичка Гора“ (1978-1979) и „Доња Јабланица“ (1981-1982). Поменуте студије имају историјско-привредни карактер.

Јовановић је објавио и више научних радова из даље и ближе прошлости Лесковца и лесковачког краја. Његова интересовања и знања дубоко задиру у науку, историју, језик (лесковачки), народно

стваралаштво и уметност. Његови радови вредан су допринос изучавању становништва лесковачког краја. Остаће запамћен и као критичар, полемичар и добар саговорник. Наш град још памти Јовановићеве дуеле са *Миливојем Перовићем*, писцем романа „*Големаши*“, због типизације ликова романа и са професором *Браном Митровићем* у вези са лесковачким говором, а и у вези са правним и историјским темама.¹⁸⁰

%

У „Лесковачком зборнику“ бр. XXXIII за 1993. годину у рубрици *In memoriam* о Јовану В. Јовановићу са пуно поштовања, пише *Драгутин М. Борђевић*: „Тихо, смирено и скоро нечујно у Лесковцу је децембра 1992. године, у 87. години, умро лесковачки адвокат у пензији, и истакнути радник на културном и научном пољу Јован В. Јовановић. Нестала је једна изузетна личност, један страствени истраживач свога завичаја и простора где су се смељивале и сударале историјске епохе и културе многих народа.

Високообразован, интелигентан, од младости усправног става, чврстог, принципијелног карактера, Јовановић се веома рано посветио историографији лесковачког краја. У групи студената између два светска рата ужива велики углед због свога рада. Постаје уредник веома познатих „Недељних новина“ око којих окупља ондашњу школовану омладину.

(...) Јован В. Јовановић је један од првих сарадника Лесковачког зборника. Од 1961. па све до скоро, у свакој свесци, годишњаку Народног музеја у Лесковцу, објавио је веома запажене радове и прилоге антрополошко-социолошког карактера који представљају вредан допринос изучавању становништва, насеља, живота и рада народа лесковачке области.

(...) Јована Јовановића можемо уврстити у ред великих Лесковчана, као што су Сретен Динић, Драгољуб Трајковић, Сергије Димитријевић, Жак Конфино и други.¹⁸¹

IV

О Јовану Јовановићу као ствараоцу објављено је више прилога, а Николај Тимченко је оценио да су се „крајем двадесетих и почетком тридесетих година појавили заједно, као генерација, Сергије Димитријевић, Драгољуб Трајковић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић, и почели, уз доајена лесковачког културног и књижевног живота, неуморног и заслуженог Сретена Динића, да сарађују у Лесковачком зборнику, да покрећу нова гласила и да дају допринос и проширују онај домен јавног живота који називамо културним и, уже, књижевним.“

¹⁸⁰ У књизи *Живот* пише приче *Верике Баторевић Божовић* (Удружење писаца општине Лесковац 2001) пренет је њен прилог о Јовановићу. (Помак, бр. 6, јануар-март 1998). Између осталог, наводи: „Мало је познато да је Јовановић студирао књижевност, али да те студије није привео крају.“ Такође се истиче да је одлично говорио француски језик и био је у сталној преписци са породицом *Форе* из Француске.

¹⁸¹ *Драгутин М. Борђевић, Јован Јовановић, адвокат у пензији, културни и научни радник из Лесковца, Лесковачки зборник XXXIII, 1993, стр. 375.*

Додуше, сви побројани аутори давали су примат историји и науци над белетристиком, али су неки од њих много учинили за појаву и неговање критике – А. Ристић, на пример, позоришне, а Ј. Јовановић књижевне – и тиме директно утицали на развој завичајне књижевности.¹⁸²

(...) Хронологије ради, ваља напоменути да је Драгољуб Трајковић свој први рад објавио 1927. године, и то су били „Први весници слободе“; он је увелико сарађивао у Лесковачком гласнику; следеће, 1928. године објавио је и другу књигу „Покрети за ослобођење у крајевима ослобођеним 1877/78“; године 1930. штампа књигу с реченицом која постаје славна – „Ми једемо наприке, а зидамо фабрике“, а 1932. године „Силуете из Фанара“, с поднасловом „Прилози за студију манчестерства“.

Као што се из ових наслова види, Трајковић се првенствено усмерио ка проучавању историјске прошлости и његове претензије су првенствено научне; њему уз бок по вредноћи, интелектуалној снази и озбиљности стоји Јован Јовановић, који се појављује у Лесковачком гласнику 1923. године са политичким чланцима; овај заслужни Лесковчанин је у јавни живот ушао као журналиста и политички писац, а онда је силом околности морао напустити политичку активност и одати се антропологији и социологији села, не напуштајући ни своје перманентно интересовање за културне и књижевне појаве.¹⁸³

(...) Јовановићев приказ Конфинових „Мојих опитинара“ објављен је у Недељним новинама, у броју 23. од 10. јуна 1934. године. Конфинова књига није изашла у Лесковцу, објавио ју је један од најугледнијих српских издавача Геца Кон „у тврдом повезу и броширано, са сликом на корицама по угледу на модерна издања из лепе књижевности“, али је суд Јована Јовановића, за разлику од оцене Сретена Динића, који је о овој књизи писао у Лесковачком гласнику, не само негативан, већ могло би се рећи, поразан – и то из више што књижевних, што ванкњижевних разлога. (...) Конфино је у извесном смислу козер, али његове приче нису ни издалека духовите; најзад, Кофино не следи тенденције нове књижевности.¹⁸⁴

(...) После Другог светског рата Јовановић је био један од најсталнијих сарадника Лесковачког зборника, почев од седамдесетих година чешће се јавља у Нашем стварању, а спорадично и у Нашој речи. (...) Уопште узев, Јован Јовановић је личност преко чијег се дела и деловања, и пре и после Другог светског рата, не може олако прећи, иако је он, нажалост, прећуткиван и такорећи искључен из официјелних токова лесковачке културе.¹⁸⁵

¹⁸² Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 25.

¹⁸³ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 27.

¹⁸⁴ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 118.

¹⁸⁵ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 135-136.

ДОБРИВОЈЕ КАПИСАЗОВИЋ

I

Неколико младих Лесковчана, између два светска рата, штампало је збирке својих песама. Поред Каписазовића, то су били: *Спасоје Стојановић* (сам и заједно са глумцем *Јованом Танићем*), *Раде М. Димитријевић*, *Глигорије Гљебов* и други. Међу њима се видно истакао Добривоје Каписазовић, који је у својим песмама једини био Лесковчанин.¹⁸⁶

%

Прва Каписазовићева збирка под насловом „*Песме*” (Лесковац, 1927), има двадесет песама неједнаке вредности. Одушевљен њеним стиховима, Трајковић је по изласку књиге из штампе написао ову белешку: „Ове је први пут да се у Лесковцу јави једна добра књига стихова, која је технички врло лепо и укусно опремљена.

У Каписазовића је пантеистичко осећање природе, осећање врло дубоко, управо једно стапање са космосом. Ту трепери душа млада, „На земљи овој грешници старој” души је тесно па хоће висину и чистоту звезда. Она узлеће до њих, милује звезде и на њима се греје. Душа му лети звездама, и мисли одлећу „у сфере за људску недостижну моћ” кроз „тишину пуну бола што влада изнад овог Плачног неба”. Јер природа сама себе ствара и руши, и у томе јесте њена тајна.

Друга Каписазовићева збирка зове се „*Алтана*” (Скопље, 1930). Она има двадесет и пет песама, које, опет као што обично бива, нису једнаке вредности. По основном лирском тону сличне су онима из прве књиге и скоро половина их се извила из раније објављене песме „Алтана”.

Као и прва, и друга Каписазовићева збирка стоји под утицајем народне лирике лесковачког краја, али и под утицајем наше романтичарске лирике:

*„Млади дани исплакани, горо зелена.
Млади дани проћердани, туго голема!
Тужном гором ветри вију, горо зелена.
Виногради сузе лију, туго голема“
У лутању младост вене, горо зелена.
Лишће вене, да увене, туго голема!..”*

II

У необјављеним аутобиографским белешкама „*Шта ме је све интересовало, чиме сам се све бавио*”, Добривоје Каписазовић је записао: „Од самог детињства, пре школе, знао сам да читам и пишем и многе сам песмице учио и знао и да декламујем и да певам. Као гимназијалац,

¹⁸⁶ Д. Трајковић, Преглед..., Лесковац 1973.

записао сам песме које су се певале. После четвртог разреда гимназије почео сам да сакупљам народне песме, а тада сам почео и да пишем стихове. Не сећам се назива своје прве песме, али мислим да је била нека серенада (тада су биле у моди) а знам да сам се осмелио да је прочитам старијем другу (који је важио као критичар на литерарним састанцима). Он ми је онда рекао да је песма добра, али да му кажем одакле сам је преписао. А мене је баш то окуражило јер сам био сигуран да је нисам преписао, већ сам је измислио. То је значило да сам успео. Тај се друг звао *Радмило Димитријевић*, доцније је био професор универзитета. Године 1923. већ сам се пробио као песник. Јеремије Живковић је уређивао и издавао врло лепо уређиван часопис „*Венац*”, а ја сам се уврстио у сараднике и то под називом „*Монах Венијамин*”. Због тог псеудонима био сам отпуштен из црквене службе. То је посебна прича, записује Каписазовић својом руком и додаје: „Прву збирку „Песме” штампао сам 1927. а другу „Алтана” 1930. године.¹⁸⁷

%

Заједно са *Љубишом Каписазовићем*, старијим сином Добривоја Каписазовића, седимо у радној соби лесковачког писца и ствараоца у Улици Браће Баруха 11. у Београду, у близини Јеврејске општине, на Дорћолу. Љубиша брижно чува и објављене књиге и необјављене рукописе свога оца. И све оно што је о Добривоју написано и објављено. У објављеној трећој књизи *Лексикона писаца Југославије*, 1987. године, у издању Матице српске, знатан простор посвећен је Добривоју Каписазовићу.

%

Као изданак старе лесковачке породице, чак веома образоване по критеријумима с почетка XX века, Каписазовић је у Лесковцу похађао Нижу гимназију, Богословију у Битољу, па се 1927. године уписао на Богословски факултет који није завршио. Био је писар приправник Духовног суда у Скопљу, па је отпуштен, због писања песама под псеудонимом „Монах Венијамин”; по казни је премештен у Духовни суд у Шапцу због збирке песама „Алтана” поново је премештен у Скопље, где ради као писар, па секретар Духовног суда. Потом постаје ђакон, па протођакон. Пошто је протеран из Скопља, ради у Лесковцу и Врању као секретар Црвеног крста и заменик митрополита скопског, а априла 1947. године напушта црквену службу.

У Лесковцу је био сарадник и уредник недељника „Наша реч”, директор Народног позоришта, службеник просветног одељења Лесковца, секретар Музичке школе и Економске школе. Средином педесетих година одлази за Београд где је био уредник фабричког листа „Галеника”. Уређивао је „Весник”, лист православног свештенства СФРЈ и часопис „Православна мисао”.

¹⁸⁷ Верица Баторевић-Божовић, Добривоје Каписазовић, Помак, бр. 3/4, април-септембар 1997.

III

Писао је песме, приче, хумореске, драмске слике, приказе, чланке, белешке, у великом броју листова и часописа. Народно позориште у Нишу и Лесковцу 1944, односно 1953. године извели су му драму у пет чинова „А младост је прошла”. Лесковачко Народно позориште извело је једночинку „На Коњуху”, „Са партизанима”, „Хитлерова смрт”, „Освета”, „Дочек Нове године”, а на дечјој сцени у Лесковцу драматизацију бајке у три чина „Ивица и Марица”. Урадио је *Споменицу Цркве „Света Богородица”* у Скопљу од 1835. до 1935. и Божићну читанку.

Уз две поменуте збирке песама објавио је књиге: „*Лесковачки надимци*” (грађа за проучавање породица старих Лесковчана), издавач Народни музеј у Лесковцу, потом „*Тошке у Лесковац и његове говоранице*” (1980), „*Анегдоте из живота Митрополита Скопског Јосифа*” (1982), „*Монографију Митрополит Вићентије*” (1938), „*Лесковчаке заврзламе и чарламе*” (1975, која је 1995. године доживела репринт издање). Међутим, доста онога што је Добривоје Каписазовић написао у рукопису је и до сада није објављено. Био је члан Удружења новинара Србије и, пред смрт, постао је и члан Удружења књижевника Србије. Одликован је Орденом Светог Саве. Умро је у Београду 1993. године а сахрањен у Лазаревцу. Сахрани је присуствовао и патријарх српски господин Павле. Спомиње га и Радомир Константиновић (пета књига, стр. 311), „Биће је језик – есеји о књижевности”, а објављене су му песме у Енциклопедији Мирослава Крлеже. Године 1985. Загреб је издао „Педесет најпознатијих староградских народних песама, романи и шлагера”. Међу њима је и песма „*Тужни ветри гором вију*”¹⁸⁸, аутор музике и текста Добривоје Каписазовић.

У својим необјављеним рукописним белешкама, Каписазовић је записао: „Када сам 1930. године издао књигу песама „*Алтана*” у Скопљу, где сам и живео, дружио сам се са члановима Певачког друштва „Мокрањац”. Када сам им уручио своју прву збирку песама многи су ми рекли: шта нам дајеш песме које се не певају. То је био повод да пронађем мелодију за неке од својих песама. И тако је настала мелодија за песму, моју песму „*Тужно ветри гором вију*” - пише у белешкама Добривоје Каписазовић.¹⁸⁹

Ево како гласи песма „*Тужни ветри гором вију*“:

¹⁸⁸ У необјављеним аутобиографским белешкама Каписазовић је написао да је песма настала у Скопљу. Наишла је на добар пријем, па су је почели да свирају по кафанама. У том време беше дошао у Скопље Миле Милутиновић, звани „Воскар”, бивши оперски певач. Он је са Мицом Бошњаковић, приређивао концерте класичне музике и народних композиција - сећа се Каписазовић.

¹⁸⁹ Уз овај приказ, Верица Батореви-Божовић, одличан зналац Каписазовићевог живота и рада, преноси и део песме Д. Каписазовића из збирке „Песме”, објављене 1927. године: „*Рођен сам у доба кад долећу птице/ што доносе радост и вест о о пролећу крај обале/ тихе реке Ветернице ој, у то доба осећам, умрећу*”.

*Тужни ветри гором вију,
Горо зелена!
Виногради сузе лију,
Туго голема!*

*Имао сам једну драгу,
Драгу вољену
Китио је росним цвећем,
Ружом руменом.*

*Ружа ми је увенула,
Ружа румена,
Драга ме је оставила,
Драга вољена.
Драга ме је напустила
Драга вољена.¹⁹⁰*

Драгољуб Трајковић је у „Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва“, између осталог, записао: „...Али, ако у Лесковцу и од њихових људи, све до данас, нису створена књижевна дела каква су дали напред поменути писци, у њему ипак има појава које су, скоро од почетка овога века, интересантне и заслужују нашу пажњу. Овде, пре свега, мислио на извесне списе *Сретена Динића*, па на приповетке *Жака Конфина* и *Бране Митровића*, као и на песме *Добровоја Каписазовића*, *Фреда Фазлофског* и других, не испуштајући из истог периода ни извесне публицистичке списе нити драмска дела *Наталије Арсеновић*. Ми, исто тако мислимо на лесковачко литерарно стваралаштво после Другог светског рата, али не заборављамо ни оне списатеље које је у Лесковцу или од Лесковчана створено до Првог светског рата, и то само радом *Димитрија Алексића* и других у прошлом веку, већ и делатношћу лесковачких учитеља окупљених око дечјег листа „Бачки напредак“, као и радом *Симе Бунџића* на драми.“

¹⁹⁰ У необјављеним аутобиографским белешкама о свом композиторском ангажману Добровоје Каписазовић је записао: „Збирку „Алтана“ издао сам у Скопљу, јер сам тамо и живео. Дружио сам се са певачима, члановима Певачког друштва „Мокрањац“ у Скопљу. Када сам им уручио своју нову збирку песама многи су ми рекли: „Шта нам дајеш песме које се не певају!“ То је био повод да пронађем мелодију за неку од песама. И тако је настала мелодија за песму „Тужно ветри гором вију“. Певали смо је у Скопљу и она је наишла на добар пријем, па су је почели свирати и кафанске музике. У то време беше дошао у Скопље Миле Милутиновић, зв. „Воскар“, бивши оперски певач. Он је са Мицом Бошњакковић припређивао концете класичних и народних композиција... Миле је моју песму одмах заволео, он је први, колико знам, пренео свуда. И у то време с радо певала у Београду. Од тада се врло често чује преко Радио Београда и других радио станица. Колико се сећам, интерпретирали су је, поред М. Милутиновића још и Вуле Јевтић, Павле Стефановић, Никола Колаковић, Пандуревићева и др. А у последње време Предраг Цуне Гојковић преко ТВ Београд. Може се чути како се радо пева и у малим градовима, покатакд и без музичке пратње. *Напомена*: Видети опширније Наше стварање, нова серија 4-97.

IV

ХУМОР У ДЕЛИМА ДОБРИВОЈА КАПИСАЗОВИЋА - Добривоје Каписазовић, аутор књиге „*Лесковачке чарламе и заврзламе*” (1995), добар је зналац лесковачког менталитета.

(...) Једна од занимљивих шала везана је за познатог књижевника Радоја Домановића, који је био наставник у лесковачкој Гимназији: „Радоје Домановић је бија у Лесковац наставник, волеја је такој да поседи с’с друштво, да проћаска па и да „купи” поништа за његово писување. У тој време Лесковац још није имаја електрично осветљење.

Лесковчани су били радни и вредни и рано се легали, ал’ рано се и дизали. Чека ги работа. „Рано пиле, рано поје” - викали су они. А Радоје па волеја да гледа у лампу - причали су Лесковчани. Ама на њега несуд замерали, он је бија јѐбанџија.

К’д Лесковац добија електрику, прича се, дошеја Домановић у Лесковац. Интересовало га да види како с’г живив Лесковчани. И изненадио се јербо си је све било ко пре: Лесковчани па рано ишли на спавање. И затој је, викав, написаја: „Иако сад у Лесковац електрика светли,/ Лесковчани ипак лежу/ Кад и петли!”¹⁹¹

%

Море, шће ни школе и големо знање!

За Лесковчанина си је доста да научи да чита и пише и убаво да изуче рачуницу. Шће му поголемо знање. За њега си је трговија. И затој дете треба да изучи: три године трговију у Лесковац, три године да учи штедњу у Пирот, и три године у Ужице да изучи њини мерифетлуци. И више му не треба. Доста. За живот му друго не треба. К’д тој убаво изучи, тој му је повише од сви факултети и све школе.

К’д сам овиј чуја зачудија сам се: к’ко тој Лесковчани признавав да су Пироћанци поголеме штедише од њи!

%

Ево још једне згоде, али о другом доктору, др Мазнићу:

Прича се по Лесковац к’ко је тој волеја да каже чувени доктор Мазнић, кој си је много волеја друштво, седељке, песму, свирку, па и добру капљицу. Он је објашњавао како је још Шекспир реџа:

„Тешко је Србин бити!

За кога је све једно:

бити ил не бити,

Ал неје све једно:

пити ил’ не пити!

Да л’ је тој сам Мазнић турија у Шекспирова уста, ил’ па чуја од некога, не се знаје. Ама, сигурно је да тој Шекспир неје казаја.

%

¹⁹¹ Лесковац је трећи град у Србији кој је добио електрично осветљење (после Београда и Ужица). То је било 1903. године.

Бија у Лесковац неки много добар доктор. Од милоште, сви су га звали: докторче Жаче! Бија је цењен и омиљен, јербо је умејаја с'а људи и да ги саветује и да се интересује за њино здравље. И човек трезвен, паметан и исправан. Што се вика: мане неје имаја!

Одједанпут протурили глас:

- Докторче живи с'с шофера!

И цел се Лесковац почеја да чуди: к'ко па тој, зар тој може да буде истина! Неки поверовали, неки несу, ама глас се пронеја... А оно које било. Купија докторче Жак ауто, а његова жена Грета шоферирала, управљала с ауто... И л'кнуло на сви.

%

Друга, такође занимљива прича, везана за познатог адвоката Манића:

Манић је школовао истовремено четворо деце у Београду. Да би смањио трошкове, Благоје је својој деци сваке недеље слао храну у картонским кутијама... Те кутије су деца враћала натраг. Једном га неки пријатељ упита како је и како напредују деца на студијама. Благоје кратко одговори:

- Кутије се исцепише, деца школу не свршише, ја не могу више!

%

Кад смо код лесковачког говора на можемо а да не споменемо једну његову особину: све што има име - и надимак има. Дешавало се често да је надимак важнији од имена. Ево једне такве згоде:

Године 1900 одлази Горча ћата из Лесковац са регрутима у Врање и списком њихових имена и презимена. Три регрута - истог имена: Милан Стојановић. Уз списак неки водник из врањског војног округа звани СУТРА и стаде прозивати. Прозове: Милан Стојановић! Нико се од регрута не одазва. Он штиклира то име. Прочитала мало касније опет: Милан Стојановић! Нико се опет не одазва... Десио се то и трећи пут. Кад је завршио прозивку, окрене се Горчи ћати, па му рече:

- Абре, ћато, па овде ти нема сви регрути!!!

- Туј су сви! Дај овам тај списак па ће видиш да су туј!

Узе ћата списак и прочита штиклиране регруте:

- Милан Стојановић - Голотрпче!

- Ја!

Милан Стојановић - Звер!

- Ја!

- Милан Стојановић - Близнак!

- Ја! - одазва се трећи.

Водник звани СУТРА приђе Милану Стојановићу Голотрпчету и рече:

- Је ли, бре, што се ти не одазва кад те је прозва, а!

- Знаш ли, бре, водниче, кога ти Милана прозиваш и од коју фамилију!

Да си казаја „Голотрпче”, ја би знаја, овакој што знам на кога Милана Стојановића мислиш!

V

ТОШКЕ ИЗ ЛЕСКОВАЦ И ЊЕГОВЕ ГОВОРАНЦИЈЕ – Тодор Тонић на кога се ове лакрдије односе није нека измишљена фолклорна особа. То је стварни актер друштвеног и политичког живота Лесковца између два светска рата, производ лажне буржоаске демократије, њена трагикомична фигура и предмет увесељавања тадашњих житеља нашег града.¹⁹²

Осврнимо се укратко на политичку каријеру Т. Тонића. Т. Тонић, адвокат, појављује се већ на изборима за Уставотворну скупштину одржаним 28. новембра 1920. као кандидат Радикалне странке за Врањски округ (у групи кандидата по чл 14. изборног закона – који је тражио факултетске квалификације). Тада није ушао у парламент.

(...) После прокламовања шестојануарске диктатуре 1929. године први парламентарни избори одржани су 1931. године. (...) Т. Тонић је први пут изабран за посланика.

(...) Аутор ове књижице Д. Каписазовић је у 48 прикупљених анегдота успешно приказао личност Тодора Тонића, адвоката, познатог демагога, политичког превртљивца и дугогодишњег режимског народног посланика лесковачког среза у периоду од шестојануарске диктатуре до слома Југославије априла 1941. године.¹⁹³

%

Имао је Лесковац више народних посланика, али памте се само двојица: *Мане и Тошке*. Први је био давно, а други између два рата. Када хоће да се каже: опет он! Опет исти! У Лесковцу се уместо тога рекне: „*Ја! Па Мане!*“¹⁹⁴

Ове узречица је настала у вези са последњим кандидовањем његовим. Наиме, познато је да су се стари Лесковчани знали углавном по надимку или по деминутиву имена. Ретко се мо знао по имену и презимену. Манојла Живковића, народног посланика знали су само по имену у скраћеном облику: Мане. Пошто је осетио да га народ више неће бирати, он позове чланове главног одбора странке да га подржи и поново кандидује. Представник странке је на збору излагао како Лесковчани треба да из своје странке изаберу човека који ће најбоље умети да заступа њихове интересе и зато он предлаже да бирају Манојла Живковића. Не знајући да је то њихов Мане, они прихвате кандидату са „живео!“ Позван је Мане на говорницу да се захвали. И чим се појавио, неко је узвикнуо: „*Ја! Па Мане! Нећемо Мане!*“ Нису га изабрали, али је остао у сећању по овој узречици.

¹⁹² Др Сергије Димитријевић, предговор, „Тошке из Лесковац и његове говоранције“, Културни центар „Милентије Поповић“, Лесковац 1980, стр. 5-8

¹⁹³ Др. С. Димитријевић, предговор, „Тошке из Лесковац и његове говоранције“, стр. 7.

¹⁹⁴ Добривоје Каписазовић, уводна реч, „Тошке и његове говоранције“, стр. 9-10.

Други послани који се памти, чије ће име остати у причама и шалама је Лесковчанин *Тодор Р. Тонић*, познат као *Тоша*, *Тошке* или као „*татко на народ*“ – како је сам себе познавао.

Тошке је стекао такву популарност не само у Лесковцу и околини, но и у читавој нашој земљи. Његова појава потписнула је све оно по чему се знало и причало о Лесковчанима. Јер раније, ако би ко срео Лесковчанина, наметало му се и нехотице оно: „трговац из Лесковац“ или индустријалац Манчестерац, а Тошке је учинио да се при сусрету са Лесковчанином изговори: „Тошке“ или „татко на народ!“ И данас се то може чути.

Није Тонић такву и толику популарност стекао ни као правник и адвокат, ни као народни послани.

-Па чиме? – упитаће свако.

Тонић се је прочуо својим лакрдијама, својим шалама, својим специјалним хумором и понајвише по томе што је све то казивао *лесковчаким језиком* (жаргоном) – као добар козер и демагог.

Опсена му је била да буде познат и славан и чинио је све и сва, свуда, на сваком месту, да буде запажен, да се о њему прича и препричава. Баш као и многе жене, које, да би биле уочене и запажене, чине све и свашта: кинђуре се, фракају и мажу и облаче често накарадно – тако је и Тонић лакрдарио и причао свашта да би био интересантан и запажен. И успео је у томе.

Оно што сам овде изнео из његових говораница и онога што сам у личном додиру од њега чуо, а и од других – најбоље ће илустровати Тодора Тонића и начин стицања популарности.

Без намере да говорим о његовој личности, о њему као адвокату или посланику и да дајем суд и оцену о њему и његовом раду – узео сам из његовог живота само ону „*смешну страну*“ са намером да се то сачува од заборава као интересантност своје врсте, као оригиналност његова.

Још само да напоменем: Тонић је рођен у сиромашној кућици на периферији Лесковца и сам се кроз живот пробијао и школовао. Ни као адвокат, ни као посланик није ништа нарочито стекао (сем куће у граду, која је потпуно срушена приликом бомбардовања Лесковца), а скончао је свој живот у Сиротињском дому у Лесковцу, убрзо после ослобођења.

Све његове лакрдије нису овде обухваћене. Можда они који га знају треба да их забележе. Постоји и велики број писама која је он писао разним личностима, која садрже доста његовог хумора и његову својеврсну духовитост.¹⁹⁵

¹⁹⁵ Добривоје Каписазовић, комплетна *Уводна реч*, „Тошке из Лесковац и његове говоранице“, стр. 10.

ЖАК КОНФИНО

I

Жак Конфино и Брана Митровић су први лесковачки приповедачи са извесном књижевном културом и у исто време са књижевним претензијама.¹⁹⁶

До (Другог) светског рата су изашле четири збирке Конфинових прича: „*Моји општинари* (1934), „*Лица и наличја*” (1936), „*Мој Јоцко*” (1937) и „*Хумореске*” (1941). Оне су највећим делом посвећене Лесковчанима и лесковачким Јеврејима. „Конфино је започео свој приповедачки рад као приказивач архаичне јеврејске општине у Лесковцу, једне заједнице где је живот био диригован исконским верским регулама... (...) Али Конфино није сликар-приповедач, јер у његовим списима, па ни у јеврејским причама чија му је тематика била најближа, уопште нема сликарског елемента, нема боја.¹⁹⁷

Причање у првој збирци, у „*Мојим општинарима*”, испуњено је бригом око организације црквене општине која има правила од 130 параграфа, а свега 18 општинара и „ил Светозар деветнаести” или око тога како да се уравнотеже општинске финансије одстрањењем тија – Грасје, која је постала права напаст, јер добровољне прилоге скупља у своју ташну, или око тога како да се са лицитације мицвота (црквених обреда) уклони Аврам Каталин, који узима афтару на вересију; или како да се удоми општинска удовица тија – Амада, која је ницала где је нису сејали... која је знала све, видела све, чула све”, и никог није остављала на миру, или како да се тију – Менахем разведе од своје жене зато што је о празнику изнела на сто празну шерпу; итд. Сличне су му и остале јеврејске приче из друге и четврте збирке.¹⁹⁸

На унутрашњој страни омота друге збирке Конфинових прича „*Лица и наличја*”, написано је: „О Лесковцу и Лесковчанима морали сте да чујете. Можда их и познајете. Али сте несумљиво далеко од тога да их разумете потпуно ако их нисте упознали кроз ведри хумор *првог Лесковчанина у нашој литератури – Жака Конфина*. Конфино је пронашао старо мађионичарско огледало и пустио незлобљиво да се у њему огледају и једни и други (тј. православци и Јевреји), цео његов родни Лесковац и сво његови драги Лесковчани”.

Д. Трајковић у „*Прегледу...*” каже о тој збирци да се из ње „не види прави лик овога града” и додаје да је Жак Конфино (ставља под знаке навода) „први Лесковчанин у нашој литератури”.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 31.

¹⁹⁷ Исто, стр. 31.

¹⁹⁸ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 33.

¹⁹⁹ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 35.

По Трајковићевој оцени, „изузев донекле првог и последњег поглавља”, („Иза божјих леђа” и „Јоцко решава и крупнија питања”), „слику Лесковца не показује ни књига „Мој Јоцко”, коју је писац иначе пласирао као лесковачки роман.”

(...) Додир живота у Лесковцу је површан. Ипак, у првом је дато као неко „земљиште радње” овог јединог али и неуспелог лесковачког романа, који као да се и не развија у лесковачкој средини, а у другом – једна конкретна слика у прилично живим локалним бојама, пуна динамике, реалистична слика која подсећа на оне из Сремчевих приповедака и која би можда била и боља да се не налази у низу других исто таквих и да Конфиново схватање друштва и збивања у њему није површно и магловито, мада с претензијама да буде исправно и јасно.

У ново издање овог романа (под насловом „Моје једнице”, 1952. године), убачено је и неколико нових глава. Али ствар тиме није постала нимало интересантнија, нити је штогод добила у својој локалној боји и композицији.²⁰⁰

Последња предратна збирка Конфинових прича, објављена под насловом „Хумореске”, показује више и ведрине и зрелости него остале његове предратне књиге, и највише доприноси позитивним странама његовог дела.

За осам предратних година објављене су и четири збирке Конфинових приповедака, а ван њих остало је још неколико у „Политици” и две-три у „Српском књижевном гласнику”. То је довољно да један приповедач покаже да ли његово дело има књижевну вредност, да ли он сам има довољно снаге за уметничко обликовање извесне друштвене стварности.

Своју литерарну делатност Конфино је почео у Лесковцу, месту у сваком погледу интересантном за уметника било које врсте, у једној средини која обилује грађом за све књижевне облике. Истина, почео је хумором и сатиром, па и свака срећнија досетка, виц или „реч с реп”, јако цене, макар и у усменом приповедању, и где колорисана и голицава прича о месним догађајима и људима вреди колико и добар ђувеч и добро вино и могао да осети, чак и да буде и сведок многих историја, често врло интимних, свеједно да ли су комичне, гротескне или трагичне.²⁰¹

Конфино је само изузетно умео да удеси и одржи дистанцу између себе и свога дале, да се ослободи свог манирског излагања и да свом причању обезбеди природни ток. Д. Трајковић додаје уз ове критичке опаске, да Конфино „има особитога дара за хумор”.

Најбоље Конфинове приче су оне које су инспирисане стварним животом, оне чију садржину није морао да измишља: „Душевна храна”, „Скоро једна драма”, „Уверење за женидбу”, а нарочито „Пријатељи”, озбиљна тема за велику причу о свирепом ударању на таламбасу сопствене бруке, о непромишљеном садистичком изазивању сопствене

²⁰⁰ Исто, стр. 35.

²⁰¹ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 36.

несреће, из патријархалних обзира. У исти ред иде „Последња љубав”, као и неке које су остале само приче „Политике”: „Луд на свој начин”, „Деда Васиљко”, „Мени стига”, „Сто година - девет гроша” и „Меница”. Но, иако садржајне и локално обојене, и ове су у ствари заостале на најповршнијој скици, са плитком и примитивном психологијом, мада су могле бити развијеније у веће приповетке.²⁰²

Кад се прочита нежна прича „Миленко, регрут”, стиче се уверење да би Конфино могао бити бољи у нехумористичкој него у хумористичкој приповетки.

Ово уверење још више учвршћују и две његове приповетке објављене у „Срском књижевном гласнику”, 1940/41. Прва од њих је „Сирена”, изузетно садржајна, скоро увод у роман о нашим Менчестерцима, показује знатан напредак у раду овог приповедача, јер није голо варирање једне исте идеје, као што је иначе случај са највећим бројем његових прича.

Друга је необично фина приповетка „Спасилац”, сликовита, добро постављена и психолошки довољно образложена. Та приповетка, у којој се имало праве мере за оно што је опште, и да причање не изгуби од локалне боје која му даје особиту драж, и да не буде лишена извесног хумора, али правог, неусиљеног, најбољи је доказ за то да би Конфино у озбиљној причи могао да пружи и дела од трајније вредности. И доказ за оно чему иначе нису потребни докази: да је живот најбољи покретач уметничког стваралаштва, да се најбољи израз даје оној „повести”, како каже Д. Трајковић, „која је уједно и повест нашег срца, па били то лични доживљаји или догађаји који су нас потресли као свесну друштвену јединку. „Спасилац” је успела приповетка о болести једне мајке која „треба да умре зато што је страх да рађа децу коју неће моћи да исхрани”.

Очекивало се од Конфина, и још неких, да литерарно уобличи Лесковац, да на животу његовог друштва што пре изврше пресек и да га унесу у књижевност. Конфинова прича „Кијамет с гробљем” примљена је као лак убуд у тему коју је био дужан да обради ваљано, ако је хтео да његово спосатељство представља извесну културну вредност. Исти је случај и са његовом причом „Једна афера”, али не по њеној уметничкој обради већ по њеној концепцији која је ако не у целини, довољно поентирана да би могла послужити за основу већег књижевног дела о Лесковцу („Али никад се није десило, бар не у нашем граду, да је један адвокат био покраден”).²⁰³

Жак Конфино је имао све материјалне услове да би слободно могао приказати живот једног интересантног града у свој његовој нагоји и нескладу, да би се слободно могао ухватити у коштац са једном бандитском немани у чијем ропству је стењао велики број његових земљака, а да би оштрим оруђем (и сатиром, а не само хумором) могао ударити по њој.

²⁰² Исто, стр. 37.

²⁰³ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 38.

Али стварни реквизити којим је овај писац располагао били су, како изгледа, и сметња за једно уметничко стварање са прогресивним тежњама, јер је и Конфино плаћао трибут својој друштвеној класи.²⁰⁴

Пре рата Конфино је написао (заједно са својом супругом Гретом) и две комедије - „Плагијат пред академијом” и „Крв није вода” од којих је прва играна у Народном позоришту у Скопљу и Сарајеву, а друга у Скопљу и Нишу.

После рата, исти писац објавио је неколико збирки хумористичких прича: „Ротаријанци”, 1947, „100 година – 90 гроша”, 1952, „Лекареве приче”, 1953, „Нове хумореске”, 1960. и „Пожури, докторе!”, 1972. године.

Сем тога, као што смо поменули, његов предратни роман „Мој Јоцко” доживео је ново издање као „Моје јединче”, 1953. године.

Од Конфинових послератних драмских дела објављена су: „У среду се региструјем”, 1952, „Заклињем се”, 1957. и радио-драма „Мамин велики син”, 1960, а игране у разним позориштима: „У среду се региструјем”, „Сирото моје паметно дете”, „Експеримент” и „Луда болест – љубомора”. Као радио драме извођене су: „Мамин велики син”, „Лекар у дилеми”, „Трешњин рођендан” и „Зденко Надувенко”.

Конфинова збирка хуморески „Лица и наличја” преведена је на португалски и објављена у Рио де Жанеиру (Бразил), док је њен аутор превео роман Шалома Алејхејма „Маријенбал”.²⁰⁵

Конфино је био врло плодан као хумориста и комедиограф. Његовом укупном делу може се дати позитивна оцена са критичком оградом какве ја напред изнета, као што је она која потиче од рецензената Конфиновог романа „*Јеси ли ти разапео Христа*” (Београд, 1968).

О тој књизи, која у ствари није роман, већ представља својеврсни концерт разних ауторових хуморески, са ликовима нама већином познатим из ранијих његових прича, у који је грађен на некаквом топожем антагонизму у респективној друштвеној средини, Оскар Давичо је написао:

„Роман Жака Конфина „Јеси ли разапео Христа” - прича са својственим шармом овог старог и угледног писца судбину Јевреја из једне србијанске паланке. Радња се дешава пред Други светски рат и завршава се окупацијом и масовном „ликвидацијом јеврејског питања”.

То је онај трагичан акценат финала који лебди над овом књигом од часа кад је отворите. Нека се прича судбина дечака и девојчице, мучан живот јеврејске и српске сиротиње, нека се причају љубавне згоде младих људи разних вера, нека се описују празници, свечаности, отварања „радњи” и друге перипетије овог романа, нека то приповеда Жак Конфино на свој хумористички начин у традицији Переца и најбољих странаца Шалома Алејхеја, трагичан је ваздух, покрети, ликови свих људи који пролазе

²⁰⁴ Д. Трајковић, Из нашег Манчестера, Београд 1953. године, стр. 110 -122.

²⁰⁵ Д. Трајковић: „Преглед...”, стр. 39.

овом књигом. И можда је то разлог што издвајам ову књигу из обимног опуса овог писца, што је сматрам његовим најбољим и најкомплетнијим делом, делом високе људске и књижевне вредности.’’²⁰⁶

II

Као гимназиста, био сам ученик Жака Конфина.²⁰⁷ Касније, кад год бисмо се срели, Жак ме је ословљавао са „драги земљаче’’ (а свакако и своје друге ђаке – земљаке). Знао је за моје склоности према хумору и шали и да радо причам и препричавам вицеове, па га је то, можда, више мени приближавало. Увек, кад год бисмо се срели, застао би да мало поразговарамо. Његово прилажење било је присно, другарско, што ме је храбрило да пред њим „свашта’’ причам. Жак је увек више волео да слуша, више да „купује’’ но да продаје оно што у себи има хумора. Бивало је да ја у његовом друштву пред другим изнесем и неку шалу на његов рачун. Он би се слатко смејао што је за мене био знак да ми не замера. Ево неких анегдота из живота др Жака Конфина, мога земљака.²⁰⁸

Био сам службом у Скопљу када је Скопско позориште припремало и приказало Жаков комад „Крв није вода’’. Срели смо се у кафани „Маргер’’ и он се јако обрадовао и позвао за његов сто. Са њим су седели неки глумци које сам ја добро познавао, а и неки непознати. Понудио ми је улазницу за премијеру, али сам ја одбио, јер сам уживао бесплатну карту, као новинар.

После премијере, по договору, нашли смо се опет код „Маргера’’. Он је већ седео са својим друштвом и кад ја нађох, он ме пресретне шалом на свој рачун:

„Е, мој земљаче – пропаде твој Жаче!’’

То изазва смех, а ја онда одвалих:

„Христос је од воде правио вино,/ А крви и воду помеша Конфино...’’

%

Кад се после рата сретосмо први пут (Жак је још носио неку униформу и титовку), ја узвикнух:

„Поздрављам доктора Жака/ партизанског јунака!’’

Једном код „Безистана’’ беше са неким глумцима (сећам се Геца) и када ја приђох, Жак ми рече да ће ускоро премијера његовог комада „Сирото моје паметно дете’’, а ја одвалих:

„Лако је Вама! Ем Јеврејин, ем Лесковчанин, ем доктор, ем писац...’’

А Жак прихвати:

„Ато – ем Лесковчанин, ем поп, ем новинар, ем – лисац!’’

И кад се сви насмејаше, он ме благо ухвати за руку и другом помилова, желећи да ублажи своју жаоку, и рече:

²⁰⁶ Исто, стр. 40.

²⁰⁷ У Лесковачкој гимназији Конфино је предавао хигијену.

²⁰⁸ Добровоје Каписазовић, Сећање на др Жака Конфина, Помак, бр. 2. јануар 1997. У напомени уредника стоји да је достављен Т. Н. Цветковићу 1981. године за I манифестацију Конфинови дани хумора и сатире, одржаној јуна 1981. године у Лесковцу.

„Знаш, оно „Л” је штампарска грешка”.

%

Због своје бољке (био је асматичар), избегавао је кафане, али би, ипак, навратио понекад, али на кратко. Шетао је више. Па ни кад се седи по кафанама није остајао дуго. Ја сам редовно са својим друштвом био испред „Градске кафане”. Кад наиђе Жак, приђе, чучне и обично ме пита:

„Нешто ново?”

То је значило: имали ли који виц. Ја бих му увек понешто испричао и он би одмах устајао и одлазио даље.

Када га је његова бољка више притегла, почео је да носи штап. Први пут када је наишао са штапом, ја га, као да га окуражим, дочекам:

„Гура Жаки као младић сваки!”

Он се насмеја болно и узврати. Боље да си рекао:

„Види Конфина пост’о – вуцибатина!” (Показа на штап и продужи).

Када беше издао књигу „Јеси ли ти разапео Христа” – позвао ме телефоном да га посетим - „да нешто поратимо”. Ја му одговорих:

„Пошто ти ниси разапео Христа, доћи ћу!”

Посетио сам га, наравно, и тада ми рече да је наумио да заједнички напишемо један позоришни комад, комедију на рачун лесковачких чорбација, који су били нека врста мецене, за оснивање и издржавање лесковачког Народног позоришта. То је идеја коју би требало да остваримо. И зато да претходно сваки понасоб сачини скицу – па да после усагласимо шта ћемо и како ћемо. Ставили смо и рок. Њему се журило, вања због болести и неког предосећања. Сачинили смо скице по својој замисли и одржали неколико радних састанака, али нисмо докрајчили посао. Његова се бољка погоршавала, и прекинули смо рад.

Ти „*синописи*” (радне скице) код њега су остали, а ја, после његове смрти, нисам се постарао да их потражим од његове супруге, а видим да сам погрешно. Ускоро умре и Жакова супруга, а у његовој заоставштини не пронађох тај рукопис.

III

У „Помаку”, листу за књижевност, уметност и културу Удружења писаца Лесковца²⁰⁹, на насловној страни 19. броја, јануара 2001. године, објављен је (уз фотографију др Жака Конфина) прилог књижевника Томислава Н. Цветковића: „*Жак Конфино – лекар и литерата*”.

Од Лесковца, где је завршио основну школу и Нишу Гимназију, преко Београда, где је завршио вишу Гимназију – пут га је водио у Беч, где је уз

²⁰⁹ Помак се први пут појавио октобра 1996. године и непрекидно излази десет година. Његов први уредник је Томислав Н. Цветковић, а у саставу редакције тог првог броја били су: Јосиф Стефановић, одговорни уредник, др Тихомир Петровић, Сава Димитријевић, Раде Јовић, Вили Хубач, Данило Коцић, Мира Кошић, секретар редакције, Ненад Кражић, Миодраг Величковић, технички уредник, Стојна Марковић, коректор, Гмитар Обрадовић, ликовно решење корица, фотограф Душан Костић. О том листу, чије све бројеве поседујем захваљујући љубазности Томислава Н. Цветковића, опширније у посебном поглављу ове студије.

помоћ јеврејске хуманитарне организације „Потпора” уписао Медицински факултет, завршио га је у Берну 1918. године.

У току Првог светског рата, са српском војском преживео је „Голготу” преко Албаније. Имао је чин санитетског поручника. По завршетку рата, указом од 14. априла 1920. године, постављен је за лекара среза ЗВИШКОГ, где остаје до 14. децембра 1920. године. Почетком 1921. године Одбор општине Лесковац изабрао га за градског лекара. Конфино се није ограничио само на лекарску ординацију, „ординирао” је и у листу „Лесковачки гласник”, где је имао сталну рубрику. *Писао сам, вели Конфино, више да убијем време, него да обезбедим своје место у историји књижевности!* Конфино је учествовао и у Другом светском рату као резервни санитетски капетан I класе. Тридесетих година постао је *стални дописник „Политике”*, која му је прву хумореску објавила 1932. године, што је било, према казивању Конфина, пресудно за његово изразито бављење књижевношћу. У БИЛТЕНУ Удружења Јевреја из Југославије у Израелу (Тел. Авив, 25. новембра 1975), сећајући се почетка сарадње са „Политиком”, Жак Конфино наводи:

„Догодило се ово: једна моја прича нашла се цела преписана (из „Лесковачког гласника”) у „Политици”. Наљутио сам се, јер прави писац није био наведен. А било ми је и драго: био је то недвосмислени знак да то моје писање нешто вреди. Једном, док сам био у Београду, свратио сам у „Политику” да извидим како му то постојава. Имао сам и једну причу у џепу и решим се да је понудим, уверен да ће „Политика” то одбити. А ако то учини имао сам говово питање: а оно што сте из „Лесковачког гласника” преписали, то је добро, зар не? Ондашњи уредник Живко Милићевић прими ме лепо, прочита причу и каже: „Добро, све је у реду, лепо је то, објавићемо Вашу причу... и било је тако – прва прича и то објављена у „Политици”. Следовале су потом друге моје приче, само сам их у „Политици” објавио више од стотине. Потом су дошле књиге, романи и све остало, и кад ме питате ко је на мене утицао, онда тачан одговор гласи: била су то Шалем Алејхем и Михаил Зашченко, али и Живко Милићевић...”

Према библиографији књижевних дела, Жак Кофино је *објавио девет књига кратке прозе*: Моји општинари, 1934, Лице и наличје, (хумореске) - пре рата; Ротаријанци, Жежева прича, Хумористикон, Лекареве приче, Нова хумореска, Пожури, докторе - после Другог светског рата. *Објавио је и пет романа*: Мој Јоцко (пре рата), Моје јединче, Мамин велики син, 100 година – 90 гроша и Јеси ли ти разапео Христа (после рата). *Штампано му је и 5 драмских текстова*: Сирото моје паметно деце, Заклињем се, У среду се региструјем, Крв није вода, Луда болест љубомора. *Два драмска текста су извођени, а нису штампани*: Плагијат и Штрајк у заробљеничкој болници, као и роман Заробљеници добровољци.

Конфинов роман „*Мој Јоцко*”, у издању Геце Кона, 1937, године, ушао је у избор Славка Кораћа „Српски романи између два рата (1918-1941)”,

објављен 1982. године. Библиограф А. Арантовић наводи још 202 јединице приповедака и хуморески објављених у периодици, и 23 јединице новинских текстова (репортаже, критике, преводе, полемике...).

У анкети „Политике” Драгослава Адамовића Зире: Ко је на вас пресудно утицао и зашто”, Конфино одговара: „Хумором и ведрином ја сам, текорећи, наследно оптерећен. За мога раног детињства, смех нам је у кућу доносила моја стармајка, по оцу... Имала је драго, смешно, ружно лице, чини ми се да би јој сваки комичар могао позавидети на тој њеној „фаци”, а то је врло много доприносило смешнијем ефекту њених казивања. Онда отац, био је врло познат и врло популаран шаловица у мом родном Лесковцу. Иако је само обичан, сиромашан лимар, на нивоу оне познате „дан и комад”, био је омиљен у друштву и чаршији. Умео је да прича, да се шали, био је неисцрпан у коментарисању дневних згода и незгода, од оних обичних до оних политичких...”

Позоришни комади Жака Конфина, пре и после Друго светског рата, били су на репертоару бројних путујући позоришних трупа и позоришних кућа Битоља, Скопља, Лесковца, Ниша, Зајечара, Крагујевца, Београда, Новог Сада, Загреба, Птуја, Трста, Варшаве... *Комад „Сирото моје паметно дете”*, на пример, спада у четири највише извођена комада у Југославији, у једној сезони. Лесковачко Народно позориште извело је „Сирото моје паметно дете” 1959/60; комедију „Луда болест љубомора” (премијерно) 1964, а други пут 1981. године у оквиру манифестације Конфинови дани хумора и сатире у част Жака Конфина.

Пре Другог светског рата Скопско позориште, приликом вишенедељног гостовања у Лесковцу, извело је (премијерно) два комада Жака Кофина: „*Плагијатор пред академијом*” и „*Крв није вода*”. Комад „*Плагијатор пред академијом*” (потписали су Грета, Конфинова супруга и Конфино), изведен је јануара 1936. године и у Народном позоришту Сарајева. Сарајевски часопис *Преглед* бележи да је комад са драмског гледишта интересантно постављен који држи гледаоце у извесној напетости до краја. У овом комаду, наставља хроничар, има радње, има заплета, има ефекта, а има и сатире. Све је доста згуснуто. Публика је приредила срдачне овације ауторима (Грети и Жаку), изазивајући их неколико пута пред застор.

На сцени Народног позоришта у Лесковцу, „Плагијат” је, у нешто измењеном облику, изведен у оквиру IV манифестације Конфинови дани хумора и сатире 1994. године у режији Давида Путника.

Жак Конфино је последњи пут боравио у Лесковцу 1973. године за време III смотре класика на југословенској сцени, значајне манифестације југословенског глумишта. Гост смотре, установљен у част годишњице Позоришта без благајне у Лесковцу, 3. октобра 1971. године.

Конфино је одликован Медаљом града Лесковца за изванредне заслуге за развој Лесковца, а на предлог управе лесковачког Народног позоришта Орденом заслуга за народ са златном звездом. Целокупна заоставштина др

Жака Конфина, љубазношћу Савеза јеврејских општина Југославије и Јеврејског историјског музеја, уступљена је Лесковцу и чува се у Народном музеју Лесковца.

(...) Лесковац је овековечен у делу Жака Конфина, лекара и књижевника, публицисте и преводиоца, друштвеног радника и хуманисте.

IV

У 19. броју Помака (јануар 2001) огласио се Николај Тимченко прилогом „Конфино и предатни Лесковац.”²¹⁰

Овај напис односи се на Жака Конфина, лекара и некадашњег суграђанина кога се, по својој прилици, сећају сви старији Лесковчани и књижевника који је несумљиво значајна фигура књижевног живота Лесковца и коме је место и у српској књижевности, прозној и драмској, посебно као хумористе; Конфино је, наиме, годинама испуњавао странице престоничких листова. Жак Конфина повезује један лук о коме треба да водимо рачуна размишљајући о култури града и књижевном стваралаштву у њему; наиме, ово је сусрет оних који учествују у садашњем књижевном тренутку Лесковца са писцем који стоји на почецима књижевног стваралаштва овде; тај лук протеже се на неких осамдесет година овог (XX века) који је на измаку. Конфино је, наиме, почео да пише негде средином двадесетих година и, разуме се, том својом активношћу скренуо пажњу лесковачке јавности.

Нажалост, Конфино је напустио Лесковац већ 1936. године. Нећу да улазим у разлоге овог одласка. Напомињем само да је Конфино у граду имао уходану и успелу лекарску праксу, да је имао свој санаторијум који је у сваком случају значио нешто више и опремљеније од обичне амбуланте какве је имао већи број лесковачких лекара. Само ћу указати на једну чињеницу; Конфино је, као хумориста, као човек од духа и радозналости, као посматрач људских физиономија и нарави, имао мало искошен поглед на људе, па и на град у коме је живео, а коме по пореклу припада, и на суграђане са којима се свакодневно сусретао и у својој ординацији и на улици; као добар посматрач. Конфино је, нема сумње, уочавао и оне карактеристике суграђана које они нису били баш склони ни да покажу нити да буду примећене а још мање да о њима на овај или онај начин буде говорено; с друге стране, пак, Лесковчани нису увек са разумевањем гледали на лекара, „озбиљног човека” и домаћина који се бави писањем, дакле нечим другим, а не само својом основном делатношћу и самим тим занемарује своју лекарску праксу, тим пре што су многи Лесковчани то „заношење” писањем сматрали испразним послом, тачније бесмислицом. Није им се допадала ни поза шерета коју је Конфино често на себе узимао и тако карикирао чаршилије и озбиљне занатлије и грађане; наравно, Конфино није имао никакве зле намере већ

²¹⁰ О раду Николаја Тимченка, једног од највећих лесковачких интелектуалаца, критичара, есеисте и филозофа видети прилог у посебном делу ове студије.

је једноставно давао маха свом хумористички оријентисаном темпераменту, али ипак можда његову праву мисао изражава једна реченица коју је написао и објавио у „Лесковачком гласнику“ 5. октобра 1930. године. Та реченица гласи: „Кад се о неком рекне да је „прави Лесковчанин“, то он сигурно није заслужио особинама које се стављају у први ред људских врлина“.

(...) Конфино је, наиме, 1934. године у Београду, у популарној колекцији „Наша књига“, коју је уређивао један од знаменитих београдских уредника Живко Милићевић, објавио своју прву књигу коју је назвао „*Моји општинари*“. Та књига није прошла у Лесковцу незапажено. О њој су писали Сретен Динић и Јован Јовановић, први похвално, друга чак врло негативно. Главна замерка је била да Конфино није приказао лесковачку средину и да није у току са тенденцијама савремене књижевности а те тенденције су се сводиле на захтев присталица тзв. социјалне књижевности да се пише кратко о социјалној ситуацији у нашем друштву. Тако су се разишли Конфино и Лесковчани пре рата, и то како лесковачка чаршија, тако и лесковачки интелектуалци, учесници у књижевном животу, они Лесковчани који су се бавили и књижевном критиком. Конфино није обрађивао живот Лесковчана и живот града, то је замерка и Драгољуба Трајковића у његовом иначе *благонаклоном приказу* Конфиновог књижевног рада. Међутим, у питању је, као што је врло често случај, неспоразум: од Конфина се тражило нешто што он није желео да приказује и третира у свом књижевном делу. Кофино заиста није желео да пише о лесковачким већ уопште о људским наравима, и то тако да те људске карактеристике види у незлобовом, помало истина у кропном огледалу, ако смем тако да кажем. Конфино је брз на потезу, са мало речи, без нарочитог удубљивања слика ликове који промичу пред читаочевим оком и никада нису наказне, без обзира на њихов каактер који се назирао, али који никако није „позитиван“. Кофинова литература је литература једног хумористе који искоса али без пакости гледа на људске несавршене нарави.

Није сасвим тачно да у Конфиновим делима нема одблеска оног што бисмо назвали Лесковчанима и Лесковцем, дакле грађе коју је уочио и мотива до којих је дошао живећи у овом граду. Тако је, на пример, у београдском часопису „Мисао“ 1933. године Конфино објавио причу под насловом „*Све за партију*“. Очеvidно да је писац имао у виду мотиве које је понео из Лесковца; можда је и лик главног јунака неки Лесковчанин, жртва партијске ујдурме. Али је такође очевидно да Конфину није стало да слика лесковачке нарави и лесковачке партије, већ да прикаже накарадно устројство партијског живота које доноси незгоде људима који помало из наивности, помало из помисли да могу извући некакву корист, учествују у партијском животу, тачније у наличју партијског живота.

Конфино и као личност и као писац није довољно упознат и проучен, и о њему, без обзира на појачане напоре, тек треба да се размишља и пише.

Један од начина да се Конфино приближи нама и да га боље разумемо и прихватимо, јесте брижљивији однос према његовој заоставштини.

V

Под насловом „Жак Конфино – хуманиста и писац’’, проф. др Тихомир Петровић пише²¹¹ да је др Жак Конфино био личност скројена од неколико бића, свестран – писао је приче, романе, драмске текстове, репортаже, преводе. Мало је плодова имагинације, које он, као писац, није окусио.

Иако је Конфино писац који, у строгом одабиру стваралаца нашег поднебља заузима значајно место, његов свеукупни рад до данас није истражен. Конфино није уметник средње руке и слабашне имагинације. Уколико његово дело подлеже белетристичком просеку, оно не оскудева у погледу инвенције и оригиналности.

Конфинов дело, зацело, карактеришу конститутивни елементи класичне школе; комплетна фабула, објективност, затворена конструкција, логично устројена синтакса и поступак који не измиче контроли. Аутор је у свом сразмерно богатом књижевном опусу обухватио шири круг тема и мотива. Слободна имагинација, песничка слика, метафора и смех, идеја, елементи су његове поетике и његовог певања и мишљења. Притиснут, међутим, стегом владајуће (ондашње) књижевне праксе и лекарском етиком, Конфино писац је био телеолошки усмерен. Полазећи од става да нема бољег и здравијег штива од оног које проширује знање и упућује поруку, аутор ствара дело несумљиве катарзичне функције, дело кадро да лечи и уздиже дух. Неизбегавање моралних импликација, едукативна компонента која проводи читаоце сазнању, чини каткад Конфиново дело дидактичним. На поуци, спровођењу тезе, оклизнули су се писци велике репутације. Ту је зајазбио свој таленат и др Жак Кофино. Но, не бих се, ипак, могло рећи да се Конфинова проза гуши под теретом дидактике. У бољим ауторовим причама и романима, сугестија извире, спонтано из садржине дела, из делања јунака, из радње и њене карактеризације, из тока приповедања и начина обликовања. Неретко, порука засија поетском сликом, ликови говоре сами од себе.

Хумор прожима свеукупно дело Жака Конфина; хумор је његова рудокопна жица и императив његове творачке природе. Конфинов хумор је радостан, доброћудан, пријатељски, благонаклон, благ, топао. Његов хумор није оштрих и грубих тонова, као што је, на пример, Нушићев или Домановићев. Нема говора о комици која наружује и вређа. Али, писац се чува да не пређе у нижу врсту комике и јефтине ефекат.

Реч „хумор’’ у европске језике ушла је с медицинском терминологијом. Хумор, опште је познато, чини човека здравим и психофизичком смислу.

²¹¹ Видети: Помак бр. 19, јануар 2001. године. Иначе, о проф. др Тихомиру Петровићу, сада редовном професору Педагошког факултета у Сомбору, који је дуго живео и радио у Лесковцу, биће речи у посебном поглављу ове студије.

Но, Конфино би зацело рекао: „Драги моји, хумор оживљава и регенерише организам, побољшава целокупно расположење, одстрањује унутрашњу напетост. Здрав смех који извире нехотице тресе цело тело...

Могло би се, свакако, говорити и о другим аспектима Конфиновог дела. Књижевни зналац и хроничар мирне савести може потписати да је у питању дело солиден књижевне вредности, опус пред којим се застаје с дужном пажњом и естетичном поштом по свим оцењивачким терацијама.

VI

Доктор Жак Конфино припада плејади истакнутих лесковачких лекара у међуратном периоду, периоду између два светска рата.²¹² Шира српска и југословенска јавност више га познаје као приповедача, романсијера, драмског писца, а надасве хумористу. Бранко Ћопиће је записао: „Моја посебна слабост је савремени писац Жак Кофино, који ми је исто толико драг као и Бабел или Шалом Алејхем, јер његов хумор ме подсећа на хумор ових великих писаца”.²¹³ У његовом животу и раду су постојале неколико својеврсних дихотомија: професија лекар и љубав за литературу, обичаји својствени Србима и традија јеврејства, професионални хуманизам и књижевна даровитост.

Конфино је припадао колонији сефардских Јевреја, која се доселила најдаље у дубину српског југа, а доминирали су у Београду и унутрашњости Србије. Они су махом били интеграционисти, односно за њих је јеврејство само вера, али не и нација, па су се писали као „Срби, Мојсијеве вере”, што је чинио и Ж. Кофино.

Рођен је крајем XIX века, 22. јуна 1892. године у Лесковцу, у занатлијској породици. Основну школу и Нижу гимназију завршио је у Лесковцу, а вишу Прву београдску гимназију 1910. године. Исте године се уписао на Медицински факултет у Бечу, где је положио први ригорозум. Наставио је медицинске студије у Берну (Швајцарска), где је положио други и трећи ригорозум 1917. године. Према „Протоколарном извештају медицинског испита који не даје право на докторску „титулу” од 25. јула 1917. године, потписаног од декана Медицинског факултета у Берну проф. др Л. Ошера, Конфино је имао следеће оцене (у загради је име испитивача): I ригорозум: анатомија и физиологија – ослобођен. Положио у Бечу. II ригорозум: медицинска хемија 3 (Бирт), фармакологија 3 (Бирт), судска медицина 4 (Ховалд), патолошка анатомија 5 (Вегелин), интерна медицина 4 (Ховалд), хирургија 5 (Кохер); III ригорозум: порођаји и гинекологија 3 (Тунгеберг), очне болести 4 (Сигрист). Радио је докторску тезу код знаменитог професора хирургије Теодора Кохера (1841-1917), Нобеловца, али је због смрти професора морао да мења тезу. У току

²¹² Др Нинослав Златановић, Лекарска каријера др Жака Конфина, Наше стварање бр. 3, 1997. године; Др Нинослав Златановић је рођен 1957. године. Медицински факултет је завршио 1979. године. Специјалиста опште хирургије од 1987. а од 1997. примаријус. Ради у лесковачком Здравственом центру, Објавио је више стручних радова.

²¹³ Поговор у књизи: Жак Конфино, Јеси ли ти разапео Христа, Београд, Јеж, 1968.

боравка у Швајцарској, био је асистент у санаторијуму „Бритезу“ од септембра 1917. до краја марта 1918. године, а затим на Хируршкој клиници у Лозани код професора Руа (Roux) до августа 1918. године.

Указом од 14. априла 1920. године, постављен је за лекара среза звишког са седиштем у Кучеву. Септембра 1920. године постављен је за лекара среза рачанског, округа ужичког. Премештен је за лекара среза битолског 14. децембра 1920. године. Био је у државној служби до 19. фебруара 1921. године. После оставке на државну службу, изабран је од одбора општине Лесковац за општинског лекара 12. маја 1921. године, али је паралелно развио и приватну лекарску праксу у својој кући у подножју брда Хисар. Приватна општа пракса му је одобрена већ 16. септембра 1921. За потребе своје приватне лекарске ординације почетком 1924. године набавио је први рендген-апарат марке „Сименс“ у Лесковцу, о чему је обавестио пацијенте преко новина.²¹⁴ Следеће године, 11. јуна 1925. по претходно прибављеном мишљењу Санитетског савета, одобрено му је право приватне праксе у Врњачкој Бањи. У Врњачкој Бањи је ординирао само преко лета у Бањској полклинци, која се налазила у вили „Зора“.

Две године после оставке на место општинског лекара (1926), заједно са др Душаном Деклевом (1896-1980), хирургом и оснивачем хируршке службе у Лесковцу, отвара приватну болницу (тзв. санаторијум) у Улици Војводе Мишића, 15. априла 1928. године, где се некада налазио катастар. Потом су саградили нову зграду за потребе санитаријума у Улици Сурдуличких мученика бр. 2, који је почео са радом 1933. године. Санитаријум је био намењен за лечење унутрашњих, хируршких и женских болести и поседовао је салу за операције, породилиште и рендген-апарат. Поред тога, у новинама је обавештено грађанство да Санаторијум располаже, поред рендгена за дијагностику и одељењем за физикалну терапију: кварц, дијатермија, одељењем за хидротерапију и лечење плућне туберкулозе „давањем пнеумоторакса“, тадашњег моћног средства против ове болести. За време у коме се Лесковац називао „Српски Манчестер“, а Лесковчани „Манчестерци“ Санаторијум је био модерна здравствена установа са око 20 постеља, савремено конципирана и пружао је све здравствене услуге као и лесковачка болница.

Међутим, Конфино се поред практичног лекарског рада у Санаторијуму све више бавио и писањем, тако да је у „Лесковачком гласнику“ имао своју сталну рубрику. Године 1936. одлази из родног Лесковца за Београд претходно предавши свој део Санаторијума др Душану Деклеви. Деклева је у Санаторијуму радио до 1948. године када је Санаторијум национализован за потребе гинеколошко-акушерске службе.

²¹⁴ Лесковачки гласник, 23. фебруар 1924.

Сада је то зграда Музичке школе „Станислав Бинички” после пресељења породилишта (1973) у зграду новосаграђене болнице.²¹⁵

У Београду, почев од 1938. године, бавио се такође приватном праксом и исте године је у Паризу свршио седмомесечни курс за бронхијалну астму од које је и сам боловао. После капитулације Краљевине Југославије, заробљен је и интерниран у логор Бољако (Италија), одакле је пребегао 1943. године у Швајцарску, где је била његова жена Грета Тиб, која је радила као главни секретар Друштва за помоћ Југословенима у Цириху. У Швајцарској је уређивао илегални лист „Слобода”, али су га денуцирали монархисти, па су га швајцарске власти ухапсиле. Убрзо је ослобођен и са групом лекара прикључио се партизанском штабу на Вису, а од октобра 1944. до марта 1946. је лекар Главне војне болнице у Београду. Потом је био лекар Јеврејске општине и Јеврејског дечјег дома, као и председник Јеврејске општине у Београду.²¹⁶

Умро је 16. августа 1975. године у Београду, где је и сахрањен.

VII

Добар дан, др Жак Конфино!²¹⁷

Прелиставао сам и ишчитавао табакe и табакe, а изгледали су да су недирнути и после толико година. Наједном полутабаку, из досијеа др Љубомира Балића, били су отштампани премештаји лекара за септембар 1920 године... др *Јаков Конфино*, лекар среза звишког, округа пожаревачког, премештен за лекара среза рачанског, округа ужичког!? Поред толико спискова лекара, апотекара, дентиста, бабица пожаревачког округа, по први пут се сусретох са Конфином и не слутећи у које ћу се пустоловине уплести.

Следећи логику, потражих досије др Јакова Конфина, који је похрањен у Архиву Србије. Исписао сам у свеску основне податке и пресликао његову диплому Медицинског факултета у Берну 1918. године. Истога дана, по повратку кући, развио сам снимљени материјал. Разгледајући оштрину снимака, приметих на филму да сам снимио диплому Јакоба Конфина.

Био сам у дилеми да ли сам уписао право име лекара. Још већа конфузија настаде када сам у Медицинском годишњаку Краљевине Југославије за 1933. годину пронашао да у Лесковцу ради др Жак Конфино, који је дипломирао 1918. године. Имао сам неко олакшање и податак више за поређење, а изгледало ми је као да ми је све познато.

²¹⁵ Н. Златановић, Седам деценија развоја хирургије у Лесковцу, Лесковачки зборник, XXXVI, 1996, стр. 61-68.

²¹⁶ Лист личних и службених података, 23. новембра 1946, Архив Србије, Ф 75, К 200.

²¹⁷ Др Душан С. Кастратовић, Потрага за др Јаковом Жак Конфином, Помак, бр 19, 2001; *Напомена*: Прилог са трибине Жак Конфино – лекар и писац, у Пожаревцу, 1997. године, у организацији Српског лекарског друштва, прилог др Душана Кастратовића, специјалисте за стоматолошку протетику. Ради у Дому здравља у Пожаревцу. Објављује романе из историје медицине и стоматологије. Написао је књигу Историја медицине пожаревачког округа 1822-1914, Медински центар Пожаревац, 1991. за коју је добио награду СЛД 1992. године из Фонда проф. др Владимир Станојевић.

Потражио сам податке о књижевнику Жак Конфину у Просветиној енциклопедији. Коцкице мозаика убрзо су се сложиле: Писало је „Конфино Жак, лекар и писац, рођен у Лесковцу 1892. године. Завршио Медицински факултет у Берну 1918. године.

У дубокој ноћи био сам окружен папирима и књигама, нисам био још задовољан. Прву загонетку, коју сам желео да решим, било је питање имена. Започео сам игру Ларусовим и нашим француским речницима. Тако пронађох синоним за имена Jagues (Жак) – Јаков и Јакоб – Јаков. Господин Кофино је засигурно добро познавао порекло свога имена, па је одабрао милозвучно име Жак, које је истоветно са именом које је добио при рођењу.

Др Жак Конфино је постављен указом од 14. априла 1920. године за лекара среза звишког, округа пожаревачког са седиштем у Кучеву, где је провео на служби пет месеци. Пронађени стереотипни биографски подаци о др Жак Конфину нису били довољни за објављивање у књизи. Потражио сам у телефонском именику презимењаке др Жака, који ме упутише на Томислав Н. Цветковића, књижевника из Лесковца. Такође и из Историјског јеврејског музеја ми га препоручише. У музеју сам пресликао фотографију др Жака Конфина. У београдској антикварници купио сам књигу „Крв није вода” која је имала исписану посвету писца.

Постепено сам улазио у круг поштовалаца књижевника Жак Конфина. Долазио сам до необичних података. Из преписке са проф. др Слободаном Ђорђевићем, оториноларингологом, сазнао сам да је видео сестру др Конфина у једном кибуцу, када је посетио Израел. Огњан Топаловић ми је послао његову књигу „Стари бањски лекар” у знак пажње за пружање помоћи при прикупљању података. На насловној страни фотографија групе лекара, међу којима и познати лик др Кофина. Пронашао сам вероватно и његов једини објављени рад из медицине „*Стање симпатикотоније код астмичара*”, публикован 1940. године у „Српском Архиву”.

Данас, после низа година, када нађем неки податак или илустрацију др Конфина, застанем и у тренутку као да се јавим: „Са добар дан, докторе Жак Кофино”.

VIII

О преводилачком раду Жака Конфина врло се мало зна.²¹⁸ Нашој културној јавности познато је да је „преводио” с немачког и португалског” (Лексикон писца Југославије). С немачког је на српски превео књигу Шаломе Алејхема „*Маријенбад*” (Београд, 1952), а са португалског две комедије савременог бразилског писца Педра Блока.

Жак Конфино је, међутим, преводио не само са страних језика на српски већ је и са српског на стране језике. Конфино је био полиглота. Говорио је немачки, француски, италијански, португалски, знао је сигурно

²¹⁸ Проф. др Душан Јањић, Жак Конфино као књижевни преводилац, Помак, бр. 19, јануар 2001.

и сефардски ладино језик, а преко њега вероватно и шпански (пored осталог, више књига на шпанском у његовој библиотеци говоре у прилог овој претпоставци). Има индиција да се служио и јидишем и руским језиком; његов биограф Живојин Јевтић, у брошури издатој у Нишу 1985. године, поводом 10. годишњице пишчеве смрти, напомиње, тако, да је Конфино још као студент преводио Шалома Алејхема и Мијаила Зошченка. Могуће је да је познавао, бар у основним цртама, и хебрејски језик (провео је извесно време у Израелу, а у његовој заоставштини се налазе и књиге на хебрејском језику). На треба зато да чуди што се упуштао у превођење са страних језика на српски.

Полиглота - Оно што представља, међутим, велико изненађење, то је да се бавио превођењем са српског на стране језике. На том сегменту његовог стваралаштва, потпуно непознатој јавности, овде ћу се дуже задржати, будући да сам о Конфину као полиглоти и преводиоцу на стране језике нешто већ писао у једном броју „Помака”.

Конфинов преводилачки рад са српског на немачки, француски, италијански и португалски језик није познат јавности из једног једноставног разлога: његови преводи нису нигде објављени или бар нема никакве потврде у пишчевој биографији да су негде у иностранству објављени. Они се налазе у његовој заоставштини (у лесковачком Народном музеју) и чувају се у рукопису (куцани, понеки од њих и у неколико примерака, на писаћој машини). Преводи нису датирани тако да се не може прецизно одредити време њиховог настанка.

Можемо само претпоставити да су настали непосредно после појаве оригинала на српском језику. Ако је та претпоставка тачна, излази онда да се оваквом врстом преводилаштва Конфино бавио више од 30 година, од средине тридесетих до пред крај шездесетих. Највише, пак, изненађује једна друга чињеница: Конфино је преводио искључиво своје књижевне текстове. У нашој књижевности врло је редак случај да су писци преводили на стране језике своја књижевна остварења. Чинио је то, на пример, Душан Матић, преведећи на француски своје песме. Чешћи је случај да су са страним преводиоцима били коаутори превода својих дела (Васко Попа или Миодраг Павловић, на пример). Још једна чињеница пада у очи. Конфино је на стране језике преводио углавном своја драмска дела, своје комедије. Једини изузетак је превод на немачки језик романа „*Jesu li ti razapeo Христа*” (наслов у преводу *Wer hat Christis gekreuzigt*). По свему судећи, овај роман је требало да преведе Ина Брода, познати немачки преводилац наше књижевности, а Конфинов већ припремљен превод требало је да јој помогне у њеном подухвату.

Види се то из рукописа превода три поглавља романа на чијем крају стоји да их је превела Ина Брода. Сви други Конфинови преводи односе се на његове комедије.

Овде се могу поставити неколико питања. Прво, зашто се наш писац определио за превођење својих драмских дела? Вероватно зато што је силно желео да се она играју на иностраним сценама, оцењујући да међународно признање може стећи понајпре као драмски писац, комедиограф. Друго, зашто је преводио само две своје комедије: „Крв није вода” и „Сирото моје паметно дете” (уз превод радио-драме „Случај професора Бркића” на француски језик *Le professeur Nicéphore*).

Сматрао је, чини се, да оне једино могу привући пажњу иностраних гледалаца (или читалаца) својом тематиком и идејама. Прва комедија (играна је први пут у Нишу 1936. године на сцени Народног позоришта Моравске бановине) имала је је тада актуелну тему и у њој је Конфино извргао руглу нацистичку расну „теорију” о чистоћи крви, а друга (извођена је 1957. године на многим позориштима у Југославији), лепршава, благог, незлобивог хумора, са занимљивим али не и превише компликованим заплетом, могла се понајвише допасти страној публици. Конфино је, иначе, комедију „Крв није вода” превео на француски, немачки и италијански, а „Сирото моје дете” на француски, па немачки и португалски.²¹⁹ Интересантно је приметити да је прву комедију Конфино превео на три напред поменути језика заједно са својом првом супругом Гретом, Швајцаркињом (она је, уосталом, била и коаутор комедије). Најзад, треће или четврто, Конфино је за преводе одабрао своје драмска дела зато што је, изгледа, његовом знању страних језика и преводилачком умећу највише одговарао разговетни позоришни језик.

Дубља анализа - Упуштајући се у анализу, додуше површну, превода двеју комедија на француски језик, ја сам утврдио да су Конфинови преводи сасвим коретни. Проводилац је, наиме, налазио праве еквиваленте да на француски језик верно пренесе оригинални текст. Није се притом слепо држао изворника и буквално преводио његове дијалоге већ га је где-где саображавао француском социо културном реализму. У сваком случају, Конфинови француски преводи предствљају, по мени, занимљива и хвале вредна преводилачка остварења.

Преводилачки рад Жака Конфина заслужује, свакако, још продубљење испитивање и разматрање и оно би могло да допринесе потпунијем осветљавању личности и дела нашег писца.²²⁰

²¹⁹ Видети оригинал превода, Помак, бр.19, јануар 2001, стр. 3.

²²⁰ Заоставштина Жака Конфина налази се у лесковачком Народног музеју. На иницијативу Томислава Н. Цветковића, а уз сагласност Савеза јеврејских општина Југославије и Јеврејског историјског музеја Београд, уступљена је 1981. године Народног музеју у Лесковцу. Заоставштина припада Етнолошком одељењу Народног музеја и представља значајну збирку. Књижевна заоставштина има 45 наслова књига и часописа, дела у рукопису (90 библиографских јединица, преводе (у регистру збирке заведено је и 19 рукописа на страним језицима, многобројни чланци, прикази, ордени и друга признања). О томе је у саопштењу посвећеном личности и делу др Жака Конфина, на научном скупу поводом 20. годишњице од његове смрти, одржаном 27. децембра 2000. године, детаљно говорила Слађана Трајковић, кустос етнолог лесковачког Народног музеја (видети опширније у Помаку, бр. 19, јануар 2001, стр. 5).

IX

Светлана Велмар-Јанковић припада оној традицији коју су у српској књижевности створиле Исидора Секулић и Аница Савић Ребац.²²¹

(...) Светлана Велмар-Јанковић ће, описујући догађаје из свог (не)срећног живота, описивати и људе који ће бити нераздвојни део њеног живота и оставити трага у њему. Један од њих, свакако је и њен пријатељ и лекар, пореклом из Лесковца.

(...) Изврстан лекар и још бољи породични пријатељ, Жак Конфино је доста времена проводио у кругу породице Велмар-Јанковић. Један весео, насмејан, од доброте истопљен мајмунски лик – како га је Светлана описала - доктор Жак Конфино, умео је да усрећи Светлану на посебан начин.

Списатељица се са радошћу сећа зиме 1941. када ју је, болесну, посетио Жак, од милости прозван „Жакили”, а седећи поред ње, засмејавао је и прегледао. А када јој је објаснио да мора да јој да инјекцију и да ће је мало заболети, али само мало, Светлана му се препуштила без имало страха. И управо ће Жак угушити у Светлани страх од било које инјекције за читав живот. Штавише, Жак ће за њу бити најбољи човек, исцелитељ са најлепшим осмехом на свету. Зато ће се у њој и родити жеља да кад порасте буде, као и чика Жак, дечји лекар и писац. Пресрећно лице доктора Конфина у том тренутку заувек ће остати у Светланином сећању.

(...) Свог Жака, Светлана ће срести по завршетку рата у Београду, на летњој позорници, где је учествовао на књижевној вечери, са Десанком Максимовић, Душаном Матићем и Вељком Петровићем. Светлана и Жак отићиће потом њиховој кући. Светланина срећа, као и срећа њене мајке, била је, у тренуцима поновног сусрета, неизмерна.

X

Конфино је писац кога књижевна историја и критика нису мимоишле, али му нису ни одредиле место међу писцима књижевности којој је припадао нити су шире и дубље анализирале и оцењивале његово дело – што, када је реч о српској књижевности, није никакав ни изузетак, нити посебан случај. Додуше, акрибични и поуздани Предраг Палавестра, у својој *„Послератној књижевности 1945-1970* (Београд 1972), помиње Конфина на два места, међу прозним писцима који су сарађивали у првим бројевима часописа *„Књижевност“* (што значи да је учествовао у обнови књижевног живота непосредно после рата), и међу хумористима и сатиричарима, одајући му признање и констатујући, мислећи на сатиру уопште и његов прилог сатиричном сагледавању наше стварности:

²²¹ Марија Стојановић, *Снажно уметничко сведочанство о Лесковцу и Вучју* (Поводом дела Прозраци Светлане Велмар Јанковић), Српски југ, бр. 5, Просвета, Ниш, 2006; Овај чланак је, у ствари, надахнуто излагање Марије Стојановић, младе професорице српског језика на промоцији романа Прозраци у Народној библиотеци у Лесковцу.

Принуђена на тегобна прилагођавања и на мучно вегетирање на нивоу безазлених пошалица са људима без одбране, она се окренула хумору и бурлески, за коју су изразити смисао показивали *Жак Конфино* и *Миле Станковић*.²²² Овде могу одмах додати да је склоност ка хумору Конфино показивао у „Лесковчаком гласнику“ између два рата.²²²

Конфина помиње и Јован Деретић у првом, ширем издању своје „*Историје српске књижевности*“ (1983), наводећи да је овај писац написао неколико комедија, међу којима се издваја „*Сирото моје паметно дете*“, и да се огладао и у хуморористичкој прози.²²³

Наравно, Конфино припада и лесковачкој књижевној баштини, он је и лесковачки писац, и то је свакако разлог што су лесковачки хроничари културног и јавног живота и критичари написали у литератури о Конфину најопсежније текстове о његовом животу и делу. Ту првенствено мислим на *Драгољуба Трајковића*, *Брану Митровића* и *Јована Јовановића*, чијим је текстовима заједничко не само настојање да што свестраније прикажу Конфиново дело него и чињеница да у извесном смислу прозно дело претпостављају драмском и комедиографском. Трајковиће је у свом „*Прегледу*“ Конфину дао прво место међу предратним лесковачким писцима стављајући поред њега само *Брану Митровића*.

Међутим, најамбициознији међу Конфиновим критичарима, Јован Јовановић, питао се „*ко је Конфино и који су корени његове личности и врело инспирације његових дела*“. Брана Митровић, пак, има неке карактеристичне опсервације и даје општу оцену Конфиновог рада, констатујући да је Конфино „*ишао у разноврсност врста и материја све на рачун квалитета у обради, у разноврсност и обимност место у дубину*“ и да се – како дословно каже – „*може сматрати драматичарем*“. Митровић додаје да су Конфинова дела приказивана у позориштима Југославије, али да он све до тог момента није стигао да их објави. Притим је набројао следећа Конфинова драмска дела: *Плагијат*, *Срото моје паметно дете*, *Заклињем се*, *У среду се региструјем*, *Крв није вода или Експеримент*.

На жалост, Конфинова дела остала су необјављена, а није утврђена ни тачна библиографија; велика је штета што није угледала светло дана библиографија коју је сачинио и за коју је чак награђен наш заслужни библиограф и преводилац *Добрило Аранитовић*.²²⁴

(...) Тако, рецимо, Драгољуб Трајковић каже да је Конфино пре рата у заједници са супругом Гретом написао две комедије – „*Плагијат пред академијом*“ и „*Крв није вода*“, и да су оба ова комада играни; први у Скопљу и Сарајеву, а други у Скопљу и Нишу.

²²² Николај Тинченко, Књижевна баштина Лесковца, Жак Конфино позоришни писац, Лесковачки културни центар, Задужбина Николај Тинченко, Лесковац 2007, стр. 74-75.

²²³ Исто, стр. 75.

²²⁴ Николај Тинченко, Књижевна баштина, стр. 75-76.

После рата објављени су следећи комади: „У среду се региструјем“ (1952), драма „Заклињем се“ (1957) и радио драма „Мамим велики син“ (1960). У разним позориштима играни су ови комади: *У среду се региструјем*, *Сирото моје паметно дете*, *Експерименти* и *Луда болест – љубомира*. Изведене су и радио драме *Мамим велики син*, *Лекар и дилеми*, *Прешињин рођендан* и *Зденко Надувенко*.

Према „Библиографији оригиналне српске позоришне драме“ објављене на српскохрватском језику 1944. до 1977. Душана Јовановића, штампани су ови Конфинови радови: „Код нас су сви млади“ (једночинка, у књизи Седам једночнки, Београд 1950), „У среду се региструјем“ (Весела игра, Београд 1951), „Заклињем се“ (драма у пет слика, Београд 1957), „Крв није вода“ (фарса у три чина, Београд 1972), „Две комедије“ (Луда болест – љубомора и „Сирото моје паметно дете, Лесковац 1973).

Према истом библиографу, у позориштима Србије и Југославије играни су ови Конфинови комади: „Три савремене комедије“ (Ниш), „Како сви – тако и ми“ (Сомбор), „Заклињем се“ (Ниш), „Сирото моје паметно дете“ (Шабац, Лесковац, Вршац), „Луда боест – љубомора“ (Лесковац).

И најзад, да погледамо податке наведене у „Лексикону српских писаца“, књ. II, Матица српска: „У среду се региструјем“, 1952, „Заклињем се“, 1957 (овде означена као комедија), „Мамин велики син“ (овде означена као роман), „Крв није вода“, 1972, „Две комедије“, 1973, у лексикону се даље наводи да су изведени ови комади: „Плаггијат“, 1935, „Стари и млади“, 1952, „Сирото моје паметно дете“, „Луда боест љубомора“.

Конфино је с правом сматрао „Сирото моје паметно дете“ за свој највећи сценски успех; то је комад који је игран у највећем броју позоришних кућа, а у Београду, у Београдској комедији доживео је несумљив успех јер га је публика прихватила и радо гледала, а о премијери су писали, између осталих, и *Финци*, *Бора Глишић*, *Слободан Селенић*, *Јован Путник* – све значајна имена наше театрологије и позоришта. Критика се сложила и у оцени комада и природе Конфиновог комедиографског талента и проседеа.²²⁵

²²⁵ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 78. *Напомена*: Н. Тимченко оцењује да треба посветити пуну пажњу предртним Конфиновим комадима „Плаггијатору“ (пред академијом) и оном који је назвао „Крв није вода“... Наша позоришта су ове комаде потпуно заборавили; не вреди помињати потпуно извитоперену верзију „Плаггијата“ у лесковачком позоришту 1994. године (*видети*: стр. 82-83).

БРАНА МИТРОВИЋ

I

Поред мале збирке „Искрице из Дубочице” (Лесковац, 1935), Брана Митровић је пре (Другог светског) рата објавио још десетак кратких прича из живота људи у Лесковцу. После рата наставио је са писањем и објављивањем сличних састава, поред других, објавио је једну малу збирку краћих пропедака под насловом „Време протекло” (Лесковац, 1971).²²⁶

%

У „Књижевној баштини Лесковца“ Николаја Тимченка објављено је поглавље „Журналистика и белетристика Бране Митровића“ (стр. 88-105). У тој књизи више од тридесет пута наводи се име Бране Митровића, који је био професор Лесковачке гимназије и Пољопривредне школе. Године 1949. на првој књижевној вечери у Лесковцу, о којој је остао траг у Нашој речи (аутор Владимир Каменовић), учествовали су: Сретен Динић, Брана Митровић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић и Добривоје Каписазовић, од старијих, и Радмило Требјешанин, ученик гимназије, од млађих. Тимченко наводи (стр. 200 Лесковачке књижевне баштине) да је Брана Митровић од старијих културних радника и писаца најмарљиви сарадник Нашег стварања – уз Драгољуба Трајковића, Атанасија Младеновића и Жака Конфина. Од послератних песника, уз Бору Здравковића, дојена и вероватно највећег имена у оквиру поетског стваралаштва Лесковца, најприжељнији сарадник био је Томислав Н. Цветковић; као Бора Здравковић, он је био дугогодишњи уредник часописа а писао је и драме и публицистичке напесе.

%

Књижицом „Искрице из Дубочице” Брана Митровић се приказао као сликар једног сокака у коме је провео своје детињство и младост, а потоњим радом, он је почео да захвата и живот велике улице на коју овај сокак излази. Та улица започињала је у центру и протезала се до изласка из града према фабричком крају, лети покривена дебелим слојем црне прашине од које се у кишне дане правило блато, с обе стране нанизана сиротињским кућицама с пенџером до земље, уснутих кровова, давно неокречених, избушених и гаравих дувара.

У овој улици, везане истом судбином као што су им куће живеле су или и данас живе наше старе познанице, Митровићеве и моје, старице чије животне историје личе на роман Пелагије Власове до њеног ослобођења од

²²⁶ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973, стр. 40.

мужевљеве тираније, до њеног пробуђења: као и Пелагије, оне су имале мужеве пијанице, који су их редовно тукли; а њихови синови нису имали свој пут као Павле Власов, будући у свему налик на своје очеве, али их нису превазилазили у пијанчењу и скандалима по периферијским крчмама и бурделима. Њихови људи су остајали до краја свога живота несвесно робље које је стечену зараду давало на алкохол и свој век проводило у лудилу од пијанства и у беди, у свађама и тучама, и страдало од туберкулозе и других болести и невоља.

Ниједна од њих није имала среће да до краја доживи судбину Ане Заломове. Многе од ових жена су и саме пиле и опијале се, и тиме још више отежале положај у коме су живеле са својим мужевима и децом.

Лево и десно од ове улице, преко комплекса сиротињских кућа зараслих у бучумику и друге одвратне прашљиво биље, у које ниси смео да крочиш босом ногом, налазе се још две улице, везане с првом читавим низом тесних сокачића. То је онај крај нашег града на чијим становницима је лежао велики део првобитне акумулације лесковачке, која се протезала до наше дане. Међу њима је била савршена једнакост, карактерисана великим бројем деце на којој се и голим оком распознавао низак животни стандард њихових родитеља.

Пролетерски део града и материјал који смо само површно додирнули, Брана Митровић је узео да уметнички обради, да га унесе у литературу као колектив који је већ прилично био свестан и мислећи или који је још увек могао бити и несвестан, и отуда козервативан и груб, чак и према онима којима је дуговао нежност, какав је, на пример, био онај лумперпролетерски муж из једне Митровићеве приче („С њом је поступао грубо. Најмању ситницу је морала да му додаје, да не би он устајао да га изува и пере му ноге вечером, да једнако стоји над њим и бди над његовим жељама. Кад би је хтео, само би рекао одлучно: „Ајде!“ Она би се само скупила, послушала као јагње, нема од страха. Често би је сву стресао јачином свога гласа. Бар да има коме да се пожали или да су остали у кући били добри!“).

Да је Митровић дорастао задатку који је себи поставио и који му се намеће, дао је доказа и у причама које је досад објавио, а још више у списима које чува у рукопису. У својој првој збирци, у књижици чији смо наслов споменули, Митровић је дао пет добрих фотографија, у којима је слика изражена покатак и на старински начин, али које су као целина добро компоноване, мада им је фраза понегде неконцизна. Пане и Баба-Станика су типови с дна, али који су, уместо да буду божјаци, мучно зарађивали себи несусни хлеб, она – вукући воду газдама и господи у граду, а он – носећи тешке џакове на старим плећима без самара, и служили истовремено околини као предмет за шалу, све док се он није разболео и умро у хладној општинској штали, где му је био стан, а она док није негде нестала. Димче је тип посрнулог пекарског мајстора, ситног сопственика, кога је рат потпуно помео и отргао од посла, бацивши га у

наручје беди и алкохолу. (Седи у кафаници до среског суда, заједно са још неколицином, и чека. Требаће неком писмени сведоци, и он ће се са којим од њих потписати крупним неједнаким рукописом. За новац ће, који добије, ставити под мишку хлеб за себе и стару, док ће остало оставити „куде Млацу под итириз”, тј. за ракију”).

Митровић, који има много љубави за мале јунаке својим кратких, али језгровитих и сочних прича, и разумног саосећања за њихове судбине, које су детерминисане економски, углавном портретира, не апострофирајући случајеве Панета, баба-Станике, Димче и Дунета (донекло и Драге с њеним мужем), као ствари колектива коме припадају. Као да се отргнуо од стабла чији су плод. Но, све нити између њих и елемената у којима живе нису прекинуте. То најбоље показује „Муж”, једна од најзрелијих Митровићевих прича из поменуте збирке. У њој је дат тип богате уседелице, којој је потребан само мужјак, већ је у њој интелигентно предствљен положај сироте раднице, Димчине неудате ћерке, која је, живећи у пролетерској кући са још патријалхалним оковима мозга укућана, постајала сметња све већа уколико је залазила у године. („Брат јој је за сада погледима само говорио да иде, да му ослободи кућу, треба и њему. Али једнога дана када се мање буде уздржавао, рећи ће јој отворено: „Шта чека, што не нађе начина да се некако очисти из његове куће? Њему треба, а у својој рођеној кући не може да се окрене од тескобе”).

Брана Митровић је тек показао свој књижевни лик, откривајући једну средину чија је животна филозофија садржана у често поновљеној сентенци апатичног пролетерског лумпа: „Кој има, па да има; које нема, никад да нема!”

%

Но, Митровићева афирмација као лесковачког приповедача зависи од даљих његових напора на уметничкој обради онога што је досадашњим делом већ захватио или онога што убудуће буде захватио са непресушног животног врела овог града, у коме се живело и патило, волело и страдало, и тамо где се видело – у чаршији и на улици, и тамо где се није видело – иза зидова кућа и дућана.²²⁷

II

„Једноставан и концизан у свакој реченици, тежећи да продре у срж онога о чему прича, Брана Митровић успева да нас веже за своје ликове”.²²⁸ У свакој његовој приповетки основа је, рекло би се, обичан догађај каквих је на стотине. Али, том обичном, свакодневном, Брана Митровић даје посебну топлину, обојеност, избија носталгија, кроз свакодневне дијалоге, одједном, израста пред нама један нови свет који

²²⁷ Из нашег Манчестера, стр. 122-127.

²²⁸ В. Хубача, Преглед..., стр. 43-44.

нисмо знали или смо га, у овој трци са временом, врло брзо заборавили. (...) Митровић са много љубави говори о људима, који су једноставни''. (...) Брана Митровић врло вешто, са мером на првом месту, употребљава изворни говор људи лесковачког краја. И то његовим приповеткама даје посебну арому, животност, оживљава пред нама време протекло.

У збирци приповедака „*Време прошло*”, Бране Митровића има и оних са темама из народноослободилачке борбе и времена окупације. У тим приповеткама, Брана Митровић је психолошки дубљи, трага за оним суштинским у поступцима и деловању актера. Очити пример за то је приповетка „*Била је то борба*”. Атмосфера, ликови, све је то дато са извесним осећањем мере.

(...) Брана Митровић нам је овом својом збирком приповедака причинио ретко задовољство да се сетимо времена прошлог, да се замислимо над њим. Због своје једноставности у казивању истина о том времену, реалности, непосредности и искрености. Као такву треба је примити и прихватити.²²⁹

III

Једна од најзанимљивијих личности Лесковца свакако је Брана Митровић. Многе генерације сада већ старијих Лесковчана памте га као педагога, иза кога су остале многе анегдоте а његова права вокација, ипак, била је писана реч.²³⁰

Бавио се белетристиком и новинарством, писао приче, романе, драме, књижевне и позоришне приказе, новинске чланке, репортаже и извештаје са разних скупова и догађаја, радо улазио у полемику и активно учествовао у културном животу Лесковца. Последње године живота, после пензионисања, провео је у интензивном раду на „*Речнику лесковачког говора*”, на коме је радио готово целог свог радног века и чије је објављивање у едицији Народног музеја ипак дочекао. Овај Речник, који је *сматрао својим животним делом*, дочекан је у јавности са подељеним утисцима, изазивајући похвале али и оштре критичке одзиве у штампи.

Почео је да пише и објављује још као студент. *Прву причу*, са спортском тематиком, објавио је у листу „Спортиста” још 1931. године; прича се и тако зове „*Спортиста*”. Реч је о једном дечаку који ће се посветити фудбалу; такође, реч је о сиромашној средини у којој се радња одиграва. Педагошка намера пишчева је очигледна. Тако се већ у првој причи, која има више одлика репортаже, оцртава тематски круг из кога ће и касније писац Брана Митровић ретко излазити. Следила је сарадња у „Недељним новинама”, листу који је уређивао Јован Јовановић, који је такође излазио кратко време, али који је оставио дубок траг у лесковачком новинарству. Брана Митровић је у „Недељним новинама” развио врло плодну белетристичку, критичку и новинарску делатност, објављујући

²²⁹ В. Хубач, *Наше стварање*, мај 1971.

²³⁰ Николај Томченко, Професор Брана Митровић 1908-1984, Помак, бр. 7-8, април 1998.

приче, књижевне приказе, чланке о књижевности, полемике и репортаже, као и новинске извештаје и чланке.

После дипломирања на Групи за књижевност и српски језик (имао је срећу да слуша предавања *Александра Белића*, *Павла Поповића*, *Стјепана Куљбашића*, *Уроша Џонића*, *Павла Стевановића* и др. познатих зналаца и професора тога доба, највећих имена наше књижевне науке), Брана Митровић се у правом смислу нашао на животној раскрсници са које се, силом прилика, упутио на тежак и крвудав пут. Није могао да нађе запослење у Лесковцу, па се у почетку морао и даље бавити новинарством и књижевношћу, али и предавањима на курсевима експеранта и држањем часова слабир ученицима; запажена су била његова предавања на Народном универзитету. Поводом предавања о данашњем ученику, „Недељне новине” су два пута писале, а у закључку свог приказа са предавања „Бране Митровића, дипл. филозофа”, Јован Јовановић је писао: „Г. Митровић, сасвим млад човек, продоран као ситна киша, истрајан у раду, са дубоком и искреном социјалном вером, наговештава човека од кога друштво има разлога да очекује. Он је још један доказ о виталности и способности новог поколења које свом снагом надире”.

Да је Митровић заиста био писац и јавни радник који обећава и чије је деловање било драгоцено, сведочи кратко обавештење објављено такође у „Недељним новинама”, да он одлази у Загреб где је постављен за суплента Класичне гимназије и да се редакција нада да ће наставити своју сарадњу са листом. То се и обистинило – Брана Митровић је и даље неуморно писао за „Недељне новине” где се, у есејима и написима, јасно определио за тзв. социјалну књижевност која тада узима све више маха. О томе сведоче његови написи као што су „Социјална књижевност”, „Грађанска књижевност”, „Покрети у уметности” итд. Међутим, да је пут Бране Митровића био крвудав и често помало необјашњив, са оштрим заокретима, потврђују следеће чињенице: залажући се за социјалну књижевност и пишући приче са тзв. социјалном тематиком у „Недељним новинама”, Брана Митровић године 1935. објављује једну причу („Динча”) о идејама Милоша Црњанског који је баш тада био у непомирљивом сукобу са Митровићевим истомишљеницима из покрета за социјалну књижевност; осим тога, Митровић у „Недељним новинама” објављује приказ предавања Ратка Павловића под насловом „Једно бомбастичко предавање” на „Народном универзитету” и са једном алузијом да и интелектуалцима, који су могли да прате пренатрпано и грозничаво изговарано Павловићево предавање, „дијалектички материјализам звучи као грмљавина светова светог Илије”. На овај доста збуњени и збркани приказ, који је ипак остао углавном на алузијама, љутито је одговорио Ратко Павловић подвлачећи приказивачеву, тј. Митровићеву, недоследност кад тврди да је нереално и антисоцијално расправљати о дијалектичком материјализму. У извесне незгоде са својим неистомишљеницима Митровић је упадао и приказујући неке концепте

духовне музике, сасвим у духу напредне науке тражећи да се та музика повеже са друштвеном стварношћу, на шта су му опоненти, музички стручњаци, одговорили да он није музички образован и да у те проблеме не треба да се меша.

IV

Настављајући своју белетристичку и уопште публицистичку делатност, и дуго после укидања „Недељних новина”, Брана Митровић је непосредно пред рат објавио неколико прича и фељтона у београдској „Политици”, што је, вероватно, и највећи домет његовог предратног рада. Реч је о причама и фељтонима као што су „Другови”, „Доне се бори за љубав”, „Петар ходи брата”, „Свој своме”, „Писмо пријатељу”, „Писмо на часу”; осим тога, тридесетих година Брана Митровић је и дописник „Политике” и „Правде” из Лесковца.

Своју новинарску делатност Брана Митровић није прекидао ни за време окупације. Сада сарађује са „Новим временом” и та сарадња се протеже на читаво раздобље од 1941. до 1944. године; та чињеница му са доласком нове власти доноси велику непријатност и он извесно време проводи у затвору. Ипак, све се срећно завршило и појавом „Наше речи” Брану Митровића поново видимо као врло агилног сарадника који објављује приче, пише критичке приказе и чланке, извештава са разних састанака и још нешто – редигује материјале за лист, обавља технички део посла и врши коректуру слога. Опет је ту она личност на коју се може рачунати и о чијој енергији и употребљивости пише у цитираном приказу Јован Јовановић.

Нова драматична ситуација у животу Бране Митровића догодила се школске 1958/59. године када просветне и политичке власти један његов педагошки гест у настави књижевности примају као неку врсту диверзије; тада Брана Митровић бива одстрањен из наставе и неколико година проводи као службеник лесковачког Сајма текстила. Погођен неправдом, стално је говорио како свако мора да носи свој крст. Ипак, после неколико година враћен је у наставу и пензионисан је као професор лесковачке Пољопривредне школе.

%

Пре рата објавио је омању збирку прича под насловом „Искрице из Дубочице”; после рата, у издању Радничког универзитета, објавио је књигу истог обима, приче под насловом „Време протекло”; није више писао за Нашу реч, али је зато објављивао приче и чланке у „Лесковачком зборнику”, „Нашем стварању”, чији је сарадник од почетка излагања овог првог послератног лесковачког часописа за књижевност и културу, „Градини” (Ниш) итд.

%

Оставио је за собом неколико необјављених рукописа прича, романа и драма. То је заоставштина коју треба погледати и установити да ли треба и како те рукописе објавити. Реч је, на пример, о збирци прича „Гласови из Дубочице”, роману „Младост Прокопа Самарцијског” и драми „Срца у бури”, с тим да се мора рећи да то није све. Та чињеница обавезује истраживача лесковачке књижевне баштине да се позабави делом Бране Митровића за кога сам на самом почетку рекао да је по много чему занимљива личност јавног, културног и књижевног живота Лесковца. Јер, не само дело, не само књижевни домети тога дела, него и начин на који је живео, како је пролазио кроз животне буре и време у коме је чинио све оно што је био приморан и што је свесно бирао заслужује студију која би тежила да осветли и то дело и тај живот али и време, његове мене и недоследности, којима се личност о којем је реч с мање или више успеха прилагођавала, промашујући али и погађајући.

V

РЕЧНИК ЛЕСКОВАЧКОГ ГОВОРА - Речник лесковачког говора Бране Митровића доживео је два издања. О том речнику писали су веома опширно и са тежњом да искажу своје критичке примедбе и своје поштовање према напору састављача Јован Јовановић и Добривоје Каписазовић, Лесковчани који су из љубави проучавали лесковачку прошлост и Лесковчане. Позитивно мишљење о речнику изразио је познати језички стручњак Милија Станић, који се и потписао као рецензент.

С напоменом да о Брани Митровићу треба писати и да га се треба сећати, завршавам овај кратак и непотпун осврт на једну изузетно занимљиву појаву лесковачке не тако далеке прошлости.

%

Лесковачки говор данас треба, да би се схватио како ваља, посматрати са два становишта. Са становишта онога шта он представља до данас, као говор и језик једне јужноморавске области, и према друштвеној улози и важности коју је обележио у свом постојању и деловању.²³¹

Само, да бисмо могли макар у општим цртама да назначимо оно што је основно у оба та правца у њему данас, јер је скоро непремостиви проблем ближе одредити како је то било од његовог почетка пре деценија и векова, треба пре свега рашчистити појам говора уопште у лингвистичком значењу.

На жалост, ни о томе данас наука још не може много да каже.

Проблем говора у лингвистичком значењу још увек стоји отворен. Он тек треба довољно да буде пречишћен и објашњен. Као научни проблем је у науци новија појава у испитивању, мада он као такав постоји заједно са

²³¹ Проф. Брана Митровић, Пред лесковачким говором данас, Помак, бр 11/12, април-септембар 1999, стр. 44. (Напомена: Пренето из Лесковачког зборника бр. XIX 1979. године).

постојањем дијалеката у нашем језику. Говор је, дакле, стара појава у језицима скоро колико и дијалекти у њима, с којима је он ишао више или мање упоредо. А како се наука још увек недовољно бавила дијалектима, у толико је још мање застајала на говорима у њима. Тек ново време је довело до тога да се говорима посвети одговарајућа пажња.

Оно најважније, после свега овога, ипак назиремо у природи говора.

Под појмом говора у лингвистичком значењу данас се подразумева нарочита, најмања језичка целина у оквиру једног дијалекта, заправо – претежно у оквиру једног наречја. Др Асим Пецо је у једном осврту свом на говору, овако означио његову појаву: „Унутар граница једног наречја може бити речи о различитим говорима или говорним типовима било да је у њима диференцирање према акценту, гласовним, обичним или неким другим особинама”. Говор се, дакле, оформљује у оквирима постојања и деловања једног наречја. Ми данас још не знамо сигурно, ствар је у испитивању, колико се говор конкретно, под којим непосредним околностима, временским, територијалним и индивидуалним, најпре образује а затим и даље развија. Проф. Милија Станић је објавио 1974. године обимну студију о свом родном, ускочком говору (Ускочки говор, Бгд, 1974, Институт за српскохрватски језик), али је више описао његово стање него што је улазио у његову генезу. Истом поступку је прибегао и публициста Јован Михајловић са лесковачким говором у својој брошури (Лесковачки говор, Лесковац, 1977, Библиотека музеја у Лесковцу). Можда су све поменуте околности присутне при појави једнога говора. Ипак, оне су, по свој прилици, посебне и различите код сваког говора, и крећу се од говора до говора. Опште обележје им је, свакако, регионалност. Говор је на првом месту везан за простор на коме је поникао, развио се и функционисао изграђујући на њему своју језичку особеност. Сви наши дијалекти имају, тако, своје говоре, мање или више развијене, само усмене или и усмене и посмене.

Један од најпознатијих међу њима је и наш, лесковачки говор. Оно што се односи на говоре уопште важи и за њега. То дуго није било јасно. Почетком овога века (XX века – примедба Д.К.), када је писао своје *Дијалекте* (Дијалекти источне и јужне Србије, Бгд, 1905) др *Александар Белић* га није разликовао од јужноморавског наречја: „Јужноморавски говор представља интересантну и поучну слику постанка многих дијалеката Балканског полуострва. Таквих говора на Балканском полуострву има више него што се мисли. Они се развијају и сада, на наше очи” (стр. LXIII). Јасно да се овде радило о јужноморавском наречју, а не говору, пошто је данас и обичном логиком јасно како је говор само себи циљ, и из њега се не развија ништа и даље од њега. За науку је данас непобитно јасно како лесковачки говор проистиче из јужноморавског наречја, и међу њима је сада видна разлика поред њиховог очигледног сродства. Иако су на истој територији свако од њих има своју област на којој развија унутрашње особине. Док према самоме Белићу

јужноморавско наречје захвата ширу територију, између Врања и Сталаћа и Влашког поља и Црног врха, лесковачки говор се у том оквиру сместио између Грделице и Брестовца и Равног Дела и Бублице, ако се усвоји граница коју му је у својој брошури обележио публициста Михајловић. Према овоме, док јужноморавско наречје води језичке особине једне широке, врло разнолике територије јужног Поморавља, лесковачки говор их је кондензовао у регионалном оквиру у коме се оформио и развио. Он се више држао свог средњовековног узора него наречја, које је примило утицаје са разних страна. Оставши доследно на старој, средњовековној језичкој варијанти, на првобитној рецензији, како у фонетици тако и у морфологији, етимологији, синтакси и акценту, он представља потпуну диференцијацију од јужноморавског наречја. Градећи специфичне своје локалне особине, према одговарајућих околностима и потребама, лесковачки говор је до данас остао њима веран, чувајући полуглас, дифонг, свдећи именску промену на два падежа, редуцирајући коњугацију на најнужније облике и пунећи лексику подједнако старим и новим изразима и речима.

Тако је постао регионални језик лесковачког краја, лесковачки говор.

Тек треба утврдити када и како је до тога дошло. То је проблем далеке прошлости нашег краја. Оно што можемо са већом сигурношћу да потврдимо то је зашто је до тога дошло. Врло је рано постојала потреба, коју више наслућујемо него што можемо да докажемо, за образовањем таквог говора нашег краја. Развијање Лесковца као центра јужног Поморавља изискивало је непосредније говорно средство. Државни центар се све више удаљавао од лесковачког подручја према северу, а касније га је уопште нестало с окупацијом јужне Србије све до краја XIX века. Лесковачки крај је престао да учествује, због тога, у развијању књижевног језика, одсечен од тога процеса вековном окупацијом, па се осврнуо око себе у стварању својег језичког средства. Тако је постала основа и друштвена потреба за лесковачким говором. Друштвена активност и друштвене потребе су то све више наметале. Лесковац је привредно и друштвено све виче јачао, наметао се читавом јужном Поморављу као предводник. Публициста Михајловић у поменутој својој брошури о томе примећује: „Скоро од самог оснивања је Лесковац већа насеобина. У XIV веку, на пример, био је станица за караване. Дубровник је с Лесковцем имао трговинске везе још у XV веку”. У време губљења независности српске средњовековне државе Лесковац је привредно био повезан тако не само са севером, него и са југом, тргујући и са Мекедонијом и Грчком. За то му је био потребан језик усмено и писмено. Он је прерађивао наслеђене језичке елементе рецензије, мешавине старословенског и народног језика, и тако градио лесковачки говор. Намењен првобитно практичним усменим и писменим потребама, тај говор природно није остао само на тој фази развоја. Он се развијао, све више ширио као такав, па је прешао и у народно стваралаштво као књижевни језик краја уопште. На лесковачком

говору су некле фолкорне књижевне творевине, лирска поезија са нешто епском, разноврсна проза (прповетке, пословице, загонетке и друго). А када се са ослобођењем националне територије и лесковачки регион повезао са вуковским књижевним језиком, он није одбацио свој говор. У њега су већ у толикој мери биле уграђене локалне и индивидуалне особине, да га је и даље задржао, практично у свакодневном саобраћају и у области књижевног фолклора. Он је имао своју суштину и своје даље потребе постојања које нису биле у супротности, противуречности с књижевним језиком земље. Онако исто као што ни говор кајкавског и чакавског подручја српскохрватског књижевног језика нису само били ни у каквој противуречности са књижевним језиком, него су општеусвојени као други књижевни језици. То је, у ствари, за своје подручје био, иако непризнат као такав, и лесковачки говор. Он је вршио своју књижевну и културну улогу не само као језик уопште, него и кроз књижевни фолкор на читавом свом региону. Није му много требало да се од практичног језичког средства преобрази временом, у недостатку књижевног језика, у регионални књижевни језик, који је усменим путем описивао живот, навике и духовну развијеност људи нашега краја у борби за опстанак и живот, као и вечите људске борбе и постојање уопште. У том погледу је лесковачки говор давао највише што један говор може дати, испуњавао улогу регионалног уметничког средства.

Тако је лесковачки говор испунио обе своје улоге, као језичко и уметничко средство подржавања и подизања народа. Тиме, разуме се, није речено све што данас треба рећи и урадити са лесковачким говором.

У вези са његовим постојањем и деловањем имамо дуг према њему. Њему је данас потребна подршка у даљем настојању, друштвена подршка и оживљавању и преображају и сређивању онога што је он већ дао и даје и даље, у његовом проучавању из друштвених и научних разлога. Ако смо са тим закаснили, па је један део стваралаштва лесковачког говора неповратно нестало, као све што је усменог карактера и не буде на време забележено, време је да прекинемо с тим пропустима. Ако је до сада било оправданих и неоправданих разлога за ово закашњење, друштвени је моменат сада да се и једни и други отклоне без великих жртава. Прва је наука дала повода за то занемаривање нашег говора. Још у својим чувеним студијама др Александар Белић није поклатио пажњу лесковачком говору. Ни једну изворну фолклорну ствар лесковачког говора он није забележио, што није случај и са говорима источне Србије. Други после њега су још мање настојали на лесковачком говору. Први покушај у том правцу, у настојању да се да основна језичка слика лесковачког говора настао је тек у наше дане са поменутом брошуром публицисте Михајловића. И сама лесковачка јавност, усмена и писмена, слагала се с тим пренебрегавањем свог сопственог говора. Поред несхватања његове важности, на то је деловала и предрасуда о њему. Према њој лесковачки говор није ништа друго него само искривљени, изврнути говор књижевног језика. Према тој

предрасуди многим Лесковчанима је чак њихов говор био смешан. То схватање се држало и у школама, где су наставници „бранили” књижевни језик од негативног деловања говора.

Напоредо, дакле, са отклањањем разних предрасуда и пропуста из прошлости треба то учинити и са лесковачким говором.

Звуци нашег говора успешно одјекују преко наше радио станице сваких петнаест дана. Прикупљена је оригинална грађа за обиман речник нашег говора са 6.000 одредница чије планирање за објављивање ове године није далеко. Само је то почетак. Још ни једна приредба у граду, а нарочито шире од њега у самој земљи, није организована у циљу манифестације онога што је најлепше у нашем говору. Једна шира и организована акција треба не само да подигне наш говор на висину која му одавно припада, него и да сакупи и објави оно што је до сада створено. Као што спасавамо већ деценијама средњовековне фреске из њихових наслага малтера и креча да бисмо очували један део некадашњег сликарства, тако треба да скинемо наносе, предрасуде и неразумевања и са многих творевина нашег говора. Он има не само културну него и научну важност као документ за упознавање наше прошлости и садашњости. Он је једно од ретких сведочанстава о путевима којима је до данас прошао наш савремени књижевни језик. Његова језичка особеност, изражајност и лепота не смеју се више препустити њему самом.²³²

VI

Брана Митровић се јавља године 1931. цртицом „*Спортиста*“ и тиме одмах наговештава своју литерарну вокацију и прврженост журналистичком начину изражавања. Додуше, будући из врло сиромашне лесковачке породице, и како није могао одмах по дипломирању да нађе школу у којој би добио стално намештење, Брана Митровић се *морао* прихватити разноврсних послова. Он је најпре дописник београдске *Правде* (1930), а онда *Политике* (1931, 1949) из Лесковца и Вуковара (1940), а затим *Новог времена* (1941-1945), што му после рата доноси велике неприлике које су, срећом, биле краткотрајне.

%

После рата, Митровић све до 1959. хонорарно ради у *Нашој речи* као извештач, редактор и коректор, али ту објављује и позоришне, књижевне и филмске приказе, као и своје приповетке, од којих неке налазе своје место у његовој јединој послератној збирци „*Време протекло*“, која је угледала светло дана. Већ овај кратак преглед показује да је Брана Митровић био трајно везан за журналистику, и да је она једна од две најинтимније и најснажније вокације.²³³

²³² *Напомена*: О лесковачком говору опширније видети у посебном делу ове студије.

²³³ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац, стр. 88-89.

Што се тиче међуратног периода, Брана Митровић је све до одласка у Загреб за суплента једне од тамошњих гимназија држао курсеве експеранта, преводио са експеранта, поучавао ученике, појављивао се као предавач на катедри Народног универзитета, постао један од најагилнијих сарадника „Недељних новина“.

(...) Као журналист, Брана Митровић је највише пружио у „Недељним новинама“ где се заиста осећао као близак сарадник и где су све његове способности могле доћи до изражаја; он је у овом лесковачком листу кратког трајања водио полемику, писао репортаже и мале есеје о књижевним проблемима, и приказе, и објављивао приче; када је одлазио на своју сталну прву дужност, добивши запослење, овај лист је то забележио следећом вешћу:

„Наши најближи другови и сарадници г. Брана Митровић и Аристомен Ристић отпутовали су из Лесковца. Г. Митровић је постављен за суплента Прве класичне гимназије у Загребу. Г. Ристић је отишао у Београд да доврши своје студије. Иако су територијално далеко, они ће увек бити и даље уз нас и сарађивати на листу.“²³⁴

(...) У *Недељним новинама* је објављен први критички текст о његовој јединој међуратној књизи прича „*Искрице из Дубочице*“.

(...) Брана Митровић се у есејима, објављеним у *Недељним новинама*, децидирано изјашњава за социјалну књижевност, што претпоставља негацију тзв. грађанске књижевности. Тако, на пример, у чланку под насловом „*Грађанска књижевност*“, Брана Митровић најпре констатује да се не зна какав је био почетак ове књижевности – јер недостаје литературе из које би се то могло разабрати.²³⁵

%

Брана Митровић је објављивао највише у *Недељним новинама*, а затим неколико прича у *Политици* (његове приче допале су се, на пример, *Црњанском*). Он је целога живота писао за новине, као и прозу, а у рукопису му је остало нешто прича, и романа и драма. Боље су му, чини ми се, приче писане између два рата од оних које је објављивао после рата у *Нашој речи*, јер ове имају једну не баш књижевну тенденцију; желе, наиме, увек да саопште „*напредну поруку*“ у духу социјалистичког реализма; и стил тих прича је често натруњен извесним паролаштвом, као на пример у причи „*На новом путу*“ која се завршава реченицом: „*И пошли су сваки на своју страну путем народне борбе.*“²³⁶

%

У сећању Лесковчана и оних који се интересују за интелектуалне токове и литературу, као и оних који људе памте само као своје суграђане

²³⁴ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 93-94.

²³⁵ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 96.

²³⁶ Николај Тимченко, *Књижевна баштина Лесковца*, стр. 104.

– Брана Митровић је остао пре свега као професор а мање као писац и журналиста. Своје дело он је крунисао „*Речником лесковачког говора*“, по коме је постао познат и ван свог подручја.

Његово дело није сагледано у целини, поготово због тога што није познато јавности јер је остало много његових радова у рукопису.

За хроничара литерарног живота Лесковца и критичара, ово неистражено дело може бити од великог интереса. Ко зна – можда ће се показати да је у Брани Митровићу Лесковац имао свога писца.²³⁷

VII

МИЛОШ ЦРЊАНСКИ О БРАНИ МИТРОВИЋУ - Књижевни летописци завичајног поднебља Лесковца не би смели испустити из вида овај драгоцени прилог аутора Сеоба и Дневника о Чарнојевићу, поготово што их, таквих прилога, баш нема у књижевној историји овог краја Србије, а и због Бране Митровића кога заслужено памтимо по „*Речнику лесковачког говора*“, као посебном облику јужноморавског наречја.

Први пут штампан је под насловом „*Брана Митровић – један нови таленат наше књижевности*“, у часопису „*Идеје*“, Београд, 13. 04.1935., број 22. стр. 6, ћирилицом и са потписом М. Цр. Текст преузимамо из Дела Милоша Црњанског, том десети, књига 21, у издању Задужбине Милоша Црњанског и Нашег дома – Editions l’age d/home, Lausanne, Есеји и чланци I, Књижевност – Уметност, Београд, 1999.²³⁸

%

Неспорна чињеница да у провинцији имамо много часописа. Литература се распарчала и провинцијајализирала. Стоји и то да у провинцији имамо много „*писаца*“. Ко све није „*песник*“ и „*књижевник*“ код нас по паланкаман.²³⁹

Ретко се, у томе, нађе ма шта утешно. Па најбоља је та детињаста игра уређивања литерарних ревија, тог окупљања песника, тог издавања књига још у Босни, где је најозбиљнија, и у Црној Гори где је, кад се одбију неколико марксистичких дрекаваца, најсимпатичнија.

У Сарајеву и часописи, и књижевни рад уопште, носе обележје озбиљнијег потхвата, а на Цетињу, у Подгорици и Никшићу, међу најмлађим писцима има неколико младих људи који не само што нису без талента, него имају и искрену жељу рашчишћавања наших, ни мало ружичастих, књижевних прилика.

Ипак, овај млади писац и његова прва, мала збирка, заслужује исто тако пажњу, јер је литерарна вредност ове мале збирке реална.

²³⁷ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 104-105. *Напомена*: У „Књижевној баштини Лесковца“ објављено је поглавље „Журналистика и белетристика Бране Митровића“ (стр. 88-105). *Напомена*: Књижевна баштина Лесковца објављена је после Тимченкове смрти, књигу је приредио Предраг Стајић.

²³⁸ Милош Црњански, Брана Митровић, Успења бр. 2, Лесковац, август 2007, стр. 24.

²³⁹ Милош Црњански, Брана Митровић, Успења, бр. 2, стр. 24. *Напомена*: Преносило комплетан текст.

Родом из Прокупља, син занатлије, са утисцима из ратова и тешких дана после рата, новинар у индустријском Лесковцу, г. Брана Митровић, самим својим животом стекао је, нема сумње, оштро око опажања. Литерарна атмосфера у знаку социјалне књижевности може с правом да му годи. Само што, у исто време, на почетку свога рада, овај млади писац показује у својим причама и много лирског, поетичног у својој прози која није тенденциона ни сува.

Овај млади писац, као мало ко после Б. Станковића и Сремца, полази у своју литерарну каријеру са нечим дубљим од обичног фотографисања оних крајева, и књижевних репортажа.

Нешто истинско и меко има на себи његова проза, печат свога завичаја и те кратке приче о Панету божјаку, баба Станки коју цела варош неправедно прогања, или она сјајна дата о Динчи, пекару који у свом пијанству додирује главном највише добро, све су то књижевни покушаји који су далеко изнад данас у нас уобичајних фелтона.

Име, г. Бране Митровића први пут се јавља на нашем књижевном хоризонту, у редовима наших почетника, али његова мала збирка прича, бар се нама тако чини, од почетка значи пун литерарни успех, и боља је, дубље вредности, од свих других које је наш лист имао да прикаже у последње време.

Нама се чини да је Дубочица, у овом младом писцу, добила талентованог приповедача који већ првом својом збирком даје књижевни рад заслужан да се примети и ван уских граница једног провинцијалног листа.²⁴⁰

²⁴⁰ М. Црњански, Брана Митровић, Успења, бр. 2, Лесковац, август 2007, стр. 24. *Напомена:* На насловој страни бр. 2 Успења записано је: „Нема сумње да су Успења, већ својим називом, обраћање читалачкој јавности највишег реда, које уједно значи потврђивање визије и изношења стваралачких прегнућа у области назначених у заглављу (знање, веровање, стварање, вредновање), један пун и богат свет стваралаштва, поредив с духовним светом, с којим се уздиже биће човека уопште. Свешћу о сопственим прегнућима и домашјима, пре свега разложима своје присутности на културној мапи наше земље као српски часопис који излази у Лесковцу, „Успења“ несумњиво већ јесу публикација ширих концепцијских преимућстава у односу на сродна и већ овештала часописна штива „за књижевност, уметност и културу“, пре свега у средини у којој се појавио и излази. „Успења“ иду у врсту мултидисциплинарно и ревијално засноване концепцијности у роду часописне периодике. „Успења“ ће такође следити модерне критичке смерове свога доба, према хоризонту садашњих европских промена.

АТАНАСИЈЕ МЛАДЕНОВИЋ

Међу најпознатијим лесковачким интелектуалцима између два светска рата био је педагог, драматург, хроничар и новинара *Атанасије Д. Младеновић*. Биле је свестрана личност не само лесковачког краја већ читаве јужне Србије.²⁴¹

Атанасије Д. Младеновић Таса (чика Таса) рођен је 9. августа 1899. године у Лесковцу. Рано је остао сироче, растао је без оба родитеља. Још од раног детињства упознао је сву суровост живота. Његов суров живот формирао му је радан, смишљен и озбиљан карактер. Основну школу и два разреда Гимназије завршио је у Лесковцу. Не могавши да поднесе самачки живот, одлази у Београд код старијег брата *Веље Младеновића*, правника. Трећи и четврти разред гимназије завршио је 1913. године у Другој београдској гимназији. Његов брат Веља умире 1914. године. Убрзо му је умрла и сестра *Драгица*. После губитка брата и сестре, Таса се враћа у Лесковац и септембра 1915. године уписује други разред Учитељске школе у Скопљу. Међутим, ратна ситуација 1915. године била је тешка за српски народ. Спроведена је општа мобилизација свих војних обвезника и регрута. У граду на Ветерници није било радне снаге. Атанасије је примљен за службеника у начелству Среза Лесковца. На тој дужности провео је од фебруара до 10. августа 1915. године.

После бомбардовања, Бугари су окупирали Лесковац. Освојили су град и опљачкали добра, завели су терор и увели своју власт. Похапсили су угледне Лесковчане: попове, банкарне, трговце индустријалце, занатлије, службенике, учитеље и професоре. Спровели су их у Сурдулицу и на зверски начин побили, а мањи део одвели у логоре у Бугарској. Ни Тасу нису поштедели већ су га 2. марта 1917. интернирали у Сливен, у заробљенички логор за Србе јужне Србије. За годину и седам месеци, Таса је био неми сведок свакодневног мучења и умирања Срба у бугарском казамату. Из заробљеничког логора вратио се 1. октобра 1918. године, после капитулације Бугарске у Првом светском рату.

Сурово ратно детињство оставиће трајне последице у његовом бићу и надахнуће за прво његово литерарно дело „*Патње српског народа 1915-1918*”. По повратку, Таса се поново запослио у начелству Среза лесковачког. После осам месеци напушта службу и поново уписује учитељску школу у Скопљу, коју завршава 1921. као ђак генерације.

Министарство Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца поставило је Младеновића за првог српског учитеља основне школе у Босилеграду,

²⁴¹ Добросава Туровића, Атанасије Младеновић, Лесковчанин, бр 12, фебруар 2000. године; Туровић даје и следећу напомену: Литература и документација: Персонални досије Атанасија Младеновића (својина мр Слободана Младеновића Ботка), Сто година Лесковачке гимназије, Д. Гроздановић, Просвета, школство и култура 1941-1945, Лесковац 1973, Ђура Радосављевић, Сто Чика-Тасиних година, Наша реч, 6, 12, 19. и 27. август 1999. године.

који је присаједињен 1919. Југославији. Пре Тасе учитељи су били бугарски даскали. Није му било лако у забитом и беспутном крају. Но, убрзо се жени Драгицом, кћерком Глигорија Горче Митровића са којом је изродио леп пород: Радмилу (саобраћајни инжењер, учесник НОР-а и интернирац), Радомира (рударски техничар), Верицу (преминула врло млада), мр Слободана Ботка, (професора) и Душанку (професора атомистике).

Педагошке способности испољио је у раду на унапређивању наставног поступка и писању ђачких уџбеника, као и на пољу књижевности. У поменутим делатностима, у периоду 1921-1940. године, Таса је био први човек јужне Србије.

(...)

По завршеним студијама Атанасије Младеновић је 18. јула 1928. године постављен за школског надзорника Среза јабланичког. Био је управитељ Основне школе у Лебану и председник Учитељског друштва у Јабланичком срезу. И у Лебану, Таса оснива народну књижницу и читаоницу, женску занатску школу и женско друштво. Краће време, 1929. био је управитељ Државне грађевинске школе у Блацу.

Сагледавајући кадровске потребе за јужну Србију и Македонију, Министарство просвете Краљевине Југославије, 1. јула 1930. године доноси декрет о постављењу Атанасија Младеновића за школског надзорника у Прешеву. И у том забитом и заосталом прешевском крају, Таса обнавља Народну књижницу и читаоницу. Оснива Соколско друштво и сеоске соколске чете у Биљачи и Среско учитељско удружење са седиштем у Бујановцу. Пуно времена посветио је народном просвећивању Срба и Шиптара.

После две године службовања, 1. јула 1930. године, Младеновић је премештен за школског надзорника у Битољу. И у новој средини, Таса је испољио просветарске и људске вредности. Отворено је 30 одељења и омогућено 1.500 ђака за редовно васпитање.

(...)

Младеновић је написао три ђачке читанке и пет школских уџбеника: „Извођење наставе у народној школи” (Битољ, 1936), „Педагогија наших народних песама” (Београд, 1936), „Распоред наставног градива за други и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији” (Београд, 1939), „Читанка за трећи и четврти разред основних школа у Краљевини Југославији” (Београд, 1939), „Читанка за трећи разред основних школа у Краљевини Југославије” (Београд, 1939), „Читанка за четврти разред основних школа у Краљевини Југославије” (Београд, 1939) и „Методска упутства за рад у основним школама” (Београд, 1940). Његови уџбеници и читање унели су новине у тадашњој настави у школама Краљевине Југославије.

После успешних 15 година рада проведених у јужној Србији, Атанасије Младеновић премештен је из Битоља, 14. августа 1936. године, и

постављен за инспектора за основну наставу Министарства просвете Краљевине Југославије. Обављао је и дужност шефа персоналног одељења – одсека. Као истакнути просветни радник и публициста изабран је у Просветни одбор Соколске жупе у Београду. За успешан рад и народно просвећивање у јужној Србије Младеновић је одликован орденом Св. Саве и Орденом југословенске круне.

Декретом је премештан за банског школског надзорника и саветника у Скопљу. Но, убрзо је 1940. године пензионисан као политички неподобан. Једно време није примао пензију. Нажалост, Таса ће бити пензионисан и у социјалистичкој Југославији.

У животном веку Атанасије Младеновић била су два пута, у оба светска рата интернирац. Други светски рат затекао га је на фронту војске Краљевине Југославије. После немачког напада и капитулације југословенске војске, Немци су га заробили 16. априла 1941. године на Страцину. (...) Са још пет Лесковчана спроведен је у Немачку, у Мосбург, у заробљенички логор „сталак 7а”, (40 километара од Минхена). Као доброг познаваоца немачког језика, одређен је за тумача. Услови живота и рада у логору били су лоши. Таса се тешко разболео од астме, спао је на 40 килограма. И поред лоших услова, Таса је у логору правио скице и писао рукописе „*Филозофија српских народних песама*” (два тома), „*Збирка књижевних састава*”, „*Збирка приповедака*” као и више приказа и есеја. Међутим, здравствено стање му се погоршало, те је после 2 године 4 месеца и 18 дана проведених у заробљеништво, 4. септембра 1943. године, пуштен кући „да умре”.

По повратку у родни завичај, Атанасије Младеновић није радио већ се лечио. По ослобођењу Лесковца, 28. јануара 1945. године Таса је изабран за члана Културно-просветног одбора лесковачког округа. Са Димитријем Марковићем, Младеном Савићем и Александром Гавриловићем, Таса је организовао више аналфабетских течајева. Такође, са Ђоком Поповићем водио је стручне учитељске курсеве и и школовао једну генерацију учитеља. Од 10. септембра 1945. до 28. октобра 1949.

Таса Младеновић радио је у Лесковачкој гимназији као предавач филозофије, психологије и логике. Као наставник поменутих предмета, које није факултетски студирао, умео је најсложеније и најстручније лекције поједноставити и сажети у тој мери да је изложена материја била јасна и разумљива сваком ученику. Био је омиљен професор и педагог Гимназије. Иако је био строг и искусан професор и педагог, то није никада у настави испољавао.

Важио је за једног од најбољих педагога и професора Лесковца. Ђаци су га из милоште звали „чика Таса”. Поштовали су његов ауторитет и избегавали да дођу на његове часове неспремни. Као професор није ђацима давао слабе оцене или обарао на матури, што је за данашње професоре невероватно да професор који не обара постигне завидну дисциплину на часу.

Атанасије Младеновић је више од две и по године био инспектор и повереник за просвету среза Лесковац, затим управник Градске библиотеке „Радоје Домановић”. Као врстан позавалац књижница и читаоница, Таса је обновио библиотеку на савременим библиотечким основама и увео популарна предавања, „усмене новине”. Важио је за једног од највећих радника у граду. У пензију је отишао са положаја управника Народног универзитета 1. јануара 1959. године. И поред свих изнетих чињеница, Таса је у новој Југославији два пута пензионисан: 30. априла 1959. и 1. августа 1961. године. Поред више похвалница и диплома, награђен је 1958. године новчаном наградом са 50 одсто његовог личног дохотка.

Умро је 22. априла 1965. године у Лесковцу.

Као матурант Учитељске школе у Скопљу Младеновић се посветио књижевном стваралаштву. Његов књижевни опус је разноврстан и богат. Писао је драме, приповетке, романе, затим монографије краја, школске и ђачке уџбенике, књижевне есеје, приказе књига и новинске чланке.

Таса Младеновић је био хроничар свог времена. Као познати педагог објавио је више научних радова. Сарађивао је у „Нашој речи” „Врањском гласнику”, „Варадару”, „Недељним новинама” и „Нашем стварању”.

Први је од свих писаца описао трагедију српског народа за време Првог светског рата. Његова драма „*Патње српског народа 1915-1918. године*” објављена је 1925. године у Врању (1936. године, друго издање). Драма је изведена у Лесковцу, Скопљу, Бујановцу и Куманову. Драма „*Између два светска рата*” изведена је у Народном позоришту Лесковца 1955. године.

Драма се догађа између два светска рата у Београду. Дело приказује живот људи и друштвене политике. Необјављен роман „Мали људи” говори о нашим логорашима у немачком логору 1941-1943. Као књижевник, Младеновић је написао и две збирке приповедака (необјављене), затим *књижевну студију „Коштана”* Борислава Станковића.

Између два светска рата објавио је књиге: „*Битол и његова околина*” (1937), „*Педагогија наших народних песама*” (1936), „*Јужна Србија – Вардарска бановина у речи, слици и броју*” (1939), а после Другог светског рата „*Водич кроз Лесковац и околину*” (1954) и „*Сијаринска Бања*” (1958).

%

Остала су у рукопису необјављена дела: „*Између два светска рата*”, „*Монографија о Великој Копашници*”, „*Монографија о Вучју*”, „*Споменици, културе Сијаринске Бање*”, „*Врањска Бања*” и „*Филозофија српских народних песама*” (у два тома), као и велики број приказа књига, превода, приказа позоришних представа, новинских и стручних чланака.

БОЖИДАР МИТРОВИЋ

I

Божидар Митровић је рођен 1913. године у Богојевцу, крај Лесковца. Доста касно је почео да објављује, али са оним што је издао или што је написао и оставио неће бити заборављен.²⁴²

Најпознатији је по збиркама „Свирала уз рало“ (Раднички универзитет Лесковац, 1973) и „Добродошлица за птице“ (где је заступљено још неколико песника, Раднички универзитет Лесковац 1968).

II

СВИРАЛО УЗ РАЛО – Четрдесет песама поете са села, који се већ јавио у многим нашим листовима и часописима заслужује пажњу утолико пре што је целом тематиком потпуно предан свом селу. Иако песме нису подељене у одељке, ми бисмо могли слободно рећи да су најлепше оне биографске иако заслужују пажњу и оне друге у којима истиче поштовање према пријатељима или размишља о неким битима живота.

*Нежна си као женске власи,
а мирс ти је тако врео,
осетићу те ма где си
и стопићу се над тобом цео.
(Лири)*

*Каква сам будала да ме свако стрви,
па и Јесењин беше слава кмета;
Ето и мени је сада у крви:
Сањало сеоско да буде поета..!
(Сеоски песник)*

Такве су и песме: *Песма и рало, Ја стражар, Воз и месец, Моје речи, Песник у пољу, То сам ја* и друге.

Један број песама посветио је пријатељима: *Рађање звезде* (Милану Здравковићу), *У библиотеци* (Свети Цветковићу), *Довиђења тмино* (Милојку Ђоковићу, новинару из Београда).

%

Иако је објављена оцена да су у његовим песмама сажима народни фолклор, тешко би се прихватило такво схватање ако се проучи ова поезија која извире из срца, из правог песничког врела.

²⁴² Станко Ђорђевић, приказ, Свирала уз рало, Раднички универзитет Лесковац 1973. године, Књижевне критике и студије, Литера Ниш 1979, стр. 93-94.

*Радујем се, мислим крај Мораве
На златно класје и дукатно зрење.
(У пољу)*

*Одјекују поља житна, поветарац хуји,
а у мени Поморавље новим ритмом бруји.
(Моравско поље)*

*Но срп, плуг ил коса,
и так песма бива,
док ме мије роса
насред мојих њива...
(Стих на њиви)*

Описним стиховима његово село је лепо и кад је сунце, и кад је кошава, и кад је мрак и кад је дан. Село је видео и описао само лирским тоновима. Он је чак и поносан што има два заната... „Пишем, орем и дрљам“ – каже у песми *Два заната*.

Прилаз сеоским темама му је оригиналан. Нема патетике, нема песимизма, нема тешкоћа од рада, нема ничег што угрожава добар живот сељака. Његова тема је осавремењена, блиска овом добу иако неангажована.

%

Љубав га није занимала. Али, последња елегична песма је, у ствари, она тиха, неокрњена, искрена љубав из сеоских дворишта. То је породична љубав. За њу је требало заиста снаге. Он је пронашао прави начин. И та туга на њиви је само туга са оном која треба да дође и да га усрећи.

*А кад је угледам пут села,
у грудима ми се отопи лед.
Е, сад ће бити опрашена њива цела
кад она узме до мене ред.
(Туга на њиви)²⁴³*

III

Иза човека, вели наш народ, остане само добра реч. Па тако и иза Божидара Митровића, јединог сељака писца лесковачког краја. То не кажемо тек за *моменто мори*, тек да се јубиларно подсетимо оних што минуше крај нас у брзом мимоходу...²⁴⁴

²⁴³ Станко Ђорђевић, приказ, Свирало уз рало, Раднички универзитет Лесковац 1973, Књижевне критике и студије, Литера Ниш 1979, стр. 93-94.

²⁴⁴ Др Зоран Чановић, Сећање на Божидара Митровића, Помак, бр. 6, 1998, стр. 8.

Дружевна реч љубави за човека, земљу, воду, небо – опори стих нашег Орфеја лебди нам у слуху, буди дамаре топле осећајности за природно, печално, тегобно и лепо, за патњу као извор сазнања.

*„Мораво, све ћу ја испричати
Неком далеком свету,
Нека они виде као у сну,
Где ти се белутак блиста на дну,
Створен у каменом цвету”*

Ишао је и посртао наш песник, како сам рече, „кроз машту и живот”, кроз неке плавичасте зоре, у којима „неки писар над свеском блене”. (У мозгу своје врту круњачу) и гура точак у свемир да крене – пловио је непознатим морима и галаксијама на свом песничком броду, питајући се: „Где сам”, молио помахнитала мора да „мирно ћуте”:

*„Ја сам ко славуј у лугу села
што песму своју срцем извија
од које кликћу поља и врела.”*

Полагао је пред собом и празним небесима паганске завете „као преци, врежом сплетен на њиви у селу”; свему што га је снашло, чему је био наредан, и кад му је смрт однела целу породицу, и кад је задње зрно безнадни спустио у бразду, пркосио је: „Горд као да је од мрамора”. Певао је свом завичају, родном Прибоју, Морави, Хисару, палом борцу, сам је клесао „граматику, речи и слова”, ослушкивао како „стриже тестера стабло данашњег доба”, стрепео од оног бремена ко би што нам свима „почива на плећа” (Т. Ујевић), он - „Основац, сужањ у огњеном паклу/ с оловком у руци против свих демона...” „Без сна и одмора и без једне луке”.

*У шљивику ме сунце у чело пољуби
У винограду ноћ потцима труби
У њиву ветар опита па се изгуби
И само шану што те чуди:
Пркоси горд као да си од мрамора
И песмом млади поздраву свет
И прости радост као Тагора
За поља мира и купина сплет.
(Сељак песник)*

Да ли смо знали да је живео међу нама и овакав човек. Самотник један, из Богојевца, самоук, пропевао је у педесетим, написао прегршт стихова, оставио недовршен роман о партизанској XXIII бригади, песничке записе,

писма уређивао људима душевним и мисаоним и сачувао одговоре... шта да се још каже о човеку чије је животом било трептало једнако под бљеском муње над Моравом и у светлуцању ситних варки у којем га „крадом сета зауздава”. Може ли песник доиста да нестане док му „дланови ко фосфор горе” док види „себе на крају света/ Ко вагон на петом колосеку.”

*Прамен магле што ми свио колена сељачко
Међу бразде пољске ко на груди чедне,
То ме жајка, пече, ти’ о племе орачко,
Ја сам овде сејач давни ко род пчеле медне.
Сан и јава још би хтели крила лет да вине,
Смер би зраку да ме кућа плаветнило неба,
Врећу прошлост свезао бих нек јој чами семе,
Али земља још све плоди те ме вртца веже
С ветром који љуља гране и сенку ми клати,
Ту се сељак песник роди да стихове реже,
Да измири задужење и удео плати.
(Задужење)*

%

Тако је певао Божидар Митровић, он који је видео и како „Живе песме кликћу, вију се кроз пруће/ срце варнички ватру из човека.” Можда је ту одговор на питање о песнику и времену, можда у стиху Ђакома Скотија:

*„Ако те питају о мојој смрти
Не веруј у смрт песника’’
(П.С. „Ако те питају’’)²⁴⁵*

У Песмопису, који је приредио проф. Мирослав Миловановић, налази се и име Божидара Митровића. О њему се говори као аутору заједничке збирке песама *Добродошлица за птице* (1966), где су, поред њега заступљени и Лазар Миленковић, Станије Станковић, Божидар Митровић и Љубомир Живковић.

%

Један од сељака песника, Божидар Митровић, почео је касно да пише и углавном се формирао у Клубу писаца при Радничком универзитету, а касније активно суделује у књижевном животу града. Стихови овог песника су једноставни, речи су свакодневне, обичне, али у сазвучју строфе постају мелдичније и топлије.²⁴⁶

²⁴⁵ Зоран Чановић, универзитетски професор, један је од ретких истраживача живота и рада „лесковачког Орфеја”. У лесковачким часописима је објављено само неколико Митровићевих песама. *Напомена*: Избор Митровићевих песама у посебном делу ове књиге.

²⁴⁶ Мирослав Миловановић, Уместо на маргинама, Песмопис, Културни центар Лесковац, стр. 21.

МИЛИВОЈЕ ПЕРОВИЋ

I

Др Миливоје Перовић је рођен 5. октобра 1912. године у *Брајини*, у породици слободара и јунака српске војске *Луке Перовића*, носиоца Карађорђевог звезде, и мајке *Станише*. Основну школу завршио је у Тулару, гимназију похађао у Гњилану, Приштини, Врању, Суботици и Лесковцу, а Правни факултет завршио 1937. године у Београду, где је 1940. године и *докторирао*. По завршетку студија, био је судски и адвокатски приправник у Лесковцу, где је био председник Народног универзитета и *стални дописник „Политике“*.

(...) Др Миливоје Перовић био је познати адвокат, дипломата, новинар и књижевник. Написао је и објавио преко 20 романа и хроника.

Као романописац, хроничар, есеиста, приповедач и новинар, Перовић спада у најплодније писце јужне Србије, а као правник и адвокат уживао је велики углед. Носилац је Партизанске споменице 1941. и више ратних и мирнодобских одликовања и Октобарске награде Лесковца.

Умро је 29. децембра 1975. године у Београду.²⁴⁷

%

Миливоје Перовић је пре (Другог) светског рата био *дописник „Политике“ из Лесковца*. После рата наставио је да пише репортаже и чланке по разним листовима и часописима, али је почео да објављује и хронике из народноослободилачког рата, док се није појавио и својим радовима и првим романом *„Големаша“*.²⁴⁸

Перовић је, може се рећи, у белетристику закорачио књигом *„Хроника о Пустој Реци“* (Просвета, Београд, 1951). У том делу је писац, како истиче Д. Костић, покушао „да на документарном изгради шире уметничко дело, да уметничким поступком обради ослободилачку борбу једног краја у Србији, Топлицу и Јабланицу“, не схватајући хронику само као фактографску операцију, као пуко низање датог материјала који следи својим одређеним током, већ и као тежи, згуснутији и литерарнији израз оног што се обично подразумева под тим појмом“. „Писац има приповедачког дара, он често изненађује свежим и оштрим опсервацијама, кратким и лепим описима; у више махова полази му за руком да нас врати у атмосферу устанка, да да слику његовог успона и падова“ – каже даље писац.

Друга Перовићева књига у коју су ушли његови почетни белетристички радови, зове се *„Поред Мораве“* (Просвета, Београд, 1958). То је збирка

²⁴⁷ Добросав Ж. Туровић, *Горња Јабланица, људи и време*, Лесковац, 2004. (део прилога о др Перовићу, који је заступљен у поглављу посвећеном истакнутим функционерима Горње Јабланице, стр. 263)

²⁴⁸ Д. Трајковић, *Романи Миливоја Перовића у књижевној критици*, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, стр. 57-82. страна (краћи преглед).

од десет приповедака, међу којима прве две захватају више од половине текста и карактеришу читаво његово потоње литерарно стварање.

У првој од ових дужих приповедака, која носи наслов „*Кућа на самку*”, за Перовића је било занимљиво да се позабави и једним обичним кријумчарем. (...) Причу о кући Перовић је доцније развио у читав један роман, вероватно аутобиографског карактера, „*Вуци из Жуте Реке*”. Из друге велике приповетке ове збирке, „*Болница из Придворице*” испирило се, у ствари, трећи по реду Перовићев роман, „*Седам ока земље*”. (...) О првом Перовићевом роману „*Големаши*”, који је објављен 1955. године у издању „Минерве” у Суботици, изашли су бројни прикази.²⁴⁹

О другом по реду Перовићевом роману „*Бели квадрат*” (Космај, Београд, 1957) такође је објављено више приказа.²⁵⁰

Миодраг Максимовић у књижевном додатку „Политике” пише да се „роман „Бели квадрат” чита са узбуђењем и та прва веза са читаочевом пажњом најзад ишчезне кад се књига дочита”, а Антанасије Младеновић у *Нашој речи*” пише: „Један критичар назвао је ликове у роману Достојевског – свет болнице нервно оболелих. И за ликове из овог романа можемо рећи да су „поремећени људи”, личности ван нормалног колосека живота...”

О трећем роману М. Перовића „*Седам ока земље*”, Душан Костић²⁵¹ даје приказ: „Тежак утисак остане после дочитавања овог најновијег романа Миливоја Перовића: једна страшна, надугачко и нашироко испричана повијест о моравском сељаку - мрачна дозлабога”. (...) Слободан А. Младеновић пише:²⁵² „Позитивних ликова нема. Ниједног. И због тога мора човек да се замисли над овом књигом”.

(...) Четврти по реду Перовићев роман „*Планина Влаина*”, који је издала „Народна књига” у Београду 1962. године у лицу Мирка Милорадовића нашао је врло строгог критичара:²⁵³ (...) Мали Перовићев роман „*Вуци из Жуте Реке*”, који се појавио 1964. године у издању самог аутора испирило се, као што смо напоменули, из његове приповетке „*Кућа на самку*.”

Шести роман М. Перовића „*Град на Морави*” (Просвета, Београд, 1965) приказао је *Николај Тимченко* у „*Нашој речи*, 11. јуна 1965. године овако:

„Импонује стваралашка плодност Миливоја Перовића: убрзо после краће прозе „*Вуци са Жуте Реке*”, појављује се његов роман; пријатна је његова тематска везаност за људе и поднебље Лесковачке Мораве која је у *Перовићу добила свог песника*; нови роман, што је још пријатније, није само нова библиографска јединица у списку Перовићевих остварења него је стварно нов и по тематском материјалу, композиционој структури и

²⁴⁹ Књижевне новине, 13. март 1956, Политика, 6. април 1956. и др.

²⁵⁰ Политика, 15. децембар 1957, Наша реч, 12. април 1958.

²⁵¹ Д. Костић, Књижевни додаток Политике, 27. септембар 1959.

²⁵² Наша реч, 3. октобар 1959. год.

²⁵³ М. Милорадовић, Борба, 18. март 1962. год.

извесним свежим садржајним елементима, поготово у обликовању ликова. Критика, међутим, није била једнодушна у оцени вредности овог Перовићевог дела: кретала се од негације до готово потпуног признања.

Какав је свет који Перовић описује, како изгледају људи Мораве у његовом приказу? Досадашња остварења овог аутора сугерисала су песимистички утисак: његови описи били су пуни бруталности, односили су се на мутне сцене испољавања мрачних дубина људске психе, били су натуралистички у својој огољености и имали су призвуке нечега што је више подсећало на литературу, психоанализу и конструкцију него на лични доживљај самога писца. И у овом роману у основи сачуван је такав приступ: поднебље Мораве остало је амбијент мрачних сукоба страсти, злочина и неспоразума са собом и својим хтењима, али ипак - атмосфера није тако црна и то не по крајњем утиску који читалац понесе него захваљујући ауторовом настојању да у своје дело унесе и неке нове димензије – објашњавајући личности, њихове поступке и судбине. Овде има више наговештавања него бруталних натуралистичких описа, композиција је занимљива утолико што се користе стари летописи и причања главног јунака, фабула, ма колико била танана, испричана је живо тако да држи пажњу читалаца... Перовић је, дакле, свом уметничком поступку додао неке нове елементе који су обогатили његово дело у целини.

Фабула се састоји из сплета околности које је, по Перовићу, типичан за животне судбине људи из Мораве: интелектуалац, јунак романа, који прича у првом лицу, враћа се у град на Морави, Брестовац. У родни град довела га је нека и њему готово несазнатљива чешња; он наставља да пише Моравски летопис (можда би се могло рећи да и сам Перовић, овим романом, наставља да пише свој уметнички летопис о Морави).

На крају романа, који узгредно додирују неколико људских судбина, типичних за Мораву, испоставило се да је јунака у Брестовац довела неуспела љубав према лепотици Драги, која труне крај големаша Хаџи Косте. Она је сестра по мајци Хаџи Костина, а поп Лука је његов син, писац Моравског летописа и неиспуњени Хаџи Костин сан.

Сви они проживели су свој век и искуство које су стекли може се сажети овако: „Човек је... увек доживљавао поразе: почињао да се бори и увек на крај бивао побеђен. Човека – победника још сунце над овом земљом није видело”.

Овај роман, као и многи други Перовићеви романи – јер је то, изгледа, његово антрополошко искуство – завршава се поразом човека и људскости уопште. Интересантни су само елементи – међу којима биолошки играју једну од одлучујућих улога – који сачињавају то Перовићево искуство и условљавају овакве његове закључке.

У „Нашој речи”, 24. јуна 1966. године, о седмом роману М. Перовића „Четири Мујове војске” (Својина човечанства), који је издала крушевачка „Багдала” 1966. године, *Мирослав Миловановић* је написао овај приказ:

„После романа „Планина Влаина” Миливоја Перовића, хроничар, приповедач и романијер, поново се враћа Влаини и револуцији романом „Четири Мујове војске”. У њему је остао веран свом завичајном пејзажу, у коме има богате социјално-историјске рудокопе из којих узима и проучава грађу, коју уметнички претвара у синтетичке целине, које већ представљају, без икаквог претеривања, један још непознати монумент.

„Планину Влаину”, слободно можемо сматрати прологом овог најновијег романа, јер у њеном тематском снопу налазимо многе појединости које се у облику реминисценција уплићу и преплићу у овај роман. Револуција је основна потка овога романа. И то прецизно уоквирена у просторне координате Пусте Реке и Кукавице. Али ово није књига само о устаничким данима 1941. и 1942. године. „Четири Мујове војске” је виолентна амплитуда људске психологије и судбине, тако сложене, трагичне и драмски замршене у суровим условима рата. У много чему овај роман се надовезује на Ћосићево „Далеко је сунце” и са њим представља богату фреску догађаја народноослободилачког рата од Гоча и Јастрепца до Пусте Реке и Кукавице. У овом роману се приказује животни хоризонт и у њему стравичне муке једног јужноморавског партизанског одреда, где је сва пажња усредсређена на комесара и војсковођу Младена Петровића Мују. Али у њему сусрећемо и читав свет и ратну атмосферу Пусте Реке у доба рата, који живи и пати, сиротује и ратује, страда али не посустаје држећи барјак слободе.

Читав роман је углавном монолог – дијалог комесара Муја. Он говори о себи и другима – кроз себе: о очима неискреним, завереничким, о поступцима – сумњивим. Перовићеви јунаци и делају и гину обично, у махове и прозаично, без икаквих громких речи и поклича. У мирном приповедању, често неочекиваном, писац нас доводи очи у очи са драматичним и трагичним ситуацијама, писац нас стално узбуђује. Безброј пута се нађемо у дилеми, више пута прогутамо чемерну сузу неслагања и озбиљно се у одстрадној ћутњи опредељујемо за и против појединих брзих и преоштрих одлука.

Није овај Перовићев роман без мана. Ликови су овлаш скицирани, без улажења у психологију личности. У више случајева одлуке су немотивисане. У четвртом делу романа причање је замагљено, местимично неразговорно. Комесар Мујо је изгубио три војске, а четврта га оставља обешена у планини. Међутим, иза ове одлуке и чина остају многа питања и проблеми који су покренути Гвозденовим случајем а актуелизовани Мујовим смрћу. Јер, Перовић се овим романом и романом „Седам ока земље”, тематском креацијом, надовезује на Добрицу Ћосића са којим заокружава психологију и етику окоморавске Србије и њених људи. И зато се овај роман чита са великим интересовањем”.

Осми по реду Перовићев роман, ако сам ја добро израчунао, зове се „Дан осми”. Изишао је 1968. годинеу издању аутора. О том делу Драган

Јеремић је написао:²⁵⁴ „Дан осми је, у ствари један велики мозаик састављен из описа низа мањих необичних карактера и судбина, специфичних доживљаја природе, запажања о извесној друштвеној средини и, најзад, једног (непотпуног) романа у роману. (...) Пошто је бог умро, настао је дан осми, дан без бога, без ослоња на његове моралне норме. Тог осмог дана људи су се нашли сами са собом, отуђили се, сакрили иза закључаних брава и започели борбу свих против свију. Они, притом, осећају потребу за једним новим моралом, али га не налазе. Уместо у том моралу, они траже склониште на тамним скривеним местима, која их подсећају на њихове приповетке, али „што је човек више жудео да побегне – и гоњење се усавршавало”.

(...) Од до сада последњем роману М. Перовића, називајући га „алегоричном визијом зла” о његовом „*Последњем броду*” (Слово љубве, Београд, 1971) књижевник *П. Палавестра* пише да је то „до сада најамбиционије дело изузетно плодног писца”²⁵⁵

(...) Састављен од три неједнако писана дела, Перовићев роман има чврсту унутрашњу структуру. Немаран стилиста и без правог смисла за чврсто компоновање великих прозних целина, Перовић се често губи у дигресијама и епизодама у којима непотребно троши снагу. Нецеловит, неизгладан и неуједначен, роман је исувише гломазан и тежак да би могао деловати као компактна целина...”

II

Књижевно дело Миливоја Перовића, у које је укључено десетак романа и једна збирка приповедака, пре свега: импонује својим обимом. Његов аутор се не би могао пожалити да за већину тих списа није могао да нађе издавача, као ни на то да је од критике био прећуткиван, чак да му од ње нису признавани извесни квалитети. Ово последње и од оних из града на Морави, односно на Ветерници.²⁵⁶

Перовићево дело Лесковчани, међутим, нису могли и не могу да прихвате као адекватан уметнички одраз савремене и прошле објективне стварности Лесковца и околине. Због тога оно није умногоме прихваћен ни од неких критичара ван Лесковца, од оних који су у њему, поред осталог, пронашли елементе натурализма или утицаја Ф. М. Достојевског.

(...) Књижевни опус Миливоја Перовића, као што смо већ нагласили, својим *волуменом изазива дивљење*, а аутор му се ипак још није прославио? Откуд то?

Нетачно би било рећи да је читаво Перовићево дело књижевни промашај. Јер ако смо извесне ликове у његовом првом роману препознали, то значи да су дати више-мање успешно, и да утолико његово дело представља допринс остварењу лесковачког романа на који одавно

²⁵⁴ Видети опширније недељни додатак Политике, 8. септембар 1968. године

²⁵⁵ Опширније, Политика, 26. фебруар 1972. године

²⁵⁶ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 79.

чекамо. Можда би се и из других Перовићевих романа о граду на Морави (односно на Ветерници) могли издвојити извесни елементи по којима бисмо исти град такође открили. Али још увек остаје огроман квантум који се, бар са етнологског и социолошког становишта, не би могао сматрати конгруентним са оном реалношћу која је могла бити подстицај ауторовом књижевном стварању.²⁵⁷

III

Последње издање „*Легата*”, (број 8 за 2005. годину) електронског часописа Народне библиотеке у Лесковцу (*оснивач и уредник Саша Хаџи Танчић*), у целости (девет страна) је посвећено др Миливоју Перовићу, како се каже у уводу, „пре свега зато што је и после тридесет година од његове смрти неизбрисив траг његове личности и дела у научном, културном и јавном животу Србије пре, за време и после Другог светског рата”. Овај објективни саучесник драматичних преокрета у годинама покушаја револуционисања Планете ни у једном раздобљу није заборавио завичајно поднебље родног *Српског Југа*.

Саша Хаџи Танчић пише у чланку *Метафора светлости и таме* да је пишчева амбиција била да до перфекције савлада технику писања по узору на Иву Андрића, па је његов утицај несумњив. Хаџи Танчић помиње и утицај неких других писаца попут Достојевског, Чехова, Ги де Мопасана и Кафке.²⁵⁸

Познати лесковачки књижевник, аутор романа „*Каравани Светог Влаха*”, у чланку *Више од прећуткивања* констатује да се „у Лесковцу упорно настављају да прећуткују личност и дело Миливоја Перовића; димензије прећуткивања превазилазе баналност пуког заборава и људске сујете.

Равнодушност и инерција према *најзначајнијем тисцу лесковачког краја* средином прошлог века, несумњиво је ригидна, идентична са затирањем дела културне традиције овог поднебља. Пропуштена је, заправо, прилика да се обележи тридесета годишњица од његове смрти. Није забележена ни на маргинама медијских регистратора, да не говорим о крупним разлозима за комплетно научно и књижевно историјско проучавање свих видова његове богате стваралачке и интелектуалне личности.²⁵⁹

Коначно, треба поменути да марљиви лесковачки историчар и публициста *Добросав Туровић* пише (Легат, бр 8, стр. 4-9) о Миливоју Перовићу као познатом адвокату. Туровић констатује да је Миливоје Перовић почео да се бави адвокатуром 18. фебруара 1958. године и за кратко време је стекао велики углед. Аутор дела *Јунаци гвозденог пука* наводи да је о др Миливоју Перовићу као адвокату писала и „*Политика*”:

²⁵⁷ Исто, стр. 82.

²⁵⁸ Легат бр. 8, 2005. године, стр. 2-3.

²⁵⁹ Саша Хаџи Танчић, *Више од прећуткивања*, Легат бр 8, 2005. година, стр. 3-4.

„Познати београдски адвокат др Миливоје Перовић одавно је познат као човек који преузима одбране у тешким и замршеним злочинима.”

Поводом његове смрти у „*Адвокатури*” је, између осталог, записано: „Као правник, књижевник, дипломата, адвокат и дописник „Политике”, својим погледима, опсервацијама о питањима како изградње земље, тако и догађајима, допринео је да многа од њих од интереса за право, правну свест и културу, постану доступни широким масама, тако да га је његова јавна делатност истакла као врсног правника и друштвено ангажованог борца и публицисту за јавну реч.”²⁶⁰

%

При систематизацији књижевног стваралаштва *Миливоја Перовића* поставља се питање разврставања периодизације или типолошке природе. Може се говорити о историјским и теоријским основама периодизације и о могућим критеријумима за разврставање романа овог плодног писца. Томе се може приступити, најпре, историјско-хронолошки; затим, поетички и типолошки и, најпосле, тематско-мотивски.²⁶¹

Слика развојних процеса омогућава потпунији компаративни приступ његовим делима. И обратно, такав приступ допустив је и из перспективе његовог целокупног прозног опуса, тим пре што је књижевно стваралање Миливоја Перовића несумњив израз духовних особености пишчевог родног југа Србије.

Када је реч о прозном опусу Миливоја Перовића издвајају се четири развојне етапе карактеристичних и битних вредности; то су његови *хроничарско-монографска* дела историографског карактера и његове *приповетке* (Књига „*Поред Мораве*”), које нису предмет нашег интересовања у овом раду; *романи о доратном Лесковцу*; и *романи о Лесковцу у време Другог светског рата и из послератне стварности*.

Три типа прозе - Да би се, дакле, спровела типологијација романескног опуса Миливоја Перовића неопходно је указати на његову присутност у српској књижевности чију су суштину, уопште узев, одређивали важни историјски догађаји и друштвене промене. Широко узето, три развојне фазе српске послератне књижевности, у којима стварао Миливоје Перовић (прва, време непосредно после рата и промене друштвено-политичког система; друга, период од средине педесетих година до половине шездесетих година; и трећа, од друге половине шесте деценије до данас) могуће је квалификовати на основу културних, историјских и политичких чињеница, затим на основу књижевне ситуације и на основу вредносних критеријума. Померање књижевних убеђења од њеног реализма у првој фази (доктрина социјалистичког реализма, заснована на строгом принципу *верности* естетских модела чињеницама реалног живота и на естетским критеријумима вредности дела), преко реалистички схваћеног

²⁶⁰ Добросав Туровић, Познати београдски адвокат, Легат бр. 8, 2005, стр. 4-9

²⁶¹ Саша Хаџи Танчић, Романи Миливоја Перовића, Лесковчанин бр. 10, јун 1999, стр. 13; Приказ најбољег зналца Перовићевог рада преносимо у целини.

егзистенцијализма (измена књижевне технике и третмана човека и његовог места у свету и обнова искуства међуратне модернистичке књижевности, у првом реду искуства експресиони зма и надреализма) до потоње доминантније естетике структуре рализма у критици и реалистичко-веристичких тендеција у прози и поезији, оживело је трагичну рекапитулацију историјског на примеру савременог и уметничког транспоновања савремене реалности у књижевној слици. Стваралачки развој Миливоја Перовића, као и карактеристике његове уметничке прозе, неодвојиве су од поменутих развојних етапа књижевности којој припада.

Обзиром на то да се свака типологија ослања на хронологију развитка књижевности и њоме образлаже, када је реч о Миливоју Перовићу, могуће је издвојити три типа прозе које овај писац обликује у романсираној форми; то су: најпре *објективистички тип прозе*, затим *субјективистички тип ратне прозе и јунака-ратника у послератним условима* и, најад, *параболичко-симболички тип прозе*.

Дела првог циклуса Перовићевих романа, о грађанском Лесковцу, писана су у знаку објективистичког (натуралистичког) типа прозе. Свевидећи приповедач саопштава збивања и бави се ликовима. Поједностављено се приповеда о људским судбинама и стваралачки сублимише животна грађа. На специфичност овог типа прозе Миливоја Перовића утицао је пресудно елеменат традиције. Посматрано синхронијски, али и историјско-дијахронијски, несумњив је, наиме, утицај реалистичке традиције; поготово изразитије тенденције те врсте у делу најбољег писца књижевног југа, Боре Станковића. Књижевни југ је у најбољем и највишем смислу регионалан. Зато је за естетско уживање у Перовићевим прозама потребна извесна наклоност за локалну атмосферу овог посебно занимљивог поднебља. Пишчева уметничка настојања не трагају за новим обликом и поступком него богате и психолошки нијансирају тематске - мотивске равни наратије о људима и животу једне средине недовољно присутне у нашој књижевности. Еминентно књижевним средствима осмишљена је уметничка слика књижевног југа у делима „Големаши”, „Седам ока земље”, „Бели квадрати”, „Моравски летопис” и „Град на Морави”. Пре свега, тема ових дела је грађанска реалности Лесковца на коју се гледа критички. Књижевни лик је део стварности, биће са њиховог тамног фона, оптерећено грађанским начином живота и поразним дејством новца на његову психу. Заједничка формула ових романа, која их чини типским садржана је у шире оцртаној слици грађанске стварности, поларизацији ликова у панорами спољашњих збивања, али и психологији унутрашњег живота објашњивој спољашњим и, напослед, свезнајућих личности аутора у улози приповедача.

Могуће је указати на још неке типске ознаке ове прозе. Тако су, на пример, ликови оличење патријалхалног морала, али и његове патријалне жртве; њихова драма проузрокована је несрећним животним околностима

и наслеђем (мистика крви). Фолкорно и натуралистички експресивно, стварно и бизарно, мотивисани су атмосфером прошлости, интимизацијом живота, понирањем у животни простор и душевни живот.

У Перовићевим наредним романима „Четири Мујове војске” и „Дан осми” остварена је тематика рата. И понашање ликова мотивисано је општим ратним хаосом. Херојски подвиг мотивисан је пре инстинктом него идејно или политички. У роману „Планина Влајна” бизарност психологије и њена несагласност са постојећим животним околностима доводи до гротеске коју Перовић постиже посредством главног лика неприлагодљивог новој, послератној реалности. Стога се ова три романа обједињено могу сврстати у субјективни тип ратне прозе и јунака-ратника у послератним условима.

Већ у време када је Перовић објавио ове романе, па и нешто раније, наиме, почеле су промене у нашој књижевности. Нови тип прозе испољава се, пре свега, у другачијем третману ликова. Субјективизован је а спољашња стварност посматрана је у функцији његове свести. Тим променама наговештени су квалитети новог типа прозе чије се појаве поклапају са другом фазом наше послератне књижевности. Објективизирани свезнајући приповедач уступа место субјективној јунаковој аутоанализи, причи у првом лицу кроз коју се преламају догађаји у рату и послератном времену. Главни лик је ратник кога у рату и миру оптерећују доживљаји, тешка искушења се објављају и дезинтегришу његову личност.

Нови квалитети прозе, испољени не толико у обликовном поступку (техника приповедања је и даље у знаку свезнајућег приповедача), већ у општој структури дела, видљиви су у романима „Време без бога” и „Последње брдо”, који се стога могу сврстати у параболичко симболички тип прозе. Ова два романа представљају новину и вредност у Перовићевом раду управо модернизацијом субјективне свести главног лика.

Дивергенција - Романи Миливоја Перовића, узети скупа, репрезентују типолошку линију од објективистичке у субјективистичку прозу (модернизација синтагме, измена приповедачке перспективе, манипулација врстама дијалога и монолога).

Из свега изложеног, поставља се и сада, као у време његовог настанка, питање *дивергенције* романескног дела Миливоја Перовића у смеру тематско-мотивских, обликованих и идејних равни или тенденција чији су они саставни део. То се може образложити пишчевим настојањем да обликује јединствене слике света у две различите временске, односно историјске равни. Ништа не може бити природније него утврдити, ако се прати генеза романескних остварења Миливоја Перовића, како многе идеје и конвенције у тематско-мотивском смислу представљају управо испољавање јединственог обликотворног процеса грађења уметничке слике света, примереног специфичним условима живота у датој временској равни. С друге стране, и поред поменутих заједничких

конвенција, постоје и неке специфичне црте које одређује не само индивидуалне карактеристике Перовића као аутора, већ и његова друштвена и политичка припадност, са критичношћу као изразом ауторске индивидуалности. У анализи структуре подразумева се елемент критичности као један од слојева који је чини, поред многих других, оним што јесте: романом са изразитом моћи да сугерише присуство јаке естетске информације. Једну од многих, иако не и једину и искључиву.

Полазећи од тога, може се приступити и раздвајању књижевних тоталитета појединих романа у ансамблу романескних остварења Миливоја Перовића.

Оно што их приближава јесте заједништво идеја и тематских и мотивских конвенција, а удаљавају их одлике индивидуалних и обликованих црта у њима. Груписање скуних књижевних конвенција очито је на основи хронотопа и идејне интегрисаности. У појединим делима овог писца могуће је пратити прожимање више тематско-мотивских и идејних равни истим духом времена; и то на тај начин што се заједнички књижевни модел на сличан начин трансформише у неколико романа.

Једну врсту таквог интегритета представљају „Големаша” „Бели квадрати”, „Седам ока земље” и „Град на Морави”. Целином их чини синтеза живота и судбина лесковачких Моравца у времеском распону од ослобођења од Турака до Другог светског рата. Специфичан део те целине јесте роман „Моравски летопис” који по свему представља прочишћену и комплекснију верзију „Седам ока земље”.

Њу сачињавају дела у којима се прате судбине неколико генерација имућних и угледних породица специфичне културе живљења, зависно од главних типова стицања иметка! У ближој прошлости, на жалост, Лесковчана не утиче само припадност заједници, поднебљу и традицији, него и битно измењени идејни и економско-политички интереси, матични токови живота *револуционишу* се у један нови и наизглед сасвим другачији друштвени модел живота и стицања иметка. А то значи да се управо дух тог новог времена и модел егзистенције на књижевни начин трансформише у неколико наредних романа Миливоја Перовића.

Другу врсту таквог интегритета представљају „Планина Влаина” и „Последње брдо”. Специфичан део ове целине, пак, јесте двотомно „Време без бога”, заправо прерађени поменути романи „Дан осми” и „Четири Мујове војске” („Својина човечанства”).

Обе скупине романа обликују кохерентну књижевну целину поднебља југа Србије, искључивог књижевног надахнућа Миливоја Перовића по одласку у средину у којој је живео и радио до смрти. (Београд).

АРИСТОМЕН РИСТИЋ

I

Аристомен Ристић Мења припада генерацији лесковачких интелектуалаца који су између два светска рата а и после оставили неизбрисив траг у нашој културној баштини. Пуне четири деценије Мења се бавио новинарством и публицистиком. Иза њега су остале многе странице новинарских чланака и *седам вредних књига*.²⁶²

Аристомен Ристић Мења, крштен *Аристоменис Димитрије* рођен је 27. августа 1906. године у Лесковцу, у угледној, имућној трговачко-кафецијској породици, у којој је стекао солидно васпитање и образовање. Његов отац *Леонида* и мајка *Олга* пореклом су Грци. Леонида, по завршетку матуре у Грчкој, настанио се у Лесковац и бавио кафецијским послом. (...) За време Другог светског рата и бомбардовања Лесковца 9. септембра 1944. њихова велика кућа срушена је до темеља.

Аристоменово школовање почело је са балканским ратовима. (...) Припадао је генерацији ученика којима је Први светски рат узео детињство. Глад и свакојака немаштина били су пратиоци његовог школовања у основној школи, а касније и у гимназији.

Ристић је наставио даље школовање после Првог светског рата. Школске 1919/20. године уписао је први разред лесковачке гимназије. (...) После матуре, Аристомен је 1929. године уписао право на Београдском универзитету. И за време студија школовао се под врло тешким материјалним приликама. Пратило га је сиромаштво те је био приморан да студира уз рад. Припадао је напредном студентском покрету. Његова политичка актиност дошла је до изражаја за време парламентарних избора. (...) Као студент права био је *хонорарни дописник београдског листа „Политика“* из Лесковца 1929-1934. године. Такође, Ристић је био *новинар и уредник* опозиционог листа „Недељне новине“, који је излазио од 1932. до 1935. године.

(...) Права је завршио 12. фебруара 1937. године. Правничку каријеру Аристомен Ристић је започео као адвокатски приправник код познатог лесковачког адвоката Јована Јовановића Абраша 1935. године. (...) Као судски приправник радио је у Среском суду у Јужном Броду све до 1941. године. После капитулације бивше Војске Југославије и окупације земље, Ристић је 12. августа 1941. године декретом премештен за судског приправника Среског суда у Куршумлији, где је остао до јула 1944. године.

(...) После ослобођења Лесковца, Ристић је 7. новембра 1944. године постављен за *првог уредника* листа „Наша реч“, органа Градског одбора

²⁶² Добросав Туровић, публициста и историчар, део оцене о Аристомену Ристићу (специјално написан прилог за књигу „Лесковачки писци – трагови и трагања“).

Народног фронта Лесковац. *На овој дужности је остао до 15. марта 1948. године.* (...) Правничку радну каријеру Ристић је завршио као судија Окружног суда у Лесковцу 1954-1966. године. (...) За свој плодан стваралачки рад добио је бројна признања. Носилац је Медаље заслуге за народ, Октобарске награде Лесковца, као и Медаље за новинарски и публицистички рад. Умро је 21. септембра 1969. у 64. години живота.²⁶³

II

Аристоменов новинарски и публицистички рад био је плодан и разноврстан. Његов стваралачки рад био је везан за Лесковац. Био је један од најстаријих новинара југа Србије. Новинарством је почео да се бави у 23 години. *Први новинарски чланак објавио је 8. јуна 1929. године у београдском листу „Политика“* о подизању Соколског дома у Лесковцу, где је сада Народно позориште. Био је сарадник и уредник лесковачког листа „Недељне новине“. Сарађивао је у „Лесковачком гласнику“ и у „Лесковачком привреднику“, а повремено у београдским листовима „Правда“ и „Време“. У београдском листу „Нин“ објавио је 1935. године подужу рецензију о првом позоришном комаду др Жака Конфина „Плагријат пред академијом“. Треба рећи да је Ристић нарочито неговао рецензију и репортаже и био *стални рецензент Народног позоришта*. Писао је озбиљне и запажене критике књига, филмова и културних приредби. Учествовао је у покретању напредних листова „Прогрес“ и „Погледи“, који се нису појавили због притиска режима.

%

У току новинарског и публицистичког рада, Аристомен Ристић је објавио *осам књига*: „Лесковац јуче и данас“ (1935), „Истакнути борци радничке класе Лесковца“ (1951), „Публицистички рад народног хероја Трајка Стаменковића“ (1953), „Коста Стаменковић“ (живот и рад, 1969, I и II издање), „75 година текстилне индустрије у Лесковцу“ (1959), хроника „Грделица у пламену револуције“ (1965), „Вилем Пушман“ (1969). (...) Ристићева Хроника о Грделици је *прва награђена хроника* у нашој средини. Последњих десетак година интензивно се бавио историографијом и тако дао огроман допринос бољем упознавању лесковачког краја.

%

Савременици Аристомена Ристића, првог уредника „Наше речи“, исписали су током ове године много лепих речи о Мењи – ентузијасту и заљубљенику писане речи. Аристомен Ристић је не само на страницама овог листа већ и у Политици, чији је био први дописник из Лесковца, као и

²⁶³ Аристомен Ристић је сахрањен уз учешће великог броја грађана. Од њега су се и уме СО, Окружног суда и редакције Наше речи опростили мр Мирослав Здравковић, Предраг Елезовић и Милосав Маринковић.

у историографској литератури и публицистици овога краја, оставио значајан траг.²⁶⁴

У ручно писаној биографији (5. мај 1951), Ристић је записао: „Рођен сам 9. септембра 1908. године у Лесковцу, срез лесковачки, НР Србија. Пореклом сам Грк, а југословенски држављанин. Мој отац Леонида, по завршеној матури у Грчкој, настанио се у Лесковцу и одао кафецијском послу. Мати ми се зове Олга, грчког је порекла, по занимању домаћица. Ожењен сам. Године 1937. завршио сам Прави факултет на Београдском универзитету, од страних језика говорим грчке. Још као студент нагињао сам новинарству и огледао се на том пољу (био дописник „Политика“, затим уредник напредног листа „Народне новине“ од 1933. до 1935.). писао сам чланке, позоришне рецензије, филмске приказе, репортаже и др. Бавио сам се проучавањем прошлости Лесковца и уредио и издао књигу „Лесковац јуче и данас“.

Школовао сам се под врло тешким материјалним приликама као гимназист, а нарочито као студент, јер су у то време моји материјално лоше стајали. Први пут сам ступио у државну службу 1939. годин (две и по године после дипломирања, због напредног става), као судијски приправник Среског суда у Јужном Броду, у Македонији, где сам био до 1941. године, а после окупације додељен сам, у истом својству, Среском суду у Куршумлији и тамо остао до 1944. године.

После ослобођења уређивао сам лесковачки локални лист „Наша реч“ од 1944. до 1948. године, био дописник Танјуга готово у исто време, уређивао Билтен Среског синдикалног већа....²⁶⁵

%

Развоју књижевног живота у Лесковцу несумњиво су у великој мери допринели листови који су излазила у овом граду, у првом реду *Лесковачки гласник* и *Недељне новине*. (...) Критике у Недељним новинама писали су Јован В. Јовановић, Аристомен Ристић, Драгољуб Трајковић и Брана Митровић.²⁶⁶

(...) У *Недељним новинама*, листу који је и поред свог краткотрајног излагања, оставио видног трага у културној и политичкој историји Лесковца, 1. априла 1934. године појавио се натпис са карактеристичним насловом „*Народни универзитет без народа*“. То је заправо извештај сталног сарадника и практично једног од уредника тог листа Аристомена

²⁶⁴ Верица Баторевић Божовић, Кратка прича о Аристомену Ристићу, првом уреднику Наше речи, Наша реч, 28. новембар 1984. *Напомена*: Прилог објављен и у књизи В. Баторевић Божовић „Живот пише приче“, Удружење писаца Лесковац 2001, стр. 41-42.

²⁶⁵ В. Б. Божовић, Живот пише приче, Удружење писаца Лесковац 2001, стр. 41-42. *Напомена*: У изјави коју је супруга Аристомена Ристића, Нада Ристић, дала новинарки В. Б. Божовић (Живот пише приче), сазнајемо да је Ристић највише волео новинарство и публицистику: „За писање никада није био уморан. Иако судија по професији, позив који је највише волео је новинарство. Уз бројна признања која је добио као судија, друштвено-политички радник и активиста, најдраже му је била Медаља града Лесковца за новинарство и публицистички рад.“

²⁶⁶ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2007, стр. 107-108.

Ристића о годишњој скупштини те установе која је, како пише у тексту, рођена у великим мукама десет година раније и која је, према утиску који је преовладао у живој дискусији на самој скупштини, ипак имала пет година интензивног рада корисног за културни и просветни просперитет града. Међутим, најинтересантнији део дискусије, у којој је учествовало више тада најпознатијих и најагилнијих јавних радника Лесковца био је посвећен приказивању (оцени) предавања која су одржавана на Народном универзитету, а затим опширно коментарисана у листу.²⁶⁷

Поводом једног извештаја Аристомена Ристића (потписаном шифром „З“) у Недељним новинама са предавања „*Шта је филозофија*“, које је одржао Димитрије Хаџи Митић, дошло је и до судског спора. Суђење је одржано, дуго је трајало јер је правничким смицалицама адвоката и уредника Јована Јовановића одлагано и то је било прво суђење на основу Закона о штампи у Лесковцу.²⁶⁸

%

Књижевни живот добија посебно интензивне импULSE када се у град враћа група свршених студената са београдских факултета. Неки од њих одају се публицистичком и научном раду, а они са свршеним судијама књижевности започињу књижевну делатност (нажалост, они су у мањини – овде се издваја Брана Митровић), док они који су завршили права или сличне факултете развијају плодну публицистичку активност: реч је о Драгољубу Трајковићу – правнику, који се бавио историјом завичаја, Јовану Јовановићу – правнику, који се бавио књижевном критиком, Сергију Димитријевићу – који се најпре истакао као историчар и чије су песме објављене тек посхумно; ту су и Аристомен Ристић – који се бавио позориштем, Добривоје Каписазовић – који је писао пезију, Атанасије Младеновић – просветни радник, који је писао и драма итд. (...) Године 1949, на првој књижевној вечери у Лесковцу, о којој је остао траг у *Нашој речи*, у приказу Владимира Каменовића, једног од млађих, учествовали су: Сретен Динић и Брана Митровић, Аристомен Ристић, Јован Јовановић и Драгољуб Каписазовић, од старијих, и Радмило Требјешанин, ученик гимназије, од млађих. Узгред буди речено, овај приказ је изазвао малу полемику, јер се управа Књижевног клуба није сложила са неким оценама рецензента.²⁶⁹

²⁶⁷ Н. Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 113. Напомена: Без обзира на критике које је трпела и нападе који су се обрушили на њу, редакција недељних новина је наставила да прати збивања у граду и приказује предавања на Народном универзитету, такође са доста критичности и личног става. Иначе, лист је опширно пратио ток парнице са професором Хаџи-Митићем већ од свог 13. Броја који је изашао 1. Априла 1934. године

²⁶⁸ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 113.

²⁶⁹ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, стр. 197-198.

ФРЕДИ ФАЗЛОВСКИ

I

У граду на Ветерници десетак година (1926-1930 и 1955-1961) провео је Фреди Фазловски, глумац, песник, новинар и бoем.²⁷⁰

Поред сарадње у „Лесковачком гласнику”, он ради и у „Лесковачком привреднику”, чије је ступце врло често сам испуњавао почев од уводника па преко других разноврсних написа све до фељтона, позоришних рецензија и приказа књига. Он је из Лесковца слао своје напise и загревачком позоришном листу „Кулисе” и у њима давао оцене појединих представа лесковачког позоришта, чији је члан био.

II

Фазловски је у Лесковцу објавио збирку песама „Еротикон моје психе” (Лесковац, 1928). То је поезија старога жанра, са реквизитима и арматуром ранијег доба, са строфама и сликама. После тога појавиле су се његове „Поеме” (Прокупље, 1929) у којим су видно дошли до изражаја не само многи тренуци и периоди живота човека кога је отиснуо у свет, пун непредвиђених тешкоћа и јада, силни нагон да превазиђе беду и мрак средине у којој је поникао, него и тежак положај пролетера српског Менчестера и њихова борба против обесправљености и експлоатације, борба за један бољи и свет и бољи живот.

%

Фреди Фазловски, писао је Д. Трајковић, још 1930. године, није посматрао Лесковчане само са позорнице, док су за време представе крцкали кикирике или јели ђевапчиће и испијали расхлађено вино са содом. Није постао Лесковчанин, али зато није остао ни имун за социјалну и културну средину Лесковца, чије супротности су му биле добро познате. Стога су у његову поезију уткани и фрагменти прозе нашег града, и крајња стремљења оних који у њему пате.²⁷¹

%

У његовој другој збирци „Поеме” (1929) има песама социјалних, бунтовних, у слободном стиху и снажном изразу, материјом којом је дата форма пуна сарказама што уједа као отров гује, с пуно гнушења на некадашњи беспоредак, с револтом који се диже као бура: „Вапај, очај, чезнутљив вапај из грла милиона неговестио је одмазду”.

У једној песми износи свој живот као „историју бескућника, вечитог луталица“:

²⁷⁰ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 48.

²⁷¹ Исто, стр. 48.

*„Родило ме је прљаво село у децембарском јутру
Када по бреговима урличу курјаци
Као у раном јутри фабричке сирене
Које позивају на бедну и мучну зараду насушног хлеба.*

*Мој живот је дуга непрегледна поворка беде.
Никада се није насмејала јутарња роса
На окнима мојих чађавих прозора,
Изнемоглих под сунчаним зрацима у јулским подневима
И чврстом наслагом леда у децембарској ноћи.*

*Видим болну прошлост и кржаве руке у аргатина,
Који тужи за комадом натрула живота,
Али се моли само жуљевима својих руку
И сунцу са црвенога хоризонта.*

III

За време поновног боравка у Лесковцу, Фазловски је сарађивао у „Нашој речи”, у „Нашем стварању” и „Лесковачком зборнику”. Поред осталог, објавио је подужи чланак о Сими Бунићу као драмском писцу. У „Споменици” о тридесетогодишњици некадашњег лесковачког Градског позоришта штампан је његов дужи реферат о раду тога позоришта.²⁷²

За лесковачко позориште и позоришни живот у овом граду нераскидиво је везано име једног посленика – Фредија Фазловског. Босанац који је у Лесковац дошао први пут 1926. године у ондашње Градско позориште. Његовим гашењем, одлази глумачким путем широм Југославије, да би се овом граду и његовом позоришту поново вратио 1955. године и ту дочекао пензију. Фреди Фазловски није био само глумац и редитељ. Био је и новинар, публициста, песник... Лесковцу је дао своје младалачке а потом и зреле године уметничког стваралаштва. Упоредо, био је у свим културним и друштвеним токовима и збивањима у ондашњем „српском Манчестеру” и поратном Лесковцу.²⁷³

(...) Занимљив је податак из његове биографије: од родног села у Босни до школе прелазио је пут од 14 километара дневно, и поред свих недаћа, стекао образовање. Определио се за позориште: У Народно позориште у Сарајеву ступио је 1923. године као реквизитер, потом је био инспицијент. „Пекао” је позоришни занат успињући се постепено лествицама до – глумца, касније и редитеља.

Немиран дух донео му је прву животну недаћу: због позоришних критика које је тада објављивао, добија отказ, па се прикључује путујућим позориштима Душана Животића, Николе Јоксимовића и Матијевића.

²⁷² Д. Трајковић, Преглед, стр. 49.

²⁷³ Велимир Хубач, Не само глумац, Помак, бр.15/15, април 2000, стр. 5.

%

Међу првим члановима Градског позоришта у Лесковцу, када је почело са радом, био је и – Фреди Фазловски. Те 1926. године први пут се среће са Лесковцем и остаје у њему док је трајало Градско позориште – 1929. године.

О том периоду оставио је вредан историографски текст „Градско позориште–прво професионално позориште у Лесковцу”, објављен у „Споменици трдисетогодишњице позоришног живота Лесковца ” у издању Народном позоришта 1956. године. У градском позоришту млади глумац Фреди Фазловски исказивао се успешним остварењима на сцени. Истовремено, био је и новинар: сарадник је „Лесковчаког привредника” (1928-1929, уредник Драгутин Тодоровић), а у часопису за казалиште, кино и варијете, друштво и шпорт „Кулиса” у Загребу редовно је објављивао текстове о раду Градског позоришта.

У споменутој „Споменици” као прилог објављен је и избор тих текстова. Пажњу привлаче фотографије са легендом „Фреди Фазловски, члан Градског позоришта у Лесковцу као Драгиша Филиповић у свом властитом комаду „Кроз живот” („Кулиса”, Загреб, 1. марта 1928. године, број 5). Објавио је тих година и збирке песама: „*Расстргане душе*” (1924), „*Нарцис*” (1925), „*Строфе револта*” (1926), „*Еротикон моје психе*” (1928) и „*Поеме*” (1929). У „Нашој речи” Фазловски објављује серијал „Хроника о глумцима”. Н.Т. (Николај Тимченко) 1996. године, поред осталог, записује:

IV

Фазловски је ушао је у „*Историју српског позоришта*” Боровоја Стојковића и „*Лексикон књижевника Југославије*”, био глумац, редитељ, песник, новинар”. Указује и на податак да је афирмацију као млади глумац стекао у Градском позоришту у Лесковцу, да је пензионисан у Народном позоришту у Лесковцу 1961. године, а последње године живота провео је у Вршцу бавећи се књижевним радом.

Са гашењем Градског позоришта 1929. године одлази из Лесковца. Био је у ангажману у професионалним позориштима у Мостару, Новом Саду, Београду, Пожаревцу, Ужицу и другим местима. У неким је учествовао и у њиховом оснивању.

У Лесковац се враћа 1955. године као зрели уметник, пун искуства и глумачког и редитељског. У њему и овом граду остаје све до пензионисања 1961. године, опраштајући се од лесковачке публике улогом у „*Јелисавети, кнегињи црногорској*”. Те године, у „Нашој речи” излази пригодан текст у коме се износе занимљиви подаци из његове биографије: У 38 година професионалног бављења позоришном уметношћу играо је у 8.000 представа, тумачио око хиљаду ликова, од тога остварио око 600 главних улога. Потписао је и 90 режија, 60 у послератном раду. У лесковачком театру такође се исказао као редитељ.

%

У средини коју је познавао и која је њега знала, одмах се активно укључује у друштвене токове: изабран је за члана првог позоришног савета, формираног крајем 1955. године. Поред рада у самом театру сарађује са „Нашом речи” пишући о позоришту. Тако, све до пензије. Лесковачкој публици представља се као редитељ на почетку сезоне 1955/56. представама „Манде” М. Држића и „Хасанагиница” М. Огризовића, а потом и представом „Љубав и беда” А. Гринвуда”.

Крајем новембра у „Нашој речи” објављује текст „Око позоришног репертоара”, који је изазвао пажњу. Следе године пуног ангажмана, својственог Фредију Фазловском: писао је за „Нашу реч” занимљиве текстове, од најаве премијера до мини-студија о писцима чија се дела играју, сматрајући да позоришној публици треба пружити што више података о ономе што се у театру догађа.

Није се либио да улази у полемике које су се на страницама овог листа повремено отварале када је реч о позоришту. Увек је био на страни театра, указујући да је он не само забава већ и уметност која оплемењује.

%

О Сими Бунићу је написао - објављен је у више наставака - садржајан текст позоришног znalца. Индикативан је и његов текст, споменимо га као пример, о вези глумац – публика. У „Нашој речи” од 10. марта 1956. године објављује подужи текст: „Посматрано не из гледалишта већ са позорнице ПУБЛИКА И ГЛУМЦИ – овога пута: шта мисле позоришни радници о гледаоцима”. Ова занимљива размишљања завршава: „Публика је један од најважнијих фактора за остварење *добре* позоришне представе и позоришни је радници моле да им у томе погледу помогну у границама могућности.”

У Лесковцу је, не само његовом, у његовом театру, оставио незаобилазне вредности, остајући део његовог позоришта и културе.

%

После Првог светског рата, покретањем „Лесковачког гласника“, почиње *трећи*, свакако најзначајнији период развоја завичајне књижевности. И публикације и писци из овог раздобља заслужују највећу пажњу, и то како историчара књижевности и књижевног критичара тако исто, додуше у већој мери, и историчара културе и хроничара књижевних догађаја. (...) На пример, када је реч о поезији, морају се поменути *Добривоје Каписазовић* и *Фреди Фазловски* као песници чији покушаји превазилазе у извесној мери културно-историјски значај.²⁷⁴

²⁷⁴ Николај Тимченко, Књижевна баштина Лесковца, Лесковачки културни центар, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац 2007, стр. 23-24.

**ЛЕСКОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ
ПОСЛЕ II СВЕТСКОГ РАТА**

УМЕСТО УВОДА

I

НА МАРГИНАМА - Крајем седамдесетих година XX века, посебно у време појаве познате антологије песама *Песмотис*, јавила се група младих талентованих писаца, који су наредних година, све до краја XX и почетком XXI века покушали да се наметну бројним песничким збиркама, али и прозним радовима, а неколико писаца постали су препознаљиви и изван Лесковца.

Покушали смо да представимо готово све ствараоце, посебно оне који су не само бројем објављених књига, него пре свега уметничким дометима свога стваралаштва, скренули пажњу шире читалачке јавности.

Занимљиву оцену о лесковачком стваралаштву дао је Станко Миљковић²⁷⁵ у књизи *Записи у времену*.²⁷⁶ Миљковић у посебном одељку књиге под називом *Лесковачко књижевно стваралаштво од „Песмотиса“ (1977) до данас*²⁷⁷ подсећа да је „... већ 1877. године у Лесковцу почео да излази часопис „Црквени гласник“, чији је власник и уредник био свештеник Димитрије Н. Алексић. У том часопису, поред свештеника Алексића, прве песме почео је да објављује Владимир Петровић. Већ 1905. године почео је да излази дечји лист „Бачки напредак“. Године 1920. покренут је недељни лист „Лесковачки гласник“, чији је дугогодишњи уредник и сарадник био Сретен Динић, у оно време водећи лесковачки интелектуалац. Године 1933. почеле су да излазе и „Недељне новине“, које су доносиле песничке радове првих лесковачких песника. У то време, песме су објављивали Сретен Динић, Фреди Фазловски, Добривоје Каписазовић, Милун Милатовић, Спасоје Стојановић, Радослав Димитријевић, Григорије Гљебов, Драгутин Ђорђевић, Ратко Павловић и други.

(...) Све до 1975. године није било озбиљнијег покушаја да се књижевно стваралаштво Лесковца естетски нормира и извреднује за протеких 25 година постојања. Тек 1975. године тог посла се прихватио *Мирослав Миловановић* и његова антологија под називом „*Песмотис*“, као вредна свеска Нашег стварања, угледала је светло дана 1977. године. (...) Иначе, у овом Миловановићевом „*Песмопису*“ заступљено је 47 песника различитих песничких вокација. На ударном месту ове антологије штампана је, и то крупним курзивом, песма *Радослава Шушулића* под називом „*Грађанину света*“. Ради се о песми која је лоша и типичан је (школски) пример удворничке поезије. У то време Р. Шушулић је, судећи

²⁷⁵ Станко Миљковић, новинар и писац (1948, Велико Војловце, Лебане). Завршио Филолошки факултет у Београду. Објавио је више књига. Живи, како је говорио, на баштини својих родитеља. О његовом стваралаштву у посебном поглављу књиге.

²⁷⁶ С. Миљковић, *Записи у времену*, Удружење писаца општине Лесковац 2002.

²⁷⁷ Овај чланак - осврт, први пут се појавио у Нашем стварању, бр. 3, Лесковац 1977.

по јединој до сада објављеној збирци песама „*Нишан на лобањи*” имао засигурно далеко боље песме, но није тешко сетити се зашто је ова песма стављена на ударно место. Наиме, њоме се, поред политичке проходности књиге, обезбеђивала добро осмишљена одбрана од будућих могућих идеолошких тумачења и анализирања. Практично, ова песма је била *заштитни знак* и гаранција идеолошке исправности саме антологије. Сам Мирослав Миловановић на крају предговора поштено каже да ова антологија није имала претензије на студиозност и аналитичност, већ је, каже, то више напор да се успостави контакт између читалаца и аутора, и од заборава отргну тренуци поетских светлости.

%

Још пре појаве лесковачког „*Песмописа*”, у јубиларном броју *краљевачког „Октобра*” представљен је шири круг прозних писаца из унутрашњости Србије. Лесковачки писци су тада заступљени поезијом *Томислава Н. Цветковића, Борислава Здравковића, Радета Јовића и Милана Филиповића*. Исто тако у крагујевачким „*Корацима*” из 1973. године били су представљени *Борислав Здравковић, Томислав Н. Цветковић и Велимир Хубач*. Нишка „*Градина*” је крајем 1983. године означила „*Књижевни тренутак југа Србије*”, а у овом избору су представљени песнички радови *Томислава Н. Цветковића, Николе Цветковића, Драгана Радовића*, прича *Љубе Стојановића* и есеј *Николаја Тимченка*. С јесени 1984. године у прокупачком часопису „*Ток*” објављен је избор прозе јужне Србије уз напомену селектора *Саше Хаџи Танчића* и *Воје Красића* да се приповетка на југу Србије „*споро рађала*” и доста дуго сазревала”, што би могло да се односи и на заступљене лесковачке писце. Тако је у поменутом часопису Томислав Н. Цветковић заступљен причом „*Барба Стите*”, Раде Јовић поетским текстом „*Скица за једну улицу*”, а Ненад Кражић цртицом из студентског живота „*До следећег сусрета*”. О књижевним токовима на југу Србије писао је и *др Зоран Чановић*, (издање „*Наше речи*” из фебруара и марта 1985. године). У свом културолошком тексту, З. Чановић говори о значају сарадње у периодици југа Србије, што по њему знатно доприноси бољем упознавању читалаца са збивањима у књижевности на ширем подручју Србије и омогућује критичко вредновање уметничких домета литературе која није без одређене традиције. У свом раду, он се бави и естетском анализом песама појединих аутора за које се определио, истичући допринос тих аутора завичајној, а и српској литератури.

%

Много је разлога, а сигурно један од најважнијих што није створена потребна клима да талентовани ствараоци до краја покажу своје литерарне склоности. Ипак, могло би се закључити да је Лесковац подарио српској литератури неколико изузетних писаца, а да и даље има стваралаца који би могли, без дилеме, да уђу у ред најбољих на ширем литерарном простору Србије.

%

Период окупације Лесковца и југа Србије у Другом светском рату (1941-1944) детаљено је обрађен у студијама, књигама, научним и новинским чланцима и фељтонима, бројних историчара, публициста, правника и других научника лесковачког краја.²⁷⁸

%

У ослобођеном Лесковцу први је запевао *Добривоје Каписазовић*. Али његова песма била је ламент над градом који је ојађен не само тешким бомбардовањем већ и многим жртвама које је принео окупатору и његовим помагачима. Стога клима (у граду) на Ветерници под Хисаром није дуго могла да буде погодна за какво озбиљније књижевно стваралаштво, „иако су одмах преузете извесне акције у правцу стварања колико-толико повољних услова за културни живот у граду.“²⁷⁹

У „Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва“ Драгољуб Трајковић, констатује да се, срећом, још у октобру 1944. године Лесковчанима нашао при руци лист „*Наша реч*“, који је те године почео да излази на слободној територији, окупивши око себе и неколицину људи који су се у новинарству огледали и пре рата. Као и доцније, ове новине су од првих дана свога постојања указивале гостопримство многима који су желели да се изразе у песми, причи, књижевној рецензији или фељтону.²⁸⁰

(...) Фебруара 1945. године отворен је Народни универзитет и на њему одржана прва предавања. Године 1948. ударени су темељи и лесковачког Народног музеја, који је убрзо постао главни ослонац и подстрекач научне делатности ширег подручја, у првом реду обраде целокупне прошлости лесковачког краја, и у коме је дуго била сконцентрисана главна издавачка делатност града. Од 1950. године музеј покреће и своје посебне библиотеке (...), а 1961. издаје свој годишњак „*Лесковачки зборник*“...²⁸¹

Много је важније, међутим, што је у Лесковцу још од 1953. године почео да излази часопис „*Наше стварање*“ који је временом окупио „велики број сарадника из града и осталих места наше земље“ и „повезивањем са сличним публикацијама умногоме непосредно утицао на развијање стваралачке климе, потпомогао вредне иницијативе и допринио афирмацији истинских вредности наше средине“.²⁸²

²⁷⁸ Видети опширније: Др Живан Стојковић, др Слободанка Стојичић, Хранислав Ракић, *Историја Лесковца*, стр. 278-344; Никола Илић, *Крвави фебруар*, Лесковац 1977. Н. Илић, *Јабланички НОП одред*, Лесковац, 1986, Бошко Крстић, *Јабланица и Пуста Река у НОБ-у*, 1978, Димитрије Кулић, *Бабички партизански одред*, Ниш, 1961, Д. Кулић, *Бугарска окупација Србије 1941-1945*, Д. Кулић, *Коста*, Лесковац, 1973; Ј. Манасијевић – Х. Ракић, *Хронологија радничког покрета и социјалистичке револуције у јужноморавском региону 1903-1945*, Лесковац 1979; Миливоје Перовић, *Лесковац у рату и револуцији Београд 1968*; Д. Туровић, *Јунаци гвозденог пука*, Лесковац 1990; Т. Цветковић – Д. Аранђеловић, *Лесковац, црвени град*, Лесковац 1989.

²⁷⁹ Д. Трајковић, *Преглед лесковачког књижевног стваралаштва*, стр. 51- 120.

²⁸⁰ Д. Трајковић, *Преглед...*, стр 51.

²⁸¹ Исто, стр. 51.

²⁸² Д. Трајковић у футноти даје следеће објашњење: Томислав Н. Цветковић у чланку *Литература 1969* (*Наша реч*, 16. јануара 1970).

%

У време када се појавио тај часопис, у Лесковцу су излазили: „Омладински глас” и „Глас тинира”, који су били замена ранијим листовима „Лесковачком средњошколцу” и „Искри”. Почетком 1968. године Раднички универзитет у Лесковцу почео је са издавањем лист „Трибина младих”. У уводној речи, уз први број, каже се да ће се лист бавити „животом младих у свим аспектима његовог многоструког испољавања”. „Желимо лист који ће бити сведочанство о нама и о нашој жељи да се хуманизујемо и да будемо саучесници у овом нашем времену борбе за човечнијег човека.”²⁸³

(...) Поред литерарних дружина по лесковачким школама, у којима се окупља велики број љубитеља литературе, од 1958. године у Лесковцу је неко време постојао и *Клуб писаца* при Радничком универзитету. Нешто доцније, јавља се и клуб при Народном универзитету у Вучју, као и Клуб младих списатеља „Сневање” у Брестовцу.²⁸⁴ У делу Драгољуба Трајковића „Преглед лесковачког књижевног стваралаштва” у посебном поглављу обрађени су песници, а у другом прозни писци.²⁸⁵

%

После Другог светског рата у Лесковцу се јавило више песничких нараштаја који су стизали један за другим, али ниједан од њихових припадника нити група поета, све до пре десетак година, није изашао пред јавност збирком својих песама. Тек 1962. године, у издању Књижевног клуба „Светислав Вуловић”²⁸⁶ појавила се позамашна књижица поезије четворице поета разних генерација под насловом „Препознавања”. О чему су певали Борислав Здравковић, Јосиф Стефановић, Бранко Перошевић и Раде Јовић? На то питање није, наравно, тешко дати одговор, а ево и назива делова књиге. Поглавље Б. Здравковића се зове „Трагом палих звезда” и оно ће се касније наћи у збирици „Тренуци лирике”. Ту су и најбоље Здравковићеве песме које је уопште написао: „Жени, Ток, Јесен, Она и ја, Песмо, Варијације на тему: јесен. И све, или готово све су, како би рекао проф. др Никола Цветковић – антологијске.

%

У овом поглављу представићемо најпознатије писце Лесковца који су стварали од седамдесетих година XX и у првој деценији XXI века.

²⁸³ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 53.

²⁸⁴ Исто, стр. 56.

²⁸⁵ Преглед лесковачког књижевног стваралаштва подељен је на следеће целине: Предговор, Од Милоша Милојевића до Симе Бунића, Сретен Динић, Жак Конфино и други, Послератна књижевност, Романи Миливоја Перовића у књижевној критици, Поезија и Проза.

²⁸⁶ Јосиф Стефановић, Лесковачки књижевни клуб Светислав Вуловић 1912- 1973, Лесковац 1997.

II

КРАТАК ПРЕГЛЕД - За историју лесковачког стваралаштва од изузетног значаја је појава „Прегледа лесковачког књижевног стваралаштва“ Драгољуба Трајковића (Наше стварање, Лесковац 1973) и „Песмописа“ (лесковачки песници 1945-1975) Мирослава Миловановића (Лесковац 1977). У „Прегледу...“ је дата детаљна панорама лесковачког стваралаштва, посебно између два светска рата, али и од 1945-1973. године. Са друге стране, Миловановић је у предговору „Песмописа“ („Уместо на маргинама“) дао занимљиву и више него прецизну оцену актуелног стваралашког тренутка, али и ранијег периода. Ево готово свих аутора које су присутни у лесковачкој књижевности после Другог светског рата до прве деценије XXI века.²⁸⁷

%

Радмила В. Антанасијевић (1980, Лесковац). Објављивала песме у књижевним новинама „Свитац“;

Др Велибор Баљозовић рођен је 28. марта 1957. године у Лесковцу где је завршио ОШ „Јосиф Костић“ и Гимназију „Станмир Вељковић Зеле“. Дипломирао је на Медицинском факултету у Београду 1981. године и радио у Медицинском центру „Моша Пијаде“ у Лесковцу до 1993. године. Специјалистички испит из гинекологије и акушерства положио је 1989. године у Београду. Од 1993. године др Баљозовић живи у Риму, где је 1996. године дипломирао на Медицинском факултету „La Sapienza“. Радио је на више клиника у Риму. Од јуна 2004. године ради на Гинеколошко-акушерском одељењу болнице „Policinico Casilino“ у Риму. Др Велибор Баљозовић аутор је аутобиграфског романа „Рим, велики мали град“ (Филекс, Лесковац 2005).

Добривоје Бошковић (Грделица, 1936), доктор медицине. Дела: *Муцање као говорна мана*; поема *Посланица*, *Чежња*, *Суд и усуд*, драма у стиховима: *Крик понора*, комедије: *Грделички крос*, драме: *Цар Душан Силни*, *Растко*, *Српски краљеви Драгутин и Стефан Урош II Милутин* и *Смрт вилењака*, романи: *Сагореле сени*, *Валсотино империјал* и *Пантократора рука*. Члан Удружења књижевника Србије.

Радунка Богдановић (Ружићи, Владичин Хан, 1951), учитељица. Објавила четири збирке песама: *Домовино, да ти кажем*, *Из срца*, *Додир ћутања*, *Невпоље*; заступљена у књижевним часописима;

Верица Баторевић – Божовић (Лесковац, 1947), дипломирани правник, дугогодишњи новинар и уредник *Наше речи*: Дела: *Живот пише приче*, *Путописи*; збирка песама *Трагови остајања у времену*.

²⁸⁷ *Напомена*: Подаци о писцима преузети из књига самих аутора, критичких осврта, али и књиге Лексикон писаца лесковачког краја, Лесковац 2003. и литерарне свеске Глибочица између обала 2005/2006.

Милан Рад. Божовић (Ужице, 1940), инжењер технологије. Дела: *Московске приче, Егејске приче, Германске приче, Сибирске приче, Брђанске приче*. Објављивао у лесковачкој периодици. Члан Удружења писаца Лесковца.

Јован Белић - (Бечеј, 1945), дугогодишњи радник у СО Лесковац. Књижевни рад: књиге анегдота и шала *Та наша дивна створења* (све о таштама, 1999).

Славица Блажић Беба (Соко Бања, 1948). Књижевни рад: збирка песама *Просуте*. Објављивала песме у лесковачкој периодици, члан Удружења писаца Лесковца.

Миодраг Величковић (Лесковац), карикатуриста, илустратор, новинар и технички уредник „Наше речи”. Карикатором се бави од 1960. године, а прве радове објављивао је у новосадском „Дневнику”. Као истакнуто име у области карикатуре – био је члан жирија у Италији и Турској, као и више домаћин фестивала и салона карикатура. Илустровао је тридесетак књига дечје поезије и многе листове тога жанра. Добитник је „Златне значке” КПЗ Србије и Октобарске награде града Лесковца.

Новица Величковић - Позни (Лесковац, 1952). Књижевни рад: збирка песама *Светла на моја сећања*. Песме објављивао у лесковачким часописима.

Властимир Вељковић - Властимир Вељковић (1934), дипломирани филолог, новинар, вишегодишњи дописник дневног листа Борба и Новинске агенције Танјуг из Лесковца. Сарадник листова, радија и ТВ станица. Извештач са бројних догађаја у земљи. Бави се публицистичко – литерарним радом. Прилоге објављује у листовима и часописима за књижевност, уметност и културу. Добитник награда, ордена, плакета и других признања. Аутор је књига *Камено звоно* и *Иридино гласоносје*. Богато животно и новинарско искуство било је благородно поднебље које је помогло Властимиру Вељковићу да напише књигу узбудљивог тока и занимљивог наслова „Камено звоно”. Књига аутора Властимира Вељковића „Иридино гласоносје“ обрађује психолошке и парапсихолошке доживљаје, у причама које потичу из обичног народа, у којима је увек било више страсти него психологије, више апологије него науке. Аутор у књизи даје критичке исказе који се могу узети као идејни и естетски „грех“, чији је циљ да предоче неку моралну истину или поруку, чиме желе да потврде да су одраз, још увек патријалхалне заједнице у Србији и на почетку 21. века. Ауторово приповедање може се свеси на неколико култних чињеница које у човеку исказују високо поштовање, дивљење до обожавања или чак добијају божански карактер

Љиљана Вучковић (Лесковац, 1956). Књижевни рад: *Несанице*, збирка песама. Заступљена у „Песмопису” и Лексикону лесковачких писаца.

Светозар Веселиновић (1949, Кацабаћ, текстилни техничар). Објавио Песме и шале за одрасле и мале у Глубочици, 2001. Почасни је члан Глубочице;

Миодраг Горановић (Београд), доктор медицине. Објављивао у листовима и часописима. Књижевни рад: Заједничка збирка песама *Априлски жубори* (1969). *Миодраг Горановић* је рођен 1950. године у Београду. Ученик је трећег разреда гимназије у Лесковцу. Своје радове је објављивао у *Нашој речи*, *Трибини младих*, *Нашем стварању*, *Дневнику*, *Чику* и другим омладинским и дечјим листовима. Горановићева поезија је искана од песимистичких жица и сва је у тражењу оригиналног поетског темпа. У њој је расточена елегична жеља чији акорди још увек дисонантно озвучују младалачка хтења, понирања и узлете. Видан је напор младог песника да проникне у животну окосницу проблема и да нађе његово аутентично разрешење:

Радиша Грујић (Београд, 1944), првак Народног позоришта у Лесковцу. Књижевни рад: драма *Све ће се разјасни*, коју су гледаоци видели широм Србије.

Александар Давинић (Власотинце, 1954), новинар, дугогодишњи дописник Експрес Политике и Политике из Лесковца и Врања. Књижевни рад: *Врањски бисери* и *Бисери са јужне пруге* (текстови-репортаже објављени у Политици).

Милан С. Димитријевић (Лесковац, 1947), доктор наука. Књижевни рад: збирке песама - *Песме* и *Космички свет* (2003). Објављивао је песме у заједничким збиркама, *Нашој речи*, *Студенту*, *Књижевној речи*, *Фронту*, *Песмопису*, *Спектру*, *Нашем стварању* и другима листовима и часописима. Објавио 45 научних радова од међународног значаја, а 84 научна рада у националним часописима. Написао је шест уџбеника из астрономије (за ученике гимназије). Члан је Академије нелинеарних наука, Москва, Друштва астронома „Руђер Бошковић” (председник), Друштва астронома Србије, Међународне астрономске уније, Европског астрономског друштва, Евро-азијског астрономског друштва, Москва. Добио велики број награда и признања.

Љубиша Динчић – (Лесковац, 1951), новинар, публициста. Књижевни рад: драме - *Државна тајна*, *Живео народ* и *Прељубници*; роман *Уклето* и књиге репортажа *Бела земља (белези)*. Монографија: *Школа поред реке*.

Надежда Нада Димитријевић (1924, Лесковац, дипломирани правник). Објавила више песама и других радова.

Сава Димитријевић, (Лесковац, 1938), новинар, дугогодишњу уредник Радио Лесковца. Књиге прозе: *Свеће у снегу*, *Баче поголеме од сокаци*, *Камењ на памет* и *Подсисарчани*. ТВ драме: *Господин Клео* и *Мој ујак чудо од детета*; позоришна драма: *Верглаши* и драмски текст: *Ће се жени Мика Дуз*. присутан у лесковачкој периодици. Заступљен у Песмопису и другим заједничким збиркама. Познат као писца на лесковачком дијалекту.

Михајло Дојчиновић (Брод, Црна Трава, 1934), дипломирани правник. Књижевни рад - збирке песама: *Сунчеве реке*, *Звездане кише*, *Шапат брега*, *Заустављено време*, *Вертикале*, *Поноћни зов*, *Одбегле тишине*, *Љубав на мрављи поглед*; збирка прича *Венац на звезде*. Дојчиновић је

заступљен и у заједничким збиркама лесковачких песника: Песмопис, Глубочица између обала и Зборнику радова лесковачких писаца. Један од оснивача Удружења писаца Лесковца и листа Помак.

Дејан Ђорђевић (Грделица), професор, есејист, књижевни критичар и песник. Књижевни рад: збирке песама *Јесам и нисам*, *Не/пристајање*. Био уредник часописа Успења и недељника Тачка. Присутан у српској и лесковачкој периодици.

Тамара Стојановић – Ђорђевић (Лесковац, 1970), професор књижевности. Књижевни рад: збирка песама *Цвет из пепела*. Члан КК Глубочица, присутна у лесковачкој периодици.

Небојша Ђокић (Бачевине, Лебане, 1960). Завршио факултет одбране. Књижевни рад: збирке песама: *Долазиш из ветра*, *Недосађани круг*, и *Мапа времена*. Добитник великог броја награда на анонимним књижевним конкурсима. Члан Удружења писаца. Присутан у лесковачкој и српској периодици.

Стојанка Станковић–Ђурић (1948, Горња Слатина, Лесковац, доктор медицинских наука) Објавила више научних радова и више књига;

Борислав Здравковић (Брестовац, 1930), познати професор књижевности, песник, новинар, главни уредник Радио Лесковца и часописа Наше стварање. Књижевни рад: збирке песама - *Тренуци лирике*, *Она између звезда и лисића* (1987, са Војиславом Истатковићем), *На падинама сна* (2000); позоришне критике *Живот на даскама* (1970). Објављивао песме у најпознатијим српским и лесковачким листовима и часописима. Један од оснивача Удружења писаца Лесковца и листа Помак.

Саша Ж. Здравковић (1967, Лесковац, дипломирани инжењер). Објавио збирку афоризама *Празна обећања*, Ниш, 2002. године;

Миодраг Драган Здравковић (Медвеђа, 1950). Књижевни рад: збирке песама *Снопље*, *Изван вида дан*; poema *Свевидар*. Присутан у српској и лесковачкој периодици.

Драгана Зоричић (1984, Лесковац). Објавила збирку песама *Све на свет* (2002), присутна у Глубочици између обала 2001. и 2002. године; Професор Б. Ђорђевић примећује да је „њена љубав као девојачка плетеница”. Драгана је усамљена девојка, жељна пажње и љубави родитеља. Она јавно комуницира са оцем и мајком, и ненаметљиво упозорава како би читалац схватио баш онако како треба њу схватити. Има много заноса, много узнемирења и личне нестабилности.

Јелена Златковић је рођена 11. јула 1973. године у Скопљу. Основну и Економску школу завршила је у Лесковцу. Дипломирала је на Филолошком факултету у Приштини, на Групи за српску књижевност и језик, 1997. године. Исте године почиње да ради као професор у Првој текстилној школи у Лесковцу. Радила је и у Средњој школи „Светозар Костић Тоза” у Вучју.²⁸⁸ Трагично губи живот 28. јула 2002. године. Прва текстилна школа дуго ће памтити представу „Свети Сава” коју је

²⁸⁸ Маре Каранфиловић о Јелени Златковић, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 175.

припремила са својим ученицима, члановима драмске секције. Ученици и колеге ће је памтити, пре свега, по ентузијазму, веселом духу, речитошћу, љубављу коју је несебично исказивала у раду. Написала је рецензију за књигу „Сан бесане ноћи” Братислава Тодоровића.

Смиља Илић - „Хоћу још да певам” – тако је некада певала Смиља Илић (1949, Доња Лакошница, код Лесковца). Ова наставница физике и хемије, која је радила у Грделици и ОШ „Коста Стаменковић”, а пензионисана 2000. године, због преране смрти, није до краја могла да исказе свој несумљиви песнички таленат.

Војислав Ј. Истатковић (Власотинце, 1953), правник, песник, присутан у српској периодици, добитник више значајних песничких награда. Збирке песама: *Љубилиште*, *Сабрани делови*, *Пауза за кишу*, *Она између звезда и лиића* (са Бором Здравковићем, 1987).

Љиљана Јанаћковић (Лесковац, 1947), професор, присутна у српској периодици. Аутор је двојезичних, српско-македонских песничких књига, *Вода жедна меда*, из које је песма *Бојим се увршћена* у антологију српске љубавне лирике Пере Зубца и књиге документарне прозе *Македонија, земља добрих људи*. Збирке песама: *Звездана преписка* (на српском и македонском језику), *Вода жедна меда*, *Обојене песме*, *Звездана преписка*.

Снежана Јанковић, песник. Рођена је 1970. године у Лесковцу. Члан је књижевног клуба Глубочица. Збирка песама *Скривена боја немире*. Живи у Лесковцу.

Љиљана Јањић (Слатина, Јагодина), професор француског језика, присутна у српској периодици, а успешно се бавила и превилаштом. Књижевни рад: збирка песама *Кућни праг*, *Јавила са крова рода*; књига прича *Царска крушка*. Члан је Удружења писаца Лесковца, Књижевног клуба „Глубочица”, Друштва Србија – Француска у Лесковцу.

Снежана Јањић (Лесковац, 1950), присутна у лесковачкој периодици, члан Удружења писаца Лесковца. Књижевни рад: песме - *Кад јесен процвета* и *Споменак*.

Раде Јовић (Лесковац, 1937), један од најплоднијих и најбољих лесковачких писаца, један од оснивачка Удружења писаца Лесковца и листа Помак. Збирке песама за децу: *Небески морнари*, *Мале*; збирке песама: *Вињете*, *Разговор с Ветерницом* (Јеванђеље лесковачког менталитета), Бајке: *Принц Леско и принцези Леска*; романи: *Сезона клања*, *Перпетум мобиле*, *Срећно царство*, *Бесна кобила*; драмски текстови: *Нудим ти пуне руке живота*, *Пут у светлост*, *Време препознавања*, *Гозба*, *Лесковчанин у Паризу*; монодраме: *Мој нас Краб*, адаптација Шекспировог дела, *Ласте јастребарске* и *Не се знаје*, *Заре игра*.

Зоран Јовановић (Лесковац, 1969), магистар економских наука, афористичар и песник, добитник бројних награда на песничким и конкурсима за кратку причу. Године 2010. на Књижевном конкурсима „*Вукашин Цонић*“ освојио је другу награду. Песме и приче објављивао у

зборницима; припрема збирку песама и прича под насловом *Моја последња зб(и)рка*.

Мирослава Јовановић рођена је 31. јануара 1935. године у селу Велико Војловце, где је завршила основну школу. Средњу економску школу завршила је у Лесковцу 1958. године. Писањем почиње да се бави 1966. године, а радови су јој објављивани у Нашој речи. Живи и ствара у Лесковцу. Објавила је збирке песама „*Тежина идиличне младости*“ и „*Постанак света*“.

Саша Јовановић (Ниш, 1966). присутан у периодици. Књижевни рад - роман *Регент* који је замишљен као трилогија.

Милан Јоковић (Нови Сад, 1940), познати лесковачки новинар, репортер и аутор бројних прича, дугогодишњи главни и одговорни уредник листа Комбинат (Лесковац) и дугогодишњи дописник Дневног телеграфа и других београдских гласила. Припремио за штампу избор најбољих репортажа *Непоуздано сведочанство*. Добитник награде Удружења новинара Србије 1977. године за изузетне резултате у новинарству.

Нина Костић (Лесковац, 1991), објављивала у лесковачкој периодици. Збирке песама *Јутарња роса*, *Пролеће у срцу*, *Сунчеви одсјаји* и *Сломљена крила*. Песма „Челична птица“ објављена јој је у књизи „Лесковачки крај у време НАТО агресије“, Лесковац 2000. године. Добила је прву награду за песму „Свети Сава“ на конкурс Одељења министарства просвете Јабланичког округа 2001. године.

Јадранка С. Костић (девојачко Савић), рођена је 18. јуна 1966. године у Лесковцу. Хемијски техничар. Књижевни рад: „*Мирис душе*“, збирка песама, 1997, „*Пламени дозиви ветра*“, 2000. Објављивала у заједничким збиркама песама: *Глубочица између обала*. Члан је КК Глубочица. „*Мирис душе*“ - (...) Пуна врелих осећања и богате стваралачке маште, „*Мирис њене душе*“ и *мирише и пати, радује се, доживљава пропуштене дане и ноћи*. Јадранка нежним стиховима оживљава свој свет лепоте. Љубавна поезија Јадранке Костић тематски је веома богата. Језик чист, књижевни и то доприноси да се песме читају са лакоћом и задовољством. „*Пламени дозиви ватре*“ - Друга књига лирских песама под називом „*Пламени дозиви ветра*“ јесте, у ствари, наставак трагања за минулим успоменама, које су и рођене и остале под њеним небом.

(...) Поетеса Јадранка је рођена да воли, да путује и да превали дуг и напоран пут и да својом шетњом узбуђује. Баш тако је и постала богата. Богата снажним осећањима. И да на тим поетским просторима тражи само своју истину. Њени стихови су надахнути, пуни емоција, јер искреношћу призивају своје снове. Није градила кованице. За њих и није било потребе. Емоционалну пуноћу постигла је снагом повезаних речи стандардног говора.

Маре Каранфиловић, професор књижевности и српског језика, књижевни критичар, песник. Рођена је 1968. године у Скопљу. Члан је

Књижевног клуба Глубочица. Професор у Школи за текстил и дизајн. Живи у Лесковцу.

Слободан Костић Коста (Крагујевац, 1941), дипломирани правник, присутан у књижевној периодици. Књижевни рад: пикарски роман *Гуте Ђубре*.

Данило Коцић (Дадинце, 1949), новинар, дугогодишњи дописник Политике из Лесковца, професор књижевности и дипломирани правник. Књижевни рад: роман *Изабрани живот, Изабрана тишина и Изабрани дани*; збирке песама за децу *Чудна лађа* и *Дневник на распусту*; збирке песама за одрасле *Говор камена* и *Песма жени*. Године 2006. кратки роман *Изабрани дани* освојио прву награду на другом анонимном књижевном конкурсном лесковачке Издавачке куће „Филекс”. Награђиван и на другим књижевним конкурсима за кратку новинску причу. Члан је Удружења новинара Србије и Удружења писаца општине Лесковац.

Мира Коцић (Братмиловце, 1959), дипломирани политиколог, једна од најистакнутијих песникиња Лесковца, добитник бројних награда. Један од оснивача Удружења писаца и листа Помак. Године 1969. штампана је заједничка збирка песама *Априлски жубори* четворо гимназијалаца међу којима је заступљена и Мира Тасић (девојачко презиме). Самостална збирка песама *У небо верујем* и збирка кратких прича *Змијарева кћи*.

Даринка Костић (1952. Зли Дол, Босилеград, професор). Објавила књиге: *Ветрови завичаја*, присутна у збирци Глубочица између обала 2000, 2001. и 2002. Члан је КК Глубочица; Ради као професор. Књижевни рад: „*Ветрови завичаја*” (КК Глубочица, Лесковац 2001). Објављивала у збирци „Глубочица између обала”. Објављивала песме у часописима *Мост* и *Братство*, на бугарском језику у Босилеграду. Члан је КК Глубочица – Лесковац. Добила је више похвала, књижевних награда и признања. „*Ветрови завичаја*”- У свим песмама је љубав. У тим песничким прокламацијама објединила је све симболе личног живота. Лирска открића судбински се повезују са временом девојачког поноса. Много тога је бујало у њој... Највећи део њених песама имају ново рухо, елгију и носталгију. Језик је граматички и синтетички исправан. Слободним стилем негује савремену поезију.

Владимир Красић (Ниш, 1943), познати новинар Вечерњих новости и Борбе. Објавио књиге: *Мајска свитања, Марија Михајловна, Молитва против успомена, Разљубак, Ена из огледала, Жена у плавом прозору, Срце у трку, Црна мачка, Новембар у Београду, Саопштење, Књига о сновима, Књига о хороскопу, Убице су дошле с маскама, Позови шифру кавез* (сценарио за филм), *Азра у оку*. Члан је Удружења књижевника Србије и оснивач Радио Новости. Радио је као дописник Радио Београда и ТВ Београд и уредник у Вечерњим новостима. Уређивао многе часописе. Водио је и школу новинарства. Красић је аутор четрдесетак књига и 20.258 наслова у новинама. Добио је 53 награде, признања и одликовања.

Ненад Кражић (Лесковац, 1941), изузтно присутан у културној јавности, директор у више установа Лесковца. Завршио Позоришну академију у Београду. Објавио књиге: *Буђење*, монодрама и драмолет из лесковачког живота, *Зорка Мантина*, монодрама из старог Лесковца, *Димитрије, сине Митре*, драма из старог Врања, *Лесковац, време прошло, време садашње*, монографија о Лесковцу (коаутор др Живан Стојковић), *Занатство Лесковца* (коаутор др Живан Стојковић), *Кад су Ветерницим пловили чамци*. Објављивао у бројним часописима и добио бројне награде. Један од оснивачка Удружења писаца Лесковца и листа Помак.

Аница Крстић (рођена 1995. године). Прве песмице почела да у првом разреду основне школе. Многе сам поклањама друговима и драгим рођацима. Ојавила збирку песама „*Први кораци*“ 2007. године (Филекс, Лесковац).

Небојша Крстић рођен је 1963. године у Лесковцу, а живи у Великој Грабовници, код Лесковца, где је и завршио основну школу. Гимназију је учио у Лесковцу и стекао звање организатор програма и културно-уметничких манифестација. Дипломирао је 1985. године на Филолошком факултету у Скопљу, на Групи за југословенску књижевност и српски језик. Исте године почиње да ради, најпре у више школа у општини Медвеђа, а од 1991. у истуреном одељењу ОШ “Славко Златановић“ у Оруглици. Крајем осамдесетих прелази у основну школу у Великом Трњану. Постављен је за директора Народне библиотеке 7. фебруара 2001. године, а разрешен дужности 4. децембра 2002. године. Објављивао у часописима и у заједничкој збирци „Глубочица између обала“. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Године 2008. Крстић је објавио збирку песама „*То код нас не може да буде*“.

Љиљана Крстић, професор и песник, рођена је и живела у Београду. Основну школу завршила је у Лебану, средњу школу и Учитељски факултет у Врању. Прву заједничку збирку објавила је у средњој школи и од тада добитник је многих престижних признања у Јабланичком и Нишком округу. Активни је члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу и ради као учитељица у ОШ Вук Караџић. Објавила је збирку песама „*Витез Теодор аждаја и пегава Маја*“ (Филекс, Лесковац 2008).

Мија Кулић (Лесковац, 1952), машински инжењер. Током осамдесетих година објављивао је стрипове са хорор тематиком за немачки стрипски часопис „Геспенстер Гесцхицхтен“. Такође је радио и на стриповима серијала „Том и Џери“, публикованим у Белгији. Радио је насловне стране за рото романе издавача Дневник из Новог Сада, као и за насловну страну за стрип „Книнце, витезови Српске Крајине“ у издању „Политике“. Кулиће је, између осталог, написао књиге „*Циркус М*“ у којој се нашло тридесет првих емисија Радио Лесковца и роман „*Ја те познајем*“ у издању нишког Зографа.

Лазар Миленковић (Вучје, 1938), песник, присутан у угледним часописима. Награђиван и хваљен, али увек скроман, Миленковић

заслужује да се о њему говори и пише као о добром песнику и приповедачу.

Боривоје Лукић (Лесковац, 1941), члан КК Глубочица. Збирка песама: *Песме о Лесковцу* (заједно са унуком Мајом Лукић).

Маја Лукић (Лесковац, 1986), члан КК Глубочица. Збирка песама *Песме о Лесковцу* (заједно са дедом Боривојем Лукићем).

Предраг Марић (Лесковац), један од најугледнијих психијатара. Радио је у Лесковцу, Власотинцу и Београду. Словио је за великог хуманисту, а о њему је написано безброј новинаких текстова у најпрестижнијим српским новинама и часописима. Књижевни рад – романи: *Пун месец над Власинским језером* и *Kanibal ante portas* (Људождер је пред вратима).

Светислав Марјановић – Цеци рођен је у Лесковцу 27. новембра 1959. године. Завршио је Лесковачку гимназију 1978. године. Објавио збирку песама „*С обе стране зида*“ (1988). Марјановић је оснивач и директор привредног друштва „Принт-уп“ доо (2005) и потпредседник Центра за самостални живот особа са инвалидитетом Србије (2010-2014).

Аутор је тридесет реализованих пројеката и учесник бројних семинара, а од 2003-2013. године локални координатор у реализацији више од 20 пројеката Центра за самостални живот особа са инвалидитетом Србије.

Димитрије Миленковић (Лесковац, 1937), професор књижевности, дугогодишњи просветни радник, активан у политичком животу града. Почео да пише од 1954. године „Омладинском гласу“, подлистку „Наше речи“. У ауторском издању објавио је књигу *Мој црно бели свет*.

Никола Милићевић рођен је 1948. године у Лесковцу. Основну и Хемијско-техничку школу завршио је у Лесковцу. Од 1967. до 1973. године правио је лекове у Фармацеуско-хемијској индустрији „Здравље“. Потом, покретач и вишегодишњи главни и одговорни уредник фабричког листа „Здравље“. Сарађивао је листовима *Наша реч* и *Панорама*, *Привредни прглед*, *Четврти јул*, као и у Радио Лесковцу. Обављао дужност заменика главног и одговорног уредника Јужноморавских омладинских новина (ЈОН), подлистка *Омладинских новина*, гласила РК ССОС, а био је веома битан у настанку стрип магазина *Арсенал*. Пилотирајући разним типовима једрилица и авиона на небу провео око две хиљаде сати. Објављивао је репортаже, приказе и стручне текстове из области ваздухопловства у магазину *Арсенал*

Радомир М. Милојковић – *Бале* (1925). Објавио је збирку песама *Вечни цвет*, 1980. Заступљен у једно броју заједничких збирки песама. Присутан у листовима и часописима. Добијао награде на конкурсима за поезију и крату новинску причу;

Борица Миловановић – *Боркица* (девојачко Голубовић), (1947, Свође, професор). Уредник Драмског програма у Културном центру – Лесковац, уредник литерарне свеске Глубочица између обала за 2000, 2001. и 2002. годину. Бави се књижевном рецензијом;

Љиљана Такић Миленковић (Власотинце), грађевински техничар, пише песме, кратке хумористичке приче. Збирке песама: *Птица љубави*, *С обе стране љубави* и збирка прича *Ту око нас*. Члан Удружења писаца Лесковца. Песме је објављивала у листовима и часописима „Глубочица између обала“, „Глубочица“, „Наше стварање“, „Наша реч“, „Лескотекс“, „Комбинат“, „Јединство“, „Пионир“.

Зорица В. Митић (1932, Лесковац, ВПШ, библиотекар). Књиге: Узлетимо с ветровима, КК Глубочица, 1994, Женске приче, КК Глубочица, 1997, Женски разговори, КК Глубочица, 1997, Женске приче II, Женска казивања, КК Глубочица, 2000, Заједничке зборке: Глубочица између обала 86, 88, 2000, 2001. и 2002; присутна у бројним часописима. Добитник бројних награда. Зорица Митић (Лесковац), дугогодишња библиотекарка у Народној библиотеци у Лесковцу. Завршила књижевност на Вишој педагошкој школи. Објављивала је у заједничкој збирци: Глубочица између обала, у локалним гласилима „Наша реч“ и „Наше стварање“. Била је учесник на Сусретима жена писаца Југославије 1989. и 1990. Два пута добила награду Друштва библиотекара и Већа Савеза синдиката, а за литерарно стваралаштво добила Октобарску награду града Лесковца.

Љубинка Младеновић, песник. Рођена је 1958. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Оловка пише срцем*, *На крилима песме*, *У пољу белог папира*. Живи у Лесковцу.

Слађана Младеновић, дипломирани социолог, песник, уредник у Лесковачком културном центру. Објавила више запажених песама у заједничкој збирци Глубочица између обала. Члан КК Глубочица.

Војин Митровић – У Лесковца је познат као један од најбољих песника. Објављивао је у готово свим лесковачким часописима, побеђивао на бројним књижевним конкурсима. На једном од конкурса Наше речи освојио је прву награду за збирку „*Стојбине*“, али се та књига (иако је пропозицијама предвиђено њено објављивање) није штампана.

Никола Митровић (1933-1997) био је лесковачки стрип цртач и илустратор. Завршио је Уметничку школу „Ђорђе Крстић“ у Нишу у њеној првој генерацији. Почео је да ради као наставник ликовног образовања, али је готово читав радни век провео као дизајнер у предузећу „Тома Костић“ у Лесковцу. Био је један од првих стрипских сарадника тек основаних Дечјих новина у Горњем Милановцу са стрипом „*Бук и Вук*“. Од тада му је штампан огроман број табли и каишева, а вероватно је најпознатији његов рад за едицију „*Никад робом*“. Био је коаутор вероватно најкомерцијалнијег и најпознатијег стрипа на овим просторима, „*Марко и Славко*“. Објавивао је у љубљанско-загребачком Нашем стрипу. Почетком деведесетих за Политикин забавник (Мали забавник) радио је бајке за децу у стрипу. У другој половини деведесетих преузео је ликовно обликовање и техничко уређивање часописа Ђачки забавник. Са Миомиром Мијом Кулићем покренуо је, потпуно волонтерски,

Лесковачку школу стрипа 29. маја 1995. године (данас школа носи Коканово име). За живота је групно излагао на изложби „*Седам величанствених*“ у Лесковцу, на Другом салону стрипа у Зајечару и на изложби „*60 година домаћег стипа у Србији*“ у Суботици. На Првој балканској смотри младих стрип аутора 1998. приређена му је прва самостална, посхумна изложба. Од тада су његови радови излагани на групним изложбама у Шапцу, Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину. Добитник је награде „*Максим*“ за животно дело Салона српског стипа у Зајечару и Октобарске награде града Лесковца 1997. године. На балканским смотрама младих стрип аутора од њихових почетака 1998. установљена је награда која носи име „*Никола Митровић Кокан*“ и додељује се најбољем младом балканском стрип цртачу, илустратору, сценаристи, теоретичару, а његово име носи и најдуговечнија награда за допринос српском стрипу која се додељује у Србији

Станко Миљковић (Велико Војловце, 1948), професор књижевности, дугогодишњи новинар Радио Лесковца и Наше речи. Књижевни рад: збирка кратких прича *Рашки сликар*, зборник есејистичких текстова *Записи у времену*; романи *Тумач сопственог сећања* и *Опсада*. Писао је есеје, књижевне критике, бавио се и историјом књижевности. Уређивао лист Помак, а један је од оснивача Удружења писаца Лесковца.

Јован Јоца Михајловић (Лесковац, 1924), наставник, новинар, лектор, један од најпознатијих лесковачких писаца и одличан зналац лесковачког говора. Књижевни рад: збирка песама *Раскалашине кише*, књига романсираних биографија знаменитих људи *Неувели откоси* и дијалектолошка студија *Лесковачки говор*. Одликован је: Орденом за храброст, Орденом братства и јединства са сребрним венцем, Орденом рада са златним венцем, Орденом заслуга за народ са сребрним венцем. Добио је и Октобарску награду Лесковца, диплому Дома културе у Руском Крстуру, Повељу скупштине Црвеног крста Југославије, Захвалницу Народне библиотеке „Радоје Домановић“ у Лесковцу и друга признања.

Богољуб Михајловић најпознатији по својој хаико поезији, стихове пише још из гимназијских дана. Књижевни рад: збирка песама *Свирале ветра*. Добитник бројних награда за хаико поезију.

Јована Г. Момчиловић је рођена 12. јануара 1987. године у Лесковцу. Објавила је прву збирку песама „Даље од бескраја“, 2002. године. Сарађује и објављује своје песме у ђачким новинама и књижевним часописима. Добитник је награда: прво место поводом Дана ОШ „Светозар Марковић“, 1999. године, писмена похвала Наставничког већа ОШ Светозар Марковић, 2000. године, прва награда на конкурс у Црвеног крста на тему „Крв живот значи“, 2001. године, захвалнице за учешће и допринос афирмацији међународног стваралаштва. (...) Сва признања, која је добила млада поетеса Јована Момчиловић, јесу њено време настајања а и сигуран знак да неће бити заборављена.

Милан Момчиловић (Јабуковик, Црна Трава, 1952), новинар, дипломирани политиколог. Књижевни рад: збирка песама „*Вече над Лесковцем*“. Као новинар, радио је у војном листу „Народни борац“ у Сарајеву, Радио Лесковцу, Радио Сокобањи, лесковачкој „Нашој речи“, где је једно време обављао дужност директора и главног и одговорног уредника. Од 1989. године стални је дописник Политике из Лесковца. Поред осталих, добитник је награде из Фонда „Алекса Маркишић“. Песме пише из студентских дана. Објављивао је у часописима и преко радиостаница.

Драгутин Николић (Грделица, 1939), доктор медицине – специјалиста интерне медицине. Наслови објављених књига: *Снови на јастуку*, *Уста пуна смеха*, *Ратници у белом*, *Раздрагана планета*. Др Николић се поезијом бави још из гимназијских дана. Од 1966. године пише веома интензивно. Објављује у заједничким збиркама и часописима: Глубочица између обала, Наше стварање, Помак, Наша реч. Један је од оснивача КК „Дервен“ у Грделици, а био је његов председник. Члан је КК Глубочица, члан Удружења писаца општине Лесковац и Еколошког друштва Грделица. Добитник је више награда и признања.

Петар Д. Николић (1948, Печењевце, Лесковац, правник). Књижевни рад: До ушћа без краја, лирске песме, 1995. Члан Клуба песника при Дому културе у Печењевцу;

Слободан Николић Травица (Печењевце (1939). Од 1964. године живи у Немачкој. Објавио је три књиге прозе: *Река мисли моје домовине*, *Завичај*, и *Колевка* и два романа: *Павлина* и *Ћутљиве даљине* и збирку песама *Пролећне кише*. Живи и ради у Минхену.

Нада Николић (Предејане, 1947), члан је Удружења писаца аматера од 1981. године. Књижевни рад: збирка поезије и прозе *Не играј се ватре*. Први пут се појављују њене три песме у заједничкој збирци „Срце на длану“, која је објављена 1982. године у издању Удружења писаца аматера Српбије.

Драгана Нешић (Лесковац, 1986) присутна у лесковачкој периодици. Књижевни рад: збирка песама *Кад облаци замиришу*. Члан је КК Глубочица. Добитник је награде на Светосавском конкурсима 2000. и 2001. године. Освојила је награду на конкурсима Блистав осмех у стотој у организацији СО Лесковац, добитник је дипломе часописа Пет плус из Краљева и добитник дипломе за српски језик и литерарно стваралаштво. Њена биографија са фотографијом штампана је у енциклопедији талентоване деце Србије *Они долазе*.

Првољуб Пејатовић (1932), песник, новинар Борбе и ТВ Београд. Са још тројицом песника присутан у збирци „*Квартет*“ (1954), објавио књигу путописних репортажа „*Градови и љубави*“ Заступљен у песничким зборницима: *Врата времена* Ивана В. Лалића (1958), *Немир од искона* – поетски рецитал (1968), *Људи* Јура Каштелана (1969), *Поезија бунта и отпора* Зорана Гавриловића (1976), *Како се рађала југословенска*

револуционана поезија Милорада Блечића (1979), *Црвена зора времена – југословенска револуционарна поезија 1919-1980*. Блаже Шћепановића (1980), *Књига другова – алманах најмлађих југословенских социјалних лиричара* Новака Симића и Јована Поповића (1980)... Приредио песнички зборник *Књига и револуција – зборник ангажоване поезије у Југославији (1919-1980)* (1981). Добитник бројних награда међу којима и највише награде за новинарско стваралаштво „*Светозар Марковић*“ (1973).

Јасмина Петковић (Лесковац, 1966), професор педагогије, радила као новинар Радио Лесковца, а своје радове објављивала у листовима и часописима. Објавила више прича у Јутарњем програму Радио Београд. Петковићева спада у ред најталентованијих писаца лесковачког краја.

Груја Петковић (Лапотинце, Лесковац, 1936), професор књижевности, ранди век провео у просвети. Члан Удружења писаца Лесковца, присутан у лесковачкој и српској периодици, а радове му објављивала и Политика. Први штампани рад је циклус песама (поема) *Крвави тир*. Књижевни рад: *Свети Сава – први српски учитељ*, *Књигу о Вуку*.

Перица Пешић (Мирошевце, Лесковац, 1950), дипломирани технолог и магистар наука. Књижевни рад: збирка дечјих песама *Испод свода плава и Афоризми*. Члан Српског хемијског друштва, Удружења писаца општине Лесковац и Књижевне заједнице. Од дванаесте године пише кратке књижевне форме, црта карикатуре и сакупља народне умотворине. Песме је објављивао у бројним листовима и часописима- Заступљен у Зборнику радова лесковачких писаца (Удружење писаца, 1998. године) и књизи „Лексикон писаца лесковачког краја“ (КК „Глубочица“, Лесковац, 2003. године).

Марија Пешић је рођена 19. маја 1987. године у Лесковцу. Пише од најранијих дана. Објављивала песме у школским часописима ОШ „Коста Стаменковић“ у Лесковцу. Учествовала на литерарним сусретима. Ученица Хемијске школе у Лесковцу. Књижевни рад: збирка лирских песама „Бићу као птица“, КК Глубочица, Лесковац. Члан је КК Глубочица. (...) Боје свога детињства у овом литерарном првенцу млада Марија је препознатљиво описала. Завичајно небо има четири циклуса. Иако између њих нема одређених међа, простор те поетике афирмише љубав. Прва поетска истина је у сновима. Марија је најчешће сама пред собом. Марија жели једноставно да штампа све што је написала. Језик раван њеној младости.

Драган Радовић (Добре Воде, 1955), професор књижевности, песник, књижевни критичар и уредник Нашег стварања. Књижевни рад: збирка песама за деца *Добра Вода*. Бави се поезијом, прозом, књижевном критиком и рецитовањем. Обављао дужност главног уредника листа Помак и био управник Народног позоришта у Лесковцу. Објављивао је радове по књижевним часописима и листовима. Највише радова било је на страницама Змаја, књижевног часописа за децу. Добио је неколико награда за књижевно стваралаштво.

Годана Томић Радојевић (Лесковац, 1939), једна од најпознатијих лесковачких песникиња. Књижевни рад: збирке песама на лесковачком дијалекту *Исцв'тена стрњика* и *Жедна Јефимија*. Објављивала је у многим часописима, зборницима и заједничким збиркама: „Наша реч”, „Четврти јули”, „Рад”, „Наше стварање”, „Стремљења”, „Пјесничка ријеч на изворима Пиве”. Добитник награде за поезију – у Београду 1985. и 1986. године. Годана Томић – Радојевић је писала и хаику песме. Књижевно друштво „Филип Вишњић” из Ниша, 1995. године објавило је Горданину невелику књигу (невелику по обиму) хаику поезије.

Драгомир Радовановић (*Кацабаћ, Бојник, 1947*), доктор економских наука, професор Високе школе струковних студија у Лесковцу, ванредни професор универзитета. Радовановић важи за најплоднијег лесковачког писца. Његов научни и књижевни рад приказан је у књигама „Ко је ко у хумору и сатири Југославије”, „Лексикону писаца просветних радника Југославије и Републике Српске и књизи „*Знаменити Пусторечани*”. Добитник је многобројних признања од којих издвајамо Орден рада са златним венцем. Радовановић се књижевним радом бави од 1987. године. Члан је Удружења књижевника Србије. Објавио је велики број књига. Збирки афоризама, прича, песама, шала, вицева, занимљивости и обичаја у лесковачком крају. Баби се и сликарством. Прву књигу афоризама *Стално су будни – зар нису чудни* објавио је 1987. године, у 39. години живота! Проф. др Радовановић је објавио више од сто књижевних дела, као и велеки број уджбеника и наулних радова.

Самник Силомић (Ратомир Костић, Навалин, Лесковац 1941), дипломирани економиста. Књижевни рад: збирке песама: *Плет и Доплет* (ауторско издање). Прве песничке радова објавио је у часопису „Глас пинира”, у недељнику „Наша реч” и другим листовима.

Саша Станковић (Лесковац, 1980), професор књижевности, песник, приповедак и књижевни критичар. Књижевни рад: књига прозе *Двадесет жуљева*. Песме објавио у колективној збирци *Кућа од расцветалих жеља* (2007), Фондација даровирх Христифор Црниловић – Власотинце. Заступљен у антологијама *Најкраће приче* (Алма, 2010, Београд) и *Цео живот у мање од 900 знакова* (Алма, 2011, Београд). Године 2011. ушао је у антологију *ПЕГАЗ - печат времена* заједно са писцима као што су Светислав Басара и Исидира Бјелица, чиме је остао једини писац са Јабланичког округа који је ушао у збирку којом се обелажава 40 година Књижевне омладине Србије.

Горица Станковић (Лесковац), пише љубавну и родољубиву поезију. Књижевни рад: збирка песама *Сама*. Присутна у зборницима – „Арте стих 2013“, „Чегарске ватре“, „Стиховање“, „Мирис брда на шљиве зреле“, „Снага ријечи“, „Прљача“ и другим.

Светолик Станковић (Бабичко, Лесковац, 1945), дипломирани инжењер. Књижевни рад: *Последња лука, Залудна молитва*. Заступљен у заједничкој збирци песама *Младост Поморавља* (1970), у издању Завичајног клуба

студената и Народне библиотеке из Брестовца. Песме објављивао у Глубочици, Помаку, Нашој речи и другим листовима и часописима. Члан Удружења писаца Лесковца.

Предраг Станковић је рођен 1963. године у Лесковцу. Дипломирао је на Групи за романистику Филолошког факултета у Београду. Професор је латинског и француског језика у Лесковачкој гимназији. Писао је за „Нашу реч“, пише за „Think Tank“. Станковић живи као и сав остали свет, али верује да је тај живот вредан приповедања.

Иванка Стојановић (Лесковац, 1959), професор књижевности, новинар Радио Лесковца. Књижевни рад: за кратко време начинила прави песнички подвиг: уобличио је лирски триптих о љубави („*Док ти живиш*“, 1996, „*Отђутана тајна*“, 1997 и „*Видишите*“ 1997): романи: *Опростом благослови* и *Грдна сам ти и нико*. Прва објављена песма у листу „Наша реч“ 1973. године. Своје песме говорила је на разним медијима, учествовала на разним књижевним конкурсима. Присутна у српској и лесковачкој књижевној периодици.

Јелена Станковић, студент, песник. Рођена је 1985. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Новинарка „Тачке“ из Лесковца. Живи у Лесковцу.

Марина Т. Стевановић, социолог, песник. Рођена је 1968. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Радмила Станковић, учитељица. Рођена 1952. у Лапову. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Живојин Станковић, песник. Рођен је 1935. године у Доњој Лакошници код Лесковца. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Бурне страсти*, *Небеске силе*. Живи у Лесковцу.

Марко Стојановић рођен је 17. маја 1978. године у Лесковцу где и данас живи и ради као професор енглеског језика. Већ осамнаест година црта стрипове и преводи их („Hellboy“, „Hardboiled“, „Raptors“, „Sky Doll“). Сценариста је стрип албума „Maks Debris“, „Црне душе“, „Постеља од глога“, „Реквијум“, „Пасји живот“, „Прах“, „Пепео“, „Бајка и друге истине“, „Мртва стража“, „Духови у боци“, „Чудовиште“, „Зла крв“, „Le Dico des Hommes“ (Француска), „Le Dico des Femmes“ (Француска), „Les 69 secrets à savoir sur les Femmes“ (Француска), „Les 69 secrets à savoir sur les Hommes“ (Француска), „Tout obtenir de Lui“ (Француска), „Tout obtenir de Elle“ (Француска) и серијала „Вековници“ и „Бескрвни“. Пише за неколико часописа (колумниста је и администратор сајта UPPS – www.upps-sajt.com). Своје текстове и стрипове објављивао је у Политици, Књижевној речи, Политикином забавнику, Стрип вилајету, Градини, Нашем трагу, „Pressing-u“, „Pressing Movie-u“, „Арсеналу“, „Градцу“, „Трешу“, „Pressek-u“, „Багеру“, „Think Tank-u“, „Еону“, Панорами, Бачком забавнику, „Strip Pressing-u“, Нашој речи, Киши, Правнику, „Bumerangu“, Новој нашој речи, „Стрипотечи“, „Витезу“, „Ennea-i“, „Стрип креатору“ (Македонија), „Барским новинама“ (Црна Гора), „Стрип

ревији“ (Хрватска), „Parabellumu“ (БиХ), „BDC-u“ (Румунија), „Dentist Pro-u“ (Француска), часописима Нови српски стрип (Србија) и Balkan comics connections (Велика Британија). Аутор је књиге есеја о стрипу под називом „*Јужњачка утеха*“ у издању Нишког културног центра у едицији „Елдорадо“. Приредио је и уредио монографију „*Лесковачки стрип 1950-2010*“, као и више албума домаћих стрип аутора.

Зоран Стојановић (Прилепац, Власотинце, 1955), дипломирани економиста. Објавио неколико књига, а најпознатија му је збирка песама *Пропланци снова*. Поезијом је почео да се бави као ученик гимназије, а касније и као студент Економског факултета у Нишу. Песме је објављивао у многим листовима и часописима у земљи. Учествовао је на многим књижевним вечерима и сарађивао са Књижевним клубом „Глубочица“ – Лесковац. Поред поезије, пише и кратке приче. Члан је Удружења писаца Лесковца.

Зорица Стојановић је рођена 18. децембра 1959. године у Лесковцу. Пензионер. Књижевни рад. Збирка песама „Сломљено срце“, КК Глубочица, Лесковац 1998. Објављивала у заједничким збиркама песама и Глубочици између обала 200, 2001, 2002. Члан је КК Глубочица. Учесник је књижевних конкурса и похваљивана.

Саша Стојановић (Приштина, 1965), доктор ветерине, један од најугледнијих лесковачких писаца. Књижевни рад: романи – *Крвоследници* и „*Manchester siti blues*“ (2006); приче: „*Конкурс за хероја*“ (награда Књижевне речи за кратку причу, 1983), „*Слушај Пишкин*“ или *О усамљености*“ (награда књижевног часописа „*Улазница*“ за најбољу прозу у 2005 години), „*Пентомерон или Поучна прича о Прокопију*“; Есеји: „*Крвоследници опет јашу или Цело Туце Полу Теза о Мрсомуду тињанину*“ (Градина-Ниш, Зарез-Загреб, Одјек-Сарајево, Hereticis-Београд); Драма: *Крвоследници* (комедија у два чина; Стојановић је главни и одговорни уредник часописа Think Tank.

Љуба Стојановић (Живково, Лесковац), правник. Романи: *Од пакла до сунца*, *Глас из земље* и *Седми четвртак*; објавио више прича, записа и цртица. Добитник Октобарске награде Лесковца, а био је потпредседник Заједнице књижевних клубова Србије. Његов рад није довољно истражен и стручно валоризован.

Тамара Стојановић – Ђорђевић је рођена 10. јуна 1970. године. Основну и средњу школу завршила је у Лесковцу. Дипломирала је на Филолошком факултету у Скопљу, професор књижевности и матерњег језика. Књижевни рад: „*Цвет из пепела*“, збирка песама, КК Глубочица, 2001. Објављивала у заједничким збиркама песама: Глубочица између обала 2000, 2001, 2002. Објављивала и у часопису Лесковачки дневник. Главни је уредник часописа „*Основац*“ у ОШ Вук Караџић у Лесковцу, сарадник Лесковачког дневника. Члан је КК Глубочица. Аматерски се бави режијом. „*Цвет из пепела*“ - Прву збирку лирских песама поетеса Тамара понудила је као своје целокупно поетско стваралаштво, од далеких

школских дана до повратка са свих путовања када је утврдила да су сентименталне везе вечите.

Весна С. Стојковић – Тара рођена је 9. априла 1961. године у Колашину. Преводилац је француског језика, сликар и иконописац. До сада је имала десет самосталних изложби и то у Подгорици, Новом Београду, Београду, Риму и Лесковцу. Књижевни рад: „*Очи анђела*”, збирка духовне поезије. Члан је КК Глубочица и члан Културног центра у Братмиловцу.

Станимир Стојмировић Грицко (Брод, Црна Трава, 1938), дипломирани правник. Књижевни рад: две збирке кратких прича: *Другарско вече мртвих* и *Приче из несанице*. Роман *Водени бик на Чемернику* објављен је у наставцима у лесковачком недељнику „Наша реч”, непосредно пре смрти; збирка песама *Порекло висине*, књига афоризама *Неомалтерисане мисли*. Књижевним радом бавио се од 1955. године. Прозне радове је објављивао у многим листовима и часописима. Заступљен је у заједничкој збирци „*Добродошлица за птице*”.

Марина Т. Стевановић, социолог, песник. Рођена је 1968. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Јосиф Стефановић (Добре Воде, Бојник, 1931), бавио се новинарство, један од најплоднијих лесковачких писаца. Оснивач и председник Удружења писаца Лесковца и часописа Помак. Књижевни рад: *Моји зелени токови*, песме, (1971), *Партизанске приче*, (1971), *Горка земља*, роман, (1975). Године 1988. у издању Нове Просвете – Београд, објављен му је роман *Црвени батљон*, а 1991. године КК „Глубочица“ објавио је збирку песама *Усијани простори*. Заједно са другим ауторима објавио је осам збирки песама и три књиге из историографије. Књижевним радом почео је да се бави као средњошколац. Песме и приче објављивао је у многим листовима и часописима. Извесно време радио је као новинар у листу „Наша реч“ у Лесковцу и био један од уредника листа „Омладински глас“. Иницијатор је формирања Књижевног клуба „Светислав Вуловић“, а био је и његов вишегодишњи председник. При клубу покренуо је часопис за књижевност, културу и уметност „Сусрети“ и био један од првих уредника. Одликован је Орденом заслуга за народ са сребрном звездом и Медаљом за храброст. Добитник је Октобарске награде града Лесковца за књижевно стваралаштво.

Весна Тара Стојковић, иконописац, песник. Рођена је 1961. године у Колашину. У припреми збирка песама: *Очи анђела*. Члан Књижевног клуба Глубочица и Удружења Сокол камен у Нишу. Живи у Лесковцу.

Братислав Тодоровић (Лесковац, 1972), члан КК „Глубочица“ од 1995. године. Књижевни рад: збирка песама *Рансодија младости*, збирке прича *Сан бесаних ноћи* и *Убиство смисла* (2004); роман *У сенци времена* (2002). Радове објављује у часопису Наше стварање и зборнику Глубочица између обала и Сазвежђа. Заступљен је у Лексикону писаца лесковачког краја.

Вукица М. Марковић – Ђукаловић (Славујевце, Лесковац 1962), ради у Центру за социјални рад. Књижевно стваралаштво: *Варљиве стазе*, збирка

љубавних и родољубивих песама. Објављивала у Глубочици између обала, часопису Ми, Нашем стварању, Помаку итд. Била је секретар Књижевне омладине града Лесковца, члан КК „Глубочица” и Удружења писаца општине Лесковац и потпредседник удружења „Запис”.

Мр Живојин Трајковић (1950, Секицол, Лебане, професор руског језика, магистрирао на Филолошком факултету у Београду). Аутор је књиге руског језика за студенте Технолошког факултета и Речника руско-српског језика математичких израза и Речника за текстилце. Учесник је на домаћим и међународним скуповима професора руског језика. Ради на Технолошком факултету у Лесковцу и Филозофском и Машинском у Нишу.

Добросав Ж. Туровић (1935, Гајтан, Медвеђа, историчар-књижевник). Објавио је 16 књига од којих 5 са књижевном тематиком. Добитник је бројних награда. Члан је КК Глубочица, Удружења писаца Лесковац и Удружења књижевника Југославије;

Вукица М. Марковић – Ђукаловић (1962, Славујевце, Лесковац, социјални радник). Књижевни рад: Варљиве стазе, збирка песама, 1995. Присутна у Глубочици између обала, пише за часописе. Члан КК Глубочица, члан Удружења писаца Лесковац;

Драгослав Хаџи Танчић (Лесковац, 1938), дипломирани правник. Књижевни рад – књиге прича: *Тајна црног лука*, *Смртоносне и другوليке приче*, *Грчко слово*, *Масило нове учености* и *У славу лажног сведочења*. Бави се правном проблематиком.

Саша Хаџи Танчић (Лесковац, 1948), професор књижевности, добитник Андрићеве награде. Био је новинар „Народних новина” (1971-1977), главни и одговорни уредник часописа за књижевност, уметност и културу „Градина” (1988-1989), главни уредник Издавачког предузећа „Градина” (1989-1990), затим професор српског језика и књижевности у Средњој музичкој школи „Др Војислав Вучковић” (1990-1995), поново главни уредник и директор издавачког сектора Издавачког предузећа „Градина” (1995-1998) и директор Уметничке школе „Ђорђе Крстић” (1998-2002) у Нишу. Краће време је био помоћник министра културе у Влади Републике Србије. Један од покретача и главни уредник часописа за књижевност, уметност и културу „Освит” (1991-1999), затим књижевног и научног листа „Лесковчанин” (1996-2000) и листа за духовност и сатиру „Лесковчка мућкалица” (почев од 2002). Члан је Удружења књижевника Србије и Српског центра међународног ПЕН клуба – Београд. За књигу „Звездама повезани” добио је Андрићеву награду 1991. године. Добитник је и награда Ослобођења града Ниша 1976. и „Лазар Вучковић” 1991. године, затим Златне значке КПЗ Србије и Награде за достигнућа у култури Ниша. Приповедач, романсијер, песник, књижевни есејист и критичар; приређивач и антологичар. Међу лесковачких писцима, посебно с краја XX и на почетку XXI века, Саша Хаџи Танчић је највише занимао

књижевне критичаре; о њему су писали и познати књижевници, историчари књижевности и академици.

Жељко Хубач (Лесковац), драматург, добитник прстижне награде „Бранислав Нушић” коју Удружење писаца Србије додељује сваке године након анонимног конкурса за драмске и комедиографске текстове. Његова драма „Земља” (под шифром „Нора”) проглашена је најбољом у својој категорији. Земља је трећа драма из циклуса – прва је „*Ближи небу*”, друга „*Ближи ватри*”, а трећа награђена „Земља” ће се играти под називом „*Ближи земљи*”. За „Ближи небу” добио је награду „Јоаким Вујић” 1994. а за Ближи ватри награду на Фестивалу малих сценских форми 1995. године, обе у извођењу Народног позоришта у Лесковцу. Аутор је комедије „*Злато за одважне*” („Ајдуци су опет међу нама”) и драматизације романа Вука Драшковића „*Судија*”.

Миша Цветановић (Брестовац, Лесковац, 1947), наставник српског језика. Књижевни рад: збирке песама - *Врт безумља*, *Звездани спрудови*, *Самоуправи ток*; збирка прича *Капирање стрица Јермана*. Заступљен у заједничким збиркама поезије „Младост Поморавља”, „Сневање” – Брестовац 1970, „Сан камен отварамо” (зборник српских песника, Краљево 1970), Песмопису (Наше стварање – Лесковац 1975), Антологији песника јужне Србије (Ток, Прокупље 1985), Глубочици између обала (КК Глубочица, Лесковац 1988, 200, 2001, 2002). Оснивач је Клуба писаца „Сневања” и покретач и уредник истоименог листа при Дому културе у Брестовцу у периоду од 1970-1973. године. Био је члан Председништва Књижевне омладине Србије (1975-1978) и председник КК Глубочица у Лесковцу у два мандата.

Радисав – Филекс Филиповић, песник, уметнички фотограф, власник Издавачке куће Филекс и лесковачких новина Тачка. Рођен је 1952. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Бојана Цветковић Лебанац рођена је 1988. године у Лесковцу. Члан је КК „Глубочица” и КК „Карађорђевић”. Збирка песама: „*Нови акорди*”. Живи у Лесковцу. Своје учешће на првом књижевном конкурсуну потписала је шифром „Лебанац” – што је надимак њеног деле Драгољуба. Под њим је и објављена прва песма, и све остале – те је одлучила да га задржи као псеудоним.

Костадин Цветковић (Лесковац, 1939), пројектант. Књижевни рад – збирке песама *Сјај звезда* и *Нераскидиве везе*. Дечју поезију базира на искрености и једноставности, својственој деци, уметнутим речима локалитета Лесковца.

Томислав Н. Цветковић (Горње Синковце, Лесковац, 1933), професор књижевности, новинар, драматург, песник, приповедач, један од најпознатијих лесковачких писаца. Објавио је пет књига поезије: *Отимања*, *Веку ветру*, *Хисарски одзиви*, *Земно време*; збирке прича: *Пукотине*, *Фотографија изнад кревета*; друга дела: *Лесковац – црвени град*, романсирана монографија; драме *Војвода Никола Скобаљић*,

Алигатори. Аутор је прве послератне драматизације култног романа *Нечиста крв* Борисава Станковића и нове верзије *Доживљаја Николетине Бурсаћа* Бранка Топића. Објавио је две поеме: *Бакља комуне букти* и *Од преслице до посветнице*.

Милорад Цветковић (Лесковац, 1951), новинар Радио Лесковца. Књижевни рад: збирка песама *Радничко срце*, књига кратких прича *Чоколадни зец*, роман *Варљиво плаво*. На првом конкурс у „Свитаку” лесковачке Издавачке куће „Филекс” роман „*Варљиво плаво*” освојио је 2005. године прву награду. Прозу и поезију објављивао у крушевачкој „Победи”, лесковачкој „Нашој речи”, часописима „Књижевна реч”, „Освит” и „Наше стварање”. Заступљен је у антологији социјалне лирике (др Тоде Чолака), члан је Удружења писаца Лесковца.

Миодраг Цветковић (Лесковац), магистар економских наука. Поред писања поезије, бави се и превођењем руске модерне поезије. Дела: збирка песама *Залудне справе*.

Вукашин Цонић (Брод, 1935), дипломирани правник, бавио се и новинарством. Књижевни рад: романсирана хроника *Далеки бели путеви*; роман *Пре зоре*, збирка прича *Укус земље*. Вукашин Цонић је књижевним радом почео да се бави као средњошколац, односно гимназијалац и прве прилоге је објављивао у „Власини” а као студент у Београду је сарађивао у „Видицима”, „Студенту” и другим листовима. По доласку у Лесковац опредељује се за кратку причу, објављивао је у „Нашој речи”, сарајевском „Ослобођењу”, као и у часописима „Наше стварање”, „Кораци”, „Багдала” и „Живот”. Свој таленат је потврдио на многобројним конкурсима низом награда за кратку причу и драме. После прве награде лесковачког листа „Наша реч” за причу „Увод у аутобиографију” (1966) и „Споменик” (1973), уследила је и прва збирка прича „Укус земље” (Наша реч, Лесковац, 1971) у којој су се нашле све откупљене и награђене приче. На конкурс Радио Сарајева награђене су му, трећом наградом, радио драме „Заточеник” (1975) и „Стена” (1978), које су више пута извођене, а и објављене су у угледном сарајевском књижевном часопису „Живот”. Радио драму „Цветале су дивље крушке” објавило је „Наше стварање”, 1976. године.

Радослав Шушулић (Власотинце, 1938), дугогодишњи новинар Радио Лесковца, заступљен је у *Песмопису*, антологији песника лесковачког краја и збирци завичајних песника Власотинца. Књижевни рад: збирке песама: *Нишан на лобањи*, *Зимско мировање*, *Старинска башта* и *Молитва која плаче*. Мр Лука Крстић, у збирци песама власотиначких стваралаца (Кућа од расцветалих жеља, 2007), за Шушулића истиче да је најбољи власотиначки песник.

ВЕЛИБОР БАЉОЗОВИЋ

I

Др Велибор Баљозовић рођен је 28. марта 1957. године у Лесковцу где је завршио ОШ „Јосиф Костић“ и Гимназију „Станимир Вељковић Зеле“. Дипломирао је на Медицинском факултету у Београду 1981. године и радио у Медицинском центру „Моша Пијаде“ у Лесковцу до 1993. године. Специјалистички испит из гинекологије и акушерства положио је 1989. године у Београду. Уметност медицине учио је од старих, понатих лекара: др Љубе Цветковића, др Томислава Цветановића, др Радета Станковића, др Нинослава Златановића, др Зорана Динића, др Томислава Стојчића, др Боре Димитријевића, др Радета Вукадиновића, проф. др Жарка Пилића, др Небојше Радуновића, проф. др Драгомира Младеновића.

Од 1993. године др Баљозовић живи у Риму, где је 1996. године дипломирао на Медицинском факултету „La Sapienza“. Радио је на више клиника у Риму. Од јуна 2004. године ради на Гинеколошко-акушерском одељењу болнице „Policlinico Casilino“ у Риму.²⁸⁹

%

Др Велибор Баљозовић аутор је аутобиографског романа „Рим, велики мали град“ (Филекс, Лесковац 2005).

II

РИМ, ВЕЛИКИ МАЛИ ГРАД – Др Велибор Баљозовић је своме делу дао одредницу „роман“ иако је у суштини реч о „*аутобиографским сликама - причама*“ у којима је на једноставан, али и занимљив начин испричао неке од детаља из своје богате биографије, школовања у Лесковцу и Београду, пута за Италију и боравка у тој великој земљи.

У првом поглављу, коме је наденуо има „Збогом, Србијо“ (налазе се приче Збогом, Србијо, Нећу се вратити, Италија, Али, господине, они су лопови!, Бар нешто, Где смо дошли?), др Баљозовић пише: Крајем априла 1993. године, у рану зору, кренусмо на пут за Италију, Рим. Наталија имаше две године, Никола пет. Вадро јутро, прохладно. Пусте улице, пуст град, нигде никога. Последњи поглед, као кад се растајеш од девојке. Али на изласку из града изненађење – полицијска контрола! Сумњиво: једини ауто који се креће тако рано у општој несташици, а изнад свега – бензина. Контрола докумената, а онда можемо даље. Настављамо пут од лебанске кривине према Медвеђи. Док деца спавају на задњем седишту, често гледам кроз прозор у неописиве природне лепоте. Могу дуго да задржим поглед лево или десно, јер још нема других учесника у саобраћају. После Лебана, кривине све чешће и оштрије. Морам да будем пажљивији. Гледам на показивач броја километара. Тек смо прешли неку десетину,

²⁸⁹ Др Велибор Баљозовић, Рим, велики мали град, роман, Филекс, Лесковац 2005.

још увек нисмо тако далеко од Лесковца и међународног пута Београд – Атина, али осим природних лепота, све је тако скромно, пасивно, да не кажем бедно и напуштено.

Гледам у бескрајну лепоту реке, ливада, долина и шума, обасјаних сунчевим златним нитима, тако да ми личе на најраскошније краљевско одело. Мала Наталија повраћа већ трећи пут млеко које је јутрос попила, док ауто кривуда у близини Медвеђе путем који подсећа на змију. Питам се куда идемо. У Рим, Италију. Све је неизвесно. Тамо нас нико не чека, немамо никога свог. Зар је све тако морало да буде?

Осећам велику одговорност. Шта ће бити сутра? Кад на раскрсници пута, лево за Медвеђу, десно за Приштину, поново контрола полиције.

-Ко сте, ваша документа, куда идете? – пита полицајац.

-За Херцег Нови, на море! – одговорих.

-Ма, није ли рано за море? – наставља неверљиво вртећи главом полицајац.

-Деца имају проблема са плућима, дисањем – покушавамо да га уверимо. Смешкајући се, полицајац врти главом, гледа децу и каже: - Срећан вам пут!

%

„Како сам почео“ наслов је другог поглавља: „Дођеш у туђу, велику земљу. Учиш прве речи на италијанском. Не знаш и немаш никога. Ко ће ти помоћи? Кога да питаш и куда да идеш? Распитујем се на портирници амбасаде за „наше“. Презимена Рашковић, Грубишић... уливају ми поверења и буде наду. Окрећем листове старог телефонског именика, баченог испред банке на углу улице Бруна Буози и Бартоли у Париолио. Надам се и покушавам да на слово Б нађем неког Баљозовића који је можда пре више деценија стигао овде. Илузија. Налазим бројеве телефона „наших“. Зовем, представљам се. Тражим било шта, информацију. Осим љубазности од 30 секунди, ништа више. Одговор је исти: Знате, овде је врло тешко? Неочекивано, професор књижевности Антон Јерков ми заказује да дођем на разговор. Одлазим пун наде, јер је његова супруга Ксенија Грубишић, гинеколог. Улица *Conco d'oro*, густо насељена, сасвим обична, осредња зона града, што би се овде рекло – „popolare“. Са мном водим и децу, јер их немам где оставити. После више промењених аутобуса градског превоза и дуге вожње, стижемо тачно на време на заказано место. Дошао сам пун наде мислећи зашто би ме звали ако ми неће понудити нешто. Просторија у којој сам седео, не знам колико, пола сата или више, остаће ми у сећању као „соба за мучење“.

Професор Јерков је Хрват. Каже да је некада службовао у Ваљеву. Доктор Ксенија, Црногорка, ради као гинеколог само приватно. Више пута је учествовала на конкурсима за место у државној болници, али није успела да уђе. Одговор би био да је способна, али да им је жао. Антун и Ксенија нису више млади. Напротив, одају утисак да им је време за пензију, ако већ нису пензионери. Каже ми да његова жена приватно ради

врло мало, да је тешко и да зарађује мало. Помислих, неће ли тражити позајмицу од мене?

Док Никола немирно јури око стола (гледам га како ће разбити главу), Наталија ми седи мирно у крилу. Врти ми се у глави, грло ми је суво, а од жеђи више не могу ни уста да отворим. Потражих чашу воде и добих је.

(...) Дошао сам с надом, а из „*собе за мучење*“ одлазим пуно сломљен. Требало ми је два-три дана да дођем себи. Помислих: *У се и у своје кљусе!* Од тога дана прошло је десет година. Већ трећу годину радим у државној болници „San Giovanni – Addolorata“ и једну годину у „Santo Spirito“ на одређено време. Одлучих, сутра ћу назвати Антона и Ксенију да им саопштим радосну вест. („*У се и у своје кљусе*“, јун 1993).

%

У делу романа - причи „*Како сам почео*“ - др Баљозовић описује како се и у „*несрећи може доћи среће*“: Стојим у реду са ћерком Наталијом. Пре недељу дана, играјући се у парку, пала је и сломила руку. На њој је још гипс, који су ставили у хитној служби поликлизне „*Umberto primo*“. Дошли смо да тражимо ортопедски преглед, контролу. Док су ми отвараили „*књижицу*“, професорица Карла, волонтер, чу да сам лекар, гинеколог:

-Ти су гинеколог! – пита ме.

-Si! (да) – одговорих.

-Имамо један проблем. Заказани пацијенти су дошли, њих 17 (што је овде изузетно велики број), али немамо гинеколога. Хоћеш ли да радиш?

Не размишљајући ни тренутак одговорих потврдно:

-Si! Сав срећан што ми се указала прилика да само после два месеца по доласку у Рим, иако још не знам довољно језик, радим баш у мојој професији, што је овде врло тешко. Долазе стручњаци из целог света, факултетски образовани, али тек после више година чекања малом броју се осмехне срећа. Тао су, да би преживели, принуђени да раде било који посао. Карла, сва срећна што је нашла решење за проблем, узвикну:

-Ради! Ћерку дај мени, ја ћу је чувати, а за руку не брини, мој муж је ортопед!

Додоше ми бели мантил и тако почех. Напољу 40 степени, у амбуланти као у пећници, можда 50 степени, са мене лије зној, нешто због врућине, нешто због проблема да разумем пацијенте из целог света. Мој први задатак сам обавио више него успешно, искуство је дошло до изражаја. Сви су ме глдали као чудака: 17 пацијената! Вест се брзо прочула и стигла до директора свих амбуланти. (јул 1993, Рим).

%

У врло занимљивој причи „*Странац у Београду*“ (из поглавља „*Одјеци у времену*“), др Баљозовић се сећа главног града и живота у њему: „Рођен сам у Лесковцу, у Србији, 1957. године. До 1993. године живео сам у Лесковцу, до моје 36. године, од којих шест и по година у Београду (Медицински факултет и специјализација). Од 1993. године живим у Риму. По завршетку студија на Медицинском факултету врло често, скоро

сваког месеца, путовао сам за Београд, као главни град, ради провода или усавршавања. У Београду смо имали и имамо рођаке. И поред тога, тамо сам се увек осећао странцем, и дан-данас, много више него овде, у Риму.

Најважнији су били Црногорци, а онда Срби из западне Србије, творци наше азбуке, као да су били потомци Вука Караџића.

Иначе, јужњаци би се стидели свог завичаја, то јест, били би велике покондирене тикве.

%

У краткој, ефектној причи „После десет година у Риму“, др Баљозовић се сећа првог сусрета са Весном и родног града: „Стојим на мосту у центру Рима и гледам у мутну воду реке Тибар. За тренутак ми се учини да гледам у мутну лесковачку Ветерницу. Срећан сам, али не због тога што сам у Риму, још мање што гледам у реку Тибар. Моја срећа је љубав коју сам срео овде, у белом свету: Весна! (10. фебруар 2003, 15 сати).²⁹⁰

²⁹⁰ Роман Рим, велики мали град др Велибора Баљозовића (Филекс, Лесковац, 2005), има следећа поглавља: ЗБОГОМ, СРБИЈО! (ту су приче: Збогом, Србијо; Нећу се вратити; Италија; Али, господине, они су лопови?; Бар нешто); КАКО САМ ПОЧЕО (У се и у своје кљусе; Медицински техничар Марио; Како сам почео; Пацијенткиња из Могалиша; Grazie – хвала!; Савет, или буди Баљозовић; Мајка Љиљана; Нова техника); НИКОЛА И НАТАЛИЈА (Школа; Тата, миришу ђевапчићи!; Тата, да ли је Бог добар?; Треба сањати, треба веровати; Тата је сладак као „киндер“; Никола може бити срећан што има таквог оца; Глумица; Причајмо наш језик; Баљозовић и Бејазовић; Два писма без наслова; Разговор у колима; Успео сам); ЛЕКАР, ГРАЂАНИН СВЕТА (Дежурни лекар; Добар дан, професоре; Професор Жарко; Професор Дарио; Цигани и семафори; Доктор Илидо; Хоће дете; Доктор који увек ради; Докторе, не треба ви да боксујете; Докторе, Црнци воле дебеле; Хвала вам, докторе, трудна сам; Још је жива; Типични гинеколог Србин; Потрчко, Лекар, грађанин света; Комшије; Ђоакино (Gooacchino Menu); Сам, а њих шест; Лекари; Слободни уметник; Блеф запада; Дај му власт, да му чујеш глас; „Va bene“; ЕНРИКО И АЛБА (Енрико; Алба; Испред затвора Ребиња; Хвала, докторе; Венчање; Добри људи; Извините, ми вас бомбардујемо; Тако је Франческо нашао оца; Мени једнога са плавим очима); ВЕЛИКИ.МАЛИ РИМ (Сам против педесет; Причала ми је Циганка; Најлепши Божић; Живела Југославија; Добро јутро у аутобусу 48; Шта радим!? Крадем; Слушај море, Патриција; Срби, чудан неки народ; Пут за сутра; Жвакаћа гума; Ноћу спава, Лесковачка атмосфера у Риму; У пошти; Осам година после; Погрешан тренутак; Мали свет, Ствар навике; Римске вечери уз српску музику; Цигани у метроу; Велики мали Рим; Разговор у аутобусу 46; Навијачи; Србија у малом; Пријатељи из Tor di Quinta-а; Град Рим; Рим; Велибор, стари Римљанин; СУДБИНЕ И ПРИЈАТЕЉИ (Маја Лесковчанка; Сицилијанац; Карамеле од злата; Часна сестра Тихомора; Пријатељи, Камила (Camilla Gizzi); Донатела; Итало и његова шкољка; Колонело Карло (Colonnello Carlo); Радица и Пино; Часна сестра Паола; Збогом, Кармело; Часна сестра Стела; Жена која је чекала; Емир; ХОДНИЦИ СЕЋАЊА (Већ виђено, Без прошлости нема будућности; Који ти беше наводација?; Један и један су једанаест; Речи водитеља; Учитель Велибор; Родитељи и деца; Учи, сине!; Поштар Пришка; Типични лесковачки разговор; Лесковачки синдром; Невини свет; Професор Денча; 1944-1999. Лесковац, Србија; Отац Божидар; ОДЈЕЦИ У ВРЕМЕНУ (Овако или онако; Бог није био добар; Две највеће заблуде деценије; Компјутеризација; Рат или мир; Сви лопови на свету; Без везе не можеш ни да певаш, нити да шутираш лопту; Ноћ; Странац у Београду; Три прасета, а вука нема; Угрожена демократија!; Компани Италијани, Броз и Слоба нису ниша; Рим – Фао; Свет педера; Рим, вила Ђулија (Villa Giulia); Девојке; Светско чудо демократије и економије; Трговци некад и сад; Да ли и њима Бог помаже?; Нека друга Италија; Клонирање; Италијанска телевизија; Лако је било Моми Капору; Костурица и Цигани; Режиер Нани Морети; Пре или после; Боље него Ањели; Један обичан дан; Прави пут; Бити срећан; Казини (Pierferdinando Casini); Масија; Ђузепе и Кармине; Зима и вотка; ВЕСНА (Албертина; Снег над Римом; Загрљљј на улици; Поново снег; Недостаје ми; После десет година у Риму; Учим српски у Риму; Пловидба по прошлости; Најлепше коло на свету; Венчање).

САЊА БОРЧИЋ

I

Сања Борчић рођена је 4. јануара 1996. у Приштини, али сада живи у Лесковцу. Писањем је почела да се бави у трећем разреду основне школе и постизала је одличне резултате на такмичењима. Највећи успех остварила је 2010. године када је њена песма објављена у књизи Братислава Голића „Сто младих талената јабланичког округа.“ Песмом „Сви заједно до лепог осмеха“ привукла је пажњу редакције „Српске куће“ у Пожаревцу. Након објављивања већ поменутих песме, добила је понуду за објављивање књиге која је реализована 2013. године. Књигу је одлучила да назове „Савршено несавршени“ посветивши је својој породици у знак неописиве подршке коју су јој пружали од самог почетка.²⁹¹

II

САВРШЕНО НЕСАВРШЕНИ - Песнички рукопис „Савршено несавршени“ младе ауторке Сање Борчић представља занимљив подухват. Она види свет у свом савршенству и несавршенству.

*Била сам, заправо, јако мала
Када сам од живота тренутке крала.
Деловало је све као јабука нека,
Укусна, сочна, а тако далека.*

*Надала сам се да зна тат
Зашто су увек закључана врата
Зашто смо се по подрумима крили
И зашто срећни нисмо били.*

*И небо је било тако сиво,
Сећам се да ми је било баш крив
Што тата вредан као мрав
Више није био здрав и прав.*

*Тада сам се угледала на маму
Ту јаку особу, борбену даму
И тада, током највећег пада
Учила ме је да постоји нада.*

*И тата је у увелом цвеће.
Ипак могао да види срећу.*

²⁹¹ Сања Борчић, Савршено несавршени, Српска кућа, Пожаревац 2013.

*Тако сам учила свакога дана
Да јача нас свака дубока рана.
(Била сам, заправо, јако мала)*

Даје нам Сања, кроз своје песме, реалан поглед на свет. У збирци се преплићу песме о животу, о људима, о љубави. Остварити љубав, бољи живот, живот који ће живети сви, постаје главни задатак младе ауторке која нас подсећа да увек можемо бити бољи.

*Ако се на живот пажљиво гледа,
Онда је живот као санта леда,
Као лист који лагано пада,
Као цветић који се кишици нада.*

*Живот је као нека књига,
Пуна проблема, страха и брига.
Кад год окренеш нови лист,
Надаш се да је бео и чист.
(Живот)*

Интересантно је да нас једна млада ауторка, чији је ово првенац, песмама упозорава за изгубљеним смислом живота, покушавајући да га пронађе за нас.

*Људи те увек гледају док падаш,
Смеју се зато што се превише надаш.
Љубоморни су кад ти иде боље,
Желе да ти униште атом сваке воље.*

*Траже ти помоћ свакога дана,
Да те исцрпе, душевна им је храна.
Нормално је да живе у рају,
Воле да узимају, не и да дају.
(Реалност)*

Остављајући бајке, Сања се окреће животу. У том животу ће њено нежно срце затрептати пред плавим очима. „Савршено несавршени“ је збирка која нам даје могућност да у овом несавршенству осетимо савршен живот.²⁹²

²⁹² Сузана Станковић, професор српског језика, рецензија, Савршено несавршени, Српска кућа Пожаревац 2013.

ДОБРИВОЈЕ БОШКОВИЋ

I

Добривоје Ј. Бошковић рођен је 4. јануара 1936. године у Грделици код Лесковца. Основно и средње образовање стекао је у Грделици, Лесковцу и Нишу. Дипломирао је на Медицинском факултету у Београду, а последипломске студије и специјализацију завршио је на Универзитету у Гетингену, Келну, Марбургу на Лану и Лондону.

Аутор је поема: „Посланица“, „Чежња“, „Суд и усуд“, „Сан и јава“, „Жена“ и „Грех“; трагедије у стиховима „Крик понора“, комедије „Грделички крос“; сатире „Анатомија сујете и заблуде“; драма: „Растко“, „Српски краљеви Стефан Драгутин и Стефан Урош Други Милутин“, „Цар Душан Силни“, „Цар Лазар“ и „Смрт вилењака“; романа: „Сагореле сени“ и „Валсотино империјал“; стручних дела (уџбеника): „Муцање као говорна мана“ (заједно са сином Дејаном) и „Физиологија уметничког певања“. За комедију „Грделички крос“ добио је награду издавача Србије за најбољу драму (2000). За роман „Сагореле сени“ – награду „Златни венац“ издавачке куће „Књиготека“ (2003); за роман „Валсотино империјал“ – међународну награду „Арка“ (2007). Бошковић је композитор, певач и гитариста.²⁹³

II

САГОРЕЛЕ СЕНИ - Догодило се то тридесетих година прошлог века. Била је то дотад невиђена љубав двоје младих, а онда је она изненада смртно оболела од туберкулозе. Нису помогле молбе и заклинања; он је остао уз њу све до неизбежне смрти. „Напиши, напиши причу о тој великој љубави“, често је говорила моја мајка Симка. Написао сам је својим сузама...²⁹⁴

На самом излазу из варошице Грделице, где стари и дотрајали дрвени мост премошћује мали поток Речицу, започиње свој врлетни успон изрван и узак колски пут за Велику Сејаницу грабећи кривудавао и све стрмије према брдима зеленог и питомог Чемерника и пратећи са све веће висине ток жубораве и кристално бистре Речице, која се лењо, али постојано, пробија кроз стрму и дубоку безимену клисуру необичне лепоте и величанственог утиска. Речица настаје од два, не баш водом богата, али шумна и клокотава рукавца, који се састају испред вртоглавог каменог узвишења, делом обраслог ретком и местимично бизарном

²⁹³ Добривоје Ј. Бошковић, „Рано и позно“, НИУ „Македонски информативни центар, Панчево, 2014, стр. 176-177.

²⁹⁴ Напомена: Тако почиње роман Добривоја Бошковића Сагореле сени, два тома, око 1.000 страница, Књиготека, Нови Београд 2002. У потпису увода стајало је Аутор, а роман је посвећен брату Драгољубу. Роман сам позајмио из Народне библиотеке у Лесковцу. Аутор је у посвети написао: Библиотеци мог завичаја. *Добривоје Бошковић*

шикарном, на чијој висоравни, као кула у облацима, попут птичјег гнезда, лежи згуснуто и лепо насеље бело окречених кућа које блистају на сунцу-Брођанци. Сваког јутра буљук чиле и веселе деце овог засеока, на путу у грделичку школу, акробатски се спушта низ стрми и крошњама дрвећа прерасли путељак који се завршава при самом дну клисуре, а затим на десној страни успиње све до сејаничког пута. Леви рукавац потока настаје из више хладних извора скривених у густом шипражју изнад којих се као лијане несметано шире безбројне купинове лозе чије плодове позобају разне шумске птице и глодари јер им човек не може прићи. Извориште десног и водом богатојег крака, до сада нико није открио, јер лежи у неприступачном каменом усеку окомитих литица и са гигантским степенчастим препрекама које човек без специјалне припреме и опреме за верање уз стеновите формације, не може превазићи и савладати. Обавијен тајном, овај део Речице подхрањује машту доконих људи и бапска препредања у дугим зимским вечерима о некаквим шумским вилама чаробницама, као и о прождрљивим рептилима величине змија и великим змијама којих на другим местима нема и које халапљиво сисају млеко залуталим козама, једине у стању да се лако спусте у тајанствени и тамни амбис каменог усека. Речица својим током час жури, час је заустављају и зајажују препреке од одроњеног камења, стварајући велике вирове и праве биотоне за мале рибе и бројне жабе и пуноглавце, као и за њихове смртне непријатеље, водене змије-белоушке, које деца без страха хватају, стављају у стаклене боце са љутом ракијом, и тако препариране носе у школу на часове биологије. У ужеглим летњим месецима: јулу и августу, у овим вировима се чобани купају и поје стоку, кличућу весело и раздрагано са самог дна клисуре, док им се ехо простире њеним коритом и вишеструко враћа натраг а брда јече од необичних и дрхтавих усклика немутираних гласова помешаних са онима који се преламају и неодрљиво подсећају на јодловање алпских певача. Почев од места где се спајају оба рукавца Речице, па све до њеног утока у знатно већу Козарачку реку, овај поток посред дели поседе два веома угледна домаћинства овог краја. На њеној десној страни простиру се шуме, ливаде, воћњаци, њиве и баште породичне заједнице Фирга, а на левој Карча. И једни и други на свом поседу имају по једну воденицу коју су наследили од својих предака и коју користе за сопствене потребе подижући на тај начин свој углед и вредност имања. Фирге су свој звучни и препознатљиви надимак добили због црне косе, тамне пути и кестерњастих очију, док су све Карче, без изузетака, поседовали изразито белу кожу, плаву косу и очи боје ведрога неба. Чланови обеју заједница били су марљиви и озбиљни људи, с тим што је код Карча преовлађивала отмена уздржљивост, а код Фирга склоност ка некој врсти лаичког филозофирања, све до мистицизма, у чему је највише предњачила Роска. Куће Карче налазиле су се на једном овећем и питомом платоу прве узвишице на левој страни пута за село Дедина Бара, одмах изнад саме варошице Грделице, која се одатле видела

као на длану. Одозго се одлично видело корито Мораве, Козарачке реке и мале Речице, као и прекрасна панорама зеленог ораовачког поља које је у позадини омеђено сликовитим венцем обронака питоме Кукавице. Њихове широке приземне куће биле су изузетно уредне и бескрекорно чисте, са великом верандом према поплочаном дворишту које су красиле колонаде од правих и ољуштених борових стабала подједнаке димензије, премазаних дебелим слојем прозирног лака. Велико двориште са стожером гувна у самој његовој средини, овичује жива ограда од густог и декоративног шимшира, испред које се по целој дужини простиру два реда белих и црвених ружа, при сваком крају наслошене на две витке сребрне липе...²⁹⁵

%

Роман „Сагореле сени” писан је да га читалац доживи као панораму једне паланачке средине на југу Србије коју је писац дуго година, боравећи у туђини, носио дубоко у својој души и преживљавао је са искреном носталгијом. Без намере да прати и користи неки од начина романескног казивања, писац по свом опредељењу користи својеврсну форму, дух и осећајност којим ће на најбољи начин изразити своје намере.²⁹⁶

(...) У роману „Сагореле сени” све је људски и књижевно дубоко доживљено и делује присно и препознатљиво. Трагичност узвишене љубави двоје младих, мноштво догађаја, прича, људских судбина и нарави, очараност природом и опијеност њеним мирисом, бојом и њеном лепотом, све то заједно оставља упечатљив утисак о роману-панорами једне конкретне животне средине као што је завичај.

(...) У основи свих збивања је љубав, однос међу људима и породици, природи. Али, изнад свега, то је страсна и непоновљива љубав двоје младих. Бане и Љиљана – Лили својом младошћу, лепотом и искреношћу осећања представљају у свим елементима најсветлији део универзалне и савршене љубави. Љубав је највиша одредница којом се уређује свет и живот. Писац у то искрено верује. Он пише оду љубави, али не само која везује двоје младих. То је љубав свестрана која доминира у свему што чини живот, чак и онда када је душу притисла туга и боравак у туђини..²⁹⁷

²⁹⁵ Одломак из првог поглавља првог тома Свитање. Први том романа Сагореле сени има, иначе, следећа поглавља: Свитање, Пламен љубави, Строст и сумња, Заручење и подозрење, Узнесење и стрепња, Идила и клетва. Други део романа се састоји из следећих поглавља: Нарушавање, Понор пакла, Патња и Нада.

²⁹⁶ Јован Д. Ђорђевић, Трагичност узвишене љубави, Сагореле сени, Књиготека, Београд 2002, Помак, бр. 25/26, јануар - јун 2004, стр. 24. *Напомена*: Видети опширније у поглављу о Јовици Ђорђевићу.

²⁹⁷ Књижевно-издавачка задруга Књиготека доделила је награду Златни венац Добривоју Бошковићу за роман Сагореле сени, у два тома. Радња романа догађала се тридесетих година прошлог века и говори о великој и трегичној љубави двоје младих. Она задобија тешку и у то време неизлечиву болест туберкулозу, али он не жели да је напусти. Ту је и више питорескин епизода личности које на живописан начин осветљавају једно време.

III

ГРДЕЛИЧКИ КРОС – Др Добривоје Бошковић, специјалиста оториноларингологије, кога инспиришу лепоте бајковите Грделице и околине и обдарени музичар, композитор, стваралац за кога су сви животни тренуци у животној вредности, написао је и објавио две посланице као епистоле за памћење, циклус лирских песама (љубавних и елегичних), роман Сагореле сени и комедију Грделички крос.

Комедиографски текст Грделички крос је сладуњава комедија у три чина. Драмски темпо протиче у сукобима хтења. По овоме јесте прва комедија те врсте у нашој драмској литератури. Ако су само хтења главних јунака, онда је јасно што нема великих бура, трагике, ироније, сатире и сукоба карактера.

Тај живи свет је приказан у завичајном миљеу, а хумор проистиче из неочекиваних хтења и локалних израза у говору Грделице.

Радња се догађа у кафани. Комедиографски текст је једносмеран и животан. Сва хтења су реална: Боне жели да се ослободи дугова удајом ћерке, ћерка хоће да се уда за момка кога воли, мајка и баба желе да набаве контакт сочива и слушалице за уши. Ту су и Београђани који ће учествовати у кросу, Лесковчани, гости и Грделичани. Сви ликови имају разна етичка обележја, па су и хтења различита. Осећај хумора проистичке баш из тих хтења. Ликови нису типични.

Гледалац очекује крос, може ли крос да се одржи у кафани? Не може. Доћи ће Драган, студент из Београда, и рећи ће да је победник кроса.

Очекивање кроса је само вештина драматургије. То је начин да се усмери пажња на неку крупну реч, на предстојећи догађај. Крос је загонетка, то је драмски реп, али није кључ за решење радње комедије. Крос ће помоћи Драгану да се заљуби у Соју и да се вери са њом. Драган рецитије дивне љубавне стихове Соји. Мита ће верити Нину и рећи ће: „Грделица нам је донела срећу за цел живот.“

Џумба свира и колом се завршава комедија.

%

Чиме се посебно одликује овај комедиографски текст? Писац је познавалац локалног говора. Главне личности говоре тим језиком. Навешћу неке симпатичне изразе: и убав и ружан остварив, убавило кућу не завילו, онај је рекја да жене носе штикле да гим се језик не букја по земљу, будала се не сеје, сам си ница, тера мазно на празно, боље да оклизнеш сас ногу него сс језик, имаш зета, имаш си магаре итд.

Комедија Добривоја Бошковића је као млечна чоколада. Појешћемо је смејући се.²⁹⁸

²⁹⁸ Станко Ђорђевић, Добривоје Бошковић – Грделички крос, Књиготека, Београд 1993. Приказ, Наша реч, Лесковац 1999. *Напомена:* Објављујемо комплетан критички осврт С. Ђорђевића, професора и писца. О њему у посебном делу ове студије.

IV

ПОСЛАНИЦА – Поема Посланица (Наша реч, Лесковац 1991) заснована је на вишеслојној мисаоној равни, која понекад има филозофски набој. Пажљиви читалац откриће у њој фантазмагоричне боје као са неког платна Франсиска Гоје, или ће му однекуд зашумети ехо девете синфоније Лудвига Ван Бетовена. Посланица може понети и име – књига мудрости.

(...) Као у келеидоскопу сусрећемо низ дубоких мисаоних слика, изнајансираних поетским тоновима које зраче својом унутрашњом гамом. То је поетска река у којој се огледају људске врлине и мане, чије дубине крију тајне људског сазнања и битисања.

Поема се завршава апотеозом светлости, иманентни човеку, без које нема ни будућности, ни живота.

Поетска продорност, дух којим поема звучи боја непатвореног фаталног и фасцинантног живота и специфичан језик – била би основе компоненте које поему Посланица детерминишу као самосвојно и изузетно песничко дело.²⁹⁹

V

ЧЕЖЊА – У Едицији „Завичај“ недавно се појавила снажна и јединствена поема под симболичним насловом „Чезња“ песника Добривоја Ј. Бошковића из Грделице, код Лесковца.

(...) Поема Чезња (60 страна) је снажна лирска и рефлексивна певанија која говори о човековом удесу и опстајању у свету, о чежњама у туђини, о љубави према завичају и домовини, о доживљајима реалног и оностраног, о прожимању филозофског и мисаоног... У слободном стиху и разбијеном ритму, без употребе интерпункцијских знакова, значејски језгровито и симболични сложено, песник Бошковић исписује савремену кантилену, са аутобиографским тоновима и искреним исповестима. Рецензент Љубиша Ђидић истиче да је ова збирка „језички свежа, као мисаона понорница, попут водопадне и водоплавне родне завичајне реке, која у дубини хучи набреклим емоцијама налик бајковитој дуги...“

Збирком Чезња Добривоје Бошковић је итекако обогатио књижевност наше дијаспоре и показао да заслужује већу пажњу књижевне критике и читалачке јавности.³⁰⁰

²⁹⁹ Милутин Алимпијевић, Посланица, извод из рецензије. *Напомена*: Прилог објављен у Европском експресу, 14. децембар 1993. године. *Напомена*: Поема Посланица је прво песничко дело Добривоја Бошковића.

³⁰⁰ Милутин Ђуричковић, Лирска поема, оцена поеме Чезња, В. новости, 2001.

VI

VALSOTTINO IMPERIJAL – Аутор неколико поема, драмских текстова и запаженог романа у два тома Сагореле сени, Добривоје Бошковић (1936), иначе угледни лекар из Франфурта, написао је још један обиман роман „Valsottino imperijal“ (Арка, Смедерево 2007) чија се изузетно занимљива радња догађа у Власотинцу, између два светска рата.

Међународни жири је 2007. године доделио награду Арка овом роману Добривоја Бошковића као најбољем објављеној у тој години, а награду је на сајму књига аутору, др Добривоју Бошковићу, предао академик Ристо Василевски, директор Арке.

%

У центру збивања је драматична судбина најимућније породице мале вароши, Влаић. Гвозден Влаић је власник велике винарије која послује са целим светом, али током година доживљава личне успомене и падове. Старији син Никола одаје се пороцима и завршава у душевној болници, млађи Михаило одлази у манастир, а жена му умире током његове свађе са Николом, а сам Гвозден доживљава срчани удар...

Уредник и писац Ристо Василевски добро примећује да је овим делом Власотинце у Бошковићу добило писца као што га је Врање добило у знаменитом Бори Станковићу.

Роман говори о грађанском друштву у Србији кроз причу и трагичном паду породице Гвоздена Вајића, власотиначког богаташа. Такође одсикава нарави и мале грађанске средине.

%

То дело није обичан роман о једном граду који се воли, то је песма у прози, прича о људској пролазности и таштини, слика о похлепи и нади, исечак трајања о непролазности великих ишчекивања. То је драма о љубави која се намах створи и целога живота остаје да се памти и препричава као „отворена књига“.³⁰¹

³⁰¹ Данило Коцић, уводно слово на промоцијама романа Valsotino imperijal, у Власотинцу и Лесковцу у организацији Народне библиотеке из ова два града. Исечак из романа: ... Догодило се то на самом почетку студија. Риђокосу Ану је упознао на једној журки. Одмах се заљубио у њу. Те луде, незаборавне ноћи, она је босонога, обнажених груди, првокласним трбушним плесом, опчинила све присутне мушкарце, на пречаш освојивши и његово срце. Била је старија од њега и понашала се исто као Катарина. Свесна свога изледа, та разблудела, подивљала жена, није се устручавала да у његовом присуству кокетира са сваким мушкарцем који јој се свиђао, не обазирјући се на то што он због тога дубоко пати. Од ње је научио не само како се води љубав и због тога пати, него је стекао искуство за цео живот. Сећајући се тих дана учини му се да је то био само један далеки, ружан сан, али није било тако. Умела је та врцава заводница и незасита нимфоманка са дугом, као ватра црвеном косом, да као успашена кучка око себе окупи гомилу обожавалаца, да са сваким од њих оде у кревет, да би, на крају, завршила тамо где јој је било место: у београдском пуфу на Теразијама. И сада, док је гледао те раскошне груди и високе кукове, сећајући се онога што му је личило на кошмарни сан, он се упита да ли је Катарина тако поступила због неискуства, младости и животног темперамента, који тог тренутка пред њим није могла контролисати, или је оно што је учинила резултат њене дивље необузданости, својствене само лаким, непромишљеним женама, каква је била Ана? Он је више волео уздржане, тихе и загонетне жене, са прикривеном сексуалношћу и пристојним понашањем које мушкарцу пружају прилику, помажући му да се се до краја искаже и постепено открије највећу тајну жене, а када дође прави тренутак – њоме се усхити.

VII

СИМБИОЗА ЛИРСКОГ И ЕПСКОГ - Успешан лекар, писац стручних радова из оториноларингологије и изврстан гитариста и интрепретатор сопствених композиција, наше горе лист (рођен у Грделици пре шездесет година), Добривоје Ј. Бошковић је и песник чија се друга поема недавно појавила из штампе и скренула пажњу на овог песника са особојним исказом и својеврсним емотивним набојем.³⁰²

Као песник, Бошковић потврђује стару антрополошку истину да се човеково биће испољава на различите, и често неочекиване, начине и у форми која је на први поглед страна аутентичном бићу дотичне личности. Јер, писац књиге о муцању као говорној мани и више стручних студија из медицине, дакле практичару и научнику у чијем је раду, бар се тако претпоставља, основно рацио и сув научни језик, своје биће остварује и кроз музику и поезију. Када га човек слуша са гитаром у руци, има утисак да је у питању човек са естраде који своје радости и умеће жели да подели са читавим светом, или бар са публиком која дође у салу да га слуша. Али када чита његове поеме, обе са речитим насловима (Посланица и Чежња) човек увиђа да је реч о личности која животне сокове упија кроз све поре и која се исказује најплеменитијим језиком а то је језик поезије.

У другој поеми реч је о чежњи у најширем значењу речи. То је чежња за најширим пространством човековог космоса, за досезањем дубине човековог бића, за свим облицима и видовима живљења и исказивања човековог света.

(...) Поема Добривоја Ј. Бошковића је излив једне богате душе која жели да се исказе, и исказује се у различитим сферама, уједињујући оно практично и рационално (Бошковићев основни позив и научни рад) и оно метафизичко и душевно (што је потреба унутрашњег бића). Чини ми се да се поезија овог песника може потпуније доживети и разумети ако се то зна.

VIII

СМРТ ВИЛЕЊАКА – Издаја, љубав и злочин, усковитлане људске страсти на подлози велике европске ноћи, предмет су заносног драмског текста истакнутог српског писца Добривоја Ј. Бошковића „Смрт вљењака“. Сценски текст-медаљон који је посвећен успомени и слави великог шпанског песника Фредерика Гарсије Лорке, трепери и злати са пред нама и сам од страсне поезије, кроз коју дзвањају звуци гитаре и лирика најфиније врсте. Мали број лица, сведена радња, поједностављен заплет, стил узвишеног дијалога, све је овде у служби снажног осећања, израза уметности и уктиње правде. Слободног замаха, аутор доводи у дотицај

³⁰² Н(иколај) Т(имченко), Симбиоза лирског и епског (Добривоје Бошковић, Чежња, Багдала, Крушевац 1996), Помак, бр. 5, 1997, стр. 27. *Напомена:* О поезији др Бошковића видети пославње о Панорами лесковачког песништва.

шпански темперамент и балканску древну мудрост, стављајући у уста андалузијских сањара стихове српског песништва. Ова универзалност лепог проширује се и на универзалност зла. Убијајући, у драстичном непосредном приказу, песника Шпаније, слепа и бесловесна сила убиј и део нас. Лорка је кроз цео овај текст жив, као што је кроз Бошковићев комад жив и општи језик вечите уметности.³⁰³

IX

ЦАР ЛАЗАР – Ново и веома занимљиво дело Добривоја Ј. Бошковића доноси нам изузетну књижевну слику најзначајнијег догашаја у историји Срба, Косовске битке. Песничко дело пред нама заправо је трактат о славној бици, а сачињавају га својим стилизованим монолозима и дијалозима сами учесници, неумрли јунаци наше херојске прошлости. Аутор уноси иновацију остварујући стил који је мешавина ритмичке прозе, благо стиховане реторике и ламентације – у језику махом архаизованом и који понегде прелази у чисто десетерачки исказ који је толико близак материји, људима и атмосфери догађаја. Наоружан влеком ерудицијом Бошковић нам обелодањује подробна историјска сазнања, аутентична имена војсковођа и учесника, састав војски, стратегију и тактику битке, па и саме речи агресора на језицима освајача. Уз демистификовање издаје, која је део косовске легенде, аутор нам је пружио богат увид у поступке готово свих значајних актера битке. У длеу је писац кнеза Лазара третирао као апсолутног цара кога је устоличио Крунски савет, Лазар је представљен као рођени син цара Душана Силног. Дело је поткано лириком, као што је то у нежној лепој сцени растанка цара Лазара и царице Милице. Битка је приказана јасно, као на широком платну, нарочито прецизно су виђени подвизи као што је то подвиг Милошев... Патриотска, драма Бошковићева је и романтична и реалистичка, она знатно задире у појединости медијевалне политике (издаје, уцене, претње, улизивања...) приказује и идеализам и зверства и прагматичност и илузије зараћених и утицајних сила, тако да је овај поучан текст прилог и истини времена и савременој драми: и фатографској историји и литерарној фикцији.³⁰⁴

X

САН И ЈАВА – Поема Сан и јава испевана је у једном комаду, континуирано, као један једини уздах, прегнантним, узнесеним и наизглед уједначеним тоном. То је речитатив љубави и природом омађијаног човека што најпре грца своја осећања и рефлексije о својој љубљеној и о васељени, а после настоји да свом монологу да књижевни облик. Форма је, дакле, у другом плану. Исповест је централна, стога је у првом плану

³⁰³ Лаза Лазич, извод из рецензије, Смрт вилењака, Арка Смедерево 2010 (корице драме).

³⁰⁴ Лаза Лазич, извод из рецензије, Добровоје Бошковић, Цар Лазар, драма, Арка Смедерево 2011 (на последњој страни корица књиге)

оно што се у општем говору осећајних људи једноставно назива љубавном муком. Песник влада артистичком вештином, наравно, без тога не би могао ни кренути у изражавање тако сложеног осећања као што је љубавно, али овде нас плени сам занос, жестина, страст, сумња, двојба и бол човека фундаментално узнемиреног највећом људском и божјом тајном.

Бошковић узима страст и срећу, радост и тугу – заједно. То је оно што овај поетски исказ чини правоваљаним...³⁰⁵

XI

КРИК ПОНОРА - Крик понора, трагедија у стиховима, ново је драма др Добривоја Бошковића, књижевника, лекара, полиглоте и светског путника, управо објављена у едицији „Сведочанства“ издавачке куће „Мирослав“ из Београда.³⁰⁶

У рецензији Слободана Јарчевића „Ураган зла и нечовештва у драми „Крик понора“, записано је да се „велики српски писац и хуманиста Добривоје Бошковић прихватио тема у својим делима какве су биле реткост у српској књижевности.“

У романима, драмама и приповеткама, Добривоје Бошковић нам представља народне муке. Непријатељи заузимају српске државне земље и бездужно убијају, прогоне и пљачкају српски народ. На тим несрећним раскрсницама судбине народа и државе, српски владари и племићи чине све да би спасили што се спасти може – пише у рецензији.

У овом делу, поред крика Срба убијених и бацаних у кршке јаме, Бошковић је представио истовремено и крик Цивилизације. Крик од бола, јер је Намачка одлучила 1933. да биолошки истребљује Србије, Роме и Јевреје. То је тема трагедије узвишеног духа лекара Бошковића – оцењује Јарчевић. По његовој оцени, „у светску књижевност улази ова трагедија др Бошковића чији садржај ће потрести савремена покољења европског човека.“

У Прологу др Добривоје Бошковић, између осталог, пише: „Савест ми није давала мира. Свестан огромних жртава мога народа у Другом светском рату који је претходни режим силом једнопартијске власти углавном заташкавао, морао сам написати ову трагедију – прву такве врсте у свету, како бих се на достојан начин одужио онима који су главом платили веру у човечност и своје суседе, као и у заједничку државу јужних Словена.“

³⁰⁵ Лаза Лазић, извод из рецензије, Добривоје Бошковић, Сан и јава, Арка Смедерево 2011 (на последњој страни корица).

³⁰⁶ Данило Кошић, излагање на промоцији драме Добривоја Бошковића: „Крик понора“, трагедија у стиховима, Мирослав, Београд 2012. године. Књижевно вече др Бошковића, Лесковац, Лесковачки културни центар, 2. новембра 2012. године.

Драма „Крик понора“ – трагедија у стиховима - посвећена је сенима српског хероја и борца за истину и правду доктору Милану Булајићу, а има два чина и девет слика (три у првом и шест у другом чину).

Др Добривоје Бошковић, изванредни мајстор романа, поезије, музике и научних дела, како уочава познати српски писац Лаза Лазић, припада још увек старом типу књижевника високе осећајности. Срећом, независан писац, он је сва своје дела остварио на основу ове осећајности, испрености, истине и лишености сваке рачунице која би могла да га доведе, као многе друге писце, до славе, почести и признања, а услед неког нарочитог артизма, модерности или популарности. Веома познат и омиљен код публике и поред знатног броја дела, др Бошковић, ту бих се сложио са оценом Лазе Лазића, воли више да живи помало у сенци, рачунајући само на уметнички допринос. За „Крик понора“ – такође бих могао да се сложим, са Лазићем – својеврсне сценске поеме, драме или игроказа, у којој је дата слика потресне трагедије, својеврсна је пишћева исповест због злочина над Србима у данима квислиншке Независне Државе Хрватске. Писац је најискреније изразио ову трагедију као трагедију појединаца! Не масе. Као ретко где у срској литератури, др Бошковић је испричао истиниту драму, наводећи људе и догађаје, жртве тиранске одмазде, који су изгубили своје снове, свој дом и свој живот.

Страхота и језа крашких јама у које су бацане труднице, мала деца, старци и младост српских села, драмски су тако приказани да изазивају бес, али и жељу да се тако нешто никада више не понови!

Могло би се рећи да је „Крик понора“, примећују и други, усуђујем се да то кажем, „добро замисљен и одмерен реситал“ где долази до изражаја – као у великим драмама – снажна назначена слика- сцена клања и насиља.

Могли бисмо се усудити да изрекнемо оцену, као и Лаза Лазић да је ово дело др Добривоја Бошковића – велико као Горанова „Јама“, као „Мајка православна“ Владимира Назора или поеме Скендера Куленовића.

Кроз комплетну драмску радњу наглашен је крик, ту су и страдали, и преживели који жале што нису умрли, али ту је и утеха оних који могу да сведоче, да одају све почести страдалницима народна српског у вихору Друга светског рата. Да закључим занимљивом на самоме крају рецензије Слобдана Јарчевића: Све ће се јасно видети, кад трагедија „Крик понора“ буде на позоришним даскама. Надајмо се да то неће бити избегавано.“

Ова драма се једино може разумети као опомена, а не оптужница, као слика над којом се треба замислити где смо били, где смо сада и куда тежимо!³⁰⁷

³⁰⁷ Данило Коцић излагање на промоцији драме Добривоја Бошковића: „Крик понора“, трагедија у стиховима, Књижевно вече др Бошковића, Лесковац, Лесковачки културни центар, 2. новембра 2012. године.

XI

ГРЕХ – Ево новог, изузетног дела хуманисте, савести човечанства, веома плодног писца, лекара, бесребрника, композитора, певача и гитаристе Добровоја Ј. Бошковића. Бошковић је песник другчији од свих. Оригинално, самостално и независно писца, како у књижевности, тако и у личном животу и односу субјекта према свету, увек је била, и остала, највећа препорука да читалац обрати посебну пажњу његовом делу. У мору уједначених, начину и захтеву времена оданих и послушних уметника, највише вредности су увек на страни нарочитог и храброг аутора, који у своје остварења једном речи све од своје уметности, од знања и учености, од свога угледа и вере, од свога живота, да би изразио лично, искрено и дубоко виђење човека, друштва и света, васионе и себе самог.

(...) Запажена су његова драмска дела о великанима српске владарске лозе Средњег века, али и књиге о песницима света (Гарсија Лорка), те велики број приповедака и романа о суштој реалности нашег домаћег живота. Као лекар истакао се својим научним радовима из оториноларингологије, а као композитор, певач и гитариста дао је велики допринос селекцији и интерпретацији најлепших песама народа, песама које ће, као и најбоља дела уметничке књижевности, живети докле год буде живео овај народ. Вадра и строга слуха, природа Бошковићева увек га је држала са народом коме је помагао несебично и као лекар и као једноставни тумач најлепших дела наше народне музике, и као потпуни стручњак за интерпретацију вокалне музике, као и познавалац музике уопште.

(...) Истини за вољу мора се нешто рећи и о песниковом језику и песничком облику. Ова поема је написана у форми продуженог дистиха. Овај дистих у сасвим слободном такту који је у складу са бираним речима, што сме по себи имају ритмичко музичку вредност, носи и риму. У господском, понекад наизглед прозном току стиха, са заградма, умецима и објашњењима, постоји слик на крају, чија је дужност да одједном мало подигне исказ и да допринесе одјеку и утицају риме на следећи одсек литерарног казивања.

(...) Као каква раскошна катедрала диже се поема Грех у видном пољу нашег духа, и наше литературе, и читајући ове стихове ми као да чујемо њен звон. Црквењак овог храма, учени скромни роб Божји Добровоје не жељаше (како би он сам рекао) да дигне овом црквом себи споменик. Он само истиче потребу да се свет пробуди, прегне и да, пробуђен, промисли да се сети и покаје. Међу покајницима је и он сам, архитекта ове творевине, певач њених псалама и скрушени молитељ, коме је Бог подарио снагу пера, хумано срце и глас подобан да одјекне у црквама, библиотекама и са концертних подијума.³⁰⁸

³⁰⁸ Лаза Лазић, Расуло времена, Добровоје Ј. Бошковић, Грех, поема, Македонски информативни и издавачки центар, Панчево 2013, стр. 127-134.

XII

ЖЕНА – Поема „Жена“ испевана је у једном комаду, континуирано, као један једини уздах, прегнантим, узнесеним и наизглед уједначеним тоном, то је речитив љубави и прородом омажијаног човека што најпре грца своја осећања и рефлексije о својој љубљеној и о васељени, а потом настоји да својем монологу да књижевни олик. Форма је, дакле, у другом плану.³⁰⁹

(...) Бошковић узима страст и срећу, и радост и тугу – заједно. То је оно што овај поетски исказ чини правоваљаним. Тај његов текст без интелекције, стихови овог пева, нижу се местимично као у бунилу и песник се нигде не лаћа разјашњавања, објашњења – како је заорао, тако после шездесетак стана излази напоље, у вис, у небеса. Његова искреност и приврженост теми, и предмету његове ефекције, води нас преко свих језичких, стилских, прозодијских неравнина, и чак ми ни не назиремо рационалну идеју његове песме, али док читамо, осећамо се добро, и лепо, у аутентичном естетском доживљају. Ова је поема уз то богата прородном атмосфером. Нарочито је она обмотана, увијена, ушушкана у биље, у буколичку и аркадијску флору поља и ливсда јавичаја.

(...) Стихови су понегде дотакли дотакли и еротско, али атмосфера је, нарочито у првом делу књиге, вилинска. Шумска бића, пољски народ, збор девица красних, птице, ваздух, вода и звезде, све је то умешено у великим кошмар љубави. сам интензитет доживљаја наговештава једну унутрашњу драму, која ће ускоро и уследити, пошто се поема најзад успиње и до антитезе лагодног задовољства и почиње да бруји стрепњом, патњим и сумњом.³¹⁰

³⁰⁹ Лаза Лазић, Једна понесена и искрена љубавна поема, Добривоје Бошковић, Жена, поема, Македонски информативни издавачки центар, панчево 2013, стр. 239.

³¹⁰ Лаза Лазић, Једна понесена и искрена љубавна поема, Добривоје Бошковић, Жена, Панчево 2013, стр. 239. *Напомена:* Томислав Н. Цветковић, „Од Грделице до Пекинга“, запис о Добривоју Бошковићу, Наша реч, октобар 2010. године: „Када у туђем свету сретнеш свог човека, Србина – намах те обузме осећање радости. Ако ли је, пак, тај човек из твог места живљења, или ближе околине, свеједно, још ако је похађао исту школу, чији си и ти ученик био, онда твојој радости нема граница. Стежете руке као најрођенији. Грлите се као најмилији. Управо сам то доживео приликом недавног боравка у Немачкој, у Франкфурту на Мајни, граду са највећим аеродромом у Европи и највећим сајмом књига у свету. Срео сам се са Добривојем Бошковићем, Грделичанином, одличним учеником Лесковачке гимназије, некада најмађим југословенским лекаром (факултет је завршио са 22 године). И само то је било за радовање. (...) И вратиће се др Добривоје Бошковић. Он никада и није отишао из света нашег у туђи свет. У то смо се уверили после вишечасовног разговора у кући председника Југословенске књижевне радионице у Франкфурту на Мајни Милутина Алимпијевића, члана Удружења књижевника Србије на привременом раду у Немачкој.

Напомена: У једном од писама, др Бошковић је поручио је аутору књиге Лесковачки писци и њихово доба: „Драги мој пријатељу! Сваки пут када чујем твој глас или ти се писмом обраћам, срце ми заигра од задовољства. То сам ти сто пута рекао, али ти због твоје честитости заслужујем и много више. Ти си мој духовни брат“.

РАДУНКА БОГДАНОВИЋ

I

Радунка Дуна Богдановић, рођена Ђокић, 4. марта 1951. године у селу Ружич, махала Маковиште, општина Владичин Хан. Живи у Брестовцу. Основну школу завршила је у Цепу а учитељску школу и педагошку академију за разредну наставу у Алексинцу. Носилац повеље Најдражи учитељ (2003.). Пише поезију за одрасле и децу, хаику и приче.

II

Објављене збирке песама: *Домовино, да ти кажем*, (1990.) *Из срца*, (1995), *Додир ћутања* (1999) и *Невенпоље* (2002) и збирка прича *Крадљивци сунца* (2010).

Песме су јој објављиване у многим листовима, часописима и зборницима а хаику код нас, у Јапану и Немачкој. Заступљена је са по једном песмом у три Антологије (Галаксија Миљковић, Пожега, 2002, Књижевници у пјесмама, Подгорица 2002. године. Избор из савремене књижевности за децу, Витез, Београд, 2004. године, „Гарави сокак, Инђија, 2008. Као и у неколико заједничких збирки, зборника, лексикона и у Зборнику просветних радника књижевних стваралаца.

Добитник је неколико награда за поезију: (1. награда Радио Подриња у Лозници за родољубиву поезију 1989. године, 2. награда на конкурсу Наше речи из Лесковца 1988. године, 2. награда у Барајеву 2006. године, две треће награде на конкурсима Књижевне заједнице Југославије 2004. и 2007. године.

III

ДОДИР ЋУТАЊА - После силног истраживања тоpline, љубави, светлости, лепоте и материје која се зове песничка реч, Радунка Богдановић овом књигом се издваја из плејаде песника која оцветава на маргинама пролазности... Велику одговорност песникања преузима на себе узимајући мач Александра Великог да семантички разреши крик усковитлан у дубинама своје распеване душе ограђене сетом као секундарним ткивом. Она то чини зачуђујући успешно на своју радост и на радост читалаца...

Овде лепота ослушкује своју властиту јеку, а творац ове лепоте негде из потаје прати сваки стих као сребрне поточиће како се из њене у туђу душу претачу.³¹¹

³¹¹ Милорад Калезић, из рецензије збирке, Додир ћутања, Стручна књига, Београд 1999. *Напомена:* Књижевник Митар Митровић каже: Радунка Богдановић је у „женској” поезији оно што је Васко Попа у мушкој.” Проф Станко Ђорђевић, пак, оцењује: Овде свака строфа натпевава једна другу, па се тако градијом долази до врха грађевине одакле се види да „ни ветрови/ не могу/ бити савршени”.

%

Једна поетеса живи, ради и пише свјежу, допадљиву поезију подаље од савремених културних и књижевних средишта. Ријеч је о Радунки Богдановић, која ради као учитељица у Брестовцу код Лесковца. Сви ови локалитети као да потврђују њену снажну спону са природом. До сада је објавила двије књиге поезије „Домовино, да ти кажем“ и „Из срца“), а ево и њене треће књиге „Додир ћутања“.

Ако би се хтјело говорити о тематским оквирима који побуђују стваралачке наклоне ове пјесникиње, онда би ваљало навести широку лепезу објеката из њене околине – биљака, животиња, природних појава, затим годишњих доба, широких простора, од околних ливада, преко шума и планина, па до облака и небеских висина. Све што се у тим просторима затиче њу изазива, иште од ње поетски исказ. Радунка, наиме, кроз загонетни простор свога станишта иде отворених чула, кроз питомину боја, мириса и звукова проноси емоције и мисли а тајне небеских висина гледа будним очима. Све се то у њеној пјесничкој уобразиљи мијеша, покреће, окреће, претапа. Сад је ливада на небесима, сад небо на пропланку, сад цвијеће у облацима или мисао у вјетру. Њено надахнуће није епско, уопштено. Она својим инспиративним изазовима прилази лирски, с радошћу или сјетом, духовитом мишљу, осјећајем за модерну мерафору. Пјесме Радунке Богдановић сачињене су од малих строфа од којих свака за себе има посебно поетско значење, дјелује као хаику пјесма, а све заједно чине лирски вјенац оплемењен лаганом а духовитом слојевитошћу језика, богатом знаковитошћу ријечи, метафоричном досјетком. Све се то складно уклапа у цјелину књиге, претапа у опојан животни и поетски мозаик.³¹²

%

Догодио се „Додир ћутања“ Радунке Богдановић, поетесе која тихо улази у поезију, све бојећи се да не наруши њен свемир и каноне по којима су распоређена сазвежђа лепоте. Влику одговорност песникиња преузима на себе узимајући мач Александра Великог да семантички разреши крик усковитлан у дубинамасвоје распеване душе ограђене сетом као секундарним ткивом. Она то чини зачуђујуће успешно на своју радост и на радост читалаца, јер зна да „без бола/ радости/ нема“. Овде лепота ослушкује своју властиту јекну, а творац ове лепоте негде из потаје прати сваки стих као сребрне поточиће како се из њене у туђу душу претачу“³¹³

%

Ову поезију одликује једноставност у изразу, коју песникиња постиже мајсторским коришћењем синтаксичких конструкција, говорних, мисаоних, ликовних и фолклорних обрта. Овде свака строфа надпевава једна другу, па се тако градацијом долази до врха грађевине, одакле се види да „ни ветрови/ не могу/ бити савршени“. Говорни клишеи ове

³¹² С. Радоњић Рас, Опорни сокови живота (приказ збирке), Стручна књига, Београд, 1999.

³¹³ Милорад Калезић, књижевни критичар, Београд

поезије су ту, на дохвату, на додиру и осећајима, на самом врху лепоте језика, који не падају у сенку ниједне школе нити песничког правца, као што ни племенити метали не припадају некој другој врсти материје. Додуше, има ти и есенцијалне моћи јапанског хаикуа, и кондензоване росе кинеске поезије, и фоклорног узноса наше мудрости, али све преточено у нешто својеврсно, у нешто што не подлеже шемама и калупима, као што ни билје њеног Невенпоља не подлеже нормама осталог биља са некултивисаних утрина и пропланака.³¹⁴

IV

НЕВЕНПОЉЕ - Збирку песама Радунке Богдановић, са седамдесет песама објавио је КК „Глубочица“ – Лесковац. Ако проучимо последњу песму „Веровање у Невпоље“, јасно ће бити да лирски пејзажи поетског неба, јесу озвучене лирске слике у речи. Умном снагом, тумачећи одређено време, продужава лепоту зеница („скитнице од очију“), а велича барице светлости, које улазе у „крвоток“. Јасно је да поетеса у одређеном тренутку осети „душу траве“ да би потражила уточиште у Невпољу. Зашто баш у НЕВЕНУ у НЕВЕНПОЉУ? То је права субјективна лирика, рефлексивна, без икакве сумње, даровите поетесе Радунке. Њена богата личност никада се не поиграва са огледалом лирике. Муње, громови, Сунце, Месец једино стрепе од „јесењих киша“. У тој неверици остаје вера у НЕВЕНПОЉЕ! Тамо судије лепотом све „кроте“.

Поетеса Радунка смело гледа у оно што види и не заборавља да то запише и задовољи свој трагачки дух. Тада живи живот поред извора Сунца. Скоро да и нема несигурности ако је осмислила исказ. Њене песме су без „костура“. Поетеса Радунка себе не одваја од песме, и не трага ван песме. Портрет песме је у „игри“ лепоте немира, у самом срцу. Песма се рађа емотивном чедношћу. Ако у овој збирци постоји песма која не може да се заборави (а таквих има у великом броју), можемо константовати да постоји и поетеса Радунка, која је веома успешно, даровито, повезала речи и лирско књижевно дело.

Ако проучимо последњу песму „Веровање“ у „Невенпољу“, јасно је да ће бити да лирски пејзажи поетског неба јесу озвучене лирске слике у речи. Умном снагом, тумачећи одређено време, продужава лепоту зеница („Скитница од очију“), а велика барица светлости које улазе у „крвоток“.

(...) То је права субјективна лирика, рефлексивна, без икакве сумње даровите поетесе Радунке Богдановић.

(...) Ако у овој збирци постоји песма која не може да се заборави (а таквих има у великом броју), можемо констатовати да постоји и поетеса Радунка, која је веома успешно, даровито, повезала реч у лирско књижевно дело.³¹⁵

³¹⁴ Милорад Калезић, књижевник из Београда

³¹⁵ Станко Ђорђевић, Невенпоље, КК Глубочица, Лесковац 2002.

V

КРАДЉИВЦИ СУНЦА - Тематска остварења збирке *Крадљивци сунца* Радунке Дуне Богдановић, сврстаних у три посебне целине, изузетно су разноврсна, док су мисаона упоришта усмерена на кључна места суштине, понекад афористички и пословички изречена. Још у првом ишчитавању осети се благост, питкост приповедака у контакту са живим ликовима које примамо са симпатијом у есенцији живота, чија нам искуства, некад и скромна, нису страна и безначајна, јер то су често и наша искуства, те представљају не само пишчево огледало, већ и самог читаоца. Она ефектно почне и надмоћно заврши своје сочиненије, кадра да опчини, да представи различити свет ликова и карактера који ће заузети своје место у галерији уметничког стваралаштва.

(...) Њено приповедање је песнички ефектно. Она зна да бира теме, ретке, неистрошене, оригиналне. Необичност о којој је реч очитује се првенствено у наративном поступку којом аутор индивидуализује и себе и животну филозофију коју литерарни субјекат носи, заступа, оваплоћује, уобличава и чини посебном.

(...) Отуда стоји јасан квалификатив да је ова књига прозе израз и есенција богатог духовног живота Радункиног и њеног радозналост али мирног духа, врло блиска, непосредна, у исто време традиционална и модерна.³¹⁶

%

Радунка Богдановић, учитељско-песничка душа пуна топлих и мудрих мисли, подсећа нас на раније генерације учитеља који су и живом и писаном речју били не само критичари друштвених слабости него и носиоци друштвеног напретка. Радунка симболично најављује да долази време када ће педагози својом мудрошћу, спремношћу, својом стваралачком енергијом, људским достојанством снажније се укључити у нашу свеколику јавност.³¹⁷

%

Збиља времена у коме живимо просто нагонне песникињу распеване душе Радунку Богдановић да створи стихове великог лирског набоја, садржајне, пуне живота. Кроз три објављене књиге, она је сазрела, пре свега, кроз лирски израз и исказ унутрашњих стања свога бића, које као код свих нас, одређује овај живот који живимо: суров и груб. Њен најновији рукопис „Додир ћутања”, рецензент М. Калезић назива, с правом, својеврсном галеријом у којој је изложено сијасет непроцењиво вредних слика умешно обојених душом песникиње.³¹⁸

³¹⁶ Вера Цветановић, песникиња, Бабушница

³¹⁷ Проф. др Милан Ратковић

³¹⁸ Мира Кошић, Радунка Богдановић: Распевана душа у огради од себе, Помак, бр. 15-16, април – септембар 2000, стр. 15.

МИЛАН РАД. БОЖОВИЋ

I

Милан Рад. Божовић рођен је 11. новембра 1940. године у Ужицу, а житељ Лесковца од почетка 1942. године. Основну школу завршио је у Лесковцу, а Технолошки факултет у Београду. Службовао је у Комбинату „Косово” у Обилићу и Хемијској индустрији „Невена” у Лесковцу. Живи у Лесковцу.³¹⁹

Божовић је објавио књиге: *Московске приче* (Удружење писаца Лесковац 2002), *Егејске приче* (Удружење писаца Лесковац 2003), *Германске приче* (Филекс, Лесковац 2004), „*Сибирске приче*“ (2005) и „*Брђанске приче*“ (2009). Непосредно пре смрти, 11. септембра 2013. године, Милан Божовић привео је крају припреме за објављивање своје можда понајбоље књиге „*Варошке приче из Панађуриште*“.

II

ПУТОПИСИ МИЛАНА БОЖОВИЋА - Инжењер по образовању, а могло би се казати страствени путник и путописац, Милан Радосава Божовић (Ужице, 1940, од 1942. живи у Лесковцу) – како пише Верица Баторевић Божовић („Доживљено и проживљено”) – у предговору „Московских прича” (Лесковац 2002) - „више службено, мање приватно, Божовић је обишао многе земље: Совјетски Савез, потом Русију, Бугарску, Пољску, Чешку, Мађарску, Аустрију, Француску, Немачку, Белгију, Енглеску, Швајцарску, Грчку.”

Већ првом књигом „Московске приче” (55 страна), Божовић се наметнуо не само као писац који зна да саопшти шта је видео и доживео, него да то учини и као истински литерарни стваралац „од мере и укуса.”³²⁰

Ако нас је, можда, Божовић изненадио Московским причама, његове Егејске приче смо дочекали као нешто очекивано. Од „Зејтинлика”, до „Пријатеља”, рађа се 13 прича, међу којима су неке означене именом места у којима је аутор боравио, попут, на пример, „Паралије” или „Метора”.

Проф. др Тихомир Петровић, у рецензији, уочава да „Милан Божовић пером хвата и зауставља живот који око нас јури као водопад”. Петровић сматра да је Божовић „изненада и ненајављено ушао у књижевни живот као писац – путник”.

Трећа књига су Германске приче. Рецензент, аутор Тумача сопственог сећања и Опсаде – два занимљива романа објављена ове године у Лесковцу, професор књижевности и новинар Наше речи Станко

³¹⁹ Милан Рад. Божовић, Сибирска прича, Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 2005.

³²⁰ Д.Коцић, Путописи Милана Божовића, излагање на промоцији, 15. јун 2004.

Миљковић бележи да је „готово невероватно како аутор (Божовић) кратким потезима кичице одсликава и ситуације и људске карактере, а та интрига и радозналост трају од почетка до краја књиге”.

(...) Од Московских до Егејских и Германских прича, Милан Божовић је затворио само један круг свог богатог интересовања.

Показао се као истински злаци и писац оне врсте литературе која читаоце не оставља равнодушним. Због тога се његове приче, путописи, односно записи о људима и далеким крајевима – све три књиге се тако могу и назвати – читају као лепо, успело литерарно штиво. А то је довољно да се о Милану Божовићу говори као о добром писцу, који се, овим делима појавио у животној и стваралачкој зрелости и лесковачкој, не превише успелој књижевној продукцији, подарио нешто ново па се тако издвојио као писац особеног стила кога, засигурно, неће сви једнако ценити, али пред његовим делом, то је сасвим извесно, мало ко ће остати равнодушан.³²¹

Без икакве оградe, могу рећи да Московске приче спадају у добру, примерену путописну литературу, литературу која се, нажалост, све мање чита, заправо, литературу, којом се ретко ко бави. Сваки литерарни почетник, ако већ нема афинитета за поезију, дохвати се данас романа или, ако није тако амбициозан, неких мањих прозних форми, а путопис увек сматра недостојним своје пажње.³²²

(...) Данас се ретко пишу књиге путописаца, ретке су то књиге и у тој сушној продукцији јавља се плакета путописних записа Милана Божовића, која у нашој завичајној литератури представља већ феномен. Јер небројене су у нас књиге песничких збирки, бројне су књиге приповедака, нису ретки романи ни драмска остварења.

%

Вечерашња књижевна седељка по много чему је различита од уобичајних књижевних вечери, и ваља је утувити из најмање два разлога. Први: представиће вам се двоје животних сапутника – путописци Верица Баторевић Божовић и Милан Божовић.

Други разлог: први пут представљамо две књиге путописне прозе: „*Путописи*” Верице Баторевић Божовић и „*Германске приче*” Милана Радосава Божовића, у издању агилне издавачке куће „Филекс” Радосава Филиповића.³²³

³²¹ Д. Коцић, О Сибирској причи, рецензија, Сибирска прича, Лесковац, Удружење писаца 2005, стр. 51. Ту сам, између осталог, записао: Сибирска прича се може схватити и као једна велика метафора људској пролазности и величини природе, која тако упорно пркоси свему, понајпре несталности, која је надмоћнији судија над нашим малим, истрошеним животима. Цела Сибирска прича се чита као упечатљиво сведочанство човека који је знао да гледа и разуме традицију, менталитет и време у другом времену. Све је испричано на први поглед једноставно, али је речник богат, занимљив, а слике упечатљиве, каткад толико снажне да срце задрхти, а мисао се наставља онде где је аутор застао, можда баш у намери да га натера на дубље промишљање о властитој снази и немоћи, али и силини која се намеће као право судилиште.

³²² Душан Јањић, реч на промоцији књиге „Московске приче”, Лесковац, 15. фебруар 2002. године.

³²³ Томислав Н. Цветковић, Слично а различито (Реч Т. Н. Цветковића на промоцији књига путописа Верица Баторевић Божовић и Милана Божовића), Помак, бр. 27/28, јул – децембар 2004, стр. 35.

III

БРЂАНСКЕ ПРИЧЕ - „*Брђанске приче*“ Милана Рад. Божовића отменим стилем приповедања, само су још више потврдиле неспорни таленат овог даровитог писца, који једним детаљем више зна да одслика драму људске несталности него поједини аутори на десетине страница својих књига. „*Брђанске приче*“ су у исто време искрена страница живота једне породице, једне фамилије и једног народа. Писане с мером да не повреде друге, разоткривају сву драму генерације која је преживљавала све ратно-поратне године у којима се живело мученички, са страхом, у непроболу због губитка најдражих. Због тога „*Брђанске приче*“ имају јаку црту аутобиографског, али то није њихова мана, него је још један доказ више колико је Божовић био и остао привржен себи и својим коренима, али и свом схватању савремене литературе.³²⁴

„*Брђанске приче*“ се зато читају као отворена књига, уз непрестану стрепњу да ће пристићи нови, драматични догађаји пишчеве животне стварности. Оне се могу разумети и као драма у драми, као отворена рана задобијена у једном времену које остаје да се памти и препричава у неком другом времену.

Милана рад. Божовића, који приповеда у другом лицу, привлаче „нека друга мјеста која си као дијете посјећивао и гдје си цијеле школске распусте проводио... Па би прво и радије тамо...“

(...)Ту, у том далеком свету пишчевог живота, и ноћна тишина бешумно пева, то је сада остала само прошлост. Ту је он утонуо у успомене, ћути. Јер, „ионако је туга само твоја“, а „живот је утврнуо свијећу и све је мртвило... Сем сјећања!“

„*Брђанске приче*“ су, углавном, описале време између два рата, оног које је било, и оног које је писац хтео да се догоди. Та сенка која је стално пратила писца била је у исто време и опомена, и нада, и крај који затвара један, а отвара други видик. Из сенке се корачало у другу сенку, и из ње каткад у бездан. Тамо, иза тог бездана, отварао се нови живот, одсликавала „мала кућа покривена каменим плочама... и сама сва у камену“. То је (не)стварна слика једног времена и једног трајања, то је тај исечак који се не може да замисли, већ позива на вечито трагање за оним што се зове људска успомена без које живот постаје маргина. То је та слика о људском трајању у коме се тешко може до танчина да измери сва дубина људске туге и несреће, јер се каткад и писци учинило да „не чу кад је старац Тома Николин обневидео“, али је „и слијеп, изгледа, далеко видео“.

Божовић није у „*Брђански причама*“ испричао само једну причу, како се мисли да чине стари ратници. Он није беседио само о себи, иако је, дабоме, о томе највише говорио, али је тај оквир његовог трајања био само део једне широке повесме која је ту да се памти и опомиње. Ако је код

³²⁴ Данило Коцић, рецензија, *Брђанске приче*, Удружење писаца Лесковац 2009, стр. 7-10.

Тома Николина „школа уз огњиште“, Божовићу је тај старински простор, и то огњиште, послужило да се управо ту чује и прибележе велики број истина, уз гусле. Он је, слушајући друге, бележио своје време, а кроз то бележење представио је и себе и доба за поштовање. Божовић је од оних писаца, попут Арсе, једног од јунака његових прича, који је био „човек што мало збори, али рекне“.

У Божовићевим „*Брђанским причама*“ разговори „теку ко што је ред“, јер се „одговори кад те ко старији што пита“. И, ништа више. Ка треба и сви знају да заћуте, а затим се разговори настављају као да није било тишине. А онда, опет, започне прича о најлепшем јутру „кад над Вељим Брдом почне да се румени зора, божански тиха, дјевичански стидљива, кад почне да израња из мрака и претходи жару небеса и појави жуте сунчеве кугле са свјетлошћу новог дана“. Ту, у том пределу, у том исечку живота за вечито трајање, „ваздух мирише свјежином зеленила што се цијелу ноћ одмарало од летње препеке...“

У „*Брђанским причама*“ Милана Рад. Божовића, како је сам записао, „све има свој почетак и крај“, па тако то изгледа и у Ријечи Црнојевића („Обод“, једна од најбољих прича ове збирке). Ту, на том месту, „куће су сасвим запуштене... Пустош сузе завређује... На неким развалинама израсло шибље и дрвеће... Туга је гледати...“ Можда управо ова упечатљива слика, записана у неколико потеза, најбоље одсликава сву снагу приповедачеве маште и његову способност да читаоце придобије да се уживе у тај далеки, нестварни свет неког другог предела које му се намах учини да је препознатљив близак, а у исто време га тера да се осети рањивим. У томе је најјача пишчева снага и највећа врлина његовог мајсторског приповедања. То је та прича, и та туга од које се побољева за вечито трајање, јер се „ништа и не чује сем зова неке давне прошлости“.

Божовић је невероватном лакоћом успео да опише стање човековог трајања у ноћима када нема сна, јер „ноћ не мирује, не умирује, не умире“... Ноћ те тера „да размишљаш и о ономе од чега си бежао, натера те да крикнеш гласом својим који не препознајеш, да изустиш оно што је она наумила, натерате да будеш тамо где те она води...“

О тајнама и пловешим сенкама, које се удаљавају, па опет пристижу, сакрио се и део приче Милана Рад. Божовића, који се, намах, а опет трајно, нашао у своме пожељном видокругу трајања и патњи.

(...) За Божовића, давно потврђеног аутора одличних путописа, „Брђанске приче“ су – ма колико имале боју туге – ипак, како би сам записао, у знаку „пролећа које смењује ново пролеће“.

„*Брђанске приче*“, писане јасним стилем, без обзира што су каткад оптерећене неким мање важним детаљима, разоткривају нову димензију пишчевог умећа и нови-стари свет који показује смисленост људског постојања.³²⁵

³²⁵ Данило Кошић, рецензија, Брђанске приче, Удружење писаца Лесковац 2009, стр. 10.

IV

ВАРОШКЕ ПРИЧЕ ИЗ ПАНАЋУРИШТЕ - Милан Рад. Божовић је новом књигом „*Варошке приче из Панаћуриште*“ потврдио оно што смо одавно записали о овом аутору „*отменог стила приповедања*“.³²⁶

Божовић је, за разлику од ранијег начина исказивања своје неспорне даровитости, овога пута успео да се наметне и као зналац локалног, лесковачког говора и дијалекта. То је прва, али не једина и најважнија ствар која се лако распознаје када се пореди ова са ранијим Божовићевим причама. Оно што их, међутим, спаја свакако је „*животна радозналост*“ и „*неизвештачена слика живота*“. Божовић је – што ће можда за многе бити велико изненађење – причама о Лесковцу, Лесковчанима, о времену (не)пролазних дана, о сиротињи, рату и болу који се рађа као неизбежни пратилац свакодневља – показао не само да зна да опише те драматичне тренутке, него и да осети ту дубину људске драме која је пратила Лесковчане у преломним годинама када се често, само због једне изговорене речи, али и без тога, губила слобода.

Нова Божовићева књига открива мање познато лице лесковачке свакодневице, нарочито после Другог светског рата, али истовремено показује да су људске муке, ма колико биле велике, истовремено довољно подстицајне да се савлада немогуће!

Сами називи Божовићевих прича разоткривају тематски оквир његовог приповедања: Широка чаршија, Панаћуриште, Позориште у нашу малу, Беше си играње на наше игралиште, Домаћо васпитање, Мерење и одмерување, Од поза Треникини, Има си чаршија од које да прича, Беше си нашо, Јеве Рупе, Не ги више има, Кавели, Џумбуси, Боједи, Дн на жалост, Све си је см једаред... Божовић у овој последњој („Све си је см једаред“) која је део низа изузетно добрих прича, беседи: „Свашта се мож чује см ли је мерак на неког да слуша које све неје било у Широку чаршију. А, она стара и свашта памти. Нема тој што се десило, а да Широка чаршија не знаје и да се од тој не поведе реч кд потреба...“

Божовић, тај виспреми приповедач минулог доба у сликама које буде носталгију и нагоне на тугу од које се побољева за вечито доба људског трајања, у причи „Широка чаршија“ даје њену тугом обојену сликовницу: „Широка чаршија... Дирек из панаћуриште улазиш у њума... А, она... Толико широка Широка чаршија, па дугачка, крај ву се не мож види. Иде си у недогледи... А, туј у њума је живот на сви... Тој ти је оној, ред песма, ред игра, ред политички говори сас пароле и војну музику. А, беше си у њума и друго забављање са точење пијалци у чашке, чокањчики, јел кригле...“

Збирка прича Милана Рад. Божовића има „*непролазни рам туге*“, али и боју гласа која нагони на родост због тренутака среће који се не

³²⁶ Данило Коцић, рецензија, „Варошке приче из Панаћуриште“, Лесковац 2012. *Напомена*: Милан Рад. Божовић се неколико месеци пре смрти (септембар 2013) припремао да објави ову изванредну књигу прича.

заборављају. То су две слике у једној слици, то су та два тренутка људске постојаности које је Божовић зналачки описао. И када беседи о болу, има наде да ће он проћи; када говори о људској пролазности, из притајка је нада да се све ипак неће догодити тако брзо!

Панађуриште, део лесковачке вароши по коме је Божовић и збирци наденуо име, има такође своју историју, своју непролазну тугу, али и наду да ће доћи сунчани, леви дани пролећа или лета: „Панађуриште је за једн варош све. Кој нема панађуриште неје варош, неје ништа... Ич бре, за ништа га нема... Лесковачко Панађуриште је па башка. Сас њега се срићев људи, а у Лесковац стигнев с воз јал автобус од било коју страну. И странци кд дођев у Лесковац прво се нађев у Панађуриште, остајив багажи у Треникину кафану јербо она једино има гаредеробу, што је дежурна и ноћом и мож да идев куде оћев да се упознајем с варош и важни објекти по њега. По тој је Панађуриште најважан варошки крај.

Све које се десује у Лесковац мора се прво задеси у Панађуриште па тек после на други места. Ту је и најголем промет од људи, од разне робе и еспапи, од најголеми пазари и од кафане поштом су туј одма ем железничка, ем автобуска сраница, трошарина, станица за фијакери и шпедитери, и све што треба на једн варош и неколико јавне куће да људи не лутав за бадава.“

Божовић је новом збирком „*Варошке приче из Панађуриште*“ дао непрегледну галерију ликова, многих људи који су обележили једно доба и оставили неизбрисив траг о времену које се памти у пуном колориту боја. Оно што ће сигурно привући посебну пажњу читалаца је већ поменути Божовићев начин приповедања. Показао је – што ће за многе бити засигурно велико изненађење, јер је до сада мало писао овим стилем – да изузето добро познаје сочни, богати лесковачки говор и да га зналачки користи у опису доба које је прошло и казивању људи једног по много чему аутентичног времена.

Сјајан путописац – што је потврдио у претходним књигама – Божовић је новом збирком прича показао да разуме вредности тзв. „*малог, обичног човека*“ и лепоту сваког делића лесковачког поднебља.

Због тога „*Варошке приче из Панађуриште*“ треба читати пажљиво, с мером, јер се у звуку Божовићевог начина писања препознаје не само једно по по много чему (не)пролазно време, него и оригиналан, телентовани писац наших дана.³²⁷

³²⁷ Данило Коцић, Милан Божовић „Варошке приче из Панађуриште“, комплетна рецензија.

ВЕРИЦА БАТОРЕВИЋ – БОЖОВИЋ

I

Верица Баторевић Божовић рођена је Лесковчана (1947), из старе лесковачке породице „Мањини“. Дипломирани је правник (Правни факултет у Београду), али се професионално определила за новинарство, публицистику и писање. Још 1961. године на југословенском конкурсу „Малих новина“ из Сарајева за причу, песму и композицију, осваја прву награду. У новинарству је од 1971. године. Године 1986. добија новинарску награду „Алекса Маркишић“, а 2007. године први је новинар који од Јабланичког управног округа добија награду за животно дело у новинарству. Те године одлази у пензију.

Верица Батовић Божовић била је прва жена директор и главни и одговорни уредник недељника „Наша реч“, главни уредник листа за књижевност, уметност и културу „Помак“ и прва жена главни и одговорни уредник часописа „Нашег стварање“. Сада је прва жена председник Удружења писаца општине Лесковац.

Била је професор новинарства у Лесковачкој гимназији и редактор часописа лесковачких гимназијалаца „Ми“.

Уз посао у „Нашој речи“, где је написала на хиљаде текстова из свих области друштвеног живота, од политике до културе, била је дописник Експрес политике, Комуниста, Телевизије Србије, Света, стални сарадник Радио Лесковца, а објављивала је у Помаку, Нашем стварању, часопису МИ, лесковачком листу Ђачке новине, Вршачком зборнику, Зборнику радова лесковачких писаца (1998).

Почетком осамдесетих година XX века установила је са *Томиславом Н. Цветковићем* књижевни конкурс југословенског ранга на српском говорном подручју за причу и песму, који је опстајао 25 година.

Књигу записа о људима „*Живот пише приче*“ објавила је 2001. године поводом 30. годишњице рада у новинарству (Удружење писаца општине Лесковац) Књига се налази у библиотеци Српске академије наука и уметности и Српске патријаршије. Другу књигу „*Путотиси*“ издала је 2004. године. Године 2009. Верица Баторевић Божовић објавила је збирку песама „*Трагови опстајања у времену*“ (Филекс, Лесковац).

Члан је Удружења писаца општине Лесковац, Савеза књижевника у отаџбини и расејању и Удружења новинара Србије. Добитник је више признања, међу којима, Октобарске награде Лесковца, Златне значке ССРН Србије и Плакете Јабланичког управног округа за допринос развоју културе и других одличја.³²⁸

³²⁸ Верица Баторевић Божовић, Трагови опстајања у времену, Филекс Лесковац 2009, стр. 69-70.

II

ЖИВОТ ПИШЕ ПРИЧЕ - У овој, 2001. години, Верица Баторевић Божовић обележава тридесет година континуираног деловања у новинарској професији, као једна од ретких жена новинара југа Србије која траје и опстаје. И, као новинар, не само хроничар, него и истраживач, оставља за собом сведочанство о људима и времену у коме они живе. Избор текстова у овој књизи казује о изузетно ангажованом новинару коме су, људи и њихове судбине, основна преокупација, истовремено и очување од заборава и времена и окружења у коме јунаци ових новинских текстова живе. Ти текстови су били занимљиво штиво за читаоце у време када су објављивани, а сада, са ове временске дистанце која се мери и годинама и деценијама, представљају исто тако занимљиво штиво, али и – одраз, реалан, непатворен прошлих времена и догађаја.³²⁹

Од завршетка студија на Правном факултету у Београду 1971. године, она је новинар Наше речи, лесковачког недељника. Рођена 1947. у Лесковцу, основну школу и гимназију завршила је у родном гаду, уз то и Нижу музичку школу. И у основној школи и у Лесковачкој гимназији добијала је републичке и савезне награде за литерарне саставе, а за време студија била је стипендиста југословенског омладинског листа *Младост*, као један од најбољих ученика Лесковачке гимназије.

У Нашој речи ради као новинар, а 1980. године бива именована за директора ООУР Новинска делатност Информативне организације Наша реч, главног и одговорног уредника листа и прва је жена на тој функцији на југу Србије. Тада иницира покретање покретање подлистка *Реч младих* и у заједници са СИЗ-ом културе књижевног конкурса југословенског карактера који траје у континуитету и данас.

Поред других бројних награда и признања добила је награду „Алекса Маркишић“ 1987. године. У време усмереног образовања била је професор у Лесковачкој гимназији, на смеру новинар-сарадник, уз редовне новинарске послове у матичној редакцији Наше речи. Један је од иницијатора поновног излажења часописа лесковачких гимназијалаца „Ми“, учествујући у његовом уређивању.

У Нашој речи објавила је током тридесетогодишњег рада мноштво информација, репортажа, бележака, записа, коментара, исто тако и фељтона о развоју апотекарства и радиолошке службе у лесковачком крају... наведимо само неке примере.

Оно што је основно, када се о свему овоме говори, свакако је: њени текстови протеклом времена не умиру, напротив, добијају специфичну арому, остају живи, занимљиви за читаоце и данас, откривају му, кроз животне приче људи, не само њихове судбине, већ и време у коме су живели, пружајући обиље фотографских детаља, значајних за историчаре, али и сада, будући емоције. Редак и занимљив спој фактографије и новинарског израза и исказа.

³²⁹ Вили Хубач, Новински текстови – слика времена, Живот пише приче, Лесковац 2001.

III

На страницама које следе, како би рекао руски песник, подигнут је нурукотворен споменик људима разноврсних занимања и позвања, различитих животних искустава и судбина. Реч је о појединцима којима је Лесковац место рођења, њихово станиште или место рада. Конкретније, у књизи су се нашли они који ће, свако према својим могућностима, задужити потомство добрим и корисним. Међу њима је малина који су се успели на сам врх да оставе пободену заставу следбеницима који ће доћи.³³⁰

И читаочеве симпатије су подједнако на страни оног житеља који је најшумнији барјак на грађевини која се зове Лесковац, оних који су макар за један замах крила испред других, колико и према онима који су се заморили и на пола пута застали, можда би – да нису ушли у књигу – за вазда остали непознати и безимени. Бирани по имену и делу, често неким поводом, саговорници Верица Баторевић Божовић – сада јунаци књиге – представљени су фактографски и са својим именима и презименима. У улози поштеног референта, писац – репортер је, са смислом за опсервацију, насликао галерију ликова у свој њиховој представности. Текстови насловљени „Живот пише приче” документ су о једној генерацији која је својим прегнућима, својим животом и самим постојањем, оставила трага у своме времену. У том смислу, ради се о корисној публикацији за будуће летописце и мултидисциплинарно оријентисане истраживаче. Вредност књиге је у њеној фактографској грађи, колико и у поруци да племенита прегнућа, дела људских руку и извршења својих „задатака”, осмишљава људску егзистенцију и то што се зове живот. Стваралачки нагон, читамо између редова књиге, један је од највећих мотива човековог живота и постојања, те да се, као што каже пословица, живот не мери дужином, већ делима.

Текстови писани као „извештај са терена” са жељом да се отргне један живот од живота, сада ситуирани између корица књиге, остављају утисак целине. Ауторка, каткад, узима на око карактеристике које јаче истичу скривене црте личности, осећа се покушај извлачења поезије из живота који се описују, а коју (поезију) живот садржи.

Књига В. Баторевић Божовић је дошла у добри час да се вратимо сазвежђу нашега поднебља, одабраним појединцима који нам служе као пример за углед. Књига је као наручена за адресате града Лесковца, пре свега, за садашње и оне који ће доћи. Штампана из осећања захвалности према суграђанима који су се узвисили својим именом и делом, па и из обавеза хроничара према своме крају, књига писца и новинара Верице Баторевић Божовић ће, надамо се, ући у хоризонт очекивања и изван регионалног читалачког подручја.

³³⁰ Тихомир Петровић, Приче из живота, рецензија, Живот пише приче, Удружење писаца оштине Лесковац, Лесковац 2001, стр. 3-4.

IV

Књига ова коју Верица Баторевић Божовић нуди читаоцима и радозналцима, повесничарима и хроничарима, завичајцима и знатижељницима о знаним и мање знаним Лесковчанима, о врхунским научницима и марљивим посленицима, који потичу из Лесковца или су живели у њему, о писцима и приповедачима, професорима и полетарцима, сликарима, композиторима, књижевницима, глумцима и редитељима, о занатлијама чије време пролази и младим ствараоцима чије време тек долази, о људским пасијама и необичним сусретима, о онима који у походе Лесковцу беше и оставише траг боравка свог, о обичним и необичним професијама... речју о времену минулом утканом у време садашње, заветованом будућем – књига ова круна је вишедеценијског помног и приљежног, професионалног и промишљеног праћења неуморне и ненадмашне Верице Баторевић Божовић, новинара, негдашњег директора и главног и одговорног уредника листа Наша реч, сарадника бројних листова и часописа, радија и ТВ током минулих година.³³¹

V

Има оних који кажу да су све приче испричане. Ево књиге која то обилато оповргава, настављајући „причу” сопственог јунака – самог живота. Једног јединственог и непоновљивог живота, али и сваколикх облика појединачних људских судбина. Овога пута оних који су Лесковчани по рођењу, или пребивалишту.³³²

Већ у првом додиру са „причама” Верице Баторевић – Божовић читалац је заинтересован и привучен популарним обликовањем животних искустава актера ближе прошлог и савременог Лесковца. Сви прилози скупа и сваки посебице оличавају сраслост њихових судбина с градом у коме су живели или живе.

Баторевићева као да зна, или бар слутљиво пронице у ону чудновату другачију страну својих саговорника – апотекара, лекара, милиционара, ловочувара, ћурчија, сарача, салера. Можеш још бити свештеник или најстарији суграђанин, просветар или новинар, важно је да си нечим заслужан да без тебе ничег није могло бити. С прилике на прилику, Верица Баторевић Божовић је дискретно заокупљена неком њиховом бригом или мишљу, чином или примером, знајући колико су притом њена питања важна за саговорника, да је заправо питање свих питањи схватити сву целину, сву немимоилазну природу непосредног повода.

Изгледало ми је, повремено, да сам у ову књигу ушао као у вагон неког воза и у том међувремену од првог заступљеног прилога, 20. марта 1970.

³³¹ Томислав Н. Цветковић, Од памтивека до незаборава, рецензија, Живот пише приче, Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 2001.

³³² Саша Хаџи Танчић, Живот се пише причом, а прича животом, Лексикон писаца лесковачког краја, КК ГЛубочица, Лесковац, 2003, стр. 14.

године, заповедао разговоре са сваким од оних са којима је Баторевићева разговарала, а сишао осунчаног лесковачког поднебља 20. септембра 2001. године у дому Божовићевих да непосредно разговарам с последњим саговорником, унуком Верице Баторевић-Божовић, ученицом Јованом Николић.

Нека живот настави да пише приче, снажније од сваке друге могуће или постојеће појединости ове блиске и драге књиге Верице Баторевић Божовић. Живот пролази, приче остају.

VI

ПУТОПИСИ - После књиге записа „Живот пише приче”, која је по објављивању 2001. године, наишла на добар пријем код читалаца и критике, Верица Баторевић – Божовић (Лесковац, 1947), правник по образовању, а новинар по опредељењу, у издању Филекса објавила је кратку, али занимљиву књигу „Путописи” у којој се нашло осам записа о лепоти, али и пролазности људског трајања: Метеори, Наупаре, Свети Роман, Азурна обала, Верона, Фиренца, Гута Перејма и Трактат о времену.³³³

%

Сви текстови, који чине књигу „Путописи”, раније су објављивани у Зборнику радова лесковачких писаца (1998. године) и часопису Удружења писаца Помак (1996. до 1998. године).

Проф. др Тихомир Петровић, један од рецензента ове књиге, не без разлога уочава да „Путопис Верице Баторевић Божовић, публицисте и писца, има све што је потребно: виђење, доживљавање, чињенице, људе, тачна запажања. Зато ће, надамо се – закључује професор Петровић – наћи своје место у имагинарној колекцији српског путописа.”

Очарана лепотом Грчке (као и многи други са наших простора), Верица Баторевић-Божовић отвара странице књиге записом „Метори”, доказу да је у тесалијској равници некада давно било море. Трагом једне старе, вредне књиге, која је списатељица пронашла у заоставштини оца Азарија Баторевића (Богословски факултет завршио у Београду, предавао веронауку у лесковачкој Гимназији између два рата, а након Другог светског рата руски језик) са породицом се упућује у манастир Неупаре. („Блага узвишица, с олисталим и расцветалим дрвећем, скривала је манастир од погледа, па га, након објашњења једног сељака, успесмо да

³³³ Д. Коцић, Мирис покошене траве, Наша реч, 21. мај 2004, стр. 12. *Напомена:* Ово је, иначе, део излагања са промоције књиге у Културном центру у Лесковцу априла 2004. *Напомена:* У Нашој речи, 27. децембра 2006, стр. 27, Томислав Н. Цветковић је у рубрици Знамените Лесковчанке представио Кају Игњатовић Бунић, Загорку Димитријевић Радић, Смиљу Стојановић Табак, Славку Берић, др Лепосаву Миљковић Витановић, Наталију Арсеновић и Верицу Баторевић-Божовић. О Божовићевој је записао: „У овој 2006. години Верица бележи 35. годишњицу деловања у новинарској професији, у недељнику Наша реч. Године 1980. именована је за директора и главног и одговорног уредника Наше речи и прва је жена на тој функцији на југу Србије. Први је зачетник, са супругом Миланом Рад. Божовићем, путописних проза у Лесковцу.

пронађемо. Увек вас на манастирским имањима дочека тишина. Нигде живе душе’’).

О Светом Роману, такође занимљивом манастиру, Верица Баторевић-Божовић пише са пуно узбуђења. У близини манастирске зграде налази се гробница пуковника Рајевског алијас грофа Вронског из „Ане Карењине’’ Лава Николајевича Толстоја. („Двориште манастира Свети Роман подсећа на старе лесковачке градске авлије, калдрисане, какве и аутор ових редова из детињства памти’’).

Путописи „Азурна обала’’, „Верона’’ и „Фиренца’’ настали су после једног вишедневног путовања новинара 1971. године. Ауторка подсећа да је те године млади и агилни новинар Владимир Красић, дописник „Вечерњих новости’’ из Лесковца, организовао наградну игру – пут на Азурну обалу. Уз пуно занимљивих детаља, Верица Баторевић-Божовић се присећа тог путовања после пуних 26 година. („Ми се у Верони задржасмо само два сата. Нема се времена ни за шетњу градом. Али таман довољно да посетимо – споменик великој љубави – гроб Јулије’’). И завршава запис о Верони: Док аутобус креће ка Фиренци, попут дамара, одзвањају речи Ромеове, изречене у очајању: „Ја сам играчка у рукама судбине.’’

Најзанимљивији и најпотреснији део књиге „Путописи’’ је „Гута Перејма’’. То је, заправо, прича о путовању са оцем у његово родно село Гута Перејма. Путовали су крајем јуна 1966. године. Возом. Другом класом: „Никада свог оца нисам видела тако узбуђеног, час ћутљивог, час говорљивог, као током овог пута’’.

Док су путовали, отац јој беседи како ће видети село које се некад звало Немовичи: „Тамо сам се родио, тамо сам се затекао као студент ветерине када су дошли да мобилишу војску. Морао сам да пођем, дакако, морао сам да пођем. А после је све било као у сваком другом рату. Ти пуцаш у противника, он у тебе, а жеља и једног и другог је иста: да преживи. А када се рат заврши, онда сазнаш која је страна победила, где си ти и шта ти ваља чинити...’’

Село Гута Перејма је у Украјини: „Ваздух свеж, коњи јуре касом, нигде никога, само огромна дебла са једне и са друге стране пута и неки чудни мирис покошене траве. Украјина има свој мирис, а мени се и тада и сада чини да је то мирис покошене траве.’’

У сликама препуних боја, Верица Баторевић-Божовић описује то незаборавно лето у Гута Перејми: „Јуни, јули и август су најлепши месеци у Украјини, већ у септембру догоди се да се вода у кофи замрзне.’’

Лепа прича о Гути Перејми могла би да буде преточена у узбудљив роман о једној дивној породици и једној далекој земљи у којој се тако снажно осећа мирис покошене траве! Књига „Путописи’’ Верице Баторевић - Божовић предобар је подстицај и другима да се лате узбудљивог и заводљивог писања путописа, тако ретке форме у нашем завичајном, али и ширем литерарном простору.

VII

ТРАГОВИ ОПСТАЈАЊА У ВРЕМЕНУ – Верица Баторевић Божовић у зборци песама „*Трагови опстајања у времену*“ отвара се читаоцу и пева о својој интими. Живот је тежак и патња нагони песника да тражи уточиште у уметничком изразу. Али ако је та патња или мжда грижа савести превелика, уметник ће онемоћати и осећати само бол, а неће ништа написати. Потребно је да се створи склад између снаге животног изрази и песникове личне енергије и снаге да би песма била испевана. Верица Баторевић Божовић је пронашла тај склад и усагласила своју људску и песничку патњу са својом драгоценом моћи да пева.³³⁴

У уводној песми песникиња се исповеда: некада давно, када је била сасвим млада, песникиња је за време студија у Београду становала у малом стану, где је дочекала свог оца који је дошао у посету из Лесковца. Отац је желео да остане код кћери још један дан, да би се шетао и разговарао са њом, али га је песникиња одбила због једног „*необузданог младића*“ с којим је тога дана требало да се сретне.

*Други пут дошао си
у моју студентску собицу
где си и сам некада студирао.
Желео си да преноћии
и останеш још један дан.
А ја сам нашла изговор
да не буде тако
И ти си се вратио кући.
Све је то опет било
због истог
необузданог младића.
Твој ДАН дуже у Београду
када смо могли да шетамо, причамо
и заједно пијемо кафу
данас ме искрено боли.
Тај недоживљени дан.
Опрости.
(„Пасијанс“)*

Љубав између песникиње и „*необузданог младића*“ није потрајала дуго, а песникиња, према исповести у овој песми, није много жалила за њим, поднела је раскид са само нешто мало горчине. Но, она и данас пати и гризе је савест што је свог нежног оца неувиђавно послала кући уместо да

³³⁴ Драган Тасић, Извод из рецензије, Трагови опстајања у времену, Филекс Лесковац 2009, стр. 66. Напомена: У овој, првој збирци Верице Баторевић Божовић, налазе се следећа поглавља: Пасијанс; 1993; Минијатуре; Уморан дан; Дошао је Годо.

поклони један свој дан драгом човеку. Титалац ће бити, нема сумње, изненађен и ганут уводном исповедном песмом и зацело помислити како се песникиња за свој грех према оцу искупила искреним кајањем, које живи у њој и после толико година.

И закључној песми Верица Баторевић Божовић открива мале а несусне животне радости, уз рефрен „а могло је да ја то не видим“.

*Просуо се топли пролећни дан
као препуна кашика шећера
у дрхтавим рукама.*

А могло је то да не видим.

*Голуб шета по ивици оgrade
тераса на трећем спрату*

*А могло је то да не видим.
(„Срећа“)*

Ова је песма захвалности вишим силама што песникиња има моћ да уочи и ужива у лепом, које би прошло незапажено да песникиња није тако осетљива. То је захвалност и зато што је песникиња жива и здрава, што је са својим најдражим и најближим сродницима, и што је у животу и у снази да види и чује и данас. Она каже: „Хвала ти, Господе, за сваки нови дан“.

Верица Баторевић Божовић у једном делу књиге пева и о суровој стварности 1993. године када је у условима оскудице и хиперинфлације дала силне безвредне милиона, целу своју плату, да купи мало дувана и папира за цигарете. Верица пише и о томе како су те, 1993. године, деца нагло одрасла, јер нису смела да изражавају ни најобичније дечје жеље, знајући да се оскудева у свему, а одрасли нагло остарели, јер су увидели да ни најспособнији нису у стању да се снају у општем хаосу. Тиме је било повређено њихово достојанство снажних и јаким хранитеља породице, јер ни снага ни памет нису помогли у великој пометњи. Верица уме да буде и сентиментална. Она пише о старици коју су из кућице окружену цвећем, преселили у мали сан, а кућицу порушили и на њеном месту изградили велику нову зграду. У кућици је старица зацело имала комшије са којима се дружила, док у малом стану, заидана негде у вишеспратници, она не зна никога и сви су заборавили на њу. Песме Верице Баторевић Божовић треба препоручити читаоцу као искрене, емотивне и достојне читалачке пажње.

ДРАГУТИН БРАНКОВИЋ ГИЛЕ

I

Драгутин Бранковић Гиле рођен је у Лесковцу 13. марта 1959. године, а глумачку каријеру почео је представом „Мој пас Краб“. Написао је више позоришних монодрама и играо у бројним ТВ серијама.

II

Драгутин Бранковић је пре неколико година написао најпознатији позоришни комад „Дунђери“ у коме је на непосредан, духовит начин приказао Лесковчане. „Дунђери“ су писани на лесковачком говору, па у једном тренутку Ђоша критикује Тошу „што неје образован као он, па подучава гледаоце како би што боље пратили представу:

-Дакле, скраћени курс на лесковачку граматику. За нас из Лесковац кажу да имамо само један падеж. То неје тачно! Имамо два! Један за сваки дан и један за свечане прилике ко што је ова! Па које је ако немамо падежи! Ни енглески нема, па је светски језик. Ако оскудевамо у падежи, имамо вишак у степенима поређења, односно једини у бел свет имамо четири степена градације. Другарице и другови, то је прошло време... Даме и госпођо, господо, на тај књижевни се каже богат, богатији, најбогатији, а у Лесковац богат, побогат, најбогат и четврти степен, полудеја од паре! Има и пети - још га несу уфатили. Може и шести - још га фаћају. И најновији седми – пребегао! Појавио се и осми - сам се предао! И за крај овог курса поменимо опште познати глагол - немати, са личним заменицама: ја немам, ти немаш, он нема, ми немамо, ви немате, они краду!

Ђоша прича и једну од (не)истинитих згода:

-Све је почело на једну свадбу. Ја сам био кум. У почетку је све било лепо. Јес да је свадба била у бараку, ал' је било светски. Бео добро расположен, људски одради неки предузимачки посао, доби дебеле паре, па све лепим марке на чело од певача и питујем га - знаш ли да певаш „Ој Мораво, моје село равно.“ - Куме, Ђошо, за теј паре ћу гу препливам леђно и тој за зимски свети Јован!

И сви смо се веселили, млада је била највеселија. Знала је шта је чека то вече. И младожења се веселио. Није ни он глуп човек! А онда... Катастрофа! Да не мислите да измишљам, еве... Још чувам изјаву дату пред суд, под заклетву. Изјаву дао шеф оркестра Демир Барјактаровић.

Цитирам: „Овако је било г-осн судија. Оћи да ми испадну ако лажем. Барака је ишла мало на улицу, тесно двориште. Расположење је било на врхунац. Кум Ђоша је водио ред да све буде како треба. Летеле су марке на све стране! Ко конфете за Нову годину! А онда је улетео таксиста са сто на четрдесет на сат. Прошао је кроз центар на бараку! Како ушао тако и изашао. Није рекао ни добар дан, ни довиђења! На лицино место је правио

карамбол, није се разликовало ребро од клавијатуре! Дизала се глава на косама од ужаса! Свима нама људима! Како је ударао хармоникаша, он се 151 метар возио на хармоникама, а ципеле су му летеле у небо. Кад је закаћио кума Ђошу (то сам ја), четири пута га је бацио на хаубу, а деца су викала: „Ауу тате, ау маме!” Ја сам свирао соло трубу. Када ме ударио, моментално сам гутао писак. Срамота ме г-осн судија да објашњавам како сам га враћао назад! И, молим, г-осн судија да ово обавезно уђе у записник. Лево до мене стајао је Звонко певач и појачало. После га нигде није било - ни Звонка ни појачало! А појачало је моје! И још нешто г.осн судија... Душко што свира контрабас... контрабас смо нашли на вр’ дуд, а Душка још тражимо!” Завршен цитат.

У „Дунђерима”, ево како се представио Тодор Илић звани Баксуз, уз Ђошу, једина личност драме: Ја сам Тодор Илић звани Баксуз из Леско вац. Рођен сам 13. 03 у 13 сати, 13 минута и 13 секунди како тринајесто дете у лесковачко породилиште. Па још у петак. Ја сам један толки баксуз да сам се у Кувајт родио, родио би се ко камила, а не ко шеик. Мене кад виде црне мачке, оне бегав, да им не пређем пут! ...А највећи баксуз сам био кад сам се оженио! Истина, оно сад суд утврђује ко је поголем баксуз, ја ил’ жена! И тој нема везе с тој што сам био призетко и што су душмани говорили да сам и на кокошке у двориште говорио: „Добро вече, тетка! Како сте!” Лажу! Говорио сам само: „Добро вече”. Тетке нисам спомињао...

%

Занимљива прича Тодора Баксуза везана је за његов и Ђошин пут у Русију. Гиле Бранковић каже да је догађај истинит:

-При крај ’93, налетим на једног јаког предузимача. Ал’ предузимач постави један услов. Да нађем још једног доброг зидара ко што сам ја, па да он оформи групу... и идемо у Русију. И ја се сетим! Ђоша! Мој другар. Заједно смо ишли у школу. Грађевинску. Реко му:

-Ђошо, брате мој, мож’ се иде у Русију. Ради се шес’ дана у недељу од седам ујутру па док падне мрак. Мож’ радиш и у недељу. Плаћа се дупло. Толко и толко...

- Важи - вика он - А с’ чија кола ће путујемо!

- Каква кола! Путује се с’ авион!

- А онда не долази у обзирима!

- Зашто!

- Много се плашим од авион!

- Па, летео ли до сада с’ авион!

- Несам, ал’ се плашим!

-Нисам ни ја! И ја се плашим. Ал’ теј паре не може зарадимо овде. Баш си сад нашао да се плашиш од летење с авион...

- Не плашим се ја од летење, него од падање!³³⁵

³³⁵ Податке из свог животописа дао нам је Драгутин Бранковић Гиле, који је „на привременом раду у Новом Саду“

ЈОВАН БЕЛИЋ

I

Јован Белић је рођен 30. априла 1945. године у Бечеју. Основну школу је завршио у Бечеју, грађевинску у Новом Саду. Бавио се боксом, а спортски радник у овом спорту више је од 30 година у Бечеју и Лесковцу. У Лесковац долази 1970. године, где живи и ради.

Прикупљањем, обрадом и писањем вицева бави се дуго. До сада је објавио око 17.000 вицева и написао више од 12.000 афоризама и импресија.³³⁶

Аутор је књиге „*Та наша дивна створења*“ (све о таштама).

II

ТА НАША ДИВНА СТВОРЕЊА – Живот ма своје комичне видове у којима се интензивно испољавају људске мане и недостаци, па су се такви садржаји наметали и у овој књизи и допринели да настану вицеви о таштама у којима се са много духа и смисла за хумор преплићу догодовштине из живота свих укућана тако да се живљење одвија у домаћој атмосфери. То су, пре свега, животне навике, обичаји, често нетрпелјивости између „*главе*“ куће – зета и првог „*командира*“ кућне параде – таште. Таште заузимају посебно место у друштву.

Виц као скица доноси само оно најважније. Његова недореченост није никаква случајна слабост, већ стилска одлика стварања. Творац вица у принципу не коментарише, нити моралише, он само даје животну ситуацију која нас окружује у довољно упечатљивој и сложеној слици.

У народу има много вицева на друге теме, а поента је у томе што су они у томе „*сажета животна мудрост*“. Праву уметничку вредност, међутим, имају само они који су без наметљиве дидактике.

У вицевама о таштама, у концизним или збијеним описима кратких животних ситуација говори се колико о врлинама и лепотама човека, толико и о његовим манама и слабостима.

Колико је шала (смех) богата за стваралаштво и колико се из ње може много открити. Мудри Диситеј на једном месту овако закључује: „*Заиста, од та четири слова могла би се начинити цела књига историје живота...*“

Одувек смо тврдили да је смех изузетно користан човеку и да је знак доброг здравља. Научно је потврђено и доказано да десет минута смеха има исти третман за срце и кадриоваскуларни систем као и пола сата веслања или трчања. Као што је смех за појединце здравствено веома користан, тако се може речи и за народе. Народ који уме да се шали, који има духа, сигурно је здрав народ. Пре свега духовно здрав. Смишљање

³³⁶ Јован Белић, *Та наша дивна створења*, Наша реч Лесковац 1999. године.

шала и вицеви изузтно је корисна појава. Када се наш човек нађе међу својима у иностранству једно од првих питања која му се постављају је: „*Има ли нових вицева?*“. Очигледно је да се ти вицеви смишљају у матици, а не у дијаспоро. И то један од доказа да је матица ментално здрава.

У вицевицима о таштама може се уочити извесна флегматичност, нарочито ако виц почиње да одише иронијом, када заправо прелази у сатиру..., нпр. када се Лала налази са целом фамилијом у зоолошком врту па када га син Јоца хитно зове говрећи:

„*Бабо, бабо, дођи брзо, тигар је зграбио баку!*“

„*Ако, сине, ако, сам је то тражио, сада нека гледа како да се спасе!*“

Истина за вољу, мора се признати да је улога таште у животу породице и читавог нашег друштва – огромна. У борби за срећу своје кћери потенцијална ташта има до савршенства истанчан њух за зета. Мотиви који ташту покрећу на акцију ипак су племенити и позитивни. То је љубав, искључиво љубав, и то она најтоплија, материнска, јача од живота и смрти и од правде и од логике. Понекад, јача од свих осталих сила које делују у човеку. То је љубав која руши све што јој стане на пут. А зет је тај који јој понекад стане на пут... Ту лежи психичка подлога свих вицева о таштама који се налазе у овој књизи.

Таште су у принципу увек „*кондиционо*“ спремне да могу са зетовима видети „*рововску борбу*“. Оне су увек одлучне и са пуно енергије. Оне следе свој племенити нагон срца који је природан и трајан. Но, ма колико се смејали таштама, морамо знати да и зетови постоје у овој књизи. Исто тако морамо да знамо да таште у принципу никада прве не нападају. Нападају кад бивају нападнуте и онда груну свом жестином, јер је напад по војничким мерилима најбоља одбрана.

Данас су се односи између таште и зета у многоме поправили. Таште су постале модерније, разумније и нису више пристрасне присталице својих ћерки, већ често држе и зету страну. Модерна ташта је успела да се отресе својих предрасуда. Ташта је постала популаран члан породице и њу зет све више воли и поштује. Пакосним вицевицима о таштама дошао је крај.

Но, смејући се вицевицима о таштама, знајте да се добрим делом смејете и себи самима.³³⁷

³³⁷ Јован Белић, Та наша дивна створења (све о таштама), реч аутора, Наша реч Лесковац 1999, стр. 208-210. Ево неколико примера:

-Ташто, распитује се умилно зет, колико дуго мислите да још останете код нас?

- Док вам не досади, децо, скромно ће ташта.

- Зар тако кратко!?

%

-Молио бих вас, господине директоре, за повишицу! – каже службеник.

-Разлог, младићу?

-Знате, ташта ми се доселила, дефинитивно!

-Шта вам могу. За несрећне случајеве ван фирме не носимо никакву одговорност!

СЛАВИЦА БЛАЖИЋ

I

Славица Блажић Беба рођена је 10. октобра 1948. године у Соко Бањи од мајке Бисерке и оца Каменка Блажића. Блажићи потичу из Војводине – Баната, Зрењанин. У град на Ветерници долази 1951. године где се школује до средње школе и затим образовање наставља у Нишу. Мама је Милована и Марине и бака Петру и Ђорђу Љубичићу. Члан је КК Глубочица. Радове објављивала у часопису Наше стварање и зборнику Глубочица између обала. Заступљена је у Лексикону писаца лесковачког краја. Добитник је признања за активно учешће у раду и манифестацијама КК Глубочица. Верно прати свој животни кредо: Направи корак, бар један! Схвативши да је човек све оно што иза њега остане, осмелила се да својим првенцем, збирком песама „Просуте”, најави своје присуство и долазак у ваше домове. Живи и ствара у Лесковцу.³³⁸

II

ПРОСУТЕ (...) Како и чиме се одбранити, како опстати у овом ружном свету од којег лепшег нема, зато што је, изгледа, за нас једини. Где наћи сламку спасења и смисао постојања, чиме испунити космички тренутак додељеног нам живота. Шта чинити да не останемо узалудни, никоме потребни под звезданим пространством? Ова и слична питања обележавају суштину човековог бивствовања, а ишчитавамо из стихова Славице Блажић Бебе.

%

Највећа вредност ових стихова је у непосредности, у скоро наивној чистоћи линије и „једноставности саопштавања”. Та чиста линија песникових хтења и немира у суштини је интимна исповест. Покаткад песникиње речи асоцирају, да се послужимо Ујевићевим на „пружене руке” жељне светлости и љубави. (...) Збирка „Просуте” има изразите хуманистичке поруке, јер упућује на љубав према људима и тражи разумевање за оне људске душе које изгледају као напуклине...³³⁹

Поезија Славице Блажић „Бебе” поставља вечито актуелна питања. То су питања о верности или неверности. Поетеса „Беба” без патње и бола открива своју још увек недовољну исказану *интиму*. Поетеса „Беба” је вешто ходала лирским стазама и избегла је да исприча, да опише она путовања од љубави до мржње, од среће до самоће, од *хтења до ћутања*. Истину зна само њена *интима*. У траговима тих личних тајни не

³³⁸ Славица Блажић, Просуте, Филекс, Лесковац 2005.

³³⁹ Дејан Ђорђевић, рецензија, Просуте, Филекс, Лесковац 2005.

дознајемо шта губи. Срећа је варљива. Љубави има. Има и *хтења*. То је тај њен мали живот.³⁴⁰

Први утисак о поезији Бебе Блажић би, по неком очекивању, упутио читаоце да су песме шкрте, оскудне у речима, можда недопеване. Међутим, ако се ваљано продре у суштину понуђених стихова, може се осетити онај други лирски слој који потврђује начело да у поезији не треба повлачити сувишне потезе. Дакле, у довољној мери су размишљања и запашања. Нема у тој поезији излетничких, допунских објашњења, што је иначе једна од врлина савремених поезија. Читаоци те утиске извлаче и доживљавају сами.³⁴¹

Вулкан страсти, покриве и презирном самоћом, сазрева у интиму. Романтично понирање у себе, поетеса „Беба” поставља питања на која не очекује одговор. Најрадије би хтела да се све то заврши њеним ћутањем. (...) Жеља за лепотом додире остају у њој, у њеној дубокој интими. Врло често поверујемо да негује мит о лепоти, јер праве чари и њихове врлине остају само у *мирису доживљаја*. Магије нема. У њеном стваралаштву има лирских порука. (...) Поетеса „Беба” остаје у својој лирској тишини без подсмеха, без осећања кривице и не дозвољава да се спомену издаје, ни њена, ни његова, јер је заиста лепо и присећање на ту прошлост.³⁴²

%

(...) Славица Беба Блажић не жури пред животом, пред собом и пред светом. Напротив, све гледа отворених очију са сталном потребом да има свој, богат свакодневни живот. Каже: „Кида се јато/ Топло као ноћ/ кришом бежим/ и звезду у дану видим.” Несумљиво је да је песникиња у појединим песмама мислила и тугом уобличавала дубље изреке, које су девет пута сузом умиване. Ауторка дубоко и болно осећа своју егзистенцију, осећа је у свакодневном живљењу које је тако далеко од њених хтења. У песмама има много сутона, мало рађања сунца и радовања животу али и такав живот вреди живети. Иако у њему нема цвркута птица, нема пејзажа. По песничким законима Славице Бебе Блажић треба трпети и трпети: „Некада кренем/ левом путањом/ где снови владају/ упутим ли се десном/ истине шибају/ на пола пута леве и десне/ простирем тело о оба смера.”³⁴³

³⁴⁰ Станко Ђорђевић, из рецензије, Просуте, Филекс, Лесковац 2005.

³⁴¹ Миша Цветановић, из рецензије, Просуте, Филекс, Лесковац 2005.

³⁴² Боркица Миловановић, из рецензије, Просуте, Филекс, Лесковац 2005.

Напомена: У посвети ове збирке Славице Блажић је записано: „*Сину Милану, мојој Божанској радости*”. Збирка садржи три песничке целине: *Непозвана*, *Раскриће* и *Моја река Ветерница*. Ево прве песме *Непозвана* из првог дела – Кад бих знала да се питаш,/ да ли смо облаке изнад нас/ довољно растегли,/ дошла бих непозвана// Кад бих знала да си тужан,/ замолила бих зору да не жури,/ не долази,/ дошла бих непозвана// Кад бих знала да си без сна,/ замолила бих јутро да на тренутак/ донесе дан, дошла бих непозвана.

³⁴³ Верица Баторевић Божовић, Гледање у себе (о збирци С. Блажић „Просуте”), Помак, бр. 34-6, децембар 2006, стр. 35.

ЈОВАН БУКЕЛИЋ

I

Јован Букелић, доктор наука, психијатар, професор социјалне психијатрије Универзитета у Београду, рођен је 1934. године у селу Карађорђевицу, матурирао у Лесковачкој гимназији, а дипломирао на Медицинском факултету у Београду.

Као средњошколац био је уредник „Лесковачког средњошколца“ и „Омладинског гласа“, а у току студија више година уредник је и „*златно перо*“ београдског „Студента“. Био је уредник „Лекара“. Сада је главни и одговорни уредник „Весника“ – листа универзитетских професора и научних радника Србије и члан редакције „Психијатрија данас“ и књижевног часописа „Наше стварање“. Један је од уредника едиције „Стресови рата“ и један од редактора превода Десете међународне класификације менталних поремећаја и поремећаја понашања.

Објављује поезију, прозу, путописе, репортаже, фељтоне, стручне есеје и критику. Превођен је на енглески, руски, мађарски, пољски... Једна прича „*Деце пакла*“ драматизована је, а монодрама награђена првом нагтадом на Међународном фестивалу монодраме (1997). Редовни је члан Удружења књижевника Србије. Први је доктор наука са дисертацијом из области наркоманије младих.

Штампао је више од 80 научних и стручних радова из области психијатрије, социјалне патологије и психотерапије. Аутор је 17 књига, уџбеника и монографија. Добитник је „Златне плакете“ за уџбеничку литературу Завода за уџбенике и наставна средства Београд, Златне плакете Медицинског факултета и Друштва физиолога Србије, као и Повеље за научно истраживачки рад Српског лекарског друштва (два издања монографије „Дрога – мит или болест“). Др Јован Букелић је експерт клиничке психијатрије Савезног министарства за развој, науку и животну средину и ванредни члан Медицинске академије Српског лекарског друштва.³⁴⁴

³⁴⁴ Јован Букелић, Белешка о писцу, Деца пакла, Веларта, друго допуњено издање, Београд, 1998, стр. 407-408. *Напомена аутора* проф. др Букелића: Ова књига стварана је скоро три деценије. Писале су је исповести „деце цвећа“, побуђеника против конвенционалних и неатрактивних модела живљења отуђених људи. Та деца, слуђена атрактивношћу и филозофијом хипика и наркомана да се живи одмах: што брже, што лепше, што безбрижније, нису веровала да се сваког тренутка могу наћи у предворју пакла. Радозналост да се проба дрога, попут дивље страсти, први је пуцањ у сопствену будућност. (Опширније Деца пакла, стр. 2-9). *Напомена:* На званичном сајту Института за ментално здравље – Београд о проф. др Букелићу записано је: Јован Букелић (1934), неуропсихијатар, редовни професор Дефектолошког факултета Универзитета у Београду при Катедри за превенцију и ресоцијализацију лица са поремећајима у друштвеном понашању. Медицински факултет је завршио у Београду, а своју лекарску каријеру започео је у Заводу за ментално здравље од његовог оснивања 1963. године. Током своје каријере успешно се бавио болестима зависности. Његова докторска дисертација „*Медицински и социјални аспекти злоупотребе дрога у преадолесцентној и адолесцентној популацији Београда*“ (1979) је прва из ове области у Југославији и на Балкану. Учествовао је у

II

ДОБРИЦА ЋОСИЋ О „ДЕЦИ ПАКЛА“ – Пре две године, мој пријатељ Јован Букелић, лекар-психијатар, дао ми је да прочитам његов рукопис „Деца пакла“. У принципу, ја не читам рукописе. Треба писцу рећи истину која њему значи више од истине. А за ту истину која руши или раскриљује наду, треба бити савестан изнад поштења и храбрији од убеђења. Својим искуством знам колико се према писцу, особито почетнику, може да погреша и нашкоди: и хвалом и покудом; а највише својим тумачењем написаног. Међутим, „Деца пакла“ су ме увукла у нова сазнајна искушења, приводећи ме до рубова њиховог пакла који нема зидове, капије и стражаре, ни свог јединог господара – Сатану. Њихов пакао је свет; сама људска, млада егзистенција, коју је опасно и проширила и стеснила наша цивилизација; ово доба које је деци у раном младићуству и девојаштву, оно вечно питање хлеба заменило или продубило тежим питањем – питањем смисла живота, путева у себи до љубави и среће, и из себе с безнађем до бескрајне пустиње света заковитлане свакојаким људским и машинским кретањима, до људске равнодушности и муклог ћутања, испуњеног буком сурове и баналне реалности... У тај се пакао ступа невин и наиван, лаковеран и несрећан, сит живота осим оног једног и битног у њему, гладан живота и узбуђења, охол и аморалан, слаб за озбиљне напоре и одрицања, храбар за прошаст...³⁴⁵

Читао сам, дакле, Букелићев рукопис са вишеструким осећањем: као радозналац, као писац, као равнодушни и несавесни пролазник паклом, као сукривац за патње те деце, јер сам са њиховим родитељима учествовао у успостављању друштва које је тим младим очајницима због нечег пустиња и изазов у пријатне привиде и неминовне несреће. То несагледно зло није домаћег порекла; оно је увезено у нашу земљу, оно је артикл слободе и комуникације са светом; оно је масовни производ цивилизације у којој живимо и њене суб-културе. А увезли су га они привилеговани, они из „*виших слојева*“ нашег друштва...

Тих дана, уплашен и најежен, пролазио сам поред „*коња*“, на чијем су постељу седели младићи и девојке, које сам претварао у „*Децу пакла*“, у племе младих очајника, будућих мртваца. Пролазио сам поред њих и њиховог састајалишта као саучесник великог зла чије су жрве у бекству од реалности тражиле спас, утеху, радост, узбуђење, егзистенцију у

многим научноистраживачким пројектима и био рецензент многих уџбеника и монографија. Добитник је више престижних награда, од којих су најважније – Седмојулска награда, три златне плакете, две повеље, као и јубиларна Златна плакета Завода за уџбенике и наставна средства за дугогодишњи успешан ауторски рад на писању уџбеника (1997). Аутор је и коаутор 18 књига (уџбеника и монографија) и преко сто научних радова. Објавио је и велики број есеја, фелтона и оригиналних литерарних радова у књижевним часописима и културним додацима многих листова. Најпознатије литерарно делу му је књига „*Деца пакла*“, по којој је приређена и истоимена монодрама која је награђена првом наградом на Међународном фестивалу монодраме 1997. године.

³⁴⁵ Добрица Ћосић, Сувишна реч над Децом пакла, Деца пакла, друго издање, Веларта, Београд 1998. године, стр. 402.

халицунацији, привиду, сну, а осудили су себе на презир, робље, луднице, смрт... Кришом сам загледао тихе групице младих за које сам по лику и погледу веровао да су пацијенти доктора Букелића (да не набрајам све лекаре-психијатре које познајем), а који су животом и коначном несрећом својих родитеља и свих који су их волели, из привода, накратко узвишени халуцинатима, стрмоглавице падали у страву реалности из које су узалудно покушавали бекство. Њихове судбине нису само њихове. То су људске судбине свих времена и свих незадовољника светом и собом, свих младих пустоловника, авантуриста, слабића, срећника и несрећника. Из тих неспокоја и свакојаким очаја, неразумевања и мржње, из егзистенцијалних страхова и тескоба, они су ишли у религије, секте, ратове, револуције, свакојаке пустоловине, путовања у непознате пределе, грабили дроге и отрове... И метафизиком и „*белим прашком*“, и хапшењем и бунтом против поретка ствари, тражило се спасење у сласти пропадања и понижења, у подвигу и злочину... У смрт.

Дрога није само један порок: дрога је читава људска егзистенција, дрога је поредак вредности; дрога је чулни нихилизам. Дрога није само проблем психијатрије, дрога је проблем породице, друштва, ивизиције. Дрога је интернационални криминал. Дрога је оно велико зло чији је идентитет – тајна. Дрога мами и застрашује као небо и понор.

Пре две године прочитавши рукопис „*Деца пакла*“ доктора Букелића, записао сам на полеђини његових страница, најнепосредније утиске, примедбе и предлоге. Писац их је усвојио и на рукопису још радио и допуњавао га новим записима. Можда су ти нови записи и најбољи, а рукопис је свакако знатно литерарнији. Али ја ћу остати на својим првим доживљајима и додати им мишљење да су „*Режисерове најављиване смрти*“ изузетно снажна драма, одлично записана и написана. Преписујем те своје непосредне белешке са белина Букелићевог рукописа зато што сам уверен да сам их записивао у читалачкој халуцинацији, дрогиран толиким трагедијама... Нећу да их накнадном свешћу редигујем. Ево тих бележака:

За Јована Букелића:

Све ове приче, записи, чине један метасвет Београда, један социјалноментални слој данашњице који се шири и прети младости сутрашњице. Ја више нисам спокојан на улицама Београда, млади мртваци су око мене. Давно ме нека књига није тако обеспокојила и растужила. Не треба журити с њеним објављивањем. Још је богатити садржајно, радити на рукопису, развијати драмске чворове.

У неким записима има премного стручног речника. Треба то свести на неходно. Ти приповедаш о судбинама и фрагментима из живота наркомана и своје доживљаје с њима.

Увек је добар и литерарно култивисан, даровит текст, када га говориш као терапеут. Драма твојих болесника је и твоја драма. Та идентификација оплеменењује приповест. Јер лекар наркомана, такође је наркоман: жели

немогуће, тежи да победи смрт. „Деца пакла“ су се одрекла реалности, њихови чувари такође су се одрекли реалности: често воде узалудну борбу са смрћу. Али је воде и то њиховој вољи и посвећености даје величину. Ви психијатри сте спасиоци с најмање наде. И зато сте хероји медицине, и зато у вашим теоријама има највише „теорије“, највише произвољности, субјективности, литературе...

И твоја литература је доказ да си психијатар; јер је психијатрија доказ твоје даровитости, доказ артефицијелности прихватања егзистенције у имагинарном.

Када бих имао мало више времена, написао бих твој портрет у „Деца пакла“.

Свагда када си приповедач то је даровито, занимљиво, трагичарско. Очигледно је лакоћа исказа, леп смисао за нарацију и виђење карактеристичног, битног у односу и доживљавању човека – наркомана. Очигледно је и одсуство професионалног рада на продубљивању и сазнању праве поетске енергије мотива. У лакоћи приповедања, има фелџонистичког језика и синтаксе. Све ми се чини да би неке мотиве могао снажније и литерарније да развијеш...

Књига је узбудљива, значајна, занимљива. Писао је даровит, луцидан, племенит, самоуверен, амбициозан човек. Тај писац је психијатар зато што јесте писац. Наравно ово није рад којим се потврђује битно у књижевном дару: машта! (Све док не прочитам *измишљену* причу, јер не знам колико су ти, Јоцо, дервоти приповедач... Морам да се замислим над собом онако како се замишљам над својом молитвом и транспозицијом...).

У неким портретима, скицама судбина „Деца пакла“ недостаје оквир. А добро би било знати муку, недоумицу, моћ и немоћ терапеута. Јер ово није само књига о „Деца пакла“, него и о њиховим чуварима.

Књига на крају расте...

Зналачи и луцидно описујеш град који изазива психолошке кризе које воде дроги.

Врло су прецизна и убедљива опажања у опису ликова; лепа способност за литерарну карактеризацију, у овом случају само несрећника.

Рекао бих да је страх од суочавања са животом најчешћи и општи узрок тражења излаза и спасења у дроги. А то је страх од истине. Од реалности. То је страх од патње. Ту су несрећници слабићи; повређена, рањена, незалечена деца...

Мотиви наркомана су најчешће у породици. Та деца беже из породичне несреће. Беже из љубавног слома.

Опис драме наркомана је врло убедљив, снажан. Често висок емотивни набој. Писац тада зналачки и даровито штеди речи.

Мала психијатријска антологија. Албум несрећника и очајника. Али, ти су очајници опасни, много опасни: много опасни они могу да постоје само ако шире своју несрећу, ако шире дрогу, ако распростиру свој очај, ако

умножавају смрт... Тада и због тога постају криминалци... Каква сатанска детерминација зла!

А шта тек да се каже за трговце дрогом? Које су казне адекватне њиховом злочину?

На крају ове јединствене књиге на српском језику, остајем потресен и уплашен: настаје ли то у свету племе наркоса, народ наркоса, човечанство наркоса?

Сада, априла 1995. замољен од уредника БИГЗ-а Димитрија Тасића да нешто од свог доживљаја овог рукописа допишем, поново прочитах поему „Моја генерација“ и „Некрофилија“, потписом – Ивана. Једне Иване из пакла. Не знам да ли је жива – тај интелегентни, несрећни песник. Ако је Ивана жива и ако пише, наша савремена књижевност има у њој песника једног трагизма своје генерације. Ако је пронашла своје коначно небо, оставила је тестамент своје генерације у песмама „Моја генерација“ и „Некрофилија“. Њима додајем и песму „Надокнада“, потписана – „Једна наркоманка“. Та и Иванине песме, много су рекле. Ја немам шта да им додам. Ако бих их препоручивао и тумачио, повредио бих *Истину* и све Иване.³⁴⁶

Ш

„ДЕЦИ ЦВЕЋА“, С ЉУБАВЉУ – Ова књига је стварана скоро три деценије. Писале су је исповести „деце цвећа“, побуђеника против конвенционалних и неатрактивних модела живљења отуђених људи. Та деца, слуђена атрактивношћу и филозофијом хипика и наркомана да се живи одмах: што брже, што лепше, што безбрижније, нису веровала да се сваког тренутка могу наћи у предворју пакла.³⁴⁷

Радозналост да се проба дрога, попут дивље страсти, први је пуцањ у сопствену будућност. Књигу су наставивла посрнула „деца цвећа“, негативни хероји жељни небеских надахнућа, млади који су пожудно желели да буду *хомо луденси* – деца која се играју. Играју се они и данас, са својим, али и са тужим животима.

Када сам пре три године у београдском „Интервјуу“ објавио неколико прича, био сам изненађен и помало уплашен када ми се телефоном јавио Добрица Ћосић. Питао ме ко сам ја и да ли сам заиста лекар. Нисам знао да одговорим ко сам. Знао сам једино да сам психијатар.

³⁴⁶ Добрица Ћосић, Сувишна реч над „Децом пакла“, Веларте, Београд 1998, стр. 401-406. (комплетна рецензија, 18. април 1995).

³⁴⁷ Јован Букелић, „Децаци цвећа, с љубављу“, уводни прилог у књизи „Деца пакле“ (исповест наркомана, записи психијатра), Веларта, Београд (Библиотека Свети Сава, књ. 3), друго допуњени издање, Београд 1998, стр. 1-8. *Напомена*: Професор др Букечић припада другој послератна генерација Лесковачке гимназије која није случајно названа златном: свих 90 матураната стекло је факултетске дипломе - половина од њих постали су лекари. Међу њима су и два члана медицинске академије наука, дванаест доктора наука, професори, правници, економисти.

Мом перу Ћосић је додао крила. Из неких тајних предела навирала су сећања, ниске речи, калеидоскопски ликови, монолози, вербалне ватре, молитве, застрашујући призори делирантних помућења свести...

Рукопис је растао...

Дрога је дошла далеких седамдесетих...

На београдском Тргу Републике, код „коња“ (споменик кнезу Михајлу), из свих светских метропола почели су да се окупљају, дукокоси хипици и наркомани, заводљиво обучени, накинђурени оријенталном орнаментиком. Брзо су постала објекти идентификације најрадозналије групе младих, која је себе назвала посвећеном, спиритуално надареном, економском и културном елитом. Један од првих београдских хипика и наркоман назван је *Исус*. Наркомани, уосталом, тврде да је први хипик био Исус Христос. Многим градовима почели су да ходају овоземаљски нови Исуси.

У Косовској улици у Београду наркоман М. убризгао је смртоносну дозу опијума младој девојци и побегао с места несреће. Као да је у тој смрти било шекспировске трагике: несрећна девојка звала се Нада. Опијум је усмртио Наду... и многе наде.

У омладинским новинама појавила се песма Нади, првој жртви опијума. На асфалту су ницали нови негативни хероји. Кренула је у походе велика хемијска епидемија. Упркос теорији друштвеног нарцизма, према којој је друга модна лудост Запада, болест капиталистичке омладине која нема идеала, епидемија је захватила и социјалистичку омладину, која ће претпоставене и очекиване идеале заменити тријумфалним застрашујућим и осветничким избором дроге, као идеологије пасивности и безнађа.

Почињу да умиру неки од идола младих. Умире (1970) *Џими Хендрикс*. После смрти овог популарног музичара забележен је пораст броја самоубиства међу младима.

Брајан Џонс, један од *Стоунса*, нађен је мртав у свом базену. „Био је то уобичајен дан за Брајана, он је умирао свакога дана.“ У Хајд парку, у Лондону, његови пријатељи пустили су три хиљаде шарених лептира. Био је то последњи поздрав.

Године 1968. у београдском Институту за ментално здравље отворено је први саветовалиште за наркомане у Југославији. Телевизијске камере снимиле су прве психотерапијске сеансе у контралихту, да се ликови интервјуисаних не би препознали, да би изостале анетеме и социјалне дистанце.

Наркоманске сеансе пре три деценије одвијале су се уз пламен свеће, музику рока или урлике. Имале су своју особену сценографију, драж, ритуале и нечег магијског. Будиле су знатичељу, распиривале страст и креативност маневара да се у групу уђе по сваку цену. Водене (*наргиле*) и кратке луле (*пајп*) кружиле су од усана до усана, на диму су се њихали снови попут бајки из „*Хиљаду и једне ноћи*“. Заједнички шприц „фурао“ је

од једне до друге вене, праћен криком, блескастим смехом и понеком комом. Управо због таквог хазардирања југословенски наркомани брзо су се нашли на врсту светске ранг листе оболелих од „хипи хепатита“, инокулационе жутице, врло агресивног запаљења јетре. На београдској Клиници за инфективне и тропске болести почели су да умиру млади, лудо храбри корисници инфицираних шприцева и игала.

Дрога је брзо прихваћена као метафорички облик револта, фатер протест, протес против ауторитета, против алијенираног друштва, које се одушевљава украшавањем ствари, а не украсним добротама човека.

Дрога је постала облик свакодневног бекства од стварности, у свет без конфликта и проблема, у којем је макар за тренутак „мале вачности“, лепше и „садржајније“ живети.

Наркомани и хипици наметнули су се, као атрактивни или ружни декор мегалополиса, тиранополиса, тврђава самоће Новог и Старог континента.

Шта је то дрога с којом млади у почетку стварају пријатељства, а касније постају сужњи, хемијски људи, бивши људи.

Дрога унесена у организам улази у метаболизам, с посебним афинитетом на нервне ћелије. Ствара се метаболичка зависност, облик неутољиве метаболичке глади. Организам лишен дроге реагује апстиненцијалним синдромом, који је често врло драматичан, праћен паником тела, делирантним спектаклом ужаса, застрашујућим халуцинацијама, психомоторним немиром, дивљом агресивношћу, фаталним крајем, покушајима самоубиства и самоубиствима. На срећу све дроге не стварају физичку, метаболичку зависност, али све доводе до психичке зависности. Наркоман без дроге не успева да остври адекватну интерперсоналну још мање емпатску комуникацију у својим социјалним хуманим просторима. Дрога је, с тога, штака, фармакопротеза у раштимованом механизму социјалне адаптације младих. Наркоман је марионета, а дрога бич за уморног, узнемиреног коња.

Наркомани ходају овим светом помоћу хемијских протеза. То је лебдећа, тетурава адаптација, гостовање у сопственом животном веку, донкихотки обрачун с недаћама и животним проблемима. Најтрагичније је када дрога постане избор, стил живљења, филозофија, хедонистичка гозба или бекријање, анхедонистичко презирање или проћедавање живота.

Дрога је облик задовољења архаичних (оралних и сексуалних) жеља, потреба за сигурношћу и самопоштовањем, либидинозна и нарцистичка гратификација, одбрана од анксиозности и депресивности пред претећим силама дезинтеграције. Дрога доводи до регресије на емоционалне доживљаје раног детињства, тежња повратку „примарној љубави“, двојном јединству с мајком, тенденција да се не одрасте. Дрога продубљује конфузију идентитета и неадекватан је сурогат за мајку. Наркомани остају велика деца, уплашена својим матурационим цветањима или стресовима, не прихватајући сексуалне и социјалне улоге одраслих људи.

Улаз друге на сцену карактерише: магијска трансформација стварности, протективна регресија, експлорација унутрашњег света, колебање дионизијског и аполонског виђења себе, раст „психичког човека“, теансцидентално јединство, бунт против компетиције моћи, конфузност вредносних оријентација, глорификација и деификација дрога од стране хемиофила, лет у утопију, а често у апокалиптички, окултни мистицизам.

Дрога је понела и ореол афродизијачке супстанце, супстанце која разбуктава сексуални нагон. Правог потенцирања сексуалне моћи нема. Има, међутим, дезинхибиције, воајерства, кожног еротизма, етичког посртања, промискуитета и проституције.

Између љубави и дроге – бира се дрога. Између детета и дроге – мајка се опредељује за дрогу. Дете поклања неком или јој дете смештају у дом или породицу, где ће га нека друга мајка више волети и боље неговати.

Дрога рањава и љубав и материнство, озлеђује човекове хромозоме, доводи до рађања наказног потпомства. Транс-генерацијско преношење најтежи је грех према потомству.

Моји најтужнији сусрети били су са децом чије сам очеве и мајке лечио од дроге, или су умрли од ње. Они не наричу, не преклињу, већ броје своје „јединице несреће“. Понека суза кане, затрепери и засија као кап росе на сунцу, а ако се дубље загледате учини вам се да у тој сузи борави нека неисказана и растопљена туга.

Наркомани су нови Тантали. Носе свој бол као беџ, као крст, као казну за сопствени духовни разврат, носе дрогу као свог психосоматског господара, као Атилин бич, носе своје психоделичне фасаде, често уверени да су реинкарнирани богови. Када се пробуде чека их свет у комадићима. „Осмеси су ишчашени заједно са кореном!“.

Засужњени су многи млади умови. У суманутој екстатичној комуникацији и идентификацији с богом смањују се папирни цинови и постају хемијске марионете. Утихнуле су њихове вербалне бенгалске ватре, склопиле су се многе очи визуелних прождрљиваца, очи жељне сензација и визуелних оргијања.

Дрога је магијска трансформација стварности. Пасивним сањарењем, сањари се отуђују од света, а дрога спречава реализацију снова. Наркомани не запажају своје предуго, апокалиптичко тетурање „под невидљивом заставом сопствене стварности“. Дрогом су желели да приреде радост, фасцинацију сопственим чулима увек гладним надахнућа, не верујући да ће данак плаћати вапајима тих чула.

Млади некритички верују да ће им дрога донети спиритуалне благодети из неког бајковитог и трансценденталног света, омогућити сагледавање сопствених креативних и когнитивних простора, попут раскошно украшених монитора, улаза у архитектуру лавирината несвесног, излазак на авеније креативности.

Дрогом се не шире духовни видици. На духовном хоризонту покрадени су и затворени многи прозори, а видик је сведен на иглу, шприц и вену.

„Космичка свест“ постиже се „проширивањем духовне свести, не сужавањем или искривљавањем, не халуцинацијама, него визијама, не сањарењем, већ будним гледањем у суштину.“

Многи родитељи нису препознавали крике над понорима, над празником, над усамљеношћу своје деце. Деца су била „радосна до неба“, „смртно озбиљна“, страсно уљуљкана раскошним визијама или победничким мономанијама. За то време, родитељи су боравили у тунелима, са сумњом као једином светлошћу.

Млади наркомани дрогом покушавају да окупе своје породице. То, неретко, има сиболику окупљања око одра. Стога, књига је порука родитељима да послушају да ли „њихова деца певају или се свађају са одјецима својих душа“.

У конкуренцији све чуднијих, апсурних вредности, „ковача лажног новца“, са пиједестала се најпре руше родитељи, њихове фасадне слике, њихова надања.

Дрогом се стварају илузионистичка и краткотрајна другарства. Пријатељства и лепог понашања у наркоманији нема. Много је младих, сурових кондора који ће наркомане увлачити у паукове мреже.

Трговина дрогом је бескрупулозна, а кријумчари, дилери и мрави убице су на дистанци. Кријумчари су најбоље организована армија на свету. Наркомафија нема милости: данак се мора платити.

Током последње деценије дроге се користе као усамљеничке радости, склоњене од радозналих очију и група, у сопственим менталним бункерима. Попут тројанског коња увукао се вирус сиде и вирус страха од сиде. Све је већи број ХИВ позитивних наркомана. Најчешће су то интравенски хероиномани и промискуитетне особе. Ако вам у некој од својих искрених исповести дозволе да уђете у неке делове њиховог пакла, сазнаћете какве су кошмарне ноћи и ноћи када постепено нестаје нада. Очи жељне светлости и сунца трагале би за највећом планином са које се сунце још увек назире. У њиховим зорама и свитањима било је све мање сунца. Злослутња је остала као једино друговање.

Као терапеут, често искрено несрећан, постављао сам себи многа питања: ко сам ја – стражар пред вртима пакла, водич кроз пакао, или некоко нема снагу Тезеја и магичност Аријадиног конца да изведе наркомане из Минотауровог лавиринта, из њихових вештачких рајева, из њихових лажних светова.

Слушао сам сатима исповести наркомана, њихових родитеља, читао њихове дневнике, бистрио њихова делирантна помућења свести, причао о зорама здравља. Био је то болан и дуг пут, скоро круг. Пратим ја и данас своје пацијенте с неком хипократовском надом да ћу зауставити неки од тих апокалиптичких кругова.

Кажу да са смрћу пацијента умире по мало и његов терапеут. Сваку смрт мојих пацијената доживљавао сам као неуспех. Остале су њихове приче или приче о њима. Многи од њих нису међу живима, али су оставили поруке с надом да други живе, да не умиру полако.

Многи терапеути не прихватају или одбацују наркомане, јер пружају мале терапијске гратификације, озлеђују терапеутово самољубље, његов нарцизам и његову омнипотенију. Терапеут који се определи да лечи наркомана мора постати свестан неопходности можда чак и мазохистичког жртвовања. Јер, као што су страшно, саморазарајуће узимали дрогу, они ће вапити за терапијом, за мелем речи или неком пилулом спаса.

Смрти наркомана породице ретко објављују у читуљама, а фотографије још ређе. Они су порушили њихов нарцизам и породичне обрасце васпитања. Социјали стид јачи је од бола. Данима и ноћима, пре њихове коначне смрти, они су их тражили у хаусторима, подрумима и парковима, одболовали и сахрањивали по мало, на рате.

Један од најпотрснијих догађаја свакако је вест коју је објавио Студио Б да се на Клиници за инфективне и тропске болести налази мртав неидентификовани наркоман. Десеак избежумљених мајки дошло је на клинику с питањем: „О, боже, није ваљда то мој син.“

Наркомани бирају и отмене смрти. Психоаналитичари дрогу сматрају одгођеним, пролонгираним самоубиством, а ставови наркомана према смрти пуни су контроверзи и мистификација. Многи од њих заљубљени су или кокетирају с теоријом „младих лепих лешева“ према којој треба умрети млад и бити леп леш!

Феномен „златног метка“ карактерише избор смрти у лепом декору. Закупљују се собе или апартмани у елитним хотелима и у „свечаном миру“ убрзава смртоносна доза дроге.

Умире се и клошарски, у стадијуму потпуног телсног руинарања, с епитетима које су им доделили злобници и циници, називајући их „костурима у покрету“, „подгрејаним и лоше нашминканим лешевима“, „лешевима на годишњем одмору“.

Известан број наркомана не мири се с хаотичном јавом, не налази одговор има ли смисла живети живот који је постао остатак моралних посртања и малих социјалних смрти, које су претходница емоционалног, интелектуалног и телсног опустошења, последњи чин драме биолошког нестајања.

Ова књига је, можда, извињење и покушај да пацијентима кажем и нешто што нисам смогао или нисам умео да учиним благовремено, у ординацији, у нашим дијалозима, у нашим мачевањима, у нашим вербалним тирадама.

„Деца цвећа“ кренула су пречицом ка срећи, бежећи из света реалности. Како их научити да чак и у овом трагичном, непријатељском и суровом свету, трагају не за ирационалном лепотом, већ за лепотом стварности.

Ова књига је тихи обол, мemento „деци цвећа“ и порука: „Нема срећних наркомана!“ Трагајући страшно за неким фантазмагоричним световима та несрећна, увела „деца цвећа“ преселиће свој кошмар, пожар тела и своју панику нирване у неки само њима знани замак од снега... Постаће *деца пакла!*³⁴⁸

IV

КРИТИЧАРИ О КЊИЗИ „ДЕЦА ПАКЛА“ – Прво издање књиге „Деца пакла“ распродато је у рекордно кратком року и доживело ласкаве критике.³⁴⁹

%

Скоро три деценије психијатар Јован Букелић исписивао је своје мучно сведочанство о заблудама да постоји ружичасти свет у који се бежи помоћу дроге.³⁵⁰

Мучно ћутање о фаталном рулету где се живот ставља на коцку у илузорној нади да се побегне у ружичасти свет прекинуо је психијатар др Јован Букелић својом јединственом књигом с речитим и неспокојним насловом „Деца пакла“, коју су издали БИГЗ и Завод за уџбенике и наставна средства. Деценијама је Букелић стражар на вратима пакла наркоманије, сведок страшних и грозоморних драма младих који вапију за другачијим светом и у њега улазе кроз уски тунел игле. Помно очински, нежно сапатнички, он прати своје „пацијенте“ који хоће убодом игле да иду велики испред звезда и показује им да је то само злослутна илузија и да на том небу звезда нема.

Никада се на српском језику није тако снажно експресивно, уверљиво стручно, али не мање и с књижевним талентом и умећем проговорило о „сјају и беди наркоманије“ и разубуђеној делти њеног пакла.³⁵¹

%

Наслов књиге упућује читаоце на синтагму коју је својевремено лансирао *Тимоти Лири*, идеолог „психоделичног култа“ који је наркомане назвао „децом цвећа“. Букелић, дакле, жестоко оспорава Лиријеву

³⁴⁸ Јован Букелић, „Деци цвећа, с љубављу, комплетан уводни текст књиге „Деца пакла“, Веларта Београд 1998, друго, допуњени издање, стр. 1-8.

³⁴⁹ Јован Букелић, Исповести критичара, Деца пакла, друго, допуњено издање, Веларта, Београд 1998, стр. 409. *Напомена:* За монодраму „Деца пакла“, првакиња Југословенско драмског позоришта добила је Златну колајну „Маја Димитријевић“ на 22. фестивалу монодраме и пантомиме у Земуну. „Ђурђија Цветић је, по једноставности и дубини израза, стигла до праве глумачке уметности“, прочитала је Марија Црнобори, председник Стручног жирија овогодишњег, 22. фестивала монодраме и пантомиме завршеног у недељу у Наордном позоришту – Сцена Земун. Та једна једина реченица образложење је за Златну колајну „Маја Димитријевић“. Први пут ова награда носи име велике Маје, први пут је уручена из руку Мирослава Беловића –Ђурђији Цветић за њену прву монодраму у животу „Деца пакла“. (*Напомена:* опширније Деца пакла, друго, допуњено издање, Веларта, Београд, 1998, стр. 414).

³⁵⁰ Јовица Стојановић, Прекинуто ћутање, Пакао наркоманије, Политика, Београд (прилог се нашао и у другом, допуњеном издању Деца пакла, Београд 1998, ст. 413).

³⁵¹ Јовица Стојановић, Прекинуто ћутање, Пакао наркоманије, Политика, Београд (прилог се нашао и у другом, допуњеном издању Деца пакла, Београд 1998, ст. 413).

крилатицу и, нудећи велики број описа најчешће младих наркомана, констатује да је живот ових људи искуњен пакленим мукама и тегобама.³⁵²

У Букелићевим портретима зависника сустижу се и успешно преплићу записи стручњака, лекара и пажљивог посматрача са изразитим литерарним склоностима. Ауторова описивања танано разлажу део по део личности о којој говори да би се, коначно, доспело до свеобухватне анализе понашања и мишљења, социјалих и породичних прилика у којима пацијенти живе.

Али, иза свих потресних прича, од којих мало која оставља траг оптимизму, иза појединачних криза и трагедија, налази се сазнање о дубоко несрећним особама које су саме себе довеле до дна живота. То је она опомињујућа и горка истина која читаоца не може оставити равнодушним; свака личност о којој Букелић пише доноси сопствено очајање, своје чемерно искуство и незнање.

Из психијатрових записа јасно извире став да је дрога друштвено зло; она је сурогат којим се трага за пуним обликом или смислом живота. Ако су хипици шедесетих помоћу друге бежали у измишљене светове и у њој тражили заштиту од отуђеног друштва или затвореног друштвеног модела, наркомани данас траже у наркотику потпуно бекство од реалности, премда је већина њих свесна да се упутила на пут без повратка. Искуства др Букелића говоре да је могућно пружити пут наде зависнику уколико он сам покаже упорност и вољу да савлада сопствени негативни идентитет.³⁵³

%

Књига „Деца пакла“ буди из моралне учмалост, отрежњује и опомиње. Она је поуздан луч који расветљава грозоморно подземље наркоманије у коме сија црно сунце, у коме не свиће младост, већ доживљава свој сутон. Тамо не мирише пролеће већ царује дуга и ледена зима. Ако се чини да гори ватра, онда она не греје већ спаљује живот: „Деца пакла“ су књига која се не чита за лаку ноћ – ко је тако чита спреман је да животу каже: Збогом! Ово је збирка потресних исповести свих оних који се труде да друге врате са страпугице живота. Књижевно умеће професора Букелића само је још више учинило да тема књиге буде сугестивније обрађена и да психијатријска стручност буде обогаћена језиком који је ближи слуху просечног читаоца. Тако је постигнуто да се тема актуелизује и да се, као проблем, потврди у својој актуелности. Одлагање овде значи одбацавање живота. Заувек!³⁵⁴

³⁵² Радомир Путник, Јован Букелић: Деца пакла, Трећи програм (видети друго, допуњено издање Деца пакла, Веларта, Београд, 1998, стр. 410.

³⁵³ Исто, стр. 410.

³⁵⁴ Др Весна Дуканац, Дрога – опело младости (Јован Букелић: Деца пакла, БИГЗ, Београд 1996), Наше стварање 3/97, Лесковац. *Напомена:* Прилог објављен и у другом, допуњеном издању, Веларта, Београд 1998, стр. 411.

МИОДРАГ ВЕЛИЧКОВИЋ

I

Миодраг Величковић (1943-2010) рођен је у Лесковцу. Завршио је Уметничку школу „Богдан Шапут“ у Новом Саду. Радио је као технички уредник листа Лескотекс, до почетка осамдесетих година прошлог века, када прелази у недељник *Наша реч*, где је дуги низ година, све до пензионисања, био новинар и карикатуриста. У истом листу је све време обављао и функцију техничког уредника. Такође, током рада у *Нашој речи* радио је недељни стрип каиш „*Боцко*“ и до престанка радног односа урадио је неколико хиљада каишева овог стрипа. У *Нашој речи* радио је и као новинар и аутор бројних афоризама, а за поменути недељник је редовно писао текстове о стрипу. Урадио је више од 40.000 карикатура и стрип табли, које је објављивао у многобројним домаћим и страним листовима као што су *Paris Mach*, *Yumiuri Shimbun*, *Политика*, *Вечерње новости*, *НИН*... За своје карикатуре и стрипове добио је 105 награда широм света. Био је учесник групне изложбе „*Седам величанствених*“, маја 1995. године у Дому културе у Лесковцу. У Лесковачкој школи стипа „*Никола Митровић Кокан*“ био је кртно време предавач, у јуну 1995. године. Добитник је специјалне, ванредне Октобарске награде 1996. године за допринос култури града Лесковца. Више пута је био председник жирија за доделу меморајалне плакете „*Никола Митровић Кокан на балканским смотрама млаих стрип аутора у Лесковцу*“. Имао је велики број самосталних и групних изложби у земљи и иностранству. Сем карикатуре, успешно се бави и сликарством. Преминуо је у Лесковцу 2010. године, а исте године посхумно је награђен плакетом „*Никола Митровић Кокан*“ за допринос српском стипу. *На Дванаестој балканској смотри стип аутора, јуна 2010. године, установљена је, по свом карактеру, јединствена на простору Балкана, награда „Миодраг Величковић Мивел“*, која се годишње додељује за најбољи сатирични стрип. У склопу поменуте манифестације приређена му је меморијална изложба.³⁵⁵

%

Миодраг Величковић, карикатуриста, илустратор, новинар и тенички уредник „*Наше речи*“. Карикатором се бави од 1960. године, а прве радове објављивао је у новосадском „*Дневнику*“.³⁵⁶

Као истакнуто име у области карикатуре – био је члан жирија у Италији и Турској, као и више домаћин фестивала и салона карикатура. Илустровао је тридесетак књига дечје поезије и многе листове тога жанра. Добитник је „*Златне значке*“ КПЗ Србије и Октобарске награде града Лесковца.

³⁵⁵ Марко Стојановић, *Лесковачка школа стрипа 1950-2010*, стр. 26.

³⁵⁶ Томислав Н. Цветковић *Миодраг Величковић*, Помак, бр. 6. јануар – март 1998, стр. 33.

На 19. интернационалном фестивалу карикатуре у организацији најтиражнијег листа на свету „*Јомјури шимбун*” награђен је медаљом тог највећег светског салона карикатуре у Токију. Тема је била „*Време*”, стигло је 12.000 карикатура од преко 5.000 аутора из 72 земље.

Миодраг Величковић је од првог броја „*Помака*” технички уредник – волонтер. На Првом међународном конкурсима под називом који је управо одржан у Никозији (Република Кипар), наш карикатуриста Миодраг Величковић је поново освојио „Гран при“, прву награду у жестокој конкуренцији. Учествовало је близу 400 карикатуриста из 52 земље света.³⁵⁷

У Тајпеху, на Тајвану, у Републици Кини, ове године је одржан први интернационални фестивал карикатуре. На овом фестивалу учествовало је 2.327 аутора из 72 земље широм света. У таквој конкуренцији наш карикатуриста освојио је треће место и добио бронзану медаљу.³⁵⁸

На 21. интернационалном фестивалу „*Насредин Хоџа*” у Истамбулу Миодраг Величковић је освојио највише признање „Гран при“ у конкуренцији 2.450 селектованих карикатура које је послало 1.115 аутора из 62 земље.

%

Када је ових дана сео да сабере све што је до сада објавио, и сам је био запрепашћен над бројем од 40.000 карикатура. У Нашој речи, где ради као технички уредник листа, али и као новинар и хумориста, већ петнаест година објављује стрип „Боско”, а доскора је хумористичка страна овог листа била препознатљива и по његовој рубрици „*Између два петка*” у којој је објављивао афоризме и кратка духовита запажања о Лесковцу и догађајима у њему.

Поред свих домаћих листова у садашњој и бившој Југославији, његове карикатуре налазиле су места и у многим светским листовима, као што су „Литературнаја газета” из Москве, „Стршељ” из Софије, „Вашингтон пост” из Вашингтона, „Ојленшпиген” из Беча, „Шпилки” из Варшаве. Као мајстора свог заната позивали су га и да буде члан жирија на многим конкурсима за карикатуру, па је тако 1978. године био у жирију на интернационалном конкурсима у Истамбулу. Звали су га у Италију, али није могао да оде, „*жирирао је*” у Крагујевцу, Прокупљу, Власотинцу... А од бројних награда поменимо прву, другу и трећу награду на престижном конкурсима „*Пјер*”, прву награду на конкурсима Лежа „*Мој поглед на свет*”, „*Златну кацигу*” у Крагујевцу за стрип и карикатуру, а својеврстан је куриозитет да је четири пута узастопно добио другу награду на Еко фесту на Копаонику.³⁵⁹

³⁵⁷ Помак, бр. 7-8, април - септембар 1998, стр. 49.

³⁵⁸ Помак бр. 11-12, Лесковац, април - септембар 1999, стр. 49.

³⁵⁹ М. Момчиловић, Поглед на свет из другог угла (о карикатуристи Миодрагу Величковићу), Помак, Лесковац, бр 21- 22, децембар 2001, стр. 34 - 35. Од 1. јануара 2007. године је званично пензионер. Отишао је у пензију после 27 година проведених у редакцији Наше речи и након 37 година радног стажа. *Напомена:* Видети опширније о испраћају М. Величковића, Наша реч, 12. јануар, 2007, стр. 7.

НОВИЦА ВЕЛИЧКОВИЋ

I

Новица Величковић Позни рођен је у Лесковцу 1952. године. Поезију пише још из основношколских дана. Објављивао је у листовима и часописима.³⁶⁰

Прва збирка песма „Светла на моја сећања“ изазвала је пажњу читалаца и књижевне критике. Године 2009. Величковић је објавио као ауторско издање другу песничку збирку „Одјеци живота“.³⁶¹

II

СВЕТЛА НА МОЈА СЕЋАЊА - Поетска књига Новице Величковића Позног „Светла на моја сећања“ већ својим основним мотивским избором представља вредност и освежење у савременом песништву. Његов средишни мотив је и основни мотив живота, лајтмотив културе и света – љубав! Данас, када је свет посесивно оптерећен свим небитним, прозаичним стварима живота, Новица Величковић се враћа темељном људском осећању, *љубави*, која је човека и уобличила у највишу врсту на планети. Само онај који уме да воли, тај је човек подобан Богу, како су наумовали мудраци векова и света, и све свете књиге великих, објављених религија. Судаћи по његовим стиховима, Новица Величковић је човек љубави, и жала за прошлим, јер само човек може да уме и садржајно да буде меланхоличан. То не може ни животиња, ни Бог. Само онај који може да воли и клечи због љубави, у њему се усправља Бог. Наш песник силно чезне, проживљава свој бол, али уме и да прашта неузвраћеност, што је велелепна хришћанска врлина, и највећа међу свим људским моралним и хуманим моћима. У поезији Новице Величковића сусрећу се љубав агапе и љубав телоса, али и љубав алтруистичка и љубав посвећеника у биофилном вољењу, који обожава живот, упркос свему, као највишу тајну Врховнога Ума.³⁶²

%

Још је Фројд луцидно приметио да је човек најслабији и најрањивији када воли, али је тада он и најјачи и највећи. И, само тада, има људски стас и *дубину*. То је њена егзистенцијална и смислена вертикала. Да је томе, потврђује и Позни својом књигом љубавних стихова Светла на моја сећања. Онај који није патио због љубави, и који није ту патњу стиховима осветлио, тај је незнано и необележено минуо животом и остао је човек без дела. Новица Величковић уме песнички да тихује, љубављу да светли,

³⁶⁰ Н. Величковића, Светла на моје сећање, Филекс, Лесковац 2006. године.

³⁶¹ Новица Величковић Позни, Одјеци живота, ауторско издање, Лесковац 2009.

³⁶² Новица Стојановић, Светлост љубави и поезија, Светла на моја сећања, Филекс, Лесковац 2006, стр. 139-140.

без гнева и мржње, и показује да се значајни љубавни стихови могу ископати само од сете, на наковњу сопственог срца и у ватри сопствене страсти и љубавног жара. Тако су, и из тог љубавног бола, спеване све велике љубавне песме света које су славиле љубав као људску моћ над моћима, а не персонално жене којима су посвећене. Ту је жена битна само као род и пол. Песник је тај који од ње, у својој стваралачкој, патничкој самоћи, чини идеал и твори је у икону свог храма љубави. *Кога* је Новица Величковић идеализовао и опевао то не знамо, али је битно *како* је је то учинио. По свом умећу овај песник је подигао трајан споменик љубави, јер је човек љубави који уме да воли, прашта и стихотвори. Тиме је обогатио и себе и нас, и поезију, као израз људског ума и осећајности.

%

У овој књизи Новице Величковића Позног има и песама социјалне, родољубиве и медитативне инспирације. Међу њима треба издвојити песму *Хиландарска тишина*, која је антологијска, и аутентична је химна највећем српском светилишту. То је песма која треба да буде урезана у мермер или гранит, као трајан споменик српству и традицији која нас чини оним што јесмо. Таква је и песма *Зејтинлик*, поема о страдалничкој младости остављеној изван међа отаџбине, осталој „тамо далеко”. Књига попут ове Новице Величковића Позног уверавају нас да упркос свој прозаичности и ефемерности живота вреди живети: с љубављу, због љубави, или у њено име. Од тог песничког благослова већи није могућ.

III

ПЕСНИК ЉУБАВИ И ТУГЕ - Шта нам нуди Новица Величковић – Позни (Лесковац, 1952), који за себе каже да поезију пише од средњошколских дана?³⁶³

Нуди нам, пре свега, песме у чијем је средишту љубав, како с правом уочава рецензент, антрополог, истински интелектуалац наше средине, Јовица Стојановић, али ту је и тај неизбежни носталгични тон, туга, јад због пролазности тренутка и година, због изгубљене младости и несталности времена. Ево, у поглављу „*Далеко време*”, првом циклусу ове збирке и у првој песми „*Сећаш ли се*”, песник пева: „Сећаш ли се, драга, наших дана срећних/ Дуготрајних шетњи и по које сузе./ Прошла нам је младост, нестала је љубав./ Неко ми те, мила, већ одавно узео.”

Уосталом, сам песник на почетку песничке збирке поручује: „Посвеће но носталгији за прошлим временима”, а могло би се рећи да је мото целе збирке јасан: „Све нестаје, само пролазност траје”. И песник даје објашњење: Ова поезија је настала да вас дотакне, ако успе у томе, песник ће бити задовољан!”

³⁶³ Излагање Д. Коцића на промоцији књиге Новице Величковића – Позног, Дом културе, Лесковац, 22. децембра 2006.

Збирка песама Новице Величковића Позног „Светла на моја сећања” има, заправо, две целине: „Далеко време” (педесетак песама) и „Путеви живота” (више од 40 песама).

И друга Величковићева песма, „Тугованка” из првог циклуса, чиста је елегија:

„Срце је моје испуњено сетом/ И дубока туга ме обузима,/ Нешто полако умире у мени/ Последња нада ми се одузима.”// Знам да нас, душо, године деле/ У косама мојим понека седа,/ Несрећан сам што си ме одбацила,/ А жеља моја неће да се преда.”

И тако наставља редом у песми „Мени требају ове ноћи: „Мени требају ове ноћи/ твоје тамне очи, моја мила,/ да ме једном погледаш њима/ Да ли си стварно моја била?”

Као да се потом ређају слике за сликом (каткад успешне, али и доста прозаичних, старомодних, превазиђених), спорог ритма, готово да су писане у страху да се не затури нека мисао или стих.

За њега, песника Величковића, „љубав је мелодија слатка”, „љубав је као кад ветар пири”, „љубав је као талас са стена”, а опет песник додаје како „чува неке сањане снове”, јер „њему остају само прошли снови”.

Ту, у средишту је жена. Она, драга, за песника је „као цвеће у баштици” (типично романтичарски, сладуњаво, давно отпевано и заборављено, што ће, нажалост, бити најважнији песнички тон и на слабија боја песничке туге!).

А опет, поново старомодно, давно отпевано, песник каже: „Сваким даном што прође/ У заборав све се губи./ Ја не могу да прежалим/ Што другог сада љуби.”

Пева Величковић често о старој теми, „жал за младост”, као у песми „Жал за младошћу”: „Ово ми је време прлетело брзо/ Гледам моја коса већ је седа/ И кад се осврнем видим иза себе/ Како моја прошлост отуда ме гледа.”

А опет сам крај песме: „Ако си решила” даје јасну поруку: „Хтео бих да овај живот застане/ Некако време мало да успорим,/ Јер све у њему брзо пролази/ И ја желим да се мало одморим.”

Први циклус Величковићвих песама завршава стиховима, који су типични за његов песништво: „Дубоко у мени/ Постоји место/ Ту да те волим/ Ја нисам престо.”

%

Други циклус „Путеви живота” започиње „Хиландарском тишином”, која је, сматра Јовица Стојановић, рецензент, „антологијска аутентична је химна највећем српском светилишту.” То је песма, наставља Стојановић, која треба да буде урезана у мермер или гранит, као трајан споменик српству и традицији која нас чини оним што јесмо.”

Можда у томе има и Стојановићевог претеривања, али се не може оспорити да је то заиста далеко најбоља, најуспелија и најоригиналнија Величковићева песма. Тема позната, много је стихова о томе у српској

поезији, али је песник успео да буде – оригиналан, не патетичан и не елегички и рољољубиво претеран. Укратко, песма по мери савременог читалаштва:

„Слушам над Хиландаром бескрајну тишину.

Чини ми се живот овде вековима стоји.

Само кад дође време за молитву,

Са звоника звоно ударце одброји.

И последња строфа:

„Слушам над Хиландаром бескрајну тишину.

Пролазе у молитви дани, у бденију ноћи.

Многи су овде потражили спокојство.

Ко овамо једном дође, поново ће доћи.”

%

Ево и друге, Величковићеве песме, песме „*Зејтинлик*”, коју такође рецензент Јовица Стојановић сматра врло успешном, јер је то „поеме о страдалничкој младости остављеној изван међа отаџбине, осталој тамо далеко”:

„Редови камених крстова

Над костима српских тела

У спокојном, вечном миру

Почива ова младост цела.”

И сам крај:

Редови камених крстова

Над костима палих хероја.

Около свуда мир, тишина

Као ехо давнашњих боја.”

%

Уопште узев, други циклус песама „Путеви живота” је успешнији. Ту песник вели: „ова песма је душа чиста”, „успомене су нам увек тихе”, а „лепота прошлости постане далека”, а на крају долази песма „Кафанска здравица” из њему драге Кајсине кафане:

„Увек живи, здрави били./ Свима вама то ја желим./ Вазда нек сте орни, чили/ И веселим срцем целим.”

То је, дакле, тај песнички свет Новице Величковића – Позног, који је, по моме суду, премало знан у лесковачким простору, али се овом збирком, иако у пуној животној зрелости, наметнуо као песник, стваралац, кога историја лесковачке литературе више не може да заобилази! Ова поезија је написана из душе, из срца песника заљубљеног у живот, али рањеног што је све тако брзо прошло.

Да је било мало више одабира, па и потпуно одустајања од појединих песама, збирка би добила нову, богатију боју туге. Али, и овако, не треба је поцењивати, јер она ипак говори о песнику који није без талента и песмамама, које по својој основној језичкој структури иду у ред већине стваралаца наше „завичајног биографије.”

IV

ОДЈЕЦИ ЖИВОТА – Друга књига поезије Новице Величковића Позног вишезначног наслова „*Одјеци живота*“ профилише његов песнички глас као препознатљив, не само у песничком стваралаштву јужних обода Србије, већ и у савременој српској поезији. Ако следимо уврежено, али не богзна како утемељено мишљење критичара да тек друга књига писача дефинише његову поетику и утврђује му ореол аутора, и тада се може рећи да је Величковић задовољио овај критеријум ико је својом првом књигом више но довољно посведочио да је миљеник муза и достојан Парнаса. Величковић већ ја ше свог Пегаза, за разлику од многих песника који се тетурају на кљусатим и обескриленим кљусинама. За нашег песника се може речи да је рођени песник са талентом да опесмотвори све чега се дотакне, на њему својствен начин. Он у храм поезије улази као песник који пева самосвојно, без робовања клишеима и правцима, јер ко је сам себи путоказ њему не треба легитимација припадности овој или оној провенијенцији и правцу. Поезија је или то или није; насилно управљање њом је противно песничком бићу, и бићу поезије. Аутентичан песник се препознаје по томе што на читаоца делује церебрално-емотивно, а не по томе где се може таксономски сврставати, како критичари у својој хендикепираности желе да раде, што довољно говори о њему.³⁶⁴

Ко гледа очима песника, и песнички осећа свет, попут Величковића, он готово у свему види поезију и песнички станује, у времену које није наклоњено поезији и песницима, јер је малигно оболело од свеопште прозаичности и површности. У томе видим терапеутску моћ и сврху ове поезије Новице Величковића Позног, јер лечи од мемљиве чамотиње и свеопштег сивила бесмисла. Од наоко тривијалних ствари и појава Позни гради поезију, и то је моћ оваквог песника који уме и има шта да каже, јер стварима и појавама, а тако их је јадно мало (које су по себи поезија) не треба сабрат Орфеја. Од небеских светлила (сунце, месец, звезде) преко племенитости љубави, до мрачних историјских дешавања креће се песнички радијус творца књиге „*Одјеци живота*“ и све то у његовој поезији је удар који налази искру у камену и заиста моћно одјекује и (пре)светљује. За Величковића је поприште и драматика живота довољна инспирација и песмозовно врело, те је зато он ту и спустио своје песничко сидро и лиризује и оно што на први поглед нимало не делује лирски. У томе је, иначе, моћ сваког песника од стваралачког гласа и стаса.

Збирка „*Одјеци живота*“ подељена је на циклусе самом природом песничке инспирације. У њој, не без разлога, доминирају два корпуса песама, љубавних и рефлексивних. Први циклус „*Одјеци живота*“ јавља се као закономоран наставак љубавне поезије из његове прве збирке

³⁶⁴ Јовица Стојановић, рецензија, *Одјеци поезије и живота*, Новица Величковић Позни, *Одјеци живота*, ауторско издање, Лесковац 2009, стр. 148-153.

„Светла на моја сећања“. Иначе, читаоци Величковића већ препознају као изразитог песника љубави, као интимистичког znalца тајне срца, јер љубав спада у основне феномене људског постојања и онтолошки је ентитет човекове бачености у свет. Можда је љубав темељ човековог идентитета и интегритета, па и улазница за *интелигибилни* свет, или за *есхатон*, како је наумовало хришћанство, али је, свакако, она склона тријумфалистичком погледу на свет у којем је све ефемерно и рушевно. У првој збирци овог песника уочљиво доминира љубав, с нескривеним тријумфалистичким амбицијама и порукама, док се у „*Одјецима живота*“ она другачије прелама криз призму или визуру песниковог погледа на свет. Чини се да је својој основној песничкој вокацији и инспирацији Величковић додао један *алем камен*, драгуљ *филозофеме* о бићу љубави саме. Сада његова љубавна поезија добија и једну меланхоличну ноту, што сматрам вредношћу по себи. Овај циклус је емоционални албум сећања, још увек моћног жара жеља, али и многих упита које песник поставља себи и читаоцима. Наравно, није реч о депресивном паду већ о меланхоличном узлету у етеричне висине љубави, а оне су и највише, јер их оплемењује и наткриљује духовно обогаћена патња која чини сложеност љубави и без чије компоненте се она своди на поетско. Сада песник достиже пунину љубави, са свим онима што од ње чини једну од најчудеснијих, али и најтајновитијих, па и магично најпривлачнијој појави на планети. Песнички субјект је сада знатно оплемењен, осењен величином љубави у свим њеним аспектима, док је последња тајна љубави у промисли Творца или Бога. Од тога се даље у певању љубави, и о њој, не може ићи, ни у поезији ни у животу. Величковић је, са искуством песника од формата, сав у хтењу, у наднесености изнад пролазности свега под небом, али и даље утемељен у апотеози љубави која је приближна библијској величини и снази, јер пева о Снежани, о прототипу њене или њеној инкарнацији која је најближа Еви из „*Књиге постања*“.

Без обзира на сву патетичност која се у многим песмама јасно уочава, како је био случај и у претходној Величковићевој збирци, овде је, у првом реду, реч о жени као гласу, стасу, погледу, чекању, тихој патњи, а не само о жудњи жлезда. Од љубави телоса, која је још по библијској заповести посвећена, Величковић се креће ка етеричном, есенцијалном, трагајући за тајном љубави која и усредсређује и боли, и води продуховљеној патњи, која даје меру самом бићу љубави.

(...) Новица Величковић Позног је у књизи „*Одјецима живота*“ одјекнуо громогласно, песнички аутентично, и верујем да ће његов одјек тек да се чује, да ће бити ехо во вјеки вјекова, што је и смисао песништва које усправља све понижене, посустале. То је та терапеутска, живоптидавна моћ поезије какав је Новица Величковића Позног. Он пушта своју књугу у свет да одјекује.³⁶⁵

³⁶⁵ Напомена: избор из песма Новице Величковића Позног у Панорами лесковачког песништва.

ВЛАСТИМИР ВЕЉКОВИЋ

I

Властимир Вељковић (1934), дипломирани филолог, новинар, вишегодишњи дописник дневног листа Борба и Новинске агенције Танјуг из Лесковца. Сарадник листова, радија и ТВ станица. Извештач са бројних догађаја у земљи. Бави се публицистичко – литерарним радом. Прилоге објављује у листовима и часописима за књижевност, уметност и културу. Добитник награда, ордена, плакета и других признања.

Живи у Лесковцу.³⁶⁶

%

Вељковић је аутор више запажених књига прича и публицистичких радова: Камено звоно, Иридино гласоносје, Трагови времена (о др Томиславу Илићу) и романа Жедне очи.

II

КАМЕНО ЗВОНО - Богато животно и новинарско искуство било је благородно поднебље које је помогло Властимиру Вељковићу да напише књигу узбудљивог тока и занимљивог наслова „Камено звоно”.³⁶⁷

(...) Ако је истинито да је песник понекад и сам песма, да је поезија сведок времена, да је ред ствари, васкрснуће речи, онда уз њу, поезију, следи и питање како преболети непробол? Управо то питање лебдело је, из дана у дан, у души Стефана Цакића, главне личности „Каменог звона”, који је, како бележи Властимир Вељковић, тихо говорио, загладан у неке даљине, истрајно пребирајући по сећању. Јер, да допричамо Вељковићеве речи, исповест која следи у „Каменом звону” није бајка, она је истинита Цекићева драма, а све као да је започело страдањем Цекићевог оца Драгомира, из родног Манојловца, који се 1938. године, притиснут оскудицом и сиримаштвом, отиснуо у „бели свет”, чврсто решен да заради за достојанствен живот, ма колико туђина била тужна, горка и негостољубива. Његов живот после тог живота, био је живот без живота. То је била драма у драми, исечак туге над небом које се претворило у чађави декор.

(...) „Камено звоно” је прича о човеку који је заволео многе ствари и који се зажалио над њим; то је и белег где је неопходно ћутање и где се, само у ћутању, највише говори. Драматични, до бола, делују дани у затвору на Голом отоку, где се Слободан не једном, него два пута нашао. Ту, далеко од света, али и далеко од себе, у ноћном оквиру живота, помишљао је на најгоре. Око њега је царовала смрт, није било излаза, сем

³⁶⁶ Властимир Вељковић, Трагови времена, монографија, СВЕН, Ниш 2006, стр. 294.

³⁶⁷ Д. Кошић, Извод из рецензије књиге Властимира Вељковић Камено звоно, Филекс, Лесковац 2006, стр. 7 - 8.

самоуништења. Могло би се рећи да и обим неког страдања није оно најбитније. Много је важније питање: зашто је морало да се страда? А на то тако једноставно питање, није нимало лако докучити прави одговор, иако је шифра у времену туге била једноставна: дотрајале ципеле су мерило по коме се одређивала правда!

%

Властимир Вељковић, тај неуморни хроничар наших дана, у књизи необично узбудљиве драматургије, у првом лицу, под метафоричким насловом „Камено звоно”, није, дабоме, дао одговоре на сва важна питања живота и смрти, али је показао да је људима и у најтежим тренуцима живљења, преостало да разоткрију смисао људске тишине, постојаности и вечите пролазности. Каткад се више бојом гласа, него смислом речи говори о успоменама, а како би казао један велики песник, имамо неколико варијанти успомена.

У узбудљивом „Каменом звону” Властимир Вељковић је саопштио једно од њих, потресну и поучну. Он, Вељковић, мајстор потресних прича, описао је један живот у више живота и једно време у више времена, на тако узбудљив начин да се пред упитаношћу о неминовности нашег краја, мора да цени тренутак у коме се исписује наше сећање и наше вечито, каткад варљиво надање, да ће живот потрајати у другачијој, лепшој варијанти, у мање болним бојама туге. Због тога, али и не само због тога, „Камено звоно” угледног новинара Властимира Вељковића завређује да се нађе у одабиру породичних књига.³⁶⁸

III

ИРИДИНО ГЛАСНОСЈЕ – Властимир Вељковић се, изгледа, није случајно определио за предања и легенде, живот на граници реалног и заумног, јер усудно и неизрециво, грчке границе стварног и нестварног, обредне реквизите, дисхармонични токови паганског и хришћанског, химертрофирање верског и сујеверице – требало би, по његовом уверењу, да дочарају један заводљив, атрактиван и нестваран амбијент проницања

³⁶⁸ На почетку Каменог звона, Вељковић бележи: „Човек је као птица. Чим добије крила, вине се просторима животног бескраја. Вођен својом звездом, сновима и невидљивим нитима судбине. Прича која следи је истинита. Аутентична. Понегде тешка, опора и горка. Драматична. Саткана животним ветровима и косинама. Преплетена чудесном игром, завишћу, пакошћу, патњом, надом и радошћу. Радошћу живљења. Понегде понета и прожета људском добротом и љубављу, вером и топлином, што храбри и уздиже.” На крају, Вељковић даје и поговор: „Припвест је саткана неопозивом Стефановом истреношћу и отвореношћу. Идући својом животном стазом, Цека се бодрio духом самопоуздања, уверен у праведност и неугасле вредности истине. Та вера пратила га је и тада када су слепе силе агресивно и апсурдно гушиле човеков ум. Његова исповест, испричана без сенке, већ како је било, више је од животне игре и изазова у протоку времена. (...) Дарујући ми књигу Камено звоно, мој велики пријатељ и колега Властимир Вељковић је у посвети написао: „*Јесу ли наша надања и чежње просуто бисерје на златовезу бескраја, красном човеку, сјајном другу и писцу Данилу Коцићу. Испрено.*” Властимир Вељковић

и загледања у који се претпостављено верује, или полаже последња нада.³⁶⁹

(...) Властимир Вељковић је новинар окренут својој професионалној обавези да забележи све чиме је у животу окружен, чиме је, у ствари, закупљен као сензацијама за непосредно суочавање човека са самим собом.

(...) Суштински, изабрана тема вековима и хиљадама година узбуђује песнике и психологе, етнологе и антропологе. Вељковић јој се окреће зато што је традиционалиста и закупљен прошлости. Сва његова интересовања усмерена су ка савремености и трагичној судбини човека.³⁷⁰

%

Књига аутора Властимира Вељковића „Иридино гласоносје“ обрађује психолошке и парапсихолошке доживљаје, у причама које потичу из обичног народа, у којима је увек било више страсти него психологије, више апологије него науке.

Аутор у књизи даје критичке исказе који се могу узети као идејни и естетски „грех“, чији је циљ да предоче неку моралну истину или поруку, чиме желе да потврде да су одраз, још увек патријалхалне заједнице у Србији и на почетку 21. века.

Ауторово приповедање може се свеси на неколико култних чињеница које у човеку исказују високо поштовање, дивљење до обожавања или чак добијају божански карактер.³⁷¹

(...) Узбудљиво приповедање, аутора Вељковића, које има четири карактеристичне црте, уверава нас да је аутор нашао шта је то што одговара веровању у натприродну моћ предмета, појединца и сна.

Шта је то што долази после оваквог сазнања ствари, да ли су те вредности непроменљиве, вечно дате, или ће будућност, можда, нешто друго о њима рећи.

Књига је конципирана тако да читаоца провоцира на размишљање о могућем и немогућем, о добру и злу, о себи и галаксији...

Зато овакво народно предање буди у човеку племенитост и води његовом спасењу. То, управо, говори од колике је важности сачувати га и оставити у наслеђе будућим поколењима.

Књига аутора Вељковића издржаће пробу времена иако у њој има и превазиђених идеја и облика, али то неће умањити њене узбудљиве вредности. Па, нека тако и буде.³⁷²

³⁶⁹ Саша Хаци Танчић, Иридино гласоносје, Поговор, Иридино гласоносје, Филекс Лесковац 207, стр. 94.

³⁷⁰ Исто, стр. 95. *Напомена*: У хеленској митологији ирида је крилата богиња, персонификација небеске дуге, која од зевса доноси поруке боговима и људима. (Мала енциклопедија, Пеосвета Београд 1968, стр. 575)

³⁷¹ Томислав Илић, Предговор, Иридино гласоносје, Филекс Лесковац 2007, стр. 5. *Напомена*: Вељковић је аутор монографије *Трагови времена* о доктору правних наука, стручњаку из области кривичног и породичног права, професору Томиславу Илићу (видео део студије о Томиславу Илићу).

³⁷² Исто, стр. 7. *Напомена*: У Белешкама о аутору, у књизи Иридино гласоносје пише: Властимир Вељковић (1934), Суково (Пирот), дипл. филолог, новинар. Вишегодишњи дописник дневног листа

IV

ЖЕДНЕ ОЧИ - Роман Властимира Вељковића „*Жедне очи*” занимљива је и по многим детаљима необична сага о људској срећи и несрећи, о покушајима, али и (не)успесима да се ухвати та нит која људску постојаност чини таквом да за себе може да каже како је проживео један успешан животни круг. Властимир Вељковић (1934, Суково, Пирот), од оне је врсте писаца, публицисте и новинара који су зналачки умели да уграде свој интелектуални, истраживачки порив у стваралаштво које је било стално на „*брисаном простору*”, на међи времена и догађаја, али као да је то овог новинара, хроничара свога доба још више нагнало да буде упорнији, радозналији и зрелији.³⁷³

Чиме год да се бавио – од новинарског посла, јер је томе био највише посвећен – до публицистичко-литерарног рада, Вељковић је био успешан. Његови прилози објављени у угледним листовима и часописима за књижевност, уметност и културу, не само да нису били „*маргина маргине*”, него су се наметнули као незаобилазно стваралачко дело које се чита пажљиво и чије се поруке дуго памте.

За Вељковића, као и усталом и за друге новинаре, писце и публицисте, сам стваралачки процес био је смисленица живота, истинско, промишљено посматрање времена које је ту крај нас, али и тренутака који су неминовно одлепшали у неку далеку прошлост, можда и у измаглицу трајања.

Најновије дело Властимира Вељковића, професора и писца, новинара и саговорника који зна да пажљиво слуша сабеседника, само је, у ствари, потврда тог заиста неспорног талента да са лекоћом проникне у људско трајање и време својих јунака. „*Жедне очи*” су исписане јасним стилем, језиком који се пречесто губи у времену „*брзог ритма*” и игара које немају никаквог смисленицу.

„*Жедне очи*” нису хронолошка прича о једној породици у којој су Смиљана и њена деца „*центар дешавања*”, већ су снажне слике, повремено чак драматичне, исказане не језиком приповедача, него песничком метриком, да се на тренутак читаоцу учини као да је пред „*песмама у прози*”. То, дакако, овом делу даје особени мирис и уметничку вредност, јер показује да је писац не само дубоко промишљени приповедач, него на моменте и – прави песник!

Од првог сусрета Смиљане и ћерке Катине, која ће повремено бити „*загубданка*” свога доба, пратимо догађаје у низу, који се смењују том драматиком да настављамо читање, јер у појединим сликама видимо сву

Борба и Новинске агенције Танјуг из Лесковца. Сарадник листова, радија и ТВ станица. Извештач са бројних догађаја у земљи. Бави се публицистичко-литерарним радом. Прилоге објављује у листовима и часописима за књижевност, уметност и културу. Покретач и уредник новина (Летекс, Тома Костић, Црноотравске новине...) и аутор публикација Живи и ради у Лесковцу.

³⁷³ Данило Коцић, рецензија романа Жедне очи (до краја 2013. године није објављен).

дубину промишљености пишевог гледања на време и људе, на оно што је било, а могло је бити другачије, али и на оно што нас чека, а свима је заједничка неизвесност и одлазак у вечиту тишину.

„*Жедне очи*” не треба детаљно препричавати, јер се тако губи смисленост поетике дела; роман треба посматрати онако како му је и аутор метафорички наденуо име, које боље од било које смисленице одсикава драматику људске постојаности, посебно разгранату везу која је владала у породичним и другим односима бројних личности овога дела.

Нама се каткад чини, нарочито у тренуцима туге и судоносних преврата људских личности, да време – како би сликовито рекао писац – отиче, а привиђа се да је стало и да се не миче! Галерију занимљивих ликова - којој се отвара „*драма о другима*”, по много чему типичних судбина једнога времена које више не постоји – чине поред Смиљане, баке Искре, Катине, њене сетре Србице, Габријеле и Мартина и многе друге личности чију су животи, најчешће, обојени трагичним судбинама.

У том драматичном сусрету људи и времена, мајке и ћерке, који ће бити „*сенка будућих дана*”, као да је све речено у једном даху: „Заобишао ме живот, моја Катина.” Те речи болесне мајке пратиља су бројних дешавања, али и (не)ухватљива сенка туге која постоји у животима многих људи.

Катина је „дугонога кафанска певачица бујне и распусне косе”, која „песмом и својим особено топлим гласом отвара душу и буди севдах”, а њено „шапутање песме је опојно и снено, допире из грла као притајени шум јасике крај уснулог планинског бистрика”. Тако јасан опис личност ретко се сусреће, посебно у тзв. завичајној литератури и то је та „притајена ерупција Вељковићевог доживљаја живота и људске среће”.

У Вељковићевом успелом поимању људског трајања, може се сусрести и слика када са „црквеног звоника ретко допире звоно, позивајући на јутрење”, као да је и живот, како би рекао писац „погурен под теретом пропуштених снова и сећања на своје распусно време”. У том, тако згуснутом животу људског трајања и човекове несталности, делује такође снажно слика једног тренутка који се памти као вечност, јер је „месечина сишла на кровове кућа, полегла на росом овлажене плочнике, разлиза се као просута воде”. У опису таквих тренутака људске драматике и сталног сусретања са несталаном природом, Вељковић је прави „*мајстор детаља*”. Зато делује веома упечатљиво слика Катине мајке, коју она примећује док је „не напушта несаница” и док отвара прозор и „налакти се рукама меканим као голубије паперје”. Тада, у том оквиру своје личне драме, Катина види мајку: „У очима њеним огледа се умор. Клизи јој суза, на глави сићушне, светлוצаве звезде поређане у минијатурни кружић укоснице. На њој је дугачка хаљина боје хростове коре. Иде, па стане, Погрбљена је, штапом се подупире. Погледом нешто тражи, осврће се немо мичући уснама.”

Та слика својом снагом је заробила Катуну, али је тргну „изненадни клевет голубова” и док их броји њој се начас причини да је „птица на небеским висинама”. Тада, гле силине ауторовог описа, „дође нешто незнано и јекне као одрон камена”. У Катином животу видимо своје слике, које нам је аутор просто наденуо као „формулу спасења из бесмисла живота”: „Пред очима јој поново израњају исте слике из минулих дана. Играју и хитро нестају. Враћају се у свет половичних доживљаја и недовршених прича.”

Вељковић је, што је својствено само ауторима снажне маште, који су способни да уоче детаљ када је то најпотребније, поједине личности видео и „очима које буде наду”. Тако је и Смиљану, једну од централних личности, посматрао док је „уздигнуте главе ишла у сусрет животним радостима”. Али, како то бива у људском трајању испреплетаном чудноватним дешавањима, „наједном је мимоишли снови, којима се предавала свим својим бићем”. Њу ће увек пратити „ноћ обасјана пуним месецом”. Она, та ноћ, у њеном животу је „остала моћна као вечност и свемоћна као судбина”. Тек касније, при крају овог узбудљивог романа, дознаћемо „историју те ноћи обасјане месецом”.

За Смиљану сазнајемо – и то није пуко низање података, него „песма у прози, која повремено рањава душу” - да је била јединица, кћи „надменог Горуна и тихе, у себе повучене Лозане”. Била је њихова мезимица и миљеница, понос и радовање. Смиљана је у детињству била „безбрижна и чила, умна и разборита”. Вељковић даје снажан опис те „устрпталe младости”: „Очи јој крупне, боје кестена. Из њих зраче благост и доброта. Плела је дугачке, бујне кике. Плетенице се извијале и падале јој дубоко низ струк. Понекад их је свијала у венац око главе. Неговала је ситне увојке косе. Немарно су лежали на челу, додирујући густе, црне обрве. Витка и устрептала као пољски цвет. Погледом је миловала, дарујући осмех.”

Вељковић ће касније пратити њен „устрептали живот”, њено прво одвајање од родитељске куће када је после завршене основне школе уписала средњу економску у вароши. Сазнаћемо да је становала код мајчиних рођака и била ученица за пример. У тим средњошколским данима, подсећа писац, најчешће се дружила са Дијаном, својом најбољом другарицом, које ће једнога дана „загонетно нестати” и којој је „поверавала своје младалачке тајне и сањарења”.

Већ поменути „тренутак драме” у животу Смиљане биће „дугог, врелог августовског дана”, када се, враћајући се са купалишта, сусрела *Њега* (аутор обележава реч великим почетним словом). Тај опис сурета је „драмата у драми”, „урамљена слика људског трајања”, одлично описан и део је тог зналачког тока радње коју Вељковић води током од самог почетка до краја романа: „Не зна се, изронио је изненада. Створио се као да је из земље изникао, или се тога трена усправио из суседног жбуња ижжиканог поред прашњавог пута. Он, из њених девојачких снова.

Појавио се као привиђење, можда магија. Да ли је то очи varaју. Он је ту, крај ње. Стоји.”

Ето тренутка за вечито трајање и ето трена који ће – видеће се касније – преломити живот у „*сенке неизлечиве туге*”. Вељковић даје и опис тог младића: „На њему је лагано платнено одело, загасите боје. Коса црна, густа, кратко ошишана. Висок, широких рамена. Ход му одмерен и чврст. Чело равно и уздигнуто, а усне развучене у загонетан, благ смешак.

Све даље је судбина од које се – а многи у то истински верују – не може побећи! Неће Смиљана заборавити ту ноћ на обали реке, ни тренутак када је отпратио до куће и час када је „одрлепшао као птица”, „потонуо је као камен бачен у воду”, „нестао тихо као човеков ход по воденој површини”. Остао је само један детаљ за сећање, „у рукама јој његова бела марамица”.

Од тога сусрета и тог ненаданог расанка, Смиљана ће читавог живота чувати своју велику тајну! Породила се пре времена, на свет је донела Србицу, „плавокосу бебу крупних очију и широког чела”. То њен отац Горун неће разумети, трагично ће окончати свој живот.

Доживеће Смиљана и касније многе преломне тренутке, драматичне дане и понижења. Добиће још деце, упознаће нове људе и свет који јој је толико стран да је и сама била „*сенка своје сенке*”. У њеној глави, поготово док је била у болничком кревету, „нагнуле су мисли, сустижу се и губе као ветром ношени”.

Приближавајући се четрдесетој години, Смиљана је родила Катину, Каћу, а име је добила на предлог баке Искрене, али ће и она, Катина, проживети тренутке који су такође „драма у драми” и тај опис људске патње описан је „у *бојама туге*”, јер, како се једном присетила, „у *лепу реч може много да стане, а у ружну још више*”. На једном од „драматичних сусрета”, Смиљана ће открити још једну велику тајну, саопштиће Катини, Каћи ко је њен отац: „Звао се Павле, из суседног је села...”

Занимљиво, по много чему драматично раздобље Катиног живота је – кафана! Волела је и знала да пева још из ђачких дана. У кафани, као неком другом људском свету, где је тако сјајно певала, дознаће за чудне људе и свет који до тада није познавала. Ту ће упознати Звездицу, која ће бити њен „певачки узор” и зато ће жалити за њеном трагичном судбином, јер је оболела и више није могла да наступа! Сетила се не једном њених речи: „Лаж је ђаволски ученик. Истина има само једно лице, а неистина безброј. И још нешто: истина не застарева, она траје и хода на обе ноге, уздигнутог чела. Лаж увек храмље на једној нози и кратког је века.” Сетиће се Катина, Ката и своје добре другарице Тонке која је завршила студије туризма и запослила се у хотелу једног планиског туристичког места. И ту, у оквиру „новог доба”, доживеће на самом почетку праву „драму кошмарних снова”, коју аутор сликовито описује. Узорни грађани постаће нечувени пијанци, људи са дна живота! Сетила се Тонка, добра Катина

другарица, очевних речи које је чула као средњошколка и довољно су развојне да се разуме туђи живот: „Човек је, драга моја Тонка, Бог и разум, образ и душа, огледало и надахнуће, извор и увир, са светлом и оном другом, тамнијом страном. Са човеком треба умети, треба га разумно саслушати и разумети, а онда пресуђивати. Пренаглашено реаговање – готова грешка и кајање. Где нема опреза, како народ каже, не може бити ни памети.”

Шетаће повремено поред хотела Катина, као да пролази кроз живот, травнатом стазом која је дубока „као вез”, док „пада јутарша светлост, чиста и лака као одсјај из дечјих очију”, биће упорна, учиће и постаће – професор! Посла у струци није било и постаје – кафанска уметница!

На крају овог узбудљивог романа, сазнаћемо и тајну коју је Смиљана годинама носила у себи. Ненадано се појавио ОН. Отац прве Смиљанине кћерке чије име тек при крају романа писац разоткрива – Стратимир! После много година проведених у иностранству, много затворских дана – вратио се у завичај! Слушамо његову драматичну причу о „младим, лудим и јогунастим годинама”, када је „охоло и неумловљиво мислио да све уме и зна боље од других, да све сме и може, чак и небо да дохвати”. Кицош и сањар, срео је Смиљану, признаје, на сеоском путу, када га је „опчинила својом појавом”. Обећао је да ће је сутра посетити и, гле ироније живота, мотоциклом креће са другом ка граници, прелазе је ненадано – мислећи да је то игра и касније ће проживети године „између живота и смрти” и године поређане на дугом путу кроз непознато!

Занимљива историја једне породице и једног времена својим крајем, у коме има нечега што оставља читаоцима део загонетке да *сами „решавају ребус живота”*, као што се то чини у сваком добром делу, мало кога ће оставити равнодушним. Не изненађује толико „*згуснута игра приче*”, па ни веома добар пишћев стил, колико начин вођења радње, који показује да је аутор овим делом показао снажну способност да у детаљу уочи целину и да из целине извуче битан детаљ.

Вељковић је овим романом успео да се наметне као аутор који зна да заинтересује читаоца, а то је, ваљда, нешто што свако добро дело препоручује не само за читање, него и за место у одабиру породичних библиотека.³⁷⁴

³⁷⁴ Данило Коцић, рецензија романа Жедне очи. *Напомена*: Вељковић је био изузетно агилан сарадник листа Лесковчанин. У више бројева објавио је прилоге о историји лесковачког здравства и раду Српског лекарског друштва, а поводом смрти Ненада Михајловића, једног од сарадника листа „Лесковчанин”, Вељковић је написао: Красиле су га најзвишеније људске особине, бескрајна доброта, племенитост и човекољубље. Рођен је у Сврљигу 1923. године. Највећи и најлепши део свог живота, провео је у Лесковцу. Најпре као ученик Текстилне школе од јесени 1943. до пресељења у Београд у јесен 1975. године. Добровољац у рату, 1944. Акцијаш у послератним годинама, ударник, ваздухопловни официр... Са изузетним ентузијазмом и највишим успесима радио је у текстилним фабрикама лесковачког басена и био на најодговорнијим дужностима. Угледан наставник и уважени васпитач и педагог у лесковачкој Текстилној школи, подизао је генерације стручњака. Биран је за професора и директора Више текстилне техничке школе у Лесковцу и Београду, за посланика у Скупштини Србије и био у руководству бројних одбора, организација и стручних удружења. Михајловић је аутор три средњошколска уџбеника од којих је један доживео 12 издања.

СВЕТОЗАР ВЕСЕЛИНОВИЋ

I

Светозар Веселиновић рођен је 5. октобра 1949. године у Клаићу. По завршетку школовања, од 1968. године живи у Грделици. Члан је Књижевног клуба „Дервен“ – Грделица од оснивања и почасни члан КК „Глубочица“ – Лесковац.

Песме је објављивао у „Помаку“ и „Глубочици“. Објавио је збирке песама за децу: „Песме и шале за одрасле и мале“ и „Осмех је песма нова“.³⁷⁵

II

ОСМЕХ ЈЕ ПЕСМА НОВА – Често се каже да су песници слични деци и свим људима који верују у чистоту света, и у добра дела. А добра дела су љубав и поверења, вера у успех, снага и истрајност, оданост другоме, чврстина карактера. Добра дела су и све друго што собом носи племениту мисао о животу и за човека.³⁷⁶

Свако на свој начин па и Веселиновић у својој другој по реду књизи песама са многим песничким одликама исказаним у првој књизи, оглашава своју мисао и веру, у живот и његове вредности. Лако је, чини чини се, написати све што је написано, а тешко је написати ненаписано. Како написати оно што се опире, што се не подаје, оно чему писац није дорастао. Подједнако је тешко написати роман и кратку песму, мисаоно просторну, асоцијативну, сиболичну. И зато можемо слободно рећи да је ова књига још један покушај Светозара Веселиновића да се буде велики песник а мало дете и обратно.

Реч је овде најдиректнији посредник између осмеха и песме, уједно и симболичка колерација са детињством:

*„Смех је увек светла тачка
У космосу мојих снова,
Кад озари лице моје,
Тад настаје песма нова.“
(Осмех је песма нова)*

Песници су гласоноше љубави, вере у живот и вечити приврженици другарству и детињству па тако и Веселиновић цео један циклус у својој новој књизи посвећује томе:

³⁷⁵ С. Веселиновић, Осмех је песма нова, Филекс, Лесковац и КК Дервен – Грделица 2013, стр. 77.

³⁷⁶ Дејан Ђорђевић, рецензија, Светозар Веселиновић, Осмах је песма нова, Филекс, Лесковац, КК Дервен – Грделица, стр. 73-76.

*„Одосмо у вечност
У слику смо стали
Ти је узми и погледај
Кад ти друг зафали.“
(Другарство из клупе)*

У стиховима Светозара Веселиновића осећа се велико срце за све што постоји. Њега инспиришу првенствено деца и њихова игра, али не заостаје за њим ни природа и животињице које налазимо у њој а које побуђују дечју машту. Тако у својој песми „Жабац и комарац“, Веселиновић пева:

*„Са листа локвања
Комарац се спрема
Копљем да убоде
Жапца који дрема.“*

или песма о мишевима:

*„У крви је мишевима
ноћ и дан да краду
Свеједно дал' живе
у селу ил' граду.
(Желе да се селе)*

Песник настоји да уђе у душу детета и да наслика његов психолошки портрет. А све то чини с љубављу и разумевањем. Он децу прихвата као равноправне партнере у борби са животом и животним искушењима:

*„Сложно дигните глас
Сва децо света
Највише вам треба
Здрава планета.“
(У помоћ децо)*

Било би неправедно не споменути још неке наслове који ће сигурно остати забележени код читалаца, а то су: *Рађају нас маме*, *Рајска батина*, *Кокин рецепт*, *Жика џунгур*, *Дечији суд*. Остајућу, дакле, на истим песничким позицијама на којима је био у својој првој песничкој књизи „*Песме и шале за одрасле и мале*“. Веселиновић својом новом песничком књигом „*Осмех је песма наша*“, и по теми, и по песничком поступку и по домашајима својих лирских лутања кроз време и простор, без сумње допевава своју претходну песничку књигу.

По својој прилици тачно је да је поезија вечни одлазак некуда и вечни повратак од некуд. У поезији Веселиновића то је оно што нам прво пада

на ум, оно што нас неће издати у немилосрдном судару са системом који нас окружује, а то је завичај, природа и детињство као израз вечног и непрсушне песничке инспирације.

Имамо утисак да песник стално негде жури, да је нестрпљив да исказе неисказано, нешто веома битно, а можда и да нас упозори. У тежњи да изрекне неизрециво и велико, Веселиновић понекад заборавља на структуру песме и њен фабуларни ток. Његове мисли као у неком хаосу траже свака своје место, док се такорећи „таложе“. Затим се доле „хладе“, али Веселиновић не дозвољава да се овај стваралачки процес заврши и зато се дешава да песма буде облички и ритмички несређена.

Свежином свог језика, његовом једноставношћу а и спонтаношћу која је запажајућа одлика његове поезије, Веселиновић покушава да надокнади све своје недостатке и у томе успева. Свестан ризика да неће задовољити све потребе и укусе љубитеља писане речи, Веселиновић се ипак усуђује да на свој начин, како он то доживљава, пише о деци и за децу, до краја свестан да је то огроман и врло озбиљан задатак.

III

Друга збирка лирских песама писца Светозара Веселиновића има пет циклуса: *У космосу мојих снова*, *Вештице не постоје*, *Без пардона*, *Сећање* и *Гледано из мог угла*. Укупно 44 песме, сам је разврсао по циклусима.³⁷⁷

И у овом тешким приликама материјалне оскудице испољио је сјајна лирска осећања према деци, људима, природи и свету у њему. Посебан значај придаје богатству дечјег интересовања (мрак, вештице, страшило). Он слави дечју љубав. Тада осећање усхићености у њему живи пуном снагом. Својим стиховима делује на мисао и размишљање деце.

Песма са правом градацијом и драмским моментима јесте *Кокин рецепт*:

*„Бучно то она изводи,
скреће на се пажњу
да су њена јаја слађа
од меса са ражња.“*

Његове лирске слике јесу занимљиви цртежи једног литерарног искуства. Са много симпатија решава сусрете у природи: жабе и комарци, старца и комарца, пса и буве итд. Чак и „*Млади лопови*“ (деца) нису несимпатична ни када се сама послуже грождем док чувар дрема или спава. Веселиновић уноси лаки хумор, без сатире, и тако исказује свој песнички дар на један посебан начин. Он о радостима деце пише пуним

³⁷⁷ Станко Ђорђевић, рецензија, Светозар Веселиновић, Осмех је песма нова, Филекс, Лесковац, КК Дервен, Грделица 2013, стр. 71-72.

срцем. Покушао је да се присети и свог детињства. Томе је посветио цео један циклус *Сећање*. Тиме је оптеретио и себе и своје мале читаоце.

Теме су веома разнолике. Песничке слике су верне животу. Пише о деци, бакама, декама и мамама. А и тате није запоставио.

Најсрећнији је кад успостави контакт са својим мислима. Посебно је у томе успео у првом циклусу са ударном песмом „*Осмех је песма нова*“:

*„Смех је увек светла тачка
у космосу мојих снова.“*

У њему као човеку песнику нема злокобних мисли, па каже: „Мржњу, пакост, злобу, у мрак би послао.“ Није заборавио ни описе природе. *Ружа*, *Игра облака*, *Први снег*:

*Баи је љутог трна
А предивног цвета
Дворишта нам краси
Преко целоглета.*

*Мирис бујни шири
Да нам се захвали,
Њој смо главно место
Испред куће дали.*

*На једноме стаблу
Више грана стоје,
На свакој су цветови
Различите боје.
(Ружа)*

Нехотимично ускочи и у „*стандардни калуп*“. Зато тада користи занимљиву фабулу и њоме спасава ликове и лирска оптерећења. Покушава да медитира са свима. Ти нежни тренуци нису искушења. Они често освајају поруком.

Начин изражавања уклапа се у савремене лиричне норме. Нема архаичних речи и израза. Нема недоречених стихова и мисли.

Остаје у свом завичају на свој начин и у оквиру свога времена.

Користи свој начин интерпунције. То јесте дозвољено у слободном стиху, и у песништву. Међутим, имао је боља решења.³⁷⁸

³⁷⁸ *Напомена*: Избор песама Светозара Веселиновића у Панорами лесковачког песништва.

ЉИЉАНА ВУЧКОВИЋ

I

Љиљана Ана Благоја Вучковић (девојачко Ристић) рођена је 31. августа 1956. године у Лесковцу. Књижевни рад: Несанице, збирка песама, 1998, Лесковац; Заступљена у „Песмопису”, зборнику лесковачких писаца 1945. до 1975. године, Зборнику лесковачких писаца, 1998, Зборнику најлепших родољубивих песама (Барајево 2001), Истина о Србима, зборник награђених дела (Градишка 2001), Чегарске Ватре (Ниш 2002), Гарави сокак (Инђија 2002). Објављивала у многим часописима: Полетарац, Кекец, Весела свеска, Дечје новине, Наша реч, Трибина младих, Ми, Народне новине, Помак, Наше стварање, Јединство – Сарајево, Ослобођење – Приштина, Луча – Суботица, Јесењин – Београд, Лесковчанин и другим листовима. Члан је Удружења писаца Лесковца, Књижевне заједнице Југославије. У периоду од 1975. година добијала многобројне награде на школским и другим приредбама и конкурсима: Прва награда Палићи галеб на југословенском фестивалу поезије „Ју-Фест” у Суботици (2000), Захвалница (четврто место) на конкурс у На пола пута – Пријепоље (2000); Прва награда (новчана и златни печат Правитељствујућег совјета сербског) на фестивалу родољубиве поезије у Барајеву (2001); наградно учешће (10 дана) на манифестацији Дани Заграша – Заграђе код Сутомора (2001); Друга награда (новчана) на међународном фестивалу поезије „Истра о Србима” – Градишка (Република Српска 2001); Избор на конкурс за зборник „Чегарске ватре”, Ниш, 2002. године, избор и Повеља на конкурс за зборник „Гарави сокак” – Инђија, 2002, учешће на међународној поесничкој манифестацији „Врата Запања” – Запање, 2002. године.³⁷⁹

%

Позната је њена песма „Палић девојка“

*Рашири крила Палић – девојко,
Рашири крила сунцем шарана,
Нека се прелију боје равнице,
Пурпурне боје зрелих макова;
Нека се пролију боје ливада
И месечева срма по њима.
Нека се проспе сафири језера
Да небо лице у њему огледа.*

*Расплети косе Палић – девојко,
Расплети косе биљем кићене.*

³⁷⁹ Лексикон писаца лесковачког краја, КК Глубочица, Лесковац 2003, стр. 25.

*Нек замиришу пролећни проплатци.
Зелене шуме, летња обала.
Нек замиришу палићке јесени.*

*Разгрни недра Палић – девојко
Разгрни недра богато везена
У њима птице звери и људи
На истој стази срећни, весели.
Лепотом твојом сви засењени.*

II

Ова 2001. година за Љиљану Ану Вучковић је година значајних признања. На Шестом међународном конкурсy „Истина о Србији”, који расписује Народна библиотека „Јован Дучић” из Градишке (Република Српска), а у оквиру бањалучког Сајма књига, Вучковићевој је додељена друга награда за песму „Гуњ”. Још значајније признање Љиљане Ане Вучковић је прва награда на Трећем конкурсy родољубиве поезије, који је расписала Скупштина општине Барајево и Књижевни клуб Барајево. На манифестацији тим поводом, жири у саставу Љубивоје Ршумовић, Даринка Вучинић и Баника Бојић, поред новчаног дела награде, песникињи Вучковић је уручен златни „печат правитељствујућег совјета серпског”³⁸⁰.

На крају еви и њене такође добро знане песме „Кошуља за време“

*Окрени вретено!
Из преслице живота
Упредај нити радости
Кошуљу Времену да изаткамо!*

*Камене свирале
Опет свирају!
Из горе вранци
По јахаче долазе!
На јахачима
Од макова доламе,
Од љубави панцир кошуље,
Још истину да им
На штитове ставимо,
Па Времену
Кошуљу да понесу!*

³⁸⁰ Љиљана Ана Вучковић, Помак, бр. 21-22, јули – децембар 2001, стр. 36. У том броју је објављена и награђена песма Гуњ. Напомена: Одабир песама Ане Вучковић у посебном поглављу.

МИОДРАГ ГОРАНОВИЋ

I

Миодраг Горановић (Београд, 1950), лекар специјалиста, песник и прозни писац. Прво што се уочи када се уђе у кабинет др Миодрага Горановића су три слике: Његоша, манастир Острог и икона Св. Петке. Све то одмах говори о каквој личности се ради. Он је један од ретких лесковачких лекара који поред света хумане медицине, припада и списатељском свету.³⁸¹

%

Горановић је рођен у Београду, рано детињство је провео у Војводини (Ратково), а каснији живот наставио у Лесковцу, где и сада живи и ради као лекар. Медицински факултет завршио у Скопљу. После стажа, пет година је радио у Дому здравља у Црној Трави, где је последње две године био и директор. Касније наставља рад у Служби за кућно лечење и медицинску негу у Лесковцу као шеф те службе, а 1989. године прелази у Хигијенско-епидемиолошку службу Дома здравља, у којој је после специјализације и начелник.

II

Раднички универзитет у Лесковцу, поводом 90. годишњице Гимназије „Станир Велковић – Зелe“, објавио је 1969. године збирку песама „Априлски жубори“ у којој су заступљени Мирјана Тасић, Ђокица Петковић, Љиљана Јешовић и Миодраг Горановић.³⁸²

%

Миодраг Горановић је рођен 5. маја 1950. године у Београду. Ученик је III разреда Гимназије у Лесковцу. већ две године је члан Клуба писаца у Лесковцу и учествовао је на многим сусретима писаца Лесковца, Ниша, Врања и других градова. Своје радове је објављивао у „Нашој речи“, „Трибини младих“, „Нашем стварању“, „Дневнику“, „Чики“ и другим омладинским и дејим листовима.

%

Горановићева поезија је искана од песимистичких жица, а сва је у тражењу оригиналног поетског темпа. У њој је расточена елегична жеља чији акорди још увек дисонантно озвучују младалачка хтења, понирања и узлете. Видан је напор младог песника да проникне у животну окосницу проблема и да нађе његово аутентично разрешење:

³⁸¹ Југослав Томић, прилог о др Горановићу објављен у књизи Не знам где сам, ауторско издање, Лесковац 2006.

³⁸² Априлски жубору, Раднички универзитет, Лесковац 1969.

*„Хоћу земљу од пола до полутара
да раскопам својом жељом,
орах у центру да разбијем –
можда је ту.*

У том мисаоном чвору сплеле су се различите асоцијације у чијим мрежама егзистира самоћа, окрутна и тужна, из чијег сивила избија пелинаста резигнација и недефинисани револт, јер у песнику су „*кренуле патње низ реку*“ и он исповедно вели:

*„Дође мој сан,
поклони ми сунце
и заједно са душом га истрже.“*

Но, читав овај кошмар самотних конвулзија, као да проистиче из револта према свету који носи у себи потенцијалну могућност самоуништења. Људски забринут и младалачки ангажован, Горановић исказује своје виђење такве катаклизме, која најадекватније импликује став и страсну припадност концепцији мира и коегзистирања наше најмлађе генерације.

*„И полет ће умрети у себи,
ветар ће се повући,
звезда ће гледати размножавање корова...“*

И зато се хуманистичи залаже са искреном наивношћу зрелог детета да „за добро људи жртвује себе“:

*„Хоћу да река не мрзи обале,
снови траг да се утре.“*

Ове прве поетске искре нашег младог песника невосмислено указују да у Горановићу стаса и развија се нова песничка нада која у себи носи мисаоне рубине поетске оригиналности.³⁸³

%

У заједничкој збирци „Априлски жубори“, Горановић је објавио песме под насловом „*Изгубљена враћања*“. Он пева:

*„Ми смо бескрилна птица у лети,
ми смо зов попадалих воћњака,
ми смо једно кајање.“*

У овој збирци, Горановићеве песме носе наслове: *Вековање жеља, Око за око, Осећање кривице, Револт, Скретничар на станици самоће, За*

³⁸³ (М)ирослав (М)иловановић, Априлски жубори, Раднички универзитет Лесковац 1969, стр. 47-48.

*добро људи, Немир, Споменици, Визит карта, Храбри клесачи, Циљ,
Чује..., Ја и моја поезија, Смак света.*³⁸⁴

*ЈА – предмет у арени подсмеха,
љубавник без девојке,*

*ОНА – путоказ којим ходиш до познанства са собом,
подне поноћи, топлота леда,
богатство празних руку.*

*ЈА – леи, она мој надгробни споменик,
ОНА – кућа, а ја кућни лопов.
(Ја и моја поезија)*

III

НЕ ЗНАМ ГДЕ САМ - Књига која је пред нама „прогутаће”, сигурни смо, из једног даха, свако ко је прочитао и кога интересује опис тема у њој. Др Горановић је то, како каже, „из мог угла, на мој начин, искрено, на време и из душе” – написао. И јесте, видећете. Он је и „двоструки” лекар: поред свог редовног посла против болести код људи, он и својим текстовима дуго година по разним часописима, листовима, честим и лепим сусретима и разговорима са људима, као и темама и текстовима у својим књигама – лечи људске душе! У овој књизи он са поносом тврди и доказује зашто је српски Црногорац, а и црногорски Србин. То су, како каже, његова два образа у једном животном лику где ипак није дволичан, већ вечно поносан на то... Сигурно је да ће многи упамтити његове текстове и теме, а касније опет желети да их прочитају и не заборављају. То је и његов циљ. Ко год да је прочита, видеће да је он у томе успео.³⁸⁵

IV

ПОРЕКЛО ПОРОДИЦЕ ГОРАНОВИЋ - Ми, Горановићи, свуда где нас и колико има, потичемо од Горана Милића! Још давно, за време Турака, да би се „прикрио” због њихових прогона и злодела, његова породица је почела да се презива – Горановић! Тако је тада морао и хтео, било време и могућност. Од њега и од тада, забележени су сви мушки потомци до дана данашњег. На зиду, у мојој канцеларији, налази се велики пано мог родословног стабла на гранама имена мог родословног стабла са гранама имена мушких потомака.

Често ту пролазе многи моји пријатељи и колеге и са радозналошћу гледају у тај родослов. (...) Родослов тог стабла неки су гледали и ћутали, вероватно због туге и разочарења што и они сада имају ове „драгуље”!

³⁸⁴ Априлски жубори, Раднички универзитет Лесковац, 1969, стр. 46-62.

³⁸⁵ Југослав Томић, критички осврт; др Миодраг Горановић, Не знам где сам, Лесковац 2006.

Од каквих то храбрих, познатих и племенитих људи потичемо, морам и ово забележити. Никада да се не заборави! И – неће!

Наиме, када је силни Нуман-паша Ћуприлић 1714. године, преко Дуге и Голије са турском војском кренуо у свој крвави поход, војвода Милија је оставио своју кућу и породицу, позвао браћу и братанце да од таквих зулумџара бране своју светињу – цркву на Пресјечи у Бјелицама!

После седам дана и ноћи крваве неправне борбе, изнемогле, изгладнеле и ожеднеле, „јунаци“ су их искасапили. Свих девет Милића, потомци Орловића, положили су тада своје животе за „своје ближње, за вјеру и отечество“!

(...) Гледајући га, имам утисам као да су тих десет Милића и сада иза њега! У мислима сам са њима и поред њих! Жеља ми је да се овој цркви искрено поклоним, као и Његошевом натпису изнад њеног улаза.

Септембра 2002. године, на скупо поред цркве, били су потомци Милића – Горановићи, Канкараши, Бјелице... Дошли су ту да прођедовско огњиште обиђу. Испред цркве у Бјелицама, сачекао их је парох катунски Обрен Јовановић, који је, између осталог, рекао:

-Ово је древна светиња коју су ваши чували као зеницу ока свог! Девет Милића су знали ако изгубе цркву – изгубили су своју прошлост, своје достојанство, своја осјећања и будућност својих потомака! Никада не заборављајте свој родни камен, своју светињу, не заборавите ко сте и од кога сте!“

Ја то никада нећу и не могу да заборавим!

Никада!

Никада, јер искрено желим да полако пређем стазама Голије и Дуге (петовековне људске касапнице!), да са Савиног извора у Јављену попијем воду, да се са искреним поштовањем поклоним споменику сердара Шћепана и војводе Илије, да прођем кроз чувени и раније крвави Дугин кланац, да се умијем водом са чесме на Пресјечи, да се попнем и са Чакрње на Ноздри раширим руке ка небу, да навирим кроз Јаворову јаму, да обиђери, попнем се и оставим један: свој камен на чудотворну камену гомилу, да са искреним поносом и дивљењем провирим кроз пушкарницу на цркви у Бјелицама, да...

Знам шта ћу!

То ми душа тражи.³⁸⁶

³⁸⁶ Др Миодраг Горановић, Не знам где сам, друго поглавље, Лесковац 2006, стр. 14-15. Избор његових песама видети у посебном поглављу ове књиге.

РАДИША ГРУЈИЋ

I

Радиша Грујић је рођен 1944. године у Београду, од 1968. је професионални глумац (првак Народног позоришта у Лесковцу).

Поред више од 130 улога, режирао више представа, написао неколико кабареа и изузетно успелу драму „*Све ће се разјасни*”, коју су гледаоци видели широм Србије.

Грујић је добитник значајних награда међу којима и посебног признања Удружења драмских уметника Србије.

II

СВЕ ЋЕ СЕ РАЗЈАСНИ - (*Завесе се подиже уз звуке најпопуларније музике у Лесковцу: „Са”*. Коле Сармалук закупио приватну кафану „Код Стеву” и са друштвом тера кера)³⁸⁷

КОЛЕ: Хер Немац може чевапчики.

НЕМАЦ: Ја, ја, јуууз.

КОЛЕ: Стево, дај овдек пет кила белог и фрљи на цкару још два-три кила месо, колко да има за мезе...

СТЕВА: Коле, немој, да те нема, угаснула се цкара.

КОЛЕ: (*вади сто хиљада и даје му*) Ево ти за цкару, да има с које да гу распалиш.

СТЕВА: Немој, Коле, мора затварамо.

КОЛЕ: (*гура му паре у џеп*) Ајде, ајде...

СТЕВА: Ће наиђе инспекција, има ме одерев с казну. Знаш да имам дозволу само до десет.

КОЛЕ: Еве ти за тој (*опет му даје паре*) И не ми искачај више пред очи док те не викам.

СТЕВА: Ама, Коле...

КОЛЕ: Нема туј ама... (*опет му даје паре*). Ево ти и за ама.

СТЕВА: Знам, Коле, ал...

КОЛЕ: Које АЛ! Дошли ти гости из иноземство, чак из Немачку и Италију. – О СОЛЕ МИО – а ти викаш ал. Ви угоститељи, бре, везу си немате с мозак. Кад ће ти па дођев странци, кад ти целу ноћ викаш ал.

СТЕВА: И тој ми га уз компири да ли ће дођев.

КОЛЕ: А марке, а девизе!

СТЕВА: Имам си ја марке и без тој. Несам ја државни сектор па да морам да ладим јајца на странци.

ШВАБА: (*пијан ко мајка*) Вас ис дас јајце?

СТЕВ: Море, море ти, бре, набутам ти га мајке швапске!

ШВАБА: Вас ис дас набутам ти га мајке?

³⁸⁷ Одломак драме „Све ће се разјасни” Радише Грујића, „Лесковчанин”, бр. 10, јун 1999, стр. 8-9.

КОЛЕ: Вика да пострафиш мутер, Ферштен?
 ШВАБА: Мајн мутер?!
 КОЛЕ: Ја. Вика да гу пострафиш мутер! Не га пуцај, Стево, тој разуме. Научили га ови наши мангупи, још кад је био на прошли сајам.
 СТЕВА: И тој ме заболе. Намрзео сам ги тија Немци, не мог ги гледам.
 МИЦЕ: Па које ти има да ги мрзиш кад си рођен после рат.
 СТЕВА: Ако. То су наши непријатељи. Знав само да ратујев. Због њини ратови, ја сам три пута у школу понављаја.
 КОЛЕ: Па које ти фали. Да си учија школу, бија би божјак као овај доктор. Мож се слика с његову докторацију. Саг, бре, неје битно колко знаш, него колико умеш. Јел тако?
 ДОКТОР: Тако је, Коле, изедем те! Сад је дошло време за билмези. Што си већи билмез, то боље пролазиш. Погледај овога Стеву, медицински феномен. Педесет година живи без мозак, а не зна колко паре има.
 СТЕВА: Ма немој! А ти, које си? Доктор. Бем ти доктора, не уме ни од кијавицу да лечи.
 ДОКТОР: Господине угоститељу, ја сам, бре, доктор за филозофију, а не за таки зивани ко што си ти.
 СТЕВА: Бија би ти доктор на мојега чапу да ти неје Коле Сармалук да те извлачи из гомна. Девет година не мож работу да нађеш него цепаш ручку на мешину код Коле. Да неје Коле, носија би цакови и копаја шанци по Лесковац.
 КОЛЕ: Него и тој још да ги моли и тој да му дав.
 МИЦЕ: Брстија би дудинке ко коза, на онј дуд у авлију, с туј твоју филозофију.
 ШВАБА: (*баца столицу*)
 КОЛЕ: Шта ти је, бре? За што фрљи туј столицу?!
 ШВАБА: (*оће да се бије*). Варум пострафиш маји мутер!
 КОЛЕ: Чекај, бре! Куде си навалија ко Здравко на спржу?!
 СТЕВА: Пусти га, Коле, молим те да ге изгазим.
 ШВАБА: Варум, пострафиш моју мутер!
 КОЛЕ: Стани, бре, да ти објасним! Спрехен зи дојч!
 ШВАБА: Ја.
 КОЛЕ: Е, па које се онда љутиш?! Човек вика да пострафиш мутер. Мутер... гут морген. Ферштен?
 ШВАБА: Наји!
 КОЛЕ: О, јебо те бог глупи, Немац па не разуме немачки. Мице, смири овога, немој Стево да га изгазим.
 ШВАБА: (*устреми се сада на Колета*) Јепо пок! Варум јепо пок!?
 КОЛЕ: Буди, бре, миран ћу пустим Стеву им те све исцепи. Ни доктори из Америку после не може да тезакрпи а камо ли ови наши из Лесковац!

АЛЕКСАНДАР ДАВИНИЋ

I

Александар (Живојина) Давинић рођен је 15. марта 1954. Године у Власотинцу, где је завршио основну, а средњу школу у Лесковцу. При Југословенском институту за новинарство фебруара 1979. Године завршио је Новинарску школу, Вишу економску у Лесковцу, а апсолвирао је на Филозофском факултету (књижевност) у Приштини.

Више од 25 година био је дописник Политике експрес из Лесковца, а 8 година дописник Политике из Врања и Лесковца. Давинић је објавио две књиге – „Врањски бисери“ и „Бисери са јужне пруге“ (коју чине текстови-репортаже објављени у Политици).

Александар Аца Давинић, некадашњи светски број један "јахач на плочама"-диск-џокеј (у дужини вођења програма - 200 сати), глумац, певач, рокер, радио водитељ, хумориста, продуцент многих певача и група и новинар, ма где да се налази за себе каже да је Власотинчанин. Овај некада у поп и рок музици стални сарадник Би-би-сија, Радио Луксембурга, Радио Фиренце, Европе веле Саар, Радио Београда, Београда 202, Студија Б, Радио Сарајева, Радио Скопља, Радио Загреба, Радио Љубљане, Радио Сплита, Радио Ниша, Радио Лесковца... је пажњу светске, европске и домаће (СФРЈ) јавности скренуо на себе 1972. године уређујући и водећи веома популарне забавно-музичке емисије и непрестаним (24 и 48 часовним вођењем диско-шоу програма у градској дискотеци).

Пре недостижних рекорда које је постављао у вођењу програма Давинић је 1973. године на такмичењу најбољих диск-џокеја ондашње СФРЈ био трећи одмах иза Зорана Модлија и Ивана Балента Тратинчице, а затим се отиснуо у друге воде.³⁸⁸

Већ дуже време Давинићева књига "Врањски бисери", за коју каже да је издао као новинар гастарабајтер у Врању, је постала најтраженија и најчитанија у граду под Пржаром. Због тога је огромна већина Врањанаца позајмљује да би је прочитала.

Врањанци су као Власотинчани, док књига не почне да се оговара, олајава, напада, рка и плује сви се праве као да никад нису чули за њу. "Врањски бисери" су управо због свега тога добили статус који и заслужују – тренутно су постали најтраженија и најчитанија књига на овим просторима.

У предговору и рецензији је јасно речено да се ради о духовитим договорштинама из врањског краја које се препричавају широм света (штампају и објављују на многим светским медијима). На један леп духовит и сатиричан начин показује се сва довитљивост, оштроумност,

³⁸⁸ *Напомена:* Податке из животописа, на молбу аутора студије, уступио је Александар Давинић.

мудрост и духовитост ових вредних људи. Нема сумње, то је Врање и заслужило. Јер, овакав "репро материјал"- договорштине за Риплија и врцав хумор могу само да имају прави Врањанци.

Алекосандар Давинић у "Врањским бисерима" бележи догађаје из даље и блиске прошлости Врања и околине.

II

КАЛАМБУР НА АЦИН НАЧИН - Александар Давинић је ведро биће из Нушићеве галаксије, иако не претендује да буде комедиограф. Он је пре свега врцави вицмејкер, скупљач анегдота и творац каламбура са југа Србије, првенствено у јужњачком жаргону.

У Ациним „Врањским и бисерима с јужне пруге” сједињују се вицеви, анегдоте, гегови и, пре свега, каламбури. Пре него што напише своје ведре, врцаве и китњасте приче, исприча их својим пријатељима и прати њихове реакције – тренутке када наступи смех.

Увек је спреман да разгали, насмеје, орасположи... И нема границу. Пушта машти на вољу и на своје и на читаочево задовољство – филује познате и непознате форе и фазоне.

Воли да прикупља и духовите аберке (гласине) па их бележи у свој новинарски нотес. Онда их уобличава вицкастим измишљотинама.

Циљ му је да увуче читаоца у свет ведрине, без намере да увреди и унизи. Уосталом, како неко рече, „Врањски бисери” нису монографија Врања. У овим озбиљним временима смеха и хумора никад доста. Нека се не љуте потомци Зоне и Калче. „Врањски бисери” имају само један циљ – шалу.

А Аца је увек у форми за писање кратких и лаких форми. Воли да меша стварност и фикцију, па да то зачини хумором. Рођен је у Власотинцу, али често је у Врању, где неуморно тражи бисере.

Аца је, пак, новинар у срцу и души. Био је поуздан и вредан дописник „Политике” из Врања. Красила га је и репортерска ексклузивност.

Опчињен је и музиком: средином седамдесетих година прошлог века, када смо били млади и лепи (сада смо само лепи, зар не?), поносно је носио етикету вансеријског ди-џеја у СФРЈ.

Знам Ацу и као гурмана, па ме не чуди што често записује и рецепте јер воли да кека (једе) и не мари за мере (килограме). Аца Давинић да смрша? Којешта. Па, годинама је одвајао од уста да се угоји.

Иако одавно зна да је најопаснија храна – торта, и то свадбена – Аца је срећно ожењен Марицом. Посебно је поносан на сина Марка, младог и талентованог научника који ускоро докторира вирусологију у Америци.

А ко пожели да упозна Александра Давинића, сигурно ће га наћи на путу добронамерне шале и неодољиве ведрине. Задња пошта – јужна пруга: Лесковац-Врање-Власотинце и југ Србије.³⁸⁹

³⁸⁹ Петар Мићковић, уредник викенд издања Политике, рецензија, Врањски бисери

МИЛАН ДИМИТРИЈЕВИЋ

I

Милан С. Димитријевић је рођен 24. августа 1947. године у Лесковцу. Дипломирао је на Природно-математичком факултету у Београду, одсек астрономија, 1972, године, одсек физика 1973, године. Магистрирао је 1976, а докторирао 1978. Године. Објављивао је песме у заједничким збиркама, *Нашој речи*, *Студенту*, *Књижевној речи*, *Фронту*, *Песмопису*, *Спектру*, *Нашем стварању* и другима листовима и часописима.

%

Милан Димитријевић објавио је 45 научних радова од међународног значаја, а 84 научна рада у националним часописима. Написао је шест уџбеника из астрономије (за ученике гимназије). Члан је Академије Нелинеарних наука, Москва, Друштва астронома „Руђер Бошковић” (председник), Друштва астронома Србије, Међународне астрономске уније, Европског астрономског друштва, Евро-азијског астрономског друштва, Москва. Добио велики број награда и признања.³⁹⁰

Објавио, између осталог, збирке: „*Песме*” и „*Космички цвет*” (Просвета, Београд, 2003).

II

„**ПЕСМЕ**“ - Када би стварност непосредно погађала наша чула и нашу свест, када бисмо могли да успоставимо непосредну везу са стварима и сами са собом, верујем да би уметност била непотребна или, тачније, да бисмо сви били уметници, јер тада би наша душа увек треперила у складу са природом. Покушај да успоставимо ту везу дао је резултате у „поетском случају” господина Милана С. Димитријевића, збирком „*Песме*”,³⁹¹

Димитријевић је разумео намеру многих својих претходника и начинио поетски подухват поступком замене појмова: тамо где је било срце стајаће сунце” (В. Миљковић: *Поезију ће сви писати*). (...) Он оправдава самим песничким чином своја стремљења ка даљинама и астралном; тамо где

³⁹⁰ Лексикон писаца лесковачког краја, КК Глубочица, Лесковац 2003, стр. 26. *Напомена*: Милан Димитријевић је завршио физику и астрофизику у Београду. Доктор је физичких наука. Пише поезију. Био је министар науке, технологије и развоја СР Југославије 1993. и 1994, директор Астрономске опсерваторије у Београду од од 1994. до 2002. године, уредник *Srbian Astronomical Journal* од 1987. до 2002. Један је од најзаслужнијих чланова Астрономског друштва „Руђер Бошковић“ на чијем је челу био од 1982. до 2004. Главни и одговорни уредник астрономског часописа „*Васиона*“, органа овог Друштва, је био од 1985. до 2004. године. Организатор је бројних међународних и домаћих астрономских скупова. Бави се астрономском спектроскопијом, посебно утицајем судара атома и јона са наелектрисаним честицама на спектре звезданих атмосфера и лабораторијске плазме (Штарково ширење), као и историјом и филозофијом астрономије. Улази у ред наших најплоднијих и најцитиранијих научника и највећих популаризатора астрономије.

³⁹¹ Дејан Ђорђевић, *Поетске димензије Милана С. Димитријевића*, приказ објављен у више листова и часописа и недељнику *Наша реч*, Лесковац 2006.

престаје наука, почиње поезија: „Кренуо је/ Опијен свежином просветалих извора/ По бесконачности звезданих простора/ Тамо, где се завршава дуга.”

Простори за којима трага песник стваралачки су у перцепцији, слике имагинације. Међутим, песник је понекад у срцу самих срећних простора а понекад, чешће, далеко од њих, опсесивне трагалашке журке да им се приближи, да утоне у њих. Сталан је тај зов. Песник штити своје послове од деструкције времена. Он успоставља специфичан однос према времену. Он се снагом својих сећања благо супродставља времену као сили растакања: „Тражио сам мир у безмирју/ Али је време ишло испред/ Морао сам да читам трагове.”

Простори су бесконачни, а време је ипак мерљиво и то трептајима звезда поручује аутор. У „бескрајном плавом кругу”, налазимо и звезду поезије Милана Димитријевића и то као „поетску персону”. Песник њоме сагледава несагледиво, мери немерљиво, види невидљиво. Успоставља равнотежу времена и простора. Суштина њене лепоте невидљива је и зато поета непрестано чезне и пати. Али ништа није коначно, па ни човекова патња. Поред простора среће, постоји женски лик који вида време у поезији Милана С. Димитријевића. Тај лик је легитимитет и енергија самом стваралачком чину. Није обичан, он је светао и, наравно, поетски снажан. Он милује, очарава, зауставља време, благосиља и васкрсава. Таквих примера је на претек у нашој и светској поезији (Дантеова Беатрича, Петраркина Лаура, Ленка Дунђерски Лазе Костића).

Димитријевић снагом идеалности долази у додир са стварношћу, али је свестан тога да песма није живот, да је паралелна животу. Она се догађа. Није заслепљена реалношћу нити истином, она слути и једно и друго, и само на тај начин испуњава мисију. Свака песма је окружена космичком тишином. (...) Само онај који уме на прави начин да доживи поезију Милана С. Димитријевића, може оваплотити своју слику Космоса и Човека.

III

КОСМИЧКИ ЦВЕТ - Нови увид у књижевност остварен је недавно избором из богатог и разноврсног песништва о космосу, књигом „Космички цвет” Милана С. Димитријевића, астронома, физичара и песника. Нова и неочекивана светлост бачена је у неизмерну дубину поетског стваралаштва на ову тему.³⁹²

Мистериозна драж тајновитих простора универзума оставља у стиховима хировит одблесак. У излетима у астралне даљине песници проналазе унутрашње делотворне резонанције и неисцрпне проломе побуда за раскошну калеидоскопију доживљавања. У том рефлексивном осмишљавању предмета једнако им је стало до тога да слику света уроне у

³⁹² Дејан Ђорђевић, приказ књиге Милана С. Димитријевића *Космички цвет*, (Просвета, Београд 2003) Васиона, ЛП, 2004, стр. 3

интелибилно поимање, као и да је изражајно украсе и живо обоје. Овде су ствари симболи вечности који нас окружују. Све њих, спознаје да се много лирски заноси урушавају, наводе да потраже упориште између сна и јаве, у прозирној апстрактности астралних простора васионе. Дух под притиском мучне напетости елементарним заносом несвесно тежи за лепотом, према тајнама несаопштивог Апостолута. Они на крилима своје имагинације одлазе у звездане просторе и живе у блиском духовном додиру са космосом.

Можемо се дивити различитим видовима искуствене стварности, динамици модерног живота, функционалности техничке цивилизације, али астронаутика неће застрти нашу визију о лепоти космоса.

Избор песама за ову Антологију би се могао назвати личним и тематским, или рецимо скупом стотинак најлепших песама о космосу по избору састављача. Изостављањем речи Антологија, за коју се мисли да тако много значи и безгранично обавезује, ништа се заиста не би променило. Књига је састављена са намером и планом који је довољно очигледан. Ниједна антологија није песнички законик, па ни ова не жели да то буде.

„Бирао сам оне које у мени поетски најдубље одзвањају, у уверењу да ће многи од ових стихова на трагу старе идеје о универзалној кореспонденцији уметничких вредности, отеловљеној у сагласју облика, простора, светлости, звукова и хармоније одјекнути и у другима – каже Димитријевић у Предговору збирке „Космички цвет“.

И самом аутору ове врло захвалне књиге било је немогуће да уврсти све песнике који су писали на ту тему. Не заборавимо да је Димитријевић пре свега астроном и он се тако и овде понаша. Својим телескопом пажљиво посматра и бележи у овој књизи једну по једну звезду са неба књижевног.

На крају да књижевно разумним чињеницама оправдамо аутора да је овде у питању властитост антологијског избора и ауторска посебност таквог чина, што је неспорно и оправдава његов приватно-лични увид у ову врсту поезије. Према томе, неспорно је да овај избор може да излучи неке уметнички достојанствене резултате, чији се домети могу вредновати без неких умањених књижевних критеријума.³⁹³

%

За скоро четири деценије научног, књижевно-поетског, монографског, историографског, уредничког, публицистичког и предавачког рада, Милан С. Димитројевић је објавио више од двадесетак књига, укључујући ту и иновирани издања превода његових уџбеника. Уз то, научна библиографија овог аутора бројала је 2003. године нешто мање од 700 јединица. У међународним часописима публиковано му је, према овој библиографији, 169 научних радова, уз два прилога монографског карактера, у коауторству са проф. др Николом Коњевићем. Од тог укупног броја 85 радова му је штампано у најеминентнијим европским и

³⁹³ Дејан Ђорђевић, исто, стр. 3.

америчким астрономским часописима. Уз то, дао је драгоцен допринос организовању научно-стручних скупова и конференција међународног значаја.³⁹⁴

%

Димитријевић је свестран и полифон стваралашки ум, који мисаоно и духовно унапређује обухватан рад на аналитичко-хронолошком разматрању и проучавању развојних токова историје, српске и шире јужнословенске астрономије, на савремен начин, уз сагледавање појединих фаза у динамичној процесуалности. У новије време, након личних-поетских прилга и студија, организовано и у знатној мери систематизовано, покреће и успоставља вишезначне везе између астрономских, астропесничких, ликовних, ужепоетичних и симболичних појава у уметности и естетско-визуелним аспектима српског средњовековног новчарства. Јединственом антологијом поезије *Космички цвет* вредно је обогатио издавачка настојања ове врсте у нашој литератури, а припремио је и једну сличну, селективну, антологију бугарске поезије.

Уметност песничког стварања је за Димитријевића, као и за школу и радионицу академика Миодрага Павловића, из које је изашао, суптилна и деликатна, и у знатној мери се издваја од осталих креативних прегнућа, па ипак није апсолутно и у свему аутономна. То је непрестано сучељавање унутрашње духовности са спољним светом материјалности, борба против сила нереда којима треба овладати и успоставити изванредан склад, сличан хармонији небеских сфера. У сложенем процесу самоовладавања текао је његов развој од разних дечачких песама, преко првих објављених стихова у књижевним публикацијама до збирке *Песме* (2003). Бити песник за њега је значило истовремено бити сличан и близак другим људима, али се разликовати од њих снажним креативном свешћу и могућностима непрекидног самоодрастања, на путу до финализације поетских остварења; и то у дијалектичком сукобу са собом, природом, космичким сферама, које се духовно освајају, са великом муком и непрекидним делатним прегнућима. За њега, као и за Миодрага Павловића, и оца, Сергија Димитријевића, поезија, литература и уметност су у сталној вези са богатим и сензибилним животом и вишесмерно напрегнутом односу са њим.³⁹⁵

³⁹⁴ Никола Цветковић, Милан С. Димитријевић – научник светског гласа и имена, *Наше стварање* 1-2, 2002. године, стр. 83-84.

³⁹⁵ Никола Цветковић, Милан С. Димитријевић – научник светског гласа, *Наше стварање*, 3-4, 2012, стр. 362. *Напомена*: У фусноти стоји: Миодраг Павловић, *Поетика модерног*, Графос, Београд, 1978, стр. 28. *Друга напомена*: Овај опширан приказ рада Милана С. Димитријевића (у два наставка) пролог је из књиге Николе Цветковића „Астроном, песник и друмовник“ (Животопис и библиографија).

САВА ДИМИТРИЈЕВИЋ

I

У свечаном четвороброју *Нашег стварања* 4/2003, у одредници „Белешке о ауторима”, уз име Саве Димитријевића стоји: Сава Димитријевић, књижевник. Рођен 1938. у Лесковцу. Књиге прозе: *Свеће у снегу*, *Баче поголеми од сокаци*, *Камењ на памет* и *Подсисарчани*. ТВ драме: *Господин Клео* и *Мој ујак чудо од детета*; позоришна драма: *Верглаши* и драмски текст у рукопису: *Те се жени Мика Дуз*. Живи у Лесковцу.

И он, Сава Димитријевић, мој колега, дугогодишњи новинар Радио Лесковца, сматра да ова одредница довољно казују о њему! Да му поверујемо. Уз широки осмех, и неку врсту само њему разумљиве журбе, на једно моје питање о његовом животу и раду, каже: „*О томе све најбоље зна Тома!*”³⁹⁶

Лако ме је убедио, јер знамо да је – тако!

У том, дакле, свечаном броју (насловна страна је видно обележена крупним бројевима 1953-2003) Сава Димитријевић се нашао у добром друштву најбољих лесковачких, али и познатијих српских писаца чији су се радови ранијих година нашли у *Нашем стварању*, па су се, по избору главног и одговорног уредника Димитрија Тасића, били део новог одабира. Свечани број *Нашег стварања* – поводом пола века излажења - штампан је на више од 270 страна, а „*Изабране странице*”, односно прилози из ранијих бројевима, заузели су – 121 страну!

II

ЛЕСКОВАЧКИ ФЕЛИНИ - Литерарна појава Саве Димитријевића, половином педесетих година, у листу „Наша реч”, и у тек покренутом часопису „Наше стварање”(1953) значила је литерарно суочење са једним даровитим учеником лесковачке Гимназије³⁹⁷.

Поред првих песама у листу „Наша реч”, часопис „Наше стварање” 1957. године, из броја у број, објавио је три приче Саве Димитријевића: „*Дводинарка*”, „*Наш пољар*” и „*Црвено и плаво небо*”. Од те 1957. године, до данас, Сава Димитријевић исписује свој не мали стваралачки опус писца хроничара, публицисте, репортера, драматичара.

³⁹⁶ Сава Димитријевић мисли на Томислава Н. Цветковића, који је о њему доста писао и, за разлику од већине лесковачких писаца, који су крајње немарни, води педантну евиденцију, има богату документацију и библиотеку, а Димитријевићу је неколико година био – директор у Радио Лесковцу, где је он новинар од оснивања те станице, уредник Дневника и, накратко, главни и одговорни уредник и директор.

³⁹⁷ Томислав Н. Цветковић, Сава Димитријевић – лесковачки Фелини, Помак, бр. 21/22, јули-децембар 2001, стр. 20.

За све оне који су слушали бројне радио репортаже, репортерске записе, незаборавну серију „Породица Недељковић”, читали Савине приче, гледали позоришну представу на његов текст „Вреглаши” на сцени Народног позоришта Лесковац – ваља рећи: да је Сава аутор више радио драма (емитованих преко Радио Београда, Радио Загреба, Радио Пуле, Радио Лесковца; да му је Телевизија Загреб емитовала два драмска текста: „Мој ујак чудо од детета” и „Госпдин Клеон”, да је новинар испрва „Наше речи”, па Радио Пуле, а сада Радио Лесковца, да је више прича објавио у „Нашој речи”, „Нашем стварању”, „Политици”, „Освету” и „Помаку”.

Године 1990. у новопокренутој едицији „Наше речи” – Документарна проза, књига I, објављена је књига „Свеће у снегу” – људи и сокаци старог Лесковца, књига коју сам препоручио издавачима надахнуто:

„...Ово је књига медаљон – у правом, и преносном смислу; чуваће се истрајно, а читаће се страшно. Ово је књига сановник – толико је у њој нежних, дирљивих, лирских, изаплотних, ноћобдијских снагрења, чежњи и надања... Овакву књигу могао је да испише само песник, сањар и снохватица... Ово је књига која се пише једном, а листа увек при помену Лесковца и духовитих Лесковчана.”

У оквиру поменуте едиције - „Наша реч” објављује (1994) и другу књигу Саве Димитријевића „Баче поголеме од сокаци”, а те исте године, Удружење писаца општине Лесковац, објављује му трећу књигу „Подсисарчани” са поднасловом као и код две претходне књиге: „Људи и сокаци старог Лесковца”. Годинама већ, „Наша реч”, из броја у број, објављује надахнуте текстове Саве Димитријевића под насловом: „Из старог Лесковца”, текстове неуморног трагача, неодољивога заговорника, оданог штитника и брижног чувара свега типичног за Лесковац и Лесковчане.

Сава Димитријевић је један од значајних писаца чија је претежна преокупација, нарочито последњих година, Лесковац и Лесковчани. Наравно, пре тога не заборављамо знамените Лесковчане који су своја најбоља дела исписивали „на лесковачком”: Сима Бунјић, лучоноша Српског позоришта („Дочек краља Милана у Лесковцу”), др Жак Конфино („Мој Јоцко”, „Моји општинари”), Наталија Арсеновић-Драгомировић („Лесковчанин у Паризу”), Сретен Динић („Наша работа”), Драгољуб Трајковић („Ладовинке и фотелјке”), Добривоје Катисазовић („Лесковачке чарламе и заврзламе”), Брана Митровић („Искрице из Дубочице”)...

Међутим, у односу на предратне завичајне писце Лесковчане – Сава је нешто особено; особеност његовог дела огледа се у задивљујућој хроничарској знатижељи и упорном настојању да осветли разгрананавање „стабла” Лесковчана – успех појединих породица и или суноврат других, те увећавање града и угледа његовог по ослобођењу од Турака.

Обићи бројне улице и сокаке, разговарати са стотине Лесковчана, може само стваралац који осећа неизмерну љубав према своме граду и суграђанима и има одговоран однос према задатку који је себи поставио. Као заговорник Сава уме да доведе саговорника у ситуацију да исприча баш оно што је карактеристично за саговорника и његову породицу, као и за комшијске односе и градске ујдурме. Све књиге Саве Димитријевића писане су на лесковачком, и прича тече лако и лакореко, забавно и заводљиво у маниру осведоченог приповедача.

Сава Димитријевић, као и остали савремени завичајни писци Лесковчани: *Слободан Костић Коста*, *Раде Јовић*, *Ненад Кражић*, *Гордана Томић Радојевић* - показују својим остварењима да је изражавање у дијалекту и могуће, и да изазива знатижељу и у срединама у којима се не говори „по лесковчаки”.

Стрпљив саговорник, а издашан приповедач, Сава је литерарним умећем допринео да казивања саговорника буду живописна, занимљива и узбудљива. Он на суптилан начин одсликава дух старог Лесковца, „српског Манчестера”, нарави и менталитет доброћудних Лесковчана, шароликост чувене лесковачке чаршије, милозвучност лесковачког говора којим се Лесковчани служе и данас, и овде, и свуда где се нађу.

„У Лесковац кад дођеш – ил’ ће идеш од реку, ел’ према реку, а десно и лево су север и југ...”

Ваља поменути да лесковачки говор има своју граматику (аутор *Јован Јоца С. Михајловић*), и свој „Речник лесковачког говора” (аутор, професор *Брана Митровић*). Зашто не рећи и то да су књиге Саве Димитријевића спомене на стари Лесковац, кога више нема (у стварности), али га има у памћењу преживелих и потомака им, прерастајући тако у Незаборава! Моје казивање о писцу Сави Димитријевићу, и његовом делу насловио сам: „Сава Димитријевић – лесковачки Фелини”. Приклонио сам се напису „Мој приватни Фелини” извесног *Жарка А. Спасића*, објављеног у „Нашој речи” 20. септембра 1995. године, коме Сава, у посвети, поручује:

„На Жарка Спасића што у Београд живи, а на Лесковац стално мисли и сања плескавице, ћевапи и кои ти незервативи на цкару.”³⁹⁸

%

Иако је Димитријевић највише познат као приповедач и зналац лесковачког говора, писао је и песме међу којима издвајамо песму: „*Прва ноћ, друга ноћ... жена*”.

*Ти си као радост, као јутро, као река, као срећа
Кад помислим да ниси, да те нема:*

³⁹⁸У чувеном Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва Д. Трајковића помиње се и С. Димитријевић: „Поред раније поменутих песника и приповедача, у нашем стварању су објавили своје песме: Никола Цветковић, Првољуб Пејатовић, Димитрије Тасић и још неки који нису издали посебне збирке, а од приповедача Сава Димитријевић и други. Сава је недавно написао и драму „Верглаши” која је прошле године приказана у лесковачком Народном позоришту, Преглед...стр. 123.

*Враћаш се у мене као ватра
Прво мала, а после све јача, све већа!*

*Па кад те већ има
Кад ватра из усне пређе у вене
Нема више земље, нема више неба
И нема до тебе ни једне жене!*

*И све се пред тобом у пламен претвара
И у грчу губи
Па смо онда једно, па смо онда исто
Као обала кад обалу бљеском сунце љуби!*

%

Четири године после тога, 1957, Сава Димитријевић, у 21. години, пише причу коју Димитрије Тасић, главни уредник, објављује и у – свечаном броју 2003. године.

%

Зашто је Димитријевићева прича привукла пажњу главног уредника Нашег стварања? Најбоље би било да прочитамо Савину „Дводинарку”:

„Дечак није помислио да је ово десети дан откако (овамо) продавац долази. Он је само обратио пажњу на његове велике бркове и закључио да би од њих испало прилично гнездо за неку птицу. Онда је нешто лупнуло, али се дечак није покренуо. Знао је да се то мајка пресвлачи и да ово сигурно шкрипе врата шифоњера. Затим се навалио на ограду и опет погледао у његове бркове.

-Што не идеш негде? – рекао је продавац бомбона.

-Нећу!

-А што? Видиш да је време лепо...Твоји другови се сигурно играју...

Али дечак није одговорио; само је напућио усне и плънуо на једног мрава.

-Иди негде – рекао је опет продавац.

-А зашто?

Очи човека одједном су се збуниле.

-Зашто! – рекао је он

-Да, зашто! – поновио је и дечак кога је ово занимало.

Онда му се учинило да је мама отворила прозор. То је помислио зато што је продавац погледао у том правцу. Само није могао да разуме зашто су његове очи одједном тако засветлеле.

Затим су обојица погледали у небо.”

III

ХУМОР У ДЕЛИМА САВЕ ДИМИТРИЈЕВИЋА - Један од најпознатијих и најбољих лесковачких писаца *Сава Димитријевић*, дугогодишњи новинар и уредник Радио Лесковца, у књизи под занимљивим насловом „*Баче поголеме од сокаци*” (људи и сокаци старог Лесковца, Наша реч, уредник Михајло Дедић), записао је много занимљивих згода и незгода. Писао је језиком препознатљивим за југ Србије, односно лесковачки крај, а по властитом признању, све његове приче су - истините. Из те занимљиве књиге, која је можда и понајбоље дело Саве Димитријевића, издвајамо неколико прича:

%

У Владу Дераклију, кројача, заљуби се нека девојка. Влада леп, па га нема колко је леп, ал не воли онуј девојку и цабе што она толко облиће око њега. Да би га придобила - девојка му даде црвену јабуку. И како изеде онуј јабуку, Влада се разболе и које све не чинише да оздрави, ал ништа, не може да остане жив - и умре.

На вашар, на Панађуриште куде станицу сабере се бели свет. Од воловска кола, таљиге и шпедитери и купови од паприка, парадајзи, краставице, лубенице и кое ти не вође и кое ти не све - не може се прође, а од мириси од плескавице, ћевапи, кобасице, ражњићи, вешалице и све што може на цкару да се пече - не може се издражи. Куде Дедићеву ливницу рингишпили, точкови зашвајјсовани на дугаче металне мотке закачене за гвоздени стуб да се вртив у круг и да ги ники не украде. Па циркуси се мики маузи и разноразни циркусанти - све се тој врти и трешти. Пролећни и јесењи вашар кд је на Панађуриште се собере и цел белосветски свет - ситничари с „нирнберај”, ситни и крупни лопови, цепароши, сецикесе, преваранти, цандари, гатарике и врачарице.

„Срећно па нећке

За мушко за женско

За младо за старо

Срећа те гледа

Ђаво ти неда

Врачарица гатарика све погађа, све казуе: колко ће година живиш, колко ће прођеш у живот.

Та, кое, да ти причам:

Имаш двојицу душмани. Један плави, други црномањас. Један ти улази муштерија, други ти излази! Тури неки динар на белег! Све ти има казуем!

%

Благоје воли да попије и тој - из врчву. А по села кд иде сс Славка Шаторче да продава ситнице и другу робу - пијев ракију из црепуљу. За тој по кафане и казујев да је Благоја Вашарски сс другари пет женски мираза попија. Кд га мајка Цвета, жена Загорка и деца викав да иде дома пијан и кд улегне у кућу - све је весело. Нема тепање, нема викање и

јурење, нити па бегање и криење по комшилук. Сви су дома и све је по ред – тон – баритон, тон – баритон све пет ћерке певав песме које гим Благоје каже, а највише је волеја „Шано, душо, Шано”.

Кд се на Благоју роди прва ћерка, Брана, баба Цвета сви прозори на кућу отвори – да чујев комшије што се родило девојче. А кд се и пето девојче, Вида, роди – комшије и другари му, по кафане, казуев:

-Леле! На Благоју ће зетови уши да изедев! – пето женско се родило!”

А Благоје Башарски отиде у циганску малу, викну банду и доведе музиканти на други брег и казује гим:

-Свирите, бре! – нек се чуе и нек се знае да је Благоја Вашарски добија и пето девојче!

И свире циганска банда на други брег, трубе ће се распрштив од дување и гочеви ицепив од ударање с тупани. И не смо комшије и чаршије куде Славују и Зајци, него све до Споменик се чује како се Благоје весели за пето девојче.

И живе 85 године, ал му ни едн уши не изеде, него му ћерке волив и чував!

%

Милан Мазнић воли да попије, а највише се весели у хотелу „Круна”. Цигани кд чујев да је у кафану - саберев се и цело Подворце иде да гледа како се Милан весели. Из Подворце је и музика сс трубача Шефкета.

-Марсељезу! Марсељезу ми свирајте! – казује Милан.

Шефкет и цела музика свирив му „Марсељезу” и било коју песму оће да чује. Милан је највише у друштву Душана Чолака, касапина, у дрвену касапницу над реку куде мос. И едев они и пијев и на Милана се пријела цигерица од теле.

-За тебе, Милане, ако треба и теле ћу да закољем! – казује Душан Чолак.

И ткој и направи - доведе теле, заклаше га куде реку, извадише из теле цигерицу и онакој још врућу испекоше гу на цкару куде ноћне ћевапције.

У поноћ Милан и Душан Чолак отидев сс фијакер у Светоилијску цркву. Милан улегне у дзвонару и повуче конопац и зазвони дзвонара у поноћ, дзмни дзвонара и од силно звонење град се пробуди и узбуни. Јер, дзвонара кд дзвони у тој доба и у било кое доба кд неје време за тој - тој је или узбуна или мобилизација. Ујутру, Милана викнев у општину и он плати казну што је у нић кд му нее време звонија дзвонару Светоилијску.

Милан много време проводи по кафане – ако га дом не испрати музика, ондак га пијаног донесе неки од пандури. У кафани му се пријатељи и други гости обраћају за лекарску помоћ.

-Докторе! – казуе му еднпут ники кафански гост – много кашљам, начесто сам заневаљаја, назеб ники може бити!

-Добро је кд кашљаш! - казује му Милан.

-Како добро, докторе! Кд ме уфати кашаљ не могу до ваздух да дођем!

-Е, сг ће видиш за које је боље да кашљаш него да не кашљаш! - казује Милан и наручује да дође фијакер. Седоше у фијакер и отидоше на Светоилијско гробље. На гробље искочише из фијакер и Милан казује:

-Јованееее! Јоване, кашљаш ли, бре, како си!

Ал, из гробље – ништа се не чује.

-Живадине! – вика Милан - кашљаш ли, Живадине, како си, бре, Живадине!

Из гробље - па се ништа не чује.

-Ете - казје Милан на онога што је пошја с њега из кафану - ете, чујеш нешто, јавља ли се ники, жали ли се ники на кашљање, чу ли се Јован, јавља ли се Живадин!

-Не чујем ништа! - казује онј човек - не чујем ништа и ники се не јавља!

-Ееее! - вика Милан Мазнић - и не мож ги чујеш - они не кашљав и нема ги више. А ти кашљаш и туј си. Добро је. См ти кашљај и ништа се не секирај!

%

Тома Ципулка кд се напије цели штосеви паре од иљадо и две иљаде фрља у шпорет. У јесен закла свињу, направи вешалке и спржу и викну Бошка Јаћимовога, Леку берберина Каракеју, а њи се нагъете и Мика Каракеја. На астал све што од свињу може да буде - изнесе се. Жена на Тому Ципулку донесе бокал од три четири кила вино – ладно, дирек из бчву у подрум, пени се. Она донесе - они попише. Савка донесе и други болак - они га попише, побрго него онј први. Бошко Јаћимов и Лека Какакеја - суви бурићи. Све што се изнесе на астал, а нее вода – они одма попиев. Тома Ципулка казуе:

-Савке, донеси други бокал!

-То је трећи! - казује Савка.

-Добро, Савке, донеси трећи бокал!

Савка стоји пред врата, а Бошко Јаћимов казуе:

-А, не, не, Савке, немој да доносиш, више не можемо!

А Тома Ципулка диже руку па акну у астал - све се чаше окренуше наопачке.

-Па, добро, бе - вика Тома Ципулка - кој је овдена наређује и господари, мајку му! Савке - донеси! Ја сам газда.

У собу - зорт. Седиш туј и нема мрдање док Тома не каже да се иде. И ткој - до пладне едење и пиење!

%

Сава Димитријевић, тај виспрени лесковачки новинар, приповедач и песник, записа: „Оној што је имало да буде - дође и беше!”

У Поп Стевин сокак смо Кевче Пикљаче имала фини граматички говор. Она никад не казуе: „Жико!”. Него: „Господ Жиико!”. А увече има да искочи на сокак и децу учив како да се држив кд шетав с младићи или играв.

-Ако играте - то морате ооооовааако, па ооооваааако!

И кад прекара деведесету годину, Кевче Пикљавче, обуче старинску српску ношњу - на њума пинђурица, либаде, фес, тепелук, сат и ланац. Иде код рођаци у гости, а куде Жику Брку кд отидне поседи и по неколико дна. Стално накашљује и на Дару, Жикину жену казуе:

-Ете, снајке, идем, кашљам и викам - и до године!

%

Кд Коле Кука седне с другари у Дорину кафану, ел у кафану на Владу Шатора и Влајка Дунију - ники не сме да шукне! И блек музика мора да буде!... Куде њега се вино не пије из килаш него см из балони и у шашу обавезно по кришка од јабуку - да на вино извуче киселину.

Коле Кука, Циле Цоца и другари гим кочијаши, матрапази и фијакерис ти узев блек музику и отиднев куде Циле Цоцу у Кајсин сокак. Музика не престаје. Небо се кида од трубе и ударање у гоч.

-Милке! - вика Циле Цоца на жену си - испрегни коња и одведи га у шталу!

Милка испрегне коња ис фијакер, одведе га у шталу и да му да еде. Циле, Коле Кука, Алекса Ђелаш, Влајко Дунија, Влада Шатор и другари гим ударив на мезе и ракију.

-Милке - казуе Циле Цоца кд му се жена врне из шталу - сг да испржиш едно четерес - педесет јајца - да едемо ко људи!

...Милка јајца не пржи у тигањ, него узне тепсију и крши јајца, а она падав, падав у тепсију. А тепсија - колко астал широк - толко и она зафаћа.

%

У много верзија, у бројним причама, па и књигама, описан је део живота фамилије Мите Бурета. Једну од верзија прибележио је и Сава Димитријевић.

На Св. Илију, на сабор куде Светоилијску цркву, слеже се народ. Кабезе и кликери, крушке чеклике, диње и лубенице.

На сабор и Мита Горчић, ђевапчија. Ради цкара - ђевапи, плескавице и колбасице. Еде се више него што може да се изеде и пије се колко кој може да попије. Мита казује да може буре пива да попије.

Другари му викав да не може. Притисла врућина. Упекло. А Мита пије, пије - и попи пиво, а празно буре пушти низ Светилијски пут. И стркаља се буре, отиде низ пут, а на Миту остаде надимак - Мита Буре!³⁹⁹

³⁹⁹ О раду новинара и писца Саве Димитријевића, добитника бројних награда за књижевно стваралаштво, писао сам у Политици, али и неколиколистова и часописа и притом посебну пажњу посветио његовом познавању лесковчаког дијалекта, али и уметничким вредностима његовим дела, која су својеврсна хроника старог Лесковца.

ЉУБИША ДИНЧИЋ

I

Љубиша Динчић, новинар, публициста и писац. Рођен је у Лесковцу 1951. године. До сада је објавио књиге – драма Државна тајна, Живео народ и Прељубници, а аутор је великог броја радио драма. Његов позоришни комад „Државна тајна” игран је на сценама у Новом Саду, Београду, Крушевцу, Куманову и Лесковцу. Аутор је романа *Уклето* и књиге *Бела земља* (белези).⁴⁰⁰

Динчић је аутор монографије „Школа поред реке“ написане поводом 100. годишњице ОШ „Светозар Марковић“. Добитник је октобарске награде градова Власотинца и Лесковца за новинарство и драмско стваралаштво.

II

БЕЛА ЗЕМЉА - „Обично се дарују драгоцености. Зато није чудно што је византијски цар Манојло Комнен поклатио Дубочицу Великом жупану Стефану Немањи, А царица Милица, опет, са синовима Стефаном и Вуком, даривала је Поречје руском манастиру Свети Пантелејмон на Атосу. Грци су нам оставили Ашане, Римљани путеве, водоводе и тврђаве, Дарданци конопљу, Турци ћевапе.“⁴⁰¹

%

И пре, а и после, за плодну лесковачку равницу, често се ратовало. Римске легије заменили су крсташи. Турци, аге и бегови, углавном су живели у већим местима, али су будно мотрили на свако село, а нарочито на све што ради ово плодно поље. За земљу су ратовала и многа села међусобно. Људи су гинули свесни да им она живот значи.

%

⁴⁰⁰Љубиша Динчић новелом или малим романом *Уклето*, загледиан у тајне лесковачке котлине, испишује доказе за једначину по којој се изводе тачне формуле и сразмере непријатељских сила пред којим човек нашег простора нема куд да се склони. Живот је вековима био тежак и уклет, како у Лесковцу, тако и у целој Србији, услед чега ни смрт не успева да стави тачку на патње људи које је тај живот изневерио. Отуда визија бесмртности као последице зле силе која има натприродно порекло и подиже мртве из гробова, ако већ сама природа, заједно са већ уобичајном издајом лепих очекивања од наопаке судбине, није успела да засити глад за смисленим животним расплетима, како би се упокојила душа смртника. (...) Бајковита повест Љубише Динчића игра на карту препознатљивих превредновања повести на крају бурног српског двадесетог века. (...) Код Динчића је видљива тенденција да кроз пример Јефимијевог доба, пуног злодуха српске давине, ратно Огњеново спасавање и поратно његово страдање, уз три доказна става, изведе једначину на поуку читатеља; и то није лоше, утолико што није афектирано ни претенциозно. Писац је применио средства која одговарају достигну циљу, за који се на сву срећу, мудро определио. (*Напомена: Видети опширније о роману Уклето, Филекс, Лесковац 2004, у приказу Драгана Тасића, Формула уклетости у три доказна става, Завичајни круг и српске теме, Филекс 2006*)

⁴⁰¹ Љ. Динчић, *Бела земља, белези, Филекс, Лесковац 2004.* (почетак књиге под насловом *Уместо предговора - Чари Дубочице*).

Свакоме је свој родни завичај леп. Мени је овај најлепши. У то сам се уверио тек онда када сам га упознао. Да би га и други упознали, написао сам ову књигу. Јер никада не би сазнали за рајску лепоту бројних крајолика, села и заселака, цркава и манастира, записа, река и потока, на стотине кладенаца, на хиљаде добрих људи.

Зар да се не исприча прича о туловским мостовима. Село је светски рекордер по броју ћуприја. Ту се из недра Кукавице просипа оловна руда.

Да ли би неко поверовао да у нашем крају постоји извор слане воде. О оним лековитим да и не говоримо. Има их безброј, а оне најпознатије људи зову бањама, зато што лече неке болести које медицина не може.

Постоји село, зове се Велика Сејаница, које има своје локалне ветрове. Даник, топао, стиже са Медитерана, и ноћник, који дува само ноћу и освежава доносећи хладовину Чемерника и Острозуба. Зато у овом селу рађају банане, смокве, киви.

Зар би ико поверовао да испред Дрћевца понире река, а појави се опет тек на излазу из села. Дупљанчани (Живковчани) су Јабланицу померали три пута рукама даље од села да им више не би наносила зло кад набуја.

Данас више нико не би поверовао у причу да је некада у лесковачком пољу рађао пиринач, у околини Великог Трњана гајила свиlena буба, да је код Рудара постојао рудник злата и ту одмор проводио цар Јустинијан, да село Кутлеш има највећи храст на Балкану, а да су због лековите воде у црквеном дворишту туристичке агенције годинама доводиле госте. Можда је невероватно, али је истинито да су крај Белановца некада живели црни људи пореклом из Африке. Још постоји њихово црначко гробље. Овде су, у нашим селима, у давна времена, живели високи и крупни људи, који су се називали циновима.

А, да ли би се чуло за лесковачку Свету гору – Јашуњске манастире, подигнуте још 1517. године, или за причу како су животописани. Два златника са ликом Александра Македонског, пронађена код Јарсенова, чувају се у музејима у Бечу и Загребу.

Наши сељаци, којих се многи грађани стиде и гледају са омаловажа вањем, данас су професори универзитета, угледни лекари, уметници. Наш је човек главни дизајнер у Адидасу, а младић из Кутлеша први стручњак НАСЕ...

Али, у нашим селима живи и велики број странаца, Немаца, Руса, Холанђана, Португалаца, Украјинки, којима је овај крај постао ближи од завичаја.

Зашто – бела земља?

Има је свуда наоколо. Од ње су најбоље црепуље, цигле и цреп. Користи ла се као шампон за прање косе, возила до Велеса, и тамо производили тањире. И Хисар је бела земља. Бројна умишта и глиништа, има их у сваком селу – су бела земља. И кад нас авакав посматра с висине, поља пластеника су бела земља. На њој стојимо, поносни родног краја. Зато су настали ови белези.”

III

ИСТИНА О СЕЛУ - Људи срећније руке, рођени под срећнијом звездом, одњихани у бољим колевкама, крену светом, обиђу многа знаменита места на овом земаљском шару, запишу своје утиске и од тога направе литературу. Ону, не тако честу, путописну.⁴⁰²

Почело је то на овим просторима са Љубом Ненадовићем, његовим Писмима из Италије, наставили су потом Исидора, Раско, Црњански, Десанка и још по неки значајнији српски писац и путописац. ...Љубиша Динчић није имао амбицију да уђе у круг поменутих, а ни пара да обиђе она места о којима су они писали и којима су се дивили, и своје дивљење записано понудили читатељству. Пише о селима нашег краја.

И, ево већ неко време, из броја у број Наше речи, читамо његове сјајне, лирски надахнуте, људски топле текстове о селима. О селу се много причало и писало, много се прича и данас, сва је прилика да ће се о селу причати и писати и у времену будућем. Али како, на који начин причати и писати о селу? Брана Ловренски и Милош Тасић су писали о селу у најбољим манирима соцреализма у новинарству и новинама. Жика Лазич и Душан Савковић су о селу писали са увредљи вом иронијом до карикатуралности...

(...) Љубиша Динчић избегава све ове замке, зналачки и професионално. Перо искусног новинара и врсног znalца села, сасвим сигурно и без подрхтавања, исписује сјајне странице о селу у свом и нашем невеселом времену и на овом не баш срећном простору.⁴⁰³

Има у тим текстовима изврских описа природе, чеховљевски интонира их, оригиналних досетки о лубеницама које се сунчају, врцавих дијалога са саговорницима. Уме Љубиша Динчић да разговара о свему што мучи сељака. Нађе за саговорнике и оне који су се тек сада сетили да су са села, да имају њиве и ливаде, воћњаке и винограде, да мотика нема уграђене чипове већ обичну дрвену држалицу и да се њоме веома једноставно

⁴⁰² Светолик Станковић, Истина о селу, рецензија, Љ. Динчић, Бела земља објављен, стр. 211.

⁴⁰³ А прича би могла да почне и овако. Из завичаја, црнотравског Брода, после неких свађа и сукоба, бунише се неки и љутито кренуше низ реку до прве долине. У земљи мекој као душа закопаше ратне секире, па исукаше риљаче и мотике. Место се у почетку зваше Буниброд, по некој Буни, она је, тражећи свој изгубљени брод изгубила живот у Туловској реци, која тада беше велика и плавна. Они горе, који осташе у раљама Чемерника, причали су да доле, у равници, постоји још један Брод – Буниброд. (*Бела земља, Буниброд, стр. 50*). Ћути Морава и не дозива се са голих висова. Исповедају се немо у кориту тмине, међ врбама, још се учи да корача новим стазама у песку, огрезла у греху својеглавих зулума. Окреће главу, узмиче кротитељу и наставља да дангуби сама у црини. А кад запени од глади, маштајући да поново удари на стубове оронуте ћуприје који висе у ваздуху, застаје понижено и опет ћути. (*Бела земља, Дрњевац, стр. 56*). Окружило се Хисарско брдо прилегло од умора ветерничким поречјем и ваздан дрема све до Игришта, пратећи магистралу реке. Ленчари попут мрзовољног шарова, коме ни августовска жега у подне не смета на усијаном пропланку. Гологлаве брегове није страх од Кукавице док се у магли облака крије. Не хају ни за горостасан поглед, који пратећи брине о долини и пази је као пастир своје замишљено и уснуло стадо. Не чује се ни пој Ветернице док прескаче спрудове, играјући се украсним камењем, бежечи далеко од врба по којима се отимају славуји, гласно говорећи поруке несрећних љубавника, које више нема ко да чује. (*Бела земља, Горња Бунуша, стр. 60*).

рукује, па је се треба прихватити без предрасуда, да би се преживело у овим тешким и мучним временима.

Али Љубиша Динчић не карикира, не подсмева се ничему и никоме, покушава да све разуме и да свему да свој, лични печат казивања. Блесне овде – онде понека саркастична реченица, исплива на тренутак иронија осенчена благом сенком свакидашњице, али све је то са мером, јасно видљивом намером да аутор поштује своје саговорнике и да о њима пише са великом љубављу врхунског професионалца.

Динчић не драматизује своја казивања о селу али и не улепшава. И ту је негде, на средини, заправо тамо где је најчешће истина о селу и сељаци ма. У томе је заправо, највећа вредност ове књиге.

IV

ПРИЧА – ДОКУМЕНТ СТВАРНОСТИ - Приповедање, као чин уметничког казивања, може бити измишљено, игра маште, слободна имагинација, а то значи да прича која се чита може бити занимљивија од стварности. И обрнуто, то може бити верна копија стварности када се кроз читање доживљава као нешто што је препо знатљиво, блиско, али не на начин како је то аутор текста изразио.⁴⁰⁴

(...) Љубиша Динчић, опчињен снагом писане речи и по вокацији човек који је заљубљен у писање, своју велику причу у књизи Бела земља казује полазећи од стварности, документарних и традицијом сачуваних материјала, са жељом да од тога сачини „нову” стварност, истиниту, али и лепшу. Он пише књигу за памћење, али и за ново ишчитавање када се то осети, или подсећања ради.

Авантуристички дух Љубише Динчића испољава и као човек и као писац – новинар – пејзажиста, определио га је, пре свега, на упознавање ближе са традицијом и стварношћу свега што битно карактерише и одређује животне средине, односно насеља у лесковачкој општини.⁴⁰⁵

(...) У исто време, то је књига која има 55 посебних, одвојених прича. Зато се и може читати не само од почетка него и од случајно отворене странице.

(...) У намери да на свој, новинарски, али и поетски начин прикаже стварност рурарне средине лесковачке општине, писац преплитањем и компоновањем свог приповедања у композицији и структури која је

⁴⁰⁴ Јовица Ђорђевић, *Прича – документ стварности* (део његове оцене Бела земља објављен у књизи), стр. 209-210.

⁴⁰⁵ Љ. Динчић, одломак из приче *Барје, на дну Кукавице*: „Тамо где жедна планина силази у преграђену реку да се напије и нагледа воде, стално бежећи од своје усијане сенке по дану, као ножем пресечена, губи се и престаје од умора горостасна стрмина, газећи ваздан питоме и насмејане вирове. Кукавица повела Црцавац и Калуђерце да се заједно огледају и сликају у уснулом језеру. У том загрљају без речи, бојећи се таласа и ветра, сити дивљине, пошли на први додир и виђење са Барјем. Вођени путем преко заустављене реке, стигоше до дна планине. Ту почиње село, а наставља се, у бехару снегова, оругличким путем ка зениту, нижући брегове у касу кроз маглу и камење. (...) Језеро се довија и досађује, излежава у колевци и одмара на узглављу од бране. Тишину каткад пробуди јато лиски које долазе на купање, а кад им дође време за обедовање, нестану у дубини, па кад се насите, одлете некуд пловећи празним небом.

препознатљива од самог почетка, настоји да свој лични ефинитет, као лирско поетском осећању и доживљају повеже са традицијом, реалношћу и причом својих јунака, која је, такође, врло често оригинална и делује освежавајуће.

V

ЖИВЕО НАРОД - Писање драме није нимало лака ни једноставна физичка и ментална дисциплина, тим пре што је историја човечанства једна крвава драма у континуитету у којој су главни актери углавном преживљавали а мали и убоги статисти страдали као јато комараца опрошено атразином. У тако трајном и ломном времену, чак и судбине појединих народа биле су безначајне, о појединцима да и не говоримо. Синоним за то зло које је узрок свему, а које вековима долази из мрака и хладноће је власт, а све људске судбине су у узрочно – последичној вези управо са том влашћу. Под условом да је ово унапред речено тачно, суштинско питање могло би бити, нису ли сви људски напори узалудни ако је судбина неизбежна и шта може појединац омеђен краткоћом живота и својом немоћи пред том историјском Горгоном. У оваквим ситуацијама немоћни су склапали крила, а храбри појединци, ако не друго, узимали перо у руке и део те историје постављали на литерарни анатомски сто. Тим чином претварали су се у Кафкин кавез који је почињао да јури своју птицу.⁴⁰⁶

Кад је пре неку годину лесковчаки новинар Љубиша Динчић написао своју прву драму „Државна тајна” знао је добро да је то најтежи књижевни род који најпре подразумева добру дозу талента и нешто више занатског искуства. Тај текст постављен је у лесковачком Народном позоришту и одигран је четрдесет пута што се мерено неким параметрима може сматрати успехом ако се зна да су поједини текстови великих аутора само премијерно извођени и никад више, бар на сцени поменутог позоришта. У то време код Динчића се јавља права књишка амбиција и као резултат тих његових напора имамо и текст друге драме под насловом „Живео народ”.

Кад већ имамо и други драмски текст, сасвим је извесно да се не може заобићи навика поређења у смислу питања има ли напретка у овом духовном предузећу. Могло би се рећи да има у смислу што аутор приликом писања „Државне тајне” није имао на уму неке принципе Аристотелове поетике у смислу поштовања јединства времена, простора, места и радње. У драми „Живео народ” ови принципи су у доброј мери заступљени, а ако се томе додају и добро одмерене и распоређене дидаскалије, напредак је више него очиг.

⁴⁰⁶ Станко Миљковић, Сваки кавез јури своју причу, рецензија, Живео народ Љубише Динчића, Наша реч, Лесковац, 2002, стр. 49. *Напомена:* У књизи је објављена и комедија „Прељубници” која има само два лица. Параскева Станимировић Перка, супруга обрачунског службеника и Влајко Станимировић Влајче, супруг, рачуновођа. Стоји ауторова напомена: Сви ликови су истинити, само је прича измишљена. Укупно има десет слика.

Иначе, сама драма „Живео народ” је једна снажна метафора о још свежем времену које смо на размеђи двадесетог и двадесет и првог века слуђени преживели, метафора о времену у коме су комунисти отпевали своју последњу националистичку лабудову песму, којом су један народ гурнули у гето и безнађе.

Кроз причу о малом провинцијском циркусу и његовим актерима, испричана је управо прича о нама самима, прича у којој аутор није понудио неку нову наду, а нада нам је данас најпотребнија. Иако су актери драме талог са дна људског живота, појединци међу њима комуницирају лепом књижевним језиком, што на крају не сме да чуди. Међутим, поједини ликови говоре и својим кућним дијалектом, па се то може узети као мана овог текста. А сваки читалац ће моћи да се одреди према овом тексту, тек кад драму као књигу буде имао у рукама.

VI

УКЛЕТО - Најдраматичнији моменат романеског првенца Љубише Динчића „Уклето” јесте само проклетство, усудност или дословце насловљена уклетост. У дубини бића сваког његовог лика постоји једна тајна у коју је немогуће проникнути, да се нико не може, без остатка свести на своје видљиве поступке и да се прича о њиховом животу у књижевној стварности овог дела расплиће строго судбински, односно фатално.

Градећи своје дело од неколико међусобно преплетених приповедних и временских равни, аутор то чини издижући их симболично до уклетости породице, поднебља, читавог света.

Овај наоко препознатљив оквир у коме се одвијају све познате равни послужио је аутору да причу обликује лирски, поетски и уметнички вредно исказом древне бременитости поруке да је све морало да се догоди, ако се збило.⁴⁰⁷

%

Сваке године у исто време, после великих летрњих спарина, река је почињала да тече. Увек у дане Преображења Господњег. Изненада, у песковитом кориту, трапави и стидљиво, бирала је пут по средини кроз олињалу и напуклу тињу, бежећи од урушених и полеглих обала. Вукла се тромо, ваљала у прабини мрзовољно, са сувим лишћем, и прљава нестајала низ гологлаву падину, кроз тајновите врбаке, иза Петрове воденице. Односила је жгар и сву летњу штроку, којом су је суворечани затрпавали, да је понизе и осрамоте одмах на почетку лета, а после првих киша.⁴⁰⁸

⁴⁰⁷ Саша Хаџи Танчић, рецензија, Уклето, Филекс, Лесковац 2004.

⁴⁰⁸ Љубиша Динчић, почетак романа Уклето, Филекс, Лесковац 2004, стр. 7. *Напомена:* Роман је аутор посветио супрузи Љиљани.

МИХАЈЛО ДОЈЧИНОВИЋ

I

Михајло В. Дојчиновић рођен је 29. септембра 1934. године у Броду, општина Црна Трава. Основну школу учио је у Броду и Предејану, а гимназију је похађао у Лесковцу, Чачку и Шапцу. У Новом Саду је завршио средњу медицинску, а у Београду Вишу медицинску школу. Студирао је филозофију у Београду и Скопљу. Правни факултет завршио је у Нишу. Као средњошколац, у Шапцу и Новом Саду привлачи пажњу књижевне јавности. Његов књижевни рад заступљен је у заједничким збиркама: *Песмопис* (Лесковац 1977), *Глубочица између обала* (КК Глубочица, Лесковац 1986, 1988, 2003 и 2004) и *Збирци радова лесковачких писаца* (Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 1988). Песме су му превођене на француски и македонски, а приче на руски језик. У раду књижевних клуба био је ангажован као члан Управног одбора КК „Светислав Вуловић“ у Лесковцу, члан Управног одбора и председник КК „Глубочица“, члан Управног одбора Удружења писаца општине Лесковац и члан редакције листа за књижевност, уметност и културу Помак. Од значајних књижевних награда треба поменути Октобарску награду Лесковца и Златну значку КПЗ Србије.⁴⁰⁹

II

КЊИЖЕВНИ РАД – Дојчиновић је објавио следеће књиге песама: *Сунчева река* (Социјален борец, Битољ 1971), *Звездане кише* (Просвета, Ниш 1974), *Шапат брега* (Културни центар Лесковац 1977), *Заустављено време* (Литера, Ниш 1979), *Вертикале* (Нова просвета, Београд 1988), *Помоћни зов* (Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 1991), *Одбегле тишине* (Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 1994), *Љубав на мрављи поглед* (Удружење писаца општине Лесковца 1998), *Уштакове шуме* (Филекс, Лесковац 2004) и *Додури* (Филекс, Лесковац 2006). Објавио је збирку прича за децу и младе *Венац од звезда* (Удружење писаца општине Лесковац 2004), и романе *Требежина* (Филекс, Лесковац 2008) и *Мртвица* (Филекс, Лесковац 2011).⁴¹⁰

%

Михајло В. Дојчиновић је песник који је своју присутност у поезији потврдио са седам збирки песама. Овај песник је од почетка бављења поезијом изабрао сажет песнички израз, онај чија су изворишта у поезији Момчило Настасијевић и Васко Попа. Поезија овог песника окренута је човеку и животу, дакле оној непоновљивој и божанској лепоти којој нема прамца. Отварајући се према свету, овај песник истовремено одређује свој

⁴⁰⁹ Михајло Дојчиновић, Мртвица, Филекс, Лесковац 2011, стр.120.

⁴¹⁰ Михајло Дојчиновић, Мртвица, Филекс, Лесковац 2011, стр. 120.

однос према њему и однос света према оним загонеткама које би песник да разреши и осмисли.

*Изнад темена
камени нишан
у небо*

*Беоњаче Чемерника
као глад
огњем разарају равнице*

*Јека земље
у зебњи*

(Камени нишан)

Песник је свестан да му је суђено да дели судбину свог народа и отуда чини покушаје да јасније дефинише координате оних веза којима су људи крвно везани за постојбину. Овде није реч само о историјском памћењу, већ и о хуманистичкој димензији самог песника и о његовој решености да поезијом искорачи из опне властите судбине, да одбаци скромну кућицу пужа и да слободно дише под озвезданим небеским сводом. Песник мора да се жртвује зарад лепоте, њему су страни егоизам и нарцисоидност. Он је свестан да од лепоте и живота може очекивати све само у случају ако им се и сам преда искрено, без остатка. Посебно ваља указати на слојевитост поезије Михајла В. Дојчиновића. И песме у овом избору потврђују да он врло успешно преплиће интимно и рефлексивно.

*Из погребне ноћи
обале
измамиле месечеве сокаке*

*Каравани
приближили ћувике
злаћаним стазама*

*Од чуда погледи морнара
остали заковани
у звезданом ињу*

(Звездано иње)

Покаткад осетимо у његовим стиховима и благу печалбарску тугу и сету, ону коју је понео од детињства из црнотравских успаванки. Каткод се овај песник окреће прошлост, он то чини једино из разлога да боље протумачи стварност, јер тешка је и неописива грешка заборавити корене.⁴¹¹

⁴¹¹ Др Славољуб Обрадовић, Траг у времену, Зборник радова лесковачких писаца, Удружење писаца Лесковца, Лесковац 1998, стр. 13.

III

УШТАПОВЕ ШУМЕ – Михајло Дојчиновић у свакој својој збирци задржава језик и ток и остварује поезију препознатљивог сензибилитета и лирског штимунга у коме се мисаона нит провлачи једним снажним током, али и садржи нове акценте и нове валере. Он је у збирци „*Уштапове шуме*” препознатљив али и на известан начин нов. Он је благо замишљен, увек отворен према доживљају, али и склон необичним језичким склоповима, ствара углавном лирске минијатуре које се одмах не отварају поимању и које захтевају пажљиву сарадњу читаоца, изазивајући асоцијације на дубоко запретење доживљаје и осећања.

У овој збирци „*Уштапове шуме*”, чији и сам наслов изазива различите асоцијације и позива на размишљање, Дојчиновић је нешто отворенији, ако се тако може рећи, према читаоцу и сам открива смисао и дубоке токове своје песме, али ипак углавном остаје у оним пределима духа, сензибилитета и осећања која су га карактерисала и раније.⁴¹²

%

Збирка „*Уштапове шуме*”, девета у низу Дојчиновићевих песничких књига, садржи 63 песме испеване у потпуно слободном стиху.⁴¹³

Реч је, махом, о кратким песмама, каткад минијатурама, у којима кондензован и непосредан песнички исказ поцртава лирску експресивност збирке. Притом, звуковна језичка димензија Дојчиновићевих стихова, иако не поседује традиционалну ритмичност, изражену, пре свега, у правилном метру и рими, даје збирци посебну субјективност. Песников језички материјал, чести необични склопови речи, спајање наизглед неспојивог, изазивају, како каже рецензент књиге Николај Тимченко, „асоцијације на дубоко запретење доживљаје и осећања”, у песми „*Сећања*”, на пример:

*Звездају сећања над скретницама врелих одрона
игленим кошмарима и ђерданима вратоломних роса
искованих раздања у распрелом ињу ватре
и кораку јагунастих бичева*

Тешко је, намах, растумачити песничке слике и метафоре које доносе Дојчиновићеве стихови и проникнути у њихову симболику и смисао, али њихова учесталост, понављање, енергија којој исијавају, откривају нам, ако уронимо у њих и читамо их од корица до корица, песникову поруку, ма колико она, треперава, у фрагментима измицала нашем поимању.

Ако је наслов збирке срж смисла целине, онда су „*Уштапове шуме*” срећно изабрани наслов, јер ова, на први поглед, загонетна синтагма озрачује целу збирку, дајући песмама које је чине кохезивно својство.

⁴¹² Н. Тимченка, рецензија, *Уштапове шуме*, Лесковац 2004.

⁴¹³ Др Душан Јањић, У знаку светлости и тајанства, Помак, 29/30, јануар-јун 2005, стр. 24-25; Приказ преносимо у целини.

Уштап, *пун месец*, и шума имају мноштво симболичких значења и буде различите асоцијације. Упућују, најпре, на песников додир са природом, на његову блиску везаност за њене феномене кроз чије испреплетане слике и спрегове он одгонета свет и суштину човековог постојања.

С једне стране, наш песник посматра месец, дакле и уштап, преваходно као симбол, преображаја и раста, шуме види као извор обиља и плодности и као посредника између земље и неба. Уштапове шуме, мада део природе, симболизују целу природу, бујну, животодајну, пуну светлости.

Целина збирке је у знаку светлости, сјаја:

*У сјају
ружичиних усана
бисерне године
уткале
чаробне ватре*

Дојчиновићеви стихови купају се у сјају „тек запаљених уштапових шума”, разиграни су облаци, зоре, брзаци, птице, макови, разиграно је „око дана”, кише су раскалашне, ветрови пребрзи, врлетни, кршни; таласају „златне влати траве”, обале су зажарене, планине раскошне, крв узаврела; у располућеном дану царује биље, горобиле – руже, булке, јаглике, маслчак, ђурђевак, божури, траве. Царују и зоре, кад се дан буди, зоре плаве, заплавеле, запаљене, ужарене, заискрене, седефасте, зоре потопа, пропланци зора. Песник „Уштапованих шума” осећа природу живом, динамичном, доживљава је као непресушну животну радост:

*Невидљиви цветови срца
Бокоре травама среће*

Природу, испуњену сјајем и мирисима, Дојчиновић слика разним бојама, али превлађујућа боја његовог лирског универзума је бела. Бели су облаци, галебови, облаци, беле су бреге, руже, реке, голубице, лабуднице” (на прсима белих лабудова љуљашка усамљеног месеца), беле су белине. Доминација белог има очито сврху да се призори сјаја и светлости јаче нагласе у збирци.

У песмама Михајла Дојчиновића приметно место добија небески свод, уз месец, и звезде, тако да песник проширује свој доживљај природе на целу васиону. Плутају, у стиховима, космосом звезде захуктале, заблуделе („сјајне кугле неба”) „разлама се запаљено небо”, „са неба силазе громови”, „камен двори сунцем потопљени”, „на разиграним жицама пукотине сунца”.

%

У његовом песничком сазвежђу чујемо стихове из песме „Докови”:

*Докови
Застају по сечивима стопала*

*Ватре
У узаврелим чежњама*

*Сакривени набори
У усијане научине*

Кроз бројне метафоре и персонификације васиона се оживљава, постаје блиска, уплива се у земне ствари („Залудела сазвежђа/ нестају у бури недогледа/ и уплићу душу/ у непознате ветрове”). Успоставља се нераскидива веза, бришу се границе између небеског и земаљског.

Дојчиновићева књига није, међутим, једнозначна, обележена једино светлошћу. „Уштапове шуме” имају и своју другу страну, додуше мање видну. Символизују и тајанствено означавају нешто што је загонетка, недокучиво, несвесно, нејасно, мрачно. Шуме и ноћ крију своје тајне, несазнатљиве, непојамне („У тајнама шума /језере бисерни погледи/ несмирених снова/ и руку); својим чинима залуђују, обузимају намернике („У венама шума/ стао зачаран поглед), станиште су натприродних бића („Чаробне виле/ шапатима ноћи/ опчиниле дах река/ и сагорелој гори/ подариле сопствена срца). Знак су таме, ноћних мора („Ноћне море/ сузама засениле уштапове шуме/ ветрове несном несанице).

У свет уштапових шума улазе ненадано и самоћа, туга, очај, бол, нарушавајући склад ведрине и радости („Избија бол /у тугу предака). Превагу, ипак, односи светлост као излаз из мрачног беспућа („Капи сунца /разбиле распуклине водопада”, „Стабла ужарених зора /пробудиле звездано гледну висину/ зачету у лишћу бреза).

Тако се у Дојчиновићевим песмама смењују и преплићу светлост и тама, као два вида самог живота, сатканог од среће и несреће, радости и туге. Јарки, пак, призори природе, од којих су саздани песникови стихови, оквир су за његове лирске рефлексije о судару два животна принципа, о времену, вечности, пролазности, смислу живљења.

Збирка „Уштапове шуме”, сликовита и мисаона, приказује Михајла Дојчиновића као песника особеног стваралачког формата.

У једној од својих песама, „Издајека“, Дојчиновић поручује:

*По жити огњева
Прити
Чело земље
У ужегле стабљике
Дланови од жита*

*Испод замрачених капија
Заточена светлост
Суновратни увир сутона*

*Издајека
У оку камени поклоници*

IV

САМОЋА И ЛЕЛЕК ДУШЕ - Наш песник из Брода код Црне Траве објављивао је широм земље у разним листовима и часописима. А сада, пред нама је зрели песник који још има унутрашње снаге и јаку мотивацију да разоткрије, именује и варира своје мисли и снове, стрепње, законе и нагибе душе у овим лирским целинама. Његове посланице почињу песмом насловног емотивног кода - „Поноћни зов” и закриљују се симболичним стиховима који инкарнирају унутрашњу стрепњу и загонетно – болно тајанство недодирљивог бескраја.

Недовољност печалног живота избија из многих стихова концизне мисаоности и лиричности, писаних без риме, али не и без ритма који омогућује ненаглашена интерпунктивност; тај жубор речи каткад је слаповит, каткад стешњени точурак, а она опет мутна вода, силна, луда, болна...

Мада стилски-језички сва у модерној фактури, Дојчиновићева песма изненади нас и неким елементима романтичарске експресије, наговештајем тихе клонулости и стрепње, страсти трајања и повргавања страсти у самој клици, у стрмљењу ка вишем избављењу. Песник је час брижни пастир тужних успомена које раздиру душу, час себар изгубљен усред свог завичаја, скамењен, нестало „у вучјем гласу” у самоћама које „другују по трагу несна”. И тако се у бескрај пред нама одвијају секвенце сна и јаве, ти покидани делови филмске траке, једног осећања”.⁴¹⁴

%

Насловна песма „Поноћни зов” наговештава да ће све поћи од храма живота. А куда? „Полемичке линије живота” су само једна стаза. Дојчиновић не тражи централну тему. Он ослобађа медитацију сваке зависности у свакој лепоти тренутка, медијски изазов, оно што извире из рефлексije песника, из опстојања филозофске мисли, можда из једног стиха који ће зауставити и најкритичнији тренутак који нас упућује на НЕШТО.

Тај лирски кисеоник буди мисао, распреда машту и нуди свој субјект. Та побуна лирског сугерише али не условљава. Ми можемо и не морамо поверовати у мисао постојања таквог живота. Песник каже да је у том „грозничавом говору” метеор „добри живот” („Метеори љубави”).

Срећа ником није наклоњена. Никог није ни издала. Она је дух времена. Човек је доживљава иако „тужне мелодије кидају душу”

⁴¹⁴ Зоран Чановић, Самоћа и лелек душе, приказ, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 33.

(„Дозиви’’). У тој свељудској драми има нешто НОВО. То ново је у несталности мотива у којима су спектарне духовне светлости.

Неисцрпном снагом тумачи духовна пространства. Непрестани изазови су у тумачењу, у претакању, у ненаплаћивању, у напуклинама, у зеленим надама. Можда је то и једини песник коме не сметају парадоксални тренуци. Његове лирске жице дају унутрашњу хармонију, глас носталгије, сан сањалице, пијане ветрове да би „у поломљеним видицима’’ затражиле и љубав и цветни одсјај и „лик сунца’’ („Кап суза’’).

Пред нама је човек у целом свом достојанству. Он није оптерећен сексом, влашћу, јер „ватрене звезде ватрају своје уморе’’ („Ватрене звезде’’). Пред нама је много животних детаља, право богатство лирских мотива и рефлексивна.

Дојчиновић отвара врата живој поезији рефлексивним тоном лирике, његов језик чини литературу, облик песме, изворишта подстицања на размишљање. Поетска реч у доброј спреси са рефлексивним, са животом из којег извире инспирација’’.⁴¹⁵

Песник Дојчиновић пева у песми „Самододури“:

*Гвоздене сенке
Плешу
По ужадима снова
По спиралама осмеха*

*На рези сунца
Разапет дан
Процветава на ружине гране
У нежност
Занемелих белина*

*Зидови зора
Руше мале светове
И мале лепоте сунца*

*У трави остали
Погубљени самододури*

%

Песник Михајло В. Дојчиновић, познат је широј читалачкој публици, јер поодавно објављује песме у многим листовима и часописима. У збирци „Одбегле тишине’’ опевају се разноврсни трептаји немирне људске душе. А песник све то повезује са кретањима у васиони. Све је уперено против застоја и тишине.

⁴¹⁵ Станко Ђорђевић, Звездана зрења укључалих немира, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 34.

У погледу форме, метричке и језичке структуре, стихови су посве модерни. Поједини се, чак, узвисују и над нашим песничким стандардима.

Стих је најчешће избрушен, врло поетичан, а израз стегнут. Уочава се стална песничка тежња да са мање речи изрази своје мисли, осећања и сазнања.⁴¹⁶

V

МРТВИЦА – Мртвица је други по реду роман истакнутог српског књижевника Михајла Дојчиновића. У њему се Дојчиновић, после првог романа Требежина, и надовезујући се на њега, предаје евокацији давно прохујалих времена испуњених вековном борбом народа црнотравског краја за слободу.⁴¹⁷

Слично поступку који примењује у Требежини, писац овде испреда причу поштујући историјске догађаје и ослањајући се на релативна документа, записе и предања, али минули стварност дочарава кроз вешто срочене дијалоге и описе којима повезује нити романа састављеног од низа испреплетаних повести и људских осбина у временском распону дужем од једног столећа, од деведесетих година 19. века до краја Другог светског рата.

Роман је широка, епска слика народних буна и устанака, неугасивих тежњи Црнотравац да опстану, да се избаве из канци окупних завојевача, турских и бугарских. То је потресна драма о житељима овог дела југоистичне Србије изложених покољима и нечувеним зверствима. Мртвица, која је, као и Требежина, стратиште, губилиште, место свирепих злоћина, у роману постаје симбол страдалништва једног народа, али и отпора његовом затирању.

У страдања која чине потку романа, Мртвица је и приказ свакодневног живота народа, његових обичаја, у коме има места и за дирљиву љубавну причу. Као реалистичка инкарнација прошлости, књига Михајла Дојчиновића, пред уметничке, има и знатну документарну вредност.

⁴¹⁶ Проф. др Момчила Златановића и проф. др Тихомира Петровића, Одбегле тишине трептај душе, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 35.

⁴¹⁷ Проф. др Душан Јањић, рецензија, Мртвица, роман Михајла Дојчиновића, Михајло Дојчиновић, Мртвица, Филекс, Лесковац 2011, стр. 119.

НЕБОЈША Б. ЂОКИЋ

I

Небојша Ђокић рођен је 1960. године у Бачевини, код Лебана. Завршио је Факултет одбране и заштите у Београду.

Песме су му објављиване у Нашем стварању, Нашој речи, Помаку, Лучи, Стигу, Свитку, Лесковчанину, Алијанси и Вечерњим новостима. Прву збирку песама „Долазиш из ветра“ објавио је 1994. године у издању „Хата“ из Београда. Другу збирку песама „Недосањани круг“ објавио је 2000. године у издању Књижевне заједнице „Вељко Видаковић“ из Ниша. Небојша Ђокић добитник је прве награде на традиционалном конкурс за најлепшу љубавну песму „Жубори са Моравице“, Дом културе из Ивањице издао је трећу збирку песама „Мапа времена“, 2006. године. Заступљен је у више зборника и заједничким збиркама песама. Живи и ради у Лесковцу.⁴¹⁸

Удружење писаца Лесковца објавило је 2012. године Ђокићеву четврту збирку „Између сенке и камена“.

Ђокић је заступљен у Зборнику радова лесковачких писаца.⁴¹⁹

II

ДОЛАЗИШ ИЗ ВЕТРА - Говорећи схематично, са извесном дозом упрошћавања, аутор стихова „Долазиш из ветра“ пева о теми због које су песници од искона умаkali перо, и која је одувек у жаришту интересовања не само уметности него и општих филозофских рефлексија. И Небојша Ђокић, дакле, пева о љубави у најобичнијем, примењеном смислу речи. У у његовој поетској визији љубав је драга, стварна, од природе, „обнажена“, у исти мах невидљива, етерична, звук или Јелена које нема.⁴²⁰

%

Аутор збирке „Долазиш из ветра“ као да на врху свога пера носи чежњу и лепоту у исти мах. Ипак је поетска реч, „песничко писмо“, потврђује се и овај пут, прожета осећањем неспокоја, тугом и опоменом – изгубила херодистички елемент и престала да буде уживање и радост.

⁴¹⁸ Небојша Ђокић, збирка песама „Између сенке и камена“, Удружење писаца Лесковца 2012, стр. 81.

⁴¹⁹ Зборник радова лесковачких писаца, КК Глубочица, Лесковац 2013, стр. 36. *Напомена*: О аутору је записано: Небојша Ђокић је рођен 4. октобра 1960. године у Бачевини, општина Лебане. Основну и средњу школу завршио је у Лесковцу, а Факултет одбране и заштите у Београду – професор одбране и заштите. Књижевно стваралаштво: „Долазиш из ветра“, песме (ХАТ, Београд 1994), „Недосањани круг“, песме (Вељко Видаковић, Ниш 2000); Заједничке књиге „Галаксија Миљковић“ (избор из поезије посвећене Бранку Миљковићу, приредио Горан Деспотовић, Удружење књижевника Србије и „Свитац“, Пожега 1998). Заступљен у Зборнику радова лесковачких писаца (Удружење писаца општине Лесковац, 1998). Песме су му објављиване у Нашем стварању, Помаку, Лучи, Стигу, Лесковчанину и другим листовима и часописима. Победник је конкурса „Жубори са Моравице“ за најлепшу љубавну песму, који сваке године расписује

⁴²⁰ Др Тихомир Петровић, Долазиш из ветра, Хат, Београд 1994.

Зар модерни стваралац није песимист и меланхолик? Зар сета у већој мери не побуђује на стварање, него на оно што се зове срећа?

Ђокић има осећај за звук, ритам и смисао за меру, склад и одговорност. Зато се и његове песме читају лако и са задовољством. У исто време руко пис одаје, утисак је, устручљивог и стидљивог ствараоца, који се не игра језиком, не избличава речи, нити прави духовите обрте или семантичке досетке, једном речи, који негује стил без украса и великих гестова.

Изузму ли се местимични недостаци и неравнине, поезија Небојше Ђокића сасвим испуњава основне захтеве уметничког, као што су неочекиваност, непредвидивост и занимљивост.

%

У време компјутера журбе, саобраћаја, зараде пословне буке – заслужује поштовање и симпатије сваки истински делатник који себе ставља у службу уметности и поезије не као артије и мастила, него поезије као краљице вештине.

III

НЕДОСАЂАНИ КРУГ - У завичајној књижевности Небојша Ђокић је закорачио 1994. године својом првом песничком збирком „Долазиш из ветра” којом је тананим песничким нервом навестио да неће бити сукоба и несугласица између читалаца и његове поезије. Оваква оцена проистекла је из песничког напора да се рационалним коришћењем речи створи поље равнотеже између жељеног и казаног, што је на крају његовој првој збирци донело атрибут „одмерене” и пажљиво срочене поезије, у којој сасвим добро пулсира песнички крвоток.⁴²¹

Тиме је он скренуо пажњу на себе, како читалаца, тако и кфалификованих оцењивача, уз опаску да се у догледно време од њега може очекивати и квалитетнија поезија. Неки који су тако прогнозирали очито да нису погрешили. Јер, Небојша Ђокић својом новом збирком „Недосађани круг” границе своје поезије помера ка спољњем простору, што указује на чињеницу да смо добили једног зрелог песника који већ успешно гради своју сопствену поетику.

Већ сам назив збирке је једна снажна и јасно одређена метафора попут оне Црњанског - „плави бескрајни круг, у њему звезда”. У овом случају Ђокић види и осећа свој песнички круг, али уместо звезде, у њему је он сам, песник тихог спокојства и човек животне тишине. Нешто као пољубац који се не чује. А што је тиши, тиме је и страсвенији, интимнији. Зато је и његов свет лишен исповедног, мада се једним делом бави интимом али сада из новог угла посматрања себе у односу на свет. Песничка суочавања у односу на себе, окружење и свет су јаснија и одређенија.

⁴²¹Станко Миљковић, *Актикулисани песнички глас*, Лексикон писаца лесковачког краја, КК Глубочица, Лесковац 2003, стр. 37.

Ђокић се у својој збирци бави и питањем односа према жени, и то на врло елегантан начин. Жена је лишена страсти, али је у његовој поезији тихо све присутно, загонетна, негде у прикрајку, али вечито у песниковим очима.

Ова Ђокићева песничка збирка велики је искорак ка квалитету и топло га препоручује читаоцима свих узраста.

%

У тишини слутим/ Остаћу сам/ с ове стране ћутања'' – каже песник Небојша Ђокић, а затим одмах додаје као мото збирке песама „Недосањани круг” речи Леонарда Коена „Не да бих ти ишта рекао/ већ да живим вечно/ пишем ово.” И, управо између тих двеју одредница траје песник са песмама које се отхрављују самоћи, тишини и забораву, казујући не само своје снове и сновиђења у животном кругу који сања, као што то исказује у песми „Камен прећутао ватру” посвећену Бранку Миљковићу. (...) Очито је да после прве збирке песама „Долазиш из ватре” (1994. године у издању „Хата” из Београда), којом се представио читалачкој јавности, Небојша Ђокић другом збирком „Недосањани круг” (песме су познате читаоцима Нашег стварања, Помака, Луче, Стига и Лесковчанина) показује не само песничко сазревање, већ и даљи помак у неговању сопственог израза и даљег трагања у поетским токовима.⁴²²

IV

МАПА ВРЕМЕНА - Шта је видљиво на овој Мапи времена? Најпре границе постојања у простору и времену, а то значи: завичајно поднебље осунчане Петрове горе, потом години – од детињег до духовног узрастања; како се с година ма мења лирски субјект, какве су метаморфозе сиболличног значења његовог односа према животу и свету.⁴²³

Шта је, даље, видљиво на мапи Ђокићевог времена? Оба доживљаја живота и света (а није на први поглед) тесно, судбински су повезане, и неразлучно спојене, у јединствен однос према уметничком обликовању, песничком изразу: песма је могућна само ако је доживљај снажан, а снажан је само ако је трагичан. (...) Лирски субјект Ђокићеве поезије своју аутентичну будућност препознаје у љубави, болно преживљеној - до неизговора. Свуда сам те помало остављао, вели он, мада понајвише у речима као највидљивијим траговима срца и душе.

На непојамној граници живота са смрћу, љубав прераста у сан, те се лирски субјект обраћа спавачу као себи другом. У строгој сагласности са двојником у сну необухватан је значај вечитог ништа. Зато и каже збогом слици из сна, варци која за мало да му буде све. Најдубљи трагови Мапе

⁴²² Вили Хубач, Круг није затворен, део приказа збирке песама Н. Ђокића Недосањани круг, Књижевна заједница Вељко Влаховић, Ниш 2000, Помак бр. 15 - 16, април - септембар 2000, стр. 35.

⁴²³ Саша Хаци Танчић, Години, нестрпљиво време, предговор Мапи времена Небоше Ђокића, Дом културе Ивањица 2006. *Напомена*: Прилог је објављен у Нашој речи (Години, нестрпљиво време), 19. јануар 2007, стр. 7.

времена Небојше Ђокића сежу до прасвета, уздигнућем до Господа, коме се обраћа завршним циклусом.

Овом збирком сраставамо с природом неусиљеном присношћу и срдечношћу гостопримства песниковог завичајног српског Југа.

И после читања Мапе времена дуго ће горети покошене траве на рубу села, а из година посеченог дрвета истицаће нестрпљиво време. Но, коме се заправо обраћају студени гласови, урезани у камен? Песник је и на то одговорио: годинама је измерено све, ма колико оспоравали свако кретање.

V

Покушај скицирања нечега тако апстрактног као што је време захтева храброст и иницијативу. Вербално описивање изогласа времена, и нешто више од тога: песнички таленат. Збирка песама Мапа времена Небоше Ђокића одсликава лирски доживљај стварности у временском бескрају песниковог бића.

Збирка је састављена од пет поглавља насловљених: Мапа времена, Неизговорено, Слике из сна, Речи и Дах понестали. Стихови су проткани лирским додирима дубоко личног у спреси са етносом и универзумом. Љубав према Господу, саосећање са страдалницима сународницима, породични мејдан – чине основу песниковог бића у коме, ипак, не престаје осећање празнине за изгубљеном драгом. Небијшини стихови представљају ковитлац мисли и емоција, чежњу и наду у привидну стварности и прошлост, сна и јаве.

У првом одељку, песник исцртава Мапу времена антонимичним покретима осећања и упитаношћу над неразмрсивим животним путевима који спајају судбине ван времена и простора. Поистовећивањем са наизглед ишчезлим старогрчким јунацима древних епопеја, песник у савременом тренутку препознаје зов еона и истовремено нежно тка завијају елегичну.

(...) Писане савременим, слободним стихом, неоптерећене ритмом ни класичном композицијом, песме Мапе времена симболизују песникову тежњу ка неспутаном слободом. Променом *ја-форме* у *он-форму*, песник се идентификује са осталим људским судбинама чије је поистовећивање неминовно услед шаблонизираних животне материје.

Верујем да ће читаоци Мапе времена пронаћи доста свога у овој књизи која својом топлом емоцијом и опоменом пред Богом и људима повезује исконско и савремено, узноси и одбацује, интригира и смирује. Тиме завређује све препоруке за штампање и презентацију читалачкој јавности.⁴²⁴

⁴²⁴ Мр Марина Јањић, Између сенке и камена, извод из рецензије, Мапа времена, Ивањица 2006, стр. 69-72. Напомена: Мр Јањић и Д. Тасић су 31. јануара 2007. године представили ову успелу књигу у лесковачкој Народној библиотеци. Напомена: Избор из Ђокићевог стваралаштва у Панорами лесковачког песничтва.

%

Сваки песник сања да досегне Олимп поетике, да открије онај врх где су нозори свега што он треба да учини, да запише, да успостави дијалог са својом богињом. На „*Мапа времена*“ песник Небојша Ђокић јасно је учртао свој Олимп: *Радан/ одмах ту иза/ моје куће/ био је мој/ Олимп*“

Стихови песме „*Мој Олимп*“ отварају ову књигу која приповеда да сунцем почиње дан, али и живот, сунцем осмеха, за чијим ће нитима песник вазда ходати и који ће га, потом, вратити, а онда се негде нешто догодило, као да човечанство не општи са истим ваздушним океаном, истим небом, као да је престало свима да светли исто Сунце.

Мудрословно, Небојша Ђокић прави завичајни круг почев од „Гласа“, „Ужине“, Скијања“, „Трајања“, „Одустајања“... Користећи тек једну или две слике, он пева сажето гласом који се претметнуо у глас птице.

(...) Ова *мапа је замислица*, песме не нуде оптимизам, оне певају синониме пропаста. Ипак, нико нам, каже песник, не може узети право на сан и сећање.⁴²⁵

VI

ИЗМЕЂУ СЕНКИ И КАМЕНА – Небојша Ђокић има иза себе већ неколико збирки лирике. Његова нова збирка „*Између сенки и камена*“ открива читаоцу да је аутор наставио ту где је стао и да се доследно бави старом и провереном темом свих лиричара – темом љубави. Живот, смрт, време – подсетимо на то да је Ђокић у једној од својих ранијих збирки покушао да нацрта „*мапу времена*“, све се то огледало у човековом љубавном доживљају. Одиста песнички простор испрва изгледа скучено пошто песници имају свега неколико основних опседнутости тајном живота, али су варијације тих константи које нам помажу да се снађемо у лавиринту које гради сваки песник, у суштини, бесконачне.⁴²⁶

Ђокић подсећа у својој сажетости на Момчила Настасијевића, пишући песме од свега неколико речи или неколико редака, тако да одбацује чулни сјај овог света који треба захватити опширно и, да се тако каже, епски надахнуто, настојати око обимних описа и преношења интензивних чулних доживљаја. Настасијевић је напрегао синтаксу и лексику и направио мистичне стихове испрметаног реда речи који тражи додатни напор око разумевања. Ђокићева песма тежи битном, суштини, некој врсти платонске идеје која, једна једина, сија испод целог мноштва појава које само умножавају појединачну суштину заједничку читавом низу искуствених датости. Али, Ђокић, за рзлику од Настасијевића, чува конвенционалну синтаксу, премда је графички често наглашена свака реч

⁴²⁵ Милијан Деспотовић, Пророку није лако, Небојша Ђокић, Мапа времена (27. јул 2007).

⁴²⁶ Драган Тасић, рецензија, Испушење са сажетошћу, Небојша Ђокић, Између сенки и камена, Удружење писаца Лесковца 2012, стр. 77-79

која се, једна по једна и свака неописиво тешка, јавља у његовом сажетом певању.

Ђокић на тај начин заоштрава границу чулног и апстрактног. У песми „Кретање“ он полази од пријатног хлада старе шљиве, једне чулне сензације свежине да би завршио као антички филозоф који оспорава кретање, зато што је промена лаж, а истину представља једно, непроменљиво, вечно и савршено биће.

*Већ давно ме је
напустио хлад
старе шљиве*

*Узалуд сам
оспоровао
свако кретање
(Кретање)*

Песника теши што изнад привида покрета и промене, у којима се сукобљавају и пропадају чулне ствари, наслућује нешто трајније од ефемерног људског бића које, немоћно и заморено хиљадама променљивих ствари у току којег личи на бујицу, наслућује да је то само опсена од које ће га излечити надахнуто виђење вечности. Ипак, песник каже: „Узалуд сам оспоровао свако кретање“. На крају, ма како да му је то било, песник мора да се помири са чулним светом, јер, све и да не жели да то призна заокупљен суштином, после свега мора да прихвати да поезија живи од чулног света, макар да је он пролазан и несавршен. Визија песникове драге у разним ситуацијама показује нам да *филозоф у песнику* износи умна начела по којима постаје јасно да песник воли љубљену целим бићем, и када је она ту, крај њега, и када је веома далеко. Само човек, међу свим божјим бићима, може да замисли неког кога нема, или је отишао некуда далеко, као да је ту, крај њега. У песми „Оче“ песник се обраћа оцу. Ђокић опомиње оца да не тугује над преораним имањем, над оним што је изгубљено у рату за поседовањем видљивих и материјалних ствари, зато што у смањеном поседу, пошто су им непријатељи преорали бразде на његовој земљи, још увек живи духовна равна постојања: *Оче/ не копни над браздот/ немерљив је наш посед/ У очима Бога/ садржане су све мере (Оче)*

Како је то лепо и сажето речено!⁴²⁷

⁴²⁷ *Напомена:* Комплетна рецензија Драгана Тасића, нажалострано преминулог, професора, преводиоца, књижевног критичара и песника чије је стваралаштво заступљено у Панорами лесковачке критике и Пенорами лесковачког песништва.

ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ

I

Дејан Ђорђевић рођен је 2. јануара 1970. године у Великој Сејаници. Гимназију „Станимир Вељковић-Зеле“ завршио у Лесковцу, а Филолошки факултет у Скопљу. Од 1988/89. радио је као новинар листа Пете војне области „Наша војска“ у Загребу, дописник локалног недељника „Наша реч“ и као уредник лесковачких новина „Тачка“. Песме, есеје и приказе објављивао у листовима и часописима: Повеља, Кораџи, Књижевне новине, Књижевни лист, Градина, Песничке новине, Домети, Летопис Матице српске, Одговор, Ријеч, Наша зора, Наш траг, Аванград, Ошишани јеж, Губер, Наше стварање, Помак, Глубочица међу обалама, Вечерње новости (Културни додатак), Васиона, Власина... и у више електронских часописа: Носорог, Књигомат, Књижевност.орг, Етна, Шипак, Радио Горњи град ...

Награде и признања: Сатирична позорница „ЖИКИШОН“ (2011); Клуб умјетничких душа, Мркоњић-Град; Девети међународни сусрет писаца, Плевен, (Бугарска) 2013. године. Поезија и есеји Дејана Ђорђевића превођени су на енглески, француски, грчки, руски, бугарски и македонски језик.

Збирке песама.: Јесам и нисам (Филекс, Лесковац, 2007), Не/пристајање (Филекс, Лесковац, 2008) и Будим се да бих те волео (Филекс, Лесковац, 2014). Уредник у издавачкој кући „ФИЛЕКС“ и у часопису „УСПЕЊА“ у Лесковцу. Живи у Грделици.⁴²⁸

II

„ЈЕСАМ И НИСАМ“ - Како одредити лирски субјект поезије Дејана Ђорђевића кад се он већ сам одредио према себи потврдно и одречно? Лирски субјект Ђорђевићеве поезије крајње је двосмеран и антиподан. У песмама збирке „Јесам и нисам“ пратимо га како осмишљава свет своје присутности, али и како га обесмишљава самим својим присуством. Он се појављује као субјект који, додуше, утиче и мења садашњост своје животне драме, али се сама драма одвија артифицијелношћу песничких циклуса који се смењују у низу од пет оделитних целина.

Помног читаоца занима стога чврста узрочна повезаност међу циклусима, међу којима је песма „О смрти“ преломно место узрочно – последичног низа, пошто је у стању да трансформише трагичну и ироничну раван читаве збирке. И песник Ђорђевић се, до крајности интензивирајући смену датих равни, сврстава заправо међу модерне песнике; пре би се рекло да је песник модерног сензибилитета.

⁴²⁸ Податке из библиографије за студију „Лесковачки писци – трагови и трагања“ доставио сам аутор..

А што се оквира моделитета тиче, упркос свем задржавању неких традиционалних видова доживљаја (пре свега жене и љубави) удео надреалистичког је свакако онај доминантни елемент на којем његова поезија најснажније рачуна.⁴²⁹

Тако се циклусима „Ионако“ и „Чекајући Бекета“ обезбеђује како чист песнички аутоматизам тако и, једнако изражен, основни тип надреалистичког текста који осим расутости и привидне неповезаности слика испољава синтетичку и семантичку игру речима, нов и смео израз, под делотворним утицајем духа побуне која подстиче озбиљнија креативна прегнућа.

Песма „О смрти“, дакле, битно се разликује од осталих песама у књизи. Уместо несумњивих лирских исказа (о братовој смрти) и констатацији (о подневном часу његове сахране) „свезнајућег лирског субјекта“, завршним стихом постаје све сумњиво, мучно и неодређено; на први поглед се не може ухватити у реч нити идентификовати: ко заправо „саопштава“ лирски субјект или само смрт!

Исказани завршни стих је лирском субјекту стављен заповедно: „Ником о мени не веруј.“ Тиме је појачана несигурност лирског саопштења, тема певања и емотивног текста.

Посебно су занимљиви поменути трећи и четврти циклус. Одликује их „надреалистички нехај“ у рађању асоцијација и непрецизност створена тим „нехајем“.

За песника смисао може бити не само у речима него и испод њих (као у истоименој песми „Испод“). Речи се понављају, „шетају“ као у песми „Тамо амо“ и спонтано улазе у ланац асоцијација. Ту су и два синестезијска поступка: песма је присвајање и одвајање. Тежња за спонтаношћу и „дозивањем“ речи се наставља, па би се песме ових циклуса могле стопити у једну.

Аутор Дејан Ђорђевић, дакле, зна за надреалистичко искуство и уме да га уклопи у своје певање. Овај песник, уосталом, три посебне песме посвећује или је надахнут емблематичним личностима дубоко повезаним са наслеђем овог модернистичког покрета између два светска рата: Бранком Миљковићем, који је (преко неосимболизма) сматрао себе унуком надреализма, затим Сигмундом Фројдом, најпроницљивијим тумачем снова и несвесног (на чијем трагу су надреалисти градили своје теоријске програме и манифесте) и, дакако, Семјуелом Бекетом, чије се дело, доследно надреалистичким начелима, дограђује до апсурног.

Певање у збирци „Јесам и нисам“ развија се из перспективе савременог аутора. Већим делом је то Ђорђевићево „унутрашње писање на клацкалицы смрти“ (према једном тумачењу јунака романа „Распуст“ Александра Вуча). Осмишљена је по основама свих времена до ове ноћи, саткана од аутентичних виђења, снова и доживљаја.

⁴²⁹ Саша Хаџи Танчић, Унутрашње писање Дејана Ђорђевића, рецензија збирке песама „Јесам и нисам“, Филекс, Лесковац 2007, стр. 52 – 54.

„Унутрашњим писањем” све је подређено перспективи субјективног певања, до те мере да Ђорђевићева поезија постаје такозвани „доживљени говор”. Дејан Ђорђевић има своју поетику. И по томе се издваја из унисоног круга сродника по завичајном песничком поднебљу. Он већ песничким првенцем ствара своју „стварност”. Заједничко јој је што су оба лирска субјекта (кад јесте и кад није) заправо исто. Ова два егзистента статуса су супротстављена као сурова реалност, поларизовање „појединих стварности” – још један идеал из доба надреализма.

III

БУДИМ СЕ ДА БИХ ТЕ ВОЛЕО - Пред нама је једна интересантна књига, *Будим се да бих те волео*, Његова најновија књига има 45 страница, од који само у једној садржи његову песму *Будим се да бих те волео*. Остале су у петнаест превода те песме и азбуци тих превода – примећује Васа Михаиловић.⁴³⁰

Књига је интересантна не само по свом садржају већ и по смелости аутора да у књизи "сложи" песму само на једној страници читаве књиге. Међутим, смисао целе песме - љубав која проузрокује ментална као и емотивна узбуђења у човеку – далеко је важнији од песничке форме. Због тога песма заслужује да се цитира у целости:

*Будим се
Због погледа у плаво
Због вртоглавог круга
У коме се губим
Можда?
Будим се
Због оно што је нацртано
И што може да се избрише.
Будим се
Због твојих корака
Које чујем
Јер знам да долазиш
Због дланова руку
Које се зноје при помисли.
Будим се с песмом, с твојим гласом
У страху да те не успавам
Будим се да бих те волео*

⁴³⁰ Књижевни осврт на књигу „Будим се да бих те волео“ Васа Михаиловића, познатог писца, изашао је у „Американском Србобрану“⁴³⁰, најстаријем и највећем српском листу у Америци, чији је главни уредник Књижевник Александар Петров, а часопис излази у Питтсбургу. *Напомена:* У ЛКЦ крајем септембра 2014. године промовисана је књига Будим се да бих те волео, а посебно надахнуто о њој, али и стваралаштву Дејана Ђорђевића, говорио је проф. др Душан Јањић.

Песма говори о фасцинацији узбуђења љубави у свим могућим видовима. Заљубљена особа осећа љубав на неколико платоа. Поглед у плаво, то јест у сунчаној срећи и рингишпилског вртоглавља, у којој може да изгуби себе. Али можда је све то ипак само сан и сумња што може да нестане сваког часа. Њен (можда и његов?) долазак он(а) чује као неминован корак, који изазива зној нестрпљења. Најзад, зебља у истинитост тих осећања. Ипак, песма се свршава да је љубав вредна саме себе, јер он воли, а то је изнад свега. Читалац, или слушалац, може да тумачи ову песму на свој начин и према својим осећањима. Несумњиво је да љубав „буди“ оно што је најбоље у људима и за њих.

IV

ПОЕТСКЕ МИНИЈАТУРЕ ДЕЈАНА ЂОРЂЕВИЋА - Невелик је број српских песника који своје песме обликују на начин како то чини Дејан Ђорђевић. Рафинисаног језика, до огољелости, готово ослобођеног метафоре, он рефлексije о свету у коме живи својом поетском пресом сабија у минијатуре, кратке по форми али језгровите по значењу.

Склон ненаданим обртима, неочекиваним и необичним синтагмама, Ђорђевић често код читаоца изазива зачудност и изненађење. Баш као Васко Попа, својевремено, својом поезијом. Очигледно је да му је овај песник један од узора, а ту је још и Новица Тадић, дакле песници изразито модерне провинцијенције у нашој поезији. Међутим, ови песници су само ослонац Ђорђевићу у обликовању сопствене поетике.

Песме овог песника неодољиво подсећају на дела апстрактних сликара, без изражене фигуративности и препознатљивости, већ као нешто мисаоно, нестварно, што само као појам заокупља мисли. Зато и не чуди што су за предлошке неких његових песама узети мотиви из уметничке сфере, пре свега литературе и сликарства.

Као и већина савремених песника Ђорђевић је склон дисонанци, иронији, сатиричности, парадоксу, диспаратности слика, а све то са циљем демистификације стваралачког чина и дела, односно његовог одјека у (д)уху читаоца.

У том смислу индикативни су стихови из „Мокре песме“:

Поплављена друга строфа песме.

Отежано кретање стихова.

Предузимају се све мере

Да се речи евакуишу

Иронични искорак кроз ове стихове који претендују зачудности и изворности, разнородности асоцијација, нису само су у фонетској, лексичкој и мисаоној конструкцији одлична илустрација онога што ћемо пронаћи и у већини Ђорђевићевих песама. Они илуструју не само формалну поетску изражајност, већ и песников однос према стварима,

догађајима из песниковог животног окружења, па до ширења на шири друштвено – политички план. Наиме, Ђорђевић није метафизички песник; апстрактно у његовим песмама је тек померена перцепција, или боље рећи изабрани ракурс посматрања, промишљања и бележења онога што му се чини занимљивим и вредним „опевавања“. Њему предвидљиво једноставно није интересантно, односно њега интересује проналажење непознатог у познатом, појединачног у општем, необичног у свакидашњем. Он успешно издваја неочекивано из очекиваног, иновацијски пресвлачи традиционално у ново рухо, успешно избегавајући отрцане фразе уопштености. Овакав поступак је готово неизводив без ироничних осенчења, где слике попримају ефекат искривљеног огледала, као на пример у првој строфи песме „Седам обраћања Марији“: *Драга Марија, и данас је кишино као и јуче. Кишини човек пише кишину песму, окишио у ово љубавно доба. Знам да су све емоције мокре. Прокишињава глупост.*

Ова синтагма *прокишињава глупост* може се сматрати кључном у циклусу „Пројекти“. Кроз песме овог циклуса провејава углавном она прашина коју су нам у очи бацали којекакви „пројектанти“ послењих двадесетак година. Већина ових песама су сатирички обојене, са дубоким жигом сурове реалности коју смо проживљавали и коју још увек проживљавамо. И сам наслов „Пројекти“ носи у себи подсмешљиво и поспрдно значење. Од силних пројеката спали смо на то да буквално преживљавамо једући корење, како је то у једном тренутку јасно и саопштио један од кључних „пројектаната“.

А у песниковој интерпретацији то изгледа овако:

*Одредили су нам мисију и визију.
Циљеве и задатке смо сами себи поставили.
Од испитаних потреба све нам је приоритет.
Свој нервни систем стављамо на анализу.
Показатељи су јасни и конкретни.
Све је наше и све је туђе.
Пратиће нас двадесет и четири часа.
А онда ће све то оценили
Иставити на листу чекања.
Од живота ни Ж.
(Песма „Пројекти“)*

Дејан Ђорђевић је, у том смислу, бунтовник са мером. Он је успео да сопствену стваралачку свест уравнотежи са неминовношћу историјских дешавања и да их сведе у оквир објективности.⁴³¹

⁴³¹ Небојша Деветак, Поетске минијатуре Дејана Ђорђевића

V

„КРАЈ И БЕСКРАЈ“ - Никада нико није, вјероватно зато што је то немогуће, измјерио колико је простора, колико ријечи, колико стихова потребно да би се пјесмом саопштила нека истина, и то не обична, огољена, већ истина исказана првенствено пјесничком сликом у којој (и на којој) међусобно усклађене рефлексија и емоција имају своју аутономију и никада једна другој не засметају. Мјера је, зато, у пјесниковом срцу, у његовом поимању свијета, у његовој потреби да на ненаметљив начин макар укаже на то шта би требало мијењати у том свијету да би био по мјери човјека и свега оног што је око њега створено, да међусобно служе једно другом.

Управо изречена мисао није плод неке општости већ је проистекла из ишчитавања рукописне збирке пјесама *Крај и бескрај* Дејана Ђорђевића, пјесника који у свом стваралаштву остаје вјеран ономе што називамо минијатуром. Није овдје случајно употријебљен израз *називамо*, јер пјесници попут Ђорђевића, језгровитошћу исказа и смисленошћу изреченог, проширују границе кратке пјесме, која је – ослонимо се овдје само на запажања проистекла из рашчитавања *Краја и бескраја* – минијатура само по броју стихова, па и по њиховој краткоћи, а својом асоцијативношћу осваја неупоредиво веће просторе. Погледајмо Ђорђевићеву пјесму *Догорева*:

*Ноћас је негде пала звезда
и кап кише погодила је птицу у лету
да ме небо хоће као страдалника.*

*Сањам тело усамљено
небу и земљи грч да вратим.*

Поново догорева.

Док се у нашу (под)свијест и, још више, у осјећања напросто усијеца слика звијезде падалице и бисрне капљице која погађа птицу у лету, напросто осјећамо како је запаљен цијели космос у потрази за смислом бивствовања (и битисања) појединца у тој (све)општости. Додавање нових стихова, гомилање нових мисли и пјесничких слика, само би оптеретило ову пјесму и сузило оквире асоцијативности, потрло њену вишеслојност, удаљило је од читаочеве перцепције одузимајући јој шам првотности. Можда би се баш зато (и на овом примјеру) могло рећи да Ђорђевић својим пјесмама брани смисао минијатуре, потврђујући да јој заправо и није потребна никаква одбрана. Читалац ће вјероватно запазити колику симболику у Ђорђевићевој поезији имају *огледало* и *птица*, мада ове ријечи нису баш учестале у његовим стиховима. Огледало је подједнако одраз наше душе и наше слутње, а птица израз тежње ка лету у спознају, неће се погријешити ако се каже - више у одгонетање сопства него

спољног свијета. Јер, човјек је, често, сам себи највећа тајна, нарочито када се на волшебан, пјеснички начин, прометне у митског Прометеја, као у пјесми *Три скице за три приче*:

*Небо и Земља.
Човек и стена.
Ватра у руци.
Орао на грудима.*

Пјесник води занимљив разговор и са сопственим пјесмама. У том горљивом дијалогу, кад *гори ноћ*, може да се догоди и ово: *У пожару је изгорео сан*. Истовремено, док корачамо кроз непроход и поплаве, бауљају и наши стихови, као што се догађа у *Мокрој песми*:

*Поплављена друга строфа песме.
Отежано кретање стихова.*

Док таква осјећања претаче у стихове, пјесник ствара и најупечатљивије слике (*Ми смо пронађени*):

*Тишина у нама
На песму је осуђена
Реч по реч.*

У том сталном прожимању стварног и опјесмотвореног свијета човјек лако може и да се изгуби, а тада му ништа друго не преостаје, него да буде пјесник, па ће, као Д. Ђорђевић у шестом пјевању пјесме *Седам обраћања Марији*, једноставно рећи: *Ја више не умем да волим, а не умем ни да ћутим о љубави*. Не разговара, наравно, пјесник сам са собом, већ и са временом у коме живи, а што је често плод тог дијалога резигнираност, није пјесников гријех, јер он само пјева о ономе што јест око њега (па самим тим и у њему), као што то чини Ђорђевић у пјесми *Теби за рођендан*:

*Овде си
једначина са три непознате;
за боље и више није било места.*

Уз потребу да се још једном нагласи да су минијатуре у збирци *Крај и бескрај* то само по форми, никако по асоцијативности, ову књигу Дејана Ђорђевића у коју је, у четири циклуса, с тим што је у четвртном само једна пјесма, уврстио нешто више од педесет пјесама, свакако треба препоручити читаоцу.⁴³²

⁴³² Ранко Павловић, Над рукописном збирком песама „Крај и бескрај“ Дејана Ђорђевића

VI

„УКЛЕТО“ ЉУБИШЕ ДИНЧИЋА - После узлета у тајанствене пределе драмског стваралаштва (драме „Државна тајна” и „Живео народ”) прекаљен за смелије литерарне подухвате Љубиша Динчић, у стваралачком преображају залази својом прозом у један комплексан књижевни жанр, роман.⁴³³

„Уклето” Љубише Динчића је по броју страница на колебљивој граници између дуже приповетке и романа. Насупрот развијеној фабури, временско – пространој каузалности, имамо модеран тип романеске структуре. Сужава се епска наративност, фабула се редукује, временске и просторне одреднице се релативизују. Тако се постепено, у прозни текст уграђују елементи лирског израза.

Тема романа „Уклето” је исувише позната (распад породице, проклетство), у књижевности већ толико употребљавана да се опасно приближава граници семантичке „испражњености”. Фабуларно језгро „Уклето”, премда заплета у чисто класичном смислу баш и нема, твори „историја” једне од многих породица располућених између патријалхалног менталитета и „усуда” који долази са новим временом. Градећи своје дело од неколико међусобно преплетених приповедних и временских равни, аутор то чини издижући их симболично до уклетости породице, поднебља, читавог света.

Овај високо препознатљиви оквир у коме се одвијају све поменуте равни послужио је аутору да причу обликује лирски, поетски и уметнички вредно исказом древне бременитости поруче да је све морало да се догоди, ако се збило, наводи у својој рецензији књижевник Саша Хаџи Танчић.

„Уклето” је роман лабаве композиције (руши се временско-просторна узрочност, присутни су хронолошки скокови). Проза је врло близу лирском исказу. Догађаји се описују у дисконтинуитету, онако како се одвијају у самом аутору и његовим јунацима.

(...) Једна од особености овог романа је то што сви ликови говоре језиком којим говори и сам наратор. Индивидуализацију и карактеризацију писац надокнађује њиховим размишљањима и животима који живе и тиме доприноси да читалац може доживети „пуноћу” литерарне слике која му је предочена.

(...) После свега, очигледно је да Љубиша Динчић није превише инсистирао на формалном перфекционизму, већ успева да једноставно исприча ону стару, увек исту и увек различиту, причу о егзистенцијалној мучнини. Одабирајући да прича о губитницима Љ. Динчић је одабрао надмоћну уметничку позицију и та надмоћност је искоришћена.

Суд о постојању списатељског талента Љубише Динчића никако није у питању; ваља рећи да од овог писца читалац још увек више очекује.

⁴³³ Дејан Ђорђевић, Тематска конвенционалност модерног израза, приказ (Љубиша Динчић, Уклето, Филекс, Лесковац 2004), Помак, бр. 27 - 28, јул – децембар 2004, стр. 37.

VII

РОМАНИ СТАНКА МИЉКОВИЋА - Романи Станка Миљковића „Тумач сопственог сећања” и „Опсада” обезбедили су онај други елемент уз који књижевно дело једино може да постоји за читалачку публику. Сигурно је једно, а то је довољно, да се књиге читају, а судови о њима су, свакако, различити, од негирања овакве прозе, до оних који ће је препоручити као вредне пажње.⁴³⁴

Говорећи о значају романа Р. Барт примећује: „Неки људи као да прижељкују такст који је потпуно модеран и сасвим нечитак, текст без сенке, одсечен од владајуће идеологије, али то би био текст без плодности, без продуктивности, у ствари јалов текст из којег ништа не би проистекло. И обратно, читљив или традиционалан текст не може а да не постане стерилан, да буде сасвим предсказљив и на први поглед схватљив”.

Роман „Тумач сопственог сећања” је некако и класичан и модеран. Модеран је по томе што један од главних јунака, Милош Вучић, носи радњу, а она често тече мимо њега. Вучић прича о догађајима, учествује у њима, јесте главни лик, и није. Главни су сви епизодни ликови, а њих је на десетине, јер сваки је за неко време присутан и од њега зависи догађај. И тако се обрачунавају са самим собом и непостојећим саговорником: онда је то покрет да се учини нешто човечно, да се неко заштити, расветли истина и ослободе сећања.

Према структури Миљковићевог романа наслеђује у приповедачкој техници много од традиционалног романа, али по обради ликова, према стварности и односа човекове свести према проблемима егзистенције, роман задобије елементе модерне прозе.

Миљковићев поступак описивања је дедуктиван: од општих опажања иде према духу својих ликова. Наративни ток одликује се не тако наглим хронолошким скоковима и просторним премештањима. Миљковићев текст је бујан, он поседује моћ брзих захвата и промена драмских ситуација. Његово надахнуће се рађа у наглим скоковима. Линеарност приповедања на почетку и на крају романа повремено се разбија дијалогом, сећањем прошлих и садашњих радњи. Излагање појединих збивања, ситуација и призора су врло често хомогена и комуникативна. Понекад је језик сведен само на меру сугестивног саопштавања. Ако се задржимо на дикцији ликова, приметимо да се оне међусобно разликују, да на један начин говори мајка, на други отац, на трећи син. Такође, примећујемо да наведени јунаци говоре о ономе што им најприродније одговара.

У роману „Опсада”, Миљковић се враћа историјској прошлости. И треба одмах рећи, чини то успешно. Миљковић успева оно што је у овој књижевној врсти (историјски роман) најтеже: успоставити прави однос, литерарно најпродуктивнију равнотежу између аутентичних историјских

⁴³⁴ Д. Ђорђевић, Два Станкова романа, Помак, март – децембар 2006, бр. 34 - 36, стр. 40.

чињеница и њихове уметничке „надградње”. „Опсада” залази у прошла времена ослушкујући њихов јек који увек и свуда стоји притајен, који обитава као доказ бескрајних духовних димензија једног народа. У својој бити, Миљковић је са јасним уобличеним искуством, примереним знањем, несебично приклоњен традицији и коренима. Међутим, овде су појединачне судбине у првом плану а историја у другом. Он није од оних писаца код којих крупни историјски догађаји, велике теме и важне идеје времена заклањају животе конкретних људи. То не значи да се у „Опсади” не покрећу значајна питања историје, националне егзистенције и људског живота уопште. Напротив. Само што овај писац зна да је у уметности најкраћи пут да се до овог питања доспе, пут од појединачног ка општем.

Кроз поступке једних и судбине других историјских и псеудо историјских личности, читаоцу се сугеришу истине трајнијег значаја. Једна од таквих је да је човек, готово увек, жртва историје. Историја је непрекинути след разноврсних обмана и лажи. Он овде извлачи оно што у себи укључује сукоб супротних сила, јер живот извире управо из те сукобљености добра и зла, лепог и ружног, истинитог и лажног. Он, дакле, денуцира и демитологизује (националну) историју. Но, за аутора „Опсаде” пакао нису други, човек је жртва властите, противуречне и несавршене природе. Корене историјског и сваког другог зла треба тражити у биолошкој, психолошкој и антрополошкој равни. Станко Миљковић је способан да оживи овакву атмосферу минуваних времена.

Но, ако је „Тумач сопственог сећања” ипак остао испод нивоа „Опсаде”, чини се да главни разлог треба тражити у избору приповедачког поступка који је одредио композицију и утицај на начин обликовања ликова у роману. Приповедање у роману „Тумач сопственог сећања” одвија се по систему концентричних кругова и нема вертикалног, узлазног развоја радње. Избор таквог статистичког (уместо динамичног) начина приповедања (не мора у литерарном смислу да значи ништа лоше), Миљковићево казивање иде у ширину уместо у дубину, уводе се нови ликови, епизоде и детаљи који се понекад чине недовољно мотивисани (произвољни) и не баш сасвим интересантни. Услед проширивања опсега приповедања, писцу је ускраћена могућност да неке добро постављене ликове пуније, свестраније осветли, до краја обликује и тако им обезбеди још снажније место у причи. Зато се, на пример, десило да однос између Новице Живковића, главног јунака овог романа и представника комунистичког режима, пуковника Ландеке, уместо да постане доминантан мотив, остаје недовољно развијена епизода. Хијерархизација ликова и мотива онемогућена је, дакле, недостатком једног снажнијег, доминирајућег фабулативног тока, па је „Тумач сопственог сећања”, у неку руку, књига у којој су делови уметнички смелији од целине.⁴³⁵

⁴³⁵ Дејан Ђорђевић, професор књижевности, један је од оснивач КК Дервен’ у Грделици.

VIII

КАФКИН СИН САШЕ ХАЦИ ТАНЧИЋА - Добра књига, баш као и свако уметничко дело које вреди, обавештава само о себи, без икаквих посредника. О причама „Кафкин син“ Саше Хаџи Танчића ништа нисам чуо пре него што сам их прочитао, није било предходних најава, интервјуа, малих и великих звона која најављују посебан доживљај.⁴³⁶

Ако се за литературу може рећи да је достојанствена, отмена чак, онда је то управо књига о којој говоримо. Теме су сведене на најбитније, језик је одабран, јасан, казивање густо јасно до опојности. Нема ничег сувишног, нема пренемагања, а како би и било када је реч о краткој прозној форми.

Неке основне црте пишчеве духовности препознају се и овде. Мислим пре свега, на трезвеност и суздржаност, несклоност олаквим импресионистичким егзалтацијама, аналитичност као и способност да се битно разлучи од небитног. Отуда је, бар сада тако изгледа, кратка прича била најпогоднија форма да се саопште нека ауторова животна искуства.

Према виђењу књижевног историчара и есејисте, уваженог професора новосадског универзитета, др Мирослава Егерића, у својству рецензента, Саша Хаџи Танчић је у овој књизи показао да је од оних писаца који негују дух финесе на рачун духа геометрије и да та врста испитивачке проницљивости јесте и врста победе српске прозне литературе. Он такође закључује да Хаџи Танчић не подлеже лиризму, већ „копа невидљиву, досад ретко откривану руду човекове проблематике и особености егзистенцијалног кретања“.

Ових шездесетак кратких прича, не дужих од странице, носе лични печат аутора, откривајући његов сензибилитет и афинитете према личности и уметничком свету једног од највећих писаца двадесетог века, Францу Кафки, а истовремено одсликава владајући доживљај живота и егзистенцијалне представе доба у коме живимо.

Аутор „Кафкиног сина“ спада међу оне писце који су веома неповерљиви према свему што је одвећ сентиментално, „лирско“ и субјективно. Готово андрићевско зазирање од прилива личног и анимозитет према било каквој поетизацији прозног говора, једна је од суштинских одлика Хаџи Танчићевог стила. Из тих разлога, субјективна инспирација (тренуци из детињства или из младости) бива у овој књизи доследно и успешно посредована.

Прозни израз у „Кафкином сину“ једноставан али сугестиван, одређен је и омеђен самом природом кратке приче, њеном непретенциозношћу. На малом простору пробраним средствима, у неколико потеза Хаџи Танчић даје минуциозне описе неке личности, слика типичне ситуације, оживљује препознатљив амбијент. При томе, реалистичка дескрипција спољашњег која није тако често видљива, али је ипак присутна, сугерише оно

⁴³⁶ Дејан Ђорђевић, Кафкин син Саше Хаџи Танчића, Рад, Београд 2008.

унутрашње, дубље и невидљиво, оно што није доступно непосредном искуству; у овим записима остаје се више у наговештају него што се директно експлицира; недовршеност и отвореност нису случајне. По среди је, дакле, поступак којим се само назначују обриси догађаја или лика, приказују наизглед, ситна збивања свакодневног живота.

Најновијом књигом Саша Хаџи Танчић доказује сопствене списатељске могућности, а у ширем контексту гледано, доприноси оживљавању помало занемареног литерарног жанра-кратке приче, као неопходног камичка у богатом и раскошном мозаику наше домаће, савремене књижевности.

IX

УРЕДНИК „ТАЧКЕ“ – Издавачка кућа „Филекс“ из Лесковца 26. децембра 2005. године покренула је недељне новине „Тачка“, које су излазиле до 26. фебруара 2007. године (укупно 30 бројева). У импресуму првог броја поред главног и одговорног уредника листа Радисава Филиповића, иначе власнике Филекса, уредник је Дејан Ђорђевић, а у редакцији су Властимир Вељковић, Јасмина Петковић, Садија Хрвић, Јелена Станковић, Јелена Стаменковић и Јовица Стаменковић.⁴³⁷

У уводнику лесковачких новина Тачка записано је да је „искрена жеља редакције да лист који имате у рукама буде поуздано и правовремено гласило токова и дешавања у лесковачком крају и на ширим просторима југа Србије“.

„Блокирана и прећуткивана информација није наша далека прошлост. Много и дуго се ћутало. А било је и ућуткивања. Није то било тако далеко.“⁴³⁸

Човек данашњице је оплићао и опатуљио се. Без смисла за вертикалне вредности, без чежње за преображењем своје свакодневице, без трагања за решењем „*проклетих питања*“, он је затворио своје ризнице и постао потрошачка животиња.⁴³⁹

Годинама већ очекујем да се нешто важно догоди, а као да се ништа не дешава. Са тачке гледишта грађанина Србије, оног кога називају „*обичним*“, и сада је све у овој држави исто као и пре годину, пет, десет...⁴⁴⁰

Народна мудрост нас учи да „више вреди искра поштења но кола знања и мудрости“.⁴⁴¹

⁴³⁷ Лесковачке новине „Тачка“ бр.1, 26. децембар 2005, стр. 3.

⁴³⁸ Реч уредника „Ћутање и прећуткивање“, 16. јануар 2006, Лесковачке новине „Тачка“, бр. 2, стр. 3.

⁴³⁹ Реч уредника „Заглупљуј па владај“, Лесковачке новине „Тачка“, број 6, 27. фебруар, стр. 3.

⁴⁴⁰ Реч уредника „Навика на зло“, Тачка, бр. 7, 13. март 2006, стр. 3.

⁴⁴¹ Реч уредника „О васпитању“, Тачка бр. 8. Мај 2006, стр. 3.

МИОДРАГ ЂОРЂЕВИЋ

I

Миодраг Николе Ђорђевић рођен је у Лесковцу 1930. године. Основну школу и гимназију завршио је у свом родном граду, а Филозофски факултет у Београду, Група италијански и француски језик. Радио је као професор француског језика и књижевности у основној школи у Бошњацу и основној школи у Предејану. Најдуже је био професор француског језика и књижевности у Првој текстилној школи у Лесковцу. Био је овлашћени судски тумач за италијански језик. Ђорђевић је аутор уџбеника за француски језик и књижевност за текстилну струку. Добитник је значајних друштвених признања.⁴⁴²

II

Људима је мало што имају властита имена (крштена), наслеђена или породична (презимена), већ надевају, не баш свакоме и нека додатна, а то су надимци. Лесковац је познат по непознавању језичких правила (падежа), али је у свету познат по укуским ђевапчићима, по паприци а и по надимцима.

Како појединци добијају те надимке? У настанку разна су порекла њиховог постојања; поједини су у вези са пореклом особе на коју се односе, поједини истичу извесне личне особине, говорне или телесне, добре, лоше или, пак, увредљиве, изазивачке. Надимци се дају и придевају, ту и тамо, повезујући их са неком и нечијом узречицом. Веома су разнолики, каткад и чудни – у сваком случају надимци одржавају схватање извесних слојева друштва, или насталих догађаја, или неких потреба. Има породица чији се надимак преноси с колена на колена, а има и оних који припадају само појединцима. Има неких надимака где не постоји или нема ничег службеног, него су пуни неке присности, вољености. У надевању надимака има чак и необичности: наиме, постоје женски надимци а односе се на мушкарца (свакако да су такви разумљиви или оправдани тек ако им се зна узрок, порекло и околности у којима су настали); има и увредљивих, понешто скаредних али, чудно, њихови носиоци не мисле баш тако...

Да су они у нашим српским крајевима пријемчиви, па и значајни, нашао сам извесна туђа објашњења, најалост неприхватљива, површна, мада им лично не одричем њихову значајност: када је војни старешина вршио прозивку уочио је да му се један војник није одазвао на прочитано име и презиме, па се досетио да је војник о коме је реч „откуда Лесковац”.

⁴⁴² Миодраг Ђорђевић, Лесковачки надимци, Белешка о аутору, Удружење писаца Лесковац 2005, стр. 61.

Поново је погледао списак и видео да је дотичном војнику уписан и надимак и тек тада се овај огласио.

%

(...) Ту скоро, ономадне, један који је такође скупљао надимке, али не у Лесковцу, већ у свом граду, описује случај: тражио неки човек некога по имену и презимену обраћајући се групи деце која су се играла на улици. Нико није знао да одговори, али се овај веома сналажљиви човек досетио да и овде има људи са надимцима, и тек што је уз име и презиме траженог додао надимак, један дечак је узвикнуо: „Па то ми татко!”

III

Ево само неколико објашњења (немогуће их је све објаснити, мада су извесни сами по себи разумљиви) о настанку тек неколико надимака:

Радиомилевка – здушно и искрено је преносио када треба и када не треба све што би чуо преко радија – чим тај види неког познаника почне да га салеће: „У толико и толико сунце излази, а у толико и толико пак залази, те дан толико траје, а ноћ толико.”

Дзрдзољак – у лесковачком наречеју означава особу врло ниског раста, суву, неразвијену, па је тој особини она прозвана на речен начин.

Врањанац – близу Врања је била граница када су Турци били потискивани из целе Србије, после скоро пет векова ропства. Али су Турци, пљачкашки и осветнички настројени, упадали у погранична српска села крадући све што су могли и убијајући, па је прадеда сакупљача лесковачких надимака прешао у Врање са два брата који су ту и умрли. Прадеда се убрзо доселио у Лесковац са женом, пет синова и једном ћерком. И ко би могао одмах све да им попамти имена, већ су их Лесковчани у почетку означавали: Па ови, из Врања, Врањанци!” Тако им оста тај надимак.

Бгд – предавач у школи имао је обичај да Београд скраћено изговара како се не би у целини писало, а ђаци – као ђаци – прозваше га Бгд.

IV

Ево примера лесковачких надимака, онако како их је забележио проф. Миодраг Ђорђевић:

А: Абацијски, Авионче, Абдул, Абрам, Абраш, Агицва, Ајданац, Американац, Андикољ, Арабат, Анцијски, Арап, Арапче, Аргилови, Арнаут, Арначуче, Арсенко, Арсеновски, Асага, Ација, Ациплакови, Ацитанци.

Б: Баба, Бабан, Бабацика, Баја, Бајоз, Багателка, Бадерка, Бакам, Бандаш, Бане, Банџур, Бата, Батко, Бацко, Бачовацијски, Баца, Беба, Бебинци, Бегине, Бејаз, Бела Вера, Бело јагње, Бела мачка, Белич, Бичлика, Бибац, Бига, Бигља, Бибче, Бицак, Благошија, Блек, Близнак, Бобичинац, Богојевачки, Божјачки, Бојацијски, Бојковци, Бокини, Боранија, Босанац, Брзак, Брка, Брођа, Брока, Бузда, Бузин, Буре, Буђка, Буцко.

В: Ваљачкине, Вангелови, Вардарови, Васа прва класа, Вашарски, Вики, Вла(х), Врањанац, Врањанче, Врањски, Велики Џо, Велков, Везенко, Врапче, Владика, Врдупче, Вртивага, Врђуп, Вруђка, Врца, Врцкољ.

Г: Гајдарче, Гајдариче, Гаћине, Гаца, Герзине, Геца, Гига, Гилка, Гипи, Гицка, Главоња, Главосек, Главотоп, Главуш, Глођосија, Гложански, Говедарац, Гоне, Голотрпче, Грамада, Гранда, Грданички, Грне, Грнчарски, Грк, Грозничка, Грче, Хугутче, Гургус, Гурман, Гусар, Гуска, Гуштер.

Д: Дај-дам, Даскало, Дваеспарац, Двоцевка, Демек, Дивље пиле, Дрвен поп, Дрвени адвокат, Дрвењак, Дрда, Дренка, Дунђерка, Динија, Душе, Дурини.

Ђ: Ђаволика, Ђемандинка, Ђикини, Ђорковски (сви примери из књиге).

Е: Електрика, Елита, Ера, Ерсеновски.

Ж: Жер, Жикине, Жичка, Житар, Жишка, Жмигавац, Жути, Жућа, Жц.

З: Зајачки, Зајац, Зајка, Звер, Закасотина, Звонцар, Сверка, Зеба, Зец, Зис, Зојкине, Зољка, Зонкин, Зубан, Зубин, Зврк.

И: Игине, Инајет, Инђилиз, Ипче, Ицине.

Ј: Јабуче, Јагурџија, Јапанац, Јашмалка, Јеврејче, Јорга, Јорча, Јоргаћ, Јужин.

К: Кајмакан, Кајса, Капетан, Карадак, Каракашеви, Каракеја, Каспар, Качамак, Кека, Кентра, Киза, Кијамет, Кикирез, Килча, Кинез, Кица, Кликер, Коде, Код Тоше на ћоше, Козак, Конзул, Копе, Коце, Кочан, Кравче, Крвопија, Крџалија, Кривошија, Крња, Кромпир, Крњоз, Кузи, Кукурек, , Кумашин, Кумбара, Курсула, Кучкарка.

Л: Л(а)жов, Лајкучка, Лала, Лалунка, Лађа, Лемби, Лебанац, Липса, Лиска, Лешњак, Лола, Лопов, Лубура, Лудајка.

Љ: Љоља, Љољчини, Љошкови.

М: Маврин, Магаирчка, Мазан, Мајкул, Макси, Малиган, Мали Џон, Мандрџи, Мантини, Манчин, Мањин, Маше више, Матрапаз, Мафта, Маче, Мачин, Медар, мечка, Мечкоступ, Микуља, Минге, Мојсинче, Мондиш, Морис, Муњин, Мурко, Мутавџијски, Мф.

Н: Нагазаљка, Назланкине, Најанџијски, Наполеонче, Нађа, Нафта, Никац, Нишкин, Ноња, Нф.

О: Ороигра, Оџачаров.

П: Пакља, Палојац, Паљка, Папир, Паризлија, Пачавра, Пепељуга, Пепек, Перуника, Петле, Пеца, Печено главче, Пинтер, Плуг, Пљака, Покрет, Политика, Поп, Прасе, Прда, Премда, Прима Сима све што има, Прцко, Пуклица, Пшка.

Р: Радиомилевка, Радиче, Ракетла, Раца, Решетар, Рипан, Рогушкин, Роска, Роталија, Ротко, Рубан, Рупица, Рус.

С: Саија, Сале, Савко, Светац, Свитка, Сврака, Северови, Сека даша, Селе, Сеља, Сербез, Сирће, Скачка, Слезинка, Смејурија, Старо гвожђе, Суља, Сучкар.

Т: Табак, Тапарланка, Тежак живот, Тужно брашно Тулча, Тута, Тутурче.

Ћ: Ћарушка, Ћата, Ћелеш, Ћораво куче, Ћоса, Ћосат, Ћуран, Ћућулија.

У: Угусуз, Урф.

Ф: Фабер, Фајда, Фајдичине, Фантазија, Фарбар, Фирка, Фифица, Флека, Фока, Форма, Франташ.

Х: Хараламови, Хисар, Хорват.

Ц: Цаја, Цака, Цвећка, Цекине, Цепено либаде, Цивун, Цилко, Цкцк, Црни.

Ч: Чавка, Чавче, Чауш, Чвор, Чекерка, Чекрк, Чокалија, Чорба.

Џ: Џамакеј, Џгара, Џојка, Џумба, Џуца.

Ш: Шаторче, Шаче, Шебек, Шемшир, Шиша, Шмокљан, Шоња, Шоп, Шнајдер, Шука, Шукрија, Шуманка, Шуца, Шушмула,

Дз: Дзвер, Дзвиска, Дзвонцар, Дзврчкин, Дзиван, Дзинге, Дзрдза, Дзрдзољак (сви примери из књиге).

%

У рецензији проф. др Момчила Златановића и проф. др Тихомира Петровића је, између осталог, записано: Професор Миодраг Ђорђевић, из старе градске породице, брижљиво је истраживао ову појаву у граду на Ветерници, прикупио мношто интересантних надимака и припремио краћу збирку за објављивање. Ова збирка је интересантна за даље истраживања – социолошка, етнографска, психолошка и друга. Разуме се, посебно може бити предмет лингвистичких испитива.⁴⁴³

⁴⁴³ Миодраг Ђорђевић, Лесковачки надимци, Удружење писаца Лесковац 2005.

СРЂАН ЂОРЂЕВИЋ

I

Срђан Ђорђевић Крле рођен је августа 1961. године у Лесковцу. Од рођења живи у Грајевцу. О свом дивном селу каже да је „Дубровник у малом“. Безгранично воли своје вредне Грајевчане. Свет уметноси га је одавно привлачио; још из најраније младости почео је да црта портрете и карикатуре. Љубав према ликовној уметности била је огромна, али то није било довољно да оствари своје снове. Ликовну академију није уписао из финансијских разлога. Од малих ногу почео је да плови и песничким водама. Своје радове је објављивао у многим часописима за децу.

Године 2006. постаје члан Књижевног клуба „Глубица“ и објављује своје песме у заједничкој збирци „Глубочица између обала 2005-2006“. Охрабрен добрим пријемом песама одлучује се да изда своју прву збирку „Залеђена река“⁴⁴⁴

II

ЗАЛЕЂЕНА РЕКА – „Залеђена река“ је прво песничко остварење Срђана Ђорђевића Крлета. Песме из ове збирке дуго су сазревале у песничкој души и песник их је дуго чувао у рукопису, сведок није смогао храбрости да их поклони читалачкој публици. Оне ће сигурно пробудити успаване или сакривене емоције у вашим срцима и распламсати љубав и наду у вама, јер је свака песма плод љубави, наде и вере.⁴⁴⁵

Песник је неуморни борац који тежи првој љубави и срећи. У збирци преовладавају љубавне и рефлексивне песме, а у мањем броју заступљене су и родољубиве песме и песме посвећене најближима – мајци, синовима, другу...

У љубавним песмама жена представља отелотворење љубави. Понекад је она конкретна; насликан је конкретни доживљај са Биљаном, Сузаном, Јованом. Међутим, чешће мотив жене у песмама Срђана Ђорђевића има шири значај, посебно када је жена плод песничке имагинације, жена као сновиђење. Жена тада представља ону вечиту тежњу човека за љубављу.

Љубав није само песников ослонац у стваралаштву, већ и звезда водила кроз живот. Тако се овај мотив може срести у свакој његовој песми. Песник „живи у једном смеру“, вођен само племенитим осећањима, вођен светлошћу којој се поклања.

Вечити оптимиста и крају даје светле тонове. Вешто служећи се контрастним сликама, не верује да је крај нешто коначно. Сваки је крај почетак нечег новог. Крај једне љубави оставља тугу, али не убија наду.

⁴⁴⁴ Срђан Ђорђевић, Залеђена река, Филекс, Лесковац, КК Глубочица, Лесковац 2006.

⁴⁴⁵ Маре Каранфиловић, Боркица Миловановић, рецензија - Песникова потреба за љубављу чији је синоним савршество, Залеђена река, Филекс, Лесковац, КК Глубочица, Лесковац 2006, стр. 92-94.

Остаје вера песника да љубав постоји и он ће трагати за њом све док је не пронађе. Не жели да верује да је заувек остао без љубави, јер би то сазнање убило сензибилну душу песника.

Прошлост често окупира његову душу. Понекад је она плод сазнања да је живот пролазан, понекад извор туге, али никада није препуштена песимизму. Сlike из албума не могу избледети, не због заборав а већ због суза којима их песник умива, али успомене остају у његовој души.

Песник се суочава и са стварношћу, не бежи од ње. Светли тонови преовладавају у његовим песмама. Макар та светлост била представљена свећом, песник се нада да ће њена маленкост успети да победи мрак. Он се бори свим снагама против мрака. Можда ће то некоме личити на борбу *Дон Кихота* са ветрењачама, али зар то није узвишена борба за идеале у које човек искрено верује када је осуђен на пораз. Само ће његова свећа „горети до зоре“ и то је довољно усамљеном песнику да истраје у својим трагањима, како у стваралаштву тако и у животу уопште.

Слој схематизованих аспеката заузима посебно место у поезији Срђана Ђорђевића. Овај је слој веома захвалан за интерпретацију, али за једно дубље и шире проучавање. Песник је оставио доста простора читаоцу па је тако пружио могућност својим песмама да направе чврст мост који ће спајати душу ствараоца са сродним дужама. Његове „Недовршене мисли“ вапе за разумевањем, али и трагају за савршенством у стваралаштву:

*„Разлеже се туга
улицама недовршених мисли.
О делу ни речи,
Повикаше велика недела.“*

Будно око песника представља „*језеро душе*“, али и „*море соли*“. Око уметника уперено је у недостижне висине. Оно трага за визијом будућности, за вшим циљевима и зато је увек будно. Песник је целим бићем посвећен поезији, стваралаштву. Њега убија „*белина натира, суза несрећног, рука утехе*“, а једини му је циљ да поезији „*обезбеди*“ вечност „која се спаја са садашњошћу и траје до краја будућности.“

(...) Песник размишља и о пролазности живота. Као вечити опимиста, свестан је чињенице да је живот пролазан, али не очајава, жели да живот осмисли, оплемени и испуни креативношћу. Када бисмо сви прихватили живот као песници оптимисти, он би нам сигурно био не само подношљивији, већ и богатији. Срђан проналази срећу у посвећености поезији и једина награда, коју очекује, јесте жеља да песмама победи смрт, да оне живе након његовог физичког нестајања.⁴⁴⁶

⁴⁴⁶ *Напомена:* Избор песама Срђана Ђорђевића у поглављу Панорама лесковачког песништва.

БОРИСЛАВ ЗДРАВКОВИЋ

I

Борислав Здравковић (1930, Брестовац, Лесковац, професор књижевности, новинар, дугогодишњи уредник Нашег стварања). Објавио збирке песама: Тренуци лирике, Лесковац, 1967, На падинама сна, Лесковац, 2000. Заједничке збирке: Препознавања, 1962, присутан у часописима. Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца. Добитник бројних награда за књижевност.⁴⁴⁷

%

Лесковачки песник Борислав Бора Здравковић (Брестовац, 13. јануар 1930, Лесковац, 2012) и по животној биографији и песничком трајању (пола века), али пре свега по начину певања и схватања поезије и живота, најоригиналнији је поета на јужносрбијанским просторима.

(...) Здравковић је својом поезијом, која има све одлике модерне лирике, *бежао од тзв. „модернистичких егзибиција“* и *„нејасних кованица“* и у томе остао тврдоглаво доследан, па донекле и старомодан. Осећајући *„нови песнички звук“*, који њему као врсном песнику и професору књижевности није био прихватљив, клонио се писања, а када је то чинио, радио је са мером и у свом маниру.⁴⁴⁸

Здравковић је, видели смо из оцене Драгољуба Трајковића, али и ставова других критичара, које помиње у *„Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва“* већ првом самосталном збирком *„Тренуци лирике“* показао раскошан таленат и наметнуо се као зрео песник. Све остало је – историја.⁴⁴⁹

Здравковићева прва збирка, *„Тренуци лирике“* је књига несумњиве песничке вредности, и поред извесних падова и клонућа. Борислав Здравковић је песник напорочног талента, а у појединим тренуцима творац стихова антологијске вредности, које будући састављачи антологија српске поезије не би смели мимоићи. Јер, то су стихови који се памте, казују наизуст и воле.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Зборник писаца лесковачког краја, Лесковац, 2003. године.

⁴⁴⁸ Д. Коцић, Пола века песништва Боре Здравковића, Наша реч, 8. октобар 1999, Лесковачки дневник, јануар 2000.

⁴⁴⁹ Имао сам привилегију и част да се годинама дружим са Бором Здравковићем – у дописништву Политике, Културном центру, Радио Лесковцу, на бројним књижевним сусретима и најчешће у – кафанама. О њему сам написао доста прилога, али је он, самосвојан и скроман, томе, као и многим другим стварима, придавао мало пажње. Био је награђиван на бројним књижевним конкурсима, али и о томе није волео да се пише. Уређивао је Наше стварање, био главни уредник Радио Лесковца, у младости новинар и професор Лесковачке гимназије. Он је био и остао рођени песник и за њега је дружење са искреним пријатељима било и више од живота. Остало је – остало!

⁴⁵⁰ Године 1962. у издању КК Светислав Вуловић појавила се позамашна књижица поезије четворице песника под насловом „Препознавања“. У њој је око осамдесет песама чији су аутори Борислав Здравковић, Јосиф Стефановић, Бранко Перошевић и Раде Јовић. *Напомена*: Видети опширније приказ те песничке зборке у посебном делу ове студије.

II

ТРЕНУЦИ ЛИРИКЕ – Клуб писаца при Радничком универзитету „Коста Стаменковић“ објавио је још 1967. године збирку песама Боре Здравковића под насловом „Тренуци лирике“.⁴⁵¹

У предгову овој публикацији *Мирослав Миловановић*, између осталог, пише: „Песник је животно везан за домовину и њене људе чија је слика дата у неколико конкретних детаља које смиреним ритмом и једноставним казивањем откривају његове животне и поетске преокупације.

*„Ако сам нешто изван тебе, мога сна, био бих врт
у коме сваки цвет, сваки лист шапуће моју смрт.“*

(Домовина)

Та присна веза са родном грудом постала је доживљени израз његове поетске личности и поетска инспирација у којој нема националних оклоп, већ смиреним и исповедним тоном, полуслободним стихом и местимице слободном римом, песник нас уводи у животне просторе човека и указује на лепоту живота који сублимира етичке и хуманистичке координате људске егзистенције. Здравковић верује у човека, у његову ћутљиву приврженост родном огњишту.

*„Ништа ме не би утешило да немам две мајке
нити бих нашао циља
Једна ми је певала успаванке
и у дане крваве истине описала мачем.
Другој сам ја племенитом сабљом косе резао
и певао занос на њеном задњем криштењу.“*

И зато је и стаменом мирноћом био спреман, увек када су црни облаци запретили громом уништења, да им пође у сусрет, да у паганском чину осведочи и потврди универзум своје личности:

*„Када је полазио у рат,
отац их је обе пољубио и од сваке понео амајлије:
прамен црне косе и шаку црне земље“*

Здравковић је у том поразном врелу човекове личности нашао социјалне и родољубиве нити којим је исплео етичко језгро живота. На једноставном симболу конструисао је тихом резигнацијом лик нашег сељака у миру и рату. Тврд и огрубео у немаштини, нем и тих у суровој борби за живот:

*„С јесени је обавезно силазио у град
да од црне летине сваком понешто купи.
Зној јевтин па је ноћио на станичној клупи,
а сољу и пројицом толио вечиту глад.“*

И том животу рат доноси омчу, пораз, али и светли тренутак етичког потврђивања и моралне узвишености:

⁴⁵¹ *Напомена:* Пренисимо комплетан предговор збирке Боре Здравковића Тренуци лирике аутора Мирослава Миловановића, који је објављен у Прегледу лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973, стр. 84-89.

*„У селу беше први на првој црној листи
и сам ископа земљу да би легао у њу“.*

.....
*„Што се све са њим збило, изговрићу тихо:
Ни гуњ не би поднео више. А затим омча
и пркосни поклич што нас у пламену зађиха.“*

У овој слици као да су се резонирани полетни стихови, ови и њима слични, повезани идентичношћу судбинског тренутка генерација:

-Славни мрите мад мријети морате“

Хуманистичка вибрација прожима елегични призив стиха, открива и указује на зрелост песничке мисли:

*На путу згажен плод цветаће у семену
из кога ће све љубави да се помире.*

Осећајући поремећај и неразумевање међу њудима савременог света, Здравковић будно опомиње и указује на значај људскости и солидарности:

*Човек и човек
дусање у себи*

.....
*Човек у човеку
простор у бескрај*

.....

Том свету разумевања предочава:

*Човек на човека
ланци и пепео.*

И зато не игнорише тај свет, већ емотивно, али без позе, одмереном озбиљношћу, изражава свој животни кредо, хуманистичку ширину љубави:

*Ја имам једну жељу, блистав сан:
да љубав сиђе међу људе,
да срећа сваком шара длан,
да нове зоре смехом руде;*

*Да свака суза у сан процвета,
да корак срећних буде тих,
да сваки онај који клевета
презир и мржње буде свих.*

„Из ђачког споменара“ - зрачи тиха и носталгична сета, младалачки разнежена и елегично заденута „сврком из даљине“ у којој одзвањају акорди песимистичких сећања и пропалих нада. Али тај песимизам дубоко у себи крије сјај непролазних успомена из чијих искричавих варница светли лепота постојаност и вечите оданости „обали среће“ са које животне плиме и осеке не могу да однесу „сјај плавих ведрина“. Јер, у

његовом шапутању распознајемо „душу која сања“ и која уноси неку невидљиву моћ у сваку реч, стих ис трофу. Те обичне речи су специфични облици лепоте у поетском ланцу асоцијалних идеја и контраста:

*Није моја, туђа је ова јесен:
Ја и живот мој још се нисмо срели.
И када ћутим над собом наднесен,
то неко други моје речи вели.*

Независно од ове привидне одсутности, Здравковићеву поезију прожимају праве вредности живота: у њој има и снаге и природне љупкости, зато је у многим стиховима и жесток и нежан. У песимистичком тону неких интимних песама као да назиремо сузу, али и ватру која племенито сажеже бол. У његовој песничкој природи оркестрирају за сваки дрхтај људског осећања којима прониче у срж да би им одредио праву меру и место. И зато је добар број ових песама права слика живота, поетски исказаног у његовој општељудској истини.

„Трагом палих звезда“ је циклус песама о младалачком неспокоју који у илузионистичком лету доживљава празнохват разочарања, у коме је жена бег пред златним срцем, сјај и хладноћа чежње, суза у осмеху ишчекивања и најслађи напитака на ломачи патње. Она је недостижна отровница у цвећу жеља, перфидна мачка у лепоти голуба који у тишини опролећених нада хара у души песника и ствара ломотресе од којих се разгоревају ватре мртвих немира, чији пламенови постају лахори за расветавање неразумне сете. И када се опрашта од вољене жене, оптимистички удара у сетно звоно осећања да би је гануо до срца истином која метафорично прераста у звезду, у чијем сјају трепери суза растанка слеђена тишином неостварене љубави:

*Као што дође тако оде:
ништа ти нисам узео, ништа дао.
Овога тренутка само ми је жао
што људи теку као воде.*

Јер наш песник у љубави тражи пролазну песму, песму која израња из суза и чије висине назире у лету ка небу, лету који носи буру и кишу успомена које се памте до гроба. Међутим, Здравковић је своју елегичну лиру пригушио реком тишине да би се боље разнала бујна експресија његовог стиха, који је језгровит и сочан, али без китњастих ђинђува и непотребног руха апстракције. Рима му је прилично немарна и зато је ритам и понекој песми широке руке чији неравномеран жубор ремети музикалност стиха и загрдне мелодиозност мисли.

„Тренуци лирике“ представљају талентованог и зрелог песника. Из њених стихова зрачи рефлексивна песничка физиономија која од песме жели да буде птица која буди и разуме и чија ће мисао, као лампа у ноћи, да окупља лептире. Оштар и сентименталан и зато елегично дрхтав, нежан и болећив и зато емотиван, он је сав окренут човеку који у овом песничком дневнику има младалачко лице које су прошарале боре живота.

Ова збирка саткана од низа најтананијих интима добија у графици *Миодрага Павићевића* једну веома успелу и скоро недељиву паралелу. И у овој другој личности сусрећемо се са скоро истоветном поетском природом која свој израз, свој свет, своја тражења, место стиха, налази у игри тамних и светлих површина.⁴⁵²

III

НА ПАДИНАМА СНА - Шта су други написали о Бори Здравковићу не би могло да стане и у повећи роман. Овога пута, не сасвим случајно, изабрали смо неколико оцена, које су објављене под надзнаком „*Други о Бори*” у његовој последњој збирци песама „*На падинама сна*” (Лесковац, 2000).

Могло би се рећи, чега год да се латио овај рођени песник, аутор збирке „*Тренуци лирике*”, дало је резултата. Штета је – ко зна колико пута смо рекли – али то није само наш суд, штета је, дакле, што је мало писао.

Одговор на то и на многа питања свакодневног људског трајања даће сам аутор, а нама остаје да се једноставно замислимо над дубином његових порука које нам је упутио овај велики песник, професор, боем и пријатеље, пре свега оних који су хтели и знали да га добро слушају.

%

Уметнички предиспониран, самосвојног гласа, књижевно образован, Здравковић је, несумњиво, остварио дело солидне уметничке вредности. Утемељено на модерним песничким начелима, његово дело носи нешто од филигранских песника парнасовског типа. Стављено на пробу структуралних анализа, оно делује одлично и поетично.⁴⁵³

Налазећи лирско упориште у мотивима и темама због којих су песници од искона умакали перо, аутор *На падинама сна* (старе и новије песме) у тренуцима искреног надахнућа, пројектује песничке слике натпросечног стваралачког домета. Теме око које се окреће свет његове поезије не могу се свести на неке одређене садржаје. Човек, жена, земља, слобода, која даје сјај и лепоту животу, речју, човеков живот – у жаришту су његовог интересовања и рефлексije. Инвентар његових мотива је, посве, покривен наносима сете.

У Борином стиху је, помогнимо се уобичајном фразом, неодвојиво певање од мишљења. У равнотежи између слике и поруке, у оклевању између звука и смисла, одвија се ауторов стваралачки кредо. Он тачно зна колико реч садржи могућих рима. Хармонија је „логика” његове поезије.

Борина поезија је у знаку једноставних и читљивих начела. Он има јасан поглед на ствари: песма је крајње отворена и комуникативна. Из његове метафоре не произилази нешто лоше, него – како каже једна лепа реч – само сведочанство нашег срца.

⁴⁵² Драгољуб Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973, стр. 84-89.

⁴⁵³ Др Т. Петровић, Песник и дело, предговор збирци песама Б. Здравковића *На падинама сна*, Удружење писаца, Лесковац 2000, стр.5.

У чему је суштина његове поетике и тајна његове књижевне радионице? Пустимо нека одговор пружи сама песма „Кандило“: „*На зиду Света Марија, / На поду црна шамија / Утули, мајко кандило! / Однесе вода градину, / Оде живот низ падину.*“

Поетска реч писана искрено, растерећена конкретног значења, референцијалности – као и мисли о књижевном успеху – припада модерној поезији, под чијим се појмом обично означава нови укус и уметнички принцип, и битно другачији поступак. Здравковић није дидактичан песник. Он врло добро зна да је учинак литературе ништаван. Поезија је у служби племенитог ангажмана, она буди машту и фину осећајност; отвара човеку очи за лепоту и срце за љубав међу људима.

Песник не бежи од стварности и живота; прави живот и права поезија је оно што у срцу носимо. Песништво је најистинитија уметност.

Аутор „*Гуња*“, „*Трагом палих звезда*“, „*Кандила*“, говори језиком наратора, опрезно, неусколебаном синтаксом, не ретко, прећуткивањем. Солидно мајсторство на тешком пољу стиха и ритме, уметник показује у одмеравању распона речи, његовог значења и носивости. Ситуиран у неадекватном контексту, израз мења естетску валентност и добија могућност семантичке перспективе и злоупотребе, стилског домишљања и версификаторских трикова. Ко се маши у овој поезији за заумним сликама, остаће празних руку. Нема загонетања и затварања иза седам брава.

Ауторова залиха лепих речи није оскудна. Поетско плетиво које се, у одабраним примерима, домаша крупним вредностима целокупне лирике, начињено је од разуђеног језика у коме, често, реч задржава основно, номинативно значење. Стил је одмерен, без украса и великих гестова. У родољубивим стиховима се чува плахих речи народних песама, јаким епитета и бомбастичких екламација. Артистичко богаство, ритамска и мелодијска организованост стиха, битно је својство његовог песништва. Уметности Здравковићеве речи несвојствена су општа места, устаљене навике и навикнуте конфигурације, или понављања која вуку у монотонију. Изузетно, његов стих оставља утисак аутора који прима туђа искуства као готове путеве у планини и готове мостове на води. Евидентно, асимилација неке елементе народне лирике и поетска сазвучја војиславизма или, узмимо, Драинчева пева. Туђа искуства користе: сви се ми пењемо на раменима других; најпосле, нијдан песник није искључиво творац дела, каже Дилтај.

Ван сваке сумње, реч је о оформљеном ствараоцу. Од песника са овог вилајета, *Здравковић је, заједно са Томиславом Н. Цветковићем, најдаље отишао.* Поете локалног, завичајног значаја, у његовој популарности виде и свој песнички капитал. Много њихови стихови, спрам његових стихова, који се читају и казују, изгледају као убошки сиромаси.

И Бора Здравковић је човек пука, наше горе лист. Он пије воду са истог извора, али, насупрот многима, он не посеже за дијалектом да би

аутентично изразио свој доживљај, или обогатио властити песнички фонд. Пише чистим језиком, као да је из Херцеговине, кованице језика и земље рапсода.

Аутор збирке „На падинама сна” не мора да сагиње главу ни пред једним својим стихом. Његове песничке творевине налазе смисао у аутономној естетској вредности, у новини и оригиналном језику.

Изазивајући у свом ужем окружењу завидну и заслужену пажњу књижевне јавности, Здравковићево дело ће, извесно, издржати књижевне мене и захтеве. Песме човека који није по срцу рђав, које доживљавамо као инкантацију доброте и љубави, заслужују заснованију и дубљу реч.⁴⁵⁴

Последњу збирку „На падимана сна”, која је, заправо, одабир његовог песничког рада, објавио је 2000. године, а једно поглавље „Нашег стварања” (уредник *Димитрије Тасић*) посвећено је овом занимљивом песнику.

%

Од 1949. године када су се на књижевној вечери, први пут у Лесковцу, представили млади песници, најистакнутији међу њима *Борислав Здравковић* и *Миодраг Митић*, па преко колективне збирке „Препознавања” (1962), потом самосталне књиге „Тренуци лирике” (1967), све до 29. октобра 1999. када је о прослави 120. годишњице Гимназије „Станислав Вељковић Зеле” салом Народног позоришта прострујао *поетски вихор песме „Слобода” – ехо поезије Борислава Здравковића* одјекивао је на митинзима и вечерима поезије, литерарним сусретима, говоре је наглас или носе у себи, подједнако, литерарци и маторци, исписујући у споменару, и девојчице и уседелице, снохватице и буднице, романтичари и елегичари, заљубљеници и запостављени... Како и не би када је, у укупном поетском опусу, било да је реч о родољубивим или љубавним песмама, песмама сете или снатрења, бола или радовања, речју у поезији Борислава Здравковића тако импресивно „кроз поетске нити уперена тиха, носталгична сета, младалачки разнежена и елегично интонирана”. (*М. Миловановић*)

Довољно је само навести стих било које Борине песме, па да намах бљесну речи као слап воде са планинског виса:

*Није ми, није ми више жао
што јесен сиви оставља траг.
Луче, у сан процветао
Девојке осмех драг.*

(*Јесен, она и ја*)

Перјаница нашег песничког неба, Борислав Здравковић, ево, више од пет деценија броди песничким стазама и богазама, остајући веран свом позиву поете – закључује Борин песнички сабрат Миодраг Митић.

⁴⁵⁴ Проф. др Тихомир Петровић, Књижевни записи, песник и дело, Удружење писаца Лесковца 2000, стр. 55-57.

Жесток и нежан, бунтован и смирен, mudar и меланхоличан, раздраган и разуздан – Борислав Здравковић је стално и у суштини елементарни песник, окренут човеку, завичају и домовини.⁴⁵⁵

%

Песник је име указано у времену, јер је време у човеку и веће у препознатљивије, а произилази из имена које човек поседује. Борислав је сав у Здравковићу: пореклом стиха и физичком појавом човека о коме говоримо. Здравковић је сав у борама Борислава. Иза тога излази да је у свему стих, у стиху је човек кога знам из дугих шетњи лесковачким улицама, кога знам из седења по старим и младим кафанама, са књижевних казивања, из необавезних разговора...

Елем, Борислав је песник, Борислав је време прошло и садашње, Борислав је бoем. Борислав је стихотворац, Борислав је глава породице. Борислав је професор, Борислав је ваш и мој пријатељ. Зато, када будете мeрили време, не заборавите боре Борислава Здравковића.⁴⁵⁶

После песничког зборника „Добродошлица за птице” и „Мајских цветова” В. Красића – у Библиотеци Радничког универзитета из Лесковца појавила се збирка песама Борислава Здравковића „Тренуци лирике”. Ова књига је плод скоро двадесетогодишењег преданог и стрпљивог стваралашког рада једног заљубљеника поезије, који међу списатељима на југу Србије ужива леп углед.⁴⁵⁷

Песничко казивање Боре Здравковића садржано је и саздано између оне тако карактеристичне уводне песме „Песмо”, која представља и песнички манифест и поетику у малом – и мудрих и осмишљених „Рефлексија”.

У распону између ова два белега, који у основним цртама могу да означе преокупацију Б. Здравковића, нашла су место четири складно компонована циклуса: „Земља и рат”, „Из ђачког споменара”, „Трагом палих звезда” и „Подребрица”.

(...) „Варијације: на тему јесен” израз су пуног песничког зрења Б. Здравковића. То се он, сетан и невесео, суочава са собом, са пролазношћу, са вечитим менама и метаморфозама света.

Циклус „Трагом палих звезда”, у истину открива и нуди све врлине певања Борислава Здравковића. У њему се налази неколико песама антологијске вредности („Трагом палих звезда”, „Жена”, „Ја сам...”).

У песми „Ја сам...”: „ја сам (...) песма скривене среће и сан над горком јавом”. Овим стиховима, чини се, песник је најсликовитије одредио себе и своје певање.

⁴⁵⁵ Напомена Т. Н. Цветковића: Прилог Перјаница нашег песничког неба, који преносило у целини, објављен је у збирци песама На падинама сна, Лесковац, 2000; (датум писања – 15. новембар 1999).

⁴⁵⁶ Раде Јовић, Време прошло и време садашње; (Из збирке Б. Здравковића На падинама сна, Лесковац 2000) Напомена: Избор из песништва Боре Здравковића у посебном делу књиге „Лесковачки писци и њихово доба”

⁴⁵⁷ Проф. др Никола Цветковић, Песник јужног поднебља, Борба, 13. јун 1968. године; Овај прилог је пренет и у збирку изабраних песама Боре Здравковића, На падинама сна, Лесковац, 2000.

IV

ЖИВОТ НА ДАСКАМА - Професор и песник Борислав Бора Здравковић био је луцидни позоришни критичар. Године 1970. лесковачко Народно позориште објављује његове, како их је назвао, „позоришне импресије”, односно књигу позоришних приказа „Живот на даскама”. На једном месту нашли су се његове оцене објављене у Нашој речи, Нашем стварању и Сусретима. У првом делу су оцене домаћих аутора, а у другом су представе са VI позоришних сусрета Јоаким Вујић.⁴⁵⁸

%

Иако су Здравковићеве оцене каткад биле „преоштре”, сви су знали да су – дело стручњака који зна шта је – позориште. О његовим позоришним критикама, песништву и животу у шест наставака лесковачки недељник Наша реч објавила је интервју.⁴⁵⁹

%

Уредник издања и аутор предговора под насловом „Поводом књиге и седам и по деценија позоришта у Лесковцу“ био је познати песник и тадашњи управник Народног позоришта Томислав Н. Цветковић. (...) А баш у Лесковцу се ових дана одржавају VI сусрети професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић“. Отуда и намера наше куће да поред низа других публикација у дане сусрета изда и књигу позоришних критика професора Борислава Здравковића, који је у Лесковцу први увео књижевну позоришну критику и њоме обухватио највише представа од свих осталих рецензената.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Борислав Здравковић, Живот на даскама, Народно позориште Лесковац 1970.

⁴⁵⁹ Интервју Данила Коцића са Борн Здравковићем објављен у Нашој речи - први део се појавио 1. јула 2005, а последњи 5. августа 2005. године.

⁴⁶⁰ Томислав Н. Цветковић, Поводом књиге и седам и по деценија позоришта у Лесковцу, Живот на даскама, предговор, Народно позориште Лесковац 1970, стр. 7-13. Борислав Здравковић, Живот на даскама, стр. 158. Напомена: У књизи су објављени следећи прикази позоришних комада: Милутин Бојић – „Урошева женидба“; Светозар Ђоровић „Зулумџар“; Борислав Станковић „Коштана“; Борислав Станковић „Нечиста крв“; Д. Лебовић и А. Обреновић „Небески одред“; Н. Арсенивић-Драгомировић „Лесковчани у Паризу“; Жика Живуловић „Лево од савести“; Радивоје Лола Ђукић „Бог је умро узалуд“; Бранислав Нушић „Обичан човек“; Бранислав Нушић „Пут око света“; Бранислав Нушић „Сумњиво лице“; Бранислав Нушић „Ожалошћена породица“; Бранислав Нушић „Свет“; Петар Кочић „Јазавац пред судом“; Мира Пуцова „Свет без мржње“; Велимир Суботић „Прозивка“; Борислав Михајловић „Командант Сајлер“; Александар Поповић „Јелена Ђетковић“; Раде Павелкић „Клонови“; Мирослав Митровић „Поноћна провала“; Иван Студен „Вожд“; А. Н. Островски „Таленти и обожаваоци“; Јарослав Хашек „Добри војник Швек“; А. Стримберг „Отац“; Џозеф Кесерлинг „Арсеник и старе чипке“; Џон Пристли „Скандалозни догађај“; А. П. Чехов „Ујка Вања“; Н. В. Гогољ „Женидба“; В. Н. Собко „Сачувај моју тајну“; Х. Ибзен „Непријатељ народа“; А. Поповић „Развојни пут Боре Шнајдера“; Ж. П. Сарт „Несахрањени мртваци“; Т. Арсовски „Корак ка јесени“; А. П. Чехов „Три сестре“; М. Глишић „Подвала“; Р. Милар и Н. Балчин „Пут кроз шуму“; Јурџин О. Нил „Дуго путовање у ноћ“; Борислав Михајловић „Марко Краљевић“; Александар Поповић „Крмећи кас“; Максим Горки „Малограђани“. Позоришне критике у књизи објављене су у листу „Наша реч“, часопису „Наше стварање“ и „Сусретима“. Критике „Таленти и обожаваоци“ и „Добри војник Швенк“ објавио сам у заједничком ауторству са М. Драшком, односно Зораном Поповићем – напомена је Б. Здравковића.

V

СЕЋАЊА НА БОРУ ЗДРАВКОВИЋА – У издању КК Глубочица крајем 2014. године појавила се књига „*Сећање на Бору Здравковића*“ проф. др Драгомира Радовановића, најплоднијег лесковачког књижевника. Књига је представљена у Лесковачком културном центру 25. децембра и у њој су објављене изабране Здравковићеве песме и занимљиве анегдоте из заједничког дружења проф. Радовановића и Боре Здравковића са познатим Лесковчанима, али и са „обичним људима“.⁴⁶¹

%

У Предговору књиге „*Сећања на Бору Здравковића*“, аутор, проф. др Драгомир С. Радовановић, констатује: Легендарни професор Лесковачке гимназије, узор многим генерацијама, личност огромног знања и високе интелигенције, песник је без премца.

(...) И дан данас се испредају приче о његовим предавањима, писменим вежбама, рада са младима.

(...) Његове песме су антологијске. Скоро свима који се баве културом и књижевношћу, довољно је поменти називе песама као што су: Жени, Она изеђу мене и свега, Гуњ, Матуранско вече, Подрепница и др. па да се одмах погоди да је реч о Бориславу Бори Здравковићу. Ја, међутим, вероватно као афористичар, који воли кратке форме, скидам капу пред његовим песмама које сам назвао песме у афоризмима као што су Ток, Точак, Кандило... Колико је истина из живота сабрано у четири до шест стихова, то је невероватно и то је прави артизам.

(...) И Бора је, као и сви други људи, сем породичног и пословног живота, имао своја кафанска дружења са колегама која су незаборавна и од којих се многа препричавају.

(...) Он је феномен. Његова интелигенција изузетна, његова мисао за хумор пун метафора, иронија, па и цинизма.

(...) Сматрам, с обзиром на квалитет његовог дела и допринос култури не само Лесковца и Србије, него и шире, да му Лесковац није поклатио дужну пажњу.⁴⁶²

⁴⁶¹ Драгомир С. Радовановић, *Сећања на Бору Здравковића*, КК Глубочица, Лесковац 2014. *Напомена:* У књизи су објављене следеће Здравковићеве песме: Варијације на тему: Јесен, Јесен, она и ја, Матуранско вече, Песник и ја, Ток, Жени, Песмо, С омчом око врата, Подрепница, Две мајке, Слутња, Моје руке, Она између мене и свега, Сан, Животопис (избор песама Данило Кошић, новинар и писац). Књига је штампана у 200 примерака, а рецензент је проф. др Јаворка Маринковић.

⁴⁶² О књизи *Сећања на Бору Здравковића*, у издању КК Глубочица, чији је члан био Бора Здравковић, говорили су, поред аутора проф. Радовановића, Слађана Младеновић, уредница у ЛКЦ, Драган Радовновић, песник, уредник часописа *Наше стварање*, Боркица Миловановић, председница КК Глубочица, проф. др Живан Стојковић и Данило Кошић, новинар и писац. *Напомена:* Прихваћен је предлог проф. др Живана Стојковића, познатог лесковачког историчара, да КК Глубочица, чији је члан био Борислав Бора Здравковић установи књижевну награду која би носила име Боре Здравковића. *Напомена:* Ево једне од бројних анегдота које је прибележио проф. Радовановић: Питају Бору да ли је Домановић реално описао своје време. Бора им каже: „Знам што је о онима писао онако, али не знам како би писао о овима што раде овако.“

МИОДРАГ ДРАГАН ЗДРАВКОВИЋ

I

Миодраг Драган Здравковић рођен је 1950. године у Медвеђи код Лесковца. До 1970. године живи у Тителу, где је завршио средњу школу. Након тога долази у Лесковац. Бави се организовањем „културног живота”, за шта добија одликовања, награде и признања. Бавио се спортским и тренерским радом. Мајстор је борилачких вештина (носилац црног појаса). Добитник је Октобарске награде града Лесковца. Запослен је у лесковачком Културном центру.

Пише песме. Члан је Удружења писаца. Учесвовао је на многим књижевним смотрима поезије широм бивше СФРЈ, а затим и у низу градова у Аустрији, Немачкој и Бугарској у оквиру програма КУД „Абрашевић” из Лесковца. Објављене збирке песама: „Снопље”, Лесковац 1977, Лесковац, „Изван вида дан”, Лесковац 1996. Више од 70 песама објавио у зборницима и периодичи.⁴⁶³

Младост из Београда и Удружење бораца Лесковца рата од 1990. године објавили су 1997. године Здравковићеву поему „Сведиднар”, име светлости.⁴⁶⁴

II

СТВАРАЊЕ – ИСЦЕЉЕЊЕ ПАТЊЕ - Ближе одређење књиге Миодрага Драгана Здравковића „Сведиднар” – која се појављује као номинално прва књига едиције Песничка школа у оквиру Библиотеке Поезија, подразумева објашњење саме едиције.

Мада тек ова књига Миодрага Драгана Здравковића носи број 1, у Едицији Песничка школа, Едиција је, стварно, утемељена већ његовом претходном књигом, издатом 1996. у Библиотеци Поезија, „Изван вида дан”, у чијем су предговору и истакнуте неке полазне идеје естетских претпоставки на којима се темеши школа. Након промоције те књиге настало је извесно интересовање и међу другим песницима у Лесковцу. То је послужило за повод да се у Лесковцу оснује Песничка школа при часопису Наше стварање, што је подразумевало потребу да се истакне и посебно обележи издатих песама – усаглашавањем са наведеним естетским начелима.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Подаци преузети из поеме М. Д. Здравковић, Сведиднар, поема, Младост Београд, Удружење бораца рата од 1990, Лесковац 1997.

⁴⁶⁴ У лепо написаној посвети у књизи „Сведиднар” (изванредан рукопис, а и порука), Миодраг Драган Здравковић је написао: Данилу, у знак уважавања и наде да ће престати разлози да песници пишу песме попут ових у овој књизи. Лесковац, 25. 09, Миодраг Драган Здравковић.

⁴⁶⁵ Светислав Павићевић, Сведиднар, предговор, стр. 5. *Напомена*: Написано 27. априла 1997. године у Београду.

Слепоћа, макар то звучало и парадоксално, игра немалу улогу у развоју уметности – посебно књижевности, и то на два начина: доприносом слепих уметника и слепоћом као темом уметничких дела.

(...) Колико нам је познато – још није било целе збирке песама са више мотива, посвеће теми слепоће. Не рачунамо „Јаму” Ивана Горана Ковачића, која је, додуше, вишеделна – али је у питању поема која је у свим деловима рађена на исти мотив. Књига Миодрага Драгана Здравковића Свединар (првобитни наслов *Скривена светлост*) прва је штампана збирка песама, обимног садржаја и разнолике тематике – на тему слепоће.

Већ и сам наслов збирке – вишезначан је и сиболитан, али поднаслов збирке име светлости – у први план истиче једно значење. То је светлост – која, симболички, улази у круг мотива теме слепоће. И заиста, основна тема збирке – јесте тема слепоће, која је провучена, у различитим мотивима – модалитетима слепоће кроз свих седамдесетак песама.

Могуће је, додуше, разликовати уже блокове теме слепоћа по модалите тима у збиљи – као на почетку књиге: мотиви ратом узроковане слепоће, те и други мотиви манифестовања исте теме, што је, у извесном смислу – наставак ауторовог тематског опредељења и отуда емоционалног преостатка из претходне збирке Изван вида дан, која је и сама релевантна за тему слепоће.

Песник се и у овој, као и у претходној збирци, определио за стваралачки поступак – стварање нове збиље наместо описивања реалне. Он не опису је реалну збиљу – драматику манифестних појава слепоће у збиљи – што је по себи довољно велики изазов (којем, на пример, није одолео Ковачић), већ налази храбрости да се ослони само на свој уметнички домет и инвенцију грађења нове теме по свом доживљају.

И у овој књизи песник занемарује истицање гносеолошких значења и из њих проистеклих друштвених функција, мада их, делом, ипак, остварује – за рачун наглашавања естетских функција. Песник се одриче услуге епистемолошких значења реалне теме, која се са њом лако могу унети у песму, одредивши се да сам створи песничку збиљу сопственим средствима – стварањем: не користи ни опис, ни наравију. Свој циљ остварује слободним стихом – без слика и њихових украса, који, међутим, поседују притајену унутрашњу снагу драматике.

Ако у стиховима збирке Изван вида дан има извесних наглашених акцената израза грча – повремено, мада срачунато дисонантних, у целини укроћених траженим сладом замишљене форме – у стиховима Свединара – дисонаци сазвучја нема. Све је, наоко, равно – уједначено и складно. Језик ове поезије је функционалан – мада разноврстан па и жив и прикладан, иако уједначен, што производи и израз лакоће – који је исказ природности више но недостатка унутрашњег набоја. Спонтаност доприноси утиску убедљивости – а тиме и узбудљивости стиха, којим песник

успева да обликује у песнички запис – своју нову збиљу, уз помоћ метафора као сублимираних слика.

Коначан резултат који песник досеже – у трансформисању предметног, његових својстава у уметничка значења је: остварена имагинација магли не нове збиље. То је управо оно по чему створена уметникова збиља дела – као његових недодатком над предметним – превазилази значење предмета, и стиче ново значење које носи смисао и естетску вредност. У овом делу то је: емоционални набој, драматика, убедљивост, узбудљивост као ново значење саме теме – језа трагике и слепоће, али и смирење настало разумевањем и виђењем новог смисла – свевидарски достигнути склад и с њиме мир. У овом новом – естетском значењу теме, видимо и највиши вредносни домет ове књиге.

Сам настанак збирке може послужити и као својеврсна илустрација уметничког поступка стварања. Цела збирка је настала спонтано, у једном изливу за свега којих двадесетак дана октобра 1996. године – неочекивано и за самог аутора.

Наравно, ништа није случајно. Тему је аутор срео знатно раније, када га је коснула, али ју је одбацио из свести, потиснуо у подсвест – а ова једном покренута – наставила је да сама ради на теми, и то дуго, све док је није обликовао. Под поновљеним спољашњим подстицајем – нашим предавањем теме слепоће аутора – настао је покрет механизма подсвести, ова се отворила, и, еруптивно, гурнула у свест и у њу сложила целу, обликовану тему, пред зачуђеним очима песника.

Да је у питању реализација за двадесетак дана – само као завршни чин стварања – тзв. инспирација – скупљеног набоја језе таложног у подсвесном – чије је песничко обликовање и значило боловање теме – доказ је и то, што је песник, када се тема отворила и почела да тече, пао у болесничку постељу из које је устао, након завршетка рада, сломљен, али и опорављен од болке која му је опасно угрожавала здравље – да све буде онако како је говорио Заратруста: Стварање – то је исцељење од патње.

III

СВИВИДНАР (*име светлости*) - Светлост је одувек привлачила људски дух. Путујући бескрајним просторима *призива* мисао да је прати. То нам говори да је мисао креталачка и да се придружује свету као његова неизбежна амплитуда. Кад је дух у питању, нестају просторне и друге препреке. У природи је спољњег света да се рефлектује у бескрају унутрашњег (човековог) света, будући да су оба у односима перманентног прожимања.

Миодраг Драган Здравковић своју поему „Свевиднар“ засновао је на начелу подударности та два света, у свему. Дух постаје посредник те нераскидиве везе. До сазнања те везе долази се магновеним путем, јер се

из магновења најчешће рађа надахнуће. За нас је важно да оно има поетску функцију.⁴⁶⁶

Здравковићева поема Сведиднар синтагмирана је у таквом захтеву. Светлост као мотив изразитија је кад продире кроз тмину. Он је то нагласио у једној успелој песничкој референци: „У паду не може/ Као у снопу да стане/ Несхваћено светло. Овде се кретање светлости (успон) схвата у смислу њеног поседовања. А светлост је постојана ако је *одражена* у човеку, посебно као духовни оријентир. И кад згасне, песник је *замишљањем* оживи. Замишљање је врста живота, бар кад се ради о поетској фиксацији света: Нађе увек песму/ Ко жели да пева.

Ова Здравковићева поема третира проблем слепоће али кроз призму условности. Иза граничне линије мрака је небо и у њему звезда. Довољан подстицај да се, како каже поета, тражи име светлости. Један од начина је да се *уме* живети. То би била основна парадигма човековог прихватања живота. То је та светлост о којој песник сања и коју дозива кроз стихове.

Постојећем противуречи могуће. Оно је изазовније са становишта живота. Посебно његових дубинских својстава. Није важно да ли се ради о крилу птице која у заносу сврдла небо или је у питању нека друга чаролија природе. Ми наводимо једну која нам се истински дојмила: Роса је знамење цветова!

Свет представља метеж и склад. Песник се приклања царству обеју ових *упитаности*, црпећи из њих облике богатог песничког доживљаја. У те доживљаје поета је уплео и тему рата као сукривца за човекову несрећу. Символ несреће је понор. Остати без светлости знати бити лишен енергије живота. Рат поменути понор продубљује као последичну датост. Песник то стање веома упечатљиво приказује: *Стигли смо где нисмо пошли!*

Тиме се не апострофира само ужасна слика рата, него се наговештавају и његове последице. Рат увек остави болни траг за собом. Највише у памћењу и осећањима. *Како призвати светлост/ Кад је у један метак стала.*

Тако код Здравковића рат не може да мине. Баш због препознатљивости ова два знака – памћења и осећања. Они упућују ствараоца да догођено стање поетски ретроспектира. Да му удахне прустовску категорију временске варљивости. Мислим да је Здравковић овом поемом рат *сагледао* у маниру резигнације Душана Васиљева, али је у њој исказао и нешто што нас подсећа на Дединчеву веру у лепше зоре (песме из концентрационог логора у Шлезији за време Другог светског рата). Ево те Здравковићеве надалачке слутње: *Окопај мотиком наде/ Клонуле светове зори/ И тамо је светлост/ Кад свесно гори.*

Поета је окренуо слух земље и слуша њене дрхтаје. Верује да јој има шта подарити. Подариће јој светлост, траве, шуме, воде, али са извесним призвуком помућеног памћења. То је и разумљиво: тамнило рата наднело

⁴⁶⁶ Жарко Ђуровић, академик, поговор, Сведиднар, Младост, Београд, Удружење бораца Лесковац, Лесковац 1997. стр. 85.

се над душом човековом. Међутим, у њему има и сунчевих проширица које у свести покрећу стару мисао да је зло пролазно, разуме се ако је потхрањено сањалачким синдромом. У Здравковићевим стиховима има много тога сањалачког. То је и условило да се не запада у монотонију, јер феномен сањалаштва нуди увек изменљивост слика и расположења, а уједно намеће и различите матричке обрасце у версификацији, што је допринело квалитету збирке.

Поетска вокација не мора бити хотимична, али мора бити имагина тивна. Једно се жели, а друго се расположење *отвори*. Све зависи од тога какве су га унутрашње силе диктирале. Здравковић је песник спонтаног лирског излива. Он вешто уме да обједини више исказних облика у поему широког слива и завидне песничке пројекције. Меланхолијом обухвата и слике рата и оне реминисценције које су дошле после њега и које нису ослобођене кошмарног статуса.

Можда је то кошмарно стање предуслов да се обогати доживљајни фундус поеме, њена изражајна структура. У сваком случају, ова поема је у том погледу квалитетнија од његове иначе запажене збирке „Изван вида дан’’, која је недавно објављена.

Ово што је важно за овог даровитог поету, то је да му се амбиције не развију са песничком моћи. А та је моћ у овој поеми видна, јер је природно настајала у вокацијском смислу. Зато треба веровати песнику и кад сумњу узима као гесло виталности: *У трку низ брдо/ застала је шума/ пред опсеном пута/ Који не постоји.*

Окосница ове поеме је у знаку да се човек одржи као човек. На песнику је да одслика *то одржање*. И да пронађе светлост, макар она била затрпавана ратом.

IV

ИЗВАН ВИДА ДАН - Стварање је исцељење. Ослобађање од патње – каже Ниче. Под тим ваља мислити свакако на патњу егзистенције, која у свету уметника, великог патника, наталожи једна тема са свим својим мотивима, која га покреће на уметничко дејство – крик, којим је обликује и изриче, и тиме је предаје другима да је они сами пате, ослобађајући своју свест једне патње – да би ову ослободио за нову патњу. Управо, ово се односи на књигу песама Миодрага – Драгана Здравковића „Изван вида дан’’, објављене децембра 1996. године у едицији „Младости поезије’’ По томе, ово је књига великог бола и велике патње не само песника, него и његовог читаоца. Уверили смо се у то и емпиријски, на промоцији песама, одржаној у препуној дворани Народног позоришта у Лесковцу, 16. децембра 1996. године. Многи посетиоци, поготово они женског пола (и, претпостављено - пословично - „мекшег срца’’) изашли су из сале упла

каних очију, односећи, у светлости зенице, луч примљене патње са собом.⁴⁶⁷

Но, песникова патња била је дубља и дужа.

Почела је, много пре настајања песама збирке, оног момента – када је песник, отац троје деце, решио да пође у један несрећни и сувишни (а који није то) рат, патио и бдио над судбином све деце - „да не буде горе – на децу ред да не дође” – како то казује његова уводна песма, стиховима преузетим директно из песникове пријаве за ступање у ред бораца.

Патња се наставила до трагичног врхунца, у рату: када је песник – уместо да стварно спасава децу непосредно – морао да то чини војничким средствима, артиљеријским оруђем. Сам је дошао у трагичну ситуацију – да дејствује топовима у циљу заштите деце, не знајући притом, да ли његове гранате падају на дечје или главе убица.

Из ове трагике, настала је патња, коју је патио и након изласка из рата, још коју годину – све док није успео да је обликује у књижевни израз, њиме је дистанцирао од себе и понуди – као уметничко дело – чулима и осећањима трећих лица, читалаца, којима је упућено.

%

Ову књигу, сагласно свом предговору, датом на њеном почетку посматрамо, пре свега и изнад свега – онако како се једно уметничко дело и увек има посматрати и вредновати – као оно што она, наднаравно, и јесте естетски објекат, нова збиља, алтернативна постојећој, коју уметник нуди, као поремећену над реалном збиљом – ново, живо биће, уметничко дело. Живо је по томе - што је дејствено: делује својим емоционалним, трагичним набојем овладавајући свешћу субјекта перцепције у чину естетског феномена, произвођењем у свести трагику осећања бола. А то могу, само стварна, истински жива уметничка дела. Ако нису таква – дела и нису уметничка.

(...) Истини за вољу, судећи по свему – овај аутор својим делом, иако га свесно лишава блештавих уреса форме – постиже и јака друштвене дејства – као фунцију човекољубља, праведности, љубави према деци, осуде рата као бестијалног чина страдања оних који су за њега најмање криви – невинне деце (свеједно којој страни у рату они припадају) достижући значење универзалне теме: осуде страдања и трагике невинних жртава рата – и то у интензитету какав се ретко среће у савременој књижевној уметности, не само у нас.

Али, оно што привлачи нашу пажњу и заслужује наше признање, које књизи стога и одајемо – то је уметничка, естетска вредност – испуњење мерила уметничке успешности: лепота, узвишеност патње, али и трагика, драматичност збиље песме, њена спонтаност, и из ове проистекла – као највиши критеријум и надаре њена узбудљивост, постигнута убедљивошћу – истинско дејство својствено само стварно живом бићу.

⁴⁶⁷ Др Светислав Павићевић, Изван вида стид, Помак, бр. 3-4, 1997, стр. 23. *Напомена:* Избор песама у посебном делу ове књиге.

ВОЈИСЛАВ Ј. ИСТАТКОВИЋ

I

Војислав Ј. Истатковић је рођен 2. јануара 1953. године у Власотинцу. Звање: правник, текстични инжењер. Књижевни рад: „Љубилиште“, поезија (Лесковац 1976), „Сабрани делови“, поезија (Пљевља 1986), „Пауза за кишу“, поезија (Лесковац 1991), „Она између звезда и лиића“ (са Бором Здравковићем, Лесковац 1987). Објављивао у часописима, новинама, антологијама: Наше стварање, Освит, Поља, Књижевна реч, Књижевне новине, Наша реч, Песмопис.

Добитник је награде „Блажо Шћепановић“ за 1985. годину Међу општинске заједнице културе Пљевља и многих других награда на конкурсима за песме и циклус песама.⁴⁶⁸

%

До пре неколико година у Лесковцу није могла да се замисли књижевна манифестација без учешћа Војислава Истатковића. Последњих година, међутим, нема га у књижевном животу града. То свакако не значи да не пише. Напротив.⁴⁶⁹

Још како пишем. Наравно, пре свега песме!

Истатковић је писањем песама почео да се бави још у основној школи, али је његов песнички таленат открио професор и књижевник Бора Здравковић и сам песник. Седамдесетих година (XX века) у Гимназији је веома активно радила Литерарна секција. Водио је професор Здравковић, који је, како каже Истатковић, учио талентоване ђаке песничком занату.

(...) Мислим да је моја најбоља књига песама „Сабрани делови“ за коју сам добио републику награду „Блажо Шћепановић“. У њој су рефлексивне песме, а та ми је награда била својврсно подстрек за рад. Знате, са годинама и песник сазрева. Моје прве песме, па и моја прва збирка, биле су у знаку младалачких размишљања, а са годинама и моје су песме, бар ја тако мислим, све боље. А пишем љубавне, рефлексивне, али и социјалне песме.

(...) Кад данас размишљам, за мене као песника, најлепши су били гимназијски дани, после је било све много теже постићи у животу. Мислим да је свих протеклих година изостајала брига за таленте, нису неговани, а верујем да ће се та клима променити. Набоље, свакако, и да ће Лесковац више пажње посветити неговању свог стваралачког кадра.

Протеклих деценија, Истатковић је објављивао у књижевним часописима и листовима: „Поља“, „Наше стварање“, „Књижевна реч“, „Разви

⁴⁶⁸ Лексикон писача лесковачког краја, КК Глубочица, Лесковац 2003, стр. 53.

⁴⁶⁹ Верица Баторевић Божовић, Живот пише приче, Војислав Истатковић: Песма има своју структуру, Удружење писача општине Лесковац, Лесковац 2001. *Напомена:* Прилог о Истатковићу први пут објављен у Нашој речи 25. јула 1997. године.

так”, „Књижевне новине”, „Освит”. Каже да је почео да пише и приче. Написао их је десетак али их још никоме није понудио и није их објављи вао. Почео је да пише и роман.

Сваки слободан тренутак искористим да боравим крај реке. Боравак у природи је својврстан одмор, али уживање је дружење са природом. Ветерница је последњих година све чистија река, али ја радије одем на Мораву или Власину. Волим да играм шах, имам много пријатеља међу њима, волим да читам песме великих песника. Наравно, и доста радим, пишем увек кад за то осетим потребу.

II

ПОЕЗИЈА ВОЈИСЛАВА ИСТАТКОВИЋА - Преда мном су песме Војислава Истатковића, прошлогодишњег матуранта и литерарца наше школе. Песме су му објављиване искључиво на страницама гимназијског часописа „Ми”, а њих се сигурно не би постидео ниједан југословенски часопис. Пред поезијом сам, дакле, познаника и сарадника, истинског песника, усковитланог и ненаученог да се боји, раздвојеног између неучљивости и недогледа, неприметног а активно присутног. У бојазни да не умре незадовољан, он гради речима свој свет, склад и лепоту песама које су надрасле конвенционалност и избегле екстремност, тежњу за шокантним.⁴⁷⁰

Најчешћи мотив Истатковићевих стихова је сопствена трагедија која га је опесничила, али не и распевала живот. Песме су му за плакање, болом поткане, а метафором основане. Зато у покушајима да напише оду животу, он пише клетву оплакујући њену лепоту, хвалећи њен недоглед који га налази разбољеног.

(...) Карактеристично за већину песама је то да су не тренутна синтеза живог и нежног, и да се ти елементи допуњују. Таква му је песма „Биљни олтар”, у којој песник, на устаљен, њему својствен начин исказивања, дориче далеку лепоту завенчану, рајским корацима од којих је корачање песника штурије и лаганије:

„Кад год пођем на свој погреб идем,
ишаран опекотинама од муња
невин и прљав као прачовек.”

(...) Најупечатљивија аутобиографска и љубавна песма је „Рањена обала”, која је песнику најдража:

„Замени ми глас кад урличем омамљен
високо при земљи”.

Узнемиреност оваквих челично-моралних принципа изискује претерану снагу и упорност да се истраје без „сокова у очну глеђ”, „у песак који милује” Зато он моли за растерећење од тих принципа и ветрометина. „И

⁴⁷⁰ Драган Радовић, Поезија Војислава Истатковића, Ми, часопис лесковачких гимназијалаца, нова серија, бр. 11, 1999, стр. 31. *Напомена:* Прилог је први пут објављен у часопису Ми, бр. 4, 1973. године.

буди висока кад шибају ти кораке'', буди достојанствена, јер стопе шибају само великим и значајним људима. Затим оди у град чистоте и купи двоструки осмех, нежан и тежак као рањена обала:

„О иди у град пужева и купи ми
купи ми двоструки осмех у ткиву
рањену обалу
и беше рањена обала''

(...) Занимљиво је „Љубилиште'' у неку руку и поема, коју је Војислав поделио у три дела да сваки чини један целовит одломак. (...)

„... Пробуди мрвице смеха, ницањем спаса,
из мира зелених, из арије усева: враћају се ломна моја чела, далека
и моја грла, сузе вреле, пред кликом зимског ужаса''.

На тространом љубишту песниково:

„Трагање погубљења
На тремеђи мрака, љубави и неготе тела.

Трагање коначно заталаса

Моја зверна и часна сазвежђа, моја разорена одела.''

И са „Љубишта'' песник шаље поруку: „Спалимо гилотине вољена'', која израста, наравно увек када је реч о љубави, у ореол славља и

„... Она која остане, бисерне ми жене,
у црној сржи нека негује. Отвара се за моје растиње,
у рупи небеса, урнебесно Љубиште.''

(...) Приказом неколико надохват узетих песама, не смем а да не кажем да највећи део песама носи терет живота и лепоте разнежености зацрнелог песниковог раскорака између песимисте радовања и песника љубави и светаца живота.

III

ЉУБИЛИШТЕ - (...) Он се успешно служи игром речи, које слаже у невезану мисао. Том приликом не бежи од личних заблуда чак и по цену да песма добија печат индивидуалности... (...) Нема дефиниције онога што се подрумева. Чита лац мора бити саговорник. Писац жели да се наметне и свестан је да то чини снагом свог интелекта... (...) Ипак, он је непровидним велом покрио све кризе и вешто се спасавао групом синтагми новог значења. Опсене су људске. Заблуде су реалне. Криза свести је само наставак психичког.⁴⁷¹

Војислав Истатковић и други млађи месници имају своју индивидуалну фразеологију и они су заговорници интелектуалне поезије. Заинтересовани су за откривање смисла живних појава и ствари, а блиско им је интересовање за опште видове модерне урбане поезије, као и за нековенционално придружење песничкој традицији савременом песништву и лексиси.⁴⁷²

⁴⁷¹ Станко Ђорђевић, Лексиком писаца лесковачког краја, стр. 53.

⁴⁷² Мирослав Миловановић, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 53.

IV

МИСИОНАР - На сеоском тргу окупили су се сви, до последњег, знатижељни, пуни наде, очекивали су сатима. Појавио се иза брежуљака, са кожним црним кофером, у црном, дугом мантилу. Осмехивао се задовољан бројем људи који су га жељно ишчекивали. Кренуо је према гомили полако, неусиље но, трудећи се да својим покретима, погледом код присутних не изазове подозрење, сумњу, због једног циља, продаји што већег броја сатова.⁴⁷³ Спустио је кофер на плато на тргу. Подигао је руке да стиша жамор људи. А, кад је настала потпуна тишина, сачекао је још пар секунди да би знати жеља присутних достигла врхунац.

Погледи људи, углавном у дроњцима, људи избразданих црних лица, загласлих очију, били су на њему. Осећао је да у њему виде Спасење, Бога. Знао је да због свега не сме да му задрхти глас. Ниједан део тела не сме да ода сумњу, колебање, мора бити што убедљивији.

Након мука у ваздуху, отворио је кофер и обратио се:

-Мили моји – рекао је прилично тихо – окупили сте се у наде да ћете се и ви спасити овим чудесним сатовима.

Повисио је глас:

-Окупили сте се да се уверите у истинитост прича које круже овом умирујућом планетом. А ја вас једним пуним срцем и душом уверавам: моћ ових сатова је права, стварна, јер сами знате: на бројчаницима сатова је изгравирано време, године из прошлости. И сами знате – подигао је одлучно руке према њима – да можете по свом избору на сатовима да подесите време у које хоћете да се вратите, да се вратите у топлину прошлости, да што пре одете из ове злокобне стварности. Али, не заборавите: изгравирано је време до пре осамдесет година, тако да се у скору прошлост не можете вратити. И још једно: уколико желите поново да се вратите у садашњост, то можете након двадесет година. Зато о свему добро размислите – задовољно је завршио свој говор.

Људи су немо стајали и гледали лепо поређане сатове у више редова, размишљајући о последицама једне такве одлуке. Јер, знали су: тиме остављају пријатеље, имовину, начин живота. То их је мучило и колеба ло. Вратио се у село након три дана. Од свих који су на тргу чекали, само мали број није купио сатове. Презадовољан, кренуо је у нову мисију.

Остављајући још једно место иза себе, размишљао је: „Изгледа да ће, најзад, ова мисија успети. Јер, нас мисионара је осамдесет хиљада на целој планети. За трогодишњу мисију свешћемо човечанство на четврти ну. Од средстава продатих сатова, Централни систем улаже све могућност да насељава људе на друге планете и побољшава услове за опстанак тамо. Тиме ће решити проблем опстанка људске цивилизације, јер за двадесет година земља ће експлоадирати.

⁴⁷³В. Истатковић, Мисионар, Глубочица између обала 2005/2006, стр. 68. *Напомена:* Одабир Истатковићевих песама у посебном делу ове књиге.

ЉИЉАНА ЈАНАЋКОВИЋ

I

Љиљана Јанаћковић је рођена 1947. године у Лесковцу. Филозофски факултет завршила је у Скопљу. Поезију је објављивала у многим листовима и часописима. Аутор је двојезичних, српско-македонских песничких књига „Вода жедна меда”, из које је песма „Бојим се” уврштена у антологију српске љубавне лирике Пере Зубца, и „Обојене песме”. Њене књиге документарне прозе „Македонија, земља добрих људи”, у издању београдске „Просвете”, у звезданој статистици листа „Политика експрес”, јула 2000. године, проглашена је за најчитанију и најтраженију књигу. Аутор је запажених репортажа објављених у часопису „Портал”. Најновије њена књига је „Звездана преписка” (на српском и македонском језику).

Живи и ради у Београду.⁴⁷⁴

II

КРИТИЧКИ ФРАГМЕНТИ - Као да се десило, на изванредан начин, чудо. Реч је о такозваној лирици. Оној коју везујемо за Десанку Максимовић, специјално за њене љубавне песме. Чиста осећања изречена небарокним језиком, максимално једно ставним, са уобичајним сликама, са римама минималним. Са пореклом основним из народне женске лирике. И привидно је све једноставно као да је човек на ивици нечег познатог. Међутим, та кобајаги шансона, или типична женска поезија има сасвим посебан, другачији слој. Реч је о доњем слоју у којем се показује песникиња оригиналност. Она како да долази од дугог уздржавања, и не знам да ли одлагања. Претакање њено до којег се стигло оставља на крају златан песак.⁴⁷⁵

(...) ... Поетски медаљони Љиљане Јанаћковић о Морави, о завичају – том усуду клетом што увек подсећа, свраћа постојбини првобитној, ма где и ма шта били, сличе лахору ветра, мирису цвећа, жубору понорнице, неухватљиви к’о птице, неукротиви к’о река...⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Подаци о песникињи Љиљани Јанаћковић преузети из књиге њених песама (на српском и македонском језику) Звездана преписка („Звезданата преписка”), Арка, Смедерево, Матица македонска, Скопље, 2005. Почетком маја 2006. године у Лесковачком културном центру промовисана је ова књига истовремено са отварањем прве самосталне изложбе слика Зорана Јанаћковића, њеног супруга. Чуло се, између осталог, да је Љиљана Јанаћковић аутор три збирке песама: Вода жедна меда, Обојене песме и Звездана преписка. О овој последњој говорили су Ристо Василевски, члан Македонске академије наука и уметности и Томислав Н. Цветковић, књижевник из Лесковца.

⁴⁷⁵ Света Лукић, из рецензије књиге Вода жедна меда, објављене у збирци песама Звездана преписка, у поглављу Критички фрагменти, где су објављене оцене Ђоке Стојичића, Владе Урошевића, Ратомира Рале Дамјановића, Кате Мисиркове – Руменове, Љиљане Дирјан, Томислава Н. Цветковића, Драгана Јовановића – Данилова, Љубивоја Ршумовића, С. Радоњић – Рас, Милорада Блечића и Чедомира Мирковића.

⁴⁷⁶ Томислав Н. Цветковић, Звездана преписка, стр. 107.

Песничком књигом Звездана преписка, песникиња Љиљана Јанаћковић посеже за песмама у којима сја необично озвездана реч – као да нам небески шапат који нам зачарава ноћи заносним сновима бар за прегршт стихова постаје одгонетнут и заробљен у одабране речи. Озвездава песникиња своје земаљске радости и усхићења, интима и пригушена узбуђења и неоткривене ризнице душе путем литераризованог претакања свог дневно осмишљеног животног круга блиских људи у циклусима који дозивају живот интересовање читалаца. Разоткрива нам се песнички свет препун виталитета.⁴⁷⁷

III

МАКЕДОНИЈА - ЗЕМЉА ДОБРИХ ЉУДИ - Ова књига својом богатом и разноврсном документарношћу говори о снажној подршци коју су грађани Македоније пружили нашој земљи и нашем народу током драматичних дана агресије НАТО-пакта.⁴⁷⁸

Књигу Љиљане Јанаћковић „Македонија – земља добрих људи” сматрам штивом које има актуелне претензије да допринесе повећању узејамне љубави, разумевању и поштовању између македонског и српског народа.

... Велика порука ове лепе књиге, која ће се, надам се, оглашавати и у будућим временима као судбински мemento, лежи у сазнању да ниједна велика сила, макар и имала на располагању супермодерна техничка средства за уништавање, неће успети да малим, честитим и поносним народима, чија култура траје столећима, поруши и уништи међусобно поштовање, везе и контакте. Њих је љубав саздала у име логике живљења и они су практично неуништиви. У овом мислу, појава књиге Љиљане Јанаћковић представља чврсти мост љубави између Срба и Македонаца. Ауторка нам се представља као васкрсли митски неимар љубоградње.

%

... Љиљани Јанаћковић пошло је за руком да састави и осмисли мали али сугестибилни приручник македонско-српског пријатељства на основу оне снажне ерупције македонске солидарности која је провалила у току злокобних 78 дана 1999. године.

(...) Ова књига прожета је животворном снагом такве моралне прото плазме. Захвалимо се најтоплије ауторки ове књиге што је умела и успела овим својим делом да нам то посведочи.

⁴⁷⁷ Гане Тодоровски, рецензија (у целини), Звездана преписка, Арка, Смедерево, Матица македонска, Скопје 2005. година (задња страница књиге).

⁴⁷⁸ Чедомир Мирковић, рецензија књиге „Македонија – земља добрих људи”, Звездана преписка, Арка, Смедерево, Матица македонска, Скопје 2005, стр. 109. *Напомена:* Избор песама Љ, Јанаћковић у посебном делу ове књиге.

ЉИЉАНА ЈАЊИЋ

I

Љиљана Јањић је рођена 1937. године у Слатини, код Јагодине. Основну школу и гимназију завршила је у Јагодини, а Филолошки факултет (Група за романистику) у Београду. Предавала је француски и латински језик у Медицинској школи у Лесковцу. Провела је годину дана у Паризу похађајући наставу на *Alliance française*. Као стипендиста Владе Француске, учествовала је на течајевима усавршавања француског језика на универзитетима у Греноблу и Безансану. Просветни савет Републике Србије доделио јој је 1988. године звање педагошког саветника. Бави се поезијом, прозом и преводилаштвом. Објављивала је песме, приче и преводе са француског језика у часописима и листовима у Лесковцу (Наше стварање, Помак, Наша реч, Алијанса), у Јагодини (Нови пут), Београду (Политика базар). Заступљена је у зборницима Синђелићеве чегарске ватре (Ниш), Гарави сокак (Инђија), Глубочица између обала (Лесковац). Награђивана је на књижевним конкурсима за поезију и прозу.

Године 2001. изашла јој је збирка песама „*Кућни праг*”, а 2004. објавила је збирку песама за децу „*Јавила са крова рода*” (Удружење писаца Лесковац). Члан је Удружења писаца Лесковца, Књижевног клуба „Глубочица”, Друштва Србија – Француска у Лесковцу. Живи у Лесковцу.⁴⁷⁹

„Филекс” је 2006. објавио приче Љиљане Јањић „*Царска крушка*”, а 2010. године Удружење писаца Лесковца објавило је њен „*Изгубљени кључ*” (Руковет нових и старих песама). О аутору, у тој збирци пише: Љиљана Јањић је рођена у Слатини код Јагодине. Завршила је Филолошки факултет у Београду. Објавила књиге: *Кућни праг* (песме), *Јавила са крова рода* (песме за децу), *Царска крушка* (приче). Бави се преводилаштвом. Песме, приче и преводе објављивала је у бројним српским часописима, листовима и зборницима. Живи у Лесковцу.⁴⁸⁰

II

КУЋНИ ПРАГ - Љиљана Јањић понудила је дело по мери свога знања и по мери своје естетске савести. У песничку авантуру ушла је из побуне ствараоца и уметника са савешћу да је позив уметника један од најсуровијих. Збирка „*Кућни праг*” испевана је с укусом и са осећањем за меру, за звук, за бруј језика, зацело, даје своме творцу право да гледа у будућност својих стихова и да верује у властиту песничку уметност.⁴⁸¹

⁴⁷⁹ Љиљана Јањић, *Царска крушка*, Филекс, Лесковац, 2006. *Напомена*: Избор песама у посебном делу ове књиге. Антологији – панорами лесковачког песничтва.

⁴⁸⁰ Љиљана Јањић, *Изгубљени кључ*, Удружење писаца Лесковац 2010, стр. 88.

⁴⁸¹ Тихомор Петровић, из рецензије, *Кућни праг*, Удружење писаца, Лесковац 2001.

Наслоњена на најлепше изданке наше песничке традиције, ауторка се не прихвата ризика експеримента и трагања за новим звуком, не рачуна с читаочевим неразумевањем или смишљеном кореспондентношћу. Љиљана Јањић није од списатељица са сухим срцем, од модерниста који посежу за сложенијим поетским инструментаријем, који прибегавају алузији или, на пример, лексичком ломљењу.

Естетско глачање и поетско билансирање, нијансирање атмосфере, одржавање ритмичке линије, дају песниковану елеганцију и нешто од финог мелодијског саћа. Хотимична лепршавост стихова, нота прозраности, ауторкин смисао за форму и биран језик, дарују читаоцу естетско задовољство и у исти мах га гоне на размишљање.

Држећи се Горкијевог савета да треба прво бити међу људима, искусити живот, па онда се дохватити писаљке, Љиљана Јањић је понудила дело по мери свога знања и по мери своје естетске савести. Посреди је, нема сумње, остварење које правазилази оквире текућег збивања из домена књижевног живота.

III

ЦАРСКА КРУШКА - У савременом свету у коме доминира темпо живота и бесконачна трка са животом, ретко се сећањем враћамо у детињство и младост. Савремени човек, обузет гужвом у саобраћају, претрпаним послом у предузећу, надменим шефовима, поремећеним системом вредности и транзицијом, чини се да нема времена за детаље, емоције и успомене које би му улепшале ионако празну свакодневицу. Па ипак, да има и другачијих људи, чији живот чине мале ствари, ситнице, осећања и успомене, показује нам и књига која је пред нама, збирка прича „Царска крушка” наше суграђанке Љиљане Јањић, која се после песничких збирки, овога пута представила читаоцима и као врстан прозни писац. Иако рођена у Јагодини, Љиљана Јањић се, као писац и професор француског језика, уосталом и као човек, формирала и сазрела у Лесковцу, па је можда и наша јужњачка сентименталност утицала да и њено стваралаштво буде прожето тако дубоким емоцијама.⁴⁸²

(...) Реч је о петнестак краћих прича у којима су садржана поетизована сећања на детињство и младост наше списатељице и детаљи који су се урезали у њену свест у најранијем добу. Списатељица се сећањима враћа у једно давно прошло и прохујало време које у њој буди најлепше успомене и тако подсећа савременог читаоца на неке од правих вредности које су у савременом друштву маргинализоване. Тако се у причи „Царска крушка”, по којој је и цела књига насловљена, на специфичан начин изражава носталгија за прошлим временима. Док гледа посечено иструлело стабло крушке и велику рупу у трулом пању, јунакиња ове приче сећа се свог

⁴⁸² О збирци прича „Царска крушка” Љиљане Јањић говорила је Марија Стојановић на промоцији у Лесковчаком културном центру, крајем фебруара 2006. године. О тој књизи беседио је исте вечери и аутор ове студије.

детињства и огромне крушке насред дворишта пуне сочних, румених плодова по којима је и добила назив „царска”. И та крушка, неми сведок људских живота, остала је да траје као симбол једног времена.

(...) Оно што одликује ову збирку прича, то је њена тематска разноврсност, али и различитост тонова. Скала изражених осећања у причама протеже се од осећања дубоке туге са мрачним тамним тоновима болести и смрти до осећања ведрине изражене у лепоти и радости живљења. Овако широка скала осећања чини да проза Љиљане Јањић није једнолична и униформна. Приче у збирци се одликују великом тематском разноврсношћу зато што приказују призоре који се одвијају у урбаној, градској средини, али и у сеоској, на радној акцији, али и у школи, болници или на мору. Мада традиционална по форми и садржини, збирка на моменте има и један модеран дух, односно форму.

(...) Писане реалистично, са наглашеним лиризмом и сензибилним психолошким опсервацијама, приче Љиљане Јањић су пријемчиве и особито занимљиве савременом читаоцу. Ако томе додамо необичне метафоре и поређења, прецизно вођене дијалоге, одабрану и колоритну лексику, закључујемо да је пред нама уметничка проза које је у многоме различита од текуће књижевне продукције.

IV

Љиљана Јањић је позната читалачкој јавности као аутор збирке песама „Кућни праг” (2001) и „Јавила са крова рода” (2004), као и по својим другим литерарним и стручним радовима. Недавно се ауторка огласила новом књигом под насловом „Царска крушка”, прозом сажете композиције, одлучујућег обрта и извесним елементима сценског.⁴⁸³

Свака прича Царске крушке обухвата један догађај, један – два карактера и временски и просторно фиксирано збивање. Концентрација је на мотив из свакодневног, можда и ауторкиног живота и радњу која доводи до одређене пажње и неочекиваног исхода.

У основни новела као што су Царска крушка – по којој је и збирка добила наслов – Црвене сандале, Награда, Прозор, Кривуља, уочљиве су црте усменог и традиционалног приповедања. Приповеда се према начелу вероватноће, могућности и сагласности са стварним животом. Приповедачко јединство, усредсређење пажње, занимљивост, уверљивост унутрашњег дешавања, рељефност ликова, краткоћа постојања карактеристике су новелистичке структуре Љиљане Јањић. Сажета мотивација, директно увођење у средиште збивања, брза интервенција, скакање са сцене на сцену, радња, непостојање широких описа, мобилишу читаочеву уобразиљу и изазивају ишчитавање.

Крај којим се завршава наратија и оставља утисак целовитости је значајно својство приповедачких остварења Љиљане Јањић.

⁴⁸³ Тихомир Петровић, Приче из живота, приказ, Наша реч, 2. фебруар 2007, стр. 11.

(...) Приче Љиљане Јањић карактерише стилски дотерана форма. Уметница се нужно користи стварношћу и фактима. Они служе као залеђе да одапне своју крилату стрелу, то јест преобрази их у уметничку истину. Љиљана Јањић не барата сировим догађајима или чињеницама, него догађајима представљеним на изванредан и њој својствен начин. Узети из стварности и унети у књижевно ткиво, односно уметнички обликовани, они не припадају реалној стварности. Стваралачки обликовани руком списатељице, приређени у нов квалитет, стављени у естетску функцију, факти и радње, као у сваком ваљаном песничком тексту, попримају вишу вредност, постају карактеристичнији, интересантнији.

Стваралачка моћ ауторке Царске крушке лежи у имагинацији као једној од основних карактеристика инвенције. Пројектима духа и интелигенције, игром маште, појам и слика су саопштени, оживљени у форму и стил.

(...) Извесно, књига кратких прича Царска крушка је од несумњиве књижевне вредности.

Љиљана Јањић, песникиња, приповедач, професор француског језика, која је рођена и одрасла у Јагодини, а већ преко четири деценије живи и ради у Лесковцу, после две објављене збирке песама, оглашава се, ево, и збирком прича необичног наслова – Царска крушка.⁴⁸⁴

Реч је о петнаестак, превасходно краћих прича класичне реалистичке акцентуације које, заправо, представљају литераризована сећања на детињство и младост списатељице, а понекад им мозаичко сликање сна и јаве (као у причи којој је књизи позајмила име) обезбеђује ону чудесну алхемију и магију која се зове уметност и која и зрачи из ових прича уметничке прозе које су, дакле, далеко више од обичних литераризованих сећања „упакованих” у приче.

Некада исповедним тоном, а некада у трећем лицу, Љиљана Јањић веома питорескно, доживљено и маркантно, са наглашеним лиризмом и сензибилним психолошким преливима, презентира различите догађаје који су се, очигледно, урезали у њену свест (најчешће) још у сасвим младим годинама.

Притом, Јањићева показује и завидно приповедачко умеће, повремене интелектуалне опсервације и необичне метафоре и поређења, као и аутентично и прецизно вођење дијалога.

Осим тога, латентно, из другог плана, аутор углавном слика оно послератно време колективног сиромаштва и искреног дружења па се, на изванредан начин, може констатовати да ове приче имају и карактер хронике.

Посебно Јагодинци могу кроз ову збирку прича да, у највећем броју, препознају описе делова свога града, па чак и познате појединце – попут прослављеног фудбалера Стевана Балова, на пример – што овој прози даје посебну топлину и драж.

⁴⁸⁴ Бајо Цаковић, Приче из живота, рецензија, Царска крушка, Филекс, Лесковац 2006.

V

ЈАВИЛА СА КРОВА РОДА - Писана по мери детета, песмарица Љиљане Јањић „Јавила са крова рода” обухвата разнобојан тематски миље. Снагом познаваоца дечје душе, оживљен је један свет игре и маште, свет сасвим близак малом читаоцу. Поетске јединице Љиљане Јањић, саздане у духу најбоље змајјовинске традиције, карактеришу хуман и здрав однос према детету, језик разуђен и комуникативан; обележава их избегнута поука и све замке која она носи. Управо прилепљеност за традицију, спонтан приступ, неизлагање ризику експримента, језик лирски озвучен, држе пажњу младом рецепијенту. Састављене по свим нормама поетике за децу; јасност, једноставност, приступачност, пластичне слике, мелодија, сликовита поента, дух животне ведрине и вера у светлостни свет детињства, оне ће увек наћи своје читаоце.⁴⁸⁵

Ауторка која је властитим експресивним и поетским вредностима обзанила глас у поезији за одрасле, збирком стихова о свету флоре и фауне, о школском животу, „царству среће” и у другим занимљивим мотивима недораслим корисницима - дарује књижевно дело, зацело, вредно читалачке пажње.

VI

ИЗГУБЉЕНИ КЉУЧ – Поезија, песништво у целини Љиљане Јањић, има своје развојне фазе, има свој биоритам, који долази изненада, у оним тренуцима када је реч незадржива, када стигне ношена бујицом и бујицама. Она је песникиња снажне инспиративне вокације, у чему највише удела има природни ток ствари. Такође, она је истински завичајна, дубоко спојена са земаљским и небеским стварима која јој дају њено окружење, средина. Тематски захвати о завичају као главна одредница збирке песама „*Кућни праг*“ доминираће и у најновијој књизи песама ове песникиње под називом „*Изгубљени кључ*“ (Руковети нових и старих песама).

Шумадија, чудесни земаљско поднебље препуно ливада и цвећа, уређених њива са усевима, људима благотворног темперамента, сви они као да су посудили, или као да их је пронашла у дубинама завичаја, ту поетску реч, бујицу, која понесе песникињу за собом ни сама не зна где ће се зауставити, како завршити, али зато то и јесте она поезија која има своје најдубље природно и лично искуство, искушење. Песникиња је сама себи окренута, своме бићу из кога излази чисто осећање језика. Реч је о поезијикоја претпоставља одређени смисао. Има свој корен у бивству, у трајању.

Љиљана Јањић у својој новој књизи песама „*Изгубљени кључ*“ сабира сећање на протеклу лепоту живљења и љубави густо структурираних емотивним набојем, видљивим готово у сваком стиху. То је вибрациона лирика љубави и егзистенције која се данас, нажалост, ретко пише. Ничега

⁴⁸⁵ Тихомир Петровић, из рецензије, Јавила са крова рода, Удружење писаца Лесковац, Лесковац 2004.

патвореног, накићеног а празнословног нема у њеним песмама. Има искрености топле, има затворености осећања. Има понесености лепотом у себи и око себе. Она свој свет брижљиво гради описима, понегде искричавим дијалогом, лирским пасажом. Наиме, лежерно писане, лаке за читање, песме одају и њену амбициозност видљиву у настојању да свој пут на место песме до краја осмисли и потом са лица места што исцрпније и ауторитативније приближи нашем уху.

Ова збирка песама, у целини узевши, постаје мозаик и нови ход поплочан надама. Овде се сусрећемо са упориштем нежности. Сензибилитет ове поезије је мистичан, она тражи истину у времену а не у трену. Њено треперење душе је буђење из сна са убрзаним ритмом веома живог срца. Она говори док има ватре у телу. Она разуме неразумљиво, види невидљиво.

Стиче се утисак да су све песме у овој књизи учесвовале да се песма, по којој је и збирка насловљен „Изгубљени кључ“, оствари. Она није написана, није стигла из песничког умећа, већ из нечега што се не може ни одгонетнути. У њеном настојању све је учесвовало, ваздух и мисли. И када говоримо о песми, ми говоримо о гласу, о особеном гласу. Иако је све то песникиња изрекла, речима, онда морамо претпоставити у ком и каквом стању се налазила, и које, какво биће је проговорило из ње:

*Чекају листови на лити
Да буду пребројани
А тачан број знан
Кораџи до чесме
и сваки тон у гласу
младости рам
чаме*

*Светло на прозору
Обриси силуета
незнаних лица
Забрављена капија
Кључ изгубљен
у времену
тамe.*

Сасвим је на месту оцена Тихомира Петровића о поезији Љ. Јањић поводом њене прве песничке збирке „Кућни праг“ из које је у „Изгубљени кључ“ ушло двадесетак песама.

(...) Мишљења сам да је књига „Изгубљени кључ“ (која је поетички завршена) изврстан спој и чудесан сусрет проживљеног, интелекта и дескрипције модерног лирског језичког осећаја.

СНЕЖАНА Ч. ЈАЊИЋ

I

Снежана Ч. Јањић је рођена 1950. године у Лесковцу. Завршила је гимназију и студирала немачки и енглески језик.

Пише од четвртог разреда основне школе. Објављује у „Бамбију”, „Нашој речи” и „Нашем стварању” Награђивана на књижевним конкурсима.

Њени стихови су се чули на таласима удружених радио станица Србије. Пише и прозу. Најрадије чита стихове Борислава Здравковића, Ради у Општинском суду у Лесковцу.⁴⁸⁶

II

КАД ЈЕСЕН ПРОЦВЕТА - Снежана Јањић је поетеса са аутентичним сензибилитетом и емотивним набојем. Изражајна средства су јој, углавном, типично романтичарска: ветар, цвеће, киша, стена, небески сјај, птице, зора, ноћи, опало лишће, роса, лето, јесен, зима, пролеће, гром, олуја...

Међутим, ове речи нису никада у баналној употреби, њих аутор слаже у дивне пејзаже душе, у слике сложених расположења и размишљања, од запролећених, младалачких, до замишљеност над човековом судбином над пролазношћу, смислом и бесмислом живљења, над руином порушених илузија.⁴⁸⁷

У песмама Снежаниним доминирају мотиви љубави, породични, природе, чврсте везаности за своју земљу, за жубор завичајне реке, за баште пуне зумбула и лала, за лепоте и сивице које живот собом носи.

Жена у стиховима песникиње је крхка, нежна, али и јака као стена, као гвоздени плуг. Таквој жени, жени борцу, жени сестри, жени девојци, мајци и баки, песникиња поручује: Буди чаробница, зачарај човека.

Песме посвећене сину и ћерки Марији су посебан мотив, вредан пажње и поштовања. Материнска бескрајна љубав и забринутост су дирљиви искази у свом елементарном изливу. Ове песме је писало велико материнско срце.

Природа је честа инспирација песникиње, као чист мотив (Бреза, Башта) и као орнамент других мотива (Корачај тихо, Кад златна јесен процвета, Камен).

(...) Слика персонифициране природе додирује се са пантеистичким надахнућем. Снажан доживљај у романтичарском маниру. (...) Рукопис песама Снежане Јањић заслужује да се обликује у књигу.

⁴⁸⁶ Снежана Ч. Јањић, Кад јесен процвета, КК Глубочица, Лесковац, 2000.

⁴⁸⁷ Борислав Здравковић, одломак из рецензије, Кад јесен процвета, КК Глубочица, Лесковац 2000, стр. 63-65.

%

Оно што је сигурно: песникиња Снежана Јањић најпре стилем, а потом и тематиком, подсећа на давно прохујало време – на романтизам. То што је, међутим, у њеним песмама присутан тематски оквор наших романтичара, само по себи не мора да буде лоше. Има и песника, али и других зналаца српске поезије који и данас сматрају да романтизам као начин певања и мишљења није превазиђен, да је, шта више, у суровом свету стварности, чак и пожељан.

Када се, дакле, са тог становишта посматра „песнички рам” Снежана Јањић, њој се не може нимало замерити на таквом начину певања. Уосталом, ма колико савремено певање данас било модерно и пожељно, романтичарска боја гласа никада неће изгубити повремену жељену варијанту.

%

Бити песник, бар у лесковачком песничком простору, за неке је „изнуђена варијанта животне стазе”. Наравно, уколико се за песништво има бар имало дара. За песникињу Снежану Јањић се, без двоумљења, може рећи да је довољно даровита да нам понуди своје схватање поезије, живота и људске несталности.

То, дабومه, у садашњим околностима „новог песничког таласа” није довољно. Али, Јањићева и није певала, бар смо тако разумели њену песме из збирке „Кад јесен процвета” да би се такмичила са „великим песницима.” Она је то радила, јер јој је душа диктирала такву потребу.

С правом је Бора Здравковић, тај велики умник лесковачке поезије, указао на боју њеног песничког гласа, па и на неке озбиљне мањкавости, али није заборавио да истакне како њени стихови нису нимало банални, већ су сложени у дивне песничке слике.

Управо та оцена великог лесковачког песника, професора, књижевног критичара, довољна је да се о песништву Снежане Јањић може говорити као једном од оних песничких гласова „завичајног круга” који се никада не сме маргинализовати.

%

Невелика, али занимљива и (технички) лепо урађена збирке, има пет поглавља: Корени (9 песама), Римовани кораци (8 песама), Технологија тренутка (9 песама), Рефлексије (9 песама), У мом гнезду (9 песама). Неједнаке су вредности, али све чине, ипак, један успешан руковет који говори о и песникињи чији се занимљив песнички глас може послушнути и у лесковачкој периодици.⁴⁸⁸

⁴⁸⁸ *Напомена:* Ово је краћи осврт Д. Кошића. Поменимо да је уредник збирке Боркица Миловановић, рецензент Борислав Здравковић, а посебно је занимљиво (и необично), коректор је Николај Тимченко, а веома лепе илустрације и наслову страну урадио Ненад Кражић, познати лесковачки приповедач, драмски писац и сликар.

IV

СПОМЕНАК - Збирка песама и прича „Споменак” која је пред нама друга је објављена књига Лесковчанке Снежане Јањић. Па, ипак, да њено име није сасвим ново у књижевности, сведоче и раније објављене песме и приче у часописима Помак, Наше стварање, Наша реч, Сасвежђа, учешће на књижевним конкурсима Ноћ боема, Гарави сокак (Инђија), Чегарске ватре (Ниш), Радничка врела (Горњи Милановац), као и престижне награде освојене у Новом Саду, Ћуприји и Оџацима којима је потврђен изузетан песнички и приповедачки дар ове списатељице. Неке од награђених песама и прича део су и ове књиге.⁴⁸⁹

%

Прво што се запажа при сусрету са њеним песмама јесте емотивност и сентименталност које избијају из готово сваког стиха. Ако томе додамо и аутобиографску црту којом су прожете неке од песама, схватићемо да су пред нама стихови једне емотивне жене којој живот није био наклоњен. Сваком читаоцу застаће „кнедла у грлу” после читања песама о животу и смрти девојчице Марије, у којима списатељица са мало речи (зар се и може другачије?!) изражава своју мајчинску бол због смрти ћерке (Патња, Пиле моје, Најлепши сан, Он). Са осећањем преваре која раздире душу и срце (Превара), списатељица осећа потребу за променом живота (Молба, Моје боре) али, како и сама каже: „Тесно ми је у овој кожи,... тесно ми је а бојим се да је променим.” У неким песмама, Јањићка изражава и веру у праведност живота и наду у боље сутра (Сан, Пролеће), али и тада она остаје у домену своје скромности и задовољава се ситницама које ће је учинити срећном (Не треба ми ништа више). Посебну групу песама чине оне са мотивима родољубља у којима ће Јањићка исказати нескривену љубав према Косову али и завичају и родном граду (Завичајна, На души те носим, Граде мој).

Најчешће у исповедном тону, а некада и у трећем лицу, Снежана Јањић веома доживљено и емотивно, са наглашеним лиризмом и сензибилитетом приказује трагове и ожиљке на својој души.

%

Субјективност, емотивност и животност који су карактеристика поезије Снежане Јањић, основне су особености и прича у овој књизи. И како каже сама ауторка: Неко пише о рату и миру, неко о љубави и мржњи, неко о болу и радости... ја пишем о онима поред и преко којих живот пролази чак и не додирнувши неке од њих.” И заиста је готово свака прича инспирисана стварним животним судбинама због чега су и приче

⁴⁸⁹ Милена Стојановић, Споменак, рецензија (Необични путеви живота), Филекс, Лесковац 2007. *Напомена:* На промоцији ове књиге у Лесковачкој гимназији говорила је и млада професорица књижевности Милена Стојановић (О њеном раду видети у посебном делу ове студије). Прочитана је и рецензија професора Боре Здравковића, а делове прича и песме читала је Снежана Јањић. Одабир песама С. Јањић у посебном делу ове књиге.

пријемчиве, читљиве и посебно занимљиве. Главни јунаци прича су жене и то не обичне, већ храбре, достојанствене жене које постојано подносе све надеће живота налазећи утеху живота и срећу једино у деци. Таква је Сека у причи Осмех плавих очију, затим полуслепа мајка мале Маријане и жена којој једине тренутке радости пружа ћеркица остала као резултат десетогодишњег брака са алкохоличарем. А колико живот може бити немилосредан показује и прича Баби Милкини ратови, о жени која је у три рата изгубила мужа, сина и унука. Међу причама у књизи налази се и аутобиографска прича Плес живота. То је прича о инвалидима о којима се мало води рачуна у савременом друштву. Плес Марије и Мирослава на обали мора, у инвалидским колицима, под сјајем сребрних кугли, родиће прве искре љубави међу њима, али ће се све завршити на скривеним симпатијама јер животна срећа неће бити на њиховој страни.

%

Иако се ради превасходно о краћим причама, оне пружају читаоцу литераризоване али реалистичке опсервације на необичне животне судбине. Њих карактеришу, пре свега, елегични, сетни тонови, па чак и мрачни тонови болести и смрти, али се у позадини готово свих прича назире оптимизам и вера у бољи живот. Сликајући судбине жена које храбро и достојанствено подносе терет живота, приче Снежане Јањић изазивају у читаоцу дубока саосећања. Аутентичност, примерена лексика, драматуршки снажна прича и упечатљиви и рељефни ликови су елементи који свакако привлаче пажњу читалаца свих генерација.

Ако имамо у виду да свака проза носи у себи аутобиографско обележје које је уобличено и надограђено маштом и фикцијом писца, може се рећи да проза Снежане Јањић представља савршено укомпоновану машту са стварним догађајима, због чега су приче добиле на квалитету и занимљивости. Надамо се да смо пробудили пажњу знатиљељног читалаца за даље читање и доживљавање песама и прича из ове збирке, те да ће она задобити наклоност шире читалачке публике коју несумњиво заслужује.⁴⁹⁰

⁴⁹⁰ Избор песама С. Јањић у посебном делу ове књиге.

ЗОРАН ЈОВАНОВИЋ

I

Зоран М. Јовановић, рођен је новембра 1969. године, ради у „Пошти Србије“ на месту главног сарадника у служби за поштанске услуге. Магистар економских наука од 2010. године, а писањем се бави од 2006. године.

II

Јовановић је награђен на бројним конкурсима за поезију: у Суботици 2009. на конкурс Књижевног клуба Иродалми за песму на тему Вино-Боџи-Роми, конкурс УСКОР-а „Драган Жигић“ 2012. године освојио прву награду за поезију, у Власотинцу на конкурс на тему „Вино-грожђе“, 2011. године, похваљен, у Барајеву, на конкурс за родољубиву, љубавну и мисаону поезију – Оловко не ћути, 2012. године, похваљен, на конкурс „Јадарски Одисеј“ издавачке куће Поета, освојио специјалну награду за родољубиву поезију 2013. године, на конкурс Књижевног луба Соколово перо, 2013. године, добио трећу награду, на конкурс у Ћуприји, освојио повељу „Бата Ждерић“ за песму написану у глоси. Јовановић је освојио и бројне награде на конкурсима афористичара: на конкурс „Милован Илић Минимакс“ у Новом Саду, 3. награда, 2011. и 2013. године, на конкурс „Оловко не ћути у Барајеву“ за 2011. годину освојио 1. награду и 2012. трећу награду, на конкурс КК „Душан Матић“ у Ћуприји за 2012. годину освојио 1. награду и на конкурс у Ћуприји 2011. године похваљен.

На конкурсима за кратку причу такође био веома успешан: у Лесковцу 2010. године на конкурс „Вукашин Џонић“ припала му је друга награда, у Апатину, на конкурс „Миодраг Борисављевић“ похваљен за причу „Мој храст“.

На песничком маратону и сусретима песника освојио друго место по оцени жирија публике на песничким сусретима у Алексинцу 2012. и треће место по оцени жирија публике на Поетској позорници у Ћуприји 2012. године. Био је веома успешан и на међународним књижевним конкурсима: Специјална награда, Караманови Поетски Средби, Радовиш, Македонија 2012. године. Похваљене су му кратке приче и песме послате на конкурсе у Барајеву, Коњуху, Апатину, Ћуприји и Житишту.

Песме и приче објављиване су у зборницима радова: Рудничка Врела 2010, 2011, 2012, Гарави Сокак 2010, Жубори са Моравице 2009 и 2010, Панонски Галеб, Лептирица у Ћилибару, Ћирилица слово српског лица 2010 и 2011, 2012, 2013, Ћирилица огледало српске душе 2011, 2012, 2013. године. Између два света 2011. и 2012. године. Један од аутора заступљених у збиркама поезије више аутора "Први пут", "Љубавни

рецеПат", „Ветрењача“ и „Окретање Точкао“ у издању Културног центра Крушевац, у часопису за књижевност, уметност и културу "Помак" и недељнику "Наша Реч" из Лесковца као и на неколико интернет сајтова посвећених поезији. Приче, песме и афоризми објављиване су у електронским часописима за политичку сатиру „Жикишон“ у Србији и сарајевском „МаксМинус-у“, као и у издању овог часописа за Швајцарску, а у припреми је и прва збирка песама и прича под насловом *"Моја последња зб(и)рка"*.

ЈА САМ ДОМАЋИН ЧОВЕК

(одломак)

Нисам ти ја, брале, човек за те ствари!
Мислим, швалерација, и тако то.
Ја сам домаћин човек!
Данашње жене воле мазне и намирисане
ко оне, Боже ме прости,
а ја и некупан легнем!
додуше, само кад је сезона
и не у кревет него у сено
да ујутру не губим време.

.....
.....

Ја сам ти, брале за поштен живот
што би се рекло, за данас, глуп.
Онај што не да на своје
али и једнако поштује туђе.
Нисам од оних, Боже ме прости
што се савију како ко дуне.
Ја све што мислим гласно кажем,
домаћин човек, кажу у селу.
Сад, кад још мало загуди север
а ја насецкам кисео купус
па преко њега грувану, љуту
у поверењу, заболе ме....!!

Песме су му превођене на македонски, португалски, француски, енглески и пољски језик. Организатор Књижевног конкурса и један од техничких уредника зборника радова са конкурса "Слапови Вучјанке" и оснивач Књижевног клуба "Парабола" у Лесковцу.

МИРОСЛАВА ЈОВАНОВИЋ

I

Мирослава Јовановић рођена је 31. јануара 1935. године у селу Велико Војловце, где је завршила основну школу. Средњу економску школу завршила је у Лесковцу 1958. године. Писањем почиње да се бави 1966. године, а радови су јој објављивани у Нашој речи. Живи и ствара у Лесковцу.⁴⁹¹

Објавила је збирке песама „Тежина идиличне младости“ и „Постанак света“.

II

ТЕЖИНА ИДИЛИЧНЕ МЛАДОСТИ – Друга збирка поезије Мирославе Јовановић под насловом „Тежина идиличне младости“ битно се мотивски разликује од претходе књиге „Постанак света“. Док је у првој књизи песникиња била закупљена тешким питањима и дилемама о првим и последњим стварима, у *Тежини идиличне младости* она је сва у реминисценцијама личне прошлости која је била и горка и тешка. Сеоска идила, како је аутентично слика наша песникиња, није ни приближно одговарала што идиличност по себи подразумева. Ова њена стихованка, такође је, као и претходна, спевана у римовнаим дистихцима. Оваква форма песникињи очигледно одговара и у складу је са њеним доживљајним сензибилитетима. На многим местима изразито осећајна, па и потресена, ове песничка творевина је превасходно посвећена топосу њеног детињства и младости, јужносрбинаском селу Велико Војловце. Тако је једно село, које постоји само на топографским картама, добило свог песника и значај и величину какву иначе нема судећи по описном предлошку Велико (Војловце). Али и мала места постају значајна и позната само зато што их песник, као у овом случају песникиња Јовановић, уводи у поезију и од једног малог топоса чини велику окосницу своје инспирације.⁴⁹²

Мирослава Јовановић је од сопствене осећајности и специфичног погледа на свет начинила мали лиризовани ерос о јужњачкој осећајности, патријархалној ограничености и виљентности, те смо тако добили уверљиву слику духа времена којег више нема, али његов ехо је ипак негде остао, са последицама које се отуда подразумевају. Наравно, из наслова, читалац би очекивао нешто што сличи еклогама из римског песништва, али код наше песникиње тога у тој мери ни приближно нема, јер то, очевидно, није ни било на трагу њене песничке вокације. Патријарална стара задруга, која је била основ српског друштва XIX и прве половине прошлог века,

⁴⁹¹ Мирослава Јовановић, *Тежина идиличне младости*, Филекс, Лесковац 2010. године.

⁴⁹² Јовица Стојановић, рецензија, Мирослава Јовановић, *Тежина идиличне младости*, Филекс, Лесковац 2010, стр. 73-75. *Напомена*: пренета комплетна рецензија.

насликана је овде у фреско композицији, уз обиље пејзажа који су и дали тон и боју стиховима Мирославе Јовановић.

Меланхолично тон збирке *Тежина идиличне младост* додаје колориту њеног песничког исказа посебну тежину и уверљивост. Интимистичка по вокацији, ова збирке је песничка слика различитих душевних стања како песникиње тако и њених песничких субјеката. Истовремено, наша песникиња је и растужена, али и очевидно поносна на свој завичај, јер песник куд год да крене носи свој завичај у срцу са свим траумама, али и идиличним тренуцима. Ово је опесмотворена прича о интерсубјективним и интерпсихичким сукобима који фрустрирају, али доводе и до катарзичног чишћења. Песникиња, истовремено растужена и егзалтирана, говори истину која је депресивна, али је и обол који даје тежину вредности животу и свим сукобима кроз које се човек кали, баш тако што пада и изнова устаје, да хода усправно испред звезда. Опевала је наша песникиња и добро и зло, сеновиту, али и светлу страну у човеку који уме да буде ближњему своме вук, али и човек. Упркос суморним сликама којих у овој збирци има доста, то није био разлог да песникиња поклекне, одустане, већ је она у бројним запрекама „*идиличног живота*“ налазила инспиративно врело да хришћански опрости и да управо врховном врлином праштања изгради своју људску, односно човечну стаситост.

Тежина идиличне младости Мирославе Јовановић је посебна и по томе што су данас у поезији овакве мотивске преокупације ретке и оне су адекватне само песницима зрелих лета, који су живот проживели са свим његовим падовима и успонима. Баш тако је и ова песникиња достигла усправну зрелост коју је живот талио у многим ватрама, између наковња и чекића, судбине чије су одаре и искушења проживели само најтврђи, људи од посебног материјала и кова. Мирослава Јовановић спада у песнике који живе живот, удахњујући му животност, и не дозвољава да живот живи њих. Рефлексивна, емотивна, обојена свим валерима живота, дубоко проживљена, контролисаном маштом сазидана, ова песничка зиданица Мирославе Јовановић заслужује пажњу читалаца, нарочито оних који имају смисла за поглед уназад, јер без тог погледа нема ни хоризонта испред нас. Песникиња је саопштила себе, записала свет који је минуо, али с ехом који се осећа и део је симфоније људског живота. Мирослава Јовановић је у *Тежини идиличне младости* дала свој тон овој симфонији, а ко ће га како чути, то зависи од његовог слуха.

САША ЈОВАНОВИЋ

I

Саша Јовановић је рођен 1966. године у Нишу. У Лесковцу живи од 1970. године. Ожењен. Омиљена му је крилатица: „Све у своје време”.

Роман *Регент* је настао 1994 - 1996. године и замишљен је као трилогија.⁴⁹³

II

РЕГЕНТ (...) Реч Регент, латинског је порекла, означава вршиоца владарског права. Организација Регената основана је тајним договором, крајем Другог светског рата. Основни циљ оснивача земаља победника био је тајна контрола над пораженим земљама.

Ову веома интересантну тему књига је уметнички изузетно оживела. Најсажетије, један од Регената, кренуо је на подручје Балканског полуострва, о чему Интерпол обавештава Службу државне безбедности СР Југославије. То је заплет романа. А према догађајима радња се догађа 1994. године.

Саша Јовановић се овим романом заправо књижевно усмерава против идеолошких злоупотреба у сваком погледу, посебно у области слободе уметничког стварања и изражавања.

Уметност је уточиште људске наде у остваривању хуманитарних снова ликова овог дела, које свесредно препоручујемо читаоцима.⁴⁹⁴

III

Уредник у „Филексу” Дејан Ђорђевић писао је о роману Регент” у електронском часопису „Легат” Народне библиотеке. Професор Ђорђевић оцењује да је реч о вредном длеу које заслужују пажњу и књижевне критике и читалаца и зато га топло препоручује.

Овај роман и по нашој оцени спада у ред најбољих остварења лесковачких писаца који су се појавили крајем минулог и почетком овог столећа.

РЕГЕНТ - Зима 1944. године, први сати двадесет и седмог фебруара.

Пољска престоница. Пословни део града, висока бледосива зграда. Иза ње, мркосива позадина унирујуће таме неба. Премрзли светли контраст при врху зграде халапљиво гута случајне погледе.

⁴⁹³ Саше Јовановића, Регент, Филекс, Лесковац 2004.

⁴⁹⁴ Дејан Ђорђевић, преносимо комплетан одломак рецензије објављен у књизи Регент, Филекс, Лесковац 2004. године. О овом роману Дејан Ђорђевић је објавио опширан приказ у Легату, електронском часопису лесковачке Народне библиотеке. Ту је потанко изнео нове појединости о роману, истичући у први план пишеву наративност.

У изнајмљеној канцеларији два човека чакала су исход сусрета. Млечна неонска свелост забринуто је треперила док је рано јутро, кроз стакла прозора, свом тежином наваљивало унутра. Крупнији, старији мушкарац, Јосип Плоханов, седео је за столом у столици управљеној према вратима просторије, у оделу од тешке чоје браон боје. Испод зимског сакоа, црна кошуља закопчана до грла. Исправљен је и лактовима круто ослоњен о раван стола. На оштрим, једноставним цртама лица, густе, црне обрве испод природне ћеле.

-Извините! Нисам схватио последњу реченицу, господине Робертсон.

Робертсон је седео са супротне стране масивног стола, леђима окренут према излазу. У Варшаву је допутовао претходне ноћи у касним вечерњим сатима.

-Господине Плоханов, молим Вас - спонтано је негодовао, јер је Плоханов имао веома добро знање енглеског језика – јасно Вам је било предочено на почетку, шта је потребно компанији и шта сте у обавези да учините као део погодбе на коју сте пристали.

-Намате потребе да уносите нервозу у наш разговор, извините што Вас поново, али тај тон сада, заиста...

-Уносим нервозу?

-Наставите слободно, Ја Вас слушам, господине Робертсон.

У односу на Плоханова, Стјуар Робертсон је био доста млађи. Имао је тридесет и пет година живота, нешто више од пет година искуства у пословним наступима за компанију у којој је радио. Уочи састанка, сат – два након што је стигао у Варшаву, Плеханов га је назвао, тражећи састанак, одмах, образлажући хитност великим обавезама које га још очекују. Због настале ситуације у односу са Плехановим, и као председник компаније ДЈС, стране која је захтевала објашњење пословног партнера, на састанак у раним јутарњим часовима морао је да пристане.

-Господине Плоханов - ослови га мирећи се у себи – експертиза која је урађена ових дана, показала је да су средства, до сада уложена у Вашу кампању, не враћају брзином која би гарантовала и профит. Везано за то, желим да пренесем забринутост...

-А, не, не, не! Не, господине Робертсон! Никако! То Вам нећу дозволити! Не прихватам! Не можете ме окривити за неспособност ваше фирме, никако, господине Робертсон...

РАДЕ ЈОВИЋ

I

У „Белешкама о писцу”, које се објављене у „Срећном царству” (Просвета, Београд, 1998), најбољем делу Рада Јовића, записано је: „Раде Јовић рођен је у Лесковцу 1937. године. Школовао се у Лесковцу и Београду. Досад је објавио збирке песама за децу: *Небески морнари*, *Маме*; збирке песама: *Вињете*, *Разговор с Ветерницом* (Јеванђеље лесковачког менталитета), Бајке: *Принц Леско и принцези Леска*; романи: *Сезона клања* и *Перпетум мобиле*; драмски текстови: *Нудим ти пуне руке живота*, *Пут у светлост*, *Време препознавања*, *Гозба*, *Лесковчанин у Паризу*; монодраме: *Мој нас Краб*, адаптација Шекспировог дела, *Ласте јастребарске* и *Не се знаје*, *Заре игра*. Јовић је аутор лесковачког „П(р)озоришта у авлији”, оснивач *Фестивала филма сутрашњице* и основач Колоније младих лесковачких сликара *Копашница '74*. Живи и ради у Лесковцу, где је и умро 2004. године.

II

Раде Јовић је почео као аматер и културни радник који је подстицао развој аматеризма у Лесковцу.⁴⁹⁵ Занимала га је поезија, филм и драма. Прву младост је провео између Београда и Лесковца, изучивши занат металца. Није се дуго задржавао у тој струци, него је ступио у свет културе као аниматор културног живота и идејни и материјални творац многих успешних и познатих манифестација у родном граду, Лесковцу. Најпре се представио као песник у заједничкој збирци стихова са *Бранком Перошевићем*, *Бором Здравковићем* и *Јосифом Стефановићем*. У граду су га сви знали као песника неколико популарних песама које су кокетирале са руском естрадом поезијом, међу којима треба истаћи популарни „Дневник за Миљану”, посвећен чувеној градској лепотици оног времена. Самосвестан, Раде Јовић је гласно говорио да је по вокацији песник, уметник који интелектуални раст свога бића дугује предузимљивости и снажљивости са којом се креће кроз уметнични занат, мимо онога свог првог заната којем се није посветио очаран лепотом младости, девојака и првих не само стварних, него и уметничких љубави које се рађају у лектири вредних дела националне и светске баштине. Тако, Раде Јовић је са *конгелнијалном интуицијом*, прихватио „театар суровости” Артоа, на основу превода који су се јавили тих година у часописима и направио *одличну представу* „Гозба или о љубави” по Платоновим дијалозима, због које је сам *Данило Киш* долазио у Лесковац, где се упознао са Радетом, да би затим Радетово позоришно остварење успешно гостовало у Атељеу 212, у Београду. Раде је организовао фестивал „Филм сутрашњице” на

⁴⁹⁵ Драган Тасић, In memoriam, Наше стварање, 4-1/2004/5, стр. 522.

којем су се приказивала врхунска остварења филмских аматера из целе некадашње Југославије, да би се окитио признањем за свој филм на једном интернационалном фестивалу аматера у Белгији. Осамедесетих година Раде Јовић стиче праксу у трговачком занату, бавећи се пословима продаје на релацији између Црне Горе и Србије, често боравећи на приморју, у Будви. Многи су таде вероватно помишљали да је Раде полиграфског талента, за песму, драмску скицу и филмски сценарио, али да се у тој вишеструкости ни он сам неће препознати и разабрати. Раде је, напротив, посвећен раду, тих година написао роман – колумну „Сезона клања”, стичући искуства са занатом романописца. За Радетом су остала три „велика” романа: „*Perpetum mobile*”, „*Срећно царство*” и „*Бесна кобила*”. Деведесетих година изашло му је проширено издање стихова у дијалекту „*Мајсторска писма*” и збирка лирике у знаку мита о Русији „*In temeritat*”. Писао је и дечје песме, а има у његовој богатој заоставштини и драмских текстова. Шта год да је радио, Раде Јовић се послу посвећивао без остатка.⁴⁹⁶

III

ОТИШАО ПЕСНИК – ОСТАЛА ДЕЛА - Недавно је преминуо Раде Јовић. Као да није: за њим је остало толико тога написаног, од њега самог, и оних који су писали о њему, и оних који су га познавали, дружили се са њим, слушали његов сонорни глас како одушевљено говори стихове своје. Они, пак, који га лично нису знали, а гледали су његове надахнуте репортаже серијала „Мала села – велике радости” ТВ Лесковац, у свести им титрају слике буцмастог качкетлије, неодољивог саговорника, глагољивог беседника, прилагодљивог свакој прилици и догововшттини места које је посећивао, писао и причао о њима.⁴⁹⁷

Памте га синеасти, фотوماјстори, стрип цртачи и они који му 1969. године доделише Међународно признање као маштовитом аутору аматерског филма. Њему је успело, а како и не би када се глас о фото-кино ствараоцу Лесковчанину Радету Јовићу преносио широм СФР Југославије, да у Лесковац доведе Загребчанина, угледног ствараоца, јединог оscarовца Југословена Душана Вукотића, да буде гост фестивала „Филм

⁴⁹⁶ У лесковачком Народном архиву налази се Легат Рада Јовића. У Прегледу архивских фондова и збирки Историјског архива (Лесковац, 2004, стр. 277), између осталог, пише: Књижевник Раде Јовић рођен је у Лесковцу 2. јануара 1937. године. После основне школе коју завршава у Лесковцу, прелази у Београд где завршава металостругарски занат 1953. У Лесковац се враћа 1956. године и запошљава у фабрици „Раде Металац”. Захваљујући дружењу са тадашњим позоришним глумцем Стојаном Стојиљковићем, Јовић, као и многи други млади људи, стиче прва знања о позоришној глуми и режији. Као писац се јавља 1959. године, а често је уређивао и приређивао јавне програме. Његов први текст „Нудим ти пуне руке живота” постављен је на сцени Драмског студија „Абрашевић” у режији Фрања Бичанића. Од тог времена до данас иза Јовића је остао богат стваралашки опус. Јовићев легат садржи документа, филмске траке, фотографије, разне преписке, касете и др. Смештен је у 14 кутија и архивски је срећен.

⁴⁹⁷ Томислав Н. Цветковић, Отишао песник – остала дела: Раде Јовић – будни сневач, Помак, бр. 27/28, стр. 28, јул-децембар 2004.

сутрашњице'', чији је иницијатор и организатор био Раде Јовић, врли члан и председник Фото-кино клуба „Аца Стојановић'' - Лесковац.

Памте га љубитељи поезије – Раде Јовић је у свима њима; сећа га се интелектуална чаршија по првој, једној, јединој изашлој књизи „Препознавања'' у послератном периоду. Поред већ афирмисаних песника Боре Здравковића, Јосифа Стефановића, Бранка Перошевића, заступљен је и Раде Јовић са 19 песама, међу којима је њему, и поклонцима његове поезије веома драга песма „Дневник за Миљану''.

Споменари многих заљубљених, причао ми је Раде, испуњени су стиховима:

*„Ето, Миљана,
па макар увек била ноћ,
ја ћу увек волети дан
када је сунце личило на тањир
Пун зрелих јагода
Ти на рукама носиш насмејани сутон
Косом мрсиш љубичице,
Пређеши кроз мене погледом
И негде далеко
Жеље нам се пољубе даљином''*

Памте га, и памтиће га, угледни издавачи: Просвета (Београд) – роман „Срећно царство'', Градина (Ниш), роман „Перпетум мобиле'', КММ-Медија (Скопје) - „Чаршииски муабети'' (на македонском), Културни центар (Власотинце) - роман „Бесна кобила'', Удружење писаца Лесковац - „Наша чаршија'' - стихови старовремски'', Удружење самосталних привредника Лесковац, „Лесковачка мајсторска писма''...

Памте га и памтиће га, гледаоци поетског драмског текста „*Нудим ти пуне руке живота*'', памтиће га лесковачка и београдска публика (Атеље 212) по „*Гозби*'' и његови глумци Верица Јовановић и пријатељ му одани Благоје Ивановић, који су после аматерске представе запутише у драмске токове – у професионалне глумце... Памте га, и памтиће га, његови духовни, и духовити, илустратори Миодрог Величковић, карикатуриста светског значаја, и значења, и Слободан Костић, лепи Коле, како га је Раде звао, духовити цртач и тумач Радетових песничких враголија, бриљантни козер који је на свој допадљив начин пратио неуморног мајстора лесковачког говора, трибуна лепе речи, који је великодушно казивао на митинзима, књижевним вечерима, сусретима писаца у Лесковцу, Нишу, Приштини, Новом Саду, Београду, Прокупљу, Скопљу, Мевеђи, Лебану, Бојнику... и осталим непоменутих местима, школама, радним организацијама са мапе песниковог бдења, песника топлог насмејаног лица, срдачног саговорника, страшног рецитатора и наратора.

Памтим га и памтиће га, аутор овог текста, од дана када су се први пут срели далеке 1957. године у Радничком универзитету „Коста Стаменковић”- Лесковац, док је радио као металац у „Леминду”. Незаборавао је наш сусрет и његове прве речи, уместо поздрава: „Ја сам неки вајни песник, може ли нешто да се учини у оквиру Радничког? Одговорих му: „А ја сам неки вајни писац. Урадићемо нешто?” После тог разговора убрзо је формиран Клуб радника писаца (1958) и, наравно, Раде Јовић за председника.

Сећају га се и Лазар, Лари Миленковић, Љубомир Живковић, Јасмина Богдановић, Братислав Стаменковић и још двадесетак чланова клуба, и посетиоци књижевних вечери и сусрета по школама, радним организацијама...

Никада нећу да заборавим посвете које је исписивао на поклоњеним књигама које ми је даривао: „Ветровита је обала наших снова, земља нам узглавље, поколења нам речи, а ми војници чекања на мртвој стражи тишине.” („Мапе”, песме за децу, октобар 1969). У роману *Бесна кобила*, пророчански, са дозом носталгије, исписао је: „Све је у нашим рукама, само што смо ми још увек на падинама сна!” Песнику и пријатељу Томиславу Н. Цветковићу, срдечно, 1. 06. 2004.

Човек је оно што за њим остаје, по томе је неуништив... ето, зато, на почетку овог тужног помена, кажем: Раде Јовић је преминуо, а као да није, јер он живи у нама, у памћењу нашем свим оним што име његово значи, и зрачи, за Лесковац, који му је доделио Октобарску награду, и за српску књижевност чији је респектовани члан Удружења књижевника Србије.

IV

МАЈСТОР ОД ЛЕСКОВАЧАЧКИ РЕЧ - Опет је, по трећи путу минулих десетак година,⁴⁹⁸ Раде Јовић објавио ново-старе стихове старовремске, који разгаљују срце и душу лесковачког читаоца. И не само њега, већ и сваког другог осетљивијег читаоца, али, ипак, понајпре и понајвише лесковачког. Мислим, наравно, на нову Јовићеву књигу „*Лесковачка мајсторска писма*”, али којој је наш песник додао и стихове из своје две претходне књиге, чији су наслови лесковачком читаоцу добро познати: „*Ђораво злато*” и „*Наша чаршија*”.

Има Раде Јовић и других вредних књига, и посвећених Лесковцу, као и ове три што су, али тек са њима Раде Јовић је *заслужио да и сам добије Лесковачко мајсторско писмо, као изузетни Мајстор од лесковачки реч*.

(...) У веома лепом предговору овој књизи, Драган Тасић с правом указује да Јовићеви „*стихови старовремски*” поседују укус сентенце, дакле, кратке, сажете, мудре мисли, опаске или изреке. Још од античких времена, па у средњем веку и ренесанси, било је у књижевној моди, од

⁴⁹⁸ Димитрије Тасић, Раде Јовић, Мајстор од лесковачки реч, Помак, бр. 19, јануар-март, 2002, стр. 3; Преносимо комплету оцену угледног критичара Димитрија Тасића, дугогодишњег уредника *Нашег стварања*.

значаја, да се праве збирке сентенци, бираних из дела највећих писаца, па ређаних по алфabetу...

Раде Јовић, међутим, своје сентенце ређа по бројевима (у новој књизи, из 2000. године, почео је од броја 2001), а црпе их не из других књига, него из живота и памћење и говора Лесковчана, уобличавајући их у своје једностихе, двостихе, тростихе, ређе у веће строфичне целине.

(...) Лесковачка мајсторска писма, која пева Раде Јовић, сведоче о томе шта су Лесковчани и славили: славили су мајстора-делатника, ствараоца, његову марљивост и умеће. Они, лесковачки мајстори, стварали су, одржавали, подизали, унапређивали чаршију и град, живот у граду и живот сам. Али у свему томе, или изнад свега тога, славило се врхунско мајсторство, тежња ка савршенству, недостижном, што је само човекова и највише човекова одлика.

По томе су лесковачки мајстори били „мајстори над мајсторима”... у свим занатима – од абаџијског до списатељског, од грнчарског до сликарског, од шустерског, до свирачког, од снајдерског до апотекарског, од столарског до лекарског, од воскарског до филмацијског, од фризерског до књиговезачког, од клонферског до штампарског, од бојацијског до шаховског, од ковачког до поповског, од таљигашког до фабриканског, од кафеџијског до судијског, од опанчарског до фотографског, од браварског до трговачког.

Али из разлога који су општепознати, наводимо стихове који говоре о врхунском умећу мајстора, лесковачке скаре – сцаре. Тако, рецимо, мајсторско писме се „писувало” и „...на Грују, ћеватију,! затој што уме да мота/ јагњећа црвца у осмице... Или: „...што су цкару умејали/ да исплете звонце за врбице/ од јагњеће црвце –/ дава се једно мајсторско писмо/ на Драгана Лешњака.

Или се мајсторско писмо даје нашем познатом савременику: „Од ћеван мајстори/ и од мајстори на пљескавице/. Жика Јовановић, из Балканску,/ Виа Београд./ Код Жикау ћевати сами/ Улазив на муштерије/ Там куде је Бог рекнуја./ Паре после.”

Али сви су ти мајстори били и људи и наш је песник иза њихових мајсторских писама загледао у њихове људске судбине, и не само у њихове... Зато наш аутор није без оправдања у поднаслову ове своје књиге рекао да је она „јеванђеље лесковачког менталитета” Али нећемо погрешити ако кажемо да се у Јовићевим стиховима одликава не само лесковачка чаршија, већ и васцели свет под небом, јер наш песник каже: „Наша чаршија на малецку столицку седи,/ али у големо небо гледа...”

Општи човеков удес, под тим једним големим небом је исти – рађање, радост и мука живљења, патња понајвише, смрт.

Николај Тимченко је у праву када каже да Јовићеве стихови носе „једну исконску мудрост која произилази... и из патње”. Зато Раде Јовић за мото своје књиге ставља ове стихове: „Има ли Бог памет/ кад ме тури/ на триста муке.”

Мудрост исконска, коју истиче Тимченко, одлика је синтенце, такође. Није случајно да су најпознатије збирке синтеници направили мудраци, као што су Катон римски или Еразмо Ротердамски.

Али мудрост у синтенцама Радета Јовића, онолико колико је има, па била она и „мудрост без мудрости”, како то луцидно примећује поменути већ писац предговора Драган Тасић – ковала се у жару свакодневног живота лесковачке чаршије, те све исконско живота овде носи јединствени, неупоредиви, свакој лесковачкој души препознатљив печат – дух и звук, боју и облик, укус и мирис.

Ево, рецимо, како ће лесковачки мајстор-папучар Божа Шестл прославити рођење детета, не свог, него своје муштерије; срећна породица је тражила од њега да јој направи један пар папуча, а „*Божа направи јед н / и још сто пара. Папуче*”.

(...) Лесковачки мајстори, и Лесковчани уопште, умеју да се смеју себи самима. Кад Коста прокуриста „што га викав Лепи Коле, /он неје ништа крив”, кад он, дакле, „писује смешно/ од људи из чаршију, /а на тија људи мерак. /Тој га нигде нема”. Тако, Тома Струга: „*Он много воли, / ал не уме да се врне дом.*”

А Мока Зиван је, ипак, уписан за мајсторско писмо „*затој што убаво оди /кад је нацврцан*”, а тишлери Таса и Цепено либаде и Сима Пљоска „затој” што су „*обојица правени од једну даску. /ал умев од две (дакле) /са направив шифоњер.*”

(...) Али наш песник не заборавља ни ово: ако ти заборавиш на смрт, неће она на тебе. Доћи ће, па и пре времена, насилно и грубо, неправедно, мимо свих људских и божијих закона, као што је дошла по Шефкета, кларинет мајстора. То је „онај свирач кога су Немци стрељали/ у Арапову долину”.

Али лесковачки мајстори су, пре свега, и понајвише мајстори „од живот, а не од смрт”, баш како се отвара, а за нас и затвара, ова драгоцене лесковачка књига: „*Најбољи мајстори у Лесковац, / били су онамад кад су деца/ од радост одила на руке...*”

Читајући и још више слушајући Јовићеве „стихове старовремске”, уверавам се у јединствену, високу изражајну моћ лесковачког говора. Зато Јовићеве „стихови старовремски” имају не само укус *сентенце*, већ и укус *поезије*, оне која наставља да казује и када најбоља мудрост заћути. Само у њој су, као што нам то казују Лесковачка мајсторска писма Радета Јовића, „*ковачи без наковањ /ковачи сабље димискије*”, само у њој живе „*коњи што зборив*”, само у њој се „*вози точак без педале*” и само у њој је „*време имало име*”, и само у њој може из поште да се јави „*да је време остарело*”, и само у њој може да се свира „*и на там и на овам*”.

И зато што и Јовићеве стихови „старовремски” умеју да певају „и на там и на овам”, и ја их доживљавам „и на там и на овам”, тј. и као старовремске, али и као ововремске, и својевремске.

%

V

ЛЕСКОВАЧКА ЋЕВАП АРТИЉЕРИЈА – Посвећено лесковачким мајкама, чукун и прабабама, очевима лесковачких мераклија и ћевап мајстора; живим солунским и ратницима балканских и небројених српских ратова; кабадахијама, мајсторима роштиља, фабрикантима, музичарима, кочијашима, поштарима, конопљарима, лоповима и жандарима, лепотицама, свештенству, чувеним голубарима, тишљерима, ковачима; забринутим пекарима и властодршцима који по правилу мање трају од времена које им је судбина одобрила да га троше на добробит поданика.

Посвећење се односи и на преостали запамћени и незапамћени свет, који је имао срећу и несрећу, да са писцем ових стихова, проживи онолико векова колико треба да један човек запамти све што је било, да запамћено отме од заборавља, да би свет имао што год да куди, или да хвали, ако за хвалу буде места. После, кад доле потписани налогом светитеља, оде у лепу материну, нека се нађе други, који ће наставити да учи људе, како се оштрив плајвази, како се правив здрава деца, како се шишав овце, како се пуши дуван и како се фарбав јајца за Велигден.⁴⁹⁹

Ево како пева Раде Јовић у овој збирци:

*„Најбољи роштиљ мајстори у Лесковац,
Били су ономад,
Кад су кише падале кад је требало,
Кад је Бог даваја сас капу, и сас шаку,
Кад су лесковачке младе невесте
Рађале и у понедељак.*

*Ономад су се по Лесковац шетали
Краљеви шураци и краљеве сестричине.
Шетале су се и шапкале су:
Леле, леле, мајке,
Ал су убави лесковачки роштиљчије,
Ајде да си једног поведемо дом.“*

%

Поћи од локалног ка општем и бити изнад локалног и изнад општег веома је тешко. Само су прави мајстори стиха и прозе успели у томе. Није нескромно ако кажемо да је то постигао и Раде Јовић.⁵⁰⁰

%

⁴⁹⁹ Раде Јовић, Лесковачка ћевап артиљерија – стихови старовремски – јеванђеље лесковачког менталитета – бисери; Филекс, Лесковац, књига I, V издање 2004.

⁵⁰⁰ Бора Ољачић, Златни стихови, Лесковачка ћевап артиљерија, Филекс, Лесковац 2004. *Напомена:* Оцена најпре изречена уз првом издање Стихова старовремским под насловом Ћораво злато, Лесковац 1998.

Тако су стихови старовремски Радета Јовића узети за себе, необични, јер су испевани на дијалекту и у руху које носи печат свог аутора – творца – али и једну исконску мудрост која произилази не само из искуства, него и из патње.⁵⁰¹

%

Стихови Радета Јовића који су се појавили до сада у два издања несумљиво поседују укус сентенце.⁵⁰²

%

Чини с да су Радетови стихови у нама јер их је он народним језиком преточио у песме свевременске које ће живети док буде Лесковца, оне нестварне вароши која на „малечклу столицку седи, али у големо небо гледа“.⁵⁰³

%

Доколку на времето гледаме како на минлива категорија, несемнено стануваме свесни дека постојат нешто кои го нарушаваат поном за апсолутна минливост нешто кон му се спротивставуваат на заборавот.⁵⁰⁴

%

Тзв. „*Ђораво злато*“ или „*Наша чаршија*“ (прим. аутора), створено даром и мером Радета Јовића, представља сублимацију муке и науке (искуства) и то све обликовано језиком који је успешно издржао поетизовање, прихватио енергију слика тла и времена којима га песник оснажио, пратећи личне доживљаје и титрајима сопственог срца, пренео до читаоца и даље у духовну будућност народа.⁵⁰⁵

VI

РОМАНИ РАДЕТА ЈОВИЋА - У романесној трилогији *Радета Јовића* – састављеној од три романа – „*Perpetum mobile*“, „*Срећно царство*“ и „*Бесна кобила*“ – трећи роман „*Бесна кобила*“, појављује се пред читаоцем. У првом роману изложено је одрастање једног од главних ликова, Јована Миљковића. У другом, његово позно стваралаштво и бесконачни разговори са тетка Доцом, Царицом Маром, а у трећем, своју завршницу добијају збивања у другом временском плану, догађаји из XIX века. Ту читалац уочава, као основну, појаву бичобије и вукодлака Вуча. Објашњавајући чињенице порекла и развој породице Миљковић романописац гради роман, почев од „Срећног царства“ чије су одреднице у два времена. Давно прошлом, деветнаестовековном и скорашњем, са

⁵⁰¹ Николан Тимченко, Лесковачка ђевап артиљерија, Лесковац 2004. *Напомена*: Оцена први пут објављена у збирци Лесковачко мајсторско писмо, Лесковац 1997.

⁵⁰² Драган Тасић, Лесковачко мајсторско писмо, Лесковац 2004. *Напомена*: Оцена први пут објављена у збирци Лесковачко мајсторско писмо, Лесковац 2000.

⁵⁰³ Срба Такић, Лесковачка ђевап артиљерија, Лесковац 2004. *Напомена*: Оцена објављена под насловом Големо небо.

⁵⁰⁴ Годана Стојковска, Лесковачка ђевап артиљерија, Лесковац 2004. *Напомена*: Оцена објављена први пут у збирци Р. Јовића „Чаршијски муабети“, КММ медна, Скопје 2000.

⁵⁰⁵ Недељко Богдановић, Лесковачка ђевап артиљерија, Лесковац 2004. *Напомена*: Оцена објављена први пут у недељнику *Наша реч*, јун 2003.

догађајима из живота Јована Миљковића. Раде Јовић таквим компоновањем романа, даје пресек прошлости, садашњости, па и будућности, окренут будућем, лесковачког краја и самога града Лесковца, удубљен у проблем да из задатих одредница проникне у судбину Србије и њених историјских путева и беспућа. Јован Миљковић је, заправо, чудновата симбиоза између личности самог аутора, једна аутобиографска пројекција, и лика и функције, као писац и као трговац, по томе налик на живот аутора романа. Тетка Дринка из „Срећног царства” је његова савест која га често опомиње и саветује. С њом Јован расправља о смислу живота, судбини, случају. С њом се препире да ли има смисла бити писац и тежити писању читавог живота. Радета Јовића привлачи стваралачи жар оних који покрећу економију – трговца, индустријалаца, занатлија – а њих је Лесковац у прошлости поседовао.⁵⁰⁶

Они што су подигли „мали Манчестер” – Лесковац, и завештали потомству неповерење у „лепе духове”, естете, спојивши у себи трговца и писца, Јован Миљковић пркоси теткином прагматизму и њеној сумњичавости што се сестрићевог заната писца тиче. Вуча, осيون, скучен и енергичан, креће лествицом економског успона, али доживљава време ослобођења Србије, посебно Лесковца, да би видео како се силно мењају околности привредног живота. Он је, на дну свог тврдог срца, незадовољан и собом и Србијом на измаку његовог доба. Наиме код Вуче визије какве би Србије требало да буде, да због ње кори оскудну стварност; оскудно је и Вучино срце, али у тој оскудици, стешњен, он, на читаочево изненађење, види да тај загонетни српски газда трговац и механција, какав је у властитим очима, брине за судбину не само својег блага, него и читаве Србије. Чини се, тако бичобија размишља, да се у Србији, прихватају разне ствари у журби, да се изађе из турске епохе. Пошто се прихвата све што стиже, и како стиже са Запада, могуће су лоше процене и грешке, које ће се касније љуто плаћати. Саговорник Вучи је сам књаз Милош, коме он путује у мислима, да би изразио сумњу у права и најбоља решења, која могу бити велика потешкоћа касније. Милош је онај упитани који Вучи треба да каже зашто је Србија била свињска кнежевина, зашто се Срби стално ослобађају зла, а оно их ипак прати.

После седам година повлачења у себе, Вуча ће се једнога дана пренути и проговорити. Он је свестан колико се тога изменило за кратко време од ослобођења Лесковца. Вођен нагоном, он жели да сретне већ почившег кнеза Милоша, да би с њим проговорио о судбини земље до које му је стало.

Путујући до Београда, Вуча ће преминути. С њим у гроб одлази читав период у историји града на Ветерници. У првом временском плану умире тетка Даца из Америке. Она се не појављује у „Бесној кобили”, али на

⁵⁰⁶ Д. Тасић, Раде Јовић – чињенице порекла, Књижевни акценти, Удружење писаца Лесковца, стр. 99 – 102.

основу преписке, дознајемо за њену смрт и тугу Јована Миљковића због те смрти.

Раде Јовић пише о свему што чини људски живот, о веселим и тужним збивањима подједнако. Он осветљава смрт стављајући акценат на правне формалности које не може да избегне нико. Смрт баба Виле је пример како храбро гледа на своје ишћезнуће проста жена из народа. Кад се скончање приближило, баба Вила је била свесна тога и оставила поруку за своју децу, на време и сталожено. Није ништа страшно што се умире, то ће нас све снаћи пре или касније. Унук Јован, иако растужен смрћу, увек је тамо где је то потребно, спреман да се одазове захтевима администрације или испоштује обичај на ваљан начин.

Не треба да нас чуди што упркос томе што је његова повест пуна смрти и сахрана, роман *Радета Јовића оставља ведар утисак*. Цео живот, са рођењима и смртима, само је припрема за властиту коб. Тужно треба ожалити како ред и обичај налажу, весело прославити, по истом налогу и са истом вером да је човек једна недосегљива реалност, на коју много шта утиче и која почива на неизрецивом.

Роман „Бесна кобила” је роман *љубави за животом*, роман који открива изворе људске среће и несреће, показујући да је највиша тајна зашто се уопште постоји. Ако постојимо, такви какви јесмо, изложени ударима судбине, слутимо да обреди, свадбе, рођења, смрти, морају да имају неки виши смисао за сваког човека који се сачувао и предао без остатка живота, користећи све снаге да живи тај живот.

Све што човек може и зна смрт односи за собом, али су дарови живота на тај начин још јаче изражени у контрасту светла према тамни. Објашњавањем чињеница порекла, Раде Јовић шири галерију ликова, које подједнако дубоко захвата, тако да је тешко одредити се којег од Јовићевих ликова треба сматрати главним. Јевра, Јелена, Груја, Васка, учитељ Јосиф, мутавија Јован Миљковић, деда Јован Миљковић, низ епизодних појава, чине складно мноштво судбина упућених једне у друге, и дефинишу атмосферичан, осећајима набијен простор Јовићевог романа.⁵⁰⁷

⁵⁰⁷ Драган Тасић, Чињенице порекла, Књижевни акценти, Удружење писаца Лесковац стр. 102

МИЛАН ЈОКОВИЋ

I

Милан Јоковић је рођен 26 октобра 1940. године у Новом Саду, од оца Новице и мајке Видосаве, рођене Ивановић. Основну школу је похађао у Медевцу, Орлану и Лебану, а гимназију је завршио у Лесковцу. Вишу педагошку школу, Одсек српскохрватски језик и југословенска књижевност, завршио је у Нишу. Наставнички позив започео је 1961. године у ОШ „Владимир Букелић” у Тулару, а затим у Броду, код Црне Траве. Новинар и одговорни уредник лесковачког листа „Комбинат” био је од 1970. до 2001. године. Сарађивао у многим листовима и часописима: „Рад”, „Политика”, „Дневни телеграф”, „Блиц”... Објавио је велики број запажених репортажа и записа о људима и догађајима. Припремио је рукопис „Непоуздано сведочанство”.

Добитник је награде Удружења новинара Србије за изузетне резултате у новинарству у привреди, затим највишег признања СОФК-е Лесковац и других признања друштвених организација и удружења.

Живи у Лесковцу.⁵⁰⁸

II

ПРЕД КИШУ - Бистро априлско поподне пуно као око полако се пресвлачи и урамљује сумраком. Сунцем измамљени сокови биља и набубреле земље таложе се по плотовима и разгранатом ораху испод кога седиш.

За неки дан путујеш. То само наизглед нема никакве везе са априлом и тугом којом он зрачи.

-Поквариће се време – кажеш загледала у крошњу ружне шљиве преко пута нас.

-Боле те зглобови? – подсмевам се твом врачању.

-Ама не – то кажу метеоролози.

У сутону је човек склон и да поверује у било шта. Разумео сам те – хоћеш рећи да обично бива супротно ономе што иначе желиш.

Белина твог лица тек је нешто мало осенчена – подсећа на мајсенски порцелан. На њему две крупне тамне мрље.

-Она грана тамо... Хоће ли поново израсти?

Поглед не скриваш са те рошаве шљиве. Заиста изгледа нимало привлачно; још у развоју се пресавила негде око половине струка, па онда у страну као да је без жеље расла и као да је хтела да што пре остари – са истог места одједном је пружила неколико грана. Једна од њих није

⁵⁰⁸ Д. Туровића, Горња Јабланица, људи и време, СО Медвеђа, Културни центар Власотинце 2004, стр. 470.

издржала све априле и твој отац, да би је подмладио и спречио да њем отровни песимизам не пређе на друге, скратио је.

-Била је ту љуљашка.

Кажем то шапатам огрћући се шалом чија тамна боја још више истиче нестварну чистоту твога лица.

Тако заогрнута и сакупљена на столици скоро да те и нема или те ја видим у неком другом простору и времену, на некаквој граници која се не може одредити. А да си ту, јасно је: твоји прсти, чији смисао за игру познајем, пребирају по ресама шала као да дотичу струне некакве неме харфе не би ли из ње измамили звук...

Некакав страх, живахан попут рибица, увлачи се у мене.

-Одложи, исправљам се брже боље, ако ти се не иде.

-Ићи ћу, кажеш. А биће ми једино жао...

-Шта то? Пожурујем те пун притајене наде да и тебе тишти оно што и мене – наш растанак.

-Ове шљиве. Цвет ће јој проћи док се не вратим!

Претворила си ме у пустињски ветар који без икакве наде трага за оазама и тако сув нестаје у бесконачном грлу простора. Срушила си мој ужасни егоизам, мој свет тако удаљен од других ствари као што је твоја ружна рошава шљива, бременита лепотом. Уздрмали си космос и све ствари које сам у њему погрешно поређао. Био сам само трунка, а вече је величанствено.

Отпутовали су. Кише су, заиста, убрзо дошле.

%

Причу „*Пред кишу*“ објавио је „Лесковачки дневник“ јула 2005. године. У том часопису који је, пре свега, био намењен ђацима, Јоковић је објавио више изузетно занимљивих прича и репортажа!

Прича „*Пред кишу*“ део је збирке репортажа „*Непоуздано сведочење*“. Јоковић је деценијама важио за једног од најбољих лесковачких новинара – репортера. Аутор је великог броја „*прича из живота*“ у недељнику „Наша реч“, а објављиване су и у другим листовима и часописима.

„Лесковачки дневник“, који је уређивао *Данило Коцић*, објавио је и Јоковићеве „*Лажљиве риме*“, по признању самог аутора, аутобиографску песму, једину коју је написао.⁵⁰⁹

⁵⁰⁹ Дуго, са великим успехом, Милан Јоковић сарађивао је у многим листовима и часописима, највише у *Нашој речи*. Требало је да буде примљен за новинара тог недељника, али се то није догодило и за то није дато никада ваљано објашњење. Касније је са великим успехом уређивао лист „*Комбинат*“, гласило Грађевинског предузећа „*Милентије Поповић*“. У време Милошевићеве владавине био је дописник „*Дневног телеграфа*“, уредника и власника Славка Ђурувије, али и дописник још неколико београдских гласила. *Напомена*: Песма „*Лажљиве риме*“ објављена у *Панорами лесковачког песништва* (1944-2014).

НИНА КОСТИЋ

I

Нина Костић рођена је 11. фебруара 1991. године у Лесковцу. Ученица трећег разреда Лесковачке гимназије. Објавила збирке песама „*Јутарња роса*“, „*Пролеће у срицу*“ и „*Сунчеви одсјаји*“. Песма „Челична птица“ објављена јој је у књизи „Лесковачки крај у време НАТО агресије“, Лесковац 2000. године.

Добила је прву награду за песму „Свети Сава“ на конкурс у Одељења министарства просвете Јабланичког округа 2001. године. Песма је објављена у часопису Помак 2001. године, листу за књижевност, уметност и културу у Лесковцу. Њено стваралаштво је представљено у ђачким новинама „Лесковачки дневник“ (бр. 9, фебруар 2001). У локалном листу Наша реч, септембра 2006. године, објавила је чланак „Тесла и светски мир“ и песму „Тесла велики учитељ“.⁵¹⁰

II

СУНЧЕВИ ОДСЈАЈИ – Нина Костић је године 2001. као ученица четвртог разреда ОШ „Јосиф Костић“ у Лесковцу објавила збирку песама „Сунчеви одсјаји“. О Нини Костић је у тој збирци, између осталог, записано: Гостовала је на Радију016 у Лесковцу. Добила прву награду за песму „Свети Сава“ на конкурс Одељења министарства просвете Јабланичког округа 2001. године. Песме је објављивала у часопису „Помак“ 2001. године, листу за књижевност, уметност и културу (бр. 20).⁵¹¹

III

СЛОМЉЕНА КРИЛА – Спознаја љубави значајна је прекретница у животу сваког човека. Њена чудесна моћ, недокучиве тајне, лепршава лепота, али и болне последице, туга и патња. Најсрећнији је онај који рајске вртове љубави открије са сродном душом способном да узврати тај тајанствени флуид да га подари и јачином светлости, искрено и несебично, да га разастре духовном мекоћом, да корача стазама натопљеним само сузама радосницама. А спознаја љубави често иде сасвим спонтано, непланирано, невешто, као да је то јединствено богатство људског духа тајна коју је тешко открити, још теже признати и упознати. Зато следи лутање, а многа питања остају без одговора. Ако се упознавање љубави

⁵¹⁰ Нина Костић, Сломљена крила, Филекс Лесковац 2008, стр. 75. *Напомена:* Рецензент ове песничке збирке је Данило Коцић, предговор је написао проф. др Живан Стојковић, а вињете је урадио Димитрије Миленковић.

⁵¹¹ Нина Костић, Сунчеви одсјаји, Графички атеље „Филиповић“, Лесковац 2001. *Напомена:* У овој зборци објављене су следеће песме: Свето Сава, Имендан, Здравница, Нова година, Сва деца имају право, Књига, Школска бреза, Нај-мама, Мој дека, Нисам више мала, Суза, Очи, Ливада, Травице зелена, Пахуљица и Облак.

догађа у адолесценцији, ако су изостала сазнања о том најплеменитијем својству људске личности, онда спонтаност може имати трагичну димензију и донети, патњу, сузе, бол у срцу, расцеп душе, повређену невиност, сломљена крила. На то се управо односе песме Нине Костић и прозне поруке. А читалац остаје у дилеми да ли даљина и стално одсуствовање вољеног може бити разлог за толику патњу или сумња у праву љубав. Оно што, пак, охрабрује је њен прикривени оптимизам да све то може да се савлада, да потоци суза могу да пресахну, да су путеви праве љубави изазов и вечита покретачка снага људског ума, а пријатељство основа људске егзистенције.⁵¹²

СВЕТИ САВА

Кад славуји певају, а река жубори
Поред лепог града што се Рас назива
Уз одсјаје сунца мали Растко збори
Са птицама несташним тајну призива

Машта дечак мали на жупанском двору
Да сунце дохвати, а месец умири
Да све ноћи у дане претвори
Да уз светлост свећа нестану немири.

И док Вукан дечјих мачем маше
А брат Стеван са камена скаче
Бистри растко прва слова пише
Нове речи на таблици сриче.

Одлучи се Растко да на Свету гору оде
Да се Богу моли и школу изучи
Благи мирис мора будио му наде
Ал неслога браће миран сан му мучи.

Од орлића Растка сад је Сава постао
Свог оца Немању у Грчку је довео
Браћи завет дао да у миру буду
А са оцем манастир Хиландар сазидао.⁵¹³

⁵¹² Живан Стојковић, предговор, Нина Костић „Сломљена крила“, Филекс Лесковац. 2008, стр. 7.
Напомена: Рецензент ове песничке збирке Данило Коцић, лектор Јасмина Јанаћковић, вињете урадио Димитрије Миленковић.

⁵¹³ Песмом „Свети Сава“ Нина Костић победила на Светосавском конкурс 2001. године Одељења министарства просвете Јабланичког округа.

СЛОБОДАН КОСТИЋ КОСТА

I

Рођен сам 1941. године у Крагујевцу, преко везе и познанства. Нисам хтео да плачем па ме је бабица изударала и то је био прст судбине. Основну школи и Гимназију завршио сам у Лесковцу, а Правни факултет у Београду... У првом разреду основне школе био сам скоро одличан ђак, што са поносом истичем. Истеран сам из осмог разреда осмогодишње школе, а понављао сам седми разред гимназије, што кријем. Осредње сам играо билијар, а за фудбал сам био дунстер. Нисам био филателиста.

Био сам члан библиотеке и синдиката. Више пута сам био на летовању. Такође, више пута сам похваљиван од мајке.

Прво сам почео да се бави сликарством. Радио сам на зидовима, тарабама, пак папиру, кошуљама, столњацима, новинама, књигама, подовима и прозорима. Нисам смео да идем на Ликовну академију, јер сам веровао да тамо улазе само генијалци. После, када сам почео да идем на изложбе, видео сам да грешим.

Онда сам почео да пишем роман па је испала гомила кратких прича. Све док сам користио шпорет и фурну, имали смо чиме да потпаљујемо ватру, тако да сам био користан члан домаћинства. Некада сам објављивао карикатуре па сам од тога дигао руке. Илустровао сам пријатељима неколико књига и од тога сам дигао руке. Тренутно по мало цртам пером и пискарам кратке приче. Онај роман ћу написати једног дана уколико не дигнем руке.

Можда имам онај један проценат талента и неопходних деведесет и девет процената нерада.⁵¹⁴

II

ГУТЕ ЂУБРЕ - „Ошишани јеж” је (2005) штампао хумористички, или боље речено, пикарски роман „*Гуте Ђубре*”. Пикарски романи, попут Лесажовог „Жила Бласа”, били су писани у XVII и XVIII веку без устручавања пред проблематичним моралним профилем јунака: јунак делује у свету таквом какав јесте и задивљује надомишљаотошћу са којом се сналази у више него сумњивим и мрачним околностима.⁵¹⁵

(...) Слободан Костић је мишљења да је цео живот збир погодака и промашаја, до којих долази човек колико – толико свесним напором, али да много тога зависи од случаја који ће коначно решити судбину тешког настојања да се одлучи о властитом успеху или неуспеху...

⁵¹⁴ Слободан Костић – Коста, Аутобиографија, Помак, 11 – 12, април – септембар 1999, стр. 49.

⁵¹⁵ Д. Тасић, Пикарски роман Слободана Костића Косте, Слободан Костић, „Гуте Ђубре”, Ошишани јеж, Београд 2005, Завичајни круг и српске теме, Филекс, Лесковац 2006, стр 34.

(...) Роман започиње збивањима током Другог светског рата, а завршава се у првим годинама послератне стварности. Судити о карактеру целих народа је незахвално, јер се онај ко тако уопштава сусреће са одбијањем да је донео исправне закључке и отвореном сумњом да је сувише хитро и лакомислено дошао до наопаког увиђаја шта то краси или ружи слику појединих национа, како свог, тако и туђих. Али, без таквих уопштавања, колико год да делује преурањено, писац не би имао о чему да пише. Слободан Костић је, упркос свему, праведан и јасан у својим оценама. Немци из његове књиге су одиста оличење дисциплине.

(...) Слободан Костић Коста поседује неку врсту мудрости. Сви који га знају потврдили би да се не покорева никаквој аргументацији и да опрезно одбија да се сложи и са најдобронамернијим дефиницијама. Живот је једно немерљиво и опасно чудо и зато треба знати да се буде задовољан.

Коста на то упозорава сваког саговорника који се, распричан и одвећ широке руке у објашњавању свих тако познатих околности, жали на људску глупост и велича памет: Коста би на то узвратио да је благо паметнима док има глупих, јер у противном не би било никог да у односу на њих паметни буду паметни.

Тешко је притећи у помоћ било коме, а човек помаже сам себи колико уме и ако се сам не снађе, нико неће моћи да му буде од користи, ма био оличење памети или чисте простоте глупости.

Искре хумора вргају на све стране; на сву срећу, нема расне селекције па су људи свакакви и никакви и међу прецима имају и бистре и тупе, болешљиве колико здраве. Многи причају како им је неки горди и јуначки предак убио Турчина, па је морао да се сели и бежи од потере. То је опште место код Костићевих Срба са Југа. Но, у овом роману један његов јунак тврди да су његови преци убијали само сународнике, уместо да јуначки тамане Турке, а када су се сетили да би можда ваљало да изађу на крај са неким Турчином, Турака на Југу већ није било, давно су се одселили натраг – у Турску.

Гуте Ђубре није сва сушта врлина, али није лош у души. После доласка из Немачке, Гуте је преко ноћи постао сеоски учитељ и радећи по програму са ученицима полако се, изненадивши самог себе, приклонио овом позиву учећи упоредо са децом: нешто су научили и новопечени уча и његови ученици. У једном тренутку Гуте, одобровољен, каже:

„Децо, ако ви нешто није јасно, слободно ме питајте да ви објасним”.

Коста не би био Коста кад не би био ироничан:

„Сматрао сам да селска деца ништа не знају и да нема то питање на које нећу да одговорим”.

Али, нашао се ту, међу децом, паметни Мићко, који је поставио читав низ разложних, а тешких питања, која су разоружала младог учитеља и на која није могао дати лаке одговоре. Гуте, премда пробисвет, није показао ни траг зле воље према радозналном ученику који поставља питања без једноставног одговора, него се још труди да даровиту младу главу некако

утеши похвалом због тога што детету није у стању да сместа пружи сазнања за којима оно жуди:

„Ценим да имаш опасан мозак кад се толико распитујеш, и то је скроз у реду, али сад ћемо нас двојица нешто да се договоримо. Све што те буни запиши, па кад се свеска напуни, ја ћу с њом да одем у Лесковац да нађем одговори. Ја, Мићко, знам да одговорм на учитељска питања, а ово што ти питаш су питања за професори. И мене, то да знаш, буни оно за воду.”

Наиме, Гуте је заједно са дечаком збуњен што се влага пење уз зидове, упркос земљиној тежи, уместо да се креће само одозго надоле.

Таман се Гуте посветио задатку учитеља, тек што се сродио с децом, одмах је дошло до потешкоћа. Мићко је у свесци, коју учитељ у поверењу није целу прегледао, поставио питање зашто Тито нема презиме на ић и зашто Моша Пијаде, уместо презимена, има надимак на основу којег се види да много пије. Све то као да се десило зато да потврди ауторову тезу како ни од памети ни од глупости нема користи, него некога бије добар глас и околности му служе, а неко вечито ратује са животом и његовим пресудама над њиме:

„Мићка су направили народним непријатељем, и тако је он после основну школу, уместо да постане учена глава, остао у село. Ја сам се извукао као доушник, и био сам похваљен”.

%

Кратки роман Слободана Костића Косте „Гуте Ђубре” има нешто племенитог у себи: Коста се никада неће помирити ни са чим, па ни са оним што је сам рекао, али ће у својој прометејској побуни наћи неки скривени начин да поручи људима да буду упорни и да се помире са собом ако се већ не могу помирити са светом.

III

СРПСКИ КЊИЖЕВНИ ПИКАДОР - Било је то равно пре подне. Кроз густе капитализам нису се видела ни три прста пред оком. Кад наједном огласи се звоно телефона. Погледах у правцу часописа специјализованог за објављивање огласа. Очекивао сам да ће се звоно телефона још једном огласити. Како се то није догодило, подигох слушалицу.⁵¹⁶

-Овде Српска академија наука и уметности! – зачуо сам женски глас. Шта хоће САНУ од мене! – подвикнух.

Кад су писали Меморандум, нису ме звали, а да о неком научном скупу посвећеном мени и моме делу и не говорим.

-Академик Михаиловић би желео да разговара са Вама! – рече она жена.

И тада сам од академика Драгослава Михаиловића први пут чуо за Слободана Костића.

Академик ми је рекао како у „српском Манчестеру”, из чега сам одмах закључио да се ради о Лесковцу, живи један веома талентовани писац, да

⁵¹⁶ Боривоје Бојичић, Српски књижевни пикадор, „Гуте Ђубре“, Ошишани јеж, Београд 2005.

се српским језиком служи кад хође да га цео свет разуме, док за језиком хумора потеже само кад се креће јужном пругом и да би било добро да га позовем да сарађује у листу „Ошишани јеж“.

И тако је Слободан Костић постао један од најважнијих „Јежевих“ сарадника.

У години када свет обележава 400 година од објављивања пикарског романа „Дон Кихот“, најбоље написаног романа свих времена, „Ошишани јеж“ објављује пикарски роман Слободана Костића. Пикарски значи да је главни јунак тога дела неки лупеж.

Када смо већ били потпуно убеђени да се неће наћи писац који ће за јунака свог пикарског романа наћи међу Србљем и мед сном, јер се лупежи могу наћи још само у власти, на челу странака, међу богатима скривени у институцијама српског друштва, невладиним организацијама и медијима, Слободан Костић нам је понудио књигу „Гуте Ђубре“.

„Гуте Ђубре“ је потврда да се понеки лупеж, свуда и на сваком важнијем месту у Србији, може наћи у књигама. Разлика између лупежа из наших живота и лупежа у књигама је највише у томе што су барабе из романа књижевни јунаци, а лупежи из наших живота кукавице, од којих народ може једино да добије птичји грип. Овјављујући овај роман прво у наставцима на страницама „Ошишаног јежа“, а сада и као целовиту књигу, још једном се показује да сва велика дела имају сличну судбину. И Достојевски је своје романе објављивао у наставцима по новинама. Па, види где су сада његове књиге.

Остаје нам да верујемо да ће и Костићеви романи надживети не само свога писца, него да ће живети док буде читалаца који воле пикарски роман.

„Дон Жуан“, који је после четири века најбољи написани роман, учвршћује нас у уверењу да је тако нешто могуће.⁵¹⁷

⁵¹⁷ Роман Слободана Костића Косте, аутора који је присутан у српској периодици, најоригиналније је дело лесковачких стваралаца. Оцена академика Драгослава Михаиловића да у „српском Манчестеру“ живи један веома талентовани писац, да се српским језиком служи како хоће и да га цео свет разуме, показала се више него тачном. Невелик по обиму, роман је пребогат занимљивим детаљима који одсликавају лик главног јунака Гутета, али и читаве галерије људи које је сусрео на путу од Лесковца, до Немачке и после повратка у родни крај, потом у селу, где је био учитељ и касније, док је био чиновник. Роман је, иначе, подељен у седамнаест глава, а чини се да су најзанимљивије странице које описују главног јунака као сеоског учитеља. (...) Почетком фебруара 2007. године, на свечаности поводом „Златног јежа“, у Лесковачком културном центру уручено је посебно признање Слободану Костићу Кости. О његовом раду беседио је главни уредник Жежа Радивоје Бојичић. (...) Костић годинама објављује, сваког петка, своје новине под називом „Бицине новине“ у којима на духовит начин подвргава ситном зезању своје бројне пријатеље из области културе. Неверованто је колико је тај човек духовит, а никада се не смеје! Он просто кипи од хумора и својим хумором терапијски делује на околину!

ДАНИЛО Б. КОЦИЋ

I

Данило Б. Коцић рођен је 4. септембра 1949. године (село Дадинце, општина Власотинце). Коцић је професор књижевности и дипл. правник, ради као новинар. До сада је објавио романе *Изабрани живот* и *Изабрана тишина* и збирке песама за децу „*Чудна лађа*“⁵¹⁸ и „*Дневник на распусту*“ и збирке песама за одрасле „*Говор камена*“⁵¹⁹ и „*Песма жени*“.⁵²⁰

Коцић је 2006. године кратким романом и „*Изабрани дани*“ освојио прву награду на другом анонимном књижевном конкурсесу лесковачке Издавачке куће „Филекс“. Награђиван и на другим књижевним конкурсима за кратку новинску причу. Члан је Удружења новинара Србије и Удружења писаца општине Лесковац.

Данило Коцић је радио као професор у гимназијама (Исток, Косово и Метохија и у Власотинцу) и ОШ „Радоје Домановић“ у Манојловцу (Лесковац), био је новинар приштинског дневног листа „Јединство“ и 29 године (од 1978. до 2007. године) био је дописник тога листа из Лесковца када је као тзв. „технолошки вишак“ (као и већина дописника Политике) остао без посла. Оснивач и главни и одговорни уредник дневних електронских новина *Медија центар Лесковац*, а готово три године – јер није могао у Лесковцу (али и другде) да пронађе било какав посао - до пензионисања уплаћивао је допринос за пензијско осигурање.

II

Данило Коцић је својим књижевним стваралаштвом стао у први ред лесковачко-власотиначке литературе. Песник и прозни писац, представља се као свестрани стваралац (три романа, збирке песама, критичар и историчар књижевности).⁵²¹

У својим романима он даје слику човека, судбину и удес човека овог поднебња на развалинама душе, на ветрометини њему нејасних збивања у ратним и поратним годинама, јадног и чемерног усамљеника, несхваћеног

⁵¹⁸ Збирку песама „*Чудна лађа*“ објавио је Културни центар из Лесковца маја 1987. године, уз одличне илустрације Миодрага Нагорног. Главни и одговорни уредник био је мр Слободан Младеновић, технички уредници Михајло Дедић и Владимир Величковић, а рецензенти проф. др Момчило Златановић и Бора Здравковић, професор.

⁵¹⁹ Збирка *Говор камена* (четрдесет осам песама) појавила се 2004. године у издању самог аутора и Удружења писаца општине Лесковац (уредник проф. др Душан Јањић, председник Удружења писаца). Рецензент Борислав Здравковић!

⁵²⁰ Данило Коцић, „*Изабрани дани*“, роман, Народна библиотека Власотинце, Удружење писаца Лесковац, 2012.

⁵²¹ Мр Лука Крстић, Власотиначка песничка панорама, приказ, „*Кућа од расцветалих жеља*“, збирка песама власотиначких аутора, Фондација даровитих „Христифор Црниловић – Кица“, Власотинце, 2007, стр. 208-209. Напомена: Мр Лука Крстић, одличан писца, био је одличан гимназијски професор, који је предавао и мојој генерацији далеке 1965/66. године.

од других и себи загонетног, прогоњеног и обесмишљеног живота. Место Забрђе постаје вишеслојна метафора универзалне отуђености, напуштености, мрака и чамотиње, заблуда и лутања, трајних немира и унутрашњих мрачних сила. И људске злобе.

Са завидним образовањем и богатом књижевном културом, он ствара интелектуалну прозу есејистичког типа, покушавајући да проникне у природу зла у својим јунацима и у њиховом окружењу.

Као песник, он зна да је музика ембрион песме. Да је песма свечаност језика и ствара лирику, никада не заборављајући да је песма, пре свега, естетичка природа и суштина. За њега је језик дубок и неизмеран рудник и он, као лингвиста, са радошћу проналази свеже, неистрошене речи.

III

ИЗАБРАНИ ЖИВОТ - У роману *Изабрани живот* (Из „Бележака мојих дана”), који је његов прозни првенац, Данило Коцић користи своје богато народно искуство, а то значи познавање животне свакодневице и детаље који чине њену реалност.⁵²²

(...) Своје опредељење да исприча једну животну, реалистичну причу, Коцић је остварио послуживши се досетком, која му је омогућила да у нарацију унесе потребну иронијску дистанцу и знатно обогати раван свог казивања. Наиме, он је свом јунаку – наратору наменио улогу лика који је изабрао да умре у један одређени дан и да онда из гроба исприча све оно што је видео на сопственој сахрани и што је записивао у белешкама свога живота, тј. да изведе једну ретроспекцију прошлих догађаја, дакле да као „мртав” буде и потпуно слободан у својим сећањима на оно што се догађало. И његова прича тече без застоја и длаке на језику.

(...) Рукопис је испуњен сочним, добро пронађеним детаљима који карактеришу људе и догађаје и представљају са мало речи менталитет ликова о којима се се говори и карактер власти и система који је владао земљом, људима и догађајима.

(...) Писац је понегде исувише експлицитан, има нешто и понављања и непотребног карикирања, што значи да иронија која је увек добро оружје оваквог начина казивања прелази у карикатуру која ипак не може да се оправда ако се гледа из велике књижевне структуре и поруке која треба да произађе из ње саме.

У сваком случају, рукопис Данила Коцића заслужује да угледа светло дана и биће освежење наше завичајне књижевности која је досад догађаје који су у овом роману предмет пажње представљала у другачијем, рекло би се исувише „идеалном”, а то значи нереалном светлу.

⁵²² У роману *Изабрани живот*, који се појавио као прва књига у едицији романа лесковачке *Наше речи* 1997. године (редакцији су чинили Михајло Дедић, уредник, Саша Хаџи Танчић и Велимир Хубач), објављен је и извод из рецензије Николаја Тимченка, који преносимо у целини. Роман је први пут представљен на Дан *Наше речи* 1997. године. Изазвао је значајну пажњу критике, па се појавило више занимљивих осврта у лесковачкој периодици, али и у Културном додатку *Политике*.

IV

ИЗАБРАНА ТИШИНА - Амбициозно писан роман, који је дело искусног новинара и аутора, између осталог, једног успелог романа (*Изабрани живот*, Наша реч, Лесковац 1997) описује догађај који би се временски, као и претходни, могао ситуирати у нашу ближу прошлост. Али, за разлику од претходног, у овом роману нема ироније и хумора којим је писац „олакшавао” опис једног времена и догађаја у селу из којег су и јунаци овог романа.⁵²³

Роман „Изабрана тишина” („Случај новинара Косте Даниловића”) писан је у озбиљном тону, без присенке ироније и без дистанце; у њему преовлађују трагика и патња, као резултат извесних спољашњих околности и деловања неких порива у људима. Можда је било потребно направити извесне стилске исправке и, нарочито, сажимања, али и у овом руху роман је, мада донекле натопљен размишљањима и изношењем патњи и бола, остављајући утисак извесне тежине и једноличности, у појединим деловима импресиван.

Зато ово дело Данила Коцића заслужује сваку пажњу и, пре свега, читаоце. У сваком случају, и без икакве интервенције, роман Д. Коцића представља литерарни текст који знатно обогаћује завичајну књижевност. Коцић, у тим оквирима, придружујући се општим тенденцијама у савременој српској књижевности (Селенић, Жика Павловић) још једном поврћује своју особујност тиме што битно проширује и тематске и идејне димензије завичајне литературе.”

%

Недавно је из штампе изашао нови роман Данила Коцића „*Изабрана тишина*”.⁵²⁴

Ако ћемо овај Коцићев роман посматрати као целину, он је најпре снажан искорак ка квалитету у односу на први роман „Изабрани живот”, а ова оцена обезбеђује му право место у савременој српској литератури.

Писан сјајним стилем, уз богато коришћење лексичке грађе, прави је изазов за читаоце модерне литературе. Ако се свему томе дода и чињеница да је фино психолошки изнијансиран, она му свакако треба поћи у сусрет.

Коцићев роман „Изабрана тишина” је тако структурално урађен да се не да препричати. У суштини, он је једна снажна метафора о људској усамљености, пуној бола и патњи, вешто урамљеној, у једно не тако далеко време, када су победници били господари људских судбина, а сви остали били под сумњом и истрагом.

⁵²³ Николај Тимченко, новинар и публициста, филозов и велики зналац српске, али и светске литературе, аутор је рецензије романа *Изабрана тишина* (Случај новинара Косте Даниловића), Удружење писаца општине Лесковац, 2000. године. Политика је 2000. године, пре појаве романа, објавила у петнаестак наставака најбоље странице тог дела.

⁵²⁴ Станко Миљковић, *Тишина једног романа*, Записи у времену, Лесковац 2002, стр. 77-78. *Напомена*: део критичког осврта објављеног у Политици маја 2000. године.

(...) Очито је да је Коцићев циљ био да овим романом озбиљно загризе у савремену српску литературу. Колико је у томе успео показаће један од неумољивих судија – време! Можда би Коцићева књига била врло близу одреднице - „одличан роман” да у својој структури има причу, у смислу интриге.

(...) У Коцићевом роману, више је него сигурно, има и аутобиографских података, и то још једна ствар која може да се свиди. Бољи познаваоци културних и политичких прилика засигурно ће лако открити идентитет правих јунака, оних из живота. То нормално књизи не умањује вредност. Напротив, та луцидна Коцићева метафора, испричана изабраним језиком тишине, разлог је више да се прочита „Изабрана тишина”.

Данило Коцић је својом књигом знатно обогатио не само завичајну, већ и српску књижевност.⁵²⁵

V

ЧУДНА ЛАЂА – Рецензенти, проф. др Момчило Златановић и Бора Здравковић, професор, између осталог, записали су: „Чудна лађа се истиче богатством мотива, разноврсношћу, па и свежином стихова. Сцене и слике у песмама су ненаметљиве, све је природно и из самог живота. У појединим песмама јавља се епска црта, односно оне су помало приче. Као такве подсећају на нашу класичну поезију за децу.

У збирци има и таквих песама и стихова који, заиста, припадају модерној поезији за децу.

Ово је прва збирка песама Данила Коцића, па је сасвим разумљиво што у њој има и неке несавршености, што се понекад осећа несклад у повезивању строфа, што се јави по која сувишна реч итд... Укратко, пред нама је лепа збирка песама за децу коју ће млађи читаоци, верујемо, примити са радошћу.”

VI

ДНЕВНИК НА РАСПУСТУ - Детињство као највиша вредност живота и једина светла тачка у човековој свести све више заокупља пажњу нове наше књижевности као поетски најпривлачније раздобље људског доба. Слободна игра и машта привилегован је мотив, пре свега за децу и младе.⁵²⁶

(...) Данило Коцић за мотив своје збирке Дневник на распусту узима ђачко доба, деци – читаоцима драгу и блиску тему. Ма и летимичан поглед на стихове о ђачким јединицама, двојкама, тројкама, четворкама и

⁵²⁵ О роману Изабрана тишина писао је и есејист, професор књижевности Драган Тасић. Тај приказ је објављен у књизи Завичајни круг и српске теме (Филекс, Лесковац 2006) под насловом Лирски роман Данила Коцића.

⁵²⁶ Др Тихомир Петровић, Дневник на распусту, рецензија, Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 2002. годне. Књига, илустрована одличним прилозима Миодрага Величковића, познатог карикатуристе из Лесковца, привукла је пажњу критике и јавности.

петицама, о „помиловању” које тражи јединица, потом на коло песама под насловом „Мама коза”, закључно са темом за сценско извођење „Већање” – што све, заправо, чини садржину збирке – открива ведрину и ауторов хумористичко – игрив тон (оно што је стајна тачка и полазиште стваралаца готово свих генерација од, рецимо, Змаја, можда и његових претходника, преко А. Вуча, Д. Максимовић, Б. Ћопића и Д. Радовића, све до наших данашњих познатих дечјих песника). Везујући игру и машту за ђачко – ђачке оцене – и петице и јединице као терет који ђаци носе о врату – Коцић се сасвим приближио дечјем бићу и психологији, његовој замисли и осетљивости. Заснивајући свој исказ на машти као највишој естетској категорији, стављајући хумор у функцију игре, аутор разиграва читаочеву машту, ритам и дах њихов, доноси му и дарује потско задовољство и чисту естетску забаву.

Певао је, истина, помало конвенционално, старинским звуком, без посебно нових језичких склопова, речи и синтагме; водио „љути бој за риму” не би ли се одупро наративности која расплињава ритам и било радње – па, ипак, стихови о школском дневнику и учитељевим оценама не оскудевају у свежини, сликовитости, мелодичности и уметничкој лепоти.

Збирка Дневник на распусту, по свему, припада модерној поезији за децу и младе. Атрибут модерна поезија долази, у ствари, од растерећеља стихова традиционалне дечје тематичке, биља и звериња, и сличних истрошених мотива.

(...) Држећи се поетског правила: не бити упрошћено досетљив, не претерати без разлога, не смејати се сувише гласно, Коцић је, уз неке нужне ограде, сачинио ритамски и мелодијски правилно организоване стихове, лаке и течне стихове достојне праве дечје поезије.

(...) У хладној, прецизној оцени, збирку једноставног језика и простог срца Дневник на распусту красе све одлике наше поезије, која не излази из оквира традиционалне поетике дечје литературе у ужем смислу речи.

Неоспорно занимљиве садржине, проткана лепршавим, жарујућим хумором, састављена са одређеном културом и укусом, Коцићева књига песама завређује труд младих као и одраслих читалаца.

VII

ГОВОР КАМЕНА - Збирка *Говор камена* (четрдесет осам песама) појавила се 2004. године у издању самог аутора и Удружења писаца општине Лесковац (уредник проф. др Душан Јањић, председник Удружења писаца). Рецензент Борислав Здравковић пише: Поезија Данила Коцића је лишена сваке фабуле, сликања догађаја и других захтева версификације; те класичне версификаторске особине аутор је подредио унутрашњој страни, збивањима и ритму у самом себи и личностима са којима комуницира.

(...) Ћутање у његовој песми има често већи значај и учинак од говорења, психолошке паузе су акције. У њој је све атмосфера и штимунг.

Изгубљеност и беспомоћност људи Коцић нам не казује већ удахњује. То ми осећамо као јесењи ветар, као кишу, као елементарну непогоду, као пејзаж у коме смо се и сами нашли. Тај поетски штимунг је потекст који се рашчлањава у емоцији и остаје у нама као шум ноћи, као зближавање са његовим патњама.

(...) Његов свет чине завичајни људи. Они су увек са рукама испружених животу, недоживљеном, а слућеном, чији дарови увек падају мимо њих. У својој и њиховој промашености, песник нам открива и њихове немире, страхове и своју пољуљану веру у бољи, радоснији живот.

VIII

ПЕСМА ЖЕНИ – Песничка збирка Данила Коцића припада, жанровски узето, љубавној поезији, најкарактеристичној врсти лирике и најчитанијем изразу осећања. Тема Коцићеве поезије је, дакле, љубав као једна од насушних и најважнијих човекових потреба. Љубав је највеликодушнија и најнесебичнија у природи, у исто време, највиши квалитет живота. Следствено томе, жена је централно - тематска Коцићева инспирација. У његовој визији, жена није ословни услов постојања човековог живота већ симбол љубави и недостижна вилинска лепота. Она није посуда ужитака, као што ни љубав није немир и жар тела и срца.

Љубавна осећања остварена су на складан и продуктиван начин. Пажљиво инсконструисаном имагинацијом (имагинација је упориште ауторове поетске концепције) и креативним превазилажењем ограничења, Коцић нуди јасан израз своме осећању и јасан облик замасима своје визије. Његова поетика је у незамућеним, игривим сликама и контролисаном заносу, у уметничкој речи иза које стоје умни напор, уздржаност и опрезност. Индивидуалност израза је у уметничкој организацији и поетском искоришћавању језика.

Песник стоји изнад грађе и њоме се слободно игра. Лудистичка оријентација, чиста игра која укључује у себе стваралачки импулс, проналази дух, машту, случајност, спонтаност, изненађење, варирање, оживљавање, занос, илузију, забаву у основи је ауторовог поступка и стваралачке интелигенције.

(...) Коцићево поетско дело започето из сразмерно високе ноте, од првих стихова *Дал ћеш мени опет доћи? Да сањамо целе ноћи*, до последњег стиха *„Моја мала љубишнице, магленице, безгрешнице/ Дал ћеш мени опет доћи“* одражава ниво тонске писмености, склад мисли, значење и ритам.⁵²⁷

⁵²⁷ Проф. др Тихомир Петровић, извод из рецензије *Игра интелекта и маште, Песма жени*, Фондација даровитих „Христифор Црниловић“ Власотинце 2007, стр. 83-85.

МИРА КОЦИЋ

I

Мира Коцић рођена је 1950. године у Братмиловцу. Гимназију је завршила у Лесковцу, Факултет политичких наука у Београду. Ради у Лесковцу. Поезију пише од гимназијских дана. Године 1969. штампана је заједничка збирка песама „Априлски жубори”, четворо гимназијалаца међу којима је и Мира Тасић (девојачко презиме).

Самоосталну збирку песама „У небо верујем” објавила је 1994. године, а Чигоја штампа јој је 2002. године објавила збирку кратких прича „Змијарева кћи”.

О поезији Мире Тасић писао је Николај Тимченко: „Оно што поезију Мире Тасић сада јасно карактерише јесте да је она израз њене личности, да је већ сада индивидуалисана до те мере да се заиста може рећи да је то поезија Мире Тасић. То, ако ништа друго, наговештава једног правог песника.”

Објављивала је у листовима и часописима и заступљена у заједничким збиркама: „Рудничка врела” (Горњи Милановац), „Чегарске ватре” (Ниш), Збирка посвећан јубилеју Хиландара (Ниш), Зборник радова лесковачких писаца” (Лесковац).

Пише кратке приче, а објављивала је у Нашој речи, Народним новинама, Лесковчанину, Помаку, часопису Значење (Добој). Збирку песама „У небо верујем” објавила је нишка „Градина” (1994). Члан је Удружења писаца Лесковца. На традиционалном књижевном конкурс Новинске издавачке куће Наша реч Лесковац, за 1999. годину Мира Коцић је добитник прве награде за песму „Јутро после првог бомбардовања Синковца”⁵²⁸

Та песма гласи:

*Тек је свануло, а све је већ ту:
Гости које не познајем,
Кораџи које не чујем,
Сан у који не верујем,
Гласови које не разумем,
Свеће које не светле,
Ватра која никога не греје.
Комади стакла као да су ми се очи просуле,
Прашина, помама,
Језа одавде до звезда.
Тек је јутро, а све је већ ту*

⁵²⁸ Помак, награђени лесковачки песници, бр. 14, март 2000. стр. 19. и М. Коцић, Змијарева кћи, Чигоја штампа 2002.

II

У НЕБО ВЕРУЈЕМ - Наслов је за књигу оно што је за човека име. (...) Наслов прве самосталне песничке збирке лесковачке књижевнице Мире Коцић специфичан је још по нечем. Збирка је добила наслов по истоименој песми „У небо верујем”, али акценат је на различитим речима. У наслову песме истакнута је реч небо.⁵²⁹

Прва песма у збирци је изван циклуса и насловљена је „Пред одлазак”. То је заправо одлазак у изгубљену постојбину, а за песника је она, ништа друго, до поезија.

Последња песма је Повратак и то је не случајно. Ове две песме чине заокружени оквир за поетску слику самог песника. У овај оквир песник ниже мотиве које повезује на себи својствен начин.

Збирка Мире Коцић подељена је у пет циклуса. Класична драма по Аристотелу има пет чинова. Лаици би рекли: случајност. Не, у поезији нема случајности, то је интуиција, оно нешто што песника чини песником. Ову зирку можемо да назовемо драмом у пет чинова писаном у слободном стиху.

Први циклус „О великој љубави” је заправо експозиција. Овде се први пут, изван оквира, срећемо са песникињом за коју љубав има само почетак и која само у сновима скида маску да би написала малу песму о великој љубави, довољну за бесмртност. Песникиња већ овде себи и својој љубави одређује место: „Тражи ме на небу” (Тражи ме на небу). То је путоказ који преко замки и грешака води до прошлости осликане у циклусу „После мога оца”.

Овај циклус је друга фаза у развоју драмске радње, заплет. Сваки сусрет с прошлостју је већ сам по себи почетак сукоба. Овде је тај сукоб осећај дужности према прошлости оличене у слици оца.

Квантитетом кратак, али емотивно врло богат заплет кулминира циклусом „У небо верујем” (кулминација). Љубав испреплетена с вером, природом и нарицањем мајке Југовића – овако се најкраће може представити овај језгровит циклус.

%

Ево како пева Мира Коцић („Змијска кошуља“)

*Догађа ли се вама
Да сте изјутра шешир,
У подне време,
Увече марамица пуна суза;
Да сте јато, а у јату
Од висина росних и жудње велике*

⁵²⁹ Милена Стојановић, Оквир за поетску слику у пет чинова, приказ збирке М. Коцић „У небо верујем”, Помак, бр. 2, март 1997, стр. 26.

*Пресвисла птица која пада?
Реците ми:
Догађа ли се вама да одложите своје бриге
Како бисте лутали шумом,
Како бисте тражили
Змијску кошуљу
За вашу јутарњу преобуку?*

III

ЗМАЈЕВА КЋИ - Када оконча приповедање текстова из првог циклуса о стварном, аутор уводи читаоце у други циклус прича о нестварном. Ако је кроћење змија вештина, кроћење стварног и нестварног приповедањем је уметност. Власница рукописа ове књиге је вешта попут Змијарева кћи, а њена уметност приповедања на најбољем је трагу појавног и непојамног.⁵³⁰

Приповедање Мире Коцић час је тмурно, час светло, као небо над нама (оно небо, у које ветрује песникиња Мира Коцић). Расветљавајући нам будну јаву и уснули сан, верујемо јој да јава, а ни сан, нису једине стварности у којима обитавамо, него да је на овом свету ту још и – уметност. Када је реч о Мири Коцић, мислимо на уметност речи, на књижевност; на уметничко приповедање, на причу. Само још тумачење доприноси њиховој схватљивости. (...) Мира Коцић, мудрица од пера, определила се да приповеда, а не да тумачи него да гради причу. И то причу као „кућиште бића”. Вештије или мање вешто, несумњиво предано и стрпљиво; зато каткад прича провирује иза скела, а каткад аутора затичемо с мистријом у рукама. Крај не може сакрити. А ни своју прозну имовину.

Како Мира Коцић гради причу погледајмо на примеру приче „Нико сем мене није видео Црњанског”. Разумљиво је, најпре, да је одабрала писца за јунака приче. Још ће га доживети као јунака његовог екранизованог романа „Сеобе”. Могло се догодити да га на екрану виде сви, осим ње. Из њеног приповедања лако је уочљиво супротно – да га, осим ње, нико није видео! Црњански је као стварни лик прерастао своју присутност у очима једног гледаоца! Гледаоца филма насталог по његовом роману. Али није то насумице одбранило дело, него управо „Сеобе”. Дакле, о сеобама је реч, али не у историјском или националном смислу речи, него о егзистентно-метафизичким равнима постојања (живот с ове и оне стране света). То је, изгледа, наша судбина, поручује Коцићева трагом сликом оживљеног књижевног дела нашег великог писца – да нас види само један, а не сви, иако изгледа супротно. И то очима – да опет парафразирамо приповедача ове Мирине приче – кроз које протиче време. Очима кроз које протиче време писац гледа на свет и све, а не властитим очима пролазности.

⁵³⁰ Саша Хаџи Танчић, О стварном и нестварном, рецензија, Змијарева кћи, Чигоја штампа 2002.

Не може се порећи ненадана појава Црњанског у њеној причи, а ни судбина писца који свет доживљава као видљиво и невидљиво (или видљиво само појединцима). Отуда је овај рукопис дводелан не само по циклусима него и по свим равнима својих уметничких значења, али је зато наш суд о њему један и недељив – објавити!

%

Мира Коцић, један од најизразитијих гласова лесковачког песничког круга, својим рукописом Змијарева кћи успешно се огледа и као прозни писац, и то као писац кратке прозе. Овим термином – кратка проза – може се покрити све што срећемо у рукопису Мира Коцић, а у њему су не само кратке приче, које су, свакако, најпознатији репрезент кратке прозе, већ и други, још мањи прозни облици, као што су цртица, слика или легенда, запис или скица...⁵³¹

Свесна ове разноврсности у погледу форме, а с којом, природно, иду и друге – тематско-мотивске или изражајна – наша ауторка је свој рукопис поделила у две целине, па су се тако у првој нашле кратке приче, а у другој – све остало. Али, композиција рукописа има још један моменат – уводни текст, који можемо да читамо као својеврсни краћи пролог или подужи мото. Карактеристичан је наслов овог текста - „Седам савета путнику или човеков живот”. Сетићемо се неких од ових савета упознајући животне ситуације и преживљавања јунака из прича Мира Коцић. Али њих јунаци прича нису могли да чују, могу да их прочитају само читаоци. Зато, заправо, овај текст можемо да читамо, и зато се он сигурно и налази на самом почетку рукописа, и као „савете читаоцу”, јер шта је читалац ако не путник кроз књигу, а шта је књига ако не самосвојан живот; а читање – живљење? У то тајновито повезивање, па и поистовећивање, приче и живота, читања и живљења, уверавају нас неке од најлепших страница овог рукописа. Такође, то повезивање, проживљавање, па и поистовећивање, али и разилажење, па и сукобљавање сна и јаве, стварног и нестварног, проживљеног и измишљеног, стварности и узлета (како то каже приповедачки субјект у причи „Поимање приче”) веома заокупља ауторку Змијарева кћи. Није се, зато, чудити што је она неколико својих прича или записа посветила уметницима – писцу, те глумцу или музичару, сликару или вајару – и њиховој радости и муци стварања. Али не само уметник већ и сваки други путник кроз живот, или читалац књиге, проживљава исту муку или радост стварности или узлета, свеједно. А путника или читаоца, свеједно, наша ауторка саветује да прихвати разноликост, вишезначност и многобитност и живота и приче, и један и други пут, и долину и планину, и тишину и звук, и камен мудрости и тајну – знаке на камену.

⁵³¹ Димитрије Тасић, *Стварност и узлет*, рецензија, Змијарева кћи, Чигоја штампа, 2002, стр. 87.

(...) Овако трагично осећање живота преовлађује у рукопису „Змијарева кћи”, али то не значи да је оно једнозначно, а свакако не и једино. Већ смо споменули и сјај живота, његову лепоту и радост.

Већина прича из првог дела рукописа, које су углавном писане у реалистичком кључу, препознају се и просторно и временски. Просторно – то је Србије: Поморавље са Лесковцем у центру, између Косова и Београда. Временски – то је цела друга половина већ минулог века коју, и на њеном почетку и на њеном крају, обележавају ратови: Други светски и рат на Коосову, са НАТО-бомбардовањем Србије.

(...) И по завршетку рата, и задуго још потом, неки би задоцнели пуцањ, у недужну жртву, подмиривао стари ратни рачун мржње, освете, злобе. („Пуцањ”, „Багремово дрво”). Али ни само време између ратова, које је обећавало вечну срећу (јунакиња приче „Изгубљена битка” каже да је „чврсто веровала да гризе(м) свој део вечности), није донело никаквог правог добра. А донело је, рецимо, ’48. годину, која ће разгнати једну љубав, а са њом, заувек, и сваку веру и наду – свеједно: у човека, идеју, отаџбину, Бога... („Изгубљена битка”). Време изгубљене битке је све оно време власти важних другова, председника, секретара, директора, чувара закона („Свађа”), време отуђења и насиља („Сви смо ми убице”), најзад време забрањених књига („Изгубљена битка”). А књига и живот, већ је речено, исто су – ма колико да су и различито. Као што и приповедање Мира Коцић није једнозначано, једносмерно, једнобојно.

(...) Причама из првог дела рукописа, у којима се мешају јава и сан, стварно и имагинарно, живот и илузија, сродне су наравице из другог дела, али све су оне, по своме облику, као што смо већ истакли на почетку, нешто друго: слике и цртице, записи и скице... У тако краткој и променљивој форми и у сажетом, једоставном исказу потпуно се губе и време и простор, а све оно што би требало да буде фабрула, радња, догађај, лик – даје се у обрисима, назнакама, наговештају, фрагменту...

Бекство у илузију, за нашу ауторку, није тек пуко сањарење, већ готово увек болно, збиљско растрзање између доживљаја укуса празнине стварности и укуса нестварности илузије („Глумац”), или човекова, а посебно уметникова, потреба за откривањем скривене истине („Задовољство”), или досезање немогућег, савршенства („Кларинетиста и проклете уши”). Да ли ћемо погрешити ако кажемо да и наша ауторка иживљава исту потребу за откривањем скривене истине или за досезањем савршенства када своје приповедање сажима у једну слику, са неколико, па и са само три реченице, као у запису „Исповест камена”: „Мрвим се притешњен временом и прозачним бескрајем. Нико ми не верује да је лакше змији која се под мене завлачи. Остаје нетакнута.” Али, као и ова, и друге приповедачке слике Мира Коцић увек су више од саме слике – она је носилац нека метафоре: дечји папирнати змај који пушта отац напуштен од сина („Разлика”); или неког симбола: млада мајка са дететом у колицима у цветном парку („Лепота”); или параболе: кућна змија на прагу

који никад не умире, већ само пресвлачи своју кожу, са којом се идентификује вечна нараторка – змијарева кћи, наша ауторка или приповедачки субјект, свеједно.

Оно што је јединствено у тако разноврсном тематском и мотивском кругу, као и у тако разноликим наративним облицима кратке прозе Мире Коцић – то је, свакако, трагично, али изразито хуманистичко осећање света и живота. Наша ауторка слави и брани живот – човека, дивље гуске, багремовог дрвета, па зато само још више тугује над његовом несигурношћу, угроженошћу, крхкошћу, пролазношћу. У аутопоетичној рефлексији, у завршној причи првог дела рукописа који има и карактеристичан наслов - „Поимање приче”, наша ауторка каже: „... оно што сам ја хтела, то је да не умртвим живот, већ да га пресадим у ... читаочеу свест. А да ли је прича добра, не знам.”

%

Наравно, ауторку је увек тешко да зна да ли му је прича добра или не, и када има развијену аутокритичну свест. Наша ауторка је, несумњиво, има, као што нам је показао наведени цитат. Оно што бисмо могли рећи, опет као једну јединствену одлику њеног приповедања, то је да је она све своје тако разнолике приче и друге мале прозне саставе пише чистим и читким језиком, којим гради лепу, једноставну, разумљиву реченицу. Она непосредно говори о конкретном догађају или доживљају појединца – на фону крупних историјских збивања. Са мало речи, тек понеком назнаком, детаљем, речју или сликом, евоцира се крај светског рата, година '48. или рат на Косову, и цело послератно полувековно раздобље. Па и главни догађаји у причи, рецимо смрт главног јунака – одигравају се без драматизације, и саопштавају директно, без околишења, али свему томе не мањка уверљивост, напротив. Као у оној лепој метафори о рани на грудима убијеног Стојана („Пуцањ”): „На расцетану сису... могао си пун месец да ставиш.”

Али и нашој ауторки понегде се отме патетична реч, поетизована реченица склизне у сентименталност, већ сугестивној причи непотребно се дописује наравоученије, дидактичко-моралног карактера. Или, обрнуто, прича остави утисак недовршености, неразумљивости, немотивисаности. Али то су слабости која писац таквог несумњивога дара као што је Мира Коцић може лако да уклони. Зато, и уз њихово местимично појављивање у овом рукопису кратке прозе, Змијарева кћи Мире Коцић представља јадан од највиших домета прозног стваралаштва у Лесковцу данас, које своје одређено, лепо место, може да има и у оквиру савремене српске прозе уопште.

ВЛАДИМИР КРАСИЋ

I

Владимир (Радомира) Красић је рођен 28. јануара 1943. године у Нишу. Новинар. Завршио Вишу педагошку школу и Школу народне одбране. Књижевним радом је почео да се бави у петанаестој години. Прву књигу песама написао је у шеснаестој години. Објавио је књиге: „Мајска свитања”, 1966, „Марија Михајловна”, 1986. и 1987 године, „Молитва против успомена”, 1986, „Разљубак”, 1988, „Ена из огледала”, 1989, „Жена у плавом прозору”, 1989, „Срце у трку”, 1989, „Црна мачка”, 1990, „Новембар у Београду”, 1996, „Саопштење”, 2001, „Књига о сновима, 2000, „Књига о хороскопу”, 2000, „Убице су дошле с маскама”, 2000, „Позови шифру кавез” (сценарио за филм), „Азра у оку”.

%

Красић је Удружења књижевника Србије. Оснивач је Радио Новости. Радио је као дописник Радио Београда и ТВ Београд и уредник у Вечерњим новостима. Уређивао многе часописе. Водио је и школу новинарства.

Красић је аутор четрдесетак књига и 20.258 наслова у новинама.

Добио је 53 награде, признања и одликовања међу којима је Златна значка КПЗ, Октобарска награда Београда и друге награде.⁵³²

II

МАРИЈА МИХАЈЛОВИЋ - Недосањани идеал савршене љубави, сасвим новим, необуздатим јужњачким жаром заблистао је још једном ових дана издатој, трећој по реду збирци песама Владимира Красића, која носи наслов „Марија Михајловић”. Чиста, скоро побожна књига стихова Владимира Красића огледало је бића обичне жене. Та жена је покретач поетских асоцијација овог поете.

Чак и у послу, у коме нема места за поетичност, енергију црпим увек из истог извора. Идеал жене и нада у нови свет, олакшавају и оплемењују буру детаља, у којим често не видимо ништа, осим њихове баналности. Зато је од писане, много важнија поезија у односу према свету, а тек из тога може да произилази порука за остале.⁵³³

%

„Песник каже: „Писати за мене значи дисати и даље – живети. Људи се бране на различите начине. Стих је моја одбрана, мој свет и бег, моја потреба. Отиснути се у светове речи значи помоћи себи самом, ослободити се душевне стеге и набоја муке кроз једно болно пражњење

⁵³² Лексикон лесковачких писаца, стр. 65.

⁵³³ М. Ђорђевић, из рецензије збирке песама „Марија Михајловић”

после којег настаје олакшање. Објавити неписано значи показати себе изнутра, обелоданити слабе тачке, показати свету личну интиму, оголити душу и њене најтананије трептаје, дозволити сваком да те види.”

Ако је исповедионици Владимира Красића књижевна критика ставила по коју замерку на стил, форму и метафору, сасвим је извесно да је његова значајна предност стих сам по себи, што се као прави бисер заискра у контексту песме.

„Може ли неко после толико љубави да буде сам и пуст” или „може ли жена због које живим да буде сама”, или „можеш сва огледала да разбијеш. Ти се, ионако, најлепше видиш у мојим песмама”

А таквих бисера је у „Марији Михајловић” читав прегршт. Прегршт која има готово афористички призив и самим тим класични карактер. Управо због тога за поету Красића могло би се закључити: док се обраћа Марији Михајловић, својој „чежњивој жељи” и свом „лековитом биљу у Алпима бола”, он страствено каже: „Искидаћу те... лудим”, показујући и потврђујући древну мисао да уколико је човек већи утолико су јаче његове страсти.⁵³⁴

III

ЧОВЕК ИЗ ЈЕДНОГ КОМАДА – Поводом именовања за главног и одговорног уредника Радио Новости 3. марта 2000. године на основу одлуке Савезне владе Југославије у књизи „Човек из једног комада” Надежда Ерић, између осталог, пише:⁵³⁵

„Рођен је 28. јануара 1943. године у Нишу од оца Ратомира и мајке Добриле. Србин. Члан је Удружења књижевника Србије и Удружења новинара Србије. С поносом истиче да је био ученик професора Мирослава Миловановића из Лесковца и Љубе Стојановића из Ниша. О њему, његовом стваралаштву најлепше су говорили и писали проф. др Никола Цветковић и његов пријатељ, песник Раде Јовић. Радну каријеру започео је као оперативац Службе државне безбедности 1964. године. У то време бавио се новинарством и публицистиком.

Почео је као дописник Радио Београда и ТВ Београд из лесковачког региона. Био је уредник свих издања „Вечерњих новости” за југоистучно Србију са седиштем у Нишу, заменик главног и одговорног уредника Борбе, главни и одговорни уредник часописа Будућност, уредник листа Наша реч за младе, заменик генералног директора НИП Борба, директор радио Новости...

Аутор је 53 књиге, 20.258 наслова у новинама, више од 2.000 радио емисија, 275 ТВ прилога, три дугометражна документарна филма, аутор и приређивач монографија, излагао уметничке фотографије на пет самосталних изложби.

⁵³⁴ Верољуб Јовановић, Лексикон писаца, стр. 66.

⁵³⁵ Надежда Ерић, Човек из једног комада, Књижевна омладина Србије, Београд 2006, стр. 268.

%

Красић је објавио књиге поезије: „Мајска цветања” (1966), „Марија Михајловић” (1986. и 1987), „Молитва против успомена” (1988), „Жена у плавом прозору” (1989), „Срце у трку” (1989), „Црна мачка” (1990), „Новембар у Београду” (1996) и др. Синови Ратомир и Иван (новинари) снимили су дугометражни филм о Владимиру у трајању од 180 минута. Светлана Шуњевић Илић написала књигу о Владимиру Красићу под насловом „Неухватљиви Владимир” (1999), а Сунчица Мирна Зелић написала књигу, документ, о томе шта је све објављено о Владимиру Красићу под насловом „Песник је мислио на тебе”.

%

Седмог јула 2005. године напунио 40 година новинарског стажа. Прешао у слободне новинаре. Живот га гадно преварио. Издали су га они које је највише волео. Преварили су га они којима је највише веровао. Отели су му Радио станицу коју је сам измислио, нацртао, пројектовао и пустио у погон.⁵³⁶

IV

ИЗМЕЂУ ЖИВОТА И СМРТИ - Песничко лудило Владимира Красића се наставља. Ове године у издању Књижевног друштва „Душко Радовић” из Београда, у размаку од само 30 дана, после књиге „Разљубак”, појавила се нова књига поезије под насловом „Ена из огледала”.⁵³⁷

%

Ова шеста по реду књига је, изгледа, Красићево дефинитивно опредељење да се посвети интимистичкој поезији коју на својеврстан и само њему познатих разлога презентира, опет, у 99 нумерисаних примерака.

Владимир Красић је, ипак, песник по мери живота. То је најлепше рекао Радомир Јовић у једном од предговора Красићеве књиге. И, није га могао боље представити, јер почев од „Молитве против успомена” па све до најновије, шесте књиге, овај поета наизглед лагано покреће, стварајући крхку, питку ултра модерну поезију. То је његово једино оружје.

%

Завичајно одељење Народне библиотеке у Лесковцу обогатило је свој књижевни фонд са две необичне збрке Владимира Красића „Разљубак” и „Ена из огледала” које су се у октобру за само 30 дана појавиле у излозима. Ова библиографска издања Књижевног друштва „Душко Радовић” из Београда штампана су у нумерисаном тиражу од 99 примерака. У припреми је и седма по реду збирка Красићевих стихова. Окренут жени,

⁵³⁶ Надежда Ерић, Човек из једног комада, стр. 273.

⁵³⁷ Иванка Стојановић, Радио Лесковац, 22. октобар 1988. *Напомена*: Прилог објављен у књизи Човек из једног комада, стр. 143-148.

богињи и прелепој видарки душе, песник у „Разљубку” слави и једину и своју, а свачију чежљу за недостигнути⁵³⁸.

%

После „Молитве против успомена” и „Марије Михајловић”, Разљубак је трећа (од укупно пет) књига стихова Владимира Красића, коју аутор штампа у 99 примерака библиографског издања. Нећемо се бавити одгонетањем тог његовог поступка. Песниково је право да своју књигу сведе на број оних којима је наменио. У „Разљубку”, Красић је наставио да пева о својој љубави према жени. Овога пута она се зове Ена. То је, у ствари, краткотрајна бајка без које би песников живот био нестваран. Красић не пева о срећи, јер је она себична, већ о судбини која је неподмитљива. Његов „Разљубак” је рана коју покушава да сагори на свом срцу.⁵³⁹

V

КЊИГА О ХОРОСКОПУ - „Књига о хороскопу” је књига пуна информација, поучног, забавног, али и јасног указивања да треба разликовати заблуду, празноверицу од наде у боље сутра. У низу сличних књига, ово дело Владимира Красића има своје вредности јер се на једном месту налазе бројни појмови, синтеза и анализа онога што је кроз векове пружало наду у бољу будућност. Красић је томе у знатној мери допринео. То су само од неких разлога ради чега је вредно читати и упознавати се са овим делом.⁵⁴⁰

%

Владимир Красић је по много чему једна од најзанимљивијих личности савремене лесковачке (и српске) литературе, али и - новинарства. Њему није недостајало ни храбрости, ни упорности да се огледа и то се великим успехом, и у новинарству, али и у књижевности. Наравно, није увек био успешан, али када се његово (по броју) обимно новинарско и књижевно дело посматра из непристрасног угла, оцена би засигурно требало да буде више него повољна. Од свих лесковачких песника, најпре сам упознао Владимира Красића. Био је врло млад; ја ученик Гимназије у Власотинцу. Наша драга професорица Марија Стојановић, која је такође била млада (тек дошла са студија у Београду) понудила нам је Красићеву књигу песама. Не сећам се наслова, знам да сам је дуго чувао и прелиставао. Сад знам да су то била „Мајска свитања.” Све остало је историја!

⁵³⁸ Властимир Вељковић, Богатији књижевни фонд, Тањуг, 30. октобар 1998. *Напомена*: Прилог објављен у књизи Човек из једног комада Надежде Ерић.

⁵³⁹ Јован Кесар, Свакој књизи – нумера, Вечерње новости, 26. јул 1988. *Напомена*: Прилог објављен у књизи Човек из једног комада, стр. 118-119. *Напомена*: О Владимиру Красићу су, између осталих, писали: Мирослав Миловановић, Слободан Марковић – Либеро Маркони, Милован Ђорђевић, Вили Хубач, Бранко Јовановић, Раде Јовић, Верољуб Јовановић, Златко Стевић, Дуда Цветковић, Раде Биочанин, Надежда Ерић, Властимир Вељковић и др.

⁵⁴⁰ Прим. др Тихомир Јовановић, рецензија Књиге о Хороскопу.

НЕНАД КРАЖИЋ

I

Ненад Кражић (1941, Лесковац, завршио Позоришну академију у Београду). Објавио књиге: *Буђење*, монодрама и драмолет из лесковачког живота, 1981, *Зорка Мантина*, монодрама из старог Лесковца, 1989, *Димитрије, сине Митре*, драма из старог Враћа, 1989, Лесковац, време прошло, време садашње, монографија о Лесковцу (коаутор др Живан Стојковић), *Занатство Лесковца* (коаутор др Живан Стојковић). Објављивао у бројним часописима и добио бројне награде.⁵⁴¹

Предисторију *Будења*, можда, најбоље показује Ненад Кражић, који и лепо описује стари Лесковац и његове људе у антологијском делу „Како су се заволели и узели Зорка Мантина и Копе Шустер“.⁵⁴²

Ненад Кражић је почетком 2007. године објавио нову, занимљиву књигу о старом Лесковцу - „*Кад су Ветерницом пловили чамци*“. Промовисана је у Лесковачком културном центру у оквиру Петог салона књига и изазвала велико интересовање Лесковчана.

%

Прелиставајући лесковачку периодику уочава се његово присуство у готово свим листовима и часописима – од „Наше речи“, „Нашег стварања“, „Лесковчанина“ до „Помака“, где је, од 1. до 22. броја, у редакцији на чијем је челу књижевник Томислав Н. Цветковић.

II

На шалвив начин, Кражић ће бити представљен у књизи професора Живана Стојковића „*Езон у Лесковцу*“ (КПЗ, Лесковац 2002). Ту, у тој занимљивој, шалливој историји, чак неколико поглавља је посвећено овом хроничару и сликару лесковачког краја. У једном од делова под назнаком, „*Царски ручак*“, пише: „...Једнога дана Жика, Љубиша и Милутин, договоре се да оду код *Неше* (тако су пријатељи звали Ненада Кражића) у кацеларију (био је директор Дома културе у Лесковцу) и да га, како год знају, натерају да части. Имали су и разлоге, јер је Нешина представа „*Зорка Мантина*“ добро примљена и премијерно изведена.

(...) Неша је пристао да их поведе на ручак, али код своје куће, јер је баш за тај дан његова супруга Олга припремила, како је рекао, богат, „*царски ручак*“.

(...) Коначно је дошао и тај тренутак. Неша је носио велику шерпу и ставио је на сто. У шерпи је била обична вода и уситњен бајат хлеба. Видевши да су његови другови већ видно изненађени, Неша је рекао:

⁵⁴¹ Лексикон писца лесковачког краја, КК Глубочица, Лесковац 2003.

⁵⁴² Ненад Кражић, Како су се заволели и узели Зорка Мантина и Копе Шустер, Лесковчанин, бр. 6, септембар 1998, стр. 4.

„Тачно је да сам вас позвао на царски ручак, али сам заборавио да вам кажем да сам ја сиромашни цар”.

У лесковачкој „Нашој речи” (6. јуна 1997. године) објављен је занимљив прилог Верице Баторевић Божовић, која је, потом, уврстила у своју познату књигу „Живот пише приче” (Удружење писаца Лесковац, 2001) под назнаком „Лесковачки ствараоци – где су, шта раде” и насловом „Ненад Кражић: Пишем и сликам”:

„Ненад Кражић је веома дружељубив човек. И када му је тешко неће вам то рећи. Напросто, сваки контакт и сусрет са људима повод је за њега да се нашали, да у друштву створи добро расположење. Рођен је у Лесковцу 1941. године. Његова породица у Лесковац је дошла 1826. године из околине Битоља, а деда по мајци Светозар А. Тасић, брашнар, био је кмет, сарађивао са Јованом Дискићем, био је социјалиста по убеђењу, комунистички кмет, како то Неша данас, уз осмех, каже у време комунистичке општине у Лесковцу почетком двадесетих година овога (XX века).⁵⁴³

Ненад је завршио средњу текстилну школу у Лесковцу а на Позоришној академији у Београду завршио је 1965. године одсек организације. Но, по завршеном факултету, десетак година ради у просвети, предаје музичку и ликовну уметност, а потом је био секретар КПЗ, директор Дома културе, уредник драмског програма у Дому културе, директор биоскопа...

-Највредније текстове написао сам у најтежим тренуцима. Године 1980. имао сам, наиме, тешку саобраћајну несрећу чије последице и данас осећам. Лежао сам у болници на Бањици и када сам најгоре прогурао, почео сам да пишем. Написао сам „Зорку Мантину” и „Копета Шустера” – прибележила је ауторка књиге „Живот пише приче”.

Од тада Ненад Неша Кражић непрестано ради, пише и слика, а 1995. године, уз Томислава Н. Цветковића, Владимира Красића и Николу Цветковића, увршћен је у едицију „Ко је ко” (ту су се нашли, између осталих, и најпознатији ствараоци југа Србије).

III

БУДЕЊЕ - Прву књигу „Будења” са три дрмска текста - „Зора Мантина”, „Копе Шустер” и „Драмолет” – дуо драма са два лица, Ненад Кражић објавио је 1981. године.

Драмски текст „Димитрије, сине Митре” објавио је 1989. године Историјски архив. Туристички савез општине Лесковац издаје књигу „Време прошло-време садашње” (у коауторству са професором Живаном Стојковићем). То је мала монографија Лесковца, са сликама и илустрацијама. Кражићу је „Наша реч” (1991. године) објавила „Зорку Мантину”, Историјски архив (1996. године) објављује заједничко дело Н. Кражића и Ж. Стојковића „Занатство у Лесковцу”.

⁵⁴³ В. Баторевић-Божовић, Живот пише приче, стр. 220.

Ненад Кражић објављује приче и драмске игре у „Нашем стварању”, „Освиту”, „Градини”, прокупачком „Току” и другим листовима и часописима. Његову популарну „Зорку Мантину” прва је интрепретирала *Милка Газикаловић*, а потом *Весна Анђелковић*... Ненад Кражић, рекли смо, интензивно се бави и сликарством, а његово интересовање је усмерено ка – старом Лесковцу.

-Знате како сам почео да се бавим сликарством? Лепо сам цртао још у средњој школи, највише сам радио карикатуре. А онда сам дошао на идеју да те карикатуре „фарбам”. И да знате, није било лоше! Ја се и у својим књигама и драмским текстовима највише бавим прошлoшћу Лесковца, па се, док пишем, јавила потреба да стари Лесковац и визуелно представим. То је било успешно и ја сам се обрео и у сликарским водама. Верујте, људи ми траже слике. Сви они који воле Лесковац онако како га ја видим и представљам – казао је Ненад Кражић познатој новинарки „Наше речи” Верици Баторевић Божовић.

Скроман - тако га познају његови пријатељи - Кражић каже:

-Шта сад радим? Верујте, размишљао како да објавим написано. Ја нећу да кажем за себе да сам писац, али пишем и то је моја духовна потреба... У мом свету сам после 22 сата, а мој свет је смештен у простор „два са два”.

%

Књига „Будење” (монодрама и драмолет) Ненада Кражића писана је, ако се не варамо, кад се аутор опорављао после једне саобраћајне несреће и објављена 1981. године када су пристигле „најлепше године”. Из лепо опремене књиге (по формату и изгледу најоригиналнија међу лесковачким писцима) дознајемо да је свечано промовисана у Дому културе „Стари град” у Београду, 17. децембра 1981. године.

Зналац лесковачког говора, аутор „*Раскалашних киша*”, Јован Јоца Михајловић, који пева „*Сад, самоћама спојени ћутимо у мраку./ Далеко, смех нечији ори се раскалашно*” о Кражићевом „Будењу” пише:

„Ненад Кражић, аутор књиге „*Будење*”, писане лесковачким говором, и лепим стилем пуним народних изрека и пословица, у двама једночиним монодрамама (једна за жену, друга за мушкарца) и дијалошким драмолету даје пластичну слику старог Лесковца с почетка нашег (XX века) и између два светска рата.

%

Свуда, у лику избирачице Зорке Мантине, и у догодовштинама Копета, шустера, и у вереничкој предигри и брачним Колетовим и Биљаниним искушењима, аутор књиге Ненад Кражић вешто и допадљиво приповеда, заплиће и разрешава ситне људске зађевице, али и вечите теме – физички, психички, морални и друштвени опстанак.

Наоко сличне и обичне животне истине у Кражићевим монодрамама и драмолету, казане уз досетке, метафору или дубоку мисао, засмеју нас, замисле и неодољиво привуку. Коначно, монодраме и драмолет књиге „Будење” јесу буђење многих Зорки, Копета и дргих Лесковчана, заправо њихово ослобађање од стега патријалхалног живота и пут ка подизању друштвене свести и емоционалном и интелектуалном богаћењу људи.”

У некој врсти предговора „Будења”, читамо и оцену проф. др Момчила Златановића, великог znalца народне књижевности и обичаја југа Србије: „Ненад Кражић до присности познаје дијалекатске особености лесковачког говора. Поред тога, зналац је и многих локалних пословичких поредби и израза. Њих је изванредно уткао у монолог и дијалог и тако потпуније и реалније дочарао староградску лесковачку средину. У једночинки „Зорка Мантина”, у монологу, дат је верно и сочно лик девојке удаваче из старог Лесковца. Драмолет „Нек иде и јуже” је такође занимљива слика из живота у старом Лесковцу. Копе је из саме лесковачке занатлијске средине. Сав је у пунобојном ликалном колориту.”

%

У којој су мери „реалан свет” и овај из драматуршке обраде у дослуху? На то колико једноставно, важно питање, одговор као на длану, на неком брисаном простору, нуди сам аутор. Он пише у поглављу „Реч аутора”:

„Стара грађанска занатлијска и патријархална породица оптерећена традиционалним и конзервативним погледима на живот, на однос према човеку у друштву носила је, ипак, у својим недрима искру, један пламичак, буђења и једно трзање које је представљало благу наду за боље и сигурније сутра. То буђење (или како би Лесковчани рекли БУДЕЊЕ). Испољило се, пре свега, у људима који су поседовали интелектуалну, а наравно, и образовну предиспозицију. Да није тих искри друштво би тапкало у месту. То су у књизи Зорка Мантина и у блажој форми Копе шустер. Они говоре својим језиком али мисле својом главом, не као њихови суграђани. Њихово будење – буђење је искричаво и нековенцијално. У тексту књиге наводе се аутентични лесковачки надимци за које су везана измишљена имена. Све је плод замишљене приповедачке конструкције која је, додуше, уоквирена могућим варијантама приказивања ситуација и догађаја људи лесковачког менталитета. Према томе, свака сличност са знаним именима и надимцима је случајна.”⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ У књизи „Будење” (у делу „Реч аутора”), Кражић даје следећу напомену: У току писања и довршавања књиге, знатно су ми помогли другови и пријатељи Живан Стојковић, Томислав Цветковић, Хранислав Ракић, Владимир Величковић, Љубиша Антић, Бранислав Литрић и Милан Ђермановић, који су својим зналачким и конкретним примедбама на језик и стил битно утицали на коначно уобличавање текста. Поред ваљано обављене рецензентске дужности, друг Јоца Михајловић, изузетан познавалац лесковачког говора, обавио је и нарочите лекторске интервенције. Добрамерна и пријатељска интервенција професора др Момчила Златановића учинила је, такође, да књига добије коначну верзију монодраме и драмолета.

IV

ИЗ СТАРОГ ЛЕСКОВЦА – Између два рата у Лесковцу су радила три биоскопа: биоскоп у хотелу „*Костић*“, биоскоп „*Корзо*“ и биоскоп „*Славуј*“. Најагилнији и најнапреднији у рекламирању својих биоскопских представа био је Драги „*Славуј*“, власник биоскопа „Славуј“. Генерална реклама његовог биоскопа била је са употребом магарца који је на леђима носио паное на којима је писало: „*Само је не идем у биоскоп Славуј*“. Магарца је, наравно, водио градом костимирани човек који је, такође, својим изгледом скретао пажњу пролазника. И за филмове који су му били на репертоару Драги „Славуј“ је смишљао рекламе. Филм „Синг-синг“ је рекалмирао је на тај начин што је плаћеног човека костимирао као робијаша, везаног у ланце, и тако прошетао градом у шпедитерским колима. Прича се да је досетљиви Драги офарбао две фудбалске лопте црном бојом које је требало да представљају робијашке кугле.

(...) И кад публика уђе у салу и заузме своја места на дрвеним столицама и клупама у партнеру и невеликом балкону пре почетка представе појављивао се газда Драги да поздрави публику, да каже неколико речи о садржају филма и тешкоћама на које је наилазио при набавци филма:

-Драги и поштовани посетиоци, добро дошли у ваш биоскоп! Ви, који сте писмени, и прочитали сте у наш „Лесковачки гласник“ о чему се ради у филму што ћемо вам да пуштамо, али неје на одмет да и ја кажем (чита): „Филм „Лажни супруг“ је сто одсто немачка тон перета пуна песама и музике акције и модерног спорта...“

...Да вас обавестим и то да ускоро намеравам да монтирам најновији пројекциони апарат, који дозвољава и слабо писменим посетиоцима лако читање натписа филма.

И на крај да замолим да је у мој, хоћу кажем ваш биоскоп, забрањено семке грицкање, безобрано фатање и...

Е, сад мож почне филм. Мајстор Влајче, омцај га. Фала!⁵⁴⁵

%

Према подацима које износи Сергије Димитријевић 1952. године у књизи „*Грађа за проучавање Лесковца и околине*“, први мотоцикл виђен је у Лесковцу 1910. године, први ауто 1911, први рентген 1924, први радио 1925. године. Можда највише интересовања изазвао је грамофон који је у Лесковац донео лесковачки авантуриста Јован „Портартурац“ 1905. године. Поводом тог догађаја бележимо коментар. Испред хотела „Круна“ много света, да чују грамофон.

-Спиро, па неке ђаволије донеја Јован из бел свет!

-Неће све овој на арно да искочи.

⁵⁴⁵ Ненад Кражић, Лесковачка разгледница – „Биоскоп „Славуј“, лесковачке новине „Тачка“, бр. 5, година I, 13. Фебруар 2006, стр. 8

-Неће, неће. Куде ли су се слте тој сакрили, па појев. Тој су неки малецки људи у туј ђаволску кутијетину, а глас ги искача на трубу.

-Дошло последње време.

-То је, бре, грамофон, умеша се газда Лаза. - Преко плочу се преноси глас и музика на трубу. Тој су измислили светски научници.

-Ти па, Лазо, све знајеш. Мож бит лично познаваш тога научењака што га измислија па си дошеја да ни држиш предавање од тој?

-Не знајем ја никаквог научењака, слте сам овој што свира и пева што се вика грамофон видеја кд см бија у Беч и Пешту у набавку.

-Па што га ти неси донеја, него си чекаја да га Јова „Портартурац“ први донесе. Неси мож бит имаја ситнину да га купиш! Тој ли је?

-Мож бит см га и ја купија, ал ете ти неси имаја време да наврнеш куде мене да ти га показујем. Ја га не износим у чаршију да се народ лези.

-Уууу, тој ти верујемо слте још да не одведеш дом па ће видимо све.

-Несам те ни викаја, нит ћу те викам. Мој грамофон – моја работа. И, мајстор Спиро, ако не верујеш промај се на предвече поред моју кућу ће чујеш музику из мој грамофон. Ја ћу га турим у авлију.

-Знајем, знајем, газда Лазо: на сваки пет паметни један се рађа!

Да ли је газда Лаза стварно имао грамофон или не то никада није утврђено, али је ипак код својих саговорника створио сумњу и изазвао знатижељу. Те исте вечери 1905. године испред газда Лазине куће окупило се много света очекујући музику из грамофона која никако није допирала до њихових ушију.⁵⁴⁶

⁵⁴⁶ Ненад Кражић, Лесковачка разгледница „Први ауто, рендген, радио и грамофон“, лесковачке новине Тачка, 27. фебруар 2006, стр. 8. *Напомена:* У лесковчаким новинама „Тачка“, које су излазиле недељно (или два пута месечно), Кражић је присутан готово из броја у број. Први број Тачке појавио се 26. децембра 2005, а последњи 26. фебруара 2007. године. Кражић је објавио следеће прилоге: „Мајсторско писмо“ (13. март 2006), „Комшијско пецкање“ (27. март 2006), „Првенство чиновништво“ (10. април 2006), „Лесковачки ероплан“ (24. април 2006), „Предавање од брак“ (8. мај 2006), „Украдени амрели“ (27. мај 2006), „Јавно купатило“ (5. јун 2006), „Енглески нужници у Лесковац“ (19. јун 2006), „Лесковачки срмлак“ (3. јул 2006), „Машина за прање веш“ (17. јул 2006), „Кам ги три“ (31. јул 2006), „Банане у Лесковац“ (14. август 2006), „Флизура буби копе а ла гасон“ (28. август 2006), „Скопљанско позориште гостује у Лесковац“ (11. септембар 2006), „Буретови ђевапчики“ (25. септембар 2006), „Царски ручак“ (6. новембар 2006), „Кркалуци лесковачких ловција“ (20. новембар 2006), „Случај с лед“ (4. децембар 2006), „Лепи манири модерних игара за Нову годину“ (18. децембар 2006), „Барјактар Стевана Дечанског у Лесковцу“ (15. јануар 2007), „Направили уговор сас Турци“ (12. фебруар 2007), „Мират порушио двор Југа Богдана у Лесковцу“ (26. фебруар 2007. године. То је био и последњи број „Тачке“ у коме је објављена информација да је изашла књига Ненада Кражића о старом Лесковцу „*Кад су Ветерницом пловили чамци*“ (26. фебруар 2007, стр. 8).

АНИЦА КРСТИЋ

I

Зовем се Аница Крстић. Имам 12 година и велику породицу. Живим са мамом, татом, два брата и три сестре. Моје село се зове Добротин. То је у околини Лесковца. Рођена сам 8. јануара 1995. године у 21 час, као прво дете у породици. Тада сам имала четири и по килограма. Са пет месеци сам почела да говорим. Са десет месеци сам почела да ходам. Са пет година сам већ научила да бројим и пишем, а са пуних шест сам зала „*много тога*“. Своје прве песмице сам почела да пишем када сам пошла у први разред основне школе. Многе сам поклањама друговима и драгим рођацима. А сада, своју прву збирку, желим да посветим свима. Наравно, захваљујући својим спонзорима, добрим људима који су хтели да ми помогну.⁵⁴⁷

%

Збирку песама „*Први кораци*“ Аница Крстић објавила је 2007. године (Филекс, Лесковац).

II

ПРВИ КОРАЦИ – Аница Крстић има дванаест година а граница детињства је четнаест година која се индивидуално протеже на једну или другу страну. Тај период се описује као корен човековог живота, бољи и праведнији свет од сваког другог света, дивни свет игре, сна и хумора.⁵⁴⁸

У збирци песама „*Први кораци*“ Анице Крстић доминирају ведре боје, игре речима и олако разумевање ствари и појава. Као биће деликатне менталне структуре (она је још дете), разуме свет на себи својствен начин, по законима другачије логике:

*„Ласта лети
и песме се сети*

Жаба скаче к’о прваче.

*Кит плива
ко Попајева Олива.*

*Пингвин на јужном полу
тије кока-колу.*

⁵⁴⁷ Биографија, Аница Крстић, Први кораци, Филекс, Лесковац, 2007. стр. 48.

⁵⁴⁸ Реч уредника, Аница Крстић, први кораци, Филекс, Лесковац 49-50. *Напомена*: уредник издања је Радислав Филиповић. Мото приказа уредника: „Дечји свет није свет простора, то је свет времена, свет четврте димензије.“ (Клод Аврил).

*Миши жели сира
док у гајде свира.
На крају миша
поједе мачка.
и, тачка.
(Живот)*

Игра је за Аницу нужност, она је аутентични вид њеног живота, који је у складу са њеним интелектуалним и телесним моћима.

Тачно је да дете као стваралац или онај ко бележи своја осећања, стања и збивања у великој књижевности не може да „носи“ велика збивања и прича велике фабриле. Представа света у дечјим очима знатно се разликује од оне коју има одрастао човек. Та представа је свакако сиромашнија, али је чулно много чистија, неоптерећена искуствима сазнања.

Природна несразмера између дечје рационалности и његовог интересовања најчешће је покретач дечје маште, а она, опет, утиче на развој дечје мисаоне способности:

*„Када би снег био од чоколаде,
шта би деца могла да раде?
Само би се најела,
и сита би спавала.*

*Кад би Снешко био
ко ладолед торта,
да л' би био велики ко кућа?
Граја би око њега била немогућа.*

*Снег би волели
и стари и млади,
па не би било глади.*

*Ал снег је
само од воде,
и шта да се ради?
(Снег)*

Оно што ми преостаје, то је да Аници, младој песникињи, пожелим још доста овако лепих књига као што је ова, док ову срдечно препоручујем читаоцима.

НЕБОЈША КРСТИЋ

I

Небојша Крстић рођен је 1963. године у Лесковцу, а живи у Великој Грабовници, код Лесковца, где је и завршио основну школу. Гимназију је учио у Лесковцу и стекао звање организатор програма и културно-уметничких манифестација. Дипломирао је 1985. године на Филолошком факултету у Скопљу, на Групи за југословенску књижевност и српски језик. Исте године почиње да ради, најпре у више школа у општини Медвеђа, а од 1991. у истуреном одељењу ОШ “Славко Златановић” у Оруглици. Крајем осамдесетих прелази у основну школу у Великом Трњану. Постављен је за директора Народне библиотеке 7. фебруара 2001. године, а разрешен дужности 4. децембра 2002. године.⁵⁴⁹

%

Небојша Крстић (1963, Лесковац, професор). Објављивао у часописима и у заједничкој збирци „Глубочица између обала“. Члан је Књижевног клуба Глубочица.⁵⁵⁰

Године 2008. Крстић је објавио збирку песама „*То код нас не може да буде*“.

II

ТО КОД НАС НЕ МОЖЕ ДА БУДЕ - Стихови који су пред вама представљају збир мојих импресија у неколико последњих деценија, почев од 1982. године па све до данашњих дана. У оквиру ових корица поделио сам их у четири циклуса, а све се могу подвести под једним – издајство.⁵⁵¹

Никада нисам планирао да издам све оно што је, у већини резултат мојих младалачких жеља, надања и страдања. То стваралаштво сматрао сам својом великом тајном и оно што сада чиним зовем истим именом као и онда. Управо због тога најобјективнији назив био би управо „Издајство“.

„То код нас не може да буде“ је резултат свега онога што нам се дешавало свих ових неколико година. У послдње две деценије догађаји су се одвијали тако брзо и изазивали он што ми је, морам признати, било

⁵⁴⁹ Небојша Крстић, Легат, званични сајт Народне библиотеке „Радоје Домановић“, Лесковац.

⁵⁵⁰ Небојша Крстић, Лексикон писаца лесковачког краја, КК Глубочица, Лесковац 2003. *Напомена:* У зборци *То код нас не може да буде*, о аутору пише: Небојша Крстић рођен је 27.10.1963. године у Лесковцу. Основну школу и гимназију завршио је у родном месту, Велој Грабовници и Лесковцу. Филолошки факултет, на Групи за југословенску књижевност и српски језик, завршио је у Скопљу. У време студирања био је члан литерарног клуба Мугри из Скопља. Радио је као професор књижевности у основним школама где је покретао или објављивао неколико школских листова од којих је најпознатији „Први кораци“. Поред збирке поезије *То код нас не може да буде*, приводи крају и роман „Раздор“. Активни је учесник на многим књижевним манифестацијама на локалном нивоу. Објављивао је песме у зборнику КК Глубочица и добитник је признања на међународном фестивалу поезије у Новом Саду. Обављао је функцију директора Народне библиотеке Радоје Домановић у Лесковцу, где тренутно ради у Одељењу набавке и обраде.

⁵⁵¹ Небојша Крстић, Уместо предговора, *То код нас не може да буде*, Филекс Лесковац 2008, стр. 3-4.

незамисливо почетком осамдесетих. У међувремену нам се распало неколико државних заједница. Око нас су се догађали ратови, а онда се и нама догодио рат – НАТО агресија. Сви ти ратови однели су много недужних људских живота и разорили многа материјална добра.

Почетак деведесетих обележио је зачетак новог вишепартијског система који нам је донео велику наду за престанак педесетогодишњег једноумља. Једноумље је током деведесетих мењало име и партнере и, нажалост, опстајало као нешто без чега је нашем народу незамисливо.

Управо због тога сам у ту борбу уложио себе и више но што сам реално могао. Имао сам такву срећу да живим у породици са дедом Светозаром који нас је напустио 1993. године и чије речи нећу никад заборавити: „Ја сам већ довољно стар и неће бити никакве штете ако умрем. Не желим да користим никакву медицину! Хоћу да побегнем из овакве земље која мирно стоји, док се запостављају људи као што су Вук и Даница, а то могу једино овако.“

Умро је 1. септембра, неколико дана после чувене аболиције, а песме из циклуса „Свак је рођен за по једном мрети...“ његове су речи које сам само мало уобличио. Читајући стихове тих песама ја га опет имам крај себе, у борби која још увек траје, и управо због тога молим, нарочито Вука Драшковића, да разуме оно чему се и ја противим исто колико и он. Ове песме због деда Тозе, не спадају у идолопоклоничке већ у најлепше песме једног времена, читајући их, увек се враћам на трен њега и његових речи. Управо због њега, тако вечног, ја ни у тој борби немам права на предају.

У овој борби начинио сам први корак који највише дугујем њему а и свима онима који су ми давали подстрек да истрајем.

Свакако дугујем много и онима који су последње деценије прошлог века били са друге стране наставничке катедре. Касно са схватио да је свака њихова реч инспирација и управо из збира тих речи настао је циклус „Оно што живи не умире“. Та вечност и непролазност не огледа се у бесмртности, али се свакако огледа у идентичности тог чаробног круга кроз који смо сви прошли и изнова се налазимо у њему, као родитељи и дедови. То су речи искрених исповести у најлепшем и најдуховитијем изазову који се одувек звао сукоб генерација. Управо зато у песми *Огледало душе* можете себе препознати из свих периода одрастања.

У овај поход, захваљујући свему овоме, крећем помало стидљиво, а да ли ће бити следећег корака, то не зависи од мене.

III

Небојша Крстић је песник неоромантичарске провенијенције и треба га сагледати у том светлу. Његово песничко дело је расадник лирске бујне вегетације, али и епског замаха. У том делу бујају строфе крцате најузвишенијим људским осећањима и чистом, непатвореном хуманистичком мишљу. Све је код Небојше Крстића од овога света, човеку блиско и драго, разумљиво, читљиво. Његови стихови се пресипају

из строфе у строфу, из песме у песму као река понорница у свом, само свом кориту. И то је он, свој на своме, нису му страни савремени песнички узлети, али он није човек од овога века, већ своју песничку кулу гради на неким старим темељима. Песнички субјект одриче свој песнички ауторитет, али не крије да тражи утеху у поезији. Она је његово последње прибежиште, увир и утеха. Несрећна љубав је код Крстића равна смрти. И као што је казано, песнички субјект нам имплицитно говори да је *Човек другог века и дете романтизма*, а Небојша Крстић песник неоромантичар. Он жели да се врати вековима дражим. Необузданог лирског темперамента, али не без епске потке, он пева свој светски бол, бол од векова.⁵⁵²

Код Небојше Крстића, у његовој поезији, приметна је извесна доза политичност, тако потребна за друштвену ангажованост песника. Политичке противнике песнички субјект назива господарима наше светле поноћи, хвата се у коштац са једним деструктивним политичким системом и наказним системом вредности. Пише оде српском пролећу и *Вуку Драшковићу*, дугогодишњем борцу за људска, грађанска и политичка права и слободе. То нису испразне оде похвалнице. То је објективно сагледавање донедавне политичке збиље.

Крстићева љубавна лирика плени богатством свежих, непроверених осећања и буди у нама емоције које нису у супротности са разумом. Све је овде чисто, ефемерно и невино: и љубав, и пркос, и срећа и несрећа. Песнички субјект воли и то му, поручује он, нико забранити неће. Може се слободни рећи да је Небојша Крстић песник осећајне лирско-епске снаге, песник свеколике љубави и помирења међу људима.

IV

Иако је врстан познавалац теорије књижевности, Небојша Крстић песме није поделио на циклусе. Определио се за тематске целине, за јединствене просторе без значајних семантичких разноликости, са насловима: *Издајице успомена*, *Свак је рођен за по једном мрети (родољубиве)*; *Издајице снова*, *Оно што живи не умире* и *Бол оправдава постојање (неколико рефлексивних и љубавних песама)*.⁵⁵³

На први поглед може да збуни читаоца наслов ове књиге. Песма са овим насловом је у групи родољубивих песама. Небојша Крстић многозначну реч љубав записује емотивно о жени без жара, без осмеха, без ведрине, која не гради љубавна гнезда.

*Пишем о времену туге,
О љубави која срце ломити,*

⁵⁵² Јовица Стаменковић, рецензија, *То код нас не може да буде*, Филекс Лесковац 2008, стр. 104-105. *Напомена*: пренета комплетна рецензија.

⁵⁵³ Станко Ђорђевић, приказ збирке Небојше Крстића *То код нас не може да буде*, Филекс, Лесковац 2008, Помак, Лесковац, број 49-50, јануар-јун 2010, стр. 45.

*И о жени што не зна да воли
(Не зивоте ме песник)*

*Ја нисам човек овог века,
ја нисам рођен у ово време,
ја нисам просјак туђих дана
Изгубљен у времену другом
Живим сам са својом тугом
(Човек другог века)*

*Иди, не чекај ме,
Заборави да те волим
(Иди)*

Није слабост рећи своја осећања. Песнику, као и сваком живом бићу, важна је особа, жена, која ће га унутрашњим импулсима инспирисати, чију љубав може да записује и без слова. На ветровима лирике лелуја се његово срце препуно жара.

*Он ће се можда
И звати као ја,
Само се једно сигурно зна,
То нисам и нећу бити ја.
(То нисам ја)*

Раскошни стихови говоре, као звоно на узбуну, да постоје и неуспешне страсти.

*Лепо је било,
Добро је било,
Док нисмо знали
За женске чари
(Женске чари)*

*Враћају се у прошлост,
У свет мојих снова и жеља,
У свет мојих бродолома.
(Авети)*

Осећања се преламају из једне строфе у другу, из једне песме у другу.

*Тако хладне руке беху њене,
Хладне као осмех неверне жене.
(Неверна жена)*

*У сјају њеном видећеш срећу,
Рећићеш јој, ја тугу нећу.
(Верна жена)*

Песник Небојша Крстић, емоционално зрео, бурно је проживео свој песнички живот. Сасвим је јасно да је имао изворе личних осећања, изворе из којих је маштовито, непосредно обрадио самога себе. Из тог богатства лирских тема, из тих извора, без романтике, налази опстанак у реалном свету, са људским сновима. Његов поетски систем проналази простор у коме је она. Он је види, али не открива „*нејзаже њене душе*“. Он је осећајно додирује. То не скрива. Мисли су реалне. Сентиментална тајанственост пулсира једновалентно. Део истине остаје за читаоца. Морамо схватити да песник тражи искрено-емотивни однос са њим.

*Сви ветрови вију моје туге,
Где су зраци оне дивне дуге!
(Ветрови туге)*

*И исам сунце без топлих зрака,
Само ме прате ветрови мрака.
(Ветрови мрака)*

У слободи личног, заљубљеног ја, има рефлексивних мисли. То је једна значајна тематска целина. Лирски говор проналази инспиративна расположења. Лирски израз имају и интелектуално и емотивно. То је, заправо, оригинално у овој поезији. Та кретивна реч је ауторова душа. жена је само инспирација. Тада се гранично додирују љубавна и рефлексивна осећања. Читалац дознаје да су песника заливале хладне и топле раскалашне кише! То је рална потка.

*Очи су ти извор живота,
Лице ти је ко пролећно цвеће,
Усне су ти ко пламен румени,
Осмех ти је немиран ко море,
Срце ти је искрено и драго.
(Закопано благо)*

Жена је је у једном доста неодређеном времену. Он не прихвата сваку жену.

*И за себе песме тишем
С вама само ваздух дишем.
(Странац)*

Жена, човекомученица, јесте владарка личне лепоте. У овим песмама жена је естетска слика, поетски запис. Глас те жене се не чује. Небојшино ткање смислености, тражење топлог женског даха, није неоромантизам. Ова поезија јесте успон песничког света. У њој је све, јер и у песнику је све. Писац је кренуо од извора и корачао до увира. Надахнуто, колорним пејзажима, дао је свој портрет жене.

У песниковом памћењу су две жене, неверна и верна. Он је са обема. Песниково болно осећање због изгубљене нежности јесте премостиво, јер утиче на разрешење лирског тока мисли.

*Бескрајне снове имам,
Дечју бујну машту,
И као свако биће
Имам своје идеале
Због којих морам даље
(Огледало душе)*

Многе песме јесу „живо ткиво“ јер је поетски говор биографски. Буре и олује кресе поетски живот.

У песмама: Грех, Зашто себи судити, Признање за одликовање и другима, песник је човек, чије „око све види“, „ухо све чује“.

*Човек
Највећи бог
Најјачи кад воли
најсрећнији кад је вољен,
Најнесрећнији кад није вољен.
(Човек)*

Душко Радовић је рекао: „Ко уме да воли, не треба ништа друго да ради.“

Небојша Крстић, као даровити писац, стваралачком маштом и лингвистичким знањем, слави песму као бит личног живота.

Језик ове поезије је животан. Реч по лексичким законима има моћ поетске светлости.⁵⁵⁴

⁵⁵⁴ Станко Ђорђевић, приказ збирке Небојше Крстића То код нас не може да буде, Филекс, Лесковац 2008, Помак, Лесковац, број 49-50, јануар-јун 2010, стр. 45.

ЉИЉАНА КРСТИЋ

I

Љиљана Крстић, професор и песник, рођена је и живела у Београду. Основну школу завршила је у Лебану, средњу школу и Учитељски факултет у Врању.

Своју поетску личност формирала је од детињства објављујући своје радове на конкурсима и у заједничким збиркама. Прву заједничку збирку објавила је у средњој школи и од тада добитник је многих престижних признања у Јабланичком и Нишком округу. Активни је члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу и ради као учитељица у ОШ Вук Караџић.⁵⁵⁵

Објавила је збирку песама „*Витез Теодор аждаја и пегава Маја*“ (Филекс, Лесковац 2008).

II

НИКОЛАЈ ТИМЧЕНКО О ПЕСМАМА ЉИЉАНЕ КРСТИЋ – У све разгранатој поезији за децу не само у српској књижевности него и у књижевности која настаје у нашем граду, Лесковцу и околини, јавља се један нови глас. Уз *Рада Јовића, Михајла Дојчиновића, др Драгутина Николића, Данила Коџића* и других, чије смо збирке песама могли да читамо и које су сликале дечји свет и вршиле мисију примаљиве лирике за најмлађе малишане и девојчице, појављује се и нови песнички глас који својом првом самосталном књигом за децу и стиховима дочарава оно што у нашој свести поимања представља перцепцију и песнички исказ једног тако драгоценог и бојама богатог животног раздобља какво је детињство; истовремено, тај нови песнички глас је слика онога што поезија као племенити стваралачки дар може да понуди дечјој пажњи и радозналости.⁵⁵⁶

Кад год се код нас поведе реч о поезији за децу имамо пред очима и у души *Змаја и Душка Радовића*; Змаја који је дечју поезију уздигао до степена уметничке креације, показујући изузетно добро познавање дечје психе, и Радовић који је проширио и допунио наше познавање дечје маштовитог света као света непресушне радости у игри, као стваралачком принципу, затим домишљању, замишљању, сневању и новим, непознатим пределима и тананостима дечјег сензибилитета. Незаборавна је његова здравица, химна радости, разиграности, животног оптимизма:

⁵⁵⁵ Љиљана Крстић, *Витез Теодор аждаја и пегава Маја*, Филекс, Лесковац, 2008.

⁵⁵⁶ Николај Тимченко, из рецензије, *Љиљана Крстић, Витез Теодор аждаја и пегава Маја*, Филекс, Лесковац, 2008, стр. 5-6. *Напомени*: Ауторка Љиљана Крстић је уз ову рецензију записала: У знак сећања на дивног човека из пера аутора књиге: „Господ Вас је одабрао да видите оно што је постало очигледно.“ Хвала вам и вечна Вам слава.

*Нека пева
све што има глас,
неко лепше, ведрије од нас,
Певати, певати, лепо је певати!
Живети, живети, лепо је живети!*

У том духу, и са истом тенденцијом да се да полета песми као изразу пуноће живота, испевала је песме у оквиру своје прве самосталне песничке збирке Љиљана Крстић, учитељица по занимању, мајка по природној предодређености и песникиња по вокацији, коју је диктирала не само њена унутрашња потреба да се искаже и стиховима него и не мање снажно осећање дужности да своју педагошку мисију заокружи и деловањем које спада у уметничку сферу.

У поезији Љиљане Крстић има и радости и слављења и свега животног што окружује дете и представља његов свакодневни амбијент и сферу интересовања, а дете је жељно и спремно да се свакога тренутка, понесено маштом и игром, одлети у висине, у неизмерно пространство, у непознато што се јавља у сновима и прижељкује стварност.

Има у тој поезији и замишљености, и брижности, чак и извесне упитаности пред животом и у свему ономе што дете види или жели да види и доживи, у стварности или машти, свеједно. Ту неугасиву потребу за сазнањима и новим сензацијама, па и несташлуцима који карактеришу дечји свет, песникиња помно прати и покушава да фиксира у својој поезији.

Љиљана Крстић је успела у многоме да превазиђе своје педагошки домен на рачун естетског момента; наиме, она успева да своје педагошке склоности стави и други план и да ствара песму у којој преовлађују игра и машта. Увек је добро када се то у поезији за децу догоди, када поука и моралисање остану негде позади само као благи тон, а песма добије приоритет.

Детету је, наравно, потребан ослонац који увек тражи и од родитеља по правилу добија, али то стварање не сме у песми добити облик децидираног и нападног исказивања.

Љиљана Крстић подједнако пева о дечацима и девојчицама, као и о природи, растењу, цвећу, животињама... Њена брига за правилност риме и организацију песме, за њену стофичну структуру доживљава се као њена већ у приличној мери савладана вештина компоновања песме. Зато њене песме остављају пријатан утисак и, нема сумње, представљаће прикладну лектуру за оне због којих су створане.⁵⁵⁷

⁵⁵⁷ *Напомена:* Књига песама има и предивне илустрације, које је урадила сама ауторка Љиљана Крстић, а уредница издања је Тамара Стојановић Ђорђевић, професор књижевности.

III

Свакоме је дата креативност. Она ствара услове сасвим другачије атмосфере. Чист систем „*боцкања шкољки да би се дао бисер*“... Тренуци креативности јесу експлозија у организму онога који је привилегован од самога себе. зар има светијег и важнијег него ли развијати тај дар Свевишњег!⁵⁵⁸

Љиљана Крстић се не плаши своје креативности. Она је не блокира, већ ослобађа. Њен механизам размишљања прави чистину да се нешто направи. Метафора у мишљењу, да бисмо знали како треба писати, како се треба понашати док пишемо, како се треба понашати у односу на туђе креативности, пре свега, дечју. И најзад, како се треба понашати док ишчитавамо песме поникле из пера спонтано приступачне и увек благо насмејане учитељице, која нам је понудила ковчег пун блага.

Љиљана је своја чула маштовитости отворила онима који су и сами маштовити, недокучиви, помало враголасти у свему томе, али свакако и најневинији и најискренији, каква јесте и сама. Ступити у нераскидиву везу с децом и кренути на дуго путовање? Прогласити поезију игром? Љиљана Крстић то не покушава. Она то успева. Свом главом, која је њена лична перцепција, не удара о зид, већ га вешто прескаче, олако као што то раде и јунаци њених песама. Зар није јасно да овакав обожавалац деце ненаметљиво постаје највећи пријатељ свој деци овога света! Једноставно, она то мора. Тако је потекла једна бистра, као суза, река стихова. Замирисао је предиван букет најшаренијег пољског цвећа за свако радносно дете, за сваки кутак свачијег срца, замирисали су облаци, узлетело се заједно са њим, о свему што у дечјој глави станује. Пише за оне мало млађе и даје им могућност да заједно са њом, раме уз раме, допринесу овој оригиналној књизи, пуштајући машти на вољу.

Свет у коме је настанила Богдана, Катарину, Теодора, Мају, Мињу, Љиљу, аждају, мишеве и шишмишеве, мравовиће, слона, камилу, затим вештице, несебичне сликарке, будуће песнике, на крају ће „*око бора коло заиграти*“, у земљи где царује љубав, где су деца и увек деца на самом трону. У ту земљу „*Недођију*“ води их она лично са срцем Петра Пана и осећајношћу мале – велике Звончице. Веома оригинални наслови песама, који прерастају у праве Андерсенове бајке, Љиљана и сама постаје једна од бајковитих ликова. Та племенита, осећајна, пуна разумевања, али и залутала Алиса у земљи чудеса, проналази пут до чаробњака из Оза и дарује му најлепши дар који се може подарити: љубав!

Зар камила Матилда не тражи лешинара свог живота:

*„Испред шатора на сред Сахаре,
на врелом песку пустиње праве,*

⁵⁵⁸ Тамара Стојановић Ђорђевић, Поговор – О поезији за децу и о деци Љиљане Крстић, Љиљана Крстић, Витез Теодор аждаја и пегавица Маја, Флекс, Лесковац 2008, стр. 83-84.

*лежала је ружна ал' мила,
Матилда, камила.
И тужна је, врло тужна била.*

*Крај ње је седео замшиљен
богати Арапин Сулејман.
Хладну је воду жудно пио
и он је прилично тужан био.
Камилу молио и сузе лио. “
(Несрећна љубав)*

Зар заљубљени мрав у љубавном заносу не проси своју драгану:

*Био једном жути мрав,
леп, марљив и здрав.
заљубио се у црну мравицу,
у мрављем свету праву царицу.*

*Освајање не беше лако.
Ишло је траљаво и полако
Јер поносна беше црна мравица,
права, правцата мравља царица.
(Мравовићи)*

А куцов? Зар и он не жели да опроба своју „срећу керећу“, и то ни мање ни више него у загрљају „препотентне овце младе“:

*Решио куцов, шарпланинац,
да опроба своју срећу,
знате ону познату
керећу, ил' псећу.
(Срећа керећа)*

И тако, док ће малишани уживети „у авиону са слоновима“, док ће са „витезом Теодором и аждајом пити чаја“ и са Цицом вештицом бацати чини на Петра, док мишеви шишмиши праве заверу против мачке, верујемо да ће и они показати своју креативност, јер на крају крајева, ово није обична збирка песама, већ и бојанка, те тако укомпонована без размишљања може представљати део ђачке лектире.

А ви, драга децо, слободно пишите и шаљите ваше радове на адресу: Снежана и седам патуљака, улица Вечитог детињства без броја. Земља иза девет царства, иза седам гора, преко пет равница, преко девет мора...Тамо где станује ваша звезда!

МИОМИР МИЈА КУЛИЋ

I

Миомир Мија Кулић рођен је 9. јануара 1952. године у Лесковцу. Завршио је средњу машинску школу, али се позивом за који се школовао никада није бавио. Током осамдесетих година прошлог века радио је и објављивао стрипове хорор тематике за немачки часопис *Gespenster-Geschichten* и друге магazine издавача Baster-Verlag, као и Тома Џерија за Kondor-Verlag и белгијско тржиште. На сајму књига у Франкфурту 1987. године договорио је сарадњу на стрипу Bloodgame са тадашњим главним уредником америчке куће Marvel Цимом Шутером, која је остала нереализована због Шутерове оставке у Марвелу, која је убрзо уследила. Током осамдесетих радио је насловне стране рото-романа „Хејзи“ (аутора Т.Н.Грејча, у ствари Градимира Пашћановића) за новосадски Дневник. урадио је неколико насловних страна рото-издања „Книнце“, витезови Српске Крајине у издању Политике, од којих је објављена само једна, почетком девесетих. Током деведесетих објаво је серијал „Силикса, краљица Аксе“ у македонском часопису Мак стип. Исти стрип објавио је и у лесковачком Ђачком забавнику за који је радио и илустрације 1995-1996. године. Објављивао је и у Арсеналу, као и у нишком стрип часопису Strip Pressing.

Бави се и сликарством где је за изражавање одабрао правац хиперреализам. Са Николом Митровићем Коканом започео је маја 1995. године Школу стрипа у Лесковцу, у којој је неколико месеци радио као предавач. Самосталну изложбу слика имао је у лесковачком Дому културе „Жика Илић Жути“ 19. маја 1997. године. Изложбе портрета имао је у Задру и Народном музеју у Лесковцу (*„Портрети бораца лесковачког краја“*). Бавио се израдом слика за надгробне споменике и за себе у шали каже да има сталну поставку портрета на Шпитаљском и Светоилијском гробљу. Аутор је књиге *„Циркус М“*, објављене новембра 1999. године у издању „Графике Галеб“, Ниш. Аутор је монодрама *„Пегава“*, *„Желиш ли да ти вежем очи“* (извођење Нинослав Милићевић, режија Радиша Грујић), *„Милисав“*, *„Ав, ав“* (извођење Ђорђе Томић, режија Миомир Кулић) постављених у Народном позоришту у Лесковцу, као и монодраме *„Кучка“* (извођење Ивана Ђокић), постављена у позоришту „Дадов“ (Београд).

Био је аутор и водитељ емисија *„Мушки разговори“* на ТВ Лесковац, 1995. године. Започиње ауторску емисију *„Циркус М“* 3. јануара 1996. године, коју су емитовали многе радио и ТВ станице.⁵⁵⁹

⁵⁵⁹ Марко Стојановић, Лесковачки стрип 1950-2010, Удружење љубитеља стрипа и писане речи „Никола Митровић Кокан, Лесковац, 2010, стр. 70.

II

УНИВЕРЗУМИ МИОМИРА КУЛИЋА - „Живот је једна велика игра, а Миомир Кулић је и од школе, и од градских улица, и од људи које је случајно или намерно сретао, изучио вештину изазова и илузија који игру чине игром“ : реченица је коју сам испалио у једном сасвим другом тренутку, сасвим другом пригодом. Погодио сам мету, али сам све друго промашио. Да није кренуо у свет симбола, да није одлучио да за своје опхођење са окружењем користи алтернативне, али ипак од Створитеља човеку ДАТЕ облике комуникација, Миомир би био занимљив мађионичар у каквом циркусу из наших снова, или успешни илузиониста у неком кабареу данашњице. Уверен сам да би и у томе био недостижно бољи од, у нашим животима већ свеprisутних, неуспешних имитатора у – биће замало – четвртвековном покушају.⁵⁶⁰

На самом старту зрелији од поменутих а неуспешних антипода, Мија пролази кроз период сопствене инфантилности док пучнеш прстима, задржавајући се у њему тек толико да потврди своју претпоставку да се језик симбола, као средство разумевања са људима, може и треба применити и у зрелом добу. Надарен интуицијом, још у фази игре открива да је свет сложенији од оног са којим се мирно спава, да се не може објаснити општеприхваћеном благословеном једноставношћу трију димензија које су на дохват руке, да се истина и реалност најчешће налазе у реону оностраног поретка ствари, и да свакако постоји више од једног универзума.

Ето разлога за рани почетак стварања бора на челу: Сцена је намештена, и било је само питање – у ком ће тренутку Мија неизбежно налетети на Касандрин синдром. Налетео је одмах. Не мислим, наравно, на Касандру из шпанских сапуница, већ на пророчицу из Делфа и ћерку краља Троје, чијој видовитости није веровао ни рођени отац.

Учинило се да ће Слике бити излаз из збуњености коју је стварала прозорљивост, са Мијине, и неразумевање, са стране оних којима је он хтео да саопшти своје виђење стварности. Ради се, дакле, о времену ране младости, или касног дечаштва, у коме ствара серију цртежа, портрете хероја Другог светског рата са подручја Југославије, и које храбро предочава јавности на, вероватно, првој самосталној изложби, наишавши на подељени суд озбиљне критике: док једни у цртежима виде долазећег, други сматрају да је уложено превише труда у нешто што је већ виђено.

Како год, чини ми се да су ти цртежи, што се Мијиного ликовног универзума тиче, били окидач за неке од последица његовог талента: ликовно стваралаштво у области хипер-реализма, и – још више – за његово бављење стрипом.

⁵⁶⁰ Никола Милићевић, уводно слово „Универзуми Миомира Кулића (или како да другима буде боље“), на промоцији романа Мије Кулића у ЛКЦ. *Напомена: Мото излагања: ...Ако човек мора нешто да уради, неће му бити ништа ако то уради како треба...* (Норман Малџер), ЛКЦ, 2011. године.

Слика, као продукта Мијиног бављења ликовном уметношћу било је и мало, и много. Мало, ако се као параметар узме величина талента и количина која се нашла на изложбама. Много, ако се крајње консеквентно узме Мијина заједљива опаска да је он, ипак, - поносни власник вероватно највеће сталне изложбе портрета постављене на бројним гробљима широм экс-Југославије.

%

Стрип – други универзум - и колико је он у њему био значајан. Ја ћу се задржати на само неколико натукница које хроничар може да дозволи себи. Колико ја Мију познајем (а има ли кога да све зна?) цртањем се бави, као најомиљенијом игром, још из најранијег детињства, и у том делу приче он неће изоставити детаљ да је рођен са развијенијом десном можданом хемисфером, што је условљавало доминацију леве руке. Са жаљењем ће рећи да су му леворукост упорно исправљали родитељи, у свему другом стари добри просветни радници, а што је, опет, збуњивало елементарну детињу комоцију понашања по најједноставнијем, дакле природном методу, и продужавало логични развој. Најдража игра, цртање, оставиће повећи ожиљак који ће се, сазревањем, дефинисати као печат по коме је Кулићев комплетан стваралачки опус бити препознатљив: суптилност потеза цртача једнако је присутна у писаној форми, којој потку представља својеврсни виртуелни „цртеж“ са темељним карактерним и психолошким линијама лика, догађаја и сцене на којој се радња одвија. О значају осећаја за цртеж у ликовном и универзуму стрипа не треба трошити речи.

Свој елементарни таленат Мија ће, одрастањем, надграђивати учећи „занат“ од стрипова и њихових мајстора који су објављивани у „Политикином забавнику“ (који је средином прошлог века описменио таман толико људи колико и све основне школе у ех-Ју заједно), „Кекеца“, дневних листова „Политика“, касније „Вечерњих Новости“... Тешко је установити зашто су „каубојци-индијанци“ били његова прва преокупација, која ће га (хм, као и свака прва љубав?) пратити кроз живот до те мере да је и данас носи под левом руком.

Одговор цеховске јавности на Мијин таленат био је доста млак: могуће је да је лактовима требало разгрнути гужву коју је стварао повећи број већ позиционираних цртача којима је подручје српско-словенског Балкана одувек обиловало. Своју цртачку зрелост откриће приликом одласка на франкфуртски сајам књига, у Немачкој, који му је пружио могућност да своја умећа тестира *in vivo*. Угледне издаваче на сајму одушевило је оно за чиме домаћи нису хтели ни да се окрену. Немачки смисао за практично учинио је да европски угледни издавач GESPENSTER – GESCHINTEN одмах и на дужи рок ангажује Кулића и повери му најбоље стране у својим стрип-свескама. Неће проћи дуго, а уговор о сарадњи понудиће још једна немачка, у свету стрипа реномирана, издавачка кућа – CONDOR VERLAG. Последица оваквог сплета догађаја је, вероватно,

најпродуктивнији период Мијиног стваралаштва у сфери стрипа: крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог века, Мија за издавача GESPENSTER – GESCHINTEN ради неколико десетина комплетних стрипова, почев од оних са фабулом из обичног живота, до оних насталих на основу митова, легенди или СФ прича. Нашло се ту и неколико десетина табли са хумористичким садржајем, коме Мија непрестано инклинира и у коме се успешно одмара на опште задовољство стрип-конзументата. У сарадњи са овим издавачем најчешће је „сам свој мајстор“, што значи да се појављује као сценариста, драматург и цртач, али успешно сарађује и са немачким ауторима скрипта и текста. Колико је овај издавач ценио умеће Мије Кулића сведочи податак да су стрипови из његове радионице штампани на ударним странама свески, на онима на којима се објављују наруџбенице за годишњу претплату, следећу свеску или логотипи великих оглашивача!

У истом периоду, за издавача CONDOR VERLAG радиће комплетне епизоде антологијског стрипа *Том и Џери*, и табле стрипа чији је главни лик не мање познати *Drops*. Поштујући једно од десет заповести намењених балканском менаџменту – зашто просто кад може компликовано, домаћи издавачи ће касније откупљивати стрипове од својих немачких колега, уносећи у своје годишње билансе референце у успешној спољнотрговинској и међународној сарадњи.

%

Просто је чудо да у свом најпродуктивнијем цртачком периоду, поред обимних уговорених обавеза према страним издавачима, Мија постиже да уради огроман број карикатура, илустрација, плаката, ликовних предлогака за подршку алтернативним и другим манифестацијама... на запоостављајући при том нити један од својих универзума.

На недавно постављено питање: Ко је у сфери стрипа у највећој мери утицао на његов приступ, Мија одговара са – Проклети Американци! – не остављајући места за дилему о његовом даљем суду према овој младој нацији и култури.

Мија Кулић неће добити улицу са својим именом у Лесковцу, као нити било ко из групе Величанствених седам, која свакако није родоначелник стрипа у граду, али је извесно од цртача стрипа направила у Европи респектабилну институцију. Природно прихватајући чињеницу да је Балкан полуострво у Европи, и марећи за идеолошке разлике таман толико колико и други европљани, а то значи нимало, Мија се намеће својим квалитетом и инвентивношћу европским издавачима стрипа радећи за њих скоро две деценије.

Како било, Мија је направио терк о томе – шта и колико тога треба да поседује неко ко жели да га Европа прими у своје друштво. Чињеница да га за савет о томе нико није питао последњих десет година, колико трају покушаји Србије да се са унијом некако привенча, индицира да они који о

томе највише причају немају потребне квалитете, па би њихова абдикација са тих послова била тренутна. Или бар извесна.

Радио и ТВ стваралаштво - Хроника Мијиних урадака била би некомплетна без помињања његових аргатлука у подручјима медија, па би се *радио и телевизија* оправдано могли сматрати трећим универзумом којим се кретао. Сами почетак бављења овим медијима могао би се ситуирати у ране седамдесете (иако то открива животно доба у коме се Мија сада налази, и уз опаску да неки људи старе као ципеле, други као катедрале), у време када је био модератор (како то гордо звучи!) шарених вечерњих седељки у, до плафона пуном, сада већ заборављеном Клубу студената. Гости? Писци, славни глумци, рецитатори, уметници, карикатуристи, класични музичари, анонимна локална и ина братија која је имала штофа да забавља друге... Матрица, формирана на тим вечерима, послужиће да се касније форматира јединствена – припрема се на дијалекту, једина је на југу Србије - радијска емисија *Циркус М*, која је, крајем 2010. обележила више од 700 емисија у Лесковцу, или 1240 на просторима јужне Србије. Временом, Мија је, принуђен околностима, променио концепт у комерцијални, на рачун забавног дела програма, али је експертима који се баве маркетингом поставио тежак задатак: како, социолошко-психолошко-потрошачки, на циљну групу утичу ЕПП слогани припремљени у духовитој форми и на дијалекту. Мија, једноставно, није имао куд: у условима када се обраћа популусу у коме живи више од 700 хиљада дословно неписмених, и бар још двоструко већи број функционално неписмених, економско пропагандне поруке на нивоу когнитивног схватања не пролазе, па неће бити користи од високоумне дреке препуне скривених садржаја, туђих речи и количине сертификата. Зато поруке и прави на начин да се лако памте, користећи лесковачки дијалект и форму пословица. Број емисија Циркуса М и задовољство наручилаца сведоче о успешности.

%

Мија је био инспиратор и покретач „*Мушких разговора*“, телевизијске емисије која је требало да представља пародију и уравнотежење са „Женским разговорима“, изузетно популарном домаћичко-трачерском ТВ серијом. „Мушки разговори“ конципирани су као једносатни низ међусобно неповезаних гегова које су правили мушкарци за мушкарце на све теме. Осим о највећем мушком атрибуту. Мислим на фудбал, наравно. „Мушки разговори“ су, после пар емисија, нестали. Ипак се радило о подухвату који је пред екипу постављао све веће захтеве, пре свега техничке, али и логистичке природе. Штета.

Мија ће, на радију већ опробани Циркус М, са концепцијом потпуно посвећеној забави, реализовати и у телевизијској форми, кроз стотинак емисија, на каналима нишког Бел Амија и београдске Кошаве. Али, његова виртуелна фирма за производњу забаве „Омаја продакшн“, на

телевизијама „страних“ региона, разумљиво, није могла да пронађе упориште.

Драме - Не мирећи се поимањем да је живот индустрија, а живљење текућа трака на чији се почетак постави човек коме се, у покрету, ураде углавном скромна дотеривања пре него се, на крају, скине са траке а на њу постави неко тек придошао, у Мији ће, погуране талентом и његовом бунтовном природом прорадити аркане које ће га нагнати да се, мада веома ретко, прихвати и пера којим се ките писци, па ће из тога настати *драме* које ће, у облику монодрама, бити приказане у позоришту пре него да су, као књиге, угледале светлост дана.

Без обзира што, квантитативно, драме представљају најмањи Мијин универзум, топло их препоручујем свима онима који би да проникну и схвате његову мултидисциплинарност. Четири написане драме заправо су сублимат свега онога што је Мија, кроз живот и његов простор-време, базајући по својим универзумима, проживљавао. Па се посветио писаној речи, кад већ другачије нису могли да га разумеју. Елем: његове прве монодраме (игране на сцени лесковачког позоришта) „*Пегава*“ и „*Желиш ли да ти вежем очи*“ писане су класичним, поготову друга, оловнотешким језиком, и одраз су ломова и дубоких унутрашњих сукоба човека са смим собом, све са циљем да се ослободи сопствених заблуда и илузија што безболније. А што, опет, није увек могуће, из чега се јављају трауматски заплети и дубоки лични ожиљци. Иако Мија није расположен да то потврди, поменута дела су окренута „*према унутра*“ (тј. *in*), и њихове поруке је могуће схватити одмах, са задршком или никад, већ према афинитету и квалитету на који се поима „човек по себи“.

Трећи позоришни комад „*Милисав-ав-ав*“ окренут је према споља (категорија *out*), и то није једина разлика. „*Милисав-ав-ав*“ засмејава и растужује, али поруку оставља одмах и без остатка. Оставити такав утисак на публику није нимало лака ствар, и то је Мија одлично знао правећи костур дела. Бирајући за носећи лик монодраме један од два најчешћа клишеа којима се дефинише менталитет јужномораваца, (први је ксенофобичан, лукав и резервисан, размишљање му не иде даље од линије – мож' да бидне, не мора да значи, други је једак, духовити мудријаш и има га бар поједан у сваком селу - Мија се определио за овај други, јер му је, сем козерске провокативности, био потребан и лик са израженим сензибилитетом. Да монодраму заврши ефектно. Одатле па надаље, Мија монодраму пише по себи.

Милисав је памећу здрав сељак, који на земљи стоји чврсто, обема ногама, а на свет гледа широм отворених очију. Како му сопствени живот није туђа појава, он покушава да схвати његове условљености на свој, једноставан начин, а који подразумева да се свака истина сагледа до гола, без икаквих боја и овоја. Наравно да је таква истина апсурд, а свака појава доведена до апсурда провоцира смех, па због тога Милисавов монолог има облике сјајно сложених вицева, афоризама и карикатура. Ауторов

разговор са имагинарним саговорником, који је, заправо његово друго ја, алиби за умишљај да и њега неко слуша, смешан је до тренутка када главни лик схвата да сам не може да изађе на крај са поремећеним системом (системима?) вредности, због чега чак и земља престаје да буде земља која даје... Одатле до патетике пут је кратак, а још краћи до драмског завршетка.

%

Девог децембра 2004. године је, као дипломска представа, у београдском позоришту „Дадов“ први пут изведена представа необичног дела „Кучка“. Млада глумица Ивана Ђокић одабрала је да дипломира са овом контроверзном монодрамом, за коју Мија Кулић тврди да се не сећа да ју је икада написао (ако су драме пишчева деца, није ли овде у питању страх од алиментације, али – коме би то и шта писац алиментирао?). А јесте. Користећи се узбудљивом судбином и биографијом француске глумице Мадлене Буасон.

После бројних непријатних искустава са неколико београдских редитеља, судбински тренутак за монодраму догодио се када је Ивана Ђокић упознала редитељку Тијану Стевић, која се, још као студент филмске режије на Академији уметности у Београду, афирмисала културним филмовима и несвакидашњим редитељским рукописом. Иако је „Кучка“ претходно обесхрабрила многе глумце и редитеље, Тијана Стевић је, употребивши елементе филмског језика, од ове позоришне монодраме направила духовиту и дирљиву дуодраму, сликовити спектакл за сва чула, уводећи у представу, осим Иване Ђокић, и Зорана Пајића, такође глумца у успону. Од тада, до данас, „Кучка“ је на сцени „Дадова“ приказана много пута, а мали позоришни ансамбл гостовао је и на сценама већег броја градова у Србији. Критика је дуодраму оценила као комад који ће забавити публику, али је истовремено натерати да се замисли над усудом (својим?) Мадлене Буасон, неверне супруге, веселе удовице, лоше мајке и највеће кучке француског глумишта.

Зашто, онда, Миомира Кулића нема међу славним писцима и још славнијим лауреатима награда? Одговор је лаконски лак: у ери опште пауперизације, уништавања свега што је вредно пред налетом тврдње да је све што је продукт људске делатности роба, књиге не продају њихов садржај, нити писац, већ маркетиншки тимови едуковани да сајамском халабуком, шареним светлима и шљокицама блокирају чула онога коме и писца, и књигу и књижевност продају као робу. У замену за једини циљ деструктивног подухвата – новац!

Све у свему, Миомир Кулић је *лаки аутор тешких дела*, човек пред (и са којим) се не може остати равнодушан, али чији се радови могу попиту са чашом воде без последица по стомак. За главобољу, већ, не гарантујем.⁵⁶¹

⁵⁶¹ Никола Милићевић, уводно слово „Универзуми Миомира Кулића (или како да другима буде боље“), промоција романа Мије Кулића Ја те познајем, ЛКЦ, 2011.

III

ЈА ТЕ ПОЗНАЈЕМ - Колико овај мој роман вреди сазнаћу када га прочитају моји (не)пријатељи – казао је у шaljивом тону Мија Кулић на промоцији његовог првенца „*Ја те познајем*” у издању нишког Зографа.

Промоција је обављена у оквиру Деветог салона књиге, а говорили су Цана Радивојевић, уредница у ЛКЦ, Никола Милићевић, новинар, Деспот Деспотовић, издавач књиге и сам аутор.⁵⁶²

Роман „Ја те познајем“ (на око 400 страна) спада у ред најбољих дела лесковачких писаца. Нажалост, критика у Лесковцу (али и Србији) углавном је „*прећутала*“ његову појаву и сем промоције и неколико новинских прилога, није било озбиљнијих приказа. Неспорно је да је Кулић „*мајстор детаља*“ и да ово дело заслужује пажљиво ишчитавање и стрпљиве читаоце.

%

Овај роман је „*жестока прича аутора вишеструког талента*” – сматра Никола Милићевић, а Деспот Деспотовић, испред издавачке куће „Зограф”, оцењује да је Кулић „*прави бунтовник*”, да је написао добар роман, који му истина неће донети „велике награде”. За Миомира Мију Кулић, најпознатијег лесковачког хумористе, чуло се да је „*лаки аутор тежких дела*”. Ово је заиста веома добра књига – сматра Цана Радивојевић, уредница у Лесковачком културном центру. Кулић је, уз захвалност свима, подсетио да је као ђак био „*класичан дудук за писање*”, али да се осмелио да напише роман који је дуго носио у себи.

%

Мото романа Ја те познајем: „*Живот је само празна реч/ кад нема шта да изгубиши/ и кад све изгуби свој смисао.* Ц.Ц.

%

Почетак романа: „Зовем се... не, то вам нећу рећи. Моје име вам неће значити ништа. Баш ништа. Боље да уместо мог имена, замислите неку боју. Замислите коју хоћете. Само... молим вас, нека то не буде нека јарка боја. Нека буде светла, за нијансу светлија од оне коју сте ви замислили. Само мало свртлија. Тако мало да... да се не може опазити у мраку. Као што западна страна зид неће никада ухватити јутарње сунце. И не љутитите се због мог имена – и ја га немам.

⁵⁶² *Напомена:* Роман Ја те познајем промовисан у ЛКЦ март 2011. године. О роману говорили Никола Милићевић, новинар (у име пријатеља), Деспот Деспотовић, испред издавачке куће Зограф, Цана Радивојевић, уредница у ЛКЦ и аутор.

БОРИВОЈЕ ЛУКИЋ

I

Боривоје Лукић је рођен 1941. године у Лесковцу. Члан је Књижевног клуба „Глубочица”. Збирке песама: „Песме о Лесковцу” (заједно са унуком Мајом Лукић). Живи у Лесковцу.⁵⁶³

%

Маја Лукић је рођена 1986. године у Лесковцу. Члан је КК Глубочица. Збирка песама „Песме о Лесковцу”. Маја Лукић, сада студент права, први пут се огласила још у основној школи. Њена песма „Зима снежна кројачица” награђена првом наградом 1997. године. То је, дабоме, тренутак који се памти и то је доба када се најискреније сања:

Зима-снежна кројачица/
Сашила је Новој години/
Белу лепршаву
хаљину/
Од пахуљица чипканих/
И шкољица шарених.”

Баш лепо, и баш духовито. Зрели стих детињства.

II

ПЕСМЕ О ЛЕСКОВЦУ -Негде сам давно прочитао – жао ми је што нисам прецизно прибележио када је то било – да је Велибор Глигорић, наш знаменити критичар, „волео Београд тихим жаром историчара и неразметљивог сведока.”⁵⁶⁴

Тихи жар – то је и најважнија слика ове књиге.

Необична књига – обичног назива. Тако, или слично томе, могло да отпочне казивање о збирци песама Боривоја и Маје Лукић. Необичност је понајпре у томе што су се на једном месту нашли деда и унука, али и по томе што је и Боривоју (65) и Маји (20) то прва зборка песама. Коначно, можда је необичност ове књиге је и главни тематски оквир – у оба случаја то је Лесковац.

Професор Живан Стојковић, који се, колико се зна, није интензивно бавио песништвом, у кратком, занимљивом преговору, даје потпуно јасну и тачну оцену ове збирке песама: „И не без видне симпатије сусрећемо се са лирским првенцем времешног Боре Лукића и млађане Маје Лукић, који су своју љубав према Лесковцу спојили у једној књизи да му се кроз песму одуже за зрело доба првог и детињства другог аутора.” И такође – не без разлога цитирамо и сам почетак оцене проф. Стојковића: „У културном миљеу Лесковца значајан је број аутора који су за своје стваралачко умеће инспирацију налазили управо у том граду који већ има осведочену традицију стваралачких узлета.”

⁵⁶³ Глубочица између обала 2005 - 2006, Филекс, КК Глубочица, Лесковац 2006.

⁵⁶⁴ Д. Кошић, уводно слово на промоцији збирке песама Боривоја и Маје Лукић Песме о Лесковцу, Културни центар Лесковац, 10. фебруар 2006. *Напомена:* Ово је једини случај у Лесковцу да су деда и унука објавили заједничку збирку песама!

(...) Трагајући за историјским фактима, Борвоје Лукић је у песмама не тако ретко губио дах; као да је био понет славном историјом нашега краја и као да је, журећи у саопштавању искрене љубави према граду и његовим људима, заборављао на уметничку страну песме, на чистоту говора и нужност неминовног прецртавања свакога стиха, па и строфе, која се ту наметнула, јер је заспала после првог песничког пута кроз тај умилни, прелепи свет стваралачког простора.

Због тога се, посматране у целини, песме Боривоја Лукића могу схватити и као покушај да се историја нашега града, односно Лесковца – а историјски факти су каткад далеко од песничке форме – преточи у брушен израз, у одабир који не трпи превелике импровизације. Наравно, у овом кртички интонираном прилазу песама Боривоја Лукића никако не треба губити из вида чињеницу да су настале – да опет и то не без разлога цитирам проф. Стојковића – у песниковом зрелом добу, што само по себи пречесто постаје препрека да се искаже то танано песничко осећање за које многи теоретичари песништва и критичари верују да је предодређено само за младалачке године људског пута кроз овопролазно време.

(...) Пева Боривоје Лукић уз носталгични тон, али и каткад, рекосмо, у некој несхватљивој журби, и о димњацима, старој касапници, таксистима-фијакеристима, мосту на Хисару. Ту су и песме о чувару базена и неколико песама о Ветерници, која је, иако мајушна – сем када се повремено узјогуни – просто мамила и песнике, и сликаре и ко зна кога да је описује и да крај њених обала сања неке нова, лепа, румена јутра.

%

Треба, свакако, поменути да циклус 16 песама Маја Лукић отвара једном занимљивом поруком, која је и мото њеног рада:

*„Сачекаћу рану зору
Да погледам како пупољак
Отвара латице своје
И да се појави најлепши цвет
Црвене боје.”*

(...) Песме о Лесковцу – са успелом насловном страном Ђорђа Васића „Вађа”, једног од најбољих и најталентованијих српских сликара, у издању „Филекса”, добар су повод за промишљање о лепоти нашег града, али и добар разлог да песници у неком новом издању од стране све оне сувисле стихове и у сажетој варијанти опишу душу старог Лесковца, онако како су је видели и доживели.

Нека као избор из неколико варијаната мог промишљања казивање буде завршено познатом опаском великог песника и новинара Душка Радовића: „Часно је живети у својим него у туђим заблудама.”⁵⁶⁵

⁵⁶⁵ *Напомена:* Избор из песништва Боривоја и Маје Лукић у Прегледу лесковачког песништва.

ПРЕДРАГ МАРИЋ

I

Предраг Марић Пеђа потиче из једне од најпознатијих лесковачких породица. Био је угледан психијатар. Радио је у Лесковцу, Власотинцу и Београду. Словио је за великог хуманисту, а о њему је написано безброј новинаких текстова у најпрестижнијим српским новинама и часописима.⁵⁶⁶

Објавио је неколико књига из струке а у литетаратуру је ушао успелим романом „Пун месец над Власинским језером”. Аутор је и роман „*Kamibal ante portas*” (Људождер је пред вратима).

II

ПУН МЕСЕЦ НАД ВЛАСИНСКИМ ЈЕЗЕРОМ - У роману Предрага Марића „Пун месец над Власинским језером” и биљке имају памћење, и то веће и поузданије од људи.⁵⁶⁷

(...) Млади јунак романа ће три пута имати визије у којима му се до појединости приказује прошлост на висовима Власинског језера. Предраг Марић, као човек са југа Србије, волео је реку Власину и планински предео на њеном извору. Јунак романа је студент медицине и одлази на предавања угледног професора коме, да би му се приближио, поставља занимљивија питања после предавања, која откривају обавештеност оног који пита. После прве верзије младић жели да зна откуд она, ко му је послао те чудне слике и шта то треба да значи. Он покушава да се консултује са будућим колегама, психијатрима, застрашен сумњом да није сишао с ума пошто је јасно видео бугарске војнике који су настрадали у живом блату Власинског језера; они су, заправо, потонули у блато у доба пре изградње бране и настанка језера, на некадашњим пашњацима испресецаним током потока.

(...) Предраг Марић тако гради један Пантеон, на чијем су врху неизрециве силе које владају његовим вољеним побрђима. Златка или Слатка постаће траварица која послује са хајдучком травом; студент намерно греша и назива је Слатком уместо Златком у наступу љубави према девојци коју је заволео ни сам не знајући како. Чудесна трава памти оно што је било и предсказује оно што ће тек да буде. Кроз њу се боре и сучељавају рајске и паклене силе. Још при његовој првој визији, један свештеник упозорио је јунака романа да је можда у додиру са силама зла, под утицајем неког палог анђела. То застрашује и јунака романа и он

⁵⁶⁶ О Предрагу Марићу посебно су надахнуто писали Војислав Воја Добријевић, дугогодишњи дописник Политике из Лесковца и Властимир Власта Вељковић, дописник Борбе и Танјуга из Лесковца. Неки од тих новинских текстова налазе се у лесковачкој Народној библиотеци, којој је Добријевић поклонио своје (лепо укоричене) новинске прилоге.

⁵⁶⁷ Д. Тасић, Биљно памћење (део приказа романа П. Марића), Завичајни круг и српске теме, Лесковац, Филекс 2006, стр. 31-33.

пости и настоји да се молитвом очисти и ослободи море. Све што је скончано са сазнањем, за којим младић жуди, поред љубави, у исто време је и опасно. Укус опасности и посвећености је нешто што опстаје у читаоцу док чита ове редове. Колико је стрпљења и патње потребно за свако, па и најмање, сазнање?

Лесковац и његова околина у писању Предрага Марића су један божански врт у надмоћи халуциногене хајдучке траве, па помишљамо да је сваки кутак Србије, а можда и света, уређен духовно по вредности и поретку сила које владају једним крајем. Где год да се крене, постоји један Пантеон, храм свих Богова, и нових и старих, који скривено и склоњено од очију гомиле, кроз продуховљено биље, реке и планине, проз пределе пуне неслућеног богатства, управљају тајним механизмима бића тако да пробуђени, коме се десило нешто необично, да би га пренули из сна, широко отворених очију гледају у небо о којем је покушавао да дозна део истине, по цену лишавања и стрепње. Живот води јунака романа на неку другу страну, али се не може отети утиску да је његова Златка или Слатка оличење промашене судбине, која се није испунила до краја.

III

РОМАН О ХАЈДУЧКОЈ ТРАВИ - Пред нама се налази први роман прим. др Предрага Марића, рођеног у Лесковцу, који живи и ради у Београду, као психијатар, неуролог, акупунктурист. Писан посмодернистичким књижевним посупком, роман импонује јер у свом руху и духу подесећа на романа Милорада Павића „Унутрашња страна ветра” и „Предео сликан чајем”. Слободно можемо рећи да је ово једна блистава књижевна творевина, роман о митској хајдучкој трави која расте на планинама око Власинског језера, роман о трагањима и постојањима.⁵⁶⁸

%

Овај роман узаврелих страсти – неспокоја и бригом за читалачки род, носи у поднаслову ознаку „роман о хајдучкој трави”. Ноћ над Власинским језером и хајдучка трава – као витална и жива трава незаборава, стапају се у једну непатворену органску целину, у књижевно дело снажних детаља, интуитивних порука и психоаналитичких нијанси, с обзиром да је писац психијатар.

Наратор у роману је помно бележио и најситније детаље доживљаја на Власинском језеру који му се јављају у сновима као предмет истеривања „злог духа” приликом истраживања егзотичних предела. Власинско језеро је изванредно изабран лајмотив који држи целу причу о мистерији, миту и алхемији. Када је у својим лутањима по дну исушеног Власинског језера пронашао старо чађаво кандило потонуло у прегорели јелеј и стари пергамент умотан у лист дневних новина, отишао је у провинцијску варош

⁵⁶⁸ Милосав Ђалић, Роман о хајдучкој трави, Помак, Лесковац, бр. 17/18, 2000, стр. 34, Пун месец над Власинским језером, Светлост књига, Београд 1999. године.

у близини Власинског језера код свештеника да му одгонетне тајну. Овај му је одговорио: „Пут којим си пошао, синко, пут је у пакао”. Пут у пакао за смртнике је тешко препознатљив. Он може да води преко лепоте, лажне лепоте, преко богатства и раскоши, кроз пуне банчине сефове, преко товара блага кроз слатки живот, кроз грамзивост. Да се не препозна, може бити окићен златом и дијамантима, сребром, срмом, свилом и кадифом. Или се препозна пред крај кад се више не може кренути другим путем.

%

Своју шетњу по дну пресахлог језера, наратор је поделио са свештеником и професором. Захваљујући њима није поклекнуо. Са пријатељем Бошком одлази јутром рано у планину Чемерник у лов и у брање боровница. На Власинско језеро се опет вратио после седам година.

Марићева прича тече лагано и маштовито, сигурном руком наратора, тако да добијамо роман стамене кохеренције. Обично свако ново поглавље прати светла ноћ пуна месечине изнад које одмах настаје тама као у библијском потопу. Наратор својом вештом руком и лучом осветљава таму и тражи себи пут из искомског изконструисаног лавиринта. Непрестано иде ка некој тајни коју само он може да одгонетне. Символ ложења ватре такође је симбол из старе словенске митологије, што поетику самога романа поставља на древну подлогу. Као одбрану од имагинарног страха наратор се окупио старим предметима и необичним људима (зарђало кандило, свештеник, професор). Уверљиво звучи прича свештеника који му је рекао да је он (наратор) један од многобројних који су сусретали Бога а то сами нису знали. Док је свештеник коме је старост била знак распознавања и који је спокојно мировао у тој својој старости, фотограф кога је знатно раније срео у вароши крај Власинског језера, остао је скоро недотакнут временом.

Док лежи да спава у соби пуној хајдучке траве и њеног јаког мириса, појављују му се у сну историјске личности чиме прелистава у себи српску историју: велики жупан Стеван Немања, цар Фридрих Први Барбароса. Снови и сновиђења су посебна карактеристика овога романа, које је брижљиво бележио дневник склањајући китице од хајдучке траве са писаћег стола. То је био моменат да открије тајну путовања у прошлост. У његовим виђењима, могао је слободно да закључи, хајдучка трава је активни и значајни учесник. Њен латински назив *Achillea milnefolium* можда потиче из Тројанског рата када је Ахил многе своје војнике излечио заустављајући крварење хајдучком травом. Пошто су се дуго сматрале светима, стабљике су служиле за прорицање времена у неким годишњим добима у Европи, док су Кинезима служиле за прорицање будућности. Наратор јој приписује чудне особине: хајдучка трава бележи, складишти и репродукује, односно емитује све оно што је видела кроз векове и то онда када се напоји потребном енергијом. Сада знамо да је то енергија летњег сунца или енергија пуног месеца, или обе, и свака је на свој начин,

дешифрована да може да одгонетне постојање Божје тајне, тајне које човек никада неће моћи да одгонетне.

Закопано благо је као и вино: што дуже стоји све је боље. Крвник је Јеврејину исекао језик кад и трећи пут питан није хтео да ода где је благо. Људске кретње, намере и дела, одвијају се у мраку, тишини тамне и густе ноћи, да се ништа не зна, не види и не чује као у неким Андрићевим делима о свиленом гајтану и катул-ферману. Свуда је вребао свакога свилени гајтан без обзира на поштење или грешку. Свако мора крваво да плати своје постојање и делање, као и лепа Лесковчанка за турског замана, када је сва гола и крвава сишла с коња једног Јерменина. Застрашујуће и симболично делује слика жртве набијене на колац који је после девет дана од набијања на колац признала све. „То се није десило од века и причаће се до века, док је крвника, иследника, целата и кадија.” Или, на пример, долазак једног видара из Котора који је читао судбину помоћу звезда. Звезде су паши поручиле: добра дела у злим временима се кажњавају. Не чини добра дела у злим временима. Тако се зла времена само продужују. Срећни су потомци добротвора, а несрећни су потомци злотвора. Потомци не знају зашто су срећни или несрећни.

Ово би био други део романа у коме наратор исписује места Клисуре у турским временима и у том делу романа писац нас подсећа на опис Боре Станковића. Добро је говори паша у овом делу романа да душа несношљиво боли. Боли много више од телесне и љуте ране. Ту је улога пергамента незаобилазна, а смеша златних дуката и хајдучке траве је специфична алхемија која увек стигне до оног коме је намењена. Хајдучка трава је универзални еликсир за све бољке. Њоме се лечити и излечити божанствени је дар.

%

Дарујући својим ликовима елементе заумног приповедања, писац Предраг Марић есхатолошким елементима нарације и реминисценције своју оригиналну и врло маштовито склопљену причу уводи у ред психоаналитичких романа као што су „Име руже” и „Фукоово клатно” Умберта Ека. За јунаке овога романа, односно свезнајућег приповедача – нема тајни између неба и земље, о којима наука ћути, али зато има тајни за масе, за колектив, који немају предиспозиције за архитипски резон.

Роман нема краја, логичног и књижевно природног, као свако класично књижевно дело, већ се оставља читаоцу као и у романима Милорада Павића – да сам налази решења енигми, загонетки, заплета и расплета и да га чита с које год хоћете стране, што је одлика аутентичне посмодерне прозе; ако читалац то није у стању да уради, мораће можда да сачека следеће дело др Предрага Марића у коме ће се решити тајанствена и латентна загонетка овога романа, или ће, пак, упасти у још гушћу мрежу чудесне поетике посмодерног романа. У сваком случају, писац је на потезу.

СВETИСЛАВ МАРЈАНОВИЋ

I

Светислав Марјановић – Цеци рођен је у Лесковцу 27. новембра 1959. године. Завршио је Лесковачку гимназију 1978. године. Објавио збирку песама „С обе стране зида“ (1988). Марјановић је оснивач и директор привредног друштва „Принт–уп“ доо (2005) и потпредседник Центра за самостални живот особа са инвалидитетом Србије (2010-2014).

Аутор је тридесет реализованих пројеката и учесник бројних семинара, а од 2003-2013. године локални координатор у реализацији више од 20 пројеката Центра за самостални живот особа са инвалидитетом Србије.

II

С ОБЕ СТРАНЕ ЗИДА – Млад човек по пређеном путу, много млађи по списатељском стажу (две године), а већ стасао поимањем живота као ужасног ратишта на коме се ломе његова копља сумње и вере, смисла и бесмисла непрекидног опирања злослутним птицама у тамним вилајетима ојађене душе.

Светислав Марјановић је изузетан поетски тренутак лесковачке литарарне ситуације, можда и историје.

Хендикепирани личном трагиком, аутор не преклиње ни судбину, ни људе, ни свог умишљеног Бога, симбола добра и зла – свој живот носи, и проноси, као светлосну биљку стрминама ноћи.

Бол, црн, голем, лајмотив је целокупне збирке песама, око њега песник гради венац својих невеселих расположења, снова и сновиђења: али са оптимистичким ставом.

*У болници кревет, а ја живот псујем,
крај кревета мајка, смрт од мене тера,
из леденог мрака, к`о да шапат чујем:
Не предај се, сине, победиће вера.
Ја јој стегох руку, као да разумем,
не могах јој рећи да се залуд нада,
смрт је већ у мени, осећам: не умам
да на небо вратим звезду која пада.
Нисам чак ни свестан са које сам стране
зида што раздваја овај свет од оног;
уморно би срце да заувек стане,
док стазама смрти пролазим босоног.
К`о на ћердан бола нанизане сузе,
заискрише немо у мајчином оку,
са њеним ме срцем повезаше узе,*

*и осетих љубав, искрену, дубоку.
Одједном тишина што у мени бунца,
к`о ветар распали давно згаслу ватру.
Хоће ли ми зраци неког новог сунца,
мрак у болној души успети да сатру?
И, то ново сунце поче да ме греје,
да отапа санте са усана бледих,
у мени се опет стари живот смеје,
крај процвета најзад, вером смрт победих.
(С обе стране зида)*

У својој посвети песник каже: „*Није важно само бити жив. Много је важније осећати се живим*“. Да, живот није ни леп ни ружан, ни црн ни бео, ма какав био; он је само онакав како га доживљавамо, како га видимо. Живот не може да има више лепоте него што је човек у себи носи. Ваљда је то стара мудрост до које је наш песник дошао личним искуством и ноћобденијама.

Збирка садржи пет циклуса под истобојним насловом: *С обе стране зида*, *Беспућима патње*, *Делта живота*, *У алеји таме*, *Смисао суштине*.

Цела збирка је насловљена *С обе стране зида*, истоимени наслов и уводне песме у којој песник даје слику свога живота. Зид полови живот на два дела, на ноћ и дан, на сан и јаву, на радост и патњу, на ову и ону страну гроба.

Беспућима патњи су циклус љубавних мотива. Ја не знам да ли је песник имао прилике да прочита песме *Владимира Рајића*, макар само једну „*На дан њеног венчања*“. То кажем јер ми се чини да Рајић, кога многи сматрају највећим песником бола у српској поезији, није ништа болнији од Светислава. И једног и другог су љубавни снови узнесени, обојица праштају и граде сан о љубави на рушевинама; не, нећемо рећи мазохистички, пре ће бити идеалистички.

%

У *Беспућима патње* Светислав Марјановић је чемернији од Велимира Рајића:

*Као дим се вијаш пољем мојих снова,
морем мојих мисли као локвањ плутиш,
дал до тебе стиже одјек мога зова
док беспућем патње босонога луташ?*

*Болеће ме ноћи док се зори надам,
и јесење магле са сунцем без тебе;
ломиће ме чемер док у очај падам
и док црном снегу не поклоним себе.*

Драга у поезији Светислава Марјановића је неухватљива, непрепознатљива; она није његова срећа, већ сан о срећи, она је бекство из ружне јаве у цветне пределе снова; неостварљива је, јер је имагинарна.

Још један женски лик је присутан у песмама: лик мајке. Она је песникова реалност, непресушни извор снаге, окрепљења у часовима клонућа, она је најлепше песниково чудо.

Само је један митолошки лик песника очарао: Прометеј. Судбинска подударност, поистовећење! У *Делти живота*, уводној песми истоименог циклуса, песник корача речним коритом живота којим су протицали његови давни преци и на чијим обалама тражи смирај свом умору:

*Обале ми оштре отварају ране,
док потоци мутни утичу у мене
Желећи да бистар стигнем до свог циља,
чистећи се, болно ударам о стене.*

Алеја таме је врт у коме „безнађе цвета“ и „мирише патња“ за шта су „сећања крива“:

*Крива је и сумња која веру љути,
кријући под маском своје право лице,
и садашњост ова што прерано жути
бежећи кроз маглу следе сутрашњице.*

У *Смислу суштине* песник је, замишљен космополитски над целокупним животом, настоји да проникне у његову суштину, и још дање, у смисао његове суштине.

На животним токовима песник види тамне облеске као „појилишта звезда“ и „гробнице муза“, а у ватри „родилишта смрти и камених суза“.

У вечитом ланцу рађања и умирања све су суштине остале без смисла, па се пита:

*Хоће ли нам плећа издржати време
време празних лажи и подлих превара?*

Вечна питања. Вечна лутања. У *Сећањима* песник види људе као овце које безазлено пасу траву крвљу орошену. Иза ових стихова закључује:

*Из белог руна са светлог олтара
живот нам проклетство у пехаре насу.*

Није ли ова песников мисао да је човек проклет већ самим рођењем! Тамни обриси песникове визије света се темеље на стварним доживљајима, не тескоби животног амбијента. Много је оловних облака

на видику, али се иза њих наслућује сунце, сунце живота чији је плод и овај красни поетски ђердан.

Са оскудним животним искуством, али дубоко проживљеним, промишљеним, песников свет је аутентичан, а изражајна средства су у Дучићевским манирима, што је за почетак и добро, јер Дучић не може бити лош учитељ.

Добар ковач исковаће добру сабљу и позајмљеним чекићем, лош никада. Суштина је у садржају, форма је пролазна и променљива. Одело можемо мењати, себе не.⁵⁶⁹

%

Суштину поезије Светислава Марјановића можда понајбоље одликава (комплетна) песма *У Алеји таме*.

*Кад оживе мртве сенке голих грана,
а звезде нам сјајем оплемене око,
под ожилком врисне лажно срасла рана,
што не боли јако, ал` боли дубоко.
И кад своје боје предвечерња дуга
нечујно у црне хаљине обуче,
скупи се у нама горчина и туга,
а снове нам почну кошмари да муче.
Јер кад год у башти, где незнаће цвета,
замирише патња која бол дозива,
кроз алеју таме мисао прошета:
то што прошлост боли, сећања су крива.
Крива је и сумња која веру љути,
кријући под маском своје право лице,
и садашњост ова што прерано жути,
бежећи кроз маглу следе сутрашњице.
И страх из ког црно предсказање пени,
лелек у грудима, што ћутећи кличе,
и обзорје бледо, што споро румени,
пред чијом лепотом зла слутња узмиче.
(У Алеји таме)*

⁵⁶⁹ Борислав Здравковић, др Момчило Златановић, рецензија, С обе стране зида, Лесковац 1988.

ДИМИТРИЈЕ МИЛЕНКОВИЋ

I

Било ми је само шеснаест година када сам, као ученик седмог разреда Гимназије у Лесковцу, 1954. године, у „Омладинском гласу”, подлистку „Наше речи”, објавио своје прве цртеже. У тој, и још више у наредне две године, наставио сам сарадњу са Омладинским гласом и Нашом речи оваплотивши ликовне подстицаје Миливоја Стефановића, свог очуха, наставника ликовног васпитања ОШ „Јосиф Костић” у Лесковцу, и својих професора цртања Милана Врбића, Ванђела Бадулија и Јована Поповића (којих се и данас, са љубављу и уважавањем, сећам) и свој дар.

После велике матуре (1956) нашао сам се на првој великој раскрсници животних путева: који живитни позив да изаберем? Шта и где да студирам? У основи мојих дилема биле су моје љубави за драмску (у осмом разреду Гимназије, за тумачење насловне улоге у комедији Кир Јања Ј. Ст. Поповића, проглашен сам најбољим у мушкој конкуренцији на такмичењу средњошколских драмских секција општине Лесковац), ликовне уметности (са професором суплентом Јованом Поповићем, основао сам и руководио радом ликовне секције БМГ у Лесковцу и служио за једног од најталентованијих у овој активности у школи) и књижевности, која ме је као уметност привлачила од најмлађих дана... За пријемни испит на Факултету ликовних уметности у Београду сам се готово два месеца припремао, али су родитељи „пресекли” моје двоумљење и ја сам се, са још двадесетак другова из Лесковца, Власотинца и Лебана, обрео на Филозофском факултету у Скопљу. Захваљујући нешто старијем колеги са факултета, и старом знанцу из Наше речи Томиславу Н. Цветковићу, своје ликовне записе (скице, цртеже, али и илустрације и прве карикатуре) објављивао сам у Студентском збору.

(...) Година 1961. је, по много чему, била веома успешна у мом раду. Објављивао сам цртеже, илустрације, вињете, карикатуре у Студенту и „Младости на аутопуту”, студентске шале и хумореске у Студенту и Вечерњим новостима, тренирао и играо, кратко време, рукомет у београдском Партизану и, најзад, у јуну и септембру положио сам I и II део дипломског испита! Тада, када су ме многи видели као илустратора и карикатуристу у писаним медијима Београда (Студент је требало да буде „одскочна даска”), ја сам се одлучио за повратак у родни Лесковац и просветно-педагошки рад запосливши се у ОШ „Јосиф Костић”.

У основним школама Јосиф Костић и Васа Пелагић и, касније, у Машинској техничкој школи у Лесковцу радио сам предано на пословима и задацима професора српскохрватског језика и књижевности и, са

посебним одушевљењем, у литерарним и новинарским секцијама ученика ових школа.⁵⁷⁰

II

ОСОБЕНИ СТВАРАЛАЦ - Драга ми је књига Мите Миленковића (Лесковац, 1937). Као књига подсећања и озарења. Враћа ме у далеку прошлост, подсећа на давно минуле дане када смо, сваки на свој начин, улазили чиста срца у свет уметности. Док листовима њене странице, као да чујем опојни пев слатке птице младости, одлутале, одлетеле тако брзо из наших живота...

Сабрани сада на једном месту, Миленковићеве ликовни радови, настали највећим делом педесетих и шездесетих година прошлог века, показују ауторов неспорни таленат, потврђују још у већој мери вредности његовог ликовног изражавања. Цртежи, вињете, илустрације, одишу ведрином, гдегде из њих веје дах носталгије, али у целини сви су они проверовски поетични, пуни живота и тако речити иако у њима има тако мало речи.

Карикатуре и хумористички записи, бритке, врцави, духовити, употпуњују слику о Мити Миленковићу као особеном ствараоцу.⁵⁷¹

%

Писац ових редова и не мора да освежава памћење прелиставањем сада у књигу свезаних листова орнаментике изведене у црном тушу волшебном руком његовог другара и пријатеља Мите. Пред његовим очима још увек је сјај тек осушеног туша, у ноздравама мирис свеже штампе студентског листа преузиманог из руку већ заборављених колпортера, на чијим страницама оних вечери шездесетих година последњег века протеклог миленијума заједно проналазили вињете, а овде потписани у њима за себе откривао мала чудеса.

(...) Захвалност Мити што нас подсећа на себе, уз опроштај што тек сада то чини.⁵⁷²

Вињете, крокији, илустрације, карикатуре – све оно што се испољава кроз форму цртежа, а што налазимо у рукопису књиге Мој црнобели свет Димитрија Миленковића Мите, чине тек део његовог опуса објављиваног на страницама студентске штампе, часописа или других публикација.

Поређани како ваља, хронолошки и тематски, они веома јасно одсликавају све промене кроз које је Миленковић у свом цртачком развоју пролазио.

(...) У тим цртежима - попут „Портрета младе жене”, „Ноћи на мору”, „Снова од бисера”, „Девојчице и птице”, „Сањарења”, Празника моје мајке”, „У загрљају враћамо и туђи дуг”, „Какав диван дан”... садржан је интимни цртачки дневник Димитрија Миленковића Мите саткан од

⁵⁷⁰ Димитрије Миленковић, одломак из Поговора, Мој црнобели свет, ауторско издање, Лесковац 2004, стр. 85. Миленковић је рођен у Лесковцу 1937. године.

⁵⁷¹ Душан Јањић, Мој црнобели свет, Лесковац 2004.

⁵⁷² Драган Хаџи Танчић, Мој црнобели свет, Лесковац 2004.

љубави, снова, суровости живота и надања, реализован цртачки сигурно и са осећањем мере за однос између емоција, линија и поезије.⁵⁷³

III

МОЈ ЦРНОБЕЛИ СВЕТ - Димитрије Миленковић Мита пред публику је изашао књигом црнобелих цртежа, шала и анегдота „Мој црнобели свет”. Све је то настало током година сарадње са многим листовима. Треба одмах рећи: цртежи и хумористички прилози су на високом професионалном нивоу. Димитрије Миленковић, професор српског језика и књижевности, сам истиче да се у животу није могао увек бавити оним што је највише волео.⁵⁷⁴

%

Радни век, Миленковић је започео као професор и предавач, али је каријеру завршио као функционер у образовању и култури. Спутан многим обавезама, он није могао да се потпуно посвети вињети, цртежу и илустрацији, мада им се увек враћао кад год су то околности дозвољавале. Књига штампана у црвелој техници има ведар дух, мада – као у цртежу „Чежња” – кроз њене странице провејава иње година које су прошле; нема сумње да је аутор свесно ишао на ефекат који оставља редуцирани колорит његове књиге. А тај ефекат буди у публици, оној старијој, многе успомене, док младима доноси информације и коментар о времену које је било давно пре пре него што су се неки од млађих рецепијената родили.

Дар да се црнобелим линијама у тушу наслика стварност или да се баца хуморно светло на збивања, чине ову књигу достојном пажње, јер се после искре подсмеха и духовитости почињемо да питамо о томе чему су се људи некада смејали. Легенда или текст карикатуре, код Мите Миленковића има једнаку важност као графичко решење мотива, тако да кроз архитектуру цртежа, ступамо на тло једне, изнад свега, ликовне фасцинације људским манама и врлинама.

Књигу је Миленковић посветио рано преминулом сину Милораду, свестан да је сам „кривац” за Милорадово повремено бављење цртежом, пошто је син наследио смисао за ликовну форму од оца. Доиста, верна овој комеморативној сврси, премда ведрог и постојаног духа, књига Мите Миленковића као да жели да каже нешто о целовитом смислу уметности и, посебно, цртежа и хумора, који имају весело дејство, али и крепе човека да се коначно уозбиљи и суочи, ако је то потребно, са темом и трагиком живота.

Мита Миленковић и насловом књиге и њеном атмосфером, показује колико је енергије и људске памети потребно да се има здрав и исправан однос према животу, што ће рећи, једнако и према смрти; иронија или хумор само су средство да човека, по растућем степеновању, полако и

⁵⁷³ Срђан Марковић, рецензија, Мој црнобели свет, Лесковац 2004.

⁵⁷⁴ Драган Тасић, Димитрије Миленковић Мита, Мој црнобели свет, Помак, бр. 25/26, јануар – јун 2004, стр. 30.

нужно, карикатуриста и мајстор цртежа приведу достојанстеном и делотворном поимању зла, протканих повременим обасјавањима духа, који, код честитог човека, има неуништиву снагу.

Суочен са губитком свога првенца, који су многи знали као уљудног младића, пожељног пријатеља и мудру главу, Мита Миленковић црнину своје књиге посвећује баш свом Мићи, како је од миља био зван Митин син Милорад.

Неке врло декоративне и врло успеле вињете, са женским ликовима, Мита Миленковић је створио у часовима туге и осаме, да би превладао и зауздао бол губитка најближег и најдражег, и да би их штампао у билтену српско-француске Алијансе.

%

Као филолог по образовању, Димитрије Мита Миленковић у другом делу књиге износи пред читаоца ковчежић прикупљеног блага; његове хумореске, срезане и заокружене, делују као да их аутор није сам писао, већ да је попут Вука Караџића прикупљао умотворине студентског духа у Београду, које је касније штампао у београдском студентском листу „Студент”. Одиста, суочен са више него скромним условима студентског живота, јер се много шта од кућне удобности морало жртвовати због стицања образовања, Мита Миленковић је и у оно доба, које, као младост, захтева пуно тога што постоји једино у сновима, знао да се лишава, али је ипак веровао у људску доброту, што налази смисао и у сивој свакодневици оскудних времена.

Питање је, ако се окренемо историји нашег народа, када су и да ли су уопште била нека добра времена и које смо „златно доба” преживели, а да није тражило да се скупо плати тренутно побољшање прилика. Зато се Србима, изложеним суровим ветровима несклоне историје, хумор и јавио као спас и начело искупљења, под притиском збивања која никако да се среде и смире. Ако имамо једно, тада недостаје друго, а обе пожељне ствари не можемо одједном да добијемо. Одговор на такво стање ствари, као што је речено, Србима је одувек био хумор.

Мита Миленковић је, на тај начин, бранећи се од свог и општег српског удеса, окренуо страницу пошалице на књизи живота, у јединственом настојању да таму преобрази у светло. Само, Миленковић се шали достојанствено, и у особеном духу короте, ставља акценат на људско памћење и моћ предања, ту брану уништава и заборавља људска мука. После читања и разгледања ове књиге, осећамо се бољи, другачији, племенитији.

ЛАЗАР МИЛЕНКОВИЋ

I

Лазар Лари Миленковић живи и ради далеко од „лесковачке uzavреле буке”, у Вучју, где је рођен 7. јула 1938. Тамо је исписивао највећи део своје животне биографије и ту, у том лепом крајолику југа Србије, написао своје најлепше песме. Награђиван и хваљен, али увек скроман, Миленковић заслужује да се о њему говори и пише као о добром песнику и приповедачу.

II

АМЕРИЧКЕ ПРИЧЕ - Синтагма која фигурира у поднаслову рукописа „Ко је убио Мери” (америчка прича) најбоље предочава врсту прозног исказа аутора Лазара Миленковића. На први поглед, сасвим необично за некога ко не само да није живео у Америци него ни у светским и нашим великим урбаним центрима, већ у маленој, забитој јужносрбијанској варошици (Вучје). Међутим, ни Кар Мај, на пример, није никада боравио на Дивљем Западу или у гудирама Курдисана, нити, пак, Жил Верн на Месецу или 20.000 миља под морем, па нико не поставља питање аутентичности уметничког доживљаја њиховог прозног писца. Покушај Лазара Миленковића очит је омаж великој популарности америчке и, уз то, криминалистичке приче, са свим њиховим структурним обележјима.⁵⁷⁵

Прича у рукопису „Ко је убио Мери” подржавају у свему описе специфичних америчких услова живота и развијају се у координатама претпостављених америчких друштвених услова и психолошких мотивација. Таква тематско-мотивска основа најчешће служи као фон за фабуларну конструкцију приче са криминалистичким заплетом. „Ко је убио Мери” заправо је дело породично-трагичног привида реалности до којег се долази литерарним трагањем за идентитетом данас најмоћнијег континента. Миленковић то изводи у неколико праваца: у стилу и језику, у тематско-мотивским и идејним равнима и у карактеризацији ликова. Заправо, он у свим овим равнима опонаша прозни концепт америчких писаца, а на плану обликовања жанр криминалистичке приче.

III

У границама таквог концептуалног опредељења, Лазар Миленковић се користи опробаним механизмима у наративи и композицији (злочин, расположење, чињенице за истрагу, логична дедукција и, коначно, расплет). Међутим, аутор не иде даље од установљене фабуларне

⁵⁷⁵ Саша Хаџи Танчић, Америчке приче Ларија Миленковића, Освиг, бр. 20, новембар 1997, стр. 80-90. Напомена: Приказ преносимо у целини. У том броју Освита објављене су следеће приче Л. Миленковића: Ко је убио Мери; Блиски сусрет и Реке надолазе.

окоснице, претпостављене схеме, не мобилише хоризонте очекивања за исход једне дубље људске ситуације или судбине. Он уме да фабулу своје приче вешто заплете, али само тиме испуни сав њен уметнички смисао. Инсистирање на ритму језичке експресије води непрецизностима у извесним видовима стилизације.

(...) У тако стешњеним оквирима, Лазар Миленковић је, ипак, успео да истраје у свом приповедачком настојању и захваљујући природи ауторовог концепта рукопис „Ко је убио Мери” пре књиге објављује се једним делом у овој свесци „Освита”.

IV

КО ЈЕ УБИО МЕРИ (*одломак*) - Мери је лежала дубоко под земљом на гробљу на крајњем југу Алабаме, градићу чије је име у овом случају сасвим безначајно. Јер, главно је: Ко је убио Мери? Мери, која је са непуних 25 година, и, чини се, сасвим недужно, ето, лежала мртва дубоко под земљом... И полиција, и болница, у којој су се лекари поштено и дуго борили да јој спасу живот, ставили су овај случај ад-акта.

Потпитање: Зашто се овакви и слични случајеви често олако стављају ад-акта? А, Мери је до последњег даха јасно испољавала жарку жељу да живи. Да живи... коме и зашто то није ишло у рачун? Ко је тај „болесник” коме се није „исплатило” да Мери буде срећна? , Да, „болесник”. Јер, смрт младе Мери, реално, ником живом није могла да донесе, ама, баш никакву корист. Није ни донела...

Мери је свом љубљеном Едгару оставила девојчицу Кетлин, од две, и још једну, Ен, од четири године. Биле су оне, одиста, златне. Али само онај који је остао са златном, здравом и нејаком девојчицом, а без њихове мајке, зна добро колико је тешко, колико болно!

Едгар, вероватно, сада то добро зна! Тек сада... И, вероватно, све ће боље знати.

Оставила је Мери и свекрву Ели, која је већ годинама живела без мужа и без једне руке. Кад је син јединац, Едгар, саопштио да ће се оженити, када је пристигао за то, одрастао на муци, на мајчиној јединој руци, госпођа Ели је заплакала. Наравно, од среће. И плакала је она све док јој Мери није ушла у кућу. Сада је, наравно, плакала од несреће, јер јој је Мери изашла из куће. За њу је „изненадна” смрт снахе Мери био највећи губитак.

И, сад, шта би то личило када бисмо рекли да за родитеље покојне Мери, њена смрт није значила ништа! И мајка Линда, и отац Џорџ, завијали су, нека опросте на изразу сви родитељи, завијали су као смртно рањене животиње. Родитељска љубав нема границе ни у животињама ни у људима.⁵⁷⁶

⁵⁷⁶ Лазар Миленковић – песме објављене у посебном делу ове књиге.

ЉИЉАНА ТАКИЋ МИЛЕНКОВИЋ

I

Љиљана Такић Миленковић рођена је у Власотинцу од мајке Душанке Гргур из Подравске Слатине и оца Драгољуба Такића из Власотинца. У Власотинцу је завршила основну и Грађевинско-техничку школу. Студирала је у Нишу. Сада живи и ради у Лесковцу.

Пише песме, кратке хумористичке приче, а припремљен за штампу јој је роман „Развејане жетве“. Песме је објављивала у листовима и часописима „Глубочица између обала“, „Глубочица“, „Наше стварање“, „Наша реч“, „Лескотекс“, „Комбинат“, „Јединство“, „Пионер“. Њена поезија читана је у емисијама радио Лесковца и на књижевним вечерима, као и на сусретима жена писаца Југославије 1989, 1990, 1991, 1992. и 1994. године. Члан је Удружења писаца Лесковца, КК Глубочица у Лесковцу и КК Росуља у Власотинцу.⁵⁷⁷

%

Љиљана Такић је објавила две збирке песама: *Птица љубави* (КК Глубочица, 1994), *С обе стране љубави* (КК Глубочица, 1996) и збирку прича „*Ту око нас*“ (КК Глубочица, 2001).

II

ПТИЦА ЉУБАВИ – Збирка песама „*Птица љубави*“ је лирски запис из богатог емотивног живота песникиње. У тежњи да се емотивно исказе, она трага за доживљајем истинске љубави, а пре свега за истином о себи и светом који је окружује. Тај интимни свет слика на особен начин, онако како га види непатворена особа, али без илузија да ће изменити било шта у њему што неће оставити ожиљке, али и са сазнањем да треба више неговати лепоту поетског доживљаја, па и онда када се то само наговештава. У збирци су најефикасније песме о љубавним прекупацијама проткане мисаоним искрицама, што појачава њихову вредност. Разноврсност мотива и тежња песникиње да се модерним поетским језиком најбоље може представити њен интимни песнички доживљај наговештавају оригиналног песника.⁵⁷⁸

%

Прва збирка радова „*Птица љубави*“, већ познате лесковачке песникиње, заслужује достојно уважавање. Без икакве сумње можемо рећи да је ретко наћи циклус љубавних песама са толико дирљивих, лирски уобличићих тренутака.

⁵⁷⁷ Љиљана Такић Миленковић, *Птице љубави*, Књижевни клуб Глубочица. Лесковац 1994. и *Ту око нас*, КК Глубочица, Лесковац 2001.

⁵⁷⁸ Оливера Шијачи, рецензија, „*Птица љубави*“, КК Глубочица Лесковац 1994.

Песма „Девојка“ по композицији и градацији емоција спада у антологијске радове. Она успешно повезује љубавно и описно да једно у друго утка и да тако појача интензитет својих осећања.

То је видљиво и у два пролећа: „Лепо пролеће“ и „Пролећна издаја“. У њој нема романтичних суза, ни проклињања, ни раскидања са животом. Напротив, она из свих комуникација извлачи закључке. Иако као жена зна да „робује себи и једној руци“ („Стрепња“), не плаши се својих мисли и хтења. Тај неко изаћи ће „са ликом мога бола“ и доћи ће да васкрсне.

Поезија је њено хтење. Она живи да би мислила, откривала своја понирања и најзад преточила целу себе у емотивно, лирско, у стих, строфу, песму.

У свим овим песмама, емоцију животне путености даје једноставно, смирено, личном енергијом без отуђења. Рефлексијама и сновиђењима повезује своју професионалност, људско према људима, домовини и пријатељима.

Треба прихватити све лирске унутрашње формуле ове даровите песникиње.⁵⁷⁹

%

У најдубљем болу материнске љубави и бдења над болесним дететом да ће оздравити ниче крик стиха Љиљане Миленковић. Сублимација патњи у свом преизвору не лишавају је и радости због постојања себе такве каква је и свог „крвавог плода“. Зато и најмањи бисер стиха ове поезије делује као обелиск у снази љубави према детету, човеку и свету. И у бесмислу пронаћи смисао, чисто и коштуњаво, доиста је подвиг.

То, изгледа, још само може песник. Љиљана Миленковић искрено, надасве искрено, испреда своје снове батргања и узлете из најдубљих тмина трошности што чини човеков свет.

Љубав је имератив ове поезије. Углавном љубав која се прижељкује, која се сања и ретко доживи или се никада не доживи. Утолико је страснија нада да ће љубав и срећа ипак доћи. Њена болесна девојчица је заправо метафора несавршености и човека, и света, и живота. Нада да ће бити боље и лепше простор је у коме се одвија ова поезија у којој, упркос свему има нежне чулности, природне жеље и радости. И што је најлепше, нема резигнације, и проклињања судбине.

И најмања радост доживљава се као огроман добитак и дар. Напор да се сачини поезија из оваквих димензија и живот осмисли треба подупрти и поздравити.⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ Станко Ђорђевић, из рецензије, „Птица љубави“, КК Глубочица Лесковац 1994.

⁵⁸⁰ Др Даринка Вучинић, рецензија, „Птица љубави“, КК Глубочица Лесковац 1994. *Напомена:* Љиљана Такић Миленковић организује сваке године, у дворишту своје куће у Власотинцу, сусрете песника. Многима су управо та дружења била повод да напишу неку песму или причу. *Напомена:* Избор песама Љиљане Такић Миленковић у посебном делу ове књиге

СТАНКО МИЉКОВИЋ

I

Станко (Радован) Миљковић рођен је 28. маја 1948. године у Великом Војловцу, општина Лебане. Завршио је студије књижевности на Филолошком факултету у Београду. Новинар је лесковачког недељника „Наша реч”. Објавио је до сада збирку кратких прича „Рашки сликар”, зборник есејистичких текстова „Записи у времену”, романе „Тумач сопственог сећања”⁵⁸¹ и „Опсада”. У припреми је роман Небеска чаканица. Живи у Великом Војловцу на баштини својих предака.⁵⁸²

Његови преци доселили су се из околине Пећи и формирали Велико Војловце 1931. године. До катарзе је поносан на дивне претке који су на сабљи и бајонету стекли Српску земљу, али је и до непробола несрећан што баштина предака није на најбољи начин очувана и што се српски национални корпус урушава... Каје се што је студирао и сматра да би себе као човека далеко боље остварио да се бавио занатом предака – земљорадњом. То је, тврди он, још једини частан посао на свету.

Радио је кратко у просвети (у Неготину), потом као новинар Радио Лесковца. Сада је члан редакције Наше речи. До сада је објављивао текстове у бројним часописима као што су Студент, Омладинске новине, Српски југ, Наше стварање, Лесковчанин, Свеске, Помак. Два пута је освајао награде на књижевним конкурсима Наше речи. Члан је искључиво лесковачке Народне библиотеке и члан Удружења писаца општине Лесковац.⁵⁸³

%

Миљковић зна да беседи, да приповеда. Његов стил казивања је од „једноставности до врхунског мудровања”. Одличан зналац српске литературе, али и светске књижевности, Миљковић посебно одушевљава познавањем – историје. Због тога у његовим романима и есејима има много занимљивим, мање познатих података, о нашој ближој и даљој прошлости, о Лесковцу, његом људима и минулим временима. Поједине његове репортаже и записи, објављени у „Нашој речи”, као и бројни

⁵⁸¹ О овом роману Ст. Миљковића писао је Д. Тасић (Завичајни круг и српске теме, Филекс, Лесковац 2006, стр. 18-21): „Станко Миљковић је написао занимљив роман Тумач сопственог сећања, роман који је једна романса, са заплетом налик на заплет неког дела криминалистичког жанра. (...) Станко Миљковић је написао роман-романсу, како је речено већ на почетку овог записа, тако да га читамо са ганутошћу. То је један роман више популарне природе, намењен олакшавању муке тешке мисли о судбини народа у његових истакнутих појединаца. Миљковићев роман обећава, ако ништа друго, да ћемо се, размишљајући о спасавању света, сетити ваљда да спасемо прво сами себе, потврђујући да смо народ најстарији, како се тешимо, пред којим ће једном бити нека светлија будућност. Романописац је загонетним завршетком наговестио да је Новица Живковић можда још жив, после, сва је прилика, лажне погибије. Интригантна прича о Милошу Вучићу и Новици Живковићу спрема се да буде настављена.”

⁵⁸² С. Миљковић, Тумач сопственог сећања и Опсада, Филекс, Лесковац 2004.

⁵⁸³ Лексикон радова лесковачких писаца, стр. 77.

прикази у српској периодици, употпуњују слику о овом значајном лесковачком есејисти, романописцу, професору и новинару.

Из ставова које је Миљковић изнео у приказима лесковачке књижевне сцене и периодике, јасно се може закључити да поштује овдашње ствараоце, а да је неколико песника и књижевника тзв. старије генерације посебно издвајао, јер их је сматрао правим, истинским писцима.

%

Кад се неко осмели да у једној години (2004) објави два романа – „*Тумач сопственог сећања*“ и „*Опсада*“ - какав је случај са Станком Миљковићем, то је само по себи подвиг. Коначно, могло би се казати да је читава животна биографија Станка Миљковиће довољно занимљива и подстицајна да се, можда, напише узбудљиво дело.

II

ТУМАЧ СОПСТВЕНОГ СЕЋАЊА - „Буђење је било споро и болно. Осећао сам негде жишку живота у себи, али тај осећај се није могао дефинисати. Био сам у некаквом мраку који ме плашио.” Уводне реченице, другог дела романа „Тумач сопственог сећања”, на готово афористички начин, дефинише суштину стања српског народа, од почетка деведесетих година прошлог века до данас.⁵⁸⁴

%

Српски народ се споро и болно будио, осећајући у себи жишку живота, коју није могао да дефинише до краја, нашавши се у мраку који га није само плашио, него и слудео до неслућених граница. Станко Миљковић наставља да прати судбину свог главног јунака Новице Живковића, кроз причу Милоша Вучића, доктора историјских наука, кроз страшни и крвави лавиринт, саздан од живота, света, историје.

Прошлост и садашњост стално се смењују, најчешће на великом фронту историје и страдања српског народа. О будућности се не говори много, а ако се и прозбори која реч, најчешће је непотпуна, магловита, нејасна.

%

Један Енглез је, са висине познатог енглеског цинизма и хладне осорности моћних, рекао да „мали народи немају права на илузије и националне емоције”. И ту почињу недаће главног јунака књиге о којој говоримо, а и васколиког српског народа.

Ликови Новице Живковића и Милоша Вучића су парадигматични ликови Србије, али онакви каквих их аутор романа хоће да види.

Ако ликови, попут Новице Живковића још и постоје, што се у последњим ратовима показало, лик Милоша Вучића, доктора историјских

⁵⁸⁴ Светолик Станковић, О путевима и беспућима, илузијама и заблудама, приказ романа Тумач сопственог сећања (објављујемо у целини), Филекс, Лесковац 2005, Помак, бр. 31-32, јул-децембар 2005, стр. 30. Напомена: Многе планове Миљковић није остварио, јер је рано преминуо и сахрањен је у родном селу.

наука, врсног интелектуалца и националисте, у најбољем смислу те речи, бојимо се, у српском народу, скоро да више и не постоји.

Докази за ову тврдњу, нажалост, има на претек. Највећи број интелектуалаца у Србији, поготово оних који се крећу у београдском „кругу двојке”, у силној жељи да се допадне свету, не смеју ни да кажу да су Срби. Окупљени у разне НВО и покрете, лију крокодилске сузе са свима, бесомучно пљујући по српском народу. За њих постоје само жртве других, оних који су безомучно уништавали све што је српско. Жртве српског народа их не интересују. Тај оркестрирани хор би морао да се згади сваком иоле поштенем човеку, Србима поготово.

Јунаци Миљковићевих романа су велики српски националисти, које силно боле „све ране њиховог рода”. Они би да исправе све неправде историје и светских моћника, али и да наплате историјске дугове из ближе и даље прошлости. Али како? Јуначки, епски, онако како су њихови преци радили на Церу, Сувобору, Кајмакчалану.

Снагом својих мишица и оружја.

Нажалост, јучерашњи и данашњи свет се у многоне разликују. Много је мутљага, историјског и идеолошког, наплављено у душу српског народа.

Милош Васић, сјајан интелектуалац и честити српски националиста, заглибљен у неку босанску недођију, у једном тренутку, запитаће се „чему све ово што чинимо?” Да ли је ово био једини прави пут?

Колико су Срби, са ове стране Дрине, спремни да доживе свеопште прочишћење и да се сложе у тешким данима свеопште катастрофе? Ако је тај „велики свет” одабрао лаж као најмоћније оружје, а своје себичне интересе истакао као заставу „мондијализма”, шта ту вреди епско јунаштво, етика, историјска правда и истина. Ако се уместо јасно трасираног националног пута крене беспућима и политиканско - страначким размирицама, онда и најчаснија национална стремљења и најчаснији националисти и јунаци, доживе велика разочарења.

Опште је место да су Срби кратког памћења, брзог и олаког праштања, а од еуфорије пут им је врло кратак. Од еуфоричног извикивања имена новог Војда и до потпуног пораза и гажења тих истих фотографија у блату, био је потребан само један корак.

Наполеонова синтагма да је „од врха до дна само један корак” потпуно се обистинила. Јунаци Миљковићевих романа пролазе кроз тај пакао ношени најплеменитијим идеалима. Када их догађаји поразе и њихове идеале распрше попут пролећних магли, долазе до болног и мучног отрежњења.

Новица Живковић гине на чудан, нехеројски, бизаран начин, док је брао трешње. Уостало, много је бизарности било у свету којим је стреловито прохујао, па му је и смрт таква.

Погинуо је под туђим именом, неког руског грофа, авантуристе. То личи на човека, какав је Новица Живковић, човек који живот схвата као велику

авантуру. Бежећи од зла комунизма, упао је у веће зло међунационалног и верског убијања.

Паклени круг се затвара. Појединац, усамљеник, ма колико великим идеалима ношен, дефинитивно је поражен, од идеологије која је актуелна.

Али, Миљковић не да лако своје јунаке, не мири се са њиховим поразима. Он оставља место нади, продужава илузије, своје, али и својих читалаца. Повратак Милоша Вучића у Метохију и долазак сина Новице Живковића у породицу Вучић, то је оно светло на крају тунела, које Миљковић као последњу наду, оставља својим читаоцима, а можда и васколиком српству.

Последње сцене у роману, када Милош Вучић наређује деци да легну у бразду на њиви, а потом и да поједу по грумен српске, метохијске земље, равне су сценама из старогрчких трагедија.

Антејска везаност Миљковићевих јунака за српску земљу, његово упорно настојање да Србима означи српску земљу као њихову највећу светињу, да српску традицију и културу врати у свет сваког Србина, повремено прелази у патетику, али у такву патетику од које не треба бежати. Напротив, треба је неговати, подстицати, јер је то један од путева којим ће се Србија вратити себи.

Станко Миљковић чини то као ретко ко у Србији и због тога му треба одати дужно поштовање. Ово истичемо без икаквог зазора и страха од евентуалне погрешне процене.

%

Роман Станка Миљковића „Тумач сопственог сећања”⁵⁸⁵ припада оној књижевној структури која никог не оставља равнодушним, јер се чита у једном даху. По начину писања, овај роман улази у сам врх модерне српске литературе. Та оцена неког може да збуни, поготово када се ради о роману - првенцу иначе познатог лесковачког новинара, који је већ објавио две књиге – записе и приче и освојио више награда на анонимним књижевним конкурсима.

Роман „Тумач сопственог сећања” – ако се прихвати класична подела – могао би се условно назвати историјским, аутобиографским, па и еротским. То је истовремено и можда пре свега прича о усуду српског народа и две породичне лозе, српске са Косова и Метохије – Вучић из Дечана и друге – Живковић из јужносрбијанског села Ливађе.

%

У Миљковићевом роману има од свега што живот чини тако узбудљивим и неизвесним. Искрено, са много љубави, описани су косовско-метохијски дани Вучићеве породице из Дечана, страдање Срба и понашање власти што доводи до трагичних догађаја. Слична судбина обележава и живот породице Живковић, а епилог – страдање Николе

⁵⁸⁵ Приказ Д. Коцића објављен у Културном додатку Политике, јуна 2004. године под насловом „Узбудљива прича из времена туге” и поднасловом: „Станко Миљковић – Тумач сопственог сећања”, роман, Филекс, Лесковац 2004.

Живковића, који је, иако прави геније, већ у студентским данима имао много видљивих, али и доста непријатеља скрајнутих у неку сенку из које сваког тренутка прете да ће појурити као неман.

Други ток приче су љубавне драме. На уверљив начин описане су прве љубави и велика разочарања. Млади, пуни животне енергије и изазова, волели су се готово свуда, па чак и на гробљу! Нестварна слика наше стварности. Док је велика Николина љубав Цеца (уз много пролазних авантура), млади Вучић се најпре заљубљује у своју школску другарицу Душанку, потом у младу Земунку, пуковникову жену Живкицу, Дубровчанку Ксенију и, коначно, Милену, због које одлази у Канаду.

-Годинама сам осећао жудњу да се сретнем са мирисима Београда, са младошћу, успоменама, са одјецима неких меких корака који су ми често у сну и на јави долазили – казивао је себи Милош Вучић док је седео у „Грчкој краљици”, „кафани своје младости, тиме и живих сећања” и док је чекао да се појави Новица Живковић са којим се последњи пут чуо пре неколико месеци и договорио да се виде на дан првог Брозовог парастаса.

У роману је, могло би се казати, на потресан начин описан трнаестогодишњи пут младог Милоша Вучића. У Београду упознаје „галерију ликова”, али на њега најснажнији утисак оставља Новица Живковић, који је био најбољи студент историје и француског језика („Видело се да је то момак рођен за вођу”). Он, тај Живковић, који је постао професор француског језика (а последњи испит у јуну на Катедри за историју није дао, јер је хео да остане у Београду), научио је Вучића: „Историја је најизазовнија наука, зато што је препуна лажи, тим пре што је пишу победници.”

Многе прелепе жене биле су кобне и за Вучића и Живковића. На мору, Новица упознаје Цецу која га је пољубила („Сем тог пољупца ништа друго не признајем у животу” – говорио је Новица, док су је касније годинама тражили и једне зимске вечери нису случајно пронашли). Тада започиње једна страсна љубав која се на крају завршава – раскидом.

У животу Милоша Вучића неизбрисив траг оставила је Ксенија Дунав Прибишић, из Дубровника, коју је упознао у Београду, где је студирала на Вишој медицинској школи. Први пут су се волели на Новом гробљу: „Ноћ је била полупијана, мирисале су руже, мирисало је небо. Љубили смо се на сваком кораку”. Тога дана, касније је Милош Вучић дознао, Шиптари су му убили оца Радоја („Убише га душмани и то с леђа”). Ксенија, кад је дознала за Милошеву трагедију, дошла је у Дечане. („Све је било као сан, као занос. Дуго сам седео поред кревета, посматрао је онако уснулу и нестварну. Мирисала је ноћ. И на дуње испод прозора и на њено море.”) Ипак, по наговору родитеља, Ксенија се удаје у родном Дубровнику за доктора запосленог у тамошњем Медицинском центру! („То је девојка која се, док смо се волели, три пута дневно купала”).

Милошев деда Вучета умире са гулама на грудима, а комшије Шиптари, после већања, саопштавају Милошу да има „бесу”. Тих дана на

Новом гробљу Милош упознаје Наталију Арсенијевић, снаху четничког капетана Војислава Арсенијевића, чији је гроб повремено посећивао. Истога дана када је Милош постао професор историје, 24. јуна, умрла је Наталија Арсенијевић. По њеној последњој жељи, комплетно богато наследство требало је да припадне унуци Милени и Милошу Вучићу, али под условом да – склопе брак! У противном све дарује Српској православној цркви! Како се нису никада познавали, Милена и Милош на суду одбише тај предлог. („Слушајте ви млади глупави људи! Направите фиктивни брак, продајте кућу, поделите паре, па се после разведите и свако на своју страну” – саветовао их је адвокат).

После много писама које је Милена слала из Канаде, нежних речи, па и бројних телефонских разговора, они склапају брак – Милош одлази у Канаду! На дан пред венчање долази и Новица и свима се представља новим именом Радиша Јовановић. („Изненадих се кад стиже поклон и од Краснићија, лепо упакован. Унутра млин за кафу ручне израде. За њега везан велики дукат.”).

III

РАШКИ СЛИКАР (СУДБОКАЗИ) – Негде на средини између репортаже и приче, што ће рећи документа и легенде, ови текстови или записи новинара Станка Миљковића веома су привлачно и читљиво штиво. Новинар, дакле аутор који зна вредности документа и података, у овим текстовима прилази као приврженик литературе коме су јасне и драге чари литерарног преобликовања грађе. Тако се добио спој стварносне прозе, засноване на податку, све једно да ли верификованом као истинитом, и мита или легенди који имају привлачну чар тајанствености, двосмислености и литерарног казивања које често својом симболиком казује нешто више и стварније о животу него сам истинити податак. Станко Миљковић копа по историјским записима, слуша приче старих људи, као и оних који су доживели несвакидашње судбине, путује и посматра и од свег тог материјала покушава да изгради причу која је, као што рекох, по свом облику репортажа а у својој суштини прича.

(...) Уобличени у књигу, текстови Станка Миљковића чине целину која делује на осећања и производи ефекте које читалац увек има када се сусретне са талентовано писаним штивом и искреним напором да се саопште аутентични доживљаји помало мистичног човековог света. Најзад, читалац овде нема потребу да се пита да ли је ово прича или репортажа. Он једноставно са радозналешћу чита оно што му писац нуди као своје виђење једног посебног света.⁵⁸⁶

⁵⁸⁶ Николај Тимченко, рецензија, „Рашки сликар (судбокази)“, Наша реч Лесковац 1998, стр. 114. *Напомена:* О овој књизи писао је и атрополог Јовица Стојановић (видети поглавље о њему).

IV

ЗАПИСИ У ВРЕМЕНУ – Станко Радована и Косаре Миљковић (1948) публициста је и књижевни ставралац са већ изграђеним именом. Он није прегалац кога прате једностраност и ограниченост на једну воду, већ стваралац који се огласио на више поља: свагдашњи живот, национална историја, лојална књижевна производња, литерарно стваралаштво. Управо његова најновија књига изразитог наслова – *Записи у времену* – потврда је његове интелектуалне радозналости.⁵⁸⁷

Миљковић, кога је морила жеља, племенита у сновима, да дело што пре штампа, сачинио је књигу од властитих текстова који се поглавито тичу српске историје, данашње књижевне и делом позоришне критике, књижевних записа и приказа. Држећи до тековина прошлих времена, трагова предака и претходника, аутор се овде занима за имена као што су цар Јустинијан и Растко Немањић, затим за трајање града Лесковца, за порекло светиња и необичних лесковачких локалитета. У члнку о лесковачким писцима од 1977. до данас, оцењује писце објективно, тражи у њиховом делу оно што је боље, избегавајући да аутора затекне у погрешном кораку. По њему, у питању су солидни књижевни уметници, без много локалне боје и јачине у сликању.

Миљковић је аутор коме не оскудева скромност и природност праве страсти и који теми приступа са занимањем и дубоким поштовањем. У, рекло би се, синовској привржености својој родној грудни и својим прецима, неретко, самодопадно загледиан у своју нацију, он се занима за ближу и даљу прошлост. Историја је област која га интригира, има се утисак, заокупља и мучи. Суочен са стварима које спадају у рационални забран и подлежу провери које знају само за факат, документ и цифру, за историју, дакле, чије је право и последње мерило истина, Миљковић заступа ставове који не изгледају изговорени узгред и у пролазу. Новинарским језиком речено, на његовом дневном реду је чисто историјски факат о коме се мало зна и о чему се мало може пронаћи у књигама. Сви судови су крхки и подложни ревизији. И Миљковићеве претпоставке о селу Смрече, Момином камену, о пореклу манастира Војловице код Панчева, посебно истине о Словенима, али и пореклу цара Јустинијана, свакако су тачне у најгрубљим цртам и, зацело, исправне у оквиру својих граница. И када се учини да у његовим текстовима има смелих судова, трепераво изречених слутњи (проистеклих из онога што је од раније знано и што је за сврхе конкретног рада покупио), читалац је у искушењу да сам потпише такво схватање, у сваком случају, он га не може одбацити у целини.

Читалац, имајући у виду одређене наслове, слуги да аутор Записа воли своју земљу, као што се воли мати, те је за своју родну грудну готов

⁵⁸⁷ Тихомир Петровић, Белези (новински приказ), Станко Миљковић, Записи у времену, Удружење писаца и Прес клуб, Лесковац 2002, Наша реч, 14.мар 2003, стр. 15.

жрвовати себе и своја себична задовољства. Аутор верује у добру звезду свога народа, у његову сјајну будућност која тек што није гранула.

Станко Миљковић, било да говори о књижевности или историји, о стварним или нестварним темама, чињенице не литерализује, не релативизује и не заталасава. Пише критички оштроумно, реторски уверљиво и пажљиво изнијансираном фразом. Ствара књижевном пажљивошћу, реченицом која не запиње, тако да свака реч стоји на своме месту. У потврди својих теза или ставова писаца које заступа Миљковић није сув писац и од оних који вас не поштеде ниједног детаља своје приче, ма како он био ситан и небитан. Јер он не пише под морањем и под притиском књига, већ из својих унутрашњих потреба, неотклоњивим као кажаљ.

Записи у времену, писани и објављени као текстови у метежним временима, у часу многих запитаности, несигурности и транзиције, од дела су неоспорне вредности. Писана искрено, Миљковићева књига је по многим својим ознакама белег свога времена. Управо њен документарни и књижевнокритички домашај даје јој видно место у поретку наше завичајне вредности и препоручује за читање.⁵⁸⁸

⁵⁸⁸ Тихомир Петровић, Белези (приказ књиге Станка Миљковића Записи у времену), Наша реч, 14. март 2003, стр. 15. *Напомена*: Миљковић пише у овој књизи следеће: Године 1989. Скупштина општине Лесковац образовала је Одбор за обележавање шест векова постојања Лесковца и том приликом, сходно тврђењу појединих (старих) историчара као први помен Лесковца узет је датум и година из повеље деспота Стефана Лазаревића, издате руском манастиру Светом Пантелејмону на Светој Гори 1395. године. Из низа планираних пројеката релизована је врло вредна књига „*Историја Лесковца*“ др Живана Стојковића, др Слободанке Стојичић и Хранислава Ракића⁵⁸⁸. У међувремену, поједини историчари изразили су сумњу у тачност године првог помена Лесковца што је условило и померање обележавања шест векова од првог помена Лесковца. Затражена су и стручна мишљења познатих академика и професора о првом помену Лесковца. Чини се да је овај проблем дефинитивно решен, али отом потом. Станко Миљковић констатује у чланку „*Трајање у простору и времену*“, који се први пут појавио у „*Нашој речи*“ 1999. године, да је Лесковац, још у време када се није тако звао, врло старо насеље. На брду Хисар, изнад Лесковца, археолози су пронашли трагове живота још из праисторијског доба (неолита). Зна се поуздано да је на Хисару постојало градилиште у римском и вазантијском периоду. Наиме, постоји једно популистичко и помало вулгарно тумачење да је Лесковац добио име по *лесковој шуми* којом је била богато обрадљива котлина Глубочице. Међутим, професор Јован Деретић у свом делу „*Срби – народ и раса*“ цитира неког историчара Госелина као доброг познаваоца предхришћанске историје Срба. Тај Госелин помиње велико српско племе, које се звало *Лики*, и које је живело на врло широким просторима. У Малој Азији и на обалама Егејског мора имали су своју државу Ликију, од њих је остао и топоним „*Лика*“ за некад српску покрајину у данашњој Хрватској. Али Госелин каже да су те Лике суседни народи врло често звали „*Леско*“ или „*Лески*“. Прилично је ово симптоматично, ако се зна да је на просторима некадашње Југославије било много насеља са именом Лесковац. Када је у питању први назив Лесковца вредно би било истраживати у том правцу, што би можда први помен Лесковца померило у много већу старину. Образлажући даље свој поглед на актуелно питање првог помена Лесковца. С. Миљковић прецизира да је „по неким тумачењима, први помен Лесковца везан за 1020. годину, за повељу коју је византијски цар Василије II (972–1025) издао Охридској архиепископији. Неки историчари, међу њима и Стојан Новаковић, сматрају да се не ради о данашњем Лесковцу, него о истоименом селу на ушћу реке Книне у Дрим. То село више не постоји, али је, ипак, поуздано утврђено да се ради о нашем Лесковцу.“

ЗОРИЦА МИТИЋ

I

Зорица Митић је рођена у Лесковцу где је похађала основни и средњу школу. Завршила књижевност на Вишој педагошкој школи, радила у Народној библиотеци „Радоје Домановић” у Лесковцу, а сада је пензионер. Објављивала је у заједничкој збирци: „Глубочица између обала”, у локалним гласилима „Наша реч” и „Наше стварање”. Била је учесник на Сусретима жена писаца Југославије 1989. и 1990. Објавила: „Женске приче”, „Узлетимо с ветровима” и „Женски разговори”. Зорица Митић је добитник више друштвених признања. Између осталог, као библиотекар два пута добила награду Друштва библиотекара и Већа Савеза синдиката, док је за друштвени рад и литерарно стваралаштво добила Октобарску награду града Лесковца.⁵⁸⁹

II

ЖЕНСКА КАЗИВАЊА - И трећа књига (прва носи наслов „Женске приче”, 1994, друга је објављена под насловом „Женски разговори”, 1997) највероватнијих догађаја са периферије града Лесковца, и прича комшика, потврђује склоност писца Зорице Митић да обогати новим женским ликовима своја епска казивања. (...) У сокаку се сваки догађај кад-тад обелодани и препричава. У солитеру се никада неће тачно дознати неки догађај уколико га штампа не опише или ако не дође у судске списе. „Култура” станара не дозвољава да се комшике распитују за интимне догађаје. Само поједине трачаре би могле да причају: ко улази, куда одлази, на која врата највише улазе! Зашто то? Зашто оно? Али, то ће бити шапутање.⁵⁹⁰

Двадесет и пет комшика из Дркине врбе, Рупе, Кајсине мале и Подврца или ће отићи код комшике или ће позвати комшику и почеће прича, разговор, казивање неке истине. Ниједна прича није аргументима анулирана. То значи да су сва казивања реална.

⁵⁸⁹ Подаци преузети из књиге З. Митић, Женска казивања, КК Глубочица, Лесковац 2000. *Напомена:* Уз рецензију С. Ђорђевића, коју делимично преносимо, стоје две напомене. Прва мр Слободана Младеновића: Сагласан сам са рецензијом професора Станка Ђорђевића и, друга, проф. др Николе Цветковића: На основу мог увида у рукопис и на основу позитивних рецензија Станка Ђорђевића и мр Слободана А. Младеновића, предлажем да рукопис буде објављен. У књизи је објављено 25 прича под следећим насловима: Комшика Гина прича, Комшика Ратка прича, Комшика Љуба прича, Комшика Ташана прича, Комшика Лепша прича, Комшика Живка прича, Комшика Рада прича, Комшика Јуца прича, Комшика Ружа прича, Комшика Милка прича, Комшика Ђурђевка прича, Комшика Лепка прича, Комшика Јелка прича, Комшика Мица прича, Комшика Станче прича, Комшика Дана прича, Комшика Олга прича, Комшика Божика прича, Комшика Станка прича, Комшика Роса прича, Комшика Сика прича, Комшика Стана прича, Комшика Дика прича, Комшика Васка прича и Комшика Дарка прича.

⁵⁹⁰ Станко Ђорђевић, Женска казивања, рецензија, Женска казивања, КК Глубочица, Лесковац 2000, стр.7.

III

КОМШИКА ДАРКА ПРИЧА - Пладне смте што је прошло, а жене се сабрале у Мицину авлију. Она јес да има убаву башчу, пуну сс цвеће, и да тој цвеће убаво мирише, али што је много, много је. Почесто се куда њума сабирав. Верујем да ву свекрва пребацује за тој сабирање комшике. Не смо за сабирање, него и за галаму, а и за кафу што гим вари. А кд седив пред капију ретко која тд вари кафу. Оне јес да се смањујев, али на Дику тј трошак почесто пада.⁵⁹¹

Отодо и ја. Понесо печене семке на које се оне обрадоваше. Обрадова ше се онеј које имав зуби, па може да ги грицкав и да се забављав, а онеј које немав зуби оне ги па лупив. Такој гим донесо занимацију, да немав секирацију, или да гу заборавив секирацију коју имав. И ево које чу там:

„Комшика Живка се одава, а има две године како је удовица, а и ћерку одава сс коју седи. Оне се такој договориле да се одав у исто време, како не би једна остала само у кућу.”

И такој и било. Уговорили венчање за Живку за петнајест дна, а за ћерку Винку за два месеца, јер су пости за Велигден и нема за тој време венчање.

Прошло мало време и седеле су такој и причале од свашта, а највише од њино одавање. Живка ће на ћерку рекне:

„Днс торник, па среда, па четвртак, па петак, па субота, па тек недеља кд треба да се одам за Жику. Много дна требав да прођев.”

А ћерка на њу:

„Мајке, мајке, твоји пет дна за час ће прођев, а моји много дна, има много да чекам, а и Станко може за тој време да се предомисли.”

А Живка тешила ћерку:

„Ћерко, не се секирај, дн по дн ете га Ђурђевдан, а моје је чекање дугачко.”

Дарка наставила да се смеје сс комшике, што се журило на Живку да пређе куде Жику што пре. Много ву било пет дна да чека, а на ћерку много повише неје много она сматра. Понављала Дарка: „Дн по дн и ете га Ђурђевдан.”

⁵⁹¹ Зорица Митић, Женска казивања, КК Глубочица, Лесковац 2000, стр. 62. *Напомена:* Зорица Митић рођена је у Лесковцу, у породици занатлије Ивковића, 1932. године. Основну школу и Средњу економску завршила је у Лесковцу, а Вишу педагошку (група књижевност) у Нишу. Цео свој радни век провела је у Народној библиотеци у Лесковцу, где је радила као виши књижничар. Била је члан Књижевне омладине, а члан је Књижевног клуба "Глубочица" од оснивања. Више пута је била секретар Клуба и члан Председништва. Добитник је Октобарске награде града Лесковца. Радове је објављивала у заједничким збиракама и стручним часописима: "Глубочица између обала", "Наше стварање", "Наша реч", "Библиотекар" и "Заједница матичних библиотека". Учествовала на "Сусретима жена писаца Југославије" 1989. и 1990. године. Објавила је: "Узлетимо са ветровима", збирка песама, 1994. године, "Женске приче", 1994. године, "Женски разговори", 1997. године, "Женске приче", допуњено издање 1998. године, "Женска казивања", 2000. године (подаци преузети са званичног сајта Народне библиотеке „Радоје Домановић“ у Лесковцу)

ВОЈИН МИТРОВИЋ

I

Војин Митровић је познат у Лесковца као један од најбољих песника. Објављивао је у готово свим лесковачким часописима, побеђивао на књижевним конкурсима. На једном од конкурса Наше речи освојио је прву награду за збирку „Стојбине”, али се та књига (иако је пропозицијама предвиђено њено објављивање) није никада појавила. Писао је о другима, на пример, о Добросаву Туровићу, а о песништву В. Митровића нема озбиљнијих приказа. Његово име се увек изговарало са великим поштовањем и, по правилу, налазио се у добром песничком друштву. Уосталом, ево примера.

%

Међу најстарије лесковачке песнике убрајамо Јоцу Михајловића, Првољуба Пејатовића, Борислава Здравковића, Јосифа Стефановића, Бранка Перошевића и Рада Јовића, а за њима се јављају Томислав Н. Цветковић, Никола Цветковић, Војин Митровић, Владимир Красић, Јелена Дугалић. Најмлађем кругу песничке генерације припадају Драган Радовић, Војислав Истатковић, Љиљана Ристић, Љиљана Петровић, Душанка Крстић, Јасмина Богдановић, Зоран Младеновић, Милорад Додеровић, Слободанка Антић, Милан С. Димитријевић, Мирјана и Биљана Соколовић и други.⁵⁹²

%

Удружење писаца општине Лесковац покренуло иницијативу да се исправи велика неправда и ускоро штампа збирка „Стојбине”, званично проглашена најбољом на конкурс у Наше речи, али до сада није објављена!!!⁵⁹³

II

О ЗБИРЦИ „СТОЈБИНЕ“ - Поезија лесковачког песника Војина Митровића по свим карактеристикама припада самом врху завичајног стваралаштва. Неке песме, без изакве сумње, могу се убројити у ред понајбољих и на ширем песничком простору – написао је у резензији Данило Коцић.

⁵⁹² М. Миловановић, Песмопис, стр. 22.

⁵⁹³ Добросав Туровић, публициста и историчар и Данило Коцић, новинар и писац, приредили су Митровићеву збирку за штампање, али је од тог тренутка прошле више од годину дана, а није се појавила, због недостатка средстава!

Митровић је песник који је на бројним анонимним песничким такмичењима, по правилу, освајао прве награде, што је само још једна потврда да је реч о песнику несумљивог умећа.

Иако за живота није објавио ниједну целовиту песничку збирку, број песама које су остале у рукопису био је довољан да се направи овај одабир где су се на првоме месту нашле његове песме које су му донеле истинско признање књижевне критике.

Песничка збирка „Стојбина“ (наденута по истоименој песми) садржински је подељена у седам поглавља: Стојбина, Биљарица, Хеликон, Опущи, Винска, Лескованица и Белуци. Могло би се закључити да је тај редослед у дослуху са Митровићевим начином певања, али је много важније од самог следа песама нагласити да то груписање има „песникову мисаоност“ и след „Светила пепела“ и „Распећа“, којима се и отвара прво поглавље под називом „Стојбина“.

Песме Војина Митровића нису једнозначне и не читају се лако. Неке траже озбиљна тумачења, па и широко образовање, које је и сам Митровић поседовао иако није, стицајем околности, имао неке формалне дипломе које обично друге људе свставају у ред образованих стваралаца.

Војин Митровић јесте „рођени песник“, али је – то се лако може уочити – сазревао и песнички напредовао читајући Миљковића, Настасијевића и Попу, на пример. Њему су ти и други песници били „обавезна школска лектира“, али је Митровићев песнички свет у много чему другачији, оригиналнији и зато каткад и мање успешан и тешко ухватљив.

Кроз велики број Митровићевих песама тече (не)стварни живот, пролазе дани, бележе се успеси, падови и људска пролазност. Његова песничка нит, ма колико била затворена - херметичност његових песама је само други израз његовог свакодневља – разоткрива песникову зрелост, али и поруку да другачије од других, великих песника, опева ту свакодневну људску потребу да се победи немогуће.

Тај „песнички круг“, својствен само одабранима, довољно је вишезначан да је одавно Митровић заслужио објављивање ових песама као „слике која трепти“ и „приче која прети“ да ће доћи неминовно крај једног и почетак неког другог песниковог живота.

Лесковац, град Митровићевог најдужег хода кроз несталности животног трајања, није увек знао на прави начин да вреднује ту непоновљиву уметничку поруку коју је песник поседовао и ова збирка песама, која је само исечак из његовог разбарушеног, богатог песничког света, уверени смо, исправља ту неправду!⁵⁹⁴

⁵⁹⁴ Данило Кошић, рецензија (припремљене, али необјављене) збирке Војина Митровића Стојбина

НИКОЛА МИЛИЋЕВИЋ

I

Никола Милићевић рођен је 1948. године у Лесковцу. Основну и Хемијско-техничку школу завршио је у Лесковцу. Од 1967. до 1973. године правио је лекове у Фармацеуско-хемијској индустрији „Здравље“. Потом, покретач и вишегодишњи главни и одговорни уредник фабричког листа „Здравље“. Сарађивао је листовима Наша реч и Панорама, Привредни прглед, Четврти јул, као и у Радио Лесковцу. Обављао дужност заменика главног и одговорног уредника Јужноморавских оmlадинских новина (ЈОН), подлистка Омладинских новина, гласила РК ССОС, а био је веома битан у настанку стрип магазина Арсенал. Пилотирајући разним типовима једрилица и авиона на небу провео око две хиљаде сати. Објављивао је репортаже, приказе и стручне текстове из области ваздухопловства у магазину Арсенал.⁵⁹⁵

II

Добио сам домаћи задатак да, као хроничар неких догађаја важних за Лесковац, напишем коју о ономе што знам о „Лесковачкој школи стрипа“ (у даљем тексту ЛЕстрип) и њеним мајсторима, цртачима и сценаристима. Задатак сам добио од сувласника дела моје прошлости, па како немам чак ни курс неолибералног капитализма и припадајућег му понашања, ја такве људе видим као извор својих обавеза, а не пара и кеша, тј. соларног профита, свестан да због таквог става никада нећу бити примљен у експертске покрете и групе. Јасно је, дакле, да је захтев мојих акционара био обавезујући, што значи да је требало истрезнити главу и са свом потребном озбиљношћу познаваоца прилика, приступити анализи јединственог феномена познатог као ЛЕстрип, користећи све референтне аналитичке методе... и ја то чиним са особитим задовољством.⁵⁹⁶

⁵⁹⁵ Марко Стојановић, Лесковачки стрип 1950-2010. године, Лесковац 2010.

⁵⁹⁶ Никола Милићевић, Лесковачка школа стрипа или стрип је цар, Лесковачки стрип, стр. 60. *Напомена:* Милићевић се успешно бавио и ликовном критиком. Поводом годишњице Салона Удружења ликовних уметника 2011. објавио је критику „Заробљена светлост“: (...) Судићи по томе да је ова изложба само једна у ланцу већег броја уметничких догађаја ове јесени, лако је закључити да је, за ликовне ствараоце, 2011. била родна година. На поставци, у истом кружном низу, своја најбоља овогодишња дела изложили су академски сликари и самоникли, ветерани лесковачке ликовне сцене и почетници, што је у знатној мери отежало и препознавање и одређивање заједничког у радовима, када већ простор за овај текст не омогућава појединачно појашњење сваког аутора. Ипак, доминантни утисак је да је већина аутора, без претходног међусобног договора, за шта није ни било прилике, одлучила да се на годишњем салону појави излажући своја експресионистичка дела. Ако је судити по томе, намеће се питање: – да ли то, и због чега, - лесковачки ликовни уметници праве заокрет ка експресионизму и какву то поруку шаљу својој потенцијалној публици? Да ли то значи да они, спонтано, у времену све озбиљнијег духовног хаоса и свакојаких криза, својим, само наоко беспредметним композицијама лишеним сваке референцијалне функције, заправо чврсто подупиру егзистенцијалним нужностима потиснуту уметничко-философску теорију о идеалном односу енергија – и на слици наравно - чији су носиоци чисте форме и чисте боје? Биће да овде има истине. Нарочито

(...) А у Лесковцу последњих година прошлог века, на стрипу почиње да ради сада већ *верификована легенда* – Никола Митровић Кокан, о коме ће бити и више и посебних речи на страницама овог, али и других монографија. Иза Кокана или поред њега рађа се и ради још још читав рој стрип цртача од којих су најупорнији постали мајстори, неки од њих интернационалног калибра, а који ће се у једном тренутку лесковачком и ширем публикуму представити као заједничка именица и појава – „*Седм величанствених*“. Њихова мисија, додуше, неће се завршити филмски: они нису побили лоше момке и одјахали из града кроз црвену прашину, у правцу заласка сунца. Лесковачка седморица величанствених ће формату Школе стрипа окупити око себе већ оправдане стрип цртаче и талентоване клинце, па ће кроз Школу стрипа проћи, сада већ глава боли од броја талентованих сценариста и цртача.

И, када већ постоји ресурси, и постоји Школа, шта је следећи корак... показати другима оно што ти – други немају. На тематским салонима толико је стрип-табли да би добар издавач имао бар годину дана посла. Али, издавача нема. ЛЕстрип и његови припадници пролазе кроз најгоре године свакојаких криза и санкција. Неке од њих стање обесхрабрује па напуштају део себе одлазећи у потеру за нужном егзистенцијом.

Изузетака увек има. Нису довољни да све подмире, али их има. Половином деведесетих година прошлог века, *Јован Поп Коцић*, новинар-ентузијаста, или беше, ентузијаста новинар покреће свој приватни лист – „*Бачки забавник*“ – намењен деци основних школа југа Србије, али у својој бити полигон за одликаше Лесковачке школе стрипа. У првобројном представљању „*Бачког забавника*“, уредник ће рећи да је његово

ако се има у виду различитост виђења реалности која постоји између хиперсензибилних стваралаца и, углавном, равнодушног популуса који очекује да му реалност дефинише неко други, макар и манипулативним методама. И нарочито ако се зна да уметници који нагињу експресионизму, основну композицију и организацију својих слика реалности постављају користећи контраст, и употребљавајући боју као *симбол људске судбине* и средство изражавања својих најдубљих осећања и доживљаја. Отуда симфонија која се чује са слика ако им се довољно приближите: од fine, пригушене светлости до агресивног колорита, а све настало као последица интимног доживљавања стварности, свакодневице, окружења, који индукују узнемиреност, страх, бунт... Експресионистички приступ, сам по себи, стварност приказује пренаглашено искривљеном и деформисаном, композицијама које својим, понекад, *сировим и суровим* изразом треба да пробуде и уздрмају посматрача. Поред ових „истости“ које се односе на већину слика, њихову различитост представља специфичан потпис аутора, стил којим преноси своја виђења и осећања: неки од аутора, као што су Влада Анђелковић Марс, Милан Жункић, Ратко Јанковић, Ана Ђокић, Јелена Димитријевић, Славиша Јовић – Коле, а њима се придружује и Јовић Ујкин, иначе прононсирани пејзажиста, користе језик романа, ако је у сликарству дозвољено да се користи терминологија књижевности. Други опет - Зоран Анђелковић, Раде Станојевић, Јасмина Машковић, Бранислав Миленковић, Богдан Димитријевић, нагињу језику драме. Љубиша Живадиновић је колоратурни приповедач, водич кроз помало заборављени, смирујући свет поетске нарације, једнако збуњујућ као и лирски приступ на акварелима Петра Караџића, неспојиво различит са његовом егзистенцијалном судбином. Бата Анђелковић је још једном упућен на фокусе, мање, али значајније детаље од суштине. На почетку, или на крају ове колоне, радове инспирисане духовним светом, представили су иконописци Весна Стојковић Тара и Александар Спасић, и Бата Маринковић Немац, фрескописац, апострофирајући став уметника да не постоји само једно виђење, један свет, један универзум, и један поредак ствари. Ако се као непоречива прихвати чињеница да су дела сликара само заробљена светлост, онда би овогодишњи Салон УЛИПУЛ-а могао да стане у изреку великана Достојевског: Ходајте по светлости, док је још има.

постојање утемељено на потреби да се афирмишу све активности које обележавају рану младост, проширење знања, поређењу са друговима и корисној забави. У наредних пет година биће одштампана 33 броја ђачких новина на укупно 562 стране.⁵⁹⁷

(...) Тако се, негде између, опет у издању „Ђаког забавника“, а из руке Мирка Васиљевића, појављује посебно издање – стрип свеска „Склавини“ – са надсловом – ово историја није записала, а можда је баш тако било“. Користећи право да буде личан, а сам прилично скон алтернативној историји, аутор овог текста препоручује ову свеску свима онима са дилемама и сумњама које се тичу мозаика прошлости, како све чешће називају историју. Подржавајући већ респектабилне мајсторе ЛЕстрипа, у причу се укључује (коначно) и институција – Дом културе Лесковац, под чијим покровитељством настају два (добро припремљена) броја стип свезака под инспиративним, истовремено и провакативним именом – *Арсенал!* Свесно или не, творци имена употребили су назив који у префиксу носи именицу ARS (уметност), свесно или не алудирајући на чињеницу да стрип јесте уметност. Истовремено, арсенал је уобичајно име за лагуме, барутане, војне магацине, у којима се, нарочито у морнарици, складишти разорна муниција за бродске и обалне топове. Провукли су аутори назнаку да је стрип, у комуниколошком погледу, изузетно снажно и громогласно оружје, како по брзини преноса и поимања информација, тако и по трајању и секундарном асоцијативном дејству на формирање става читаоца о догађајима и окружењу.

У уводнику из „Арсенала“ број 1, који се појавио априла 1997. године аутори наглашавају да је у питању „први покушај да се на једном месту сакупе и публикују радови лесковачких стрип аутора. Неки од њих објављивали су и раније, а за друге је ово, могло и се рећи – test drive... Ово издање Арсенала није први број. Он није ни нулти, нити пилот број, али без обзира како га назовемо, он је жив доказ да у овом крају постоји потенцијал, квалит и воља (три битне ствари). Овај број је зато можда најбоље назвати стрип магазин за популаризовање и презентацију лесковачког и југословенског стрипа – ванредно издање или краће... *Они су стигли!*“

У овом, дакле, по редоследу „недефинисаном“ броју, у посебном одељку под именом „Kids“ представљени су радови полазника „Лесковачке школе стрипа“, тј. табле које ауторски потписују Денис Дупановић, Мирослав Илић, Милан Ђорђевић, Иван Стаменковић, Марко Томашевић, Предраг Пешић, Игор и Иван Стојановић...

Други број Арсенала појавио се фебруара 1998. године, једнако добро попуњен и опремљен као и претходни, а његова основа опет су млади лесковачки аутори окупљени око „Лесковачке школе стрипа“ која сада носи име – „Никола Митровић Кокан“. Препоручујући издање, уредници

⁵⁹⁷ *Напомена:* Опширније о Ђаком забавнику, приказ Николе Милићевића, видети поглавље „Лесковачка пародика“.

кажу: „Општи је утисак (не наш, наравно!) да је показан завидан напредак и квалитет у овом броју, а прктиковаћемо то и убудуће; имамо пар гостију са стране, као и један велики интервју, с тужним поводом. Реч је, наравно, о интервју са Николом Митровићем Коканом који је недавно преминуо.“

Марко Стојановић, уз малу помоћ Игора и Ивана Стојановића, објављује обиман, али вероватно последњи разговор са Коканом Митровићем, дајући омаж великану, градећи интервју по узусима искусног новинара са респектом пред мајстором заната.

Прве две свеске *Арсенала*, које потписују Олгица Петровић, Срђан Пека Николић и Марко Стојановић, у својству уредника, пуне радове заиста неизбежног Кокана Митровића, Марка Стојановића, Миодрага Величковића, Зорана Ракића, Драгана Стокића Рајачког, Ивана Стојановића Фикија, Милисаву Банковића, Срђана Пеке Николића, Тихомира Челановића, Дејана Станковића, Драгана Божилова, Јурице Дикића, Саше Станојковића, Игора Стојиљковића, Горана Тасића...

Тешка борба да преживи, доводи 3. и 4. свеску *Арсенала* поново под покровитељством „Ђачког забавника“ и Јована Поп Коцића (никада га нисам питао како је успевао), са додуше одличним, али редукованим садржајем због општеважећег принципа нужде – колико пара толико музике. Ова два броја објављују први и други део стрипа „*Смртоносно наследство*“ из пера Срђана Николића Пеке.

Пету свеску *Арсенала* успева да доминантно финансира нико други до Лесковачка школа стрипа „Никола Митровић Кокан“, а овај број објављује стрипове „*Златокоса*“, „*Газиместан – сведок векова*“ и „*Обећање или дуг*“, које црта Срђан Пека Николић, „*Ипак се окреће*“ Марка Стојановића и Кокана Митровића и „*Осмех*“ Ивана Стаменковића.

Шести покрива Дом културе – Лесковац. Ту је *само један аутор* (што не умањује вредност нити аутора нити броја) Срђан Пека Николић и његов „*Робинсон Крусо*“... и крај. Иако (слутим) *Арсенал* није рекао своје.

(...) Намеће се закључак. 1. стрип раде талентовани и интелигентни за, у основи, лењи популус, који нема снаге, воље, времена, моћи нити стрпња да, преведећи алузије, одређују карактер стрип-јунака или да предвиђа развој догађаја; 2. само стрип од фикције прави реалност! Сви остали медији од реалности праве фикцију! На овај или онај начин, из стрипа су настали штампа, филм, телевизија и интернет. Разлика је у томе што су штампа, филм, телевизија и интернет одлично направљени, али ипак, само сурогати. Јер, у овом гемушту од средстава јавног информисања, само је стрип креација. Све остало је индустрија. Речено би требало да објасни разлоге због којих су и стрип аутори и стрип читачи навучени на стрипове и пружа гаранију о опстанку ЛЕстрипа. Осим тога што су стрип јунаци готово увек у улози феномена понатог као *америчка коњица*. И, да не карикирамо.

Карикатура је стрип! Стрип није карикатура! Уосталом, стрип је цар!

III

СМЕХ КАО ВРЛО ОЗБИЉНА СТВАР - После свега што су о Миодрагу Величковићу написали Марко Стојановић, преводилац, теоретичар и мајстор стрипа, Саша Стојановић, писац и мултипрактик интелектуалац, Предраг Станковић, преводилац и писац, проф. Срђан Марковић, историчар уметности и културолог, Алксандра Димитријевић и иницијатори, забринуте примећујем да наши обједињени напори да објаснимо појаву МИВЕЛ не домашају њену величину, па, дајући овом приликом свој допринос, од срца препоручујем даља истраживања. У интересу свих нас.⁵⁹⁸

Кад и ако светлост дана угледа какав алманах (није ли већ време?) са радним називом КО ЈЕ КО У ЛЕСКОВЦУ XX ВЕКА, очекујем да ће се у њему - поред имена индустријалаца и предузетника који су Лесковац увели у Европу пре равно сто година, академика и других лековачких величина који су стечени статус Малог Манчестера бранили снагом свог умећа и интелекта - наћи и зимзеленим словима исписано име Миодрага Величковића МИВЕЛ-а. За овај предлог постоји најмање сто непорецивих разлога, али ћу за ову прилику скромно изабрати два: Први се просто намеће због већ поменутих „сто непорецивих разлога“, који представља број награда које је Миодраг Величковић освојио у сфери карикатуре дилемом света; други, јер се МИВЕЛ, вишеструко овећан славом глоблотрота, корумпирајући умом и талентом (јединим богатством које је имао) жирије – неке и више пута - на светским конкурсима за карикатуру, увек враћао својој једноставности, Лесковцу и његовом Шедрвану, градском кварту у коме је живео.

Капија за поље тријумфа... Разумети лик и дело Миодрага Величковића истовремено је и једноставно и компликовано. Баш као и посао којим се бавио. Једноставно, са стране популуса, јер се карикатуриста и афористичар, често поистовећује са каквим харлекином, ликом задуженим да у циркуској шатри (а зар одавно нисмо у њој) унапред наученим геговима засмеје народ. Компликовано, са стране комуникологије, односа са јавношћу, новинарства и облика новинарског изражавања, јер се карикатура и афоризми сврставају на сам врх, у категорију коментара, а њихови аутори међу посебну врсту новинара који чине шпиц комуниколошке пирамиде (новинари водитељи и интерпретатори информација су на самом дну вредносне лествице). МИВЕЛ је, дакле, по вокацији био новинар, интуитивни геније са способностима да друштвену појаву, догађај или за њих везане људе, унутар њихових неизбежних противуречности, доведе до огољене истине, након чега је логично следио апсурд. Истина, пак, доведена до апсурда је анегдота, виц, чијом се даљом сублимацијом, сажимањем, читава интерпретација своди на карикатуру, уколико је аутор попут МИВЕЛ-а на пример, представља графички, или

⁵⁹⁸ Никола Милићевић о стваралаштву Миодрага Величковића Мивела, познатог лесковачког карикатуристе.

афоризам уколико се творац определи за вербално саопштење речима. Крајњи исход ове хемије је тај да конзумент реагује на карикатуру тако што његов мисаони апарат производи хормоне који организам терају на смех голицајући га (ваљда) изнутра, или чине да се човек, макар неко време, осећа добро, позитивно. Уз стварање одређене врсте зависности, признајем.

Током свог иначе веома плодног радног века, Миодраг Величковић је, на више хиљада примера, *par excellence* показао да поседује све особине потребне за звање великог мајстора карикатуре као врхунског коментара: располагао је перцепцијом која му је омогућавала да промтпно реагује на дневне актуелне појаве у друштву; располагао је способношћу да те појаве кристалише до суштине хиперболишући црте апсурда у њиховом садржају; располагао је способношћу да свој коментар изрази ликовно, цртежом (због чега неки лексикони карикатуру, због њених изражајних средстава, сврставају и у ликовну уметност); располагао је способношћу да у, наоко једноставан цртеж карикатуре, угради све елементе којима се она дефинише, то јест да карикатуром разумљиво нешто објасни, протумачи, и да заузме и наметне став према теми карикатуре, да оцену и „жгоше“ парадоксе у друштву, политици, односима међу људима. Оно што је у том послу МИВЕЛ-а учинило великим јесте његова невероватно изражена мера којом је нијансирао своје критичке ставове. Та нужна „бриткост“, која карикатуру разликује од псовки, у случају Миодрага Величковића се кретала од добронамерног подсмеха до жестоког обрачуна, (без увреде, омаловажавања, подвргавања руглу) што га јесте светски прославило, али му и задавала муке са великанима домаћег терена који су у његовим карикатурама (ничим изазвани) препознавали себе. Иако их код МИВЕЛ-а није било ни у подсвести. Напротив: карикатуре Величковића у себи носе јаку дозу хуманости управо у тежњи да исмеју појаве које су усмерене на повреду достојанства људи, или указују на поступке, акције и дело одређене „функције“, а не на носиоца функције.

Што се занатских правила тиче, МИВЕЛ их је поштовао доследно, ма о каквој врсти карикатуре се радило. Карикатура, наиме, у основи садржи два елемента: цртеж и текст. Текст, уколико га има, у функцији је цртежа, даје му име и презиме, објашњава га, допуњује и локализује, и подређен је цртежу који спонтано, снагом уметничког израза, даје круну ономе што се њиме саопштава, истиче садржину, тему и – одмах је вреднује! Наравно да је МИВЕЛ радио и карикатуре без текста. Аутору ових редова није задатак да направи било какву статистику којом би изразио количину карикатура са и без текста, „потписа“, како се текст често у комуникологији назива, али постоји основано убеђење да су ове друге, непотписане карикатуре, биле најубојитије, не само по садржају већ и по томе што су биле разумљиве планетарно. Отуда је вероватно да су оне Величковићу донеле и највећи број награда, како са простора старих цивилизација Евро-Азије и

Африке, тако и са простора младих култура северне Америке.... Од Дон Кихота до Величанствених Седам...

Спонтано осећајући да није увек у стању да тему која му се наметала апсурдом представи само једним цртежом јер је њена структура била много сложенија, МИВЕЛ сасвим спонтано, почетком осамдесетих година прошлог века, почиње да карикатуру прави у форми каиша од једног до три цртежа. Величковић, додуше, фиксира лик који ће преносити његову идеју карикатуре, дајући му име „Боцко“, иако је белодано јасно да је овај Спартанац (или Дон Кихот, како вам драго) у свету карикатуре, најчистији ауторов алтер его. МИВЕЛ ће у једном интервјуу, готово тридесет година касније, дечачки искрено признати да није имао појма како је тим чином, стварањем „Боцка“ који ће (слатко или кисело) засмејавати људе, несвесно ушао у свет стрипа о коме није ни размишљао. Као што ће рећи да није имао појма (а камо ли предумишљај) да је троквадратним „Боцком“ несвесно задовољио строгу форму коментара, као облика новинарског изражавања, који неће бити то што јесте ако не садржи експозицију или увод, тело или заплет, закључак или поенту. Интуитивни геније МИВЕЛ-а је сва ова три супстрата, посебно поенту која је за карикатуру или „карикатурални“ стрип најважнија, фантастично рефлектовао на каишима „Боцка“ постављајући спонтано (али непогрешиво!) радњу или цртеже по поменутом захтеву и редоследу, поентирајући у последњем, наравно. Додуше, у време настајања „Боцка“ МИВЕЛ је већ у велико имао искуства са новинама и структуром новинских текстова, па је могуће да је нешто од тих сазнања оставило подсвесне трагове. Али...

Иако би за језичке сладокусце то био нонсенс, или бар *contradictio in adjecto*, МИВЕЛ је „Боцка“ правио по сопственом изуму модела савршено „тачне прогнозе“ од материјала и тема из бирократске праксе његове савремености трошећи њену прошлост (пракса = искуство из прошлости), покушавајући да својим уратком од ондашње бирократије отме будућност, коју су појеле данашње бирократе. Што значи да или ми Величковића нисмо разумели, па нам се бирократија (као историја за оне који је не науче) понавља, или је доказана ноторна истина да систему бирократије није дорастао ниједан други систем политичке или друштвене организованости људи. Каиши „Боцка“ из прошлог века једнако су актуелни (смешни) и данас, па ће бити да бирократија, кохабитирајући са системима власти, као бубашвабе или како год већ, опстаје у сваком систему на општу радост карикатуриста којима не пресушује теме, и нас које МИВЕЛ-ови коментари апсурда засмејавају. А што, коначно, јесте био услов и гаранција за појаву једног, али и неког новог МИВЕЛ-а.

„Боцко“ је, дакле, био протагонист доброг дела МИВЕЛ-ове међународне славе, али и јасан разлог да се Миодраг Величковић нађе у јединственој групи Величанствених Седам аутора стрипа, која је, половином деведесетих година, основала Лесковачку школу стрипа, данас са међународним рејтингом. На славу, дику и понос лесковчана и њиховог

културног дела и наслеђа, и бруку и резил ресорног републичког министарства култ-уре кроз чије двери још није прошла информација о Лесковцу у Европи. МИВЕЛ је направио (и објавио) неколико стотина каишева „Боцка“, и на овом стрипу је радио до своје смрти.

Опус карикатуристе МИВЕЛ је допуњавао успут, релаксирајући менталне мишиће, стварањем афоризама, који су, заправо, на корак до карикатуре: имају све елементе карикатуре осим цртежа, у основи су коментари, код Миодрага Величковића лаконски изречене духовите мисли, понекад до сентенције згуснута мудрост. Или је то била само још једна спонтана реакција Миодрага Величковића на изреку – СМЕХ ЈЕ ЛЕК, која га је асоцирала на чињеницу да реч – афоризам – носи порекло од имена збирке кратких медицинских савета (Aphorismoi) знаменитог античког лекара Хипократа... И излаз за случај нужде ... И, сада кад су апсолвирани сви параметри Миодрага Величковића, поставља се питање – а у чему је ту његова величина?

Величина је у томе што у овом делу универзума не постоји систем нити начин образовања, обуке, едукације, учења заната или чега већ, који продукује карикатуристе! Ова ретка врста људи се рађа са сензибилитетом и способношћу да брзо разуме догађаје и реагује на њих духовитим коментаром и пером. Тај рецептор, тај нерв, добија се рођењем и немогуће га је стећи трудом кроз живот. Могућа је само надградња, дорада искуствима, али темељ – или га човек има, или га нема. Природа се ту чудно поиграла са кључевима и бравама.

Тој врсти људи припадао је и Миодраг Величковић. Човек који је засмејавао људе. А сам се ретко смејао.⁵⁹⁹

⁵⁹⁹ *Напомена:* Аутобиографија Н. Милићева послата за ову студију написана у шаљивом тону: Рођен сам у Лесковац, на вечеру пред Светога Николу, 1948. (добра берба) у родитељску кућу, што значи да се све десило без мито и корупцију. На рођење нисам 'тео да заплачем, па ме баба по оца истепала, и то је био пр' од судбину. За тој време, све три Суђаје су пиле цигуру поред шпорет на дрва у кујну, и биле занесене са приповедачки дар на моју бабу по мајку, која гим је, из талог у шољу, прорицала судбину. Тако сам ја остао без запис. За детињство се слабо сећам. Само носталгично памтим слике из Политикин Забавник у велики формат, па из Плави Вјесник, и из дубоке ба'че у које сам урипувао због кајсије и дуње кад гим дође време. (...) Школовање намерно не спомињем, јер је за њега била задужена друга половина од моју поделену личност, која ме, додуше водила кроз живот и ранила ме с леб и с'леб, али је била и узрок на сви моји бељаји и невоље, тако да сам с њу посађан доживотно. (...) Крв сам дао на двајестину непознати, и због тој сам двапут летовао на Јадранско море; прво са Синдикат, а после са Црвени Крст. Познати су ми крв узимали кад и кол'ко су 'тели. Мајка ме више пута похваљувала, ал' тој држим за себе. Врховни командант на војску у коју сам служио, одликовао ме с ретку Медаљу за војне заслуге, и тој посебно истицам. Учествовао сам у рат. Рат сам преживео, транзицију нисам. Признајем да сам био члан у библиотеку. К'о и сви дечаџи, 'тео сам, а после и постао пилот, и придружио се на голем небески циркус. За четерес године, кол'ко сам активно радио, написао сам неколко иљаде текстови за новине, радио и телевизију. После Велику Октобарску Револуцију, цел тај мој труд је турен у транзицију. Живим у Лесковац, још увек боље него што би душмани 'тели.

НИКОЛА МИТРОВИЋ КОКАН

I

Никола Митровић (1933-1997) био је лесковачки стрип цртач и илустратор. Завршио је Уметничку школу „Ђорђе Крстић“ у Нишу у њеној првој генерацији. Почео је да ради као наставник ликовног образовања, али је готово читав радни век провео као дизајнер у предузећу „Тома Костић“ у Лесковцу. Био је један од првих стрипских сарадника тек основаних Дечјих новина у Горњем Милановцу са стрипом „*Бук и Вук*“. Од тада му је штампан огроман број табли и каишева, а вероватно је најпознатији његов рад за едицију „*Никад робом*“. Био је коаутор вероватно најкомерцијалнијег и најпознатијег стрипа на овим просторима, „*Марко и Славко*“. Објавивао је у љубљанско-загребачком Нашем стрипу. Почетком деведесетих за Политикин забавник (Мали забавник) радио је бајке за децу у стрипу. У другој половини деведесетих преузео је ликовно обликовање и техничко уређивање часописа Ђачки забавник. Са Миомиром Мијом Кулићем покренуо је, потпуно волонтерски, Лесковачку школу стрипа 29. маја 1995. године (данас школа носи Коканово име). За живота је групно излагао на изложби „*Седам величанствених*“ у Лесковцу, на Другом салону стрипа у Зајечару и на изложби „*60 година домаћег стипа у Србији*“ у Суботици. На Првој балканској смотри младих стрип аутора 1998. приређена му је прва самостална, посхумна изложба. Од тада су његови радови излагани на групним изложбама у Шапцу, Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину. Добитник је награде „*Максим*“ за животно дело Салона српског стипа у Зајечару и Октобарске награде града Лесковца 1997. године. На балканским смотрама младих стрип аутора од њихових почетака 1998. установљена је награда која носи име „*Никола Митровић Кокан*“ и додељује се најбољем младом балканском стрип цртачу, илустратору, сценаристи, теоретичару, а његово име носи и најдуговечнија награда за допринос стрпском стрипу која се додељује у Србији.⁶⁰⁰

⁶⁰⁰ *Напомена:* У позивници за најаву изложбе „Лесковачки стрип 1950-2012 (Крушевачко позориште, 29. март 2012), Марко Стојановић је записао: Шта Лесковац чини стрип центром? Је ли то чињеница да је у њему рођен и читав свој живот провео покојни Никола Митровић Кокан, један од свега неколико цртача који су после Другог светског рата, на себе преузели лавовски задатак да у СФРЈ тада прокажени стрип врате на киоске, тако и на његово заслужено место! Да ли је град у коме је бард свеколиког југословенског стрипа један од носећих стубова легендарне едиције „Никад Робом“, те члан строго одабраног тима који је радио на неверовтно популарним авантурама „Марка и Славка“, свакодневно испуњавао своју (данас нестварну) цртачку норму, вредан тога да понесе назив стрип центар? Можда то није довољно. Можда би онда у расправу требало укључити Миодрга Величковића Мивела, стрип цртачаи карикатуристу, који је поред свог имена убележио 105 награда из целог света (Италија, Јапан, Канада, Турска, Кореја, Тајван, Кипар и тако готово у недоглед)... Ето, Лесковачка школа стрипа је добар разлог да Лесковац сврстамо у стрип центре! Једна је од свега неколико које тренутно постоје на Балкану, започет од стране Николе Митровића Кокана (чије име данас носи) и Мије Кулића 1995.године...

II

На снежног Светог Николу 1933. у сиромашној породици Митровић (ота лимар, мајка домаћица) рођено је здраво мушко дете. Дечак је добио име Никола, по свецу на чији је дан рођено.⁶⁰¹

Никола је још од малих ногу показивао несвакидашњи цртачки таленат. За надимак Кокан и сам није знао како га је добио, али је зато био савршено прецизан о тренутку у коме је заволео стрип. Било је то лето 1948. године када је сломио ногу и цело лето провео је у болници и дуге летње часове, испуњене миросом газе и лекова, кратко листајући стрипове које су му другови доносили – била је то његова прва љубав, она која заборавља нема.

Непосредно након окончања Другог светског рата власти су кројиле судбину не само одраслих, већ и деце. У теорији, на основу планираних потреба младе државе, а у пракси, вероватно, самовољом којекавог партијског шеф, декретима „одозго“ биране су средње школе за ученике основних школа, па се Кокану, који је после мале матуре лежао у болничком кревету, увелико смешила медицинска школа у Нишу... Све док није прочитао да се у Нишу те године отвара и уметничка школа. Уписао је Уметничку школу „Ђорђе Крстић“ у Нишу и био седми ђак прве генерације која је завршила школу која се данас дичи шездесетогодишњом славном традицијом. Постао је наставник ликовног васпитања и од школе до школе стигао је, најзад, до неочекиваног одредишта, места главног дизајнера у тадашњем прехрамбеном гиганту на југу Србије, лесковачком предузећу „Тома Костић“. Одласку из просвете кумовала је чињеница да се млади наставник није хтео одрећи слављења своје крсне славе, као и што га је неки дужебрижник, забринут зато што му „реакционарни елемент“ васпитава дете, због тога пријавио надлежним органима.

Неподобан за педагошки рад, како су га окарактерисали, Кокан је из просвете по краћом поступку прешао у прехрамбену индустрију где је и остао до пензије, свакодневно упуслен на дизајнирању и редизајнирању амбалаже за артикле „Тома Костић“, те ликовном осмишљавању логоа и амблема... Ускраћен за рад са стотинама малишана, парадоксално, афинитет према раду са децом и за њих, од тада надаље, задовољавао је тиме што је радио стипове (између осталог и за децу) у тиражима и од стотинак хиљада примерака.

Данашња ревалоризација улоге Николе Митровића Кокана у обнављању стрипа на просторима бивше Југославије, заслужено, иако свакако закаснила, његов деценијски дизајнерски рад неправедно ставља у други план. Истина је да су Коканова ликовна решења из домена примењеног дизајна увек била јако популарна код малишана (сетимо се само хавајске плесачице која је била заштитни знак Чоколита крема) јер су одисала

⁶⁰¹ Марко Стојановић, Пионир, партијски непријатељ број један, Лесковачки стрип 1950-2000, стр. 7-23. *Напомена:* Прилог М. Стојановића пренесимо уз незнатно скраћивање.

једном, деци блиском лекоћом и лепршавошћу. Управо је та привидна једноставност умела да незаслужено скрене пажњу са њихове функционалности у ширим круговима колега и професионалаца.

Иако се име Николе Митровића Кокана махом везује за једног од свакако најјачих издавача бивше СФРЈ, горњомилановачких *Дечјих новина*, у стрип је Кокан ушао и пре настанка овог издавачког гиганта. Према сопственим речима, Кокан је стрипом почео активно да се бави негде око 1949. године, за време школовања, и од тада никада није правио паузу у раду, стварајући активно у оквирима девете уметности до пред сам крај свога живота.

(...) Први стип који је за њих урадио урадио био је „*Бук и Вук*“, а одатле га је пут водио само навише. Носећи серијал *Дечјих новина* био је „*Мирко и Славко*“ и његова популарност је у том тренутку била заиста шокантна (нека као крунски доказ за ту тврдњу послужи податак да је то једини стрип на просторима бивше СФРЈ по коме је до дана данашњег снимљен дугометражни филм!), па је творец стипа и његов главни цртач, *Десимир Жижовић Буин*, све теже и теже постизао да подмири захтеве масовне продукције. Свесни ситуације, тадашњи челници *Дечјих новина* позивају мали, али одабрани тим аутора (који су чинили, између осталих, Жика Атанацковић, Бранко Плавшић и, наравно, Кокан) да му притекну у помоћ. Кокан је касније посведочио да су огромну већину посла (позадину, те све остале ликове у стрипу) радили управо ти „*споредни цртачи*“, а да је главни цртач Буин, само у кадрове доцртавао ликове Марка и Славка. Иронија која и њима самом није промакла, била је да је у нашем круговима, био и остао најпознатији по стрипу који је глорификовао партизански, иако је он сам од власти коју је тај исти партизански покрет, успоставио имао углавном само сметње и смутње...

Оно што је Кокана препоручило за рад на „*Марку и Славку*“, биле су основне карактеристике његовог ликовног израза. Мајстор цртежа, готово фотографског памћења, имао је око за детаље и био је у стању да их репродукује без икаквих референци – способност на коју се није много ослањао, пошто је у тежњи да буде што професионалнији нагомилавао огромне количине најразличитије документације. Кокану је увек ишло у прилог и то што је био јако брз цртач – позната је, на пример, анегдота о ситуацији у којој је дошло до грешке око правремене наружбине стрипа за 150. годишњицу Таковског устанка, и када је Кокан за мање од десет дана урадио 60 страна стрипа! Лакоћа његовог цртежа која је проистицала из готово непојмиве брзине којом је радио, понекад је захтевала жртве у виду детаљности његовог цртежа коју је Кокан нерадо, али често морао да поднесе. Наиме, у стрип је улазио споро, понекад га прочитавши и по неколико пута, али кад би једном са сигурношћу кренуо наметнуо је себи фуриозан темпо, нижући табле стрипа без паузе. У томе је Кокану пуно помагало доживљавање стрипа усмерено готово искључиво на његову ликовност, чињеница да је веома рано стекао велико цртачко искуство и

сигурност, те што је у оловци радио тек скице које је затим, готово до савршенства, уобличавао у тушу, у чему је био прави мајстор. Ту невероватно сигурну руку и јединствен инстинкт у брзом решавању цртачких проблема задржаће и у познијим годинама, пошто ће се цртањем бавити готово до последњег дана живота – сачувавши, рецимо, у седмој деценији свог живота способност да слободном руком извлачи праволинијске линије кадрова...

Популарност „*Мирка и Славка*“ довела је до настанка едиције „*Никад робом*“, у којој су били објављивани стрипови са историјско-родољубивом тематиком, што је Кокану савршено одговарало, будући да је увек истицао да је „*човек прошлости, не будућности*“. Урадио је пуно стрипова из српске историје за „Никад робом“, све то радећи у поподневним и ноћним сатима (зато је често говорио да су му викенди и празници омиљени дани пошто тада може да ради по цео дан) будући да је био стално запослен у фабрици, а истовремено је открио да је јако успешан и у стилизованом, карикатуралном стрипу. Овакав стип, са свим својим законитостима, веома је одговарао Кокану, јер је дозвољавао већу непосредност и слободу аутора – две ствари у којима је Кокан уживао и које је умео да искористи. Управо то његово мајсторство довело је до нечувене (и до средине деведесетих потпуно тајне) понуде Кокану да француском цртачу „*Морису*“ помогне у раду на легендарном „*Таличном Тому*“, наравно као непотписани и неименовани асистент много познатијег колеге! Једина препрека била је то што се од Кокана захтевало да се пресели у Француску, што он због болести своје мајке није прихватио и о чему је при крају свога живота са сетом говорио. Објављивао је, као у то време ретко који српски стрип цртач, у Хрватској и Словенији, а такође је требало да црта и лиценци лик Тарзана за новосадског издава – ситуација које се потом искомпликовала свакако не Кокановом кривицом. Кокан је до краја живота остао киван на ту издавачку кућу, како је он то видео, показане непрофесионалности – један од његових кључних принципа у животу и раду био је професионализам. Преузете обавезе и договорени рокови морали су бити по сваку цену испоштовани; то је за Кокана било питање части и интегритета, и ту није смело ни могло бити икаквих изговора ни оправдања.

Постојала су три пројекта која је веома желео да уради и спремао се да им се у потпуности посвети чим му одлазак у пензију буде оставио слободна преподнева, будући да су сва три пројекта била јако амбициозна. Желео је да у стрипу обради „*Софку*“ *Боре Станковића*, стрип који је према сведочанству друга из школе и академског сликара Драгана Јовића Лисца радио још за време школовања у Нишу крајем четрдесетих година прошлог века и стрип који је према сведочанству Срећка Јовановића и био заслужан за почетак његове каријере у Дечјим новинама. Привлачила га је и идеја да уради стрип о епопеји српске војске у повлачењу преко Албаније у Првом светском рату, под називом „*До пакла и назад*“, и већ је

био унутар Школе стрипа коју је водио, одабрао асистента за тај пројекат. На крају, хтео је да захвати дубље испод површине коју је осамдесетих загребао стрипом „*Краљица Хат*“ у хрватском „Нашем стрипу“ и уради један свеобухватни стрип посвеће својој давнашњој фасцинацији, старом Египту.

У предузимању првог корака ка реализацији тих пројеката донекле га је спречила идеја да своје нагомилано знање и искуство на пољу стрипа подели са другима – нешто што му је, као младом наставнику, било из идеолошких разлога ускраћено и за чиме је жалио. Не чуди, зато, младићка снага и ентузијазам којим је ту своју идеју спровео у дело одлучивши 1995. године да се врати својим педагошким почецима и помогне младим заинтересованим за стрип да начине своје прве, друге, и све следеће кораке у бављењу стрипом... Одлучио је да покрене Школу стрипа, другу на сцени тадашње Југославије. Био је то његов начин да у једно кризно и на сваки начин мрачно време помогне своме граду, и учинио је то на једини начин на који је знао – својим знањем, искуством, те оним чега никада није имао довољно, временом. Једини услов који је поставио спонзорима школе (новооснованој ТВ Лесковац, лесковачком недељнику *Наша реч* и *Дому културе*) био је да школа буде за сваког полазника апсолутно бесплатна, а да би олакша спровођење таквог револуционарног концепта, одрекао се и своје плате! Када су спонзори, у обавези да полазницима школе обезбеде цртаћи прибор и папир, и ту затајили, Кокан је исправа доносио свој сопствени папир, а потом и отворио врата свога стана и своје кућне библиотеке сваком заинтересованом за додатне лекције.

Управо тамо смо сви ми, ученици Школе стрипа, од њега научили да се важне ствари не гурају на ивицу кадра, да свака нацртана ствар има своју дебљину, како се по потреби може попунити кадар шрафиром који не представља ништа конкретно „*а изгледа као нешто*“...

(...) Научили смо ште је скромност (Кокан за живота никада у Лесковцу није имао ниједну самосталну изложбу), шта је поштење према себи, али и према другима (*за себе стари мајстор никада није говорио да је уметник, већ пре свега занатлија*) како према себи тако и према другима, шта је посвећеност (и тешко болестан, Кокан је у крило стављао цртаћу таблу и постигао рокове које му нико при чистој савести не би замерио да их у том стању пробије)... Да ли некога уопште чуди то што је по његовој смрти лесковачка Школа стрипа добила име „Никола Митровић Кокан“ и што награда која се већ тринаест година додељује на најстаријем стрип фестивалу бивше СФРЈ, балканским смотрама младих стрип аутора, зове по њему?

Како другачије да се захвалимо некоме ко нас, сем несумњиво битним цртачким лекцијама, научио оним што је важније – животним?

III

Тренутак када излази монографија „Лесковачки стрип 1950-2010“ у себи носим три важне годишњице. Једна је 60. година од почетка бављења стрипом Николе Митровића Кокана (1933-1997) пошто по његовим изјавама знамо да се пресудна фасцинација стриповима десила у лето 1949. године, а по изјавама вршњака знамо да им је већ 1950. показао прве табле. Друга годишњица је пола века од првог Кокановог представљања на савезном нивоу, 1960. године. Трећа годишњица је десетлеће и по од оснивања Школе стрипа која данас носи Коканово име. Зато направимо један мали времеплов шетњи и погледајмо како се тај надимак „Кокан“ у јесен 1960. године одомаћио од Вардара па до Триглава.⁶⁰²

Период од 1957. до 1960. је време прве успешне послератне обнове домаћег стрипа у до тада незгодној идеолошкој атмосфери. Поред Плавог вјесника, Кекеца, Дечјих новина и Малог јежа, постојала су и краткотрајна, данас заборављена издања, али са утицајем на стрипску историју. Једно такво је и београдско-љубљански магазин *Мајин стрип* који је излазио 1960. и 1961. године у 34 броја.

(...) Творац партизанских проповести „*Последњи непријатељ*“ био је Лудвиг Фишер, вестерна по сценарију Радомира Дуде Милосављевића (1930-1988). „*Обрачун у Сан Крику*“ Јован Стојановић (псеудоним (John Radley), авијатичара „*Плаве патроле*“ Мирослав Цветковић („Mike Flowers“), а „*Партизанских прича*“ Никола Митровић. То је било прво Коканово остварење које је видело публику у целој СФРЈ.

„*Партизанске приче*“ су излазиле у наставцима, већином на једној страни, у бројевима од 19. до 31. Мајиног стрипа, а укупно је изашло 15 табли. По потписима види се да су цртане 1960. (вероватно у другој половини године) и 1961. године (вероватно почетком). Коканов стрип је најављен моћно, преко целе последње стране у 18. броју. Имао је истакнуто, а понекад и ударно место у листу – можда као идеолошку заштиту од антисрпских комеса – а добио је и насловну најаву у 21. броју.

Радња стрипа је смештена близу Дервенте, у севернобосански, посавски крај. У српском селу Брезовица, старина *Дињар* и његова унука *Весна* угрожени су усташким и немачким погромима, тако да се прикључују партизанима у планинама. Али није то крај њиховим мукама, које ће се за неке ликове завршити у епској трагедији. Сама прича је вешто заснована и има све елементе потребне за емпатичност и узбуђено ишчековање разрешења. У финим мелодрамским нијансама и свакодневним детаљима осећамо и утицаје тадашње модерне прозе, нарочито Бранка Ћопића.

(...) Смемо претпоставити да је „Мајин стрип“ наставио да излази Кокан би сигурно био његов средишњи стваралац.

⁶⁰² Зоран Стефановић, Пола века од Коканових „Партизанских прича“, Лесковачки стрип 1950-2010, (приредио Марко Стојановић), стр. 24.

Лесковачка школа стрипа, која данас носи назив „Никола Митровић Кокан“, почела је са радом 29. маја 1995. године у тадашњем Дому културе „Жика Илић Жути“ (данашњи „Лесковачки културни центар“). Отварању школе претходила је изложба „*Седам величанствених*“ у којој су се лесковачкој публици представили афирмисани стрип цртачи града на Ветерници. Први предавачи у Школи стрипа били су познати лесковачки стрип аутори *Никола Митровић Кокан* и *Мија Кулић*, који су у почетку предавали групи од шездесетак полазника. Због несугласица са тадашњим руководством Дома културе, које није испуњавало предузете обавезе, прво Кокан а онда и Мија, напуштају школу стрипа. Већ на јесен 1995. године предавање у Школи стрипа, силом прилика, преузима бивши ученик школе, тада седамнаестогодишњи *Марко Стојановић*, који у њој предаје и данас. На позив Николе Митровића Кокана, који је до своје преране смрти октобра 1997. године, наставио да подржава ученике Школе стрипа и да их држи својеврсне консултације у свом стану, 1996. године Стојановићу се, као предавач у Школи стрипа, придружује млади, али већ доказани лесковачки стрип аутор *Срђан Николић Пека*. Николић је учествовао у свим најважнијим активностима Лесковачке школе стрипа у којој је, са четворогодишњом паузом, предавао до септембра 2011. године, када га је прво заменио Александар Љубић, а потом и академски графичар Милош Цветковић (обојица бивши ученици Лесковачке школе стрипа). Цветковић и данас, са Стојановићем, води Лесковачку школу стрипа, уз активну помоћ Ивана Стојановића Фикија и Александра Анђелковића.

У оквиру Лесковачке школе стрипа 1996. године настао је и стрип часопис „*Арсенал*“, у то време једини стрип часопис у тадашњој Југославији, који су покренули и уређивали *Марко Стојановић* и *Срђан Николић Пека*, да би убрзо, након другог броја, уредничку палицу часописа у потпуности преузео Николић. Изашло је шест бројева „Арсенала“.

На лето 1998. године, по Стојановићевој замисли, Лесковачка школа стрипа на челу са Стојановићем и Николићем, покреће „*Балканску смотру младих стрип аутора*“, данас најстарији и најмасовнији (654 учесника из 22 земља на 15. Балканској смотри младих стрип аутора 2013. године) стрип фестивал на простору бивше Југославије, од тридесетак данас постојећих.

У оквиру манифестације додељују се меморијалне плакете „Никола Митровић Кокан“ за најбољег младог балканског стрип цртача, сценаристу, илустратора и теоретичара стрипа, као и најстарија награда за допринос српском стрипу у Србији. На фестивалу се, сем тога, великом изложбом представља и нека од националних сцена Балкана, па су тако до сада Лесковчани имали јединствену прилику да у свом граду виде изложбе стрипа Републике Српске, Бугарске, Румуније, Хрватске, Црне Горе, Словеније, и Македоније. Фестивал и данас организују превасходно Николић и Стојановић, уз сарадњу Милоша Цветковића и Ивана

Стојановића Фиџија, уз помоћ града Лесковца и компаније Актавис, а без готово икакве подршке Министарства културе и информисања Републике Србије.

Лесковачка школа стрипа је од свог настанка организовала преко око четрдесет изложби стрипа и карикатуре у Лесковачком културном центру, Народном музеју и Школи за текстил и дизајн, као и групно излагала у Чачку, Шапцу, Крагујевцу, Зрењанину, Београду, Нишу, Зајечару, Ваљево и Крушевцу.

У оквиру школе стрипа, покренута је и едиција „*Лесковачки стрип*“, јединствена на простору Европе будући да ни један други европски град нема стрип едицију посвећену стваралаштву његових грађана. Сама едиција данас броји три издања: „*Лесковачки стрип 1950-2010*“ *Марка Стојановића*, „*Бест оф Боцко*“ *Миодрага Величковића Мивела* и „*Кики Рот*“ *Николе Митровића Кокана*. У припреми су и издања Срђана Николића Пеке и Мије Кулића, за која, на жалост, ове године нису одобрена средства града Лесковца и Министарства културе и информисања Републике Србије, па је ова изузетно ретка едиција тиме принудно паузирана...

Лесковачка школа стрипа одржала је више јавних часова цртања за ученике и наставнике односно професоре бројних основних и средњих школа у Лесковцу, а узела је учешћа и у бројним манифестацијама намењеним младима... Лесковачка школа стрипа излагала је групно у Чачку, Шапцу, Крагујевцу, Зајечару, Београду, Нишу, Крушевцу, Ваљево, Зрењанину и, наравно, у Лесковцу. Ученици школе стрипа „*Никола Митровић Кокан*“ објављивали су своје стрипове, илустрације и текстове у бројним магацинима широм Србије, али и Македоније, Хрватске, Босне и Херцеговине, Румуније, Велике Британије и Француске. Ученици школе стрипа вишеструко су награђивани на разним конкурсима и фестивалима у Србији и Македонији. Сама Лесковачка школа стрипа групно је награђена на 11. Међународном салону стрипа у Велесу 2013. године.

У другој најстаријој школи стрипа на Балкану тренутно наставу, понедељком и петком, на 18 до 20 квадрата, у поткровљу Лесковачког културног центра похађа тридесетак полазника од 7 до 27 година, при чему је упис нових полазника стално у току.

(...) Многи од њих постали су дипломирани сликари и графичари, дизајнери, рестауратори, аниматори, илустратори, архитекте, мајстори тетоваже, стрип теоретичари, новинари као и објављивани и награђивани стрип цртачи – што је резултат на који би и сам преминули доајен српског стрипа, чије име школа стрипа носи, сасвим сигурно био поносан...⁶⁰³

⁶⁰³ Текст, који преносимо уз незнатна скраћења, објављен је 2013. у Новој Нашој реч и босанскохерцеговачком часопису *Parabellum*. Аутор је желео да буде потписан иницијалима М.М.

БОГОЉУБ Т. МИХАЈЛОВИЋ

I

Они који помно прате дешава и хаику песништво добро знају да су наши ствараоци одмах уз песнике Јапана где је хаику и настао. Породици домаћих хаиђина придружио се и пензионисани официр ВЈ Богољуб Т. Михајловић. Мада стихове пише још из гимназијских дана „Свирале ветра” је његова прва објављена збирка песама (Књижевна заједница В. Видаковић, Ниш 1997).⁶⁰⁴

II

СВИРАЛЕ ВЕТРА - Први читање збирке нам открива Михајловића као песника који уме на прави начин да урони у живот и природу. Одмах затим уочавамо да аутор као сваки добар хаиђин поседује неопходну искреност у изражавању што је итекако битно за ову врсту песништва.

*„Пулољак руже
јутрос је процветао
радост у бапти.”*

Хаиђин памти или бележи слику на лицу места, то јест, сада. То чини и Михајловић трудећи се да у запажању и нарочито у бележењу буде веродостојан.

Његова преокупација је дрво – на шта указује сам назив циклуса у збирци „Стабла дрвореда”, „У лишћу бреза” и „Гране јаблана”. Знамо да дрво грана, расте, листа, цвета, да рађа плодове, да крије птичја гнезда, да гори, да... То је довољан разлог за нашу пажњу а у хаику песнику да и не говоримо. Аутор „Свирале ветра” чува у свом сећању а нама поклања предивну слику:

*„Јутарње сунце
на грану дуда села
бела гугутка.”*

Јутарње сунце својим помирљивим зрацима најављује дан. Крошња дуда је видљива. По изласку сунца та се видљивост из часа у час повећава. Посматрач постаје све радозналији. Можда се на тренутак грана дуда зањихала и он је на тој грани запазио гугутке. Да се то догодило у току дана, слика не би била тако упечатљива као у том тренутку. Хаику стих и јесте зато да забележи на најбољи могући начин најлепши тренутак.

⁶⁰⁴ Д. Т. Адски, Веродостојна поетика, приказ: Богољуб Т. Михајловић: „Свирале ветра”, Књижевна заједница В. Видаковић, Ниш 1997, Помак, Лесковац, бр. 6, јануар – март 1998, стр. 32.

Аутор се не дружи увек метрике 5:7:5 али то прекорачење у слоговима не смета јер је по правилу било неизбежно као и умањење слогова. У већини случајева присутна су сва четири елемента драматике: простор, време, предмет и наравно аутор, али без свог ја, већ је он присутан изоштреним чулима:

*„Бисери неба
падају на стасале
уздахе ражи.”*

Да се наслутити да Михајловић осећа за хаику стих треба имати ваљани разлог па га написати:

*„У капи росе
пева јутарња светлост
дан на видику.”*

Грех је не забележити овакву слику. Овде кап росе није у контексту симболичког поимања већ је оно што јесте – кап росе. Јутарња се светлост прелама у тој сићушној чистоти а посматрачу се чини да она од радости због сусрета са таквом невинашћу и чистотом пева. Наравно, сусрет сунца и росе, истински најављује да је дан на видику.

Прва збирка Богољуба Т. Михајловића у сваком случају завређује нашу пажњу.

Он пева у песми „Туга“:

*Поспани облаци лутају ивицом
зоре.
Раздање у камену
јеца.
Туга се уселила у
очи.
Провалија дана скаче
празниним
безнађа.⁶⁰⁵*

⁶⁰⁵ Богољуб Михајловић је не тако ретко присутан у лесковачкој периодици. Његове песме објављиване су у Помаку, али и у Лесковчанину, Освиту и Нашем стварању. Он је један од најуспешнијих песника ове врсте поезије у Србији и добитник бројних награда на међународним конкурсима. *Напомена:* Избор из његовог стваралаштва у посебном делу ове књиге.

ЈОВАН ЈОЦА МИХАЈЛОВИЋ

I

Име Јована Јоце Михајловића, по ономе што је у родном Лесковцу радио и урадио, стварао и створио, мислио и осмислио, до његовог одласка из Лесковца 1957. године, и после тога, до кобног дана, убележено је у летопис скоро свих организација из области културе и образовања Лесковца. Име Јоце Михајловића може се прочитати на страницама угледних листова и часописа до публикација енциклопедијског карактера. Сусрећемо га, такође међу истакнутим научним радницима, књижевницима, публицистима, на бројним научним скуповима, књижевним манифестацијама, конгресима фолклориста Југославије. Јоца Михајловић је човек који је, свим оним што је написао и потписао, наумио и остварио за протекле четири деценије – прерастао у чин, у дело, у домет стваралачке истрајности.⁶⁰⁶

Занимљивим саопштењима Јоца Михајловић је учествовао на свим конгресима Савеза удружења филкориста Југославије од 1976. године (Славонски Брод, саопштење „Карневал у Лесковцу“) од 1987. године, октобра у Тузли, саопштењем „Трагом Вука Караџића у Војводини“. Јоца Михајловић је био члан Друштва књижевника Војводине, члан Удружења новинара и члан Савеза фолкориста Југославије.

Јоца Михајловић је рођен 6. јануара 1924. године у Лесковцу где је завршио средњу техничку текстилну школу. Студије македонског и српскогхрватског језика и југословенске књижевности завршио је на Педагошкој академији у Скопљу и на Филозофском факултету у Новом Саду. Радни век Јован Јоца Михајловић почео је као техничар у текстилној фабрици „Црвена звезда“ у Лесковцу. Био је наставник у Средњој пољопривредној и Мешовито-стручној школи у Лесковцу. Једно време је био уредник, лектор и коректор листа „Наша реч“ и штампарског предузећа „Напредак“ у Лесковцу.

По одласку из Лесковца запослио се у ОШ „Владимир Назор“ у Петроварадину, а убрзо је постављен за референта информисања Среског одбора ССРН Нови Сад. Био је новинар Радио Новог Сада и главни и одговорни уредник часописа „Гласник“. Са дужности секретара идеолошко-политичке комисије Среског одбора ССРН Новог Сада, из здравствених разлога, Михајловић је пензионисан 1. јануара 1965. године. Скојевац, учесник НОР-а од 1941. године, ратни војни инвалид... Романтичар, трагалац, лиричар, истраживач, одмерени научни радник и стрпљиви бележник свега вредног из народа народу завештаног. Био је један од оних скромних људи који никада нису говорили о томе како су изгубили здравље борећи се за ову нашу заједницу. И није било

⁶⁰⁶ Т. Н. Цветковић, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 180.

организације која му за испољену активност није доделила своје признање: добио је тачно 109 признања, од ордена и одликовања до плакета, повеља, захвалница и других вредних одличја за пет деценија деловања у Лесковцу и Новом Саду.

%

Михајловић је био сарадник Речника личних имена код Срба, зборника „Прилози проучавању језика” и „Дијалектолошког речника Војводине”, Института Филозофског факултета у Новом Саду за југословенске језике, Речника српскохрватског књижевног и народног језика Института за српскохрватски језик САНУ, „Енциклопедије Војводине”, „Зборника народних хероја Југославије” (II и III издање), Споменице просветних радника Србије палих у НОР-у. Био је и сарадник „Лесковачког зборника”, часописа „Наше стварање” и листа „Наша реч”. Последњи прилог у „Нашој речи” објавио је 1984. приликом 40. годишњице излажења листа. Иначе, сарађивао је са више од 40 листова и часописа и радио и ТВ станица широм земље. Почев од 1947. објавио је неколико хиљада прилога и то углавном из области просвете, књижевности, фолклора, из историје НОБ-а, лингвистике и културе уметност народа и народности Југославије. Од великог броја студија и чланака навешћемо следеће: „Бата Тимчина писма из Лесковац” (Јез, 1952. до 1954. године). „Шест деценија КУД „Абрашевић”, „Надимци Лесковчана”, „Лесковачке изреке”, „Епика Јабланице”, „Лесковачке пословице”, „Топоними и микропоними у Лесковцу”, „Пословице и изреке у Војводини”, „Војвођански бећарац данас”, „Ромске умотворине”

%

Михајловић је објавио збирку песама „Раскалашне кише” (1969), потом књигу романсираних биографија знаменитих људи „Неувели откоси”, а у издању Народног музеја у Лесковцу, дијалектолошку студију „Лесковачки говор” (1977). Запажена му је и књига „Прилози проучавању васпитања и образовања НОБ и револуције Војводине” (1981). У рукопису, припремљено за штампу, остало је неколико вредних дела.

Одликован је: Орденом за храброст, Орденом братства и јединства са сребрним венцем, Орденом рада са златним венцем, Орденом заслуга за народ са сребрним венцем. Добио је и Октобарску награду Лесковца, диплому Дома културе у Руском Крстуру, Повељу скупштине Црвеног крста Југославије, Захвалницу Народне библиотеке „Радоје Домановић” у Лесковцу и друга признања.

Јован Јоца Михајловић умро је 1. фебруара 1988. године, а сахрањен на Градском гробљу у Новом Саду.⁶⁰⁷

⁶⁰⁷ У име Лесковца и Лесковчана, које је неизмерно волео, о којима је с љубављу причао и писао, опростио се Томислав Н. Цветковић, његов велики пријатељ и најбољи познавалац његовог живота и рада.

II

ЛЕСКОВАЧКИ ГОВОР - Говор Лесковца и његове околине спада у оквир призренско-јужномо равског поддијалекта, који са сврљишко-заплањским и тимочко-лужничким сачињава призренско-тимочку дијалекатску зону, односно групу говора српског језика.⁶⁰⁸

%

Јужноморавски говор представља интересантну и поучну слику постанка многих дијалеката Балканског полуострва. Таквих говора на Балканском полуострву има више него што се мисли. Они се развијају и сада, на наше очи... У овом дијалекту, ако га разгледамо са чисто језичке тачке гледишта, можемо констатовати неколико дијалекатских таласа.⁶⁰⁹

Пошто се Лесковац налази у средишњем делу територије призренско-јужноморавског поддијалекта, али и врло близу јужног дела сврљишко-заплањског поддијалекта, разумљиво је да ће се у његовим карактеристицама сусретати утицаји ове близине.

Уосталом, многе особине јужноморавског говора показују да је у њему у различита времена било „подмлађивања”, уношењем свежег, новог материјала из околних дијалеката. Поред тога, суседство околних говора условило је извесну сличност њихове лексике, фразеологије и синтаксе са говором Лесковца и околине, при чему је овај тип говора потпуно сачувао своју српску штокавско-екавску карактеристику.

%

Вишевековни боравак Турака у овим крајевима такође је оставио траг у лесковачком говору, као што ће се касније у ово раду и показати. И на крају, померање становништва, изазвано низом историјских догађаја, развој степена јачине и разних изражаја, условило је процесе неусклађених супстратних слојева и укрштање дијалекатских типова и појединих изоглоса. Лесковац од свега тога није био заштићен, углавном због свог географског положаја. Лесковачком говору, као и осталим говорима призренско-тимочке говорне зоне, припада посебно место у оквиру штокавске области. Ови говори се оштро издвајају у два правца: већим бројем архаизама и, нарочито, низом иновација које иначе нису обичне.

Као насељено место, Лесковац се помиње још у XII веку. Византијски цар Манојло Комнен је најмлађем сину жупана Завиде, Немањи, покло

⁶⁰⁸ Јован С. Михајловић, Лесковачки говор, Библиотека народног музеја, књига 24, Лесковац 1977, стр. 5. Напомена: У Уводу, аутор пише: За овај рад, замишљен као прилог науци о језику, определио сам се после читања Говора Јањева од професора др Миливоја Павловића, а са широким ослонцем на рад професора др Александра Белића и уз дијалекатска расправљања од стране професора др Михаила Стевановића, др Павла Ивића и др Бранка Милетића. Професору Миливоју Павловићу дугујем посебну захвалност што ми је рад прегледао и изразио своје мишљење да би га требало објавити. Захвалан сам и на помоћи коју су ми указали доцент др Јован Кашић и мр Мате Пижурница. Књигу је аутор посветио сенима драгог и поштованог професора др Миливоја Павловића. Уредник књиге био је Хранислав Ракић, а рецензенти су др Драгољуб Петровић, др Момчило Златановић и Томислав Н. Цветковић, књижевник

⁶⁰⁹ Александар Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, Београд 1905, Увод, стр. LXIII

нио Дубочицу, предео око данашњег Лесковца, говорећи: „Теби буди и потомству твојему по теби, ни с ким у заједници, ни са мнош, ни са сродницима мојим по мени.⁶¹⁰

Од тада, 1159. године, Лесковац је остао у држави Немањића, затим под турском влашћу, и ослобођен од Турака 1877. године. Скоро од самог оснивања је Лесковац био већа насеобина. У XIV веку, на пример, био је станица за караване. Дубровник је с Лесковцем имао трговинску везу још у XV веку.

Учествовао је Лесковац са својим људима у свим бунама и устанцима српског народа, цветао и сиромашно. Са његовом националном и економском историјом развијао се и његов говор. Отуда извесне унутрашње разноликости језичког развоја.

По ослобођењу од Турака 11. децембра 1877. године, према првом попису насеља „варош Лесковац има: српских 1785, јеврејске 32, турских 115, осим тога (близу) 700 кућа од Турака који су одбегли.⁶¹¹

%

Закључак - У склопу призренско-јужноморавског поддијалекта налази се и лесковачки говор. Он се простире, отприлике, до села Брестовца према северу, до села Пискупово, Власотинца и Грделице на југоистоку, али „не источније од пруге која везује Рамни Дел и Купиновицу.⁶¹² и до Ћеновца и Бублице са западне стране. Обухвата сливове река Ветернице, Јабланице, Вучјанке и Власине.

Ову територију, која је улазила у нешто ширу област некадашњег лесковачког среза, реорганизованог шездесетих година, насељава око 150.000 становника. Имајући у виду архаизме и иновације као значајну групу особина лесковачког говора, треба да их као такве у прегледу нагласимо.

(...) Језички фонд лесковачког говора (лексика), можда више него других српских екавско-штокавских говора призренско-тимочке дијалекатске зоне, одликује се позајмицама из турског језика. Општи тип је објашњив географским и другим условима.

Данашњи говор Лесковца и околине није у потпуности онакав какав је био пре 100, 200 и више година. Он се понечем разликује и од говора који је испитивао проф. Александар Белић.

У књизи Јована С. Михајловића „Лесковачки говор“ налази се и речник мање познатих речи. Укупно их је нешто више од 900. За илустрацију, ево неких примера.⁶¹³

⁶¹⁰ Старе српске биографије, стр. 33.

⁶¹¹ Етничке карактеристике лесковачког краја у време ослобађања од Турака 1877/78, с. 25.

⁶¹² Дијалекти источне и јужне Србије, Увод, стр. ХСVI, пасус 2.

⁶¹³ *Напомена Д. Коцића*: Ј. Михајловић је укупно издвојио: под А – 22 речи; Б – 56, В – 27; Г – 36; Д – 53; Ђ – 1; Е – 14; Ж – 13; З – 37; Ћ – 16; Ц (из техничких разлога не може правило да се обележи знаком: пример, цвери, па приближно га обележавамо Ц) – 16; И – 29; Ј – 17; К – 68; Л – 19; Љ – 6, М – 42; Н – 57; Њ – 4; О – 66; П – 94; Р – 27; С – 85; Т – 51; Ћ – 37; Ф – 10; Х – нема ниједан пример; Ц – 7; Ч – 15; Џ – 2; Ш – 17 и *јат* – 1 (*рмбам* – радим без одмора, „ропски“).

А: *аир* ар. корист, доброта; *акл* тур. памет, мозак, разум; *алиште* турц. чудо, поруга, призор, несрећа; *алосија* им. прождрљивац; *аљинче* им. хаљина; *аран* фиг. честит, добар; *арно* прид. ср. р. добро; прил. добро;

Б: *баја*, бата, баци хип. брат; *бајгим* турц. (ко)бајаги; *баница* окрњени облик им. гибаница одомаћен на селу (у граду пита); *бањање* им. купање; *бас* пратња, друштво (Прија му бас); *бача* башта, вођњак, повртњак; *бе* бејак; *бев* бејаху; *бија*, *-ја* пом. гл. био; *бричен* бријан, обријан; *бује* им. буве; *буковина* фиг. неотесанко, простак; *бутне* гл. гурне, увуче;

В: *виђување* им. виђење, посета; *врови* мн. им. врхови; *врс* им. узраст; *врћа* гл. враћа;

Г: *ги* енкл. их; *глеј* импер. гледај; *гора* планина; *госпоцки* господски, отмено; *дава* гл. даје;

Д: *длибина* дубина; *довден* доведе; *дођува*, ја гл. долази; *доклен*, а прил. Докле; *доктур* доктор, лекар; *другачке* им. мн. другарице; *дувар* (перс.) зид; *дмно* прил. давно;

Е: *ебаница* (пер. тур.) незнанац, несрећник; *ев(е)* ево; *ега*, *егда* синт. ваљда ће, да би, не би ли; *едва* прил. једва; *ел*, *ели* или; *ене* ено;

Ж: *жал* жалост, јад; *жмије* гл. жмури;

З: *зајутро* прил. рано јутро; *зајучер* прил. прекјуче; *залупајка* им. будаласта особа; *заорује*, фиг. не мирује; *заповића* заповеда, наређује; *затојаја* запевао; *засеја* засео; *зацепотина* спадало, неозбиљна особа; *зачс* зачас, у тренутку; *зорле* прил. силом; *зл* зао; *звирка* рупа;

И: *играв* играју исписник им. истогодишњак, вршњак; *ич* (пер. и тур.) имало, ништа;

Ј: *јуже* им. уже; *јем* скр. једем; *јутре* сутра; *јучер*, *-ке*, прил. јуче;

К: *кадр* (ар.) могућан, способан, *казување* приповедање, прича излагање, *кво* модиф. зам. какво, *кове* гл. кује, *крошња* корпа, *куга* кога; *кује* шта, *куково лето* прил. никад, *кд* прил. кад, а, *лојзе* виноград; *лк* лак;

М: *маз мас* маст; *Марава* Морава; *мачуга* мотка, батина; *мешина* стомак; *млого* много; *мртви* мртвац, леш; *мгла* магла;

Н: *наврни* импер. наврати; *надвивав* надјачавају; *на њи* дат. њима; *на њум* инстр. ј. њој; *на сви* зам. свима; *неје* није; *несте* нисте; *ники* неки; *ноћом* прил. ноћу; *ноћс*, *-ке* ноћас;

Њ: *њигов* његов; *њо(ј)ан* њен; *њум*, *на њум* дат. њој;

О: *обален* оборен; *обукло* одећа и рубље; *овденак* прил. овде; *овуј* ову; *огњ* огањ, *ватра*; *освем*, *освен* осим, сем; *оточ*, *-ке*, мод. прил. малопре;

П: *паднуја* пао; *пошеја* гл. пошао; *потам* прил. тамо, подаље;

Р: *праји* гл. прави, израђује; *пустосује* гл. куне, клетвом жели да нешто или неко опусти, остане сам;

Р: *работи* гл. ради; *рана* им. храна; *раним* гл. храним; *распаранда* им. особа у ритама; *рове* гл. завија, плаче;

С: *сас с*, са; *седеја* гл. седео; *слунце* им. сунце; *стијев* гл. спавају; *суни* гл. сипај, пружи; *сс*, *с*, предлог с, са;

Т: *таја* зам. та; *такој* прил. тако; *тија* зам. ти; *триес* тридесет; *трупка* удара ногама; *тј* тај; *ткв* такав;

Ћ: *ће* *ћеш*, хоћеш да; употр. *ће* доћеш – доћи ћеш?;

У: *утаја* ујео; *умреја* умро; *фалиа* хвалио; *фурња* пекара;

Х: У лесковачком језику ни једна реч не почиње овим словом (*Напомена*: Јована С. Михајловића);

Ц: *цепен* *цепан*, није цео; *цивор* прид. најкиселији;

Ч: *човечиште* пеј. им. човек; *чукъав* гл. лупају; *чк* (*чг*) чак;

Џ: *џембосаја* г. затурио;

Ш: *шес* бр. шест; *шће* мод. шта ће; *шпну* гл. шапну;

Џ: *цепен* *цепан*, није цео; *цивор* прид. најкиселији;

Ч: *ча* мед. чича, *чешире* чакшире, *човечиште* пеј. им. човек, *чукав* гл. лупају;

Џ: *џамбосаја* гл. затурио, *џопче* им. део одеће (сви примери);

Ш: *шатка* пловка, *шашко* им. шашавко, *шљака* - *ница* шамар;

б: *б'рмбам* радим без одмора „ропски”

%

НЕНАСИТНО ОКО - Узели кантар па на тасови турили око, с једне стране, а с друге у тас метнули камен. Али, око претежало. Да измерив тачно, турили гвожђе. Па око претегло. Онда мећали дебела дрва да би изравњали. Опет око претежало. Напоследак метнули шаку земљу, и земља претегла, а око – победено.⁶¹⁴

КО ЈЕ ПО ЈАК? - Препирали се ђавол и Циганин ко је по јак, па ђавол и искубаја дрво из земљу. А Циганин се ваћа за јуже које носи око појас да врже „десетину дрвећа” – кој ће се маје сас једно. И ђавол рекја: „Добро де, ти си по јак!”

СИРОТИЊКА - Њекња Денча прекараја троја кола рогови и зарадеја триес иљаде, а ја рмбам по цел дн па живим на прекаротину ко мој татко.⁶¹⁵

⁶¹⁴ Примери лесковачког говора из књиге Јована С. Михајловића, стр. 73-74. *Напомена*: Овде није обележен акценат. Иначе, сва три поддијалекта призренско-тимочке дијалекатске зоне, па и лесковачки говор, имају само један акценат. То је један тип акцента, експираторан по карактеру, без обавезних квантитативних или тонских обележја, чији изговор може варирати трајањем и тоном само у зависности од реченичне интонације. Код свих речи, без обзира на број слогова и граматичку врсту, акценат се налази на последњем слогу. Међутим, закључак да у лесковачком говору акценат стоји увек на последњем слогу не би био ни потпун ни тачан, јер нагласак налазимо и на осталим слоговима двосложних, тросложних и вишесложних речи, (видети опширније стр. 28).

⁶¹⁵ Јован Јоца Михајловић је био не само изванредан познавалац лесковачког говора, него је и одличан приповедач, песник, есејиста и педагог. Његов живот и рад смо потанко представили у посебном делу студије „Лесковачки писци и њихово доба”¹⁴. Може се сматрати да је Михајловић по много чему занимљива личност међу ствараоцима не само у Лесковцу, него и на читавом југу Србије. Због тога је међу пријатељима уживао велики углед, а стручњаци су посебно ценили његов истраживачки рад. Иначе, за писање „Лесковачког говора” Михајловић је користио богату литературу, као што су радови проф. Александра Белића, Павла Ивића, Бранка Милетића. Миливој Павловића, али и књигу завичајних стваралаца Хранислава Ракића и др. „Лесковац и околина”, Лесковац 1961.

МИЛАН МОМЧИЛОВИЋ

I

Милан Момчиловић је рођен у Јабуковику (1952), општина Црна Трава. Живи у Лесковцу. Завршио је Учитељску школу у Неготину и Факултет политичких наука, новинарски смер, у Београду.

Као новинар, радио је у војном листу „Народни борац” у Сарајеву, Радио Лесковцу, Радио Сокобањи, лесковачкој „Нашој речи”, где је једно време обављао дужност директора и главног и одговорног уредника. Од 1989. године стални је дописник Политике из Лесковца. Сарађивао је са другим редакцијама. Поред осталих, добитник је награде из Фонда „Алекса Маркишић”. Песме пише из студентских дана. Објављивао је у часописима и преко радио-станица.⁶¹⁶

Нишка Градина му је 1996. године објавила збирку песама „*Вече над Лесковцем*”. Од пре неколико година, Момчиловић је дописник Политике из Ниша.

II

ВЕЧЕ НАД ЛЕСКОВЦЕМ - Дубока прожетост завичајним поднебљем југа Србије је основна особеност певања Милана Момчиловића првом песничком збирком „*Вече над Лесковцем*” доследно исказана. Ако је завршни циклус доследан поетској традицији његовог родног краја (Црна Трава), претходни циклуси саображени су путевима његовог песничког присуства.

„*Вече над Лесковцем*” – судећи по збирци истоветног наслова – делује потребом за сањарењем којим је изузетна песничка фантазија обликовала један лични космос, поредак ствари у коме претежу тамне стране живота.⁶¹⁷

%

Збирка има следећа поглавља: На растанку, Путовање, Из трена у трен, Ту је мој дом, Повратак.

%

Милан Момчиловић се ретко оглашава песмама, али када то чини, показује несумњив песнички таленат. Његову једину збирку песам „*Вече над Лесковцем*” сви критичари, добри зналци лесковачке литературе, оценили су као зрео песнички израз. Нажалост, после те невелике песничке збирке, Момчиловић се није оглашавао новим књигама, али се готово редовно појављивао у лесковачкој периодици. Највећи број песама

⁶¹⁶ М. Момчиловић, *Вече над Лесковцем*, Градина, Ниш 1996, стр. 48.

⁶¹⁷ Рецензија објављена у књизи *Вече над Лесковцем*, Градина, Ниш, 1996. Главни уредник издања Саша Хаџи Танчић, познати књижевник из Лесковца.

из ове збирке нашле су место у Освиту, лесковчаком часопису, који је од самог зачетка, до последњег броја, уредио Саша Хаџи Танчић.

Хаџи Танчић, који је био и уредник збирке песама „Вече над Лесковцем” (Градина, Ниш 1996), изабрао је заиста понајбоље Момчиловићеве песме – њих десетак – и то је, сем ретких изузетака – најобимнији одабир песничког стваралаштва лесковчких аутора заступљен у Освиту, што указује колико Саша Хаџи Танчић вреднује стваралачко умеће овог некадашњег песника.

%

Милан Момчиловић је врло озбиљно закорачио у просторе поезије. И он, под Хисаром, истрајава дане и песнички осмишљава живот у граду. Његове песме су израз сумњи и непристајање песника на овоземаљско сивило, на свакодневну монотонију и сва могућа отуђења. Свестан је оних дана када је принуђен да води жучне обрачуне с двојником, да му се исповеда и да се истовремено обрачунава са њим. „Суманута јава открива недоглед” – вели песник. А недоглед је, знамо, и чешња и загонетка, и недодир и неспокој. Прилично култивисани израз, ова поезија има своју будућност и нужно је истрајати и не угасити се пре но што песма избори право на властиту судбину, јер, чињеница је да између рођења и смрти непрекидно тражимо смисао живота, али и смисао песме.⁶¹⁸

%

У краткој, али заиста успелој песми „*На разтанку*”, Момчиловић пева:

„*Заустави руку у лету.*

Додирни птицу према сунцу.

Довиђења.”

Од одабира најуспешнијих, треба свакако споменути „*Тамо је мој пут*”, која се може убројити у ред најбољих песама лесковачких аутора:

„*Тамо је мој пут,*

Где прошлост

Усеца увалу вечности.

Чујем глас, птице, пролеће.

У предворју сна.

Или је то само ехо прошлости.”

За крај, као још једна потврде умећа Милана Момчиловића ево и песме „*Путујем*”:

„*Путујем.*

Дуго путујем.

Беле, црне, свакојаке године

Остају крај пута.”⁶¹⁹

⁶¹⁸ Др Славољуб Обрадовић, Зборник радова лесковачких писаца, 1998.

⁶¹⁹ *Напомена*: Одабир песама Милана Момчиловића у посебном делу ове књиге.

ЉУБИНКА МЛАДЕНОВИЋ

I

Љубинка Младеновић рођена је 1958. године у Лесковцу, а основну школу завршила је у Паризу. По повратку у Лесковац определила се за занимање женског фризера, а 1976. године отворила је самосталну фризерску радњу у којој и данас ради.⁶²⁰

Данас је већ позната и афирмисана песникиња. Објавила је збирке песама: *Оловка пише срцем*, *На крилима песме*, *У пољу белог папира*, *Мале и велике радости* и *Дечји свет – пета збирка песама за децу*.⁶²¹

Године 2008. изашла јој је и збирка родољубивих песама *Рођена земљо*.

Инспирацију налази у свему што је окружује. Мотивска структура њене поезије је веома богата и разноврсна. Пише са пуно љубави о детињству и одрастању, о завичају, о природи, о животињама и биљном свету, о предметима кој нас окружују.

Њена је поезија лирски разговор са децом посредством мотива, које вешто проналази у ситницама које живот значе. Искусвену грађу оплемењује имагинативном. Својим песамама удахњује душу и тако ствара упечатљив слој предметне стварности. Љубинка организује слој предметности онако како их види њено топло и племенито срце, остварујући нови песнички, бајковити свет.

Члан је Књижевног клуба Глубочица. Своје радове објављивала је у издањима КК Глубочица – Глубочица између обала. Учествовала је и забележила завидне резултате на многим књижевним конкурсима.

II

ДЕЧЈИ СВЕТ – Основно песничко гесло Љубинке Младеновић од самог почетка па до ове, пете, збирке јесте да би дечја поезија требало да буде јасна, разумљива, плод чистих и искрених доживљаја и осећања. У њеној поезији могу се уочити више песничких кругова, који се могу генерализовати и свести на: песме о детињству и одрастању, песме о завичају, дескриптивне песме, песме о животињском и биљном свету, песме о предметима.⁶²²

Дечји свет, коме се песникиња стално враћа, „*мала је стона*“, али и врт у коме „*мирише цвет до цвета*“. Насловном песмом открива нам тајну одакле долазе њена неизмерна снага и љубав, које усмерава ка стваралаштву, али и према свету и животу уопште. Дечји свет својим

⁶²⁰ Љубинка Младеновић, *Мале а велике радости*, Филекс, Лесковац 2006.

⁶²¹ Љубинка Младеновић, *Дечји свет*, Филекс Лесковац 2007.

⁶²² Маре Каранфиловић, рецензија, *Дечји свет* Љубинке Младеновић, Љубинка Младеновић, *Дечји свет*, Филекс, Лесковац, 2007, стр. 113-116.

осмехом лечи и обасјава свет одраслих, чинећи га лепшим и племенитијим.

Искрени стихови, обојени светлим, нежним тоновима и благим хумором, после поруке које налазе најкраћи пут до дечјег срца, али и до срца одраслог човека.

Филозофија живота исказана је рефлексима које су прилагођене дечјем узрасту, али тиме није умањена дубина мисаоности. Човек се, од рођења, креће у једном зачараном кругу, у коме постоје ствари на које не може утицати. Постоје путеви који се „*врте у круг*“, али и они које сами бирамо и трасирамо. Безброј је животних путева, а места њиховог сусрета су раскршћа. То су места великих одлука, места на којима се могу исправити неки ранији, погрешни кораци. Када говори о животним путевима, користи облике мушког рода множине придевски неодређене заменице *неки*, а када говори о човеку – облик именички неодређене заменице *неко*. Овим поступком јасно наглашава велики избор путева будућности и индивидуалну улогу човека у одабиру правог пута.

Песме о завичају и свету у њему представљају сећања на детињство у коме се огледају и традиција, и љубав према породици и животу. Веза са завичајем не може се замислити без баке и деке и њихове топле куће. Љубинки је то посебно важно, јер се некада, чежњивим мислима и сећањем, враћала из туђине у свој родни крај. Сада, као бака, саосећа са својим унуцима, који одрастају тамо далеко и са нестрпљењем ишчекује сваки њихов долазак.

Јасно се може уочити и чешња за мирним животом. Песникиња се са нескривеном носталгијом сећа својих предака који су живели у времену када су обавезе биле јасно распоређене. Ова организованост доносила је хармонију. Спознаја природе често је смештена у оно што је завичајно. Природа је представљена као бескрајни мир. Савршенство и склад се могу назрети на сваком кораку. Годишња доба заузимају посебно место и у њеном стваралаштву и свако доба носи одређену симболику. Пролеће је симбол рађања, симбол сваког почетка, жубави:

*Раширило сунце руке од злата,
па их свило гори око врата.*

*Грлило је, љубило јој лице,
блиста око, око лепотице.*

*Љубило јој скуте и косу
и с усана пило медну росу.*

*Драже су му мирисне јој груди,
па је зато пољупцима љуби.*

%

Поетеса Љубинка заљубљена је у своју децу и децу своих најближих и у овој петој књизи дечјих песама остаје верна поезији за децу. Љубинка је поетеса најчистије лирске поезије. Символи су: деца, цвеће, птице, дрвеће, трава па даје своју душу интими и лепоти природе.⁶²³

Свим срцем светкује сваки дечји лик и сви ти ликови срећно сазревају у свом детињству. Наглашеним поетским речима буди мисли о животу својих јунака. Њихове невинне чежње гранају жеље тако да и невини дан сведочи о правој срећи.

Природа је пуна боја и мириса, а одједи далеких видика чекају њен глас. Јунаци и јунакиње су увек чедни, осмехом маме, очима милују и ту су и данас, а биће их сутра, биће их свих наредних дана. Ти ликови су гласоноше и цветоноше.

Поетеса Љубинка је као песник њихова радосница времена у коме живе. Њен сан је поетска стварност. Деца су свет од поверења. Поетеса Љубинка широког срца је увек оптимиста: Имај воље, Јутро у мом врту, Песма славуја, Мала куца... Дакле, Кад порастем биће боље!

Љубинка је краљица свога завичаја. Читалац увек поверује у веродостојност и вредност сваке песме. Поетеса је увек у креативном свету, јер све своје време посвећује писању. Лично задовољство је и доживљај и реалност наших простора. Рекао бих да је сама природа њену душу научила да осмишља теме о деци и за децу.

Љубинка зна шта треба да напише и зато су те лирске поруке јасне, прихватљиве и драге свима. То је поезија која видно прати одрастања деце. Дете није затворено. Дете није ћутљиво. Дете није никога разочарало. Оно воли и подстиче. Није чак ни љубоморно. Дете је зелени изданак људског рода, очекује нежност, топлину, искреност и љубав.

Њен стих разведрава душу и не скрива бајку данашњице. Њен стих је садржајан. Вера у дечју поезију која ће вечити живети.

Љубинка интуитивно, мисаоно и енергијом лирског даха, расветљава немире. Она разговара и са песмом и са јунацима и прихвата митове светлих, јасних гласова.

У монолозима има језичких маштања. У храму завичајне поезије остаје као поетеса која се не удаљава од саме себе. Љубинка је као писац остварила себе.

Добитник је књижевне награде „Бранко Миљковић“ Удружења књижевника – Ниш 2006.

⁶²³ Станко Ђорђевић, Боркица Миловановић, Бранка Ђорђевић, рецензија, Дечји свет – песме, Љубинка Младеновић, Дечји свет, Филекс, Лесковац 2006. стр. 117-118. *Напомена:* пренета комплетна рецензија

III

МАЛЕ А ВЕЛИКЕ РАДОСТИ – И овом књигом Љубинка остаје верна свом стилу и својој најдражој читалачкој публици – *деци*. Топло препоручујем ову књигу одраслима. Док читате песме својој деци или унуцима нека се отвори ваше срце. Ова је књига прави кључ за наша чврсто закључана срца. Она је призма која ће сигурно променити наш поглед на свет.

Питам се да ли смо слепи за лепоту која нас окружује или нам је тежак живот обојио свет двома бојама – црном и белом? Мижда нас је живот „*изместио*“ и тако променио наш угао посматрања? Или пак Љубинка живи у неком другом, лепшем, племенитијем свету? Као да је она остала у рајском врту, а ми смо га напустили или нас је живот прогнао из њега... Ако је тако, прогнали смо сами себе, тако да смо затворили очи пред лепотом коју нам је Бог подарио створивши савршени свет.

(...) О својим ће песмама Љубинка рећи да су једноставног кроја, али управо због тога оне су лепе. Њихов је крој заиста једноставан, али је подлога богато дизајнирана. То се шаренило огледа како у избору мотива, тако и у пажљиво бираној лексци. За песникињу која је пуна љубави мотиви се налазе на сваком кораку. Она их проналази у сваком бићу, појави или предмету из нашег окружења – у сваком цвету, на свакој ливади, у дворишту, башти, у ветру, пахуљи снега, у осмеху, погледу... Љубинка се пре свега окреће деци јер зна да су њихова срца чиста, невина, па жели да она таква и остану. Најлепи цвет у њеном врту јесте дечји осмех.

(...) Ти сусрети и познанства су обична, људска, она су само поетизована. Поезија Љубинке Младеновић је литература у склопу лирске књижевности. Она се радо чита. Она је одраслима драга. Она преноси лирске информације и доступна је дечјој машти и дечјој души. Поетесу Љубинку унутрашњи глас храни и води кроз разнолике мотиве. Она с лакоћом проналази мотиве и даје безброј садржаја. Њеним звезданим рекама тече неокаљана дечја душа.

Поезија за децу осваја, јер негује, залива и воли нежне мирисне цветиће – *децу*. Песма је дечја душа. Та поезија јесте огледало дечје душе. Умеће поетесе јесте да осећај за реалност, осећај за природу, претвори у песму. Она баш тада респектује саговорнике. Спремна је да саслуша и оцени доминацију емоција. Зато никада не намеће закључке.⁶²⁴

⁶²⁴ Станко Ђорђевић, рецензија, Љубинка Младеновић, *Мале а велике радости*, Филекс, Лесковац, 2006, стр. 114-120.

IV

РОЂЕНА ЗЕМЉО – Навикли смо да Љубинка пева о љубави према деци и према свему што је окружује веселим и нежним тоном. *Рођена земља* открива једну другу страну, другу преокупацију Љубинке Младеновић. И овде је љубав основно осећање, али тонови нису весели. Ова је књига рефлексија о свему што се годинама скупљало у души песникиње.⁶²⁵

Основни мотиви у песмама јесу мајка, завичај и домовина. Ова три мотива и љубав којом су опевани блиски су, стално се преплићу, често се у потпуности стапају и поистовећују. Песникиња не прави разлику између мотива мајке и домовине, јер је за њу љубав према земљи скоро једнака оној према мајци.

Песме из ове збирке откривају патњу људи који трагају за бољим животом, одлазе далеко од своје земље. Песникиња је осетила тежину живота у туђој земљи, због тога су тонови искрени и непосредни. Субјективне доживљаје поставља изнад индивидуалне патње. Она постаје глас сваког човека кога је судбина одвела далеко од отаџбине. Њене експресије нису плод сећања, већ разумевања. Свака је песма чежњиви говор бића које је осетило горки укус хлеба у туђини. Носталгичне тонове може разумети само онај ко је осетио како боле *туђа земља и незнани људи*. Предметни свет приказан је из угла страдалника који чује зов дивљине, због тога су песме испеване у мушком роду. Понекад песникиња директно преноси речи родитеља, пре свега мајке, али чешће то чини индиректно, користећи зов домовине или завичаја. Жеља да се врати стално је присутна. Веза са мајком, завичајем и отаџбином никада нису прекинути. Оне су толико јаке да, и када су њихова бића удаљена, комуницирају путем сна. Носталгични тонови плод су чежње када ће се вратити. Вратиће се човек седе косе, онда када ни за шта није. Овим је песникиња јаче истакла свој патриотизам. Она жали што се домовини враћа без снаге. Враћају корени. Није могла да се уживи у њеној топлини, нека барем *рођена земља* гроб греје.

Родољубље Љубинке Младеновић исказује се сликањем сневаних предела из завичаја, сећањем на детињство и на тренутак одласка или чежњом да се врати из туђе земље. Пределни су пластично осликани, сећања на прошле дане верно су евоцирана, визуелни и акустички ефекти смишљено су коришћени, тако да читалац може чути и чежњиве уздахе и видети тужне, болне изразе лица. Сећања су тешка, али насушно потребна јер одржавају емотивну везу лирског субјекта са коренима. Емотивна везаност пружа сигурност, води у љубав према завичају, народу и домовини. На тај начин ова љубав, преко индивидуалног искуства, прераста у слику колективне судбине. Неретко, песникиња наглашава,

⁶²⁵ Маре Каранфиловић, рецензија, Песма као емотивна веза, Љубинка Младеновић, *Рођена земља*, Филекс, Лесковац 2008, стр. 114-115.

општом заменицом *свако*, да њена судбина није усамљена, посебно не на овим просторима.

Елегична осећања извиру из песама где лирски субјекат, враћајући се дому, затиче празну кућу и оне у којима се повратник старац осећа бескорисним; своју је младост и своју је снагу оставио у туђини.

У *Тужној песми* Љубинке Младеновић присутна је и мисао о пролазности и смрти. Песникиња проналази смисао постојања у стваралаштву. Све је пролазно и трошно, само песма остаје да сведочи о светој мисији трагања. Љубинка се обраћа својој песми, својој поезији, као да је дело неког другог аутора, који је добро познавао њен живот. Прочитавши песму до краја, схватамо да је поезија њен једини верни пријатељ и саговорник у самоћи, њено опредељење и једини начин да се живот осмисли и победи пролазност.

%

Поетеса Љубинка објавила је *пет књига* и доказала се као врстан дечји песник. После књижевне награде „*Бранко Миљковић*“ са родољубивом песмом, природно је што је пожелела да објави и остале лирске песме, сличног жанра.⁶²⁶

Редослед песама у овој збирци је урадила сама поетеса, која је већ свакодневно присутна у срцима деце, сада, у овој збирци лирских песама, исказује богатство мотива, на нов начин.

Елементарна осећања блиска су, лична њој, Љубинки. Она је реални визионар и уједно вербални медијатор. Такво интуитивно осећање користи да се одмори поред кондензованих песничких израза. У затишју проширује простор свог лирског света. Са новом тематиком достиже сложену структуру стиха. Мисаоне тензије, маштовитим наговештајима замишљеног, у класичном смислу, казује само тренутак расположења ауторке.

Иако у многим песмама доминира сеоски пејзаж, поетеса има за циљ да нас уведе у завичајне просторе. И наравно многе песме је посветила *себи* и својим потомцима. Тим песничким гласом додирује људска и материнска осећања; овде има 17 песама посвећених мајци. Она жели да нове стазе, када се сусретну, буду исте као и оне *раније*. Време, наравно, не може да се врати. Али то „*сутра*“ призива романтичном вокацијом. И јасан је немир. Она жели да *сунце* поново све обасја зрацима топлине родитељског дома. У тим тренуцима су комбинована осећања: и родољубива и елегична.

Поетеса није одредила временски период. Зато га сваки читалац доживљава на свој начин. Песма са реалним темама казују ново време, а оно даје и нове лирске вокације.

Дакле, њен *глас* је само *потка* са које треба дубоким субјективизмом да се чује *одзив* онога кога она очекује.

⁶²⁶ Станко Ђорђевић, рецензија, Љубинка Младеновић, Рођена земљо, Филекс, Лесковац 2008, стр. 116.

ДРАГАНА М. НЕШИЋ

I

Драгана М. Нешић је рођена 26. маја 1986. године у Лесковцу. Објавила је у Лесковцу 2001. године самосталну збирку песама „*Кад облаци замиришу*”. Присутна у заједничкој збирци песама Глубочица између обала. Објављивала у часописима Помак, Лесковачки дневник, Наша реч, Ђачки забавник, Стазе маште, Светосавски зборник. Члан је КК Глубочица. Добитник је награде на Светосавском конкурс 2000. и 2001. године. Освојила је награду на конкурс Блистав осмех у стотој у организацији СО Лесковац, добитник је дипломе часописа Пет плус из Краљева и добитник дипломе за српски језик и литерарно стваралаштво. Њена биографија са фотографијом штампана је у енциклопедији талентоване деце Србије *Они долазе*.

На конкурс за литерарно стваралаштво на територији СРЈ у распону од 14-20 године ушла је у ужи избор од двадесет добитника награде и била учесник Песничке колоније Србије на Фрушкој гори, где је за свој рад добила признање у организацији КИДС-а (Креативни и даровити Србије).⁶²⁷

II

КАД ОБЛАЦИ ЗАМИРИШУ - Понуђена збирка песама *Кад облаци замиришу* Драгане Нешић разоткрива поетесу сањара емотивних шапата са достојанственим следом додира сопствених осећања. Простор виђен оком стиха, проткан лирским слојевима, страствено плени пажњу, држи читаоца у лепом доживљају и након сусрета са песникињом. Похватане звезде и снови изазивају унутрашњи осећај, откривају садашњи тренутак и стреме будућности. Та будућност је за младу потесу и почела.⁶²⁸

Трајно јединство запажања, осећајности и постојаности смештено је у једноставном изразу да би истовремено на читаоца бацило спектар рефлексија у функцији недосањаних снова.

Свој поетски импулс интимних осећања Драгана нуди као део свог унутрашњег света. Стога себе уклапа, на стваралачки и рефлексиван начин, у дескрипцију. То је управо идентификација, а она у том сегменту осећа безбедност према поезији. Истина, у једном броју песама остаје привржена песничкој традиционалној структури, али има и веома модерних успешних покушаја.

Збирка песама *Кад облаци замиришу* није надвременска и изван простора. Напротив, стихови одају аутора са свим својим животним

⁶²⁷ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 86.

⁶²⁸ Миша Цветановић, Станко Ђорђевић, *Кад облаци замиришу*, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 86.

осећањима. Да нема података о поетеси стекао би се утисак и дала нетачна прогноза да се ради о особи са животним и литерарним искуством. Но, Драгана је само основац из ђачке клупе, па је нормално што се кроз њену поезију уочавају песнички узор и утицаји изражени у првом лицу јединине.

Нешићева пева леко у песми „Савршен сан“.

*Саслушај моју мисао луду
И скрени пажњу са обичног света,
Срећа није онда где је слепо тражиши.
Она је у осмеху једног човека.*

*Нека ти из очију изроне звезде
И нека те срце води путем снова;
Бићеш оно што желиш да будеш,
Немо постојање савршеног кроја.*

*И не тражи утеху у мору простих суза
Јер сами смо себи спас и очајање,
Ти буди мисао своја и ничија,
Савршено биће без сумње и мане.*

*Ти си само сенка нестварног живота,
Бледа контура туђих осећања,
Ти си страх што понире у бескрај
Лепота ноћи што дану се клања*

Избор песама младе поетесе је двострук изазов. Један је у виду награде за предан и перманентни рад са свим успесима од настанка ове збирке, и други – захтев да се песничка нит настави узлазном линијом, јер се то с радозналошћу очекује. Томе треба додати и обавезе које су на страни оних који су са поетесом брусили један песнички таленат.

Делимични увид у певање Драгане Нешић намеће основну одредницу која извире из сваке песме. То је бистар извор језичке екологије. Иако се понегде јавља по нека стилска фигура, она је мајсторски одмерена и лоцирана у правим размерама да не нарушава поетску архитектуру. Само певање даје тоталитет младости, лепршавости и разиграности акустике. Све је то слојевито уткано како у родољубивој, тако и у дечјој и љубавној дескрипцији. „Јесен је скоро ту/ Мој вољени граде,/ Кад зажмурим,/ Сети ми се...“⁶²⁹

⁶²⁹ Драгана Нешић, Савршен сан, Глубочица 2002, стр. 57. *Напомена:* Избор из њеног песничког стваралаштва објављујемо упосебном делу ове књиге.

ДРАГУТИН НИКОЛИЋ

I

Драгутин Николић је рођен 4. септембра 1939. године у селу Грделица, а умро је 2006. године. Основну школу је завршио у Грделици, Гимназију у Лесковцу, а Медицински факултет у Скопљу 1966. године. Специјализацију из интерне медицине завршио је у Нишу 1979, а звање примаријуса је стекао 1996. године. Радио је као интерниста на Интерном одељењу Болнице у Лесковцу. Умро је 2006. године.

%

Др Николић се поезијом бави још из гимназијских дана. Од 1966. године пише веома интензивно. Наслови објављених књига: „Снови на јастуку”, 1998, „Уста пуна смеха”, 2000, „Ратници у белом”, 2000, „Раздрагана планета”. Објављује у заједничким збиркама и часописима: Глубочица између обала, Наше стварање, Помак, Наша реч.

Др Драгутин Николић је један од оснивача КК „Дервен” у Грделици, а био је његов председник. Члан је КК Глубочица, члан Удружења писаца општине Лесковац и Еколошког друштва Грделица. Добитник је више стручних награда и признања.⁶³⁰

II

НА КРИЛИМА СНОВА - Таман смо се навикли на чињеницу да и лекари могу да певају јер је осећајност вршни терет у њиховој често грубој професији, ево и четврте песничке збирке др Драгутина Николића „На крилима снова”, којом само потврђује да наша већ поменута навика није била краткорочна. Добро је што је тако, јер управо они, који се најчешће срећу са људском патњом, управо и најбоље знају шта је то радост живота – ток Божјег чуда. Песник Николић то изузетно добро зна, тим пре што се уз осећајност и лепоту дуже траје. Ако је у његовим првим књигама било и песничке наивности, ова четврта чини велики искорак напред по свим песничким вертикалама и хоризонталама. Ово је већ озбиљна књига.⁶³¹

%

Ево Николићеве познате песме „На крилима снова“:

Звездана ноћ надамном бди

Буди моје снове испод јастука

Шири своја невидљива крила

Са њом да ме понесе у небеско царство.

Летимо на крилима снова

⁶³⁰ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 83.

⁶³¹ Станко Миљковић, На крилима снова, КК Дервен, Грделица 2001.

*Поздрављамо најближу звезду
Светлуцавим речима нам шапуће
Летите чак до крова љубави.*

*Размахнута крила чују поруку
Још чвршће се стежу наше руке
Уздрхтала тела траже загрљај
Јасно је шта треба да се чини.*

*Будим се и гледам твој одлазак
Видим како ти зора иде у сусрет
Смејеш се и погледом ме мамши
Твој ми осмех улетишава дан.*

Централна емоција којом песник пева је – љубав. Емоција стара колико и сам човек, али срећом никад довршена. О том најесенцелнијем осећању људског живота, Драгутин Николић пева прочишћеним емоцијама, на начин који овом певању даје ноту оригиналности. Нема шунда и кича. Све је пречисто и изворно у смислу порекла емоције. А то порекло Николићеве емоције проистиче из најдубљег бунара песниковог срца у коме је од праискона наталожена човекова вечита глад за љубављу, и то не оном која се прима, већ оном која се даје. Зашто не рећи да је у давању много више радости него у примању. А ту где нема себичности капије животних радости су широм отворене.

Песничка тема ове љубавне збирке је жена, *бифуркација*, уходиште и исходиште човековог живота и људске судбине. Она о којој Драгутин Николић пева је само на први поглед путена и плотска.

Када се разгрну први значењски слојеви, то је „*жена – радост*” у сусретима сунца и пролећа, то је жена на којој почива хармонија Васељене и људског трајања.

Та жена је хармонично размештена у габаритима песникове несебичности, то је икона, то је фреска на зиду којој се клањамо, чак и кад постоје задње намере. Он о њој пева полифоно уз коришћење свих жица на невидљивој виолини душе.

Овим скромним текстом, придружујемо се општем уверењу да Драгутин Николић заслужује снажну подршку читалаца, јер са песничког пута којим је Николић кренуо, очито повратка неће бити, јер је песнички импулс пробио зид осредњости, а и такви, који као Драгутин Николић умеју да певају и воле, као што некад рече Душко Радовић, не би смели ништа друго да раде.

Дефинитивно, ова књига потврђује аутора као зрелог песника, не само од локалног значаја.

III

УСТА ПУНА СМЕХА – Даровити истраживач дечијих душа, примаријус др Драгутин Николић, понудио је тематски веома богату збирку песама о деци и за децу. Осетивши потребу да се лирским речима искаже, пронашао је унутрашње просторе и најзанимљивије исечке из живота деце. Таквом поезијом указао је на вечност сусрета са тим цветовима живота. Велика је снага у његовом племену љубави према најмађима. Читајући песме осетимо да те поетске визије не пише обичан посматрач. То су: речи, стихови, строфе откуцава срце уметника, срце које уме да одслика дечији свет, чудан и обичан, маштовит и реалан.⁶³²

Удахнуо је поштовање према онима који ће и својим снагама осмислити своје постојање. У тој људској топлини динамичке мирноће, хармонично додирује и своја задовољства па ће и нама, читаоцима, оживети уметникова душа. Свој идентитет оставио је на највећој и најмириснијој трпези сунчевог сјаја. То је, наравно, и смисао живота правога уметника. Све песме ове збирке везује јединствена тематика из живота деце и њиховог окружења.

(...) Литерарна вредност ове дечје поезије јесте и у садржају и у уметничком казивању. Срце др Драгутина Николића припада деци. И дао им га је. Срца деце припадају др Драгутину Николићу. И узео их је. Ретко је видети писца и дете који се тако искрено воле.

Песнички језик карактерише свежина, аутентичност, мотивисаност и функционалност, али без нових изражајних облика. Ова збирке дечијих песама „Уста пуна смеха“ биће домаћин у свим дечјим и школским библиотекама.

Са посебном пажњом треба прочитати и песму „Десанка“. Њу је, свакако, интуитивно написао:

*„Окитише се школе именом твојим
многе учионице дечије ноге газе
твој име у срцима носе
пресрећна што имаху тебе
твојим путем иду наше стазе“.*
(„Десанка“)

На лирским стазама пресрећних ђака са осећањем чедности корача и примаријус др Драгутин Николић.⁶³³

%

Песнички првенац др Драгутина Николића, објављен 1998. године под насловом „Снови на јастуку“, најавио је једну песничку личност у много чему аутентичну и специфичну за овдашње услове и прилике. Угледни лекар, специјалиста, одлучује се да „песнички проговори“. Ни мало не

⁶³² Станко Ђорђевић, рецензија, Примаријус др Драгутин Николић: „Уста пуна смеха“, песме, Уста пуна смеха, НИП и Наша реч, Лесковац 200, стр. 105.

⁶³³ Станко Ђорђевић, рецензија, „Уста пуна смеха“, Наша реч, Лесковац, стр. 110.

чуди што своју прву песничку збирку посвећује најуниверзалнијој теми и појму, вечите, неуништиве и инспиративне љубави. То је и најречитија потврда песниковог опредељења, али и искрене намере да јавно проговори о метафизичком доживљају појма љубави.⁶³⁴

(...) Свака песма појединачно или поетска целина у овој збирци подсећају нас и везују за призоре из обичног живота, на нешто што смо на себи својствен начин осетили и проживели. Песник настоји да нас врати свом исконском почетку пуном радости, осећања среће, љубави и оптимизма. И када дефинитвно постаје свестан, заједно са читаоцем, да је успео у томе, дотадашња поетска разиграност, помало неочекивано, уступа место мирном и нежном казивању о начину и могућностима сусрета са природом и њеним лепотама.

Својим развијеним осећањем и искуством за детаље, др Николић као да тражи смирај својих осећања. Преноси их у време чија је вечност недокучива, али се мири и памти по јутру, сунцу, месецима, годинама. Описни приступ по месецима и годишњим добима је позив да се вратимо природи и њеном увек присутном реду и савршенству и у томе посебно проговара песник – лекар.

И пре ових песама стекао се утисак да у завршном делу књиге треба очекивати нешто ново и изненађујуће. То што је требало да нас изненади је нешто што је недостајало за потпуни доживљај.

Време и простор требало је испунити стварима и појавама које дубоко и снажно упућују на утисак да је све ту, око нас, и да треба доживети са осећањем љубави, среће, оптимизма. Поетски доживљај реке Мораве, за који је песник очигледно многоструко, а пре свега емоционално повезан, само потврђује да магична песничка реч поседује снагу и моћ да нас, између осталог, врати на нешто што је покривено заборавом и да поновни сусрет може да зрачи истом снагом, задовољством и надањућем.

Збирка песама „Уста пуна смеха“ представља несумњиво значајан труд и напор др Драгутина Николића да настави своје песничко трајање. На први поглед ради се о једном тематском заокрету који може да делује изненађујуће. Међутим, општи оквир у коме се песник креће и у овој књизи само је наставак његовог личног избора. То је искрено настојање да се објасни и доживи позиција човека према природи и животу, дакле, према вредностима и лепоти у времену које најчешће прати атрибут невремена. Изражену песникову храброст и амбицију треба поштовати и подржати је у несебичним и хуманим намерама.⁶³⁵

⁶³⁴Јовица Ђорђевић, предговор, „Уста пуна смеха“, Наша реч, Лесковац 2000, стр. 7.

⁶³⁵Јовица Ђорђевић, предговор, „Уста пуна смеха“, Наша реч, Лесковац 2000, стр. 12. *Напомена:* Др Драгутин Николић је почео да пише поезију још као гимназијалац. Од 1995. године почиње да пише активније, када објављује прву збирку љубавних песама под називом „Снови на јастуку“. Друга збирка песама је посвећена искључиво деци и носи наслов „Уста пуна смеха“ (подаци преузети из књиге Уста пуна смеха); Избор песама др Драгутина Николић у посебном поглављу ове студије.

НАДА НИКОЛИЋ

I

Нада Николић је рођена 27. новембра 1947. године у Предејану. Завршила је учитељску школу 1966/67. године у Врању. Члан је Удружења писаца аматера од 1. марта 1981. године. На првом наградном конкурсџ за најбољу песму, на тему НОБ и револуција песма „Човек кога треба волети” освојила је трећу награду. Први пут се појављују њене три песме у заједничкој збирци „Срце на длану”, која је објављена 1982. године у издању Удружења писаца аматера Србије. Сада се по први пут јавља самостално и представља широј јавности својом првом и невеликом збирком поезије и прозе „Не играј се ватре”.⁶³⁶

%

Нада Николић је рођена у Предејану од оца Драгољуба и мајке Севделине. Ту завршава основну школу, а у Врању завршава Учитељску. Ради као учитељица на селу.

Од 1981. године постаје члан Удружења писаца аматера Србије, сада Удружења писаца Србије. Ту објављује своје прве песме 1981. године у заједничкој збирци „Срце на длану” и добија награду за најбољу песму. Самосталну збирку објављује 1983. године - „Не играј се ватре”. Једном је за њу Миодраг Булатовић написао: „Заиста песнички мислиш, поезији припадаш, што је данас реткост. Живи и пиши.”

Објављује у Нашој речи, Нашем стварању, а дала је и коментар у књизи Петра Петровића „Предејане и околина”. Активно учествује на сусретима писаца у Београду, Предејану и другим местима широм земље.

Нада живи у Предејану, у породичној кући, са својом мајком којој је 94. година живота. Воли природу и у њој проводи слободно време. Није све у њеном животу било лепо, али је за све потребна воља и храброст да се пронађе неки смисао да се живи. Времена су била тешка да објави другу књигу. Жеље су биле једно, а могућности друго.⁶³⁷

II

НЕ ИГРАЈ СЕ ВЕТРЕ - Несумљиво да је жеља сваког писца аматера да своје радове саопшти и другима, да чује и њихово мишљење и да са њима осети и подели оно чудно и тајно задовољство које долази као резултат стваралаштва (ако је ово стваралаштво успешно и вредно); или да прихвати мишљење, примедбе и савете за још боље усавршавање тога стваралаштва.

⁶³⁶ Нада Николић, Не играј се ватре, Удружење писаца аматера, Београд 1983.

⁶³⁷ Део података из њене биографије, уз љубазни позив колеге Властимира Вељковића, уступила нам је Нада Николић, чије песме објављујемо у посебном делу ове књиге.

Напоредо с тим, врхунска жеља свакога писца аматера је да своје стваралаштво преточи у књигу и да тако учини доступним већем броју људи и љубитељима књиге. Једном речи, да изађе из анонимности. Управо, ова потреба је и један од основних разлога постојања клубова и удружења писаца аматера.⁶³⁸

Један од таквих писаца аматера је и Нада Николић, учитељица из Предејана. Њена је жеља да се представи широј јавности својом првом и невеликом збирком поезије и прозе „Не играј се ветре”. Неоспорно је да је Нада Николић почетник у овом уметничком стваралаштву, да је аматер у овом „занату”, те према томе ово треба имати у виду приликом оцене њеног стваралаштва, поготово што је млада и има перспективе за даљи развој и усавршавање.

Поезија Наде Николић носи обележја почетника и има печат модерне поезије нашег времена. Али, њена поезија није ни модернистичка, ни егзистенцијалистичка, ни футуристичка. То је реалистичка поезија социјалистичке епохе, са свим пратећим врлинама и манама.

По тематици коју обрађује у овој књизи, Нада Николић је поделила на родољубиву (хуману, социјалну) и на љубавну поезију. Родољубива поезија заступљена је у осам песама. То су песме инспирисане топлом, искреном и истинском љубављу према својој земљи и своме народу, према слободи и миру. Једноставне, искрене и топле. Без много улепшавања, без китњастих епитета и лажне патетике. Делују једноставно и непосредно.

Љубавна поезија такође је заступљена у овој књизи са осам песама. Предмет им је, разумљиво, љубав између жене и мушкарца. Искрена и топла осећања прожимају сваку строфу, сваки стих. Основна подлога је сета, често праћена разочарањем и болом за недостигнутом, изневереним. Добија се утисак промашене и неузвраћене љубави. У њима скоро увек постоји мисао о пролазности и лепоти љубави.

Нада Николић поезију пише у слободном стиху, без шаблона и ослобођења је свих правила која важе за тзв. поезију везаног стиха. Услед тога њене песме личе на песме у прози, без обзира на облик строфе и стиха који им даје. Језик је једоставан, лак и разумљив, стил је течан.

Проза Наде Николић заузима већи део простора у овој књизи. Ту су приче „Варошица”, „Дошљаци”, „Миља”. (...) У закључку о прози Наде Николић, која је заступљена у овој збирци, може се рећи: Приче Наде Николић су реалистички приказ људи и догађаја једног насеља који теже да се ишчупају из заосталости и немаштине и да крену новим и бољим путевима. То је уједно и смисао и порука њена.

⁶³⁸ Велимир Ивановић, Не играј се ватре, Удружење писаца аматера, Београд 1983.

СЛОБОДАН НИКОЛИЋ ТРАВИЦА

I

Слободан Николић Травица рођен је 1939. године у Печењевцу. Од 1964. године живи у Немачкој, у Минхену. Објавио је три књиге прозе: „*Река мисли моје домовине*”, „*Завичај*”, „*Колевка*”. Нишка „Просвета” му је објавила и два романа: „*Павлина*” и „*Тутљиве даљине*”. Објавио је и књигу поезије „*Пролећне кише*”.

Живи и ради у Минхену.⁶³⁹

II

ПУТЕВИ И СТАНПУТИЦЕ - У Давидовим мислима, представе досадашњих збивања, ковитлале су се, ишчезавале и нанова враћале још замршеније. У невеселом срцу мучило га је сијасет тешких питања. Мучила га је, пре свега, неизвесност. Све је празно: и у њему и око њега. Минули су дани када су се с весељем узбуркивала сва његова чула, а радост подизања душу до неба. Али, несмотрена младост заискала је више од онога што се поштено постиже и да се без двоумице постигне што пре. Поврх тога, однекуд, са странпутице умешао се тада и нечији глас. Дођимо до тога, или умримо!⁶⁴⁰

-О, судбино, шта ли ми још спремаш? – питао се, као да корача кроз бескрајну пустош.

Пошљункана стаза завршавала се под самим подножјем брега и ударала на пут, који је водио навише. Неко време ишао је нагоре не знајући шта ће рећи, да ли ће имати толико снаге, пре свега, оне бесочне дрскости, неоспорне особености свих фукара, вуцибатина и ветрогора, да погледа Бенедикту у очи. Обузимало га је немо чуђење као незаштићено дете, које плашљиво ступа у препуно школско двориште ђака, што је у извесном смислу био сам, али сада, ђак живота, а тај учитељ не познаје милосрђе, још мање препуштање и поправне испите.

Заморан, стао је и погледао одозго према далеком хоризонту, који је све обилније беласао. Убрзо је изронио пун месец, ноћни светлоноша. Како је, продуживши, у томе налазио радост, али на нову веру и ново уздање. За тили час нестала је та чаролија. Пред вратима зграде прошлости, обасјане месечином, учинило му се да стоји њен творац, гроф од Бабингена, у свој својој величини и јасноћи гласа упућеног њему: Ко на земљи не посеје макар зрнце добра, неће наћи ни пут у царству божијем!

⁶³⁹ Помак бр 34/36, Лесковац, децембар 2006, стр. 31.

⁶⁴⁰ Слободан Николић Травица, Одломак из романа „Путеви и странпутице”, Помак, бр. 34/36, Лесковац 2006, стр. 31. Овај роман ускоро треба да се појави на немачком језику. Иначе, одломак из романа Павлине објављен је у Помаку бр. 11-12, септембра 1999, стр. 34 – 35.

И приказ је ишчезао. Давид се пренуо и ступио на први степеник. Унутра је горело светло. Прозор, десно од улаза, полуотворен.

У том се чуло, њему познато Бенедиктово кашљуцање. Старац више није био при добром здрављу. И како је старац кашљуцао, тако се приближавао вратима. Давид је хитро скочио у страну, сакрио се иза угла и са два прста опипао је новчаник у малом џепу.

-Дошао сам да му је вратим, ја се сакрио! Господе, овај срам је тежи од планине!

Врата су се отворила. Старац се појавио и стао. На углу, уз сами зид растао је бршљан.

Давид га је између две гранчице гледао. Бенедикт је кашљуцао и прозборио:

-Да, истина је то. Док је човек млад и непромишљен, вероватно ће се и понашати тако. О, ти ветропирасти подухвати, што се будаласто називају великом надом за великим успехом.

Уместо да буде срећан у свом свету скромне стварности, занемарио је најнужније и преконоћ прокоцкао што је годинама пребирао. Ех, колико вреди створити објективни циљ и остати до краја истрајан!

Старчева појава је нестала, врата су се затворила.

Давиду је било јасно да се то односи на њега, да је Бенедикту била јасна и она дрско смишљена лаж када је позајмио двадесет марака. То га је почело тако жестоко мучити, да му се чинило да ће га тиштити и после смрти.

-Сада немам нигде приступа ни улаза. Боже, смилуј се, дај ми крила да полетим к теби!

Сишао је низ брдо салетан вихорима мисли. Све их је подносио, осим једне маленкости.

-Куда ћу ако је Ервин дошао са женом и децом још вечерас?

Да би побеглао од непријатних размишљања, ушао је у прву крчму, ћумез, свратиште за изгубљене и усамљене, за печалбаре-странце, за раскалашне, који се размећу не толико изразитом памећу, колико својим бескрупулозним вештинама брзог и лаког стицања новца.

Давид се сместио за дугачки шанк, где се увелико надметало кафанским мудростима, и поручио бокалче вина. Пијуцкајући, одмах је уочио да је сусед са његове леве стране присвојио себи улогу председавајућег. У један мах му се учинило да му је фаца некако позната. Али, откуда и откуда? Није хтео, није био ни расположен да о томе размишља.

Био је то човек тамних, зазорних очију, косе разбарушене, дебелих образа и усана које су ландарале кад би на нечије негирање завртео главом. На себи је имао зеленкасту кошуљу, жуту кравату и плаво одело с некаквом сумњивом значком на реверу.

Он се окренуо замишљеном Давиду, узео смешак, почасно наметљив став, као да је богзна каква моћна и важна личност, да се не плаши ни полиције, ни пореске управе.

ПРВОЉУБ ПЕЈАТОВИЋ

I

Првољуб Пејатовић (1932), песник, новинар Борбе и ТВ Београд. Са још тројицом песника присутан у збирци „Квартет“ (1954), објавио књигу путописних репортажа „Градови и љубави“. Заступљен у песничким зборницима: *Врата времена* Ивана В. Лалића (1958), *Немир од искона* – поетски рецитал (1968), *Људи* Јура Каштелана (1969), *Поезија бунта и отпора* Зорана Гавриловића (1976), *Како се рађала југословенска револуционана поезија* Милорада Блечића (1979), *Црвена зора времена* – југословенска револуционарна поезија 1919-1980. Блаже Шћепановића (1980), *Књига другова* – алманах најмлађих југословенских социјалних лиричара Новака Симића и Јована Поповића (1980)... Приредио песнички зборник *Књига и револуција* – зборник ангажоване поезије у Југославији (1919-1980) (1981). Добитник бројних награда међу којима и највише награде за новинарско стваралаштво „Светозар Марковић“ (1973).

II

Прошло је већ 80 година од рођења *Првољуба Пејатовића* (1932), првог модерног лесковачког песника после Другог светског рата, а истекло је и седам година од његове смрти (2005), а од тог „одласка неизбежног“ као да камен падне у воду... како је певао овај песник у својој најбољој и највећој, четвороделној, песми „Одавде до вечности“.⁶⁴¹

Али, каже нам он у истој песми и:

„Одлазиш,
а остала је реч
која се одронила од тебе
и одлепшала у овај карамрак.
.....
и можеш, бежећи од ње, да умреш
- она ће доћи да те покопа
да би се родила с тобом
- ова реч
име свих неизговорених речи.

Ова Пејатовићева реч призива данас и моју – да подржим његову да се не изгуби у *карамраку*, да се види на светлу дана и данас, посебно на страницама *Нашег стварања* за које је било везано и песнково име, и то од првог броја (1953), у којем ће објавити три песме: *Задушнице*, *Јутро* и

⁶⁴¹ Димитрије Тасић, Реч свих неизговорених речи Првољуба Пејатовића, *Наше стварање* 1-2/2003, стр. 180. *Напомена*: Прилог објављен у рубрици „Људи“ преносимо из незнатно скраћивање.

Скица да би се, међутим, већ идуће године (1954) у лесковачком листу *Наша реч* огласио као оштар критичар општег вредносног нивоа часописа, а посебно његове традиционалне поетске оријентације, што ће узбуркати ондашњу лесковачку књижевно-културну сцену, али накратко и не превише. Часопис ће преживети и истрајати – са прекидима, падовима и успонима – све до данас, и као такав један од ретких у Србији. А у њему ће се, за песникова живота, а и потом, објављивати и песме Првољуба Пејатовића.

Ову, као своју, данашњу *прозвану реч* о песнику исписујем-изговарам иако знам, од песника само добро знам, да колико год говорио нећу изговорити ону *праву*, ону жељену, тражену *реч – име свих неизговорених речи*. А једнако знам, од песника такође, да изговорена реч пре може чак и да више опустоши (*земља опустошена од речи...*) него да засади, више да следи, него да раскрили (*...ништа више/ сем овог бекрилног лета...*).

Опомињем се овог *знања*, јер добро памтим, за мене не баш угодну, једну стару песникову опомену – упућену ми уживо...

Прича је ова...

Године 1954. штампарско-издавачко предузеће „*Омладина*“ у Београду, у едицији *Алфа*, као своју *Свеску 1*, издало је књигу *Квартет*, књигу чеворице другова, младих песника – Бранка Јовановића, Томислава Мијовића, Првољуба Пејатовића и Божидара Тимотијевића. Пејовићеве песме у књизи објављене су под насловом *Тамо где нисмо били*.

Књига *Квартет* нашала се и у мојим рукама (сигурно никако другачије него као дар песника, јединог кога сам тада, као лесковачки гимназијалац, могао познавати из тог београдског студентског песничког *квартета* – Првољуба Пејатовића). Треба разумети усхићење младог лесковачког гимназијалца који у својим рукама држи књигу песника кога лично познаје, лесковачког студента у Београду, већ уредника елитног београдског књижевног листа *Млада култура!* И још је та књига била *врѹћа* у његовим рукама када се у лесковачкој *Нашој речи* појавио и његов текст о њој (његов први *књижевни приказ* уопште), под насловом *Песник оног што је лепо у нама* (1955).

Прва реченица тог *приказа* је гласила (приметићете: почиње са три тачкице... као наставак неког умишљеног *говора одувек*): „... А Првољуба сам већ добро знао. И тако, то је био сусрет давно над реком под звездама, најављени. Још онда када су његове прве песме далеко и тихо забрујале по омладинским и књижевним часписима. Па је после успон био брз...“

А завршио се, тај приказ, како је и почео, једнако усхићено: „Па ако је свака нова песма младог и талентованог лесковачког песника (сада већ више српског него лесковачког) будила у нама радост и нове немире, онда је овај наш сусрет са његовом првом књигом песама... највећа радост коју нам је он могао да пружи.“

Двадесетак година касније (биле су то већ године седамдесете прошлог века), песник и његов приказивач из завичајне *Наше речи* срели су се на

Телевизији Београд, које, телевизије, за оних њихових ђачких и раних студентских година, педесетих, није уопште ни било у ондашњој Југославији. Сада, старији за двадесетак година, они се срећу већ као ТВ-уредници: први као уредник и аутор телевизијских путописних емисија, а други као уредник емисије *ТВ лектура* и *Култура данас*.

Пејатовић је у међувремену био постао и чувено репорерско перо листа *Борба*, перо које се било посебно истакло извештајима из земљотресом уништеног Скопља. Био је објавио и књигу својих новинских путописних репортажа *Градови и љубави*. Али ни његов песнички дар, иако се Пејатовић више није јавно представљао као песник, није никада пресушио. Био ми је у неким ранијим сусретима говорио да припрема нову песничку књигу, чак ми је и њен наслов био открио – *Скадар на Бојани*. Али, ни као Скадар у народној песми, тако ни његова нова песничка књига није никада осванула. Његове песме су се, међутим, и даље појављивале у листовима и часописима, па је тако и у Нашој речи, уз мој приказ о књизи *Квартет*, била објављена једна нова Пејатовићева песма – *Црна птица*.

(...) Уместо у кафани лесковачког хотела „Београд“, у којој смо се некад сретали, сада смо се, у Београду, виђали у чувеном тв-бирцузу подно Ташмајдана... Једном сам му, са жељом да га подсетим на његову песничку биографију, донео сачувани исечак из *Наше речи*, свој приказ његове прве књиге *Квартет*. Али, уместо да га обрадујем, чему сам се потајно надао, ја сам на његовом лицу изазвао само благу горко-подсмешљиву гримасу... „Ех, памтим... Било ми је неугодно колико си ме хвалио... ово нисам смео никоме да покажем...“

Било је онда неугодно и мени... Али, прочитавши данас поново свој приказ, видео сам да је Пејатовић био веома обзиран према мени... Јер мана мог приказа није било само у томе што сам песника неумерено хвалио, већ што песника нисам био разумео....

Ондашњи усхићени песнички почетник-гимназијалац видео је у Пејатовићевим стиховима само *неухватљиву узвихорену радост, озвездане небо и реку, додуше и тугу младалачку и замисљено ромињања*... Видео је Пејатовића само као *песника оног што је лепо у нама*, како је гласио наслов приказа.

Али не и као песника раног трагичног доживљаја живота, мишљења и певања: не ране ратног детињства (*... очи/ што су се трипут суочиле са цевима*) и поратног (*...без цвећа и без хлеба... заборављено предграђе*); не егзистенцијалну зебњу у пролазности живота, у лавиринтима љубави, у сенци смрти; не песникову муку с речима – *неизрецивост*; трагање за *речи које је име свих неизговорених речи*.

Стихови родољубиве и социјалне осећајности увешће нашег песника у наведене већ југословенске зборнике...

Остали стихови су остали у *неизговореној речи*... о њима, па и у раној речи младог приказивача лесковачке Наше речи.

(...) Па ипак, једну од најлепших песама о сусрету у животу испевао је овај песник – песму „Ако не пада киша“:

*Рекли су: сутра у четири
ако не пада киша.*

*Мора да сам сву ноћ мислио на сунце
Буђење ми је затекло очи заустављене на њему.*

*Читавог дана сам знао
Да и она мисли на сунце.*

*У четири је падала киша
Ми смо киснули насмејани.*

Песма је била објављена у *Нашем стварању*, и постала догађај: пробудила радост у младим читаоцима који су је говорили наизуст, али и дигла једну ружну узбуну: песник је био јавно, али лажно, оптужен за плагијат!

Оптужба је јавно и одбачена и песник је песму „Ако не пада киша“ објавио у књизи Квартет.

Али једну реч коју није могао да објави ни у књизи, ни у потоњим песмама које је спремао за књигу Скадар на Бојани, као што ту реч никада није изговорио ни један други песник – била је – реч... *свих неизговорених речи*. Она се крила у *тишини од које прскају бубне опне*, под прозором драге изгубљене због *неизговорене речи*, у дрворедима под којима су *љубавници заборавили последњу реч*, у песми коју *нећемо чути*, у самом песнику да, као и *Љубав... /у мени трајеш/ вечито као ћутање*, у свему ономе о чему се, како каже Витгенштајн, ни не може говорити, па зато и треба ћутати...

Првољуб Пејатовић није изговорио ту реч, али је певао, јер песникова је судбина да пева, о њеној неизрецивости, па ипак, колико тајно толико и дубоко, и о њеној судбинској присутности – и у животу и у свакој правој песми.

Одроњена од песника, али, ево, у његовом *Нашем стварању* поново *рођена* с песником, једнако поводом осамдесетогодишњице његовог рођења и семдогодишњице његове смрти.⁶⁴²

⁶⁴² Димитрије Тасић, Реч свих неизговорених речи Првољуба Пејатовића, *Наше стварање* 1-2/2003, стр. 180-185.

ГРУЈА ПЕТКОВИЋ

I

Груја С. Петковић, рођен 1936. године у Лапотинцу, општина Бојник, од оца Светозара и мајке Стане, домаћице, рођене Момчиловић. Завршио је учитељску, педагошку школу и филолошки факултет и целог радног века био је просветни радник. Основну школу је започео у родном месту, а завршио у Лесковцу (1944-1952), Учитељску школу у Врању (1952-1957), Вишу педагошку школу у Нишу (ванредно, 1959-1964) и Филолошки факултет у Скопљу (ванредно, 1971-1974). Радни век је започео као учитељ у селу Боринцу, општина Бојник (1957-1958), наставио у Бобишту (1959-1960) и Градашници (1960-1962), општина Лесковац. Као наставник српскохрватског језика радио је у Великом Трњану (1962-1966) и Школи за основно образовање одраслих у Лесковцу (1966-1977) и као професор српскохрватског језика и југословенске књижевности у Дому пионира (1978-1988) и ОШ „Васа Пелагић” – до пензионисања.

Уз васпитно-образовни рад, бавио се и књижевним радом. Пише песме и приче за децу и одрасле и објављује их у дечјим и књижевним листовима и часописима за одрасле.

Објавио је књиге: „Свети Сава – први српски учитељ”, 2000. године у Лесковцу и „Књигу о Вуку”, 2004. године, такође у Лесковцу.

Приче и песме за децу објављује у књижевним часопису за децу „Змај”, „Политици за децу”, „Дечјим новинама” и „Тик-таку” из Горњег Милановца, у „Просветном прегледу”, „Просветној речи”, „Гороцвету” из Јагодине, „Нашој речи” и „Лесковачком дневнику”.

Десет година уређивао дечји лист „Пионир”, новине свих школа лесковачког краја, који је у организацији „Политике” освајао и прве југословенске награде као најбољи дечји лист у земљи 1980. и 1985. године. Више од деценију уређивао лист Основне школе „Васа Пелагић” „Искрице”, који је запажен и високо вреднован. За овај рад добио је од „Политике” наградна путовања са децом по Европи и Југославији, а од СО Лесковац Октобарску награду за 1989. годину.

За рад на књижевном стваралаштву награђиван: трећа награде „Дечјих новина” из Горњег Милановца за причу „Зимски дан”, трећа награда „Просветног прегледа” из Београда за циклус песама „Крвави пир” 1983. године и на Седмим сусретима просветних радника књижевних стваралаца за децу 2000. године у Дољевцу прва награда за причу „Баба-Икино двориште”

Наградна путовања у иностранство добио је у Школи за основно образовање одраслих - Вуковим путем (Мађарска, Чехословачка, Аустрија, 1972. године), у Дому пионира, као уредника општинског дечјег листа „Пинир” наградила га је „Политика” 1989. и 1985. године

седмодневним путовањем за освојено прво место у изузетан квалитет листа на конкурс „Политике” - „Тражимо најбољи школски пионирски лист”.

Први штампани рад му је циклус песама (поема) „Крвави пир” (Наше стварање 1983, бр. 3-4, стр 47-100).

Члан је Удружења писаца Лесковца.⁶⁴³

II

СВЕТИ САВА - Свети Сава – први српски учитељ је књига о животу и делу неуморног Растка Немањића – Светог Саве, првог српског учитеља и просветитеља, првог књижевника и архиепископа Српске православне цркве. Свети Сава, који је заорао најдубљу бразду у култури српског народа, имао је у Доситеју и Вуку, и другим нашим прегаоцима, своје настављаче.

Књига о Светом Сави, аутор се нада, користан је приручник за васпитаче и васпитанике, посебно данас када је веронаука прешла праг школе и ушла у наставни програм. Свети Сава као школска слава заузела је централно место. Стога припреме за Савиндан почињу са почетком школске године, а јануар је круна дотад постигнутог.⁶⁴⁴

%

Поглавље „Школска позорница” Петковићеве књиге подесно је за потребе културно-уметничке активности школе, као вида делатности проистекло из захтева наставних планова и програма. (...) Укратко, Свети Сава први српски учитељ Грује Петковића обухвата „наставно градиво” за непосредни рад на часу матерњег језика. Саображена конгитивним способностима и емотивним потребама младих рецепијената, публикација као сасвим примерена лектира, развија осећање и смисао за лепо, васпитава укус, оплемењује и хуманизује, изнад свега учи о Светом Сави, првом нашем просветитељу.

Христоматија о Светом Сави, али и дело Грује Петковића као писца да сагледа колосалну Савину личност и процени његово необухватно дело – дошла је у прави час.⁶⁴⁵

%

⁶⁴³ Податке о Г. Петковићу дао нам је сам аутор (приложио је бројне новинске прилоге); на позив аутора књиге „Лесковачки писци и њихово доба” љубазно се одазвао. Истовремено је на коришћење понудио све бројеве Пионира, листа основних школа лесковачког краја, који је представљен у посебном делу ове студије. Петковић је десет година био уредник тог гласила.

⁶⁴⁴ Груја Петковића: „Свети Сава, први српски учитељ”, Уместо предговора, Пес клуб, Лесковац, 2.000. године (уредник Славица Цекић, професор). Из те књиге преносимо песму „Оцу српске духовности”, коју је Груја Петковић објавио у „Политици за децу”, 27. јануара 1994. године: „Има те у Расу и на Атосу,/ у Милешеву и на Врачару,/ међу нама и звездама, православља наш чувару.// Има те у Пантелејмону,/ Ватопеду и Кареји,/ светогорском Хиландару,/ светосрпском господару.// Има те у освећеном храсту,/ у светој ватри кремена,/ на ралу и разбоју,/ темељнице српског спомена.// Има те на фрескама, у олтарима,/ у легендама светих вода,/ на иконама и крстовима, крштенице српског рода.// Србољубе небески,/ Оче отаца наших,/ градитељу српског крова,/ Светосавље живи даље.”

⁶⁴⁵ Др Т. Петровић, Свети Сава први српски учитељ, Прес клуб, Лесковац 2.000, стр. 7.

За рад на књижевном стваралаштву наградили су га Дечје новине из Горњег Милановца трећом наградом за причу „Зимски дан“; добио је трећу награду Просветног прегледа из Београда за циклус песама Крвави пир, 1983. године, а на Седмим сусретима просветних радника – књижевних стваралаца за децу у Дољевцу освојио је прву награду за причу Баба Икино двориште.⁶⁴⁶

III

КЊИГА О ВУКУ - О великом Вуку Стефановићу Караџићу, језикословцу, реформатору, сакупљачу умотворина, историчару, написано је скоро све.⁶⁴⁷

Оставио је иза себе комплексно дело, било је сасвим извесно да ће се потомци позабавити њиме, тим пре што су Вукове заслуге по тој вертикали немерљиве за српско историјско и културно наслеђе. Но, и поред овакве констатације, Вук је још за живота имао своје опоненте. Нажалост, има их и данас. Но, сви који су се из овог или оног разлога дотакли Вуковог дела, с овим или оним мотивом, знали су да се сусрећу са гигантом и са једном комплексном материјом, чија обрада уместо појединца врло често подразумева тимове, институције. А ако Вуку као комплексној теми приђе један средњошколски професор, ту је и добар разлог да се погледа шта је урађено. Конкретно, овде је у питању „Књига о Вуку“, аутора Грује Петковића, професора књижевности.

Као велики Вуковац и поштовалац Вуковог лика и дела, професор Петковић се у књизи одредио према трима важним годишњицама: то су 140. годишњица смрти, 70. годишњица Вуковог сабора и 200. годишњица Првог српског устанка. Одмах пада у очи чињеница да је аутор уложио силан труд и велику дозу мере и укуса да у својој књизи презентује оно што је најбитније и најинтересантније из Вуковог живота. Подаци су то који не могу оставити никога равнодушним, тим пре што су врло селективно презентовани, са циљем да и подуче и да обуче, посебно средњошколску популацију, а у томе је можда и највећа вредност ове књиге.

Аутор је за ову књигу користио тридесетак библиографских јединица, селективно промишљених, па се усуђујемо да кажемо да Министарство културе уопште не би погрешило када би ову књигу уврстило макар у категорију допунског уџбеника, тим пре што је у прошлости написано много уџбеника који су због идеолошке обојености више него баласт за ученике. Овде се ради о мултидисциплинарном приступу једној комплексној теми и, уз велики ауторов труд, резултат није изостао.

Све што је између корица књиге аутора Грује Петковића искрено препоручује и као доброг језичког и просветног стручњака и као доброг

⁶⁴⁶ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 90.

⁶⁴⁷ Станко Миљковић, Књига о великом Србину, приказ књиге Грује Петковића, Књига о Вуку, Удружење писаца Лесковац 2004, Наша реч 2004. године

зналца Вуковог културног наслеђа. Књигу препоручујемо и онима који о Вуку желе да знају а да се притом не оптерећују бројним студијама и анализама о српском великану.

%

...Аутор Вука Стефановића Караџића сагледава комплексно. Књига о Вуку нуди пунобојни портрет једне од најзнаменитијих личности наше новије историје. Имајући у виду читаоца школског узраста, коме је књига превасходно намењена, аутор је с правом највише пажње усмерио на Вуково завођење реда и јединства у језику свога народа.⁶⁴⁸

Са способношћу за трезвено и критичко посматрање, за систематизацију и творачке процесе у језику, Вук се, као даровити књижевно-језички стваралац, надовезује на своје претходнике и њихове замисли и, на њему својствен начин, претреса многа језичка питања, предлаже решења, поставља чврсте темеше. Он показује на делу оно чему су други тежили. Цео Вуков рад носи обележја велике реформе.

(...) Српски рјечник је најзначајнија књига српске науке XIX века. Тршићки самоук из неподесне старе српске ћирилице избацује непотребна слова која отежавају савлађивање писмености, а уводи нове знакове за палаталне сонанте љ, њ, африкате ћ, ђ, џ, у и у исто време јоту ј из латинског писма. Створивши онолико јединствених знакова колико у народном језику има гласова, тако да сваки глас означава по једно слово, он прекида са старом азбуком.

(...) Груја Петковић је представио Вука на завидно обухватнији начин. Не само као језичког реформатора, већ и као записивача, историчара и као савременика знаменитих људи. Одабрани текстови наших познатих аутора и песника, употпуњују слику о оцу „српског језика” и српском културном војду. У читаочевим рукама је, засигурно, занимљива и корисна књига.⁶⁴⁹

⁶⁴⁸ Из рецензије проф. др Тихомира Петровића, Књига о Вуку, Удружење писаца 2004.

⁶⁴⁹ *Напомена:* Једна Петковићева прича је посебно позната - *Баба-Икино двориште*, која је освојила је прву награду на Седмим сусретима просветних радника. Прича објављена у Зборнику радова 6. и 7. Сусрета просветних радника књижевних стваралаца за децу, Дољевац 2.000. године. У том зборнику је објављена још једна Петковићева прича („Тајна дединог сандучета”) али и његова песма „Посребрене јеле”: „Испред школе младе јеле/ све просторе запоселе./ једнонога у травњаку/ поздрав шаљу сваком ђаку.// Своје гране ко ручице/ раскрилиле дуж улице./ висе ресе ко лепезе/ у младе принцезе.// Сад их је снег покрио./ беле бунде им скројио./ на главама шубаре/ да од мраза не маре.// Хук међаве не престаје./ посребрене јеле сјајне./ рађају се нове моде/ у царству природе.”

Петковић је као педагог и уредник Пионира, али и школског листа у ОП Васа Пелагић, и као зналац наше књижевности, много допринео да млади, талентовани ћаци, његови ученици, али и сви они који су, на пример, сарађивали у Пиониру, такође објављују радове. Неки су се касније афирмисали као талентовани песници. Петковић је, као члан Удружења писаца општине Лесковац, наступао на књижевним вечерима, читао своје песме, приче и друга прилоге, који су, без изузетака, добро прихваћени у културној јавности.

ЈЕЛЕНА ПЕТКОВИЋ

I

„Када сам била мала, онако, баш малецна, мислила сам да једино ја на овом свету умам да дишем. Да сам једноставно другачија од свих, посебна. Отишла бих у купатило, сећам се, веш-машина и ја бејасмо исте висине, стала бих поред ње као поред каквог доброг друга и почела бих да дишем: 1, 2, 3, 4, 5... и сваки пут до 30. Испунивши свој универзум посебношћу, вратила бих се међу „смртнике“ и прикривајући у себи задивљење собом, својом неспорном различитошћу, упуштала бих се у мање занимљиве токове живота. Чини ми се да сам веш-машину прерасла за две године када сам схватила да имам бронхитис. И да сам ја само једна обична, најобичнија Јелена Петковић, рођена у лето '89-те, у једном маленом селу Белановцу, поред маленог Лесковца, а не каква прицеца Јелина из Јелинграда. Без обзира на придеве и титуле које себи дајемо, сви смо једнаки пред огледалом неба. Није погрешно имати своја пространства и универзуме, али да би наш Универзум дисао, потребно је да ми дишемо једнако.“⁶⁵⁰

II

ВРЕМЕ СИ ТИ – Када сам добио рукопис збирке поезије „*Време си ти*“, младе песникиње Јелене Петковић из Лесковца, и након неколико прочитаних песама, оте ми се уздах задовољства што ћу баш ја писати рецензију за ову књигу пуну љубави, романтичне душе и отвореног јужњачког срца песникиње... Што сам даље читао, нисам могао а да се не отмам утиску да је ова књига још један небрушени дијамант на уметничкој огрлици Књижевне омладине Србије.

Јелена Петковић је песникиња која једноставним, слободним стихом, без много експериментисања, у свакој речи, у сваком стиху, свакој песми оставља свој препознатљив печат љубави, чак и онда када о растанку пише. Предаја за њу није предаја, већ нада која као да нам поручују: када нестане љубави, нестаће и света!

Перо Јелене је лира која пева на експресиван, али сиболичан начин, кроз метафизичко осећање унутрашњих жубора и дамара, често упућена попут љубавне посланице имагинарном сабеседнику, саосећајнику и љубавнику, ткајући дубину и рафинираност људске душе, кроз метафизички доживљај сопственог бића. Љубав је чулна, страсна, жуборава, али и предео сна, спокој након узаврелих страсти соларних божанстава.

(...) Када пева о љубави, она нема тајни које би сакрила од других. Да би љубав као исконско стање духа и тела приближила читаоцима, песникиња

⁶⁵⁰ Јелена Петковић, *Време си ти*, Књижевна омладина Србије, Београд 2014. *Напомена*: Ову су комплетни подаци из одељка Биографија Јелене Петковић.

Јелена Петковић од те исте љубави тражи увек више, али и даје, па њене песме представљају подсећање и опомену свима онима који не држе до туђих осећања, али ни до властитих... То нам показује великим спектром љубавних осећања:

„Немој ме волети увек, то је превише и далеко...“

Док нам стиховима:

*„моја љубав вечно трага за твојим очима
није да се ја нисам довољно потрудила“*

дочарава сукоб жељеног и недокучивог, сањаног али недосањаног; драгог и непожељног, и заносног, што незадрживо одлази са надом да ће се вратити.

Стилски израз песничке збирке *„Време си ти“* одликује се краткоћом форми, језичком сажетошћу и згуснутошћу, експресивношћу и симболиком, при чему синтагма и реч постају стих ослобођен риме, а песма овенчана поентом као финалном формулом.

Мада нисам склон упоређивању са неупоредивим, ипак ме стил Јелениног пера помало подсећа на стил којим је писао легендарни Мика Антић; док тражи неистражено, док воли (не)вољено или никад прежаљено, када *„у боли нем вршити“*. Баш то доказују стихови и из њене песме *„Остала сам те нема“*:

*Остала сам те нема,
ућутао си на мојим уснама*

Или

*Обећала сам ти вечност,
ништа мање нећеш добити*

Песничка и креативне вредност ове збирке је велика. Зато сматрам да први корак Јелене Петковић у свет поезије завређује сву пажњу читалачке публике. Верујем да ће сваког читаоца ове прекрасне збирке песама *„Време си ти“*, преплавити осећање нежности, чежње и несебичне љубави...

Неко је некад рекао: Кад рука почне да пише, срце не зна за страх...“
Срце наше песникиње не зна, то је сигурно!

Поштовани љубитељи поезије, песничка врата Јелене Петковић су отворена. Одшкрините их и завирите. Угледаћете лепоту лирског надахнућа и исказа, поетску аутентичност, и фино лирско ткање.⁶⁵¹

⁶⁵¹ Јордан Алексић, резензија, *Време си ти*, Књижевна омладина Србије, Београд 2014, стр. 71-73. *Напомена:* Промоција збирке *„Време си ти“* одржана је у Лесковачком културном центру октобра 2014. године. Поред аутора, уредника и рецензента, о збирци је говорио Драган Радовић, познати лесковачки песник, уредник часописа *Наше стварања*.

ПЕРИЦА ПЕШИЋ

I

Перица Пешић је рођен 1950. године у Мирошевцу, општина Лесковац. Средњу школу је завршио у Лесковцу. Дипломирао је на Технолошком факултету у Скопљу (Македонија), а магистрирао на Природно-математичком факултету у Нишу, студијска група за хемију. Живи и ради у Лесковцу. Бави се научно-истраживачким и књижевним радом.

Члан је Српског хемијског друштва, Удружења писаца општине Лесковац и Књижевне заједнице. Од дванаесте године пише кратке књижевне форме, црта карикатуре и сакупља народне умотворине. Песме је објављивао у листовима Трибина младих, АИК, Наша реч, Борба и Помак, као и у часописима Освиг и Наше стварање. Хаику песме су му се појављивале у листу Маслачак (Ниш) и Шкољка (Подгорица), а хумористичко-сатиричне прилоге објављивао у листовима АИК, Лесковачки дневник (новине Ђачке), Нашој речи, Помаку, Јесењину, Политици, Језу, Нашем стварању и Остену (Скопље).

Мр Перица Пешић је заступљен у књигама: Сатире IV (избор са конкурса), Библиотека Радоје Домановић, Велика Плана и ИШ Стручна књига, д.д. Београд 1997. године, Зборнику радова лесковачких писаца (Удружење писаца, 1998. године), „Ко је ко у нашем хумору, сатири и карикатури” (Ошишани јеж, Београд, 1998. године), Глубочици између обала 2003. (КК Глубочица, Лесковац). Заступљен је и у књизи „Синђелићеве чегарске ватре” (Глас корена, Ниш, 2002), „Извајаним мислима” (афоризми домаћих аутора – избор), Центар за културу и уметност, Алексинац, 2002. године), „Анђео име пламен” (Књижевна заједница Југославија, Београд, 2003), „Гарави сокак” (КК „Мирослав Мика Антић”, Инђија, 2003). Био-библиографски мр Перица Пешић представљен је у књизи „Лексикон писаца лесковачког краја” (КК „Глубочица”, Лесковац, 2003. године).⁶⁵²

У књизи „Афоризми”⁶⁵³ у одељку „О homo satirikusu” наводи још неколико занимљивих података о Пешићу. Као дипломирани инжењер заснива радни однос у прехрамбеној индустрији „Тома Костић” у Лесковцу 15. јануара 1976. године. Био је шеф производње и дао је велики допринос иновацији и рационализацији производње и супституцији

⁶⁵² Подаци преузети из књиге П. Пешића Испод свода плава, песме за децу, Удружење писаца 2004, коју је посветио – како стоји на самом почетку збирке – рано преминулим сестрама Верици и Станчету.

⁶⁵³ П. Пешић, Афоризми, издање самог аутора, 2004. године. Стоји напомена: „Штампање ове књиге није помогла локална самоуправа”. Из те књиге, у којој је објавено неколико новинских текстова о Пешићевом „страдању на Вишој техничкој-текстилној школи, преносимо неколико афоризама: Кад враг однесе шалу, никоме није до шале./ Бог чува Србију, Бога – милиција!/ Југославијо, од Куће цвећа постала си кућа свећа!/ Браћо Руси, и Срби су са вама – заглибили!/. Није да не разуме глас народа, него га не чује!/. Сити смо – глади!

скупих увозних сировина домаћим. Учествовао је на већем броју научних скупова у земљи и иностранству.

II

ИСПОД СВОДА ПЛАВОГ (...) Стихове Перице Пешића карактеришу све одлике истинске поетске речи. Игра, хумор и машта су њихове битне одлике. То је примарно поезији традиционалног, змајевског стила и манира. Аутор комуницира с малим читаоцима као једнак с једнаким; дете је његов саиграч. Његово обраћање незрелом читаоцу не подразумева спуштање на разумну раван критике, већ уздизање на ниво детета. Извесно, по среди је творевина која пружа малом реципијенту задовољство и естетски ужитак; која задовољава читаочеве потребе за лепим али и васпитним, сазнајним и моралним.⁶⁵⁴

%

Пред нама је одштампана књига, 2004. године, са 79 песама подељених у седам циклуса. Наслови циклуса су и порука и повод да се прочитају песме: Истина, Балада о љубави, Време учења, Сlike дана, Љубав за све, Испод свода плавог (тек је на шестом месту) и Перица у коме је његов родослов.⁶⁵⁵

Професор Перица је засадио љубав и окусио лирику као хлеб и со. Бар то танано лирско жумори непосредно и чезне за детињством. Свом својом интелектуалном снагом подигао је завесу испред душа својих миљеника и стиховао шта се у њима догађа.

(...) Перица као писац остварује своју песничку слободу у крилу децјег живота. Али, живот деце није идеализован. Песник каже „Биће два пута дете – још као мало и кад остари” („Дете”).

Као образован писац пун је маште. Његово срце дише и казује своја осећања користећи и биографска присећања. Зато и песме имају фабулу. И баш та садржина је у споју неоромантизма и савременог реализма.

(...) Поетски изрази песника Перице су душевна расположења и она имају своју оригиналну потку. Мотивисана раван је субјективна. Литерарна тематика у коју се уноси епско расположење обележава се као извор из којег теку дубоке мисли. Та мисаона веза са прошлошћу и недосневаним сновима повећава погледе ка лепоти песме. Стихови су без одређене метрике. Језичко-стилски изрази су кратки и граматички исправни.

Литература овакве врсте увек ће живети у срцима и деце и одраслих. И име песника Перице Пешића трајаће у литератури.

⁶⁵⁴ Проф. др Тихомир Петровић, рецензија (одломак) објављен у књизи П. Пешића Испод свода плавог, Удружење писаца Лесковац 2004.

⁶⁵⁵ Станко Ђорђевић, Испод свода плавог, песме за децу Перице Пешића, Удружење писаца 2004, Помак, бр. 27/28, децембар 2004, стр. 38.

ДРАГАН РАДОВИЋ

I

Драган Радовић је рођен 1955. године у селу Добра Вода. Основну школу и гимназију завршио је у Лесковцу. Као ученик гимназије био је стални сарадник Дома пионира од његовог отварања 1973. године. Завршио је Филолошки факултет у Београду.

Бави се поезијом, прозом, књижевном критиком и рецитовањем. Објављивао је радове по књижевним часописима и листовима. Највише радова било је на страницама Змаја, књижевног часописа за децу. Добио је неколико награда за књижевно стваралаштво. До сада је објавио збирку песама за децу „Добра Вода”, у којој Радовић пева о детињству. Има у рукопису неколико књига. Посебно му је драга необјављена књига песама за децу „Најсиромашнији краљ”⁶⁵⁶

Године 2013. Радовић је објавио другу збирку „Купен петл“ писану на дијалекту родног краја.

%

Драган Радовић, професор књижевности (...) пише песме још из школских дана. Основна школа „Коста Стаменковић” издавала је средином шесдесетих година лист „Хисар” и он је ту објављивао. А када се његова патриотска песма о Кости Стаменковићу нашла на првој страни, био је пресрећан.⁶⁵⁷

Потом, у Гимназији. Књижевност му је предавао Бора Здравковић. Од њега сам научио, каже Радовић, песничку школу живота. Већ у првом разреду, 1970. године, добио сам прву награду на школском конкурсима и почео да сарађујем у часопису „Ми”, чији је први број штампан 1970. године, за Дан школе. Прве есеје и приказе објавио сам у том часопису, писао сам о свом другу, песнику Воји Истатковићу.

Током студија објављивао је песме у Књижевној речи, Студенту, часопису Филолошког факултета Знак. По завршетку студија, Радовић долази у Лесковац, у Народну библиотеку са основним задатком да популарише књигу. Уз помоћ библиотекара организовао је стотинак књижевних сусрета годишње како у матичној библиотеци, тако и у истуреним одељењима и школама у најудаљенијим местима у општини.

Прву (...) збирку песама, и то дечјих, Драган Радовић је објавио под називом „Добра вода” 1982. године у издању КК „Глубочица”. Свих протеклих година пише и објављује у Градини, Нашем стварању, неке су му песме преведене на италијански језик.

⁶⁵⁶ Пионир, Наши суграђани ствараоци, октобар 1982, бр. 4 (21), стр. 10.

⁶⁵⁷ Верица Баторевић-Божовић, Живот пише приче, Лесковац, Удружење писаца, Лесковац 2001, стр. 226. Напомена: Прилог Драган Радовић: Пишем, за штампање има времена, објављен у Нашој речи 26. јуна 1997. године.

Још као студент писао сам у Градини студију о Шекспиру, статистио сам у „Николи Скобаљићу“ 1972. године, за Студент а потом за Нашу реч писао сам позоришну критику. Пре десетак година написао сам монодраму о писцу који је популаран, кога сви цене, а који у дубини душе зна да није урадио све што је могао да уради, који је у суштини свестан да урађено није примерено популарности коју ужива. Текст за децу „*Брат од мушке тетке*“ и о „*Дачи мушкарчи*“ игра се доста дуго у Пироту. Лесковачко позориште игра „*Брата од мушке тетке*“ у режији Радише Грујића. Тамо где је „*Ничиговић*“ игран имамо позиве да поново гостујемо. Пишем и приче, дотерујем неке драмске текстове, важно је радити, писати, а за објављивање има времена.

(...) Отићићу до Добрих Вода, до мог родног села, у коме сам живео само четири-пет година, али за које сам везан. Тамо је природа таква да одмара људску душу, али и инспирише.

II

ДОБРА ВОДА – У савременој поезији је тушта и тма стихова који се не могу најбоље разумети и протумачити, што је врло невесело за читаоце, песнике и поезију. Драган Радовић, аутор зборке песама „*Добра воде*“⁶⁵⁸ ни у ком случају не доводи читаоце у недоумицу. У његовој поезији нема места питању „шта је писац хтео...“

„*Добра вода*“ је књига намењена највише деци. То се у првом реду види из фабуле узете из дубине дечјег света и доживљаја, ненаметљиве и неусиљене поенте. На то упућује и лакоћа којом песник уме да приђе дечјем свету и извуче из њега грађу и обради је језиком дикцијом који најбоље одговарају малом читаоцу – и да се у свему томе одржи на висини уметничког и песничког говора.

Стихови „*Добре воде*“ са много маште и емоције уносе животну радост и ведрину у душу детета–читаоца, а естетски доживљај који стварају по своме ефекту није тренутан ни ограничен догађај.

Свака песма ове танушне књиге у читаоцу измамљује осећање ведрине и радости: лаким и лепршавим ритмом њени стихови изазивају осећање за леп израз и звук. Као права поезија проширују круг дечјих сазнања.

При читању Радовићевих песама дете има непомућену илузију да се пред његовим очима одвија једно животно збивање у коме и само учествује.

Песме „*Добре воде*“ имају личан, индивидуални нагласак и одговарају узаврелој, жедној дечјој природи. Писана маштовито, са интуицијом и опсервацијом, и смислом за детаљ и нијансу, стихови Радовићеве збирке привлаче пажњу својом лепотом. Понеки од њих чине мала *ремек-дела савременог песништва*. Врло успела својом ритмичком организацијом „*Добра вода*“ у свему испуњава захтеве добре поезије за децу: поступност

⁶⁵⁸ Драган Радовић, „Добра вода“, Књижевни клуб Глубочица и Народна библиотека „Радоје Домановић“, Лесковац 1982.

увођења у свет уметности, педагошко усмеравање дечје психе и, свакако, развијање осећања за лепим.

У Радовићевим песмама нема смелих склопова речи, смишљених артистичких састава, али у њима има музичког у ритму стиха и размештају речи; у његовим песмама нема лепореке интерпретације, продора у ирационално, али има поетске свежине; немају савремену, урбану тематику, али имају моћ да озаре душу читаоца; немају врхунски, опсењујући квалитет, али имају снагу да уједине осећања и мисли читаоца. Готово да је тако: и оно што имају и немају, допринело је да има своје читаоце.

Песник стихова: „*Молим те снађи се некако/ и наћи ми негде једног малог брата,/ ја бих теби пронашао лако/ да сам, тата, ја твој тата*“ обрадоваће читаоце свих узраста.

Радовићева књига заслужује да стоји у истој полици са књигама познатих савремених песника.⁶⁵⁹

III

КУПЕН ПЕТЛ – Збирку песама Драгана Радовића „Купен петл“ (2013), писану у духу говора југа Србије, појавила се у издању Туристичке организације Лесковца и „Филекса“.⁶⁶⁰

У књизи, како стоји у наслову „*Подаци од мене*“, песник је записао: „Мајка ме родила на пунлетан дан у девети месец у годину иљаду деветстотина педесет и (Ахилову) пету (19. 9. 1955) у селу Доба Вода. Школувао сам се у Лесковац и Београд. Там сам завршио белосвецку књижевност на ФилОлошки факултет. Преминули рад стицао сам у културне установе по Лесковац: Боблијотеку десет године, Позориште још толко и у Културни центар еве више од десет године прођоше. Објавио сам једну малецку књигу за децу и приредио једну од Лесковац за големи. Уређувао сам лис за књижевност и уметност „Пом(п)ак“ и саг су ме турав на уређујем „Нашо стварање“.

У „Посвети“, Радовић у шаљивом тону записује: „Не се препоручује на малолетни, малоумни и малодушни. (А кој нормалан ће чита овој?)“

Збирка песама Драгана Радовића има пет поглавља: Сиротињска патка, Тристаћ на клоцне, Мушице под реп, Чорба без ич и Угасла скара.

⁶⁵⁹ Проф. др Тихомир Петровић, Књига завичајних писаца, приказ, „Огледи и критике из књижевности и језика“, Нова просвета Београд, 1994, стр. 134-135. *Напомена:* Приказ пренет у целини, а о проф. др Тихомиру Петровићу видети поглавље о књижевним критичарима

⁶⁶⁰ Промоција збирке песама Драгана Радовића „Купен петл“ одржана је у Културном Центру Лесковац поводом 1. априла – светског дана шале. Једна је од ретких на дијалекту, којим се чува мелодичност језика. „Књига садржи сву лепоту лесковачког дијалекта, а сво богатство показано је кроз анегдоте и сочне псовке нашег краја“, каже аутор Драган Радовић. То је једна од ретких књига написана на дијалекту, а познати лесковачки песник, књижевник и књижевни критичар, аутор дела написаних дијалектом, тежи да очува идентитет једне заједнице. Он је идејни творац Научног скупа Књижевност на дијалекту. Убеђена сам да ће поред роштиља и паприке, књига Купен петл постати нови бренд Лесковца и нашег дијалекта. Искрено се надам да ће и поезија постати наше обележје града“ - рекла је Цветана Радовановић, уредница у ЛКЦ. *Напомена:* О збирци песама „Купен петл“ писали су, између осталих, проф. др Тихомир Петровић, Драган Тасић и Данило Кошић.

Песничка збирка Драгана Радовића објављена је у 300 примерака, а илустрована је радовима преминулог Слободана Костића – Косте, познатог писца из Лесковца. Илустрације су, иначе, преузете из „Бациних новина“ захваљујући његовој деци.

IV

УРЕДНИК И КРИТИЧАР- Драган Радовић је, нема никакве сумње, вишеструко талентован и образовани стваралац. Још у гимназијским данима исказао се и као песник и као књижевни критичар. Написао је занимљиву анализу песама свог школског друга Војислава Истатковића, који ће касније постати једно од најзначајније имена лесковачког песништва.⁶⁶¹

Радовић је такође објавио више приказа дела лесковачких писаца. Издвајамо оцену о збирци песама Светолика Станковића „Последња лука” (Удружење писаца Лесковац, 2003).

Драган Радовић на почетку тог осврта пише: „Када би нам се дало да књигу песама Светолика Станковића „Последња лука” прочитамо онако како он сам чита (дакле, без професорске хладноће, без рутине и без обавеза), могли бисмо се понадати да смо они због којих постоји уметност писања.”⁶⁶²

Радовићево ангажовање у лесковачкој Народној библиотеци, директоровање у Народном позоришту, његово драмско стваралаштво (неке драме се изводе на српским сценама), такође завређује пажњу и детаљнију анализу.

%

Од 2006. године, Драган Радовић је уредник листа за књижевност, уметност и културу „Помак”, гласила Удружења писаца. Већ у првом броју, на првој страни, обравиће у рубрици „Лични став” оцену *Николаја Тимченка* „Култура између појавности и суштине” и уз тај прилог даје занимљиво објашњење: „Текст Николаја Тимченка настао је пре десет година и, нажалост, није изгубио на актуелности. Као да се за протеклу деценију ништа није променило у лесковачкој јавности, ако промена није то да „Освит” и „Лесковчанин” више не излазе, а „Нашег стварање” није било, ево, годину дана. „Помаку” је припала част, да уместо уводника, објави прилог какав се само пожелети може.”⁶⁶³

Ипак, ма колико вишеструко Радовић био талентован у бројним областима (одличан је, на пример, и рецитатор), чини ми се да је посебно вредно његово песништво за најмлађе и по томе је апсолутно на самом врху у Лесковцу.⁶⁶⁴

⁶⁶¹ Ми, часопис лесковачких гимназијалаца, нова серија, бр. 11, 1999. године, стр. 30-33. Део те анализе налази се у поглављу о Војиславу Истатковићу.

⁶⁶² Помак, бр. 25/26, јануар-јун 2004, стр. 27. *Напомена:* Видети поглавље о Светолику Станковићу.

⁶⁶³ Помак, јануар-март 2006, стр. 2.

⁶⁶⁴ *Напомена:* Одабир песама Драгана Радовића објављујемо у посебном делу књиге;

ДРАГОМИР С. РАДОВАНОВИЋ

I

Драгомир С. Радовановић рођен је 7. априла 1948. године у Кацабаћу, општина Бојник. Основну школу је завршио у Кацабаћу (1954-1958) и Косанчићу (1958-1962). Средњу школу завршава у Лесковцу, студије у Београду (1974), магистрира у Нишу (1976) и докторира у Скопљу (1991). Радовановић је доктор економских наука, професор универзитета и важи за најплоднијег лесковачког писца.⁶⁶⁵

Радовановићев научни и књижевни рад приказан је у књигама „Ко је ко у хумору и сатири Југославије”, „Лексикон писаца просветних радника Југославије и Републике Српске и књизи „Знаменити Пусторечани”. Добитник је многобројних признања од којих издвајамо Орден рада са златним венцем. Живи у Лесковцу.⁶⁶⁶

Имао сам пет или шест година. За данашње услове право дете. Али тада сам ја био радна снага. Чак и као млађи почео сам да чувам свиње, ту поред куће, истеријући их на пут да поред њега пасу траву трескот, коју су толико волеле.⁶⁶⁷

Радовановић се књижевним радом бави од 1987. године. Члан је Удружења књижевника Србије. Баби се и сликарством.⁶⁶⁸

Године 2013. Радовановић је објавио 130. књигу – „Афоризми и мисли за сва времена“.⁶⁶⁹

Др Драгомир С. Радовановић (Кацабаћ, Бојник, 1948), како је лепо казао Слободан Костић – Коста у „Аутобиографији” (Помак, 11 – 12. број) „рођен је преко везе и познанства... није хтео да плаче, па га је бабица изударала и то је био прст судбине”, унеколико је био предодређен да буде вредан писац, жанровски веома разуђеног интересовања, а по обимности дела апсолутно у врху лесковачке „научно-белетристичке школе”.

⁶⁶⁵ Крајем марта 2007. године, др Драгомир Радовановић је обележио две деценије књижевног рада. Уручена му је чланска карта Удружења књижевника Србије. Извештавајући са тог скупа, С. Миљковић пише у Нашој речи (30. март 2007, стр. 10) да је Радовановић „као доктор економских наука написао 12 стручних књига и још 46 из области књижевности.” О др Радовановићу посебно је говорио Саша Хаџи Танчић, који је подсетио да је Радовановићево стваралаштво врло разуђено, да је познат као сакупљач и издавач великих збирки вицева, значајан афористичар, писац драма, збирки прича, аутор неколико романа и песничких збирки. Иако се ради о огромном квантитету, није занемарен ни квалитет – истакао је Хаџи Танчић.

⁶⁶⁶ Подаци преузети из књиге Драгомира С. Радовановића Још читам идиоте, СИИЦ, Ниш 2000.

⁶⁶⁷ Драгомир С. Радовановић, Моје време, сам почетак аутобиографског романа, КК Глубочица Лесковац 2013, стр. 5.

⁶⁶⁸ Драгомир С. Радовановић, Моје време, Књижевни клуб Глубочица Лесковац 2013.

⁶⁶⁹ Књига у издању КК Глубочица из Лесковца, промовисана је у ресторану „Колиба“ истовремено са отварањем његове пете самосталне изложба слика, а славље је било и у знаку одласка у старосну пензију са места редовног професора Високе пословне школе у Лесковцу и избора за редовног професора „Алфа“ универзитета из Београда. У Предговору, проф. др Живан Стојковић је написао да је „Радовановић својих 555 афоризама подарио светској културној баштини.“

II

БЕЛЕТРИСТИКА ДРАГОМИРА РАДОВАНОВИЋА – Проф. др Радовановић је објавио 94 књижевна рада: Стално су будни, зар нису чудни, (1987), Успешни промачаји (1989), Од рођења до смрти само нас живот дели (1992), Животне дефиниције из недефинисанг живота (1992), Хоћу да нешто нећу (1992), Рат и хир (1992), Отворена у затвореном (1992), Стање је црно па гелдам бело (1993), Успутна размишљања (1995), Ујед кобре (1996), Дум-дум реци, књига прва (1996), Дум-дум реци, књига друга (1996), Дум-дум реци, књига трећа ((1996), Дум-дум реци, књига четврта ((1996), Отворена у затвореном, друго, допуњено издање (1995), Празне главе избијају на површину (1996), Руба је пеликану делкатес (1997), Све постаје горе кад је горе горе (1997), Туђе нећемо, своје немамо (1997), Беле вроне (1997), Почетак и крај се памте по оном између (1997), Гледала је унапред, а снажло је отпозади (1997), Они су сити а ми нисмо на броју (1997), И црвена ружа има своје трње (1997), Овоме се и атеисти крсте (1997), Марке су пуни марака (1997), Рејтинг подижу спуштајући нам га (1997), Она између мене и свега (коауторство са Б. Здравковићем) (1996), Жена у мислима мојим (2005), Свемир у капи воде (1997), Играле се делије са остатком Србије (1997), Ко не уме да пронађе излаз треба му показати врата (2006), Вуне је све мање, а дрндања више (2006), Док ми стварамо историју, други нам мењају географију (2006), Досад смо подржавали ми вас горе, подржите мало ви нас доле (2008), Још читам идиота (2002), најбољи коњи скупштине су на улазу (2011), Асоцијације на разне варијације (2011), Њима све, нама ништа, и ником ништа (2011), Кривосеча, драма (1995), Бугарче, драма (1995), На оштрици ножа, приче (2002), Одговори живота, приче (2004), Жена у мислима мојим (2005), (С)војна тајна (2006), Приче из таксија (2008), Стимулација духа (2008), Индекс црвен од стида (2011), А књига празна (2011), Приче свакојаке (2011), Богу божије – мисли о религији (1998), Деда Тошино пиле, роман (2002), Како одживети живот (2001), То је то, а можда и није (2011), Моје време (2012), Са дна живота, песме (1997), Дилеме (2010), Шале из наше мале (1993), Шале из наше мале (1994), Шале из наше мале – 1111 вицева из лесковачког краја (1995), Шале из наше мале – 1111 нових вицева из лесковачког краја (1995), Шале из наше мале - 2222 вице из лесковачког краја (1998), Шале из наше мале – 3333 из лесковачког краја, Шале из женске мале (2008), Шале из децје мале (2008), Шале из полицијске мале (2008), Шале из конобарске мале (2008), Шлае из ловачко-риболовачке мале (2008), Шале из политичке мале (2008), Шале из судијско-затвореничке мале (2008), шале из мушке мале (2008), Шале из богаташке мале (2008), Шале из лудачке мале (2008), Шале из докторске мале (2008), Шале из спортске мале (2008), Шале из тштине мале (2008), Шале из циганске мале (2008), Шале из поповске мале (2008), Шале из сељачке мале (2008), Шале из бабине и дедине мале (2008), Шале из мјкине и

ћеркине мале (2008), Остале шале из наше мале 82008), 333 зашто – 333 зато (1990), 555 зашто – 555 зато (2002), 1000 зашто - 1000 зато (2008), Цилит, дечје игре (2010), Да ли знате, занимљивости (2006), Океан у капљици воде (2012), Васељена у атому (2012), Лесковачка високошолска фарма (2012), Обредне песме у пусторечком селу Кацабаћ (2012), Дијазози једног проевропског српског вола (2012).⁶⁷⁰

III

ХУМОР ДРАГОМИРА С. РАДОВАНОВИЋА - У једној од књига, „Шале из наше мале”, записао је занимљиве догдоштине Лесковчана, њихових пријатеља и гостију.

%

Чита муж новине, док жена нешто ради у кухињи. Наишавши на један чланак, он је позва и рече:

-Замисли, драга. У новинама пише да у Африци може да се купи жена за две козе!

Жена остави посао у кухињи, па ће запањено:

-Па то је страшно!

А муж ће смирено:

-Ја се не бих сложио с тобом. Зар добра жена не вреди колико две козе!

%

Опет о Лесковчанкама:

Питају Лесковчанку, које су три најлепше ствари на свету:

-Једно пиће пре, и једна цигара после!

Жена до касно у ноћ очекује мужа који се запио негде у кафани. У касне сате, муж долази, а она ће:

-Ајде, бре, куда си до сг! Чим залаје куче, ја мислим ти си!

%

Доктор Радовановић је забележио једну занимљиву причу из кафана и назвао је „Црвењење”.

Седи друштво у кафани, па ће један:

-Зна ли неко да ми каже колико пута у животу поцрвени жена, а колико мушкарац.

Сви ћуте, не знају одговор, а овај наставља:

-Ево, ја ћу да вам кажем: жена поцрвени три пута, а мушкарац двапут!

-Како то! Објасни нам бар до краја - рекоше остали.

-Па, лепо! Жена поцрвени први пут кад јој буде први пут, други пут, кад наплати први пут, а трећи пут, кад плати први пут!

-А што мушкарац два пут!

⁶⁷⁰ Драгомир С. Радовановић, Човек велике имагинације, ЛКЦ 2011. стр. 145-147. Укупно су наведна 94. рада. *Напомена*: Радовановић је објавио и 26 стручних књига и 37 научних саопштења и чланака. Овом броју треба додати и најновију књигу, Афоризми и мисли за сва времена“ (2013), али то, разуме се, није комплетан списак његових књижевних дела, публикација и научних радова.

-Да, да, мушкарац два пут, и то први пут кад не може други пут, а други пут, кад не може ни први пут!

%

Доктор Драгомир Радовановић, који је и сам универзитетски професор, прибележио је много занимљивих згода из студетског живота, посебно у време полагања испита.

Намерачио се професор на једног студента, и стално га обара. Сада на испиту студент све зна, а професор поново намерава да га обори:

-Колико сијалица има у овој сали!

Студент брзо изборори и рече:

-Десет!

-Е, није тачно - рече професор - него десет! Ево још једне! - и извади сијалицу из цепа, и обори студента.

Следећи пут иста прича. Опет студент све зна. Опет исто питање:

-Колико има сијалица у сали!

Студент ће ко из топа:

-Десет!

-Није десет, него девет! Данас нисам понео сијалицу! - рече професор.

-Е десет! - рече студент и извади сијалицу из цепа.

%

Једна занимљива љубавна прича.

Разговара новопечени брачни пар. Млада пита:

-Драги, шта је за тебе љубав!

-То је оно што ујутру осећам према спавању, пре подне према себи, по подне према храни, увече према пићу, а ноћу према теби. Шта мислиш, јесам ли ово добро рекао! - упита он.

А она ће:

-А ја мислим да је љубав борба за парче меса!

И друга занимљива лесковачка љубавна прича коју је прибележио др Радовановић:

Дође пријатељ пријатељу у кућу. Њега нема. Заприча се он са женом, па пошто га је био глас да је швалер, пријатељева жена га упита:

-Је ли, а како ти знаш која жена хоће!

-Па, помиришем је, и на основу тога закључим.

-Па, хајде, помириши мене, па ми кажи да ли ми се хоће!

Онај је помириса и рече:

-Теби се неће!

А жена ће:

-Ти или лажеш или имаш кијавицу!

%

Професор др Драгомир Радовановић и Саша Хаџи Танчић покренули су средином 2002. године часопис „Лесковачка мућкалица”, „српски лист за духовитост и сатиру”.

Иако је уредништво најавило да ће се годишње појављивати четири објављено је само неколико бројева. У првом броју „Лесковачке мућкалице” (јун 2002. године), даје се објашњење назива часописа.

%

У „Лесковачкој мућкалици” (број 2, септембар 2002), Саша Хаџи Танчић на духовит начин представио је и самог уредника Драгомира С. Радовановића.⁶⁷¹

IV

ЧОВЕК ВЕЛИКЕ ИМАГИНАЦИЈЕ – Сусрет са Драгомиром Радовановићем одише необичним флуидом који вас необјашњивом мистиком зачара после прве реченице коју он изговори. У првом тренутку делује збуњујуће, а онда убрзо закључујете да вас је неодољивим, специфичним осмехом и бистрином ума освојио и упутио на стазу обостраног пријатељства, што је више од дружења. То је човек интересантне спољашњости и ретко карактеристичног духа. Средњег раста, неупадљив, ноншалантан, веран традицији текстилног посленика у одевању, са израженим фацијалним карактеристикама, уз обавезну кожну торбу која употпуњује озбиљност интелектуалне персоне, беле путе и са необавезном, не тако бујном фризуром, он одише неком мистичном харизмом коју ни себи, ни другим не може да објасни. (...) Када је, као један од најпознатијих савремених афористичара, отворио двери књижевног узлета, проширио је своја трагања и кроз песме и романе и први пут нам је подарио роман са три краја, по избору читалаца. (...) Драгомир Радовановић, попут познатих српских књижевника, боем је лесковачког кафанског живота. Тек у том амбијенту потврђује се прва вредност личности. Јер, ту се дише пуним плућима, добија инспирација за стваралаштво, упознају скривене карактеристике људи, пише на кафанским салветама, воде се необавезне расправе и псује. Ту се доживи пијанство као вентил напаћене душе, ту се склапају нова пријатељства и

⁶⁷¹ Д. Коџић, Педесета књига Драгомира С. Радовановића (поводом појаве дела Шале из наше мале, 2222 вица из лесковачког краја, Наша реч 1999. године); Видети Лесковачки дневник, бр. 4, септембар 1999. *Напомена*: Када се појавила 50. књига проф. Радовановића, Политика је објавила мој прилог „Писац са лесковачке калдрме“ (Политика, 26. април 2000). Објављивање тог прилога има занимљиву предисторију, која је права анegdота.

-Да ли сте ви, колега Данило! – заповеднички говори уредник.

-Да – одговорам – чекујући неугодни наставак разговора.

-Какве глупости пишете, Данило! – настави уредник.

Заћутах, немам речи да одговорим, неучитовост ме зароби тишином.

-Зар је могуће – тако стоји у Вашем иначе добро написаном чланку – да је професор Радовановић објавио педесету књига! Мора да је нека грешка!

-Не, није грешка. Све је тачно! – победнички одговорам.

-Ако је тако, тај професор није нормалан! – рече уредник.

-Па и није – одговорих победнички – Какав је ускоро ће објавити и стоту књигу.

-Идем онда у Шуматовац да попијем хладно пиво и да испричам колегама каквих све људи има.

губе границе положаја на друштвеној лествици. Ту је Радовановић непревазиђен. Остао је велики и увек пожељан у друштву.⁶⁷²

%

Попут Боре Станковића или, пак Џемса Џојса, којима су Врање, односно Даблин, топоними и симбол за цео свет и његове универзалне вредности – да парафразирамо Ненада Грујичића – др Драгомиру С. Радовановићу је Лесковац место у коме се одиграо „*цео живот*”.

%

Писати или говорити о проф. др Радовановићу после објављене књиге „*Човек велике имагинације*“ (Лесковачки културни центар, 2011, приређивач проф др Живан Стојковић, уредник Слађана Младеновић) зауман је посао. Све или готово све је казано и сада би било тешко додати нешто сасвим ново, оригинално, али вреди покушати.

Оно што се лако уочава, као на брисаном простору, то је обимност дела проф. Радовановића. Делује готово нестварно да неко у „затуреној паланци“, далеко од главних токова књижевног, па и научног стваралаштва има толико енергије, али и талената да напише и објави тако велики број књига потпуно различитих порука.

Ствар постаје још интересантнија ако се зна да је проф. Радовановић почео релативно касно да објављује своја дела. Прва књига „*Стално су будни – зар нису чудни*“ појавила се 1987. године, у 39. години живота! Та књига афоризама, нема никакве сумње, обележиће његово даље усмерење, јер ће му – уз научни рад – писање афоризама бити део свакодневне збиље.

(...) Николај Тимченко, засигурно најпознатији лесковачки књижевни критичар, филозоф, новинар и лектор, који је готово цели радни век провео у Нашој речи, записао је далеке 1990. године: „Књига која је сада пред читаоцима је трећа књига афоризама и анегдота овог већ запаженог и, слободно се може рећи, афирмисаног писца. Он је 1987. године објавио своју прву збирку афоризама под насловом „*Стално су будни, зар нису чудни*“, а две године касније, 1989. и другу књигу, под насловом „*Успешни промашаји*“. Обе ове књиге нису прошле незапажено. О њима су писали књижевници Томислав Н. Цветковић и Радивоје Бојичић, а критика им је посветила дужну пажњу и високо их оценила (уп. Велимир Хубач, „Не само афоризми“, *Наша реч*, бр. 42, 27. октобар 1989).

О афоризмима проф. др Радовановића, чини се да је најбољу оцену изрекао пре готово две деценије проф. др Тихомир Петровић.

„Радовановићева поетика темељи се на рефлексiji, игри и хумору, на луцидности сразмерно високог домета; изненађењу, илузији и хумору хеленистичке провинцијенције. Мисао, игра и хумор чине конструктивне елементе његовог израза“.

⁶⁷² Проф. др Живан Стојковић, Предговор, *Човек велике имагинације*, Лесковачки културни центар 2011, стр. 7-9.

Та оцена проф. Петровића могла би се без икакве ограде да изрекне и о најновијој књизи афоризама проф. Радовановића „Васељена у атому“ (Лесковачки културни центар, 2012). Ту заиста не бих ништа посебице додао, уз оцену, која је увек присутна када је афоризам предмет интересовања, да аутори никада, ма колико били добри, не досегну у сваком афоризму „смисленицу свога рада“, што би другим речима значило да има оних који су ту да једноставно попуне простор!

Избор, избор, и само избор, то је каткад мањкавост најновије књиге великог афористичара проф. Радовановића. Али, сви који пишу знају да је то велика бољка од које се побољева и долазе несни, јер се лако не може да прекорачи та умишљена границе између личне оцене свога дела и стварних вредности наших намера. Зато је прелазак на другу обалу реке, где нас чека оцена нашега дела, често тугаљив, тежак и каткад и незахвалан пут!

Тачне, промишљене, каткад духовитне оцене о Радовановићевом раду, понајвише о његовим афоризмима изрекла је и проф. др Јаворка Маринковић (Учитељски факултет Врање): „До сада је објавио 38 збирки афоризама... сврстан у неколико антологија и лексикона... Радовановић је савремени, аутентичан и својеврсни стваралац у области литературе на изразито дијалекатском подручју јужне Србије“.

Цитирајући оцену Јохана Фридриха Шилера („Човек слика себе својим делима“), проф. др Живан Стојковић луцидно примећује у Предговору књиге „Човек велике имагинације“: „Сваки његов (Радовановићев) афоризам је више од опомињујуће поруке, свака мисао је као убојита стрела која, међутим, има један циљ, да мења стварност.“

%

Када се (не)добронамерни критичар стваралаштва и живота проф. др Драгомира С. Радовановића макар и површно сусретне са овим „уметником речи“, не може а да се не упита како је све то могло да стане у један животни ход. Делимице шифру открива сам проф. Радовановић (рано устајање), али прави одговор је свакако негде другде. Није то ни само његов раскошни таленат да, како уочава проф. др Влада Вељковић (бивши декан Технолошког факултета у Лесковцу) „увек спреман да направи шалу на свој и туђ рачун, а без љутње када у шали других „страда“ он.“

За проф. др Борка Крстића (бивши декан Економског факултета у Нишу), „Драган Радовановић, професор и привредник, књижевник, сликар и бојем плете своју „мрежу“. Драган Радовановић је „постао Институција Лесковца и југа Србије“.

Радовановићев научни и књижевни рад приказан је у књигама „Ко је ко у хумору и сатири Југославије“, „Лексикону писаца просветних радника Југославије и Републике Српске и књизи „Знаменити Пусторечани“. Добитник је многобројних признања од којих издвајамо Орден рада са златним венцем. Живи у Лесковцу.

%

Писао је и објављивао др Радовановић и песме (што је мање познато). Поменимо збирку „Са дна живота”, а заједно са професором Бором Здравковићем, лиричарем са Дучићеве стазе („Ако је Његош наша епска, онда је Дучић наша лирска парадигма” – каже Рајко Перов Ного) објавио је књигу песама и афоризама „Она између мене и света”, која, нажалост, није ни приближно имала такав одјек као Здравковићева прва збирка песама „Тренуци лирике”.

(...) Списатељство др Радовановића – обимно и разноврсно – тражи осмишљеније проучавање стручњака различитог усмерења – од економиста, драматурга, до историчара књижевности. Неке књиге овог аутора, попут „Операције планирања”, „Анализа пословања предузећа”, „Основи трговинског менаџмента”, „Развој економских мисли”, или „Предузетништво” I, и „Предузетништво II” – да набројимо само можда понајбоља дела – по оценама економских експерата – велики су допринос овој науци и постају део незаобилазне литературе сваког студента економије.

(...) Вредност стваралаштва др Радовановића није толико у обимности (иако ни то не треба никада губити из вида) колико у разноврсности, а од овог неуморног списатеља, између осталог, и „смешне стране нашег лика” – ускоро се може очекивати да се представи новим стваралачким донетима, што многи његови пријатељи са нестрпљењем очекују.⁶⁷³

%

Професор Радовановић је знао на занимљив, њему својствен начин, са пријатељима да обележаве и годишњице својих успеха.⁶⁷⁴

Писао је и објављивао др Радовановић и песме (што је мање познато). Поменимо збирку „Са дна живота”, а заједно са професором Бором

⁶⁷³ Др Радовановић је представљен и у посебном одељку „Хумор лесковачког краја”. У Политици, у петнестак наставака, објављен је фељтом под истоветном назнаком. Из књиге „Још читам идиоте”, ево неколико афоризама: Идемо у смрт за бољи живот!/ Кад атеисти траже бога, нађу ђавола!/ Таман смо остали боси, а трње прекри снег!/ Врло су карактерни типови. Немају карактера!/ Ако немате шта рећи, имајте бар памети да ћутите!/ Што смо ближи рају, то смо ближи крају!/ Сви смо паметни, а мишљење јавности сматрамо мишљењем будале!/ За кога је све добро, не зна за добро!/ Не тражите памет у лудој глави!/ Лако је волети више, а тешко – само једну жену!/ Да би престало убијање, неке би требало убити!/ Има неограничених могућности да се ограничи моћ ограничених!/ Паметан искористи и непријатеља, а будала ни пријатеља!/ Кад би батине доносиле памет, магарци би били најпаметнији!/ У једној ствари смо истомишљеници. Али нико не сме то да каже!/ Сваком магарцу је сан да постане коњ!/
⁶⁷⁴ Крајем марта 2007. године, др Драгомир Радовановић је обележио две деценије књижевног рада. Уручена му је чланска карта Удружења књижевника Србије. Извештавајући са тог скупа, С. Миљковић пише у Нашој речи (30. март 2007, стр. 10) да је Радовановић „као доктор економских наука написао 12 стручних књига и још 46 из области књижевности.” О др Радовановићу посебно је говорио Саша Хаџи Танчић, који је подсетио да је Радовановићево стваралаштво врло разуђено, да је познат као сакупљач и издавач великих збирки вицева, значајан афористичар, писац драма, збирки прича, аутор неколико романа и песничких збирки. Иако се ради о огромном квантитету, није занемарен ни квалитет – истакао је Хаџи Танчић.

Здравковићем објавио је књигу песама и афоризама „*Она између мене и света*”.

%

О раду проф. Радовановића објављено је много текстова у најугледнијим новинама и часописима. У вељтону „Хумор лесковачког краја“, који је Политика објавила маја 1997. године, доста простора посвећено је управо проф. Радовановићу. Професор Радовановић је једном приликом, како је прибележио екномиста Чедомир Митић (Човек велике имагинације, стр. 85) рекао да је његов највећи успех што је још жив, што су му деца јако доба... што је у браку са женом пуне 42 године... и да по броју објављених књига и слика сада има – 115 година живота!

И за сам крај, једна порука професора Драган Радовановића, коју је прибележио Чедомир Митић: „*Ако ме неко пређе једном, он је будала, а ако ме пређе и други пут, онда сам ја будала.*“

%

Књижевним радом почео је да се бави пишући афоризме. Прва књига његових афоризама изашла је из штампе 1987. године. Вредност Радовановићевог писања је у одважности да се без женирања проговори о жени и (њеној) љубави, на један духовит и естравагантан начин. Неоптерећен књижевном теоријом или естетиком (он је пример тезе да, којекуд завидне домете у одређеној дисциплини постижу људи који нису везани за конкретну струку, већ јој прилазе из пасиониране љубави, из забаве или доколице). Радивановић је подарио читалаштву занимљиву лектуру. Доктор по звању, стваралац инвенције маште, можемо речи, књижевник (предрадник, Радовановић Књигом о љубави броди у свет писане речи као у реку).⁶⁷⁵

%

У причама, цртицама, драмским текстовима отворено и широко говори о истинитим догађајима на начин потпуно нов и због тога заслужује пуну пажњу. Једним својим литерарним радом читаоцу нуди два-три решења на крају приче. Оригинално и читљиво.

То је човек са хиљаду решења за сваки проблем. Међутим, много пута усамљен, несхваћен. Иде испред времена. Човек ренесансе. Зато је др Драган Радовановић и велики оптимиста. Долази, каже, његово време. Будимо стрпљиви, сачекајмо тај дан.⁶⁷⁶

%

Рођењем и животом навикао је од малих ногу на мукотрпни рад и борбу за опстанак. У сплету животне борбе, наде муке и патње, наде, муке и патње – он је победник. Живот га није уљуљкивао, ни миловао, али и носи неки усуд, као племенит човек, добричина и хуман, спреман да помогне. За пријатеље увек има времена за чашицу разговора, зрачи добротом и вером у људе. Драгомир Радовановић је човек изузетне мудрости и

⁶⁷⁵ Проф. др Тихомир Петровић, Књижевни рад Д. Радовановиће, Човек велике имагинације, стр. 63.

⁶⁷⁶ Ненад Кражић, исто, стр. 69

емотивности, разборитости и образовања. И зато није чудо што је један од најугледнијих људи Пусте Реке и Лесковца.⁶⁷⁷

Префињен смисао да речима да нова значења у контексту посебан је дар аутора. Оно што је најкарактеристичније за ове афоризме јесте њихова прејака сажетост која иде до перфекције. Језгровитост је основна особина афоризма, а постићи њу хиљаду пута у једној књизи заиста је уметнички артизам. У томе се и највише види ауторово сазревање у веома плодној продукцији.⁶⁷⁸

%

Радовановић је био оснивач и одговорни уредник Лесковачке мућкалице, српског часописа за хумор и сатиру.

(...) Његови афоризми, анегдоте, вицеви и друго углавном сликају тренутак у коме су створени и на један посебан начин говоре о приликама и животу људи у тешким условима.

(...) И најзад, ми бисмо се сложили са једним делом изреченим у Белешци о актеру у књизи Легенда у анегдотама, коју је приредио за штампу проф. др Живан Стојковић, а она гласи: „Обдарен невиђеном енергијом, бави се научним радом, пише афоризме, сакупља умотворине, дарује романе и збирке песама, слика и, наравно, постаје запашени књижевник. Без њега, култура Лесковца била би знатно осиромашена.“⁶⁷⁹

%

Ако ћемо 1971. памтити, а памтићемо је, по књизи *ЛССС...* (карикатуре без речи) Миодрага Стојановића, Лесковчанина, а карикатуристе светског гласа, ако ћемо 1981. памтити, а памтићемо је, по првој (и јединој у Лесковцу) изложби карикатура Миодрага Стојановића (негдашњег) и Миодрага Величковића (садашњег) новинара Наше речи у оквиру незаборавне (и никад више обновљене) манифестације Конфинови дани хумора, онда 1987. уписујемо у календар духовних догодовштина (пониклих и прониклих) у Лесковцу по првој објављеној књизи афоризама (уопште) Драгомира Радовановића.⁶⁸⁰

⁶⁷⁷ Добросав Туровић, исто, стр. 76. *Напомена:* Имао сам час и задовољство што преко четири деценије другујем са Драгомиром Радовановићем. Наша дружења су најчешће у лесковачким механама „Сајам“, „Бела лаја“, „Колиба“ и другим познаим угоститељским објектима. Драгомир је поред партизанских певао и четничке песме, што је у оно време било кажњиво. Зато су се у Државној безбедности о њему распитивали. Једном приликом, у „Сајам“ уђе један инспектор Државне безбедности, а Драгомир запева „Иде Тито преко Романије“, па скрену на песму „Спрем те се, спремте, четници“. Инспектор није Драгана познавао, позва ме у страну да ме нешто пита: „Туровићу, ко је овај што уједно пева и о Титу и Дражи?“ Ја му одговорих: „Друже инспекторе, Драган се овако шали, он је из партизанске Пусте Реке.“ Инспектор се насмеја и напусти кафану, а ми продужисмо да се дружимо.

⁶⁷⁸ Борислав Здравковић, исто, стр. 81.

⁶⁷⁹ Хранислав Ракић, исто, стр.83-85.

⁶⁸⁰ Томислав Н. Цветковић, исто, стр. 79.

САМНИК СИЛОМИЋ (РАТОМИР КОСТИЋ)

I

Ратомир Костић је рођен 6. маја 1941. године у Навалину, општина Лесковац. Дипломирао је економију на Универзитету у Нишу. Прве песничке радова објавио је у часопису „Глас пинира”, у недељнику „Наша реч” и другим листовима. Живи и ствара Лесковцу.⁶⁸¹

У разним књигама и званичним документима уписано је моје име *Ратомир*, презиме *Костић*, име оца Ђорђа. Датум рођења по новом календару 06. 05. 1941. а по старом 23. 04. 1941. године.⁶⁸²

Име Ратомир дао ми је кум, а по почетном мом дејем памћењу звали су ме Рацко. Рано сам приметио да, не само у нашем крају, има много уобијених промена имена исте особе. Уз то је било и похвалних и увредних...Рано сам од мајке чуо да поп, када је јављено цркви моје рођење ради припреме обичајног православног крштења, поменуо име Сава, а онда рекао да се званично уписује име које даје кум...

(...) Касније сам сазнао да је шестога маја по старом календару пренос моштију Светог Саве...

(...) Учио сам да пишем слова и бројеве и пре поласка у основну школу, а гледао сам како старији пишу и читају брже и више, са међусобним запиткивањем ко уме пре и боље... Када сам пошао у школу често су неки говорили да се много више ради и научи у животу него у школи. Приметио сам да они који помажу учење деци знају много више него што било ко сам може да сазна...

(...) Пошто су ме до четвртог разреда у селу називали најбољим ђаком, питао сам се како ли ће бити у граду где има много бољих ђака него у селу... шта ли ко о коме или о чему треба да зна?

Почео сам да пишем песмице за штампање у „Гласу пионира” и припремао се до пораста за „Глас омладине”....

(...) Потом сам одлучио да занемарим приступ литератури, а више пажње усмерим оспособљавању за рад међу економистима...

(...) За излазак из свега и свачега опет сам повремено писао песмице које нисам објављивао него бацао зато што неки радови нису личили на стихове. Одлучио сам да пробам плет сонетних венаца... тумачим значење речи ДАТУМ по слоговима и словима: да тум; дат ум; да т у м; д а ту м; д а т у м; му тад; мут ад... (...)... радни бројеви слова у азбуци: Датум 51222415 ... 15242215; Дан над ...5116 1615; Да не ... е дан ... 51167 ... 71615.

⁶⁸¹ Самник Силомић (Ратомир Костић), Плет, песме, Филекс, Лесковац 2004.

⁶⁸² Самник Силомић, Доплет, збирка песама, ауторско издање, Лесковац 2006. Преносимо готово цело ауторово аутобиографско казивање, које се налази у збирци. *Напомена*: Збирка има 69 страна, без каталогизације.

II

Самник Силомић је објавио две збирке песама: „Плет” (Филекс, Лесковац 2004) и „Доплет” (ауторско издање, Лесковац 2006).

У песми „Акростих“ пева.
Ја један нови хоћу да градим дом
Ех кад бих могао са прњем из душе
Ломом камена од јада што гуше
И ти када би се придружила том

Цвилим да чујеш и родиш то што је
Изданак неки од машице ми јачи
Живот тад нови да се раскорачи
Изнад видика пролазности моје

Вихор из душе да оде у гриве
Кад коњи језде преко родне њиве
Орући бразде за расаде веће

Вино би лоза наточила сама
И реч здравице да крене жилама
Ђирлијање би будило пролеће

Ево и његове добро познате песме „Рецензија“

За прву збирку животних бдења
Први читалац рецензије стави
Лутање мисли да не заустави
Насловом „Покушај лепшег рађања”

Како је које делове читао
Кад напомиње предговор Флечера
А тајна или кнежева вечера
Одводе где сам мисли уплитао

Поменуо сам у прози есеј
Истину сито може ли да сеје
Ако решета прошуштају лажи

И онда гледам кретање бројева
По угловима из разних слојева
Право решење да било ко тражи

ГОРИЦА СТАНКОВИЋ

I

Горица Станковић рођена је у Лесковцу. Пише љубавну и родољубиву поезију. Своју прву збирку песама под називом „Сама“ објавила 2013, а друга њена збирка „Месечева тајна“ објављена је 2014. године.

Објављивала песме по зборницима – „Арте стих 2013“, „Чегарске ватре“, „Стиховање“, „Мирис брда на шљиве зреле“, „Снага ријечи“, „Прљача“ и другим. На песничком маратону у Алексинцу освојила друго место песмом „Испред манастира“.

II

САМА – Из женског угла, сензибилном душом, Горица Станковић обликује папир, оставља траг искреног пера. Она је запитана пред универзалним, савременим питањима.⁶⁸³

Трагање је њено опредељење, свесна је да се смисао можда крије у самом трагању. На путу вечитог преиспитивања воде је љубав, вера и нада, те и у најтежим тренуцима окренута је овим вредностима.

Мотивска структура њених песама је разнолика и богата. Обојена је личним виђењем и топлином, искреношћу, љубављу... Љубав је основни мотив њене поезије. Љубав, како искрена исповест, као покретачка снага и инспирација. У песмама доминира и мотив природе. Ова два мотива се преплићу и нераскидиво обитавају у њеном стваралаштву. Своје емоције, мисли, расположења и доживљаје Горица уоквирава дескрипцијом. Осећања Горице су искрена, чедна, чиста и велика – као изворска вода, беле пахуље, звезде, сунце и небо. Такав је и њен поглед на живот. Сунце својом светлошћу обасјава и открива њену љубав, радост и срећу. Контрастно овом мотиву постављен је мотив месеца. Месец разбуктава слутњу, тугу, чежњу, страсти и немире – буди ноћне дамаре. И када тугује, она губи наду, не предаје се ни пред сазнањем о пролазности, јер је њена душа увек млада, нерочито када стари. Пркосне песме дају јој снагу да узлети, да досегне плаветнило висина, да мрак отера светлошћу и дугиним бојама снова.

Горица воли да пише. Жели да своје радости и туге остави као свој потпис, као печат. Песме су њен прозор у свет и њено уточиште. Она улази у свет својих песама и ту, на белом папиру гради себи нови свет – свет од снова, радости, љубави и среће.

⁶⁸³ Маре Каранфиловић, Јесен у нама обојена – прозор и уточиште, рецензија, Горица Станковић, Сама, Филекс Лесковац 2012, стр. 78-79. Напомена: О ауторки Горици Станковић у књизи је записано: Горица Санковић (девојачко Додеровић), рођена је 1969. године у Лесковцу. Пише љубавну поезију. Живи и ствара у Лесковцу. Напомена: Збирка „Месечева тајна“ промовисана је у ЛКЦ 4. септембра 2014. године и о њој је говорио рецензент Љубиша Динчић, новинар и писац.

III

МЕСЕЧЕВА ТАЈНА – Ова књига, особена помногу чему – како примећује рецензент Љубиша Динчић, намеће оригиналност у исказивању страсти од које се не умире лако у песничкој покорности, али, као у јуначком епу, неко по правилу увек мора да победи, тако и у сукобу потреба и стварности губи онај ко не признаје кривицу. Тако је по правди, а и и традицији, која се дубоко темељи у поезији Горице Станковић.

Она каже: Тишина почне да пише, испод месечеве мене, кад песма замирише.“ За лепоту и трајање утиска сасвим довољно. Овде, међу корицама нове књиге, почива скривена месечева тајна у сталном страху да речи не сагоре у самоћи песничке невоље или разбукти ћутањем, које нико не разуме у огњу пакла, који стално додирује. Верује – и у рају може да досади лепота. Дисање је оправдано само уз помоћ стихова, али струне на удару страсти опомињу устајалу арију од које се не може побећи. Она, као бреза жедна пролећа, снове оставља подивљалом ветру да љубав животом замирише.

Поезија је њен избор, вода и хлеб: „Кад ноћ зацвили останем без даха, кроз камене вене крв потече.“ Бежећи од отворених погледа и кад пољупце замене отровне стрле, она почне да дише својим сонетима као задрхтала јесен. Она тугује стиховима до савршенства. Љубав пије и наздравља самоћи чекајући последњи воз за бекство, препуна лепоте као трешња у мају. „Без крила сам, али хоћу да летим, ја умам да певам из дубине мрака, не знају они да стиховима видим ране зато што живот по правилу наплаћује туђе грехе.“ Затим додаје: „Ипак, кад ти осмех на лицу задрема, онда срце почне да пише животне баладе, јер папир је место не коме почиње игра.“ Као невеста од папира, ћутање у пркосу носи, крије све оно што у њој гине и зато сама себи пада у скуте, где покушава да ћути, али новом песмом. Она зна да воли и када спава, сновима се покрива где су заспале изгореле жеље, у хладовини звезде намигуше. И опет воли да слуша стих сањив, у страху да је не изда реч, која јој недостаје: „Ноћи уморне од туге у леденој гори. Ко воли опрости, а ко не – изгори.“ Осмехом би угазила звезду, у мирису немира тражи своја свитања: „Кад ти осмех на лицу задрема – срце пише животне баладе.“

Стихови очарани бојама, певани искреним тоновима, дар су поноса у вртлогу сурове истине, која се може одбранити само снагом оних који не одустају од живота.

(...) Ова млада поетеса отрива раскошни таленат и не прећуткује га. Другом збирком песама, читљиво и без погрешке, вођена судбином, раскошне стихове плете танано приморавајући читаоца да не одустане до краја заподенуте приче. Зато је ово вредно дело, испуњено симболима, бујном и маштовитом поетиком, најбоља препорука читаоцима.

ПРЕДРАГ СТАНКОВИЋ

I

Предраг Станковић је рођен 1963. године у Лесковцу. Дипломирао је на Групи за романистику Филолошког факултета у Београду. Професор је латинског и француског језика у Лесковачкој гимназији. Писао је за „Нашу реч“, пише за „Think Tank“. Станковић живи као и сав остали свет, али верује да је тај живот вредан приповедања.⁶⁸⁴

II

ИГРА С КРТИЦАМА - Својом првом збирком прича „*Игра с кртицама*“ Предраг Станковић улази на велика врата у свет литературе под условом, наравно, да лепа књижевност – та чудна и чудесно отровна биљка – преживи још неки дилетански стампедо, који увек треба очекивати од једнофазних пабирчара велеумних мисли и разнородних „*књижевника са трафике и контејнера*“. За разлику од њих, Предраг Станковић пажљиво намешта опасач са придевским футролама и дуго гланца своје глаголске колтове пре него што реши да ступи у *saloon*, где год се та литерарна вукојевина – опчињена полуписменом каубојштином и коњокрадичким стилем – осећа удобно и недодирљиво. Речено вестерн језиком: писац навија за Индијацие упркос њиховом чудном пориву да – уместо сувенира из Врњачке Бање – кући донесу тазе препариране скалпове...⁶⁸⁵

Али, где се тачно налазе та фамозна врата кроз која се из проклетства анонимности и срца блажене приватности излази на ветрометину критике? У перу аутора? Тешко: јер, ако је истина да бисмо се, у случају да нам неко закотрља главе низбрдо, сви залетели управо и само за својом главуцом, тада је тачно и да би сви писци сва своја дела прогласили обавезном лектиром – од забавиште до пензије. Можда између корица књига? Лепо, али немогуће: свет је већ видео толику гомилу брошираних и тврдоповезних ступидарија да му свако појављивање „*новог и генијалног аутора*“ личи на још једну превару. Дакле? Само и једино у очима *Његовог величарства читаоца*: спремног, стрпљивог и упорног да „*пропусти*“ туђе уметничко дело кроз сопствене етичке и естетске филтере.

Управо то је оно што Предраг Станковић очекује од свих који своје драгоцене време поклоне његовом књижевном чеду: тренуци самоће и потпуног мира, вечити дуел са својим другим ја на „*непознатом терену*“

⁶⁸⁴Предраг Станковић (подаци из биографије), *Игра с кртицама* (збирка прича), Фестивал књижевности „Think Tank Town“, Лесковац 2010. Књига *Игра с кртицама*, октобар 2010, коло I, књига II.

⁶⁸⁵ Саша Стојановић, рецензија, Предраг Станковић, *Игра с кртицама*, Фестивал књижевности „Think Tank Town“, Лесковац 2010. године.

нових прича *touché* који ће одјеживнути оног тренутка када се склопе корице прочитане књиге. А ко преживи, тај нека и даље прича и чита лепе приче!⁶⁸⁶

%

ВИДОВИ ФРАНЦУСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ Д. ЈАЊИЋА –

Вечерашњи повод двојако је срећна околност: Тимченко никада није имао пажњу шире заједнице; заузврат, имао је пажњу уже заједнице, тј. службе и њених прилепака, а од нас смо га отпустили олако и неприметно, не искористивши прилику да му одамо признање, да научимо више и боље. Бавио се античком мишљу, руском и наравно француском књижевношћу. Овом потоњом озбиљно су се бавили ретки, а данас скоро да их и нема, тако да је ова студија Душана Јањића овдашњег - редак, zgodан, значајан и потпуно отворен наставак сопственог и туђег трагања и указивања на могуће читалачке стазе.⁶⁸⁷

У свом поговору *Душан Стошић* написа прецизно и сажето све што се о овој књизи морало рећи. Рече још и да међу поменутих писцима нема чврсте узајамне везе, осим оне стилске и аналитичке које Јањић критички ствара. А затим се благо исправља, налазећи ипак ту везу у трагичном, можда у оном расколу - каткад луцидном, каткад не – између стварног и могућег, између жеља и стрепњи. Још бих додао да те везе код неких писаца чине и попис и анализа нељудског, док код других провејава надахнуће хуманизма... који никако да доживи ренесансу. Једно од питања која нам се спонтано намећу је: чему, дакле, ово окопавање мање-више познатог, у време када о новијим токовима француске литературе готово да ништа не знамо; Бобен, Делорм, Сегален, Бегбеде, Гавалда, Мисо... ваљда ће се неко и њима позабавити. Можда ће нам и сам аутор одговорити на ово питање – ако човек уопште свагда може да каже зашто ради баш то што ради – али неки се одговори сами намећу: током сваке епохе, макар њу не красили хиперпродукција, површност и недостатак времена, дакле, и пажње, свеопштенародна рециклажа и шминкање универзалног - поглед уназад је нужан. Можда у томе има и неких видова реакције на бесмисао актуелне, дезоријентисане културе којој се подмећу сумњиви обрасци или чак меланхолије и носталгије. У питању је и непрестано мењање рецепције лика и дела кроз време преломљено у призми политичког и идеолошког, ствари које захваљујући измењеној визури по први пут постају читљивије, укључујући ту и сабласти које помиње Жак Дерида, а које доживљамо као реално својство прохујалих дела. Можда је могуће и оно што Жижек, интерпретирајући Лакана,

⁶⁸⁶ Саша Стојановић, рецензија, *Игра с кртицама*, Лесковац 2010. *Напомена*: У књизи *Игра с кртицама* Предрага Станковића објављене су следеће приче: *Промене*, *Први пут с оцем на чипћење пушке*. Све је то у глави, *Освајачи*, *Може само див јунак* илити неколико призора из живота кртица, *Сувишни делови* који недостају.

⁶⁸⁷ Предраг Станковић, *Видови непресушног*, уводна реч на промоцији књиге проф. др Душана Јањића „Видови француске књижевности“, Задужбина „Николај Тимченко“, Лесковац 2013. године у ЛКЦ на Данима „Николаја Тимченка“ 13. децембра 2013. године.

доказује тврдећи да дела из прошлих времена постају читкија у будућности у којој се користи нова, тек откривена оптика. А узбудљиво је откривати прошлост кроз драгоцене цитате писаца. Осим тога, у овој књизи има и неких задивљујућих људских и литерарних авантура, аутор нам је приближио и човека, а не тек његове јунаке; на тренутке узбудљиво дело, управо услед нових открића и нових погледа. Уосталом, као да је лако читати једног Рембоа, Лотреамона или Оскара Милоша, нама, иначе, потпуно непознатог.

Сам аутор о књизи каже следеће: *Књига „Видови француске књижевности“ представља, у извесном погледу, друго издање књиге „Књижевни поводи“, са поднасловом „Огледи и записи о француским писцима“, која је објављена 2002. године – издање је знатно проширено, а ту је и текст о Николају Тимченку, о његовим „Француским белешкама“ и његовом читању француске књижевности уопште. Јањић баца другачије светло и на већ постојећа тумачења писаца за које смо мислили да о њима нешто знамо; има, дакле, тумачења и тумачења тумачења, као и неизоставних Јањићевих опсервација француско-српских књижевних веза, рефлексија. То је српски поглед на Французе кроз епохе и на то како каткад осврт само једног ауторитета може изменити квантитет и квалитет рецепције; у питању је сугерисање читања Игоа, рецимо.*

%

Бацимо кратак поглед на протагонисте који се хронолошки нижу почев од XVI века: Јањић каже да је у *светској литератури тешко наћи подстицајнијег писца од Монтења*. Тешко би било изнети другачији суд, Монтењ је укратко чудо инспирације и аутор није заобишао утицај тих „Огледа“ (такве се књиге више не пишу) говорећи о сакупљачу духова прошлости, о дну душе, и показао потпуност људскости неког ко је о људскости највише писао. И тако Јањић, као и људи о којима пише, наново открива некадашње откривање епоха. Ту је и Расин, овде слабо познат трагичар, Иго са којим се разметљива и превртљива судбина поиграла након смрти, а за живота је био национални херој. На видело избија променљивост визуре епоха у којима долази до великих промена сензибилитета, а и сам Иго је извршио својеврсни литерарни преврат. Јањић наводи и Бертолина који за њега каже да је био *један од највећих песника метафизичке зебње и неизвесности*. Ту су и Лотреамон, па нама непознати Оскар Милош, Ди Гар којим се аутор и раније бавио, а чија се трагика - условљена хтењима (и можда бојазнима?) – огледа у, упркос свему, овладалој самоћи, ништавности људи унесрећених можда сопственом интелигенцијом; је ли то грешка природе, генетска омашка. Јањићев закључак је да *Ди Гаров човек, у свету који га окружује и у коме се он креће као осуђена личност, није у стању да реши енигму свога живота и пронађе свој властити идентитет*. Али упркос томе открива и нешто упечатљивог хуманизма. Провер... скоро заборављен, премда незабораван, песник непрегледне свакодневице и животне радости, а

потписивао је и сценарије, тај што без филозофирања и сложених конструкција дотиче и распреда универзум, претварајући га у читке, препознатљиве, шамарајући снажне саставне делове и сва та прича, како каже Јањић, *није ламартиновског соја, плачљива, пуна патоса и крупних речи. Ближа је Верленовој утишаној, искреној, једноставној, непосреднијој носталгији... то је драма у колоплету ведрине и трагичног.* То пише, међутим, у тексту из '97, написаном о двадесетогодишњици песникове смрти – док у осврту из 2000. Јањић обрађује и *друго лице Преверове поезије*, која *претвара песак у злато*, а у којем говори и о настанку стереотипа о Преверу као песнику свих, као песнику кога је свако могао да зна и воли, производу огромне популарности и великих тиража, те Јањић користи прилику да разабере шта се испод површног погледа критике и пукe популарности заиста крије и чега све има у разбарушеној, интелектуализма лишеној лакоћи постојања слика и речи које готово и птице, којима је доста стихова и не само тога посветио, наизуст знају. Говори и о немогућности да се Превер смести у неки оквир како би се с њим лакше изашло на крај, јер *он је сам за себе песничка струја*. А ми мислили да познајемо Превера. Лично... Срећемо и Егзиперија, нама такође непознатог упркос популарности „Малог принца“, срећемо невероватну хуманистичку авантуру у освит времена у којима, по нама, бујају владавина простоте и јагма за предметним.

И ту сам негде застао и саплео се: шта ми овде, заправо, смета. Које су мањкавости дела? Све је, некако, одвећ једноставно и питко. С друге стране, у дубинама се разне опасности легу: искушење врховног арбитра и проналазача чак и оног чувеног *je ne sais quoi...* искушење несвесног бриколирања, конструисања релација које искрсавају из баговане, ионако недовољно познате прошлости. Јањић је дискретан, не потеже тешке алатке. Ступа опрезно и простире духове различитих епоха, а опет тако сличних јер им је човек заједнички чинилац. Не знам, можда да је било више репрезентативних примера и цитата. Да је било више речи о стилу.

Као да је лако бити супермен и као да бих ја умео боље... И на крају, Малро, свежа величина за хепиенд, још један у сваком погледу ангажован стваралац, и непроцењиво људско и литерарно дело; а онда иде текст о књизи Оливјеа Тода, књига која напрасно раскринкава величину, чак оптужује, скоро да нема светле тачке у лику, можда у делу, јер Марло није био спреман на осредњост... али Јањић прецизно доказује, не спорећи чињенице, критичару и биографу непримерену тенденциозност и сугерисање закључака пороти, те преувеличавање његових лоших особина, тако људских најалост, коначно хватајући Тода кад овај каже да је Малро био неухватљив. Упркос свему, Јањић налази и добре стране његове књиге, ето нас опет код истине са два лица, али нећу вам све рећи, нека остане нешто и за вас.

САША СТАНКОВИЋ

I

Саша З. Станковић рођен је 4. августа 1980. године у Лесковцу. Основну школу и гимназију завршио у Власотинцу. Дипломирао је на Филозофском факултету у Нишу на Студијској групи књижевност и српски језик са темом *Владар и владање - идеолошко читање Гетеовог „Фауста“*.

Почетничке стихове пише у другом разреду основне школе када је и штампао прву песму у сарајевској *Веселој свесци*, а прву књижевну награду добио је у седмом разреду за кратку причу на тему заштите животне средине. Као гимназијалац наставља да објављује поезију у информативном листу *Власина*, а у истом ће гласилу током студија књижевности објавити семинарске радове *Новокомоноване народне песме – узроци експанзије турбо фолка* и *Стеван Сремац и Власотинчани*. Као студент чита сопствену поезију на књижевним вечерима у Нишу.

Године 2007. штампа песме у колективној збирци *Кућа од расцветалих жеља, Фондација даровирих Христифор Црниловић – Власотинце*. Прву самосталну књигу прозе *Двадесет жуљева* објавила је *Књижевна омладина Србије* у едицији „Пегаз“ (2010).

Рукопис исте књиге прошао је на неколико конкурса за прво дело аутора млађих од 30 година. Између осталих жири крагујевачке едиције *Првенац* уврстио га је међу 13 аутора (од 65 пристиглих рукописа са простора бивше Југославије) којима нажалост не могу објавити књигу због недостатка финансијских средстава, иако својим квалитетом то заслужују.

Збирка кратких прича *Двадесет жуљева* пресудна је у досадшњем раду Саше Станковића, јер након ње учествује на Београдском сајму књига, гостује у градовима по Србији и даје изјаве за електронске медије (ТВ РТС1, ТВ Лесковац...). О књизи су између осталих говорили или писали критичар др Ђорђе Јанић, сценариста Синиша Павић, књижевник Саша Хаџи Танчић, књижевник и новинар Данило Коцић.

Касније бива заступљен у антологијама *Најкраће приче 2010* (Алма, 2010, Београд) и *Цео живот у мање од 900 знакова* (Алма, 2011, Београд). Године 2011. ушао је у антологију *ПЕГАЗ - печат времена* заједно са писцима као што су Светислав Басара и Исидира Бјелица, чиме је остао једини писац са Јабланичког округа који је ушао у збирку којом се обелажава 40 година *Књижевне омладине Србије*.

На подстицај књижевника Саше Хаџи Танчића публикује књижевне студије у лесковачком часопису *Успења: Владар и владање - идеолошко читање Гетеовог „Фауста“*, (Успења бр. 6) и *Сто година од смрти Радоја Домановића* (Успења бр. 7)

Прве књижевне критике Станковића прате збирке прича Саше Хаџи Танчића: *Приче из безвремене шуме симбола (Кораџи, свеска 11-12, 2009), Духовно прожимање времена (Кораџи, свеска 1-2, 2011) Под бескрајном сенком вечитога круга (Књижевни лист, 2011) и Приповедање супротно од казальке на сату (Београдски књижевни лист, 2012).*

Пошто га поред књижевности занима језик и историја јужне Србије у *Власотиначком зборнику 3. и 4.* обајавио је следеће студије: *Предрасуде о српским говорима Јужне Србије, Илија Стреља Петровић у народној и ауторској књижевности* и *Влада Илић – Власотинчанин на челу Београда.*

У часопису *Наше Власотинце* публикује радове о Дари Секулић, Живојину Мишићу и прву приповетку о животу лесковачког и београдског индустријалца Владе Илића – *Сан најбогатијег Србина.*

Паралелно са почетком педагошког рада у школама Јабланичког округа објављује у *Просветном прегледу* наставне јединице из методике српског језика и књижевности: *Гласовна промена прелаз Л у О (2005) и Супротне реченице – Село гори, а баба се чељља (2012).*

Као професор књижевности прати књижевни таленат код ученика са којима ради у Гимназији „Стеван Јаковљевић“ у Власотинцу и ОШ „Бора Станковић“ у Губеревцу. Редовно објављује чланке у електронским и штампаним медијима о активностима у обе школе у којима је запослен. Уредник је песничке збирке *Свитање* ученице Власотиначке гимназије Милице Митић. Један је од сарадника гимназијског листа *Чигра.*

У духу новог доба Саша Станковић све више сарађује са интернет сајтовима *Нова алтера* (књижевник Иван Ивановић), *Књижевна омладине Србије, Медија центар Лесковац, сајт ОШ „Бора Станковић“ у Губеревцу, Викимедија...*⁶⁸⁸

⁶⁸⁸ У часопису *Историја* објављено је истраживање „Власотинце три пута спаљивано у XIX веку“ Саше З. Станковића, писца и професора књижевности у Гимназији „Стеван Јаковљевић“ у Власотинцу. Ту се налази и занимљиви записи о овом месту: Као варош, Власотинце је лепше од Прокупља и Врања; као место, од Лесковца; а од Пирота и као варош и као место. Власотинчани су врло вредни и добри грађани. И варошани и сељаци овога краја одвојили су се од равница око Лесковца, од народа у Јабланици и Пустој Реци. Планине су, види се, боље очувале наш елеменат. Ови су планинци тако добри Срби као и у врањском округу. Радини су велики, а устаоци и патриоти још већи. (*Мита Ракић, Из нове Србије, часопис Отаџбина, Београд, 1880*); Власотинце је мало јуначко гњездо, у коме живе прави Срби чувени свога патриотизма и јунаштва; док смо ми овде дошли били су они већ Турке моткама, а имали су своје „тојагашке легије“ – „тојагаши“ којима је Влајковић препоручио, да на мотку одозго косу завежу па тако млате Турке. (*Андра Книћанин, Ратни дневник, Београд, 1881*); Власотинчанин с поносом говори о устанцима својим за време Турака. О тима устанцима које они пљачкама називају говориће вам сваки од њих: и дете, и младић, и старац: неко заносно и песнички, неко просто и испрекидано, без везе и реда, мешајући и оно, што је туђа творевина; али сваки са поносом и одушевљењем. (*Тихомир Р. Ђорђевић, Белешка о Власотинцу, Београд, 1897*); Прости људи, али родољубиви да им пара нема. Дају се одушевити за све што је лепо, племенито и узвишено! Кремен Србенде! А ужасно мрзе Турке! У првом нашем устанку и они су се дизали; четири пута су били паљени, погорелци били! (*Стеван Сремац, Путујуће друштво, Београд, 1901*); Власотинчани и околни сељаци бистри су и вредни људи. Свесни свога имена и своје народности, они су бољи Срби и од Нишлија и од Пироћана. Тај њихов патриотизам није скорашњи. Он се датира још из давнашњих времена. (*др Михајло Марковић, Моје успомене, Београд, 1906*).

II

ДВАДЕСЕТ ЖУЉЕВА - Двадесет прича, или двадесет жуљева у Станковићевој збирци, аутор је сместио у пет целина, које, свака понаособ, представљају целину за себе, али су повезане и хронолошки и узрочно-последично, као да повлаче за собом домино ефекат.

Свих двадесет прича заправо осликавају *Плодове слободе* о којима аутор пише у првој целини своје збирке. У самом наслову ове целине уочава се болна иронија аутора, који се родио у време рађања те „слободе“. Аутор трага за одговором на питање: „Чега смо се ослободили? Велике државе, великог државника, великих ратова. Ослободили смо се, наизглед свега, али се и даље нејасно чврсто држимо за све то. Чувамо успомене. Наши родитељи, чувају успомене на путовања у Трст, за понеку крпицу, летовања на хрватско приморје и безбројне кредите, и говоре да је све некада било боље. Ми ваљда у то верујемо, јер нам је тешко замислити да је могло бити горе. Чини ми се, међутим, да нас ове приче опомињу да размислимо да ли вреди сачувати такве успомене или су вредне успомене само мале девојчице која бежи из страха да ће остати без ствари које је вежу за оца, који се борио за те плодове слободе.

%

Наслов друге групе прича *Грех је бити млад* крије у себи сарказам тридесетогодишњака, који је суочен са бројним проблемима друштва у транзицији, како еуфемистички зовемо земљу у којој живимо. Ове приче се директно настављају на прву групу прича, као директна последица историјских трвења које описује. У причи *Њен дан*, Станковић са дозом ироније и рекло би се благе осуде, приказује девојку, која је до дипломе лекара дошла уз помоћ новца свог оца коме је важнији привидни углед који има у граду, неголи значај Хипократове заклетве. У причи су транспарентни сви могући путеви до факултетске дипломе и сви страхови оних који су до тих диплома, како каже „докторка Жака“ у причи дошли "без веза и везица". У кафкијанској *Мушци* аутор симболично имплицира да можда сви летимо као муве без главе. У реченици: „Зар да ти причају о памети, они који се облаче на кинеском ђубришту?“, види се суноврат свих система вредности којима су последње пионире СФРЈ учили родитељи. *Даворика* је прича која опомиње, али и показује сву површност нашег друштва у *Апелу часних грађана* - ваљда су то исти они из Домановићевог *Мртвог мора*. У причама о греху једне младости чини се, највише је присутна ангажованост аутора. Док читате писмо друга другу у причи *Ђорџа посла*, осећате да су те речи просто куљале из аутора, да су као терет биле у њему, и да је то писмо заправо његово, али не тамо неком имагинарном пријатељу, него свима нама, деци осамдесетих.

Транзиције има свуда, па онда је ваљда има природно и у љубави. У овим причама, љубав је сасвим у другом светлу, ваљда у складу са свим оним инстант стварима које нас окружују. Тако је и љубав инстант, ствар

интереса, ниских страсти и престижа. Је ли и љубав сада посматрамо кроз црну рупу која нас окружује, па нам се свуда негде жури. Запитала сам се читајући ове редове, да ли је заиста тако или смо само пуни предрасуда приписали љубави, неко ново, мање лепо лице? У овим причама, учинило ми се да аутор покушава да оповргне тврдњу девојке, да је књижевност уметност лажи, и да заправо сви јунаци из овог круга прича лажу себе, борећи се да прикрију да у љубави не би смело да буде транзиције.

%

У наслову *Тешка демократија* назире се излизаност те грчке речи, која нам је окупирала живот и само као кроз маглу сећамо се које је, заправо, изворно значење те речи. У овим причама Станковић показује да су плодови наше слободе заправо то да можемо да бирамо да сви буду наши, по потреби, јер то је демократија; да средовечни човек има право да сања жену млађу петнаест година и плату коју не може да изброји, јер је и то демократија; да не бирамо средства како бисмо дошли до циља јер то нам доноси демократија, за неког природна, а за мајку са четворо деце можда тешка као што је тешка кост у грлу.

%

У завршном кругу прича *Држава без народа*, чини ми се аутор гласније него у другим причама исказује свој револт и као да каменчићи у ципелама више жуљају, јер снажно опомињу. Све се заправо врти у круг. Ако смо трагали за слободом из првог круга прича, у завршном кругу Станковић показује да губимо себе и поентира оним што нас и највише жуља, губимо оно што су стекли наши преци, јер смо као мушице из једне од прича, губимо везу са коренима јер верујемо да је негде тамо боље, али у једној сетној причи, *Мајка*, читалац може да уочи дозу оптимизма младог доктора, који није изгубио свест о вредности породице, јер је то заправо оно што га подстиче и онда када је само црна рупа из једне од прича пред њим.⁶⁸⁹

%

Инспиративна окосница младог писца Саше Станковића темељи се на специфичном односу према поднебљу Јужне Србије и завичајном Власотинцу. Два приповедна тежишта, али и два значења те врсте: једна, несумњиво језичка, а друга из домена личних, породичних и друштвених равни. Двадесет кратких проза, разврстаних у пет насловљених циклуса, изражајних су исходишта у границама непосредно стварног. Плене пуноћом непревредних утисака, маловарошке атмосфере, нијансираних мотивских пулсирања, док се у њиховом краткоречју зачињу и застају

⁶⁸⁹ Ивана Цекић, *Жуљеви деце осамдесетих*, Двадесет жуљева, Књижевна омладина Србије, Београд, 2010. стр.72. *Напомена*: Ивана Цекић је професор књижевности на постдипломским студијама на Филозофском факултету у Нишу. *Напомена*: Саша З. Станковић објавио је неколико веома вредних прилога о стваралаштву Саше Хаџи Танчића (видети део књиге о том писцу).

дијалогски и емотивни литерарни набоји – записао је познати писац Саша Хаци Танчић.

Светом завичајног пејзажа ликови су сасвим прожети. Побуна и немирење их одликује, изразит гнев и критички набој, но и завет да се живи отвореног срца и памети, широм отворених очију. Зато прозе Саше Станковића у рукопису пред нама брзо и сликовито апсорбују утиске, испитују их; назначује се само ``гола слика`` и понешто из склопа опште спознаје света, да би текст добио на изражајној особености.

Сусрећемо се и са колекцијом проза посредне друштвене и политичке реалности, фокусираних бритко и сатирично. Жанру сатиричне приче Станковић је на путу да удахне нов и свеж замах. Уме да разоткрива и „фиксира“ друштвене проблеме са становишта судбине људи, посебно младих.

Судећи према рукопису пред нама, млади аутор повремено допушта да га понесе текст, почне и заврши на непосредном импулсу споља, понет магичном моћи саме приче да све „унесе у себе“. Станковићев текст тек треба да се успостави по сложеним принципима реда и условности уметничког приповедања. Срећом, наш аутор поседује одлике правог *приповедача у настајању*. Тим пре што рукопис *Двадесет жуљева* привлачи разновсношћу и отвореношћу израза. Обележавајући хоризонт својих тражења, разобручио је опсег приповедних могућности.

Аутор је, компоњујући прозни првенац, имао разлога да га назове „повешћу у настајању о нестајању“ и да препусти читаоцу и критичару даља типолшко разјашњавање. Не бисмо се стога усудили да тврдимо да су сви текстови у овом рукопису приче, па ни повести, мада постоје одређени разлози због којих су обухваћени књигом. Укратко пред нама је рукопис широких стваралачких регистара, хоризонталан пресек ауторових претензија (језички колажи, сублимне језичке минијатуре, прозне слике, записи). Приповедне линије најчешће су скициране, неразвијене до краја, јер на полазишту застаје њихова условна целовитост.

Саша Станковић израста, међутим, у песника Власотинца, једног света који се мења, настаје и нестаје као његове кратке прозе у рукопису *Двадесет жуљева*; веран средини и поднебљу постицајним трагањем за откривањем универзалне истине о човеку и његовом трајању. У том смислу Власотинце из рукописа *Двадесет жуљева*, који препоручујемо за објављивање, још један је књижевни топос у литерарном поднебљу на мапи савремене српске прозе.⁶⁹⁰

⁶⁹⁰ Саша З. Станковић је књигу посветио супруги Ани и братанцима Милици и Марку. *Напомена*: Поводом јубилеја 130 година постојања Основне школе „Бора Станковић“ у Губеревцу уређује школски лист *ЗВРК*, у којем публикује и *Химну школе: Док Морава мирно снева./ у постељи плодног поља./ једна школа одолева./ жалећи да буде боља.*

III

ВЛАСОТИНЦЕ И „ЛЕСКОВАЧКИ ГЛАСНИК“ - Недељник *Лесковачки гласник* (1921-1941) најзначајнији је медиј у међуратном периоду за подручје Лесковца и његове најшире околине. У ситуацији када је више од половине становништва неписмено, тираж овог гласила је достигао и до 2.000 примерака, што довољно говори о његовом утицају.⁶⁹¹

Основан је као маркетиншка подршка лесковачкој индустрији, па су га зато финансирали индустријалци, браћа Илић, потомци чувеног власотиначког богаташа Косте Илића Мумџије. Званични власник био је Тихомир Илић, Костин унук од сина Михајла. Две године након оснивања Илићи препуштају овај недељник Лесковачкој трговачкој омладини, а готово све време уредник је угледни културни делатник Сретен Динић.

Изашло је око 1.000 бројева *Лесковачког гласника* и скоро у сваком броју објављена је барем по једна вест о Власотиначком срезу, који је обухватао подручје данашњег Власотинца, Грделице и Црне Траве. Анализом тих чланака видимо са каквим проблемима се суочавало становништво, односно какве су биле културне, друштвене, економске, образовне, спортске и друге околности у срезу. Ми за ову прилику бирамо садржаје који би могли бити занимљиви данашњем читаоцу, са посебним освртом на комшијске трзавице између економски надмоћног Лесковца и традиционалног Власотинца са славном ратничком прошлошћу.

%

Прилично објективну слику Власотинца до средине 20. година прошлог века дала су два новинара *Лесковачког гласника*. Аутор првог текста је уредник *Сретен Динић*, који је једно време био задужен и за школство у Власотинцу. Он је рођен у Великом Шиљеговцу код Крушевца, а својим радом много је помогао лесковачки крај као народни учитељ, новинар и књижевник. Други чланак написао је *Богољуб Горуновић*, у то време професор историје у Лесковцу, иначе рођени Власотинчанин. Оба аутора написала су доста афирмативних текстова о Власотинцу, додуше касније када је било више разлога за похвале. У сваком случају у добронамерност и обавештеност ових новинара немамо разлога да сумњамо.

%

Варошица Власотинце чувена је по својој прошлости због величине духа њених предака. Њихови устанци противу Турака кроз цео XIX век остаће као једна сјајна епизода у листовима њихове историје. И данас се спомињу стари људи: „*Ја знам кад је горело Власотинце*“. Ти исти Власотинчани који су умели да дижу устанке и да умиру на вешалима турским, нису били глуви ни према култури. Они су подигли још онда

⁶⁹¹ Уочи Нове 2014. године појавио се трећи број часописа "Наше Власотинце" (издање Народне библиотеке „Десанка Максимовић“) у којем је објављена студија Власотинце као предграђе Лесковца писца Саше З. Станковића. Овај занимљив текст анализира односе два суседна места на основу чланака *Лесковачког гласника* (1921-1941).

цркву лепшу од лесковачке, а тако исто и школу. Данашњи Власотинчани који располажу много већим материјалним средствима, који уживају потпуну слободу, тој започетој култури за 40 година нису од ослобођења додали још ни једну циглу, ни једну ћерамиду, ни једну зграду. За опште културне циљеве, нису приновили, већ се још моле Богу у старој цркви, деца уче у старој згради, и суд суди у оној истој згради у којој је била турска стражара. Али зато су подигли све оно друго што доноси личну ренту.⁶⁹²

%

Власотинце има формирану своју колективну душу - она је јака као живи организам и пре је утицала у позитивном смислу, када се је требало борити с Турцима, сада, нажалост, у негативном када се треба борити с незнањем. Многи Власотинчани попримали су елементе новог живота, али су они, ипак, били немоћни да их одрже кад год су долазили у додир с том заједничком душом. Она је одмах изглачавала све неједнакости и увлачила све новине у своју утробу не да их тамо преради, већ да их сасвим угуши. Та заједничка душа има у себи пуно старога, патријархалнога, тако да сада, када је човечанство тако одмакло, она изгледа конзервативна и старинска. Само, што је утешно, наш конзерватизам не носи у себи клицу дегенерисања, већ обележје заосталости у културном погледу. Економске прилике, кретане у истој атмосфери, рад истог посла, привезаност за земљу од које се очекује сав приход - све је то утицало да моћ целине буде јака и не да да се врши јака промена на власотиначком организму. И све дотле докле год се не изврше промене основних економских фактора, који условљавају другачији развитак, не може се говорити ни о каквом напретку.⁶⁹³

%

На основу ових чланака изгледа да почетком XX века разлика између Власотинца и Лесковца није никад била већа у новијој историји. Поред економске снаге Лесковца, који је био један од највећих индустријских центара у новоствореној држави, пада у очи нарочито културни јаз између два суседна места. Од ослобођења од Турака у вароши није изграђен ниједан велики објекат од општег културног или образовног значаја. Стање ће почети да се мења на боље крајем 20. година, а резултати тих промена биће посебно упадљиви током наредне деценије. Ако се мора одредити пресудна година у којој је Власотинце одлучно кренуло напред, онда је то 1929. година, када је завршен Народни дом, формирана Државна грађанска школа, основан одбор за подизање спомен-чесме борцима за слободу и уступљено је земљиште за изградњу Задружног дома винарско-виноградарске задруге, а 18. септембар 1932. године био је дан када су се десила у Власотинцу чак три значајна догађаја: освећење

⁶⁹² Сретен Динић, Тифтинизам и култура (одломак), Лесковачки гласник бр. 45, Лесковац 1923.

⁶⁹³ Богољуб Горуновић, Власотинце у перспективи економских читалаца, Лесковачки гласник, бр. 51, 1926.

споменика палим ратницима (1809-1918), освећење соколске заставе и подрума виноградарске задруге.

То је био једно од најмасовнијих окупљања грађана Власотинца. Дошло је много људи са свих страна, а међу њима епископ нишки Доситеј и супруга Владе Илића, која је била дародавац соколске заставе. Учествовала су на манифестацији бројна власотиначка, лесковачка и нишка друштва: певачка друштва *Његош*, *Братство* и *Бранко*, соколски музичари из Лесковца, нишки војни музичари... Тако су се у вароши постепено побољшавали услови за живот и новинар *Гласника* каже да „ко није био у Власотинцу за једну деценију па дошао сад, он је могао само да се изненади“. Подрум виноградарске задруге подстакао је производњу вина, па је и матријална ситуација била боља. Крајем 30. година коначно је успео да заживи и лист *Власина*. И резултати СК *Власине* у другој половини деценије били су најбољи у дотадашњој историји клуба. Из тог перида имамо рекламу за летњу башту „Ваздушна бања“ где су уз јело и пиће могао слушати цез оркестар *Мароко*.⁶⁹⁴

На територији среза економски напредак осећао се и у Грделици, чија је текстилна фабрика успешно радила, а њен власник Јован Л. Јовановић је поклонио вароши своју заджбину Цркву Светог Јована на Ивандан 1937. Наравно, било је још доста нерешених животних проблема, поготову у планинском делу среза, на пример до Црне Траве се и даље стизало планинским стазама. Тада се покреће јавна расправа о изградњи пруге Пирот – Власотинце – Лесковац – Лебане – Туларе – Приштина. Током 1925. и 1926. *Лесковачки гласник* пише о потреби и економској исплативости пруге. У расправу су укључени бројни интелектуалци, али као што се зна то је само још једна утопија тог времена.⁶⁹⁵

%

Српске поделе имају митске размере и одавно су ушле у колективну свест. Довољно је да једна група Срба стане са једне стране реке, а друга са друге стране и ето поделе на ове и оне. Тако је Јужна Морава као природна граница између Власотинца и Лесковца, постала „узрок“ још једне српске поделе – „до Мораву и преко Мораву“. И када једна подела настане, онда се стално поткрепљује предрасудама које временом постају „докази“ за оно што се тврди. Иако *Лесковачки гласник* генерално гледано даје објективно слику Власотинца, ипак у неким чланцима предрасуде о Власотинчанима испливају на површину. Случај пребијеног лесковачког трговца Васе Маријановића на власотиначкој пијаци уздрмао је духове. Наиме, једног петка 1936. године претучен је брашнарски трговац, а у *Гласнику* се тај случај осуђује речима „какви су то људи који су могли да насрну на поштену зараду једног човека“.⁶⁹⁶

⁶⁹⁴ Лесковачки гласник бр. 36, 1936.

⁶⁹⁵ Лесковачки гласник, бр. 39, 1932.

⁶⁹⁶ Лесковачки гласник, бр. 9, 1936.

%

Комшијски односи Власотинчана и Лесковчана преносили су се и на друге средине, рецимо на Београд. Пошто је број становника престонице у међуратном периоду утростручен, велики број досељеника формирао је разна завичајна удружења у Београду. Тако су Власотинчани имали своје удружење већ 1928. године, а Лесковчани 1933. Узрок томе је чињеница да је планински део Власотинчког среза због тешког живота почето са иселјавањем одмах по ослобођењу од Турака. Још почетком XX века Црнотравци су били предузимачи у Београду, где су неки живели са породицама, на пример браћа Миленције и Миодраг Поповић, који су после Другог светског рата постали београдска елита. Такође, Влада Илић један од најбогатијих Срба, најмлађи син Косте Мумције, водио је две текстилне фабрике у Београду, а доста радника довео је из родног Власотинца. Све је то утицало да Власотинчани међу првима имају своје завичајно удружење. У новогодишњем броју *Лесковачког гласника* за 1933. објављен је чланак „*Лесковчани у Београду*“, у којем неименовани новинар критикује своје земљаке због неорганизованости: „И Власотинчани се боље пласирали од Лесковчана. Њихов један човек бар је успео да буде председник општине у Београду.“ Мисли се на Милана Нешића који је од 1930. до 1932. био први човек престонице, а већ 1935. то је успео и Влада Илић. Крајем исте године Лесковчани у Београду су прослављали своју славу, али Власотинчани их нису посетили. Новинар *Гласника* примећује тај детаљ са славља, чак иде корак даље и предлаже да Власотинчани приђу Лесковчанима, како би заједничко завичајно удружење било јаче.⁶⁹⁷

Једна лесковачака афера из 1933. године доспела је чак до страница београдске *Политике*, а у њеној позадини опет се види проблем већ помињаних предрасуда. Дошло је до сукоба између председника Општине Лесковац, Михајла Буринчића и електромашинског инжењера Владе Поповића. Наиме, председник Буринчић са још 4 одборника (један од њих је инжењер Поповић) био је члан Електричног одбора, општинског органа задуженог за решавање проблема снабдевања Лесковца електричном енергијом. Са данашње временске дистанце, нас не занима суштина њиховог сукоба, већ медијски одјек те афере и каквим су се средствима служиле завађене стране. Пошто се сукоб преселио из Општине у чаршију, група око Поповића је организовала митинг против председника Буринчића на којем се окупило око 2.000 људи од 18.000 житеља Лесковца. О протесту је изашао чланак у *Политици* 17.9.1933. што је овај сукоб пренело са локалног на државни ниво тако да се у спор укључио начелник Вардарске бановине, којој је тада припадао и Лесковац. Председник Буринчић је покушао да се освети за овакво стање инжењеру Поповићу тако што је излепио плакате по Лесковцу против Поповића и то

⁶⁹⁷ Лесковачки гласник бр. 52, 1933.

баш на дан доласка начелника бановине. Као одговор на плакат изашао је у *Лесковачком гласнику* чланак под називом „Бесан пас“.⁶⁹⁸

%

Највише вести о Власотинцу у *Лесковачком гласнику* односе се на фудбалске теме. Поред текстова о екипи *Власине*, највише се помиње *ВСК* (Власотиначки спортски клуб), касније *Победник* и повремено репрезентација (комбиновани тим) Власотинца.

Током 20. година мање је информација о *Власини*, што је наравно повезано са slabим резултатима. Тако у једном чланку сазнајемо да је на челу клуба председник општине Александар С. Поповић, који је најавио ограђивање игралишта у Росуљи, као и да је *Власину* Управа скопског подсавета ЈНС неправедно избисала из такмичења.⁶⁹⁹

...Тадашњи „*Власотиначки баук*“, како новинари називају екипу *Власине*, чинили су: М. Јовановић, Н. Јовановић, Поповић, Цакић, Црнатовић, Живковић, Костић, Милаћко, Шушулић, Билац и Коцановић.⁷⁰⁰

(...) Посебна тема су коментари новинара о утакмицама, на пример: „*Власина* је од *Јединства* као првака жупе Зајечар направила пуцкало“, резултат је био 5:2. У другој прилици Власотинчанима је помогло вино – „црњак рђаво утицао“ на екипу *Гајрета*. Било је и озбиљних критика на суђење и публику у Власотинцу: „Познато нам је под каквим се све околностима одигравају утакмице у Власотинцу. Судија неиспитан и суди како нађе за сходно и наравно да иде у прилог мештану. Аут судија пристрасан до крајности. Публика недисциплиновна и без иоле познавања фудбалских правила за игру, која не зна за добру игру већ за голове па макар од противника био и неки мртав.“

%

Из данашње перспективе можемо рећи да је *Лесковачки гласник* уз *Власину* најбољи сведок догађаја између два светска рата за Власотинце са околином. Они се чак лепо допуњују. С једне стране, у *Власини* је варош главна тема, али је лист излазио само неколико година, а, с друге стране, *Гласнику* је Власотинце једна од тема, али непрекидно, готово читав међуратни период. Генерално гледано новинари *Гласника* су посматрали Власотинце, како и сами кажу, као предграђе Лесковаца. То је двоструки однос центра према периферији. У афирмативним чланцима осећа се доза братске благонаклоности, док у критичким понекад исплива на површину потцењивачи однос богаташа према сиротану.⁷⁰¹

⁶⁹⁸ Лесковачки гласник бр. 41, 1933.

⁶⁹⁹ Лесковачки гласник, бр. 31, Лесковац, 1929.

⁷⁰⁰ Лесковачки гласник бр. 49, 1936.

⁷⁰¹ *Напомена*: Поред ових општих тема, има доста података о приватној историји појединих Власотинчана. Обичај је био у *Гласнику* да се честитају венчања или објави вест о сахрани угледних грађана. Има и малих огласа, али један због занимљивости објављујемо у од речи до речи и без икаквих правописних измена: Моја жена Драгиња ддбегла је од мене 18. ов. м-ца и до данас се није вратила. Упозоравам свакога да јој у моје име ништа не даје, јер никакве дугове нећу признат. Димитрије Г. Митровић, с. Горњи Орах ср. Власотиначки (сада живи у Лесковцу).

IV

„БОГ ИХ ПОГЛЕДАО“ САШЕ ХАЦИ ТАНЧИЋА - Јер кад једном будем Горе, мислим, моје дело подсећаће на то у каквим сам се духовним сферама већ налазио. (*Саша Хаџи Танчић, Слово на додели „Велкове голубице“, 6. децембар 2013*).

Овог пролећа напустили су нас књижевни великани попут Габијела Гарсије Маркеса, Добрице Ћосића и Светлане Велмар Јанковић, а овом друштву бесмртника придружио се и Саша Хаџи Танчић, један од најбољих савремених српских приповедача. Последњих месеци живота Хаџи Танчић је исписивао књигу о старом Лесковцу и с правом су се његови пријатељи питали да ли је стигао да оствари замисао. Божијим промислом средином лета збирка приповедака "Бог их погледао" угледала је светлост дана.

Радња збирке је локализована у Лесковац са ближом околином: Вучје, Накривањ и слично. Време није у свим причама јасно одређено, али углавном је то прва половина 20. века. На овај начин Хаџи Танчић се враћа родном граду, којем је био веран колико и Нишу. Као што је Бора Станковић песник старог Врања, а Стеван Сремац старог Ниша, тако је Саша Хаџи Танчић песник старог Лесковца. У једној својој збирци и истоименој причи он је шеретски рекао да је Кафкин син, а сада би се могло рећи да је Станковићев син. Оба писца користе дијалекат као средство карактеризације ликова. Такође, обојица пишу поетску прозу у којој се одступа од стандардне синтаксе како би се постигла лиричност реченице. Портрети људи са маргине у "Божијим људима" имају своје "сроднике" у неким ликовима збирке "Бог их погледао". Поједини Хаџи Танчићеви ликови су божјаци, помало подсећају на јуродиве ("људи Христа ради"), као Иња и Станче, али и они што то нису од Бога су обележени. Даница Минић се убила због кривих ногу, Алекса калемар је посматрао жене као воћке, Танасију жена одлаже смрт, Полина се удала за брата... Иза сваког портрета стоји чаршијска прича. Постоји друга група ликова које писац слика са дубоком емпатијом, као што је нана Добра која је толико усамљена да су јој мишићи пријатељи, као и болесна Смиљана што сакупља лутке кад јој Бог не даде децу. Сва та атмосфера гробља и људи без потомства подсећа помало на "Кронику паланачког гробља" Исидоре Секулића, а нарочито на "Госпа Нолу". Посебну групу чине ликови мајки које су забринуте или разочаране у децу ("Громада момак", "Није човек", "Даће Бог...") Својом лепотом издваја се потресна исповест усамљене старице у причи "Пријава" којој је умро син, а полиција је не штити од лопова. Њене речи могле би бити мото читаве књиге: *"Кад се судбина једном заплете, тешко је одмрсити"*. У причи "На бунару" бунарска вода је симбол минулог времена, а свака препуна кофа је по једно тешко сећање старице. Српска књижевност иначе има доста упечатљивих женских ликова, а Хаџи Танчић овим причама доприноси да галерија буде богатија.

Бог и смрт преплићу се и прожимају кроз целокупно Хаџи Танчићево стваралаштво, нпр. збирке "Звездама повезани" или "Лепи гробови", али ни у једној ранијој књизи та веза није толико јака као у "Бог их погледао". Скоро да не постоји прича у којој се не помиње реч Бог, а ликови, ако већ нису умрли, онда мисле о смрти. Писац негује својеврсну теодицеју јер овде нема ни говора о побуни против Господа, напротив, неки ликови се мире са свим што их је снашло речима: "*Бог дао, Бог узима...*"

Кратке прозе или боље речано лирске минијатуре су оно по чему је Саша Хаџи Танчић познат, а оне нису изостале ни у овој књизи. У оним најбољим има поетизације смрти и смелих покушаја да се о морбидним темама говори на лирски начин, нпр. болесни син греје мајчин гроб како би јој вратио топлину коју је добио од ње у детињству ("Толина"). "Насрт" је најкраћа и препуна симболике: "С постеље од смећа, на крају друма, пред зору, осе насрнуле. Најездиле. С просјака однесе их ветар". Кратке приче "Лежао ту" и "Писање по даху" достојне су сваке антологије.

Круг као лајтмотив прозе Хаџи Танчића нашао је своје место и у последњим причама ове књиге "Точак" и "Коло". Ова друга говори о суштинском односу писца према језику, завичају и традицији. Главни лик одбија да се одрекне дијалекта: "*Није говор врећа: спузнеш је с рамена и прихватиш другу*". Стриц тера дечака да игра коло и када му није ни до чега: "*Заиграј да се не затре*". Језик и коло су део традиције која мора да се негује да се не би изгубио национални, али и локални идентитет, који је нарочито угрожен и централизацијом и глобализацијом. Саша Хаџи Танчић у својим делима дозирао је користио лесковачки говор, баш зато што је био противник његове вулгаризације. И када би га употребио, њиме би најчешће изражавао најдубље мудрости која су настале као плод мукотрпног живота јужњака. Клониио би се површног хумора којим се деградирају језик и људи који га користе.

Саша Хаџи Танчић је кренуо на свој књижевни пут пре четрдесетак година баш са темама из завичаја. На том путу правио је бројне излете чак и до Русије ("Небеска губернија"), али на крају се вратио одакле је кренуо обогаћен стваралачким искуством. Божијом вољом ипак је успео да уобличи, или боље речено заокружи, приповедачки опус. У причама ове књиге осећа се нека блага носталгија коју један од ликова овако објашњава: "*Сете ме на стара времена, када смо били ближи једни другима*". Саша Хаџи Танчић се од нас физички удаљио, али збирком приповедака "Бог их погледао" никад није био ближи поднебљу и људима од којих је потекао. Одужио је свој дуг према завичају, а уједно задужио српску књижевност.⁷⁰²

⁷⁰² Приказ књиге „Бог их погледао“ Саше Хаџи Танчића. Београд, Лесковац - У новом броју „Српског књижевног листа“ објављен је приказ постхумне збирке прича „Бог их погледао“ Саше Хаџи Танчића у издању београдске Издавачке куће „Танеси“. Аутор приказа је Саша З. Станковић професор књижевности у Гимназији „Стеван Јаковљевић“ у Власотинцу. Иначе, Станковић се годинама бави Хаџи Танчићевим стваралаштвом и његове критике су публиковане у бројним штампаним и електронским медијима.

СВЕТОЛИК СТАНКОВИЋ

I

Светолик Станковић је рођен 5. јануара 1945. године у Бабичком, од оца Илије и мајке Љубице. Живи у складу са својом поезијом и нескладу са временом у којем се по злу случајно нашао. Све остале податке о себи сматра безначајним.⁷⁰³

%

Свет сам, не својом вољом, угледао једног мразовитог јануарског дана 1945. године уз асистенцију баба Милке, на рогожи, у соби коју су звали „голема соба” и служила је, углавном, за дочек гостију. Мајка Љубица још није била навршила двадесет година.⁷⁰⁴

КЊИЖЕВНИ РАД: *Последња лука* (Удружење писаца општине Лесковац 2003); *Залудна молитва* (АМА, Лесковац 2007); *Гласови и сенке из „Добре главе“* (Удружење писаца Лесковца, Медија центар Лесковац 2013).

⁷⁰³ Светолик Станковић, *Последња лука*, песме, Удружење писаца општине Лесковац 2003.

⁷⁰⁴ Светолик Станковић, *Лексикон писаца лесковачког краја*, стр. 100. *Напомена:* Станковић је записано. По старом добром обичају пупчану вршцу је пресекла баба Милика зарђалим српом... Вршцу која ме веже за Бабичко, његова брда, шуме, поља и бистре потоке, нико никада није могао да ми пресече. Нека је хвала и слава драгом Богу на томе. У то време мој отац Илија је, као двадесетогодишњак и један од хиљаде јужносрбијанских кукавеле и сиротиње, без иједног дана војничке обуке, био борац X бригаде XXII дивизије НОВ и ПОЈ-а и смрзавао се негде поред Дрине. На вест да му се родио син, кратко је прокоментарисао: „Ако се родио да доживи оно што ја доживљавам, боље да се није ни родио.” Много година касније причао ми је како су фрустрирани и болесно амбициозни црногорски и лички пропали студенти Београдског универзитета, због једне звезде на официрским еполетама, знали да жртвују целу бригаду. Често су потпуно бесмислено и на правди Бога гинули јужносрбијански дечаци у војнички неприпремљеним акцијама, само да би неспособни и похлепни командири и команданти, преко њихових лешева, дошли до вишег чина. Црногорска и личка похлепа и болесна амбициозност, када су у питању власт и привилегије, згадили су ме за цео живот. Дубоко сам убеђен да су претходне чињенице одредиле судбину не само моје генерације, већ и генерације наше деце. Грешком, у школу сам пошао са закашњењем од годину дана. Прве учитеље Синишу и Љиљану Јовић, као и Душана и Зорицу Микић, памтим и данас, свако сећање на њих буди у мени најнежније емоције. Били су то дивни, сиромашни и несрећни људи. Учио сам потом некакве школе, и по личном мишљењу, остао сам недоучен. Када помислим колико је само дивних књига које никада нећу стићи да прочитам, колико је области људског знања у које никада нећу да завири, сажалим се над собом и својим огромним незнањем. Поседујем папир, нешто боље финоће, на коме пише да сам дипломирани инжењер електротехнике. Надам се да се Тесла не преврће у гробу. Прву чоколаду појео сам у осамнаестој години, а прво одело са краватом приуштио сам себи у двадесетпетој години, за венчање. После свега што се десило и што се још дешава на овим просторима, на којима сам, изгледа, по злу случају угледао свет, човек сам без државе, идеологије, имовине. Све је постало прах, дим, паучина. Живим од данас о сутра, ако се све то може назвати животом. Поезију пишем и из дубоке унутрашње потребе. Заступљен сам у заједничкој збирци песама Младост Поморавља, у издању завичајног клуба студента и Народне библиотеке из Брестовца, 1970. године. Заступљен сам и у заједничкој збирци Глубочица између обала 1986, у издању КК Глубочица из Лесковца. Песме сам објављивао у листовима *Наша реч*, *Помак*. Недавно ми је изашла прва песничка збирка „Последња лука”. Члан сам Удружења писаца општине Лесковац.

II

ПОЕЗИЈА СВЕТОЛИКА СТАНКОВИЋА - На почетку свих Светоликових – светлозарних стаза стоји духовно исходиште вишеградско-бабичке стазе, како је он често именује. Први пут је њоме проходао када му је дошла до руку отворена Књига. То је било у подножју Бабичке Горе.⁷⁰⁵

(...) Певање је за Станковића колико узлет стваралачког духа толико и самосвојно жртвовање емоција из љубави према духу и потским визијама и представама.

(...) Његов јасан песнички говор – у време кад се тражи да литература саопштава неизрециво и мисли немисливо – није само сабирно место свих знања, већ и лирски оплемењен рацио који тежи узвишеној чистоти изражавања.

(...) Станковић се не опире животним задовољствима, омами малих ствари, ситним „развратностима” свакодневице, недоречености самоназначеног, него у њима разазнаје књижевност и филозофију свакодневног живљења. Лиризмом прожета спекулација се баш ту суочава са традиционалним и у коштац хвата са конвенционалностима сваке врсте што се супростављају слободном избору између алтернатива. Јер оно што делује као једном за свагда утврђено, фиксирано, оличава оскудност и јад конвенција и етикеције које Станковић не прихвата. Зато он снагом своје стваралачке енергије настоји да издвоји и афирмише делотворно, објективно, подвојено од конвенционалног, формално – изражајног, па и уже лингвистичког.

Песник Станковић је пре и више од других схватио да се узносити лирски тренуци не нуде тако често и као на длану, већ су редак Гост, који се ненадано јавља, а понекад се и притајено увлачи у биће, или чудовишно проваљује из преобиља живота и густе магме свакодневице. Тај лиризам је са његове вишеградско – бабичке стазе. А кад се у њему огласе под снажним налетима интимистичким буровитости стихије живота или друштвених збивања, они управо од свега тога попримају пуну примамљивост, када се превиђају мањкавости а запајају само заносне врлине.

Наш песник у појединим моментима настоји да деконструише и рашчисти своју лирску субјективност на разне нивое, степене и вештине и

⁷⁰⁵ Никола Цветковић, О поезији Светолика Станковића, рецензија, Последња лука, Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 2003, стр. 79. *Напомена:* У предговору збирке Последња лука проф. др Никола Цветковић, позивајући се на писање Љубише Динчића (Наша реч, 29. децембар 2000. године) за Станковића пише: „Песник Светолик Станковић – Фауст са Бабичке горе... у стању је да на вазда отвореном Универзитету народне душе свима, па и највиђенијим интелектуалцима одржи „слово”, говорећи често саме есенцијалне истине, можда попут оног митског Фауста из Хајделберга. За овог модерног Фауста нашег доба, блиском филозофији праксе, филозофија није само љубав према мудрости, нити пак само интелектуално стварање које се критички противставља општем научном мишљењу на путу до „здрог разума” и вишег погледа на свет, већ су филозофија и поетика стваралаштва, управо оно што се истински догађа када пракса живљења, осмишљена узноситом визијом постане с а м о с в е с н а .”

опредељује се за креативне пројекције на унутрашњој сцени, заједно са озраченима из бића, са примордијалним моћима онога који гледа из нутрине и онтолошке суштине света.

У свакидашњем језику песника Светолика Станковића, у његовој проживљеној поетској разговорности, понекад намерној неуглађености па и неотесаности и том чисто неформалном, али изворном и самосвојном начину изражавања мисли – скоро све упућује на пуноћу животности забележеног тренутка. Али и на чистоту стања поетског духа који се разазнаје у свакидашњим, обичним, малим стварима. Наш песник том колоквијалношћу не жели само да комуницира, општи или изражава своје виђење света, већ да на свој начин истакне па и пренагласи лирско суштаство што се налази управо иза тог обичног, разговорног језика и неформалног стилског израза. А то је она мало притајена поезија живота што се налази с ону страну само наизглед обичног, понекад тривијалног. То Светолик Станковић, песник животом и делом, који се чува крупних, великих речи – указује на свеживотност, садржину у малим скоро узгредним неприметним појединостима на улици, у кафани, на пољу, у друштву...

Он је песник наизглед обичног и свакодневног, а унутар тога животно, људски, друштвено, па и историјски узвишеног, на нов начин који креативно деструира или тачније – деконструира оно традиционално, свикло и скорело.

У основи Станковићеве филозофије, па делимично и поетике присутан је еклектицизам који спретно комбинује понајбоље елементе разноликих схватања и концепција. Он, да се послужимо једном метафором, попут пчеле, ношен изворним надахнућем, инстинктивно бира из различитих филозофских погледа и система оно што сматра да је највише природно његовом поетски осмишљеном погледу на свет. У тој избирљивости нема оне неопходне дозе систематичности, али се у разним комбинацијама и поетским прожимањима, разазнаје посебна врста креативне оригиналности изванредног читача (close reading).

(...) Пол Валери је давно писао да сваки дух за који се сматра да је моћан, почиње погрешком која га открива. Која је и каква то погрешка открива снагу духа песника Светолика Станковића? Да ли је то што он непрекидно обделава свој врт и као несустали градинар настоји да да негује и однегује сваки цветак своје поезије, па и да понекад подмлади, освежи и по коју увелу ружу? Или, опет, можда то што је превише „начитан”, како се каже у нашем завичају, што је понегде мало више „литераран” него ли што то пристоји песнику, који је колико књижеван, још у већој мери оданик и преданик живота и свеживности? Он доиста нема снаге да одбаци књижевност у име неке нове визионарске отворене литературе. Колико је оданик животу, толико је скоро истовремено и предан књижевности, људској мисли и духовности.

III

ПОСЛЕДЊА ЛУКА - Светолик Станковић по струковном и професионалном опредељењу припада техничкој интелигенцији (дипломирани инжењер електротехнике), међутим по личном и менталном склопу он је сав у габаритима оне врсте духовности која, очигледно је, припада византијском типу, не толико по сопственој поезији, колико по начину живота и начину размишљања. Тако је, бар за оне, који га лично познају.⁷⁰⁶

*Мој брод хаварисан лежи
негде у последњој луци
на крају света.
Ја – његов капетан стојим на обали
без речи
без циља
без воље да поново кренем.*

Рођен је и одрастао на обронцима Бабичке горе, у столетним шумама српског предања, од малена могао је да види мало даље но други. Најпре, читаво Моравско поље, потом све даље, до Солуна, ирских гора, до норвешких фјордова. Било је то време у коме се формирао узнемирени интелектуалац, на размеђи једног бурног времена, које нас је одређивало својим стихијским силама у једном мрачном добу. У добу у коме се је српска колевка љуљала и празнила, прадедовска огњишта гасила. Било је то једно планирано и континуирано урушавање свих српских земаља, по свим вертикалама и хоризонталама.

У једном таквом смутном и слуђеном времену, није ни чудо, што сви тражимо неко своје прибежиште, неку своју Последњу луку, а Станковић је себе пронашао у поезији, којој се враћао, у лепоти живота, и у животној муци. Њоме се бранио и одбранио, себе и своје детињство, као почетно извориште и као слику која се не да избрисати. Отуд се и може рећи да је Светолик Станковић у својој поезији помало носталгичар, али и позитивиста који брине за судбину људи и све чини за одбрану детињства и корена. Као сведочанство овој, можда смелој тврдњи, могла би да послужи и Станковићева песма Кућа на продају, која има немерљу песничку вредност и заслужује да се научи напамет.

Станковићева поезија није песничка грађевина у којој су све цигле добро наслагане зато што се ради о песмама које су настајале разним поводима, али је то у сваком случају песничка грађевина са много духовних рупа и келија, у којима по потреби, можемо наћи и сместити, себе и сличне.

⁷⁰⁶ Станко Миљковић, Мека душа Светолика Станковића, рецензија, Последња лука, Удружење писаца, Лесковац 2003, стр. 83. *Напомена:* Написано у Војловцу, 10. јула 2002. У посвети коју је аутору књиге „Лесковачки писци и њихово доба“ поклонио, Станковић је записао: Господину Данилу Коцићу, без чије свесрдне подршке ова књижица не би угледала светло дана. Аутор му од срца захваљује. 24. јун 2003.

Станковићев песнички глас је тематски разуђен али повезан песниковим напором да се чуди над лепотом живота, увек спреман да осуди све који нарушавају његову хармонију. Зато у његовој поезији има пуно аутобиографских и искуствених момената. Својим песмама из збирке Последња лука, Светолик Станковић се годинама бранио од стравичне слике епохе и света и то завичајем, успоменама, детињством, љубављу, и на крају неугашеном вером да смо бољи него што одиста јесмо. У томе је можда и највећа вредност ове песничке збирке.

Иначе, Светолик Станковић не пева ни по једној песничкој шеми, већ по вокацији срца, осећања и виђења живота. Стихови су му често недотерани, неспретно казани, понекад изречени онако како људи говоре, али су прожети горчином несанице и горког месеца. Стихови су слободни али су налик на маглу која избија из вулкана гробова прошлости. Уосталом, то је задатак поезије да нас у немогућности потпуног спасења бар мало продужи.

%

*Нека су проклети тренуци
Кад подједнако бежим
Од огледала
И своје сенке.*

%

*У очима ми озелени пролеће
у коси ми запролећи зима
у души се сјесенила јесен
пролазност, пролазности, ко те измисли.*

%

*У сутону,
Мирисом липа,
Сликама
Нека далека лета.*

Светолик Станковић је својом поезијом, бранећи себе, одбранио и нас, а то итекако препоручује. Дубоко верујем да је то песнички потенцијал, који ће нас у будуће још изненађивати.

Када би нам се дало да књигу песама Светолика Станковића „Последња лука” прочитамо онако како он сам чита (дакле, без професорске хладноће, без рутине и без обавеза), могли бисмо се понадати да смо они због којих настају књиге и због којих постоји уметност писања. Светолик Станковић припада оном кругу ретких и одабраних (што су сами себе изабрали), који књижевност воле, којима се књижевна дела допадају у оном кантовском значењу незаинтересованог допадања. Клонећи се обазриво опасне књижевне матрице, Светолик пажљиво обделава приобаље богато се користећи наносима и напловима поезије и прозе,

наливајући сушту свакидашњицу, правећи газове за своје воденице и ваљавице зарад ситније мељаве и финијег ткива.⁷⁰⁷

Нанела, богами, књижевност Светолику завидно благо, па се у његовој лектури с једнаким поносом шире словенска душа Толстоја, Пастернака, Менделштајна, романска љубав Лорке и Превера, германска мудрост Гетеа, Рилкеа, Мана, мистика Борхеса, лепота Андрића, Тосића, Исидоре, Црњанског. Том искушењу није могао да одоли Светолик – хтео је да да свој допринос, да се књигом „Последња лука” скромно парафне на дебеле маргине класика и тако остави траг.

„Последња лука” је људска, искрена и поштена стихована преписка са самим собом, али и са искуством – и књижевним и животним (а временом се нагомилало поприлично тога). Књига је необични аутопортрет - песма о поштењу, сети, романтично - меланхоличној немоћи практичара који би да мења свет празним рукама. Капетан (песник) на зарђалом броду (животу) у последњој луци, са прамца, гледа у време које одлази у непознато, али, чини се, као да из непознатог и долази. Иако насукан, зарђали брод песника баца у вртлог, насред матице. А песник би да умерено и отмено, хладно и одмерено, часно и савесно измири рачуне са остацима минулог. Песник стиховима евоцира љубави старе, намирује обавезе према деци, супрузи и пријатељима, враћа неодужив, пажњом стечен дуг према родитељима. Оно мало мотива што је песнику претекло стало је у некакав, ваљда нормалан „друштвени ангажман”, па је у књизи пар песама и таквог карактера.

А онда широко поље уметности. Чини се да је у песмама више имена уметника, од Сметане, Надежде Петровић, Исидоре Секулић... до Комненића, него што их има у каквом бољем уџбенику или што их у својој савести чувају интелектуалци. То само говори о завидном читалачком искуству овог песника. Богато мотивима, певање које декларативно позива на велике узор, остало нам је дужно лепоте израза, оног мајсторски извајаног верса, оне мелодије и ритмом опточене риме. Једноставно, Светолик је водио рачуна о ономе што ће рећи. А то, како је речено, остало је запостављено. Тај део своје поезије Светолик је оставио онима који не знају другачије него да професорски хладно, срачунато и обавезујуће загорчавају ужитак и себи и песнику.

Упркос свему, Светолик Станковић је један од ретких због којих књижевност треба да постоји.

⁷⁰⁷ Драган Радовић, Капетан насуканог брода (Светолик Станковић, Последња лука, Удружење писаца Лесковац 2003), Помак, бр. 25/26, јануар – јун 2004, стр. 27.

IV

ЗАЛУДНА МОЛИТВА – Претходна збирка песама Светолика Станковића „*Последња лука*“ у којој су сакупљени стихови што су настајали у разним етапама стваралачког раста и узраста, тражења и усавршавања поетског израза – припремили су ову најновију књигу у многим видовима лирске кристализације. Креативни и пустоловни дух Поезије јесте својеврсна „*авантура метаморфозе*“, како би рекао Драган Јовановић Данилов.⁷⁰⁸

(...) Као *песник-велечитач*, и поред угледања на оно што је најугледније, ипак остаје узор самом себи. Стварајући сопствени живот, у настојању да овлада стихијом и тајновитом „игром“ сваковрсних догађаја, он опева мелодраматизовано сопство.⁷⁰⁹

(...) Песник Светолик Станковић један је од ретких тоталних *Читалаца* и интелектуалаца који је већ одавно себе нашао међу *Књигама*; у најновијој збирци кристализује, сажима и преиспитује оно што је целовито, фрагментарно, половично, живело последњих неколико година. Али овога пута у контексту визије једне зреле *Литературе* кој је болело и патило време драматичних збивања у Србији, над којом поетски ламентира. То је *бабибичкогорски*, не стражиловски ламент и *шумовити храстробруј*, час расгоропађених речи и стихова, а час опет нежуљиви жамор и шапат разлисталих поетских слика, које се оваплоћују и у домену визуелне уметности. То је загрцнута музика смисла садашњице, застале у гротлу времена и посуновраћеног бивствовања, повезана са питањем моћи, вредности и људским интересом. То је *глагољиви шум бистрогорја* који би да без отпора и надметања заведе и обезнани милосни и немилосни анђео небеских и овоземаљских сфера.

(...) Ово је зрело и хранљиво промишљање света из свога сопства у свету – бесвету, у самопревазилажењу од знања које би да се обзнани у разумевању и осећању. И корак напред, два корака назад у обзнањењу будућности: од свосећања ка разумевању и прошлом „*добу разума*“, на самосазнање. Зрелост се овде оглашава из речите дубине, смисла што зрачи из Станковићевих стихова. Зрелост је друго име за поетику самоосвешћености, за спој и прожимање животног делања и мишљења које се лирски објављује у његовој поезији. А у њој се, са драмским доживљајем наше епохе све усложњава изнутра, богати и осмишљава. То је умна страственост и одважна интелектуалност која тражи одговоре на отворена питања нашег времена и њима саображава књижевно-поетски језик глагољиве, чешће наративне барокности.

⁷⁰⁸ Зоран Ћалић, Свет свиле и меда (Разговор са Драганом Јовановићем Даниловим), Летопис Матице Српске, јануар 1995, књ. 455, св. 1, стр. 198.

⁷⁰⁹ Проф. др Никола Цветковић, Поговор, Светолик Станковић, Залудна молитва, АМА, Лесковац 2007, стр. 104.

„*Ламент над Београдом*“, то сам ја, од речи до речи, рекао је Црњански у једном разговору.⁷¹⁰ „*Ламент над Србијом*“ Светолика Станковића од посвете генералу Владимиру Лазаревићу, до последњег стиха је мој пријатељ Светолик, и то не само од речи до речи, већ од слова до слова! Том песмом је одсикао свеколику трагедију српског нација; али у њој као да је осмислио и део песничког усуда у свом постојању.⁷¹¹

После прве песничке збирке „*Последња лука*“, ево пред нама је и друга књига поезије Светолика Станковића „*Залудна молитва*“. Већ својом првом књигом аутор, који у лесковчаком културном миљеу важи за врсног znalца књижевности, мада професионално припада техничкој струци, скренуо је пажњу на себе, утолико пре што се збирка појавила у песниковим позним годинама. Тематски посматрано његова прва збирка је доста разуђена па не оставља утисак песнички заокружене целине, али зато оставља утисак *душевности и духовности*. У њој махом преовлађују љубавне и патриотске песме, па је било лако претпоставити у ком правцу ће се кретати будуће певање Светолика Станковића. Погодили смо! „*Залудна молитва*“ је песнички и мотивски сасвим заокружена, набијена врелим емоцијама, лако схватљива... Ова песничка збирка, усуђујемо се рећи, на неки начин је *песникова духовна и душевна биографија*. Као што јесен долази кроз кукурузна поља, како сам песник каже у једној песми, тако се је једнога дана, из *света бабичке студене тишине* у свет отисну наш песник, увек у одласку или повратку пролазећи кроз та иста кукурузна поља. Отишао је да би се увек враћао, јер кретање је живот, као што је живот мирисна травка на Бабичкој гори, као што је живот пун чокот грожђа. Пошао је са празном торбом, али пуних џепова детињства и успомена. Размажена и недобудна градска дечурлија пуна неке атавистичке мржње према сељацима, ношена обешћу примитивних и злурадих, збуњено и уплашено сељаче, Светолика, прекрстише именом *Гуте*. И од тада остао је Гуте, заправо Светолик Станковић Гуте.

И тако се је Гуте ономад вратио из Бабичког и донео пуну торбу стихова, у сваком случају тематски осмишљене поезије. (...) Све песме Светолика Станковића су пуне *експлозивног набоја и лирског и драмског*. При пуном сазнању да је песникова отаџбина разапета између политичких интереса светских сила и моћника, он је пун брига над човеком и отаџбином притом апострофирајући ничим заслужену неправду.

(...) Оптерећен истим страховима као велики песници које *уби прејака реч*, он се у својим песмама управо у бираним тренуцима обраћа баш овим песницима, не тражећи подршку, већ само апострофирајући исту прапатњу. Ако се узме да су међу песницима највећи страдалници не може се заобићи утисак да је реч и даље најјаче оружје обесправљених и угњетених. Верујући у моћ речи, Светолик Станковић бира оне најјаче и кад грми над судбином отаџвине, над неком својом емоцијом или

⁷¹⁰ Мило Глигоријевић, *Ламент сам ја, од речи до речи*, Борба, 1. септембар 1973.

⁷¹¹ Проф. др Никола Цветковић, *Поговор*, Светолик Станковић, *Залудна молитва*, стр. 105-106.

људским тескобама. Његова реч је одмерена, у тишини одабрана, лековита, помало пророчанска. И нуди наду.

Иначе, Станковићева збирка „Залудна молитва“ је зрела песничка књига, бар за три копла боља од прве што говори да је песник напредовао и своје слутње и страхове с правом мером артикулисао.⁷¹²

V

РОМАН ГЛАСОВИ И СЕНКЕ ИЗ „ДОБРЕ ГЛАВЕ“ - Када мисли лете у оне године у којима смо живели, описиване успомене и сећања, *на нежне године младости*, прикривено исказују *страст за будућношћу* (Валери) и притајену потребу да се и по други пут проживе неки важнији садржаји *из времена наде и оптимизма*. Управо то, недвосмислено показује проза *Гласови и сенке из „Добре главе“*, песника Светолика Станковића.⁷¹³

Станковићева проза се налази на релацији између регионализма, дијалекатског и локалног, па донекле и модерног израза (форма, фрагментарност, цитатност, документарност и др.). Аутор живи и надахнуто песнички ствара у унутрашњости, чије духовне омеђености стваралачки прераста и вишесмерно надраста, својим песничким, приповедачким, есејистичким, публицистичким и афористичким делом, посведочавајући прави и пуни смисао деметрополизације културно-уметничког рада.⁷¹⁴

У новије време се догађа, да све чешће, из мање познатих подручја наше земље, поготову Јужне и Старе Србије узрастају креативне личности, што изражавају одређену регионалност, коју успешно и плодотворно афирмишу и прозно-поетски артикулишу локални амбијент, прилике и околности, као и психо-менталну структуру завичајних простора.⁷¹⁵

Појединци су у стилско-изражајном погледу, са мотивским преокупацијама, и дијалекатском лексиком, на позицијама традиционалног поступка, реалистичког обликовања своје литературе, коју у неколико осавремењују, и модернизују, уносећи нове тонове и валере са постмодернистичким призвучком.⁷¹⁶

⁷¹² Станко Миљковић, Јесен долази кроз кукурузна поља, поговор, Залудна молитва, стр. 107-108.

⁷¹³ Проф. др Никола Цветковић: Између завичајно-регионалног и стварносно реалистичног у приповедању, критика, Светолик Станковић: *Гласови и сенке из „Добре главе“*, Удружење писаца Лесковца, Медија центар Лесковац, 2013.

⁷¹⁴ Поред овог романа, до сада је објавио збирку песама *Последња лука* (2003.). Присутан је у заједничком зборнику песама *Младост Поморавља* (1970.), *Глубочица између обала* (1986.), као и у бројним листовима и часописима.

⁷¹⁵ Регионално – регионализам је назив за омеђено подручје, предео, област са специфичним културним, социо-политичким обележјима, тежњама и представа о особенијем идентитету и историји. У ужем виду, у култури и уметности, регионализам се испољава кроз локалне особености неког подручја у језичком, посебно дијалекатском, па и етничком погледу, али и кроз обичаје, менталитет, начине посматрања, мишљења и деловања, у смислу *фолклора*. – Н. Цветковић, *Регионално-завичајно, пикареско и фолклорно у Костићевом роману „Гуте ђубре“*, Зборник *Дијалекат – дијалекатска књижевност*, Лесковац, 2009, стр 258.

⁷¹⁶ Јован Деретић, *Историја српске књижевности*, Просвета, Београд, стр. 1019. (Треће, проширено издање).

Стварносни концепт приповедања песника Станковића донекле трансформише и прилагођава својим поетичким опредељењима, понекад независно од токова *прозе новог стила*, али углавном остаје у дослуху и додиру са главном оријентацијом и спонама регионалистичког, као и са видовима класичног реализма, понегде сведеног и поједностављеног до хроничарско-репортерског саопштавања.

Светолик, као и већина писаца *стварносне прозе*, усредсређен је на описивање конкретне животворне стварности, са друштвено-историјским знацима и географским одређењем. (од Вијене до Константинопоља, између Ниша и Лесковца). Доминантна је регионална мотивско-тематска преокупација, локална боја и атмосфера, продуховљено, понекад натуралистичко и помало бизарно анегдотско.⁷¹⁷

То је углавном свет социјалне периферије, клонулих и посусталих људи, у нечему блиских подземљу и приземности, ругоби и лепотности, ниском и воздигнутом. Аутор ове прозе прегртно слика сирову и опору стварност, људе посуновраћених судбина, мало заковрнуте, али на свој начин, у недоследности доследне и у аморалности моралне. Ту разубљену слику доста спретно мала и дочарава, сочним језиком, повремено дијалекатским говором, којим настоји да индивидуализује ликове, али не увек довољно истрајно, прецизно и доследно. Његови јунаци, што су скоро додирнули дно живота, говоре сликовито, упечатљиво, са доста подтекстне симболике, којој писац, ипак, не посвећује већу пажњу у разради и фолклорном инкрустирању.

Кафана је једна од најважнијих српских институција (Брана Црнчевић). Из кафане-бирцуза “Добра глава” догласавају се сваковрсне појединости, преплићу животне згоде и незгоде; пролазе *сенке* привида сећања, и присећања, али истовремено се осликава и општија друштвена клима и атмосфера.

Ово је слојевито, полиморфно дело које се жанровски може ситуирати у исповедну и поетску прозу, хронику, кратке форме и анегдотско приповедање, што све указује на жанровску хибридноћ, са елементима медитативности, етичких и социо-политичких, критичких експликација, уз доста лирског, али и дескриптивно-приповедног. У појединим деловима присутно је осећање за народни језик, фолклорно, као и за архаичне језичке идиоме и лексеме. Кроз приповедање просијава понешто афористичко, понегде есејистичко, лирски распевано; а има и елемената иронијско-пародијске природе. Ово је својеврсна поетизована хроника једног моравског села, којих је подоста расуто поред Мораве, са

⁷¹⁷ У студији о видовима поетике Саше Хаџи Танчића, указујемо не круг писаца који припадају такозваној *стварносној прози*: Драгослав Михаиловић, Видосав Стевановић, Милисав Савић, Мома Димић и др. У Хаџи Танчићевој прози (*Јеврем, сав у смрти*, 1976) Сурова животна стварност слика се помало „натуралистички и документаристички, говором и језиком локално обојеним. Страснички понесено разоткривање конкретности за Хаџи Танчића и њему блиске писце је пут и начин да се продре до дубљег суштаства. Елементарни човекови пориви ту се трансформишу у нову, донекле изобличену стварност“.

распредањем индивидуалних судбина и повести, са мањком психосеквенци, коју надокнађују контемплативни детаљи.

У Станковићевом лирском приповедању садржано је нешто од изворне, елементарне снаге, која плени читаоце, заједно са присним везаностима за родно тло и људе поред Јужне Мораве, на простору од Грделице до Дољевца, о којима је релативно мало писано. Он те људе настоји да представи у правом светлу, прикладним бојама, са добрим и лошим особинама, у распону између помало идиличног, али и драматски трагичног, у зависности од социо-политичког момента, њихове природе и карактера, моралних дилема и недоумица. То су најчешће обични, мали људи, из опоре и сурове свакодневице живљења. Њих муче сваковрсне ситне и крупне невоље; имају преданост и топлину да помогну више другима но себи; склони су безазленим шалама и пошалицама, понекад са оштром жаоком и горко-ироничном инвективом.

У складу са својом поетиком, која је блиска концепцијама реалистичке и стварносне прозе, Станковић се посвећује уже локалном и регионалном, у лирски приповедном дочаравању атмосфере збивања, захватајући, у интроспекцији, општије теме, али подаље од крупних светско-историјских преламања. Дубље атавистички везан за завичајне просторе, облике и видове живљења, клонећи се помодарства и наметљивог естетизма, он пише о интензивно проживљеном времену младости, када смо се бакама обраћали са *љубим руке*, при сусрету или растанку, а оне нас испраћале у свет, са тугом у срцима и скривеним сузама – пише Светолик на једном месту и додаје: „Тек када бисмо добрано далеко одмакли од њих, отварали путне торбе, налазили бисмо јабуку, крушку или дуњу, које су нам стављале између свеже опраних кошуља, убруса и марамица. Замирисало би детињство, замирисала би рана сећања до бола, мајчин или бакин и сестрин лик, на тренутак, би нам измамили сузу у крајичку ока, коју смо крили, палећи цигарету и прелиставајући већ бајате новине купљене на железничкој станици.“⁷¹⁸

Као и код неких наших знаменитијих писаца, тако и код Светолика Станковића, динамично проживљено детињство и младост, снажни утисци и богата сећања, имају посебно важну улогу у списатељском раду, нарочито у зрелијим и познијим годинама. Брестовац и оближња места која приказује, или помиње у својој прози, тек делимично сличе и изгледају онако као у доба његове младости, па је ово и својеврсна књижевна хроника о том времену и појединцима што могу да га оличавају.

Литерарно-документаристичко о том свету у делу *Гласови и сенке*, посредовано је Станковићевим продубљеним личним доживљајем. Животне прилике и неприлике, ликови (Бранко Моша и Љуба Мртвак) и догађања, сагледани су овде из једне особеније мемоарске визуре, у којој

⁷¹⁸ Мемоарски запис Светолика Станковића.

се сустичу разнолике судбине јунака. На кафанска збитија из *Добре главе* надовезале су се његове богате и разуђене младалачке успомене, оно што је сам видео и проживео, па тако обликују основно поетско језгро приповедања. А наративи су прилично спретно компоновани у осмишљену целину, по уобичајеним начелима организовања фрагментарних делова, што је био деликатан и успешно савладан посао. Фрагментарност је иначе једна од битних поетичких основа ове питке и читљиве прозе.

Вредно је помена, да је изразити песник Светолик Станковић, једна од ређих појава међу писцима Југа Србије, који, на себи својствен начин, зналачки и сугестивно, обрађује сеоски и провинцијални живот. Поред креативних упоришта нађених у богатој традиционално реалистичкој баштини, овај танани лиричар доста ваљано користи искуства и сазнања из модернизма и стварносне прозе, са мало одважности за истраживачко, новаторско и експериментално, које би, помоћу неуобичајене примене познатих видова наратије, усавршили и проширили представљање и уобличење стварности (унутрашњи дијалог, монолози, токови свести и сл.).

Из његовог приповедања, посебно онда када превазилази хроничарско-репортерско казивање, зрачи завидан ниво књижевне културе, начитаности па и упућености у неке од занатских тајни списатељског посла, препознатих углавном здравим стваралачким инстинктом и урођеном даровитошћу. На моменте, запажају се делимичне стилско-језичке недотераности, скроман вокабулар, недовољна избирљивост детаља у обликовању атмосфере и карактеризацији ликова, као и неке лекторске и коректорске мањкавости. Сви ти и други ситнији пропусти, којима у будуће треба обратити већу пажњу, незнатно умањују праву вредност овог књижевног подухвата насталог у поодмаклим годинама, када није ни лако ни једноставно успешно, романескно, положити *велику матуру литературе* (Душан Матић).

Поред тога што књига *Гласови и сенке из „Добре главе“* скоро целим бићем припада завичајно-регионалној литератури, она ипак знатно превазилази уске локалне, јужно србијанске оквире, и најбољим приповедним деловима, укључује се у савремене токове, не само домаће, већ и шире јужнословенске књижевности. Она у неколико попуњава постојећу празнину и мањак приповедачких остварења о сеоским и маловарошким срединама поред Јужне Мораве, о којима је иначе недовољно писано поготову, на овакав поетски и продуховљен начин.

VI

Одавно је Светолик Станковић песмама, причама и особеним начином приповедања придобио наклоност читалаца којима је стало до праве уметности. Нова књига под крајње занимљивим насловом *Гласови и сенке из „Добре главе“* образац је праве школске лектире; писана стилем који је „више од стила средњег реда“, манирима приповедача који је знао не само да одслушне, него и да разуме живот и људе око себе и зато ће сигурно одзвонити као право литерарно освежење на иначе поприлично (не)јасном књижевном простору Лесковца и југа Србије.⁷¹⁹

Књигу, како каже Станковић, „дугује нежним годинама своје младости и времену наде и оптимизма.“ Он, аутор ове поетске прозе, појашњава да је „дугује и људима, часним, племенитим, стаменим попут моравске земље, којом достојанствено иђаху.“

Ово је књига - дневник, исписница једног давно прохујалог времена, мисленица о нама у нама, о људима око нас; о времену без времена и данима туге када се тражи лек за бољку од које сви побољевају – пролазности времена и живота!

Станковић највећи део ове нежне исповедне прозе посвећује времену када је проживео свој прави живот, јер све што је касније дошло - само су дани у низу који су ту да се поброје до одласка у заборав! Аутор поетске књиге *Гласови и сенке из Добре главе* припада оној групи стваралаца који знају да испредају причу и да пренесу тоном пуним драматике преломни тренутак људског трајања. Станковић – описујући тај далеки зов младалачких дана – примећује да „старост није ништа друго до ли прелиставање прошлости и чепркање по давним данима пропалим у бездно времена.“

Овај аутобиографски роман Светолика Станковића сетна је прича о Брестовцу и његовим људима и нека врста „људске упитаности“ пред магијом која се зове „Добра глава“ у којој се наслушао бројних поучних прича и говора људи који су знали да у том далеком времену осете вредности живота и упуте праве савете оним који су желели да их слушају.

У животопису младалачких дана, који се памте „као смисленица трајања“, на отвореном простору, Станковић је снажно обојио читав свет, који је нестао када су се изгубиле те „нежне године његове младости“.

Гласови и сенке – права метафора Станковићеве „драме у драми“ - најбоље је одредница да се разуме дух његових прича, које се нижу у роману као „боја развигора“, али и „боја туге“.

Овде, у драмски осенченом људском животу, испричане су судбине над којим се требе замислити и истовремено зажалити што се данас, у времену без времена, ретко могу срести такви људи!

⁷¹⁹ Данило Коцић, *Гласови и сенке из Добре главе*, комплетна рецензија, Лесковац 2014.

За многе људе, које снагом своје литерарне умешности одсликава Светолик Станковић, извориште мудрости била је кафана „Добра глава“ из које су потекле најбоље приче овог по много чему занимљивог романа чија је највећа вредност – уз питање, не превише претенциозни стил – истинитост догађања и слика људи који су стварно постојали!

Роман, дакле, није „вештачка прича“ исказана „лако скројеним језиком литерараца“, него стварна слика која нагони на промишљање о српском усуду у временима туге и заборава, али и добу које мора да се памти, јер ће одсјај тога времена бити даровница за године које ће пристизати!

У средишту романа, поред те неизбежне сенке туге, налазе се прелепи описи младалачких лудовања и жена које су својом појавом пореметиле устаљену слику затурене провинцијске средине. Та тема – младалачка лудовања због устрептале жеље пред нежном женском појавом, свакако, није новост у нашој литератури, али је Станковић знао да тој „непоновљивој слици живота“ придода ону боју свога рукописа која нагони читаоце да се и сами осећају да су део те непрегледне галерије нежних људских гласова у којима младалачка пожуда тражи да оствари свој сан – напречац, без условљавања!

Роман има најмање неколико токова узбудљивих радњи, али свима је заједничка порука: не посустати пред изазовима живота и показати да се у снази људских покрета и речи налази излаз из безизлазне ситуације, којом су, на пример, биле обојене приче о ратним страхотама, дугим зимским ноћима, глади, али и људској потреби да се преживи то време сурових дешавања.

Станковић је својим јунацима, истинитим личностима, прилазио младалачки одмерено, али и самоуверено. Имао је особину, која је реткост, нарочито за кафанским столом, да пажљиво слуша саговорника, да памти његова казивања и да у детаљима проналази извориште своје литерарне снаге. То међу писцима ретко коме полази за руком, јер желе – учи нас историја књижевности – да намах буду и учесници и сведоци; да одређују токове свога, али и туђег литерарног трајања и тада њихове приче прелазе границу – добрих мера!

Покаткад је аутор овог заиста доброг романа знао у својој скромности и да претера, да се не осећа учесником догађаја које описује, јер је за себе говорио да је – безначајни записивач ових редова! Наравно, то није ни тада, иако намерно писац прилази опису као учесник и сведок, а други пут као посматрач, био „безначајни записивач“, јер је слика описа људске драме коју је пратио у животима својих саговорника најбоље показала да је он, Станковић, истовремено био неко ко је видео, каткад учествовао у дешавањима, али и неко које све те догађаје знао да попамти и да им да боју књижевности „вишега реда.“

Неки делови овог романа прави су литератни бисери, јер су препуни одличних метафора и снажних слика људске постојаности. Те романескне

сlike показују да је аутор не само на прави начин био „сведок - уметник“, него и познавалац савремених токова литературе!

Укратко – без навођења имена мудрих, обичних људи, али и врхунских лекара, интелектуалаца и професора – могли би да оценимо да је Станковић, који је одавно стекао углед одличног песника, овога пута показао како се то песничко умеће лепо, на прави начин, прелама у прозном делу, у роман који ће се сигурно радо читати, а поједини делови, због начина писања и уверљивости догађаја, памтити и препричавати. То је, дабоме, довољно да се Станковићовом роману метафоричког наслова *Гласови и сенке из „Добре главе“* дају обележја модерне српске прозе.

VII

Велика је радост кад, поета по вокацији, изнедри на светлост дана рукопис романа, скројеног по рецепту и угледу надахнутих и стасалих писаца, који се, нажалост, све ређе појављују на овом јужњачком књижевном простору. С тога, ово дело по својој оригиналности, композицији, као и порукама које прослеђује, с пуним правом треба да заузме угледно место у литератури модерне српске прозе.⁷²⁰

Станковић овим романом доказује високе списатељске домете, својствене оним ствараоцима који располажу богатим знањем и животним искуством. Приповедач убедљивог и особеног стила, прецизног и документованог израза, богатом поетиком открива раскошан таленат оригиналним поимањем једног времена о коме се до сада недовољно сведочило и приповедало. То је период прегорелог страха, слободе сећања, у коме нам открива познанство са мудрим људима, искушеницима слободе, „професорима на катедри животног универзитета“, које је као млад неискусник помно прислушкивао међ мученицима и моравским мудрацима у једној сеоској биртији. Миље његових ликова, као да смо добро познавали у окружењу, али недовољно блиско, као аутор, који нам зналачки претреса и и дочарава њихова житија. Вешто и без сувишних фраза открива њихова лица, поступке и чињења, уводи у несвакидашњу причу, маштовиту и оригиналну, кројену по мери животне судбине.

Кафана „Добра глава“, средишно је сценско место догађања у роману. То је искрено локално мудрилиште, где писац активно учествује у причи, пратећи наставу о животу. Ту се свладавају искушења и предрасуде, слажу животне приче као празне чаше и где младост преко ноћи престаје да лебди, где настају лудорије с поводом. Исповедаоница, галерија драмских пустолова, као позоришна сцена, стециште одабраних и необичних ликова, које аутор романа бриљантно одсликава делећи им улоге по законима моравских праведника, знатижељника и одважних приватних филозофа. Догађа се у једном времену, скоро заборављеном, које за сведочење свакако није изгубљено, а за песнике и писце кафана је одувек била и остала право место за животопис туђих судбина.

⁷²⁰ Љубиша Динчић, *Гласови и сенке из Добре главе*, комплетна рецензија

Непогрешиво прецизно, често духовито са стилем зналачког приповедача, Станковић расплиће догађаје „мученика са брестовачких њива“ чије богатство ума превазилази класичан приказ живота на овом поднебљу. Мало је нових приповедача код нас којима успева да насликају особену надареност људи овог поднебља, а који су као инспирација, на сву срећу, оставили дубоки траг у животу самог аутора и окупирани његову изражајну креативност. То време, које нам писац романа доводи у садашњост, заједно са ликовима, који су га измамили да положи испит зрелости јесте коштана срж, која се прожима током ове занимљиве романесне приче. То нису биле године на стрмини, већ неизбрисива суштина једног времена за полагање животне матуре. Ту срећну околност, богатство духа, врцавост сабеседника, догађаје и карактере, Станковић нам убедљиво приказује и даровито преноси приређујући нам мелодично задовољство кроз неколико прича. Истините ликове и догађаје, слика пером, од идиличних до ратно сурових, боји сведоке једног времена који не признају људски пораз. Због тога се доводи у питање његово скромно признање „безначајног записивача“, већ напротив! Роман је листање његовог богатог животног садржаја, човека који кипти од литературе. Тако се у збиљу овоземаљске кафанске исповедаонице и судбоносне реторике умешају славни философи, писци, научници. У тај такав провизоријум таштине знају да уђу Сенека, Сартр, Данило Киш, Малро и друга елита најпознатијих умова.

Он није само сведок него и учесник времена које нам дарује за упознавање, не кријући у машти властито младалачко бекријање, људске дилеме и стваралачке склоности.

Мисаоно и поетски ГЛАСОВИ И СЕНКЕ натпричавају се међусобно као наставно градиво, као наук за пут безгрешних, уколико се животно првило добро запамти. Вешто преносећи расплет са сцене у “Доброј глави” читалац доживљава ово поднебље као елегијско задиркивање слободе живљења у загушљивој свакодневици, која је увек ту негде, али се стално истерује као прашина на промаји. Аутор примећује сваки животни ожиљак тог доба кад су се распознавале људске врлине, а „критиковале“ мане као друштвено неодговорне појаве. Станковић се не устеже бојажљиво од суштине већ погађа стварност циљано и доказује истинитост приповедања, као део најбитније аутобиографије самог аутора романа. У зрелој драматургији, нагони да у подели улога и сами учествујемо и проналазимо властите глумачке реплике, а личне драме саговорника као да су делови наших живота.

Овај занимљиви роман, читљив у једном даху, оплемењен красним дијалозима, који откривају философију духа овдашњих људи, представља право освежење у домаћој прози. Надамо се као почетак новог стваралачког опуса Светолика Станковића, врсног стручњака у области електро инжењерства, али још бољег писца. Можда једини недостатак ове књиге је што није мало обимнија.

МАРКО СТОЈАНОВИЋ

I

Марко Стојановић рођен је 17. маја 1978. године у Лесковцу где и данас живи и ради као професор енглеског језика.

Већ осамнаест година црта стрипове и преводи их („Hellboy“, „Hardboiled“, „Raptors“, „Sky Doll“). Сценариста је стрип албума „Maks Debris“, „Црне душе“, „Постеља од глога“, „Реквијум“, „Пасји живот“, „Прах“, „Пепео“, „Бајка и друге истине“, „Мртва стража“, „Духови у боци“, „Чудовиште“, „Зла крв“, „Le Dico des Hommes“ (Француска), „Le Dico des Femmes“ (Француска), „Les 69 secrets à savoir sur les Femmes“ (Француска), „Les 69 secrets à savoir sur les Hommes“ (Француска), „Tout obtenir de Lui“ (Француска), „Tout obtenir de Elle“ (Француска) и серијала „Вековници“ и „Бескрвни“. Пише за неколико часописа (колумниста је и администратор сајта UPPS – www.upps-sajt.com). Своје текстове и стрипове објављивао је у Политици, Књижевној речи, Политикином забавнику, Стрип вилајету, Градини, Нашем трагу, „Pressing-u“, „Pressing Movie-u“, „Арсеналу“, „Градцу“, „Трешу“, „Pressek-u“, „Багеру“, „Think Tank-u“, „Еопи“, Панорами, Бачком забавнику, „Strip Pressing-u“, Нашој речи, Киши, Правнику, „Витегангу“, Новој нашој речи, „Стрипотечи“, „Витезу“, „Енеа-и“, „Стрип креатору“ (Македонија), „Барским новинама“ (Црна Гора), „Стрип ревији“ (Хрватска), „Parabellumi“ (БиХ), „BDC-u“ (Румунија), „Dentist Pro-u“ (Француска), часописима Нови српски стрип (Србија) и Balkan comics connections (Велика Британија).

Аутор је књиге есеја о стрипу под називом „*Лужњачка утеха*“ у издању Нишког културног центра у едицији „Елдорадо“. Приредио је и уредио монографију „*Лесковачки стрип 1950-2010*“, као и више стрип албума домаћих стрип аутора (Дејана Ненадова, Миодрага Величковића Мивела, Дарка Перовића, Николе Митровића Кокана и Рајка Милошевића Гере). Покретач је и уредни едиције „*Лесковачки стрип*“, која за сада броји три издања. Такође је главни и одговорни уредник нишког стрип часописа „Strip Pressing“, као и идејни творац и, са Срђаном Николићем Пеком, суорганизатор Балканске смотре младих стрип аутора, најстаријег и најмасовнијег стрип фестивала на просторима бивше СФРЈ.⁷²¹

⁷²¹ *Напомена:* Град у коме се одржава најстарији стрип фестивал на просторима бивше СФРЈ (од петнаест тренутно постојећих), Балканска смотра младих стрип аутора, свакако заслужује назив стрип центра, зар не? У тринаестој години свог постојања, 2011. манифестација је успела да се са 311 учесника из 12 земаља окити и титулом најмасовнијег стрип дешавања у овом делу Европе... Уз годишње представљање једне од националних стрип сцена Балкана и преко педесет стрип аутора из окружења који лично присуствују манифестацији, овај фестивал ставља Лесковац на мапу не само Балкана, него и Европе. (опширније видети најаву „Шта Лесковац чини стрип центром?“ – афиш за изложбу Лесковачки стрип 1950-2012, (Крушевац, 29. март 2012)

Неколико година је обављао функцију стрип-уредника часописа „Think Tank“ из Лесковца. Води Лесковачку школу стрипа „Никола Митровић Кокан“ више од осамнаест година.

Добитник је шездесетак интернационалних награда, између осталих и „Grand Prix“, међународног салона стрипа у Велесу и Београду, награде Политикиног забавника, три награде „Стрипотеке“, три Октобарске награде града Лесковца, као и награде за допринос македонском стрипу.

Стрип албум „*Бајка и друге истине*“, који је писао и уредио, проглашен је 2010. године за најбоље домаће стрип издање у Србији, а исту награду добио је и часопис који уређује, „Strip Pressing“, 2013. године, на Међународном салону стрипа у Београду.

Недељник НИН је његов серијал „*Вековници*“ прогласио за стрип дешавање 2012. године у Србији, а најугледнији светски стрип теоретичар Britanac Pol Gravet је његов стрип албум „*Духови у боци*“ сврстао у најбоља стрип издања у свету за 2012. годину. Члан је Управног одбора Удружења стрип уметника Србије.⁷²²

⁷²² *Напомена:* На молбу аутора студије Лесковачки писци и њихово доба, професор Стојановић је доставио најновије податке из његове радне биографије. У монографији „Лесковачки стрип 1950-2010, коју је приредио професор Марко Стојановић о њему пише: Марко Стојановић рођен је 17. маја 1978. године у Лесковцу где и данас живи и ради као професор енглеског језика. Без паузе са Срђаном Николићем Пеком води Лесковачку школу стрипа „Никола Митровић Кокан“ петнаест година. Црта стрипове и преводи их за издавачку кућу „System Comics“ (Hellboy, Harboiled, Raptors и Sky Doll). Сценариста је стрип албума Макс Дебрис, Црне душе и Постеља од глога, као и албума из серијала Вековници: Реквијем, Пасји живот, Прах, Пепео, Бајка и друге истине. Вековница је објављена у Политикином забавнику. Своје текстове и стрипове објављивао је у Књижевној речи, Политикином забавнику, Стрип вилајету, Градини, Нашем трагу, Pressing-у, Pressing Movie-у, Arsenalу, Трећу, Presseк-у, Политици, Bagerу, Think Tank-у, Eону, Барским новинама (Црна Гора) и Skripteci. За француску издавачку кућу „Septieme Choe“ објавио је шест стрип албума.

Стојановић је заступљен у три стрипа у антологији Нови српски стрип 2009. новосадског издавача Комико. Један је од администратора националног стрип сајта Србије Удружења за промоцију и продукцију стрипа на коме се објављује његова недељна колумна са десетогодишњим недељним стажом, Лужњачка утеха, раније објављена у интернет недељнику Стрип вести. Такође је главни и одговорн уредник нишког стип часописа Pressing, уредник за стип часописа Think Tank из Лесковца, као и идејни творац и суорганизатор Балканске смотре младих стрип аутора, које се са свијих дванаест инкарнација и тринаест година постојања најдугочевнији стрип фестивал на просторима бивше СФРЈ.

У издању Нишког културног центра у едицији Елдорадо, објавио је збирку есеја о стрипу Лужњачка утеха. Добитник је, са цртачем Јованом Укропином, специјалне награде Systm Comics-а на првом међународном салону стрипа у Београду 2003. године, друге награде на конкурс у Нишу 2003, прве награде Политикиног забавника на Трећем међународном салону стрипа у Београду 2005. године. Добитник је меморијалне плакете „Никола Митровић Кокан“ за најбољег младог стрип сценаристе Балкана 2000 и 2004, као и истоимене плакете за најбољег младог стрип теоретичара Балкана 2007. На Петом међународном салону стрипа у Велесу (Македонија), 2007. године освојио је награду за најбољи сценарио, као и другу и трећу награду салона са цртачима Денисом Дупановићем и Милорадом Вукосављевићем Мазом. На шестом међународном салону стрипа 2008. године освојио је осам награда, међу којима је и награду Стрипотеке, плакета салона за најбољег сценаристу, као и плакета за најбољи класичан стрип, освојену у сарадњи са цртачем Мијатом Мијатовићем. На Шестом међународном салону стрипа у Велесу (Македонија) освојио је са Срђаном Николићем Пеком „Grand Prix“ салона 2009. године. Стојановић је добитник две октобарске награде града Лесковца. Септембра 2010. године био је члан селекционе комисије Четвртог фестивала филма „Animania“, као и члан жирија Осмог међународног салона стрипа у Београду.

ЗОРАН СТОЈАНОВИЋ

I

Зоран Стојановић рођен је 1955. године у Прилепцу код Власотинца, од оца Јована и мајке Смиље. Основну школу завршио је у Прилепцу и Губеревцу, гимназију у Власотинцу, а економски факултет у Нишу. Поезијом и прозом се почео бавити као ученик гимназије, касније и као студент. Песме и приче је објављивао у домаћим листовима и часописима. Члан је Удружења писаца општине Лесковац. Живи и ради у Лесковцу.⁷²³

СТВАРАЛАШТВО – Збирке песама: *Пропланци снова* (Филекс, Лесковац 2006), *Светлост тишине* (Филекс, Лесковац 2008), збира прича *Бреза* (Филекс, Лесковац 2011); романи *Мрежа* (Филекс, Лесковац 2012) и *Живот једне учитељице* (Филекс, Лесковац 2013).

II

ПРОПЛАНЦИ СНОВА - Поезија Зорана Стојановића, представљена у збирци песама „Пропланци снова” је топло изненађење у љубавно-рефлексивној лирици. Збирка песама исказује унутрашња песникова осећања као љубавна сусретања и чежњу раскошних снова.⁷²⁴

(...) Књига стихова Зорана Стојановића „Пропланци снова” зрачи светлошћу, здравим, позитивним односом према свету и животу, виталистичка је као емоционална и језичко-ритмичка енергија и имаће своје место у завичајном песничтву као значајно обогаћивање песничког говора.⁷²⁵

III

БРЕЗА – Збирка садржи десет прича неједнаке дужине са мотивском структуром која у свакој причи има посебно време и посебан животни простор.

Зоран Стојановић гради приче са малим и великим људима свакодневице из перспективе одрастања једног детета које у свакој причи има друго име, други животни простор, другу породицу и судбину.

На деликатан начин у овој прози се откривају и интима људских живота, додирују се и значајне живитне теме и то без патетике. Можда најбоља прича из ове збирке је Бреза, констатује рецензент мр Лука Крстић, уз оцену да је Зоран Стојановић показао свој стваралачки дар и себе представио као датовитог приповедача.

⁷²³ Зоран Стојановић, *Живот једне учитељице*, Белешка о писцу, Филекс, Лесковац 2013.

⁷²⁴ Јосиф Стефановић, књижевник, Михајло Дојчиновић, књижевник, *Пропланци снова*, извод из рецензије, Филекс – Лесковац 2006, стр. 7.

⁷²⁵ Мр Лука Крстић, *Пропланци снова*, Филекс, Лесковац 2006.

IV

МРЕЖА – Роман Зорана Стојановића Мрежа одсликава године деведесете када се припремао рат на југословенским просторима, када се све чинило да се заједница братских народа распадне. Даје нам околности почетка новог братоубилачког, грађанског рата, животни простор у коме људи мењају адресе, држављанство, професију, место боравка и последице на њихов живот и живот њихових породица – констатује рецензент, мр Лука Крстић (Мрежа, Филекс, Лесковац 2012).

(...) У средишту приче је судбина једне београдске породице; животни путеви њених чланова у вртлогу неочекиваних дешавања.

(...) Сам текст је уметнички и садржајно промишљено конципиран, провокативно и храбро. Жанровски, ова проза, овај роман-прича, роман фељтон је у ствари фактографија испреплетана мотивима политике, рата и љубави.

(...) Мрежа Зорана Стојановића открива нам делић стварности који може помоћи да другачије сагледамо историју и да схватимо да тешки тренуци у човека могу да пробуде и ону бољу страну у њему.

V

ЖИВОТ ЈЕДНЕ УЧИТЕЉИЦЕ – Свака ствар је речита и представљива у естетизованом виду; нема иверја животне грађе. Живот једне паланачке учитељице и људи једног поднебља и времена, кажимо без устезања, власитиначког краја између два рата, могли су да буду читаоцима занимљива тема. Посве учитељица Мара покретачка је снага изградње и обликовања сужејног склопа Стојановићеве романесне прозе, готово средишњи и обликујући структурни елемент.⁷²⁶

(...) Стојановићевом књижевном остварењу иманентни су испреплетаност мотива и догађаја, укрштене људске судбине, сучељавања, главни и споредни јунаци. У првом реду, хронологија и сукцесивно низање мотива руководећи је проседе.

Писац говори разумљиво, незабршено и општеприхватљивим изразом. Реченица је једноставна, јасна и директна, у форми дијалога, без смелих узлета асоцијација или пенушавих реторичких склопова. Без разлике, увек кратка. Несвојствене су му конструкције са сложенијим мислима и већим бројем појмова. Казано је јасно и разговетно – али књижевност је и сиболчка активност која ствари износи на светлост дана мутно и нејасно.

(...) Реч је о књизи вредној читалачког труда и занимања.

⁷²⁶ Проф. др Тихомир Петровић, из рецензије, Живот једне учитељице, Филекс Лесковац 2013).

ИВАНКА СТОЈАНОВИЋ

I

Иванка Стојановић је рођена у Лесковцу 1959. године. У родном крају је завршила гимназију, а дипломирала на Филозофском факултету у Новом Саду, одсек за српски језик и југословенску књижевност. Ради као новинар Радио Лесковца. Прва објављена песма у листу „Наша реч” 1973. године. Своје песме говорила је на разним медијима, учествовала на разним књижевним конкурсима. Књига „Док ти живиш” је њена прва самостална збирка песама.⁷²⁷

Пажњу јавности привукле су нека друга остварења Иванке Стојановић, посебно роман „Грдна сам ти и нико”.⁷²⁸

II

ДОК ТИ ЖИВИШ - Нема у овој збирци ни сладуњавости, ни баналности, све више је мисаоности. Символика је то жене која воли, многих љубави – вековна судбина жена се прелама у овим искреним стиховима. Добра је ово, искрена књига, надахнута књига о љубави. Неће се допасти онима који су занети само формом, само иновацијама. А књига је итекако нова и савремена, необична по искрености, носећи вечиту тему људских осећања и љубави. Нису то само „нека женска осећања”, жена кад воли, воли и оне који су део живота вољеног, чак и ако је она изопштена из тог живота. Ово су стихови душе и срца, чулни али и дубоке нежности осећања. Читаће је жене и мушки род који ће боље разумети комплетну личност жене. Ово је ретка књига, отворена, страсна, чиста и поштена. Желим јој срећан пут међу људе, пријатеље.⁷²⁹

III

ОТЋУТАНА ТАЈНА – Иванка Стојановић је песник култа љубави, заноса, страсти и потпуности предавања. Она је похотно тражи и разазнаје свуда и у свему. У лирској преданости и интимистичким магновањима љубавни узлети су неки лук што спаја неспојиво, а блажени осмејци мелемност заболјеној души. Љубавни снови песникиње су паперјасто лебдење између жудњи и михализма, између опоре стварности и имагинарних саморашчињавања, између притајених жеља – нада и неостварености која боли.⁷³⁰

⁷²⁷ Иванка Стојановић, Док ти спаваш, Народна библиотека Ресавска школа, Београд 1996.

⁷²⁸ Иванка Стојановић, Грдна сам ти и нико, Стручна књига, Београд 1998. Уз сам роман, уз назнаку Аутор, Иванка Стојановић записује поруку коју преносимо као уводник.

⁷²⁹ Мира Алечковић, комплан извод из рецензије (нема наслова), Док ти живиш, Београд 1996. Напомена: Избор песама И. Стојановић у посебном делу књиге.

⁷³⁰ Проф. др Никола Цветковић, рецензија, Иванка Стојановић „Отђутана тајна“, Народна библиотека Ресавска школа – Деспотовац 1997.

У силовитој, скоро безмерној љубавној обузетости нашој поетеси се отварају нови духовно-сазнајни видици и чаровито раскрыјене а неухватљиве перспективе. Чини се да само онај ко истински воли може да осети сву силину ове љубави која може да буде и изазовна и у креативном смислу делотворна.

У самоидентификацији са вољеним петеса тражи неко своје лирско изходиште. У том стању тоталне преданости Еросу, љубав као да постаје нешто надстварно, трансцендентално и несазнатљиво, иако је оваплоћено у свеживотном.

Иванка Стојановић целим својим бићем и скоро сваким стихом, па и оним недореченим тежи апсолуту љубави ослобођене од свих услова и ограничења. У том силном заносу љубави заборавља васцели свет што остаје изван страсничког обухвата и загрљаја, па чак и неке унутрашње разлоге вољења.

За Иванку Стојановић је љубав бајословно чудо у смислу онога што се не може лако и једноставно објаснити, како због васколике сложености и деликатности, тако и због немоћи духа, ума и чулности да је у свему разазна и протумачи.⁷³¹

IV

ВИДИЛИШТЕ – Иванка Стојановић је за кратко време начинила прави песнички подвиг: уобличила је лирски триптих о љубави („Док ти живиш“, 1996, „Отђутана тајна“, 1997 и „Видилиште“ 1997).⁷³²

У њеним стиховима прелама се вековна судбина жене која воли, записала је Мира Алечковић поздрављајући њене прве песничке кораке.

И друга књига песама „Отђутана тајна“ показује да је она песник култа љубави, заноса, страсти и потпуности предавања.

Иванка Стојановић и у трећој књизи открива тајанство и недокучивост љубави, која је вечна и бескрајна, вазда полетна и младалачка. Љубав није за њу егоизам срца, како најчешће бива, већ усхићена преданост душе и бића. То је узносита жижотна страст у којој је негдања прошлост у свему лирски оваплоћена садашњост која се продужава у вечност.

Љубав јој је, као и поезија, најдубља вера у опстојаност људског, а у узмаху надахнућа божанског. Она је радост срца, али и голгота тела која јој доноси животно спасење. Песникиња по себи и по љубави препознаје људе које нежно, чежњиво и постојано воли. То је она права, *толтојевска* љубав према свима и за све на овом свету. Она је небеско обасјање и земаљско астрлно узношење у знаку свеживотности.

За Иванку Стојановић љубав је извориште моћи, а тајна моћи је у јединству истине, верности и слободе. „Химном љубави“ она је отворила

⁷³¹ Проф. др Никола Цветковић, рецензија, „Отђутана тајна“, Народна библиотека Ресавска школа – Деспотовац 1997.

⁷³² Драгојла Цветковић, рецензија, Иванка Стојановић „Видилиште“, Ресавска школа – Деспотовац 1997.

просторе чедне преданости поетског надахнућа и смерног говора. Тихо, ненаметљиво поручује младенцима: „*Брижљиво трошите залихе чезњивих речи – нежно чувајте заједничке светиње*“, искрено стихом обликујући склад непрекидног предавања љубави.⁷³³

V

ГРДНА САМ ТИ И НИКО - „Грдна сам ти и нико – лирски запис или елегија, свему неоствареном. Неће се читати док удариш дланом о длан, нити у једном даху. На тренутке ће се причинити да прети да сву вашу вољу самеле и претвори у нови подухват, назван искушење. Је ли дилема решена? Да ли је писац био у већем искушењу од читаоца, да ово и овако изнедри, на видело дана. Чистих хтења, да расветли наухватљиво, каткад свевидно у вековној тами самоће; ко јасика пред ветром олујним, болно треперећи – да закрили недосежно. На стотине непослатих писама „невидљивом сапутнику својих најчеднијих девојачких снова“ – у ковчежићу мистериозни споменар, ко мали споменик свим неодболованим одисејама, што би да успрокосе забраву. Бар један нежан листић истргните и сакријте дубоко у недра, ко зна хоћете ли већ сутра, или истог часа, похитати да надушак дошапнете тек одгонетнуту тајну, која ни у себи, до овог трена, спознали нисте. Или можда сто пута јесте, не мирећи се са „досуђеним бдењем“. У прилици сте, да ипак нешто учините, што ће помак бити катарзи названој „забрањено воће“, када се у вашу спознају усели сазнање да бити „неко сасвим трећи“ и није тако поражавајућа ствар – на крај памети да се искупљење каткад чак и фатално плаћа, данком који се зове живот, или још горе, живот у тами. Но, ако се и поред прозора запутите омамљени у тај лавиринт сновиђења, најсрдачније вам желим срећан пут. Бићу вам друг на слепом друму и тешити вас кад је тешко. У име свих нас који смо у том грчу и дан-данас, но ипак се због свега и поред играрија судбине, нисмо покајали. Имало се рашта и туговати, са плаветним у оку. Крадом удахните дах и зароните дубоко у наш заједнички ризик, неизвесност љубави...

%

„*А зар сам свој замишљени живот икада отпочела да живим?* – пита се аутор ове књиге уместо сваког од нас.⁷³⁴

Изгледа тако танана и крхка љубав која траје кривудајући попут реке кроз брда и долине живота, а ипак је тако неуништива и вечна, казује ова повест, неухватљиве форме, као што је и само осећање која је тема неухватљиво.

(...) У овој прози све се њише између крајности, лута између туге и радости, од проклетства до посвећења, све нестаје и настаје потакнуто и покренуто љубављу. Тек што се учини да ће прича бити угушена очајањем или тугом запретена, враћа се озарена у бојама најдубљег заноса, да би се

⁷³³ Драгојла Цветковић, извод из рецензије, „Видилиште“, Ресавска школа – Деспотовац 1997.

⁷³⁴ Светлана Пешић, Извод из рецензије. Грдна сам ти и нико, Стручна књига, Београд 1998. године.

час касније смирила у једноставим речима признања да је немогуће живети без снова – тј. без љубави.

Прво лице у коме је написана књига доприноси уверљивости и прихвата се као исповест, но опречни тонови остављају тек довољну недоумицу, је ли се то ради о једној опсесивној љубави или је сублимат многих различитих припадања многих различитих индивидуа.

(...) Била је љубав, кажу ови радови, који се не читају лако, него траже да се по њима разгрђу значења и поруке, биће љубав заувек у много облика и много значења – јер када је права, она постаје и опсесија, и радост лепоте и безвремена је: туга која радује и радост што сузе изазива. И писац је не објашњава, не труди да рашчлањује, него је показује причајући као да је пре свега, себи признаје, па тек онда због обраћања, другима.

VI

ОПРОСТОМ БЛАГОСЛОВИ – Песме Иванке Стојановић – Станиславске су казивања о томе зашто се и како се може и уме волети и у томе истрајавати. Из вишегласја срца и разума разазнаје се сазрела и искрена страст и љубав до посрећености и оданости кроз песме које су као једна гласом оног који тражи и трага, чак захтева, који се нада и моли, све памти, запамћено призива, са њим живи и од њега упорно бежи, који опрашта и опрост моли.⁷³⁵

Испричана је властита и искрена прича о потреби да се воли и буде вољен. То је прича оног ко уме да прича, намерно заоденута у по мало и по некад архаични језик и стил, хришћанско милосрдним, чак побожни тон којим песник покушава да прикрије и прибере своју снагу, набујалу и једру емоционалност, не зато што се боји да се она не проспе, изгуби или ишчили, већ зато што му се чини да су то најбољи сведоци постојаности дубоке и трајне искрености и љубави коју обелодањује.

Али, те песме су и двоструки сведок. Оне истовремено казују о песниковом (само)израстању и самодосезању. Импресивно је и сасвим очигледно како се он без страха и застанка, са сумњом, али без надобе и самообмане, са решеношћу да у свом науму истраје, пробија кроз тамне вилајете своје унутрашњости и субјективности, да пронађе себе, из себе изађе и сам себе као песника роди.⁷³⁶

⁷³⁵ Проф. др Миомир Деспотовић, извод из рецензије, Иванка Стојановић – Станиславска „Опростом благослови“, Свентовид, Београд 2002.

⁷³⁶ М. Деспотовић, рецензија, „Опростом благослови“, Свентовид, Београд 2002.

ЉУБА СТОЈАНОВИЋ

I

Љуба Стојановић (Живкову, Лесковац, 1919), правник, радио је у СО Лесковац. Као припадник НОП-а ухапшен је почетком 1944. године и до краја рата преживео је ужасну тортуру фашистичких затвора и логора у Аустрији, а после ослобођења активно се укључује у друштвено-политички рад. Повремено се бавио новинарством. Стојановић је објавио неколико запажених дела. Романи: *Од пакла до сунца*, *Глас из земље* и *Седми четвртак*, као и више прича, записа и цртица. За своје дугогодишње књижевно стваралаштво добио је Октобарску награду Лесковца, Повељу са златном значком КПЗ. Био је потпредседник Заједнице књижевних клубова Србије. Његов рад није довољно истражен и стручно валоризован.⁷³⁷

Први књижевни рад, козерију, објавио је 1954. у листу *Наша реч*, а у разним листовима и часописима објављивао је приче, записе, цртице и друге радове. Бавио се и публицистиком. Активан је члан и дугогодишњи председник Књижевног клуба „Глубочица“ у Лесковцу.⁷³⁸

II

РОМАНИ ЉУБЕ СТОЈАНОВИЋА – Станко Ђорђевић дао је критичку оцену сва три романа Љубе Стојановића у књизи *„Књижевне критике и студије“*.⁷³⁹

„*Од пакла до сунца*“ – Дело је стварано у знаку креације једне личности. То је, наравно, Мића, младић нашег поднебља, човек из народа. (...) Фабрула се не удаљава од главне личности, тече строго праволинијски.⁷⁴⁰

„*Глас из земље*“ – У центру радње је само једна личност. Та наклоност према Слободану – Слоби чак и није скривана. То је дечак из најсиромашније куће. (...) Јунаци овог дела носе на леђима једно тешко бремене личног живота. Њихова идеолошка оријентација је идеална и то их храни, одржава и доводи до победе.⁷⁴¹

„*Седми четвртак*“ – Право епско дело написано је у првом лицу. Почиње кошмарном рефлексijом из које ће се испрести цела, веома оригинална фабула. Милан Јовановић, директор фабрике хартије „Ослобођење“, присећа се своје жене Јагоде, таста Софронија Лазића, бившег фабриканта, суђења и дана проведених у затвору. Релефна слика процеса доживљена је реално, целовито, у коју је уткао и знање уже

⁷³⁷ Пионир, бр 3(12), 1980, стр. 10.

⁷³⁸ Станко Ђорђевић, *Књижевне критике и студије*, Литера, Ниш 1979, стр. 57.

⁷³⁹ Станко Ђорђевић, *Књижевне критике и студије*, Литера, Ниш 1979. године.

⁷⁴⁰ Станко Ђорђевић, *Књижевне критике и студије*, Литера, Ниш 1979, стр. 48-49.

⁷⁴¹ Станко Ђорђевић, *Књижевне критике и студије*, Литера, Ниш 1979, стр. 50-53.

специјалности из ранвих наука и уметничко виђење кроз психологију главних јунака.⁷⁴²

%

„Од пакла до сунца“ (Лесковац, 1970) је роман првенац Љубе Стојановића. О том делу Мирослав Миловановић, између осталог, пише: „Ово је првенац Љубе Стојановића... Ова солидно опремљена књига је роман – хроника који не претендује неки виши литерарни домет, али је сигурно да представља успешан старт, почетак без промашаја... Вредност ове књиге је у њеној васпитној поруци, у родољубиво интонираном садржају о коме овако закључује њен рецензент Малиша Вучићевић, књижевник: „Борба је свето право свих покорених, свих изабљиваних; право које се не моли од целата, већ отима од силних и осиионих.“ Поред напред наведеног, приказивач је истакао да је Стојановић овим делом „у многим детаљима пројектовао аутобиографске моменте своје младости, и времена, литературе и историје, да би све то целински представило судбину младости која је прошла пут од пакла (мучење и тамновање) до сунца (слободе и победе)“. Он је такође поменуо неусклађене изражајне могућности овог писца почетника, као и то да је судбину интернираних скојеваца „пратио у црној-белој техници сликања њихових моралних и људских ликова“.⁷⁴³

%

„Глас из земље“ (Београд, 1972), други је роман Љубе Стојановића. Професор Тоде Чолак пише: „У најбољем смислу речи, „Глас из земље“, други роман Љубе Стојановића - први је од „Пакла до сунца“ (1970) – изразито је реалистичког карактера и по свему – и по стилу и факури својој – наслања се на српску реалистичку прозу с почетка овог века, која се нагло, негде између два светска рата, посве изгубила. Писан доста свеже и ненаметљиво, с тежњом да буде што упечатљивији, овај роман на својим страницама исповеда послератне сукобе на србијанском селу и говори у жртвама тих сукоба у време нормализације живота“.⁷⁴⁴

О роману Љубе Стојановића. В. Хубач, поред осталог, запис је: „Тежња да се створи атмосфера оних тешких поратних дана, да се искаже њихова драматичност, завршава се на тешким речима, које опет изречене, како су изречене, асоцирају на паролу. Једноставност романа је у фактури његовој, у праволинијском кретању личности и догађаја. Међутим, у његовим јунацима, како су описани, црно или бело обојени, у њиховом речнику, осећа се књишка једноставност. Људи говоре као да су стално на конференцијама: речи су велике, крупне али – слабе. Јер не делују животно. И каже једна личност: „Као да си силина из стене.“⁷⁴⁵

⁷⁴² Станко Ђорђевић, Књижевне критике и студије, Литера, Ниш 1979, стр. 54-57.

⁷⁴³ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 117.

⁷⁴⁴ У оцене Т. Чолака, који је био професор аутору ове студије (Д. Кошићу), не треба сумњати, јер је сваки рад, сваки приказ дела, радио са великом дозом мирноће и необичном педантношћу.

⁷⁴⁵ Наше стварање, мај-август, 1972.

САША СТОЈАНОВИЋ

I

Саша Стојановић, доктор ветерине, један је од најугледнијих лесковачких и српских писаца с краја XX и прве деценије XXI века, рођен је 14. марта, шездесет и пете.... Намерно... У Приштини, случајно... Потомак Стојана Младеновића, највећег лесковачког земљопоседника и изданак породице Бунић... Јована, првог лесковачког кмета, после одласка Турака и Симе, првог управника и оснивача Нишког позоришта... Такође, потомак генерала Ђуре Хорватовића, оног истог који је донео поентере на двор Обреновића, и праунук новосадског трговца Александра Хорватовића... Отуда, ваљда, поверење у псе и сумња у људе... Са мајчине стране, поносан на Тановиће и Хидовиће...

Завршио је Факултет ветеринарске медицине, више него случајно... Радио је као физикалац, бармен, конобар, брисао шофершајбне на пумпама, свирао на улицама Герингена, Улма и Штутгарта, и по ресторанима на Халкидикију, продавао луткице у Кнез Михајловој, шверцовао упаљаче из Аустрије и крпице из Грчке, цигаре са Кубе и маслац и кавијар из Русије... Русима плаћао у старим, безвредним петохиљадаркама које су, они, уместо рубаља, уваљивали пијаним Финцима у Лењинграду...

Био ветеринарски инспектор на кланици, дао отказ после два месеца, затим ветеринар за мале животиње, уживао у свом послу, једини пут, власник апотека и веледрогерије, оснивач „Scene exclusive” у Народном позоришту у Лесковцу, један од аутора Стратегије развоја јужне Србије у оквиру пројекта UNDP-а. Тренутно производи најбоље кондоме на свету... Sky classic”...

Путовао по Европи, Русији, Америци... Приморавао педесет грчких острва да га трпе неко време... на кратко, срећом по острва... Био је у затвору... Ни крив, ни дужан, али не и невин... Рат „провео” у 175. пешадијској бригади, на Косову... За време „кампање” добио дете... Војевање завршио недељу дана пре објаве краја, на ВМА, са дијагнозом Пострауматски Стресни Поремећај... Написао књигу „Крвоследници – приручник за државне рекеташе”... Пошто му то није било довољно да се опамети, написао још један роман, „Manchester Sity Blues”. Истрага је у току...

Живи у Лесковцу.⁷⁴⁶

⁷⁴⁶ Подаци преузети из романа Manchester Sity Blues, Белешка о писцу, Филип Вишњић, Београд 2006, стр. 219 -221. У рубрици Подаци о писцу даље стоји: Романи Крвоследници (ИП Филип Вишњић, Београд 2003; Крвоследници (ИП Филип Вишњић, друго издање, 2006; Manchester Sity Blues (ИП Филип Вишњић, Београд 2006).

II

КЊИЖЕВНО СТВАРАЛАШТВО – Стојановић је аутор романа: *Крвоследници* (2003), *Manchester Siti Blues* (2006), *Var* („Филип Вишњић, Београд 2008. и „Албатрос плус“, Београд 2009, „Жалихица“, Сарајево 2012). Роман *Var* је 2011. преведен на чешки језик („Dauphin“ – Праг), 2013. године завршен је превод и на пољски (AdPublic – Вршава); у току је превод на енглески, италијански и шпански језик.

Објавио је књигу приповедака „*Тачке теорије*“ („Албатрос плус“, 2011), као и збирку колумни „*Свежњеви и сужњеви*“ објављених у листу „Данас“ (Фестивал књижевности „Think Tank Town“, Лесковац и Службени главник, Београд 2012). Више пута је награђиван на конкурсима за кратку причу („Милутин Ускоковић“, „Улазница“, „Књижевна реч“, „Награда НБ Бор“, „Лаза Лазаревић“ итд). Уредник је часописа „Think Tank“ и директор фестивала књижевности Think Tank Town. Члан је чешког ПЕН клуба.⁷⁴⁷

Саша Стојановић 2013. године објавио је роман „*Последњи дан бога Сатурна*“ (Албатрос плус Београд).

III

КРВОСЛЕДНИЦИ - Роман Саше Стојановића „Крвоследници“ (издавач Филип Вишњић, Београд 2003) цео један град, град Лесковац, подвргава књижевном преображају у мочвару настањену животињама насталим у слободном укрштању. Птице и пси, слепи мишеви и водоземци, почели су да се паре и дају резултате једне брзе и нагле, а немогуће еволуције. У духу књижевне традиције која описује преображаје живот света од Овидија и његових „Метаморфоза“ до Кафке и повести о деградацији човека силаском у свет животињских форми, фантастичарски поступак наведених аутора, па и Саше Стојановића, указује на филозофску апорију да ли је човек само животиња или нешто више од тога.⁷⁴⁸

Саша Стојановић пружа читаоцу огромну сатиричну фреску, уверен да су животиње, које су некад биле људи, најпогодније да изразе морално опадање пищевог града у протеклим годинама. Да ли се може рећи да је овај роман политички? Џонатан Свифт, у свом генијалном делу „Гуливерова путовања“ истражује да ли политика уопште има смисла. У земљи патуљастих Лилипутанаца, две главне партије темеље свој политички спор на питању да ли је јаје боље разбијати са шиљасте или заобљене стране. Нико осим самих политичара не види у чему је проблем и зашто се води политичка борба. Свифт својим делом, јединственим у светској књижевности, заокружује сатиру визијом политике као потпуно бесмислене људске активности. Иследник, који испитује главног јунака и

⁷⁴⁷ Саша Стојановић, *Последњи дан бога Сатурна*, Албатрос плус, Београд 2013.

⁷⁴⁸ Драган Тасић, *Крвоследници* Саше Стојановића, приказ, Књижевни акценти, Удружење писаца Лесковац, 2004, стр. 103-107.

наратора, Чарлија, сматра у духу познатог зазирања од политике да само докони људи, који не воде рачуна о нужним условима егзистенције поистовећеним са материјалним богатством, губе време на кажњиву политичку делатност. Политика није право на своје мишљење и одлучивање преко изборних представника, него луксузна навика буржуја, који не знају да беже од свега што представља исповедање уверења и што превазилази старање о непосредној, уско личној користи. У једном кафићу сувласник апотекарске фирме, изјављује да је вођа у којем препознајемо Слободана Милошевића велико зло за Србију. То је још више отежало положај окривљеног због непрописног пословања и остварене незаконите добити. Корумпирани режим препознаје „своје” и „туђе” људе. Огромна новчана средства нестају и иду у џепове појединаца, а финасијска полиција налази жртвеног јарца међу онима који се сналазе размишљајући пословно и у складу са законима приватне својине.

Саша Стојановић је уверења да је његова аутобиографска пројекција, Чарли, крив што стечена добра има у своме власништву и није укључен у мрежу привредног криминала. Друштвену својину пљачкају привредни функционери не усуђујући се да се само декларишу као власници. Ту друштвену својину, у њиховим очима, ничију, требало би да препусте онима који ће се о њој старати без крађа. Чарли је иследнику, зачуђеном његовим политичким настојањем, одговорио да, премда је политика тешка, замршена и не обећава лак пут до далеких замишљених циљева, ипак нагони људе да се баве њоме, у нади да ће нешто постићи. Упркос мрачним тоновима у Стојановићевој књизи, оваплоћеним преображајем људи у животиње, он верује у циљеве и смисао политике, за разлику од Свифта, који је доказивао њен очигледни бесмисао. Другачије речено, Стојановић је написао један ангажовани роман, роман с тезом.

Сељак је поштен човек, који се бави обрађивањем земљишта. Стојановић зато не жели да вређа сељака. Али „сељачине”, сви они који су помешали рад и преваре, приватну својину и безочно отимање туђег или ничијег, у шта спада позната „друштвена својина”, заслужују сваку осуду. Житељи града, како они који су у њему од давнина, тако и они које у град доводи урбанизација и сеоба становништва из села у град, треба да знају шта је дозвољено а шта није. Вођен сатиричном романеском маштом, аутор износи читаоцу повест финасијског полицајца који је то постао зато што има заслуге да уопште не разликује шта је криво а шта право. Они који чине преступе и богате се на њима, људи система које и систем сматра за „своје”, пошто прођу кроз затвор због махинација, регрутују се у финасијске полицајце, чији је задатак да даље шире политичку и моралну конфузију, праштајући онима који су непоштени, кажњавајући оне који не одустају од правичности. Гротескно ауторово виђење пред читаоце изводи шефа финасијске полиције који је своје знање и занат испекао на затворском курсу за будуће прогонитеље здравих економских схватања, заснованих на правом демократском поретку као

институционалном оквиру у коме се може развијати исплатива и за све корисне приватна иницијатива.

(...) Романописчева машта се такмичи са изобличеном стварношћу у којој невини постају кривци и смешта прогонитеље међу злочинце које су злочинци на слободи ставили у затворе, по начелу да кога ухвате, испашта, а други, вештији, за злодела још добија почести. „Крвоследници”, протекли из кругова у којима не знају за добро и зло, већ само за корист, не могу да схвате да је њихов притвореник заиста различит, и мисле да он, са својим скрупулама и моралом, глуми да му је стало до правде. Покушавајући да га преобрате и себи сличног, а Чарли, који је такође доспео у затвор попут шефа финасијске полиције из романа, не успева да заврши „затворски универзитет” и изађе на слободу као послушан точких у механизму система. Затворско школовање и универзитети на робији Максима Горког и других комуниста, до последњег детаља верно пренесени у пародију и сатиру, омогућују аутору да закључи да је место универзитета тамо где они обично и јесу, а неповерење полиције према школованом затворенику говори о примитивизму који школу сматра наметом на памет. У правој школи се може научити само да се изиграва исправан човек доследних уверења. Као у Андрићевој „Проклетој авлији”, тамничари сматрају да нико није невин и да нико нема чисте побуде. Чистунство изазива гнев оних који траже од набеђеног кривца да призна како је исто што и остали „поданици”, јер, сматрају они, све да кривице нема, могло је да је буде. Ко је толико поштен да сме тврдити како се никад не би огрешио о закон?

У затвору се Чарли сусреће са правим преступницима. Они брзо уочавају да нешто са новим затвореником није у реду. Или је у питању намештаљка или је нови затвореник сувише наиван. Данило Киш у „Гробници за Бориса Давидовича”, говори да су „социјално блиски”, прави криминалци, били мање мучени од политичких криваца у совјетској Русији. Они који су начинили праве преступе и злочине, прихватљивији су тамничарима, јер ништа не покушавају да докажу. Политички кривци се непрестано буне и имају представу да су незаслужено кажњени тако да не прихватају услове заточења. Њихова моралистичка ишчекивања да невини буду спасени, нема темеља у стварности, јер је човек заувек жигосан чим је једном доспео у затвор.

(...) Затвореници, прави криминалци, својим непогрешивим интуицијама, увиђају да је Чарли другачији и на племенит начин стављају му до знања да се чува замки живота у затвору, па и од њих самих, што му уз жељу да схвати где се нашао, саопштавају са неком врстом зачуђујућег, а ипак постојећег, поштења преступника. У том светлу, затвореници делују као људи са више разумевања за патњу окривљеног на основу прикривеног суда да се није уклопио у свакодневицу обмана и крађа, него тамничари, које ненавикнута појава власника фирме раздражује неглумљеном људском исправношћу.

(...) Чарлију постаје јасно да осим остарелих злочинаца који се баве недозвољеним занатима, има и оних које је друштво дословно гурнуло међу преступнике. На Медин захтев, младић из исте ћелије прича потресну причу о нужности кога човека, премда је могао да остане поштен, да није дошао до слепог пута у животу, потискује с оне стране закон. Поменути младић је успешно завршио прву годину студија али се његов отац тешко повређује у несрећи на послу, тако да родитељи више не могу да издржавају студента. Он је приморан да се бави свакаким пословима. Труд се не исплати. Околности гутају све што се заштеди и окрутна збиља се подсмехнула напору да се поштено заради за живот. Један случајни пролазник показује несуђеном студенту лагодну страну преступничког живота који заводи младића да се ода злочину. Чарли, иако у дну душе упорно верује да има разлике између невиних и правих грешника, кроз причу друга из ћелије, долази до сазнања да је граница између поштењеног живота и престапа понекад крхка и осетљива.

(...) Онај ко тражи истину, неће до ње лако доћи. Прилог трагању за истином, која, како писац истиче, увек измиче, представља роман Саше Стојановића „Крвоследници”, са својим ретким и јединственим, сатиричним погледом на ствари.

(...) Лесковац је град у коме је, нажалост, остало мало тога магичног (ако не рачунамо роштиљ), и тешко да се на његовим нејаким плећима може одржати било каква конструкција неког новог имагинарног „Нишвила”... Након дугогодишње владавине злосрећних мутаната, полуљуди, полугмизаваца, грешних сподоба створених дугогодишњим деловањем идеолошке радијације, од Лесковца је остала само блурована сенка у којој Саша Стојановић, писац ретке ерудиције и духовитости, диже наказни „споменик” људима који су тај исти град уништили. Тај „споменик” је роман „Крвоследници”. Кроз причу, у већим деловима аутобиографску и самим тим итекако истиниту, писац ставља на увид историју пропадања једне старе србијанске вароши и рађање МОЧВАРЕ, новог екосистема где опстају само они који реч „морал” доживљавају као мисаону именицу.

Радња романа „Крвоследници” је једноставна, толико да је може разумети и финасијски инспектор. У време најгорег сатирање државе и народа од стране бескрупулозних Очева нације и њиховог идеолошког накота. Чарли бива ухапшен под лажном оптужбом за злоупотребу службеног положаја. Прави разлог лежи у чињеници да локалним пашама и њиховим бескичмењачким помоћницима није хтео да плати рекет.⁷⁴⁹

%

То је било сурово време од 1994. године, када се рекетирало у очувању голе власти – све до 2000. године када је тај режим отишао са власти. И данас још те појаве, нажалост, има и овај роман му дође и као приручник

⁷⁴⁹ Дејан Стојиљковић, Чарли против Мочваре, Крвоследници Саше Стојановића, приказ, Think Tank, 1. новембар 2006.

за рекеташе са практикумом. Радња у роману се догађа у Лесковцу у годинама 1994. и 1999. када је Стојановић био и сам жртва тог самовладања. Сви ми на југу Србије смо преживели тај терор, али су, нажалост, остали ожиљци и ране које се тешко лече.⁷⁵⁰

%

„Крвоследници” је роман који има више наративних токова, испреплетаних међусобно, базиран, нажалост, на истинитим догађајима, при чему је свака сличност са постојећим личностима више него намерна и више него случајна. Основу чини дијалошка прича у затвору, суђење, љубави, слободи и смрти, исприповедана речником који се граничи са скаредним и без длаке на језику, доказујући, још једном, да само сужњи знају да певају о слободи и да само смрт достојно велича појам живота. Хапшење, притварање, осам година суђења, скоро триста дана контроле, прегледа, саслушања, вештачења и шест хиљада страница разних докумената дају овој основи болан документаристички привид.

Другу димензију романа чини хроника о мочвари, повест испричана кроз ликове – начелника округа и шефа тајне полиције – који мењају свој облик кроз међусобно полно општење, при чему политика доказује да је најстарији занат на свету, а тајна служба не сакрива задовољство старе муштерије. Хроника коју они пишу, називајући себе научницима, јесте историја једне срамоте, болесна и ишчашена дисертација о пропадању једног града који, нажалост, може бити било који град у овој држави.

Трећи ток јесте немушта прича исприповедана кроз истините и лажне документе, при чему је, понекад, тешко направити разлику.

(...) Кроз фрагментарну форму, изречена је прича у једном даху, при чему мозаичка структура не нарушава жесток темпо приповедања. С друге стране, убеђен сам да само овакав, непрочишћен стил, може да опише квантум апсурда, јачину парадокса и дубину непрегледне мочваре у којој живимо.⁷⁵¹

%

Аутор преко спретно одабраних „докумената”, „писама” и „потврда”, дакле различитих доказа примитивизма и бруталности „чувара реда и режима”, те службе, тих на први поглед невидљивих али свемоћних чинилаца једног система усмереног против једног човека и његових виталних интереса, самим тим и против града и средине у којој се догодио „случај” о коме, као фабуларној основи романа, аутор пише. Ти фактори довели су до претварања града у мочвару, живо блато, у које пропадају људи без наде да ће се излечити. Мочвара је успела метафора у којој се сажима идеја овог дела.⁷⁵²

⁷⁵⁰ Саша Стојановић, *Крвоследници*, Serbiancafe

⁷⁵¹ Део излагања аутора Саше Стојановића на промоцији романа *Крвоследници*, Лесковац, 17. децембар 2003. године.

⁷⁵² Николај Тимченко, рецензија (на корицама романа) *Крвоследници*, Филип Вишњић, Београд 2003. године.

(...) Брутално гоњен, наратор употребљава жесток језик, намерно непрочишћен стил, понекад чак претеријући у употреби скаредних речи, али та претеривања показују колико је оно људско у аутору повређено и упозоравају читаоца на силину изазова, психолошког и социјалног, који је покренуо писца да се на овакав начин обрачуна са једном суморном стварношћу.

На крају, као закључак, могао бих да поновим речи аутора да је ово прича о „Земљи Чуда” која је била држава и о Граду који је постао мочвара, са поданицима који су трпели али и допринели да им Град постане оно што сада јесте.

IV

MANCHESTER CUTY BLUES - Узорни припадник тајне полиције *Еустахије Друкић* добија нимало пријатан задатак: праћење и извештавање о кретању жртве, заведене у „протокол људских душа” код Шкворецког као „*Чарли*”. У књижевном интеррегнуму између правог Manchester City и српског Манчестера, главни јунак је, наредбом виших истанци, приморан да преплиће путописе о Крфу, Скијатосу, Косу и Санторијану, са причама и есејима о Сократу, Прокопију, Марину Држићу и Пушкину. Принуђен да одслуша комплетан опус Кума манчестерског блуза, *Дона Мејола*, тајни агент примећује чудне промене у себи, штетне за успешну каријеру у Служби.

Гогољевски ненаметљив, опуштен као Каруаков „На путу” и шармантно дрзак као Љосин „Панталеон и посетитељке”, роман „*Manchester Suty Blues*” испреда антифаустовску причу о продаји „часне удбашке душе” и о трансформацији хиљаде сарадника Службе у литеропатске пацијенте. Крешендо, у виду пародије на Марловог „Фауста”, отклања све сумње у постојање и битисање оваквих нуспродуката свих тоталитарних режима.

У својим покушајима да сачини извештај, у складу са захтевима Службе, гонитељ је принуђен да упозна богату историју најлепших грчких острва. Али, у трагању за подацима који би могли да поткрепе сумњу у жртве, гонич ће морати да се запита и о постојању Сократа, веродостојности Прокопијеве „Тајне историје”, разлозима због којих је Марин Држић покушао државни удар у Дубровнику и о околностима Пушкинове смрти. При чему је, у сваком од ових случајева, најмањи заједнички именитељ управо неограничен терор државне силе над слободним појединцем.

(...) Жестоко, интелигентно, безобразно... „Manchester City Blues” је роман који можете или волети или мрзети, али сигурно нећете остати равнодушни.⁷⁵³

%

⁷⁵³ „Manchester City Blues”, прилог на корицама романа (у роману није назначен рецензент), „Филип Вишњић”, посебна издања, Београд 2006. *Напомена*: На промоцији у Лесковцу, 21. фебруара 2007. године, о роману су говорили Душан Стошић, Дејан Стојиљковић, Зоран Пешић Сигма и Зоран Ђирић.

Стојановић је, нема никакве сумње, успео да се наметне читалаштву и изван „завичајног круга“ и његово стваралаштво је препознатљиво широм Србије, а представљено је и у иностранству и зато важе за једног од најмодернијих српских писаца.⁷⁵⁴

V

ВАР - Саше Стојановића, запаженог писца од пре неколико година, по драмском склопу је ратни ораторијум исказан у тридесетак исповести несрећних јунака који су се присилно затекли у Милошевићевом походу на Косово, и оданде се вратили са крвавим ранама и тешко залеченим траумама.⁷⁵⁵

%

Роман „ВАР“ се отвара Матејевим монологом који пали иницијалну мотивацијску капислу, одврће осигурач оне прве касетне мине, помера ороз који испалује први метак... Роман стилске виртуозности и духовитости!⁷⁵⁶

%

Бруталним, али функционалним и инвентивним језиком, намерно сведеним готово на најнижи значењски регистар који је вербални аналогон догађаја, приповедач читаоца доводи до дилеме која постоји откако људи бележе ратове – избора између епске/медијске слике рата сасвим супротних сведочанстава учесника.⁷⁵⁷

%

Саша Стојановић је један од најинтересантнијих и најинтригантнијих писаца из сусједне Србије.⁷⁵⁸

%

„ВАР“ је истинско ремек-дело, а Саша Стојановић је ударник нове гарде српских писаца!⁷⁵⁹

⁷⁵⁴ Шта се, на крају, може рећи о роману Саше Стојановића „Manchester City Blues“? Неколико су примисли присутне и најпре једно питање: Да ли је ово, уопште, роман? Ако јесте, он је заиста толико посмодернистички да захтева пажљиве, добро образоване читаоце. Зоран Ћирић, добитник НИИ-ове награде, на промоцији у Лесковцу, фебруара 2007. године, био је више него отворен: „На ТВ сам хвалио Сашу и сада није ред да га критикујем. Да ли то значи да се ово дело није допалу Ћирићу? Једно је сасвим извесно: роман мора да се чита!!! Укратко, аутору ове студије, роман се допао, јер је по много чему необичан и привлачан можда понајпре због опорог хумора, језика и гротескне имажинације. Ето, то је то, довољна препорука за читање! Све остало је – историја!

Напомена: Део интервјуа Саше Стојановића у Вечерњим новостима (4. јануар 2007, стр. 23) - Не зна се шта је необичније и интригантније – његов живот или књиге које пише. *Чиме се сада бавите?* - Између писања и, опет, писања, правим кондоме. Титула коју ми је подарило формално образовање, доктор ветеринарске медицине, не спречава ме да се бавим овим послом од кога се може живети. На несрећу, „живот“ у Србији преводи се на језик сваког нормалног народа као „преживљавање“. Поред „Sku“ комдома, ту је и часопис „Think Tank“ за Балкан, који уређујем и издајем, при чему увек покушавам да пронађем нешто занимљиво, инспиративно у сваком послу од кога „леба једем“. Ако ништа друго, накупио сам „материјал“ за, брат брату, још једно десет романа

⁷⁵⁵ Милан Влајчић, познати новинар и књижевни критичар, НИИ, Београд

⁷⁵⁶ Владимир Арсенијевић, познати писац, Данас, Београд

⁷⁵⁷ Младен Весковић, Блиц, Београд

⁷⁵⁸ Зоран Рошко, Зарез, Загреб.

⁷⁵⁹ Горан Карановић, Књижевност. орг. Мостар

VI

ПОСЛЕДЊИ ДАН БОГА САТУРНА - За разлику од претходних књига у којима је бележио углавном сопствена искуства - Крвоследници, *Manchester Siti Blues*, Вар, Саша Стојановић у новом роману „*Последњи дан бога Сатурна*“ напустио је свој наративни проседе. Роман је написан у само једној реченици и има скоро хиљаду фуснота. На овај начин остављена је могућност читања само основног текста, саме фусноте чине посебну приповедачку позицију, а читалац може и да укршта ове две наративне нити. Уз елементе романа-опсаде, тока свести и пикареског романа, пред нама је књига која говори о последњем дану "диктатора", менталног болесника који окупира лудницу и диже револуцију по угледу на Француску. Проблем је што и ослободиоци нису ништа нормалнији. Роман тражи образованог, посвећеног и стрпљивог читаоца.⁷⁶⁰

%

Ову књигу могу узети или оставити кад год зажелим. Кад сам празан или пун. Један лист могу појести за минут или га њушкати пола сата. Могу је насумично отворити, ослобођен круте читалачке дужности, и узети колико ми треба. Свевремене Сатурн, генијални и глупи гад, силази на дно мог бића и ја више не знам колико је људи на том дну ни шта су они заправо, одевени у исконско и будуће, у смежурани уд немоћи и блистави врх поимања и визије, у несхватљиви вртлог стваралачког и уништавајућег.⁷⁶¹

%

Да логорејично булажњење главног лика, који се појављује пред нама у улози једног од вођа крвавог Термидора (у ком врхуни Француска буржоаска револуција започета 1789. године), изговорено и исписано практично у једном даху, може бити компоновано као роман састављен од једне једине реченице (са близу хиљаду фуснота које су, као крхотине некад цјеловите и јединствене планете Свезнања, дозване силом теже креативног ума – да фигурирају у тексту као неизбјежни противпол апсолутној неукротивости и непредвидљивости приповједно-исповиједног тока /не/свијести јединог јунака и да буду, дакле, у функцији бек-вокала или бекграунда, који, из позадине дискурзивно-рационалног филозофског, историографског, научног, есејистичког или књижевноумјетничког виђења и тумачења историје, на осебујан начин прате и подупиру *непрестанонасамојгранициексплозије* енергетски набој и фреквентни спектар тог незауостављивог солилоквија)... те да тај и такав роман, дубоко укопан у црницу-земљу апсурда, може бити млад и лијеп као пјесма склопљена од тек створених, још неупотребљаваних ријечи и да може у нарастајућој динамици своје властитости доћи до оног нивоа на ком га осјећамо и реципирамо као Саму Свеприсутност Творачког Даха у

⁷⁶⁰ *Напомена:* Оцена уредника Јагоша Ђуретића

⁷⁶¹ Предраг Станковић, рецензија, *Последњи дан бога Сатурна*, Албатрос плус, београд 2013. године.

кључној тачки енергетског пражњења кад се у космосу-језику рађа једна звијезда – све то нисмо знали нити смо могли знати, док се Саша Стојановић није одважио страћити четири године свог живота да би нам показао како је и колико је свака сличност између луднице и историје... не случајна (никако!), већ, напротив, кључајна...!⁷⁶²

%

У најновијем, 57-58. броју Босанске виле, листа за књижевност, културу и друштвена питања, објављен је одломак из романа лесковачког књижевника Саше Стојановића „Последњи дан Бога Сатурна“. У најави редакције се каже да се тај одломак објављује као ексклузивитети овог броја. “Босанска вила” обилежава две значајне годишњице – 120 година од рођења великог књижевника Милоша Црњанског и 20. годишњицу од смрти највеће поетесе Балкана Десанке Максимовић. Кроз већ сталне и новоотворене рубрике – поезија, проза, есеји, студије, портрети уметника и преводи, прве странице овог часописа Српског просвјетно-културног друштва “Просвјета” посвећене су поетском стваралаштву Мирјане Стефановић, добитнице награде “Босански стећак” 2013.

%

Између рата и јамске белине језик ове прозе је укљештен али се томе ожима. Зашто? Па то је најпсовачкији говор који наша мирна, благоуштројена књижевност готово не памти...⁷⁶³

%

Ауторово лично учешће у рату је важан предуслов веродостојности приче, јер упркос постмодерном поимању књижевности као необавезног конструкта имагинације, постоје теме попут рата, чија обрада без реалног, доживљеног искуства не може имати жељени аутентичитет. У убрзаном темпу приповедања се смењују исповести шахисте, проститутке, месара, мајора, психијатра, наркомана, љубавнице, наставника филозофије, окорелог криминалца, заповедника резервиста-бравара, адвоката, возача, супруге и др. Писац ове исповести/поглавља романа приређује и даје им наслове, неретко према канонским делима западне књижевности.⁷⁶⁴

⁷⁶² Жељко Граховац, рецензија, Последњи дан бога Сатурна, Албатрос плус, Београд 2013. године

⁷⁶³ Миљурко Вукадиновић, Књижевне новине, Београд

⁷⁶⁴ Јан Долежарл, Право, Праг. *Напомена*: У најновијем, 57-58. броју (за 2013) Босанске виле, листа за књижевност, културу и друштвена питања, објављен је одломак из романа лесковачког књижевника Саше Стојановића „Последњи дан Бога Сатурна“. У најави редакције се каже да се тај одломак објављује као ексклузивитети овог броја. “Босанска вила” обилежава две значајне годишњице – 120 година од рођења великог књижевника Милоша Црњанског и 20. годишњицу од смрти највеће поетесе Балкана Десанке Максимовић. Кроз већ сталне и новоотворене рубрике – поезија, проза, есеји, студије, портрети уметника и преводи, прве странице овог часописа Српског просвјетно-културног друштва “Просвјета” посвећене су поетском стваралаштву Мирјане Стефановић, добитнице награде “Босански стећак” 2013.

ТАМАРА СТОЈАНОВИЋ – ЂОРЂЕВИЋ

I

Тамара Стојановић-Ђорђевић рођена је 16. јуна 1970. године у Лесковцу где је завршила основну и средњу школу.

Године 1994. дипломирала је у Скопљу на Филолошком факултету, одсек Југословенска књижевност са светском и матерњим језиком. Ради у Лесковцу као професор српског језика.

Своју поетску личност формирала је током дугих година, објављујући своје радове у многим часописима, заједничким збиркама и на конкурсима. Добитник је многих књижевних награда.

Активни је члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.⁷⁶⁵

II

ЦВЕТ ИЗ ПЕПЕЛА – Прву збирку лирских песама поетеса Тамара понудила је као целокупно своје поетско стваралаштво, од далеких школских дана до повратка са свих путовања када је утврдила да су сентименталне везе вечите.⁷⁶⁶

.....

А знала сам све тајне

.....

Или сам мислила да их знам!

О како је слатка ова тишина.

Како нежно пада

И како само боли“

Заљубљене очи поетесе Тамаре сјајем светлости осетиле су топлину звезда. Права љубав је у узбуђењу, мирису божанске лепоте душе. И реалност и сан формирали су Тамару и као жену и као петесу. Није то лирика која има тематску разуђеност. Лирска реч је заокупљена собом. Али, по естетској вредности, то су нивелисане песме, јер садржински видик, мерен типским емоцијама неорамантизма, јесте игра маште, бесмисла и смисла као у песми „Због љубави“.

Пробудићу речи

Из дубоког сна,

Натерати мисли да проговоре

Истину да кажу

У светлости да се роде

Да неплодна плодна буде“

⁷⁶⁵ Тамара Стојановић-Ђорђевић, Цвет из пепела, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 2001. Напомена: Избор песама Тамаре Стојановић-Ђорђевић у посебном одељку ове студије.

⁷⁶⁶ Станко Ђорђевић, Цвет из пепела, рецензија, Лесковац КК Глубочица, Лесковац 2001, стр. 3

Поезија ове врсте нуди духовну храну. То је најдирљивије „*ратовање*“ са свим искушењима. Њена *љубав*, пламена, нестална, окупана чак и сузама, покреће птице, мути небо, мрси ливаде, буди успомене. Пред тим изазовима поетеса не жмури.

„Љуби ме тим уснама
Полупијаним очима ме гледај
Ту сам...“

(...) Визије имају унутрашње императиве. Свако осећање, исказано тајним језиком срца, можемо наслутити, можемо и ослушнути. Истинито је *оно* што поетика открива у мисаоном набоју. (...) Птица младости, разнобојна и несташна, прихватила је све молбе и изаткала стихове у песме од записа њене романтично заљубљене душе. (...) Поетским изразима, који надахњују и приближавају њене тајне читаоцима, Тамара потврђује своје високо образовање. Стварно учешће у професији професора књижевности јесте писање. Писањем Тамара одговара својим емоцијама, својим доживљајима и целој себи. Стихови у свим песмама су јасни и с лакоћом се читају, нема кованица. Негује слободан стил.⁷⁶⁷

%

Аутор збирке песама „*Цвет из пепела*“ Тамара, као да на врх свога пера носи чежњу и лепоту у исти мах у реалности и сну, и овде и тамо негде... Заљубљени дани теку у разговору и са собом и са свим вољеним лицима. Креира естетска узбуђења као зов свога срца и са сликарским, колорним пространствима именује своје снове и јаве.⁷⁶⁸

Чаробним ткањем стихова преноси поруке и истине једне младости која даје сјај и лепоту животу. Она стално хода граничном линијом која додирује постојање и сумње. Оком заљубљене жене посматра Сунце, када је сијало и када је била спремна да га освоји, и када је сагорела и живела само за љубав. Без загонетки ту треба тражити и почетак и крај.

„Суза је умрла у прабини крај пута.
Али и осмехом се може плакати.“

Ширином простора и времена поједине њене песме су, по начину стваралаштва, блиске *поемама*. Она зналачки трага за даљинама, „тамо иза вечности, неслућености, тамо негде... с друге стране сна“.

Тамара има осећај за звук, ритам и смисао за меру и одговорност. Зато се њене песме читају лако и са задовољством, јер како каже Тамара:

„Кључ од Сунца проналазим,
Ткајем златни облак и
Небу га посвећујем.“⁷⁶⁹

⁷⁶⁷ Станко Ђорђевић, рецензија, Цвет из пепела, стр. 7.

⁷⁶⁸ Боркица Миловановић, рецензија, Цвет из пепела, КК Глубочица, Лесковац 2001, стр. 8.

⁷⁶⁹ Б. Миловановић, рецензија, Цвет из пепела, КК Глубочица, стр. 9.

ЈОСИФ СТЕФАНОВИЋ

I

Јосиф Стефановић рођен је 1931. у селу Добра Вода, у Пустој Реци. Живи у Лесковцу. Књижевним радом почео је да се бави као средњошколац. Песме и приче објављивао је у многим листовима и часописима. Извесно време радио је као новианр у листу „Наша реч“ у Лесковцу и био један од уредника листа „Омладински глас“. Иницијатор је формирања Књижевног клуба „Светислав Вуловић“, а био је и његов вишегодишњи председник. При клубу покренуо је часопис за књижевност, културу и уметност „Сусрети“ и био један од првих уредника.

До сада је објавио књиге: „Моји зелени токови“, песме, Лесковац (1971), „Партизанске приче“, Лесковац (1971), „Горка земља“, роман, Просвета, Ниша (1975). На књижевно-публицистичком конкурсy „Драгојло Дудић“ СУБНОР-а Србије, 1976. године похваљена му је збирка песама „Строј револуције“ (наредне године и објављена) као вредан допринос вредновању слободарских траиција НОР-а и револуције народа и народности СР Србије. Године 1988. у издању Нове Просвете – Београд, објављен му је роман „Црвени батљон“, а 1991. године КК „Глубочица“ објавио је збирку песама „Усијани простори“. Заједно са другим ауторима објавио је осам збирки песама и три књиге из историографије.

Одликован је Орденом заслуга за народ са сребрном звездом и Медаљом за храбост. Добитник је Октобарске награде града Лесковца за књижевно стваралаштво. У припреми за штампу има два романа са ратном тематиком, 16 збирки песама и мемоаре.⁷⁷⁰

%

Књижевним радом, прибележио је у „Белешки о писцу“ у збирци „Изокренути светови“ почео је да се бави као средњошколац. Стефановић је један од иницијатора и организатора у формирању Удружења писаца општине Лесковац и његов први председник, као и одговорни уредник листа за књижевност, уметност и културу „Помак“, који издаје управо то удружење. Члан је Удружења књижевника Србије и Удружења писаца општине Лесковац. Међу његовим делима су: *Жртве фашизма* – спомен књига, Лесковац, 1969, *Моји зелени токови*, песме, Лесковац, 1971, *Партизанске приче*, проза, Лесковац, 1971, *Горка земља*, роман, 1975, Просвета Ниш, *У строју револуције*, Лесковац, 1977, *Црвени батаљон*, роман, Нова Просвета, Београд, 1988, *Усијани простори*, песме, Лесковац, 1991, *Истргнути цветови*, Лесковац, 1994, *Капија сунца*, песме, Лесковац, 1997 и *монографија Књижевни клуб „Светислав Вуловић 1912-1973“*, Лесковац, 1997. Присутан је у чувеној збирци четворице песника

⁷⁷⁰ Јосиф Стефановић, „Истргнути цветови“, збирка песама, Белешка о писцу, КК Глубочица, Лесковац 1994, стр.75-76.

Препознавања, Лесковац, 1962, објављене су му песме у *Песмотису - лесковачки песници 1945-1975*, *Глубочици* 86-88. Сарадник је многих листова и часописа и аутор радова из историографије.

II

ИСТРГНУТИ ЦВЕТОВИ – Све су песме инспирисане тргичним догађајима на просторима бивше Југославије. Већ се из наслова види стравично време које смо доживели: *Језа страве*, *Безимене гробнице*, *Аветињске маглице*, *Певачи смрти* и друге. За песника је бивша Југославија родна грудa, али су је притиснуле црне магле и она „крвари у тами“. Песник слика ратна разарања и страдања људи. Убијају се једнокрвна и једнојезична браћа и пустоши се шире. Јосиф Стефановић већ деценијама објављује прозу и песме у листовима и часописима и издао је више посебних књига.

Стиче се утисак да је ове песме писао дуго и пажљиво. Стих је разноврстан и истанчан. Јавља се читав низ нових метафора које згуснуто сликају ужасну стварност. Ово ће бити једна од ретких збирки која у целости опева савремене догађаје и крваву ратну збиљу. Сматрамо да су овакве књиге данас актуелне. С друге стране збирка Јосифа Стефановића је његово, можда, најбоље књижевно остварење.⁷⁷¹

III

КАПИЈА СУНЦА – Јосиф Стефановић дуже од три деценије потврђује своје активно присуство у књижевном животу југа Србије. Његову поетску стазу нешто јасније пратимо од 1971. године када је објавио збирку песама „*Моји зелени токови*“ па до ове, 1997. године, када је светлост дана угледала његова збирка песама „*Капија сунца*“.⁷⁷²

У последњој збирци, условно речено последњој, песник се враћа мајци природи и у њој тражи разрешење животних тајни, радости и открића којима су стране влeике позе, сувишне речи и лажни патос. Хармонично се поклапају песников сензибилитет и његов интимни свет с дешавањима у природи, са свим њеним шумовима, бојама, покретима и многим другим нијансама. И у овом зборнику срећемо лирске варијације покренуте својеврсним активним односом песника према природи. Песник је окренут рустикалном амбијенту, њега привлачи разноликост пејзажа, преплитања сенки и светлости, треперење усамљених бреза на равном длану ледине. Дионизијски распевана, пуна емоционалних набоја, с младалачком циркулацијом, ова поезија слави живот. Она позива на повратак изворном, иконском, чистом свету и потврђује да је човек део природе без обзира што на њу често не мисли. Манифестације природе песник доживљава као

⁷⁷¹ Проф. др Момчило Златановић, проф. др Тихомир Петровић, рецензија, Јосиф Стефановић, „Истргнути цветови“, КК Глубочица – Лесковац, 1994. године

⁷⁷² Др Славољуб Обрадовић, „Траг у времену“, критички осврт – избор и предговор,, „Зборник радова лесковачких писаца“, Удружење писаца општине Лесковац, 1998, стр. 12.

најпунији израз живота. Он, песник, захваљујући природи лакше препознаје себе и у себи све своје људско, он наслућује прајезик светлости и изгрева на многим хоризонтима између сна и јаве. Наглашена експресивност његовог поетског језика лишена је неприродне драматичности. Све је у овој поезији израз неутољиве жеђи за животом. Стефановић својим песмама потврђује да је поезија језик младости, али и то да је „она исто тако младост језика, а то значи пролећни струј речи у крвној циркулацији песме“. Док читамо његове стихове, пред нашим очима се претплиће сијасет поетских слика, жива непосредност доживљаја, мноштво боја и изузетни моменти луцидности и просветљења песниковог духа. Јосиф Стефановић је аутентични песник. Он је следбеник оног правца у српској поезији која иде од Црњанског, па преко Стевана Раичковића и многих других песника који нагињу тзв. стражиловској поезији, оној разбарушеној, баршунастој и наглашено мелодичној.

IV

ГОРКА ЗЕМЉА - Јосиф Стефановић, лесковачки писац иза кога су већ збирка песама „Моји зелени токови“ и збирка „Партизанске приче“, појављује се пред читалачком публиком и својим првим романом „Горка земља“, који му је ових дана (приказ је из 1975) у едицији Савремена југословенска проза, издала нишка Просвета.⁷⁷³

%

Јосиф Стефановић остао је у свом првом роману веран својој досадашњој преокупацији: времену ратном и људима у њему, трагајући за људским судбинама и њиховом разрешавању у ратном вихору.

(...) Основна одлика романа у првом реду је тежња аутора да му ликови не буду црно-бели: његови и најхрабрији борци су људи од крви и меса са свим својим наравима – вером у оно што чине, спреман и на највеће жртве за остварење заједничког идеала.

(...) Реченица му је ефектна, стилски, највећим делом чиста, сажета, језгровита, дијалог кад устреба, то је на првом месту и са правом мером. А ликове даје кроз догађаје, кроз акције, мање кроз описе. Зато су нам ликови и борци не само јаснији, они су ближи, разумљивији и – животнији.⁷⁷⁴

V

ИЗОКРЕНУТИ СВЕТОВИ - Јосиф Стефановић, историограф, културни радник и писац, већ годинама исписује песме које, ако ништа друго, изазивају радозналост својом загонетношћу. Није овде место да процењујемо све што је Јосиф написао и како је поделио своју личност кроз алтернативе које су се нудиле његовој потреби да буде дете времена, али и неко ко покушава да надмудри време трајношћу онога што ће

⁷⁷³ В. Хубач, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 107.

⁷⁷⁴ Исто, стр. 107.

урадити. Јосиф Стефановић је учествовао у народноослободилачкој борби. Пошто је срећно изнео живу главу из ратног ужаса, његова трајна опсесија постале су првалије, брда и долине, елементарна сила природе коју су осетили и партизани, са којима се борио, и друге војске које су биле принуђене да се по времену и невремену боре једна против друге под раширеним небеским просторима, који више није представљао романтично плаветнило људима који су проводили дане и месеце ван људских насеља, почели да слуте колико је овај свет неочекиван, равнодушан према човеку. Јосиф је своју најновију збирку насловио ипак „*Изокренути светови*”, што значи да на један старински начин верује да је присна топлина огњишта, људски разговор и разумевање она права тачка гледишта којој се тежи и до које ваља доћи, да је прави свет, човеков свет.⁷⁷⁵

Јосиф Стефановић се, у оквиру општег друштвеног оријентисања ка модернизму уместо ка догми социјалистичког реализма, током касних педесетих и шесдесетих придружио онима који су желели да се користе стваралачким слободама у стварности ондашње социјалистичке Југославије, која је, уз сва ограничења, била ипак нешто лабилнија него земље такозваног реалног социјализма. Јосиф Стефановић је знао шта догматичари замерају модерној уметности: таква уметност не приказује нашу стварност, то није онај живот који се обично живи, то је лаж, а не истина. Догматичарима би се могло одговорити да нико није знао шта је то коначно права стварност, па према томе може бити стварно све оно што се, уз напор мисли и машта која сама собом представља некакву другу збиљу, у зависности од гледања на ствар, узима као стварно.

Јосиф Стефановић мисли да је људска стварност она права стварност, како би се казало, старинска, али не и догматична: јер заиста има и „изокренутих светова”, наговештаја да све стреми ка пропасти. Задивљује елоквенција и грандилоквијенција у којој се наслућује рат, некакав неодређени оружани сукоб међу људима, природа која шуми и јечи под ударима ветра, планине које се заривају у небо. Укратко, као да видимо призор светске катаклизме коју описује посматрач склоњен у неки безбедни кутак, ван овог света, или неко ко живи у неком бољем времену, а сећа се погибије и пропасти или слугути ужасна будућа збивања. У том споју разумски, простосрдачно схваћеног модернитета као сликања „изокренутих светова” и песник Јосиф Стефановић се препушта дескрипцији усковитланих сила, предочених у духу, али и као стварна могућност за човека који, и не знајући, живи на ивици провалије која се, сазнаје читалац, сваки час може отворити под ногама и обистинити.

(...) Читалац који се одлучи да зарони у хаос „изокренутих светова” Јосифа Стефановића можда ће моћи да закључи да су ти светови заправо овај наш, једини свет, који је једном настао и једном ће нестати.

⁷⁷⁵ Д. Тасић, Песме о крају света, Помак, 29/30, јануар-јун 2005, стр.27.

VI

ЛЕСКОВАЧКИ КК “СВЕТИСЛАВ ВУЛОВИЋ” - Мало је писаца, поготово у Лесковцу, који су се латили сличне теме. Због тога је Стефановићев монографија, иако не оригинално дело, ипак занимљива, нарочито за историчаре књижевности. Рад је сачињен на основу оригиналне, делом и секундарне грађе, написане са смислом за меру, склад и одговорност, пружа круцијалне елементе који удовољавају захтеву наслова. Дело које је захтевало од творца кондицију, њух за истину, критичност неспорно корисно за проучавање и морепловце духа склоних податку и аргументу него суду и тврдњи, обогаћује читаочево сазнање о важном периоду наше блиске историје.⁷⁷⁶

(...) Постојање литерарне дружине „Светислав Вуловић” нерездвојно је повезано са лесковачком Гимназијом. Наиме, ученици петог и шестог разреда Гимназије школске 1912/13. затражили су од школских власти одобрење да оснују ђачку литерарну дружину „Истрајност” чији би се рад убудуће одвијао под контролом и у присуству наставника књижевности. На састанку свих чланова изабрани су управа, надзорни и књижевни одбор и благајник. За председника је изабран *Петар Димитријевић*, за потпредседника *Александар Илић*, а за секретара *Војислав Поповић*, сви ученици шестог разреда. Дружина је имала правила којима је регулисан њен рад, а дружини је прикључена и дотадашња књижица са фондовима од 458 књига.⁷⁷⁷

(...) По избијању Првог светског рата (1914-1918), престала је да ради лесковачка Гимназија, па је престала да ради и литерарна дружина „С. Вуловић”. Рад лесковачке Гимназије и литерарне дружине „С. Вуловић” обновљен је тек школске 1919/20. године.⁷⁷⁸

(...) Са априлским ратом 1941. године (2. априла 1941) престала је да ради лесковачка Реална гимназија и литерарна дружина „С. Вуловић”.⁷⁷⁹

(...) Рад лесковачке Гимназије обновљен је 29. новембра 1944. Наставнички савет лесковачке Гимназије 10. марта 1945. године... одлучио је да се обнови ђачка литерарна дружина „Светислав Вуловић” и неке друге дружине (коло трезвене младежи, црвени крст и др).⁷⁸⁰

(...) С јесени 1951. године, на иницијативу неколико омладинаца, у Лесковцу је основан омладински литерарни клуб „Раде Драинац”,⁷⁸¹ чији је циљ био да окупи чланове бивше редакције „Омладинског гласа”, који је престао да излази.

⁷⁷⁶ Момчило Златановић, Тихомир Петровић, из рецензије, Јосиф Стефановић, Лесковачки књижевни клуб Светислав Вуковић, стр. 3.

⁷⁷⁷ Р. Требјешанин, Сто година Лесковачке гимназије.

⁷⁷⁸ Др С. Димитријевић, Сто година Лесковачке гимназије, стр. 179-181.

⁷⁷⁹ Х. Ракић, Сто година лесковачке Гимназије, стр. 343.

⁷⁸⁰ Лесковачки књижевни клуб, стр. 64-66.

⁷⁸¹ Раде Драинац (право име Радојко Јовановић), (1899-1943), књижевник и новинар.

Чланови клуба су крајем септембра 1954. године у Лесковцу организовали и своје прво књижевно вече, а средином новембра исте године почео је да излази „Омладински глас”, као подлистак „Наше речи”, па је клуб формирао и управу.

За почасног председника клуба изабран је *Атанасије Младеновић*, управник Градске библиотеке у Лесковцу, за председника *Слободан Радивојевић Уча*, а за секретара *Мирјана Мркишић*.

На изборном састанку, 15. фебруара 1959. године, извештај о раду поднео је *Јосиф Стефановић*. Усвојена су прва правила и донета одлука да се помогне делатност литерарних секција по школама, да се прошири сарадња са другим градовима и повеже се са Народним и Радничким универзитетом. *Клуб се звао Омладински литерарни клуб Светислав Вуловић – срез Лесковац*. За председника је изабран *Јосиф Стефановић*, а за секретара *Слободан Антић*.

(...) Августа 1961. године појавио се *први број часописа „Сустрети”* у издању клуба. У часопису су били заступљени: *Лазар Миленковић*, *Јосиф Стефановић*, *Властимир Михајловић*, *Милка Ђорђевић*, *Лепосава Кардаш* и *Добрила Момчиловић*.

Клуб је 1962. године издао збирку песама *„Препознавања”* у којој су објављена песничка остварења *Борислава Здравковића* (19), *Јосифа Стефановића* (26), *Бранка Перошевића* (19) и *Рада Јовића* (19).

После укидања среза 1967. године, клуб своју делатност обавља првенствено на територији општине Лесковац. Седмога јуна 1969. године одржана је годишња скупштина на којој је за председника поново изабран *Јосиф Стефановић*, за потпредседника *Добросав Туровић*, а секретар је *Ђорђе Цветковић*.

(...) С обзиром да је у Лесковцу постојао и Градски књижевни клуб, Управни одбор књижевног клуба „Светислав Вуловић” је 24. јануара 1973. године донео одлуку о *спајању ових клубова у један*, а за дугогодишњи рад на организацији рада и књижевном стваралаштву доделио је признања у облику спомен плакета *Јосифу Стефановићу*, председнику, *Добросаву Туровићу*, потпредседнику, и *Михајлу Дојчиновићу*, члану Управног одбора клуба. Тако је после 60 година рада и постојања Књижевни клуб „Светислав Вуловић” престао да ради.

СТАНИМИР СТОЈМИРОВИЋ ГРИЦКО

I

Станимир Стојмировић Грицко је рођен 1938. године у сиромашној печалбарској породици, у махали *Ђуркинци села Брод*, општина Црна Трава. Основну школу и гимназију завршио је у Лесковцу, а права студирао у Београду.⁷⁸²

Књижевним радом бавио се од 1955. године. Прозне радове је објављивао у многим листовима и часописима. Заступљен је у заједничкој збирци *„Добродошлица за птице“*.

Објавио је две збирке кратких прича: *Другарско вече мртвих* и *„Приче из несанице“*. Роман *„Водени бик на Чемернику“* објављен је у наставцима у лесковачком недељнику *„Наша реч“*, непосредно пре смрти. Аутор је и збирке песама *„Порекло висине“*, као и књиге афоризама *„Неомалтерисане мисли“*. Живео је и радио у Лесковцу.

%

Подмукла и неизлечива болест га је истргла из живота у време када је, како је сам говорио, *„жесток писао“*. После смрти (20. новембра 1996. године), у *„Нашој речи“* (22. новембра 1996. године), између осталог је записано: *„Станимир Стојмировић Грицко остаће упамћен као суптилни хроничар времена у коме је живео, мајстор литерарних висина, попут његових мајстора, градитеља димњака, виспрени и иронични књижевни стваралац јаке књижевне експресије.“*

II

ПРИЧЕ ИЗ НЕСАНИЦЕ – Прозни писци знају да је новинску кратку причу на три и по шлајфне готово најтеже написати. Зато смо сви ми, најчешће, пишући приче за новине, у ствари, писали романа, приче су биле одломци још ненаписаних романа. Ретко се нађу специјалисти за кратку причу, писци који су кадри да прича дају почетак и крај. Са задовољством констатујем да је мени досад као писац углавном непознат, Станимир Стојмировић Грицко из Лесковца, један од таквих специјалиста.⁷⁸³

%

Писац нас не оставља на цедилу, на пустињском тлу. За немире, узнемирења, прохтеве, даје реална решења. Свака прича има свој завршетак. Ако желимо поуку, можемо је прихватити, ако, пак, не желимо, не треба ни да размишљамо о њој. То је, како бих рекао, човекова прича коју је испричао ЧОВЕК ПИСАЦ. И зато је ту и крај једног

⁷⁸² Пренето из Лексикона писца лесковачког краја, стр. 191.

⁷⁸³ Иван Ивановић, књижевник из Београда, рецензија, *„Приче из несанице“*, КК Глубочица, Лесковац 1996, стр. 125.

узбуђења. Бити човек и остати ЧОВЕК можда је општа порука писца. Он је, у ствари, такав и у приватном животу.⁷⁸⁴

%

У песми „Портрет повратника, Станмир Стојмировић Грицко исказује и своје истинско прсничко умеће: *Све зависи за коју је прилику портрет:*

*/Ако је за причест,/Истину,/Или аманет,/Портрет Србина не може:
/Без буне,/Здравице/И пута./А никако:Без правде,/Бразде/И тврдог
женског бута*

Наравно, не треба сметнути с ума његов несумљиви песнички дар исказан у снажној родољубивој песми „Повратак у Србију“:

Сигурно се враћам у Србију

У своје срце.

Док ми син гугутан стане на ноге

Узећу наук Његоша и Вука

И инат Милоша

Да ми огњиште има смисла.

Сигурно се враћам у Србију

У своју Душу

Међаш камен рушим, да дедовини буде потаман

За пост и крст.

Уљезима за опрост и хајдучију остављам

Скуте и совре свемоћног Крчмара.

Сигурно се враћам у Србију

Друге немам и нећу.

Запеваћу рујном зором да чује сва Ситница и Лаб

Од извора до ушћа сетве.

Упрегнућу волове топлином дојки моје Косовке

И посадићу праведни хлеб.

Требало је да се одавно одазовем памети

Да је Србину најлетие у поноћ

Док му памћење стражари

А заклетва молитва док се мати рађа.

Стојмировић је добитник више награда на конкурсима као што су: Југословенски конкурс „Вукови ластари” 1983. године, а освојио је и више награда на конкурсима лесковачке „Наше речи” за кратку причу.

⁷⁸⁴ Станко Ђорђевић, рецензија, Приче из несанице, Лесковац 1996, стр. 125. *Напомена:* 1996. Године, у првом броју листа Помак“, објављена је је Грицкова прича „С обе стране пута беле брезе, а поноћ празна“.

III

ДРУГАРСКО ВЕЧЕ МРТВИХ – Једанаест кратких прича познатог лесковачког лирничара прихваћене су као песме у прози или својеврстан вид прозе с јасним циљем да је протумачи само образовани читалац.⁷⁸⁵

Писац тражи свој *ego* (у агонији смрти Николе Орлића), у реалним сусретима са стварношћу (чика Јордан), као и у оним тренуцима живота када се искрено износи најскривенији, најтананији и најискренији део прошлости. Из тог разлога Стојмировић веома пажљиво прати: оно што није људско, што не сме да се заборави, оно што је порок и што руши углед друштва. Желећи да то до краја каже фабулу је подредио лирици, а у смеши лирског и епског настоји да само фројдистички посматра, открива и разјашњава психу свога јунака. Такве су приче: *Другарско вече мртвих*, *Златна рибица*, *Дупло голо*, *У реду за живот*.

Његов сталан метод дијалога са монологом углавном су веома срећно решење да психолошки објасни мотив свог јунака, да процени филозофију једног живота и да тај кратак мелодраматичан проток заврши блиставом лирском грађом речи. Он нема звуковну бесмисленост речи. Напротив, тражи веома сложене афоризме које уклапа у растргану психу свога јунака и тиме потврђује оно што може да се постигне без фабуле што је уобичајно у свим другим приликама.

За поједине његове приче (*Мирвет*, *Поклон*, *Последња крађа*) треба пронаћи смисао садржине. Његово харање људском психом, као и код Фројда, јесте лутање *ега*, бежање и враћање, сећање и умирање, сневање и гледање, те се прави закључци могу наћи само у оним деловима који су сажети у филозофске мисли, у лирски пејзаж, у оригиналну реченицу из које зрачи песников поента.

Та изразита духовитост за психолошку садржину наводи да закључимо да имамо посла са једним зрелим и веома образованим писцем који своје виђење репрезентује заиста на свој ствојствен, оригиналан начин.

„Кроз мали прозор мало живота улази у самотну собу. Ноћ дуга и бела. Целом њеном дужином звече празне мисли и меци“.

(Другарско вече мртвих)

„Ко да сам ти ухо ставио на разум“.

(Дупло голо)

„Знам, оптимизам смрти је у рађању“.

(Мајмуни на журу)

„Ако јуришаш, поштење испред пушке избаци“

(Априлске врбе)

„Молио је слику да му позајми сузе“.

(Приче из јеврејске улице)

⁷⁸⁵ Станко Ђорђевић, приказ Другарско вече мртвих, Раднички универзитет Лесковац, 1970. године, Књижевне критике и студије, Литера Ниш 1979, стр. 119-120.

„Ти хоћеш лажно да умреш у стиску“
(*Мирвет*)

%

Лиричар нам се одужио и веома лепим описима, који су кратки, али уткани на права места. Они носе у себи и друге елементе, као, на пример, онај којим и почиње прича „Другарско вече мртвих“.⁷⁸⁶

%

О књизи прича „Другарско вече мртвих“ осврт је дао и Драгољуб Трајковић (Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973).

О овим причама које су нам делом познате из колективне збирке „Добродошлица за птице“, Велимир Хубач у Нашој речи (26. децембар 1970), поред осталог пише: „Један млади песник огледа се и у прози, осећајући ипак, и у овом покушпају, да се изрази кроз кратке приче, веран поезији... И управо у његовим причама лирски пејсажи су оно највредније. Чим пређе на терен прозног казивања о људима и догађајима, покушавајући да мроз чисто прозни израз искаже све што жели, долази у раскорак са самим собом, својом идејом која се назире у првим редовима. И тако нас држи у напетости: смењују се делови кратких прича избрушени, рекло би се, сигурном руком мајстора, да нас на следећем кораку, у истој причи, у другом облику, разара невештином, боље рећи неискуством“.

Приказивач, даље, истиче како Грицко „понекад посегне за бизарном темом, добро почне, па као да му понестане даха да до краја оствари ту своју намеру, да је одене у рухо кратке приче (*Мирвет, Прича из Јеврејске улице*) и указује на оно „*што писац треба да теше*“, а то је дијалог. „Станимир Стојмировић поседује све предиспозиције, таленат, први кораци показују изразиту даровитост, тако да се може с пуном вером очекивати од њега даље неговање кратке приче. Наравно, ако отклони недостатке, у првом реду да му дијалог буде животнији (сви људи не говоре исто и када о истим стварима причају), и када и његово животно искуство буде било катализатор сазревања“.⁷⁸⁷

⁷⁸⁶ Станко Ђорђевић, приказ Другарско вече мртвих, Књижевне критике и студије, Литера Ниш 1979, стр. 119 – 120.

⁷⁸⁷ Драгољуб Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање Лесковац 1973, стр. 119.

БРАТИСЛАВ ТОДОРОВИЋ

I

Братислав Тодоровић рођен је 1972. године у Лесковцу. Објавио је збирке поезије *Рапсодија младости*, (1995) и *Карта живота*, (2006), збирку приповедака *Сан бесане ноћи*, (1999/2007), збирку прича *Убиство смисла* (2004) и романе *У сенци времена* (2002) и *Љубав у Лисабону* (2012). Објављивао је у часописима: Наше стварање, Успења, Помак, зборницима: Глубочица између обала, Сазвежђа, Јутро над Озреном, новинама: Тачка и Наша реч. Заступљен у Лексикону писаца лесковачког краја.

Члан је Удружења писаца Лесковца.

Данас живи и ствара у Земуну.⁷⁸⁸

II

РАПСОДИЈА МЛАДОСТИ - Срж ове збирке песама чини четрдесет лирских песама, које по песничком усхићењу јесу и љубавне и рефлексивне. То је поезија оригиналних звукова, обојена изузетном експерименталношћу у којима има и љубави и чежње, и мудрости и младости, и осуде тражења те „блуднице“ са посебним немиром и болом.

(...) Свака песма је лично хтење у коме открива оно што неки чувају као вечиту тајну доживљене младости. Он каже: „Она је песма што душу опија.“ Јасни су корени заљубљене душе младог поете. Та лирска драма јесте резултат свог поетског искуства испољеног у машти, знању, лутањима, тражењу тајни и покушају да одгонетне оно вечито биће које мучи младалачку машту. Уметничка лепота ових песама привлачи све узрасте иако се скоро ограничава на своју генерацију. Вредност ових стихова је значајна.⁷⁸⁹

⁷⁸⁸ Братислав Тодоровић, *Љубав у Лисабону*, Мали Немо, Панчево 2012. *Напомена*: уредник издања Милан Орлић. *Напомена*: У Народној библиотеци у Лесковцу крајем 2013. године промовисан је роман *Љубав у Лисабону*. Поред аутора, говорио је Душан Благојевић, критичар. То је романесна прича о три љубави које се преплићу у животу главног јунака Симана. Ово је сага о стварности света савременог човека, од балканских до западноевропских простора – истиче Душан Благојевић, књижевни критичар. *Напомена*: У Лексикону писаца лесковачког краја (стр. 120) пише: Братислав Тодоровић је рођен 14. новембра 1972. године у Лесковцу. Члан је Књижевног клуба „Глубочица“ од 1995. године. Објавио је збирку песама „*Рапсодија младости*“ (1995), „*Сан бесаних ноћи*“ (збирка приповедака, 1999) и „*Убиство смисла*“ (збирка приповедака, 2004) и роман „*У сенци времена*“ (2002). Радове објављује у часопису *Наше стварање* и зборнику *Глубочица између обала и Сазвежђа*. Заступљен је у Лексикону писаца лесковачког краја. Од 2000. године секретар Књижевног клуба, што је и у новом мандату од 2004. год. Добитник је признања за активно учешће у раду КК Глубочица. Живи и ствара у Лесковцу.

⁷⁸⁹ Станко Ђорђевић, *Рапсодија младости*, Лексикон писаца, стр. 120. *Напомена*: Уз ово рецензију стоји: Сагласни са оценом професора Ђорђевића, Боркица Миловановић и мр Слободан А. Младеновић. *Напомена*: Избор песама Б. Тодоровића у Панорами лесковачког песништва.

III

САН БЕСАНЕ НОЋИ - Интуитиван, рефлексиван и емотиван, Братислав Тодоровић открива своје виђење једног преломног времена. Интровертан, стваралачки, не нарцисоидно, он тражи индентитет своје личности и свога народа. Ова књига ће вас узбудити и откриће вам мноштво питања, али не очекујте одговоре. Њих писац налази у себи и у дубоким коренима, јер је знао да дубоки корени дају високе крошње и богате плодове.

Верујем да је ово само почетак прозног стваралаштва које ће у наредним делима довести до расцвете тек иницираних али занимљивих проблема.⁷⁹⁰

Седам прича јесу седам лирских истина у приповедачко-хроничарском тону. Свака прича је једна посебна целина. Дакле, догађаји нису сродни, ни било по чему повезани. Једино је оно лирско *ја*, поетску епском штиву нит која, заиста, постоји.

(...) Његов свет је лични немир. Дијалоге у овој прози прожима музиком речи и у њима је култ доживљене, очекиване, жељене *жене* и жудња за њом. У машти аутора радује се *она*, понекад тајанствена, али са својом судбином. Лепота фабуне је у ишчекивању расплета. У свим причама је урбана средина.⁷⁹¹

IV

У СЕНЦИ ВРЕМЕНА – Братислав Тодоровић је песник у души. То је доказао и овим романом, лирским писањима у њему. Лиризам је озвучена нарација, обојени су описи. Као прави песник, Братислав прати развој мисли и емиција главног јунака. Израњају питања да ли је „У сенци времена“ психолошки или социолошки роман? Можда је роман лика, роман простора или роман времена? Оваква питања нису реткост, посебно када се говори о романима савремене књижевности, али је тешко дати одговор. Има ли нечег аутобиографског у овом роману? Сигурно да има, али, пре свега, овај роман је, у неку руку, роман биографија српског народа. Ово је роман који ће посведочити о времену и „уклетом“ простору, виђен очима сензибилног главног јунака Андреје.

Писац с љубављу и дозом добронамерне критике говори о родном граду и суграђанима: „*усамљен град, скривен веловима тајни, пробудио се, обележио је тренутак постојања*“. Није тешко открити да та љубав има шире размере, да је усмерена Србији и целом српском народу.

Прича почиње крај Мораве која зна „*горку истину трагичне судбине српског народа*“. Зна Морава, али ћути. Можда ће је судбина Андрије натерати да проговори елегичним тоном, а можда ће имати и коме?

Посматра „*рањена река*“ како се котрља српска реалност, дрхти пред новим ужасима... колоне избеглих с Космета мешају се у конвоје војске“.

⁷⁹⁰ Јелена Златковић, део рецензије, Сан бесане ноћи, Лексикон писаца, стр. 121.

⁷⁹¹ С. Ђорђевић, Сан бесане ноћи, Лексикон писаца, стр. 121.

Власт их жели убедити да напуштају свету српску земљу зато што су победници. Да ли се може веровати оваквим тврдњама?

Овим романом Братислав Тодоровића оставља траг о једном лудом времену када су се испирали мозгови преко уигране машинерије јавног информисања и на тај начин се тражило оправдање за лоше вођену политику. „Прстрашени нису могли слободно да мисле и делају“. Ми смо сведоци тог времена, нећемо га сигурно заборавити, али ће роман бити упозорење и драгоцен смирница будућим генерацијама. Ако ми нисмо били, нека они буду мудри, нека претворе Србију у оазу слободе.⁷⁹²

%

Аутор бројних литерарних радова (...) сада је понудио рукопис првог романа „У сенци времена“. Радња романа догађа се средином 1999. године. Места догађаја су Лесковац и Лондон. Почетак романа везан је за време завршетка рата наше војске на Косову и Метохији. Колоне избеглица, Срба и колоне ратника, војника, који се враћају са ратишта. Војници су у камионима и на оклопним возилима. Улазе у котлину Јужне Мораве. Пуцају из пешадијског наоружања, славе повратак и свој лични спас.⁷⁹³

V

УБИСТВО СМИСЛА - Писац Братислав Тодоровић у петнестак прича и једној приповетки, младалачком непосредношћу, записује своје емоције. Приче нису повезане једним заједничким догађајем, једном фабулом. Свака за себе чини једну целину. Зато су и имена јунака различита: Игор, Немања, Никола, Борис, Михајлов, Милан, Иван, Миша, Милош, а у појединим радовима имена нису ни споменута. Скоро увек говори у првом лицу. Рекло би се да писац има намеру једноставано да додирује своју самосвест и бременита појила на развалинама урбаног града и његове стварности. Психологија главног јунака доминира. Остале ликове, ако их спомиње, не описује, нити објашњава.⁷⁹⁴

У причи „*Сасвим уобичајена ноћ*“, младић Игор се пита шта је у животу успео, а шта није. Полази у град да тражи „спас изгубљене душе“. Није нашао *спас*, чак, и када је у кафићу видео Катарину, девојку која је „одавно у његовој картотеци“. Немања у причи „*Сан у огледалу јаве*“ размишља и види: проститутке, пијанце, лопове, наркомане, лудакe. Са њим је увек *Госпођа несрећа*. И пита се: „Ако је љубав остала да убије бесмисао живљења, онда смо пали у немилост времена“. Девојку Ену је видео у лимузини са другим младићем. У присећању обелодањује авантуру са плавушом. Рећиће оно што може да се припише и Еви: „Остаће вечна тајна обрасла лишћем доказа.“ (Ена).

⁷⁹² Маре Каранфиловић, професор, Ненад Стаменковић, професор, комплетна рецензија романа, Братислав Тодоровић, „У сенци времена“, КК Глубочица - Лесковац, 2002, стр. 138-140

⁷⁹³ С. Ђорђевић, У сенци времена, рецензија, Лексикон писаца, стр. 122.

⁷⁹⁴ С. Ђорђевић, извод из рецензије, Братислав Тодоровић: Убиство смисла, КК Глубочица, Лесковац 2004, стр. 157-160.

Жена је привилегована. Љубав према њој је једнака, али је психолошки срасла са ликом јунака приче. Чежња за њом потиче још из прошлости. Тај догађај, можда пресудан у пубертетском размишљању, није објашњен.

У урбаној средини свога града описује улице, кафиће, своју спаваћу собу, себе и пероне железничке станице. Хођајући тим улицама, од куће до главне улице града, често их именује. И тада умножава своје мисли. То су веома важни инсерти из његовог живота, блиске његовој младости.

(...) У океану речи, неке приче се приближавају монодрами. Тада посвећује пуну пажњу монологу. А то је и прави тренутак за ерупцију личних осећања. Писац баш тада дозвољава времену да *оно* одлучи колико ће дуго јунак остати у својој биографији. Са те позиције каже: „Нисам сигуран у успех. Но, све у своје време. До тада ћу овај видео портрет послати у будућност с надом да овај покушај није био узалудан.” (*Видео портрет*).

(...) Причање је јасно, разумљиво, читљиво. Нема бесмислица. По начину изражавања, то је лична психологија са личним филозофирањем. Јунак приче живи у својој стварности као у некој илузији и чека чуда. Скоро увек губи наду да ће доћи благостање. И тада главни јунак и каже по коју карактеристику о себи. Читаоцу остаје да је прихвати или схвати на свој начин.

(...) Братислав је приповедач, окренут је себи, али прича да и други чују шта мисли о себи. Једино мелодија ишчезава пред огледалом. Да ли је то исповедање или је почетак заплета? Јер, кад нема заплета, има догађаја. Нема ничег сакривеног, а реченице су граматички јасне и садржајне.

VI

РОМАН ЉУБАВ У ЛИСАБОНУ - Романескне прича о три љубави. Прво о љубави према Лисабону и фаво певачици Марион. Са њом главни јунак Симан доживљава авантуру. Њена смрт од неизлечиве болести води суштинском обрту у његовом животу. Друга љубав се испољава као узајамна приврженост Симана и његовог пса љубимца, епањел бретона, Ротмана. Трећа обједињује претходне две. Тиче се често нимало једноставних односа унутар младе Симанове породице. Њој припадају и његов пријатељ, професор Глигорије и Марионина ћерка Клара. Све три приче, уз још неколико уметнутих фрагментарних и метатекстуалних приповедних целина, чине занимљиву сагу о стварности света савременог човека, од балаканских до западноевропских простора.⁷⁹⁵

⁷⁹⁵ Месец дана касније, кроз прозорско стакло авиона који је слетао на писту аеродрома Портела, Симан је назирао обресе Лисабона. Налазио се на прагу остварења својих снова. Почетни план је био да се задржи у Лисабону пар дана. Из дана у дан, план се мењао, најпре је Симан свој боравак продужио на пар недеља, потом на пар месеци. Уживао је у остварењу свог давнашњег сна, дивео се гласу фаво певачице Марион, наслађивао се Портоом, препуштао се дугим шетњама лисабонским улицама поплочаним калдрмом. Снажно је удисао мирис мора, егзотичне кухиње дуж маорске четврти Алфаме, уских улица које су својим уским прозорима белих кућа мамиле пролазнике. Цвете из саксија на прозорима, давало је утисак сталне свечарске атмосфере, фестивала или карневала. Осећао је као да је пронашао коначно одредиште. (Одломак из романа Њубав у Лисабону.

ГОРДАНА ТОМИЋ – РАДОЈЕВИЋ

I

Гордана Томић – Радојевић рођена је у Лесковцу 1939. године у занатској породици пекара Ђорђа. У време, како песникиња сликовито бележи, када се читави свет по други пут уједињава да се брани од заједничке немани.⁷⁹⁶

Гордана Томић се бавила писањем као гимназијалка. Објављивала је у многим часописима, зборницима и заједничким збиркама: „Наша реч”, „Четврти јули”, „Рад”, „Наше стварање”, „Стремљења”, „Пјесничка ријеч на изворима Пиве”, а била је и добитник награде за поезију – у Београду 1985. и 1986. године.

Док је живела и радила у Лесковцу – била је активни члан Књижевног клуба „Глубочица”, искрени приврженик и одани сарадник новопокренутог листа „Помак”.

Лесковачка литерарна публика, и не само лесковачка, памти Гордану као виспреног и надахнутог водитеља, даровитог рецитатора, маштовитог организатора бројних културних приредби, посела, промоција књига у Лесковцу.

Преласком у Београд, радила је у Југословенском библиографско-информационом институту, прихватила је да води Књижевни клуб „Ђуро Салај” при Радничком универзитету у Београду, и убрзо, постала члан управе Југословенског клуба писаца бораца у Београду.

„ИСЦВ’ТЕНА СТРЊИКА - Љубав према језику завичаја, потом поетски подстицај песника, професора *Боре Здравковића* и подршка *Вили Хубача*, Гордана Томић-Радојевић се одлучила да прву збирку песама објави на лесковачком дијалекту. Реч је о поезији *„Исцв’тена стрњика”* (издавач Културни центар „Милентије Поповић”, Лесковац, 1986. године, уредник мр Слободан А. Младеновић).

Ђорђе Ј. Јањић, књижевни критичар, један од три рецензента (*Радивоје Микић*, *Васка Јукић Марјановић*), пише о књизи: „...Овде нећемо инсистирати на чињеници да је она (Гордана) једна од првих песникиња из лесковачког краја која је читав један део свог песничког опуса посветила писању у дијалекту који је, још од Стевана Сремца до Жака Конфина, служио више хумористичким текстовима као подлога но што је коришћен у лирици... Зато збирку треба са посебном похвалом истаћи. Истаћи и као дело написано у дијалекту и као дело високе уметничке вредности, за збирку песама чисте лирике каква се ретко може наћи у савременом српском језику... Збирка представља драгоцен допирнос развоју дијалекатске поезије код Срба и освежење у савременој поезији”.

⁷⁹⁶ Т. Н. Цветковић, Гордана Томић – Радојевић, Лексикон писаца лесковачког краја, Лесковац 2003.

II

ЖЕДНА ЈЕФИМИЈА - Године 1990. у издању Књижевног друштва „Душан Радовић” у Београду, Гордана објављује другу збирку поезије „*Жедна Јефимија*” – за коју књижевна критика бележи: „Збирка је књижевно дело значајне уметничке вредности у себи, на стваралачки начин сажима неколико струја савремене књижевности... Она жели да језик, ослањајући се на два извора – архаизам и неологизам – оживотвори. Да своје песничке слике оплемени...”

Њено стваралаштво лепо одсликава песма „*Аратлж*“

*Мој јелек преклапач што ми снагу брани
Д’ти дам
Куде би га од ебанџије крија
Д’те викнем д’оратимо
К’ко би ме у очи погледаја
К’д би ти рекла д’од твој
Глас мир немам
Дал’ би ме више познаваја
А ако би ме више познаваја
А ако би рекла да с’м ти
Татли гугутка
Од радос’ који би работија*

%

Годана Томић – Радојевић је писала и хаику песме. Гњижевно друштво „Филип Вишњић” из Ниша, 1995. године објавило је Горданину невелику књигу (невелику по обиму) хаику поезије за коју др Слободан Обрадовић пише: „Хаику песме Гордане Томић - Радојевић су лишене апстракције. Песникиња пише једноставно и као да сваким стихом „твори малу слику живота. Сугестивном књигом хаиква ова песникиња се придружује великој породици хаијина.”

По ономе што је написала незаборавна лесковачка поетеса Гордана, по ненаметљивом, шармантном и зналачком вођењу бројних манифестација културе у Лесковцу, и околини, по утиску који живо опстојава у сећању – Гордана заузима часно и завидно место међу ствараоцима Лесковчана у послератном периоду.

Умрла је у пуном напону снаге и умења, али успомена на њен лик, и дело, живеће у сваком оном који је са Горданом радио, сарађивао и стварао.⁷⁹⁷

%

⁷⁹⁷ Т.Н. Цветковић, Лексикон писаца лесковачког краја, Лесковац 2003..

У првом броју *Помака* (октобар-децембар 1996. године) објављена је песма Гордане Томић-Радојевић „Пријатељу подај моје морје“:

*Приходих ти немирно и смерно
Да одајом биљура и воденим трагом
Спознам слутњу посејдона, зрело семе
Сије велми због тебе прави слове*

*Оваплотило суннице благодт месечине
Умин ока узасјала драгог ми доброта
Поворке ноћних тамноцвети олеандри грле
Тихо пијем ноћи и драгости песме*

*У године младе именовах те за дукат душе
Принесох ударје неречено ћутно бресје
Беле коње неседлане за друмарење прене
Мелеми морје моје морно време*

*Кока колу и пиво умилењем зборим
Онкрај морја оваплодна богиња је пила
Уцветна стопала о таласје свила
Љубећ мене оком подајно занесена*

*Пријатељу подај –
Кока колу и пиво молим
Час безмерја је и пенушање морја
Тужи стена на њој само сена
Пјано бесни зорје галебови узлетели*

*Пријатељу подај –
Кока колу и пиво молим
Чамотимо ја и галеб рањени
Он пут небеса у горки ветар
Искидани ћердан галебице тражи
Ја будан пир пучине снијем*

*Пријатељу подај –
Кока колу и пиво умилењем зборим
Онкрај морја оваплотна богиња је пила
Уцветна стопала о таласје свила
Љубећ мене оком подајно занесена*

*Пријатељу подај
Кока колу и пиво молим*

III

Лесковачка песникиња Гордана Томић – Радојевић више од 15 година живи у Београду, али и тамо, она је – лесковачка песникиња.⁷⁹⁸

(...) Гордана Томић Радојевић рођена је у Лесковцу 1939. године, у Влајковој улици, у Подворцу, у познатој трговачкој породици. Отац Ђорђе био је пекар, правио је луксузно пециво. У родном граду завршила је основну школу, потом гимназију, па Вишу педагошку школу у Нишу. У Лесковцу је најпре радила у ОО ССРН, Дечјем одељењу библиотеке „Радоје Домановић“, потом у Основној школи „Радован Ковачевић“ у Лецу, па поново у лесковачкој Народној библиотеци, где је водила покретни књижни фонд. Крајем седамдесетих година одлази у Београд и ради у Специјализованом информационом институту на пословима међународног шифрирања књига. Своју прву песму „Зима“ објавила је када је имала 16 година у „Нашој речи.“ Сећа се и године: 1957. Добијала је као средњошколка награде на литерарним конкурсима, доцније је у библиотеци организовала занимљиве поетско-музичке вечери.

(...) Стохови Гордане Томић-Радојевић објављени су у многим зборницима: Песничка реч на извору Пиве, Сусрети „Косте Абрашевић“ (тада је у Ваљеву добила и златну статуету за своју песму), Клуба „Ђуро Салај“ у Београду, алманаху поводом песничких сусрета „Стари град“. Прву збирку песама под називом „Исцветана стрњика“ објављује 1986. године Центар за културу у Лесковцу. То је, иначе, прва збирка песама у Србији на лесковачком говору. А другу „Жедна Јефимија“, 1990. године објављује у Београду. Издвач је КК Душан Радовић. Те године постаје и члан Удружења књижевника Србије, по позиву.

У Београду 12 година водила је Књижевни клуб „Ђуро Салај“, седам година књижевну манифестацију „Песничка реч пругом Београд-Бар“. Учествовала је у оснивању КК „Душан Радовић“, веома је активна у Књижевном клубу Дома ратних војних инвалида.⁷⁹⁹

⁷⁹⁸ Верица Баторевић Божовић, Живот пише приче, Удружење писаца Лесковац 2001, стр. 213-114. *Напомена:* Прилог најпре објављен у Нашој речи 23. маја 1997. године

⁷⁹⁹ Верица Баторевић Божовић, Живот пише приче, стр. 214-215. *Напомена:* У интервју који је дала Нашој речи, Гордана Томић-Радојевић је, између осталог, рекла: „Знате, ми Лесковчани који живимо у главном граду, донели смо у њега и мало лесковачког духа. Када се, рецимо, др Никола Деклева зажели Лесковца и лесковачког говора, позове ме телефоном па му читав сат причам шта се у Лесковцу догађа. И не само њему. Срећемо се ми Лесковчани у Београду када се зажелимо Лесковца. Недавно сам славила Св. Саву, своју песничку славу. Имала сам 35 гостију. И, наравно, међу њима је било највише Лесковчана. *Напомена:* Гордана Томић Радојевић рођена је у Лесковцу 1939. године у породици пекара Ђорђа. Док је живела и радила у Лесковцу- била је активни члан КК "Глубочица" и сарадник књижевног листа "Помак". Лесковачка литерарна публика, и не само лесковачка, памти Гордану као надахнутог водитеља, даровитог рецитатора, маштовитог организатора бројних културних приредби, посела, промоција књига, преваходно у организацији Народне библиотеке. Преласком у Београд, ради у Библиографском институту, и води КК "Ђуро Салај", а постаје и члан управе Југословенског клуба бораца. Љубав према језику завичаја, доприноси да прву књигу поезије "Исцветана стрњика", објави на лесковачком дијалекту 1986. године. У издању Књижевног друштва "Душан Радовић" у Београду објављује другу збирку "Жедна Јефимија". Писала је хаику песме, па је у издању Књижевног друштва "Филип Вишњић" у Нишу, 1995. године објавила књигу хаику поезија. Добитник је најзначајније награде у библиотекарству "Милорад Панић-Суреџ" и Октобарске награде Лесковца. (*Напомена:* подаци преузети са званичног сајта Народне библиотеке у Лесковцу)

ВУКИЦА ЋУКАЛОВИЋ

I

Вукица М. Марковић – Ћукаловић је рођена 2. новембра 1962. године у селу Славујевцу. Ради у Центру за социјални рад у Лесковцу.

Књижевно стваралаштво: *Варљиве стазе*, збирка љубавних и родољубивих песама (Лесковац 1995).

Објављивала у Глубочици између обала, часопису Ми, Нашем стварању, Помаку итд. Била је секретар Књижевне омладине града Лесковца, члан је КК „Глубочица” и члан Удружења писаца општине Лесковац и потпредседник удружења „Запис”.

Њене песме награђиване првом наградом у листу Наша реч. Учесвовала на Сусретима жена писаца Јабланичког округа и Југославије.

Радове представљала у многим градовима широм Србије.⁸⁰⁰

%

Вукица Ћукаловић је почела да се бави писањем песама још у основној школи. Прве радове је објавила у листу Полет у Мирошевцу, касније у часопису лесковачких гимназијалаца Ми. Њене песме објављиване су у збирци песама КК Глубочица – Глубочица између обала.

На конкурс Књижевне омладине Лесковца добила је прву награду, а радови су јој објављивани у Нашој речи. Запажено је њено учешће на многим манифестацијама у граду и ван града, као и на књижевним сусретима Књижевне омладине и КК Глубочица. Гостовала је у многим емисијама Радио Лесковца, учесник је Сусрета жена писаца Југославије. За те радове добијала је многа признања и награде. Пише родољубиву и љубавну поезију.⁸⁰¹

II

ВАРЉИВЕ СТАЗЕ - Поетеса Вукица Ћукаловић, иако је ово прва њена збирка песама, није непозната читалачкој публици у Лесковцу.

Као средњошколка била је запажена и као распевана омладинка учесвовала је на многим литерарним скуповима. Касније је учесвовала на литерарним слављима и објављивала песме у разним листовима и часописима, а и похваљивана. Као поетеса, имала је мирне и узнемирене тренутке наше свакидашњице па је, јасно, устрепталост своје младости уносила у своје стихове.

Њена поезија бележи баш њу као девојку, као жену и особу која отворено каже:

„Младости моја

Будућност је ваша

⁸⁰⁰ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 129.

⁸⁰¹ В. Ћукаловић, *Варљиве стазе*, КК Глубочица, Лесковац 1995.

*Човек је рана која
Крвари''
(Порука)*

Збирка песама има наслов Варљиве стазе и садржи три циклуса: Варљиве стазе, Кап младости и Обалом Балкана.

Сегменти њене поезије и њеног живота јесу њене сентименталне поруке са примесама филозофије живота и живљења. Границе њених инспирација нису обележене. За сваку песму долази нови мото. Инспирише се схватљивим људским осећањима. У трагању за егзистенцијом налазимо њу, њен его, а и њеног субјекта, који је такође, на клацкалици живота и живљења. Она се као жена и самостално биће никада не прилагођава нечијој ситуацији, нечијој неутралности, нечијој колебљивости и тренутка неке, било које, одлуке.

Насловна песма, која у једном делу оставља празан простор за размишљање, на отвара сукоб. Поетеса је „у вртлогу варљивих стаза”, те своју интиму обелодањује:

*„Умире једно „здрaво”
.....
Испила последњи кап крви
Једна љубави и
Тебе”
(У вртлогу варљивих стаза)*

Чињенице су такве. У њеној интими је веома сложено расположење. Тада дозвољава и да буде објект туђе инспирације.

*„Трагај у мени и тихо
Кораџи ће твоји
Судбину да сломе
Над колевком уснуле наде.”
(Трагај у мени)*

Њени стваралачки изазови, њена музикалност речи, њено поимање живота и себе у томе, у тој лирској визији, јесу праве вредности... Она је поетеса снова и жеља без покушаја да мења себе и њега... Она не тражи посебну форму, посебан стил, све то тече из срца разнежене лирске душе... Она је оправдала име поетесе.⁸⁰²

⁸⁰² Станко Ђорђевић, из рецензије, Варљиве стазе, КК Глубочица, Лесковац 1995.

ДРАГОСЛАВ ХАЦИ ТАНЧИЋ

I

Драгослав Хаџи Танчић је рођен 1938. године у Лесковцу. Објавио је (између осталог) књиге: „Тајна црног лука” (приче), „Смртоносне и друге приче”. Живи у Београду.⁸⁰³

Године 1999. Рад из Београда објавио је његове кратке приче „Грчко слово”

%

У часопису Успења (бр. 4, март 2008. године, стр. 6), о Драгославу Хаџи Танчићу, уз његову причу „Аплаузи“, записано је: Драгослав Хаџи Танчић рођен је у Лесковцу 1938. године. Завршио је правни факултет.

Објављене књиге прича: „Тајна црног лука“, „Смртоносне и друголIKE приче“, „Грчко слово“, „Масило нове учености“, „У славу лажно сведочења“. *Бави се правном проблематиком.* Живи у Београду.⁸⁰⁴

II

ГРЧКО СЛОВО - Ненаметљивом иронијом, алогичким обртима, повременим симулирањем аналитичких поступака и коришћењем литерарних језичких образаца, аутор нас у својим кратким причама уводи у апаратни свет идеја, ситуација и нарави, које се у свом приповедном исходу, најчешће наглашено поентирано, уверљиво осмишљавају.⁸⁰⁵

У УЧИОНИЦИ (прича) - Рецимо да се то десило. Ако и није, увод у причу је неизбежан. За њен крај претпоставка је недовољно убедљива. Зато, десило се.

Један од двојице ловокрадица убио је лугара. Али који? Обојица су пуцали, лугар је погођен у главу и срце. Најпре у главу, а потом у срце. Можда и обрнуто. Само не истовремено. Чула су се два пуцња.

Позвани да пресуђују већ толико година се трве да ли ловокрадице треба осудити или ослободити кривице.

Теорија о адекватној узрочности се према тумачењу њених најбољих познавалаца у овом случају потврђују и отказују. За нас престаје да буде важно како то може да буде, јер наш учитељ тврди да је ловокрадица било више од двојице, у сваком случају тројица.

Наш учитељ нам говори да су оба метка, један у главу а други у срце, имали своју жртву. Схватимо то различито; неки од нас толико да два пута

⁸⁰³ Драгослав Хаџи Танчић, Грчко слово, Рад, Београд 1999.

⁸⁰⁴ Драгослав Хаџи Танчић, Аплауз, Успења, бр. 6, мар 2008, стр. 6.

⁸⁰⁵ Д. Хаџи Танчић, Грчко слово, краћи осврт, Рад, Београд 1999.

треба убити онога ко има два живота. Мање маштовити, да жртву треба дотући.

А то, да га је жртва више занимала од злочинаца, као да смо слутили. Нама се на томе, да о жртви, или злочинцу, свеједно коме од њих, више бринемо, не би могло замерити. Никома не дугујемо за сопствене наклоности. А ни доследност нам не мора бити врлина. Њему, који трага за потпуним одговором и коначним истинама, не пристаје да раставља неодвојиво; тек злочин и његова жртва творе злочин, према њему су у родитељском односу.

Пресудно за то наше освешћење, о његовом односу према жртви говорим, можда је онај час када је рекао да нико нема право да суди о томе ко је жртва.

Ми, ипак, хоћемо да откријемо жртву.

Да ли је то он сам, зналац узрока ако не свих, барем оних последица за које се морају положити рачуни.

Знам да ће недоумица остати и после дијалога који је водио. С ким?

Сада вадимо (неко од нас ће то учинити) свитак из његовог цепа на прслуку.

„Ја сам себе убијао у њему.“

„Зашто онда нисте само себе убили?“

„Мислите ли да је то изводљиво?“

„Не знамо... али ако сте били тамо...“

„А где бих могао бити?“

„Ми смо вас. Питали за вас.“

„Он није ништа рекао о мени?“

„Одселио се, рекао је.“

„Хуља. Не кајем се.“

Сада смо уверени, још више због ваше недоумице, да је био и трећи ловокрадица. Један од оне двојице убио га је у лугару. Друга је већ прича да ли је тако убио себе. Тај ловокрадица. Ако му верујемо да никада више неће бити онај који је био, а све указује да је нешто тако изјавио у наступу покајања пред палом жртвом, можемо сматрати да се тако и десило. Убио је себе. Право говорећи, то је могло бити само његово друго ја, тако да су ловокрадице после свега остале у свом збиру с почетка приче.

Наш учитељ није ни ловокрадица, ни лугар. И то је оно што нас онеспокојава. Ми не знамо у коме је он од нас, његових ученика. Јер пронађена белешка је још увек само његово испитивање сопствене вештине. Проба пред самим собом. Можда тек огледање пред неким од нас. А док очекујемо исход његовог трагања за самим собом, пребројавамо се на необичан начин. Празнимо нашу учионицу.⁸⁰⁶

⁸⁰⁶ Прича „У учионици“ је прва из збирке Грчко слово (Рад, Београд 1999), која је објављена у едицији „Знакови поред пута.“ Збирка је названа по једној од прича. Драгослав Хаџи-Танчић је објавио више приче у Политици, а заступљен је и у српској периодици.

III

АПЛАУЗ – Два писца исписују своје текстове на тему задату њиховим присуство на плажи (Халкидики, Грчка), у часу када мајка у очајању трага за изненада несталим речаком. Ласло Блашковић то чини у дневничком запису, од уторка, 9. јануара (објављено 2007. године у књизи „Турнир *србаваца*“, Геополитика, Београд), Љиљана Јањић у причи „*Нарушен склад*“, недатираног настанка (објављено у књизи „Царска крушка“ 2006. године, Флекс, Лесковац).⁸⁰⁷

Ова хронологија заправо и није битна, осим ако би могле бити у вези са аплаузом као звучном сензацијом чија могућност провере интензитета опада протеком времена. Истини за вољу, то би се тицало само сведочења Љиљане Јањић, која нам потврђује да се на појаву детета плажом разлегао громогласни аплауз, не и Ласла Блашковића који само слуги аплауз, тачније би било рећи да га сматра вероватним, што је условљено другом вероватноћом, оној у којој мајка проналази своје чедо. Од Ласла Блашковића и не бисмо могли више да очекујемо, у смислу веродостојности, јер је са сапутницом на летовању (супруга) морао да крене са плаже, оде пре краја филма, како је рекао. Посредством Љиљане Јањић сазнајемо да се слутња Ласла Блашковића (надаље остајемо на његовој слутњи, занемарујемо очекивања) потврдила. Ову чињеницу не може да обеснажи обрнути редослед, у коме слутња једног следи сведочење истине од стране другог. Љиљана Јањић, која је благовремено била у поседу истине, неће ми замерити, надам се, ако у одмеравању слутње и доживљаја аплауза предност дам Ласлу Блашковићу. Онај који слуги аплауз већ показује да довољно зна о аплаузу као говору мноштва. Близак је одговору на питање колики је најмањи број (парова) дланова неопходан за аплауз. За сваки у (грубој) класификацији – френетичан, громогласан, стишан. То није потребно откривати за куртоазни, проналази се у протоколу. У самој пак слутњи аплауза учавам сумњу у спонтаност аплаудирања. Отклањању те предрасуде придружујем се сопственим запажањем о најранијој школи аплаудирања. Кроз њу смо сви прошли. Таши, таши, танана, наша је најбоља припрема за сва родитељска

⁸⁰⁷ *Напомена:* Љиљана Јањић је рођена у Слатини, код Јагодине. Основну школу и гимназију завршила је у Јагодини, а Филолошки факултет (Група за романистику) у Београду. Предавала је француски и латински језик у Медицинској школи у Лесковцу. Провела је годину дана у Паризу похађајући наставу на *Alliance française*. Као стипендиста Владе Француске, учествовала је на течајевима усавршавања француског језика на универзитетима у Греноблу и Безансану. Просветни савет Републике Србије доделио јој је 1988. године звање педагошког саветника. Бави се поезијом, прозом и преводилаштвом. Објављивала је песме, приче и преводе са француског језика у часописима и листовима у Лесковцу (Наше стварање, Помак, Наша реч, Алијанса), у Јагодини (Нови пут), Београду (Политика базар). Заступљена је у зборницима Синђелићеве чегарске ватре (Ниш), Гарави сокак (Инђија), Глубочица између обала (Лесковац). Награђивана је на књижевним конкурсима за поезију и прозу. Године 2001. изашла јој је збирка песама „*Кућни праг*“, а 2004. објавила је збирку песама за децу „*Лавила са крова рода*“ (Удружење писаца Лесковац). Члан је Удружења писаца Лесковца, Књижевног клуба „Глубочица“, Друштва Србија – Француска у Лесковцу. Живи у Лесковцу. „Филекс“ је 2006. објавио приче Љиљане Јањић „*Царска крушка*“.

очекивања аплаудирања. А оно, из те прве лекције – и свилена марама, као реквизитариј лепршања, прва је представа апотеозе победника. Наравно да мали Јанис, тако се звао изгубљени а потом пронађени дечак, није мислио, дочекан аплаузом, да је овим победник, увиђао је да има све разлоге да се нада ћушки. Ако се чудило што га казна није снашла, то је само због његовог неразумевања маминог несвесног повиновања забрани чије би поштовање повредило мноштво које је аплаузом дало одушке свом узношењу себе у њему пронађеном. Од њега се не очекује да зна оно што ће Ласло Блашковић предочити као своју претпоставку о ономе што би се десило да дечак није пронађен. Интернационална забринутост нагих итд. тела која прате причу, почела би мало-помало да сплашњава. Људи би престали да обраћају пажњу на несрећу узмуване жене, наставили би да се сунчају, сисају смокве или терају осе, да би се све изгубило у старачкој равнодушности, спласнуло и изједначило се. А ја верујем свему како је казао Ласло Блашковић; он је све то морао да зна, иначе не би отишао пре краја филма, мислим да сам и ово о одласку тачно пренео као и претходно о сисању смокви. И о терању оса, наравно, али уз истовремено моје противљење да се то чини лепршањем свилене мараме. Свилену марам(иц)у, ту сестрицу аплауза, чије га лепршање одмењује када његов ехо не досеже око видљиво, не треба развијати на ветру сваке ћуди, а вреба и нос својом жудњом за усекњивањем. Увод у њену будућу употребу из једне од првих родитељских лекција основа је до краја строгог програма о усвајању градива о нашем опстајању у увек непредвидивим приликама. Због њих, таквих прилика, ни речено градово не може бити упрошћено. Треба знати и где зека пије воду. Ако одмах није тајна да му је извор на длану, тек касније ће се открити зашто он, зека, на треба да преза од аплауза са тог истог или неког другог длана. Аплауз који утерује страх и није аплауз, иначе је аплауз поништење свих разлика, тама заборавља свих разлика међу онима који аплаудирају, сви су један, истовремено је и кришом подизање на прстима, сваког за себе, до висине онога коме се аплаудира, лична провера да ли је тај баш толико висок. Ово последње, нека се не губи из вида, није рекао неко од двоје овде помињаних писаца, то је рекла моја маленкост, у крепкој нади да јој се неће приписати намера да буде поздрављен аплаузом.⁸⁰⁸

⁸⁰⁸ Драгослав Хаџи Танчић, Аплауз, прича пренета у целини, Успења, бр. 4, март 2008, стр. 6.

САША ХАЦИ ТАНЧИЋ

I

Саша Хаџи Танчић рођен је 3. новембра 1948. године у старој грађанској породици од оца Владимира и мајке Вере. Основну школу и гимназију завршио је у Нишу. Дипломирао 24. новембра 1970. године на Вишој педагошкој школи у Нишу српскохрватски језик и југословенску књижевност, а 1974. године у Приштини Филозофски факултет на Одсеку за југословенску књижевност и српскохрватски језик и стекао диплому професора књижевности.

Саша Хаџи Танчић био је новинар Народних новина у Нишу (1971-1977) и главни уредник ИП Градина (1989-1994), када је постао професор у Средњој музичкој школи и директор Уметничке школе у Нишу. Хаџи Танчић је био директор Народне библиотеке у Лесковцу (2002-2006) и Народног позоришта у Нишу (2006-2009). Све ово време био је уредник нишког часопис за књижевност, уметност и културу „Градина“ (1978-1989) и лесковачких часописа Освит (1991-1998), листа Лесковчанин (1996-2001), српског листа за духовност и сатиру Лесковачка мућкалица (2002) и часописа за знање, веровање, стварање, вредновање Успења (2007-2009).

Члан је Удружења књижевника Србије и Српског ПЕН центра.

II

КЊИЖЕВНИ РАД: Књижевно стваралаштво Саше Хаџи Танчића је обимно и разноврсно, али како су приметили поједини књижевни критичари није довољно проучено и на прави начин вредновано.

ЗБИРКЕ ПЕСАМА: Записан свршиће се свет (Градина, Ниш 1973), Пејзаж с душом (Наша реч, Лесковац 1975), Лична смрт, Псалми за 2000 (Графика Галеб, Ниш 2001);

ЗБИРКЕ ПРИПОВЕДАКА: Јевреме сав у смрти (Просвета, Београд 1976), Савршен облик (Просвета, Београд 1984), Силазак у време (Просвета, Београд 1987), Звездама повезани (Просвета/Књижевне новине, Београд 1990), Ивицом, најлепши пут (Свјелост, Сарајево 1990), Галопирајући војник (Српска књижевна задруга, Београд 1991), Скидање оклопа (Просвета, Биш 1993), Храм у коферу (Прометеј, Нови Сад 1995), Небеска губернија (Просвета, Београд 1997), Ратна престоница (Рад, Београд 2007), Кафкин син (Рад, Београд 2008), Лепи гробови (Танеси, Београд 2010); Саша Хаџи Танчић је приредио две збирке прича својих ранијих издања: Кључ за чудну браву (Просвета, Београд 1994), Повратак у Наис (Глас српски, Бања Лука 1997); Мирољуб Јоковић је приредио

избор „Најлепше приче Саше Хаџи Танчића“ (Рашка школа/Тенеси, Београд 2012), а његове приче објављене су у више антологија.

РОМАНИ: Свето место (Рад, Београд 1993), Црвенило (Просвета, Београд 1995), Караван Светога Влаха (Просвета, Београд 2002), Меланхолија (Рад, Београд 2006).

ОГЛЕДИ И ЕСЕЈИ: Паралелни светови (Градина, Ниш 1979), Паралелни светови (Градина, Ниш 1989), Поетика одложеног краја (Просвета, Београд 1999), Романи Миливоја Перовића (ПОНД, Лесковац/СИИЦ, Ниш 2002), Проклетство, коначна ведрина (Рад, Београд 2002), Повлашћена места (Нишки културни центар, Ниш 2005), Корен, копрена (Филекс, Лесковац 2006), Из дубина књижевног дела (Нишки културни центар, Ниш 2007), Шест прозора и хоризонт (Службени гласник, Београд 2010);

ПРИРЕЂИВАЧКИ РАД: Корак међу тајнама, поезија младих песника Ниша (Градина и Књижевна омладина Ниш, Ниш 1980), Стеван Сремац, Старо време – ново читање (Градина, Ниш 1982), Бора Станковић, Старо време – ново читање (Градина, Ниш 1983), Нише приповетке Стевана Сремца I - III (Стеван Сремац, Ниш 1995), Бранко Миљковић, Песме о песми (Градина, Ниш 1996), Српске празничне приче („Рашка“, Београд 2000), Бранко Миљковић, приповедање љубави (АРС центар Уметничке школе, Нишки културни центар, „Градина“, Ниш 2001), Најлепше приповетке Борисава Станковића (Просвета, Београд 2004), Симон Симоновић, Без датума (Глас српски, Графика, Бања Лука 2005), Српске празничне приче (часопис „Крајина“, Бања Лука – Београд, Арт принт – Београд 2009), Вељко Милићевић, Најлепше приповетке (Ариадна, Београд 2009), Светолик Ранковић, Најлепше приповетке (Ариадна, Београд 2010), Момо Капор, Мали екран – ТВ критике (Тенеси, Радио-телевизија Србије, Београд 2012), Фантастична зоологија, српске приповедне прозе двадесетог века (Службени гласник, Београд 2012).

НАГРАДЕ – За досадашњи изузетно плодан и успешан књижевни рад Саша Хаџи Танчић је добио бројна признања: Награда Ослобођења града Ниша (1976), награда Лазар Вучковић (1991), Андрићева награда (1991), Златна плакете Жак Конфино (2003), Ромонда Србија, награда Књижевне колоније „Сићево“ (2005), Златно слово, награда књижевног часописа Акт (2009), Вељкова голубица, награда Градске библиотеке из Сомбора (2013).⁸⁰⁹

⁸⁰⁹ *Напомена:* Опширније о Саше Хаџи Танчићу (Википедија). О животу и делу Саше Хаџи Танчића објавен је велики број интервјуа и чланака у најпознатијим српским гласилима (Политика, Вечерње новости), а Верица Баторевић-Божовић, објавила је у својој књизи Живот пише приче (Удружење писаца, Лесковац 2001, стр. 229). прилог о Саше Хаџи Танчићу (пренет из Наше речи, 11. јул 1977. године),

III

САША ХАЦИ ТАНЧИЋ И НЕСТВАРНИ ГРАД - Саша Хаџи Танчић је аутор који се поиграва поетичким опцијама, тако да жанровска одређења властите прозе премешта из области у област, да би на интеракцијама жанровских канона изградио једну особену поетску игру и довођења у питање прихваћених уметничких и друштвених конвенција.⁸¹⁰

(...) Саша Хаџи Танчић започиње прву објављену књигу приповедака (Београдска, Просвета 1976), „*Јеврем, сав у смрти*”, приповетком истог наслова као цела књига. Живота, Јевремов отац – Јеврем је главни лик у овој приповетки – појављује се на граници живота и смрти.

Он је за Јеврема још увек жив, све док се душа сина морена грижом савести, не помири са грубом и порочном душом оца. Око Јеврема су људи, сведоци његовог бола и жалости, која једино доликује сину; ако они не могу да потврде да је Јеврем искрено зажалио за оцем, из Јевремових злослутних снова отац неће моћи да оде на онај свет. Тешко је жалити за покојником, када син помишља да је смрт можда била боље решење. Болестан, нечист и запуштен, неспособан да се брине о себи, Јевремов отац Живота био је мучан за гледање људима крај болесничке постеле у којој је беспомоћан лежао, опогален.

(...) Јеврем, ближи мајци, не уме да потисне сазнање да је отац био, истини говорећи, нерподношљива особа. Зато он сања оца, премда отац већ лежи мртав у ковчегу, као да је жив или је сен која не може да се упокоји. У помешаним временским токовима, блиским сновиђењу, на питање мајке шта је сањао, Јеврем не даје ведре одговоре, већ оне који слуте на смрт.

(...) Људи нису идеализовани у Хаџи Танчићевом приповедању, њима је нека врста злобе и морално ниске победе над покојником то што присуствују његовом погребу, уместо он њиховом. Многима је нестварни град Лесковац додијао, тако да се у загробном свету или у очи смрти са отвореном мржњом сећају рођака, пријатеља, познаника, од којих су заувек отишли или се тек спремају да оду од њих у вечност, са олакшањем што се себично надмудривање око земаљских ситница неопозиво завршава. Хаџи Танчић убедљиво мотивише ликове везане за земљу тешом свакодневних обавеза и друштвене нужности, парадирајући апсурд људских односа без поштовања чињенице да се радња приповедака одвија у његовом завичајном Лесковцу.

Упркос димензији лирског, приповедач не штеди житеље родног града, што значи да тако схвата и своју критичку улогу у буђењу Лесковчана да се боре за бољу судбину места које ниче као привиђење у равници, под

⁸¹⁰ Драган Тасић, Саша Хаџи Танчић и нестварни град (*преносимо део обимне Тасићеве анализе Хаџи Танчићевог прозног стваралаштва, више од 60 страна*), Завичајни круг и српске теме, Филекс, Лесковац 2006. Та књига је представљена у лесковачкој Народној библиотеци и о њој је говорио и Данило Коџић. *Напомена*: Видети поглавље о Драгану Тасићу.

звезданим небом на којем те звезде астролошким распоредом већ исписују пророчанства о судбини насеља пуног пакости и изневерених људских снова. Само нови нараштаји, честитији и бољи, унапредиће Лесковац.

Хаџи Танчић пише о бесмислу људских живота посвећених наопако схваћеном породичном складу, замишљеном са ограниченоћу какву поседује једино немоћни разум. Још једном: Хаџи Танчић не слика грађане Лесковца са самилосном слабошћу да би им опростио недостатке, и широку реконструкцију завичајног кутка на тај начин препушта ауторима другачијег надахнућа, какав је био покојни Раде Јовић, мекшег срца за врлине и мане Лесковчана.

%

Саша Хаџи Танчић започиње збирку приповедака „Савршен облик“ (1984) причом „Догађај с ватром“, којом се завршава књига „Јеврем, сав у смрти“. Аутор који је успевао да пружи уточиште супротстављеним погледима на живот и на то шта је стварност тог живота, у окриљу вишедимензионалног приповедања, поновним укључивањем већ штампане приче у ново дело, истиче намеру да у приповедању буде дотакнуто свето колико профано, да би била пронађена формула која сажима, у тачним сразмерама, чудо и беду живота – сјај историје која избија кроз пукотине њеног мрачног наличја.

Хаџи Танчић је радознао и, ако је претерано рећи да је ведар, онда је зацело духовно жив писац окренут светлости која сија у тами. У „Догађају с ватром“ управа позоришта трага за новим портиром. Кандидате за звање портира очекује проба способности достојна театра; они треба, по налогу испитивача, да се као глумци на позоришној проби, уживе у неку од могућих ситуација – кад насилника треба удаљити са представе или потражити заборављени кишобран можда остао у дворани. Кандидати се збуњују у ситуацијама које ваља уверљиво одглумити и није им јасно зашто на тај начин доказују способност за вршење дужности портира.

(...) Читаоцу Хаџи Танчићевих кратких прича, какве преовлађују и у књизи „Савршен облик“, неће промаћи да се он није устезао да пише о маргиналним јунацима, у духу традиције „Божјих људи“ Боре Станковића, чији јунаци су просјаци и бескућници. Хаџи Танчић је окренут опорим странама живота и познаје убиствену баналност. Упркос свему, он из таквих околности истрже сажетом реченицом призоре које обасјава лирска осећаност писца.

%

Саша Хаџи Танчић сваком новом књигом мења начин приповедања. У књизи „Силазак у време“ (1987) аутор не даје својим причама одређења на која смо навикли у ранијим књигама. Он уводи читаоца у низ текстова налик песмама у прози. Њега сада привлачи питање шта је човек сам за себе, окренут свом унутрашњем бићу, и да ли људи имају неко властито средиште, ван онога што су добили у друштву.

Нема више препознатљивог оквира за жанровску игру фантастичног и реалног – писац не смешта више радњу у завичајни простор. Као да је заборавио ко је и одакле је. Хаџи Танчић се одлучује за рудиментарну радњу, која није створена ни за шта друго него да пружи поуку људима које је писац напустио, да би се склонио ван времена и простора, у циљу да заборави све сувишно. На повратку, силазећи у време, приповедач распознаје само оно што је најопштије и размишља о људима немоћан да их замисли тачније и опипљивије него у апстрактном односу – ја – они, ми – они. Танчић открива редуцирану слику отпора и препуштања, у којој понекад човек намеће вољу множини, а понекад људска заједница намеће усамљенику оквире веровања.

%

Саша Хаџи Танчић се у књизи *„Ивицом, најлепши пут“* (1990), враћа моделу прозе из „Јеврема“. У игри конвенцијама поетике, Хаџи Танчић је мењао константе приповедања, тако што је час једна, час друга била доминанта његовог писања у сталној промени. За писца није тајна да нужност живота закива пажњу чак и доброг посматрача на баналности.

(...) Писац се труди да овлада употребом новог језика који пада у зависност од оностраног као претња збиљи. Збиља је поништила своју ваљаност подлежавши коначно апсурду, да би из неког другог света јавила нада или паклено искушење у обраћању читаоцу, сачињеном од неколико језичких могућности у које се сажео сав људски говор. Иако у овој књизи има мало фантастичних прича, стварности буди упитаност над том стварношћу, као једина права реакција публике.

%

Саша Хаџи Танчић у књизи *„Звездама повезани“* (1990) прступа тумачењу историјских личности, о којима дознајемо из размишљања и казивања ликова три приповетке или тако што сам знаменити човек постане јунак приповедања – као што је случај са царем Константином, у првој приповетки под насловом „Повратак у Наис“. Шта је историјска личност – има ли нечег што је чини другачијом од обичних смртника?

Насловом књиге и прступом историјским величинама, чији живот је испреплетан са животима других смртника, Хаџи Танчић указује на повезаности свих бића, па и оних која се сматрају изабраним. Стварност каква је затечена, пре него што ће је славним делима изменити и утицати на установе да настане нешто ново, део је њиховог наслеђа. Константин не живи у некој сфери изнад времена, и он је део свога доба.

%

Саша Хаџи Танчић у кратком роману *„Галотирајући војник“* (1991) састављеном од симетрично распоређених поглавља, са две половине у којима се наслови понављају заједно са варираним основним ситуацијама, износи пред читаоце антиратни протест.

(...) У „Сеобама“ Милоша Црњанског читамо без улепшавања о војничком животу Срба у аустријском царству, што се може схватити као

евокација бесмисла страдања за туђ рачун али и ратног насиља уопште. Хаџи Танчић, с друге стране, не смешта радњу кратког романа ни у какво конкретно историјско дешавање, мада се толико догађаја нудило његовом избору. Као у сатири, он се служи једном само могућом стварношћу, на основу које читалац доноси закључке везане за одређена збивања која зна из искуства. У поглављу „Разрешитељ”, отац главног јунака погинуо је зато што су га оклеветала браћа потплаћена од политичких непријатеља, иако су били присталице старог режима, а јунаков отац његов противник.

%

Хаџи Танчић у роману „Свето место” (1993) даје објашњење историјског опстанка Срба током вековне владавине Турака над њима. Свето место је свако место са којег се човек обраћа Богу и упућује молитву за спас оном ко одлучује о нашим судбинама. Најчешће, такво место је простор цркве. Црква светог Николе у огромном временском распону, пошто је постала џамија кад год би се Турци наљутили, више пута је обнављана и враћана намени хришћанског храма. Писац без ублажавања описује зверства Турака над хришћанима као разлог за оружани отпор и одметање у хајдуке, чега је за све време турске власти било, мада је уверење да се српски народ одржао више зато што је бринуо о свом имену и вери, која је спречила да се историјско памћење изгуби, него зато што је имао велике војничке способности.

%

Хаџи Танчић у књизи кратких прича „Скидање оклопа” (1993) наставља да испитује однос фикције и стварности. Отац, сестра и мајка јављају се у више прича као стални чиниоци према којима се Хаџи Танчићеви ликови – приповедачи односе са наклоношћу или одбацујући њихов утицај, као већ сувишан и штетан, након напуштања породичног гнезда.

%

Хаџи Танчић у кратком роману „Црвенило” (1995), можда најуздранијој и најобјективнијој својој књизи по тону приповедања, излаже појединости успона и пада новинара Стевановића у доба појаве либерализма у Србији, посебно у Нишу, крајем шесдесетих и почетком седамдесетих година прошлог века. Сажета ауторова хроника не одаје никакав став приповедача према ликовима, а поготово не изриче експлицитне оцене њиховог деловања и смисла њихових напора. Стевановић после завршетка студије књижевности у Београду, одлучује да се врати у Ниш. Посао проналази у Нишким новинама, премда зна да се напуштајући престоницу удаљио од књижевног живота великог града, у којем је могао покушати да стекне место за себе и своје потајне књижевне амбиције.

(...) Нагли завршетак кратког романа (или самостално штампане новеле) оставља читаоца запитаног пред Стевановићевом судбином означеном сумњивим нагодбама са срећом и предодређеношћу; да ће јунака савест узнемиравати и убудуће, говори то што је његово основно осећање над

минулим збивањима стид, како и пише на самом почетку књиге: „Размишљајући о томе какав је, у ствари, биланс те његове одлуке, шта је заправо доживео и проживео, осетио је како црвени. Да, после свега што му се догодило, било га је стид; то је било просто срамота.”

%

Књигом „*Храм у коферу*” (1995) Саша Хаџи Танчић прави сажетак људске судбине трима врстама текстова: прозним цртицама – минијатурама, циклусом лирских песама и кратким причама. Лирика је присутна и у цртицама, блиским песмама у прози, да би се писац потом посветио чисто лирском у песничком циклусу „Лични став”. Особина лирике да у њој претеже субјективност, преноси се и у приповедачке делове књиге. Хаџи Танчић је у овој књизи близак хајдегеровској концепцији да смрт није у видокругу субјекта као неко опште сазнање о смртном исходу појединачних живота, јер човек учи да је смртан управо на примеру других и дознаје да и њега чека исто – смрт, као коначна извесност нарочито његовог живота; смрт се, зато, указује пре свега као суочавање са тим да ће се чињеница постојања преобратити у властито, лично непостојање – смрт предстоји свакој субјективности као њен нестанак, њена смрт. Отуда – лична смрт.

%

Збирком приповедака „*Небеска губернија*” (1997) Саша Хаџи Танчић за место радње својих проза бира Русију. (...) Небеска губернија, велика руска земља, наставља у интерпретацији Хаџи Танчића да одмерава природну дарвинистичку узрочност са кантовском слободом категоричног императива и дан данас, као што је то некада чинио велики Достојевски у сваком од наслова свог обимног књижевног опуса.

%

У роману „*Караван светог Влаха*” (2002), аутор, који се у више збирки приповедака исказао као мајстор кратке приче, искуства са овом малом приповедачком формом, уграђује у компоновање обимног романескног дела. Његову поетику, чије начело је применио стварајући овај роман, најсажетије бисмо обележили ако кажемо да је то поетика фрагмента. Способност писца да у прозној цртици – како се некад називала анегдотска прозна минијатура – опише околности и да добро запази карактеристике појединог лика, води Хаџи Танчића, сваком новом композиционом одредницом, која понекад има размере класичног поглавља, а некад је много мања него поглавље, одшкрине врата приповедања, тако да сазнајемо само део онога што би старински приповедачи нашироко исприповедали.

(...) Обрнутом перспективом, приповедач Саха Хаџи Танчић жели да види, не то како Дубровник изгледа из Србије, него како Србија, на путу дубровачких каравана, изгледа из Дубровника.

IV

ДУШАН СТОШИЋ О САШИ ХАЦИ ТАНЧИЋУ - (...) Читао сам Хаџи Танчићеве прве књиге и наслутио да је Бора Станковић добио наследника, а Југ, после толико деценија, право, такорећи великог писца. Читајући његове приповетке то сам већ осетио, али махнуо сам руком. Ма, није могуће!⁸¹¹

Наравно, други су писали о новом и оригиналном прозном писцу, међу њима и неки Лесковчани, па и обично шкрти у похвалама Николај Тимченко, књижевни критичар строгог суда и прелепог стила. Ја, дотад, нисам писао. Али, разлог је мало чудан. Притиснут похвалама критике и Андрићевом наградом коју је овај Лесковчанин добио (а са њим и цео Лесковац за вечита времена) код дугог чекања утврдио сам да је познато, признато и награђено прозно дело Саше Хаџи Танчића остало непрочитано. И нисам писао рекавши себи: „Е, ти ћеш сад ту да ми се прсиш!” А, све ме нешто копка и ево већ две – три године по новинама и часописима пишем о превиђеним димензијама и квалитетима ове поетске и метафорички интониране прозе. То сам чинио и пред лесковачком читалачком публиком, која га вероватно хвали и слави у страху да им потомство не каже: „Како га благовремено не видесте у правом светлу?”

Да је писац Нечисте крви добио наследника, о томе се, рекао сам већ, говорило и писало, али не пуним устима, него кроз стиснуте зубе. А Саша Хаџи Танчић је близак Бори по мотивима и стилу своје ране прозе, али и по таленту, по златном дару приповедања у садашњој фази. О томе – негде рекох – треба писати књиге. „Е – рече одјек – зар о писцу за живота писати књигу?” Кад сам већ подстакнут, да кажем: „Ја сам стар и не могу да чекам да овај писац умре па тад да пишем књигу”. „А зашто мораш да пишеш ту књигу?”

Можда зато што знам за тешкоће поетизације, то јест стварања новог бића речи из материјала који пружају менталитет Југа, оно универзално његових људи и језик којим се говори околу оног митског бића које зовемо Морава, кад не кажемо Морава. А способност како савладати ове тешкоће наш писац је наследио од родитеља, с таквом способношћу се он родио. Потичући из старих грађанских породица имао је он, вероватно, и дар за стицање материјалног богатства, али се определио за стварање духовног богатства. А шта је чинио да свој дар и однегује показују – не говорим о његовој личној карти – текстови које је као главни и одговорни уредник нишког часописа за књижевност, уметност и културу Градина, као и главни уредник у истоименом издачком предузећу, за деценију и по прочитао и одабрао. Да кажем и то да је аутор романа „Свето место” и збирке приповедака „Звездама повезани”, „Јеврем, сав у смрти” и „Ивицом, најлепши пут”, један од најобразованијих интелектуалаца на

⁸¹¹ Душан Стошић, Тражење излаза, Лесковчанин, бр. 6, 1998, стр. 9

југу Србије што се може утврдити ако се прочитају његови дискурзивни текстови, неки од њих објављени у књизи студија „Паралелни светови”. Да ли сам заборавио да у овом контексту поменем часопис „Освит” и лист „Лесковчанин”, две лепе серије уређивачке делатности. Заборављају то неки други, не ја. Заиста се чудим и дивим Хаџи Танчићевој стваралачкој и радној енергији која се у свему поменутом осмислила.

А шта је – код бољег читања Танчићевих текстова – остало непрочитано? Наравно да се одмах мора рећи оно најбинније: промакла је критици православно-теолошки оријентисана креативна имагинација целокупног дела. То јест, не да је она споља ушла у слике, метафоре и структуре, у ликове, већ да је тако поетизовала језик овог односа према свету, душу, Богу, па је објављен нови свет бића и појава, ново јеванђеље на раскрсници модерног и постмодерног доживљаја изгубљености човека. Промакло је критици стварање најразноврснијих светских бића благо замаскираних хронотопским одредбама карактеристичним за два града на југу Србије и сличним одредбама под небом Русије (у најновијој књизи „Небеска губернија”). Критици је промакло присуство посмодерне челусти која прети да заувек прогута могућу хармонију поетских слика и естетско јединство уметничког производа, уметничког бића. Целокупно дело Саше Хаџи Танчића драматизује конфликт апсурда и наде „пута” и „нигдине”, што се најбоље уочава ако се упореде богојажљива приповетка „Црква на четири стране” и приповетка „Храм у коферу”. Чињеница да је име целој збирци дала посмодернистичка прича говори о томе да је неко придодео неки каменчић на терације и пореметио равнотежу о којој је писац енигматичке поетске прозе „Силазак у време” увек водио рачуна. Промакла је критици и двоструко спрегнута метафора о којој ће морати ипак да проговори. Кад неки од јунака пије млеко из оклопа корњаче, а у некој следећој причи корњача постаје нови симбол цркве (све то искључиво у песничкој структури текста, не као ванестетска компонента), онда основ за градњу метафоре зове критику да формира и образложи суд о поетици ове прозе. То ће се, по мом назирању, показати место које заузима Саша Хаџи Танчић у савременој српској књижевности.

Можда је ово што ћу рећи најважније – нико није видео прави смисао кентаур-мотива у „Галопирајућем војнику”. За то је, делимично, крив аутор, јер је херметички стилизованим текстом наметнуо превелик терет читаоцу. Али, зар критика није ту да баш у оваквим случајевима показује пут читаоцу, да му отвара очи да би видео и дубинска значења? Ова по структури најсложенија Хаџи Танчићева књига има необично својство којим он резимира своје поетско-стилистичко умеће, ону компоненту која износи на видело намеру аутора да стваралачки процес подвргне контроли до највеће могуће мере.

За тврдње које исказујем посебан значај има онај поступак којим се хронотоп (рецимо Лесковац и околина) претвара у функционални поетски свет Хаџи Танчићеве прозе. То, по мом мишљењу, нема неку везу са тзв.

стварносном прозом. Има неколико линија поетизације хронотопских одредаба. Ове одредбе се користе као материјал за индивидуализацију ликова, нарочито женских ликова у приповеткама. Те одредбе не ретко играју важну улогу код обликовања колективних портрета и донекле су и додатак да се локалном читаоцу мало угоди. Али, и то је мотивисано у складу са контекстом или – кад је укомпоновано у контекст продужује се у поруку универзалнијег смисла. Најважније хронотопске одредбе јесу у чињеници да се на њих гледа „изнутра” или са „онога света” чиме оне добијају посебну ауру и благи сјај пун очаравајућег тајанства.

Од не малог значаја за ову прозу је поигравање са архитиповима. Архитипови се налазе у дубини структуре и нису видљиви. Оригинално обличовања затире скоро свако сећање на архитипско порекло теме али и ликова. Зато је веома захвално трагање за архитиповима у основи, мада то – иако има вредност правога открића – може да остави утисак трагања за нечим естремним и ванкњижевним.

Овај делимично поглед на прозу Саше Хаџи Танчића употпуњава плодотворност противречја у равни универзалних исказа који проистичу из поетских контекста. Ова проза осцилира између два стуба: то се види у наслову првог циклуса поетске прозе „Силазак у време”, „Пут – а ми нигде”. Пут Нигдина – две главне линије приповедања Саше Хаџи Танчића, и у том простору тражи се излаз. Симптоматично је да се наш писац изразио тако необично у поменутом наслову циклуса књиге. Обично је наше време одређено, на овај или онај начин, исказом: Ми – а пут нигде”. Још се притом мисли да пута никад више неће бити и не може се рећи да је лако полемисати са оваквим ставом. Али, то је већ филозофија, а пред нама је један поетски свет, контекст који потврђује наведен исказ о Путу Нигдини. А за писца нема веће похвале него када се каже да контекст његовог дела потврђује универзалне исказе у делу, или – што је други израз за исту тврдњу – кад се каже да универзални искази покривају цео контекст.

У Лесковцу, граду за који је наш писац везан дубоким емоцијама и коме се заиста обилно одужује, објављена је само књига песама „Пејзаж с душом”. Ваљда Лесковчани неће дозволити да одабрана дела овог писца објави неко други, у Нишу или Београду. Они који тако мисле имају и моју подршку, јер поетска и метафоричка проза широког одјека не настаје овде свакога дана или године.⁸¹²

⁸¹² Напомена: О делу Саше Хаџи Танчића писали су многи познати критичари: академици Миодраг Павловић и Мирослав Пантић, Светлана Велмар Јанковић, Марко Неђић, Чедомир Мирковић, Драшко Речеп, Радивоје Микић, Бојан Јовановић, Николај Тимченко, Милисав Савић и други. (Видети Лексикон писаца лесковачког краја, Лесковац 2003, стр. 134-138).

V

НАЈЛЕПШЕ ПРИЧЕ САШЕ ХАЦИ ТАНЧИЋА - Посао приређивача антологије је, најблаже речено, незахвална делатност. Антологичар се налази у *“тамном вилајету”* из којег шта год да одабере *„кајаће се“*, јер ће се увек наћи неки пажљиви читалац који ће му с правом указати на неминовне пропусте. С тим у вези разумемо Мирољуба Јоковића који је имао тежак задатак да из богатог опуса Саше Хаџи Танчића изнесе на светлост дана ваљан избор најлепших прича.⁸¹³

На основу ранијих промишљања стваралаштва Саше Хаџи Танчића (Књижевни лист, бр. 99, стр. 21), можемо рећи да се у његовом приповедању уочавају четири поетска круга: 1) реалистичне приче; 2) приповетке инспирисане историјским личностима; 3) приче засноване на митологији; и 4) симболистичке кратке приче. Осим реалистичне приче, све три подврсте уочавамо међу 12 прича у овој антологији.

Од десетак збирки прича Хаџи Танчића, једино је *Звездама повезани* („Андрићева награда“ за 1991.г.) комплетно ушла у овај избор. Ове три приповетке из прошлости Ниша и данас после две деценије од објављивања не губе стари сјај, напротив, добијају на значају као *Повратак у Хаис*.

(...) Приповетка о сусрету Стефана Немање и Фридриха Барбаросе израста на традицији магијског реализма 20. века и српских средњовековних хагиографија. На први поглед ове традиције немају додирних тачака, али у овом делу оне постају органска целина.

Епилог приче написан је у духу „плетенија словес“ и исихазма монаха Доментијана, писца *Житија Светом Сави*. Тиме Хаџи Танчић враћа у савремену српску књижевност средњовековну радост умирања, по којој богољубив човек види смрт као сједињење с Богом, а не као ништавило. *Кула од лобања* приповеда о подвигу Стевана Синђелића, али не у стилу класичне историјске приче већ из перспективе свевремености.

Свевременост је код Хаџи Танчића призма кроз коју се преламају прошлост, садашњост и будућност. Наиме, време се доживљава као чисто субјективна категорија, тј. у свести доктора Констатиновића оживљава Стеван Синђелић путем размишљања, снова, визија... У овој причи аутор сврсисходно користи технику тока свести указујући да славни преци у сећању живе вечно.

Приповетке из савременог живота засноване на древним митовима нарочито су биле заступљене у последњој збирци *Лени гробови*. Од тих прича својим естетским квалитетима се издваја прича *Прастари*, која на

⁸¹³ У најновијем броју „Књижевног листа“ објављен је приказ Саше З. Станковића, професора књижевности из Власотинца, „Најлепше приче Саше Хаџи Танчића“ (Рашка школа/Танеси, Београд 2012).

примеру фигуре келтске мачке показује како су древне митлогије присутне у животу свременог човека, а да он тога није ни свестан. *Царичин град* осавременује народно предање о несрећној љубави царева кћери и свињара.

Освајање полазну основу има у предању о жртвовању мајке за изградњу Скадара на Бојани. Скулптура богиње Дијане је тачка ослоња за фабулу приче *Лик за којим трагам као за ликом света*. Као што се да приметити Саша Хаџи Танчић, користи митологије разних народа да би испричао како вредности древних народа увек нађу пут до савременог човека. Дакле, садашњост је само тачка преламања прошлости и будућности.

Симболистичке кратке приче су оно по чему је Саша Хаџи Танчић препознатљив. Не постоји српска антологија кратке приче у којој нећемо наћи овог аутора. И баш овај вид прозе готово да није заступљен у књизи *Најлепше приче Саше Хаџи Танчића*. То је највећа замерка приређивачу антологије Мирољубу Јоковићу, ако занемаримо недостатак библиографије писца. А овакву поетску прозу наћи ћемо у збиркама *Силазак у време*, *Храм у коферу или Кафкин син*. Примера ради, кратке приче *Кртица*, *Звери* и *Палидрвце* су по свим критеријумима антологијске. Најближа овом типу прозе у овој књизи је прича *Дугме*, где се симболика круга испољава у безброј варијаната: дугме, точак, обнављање, срећа, сунце, судбина, живот, духовно прожимање времена...

Иначе, круг је централни појам за разумевање поетике Саше Хаџи Танчића. Ова поетска карактеристика га делимично приближава источњачкој филозофији и феномену реинкарнације. Појаве, личности и вредности непрестано се понављају у времену на исти или сличан начин. У једној од прича аутор каже да је улога уметника да ``кружи супротно од казаљке на сату``, тј. служи циркулисању древних вредности за генерације које долазе.

Позната је ствар да су најлепша прозна остварења лирски обојена. Са овим је свакако упознат Саша Хаџи Танчић, па је често његов прозни исказ препун особеног лирског колорита. И када се контемплативно приповедање удружи са лириком, добијамо бисере поетске прозе. Еклектицизам је још једна особеност прозе овог књижевника, који користи најбоље цвеве прозне традиције од антике до данас. То нам указује да је богато читалачко, стваралачко и животно искуство преточено у литературу.

Надајмо се да ће Хаџи Танчић још дуго „силазити у време“ и износити на видело нова остварења, на радост упућених читалаца. Антологија је најлепши плод интерактивног односа између читаоца и дела. За Сашу Хаџи Танчића време антологија тек долази.

VI

КАФКИН СИН САШЕ ХАЦИ ТАНЧИЋА - Осврт на нову књигу Саше Хаџи Танчића *Кафкин син* (Рад, Београд, 2008) захтева бар летиимичан поглед на раније кратке приче овог аутора.⁸¹⁴

Приповетке Саше Хаџи Танчића могу се поделити у три подврсте кратких проза. Приче писане у духу стварносне прозе, која је била један од магистралних токова српске књижевности током последње трећине XX века. Код Хаџи Танчића присутне су све битније одлике прозе овог типа: исповедни тон, казивање у првом лицу јунака са друштвене маргине, редуковани описи, реалистичко приказивање (при)градског миљеа... Што се тиче овог поетичког тока, Иван Ивановић и Саша Хаџи Танчић су свакако најозбиљнији аутори не само Лесковца него и југа Србије уопште. Типичан пример овакве прозе је приповетка *Ивицом, најлепши пут*.

Приче из збирке *Звездама повезани* биле би посебна прозна подврста. Аутор полази од значајних историјских личности, те их преко сна повезује са својим савременицима. На тај начин он ствара један безвременни простор, где су прошлост и садашњост само тачке ослонца за чињеницу да је људска судбина непроменљива. Цара Константина, Стефана Немању и Стевана Синђелића не повезује Ниш само као географска одредница, већ тај простор носи са собом живот као вечну борбу са разним завојевачима. Стиче се утисак да време ништа не мења, односно да оно само потврђује чињеницу како на овом простору живети, увек, значи и ратовати. То преплитање мита и историје, фантастике и реалности, гради слику света као код писца магијског реализма. Овде је основна функција фантастике да открије вечне проблеме човекове егзистенције.

Трећу подврсту у приповедном корпусу Саше Хаџи Танчића чине симболистичке приче. Ако се упореде приче из периода стварносне прозе са овим причама, видеће се да је писац прешао дуг пут од конкретног до апстрактног. У њима нема неког одређеног хронотопа, тј. није више ни прошлост ни садашњост југа Србије. Реално и фантастично су једна целина, а граница међу њима је неприметна. Ако је јунак ових прича човек, он је безимен, а и када су јунаци животиње, ове прозне творевине нису басне. Све ове недоречености, или боље речено, намерне недоречености, чине да ове приче жанровски припадају симболистичкој прози. Типични примери овакве прозе су: *Кртица*, *Љубав*, *Савришен облик*, *Освета* и сл.

И највећи број кратких прича (како их је сам аутор назвао) из књиге *Кафкин син* припада овој подврсти прозе, ово се пре свега односи на корпус прича под насловом *Корњачина љубавна игра са пужем*. Пошто је и у њима хронотоп крајње апстрахован, нарација лирски обојена, реченице језгровите и описи минималистички - све то указује да уз ове кратке приче

⁸¹⁴ Саша З. Станковић, Приче из безвремене шуме симбола, Кораци, свеска 11-12, 2009.

може стајати и одредница песме у прози. У српској књижевности жанровски су им најсродније *Плаве легенде* Јована Дучића.

(...) У књизи *Кафкин син* има прича које се можда најбоље читају из позиције данашњице. Једна од њих је *Радно место*, која приказује сегмент из савременог градског живота.

(...) *Корњачина љубавна игра са пужем* може бити парадигма модерног односа жене и мушкарца, тј. симболично приказана доминантна улога жене у савременим љубавним везама. Прича *Посао* може се тумачити као потврда за тезу да је дечија вера у Деда Мраза корисна за нормално одрастање деце. Међутим, данас када се у муслиманском делу Босне забрањује Деда Мраз, антиглобалистима ова прича је доказ да се уз помоћ Холивуда деца од малена васпитавају у духу глобализма: *Деда Мраз доносио ми је радосну вест да припадам деци света*. Још доста прича занимљиво је тумачити са позиције садашњости, али некако се издваја прича *Губљење времена*, пре свега, због употребе фантастике за осветљавање апсурдности у животу савременог човека. Наиме, главни јунак је већ пет година сахрањен и стално размишља о губљењу времена. Наравно да је он само метафора за људе који живе у страху од губитка времена, а никад и не помисле да на тај начин губе живот.

(...) Завршни циклус прича окупљен је под насловом *Случај с класиком*. На почетку књиге приказано је детињство, у којем доминира фигура биолошког оца, на крају су приказани духовни учитељи Саше Хаџи Танчића, у чијем центру, као духовни отац аутора, доминира Франц Кафка. Приче су написане на постмодернистички начин, тачније на начин њиховог праоца Борхеса. На основу њих може се закључити чија искуства синтетизује Хаџи Танчић у свом делу. Опште је познато да уметности писања, претходи уметност читања. Право на постмодернистички поглед на књижевност остварио је још Данило Киш (бар што се тиче наше књижевности). То свакако није мана ни ове књиге.

%

Постоји више разлога зашто збирка носи наслов *Кафкин син*. Неколицина прича блиско је Кафкином доживљају живота. На првом месту је *Истрага*, које као да је Кафкин *Процес* сажет у пар реченица. Код оба писца постоји филозофско предочавање људске егзистенције и откривање фантастичног у свакодневици. Чини се да оба виде живот појединца као сталну несигурност. Човека прати та несигурност због мноштва људских ограничења и не може се ње ослободити, може само тумачити ту шуму симбола, али ни то му није дато коначно да појми. Баш Кафкин цртеж на корицама књиге сугерише ту људску ограниченост. Човаков искорак је тежња да се некуд крене, али он остаје окружен капијом иако је она отворена.⁸¹⁵

⁸¹⁵ О причама „Кафкин син“ Саше Хаџи Танчића опирно је писао и Дејан Ђорђевић, професор, песник и књижевни критичар (видети поглавље о њему).

ЖЕЉКО ХУБАЧ

I

Жељко Хубач рођен је у Тузли, 1967. године, а одрастао у Зеници и Лесковцу. Као инжењер електротехнике и апсолвент београдског Природно-математичког факултета, уписао је Факултет драмских уметности у Београду, где је дипломирао 1996. на одсеку Драматургија.

Његови драмски комади су до сада 33 пута премијерно изведени у професионалним позориштима у Србији (Београд, Нови Сад, Ниш, Лесковац, Шабац, Ужице, Крушевац, Зрењанин, Кикинда, Косовско Митровица и Врање), у Бугарској (Пловдив, Видин и Крџали), Хрватској (Загреб), Босни и Херцеговини (Зеница) и репризирани више од 1000 пута.

Представе рађене по његовим драмама биле су у селекцији 38 домаћих и иностраних позоришних фестивала (Стеријино позорје у Новом Саду, Фестивал „Нова драма“ у Санкт Петербургу – програм младих европских аутора, Фестивал БиХ драме у Зеници, Фестивал луткарских казалишта у Риједи, Дани комедије у Јагодини, ЈоакимФест у Крагујевцу, Фестивал позоришта/казалишта БиХ Брчко, Фестивал професионалних позоришта Војводине, Фестивал професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић“, Међународни позоришни фестивал за дјецу у Котору, Међународни луткарски фестивал "Златна искра" у Крагујевцу, Фестивал позоришта за децу „Позориште звездариште“, Фестивал позоришних представа за децу „Фестић“, Сусрети луткарских позоришта Србије, Фестивал малих форми, Фестивал праизведби, Нушићеви дани и др) и освојиле су више од 40 награда. Представе рађене по његовим адаптацијама такође су учествовале и освајале награде на значајним фестивалима, међу којима су Град-театар Будва, Сплитско лето, Фестивал камерног театра „Ристо Шишков“ у Струмици и Фестивал црногорског театра.

За драмске текстове Жељко Хубач је награђиван 10 пута у земљи и иностранству (Награда за најбољи драмски текст на Фестивалу професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић“ 1994, Награда „Бранислав Нушић“ Удружења драмских писаца Србије 1996. и 1998, Награда за најбољи текст на Фестивалу луткарских позоришта Србије 2002, Награда за најбољи комедиографски текст на Данима комедије 2004, Награда за најбољи савремени драмски текст на Сусретима позоришта/казалишта БиХ 2010 и др.) Добитник је Награде Народног позоришта у Београду за уметнички и радни допринос 2010. године. Дrame су му превођене на енглески, немачки, руски, бугарски и пољски језик.

У издању КИЗ Алтере и Шабачког позоришта објавио је књигу драма "Бизарно" 2012. године. Као драматург је радио у значајним театрима у Србији и региону. Професионално се бави и позоришном режијом.

Аутор је већег броја реализованих телевизијских емисија, два играна серијала и једне ТВ драме. Писао је позоришну критику за дневни лист „Данас“. Објављивао је театролошке есеје у домаћим и иностраним часописима. Члан је српских секција ИАТЦ-а (Међународног удружења позоришних критичара и театролога) и ИТИ-а (Међународног театарског института). Дугогодишњи је новинар и колумниста, оснивач је и главни уредник „Позоришних новина“ Члан је НУНС-а. Био је уредник издања Музеја позоришне уметности Србије и позоришног часописа „Театрон“, главни уредник Издавачке делатности Народног позоришта у Београду и драматург Српског народног позоришта у Новом Саду. Тренутно је драматург Народног позоришта у Београду.

Изведени драмски текстови: Ближи небу (игран и као Осамдесетдевета), Ближи ватри, Ближи земљи, Копље (по мотивима романа Доротеј Добрила Ненадића), 'Ајдуци су опет међу нама (игран као Кланац и Било једном на Балкану), Отмица и вазнесење Јулијане К. (игран и као Комшије су криве и као Ратко и Јулијана), Косовска... и драма Бизарно.

Драме за децу: Мала сирена, Лепотица и звер, Царево ново одело у земљи чуда, Чаробна свирала вилењака Милана, Успавана лепотица, Размажени принц (игран као Зачарано краљевство и Принц неваљалац).

Неизведени драмски текстови: Берлински зид, Судија (драматизација истоименог романа Вука Драшковића) и Војвођанска елегија (драматизација романа Ђорђа Балашевића Три послератна друга).⁸¹⁶

%

Театролози, драматурзи и позоришни критичари, који прате списатељски рад Жељка Хубача недвосмислени су у тврдњи да се након овог трећег драмског дела „Ближи земљи“ о Хубачу може говорити као о зрелом писцу.

Према Хипократовој теорији четири елемента: небо, ватра, земља и вода су четири квалитета. Аристотел разрађује тезу и каже да приликом поремећаја равнотеже између њих настаје хармонија. Усуд наших простора, дакле простора на којима живимо, је да смо све ближи и ближи хармонији. А то значи да нисмо у хармонији, већ у хаосу. Тај хаос проистиче из менталитета људи и последица је овог поднебља, пре свега. У мојим драмама управо пишем о менталитету, жанровски су то мелодраме, пре свега због тога што нам менталитет носи емотиван набој који нам често дође главе.

Отуда размишљања о тетралогији: небо, ватра, земља, једног лепог дана очекују да напишем и драму о води, односно ближи води. Да не би било претенциозно ово ме је помињање тетралогије навело да кажем да ћу

⁸¹⁶ Подаци преузети са сајта Народног позоришта у Београду. О Хубачу видети опширније Помак, бр. 2, јануар – март 1997, стр. 9. *Напомена:* Верица Баторевић-Божовић у својој књизи Живот пише приче, Лесковац, Удружење писаца, стр. 198. објавила разговор са Жељком Хубачем који се први први појавио у Нашој речи 14. фебруара 1997. године

написати четири драме, али волео бих да једнога дана све четири видим у континуитету извођења из вечери у вече. Прва драма, „Ближи небу” ми је најдража. Писана је 1987. године, одмах стављена на репертоар Народног позоришта у Лесковцу и ево (...) још траје... Од еминентних драмских писаца добио сам веома позитивне оцене о том мом првом драмском делу. Можда је награђена драма наградом „Бранислав Нушић” моје до сада најзрелије дело, али је мени „Ближи небу” ипак најдражи текст.

У драми Ближи земљи бавим се проблематиком за коју још увек нема временске дистанце, али сам успео да направим театарску дистанцу без памфлета. Заправо, у драми су испричане две приче. Прва је везана за 1886. годину, након завршеног српско-бугарског рата. Војни инвалид долази у родни крај и доживљава несрећну љубав. Остао је без руке, храмље на једну ногу и добија надимак Њопа. Друга прича се догодила након сто година, тачније из једног изгубљеног рата 1995. године враћа се болестан војник и доживљава несрећну љубав.

Он је такође инвалид, болује од ЕИДС, болест је зарадио у рату и нема надимак. За стотину година колико раздваја ова два јунака промениле су се само две ствари: природа болести и моралне норме.

(...) Награде ми много значе. Мада ми много значи оно што чујем од драмског писца Синише Ковачевића, сценаристе Гордана Михаића, театролога и позоришног критичара Владимира Стаменковића, драматурга Дубравке Кнежевић, позоришног критичара и селектора Стеријиног позорја у две протекле године Александра Милосављевића. Значајна ми је била свих ових година и морална и стручна подршка Саше Стевановића и сценографа Срђана Цакића, мојих родитеља Вилија и Живке Хубач и, наравно, људи из „Наше речи” и лесковачког Народног позоришта. Зато Лесковац увек може да рачуна на мене.⁸¹⁷

II

БЛИЖИ НЕБУ - Први драмски текст Жељка Хубача бави се материјом која је позната у позоришној и филмској драматургији скоро као поджанр: догађаји и смисао тих догађаја који се одвијају у лудници представљају само део ширег круга представа и филмова који, свако на сопствени начин, третирају проблем микроцелине – света са посебним и специфичним системом вредности...

Имам утисак да се Жељко бавио, кроз овај текст, највише проблемом насиља и препуштености себи у једном таквом свету какав је свет шизофрених људи. Да ли можемо да разумемо насиље и да га рационално објаснимо? Да ли је насиље одсуство разума? Да ли је могуће побећи од насиља, психичког, физичког, моралног, социјалног? И да ли је бег од насиља бег од разума, у ствари? Сасвим је сигурно да је тежина тих питања превелика да може пуном снагом да се навали на нечији први

⁸¹⁷ Верица Баторевић-Божовић, Живот пише приче, Лесковац, Удружење писаца, стр. 198. *Напомена:* Разговор са Жељком Хубачем објављен је први пут у *Нашој речи* 14. фебруара 1997. године.

текст и нечију прву режију али то су, без обзира на успех реализације, питања од којег се кренуло. А то су и питања овог човека и овог времена и простора, више него ичег другог. Насиље је на тај начин ушло у свет ових људи и овог простора да је почело, малтене, рационално да се објашњава и правда. Зато је највећи вршитељ насиља у овом тексту једини човек који је ван лудачке собе – болничар Маша. А ако је насиље са обе стране разума, и са ове светле и са оне тамне, куда онда може да се побегне?⁸¹⁸

III

ПОСЛЕ ШЕСТ ГОДИНА, *Београд, 15. јун 1995.* - Мој професор Јован Христић рече једном на предавању, прошле године, да се драма пише тек онда кад се има добар крај. И заиста, 1989. године, имао сам у брду папира „само” један добар крај, једно чудно искуство и жељу да са радног стола склоним уџбеник ЕТФ-а у коме су умне главе писале о ортогоналним полиномима и теорији вероватноће. И убрзо потом настала је прва верзија драме „Ближи небу”. Показало се да је то тек почетак.⁸¹⁹

Пет година овај текст таворио је на оквирном репертоару једног позоришта (Зајечар) и скупљао прашину у многобројним фиокама. Онда сам, негде пред крај зиме 1994. године (вања се тада отапају снег и сличне предрасуде) упознао Давида Путника. Студент, баш као и ја, обојица млади, неискусни и дрчни. Разговарали смо читаво поподне, куцао сам читаву ноћ а све то разумела је већина људи из једног малог и храброг позоришта – лесковачког. Већ у априлу чуо сам глумце како на читајућој проби изговарају речи које сам написао. Са те читајуће пробе сећам се речи Мирјане Љубић. Казала их је Драгану Мићаловићу, пошто су прочитали пету слику: „Мацо (тако сви у позоришту зову Мићаловића) коју љубавну сцену имамо!” То је било довољно да поверујете у једну представу. Тог, 5. маја, пред премијеру, био сам нервозан. Сала је била пуна. Представа је почела и људи су кренули да – реагују! Све што се касније десило представи, од награда преко фестивала и гостовања, ништа је у поређењу са 300 гледалаца који аплаудирају и плачу – управо после те пете слике. Тешко је објаснити тим људима колико дају. Још теже објаснити сарадницима колико среће уносе у једног човека, посебно ако је

⁸¹⁸ Давид Путник, реч редитеља, Ближи небу Жељка Хубача, Народно позориште Лесковац, Лесковац 1994, стр. 61. Премијера представе изведена је 5. маја 1994. године у Народном позоришту у Лесковцу (сезона 49). У афишу за представу биле су кратке белешке и о аутору и редитељу: Жељко Хубач, рођен је 19. јула 1967. године у Тузли. Основну школу и гимназију завршио је у Лесковцу, Вишу електротехничку школу у Београду. Студент је београдског Факултета драмских уметности на смеру драматургија. Аутор је, поред драме Ближи небу, и комедије „Ајдуци су опет међу нама” и драматизације романа Вука Драшковића „Судија”. О редитељу Путнику је записано: Путник је рођен 4. априла 1972. године у Београду. Основну и средњу бродарску школу завршио је у Београду. Студент је београдског Факултета драмских уметности на смеру позоришна режија у класи професора Љубомира Драшкића. Издавач драме Ближи небу било је Народно позориште, директор Драган Радовић, познати лесковчаки песник.

⁸¹⁹ Жељко Хубач, После шест година, Освиг, бр. 13/14, 1996, стр. 126-127. *Напомена:* Приложено преносимо у целини.

тај човек тежак за сарадњу, да не кажем досадан. То је, ваљда, једини могући начин да без икакве резерве заволите посао којим се бавите.

Данас, после шест година, текст живи на неколико сцена, кажу ми да ће заживети на још неким. Данас, после шест година, хоћу да га, помоћу већ остарелих достигнућа оне исте електронике која ми је повећала површину чела, наравно на уштрб косе, пренесу у многе домове. Данас, после шест година, ја завршавам своју четврту драму и знам да је „оно” још увек на оквирном репертоару једног позоришта у срцу Тимочке крајине. А дотакну ме те мајске сузе после пете слике. Шта ћете „сваки пут има своју логику”?⁸²⁰

IV

БЛИЖИ НЕБУ - Хубачева драма, намерно или захваљујући простоти и експлицитности времена у коме живимо, има врло јасно, реалистичко утемељење. Имена ликова, цигарета, градова и села, свима су нам добро позната. И сама болница није, рекло би се, никаква апстракција – зове се именом и презименом Доња Топаоница, општина Ниш.

Од самог почетка бива јасно да проблем драме, упркос њеном метафоричном наслову, нису никакве метафизичке апстракције, општа места и параболе о души, смрти, репресији и (не)слободи. Њен проблем носе живи људи, људи од меса и костију, са својим сваковрсним, врло људским, и врло реалним судбинама.

Ти живи људи, опет, као група, представљају својеврстан попречни пресек друштвене структуре – један здравствени радник, један професионални војник, један омладинац и један шибицер.

Питање на које аутор покушава да нађе одговор у својој драми је шта то једног угледног лекара претвара у агресивца, доброћудног учу у алкохоличара, војничину у задушну бабу, припадника генерације на којој свет остаје у психотичара, а професионалног лажова натера да лане истину.⁸²¹

Жена – каже Хубач и не оставља нам ни тренутка за недоумицу. Сваки од његових јунака понаособ, укључујући ту и начелника болнице и техничко особље, није у стању да разреши свој однос са женом. Када, због простора и конструкције приче, аутор не може детаљније да се позабави „историјом болести” појединих јунака, он нам бар оставља натукнице.

Проблем најмлађег „пацијента”, на пример, почиње управо са првим довођењем девојке у кућу, а из тих неколико реплика сина главног јунака, који се јавља само као сновиђење, сасвим се јасно разабире да и он не може да изађе на крај са женом, овог пута мајком.

⁸²⁰ На премијери у лесковачком Народном позоришту, 5. маја 1994. године, улоге су подељене овако: Чортаровић – Благоје Ивановић, Драгутин – Драган Димитријевић, Трајче – Драган Мићаловић, Прокић – Предраг Газибара Смиљковић, Бојан – Ђорђе Томић, Авдика – Мирјана Љубић, Маша – Зоран Станишић и Дара – Гордана Петковић.

⁸²¹ Дубравка Кнежевић, All you need is love, Ближи небу, Лесковац 1994, стр. 55-56.

Код млађе генерације је евидентно, а неко склонији психоанализи би вероватно могао да нађе довољно елемената за сигурну дијагнозу, да су сви остали мушки ликови само варијације на тему балканског епидалца.

Хубачеве жене, ипак, иако се све уротило против њих, нису само курве, оштроконце и бабескере. Оне су, пре свега, искушење „моћним” мушкарцима вичних скалпелу, перу, власти, батинама или ваћарењу – свеједно. Зато се и жена главног јунака, не случајно, као и код његовог много старијег и сигурно најславнијег немачког колеге, зове Маргарета.

(...) Речи љубав и волети забрањене су речи мушких „пацијената”, оне су у њиховим главама на крају, овако или онако, трансформишу у поседовати. „Син се чува, татко се поштује, а жена се жени”, мушка је мудрост, коју искрено, управо као изјаву љубави, изговара неухватљиви Цига Трајче. Парадокс је реалности, а квалитет драме да љубав и непатворену емоцију налазимо управо у његовој причи, ту где су односи елементарни, огољени до примитивног.

Оно на шта Хубач не жели да одговори, него испушта свог читаоца и гледаоца у празан простор да се сналази како зна и уме, су последице тог архетипског, у овом случају балканског, неразрешеног мушко-женског односа – насиље, безумље, агресија, суицид, деградација, деструкција, негативна енергија, мрак и хаос, једном речи лудница.

V

БЛИЖИ ВАТРИ - СМРТ У 26 СЛИКА - Радња драме Жељка Хубача одвија се муњевитом брзином. Комплетне судбине осморо људи – драматичне, тешке и страшне, какво је било и само време у којем су морале да буду остварене, протутњаће кроз само двадесет и шест сценских слика, догодиће се на напуних педесет куцаних страница. Од осморо главних актера завесу на крају комада неће дочекати половина. Притом, нико од њих не умире природном смрћу, а ни за преостало четворо неће моћи да се каже да их у животу чека срећа. Као у античкој трагедији, и код Хубача ланац што повезује судбину људи са гресима њихових предака остаје нераскидив. Но, чини се да овог писца тој науци нису подучили Есхил и Софокле. Пре ће бити да је у питању заједничко искуство свих који настанују просторе где се, као и у драми „Ближи ватри”, живот, па и целокупна историја, одвијају уистину суманутом брзином. У том контексту застрашујуће звуче речи старог Сотира: „Цео живот вас животу учим, ама нешто да сам вас научио.” При одређеним брзинама којима се троши живот, преношење искуства нема више никаквог смисла.⁸²²

Јер, гледано из перспективе реалног времена, радња ове драме се дешава у интервалу између априла 1941. и лета 1945. године. Током те четири ратне, окупаторске године, ситуација коју је од самог почетка, и пре но што смо у драму уведени, било тешко дефинисати, неколико пута ће се

⁸²² Александар Милосављевић, Смрт у 26 слика, белешка о драми Ближи ватри, Народно позориште Лесковац, 1995, стр. 45-46.

променити, да би у свакој фази рedefинисана, у основи компликована животна прича сваког лица, постала још сложенија. А Хубачеви јунаци, у својој личној потреби, да буду срећни, да се, по моделу света, којем припадају, у потпуности остваре, само следе унапред зацртане стазе своје судбине. Два јалова брата прижељкују потомство, њихов отац, удовац, се нада унучету, а његова снаха, не сасвим сигурна да ли је погрешила што је, још девојком, једног од браће заменила оним другим, напoкон би да постане мајка, али и да са себе скине тешко бреме сумње да је нероткиња. Специфичност „нашке” приче није у овој почетној ситуацији већ у рату који следи, јер када крене велика војна преко земље Србије све почиње намах да се мења. Како то већ бива, један брат бира комунисте, други четнике. Све што је годинама чучало у људима нагло избија на површину и сви би нешто да изаберу, да се за нешто одреде, да заузму неку страну. Као да није глава у питању. Или као да је она најјефтинији улог. И жена бира. Наравно, погрешно. Уосталом, као и сви остали. Но њен избор, за разлику од оног који чине мушкарци, може уместо смрти да донесе живот. Показаће се, међутим, да је код нас и то привид.

Наиме, на крају, кад Василије унук и Андреј, којима је усуд доделио да не буду синови својих законитих очева, почну међу собом да разговарају о смрти, у тим малишанима који слуте више но што знају, препознаћемо заправо једног другог дечака и једну сличну жудњу за смрћу.

(...) У његовој драми нема монолога. Напротив, овде једну за другом сустижу реплике, јер ће се драматне персоне у комаду, као петлови у арени, међусобно чекати и чаркати речима, да би се на концу кратких реченица, оштрим попут бритве, међусобно искасапили. Осуђени на сурово време, мрачно и опасно као мутан бунар, како ће то рећи један од актера драме, јунаци комада „Ближи ватри” као да немају кад много и друго да говоре. Но, Хубач, између осталог, зна и тајну која произилази из менталитета људи о којима пише. Или је то можда природа свих људи које је живот довео у шкрипац. Када се суоче са истином, када више немају куд и схвате да себе нема смисла више лагати, они почињу да се изражавају као у камену исклесаним, кратким реченицама које погађају директно у циљ.⁸²³

На крају треба констатовати оно што се, углавном зна: Жељко Хубач је, несумњиво, један од најбољих драмских писаца у Србији...⁸²⁴

⁸²³ На премијери у лесковачком Народном позоришту, 16. децембра 1995. године (52. сезона), играли су : Сотир – Благоје Ивановић, Рагомир – Нинослав Милићевић, Василије – Ђорђе Томић, Марија – Маја Јовановић, Ања – Гордана Петковић, Димитрије – Драган Мићаловић. Милијана Маја Михајловић, Унуци – Александар Тодоровић и Милан Китановић. Овај комад, како стоји на почетку драме, Хубач је посветио мајци и оцу Жижичи и Василију. Уредник овог издања био је Драган Радовић, директор Народного позоришта у Лесковцу. Улогом Сотира, Благоје Ивановић је обележио 30 година уметничког рада. О његовом уметничком раду надахнуто су писали Томислав Н. Цветковић, књижевник, дугогодишњи управник Народного позоришта у Лесковцу, Драган Радовић, директор Народного позоришта, Д. Путник, редитељ, Саша Стевановић, композитор и многи други. *Напомена: Видети прилог уз драму Ближи ватри, Народно позориште Лесковац, 1995, стр. 49-50.*

⁸²⁴ Хубач је исказао и као веома талентовани песник (видети део књиге о избору најбољих песама).

VI

БИЗАРНО - У Народном позоришту у Београду, на Сцени "Раша Плаовић" 12. октобра 2013. премијерно је изведен комад „Бизарно“ Жељка Хубача, у режији Снежане Тришић.

(...) После нешто више од сат и 40 минута надахнуте игре, београдска публика наградила је громогласним аплаузом глумачку екипу у којој су били Игор Ђорђевић (Мартин, Ричи, Дејан), Никола Вујовић (Ђиђа, Саша, Гага), Милош Ђорђевић (Воја, Милан, Бикса), Соња Милојевић (Катарина, Мајда, Светлана) и Сузана Лукић (Мина, Ксенија, Ива). Овај црнохуморни комад, који има троделну структуру, у оквиру које глумци играју по три лика, је прича о трауматизованом друштву и појединцима који се лече кроз агресију, деструкцију и самодеструкцију.

Кроз три приче које се догађају истовремено једнога дана у неком солитеру из комшилука препознајемо оно што се дешава свакога дана у многим солитерима овога града. Прва прича догађа се на крову, друга у једном од станова вишеспратнице, а трећа у кафићу у сутерену. Кроз испреплитане судбине и бизарне случајности од крова до темеља обесмишљени су животи свих ликова, њихове судбине, али и смрти. Солитер постаје метафора хијерархије и структуре криминализованог и трауматизованог друштва, која до апсурда изоштрава узроке и последице које нас свакодневно доводе до ивице симса.

У представи се на бизарно духовит начин преламају језиви злочини, смрт, насиље, убиства и самоубиства, трауме, зависности, сексуално злостављање и експлоатација жена, деструкција и самодеструкција, историјско и географско наслеђе и предодређење, кроз катаклизмично осећање безнађа у свакодневном животу и односима. У сарадничкој екипи су Спасоје Ж. Миловановић (драматург), Љиљана Мркић Поповић (лектор), Дарко Недељковић (сценограф), Марина Меденица (костимограф), Срђан Марковић (композитор), Јасмина Урошевић (организатор), Сандра Жугић (инспицијент), Даница Стевановић (суфлер) и Димитрије Коканов (асистент драматурга).⁸²⁵

⁸²⁵ Приказ пренет са званичног сајта Народног позоришта у Београду. *Напомена:* У Лесковачком културном центру априла 2013. промовисана је књигу драма "Бизарно". Приказан је аудио-визуелни запис из представе Бизарно Зеничког позоришта, а о књизи су говорили Драган Радовић, књижевни критичар, Душан Благојевић, професор књижевности и Цветана Радивојевић, професор, уреднице у ЛКЦ. Делове из књиге читали су Јасна Радивојевић и Иван Јанковић, глумци Народног позоришта Лесковац. „Стално сам у Лесковцу. Постоје многи топоними у мом животу, а они су везани за овај град. Никада нисам заборавио порекло и стално проводим лета уз родбину. Моји први драмски кораци настали су у лесковачкој библиотеци Радоје Домановић, као промоција прве књиге, али и рок наступи које ћу заувек памтити. Свако слово ове књиге дугујем многим добрим Лесковчанима“, испричао је Жељко Хубач, драматург Народног позоришта у Београду. Хубач је подсетио да је пет драма, које се налазе у књизи, писао у различитом временском раздобљу. Путовао сам и дружио се са људима од којих сам много чуо и научио. „Имамо толико младих, талентованих људи који су отишли из нашег града а враћају се да своје културно стваралаштво поделе са нама. Овај програм и започет је како би подсетили на људе који нису заборавили свој град“, рекла је Цветана Радивојевић, уредница у ЛКЦ.

МИША ЦВЕТАНОВИЋ

I

Миша (Драгомира) Цветановића рођен је 1. маја 1947. године у Брестовцу, код Лесковца. Основну школу завршио је у родном месту, средњу у Лесковцу и Вишу педагошку (Група за српски језик и књижевност) у Нишу 1969. године. По завршетку школовања почео је да ради као наставник српског језика у Основној коли „Бранко Радичевић” у Брестовцу школске 1969/70. године. Од јануара 1971. године радио је у Дому културе у Брестовцу као директор ове установе.

(...) Школске 1989/90. враћа се у школу „Бранко Радичевић” у Брестовцу где остаје до 1995. године, када прелази у Основну школу „Јосиф Костић” у Лесковцу.

Миша Цветановић је и оснивач Клуба писаца „Сневања” и покретач и уредник истоименог листа при Дому културе у Брестовцу у периоду од 1970-1973. године. Био је члан Председништва Књижевне омладине Србије (1975-1978) и председник КК Глубочица у Лесковцу у два мандата. Бави се едукацијом младих литерараца. Руководио је литерарном радионицом при Дому културе у Лесковцу (1996-2000) и уређивао литерарни билтен „Стазе маште”. Члан је КК Глубочица од оснивања и Удружења писаца Лесковца.⁸²⁶

II

КЊИЖЕВНИ РАД: Књиге поезије: „Врт безумља“ (1971), „Звездани спрудови“ (1981), „Самоуправи ток“ (1982), „Капирање стрица Јермена“ (2003, проза), „Дал су форе метафоре“, (2008, песме за децу) и „Балкан у трајању сања“ (Лесковац 2009, песме). Миша Цветановић написао је више хумористичко-сценских играказа који су успешно приказивани. Представљен је у две збирке песама. Заступљен је у зборнику српских песника „Сан камен отварам“ (Краљево 1970), у „Песмопису“ (Лесковац 1975), Антологији песника јужне Србије“ (ТОК, Прокупље 1985), у годишњаку „Глубочица између обала“ (Лесковац 1988, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006. и 2007).⁸²⁷

⁸²⁶ Цветановић је уредник и збирке песама ученика Основне школе Јосиф Костић „Ђачке стазе моје маште”. Када се у издању КК Глубочица, Лесковац 2004. године појавила ова књига, написао сам опширан прилог у Нашој речи: „Миша Цветановић, наставник српског језика у ОШ Јосиф Костић, познати лесковачки песник и приповедач, добитник не малог броја награда за књижевни рад, могло би се, без претеривања, да каже, значајки је приредио ову збирку песама. Засигурно се нашао пред великим изазовом, јер је требало изабрати оно што је најбоље и што би, са друге стране, могло да буде део замишљене концепције збирке која ће задовољити важне естетске услове.

⁸²⁷ Миша Цветановић, Балкан у трајању сања, ауторско издање, Лесковац 2009. *Напомена:* О Цветановићевом раду објављени су прилози: Наше стварање, јануар/фебруар 1969; Вили Хубач, Врт безумља, Наше стварање 3/4 (1971), Драгољуб Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973; Помак, бр. 15/16 (2000).

Прозу, поезију и књижевно-теоријске радове Цветановић објављује у многим листовима и часописима, а највише у Нашој речи, Нашем стварању, Пиониру, Трибини младих, Лесковачком дневнику, Тимоку (Књажевац), ТОК-у (Прокупље), Књижевним новинама, НИН-у, Војнику, Борби и Студентским новинама (Ниш).⁸²⁸

III

ЗВЕЗДАНИ СПРУДОВИ - Поезија Мише Цветановића разоткрива свет песника, запажања и осећања о прекупацијама која са њим живе и трају. У једном слоју његове поезије, оном унутрашњем, скривено је трагање, али и разоткривање за које се сазнаје тек тада се поново вратимо читању и дружењу изнова...⁸²⁹

IV

САМУПРАВНИ ТОК - Миша Цветановић је покушао да стихом искаже песничку свакодневицу, налазећи у њој оне вредности о којима треба више и снажније рећи. Изабрао је песму као свој начин казивања. Лирик по сензибилитету, тражио је и у доброј мери налазио те лирске валере. Песме би по свом садржају, по ономе што кажу, требало сврстати у родољубиву лирику, по форми по оним препознатљивим, песничким говорењима, оне су интимистичка лирика.⁸³⁰

V

ВРТ БЕЗУМЉА - Миша Цветановић је млади песник из Брестовца, села недалеко од Лесковца. Огласио се после објављивања песама у часописима и првом збирком песама „*Врт безумља*”. И треба одмах рећи, не чакајући да се импресије сталожу после заклањања последње стране ове књижице стихова да је читање његове поезије угодан сусрет. Миша Цветановић је занимљив по начину казивања тема са села, он тражи неки дубљи смисао у свему, осећајући дамаре земље тражи и њихове изворе.

Песник се не задовољава само тим својим настојањем да свему свакодневном да нове димензије, да открива само његове скривене тајне. Он покушава да новим речима које навиру када се почне са трагањем за новим сазнањима, удахне живот, да оне постану живот сам. И мора се рећи да му то успева. Истина, понекад се оде у другу крајност, да се нова реч испречи да не схватимо шта је песник хтео да каже. Али, за срећу, њих

⁸²⁸ *Напомена:* У Пиониру, бр. 2 (16), мај 1981. годинем, између осталог, пише: Миша Цветановић је рођен у Брестовцу, крај Лесковца. Поезијом се бави још из ученичких дана. Објављивао је у многим листовима и часописима поезију и прозу међу којима су Борба, Тимок, Наше стварање, Трибина младих, Наша реч, Студентске новине, Војник, Младост и др. До сада је објавио заједничку збирку песама Младост Поморавља, 1970. године, у издању Клуба писаца Сневања и Врт безумља, у издању истог клуба 1971. године. У издању Дома ЈНА у Свилајци изашла му је збирка песама са Ранком Будимским „Између страже и сна поезије”, 1971. године. Миша Цветановић је оснивач и дугогодишњи председник Клуба писаца „Сневање” у Брестовцу.

⁸²⁹ Љуба Стојановић, Звездани спрудови, Лексикон писаца, стр. 141.

⁸³⁰ Вили Хубач, Наша реч, 2. јун 1982.

је мало. Потребно је да Цветановић избегава кованице, да бруси своје стихове и остане непосредан и искрен... Прва зборка Мише Цветановића „Врт безумља” открила је младог и даровитог песника. Док буде своје поетске сокове црпео из земље остаће снажан.⁸³¹

%

Поезија Мише Цветановића је експеримент једног песничког сазревања. То је покушај да се још једном открије унутрашњи свет човековог живљења... Као песник свог поднебља појавио се изражајним поетским пулсирањем још као студент књижевности.⁸³²

VI

КАПИРАЊЕ СТРИЦА ЈЕРМАНА - Прозно стваралаштво – приче, објављиване у листовима и часописима, обједињене у књизи „*Капирање стрица Јермана*” нуде свакодневну тематику и личност у њиховим судбинама, завичајног поднебља.⁸³³

Збирка кратких прича Мише Цветановића, знаног песника и прозног ствараоца лесковачког краја је, у ствари, само делимичан одабир можда и најбољег што је у овој књижевној форми створио. Зато је и природно што су овде и оне приче које су не тако давно освајале значајна признања на општејугословенским анонимним конкурсима, али и друга такође врло успела приповедачка дела. Цветановић, који свим својим бићем осећа живот и људе око себе, природно, у причама понајвише говорио о јужносрбијанском поднебљу, свом родном Брестовцу, завичају... Зато и не чуди што је тако успешно властиту стварност преточио у сочне ликове и приче. Истина, која је у њему и око њега, остаје као истински облесак живота, али и монографија завичаја...

Изражајност прозе Мише Цветановића често је права лирика. Аутор је открио лепоту боја и арому као покретача људске мисли. Зато су и драмски сукоби у сфери емоционалног. Треба рећи да је писац готово увек на позицијама реализма, што и није мана, већ може бити предност, која је у служби главног тока радње... Језгровитост у изразу, мелодичност, динамичност, семантичка јасноћа, јасна језичка конструкција, поетичан и сликовит стил – све појединачно и у исти мах – само су неке од вредности Цветковићеве прозе... Изражајност прозе Мише Цветановића често је пука лирика. Аутор је открио лепоту боја и арому мириса као покретача људске мисли. Зато су и драмски сукоби у сфери емоционалног. И само због тога – дакле без даље дубље анализе – могло би се казати да је реч о аутору језгровитог говора и јасних порука, али и о писцу који је одавно доказао високу стваралачку обдареност што су ове приче само потврдиле.⁸³⁴

⁸³¹ Вили Хубач, *Наша реч*, 1971.

⁸³² Трајко Цветковић, *Лексикон писаца лесковачког краја*, КК Глубочица, Лесковац 2003, стр. 141.

⁸³³ Станко Ђорђевић/ Данило Кошић, рецензија, *Капирање стрица Јермана*, Глубочица/ Лесковачки дневник, Лесковац 2004.

⁸³⁴ С. Ђорђевић, Д. Кошић, извод из рецензије, *Капирање стрица Јермана* М. Цветановића, КК Глубочица, Лесковац 2003.

VII

БАЛКАН У ТРАЈАЊУ САЊА – Ова идејна, мисаона и тематска поезија, по мојој оцени, са мотивом „*Моме српском народу*“, емотивним и изражајним стиховима оплемењује мишљење о Србима и представља лирско-аутентичан израз и изазов за боље схватање наше прошлости.⁸³⁵

*Карпат, праотац наш,
поклони се над хумком оца – рабу,
удахну ваздух и месечину
на крену ка новом будућем гробу.
(Балкан у трајању сања)⁸³⁶*

Трагалачким искушењима Миша Цветановић дозвољава машти да гради, сагради историјске личности. Додуше, у мисаоној димензији, само је Карпат симболичан праотац нације. Пред рељефом тројице националних влeикана: Карпата, Саве и Лазара, сазнајемо како је текла стална трка кроз живот и историју, каква су била упадања у лавиринте са различитим загонеткама времена. То је поетско виђење које продубљује националну свест и одсликава изразите домороце, везане за судбину српског народа. Карпат је оригиналан лик, који проналази светлост на пространима ове данашње домовине Срба. То није „*обрачун*“ тројице са ожиљцима трагова табаним да се „*доврше жељени снови*“. У њима је стоицизам да се „*досања Баклан цео*“.

Миша Цветановић, као писац, уводи у књижевност митско и реално визионарском причом с једном намером да „*до хтења у будућност увиру*“. Сугестивним темама: долазак на Балкан, стварање живитних услова за опстанак, просвећивање, сазревање националне свести и борба са нестрпљивим непријатељем – мотивише родољубље.

Сва три циклуса: Карпат досања Балкан, Загонетку Савину тумачимо, Балкан у трајању сања, имају родољубиву енергију, осећања која јачају жељу за трајањем живота и поштовање сени оних који су нестали у трагици невремена. Ова родољубива поезија има радости и туге, и бола и среће! Трагика и лепота су у јединству. Креативан лирски језик препун је емоција. Стих је слободан.

⁸³⁵ Станко Ђорђевић, рецензија; Миша Цветановић, Балкан у трајању сања, ауторско издање, Лесковац 2009. *Напомена*: За литерарно стваралаштво награђиван је на многим сусретима и књижевним конкурсима. Најзначајнија признања и похвале: трећа награда за причу „Шињел једног ратника“ (конкурс ВПШ, Ниш 1967), друга награда за песму „На трагу“ (Студентске новине, Ниш 1967) и трећа награда за причу „Капирање стрица Јермана“ (Наша реч, Лесковац 1984)

⁸³⁶ *Напомена*: Сам почетак збирке Балкан у трајању сања, која има 16 песама назначених бројевима.

КОСТАДИН ЦВЕТКОВИЋ

I

Костадин Цветковић рођен је 8. априла 1939. године у Лесковцу. Цветковић је провео детињство у Лесковцу и околини. Школовао се у Лесковцу, Власотинцу и Нишу. Након завршетка школовања, готово цео радни век провео је у архитектонско-грађевинском бироу као пројектант. Дечју поезију базира на искрености и једноставности, својственој деци, са уметнутим речима локалитета Лесковца. Издао је збирку песама „*Сјај звезда*“.⁸³⁷

Аутор је и збирке „*Нераскидиве везе*“ у издању Књижевног клуба „Глубочица“ из Лесковца, коју је започео песмо „*Зашто киша пада*“:

*Каже мени Влада,
Киша у град пада
Да цвеће полије
И прашину смије.*

*Киша пољу треба,
Зато пада с неба
Земљу да надоји
И стоку напоји.*

*Када кише има
Мило је баи свима,
Биће доста хране,
Можда и банане.*

II

НЕРАСКИДИВЕ ВЕЗЕ – Уколико је писац Костадин Цветковић омеђио свој „резерват“, стваралачки простор, можемо сасвим сигурно рећи да су у њему и девојчице и дечаци, и баке и деке, и маме и тате, шарено цвеће и све оно што их окружује.⁸³⁸

Његова поезија, свих 37 песама са загонеткама, егзистира на аутентичном искуству са сигурном поетском основом. Све почива на доживљеном, на појавама које јесу за најмлађе читаоце знатижељне и пожељне. У његовим песмама нема тајни. То су, заиста, нераскидиве везе писца и девојчица и дечака, писца и природних појава, писца и онога што за децу може бити од интереса. Писац Костадин успешно „претвара“

⁸³⁷ Биљана Цветковић, Белешка о писци, Костадин Цветковић, *Нераскидиве везе*, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 2000.

⁸³⁸ Станко Ђорђевић, професор, рецензија (комплетно пренета), Костадин Цветковић, *Нераскидиве везе*, КК Глубочица, Лесковац 2000, стр. 57-58.

виђено и жељено у појаве, догађаје, дијалоге. Поетска визија носи идентификовани лирски свет. Он је увек на оним просторима којима и сам припада. Волети, желети, хтети, причати – то је оно што је у њему. С правом и поставља као основу свих ткива дечије доживљаје.

Ове песме јесу песме о љубави, срећи, лепоти једног детињства. Било је сувишно да их класификујемо или као емотивно-рефлексивне или као чисто дечје песме, песме о деци. Писац налази неискоришћене просторе и дозвољава да сама песма све каже. То је право осећање за лирске песме за децу. Речи које носи са собом и које су у њему поодавно сведоче да могу бити и у дечјем срцу. Ако бисмо тражили било који узор, а он га за сада нема, можемо констатовати да се само по вокацији приближава Змају.

Кад говори о комарцу, истиче његову крволочност. Он описује комарца. Дете дознаје његово понашање, његове намере и његова дела, за нас то су недела. Дао је уметнички портрет комарца (песма „Комарац“):

„Од људи се доста пазим
Убод дајем и одлазим“

Многе песме могу успешно да се користе у настави. Песма „Нераскидиве везе“ говори о родбинским односима, о генеологији једне фамилије. Такве песме су и „Словарица“, „Загонетке“, „Зашто киша пада“, „Змај“, „Небеска кола“ и друге.

Језик одговара јунацима ових песама. Друга збирка песама доказује да је поетско грађено на сигурним основама лирског израза. Поезија Костадина Цветковића јесте још једна бразда у развоју дечије књижевности.

%

Садржина ових лирских песама износи пред децом, пред родитељима, пред васпитачима оно што је у деци о деци, и знано и незнано.⁸³⁹

Љубав према деци јест простор аутора из којег избијају све жеље, чежње и све мале тајне. Писац увек пита: *Волите ли децу?* Његове лирске емоције недвосмислено говоре колико их он воли. Инспирација и надахнуће су радости деце и ту нема никаквих тајни. Он се повезује са најмлађима, путује са њима, разговара са њима.

Тако јасно уочава хармонију дечјих осећања и снагом свог талента отвара те нежне вртове и мирисе дечијих душа и дозвољава и читаоцима да удишу ту лепоту.

Језик је свеж и са овог поднебља. Слободан стил у већем случају дозвољава му и песничку слободу.

Име писца се стално стиче. Писац Костадин Цветковић овом збирком дечјих песама приближује се том великом звању.⁸⁴⁰

⁸³⁹ Бранка Ђорђевић, професор, рецензија, Нераскидиве везе, стр. 59.

⁸⁴⁰ *Напомена*: Одабир песама Костадина Цветковића у посебном одељку књиге. *Напомена*: На почетку књиге песник Цветковић се обраћа деци: Драга децо, обраћам се Вама молбом да љубав и поштовање узвратите љубављу и поштовањем. То ћете учинити ако ову књигу пажљиво прочитате. У песмама је све што сам хтео да Вам кажем. Хвала. Песник Костадин Цветковић.

МИЛОРАД ЦВЕТКОВИЋ

I

Милорад Цветковић је рођен 1951. године у Лесковцу. Новинарством се професионално бави од 1977. године. Прозу и поезију објављивао у крушевачкој „Победи“, лесковачкој „Нашој речи“, часописима „Књижевна реч“, „Освит“ и „Наше стварање“. Заступљен је у антологији социјалне лирике (др Тоде Чолака) а 1987. године објавио је збирку песама „Радничко срце“. Књига кратких прича Милорада Цветковића „Чоколадни зец“, у издању „Народне књиге“ из Београда, објављена је 2002. године. Живи у Лесковцу, пише и често одлази на реку.⁸⁴¹

На првом конкурс у „Свитак“ лесковачке Издавачке куће „Филекс“ за роман „Варљиво плаво“ освојио је 2005. године прву награду.

II

ВАРЉИВО ПЛАВО - Наслов овог романа, да будем искрен, асоцирао ме је на „Византијско плаво“ Милорада Павића јер се у неким елементима Цветковићевог писања осећа та Павићева поетика. Ја сам, да признам, аутора замишљао као неког старијег Београђанина, врло образованог, и на крају ми није било да писац романа „Варљиво плаво“ живи и ради у Лесковцу. Рекао сам – ево право „београдског“ романа, мистичног и тајанственог, јер у њему има и неке крими приче. Да, за мене је било потпуно изненађење када сам сазнао ко је аутор, али то је један добар знак да ваљана литература не успева више само у Београду!⁸⁴²

Овај роман, донекле, у једном свом слоју има помало и неке везе са оним што нам се догађало последњих година и раније, али чини ми се да то није у њему доминантно – овде је пресудна људска прича о судбини, страдању, о љубави и преживљавању... У роману је реч и о будућности као неизвесности која прати главног јунака и остале ликове. А шта је то варљиво у роману „Варљиво плаво“ Милорада Цветковића, да ли нам се варљиво пише, и како нам се пише, најбоље је објаснио и описао аутор. Ја нисам пророк, ја сам, пре свега писац.⁸⁴³

⁸⁴¹ Милорада Цветковића Варљиво плаво, Филекс, Лесковац, 2005. године.

⁸⁴² На крају романа Варљиво плаво дат је садржај у седам поглавља. 1) Професор Цветан постаје писац. Браца је умро у Питсбургу. Једино је Адам умео да свира „Изгубљено јагње“. Ништа без Исидоре. Заносна Ј.Ј.; 2) Трзање. Чудна падина по имену Кукавиште. Оловно зрно несносно струже у левој потколеници. „Кајне и хабе“; 3) Вишња, бубица моја. Кафана „Балкански котлет“. Жута ружа и коленице са реном. Мајка Сенка са душом светике; 4) Тумарање. Соба са бројем 311. Цигарета за Далиборку. Хладна вода у Кнез Даниловој. На билборду нема њеног смеа; 5) Сусрет на салашу. Лепа Руженка са младежом у облику срца. Вуковар, једна драма. Сликар Јан је створио чудо; 6) Ваздух је нов. Савке је рекао све. Бледо-плави дани истине теку, исто као река. Време необичних суочавања; 7) Бог Панон и бачки колач са јабукама. Над књигом кров, као над кућом. Призори из престонице. Ветар јесенац и риђокоса бубица;

⁸⁴³ Милосав Савић, рецензент романа Варљиво плаво, председник комисије која је ово дело прогласила најбољим на анонимном првом књижевном конкурс у лесковачког Филекса 2005. године.

III

СЕНТИМЕНТАЛНИ РОМАН - Почети од самог почетка, а завршити са самим крајем, није лако ни за Милорада Цветковића, писца сентименталног романа Варљиво плаво. Писац настоји да нас уведе у причу низом доследних поступака, како би се уједно склопили различити кругови више живота и судбина, који су повезани ћудљивом вољом случаја или, како писац верује, више сила.

(...) Сентиментални роман Варљиво плаво пружа слику судбинских понора пред којима застају јунаци да би се у последњи час пренули пред њима и избегли да се стрпоштају у њих. Милорад Цветковић се овим романом придружује ауторима из Лесковца попут Станка Миљковића и Љубише Динчића, који пребиру по мотивима српског савременог живота, да би написали нешто што се често коси са законима вероватноће, али је у сагласности са жељама смртника који добро знају да у животу понекад има чудноватих заплета који доносе срећан крај после више година пропадања и несрећа. Радња Цветковићевог романа смештена је у Београд, највећи српски град, са његовим блоковима и солитерима или старим зградама начетих фасада, које Цветковић описује са сетом, пун сећања на неке минуле године.

(...) Роман Милорада Цветковића није ништа прекретничко ни епохално, али је пријатан и обојен једном богатом сентименталношћу, готово романтичном.⁸⁴⁴

IV

ПРАВИ БЕОГРАДСКИ РОМАН - Они који се први пут сусретну са овом књигом, и притом не знају ништа о аутору, помислиће да се ради о једном типичном градском роману и то вероватно насталом у нашој престоници, или чак негде северније. Па још ако неког наслов овог романа асоцира на наслов романа Милорада Павића „Византијско плаво” – дилеме више неће бити. „Ово је прави београдски роман” – помислиће неко. Изненађење ће бити тим веће ако се сазна да је аутор овог романа Милорад Цветковић рођен, да живи и ради у Лесковцу, те да је роман настао овде, на југу што би се најмање очекивало за дело тако звучног наслова. А Милорад Цветковић дели живот својих суграђана у Лесковцу. Поред новинарског заната, свој таленат преточио је и у писану реч.⁸⁴⁵

(...) Роман Варљиво плаво је људска прича о судбини и страдању, о љубави и исконској борби за преживљавање, а све то обавијено делом будућности као неизвесности која прати све јунаке у роману. Пратећи судбину главних ликова може се још једном потврдити оно што је свима знано и старо колико сам човек – да је искуство варљиво, а срећа променљива.

⁸⁴⁴ Д. Тасић, Чудна транскрипција, Завичајни круг и српске теме, 27-28. стр.

⁸⁴⁵ Марија Стојановић, Прави београдски роман (Милорад Цветковић, Варљиво плаво, Филекс, Лесковац 2005, Помак, бр.33. јануар – март 2006, стр. 22.

Живот Цветана Црномарковића, танушног господина средњег раста, мало погрбљеног, кљунастог носа, са бршљаном косе на темену, једна је од судбина усамљеника у великом граду. Дани су му испуњени откривањем суштинске ствари о човеку и свету, слушању заборављених шансона и читању дела великана светске књижевности. Његовој усамљености доприносило је и сећање на вољену жену (од које је сада остала само плава хаљина са дубоким деколтеом) и старијег брата Вукашина – Црњу. Имао је Цветан и два добра пријатеља – Брацу, машинског инжењера, који је недавно умро у Питсбургу, у Америци, и Адема, трубача, друга из војничких дана. Нераздвојни део његовог живота била је Исидора, жена са волшебном моћи да развесели потиштеног и охрабри посрнулог и са којим је уживао у испијању чаја и грицкању бисквита, а што га је чинило ситим и сигурним у себе. И остао би његов живот незапажен да игра судбине није хтела да једнога дана нађе пред вратима позив да напише роман на основу приче са касете. Тиме би испунио свој давнашњи сан о писању романа, а истовремено би и се осветлио тежак живот и судбину човека са магнетофонске траке. Тај непознати човек наденуће му ново име – Црноцвет.

Тако ће се у средишту романа наћи још једна несрећна људска судбина човека званог Румени, који се враћа из Немачке у жељи да пронађе вољену жену, другове из школе – Савицу, Страхињу, Цуцу и коначно, после много година лутања и бежања, пронађе и оствари себе као човека, оца и сина.

(...) А његов роман остаће као још један доказ да је човек, од настанка до нестанка, саздан од сећања и успомена, од сличности и различитости, потискивања и ослобађања, незаборавних покретних слика, мириса и варљивих боја...

V

РАДНИЧКО СРЦЕ – Песник мора веровати да ће својом поезијом нешто променити у свету, оновременом, у животу који и сам троши. Отуда, чини ми се, и Цветковић узима писаћу машину и храбро прави песме које су сасвим од грубог, свакодневног битисања радничког, сасвим од наизглед бизарних чињеница саткане. Има много путева и странпутица којима се може лутати, трагајући за лепотом: лепота се неће стићи, јер лепоте нема, постоји само жудња и напор да се она досегне. Цветковић је изабрао опасан пут: он именовом и презименом прозива учеснике ове авантуре, чинећи им част да буду главни јунаци његове поезије. Има ту сатиричног набоја, има опорог подсмеха, има дирљиве искрености, па назад и неке почетничке неспретности у формулисању тематске грађе. Песма мора имати чвршћу драматургију, поготово ова врста песама, мора поседовати чврстину да би јој се веровало. Цветковић често, понесен темом, заборавља на то, предаје се новокомпонованом усхићењу, не тражећи од себе превише, не захтевајући ни од евентуалног

будућег читаоца премногo знања и напора да се проникне у оно „што је песник хтео да каже“.⁸⁴⁶

Ево примера из песме „Радничко срце“:

*Одмори мало радничко срце
Многе смо норме ударнички тукли
Одмори мало прејако срце
Много смо радили, много смо вукли.*

*Одмори мало поштено срце
Многе смо зоре сачекали плаве
Одмори мало уморно срце
Много нам тога прешло преко главе.*

*Ал неће срце, не слуша приче
Навикло јадно у грудима да бије
Ал неће срце, неће ни да чује
Никада досад застало није.*

*А кад једном престане да љуља
Кад спадне књига на задње слово
Престаће груди радничке да жуља
Тад нема трампе – старо за ново.*

Није тешко говорити о овом рукопису: језик је разумљив, готово колоквијални, риме су лаке, често исувише лаке, па се чини одлетеће из песме, ритам је променљив од песме до песме, ненаметљив, препознатљив. Тематски, песник се ограничио плавим радничким блузама, дакле нема неке раскошне лепезе емоција. Можда се у радничким душама могло наћи више горива, које би ову позију виноло у неке васионске висине. Пошто песник остаје веран својој шалозбиљној игри, не усуђујем се да постављам пред његову поезију неке високе естетске циљеве и захтеве. Ово су песме које ће се читати и уз осмех коментарисати. Ако стигну до неке сцене позоришне, глумци ће их лако учити, и лако говорити публици, преносити песничку поруку директно, без сувишне артифицијелности. Има у њима живота, готово новинарски пренетог у текст, што можемо назвати основном одликом ове поезије.⁸⁴⁷

⁸⁴⁶ Љубивоје Ршумовић, Над рукописом песама Милорада Цветковића, Радничко срце, ауторско издање, Лесковац 1987, стр. 3-4.

⁸⁴⁷ Љубивоје Ршумовић, Радничко срце, стр. 4. *Напомена:* Збирка је штампана у 2.500 примерака и по томе је апсолутни рекордер у Лесковцу.

МИОДРАГ ЦВЕТКОВИЋ

I

Миодраг Цветковић рођен је у Лесковцу, магистар економских наука. Поред писања поезије, бави се и превођењем руске модерне поезије. Објављивао је поезију и преводе руских песника у часописима.

Објавио збирку песама *Залудне справе*.⁸⁴⁸

II

ЗАЛУДНЕ СПРАВЕ – Огласивши се првим стиховима још пре двадесетак година, Миодраг Цветковић је нетом нестало са јавне песничке сцене. Али, како данас видимо, не и из своје песничке радионице или *пећине*, како би то наш песник могао да каже (као у песми Моја драга: *Понео сам/ са собом/ једну од пећина,/у коју се понекад повлачим*). Али у овој његовој *пећини* за разлику од других, како песник каже, *престаје сећање*, у овој *пећини-песничкој радионици* којом није овладао заборав света и живота већ су се у њој све време будила многа сећања – сећања су се, напротив, будила, сећања пролазног и вечитог трена, сећања од искони и из будућности, сећања ванвремена. Јер *она је постојала и пре мене*, каже песник. *Она* – то би могла бити *драга*, можда *сенка* или *јава*; могуће *све* или *ништа*, али понајпре и понајвише – *песма*, свеprisутна и невидљива.⁸⁴⁹

Пробуђена сећања су, тако испунила књигу која је из *пећине* изашла на светло дана, књигу необичног наслова – *Залудне справе*.

У дослуху са себи блиским песницима, а које ће, попут Миљковића и његових *Седам мртвих песника*, опевати у своме циклусу *Пет песника*, а то су Лаза Костић, Владислав Петковић Дис, Милош Црњански, Стеван Раичковић и Бранко Миљковић – Миодраг Цветковић ће певати о рођењу, пролазности и променама света и вечном трену обнављања живота (*грумен жара нову ватру ствара...*), о завичају и лутању, о коренима и изласку у свет, мирној луци и даљинама; о губљењу и тражењу себе (*Ветрима разнесен, тек назирем себе*) и повратку себи (*Са песмом зацељен...*); о богатству и стварности сна и празнини и привиду стварности; о страху и нади; о трошном пртљагу свакодневног живљења и непролазној чежњи душе, о сусретима из личне и породичне историје (драга, син), митологије (Орфеј – Еуридика) и историје света (Исус – Пилат), о песми као предмету песме, о њеној неисцрпној тајни – тајни њеног рођења, њеног знања, значења и лепоте.

⁸⁴⁸ Миодраг Цветковић, *Залудне справе*, Чигоја Београд 2013.

⁸⁴⁹ Димитрије Тасић, *Залуднице Миодрага Цветковића*, рецензија, *Залудне справе*, Чигоја Београд 2013, стр. 69.

Необичан, како рекосмо, наслов књиге – *Залудне справе*, позајмљен од наслова једног циклуса књиге, односно једне песме, необичан је и по свом споју нечег одвећ стварног, конкуретног, опипљивога, опредмећеног (*справе*) и апстракног (*залудно*), а такав спој (стварног и апстракног) песнички је изазован, не мање и ризичан, али му се због његове моћи откривања новог, незнанога, неизрецивога, песници радо приклањају, а због његове необичности и заводљивости обилато је рабљен и од песника почетника (*комад наде, ивица сна...*). Међутим, неизвесна је то игра и само прави песници могу да уђу у њу, и да се у њој не заплету.

Наш песник ће, међутим, успети да „оправда“ свој наслов (који, иначе, крије кључ песме, циклуса, књиге), и то вишеструко, па и на парадоксалан, можда једино могући начин: песник пева о тајни живота и песме, али не без свести да је истина тајне у тајни, у њеној неизрецивости, напротив, те да *о ономе о чему се не може говорити, треба ћутати* (Витгенштајн), јер речи (те песникове *једине справе*) су *трошле и ломне* (Матић) и зато немоћне да кажу *тајну, битно, све* живота и песме, дакле – *залудне су*.

(...) Али Цветковићев наслов *Залудне справе* наводи нас не само на песницима преболан проблем певања него и на трагичну помисао или осећање о самом животу: једнако као и речи, (*песничке справе*) – трошна је и ломна је и наша кућа живота (*животне справе*) (*живим у храму чији се зидови руше*, каже песник у песми *Залудне справе*); и разлози нашег бивства у свету утрошени су (*Не да ми невидљива рана/ да усправим кичму душе*), а сва наша настојања, са свим *справама* које имамо (рука, длан, срце...) да одбранимо своје бивство, разлоге постојања, жеље, снове (*кичма душе*) узалудни су...

*Затечен усред јаве,
шта с руком, срцем, дланом?
И где да склоним чело главе
пред новим мраком, новим даном*

*Држећи залудне спрве,
одолевам ли претњи?*

(...) Цела једна Цветковићева песма из циклуса *Моја драга* има само један стих: *Ко ме смо све невидљиви?* Са том *невидљивом струном од самог звука* правео је наш песник и од свега невидљивога лепе песничке слике, акварелски прозрачне, треперење од речи.

Ако је она значајна стена са отиском песниковог лика под лесковачким поднебљем, онда је лесковчаки песнички круг постао богатији за једно вредно песничко име.⁸⁵⁰

⁸⁵⁰ Димитрије Тасић, *Залуднице Миодрага Цветковића*, рецензија, *залудне справе*, Чигоја Београд 2013, стр. 73. *Напомена*: Одабир Цветковићевих песама у Панорами лесковачког песништва..

ТОМИСЛАВ Н. ЦВЕТКОВИЋ

I

Томислав Н. Цветковић је рођен 18. јула 1933. године у Горњем Синковцу, селу надомак Лесковца. Основну школу је похађао у Турековцу, гимназију у Лесковцу, Филозофски факултет завршио у Скопљу, Високу школу друштвено политичких наука у Београду.

Објавио је пет књига поезије: „*Отимања*”, Наша реч, Лесковац, 1968, „*Веку ветру*”, Стражилово, Нови Сад, 1974, „*Хисарски одзиви*”, Слово љубве, Београд, 1979, „*Земно бреме*”, Градина, Ниш, 1984, „*Увир*”, Књижевна заједница Нови Сад, 1991. године.

Цветковић је објавио две збирке прича: „*Пукотине*”, Запис, УКС, Београд, 1979, „*Фотографија изнад кревета*”, Просвета, Београд, 1996. године; „*Лесковац – црвени град*”, романирану монографију (у коауторство), Народни музеј, Лесковац, 1989. године, добитник награде „*Драгојло Дудић*” Републичког одбора СУБНОР-а.

Аутор је историјске драме „*Војвода Никола Скобаљић*”, која је доживела три издања: у Лесковцу (Народно позориште, 1972) у Београду (Издавачко предузеће Рад, 1994. и Завод за уџбенике и наставна средства, 2000. године).

За драмски текст „*Алигатори*” – отужна комедија, добио је 1991. године награду „*Исак Самоковлија*”, Међународна заједница за културу Пљевља. Аутор је прве послератне драматизације култног романа „*Нечиста крв*” Борисава Станковића (Југословенска агенција, 1968) и нове верзије „*Доживљаја Николетине Бурсаћа*” Бранка Ћопића, 1971, која је извођена на сценама позоришта Лесковца, Приштине, Битоља, Скопља (Театар народности – на турском језику).

Објавио је две поеме: „*Бакља комуне букти*”, 1979. и „*Од преслице до посветнице*”, 1984. Аутор је низа сценарија за ТВ Београд и радио (Београд, Лесковац): „*Староградски бисери*”, „*У спомен Жака Конфина*”, „*Кад засвира златна труба*” и др. „*Нечиста крв*” је три пута емитована преко Радио Београда, као и „*Војвода Никола Скобаљић*”, премијера и две репризе, а емитована је и преко Радио Лесковца и Радио 016, Лесковац.

Објављивао је на македонском, бугарском, италијанском и француском језику. Добитник је Октобарске награде и Медаље града Лесковца, Златне значке културе и Вукове награда Културно-просветне заједнице Србије. Амерички биографски институт (Северна Каролина) доделио му је престижну награду „*Човек године 1997*” и уврстио га је у енциклопедију „*Миленијум славних*”. Цветковић је члан Удружења књижевника Србије, Удружења драмских уметника Србије и Удружења новинара Србије.

Затуљен је у лексиконима: „Југословенски савременици – ко је ко у Југославији”, Хронометар, Београд, 1970, стр. 155, „Југословенски књижевни лексикон” (друго допуњени издање), Матица српска, Нови Сад, 1984, стр. 107, „Ко је ко – писци из Југославије”, Ошишани јеж, Београд, 1994, „Библиографски лексикон – 4700 личности – ко је ко у Србији”, Библиофон, Београд, 1996, стр. 76.⁸⁵¹

II

СКИЦА ЗА ЈЕДАН ПОРТРЕТ - Природно је што се на крају века праве биланси достигнућа у разним сферама друштвеног живота.⁸⁵²

Оцењује се, преиспитује, вреднују минули догађаји и појаве, издвајају се личности које су дале највећи допринос развоју појединих делатности. Ако би покушали да један такав биланс направимо у области културе у Лесковцу, у њеном самом врху нашло би се несумњиво име Томислава Н. Цветковића, приповедача, драмског писца, публицисте и надасве културног посленика. Његова биографија нуди богат материјал за грађење портрета, али ограничени простор листа условљава синтетички приказ Цветковићевог вишегодишњег свестраног деловања.

Ван својих редовних обавеза обављао је и значајне функције у општини, срезу и Републици: председник Културно-просветне заједнице општине, а онда и среза лесковачког, потпредседник Скупштине Републичке заједнице културе, председник Организационог одбора Сусрета братских школа народа и народности СР Србије, председник Међурејубличког одбора заједнице за културно просветну дјелатност у Пљевљима, члан Председништва Културно просветне заједнице Србије, председник Одбора КПЗ Србије за доделу Златне значке културе, члан жирија за доделу Вукове награде... Учесовао је на књижевним манифестацијама, колонијама, симпозијима (Кањижа, Извор Пиве, Книнска Крајина, Смедерево, Приштина, Прокупље, Београд, Гацин Хан, Куманово, Мостар, Врање, Франкфург на Мајни...)

Одласком у пензију (март 1998) није престала креативна активност Томислава Н. Цветковића. Он је сада главни уредник „Помака”, листа за књижевност, уметност и културу, активан је у Удружењу писаца општине Лесковац, Председништву КПЗ Србије, Одбору Вуковог сабора... Цветковић је иначе члан Удружења књижевника, драмских писаца и новинара Србије.

Функције и задужења које је Цветковић обављао (овде је наведен тек мањи део) и његова вишедеценијска присутност на културној сцени Лесковца и Србије донели су импозантно. Но, још су импозантнији донели које је остварио. Иницијатор, покретач, врстан организатор и

⁸⁵¹ Лексикон писаца лесковачког краја”, 2003, стр. 156-163.

⁸⁵² Проф. др Душан Јањић, Скица за један портрет, Помак, бр. 14, јануар-март 2000. Ово је најцеловитија и најбоља до сада објављена анализа Цветковићевог стваралаштва; Приказ преносимо у целини.

реализатор многих акција, Цветковић је неуморним деловањем оставио трајан белег у културном животу свога краја. За његово име везују се нека од највећих достигнућа која су у појединачним временским раздобљима (у послератној културној историји Лесковца) извучила град из провинцијске учмалости и претварала га у један од проминентних културних центара Србије и Југославије.

Несумњив је његов удео у остваривању јединствене идеје о „позоришту без благајне” (1970). Захваљујући њему лесковачко „Позориште свих – позориште за све” постало је познато широм света. Не мања је његова заслуга у организацији „Смотре класика на југословенској сцени” (1971) у оквиру које је, док је Цветковић био управник Народног позоришта, учествовало преко 40 позоришта из Југославије и Мало позориште из Париза. У то време за Лесковац се говорило да је „најпозоришнији град у СФРЈ”. У Вуковој награди додељеној Народног позоришту Лесковца (1975), садржан је свакако стваралачки допринос његовог дугодишњег управника.

Цветковић је један од организатора значајних културних манифестација: Сабор изворног народног стваралаштва СР Србије (1972), Сусрет жена писаца Југославије (1976), Конфинови дани хумора и сатире (1981), Смотра хорова СР Србије (1983), Сусрети другарства Већа синдиката Србије, Салон књига (1996 и 1997)...

„Томислав Н. Цветковић не личи на чудотворца већ на човека препуног идеја који раасполаже енергијом да их спроведе у дело” – писала је својевремено „Литературнаја газета” – поводом остваривања идеје „позориште без благајне”.

Више поменутих манифестација у аналима Лесковца остаће забележено као блистави узлет једног прегнућа у коме је Цветковић уложио непресушну енергију.

%

Неспорна је његова улога као иницијатора значајних инвестиција у култури општине Лесковац: адаптацији Народног позоришта, Дома културе „Жика Илић Жути”, Шоп Ђокићеве куће, куће Боре Димитријевића Пиксле, домова културе у Грделици, Вучју, Брестовцу, Печењевцу, Манојловцу, Турековцу... Памти се његов слоган: „Без дома културе нема културе у сваком дому!”

Знатан је такође његов допринос у развоју периодике и издаваштва. Годинама је уређивао часопис „Наше стварање”, афирмисан ван локалних граница, награђен Октобарском наградом Лесковца док је он био главни и одговорни уредник. Као секретар Фонда за финансирање културе општине Лесковац – пружио је пуну подршку покретању часописа „Освита”, гласила које је за кратко време, под уредништво *Саше Хаџи Танчића* и *Михајла Дедића*, стекло завидну репутацију. „Помак”, чији је главни уредник Цветковић, опстаје понајвише захваљујући његовој упорности и умећу да око листа окупи бројне сараднике.

Цветковић је плодном и разноврсном делатношћу чинио доступним културу и уметност најширим корисницима. Неимар у стварању услова за богатији културни живот средине – за остваривање својих идеја, борио се речју на разним трибинама, саветовањима, на радију и ТВ, и пером, написима у штампи и прилозима и публикацијама.

Томислава Н. Цветковића нису, природно, мимоишла значајна друштвена признања. Поред повеља, плакета, захвалница, диплома... добио је и Октобарску награду и Медаљу града Лесковца „за изванредне заслуге у развоју града”, потом Златну значку културе Културно просветне заједнице Србије, Вукову награду „за изузетан допринос у развоју културе Србије”. Нису изостала ни одликовања: Орден рада са сребрним венцем, Орден заслуге за народ са сребрним зрацима... Добитник је и високог међународног признања: Амерички биографски институт (Северна Каролина) доделио му је престижну титулу „*Човек године*” и уврстио га у енциклопедију „*Миленијум славних*”.

III

ПЕСНИК, ПРИПОВЕДАЧ, ДРАМСКИ ПИСАЦ - Томислав Н. Цветковић је пре свега писац *12 објављених књига*. У књижевност је ушао као песник и остао је до данас превасходно песник. Пет збирки чине, у основи, његов песнички опус: „*Отимања*”, *Наша реч*, 1968, „*Веку ветру*”, *Стражилово*, *Нови сад*, 1974, „*Хисарски одзиви*”, *Слово љубве*, *Београд*, 1979, „*Земно време*”, *Градина*, *Ниш*, 1984, „*Увир*”, *Књижевна заједница Нови Сад*, *Нови Сад*, 1991. Многе његове песме расуте су по листовима, часописима, зборницима, антологијама, бивше и садање Југославије, али су и казиване на митинзима и вечерима поезије, сусретима песника и песничким колонијама. У песниково литерарно дело уписане су и две поеме „*Бакља комуна букти*” и „*Од преслице до повеснице*”.

Цветковићеве песничке збирке наишле су на топао пријем у нашој књижевној јавности. Више од 20 написа било је, тако, посвећено његовој првој књизи поезије, а и остале збирке имале су критичке приказе и осврте. Суд о њима, и уопште о Цветковићевом поетском стваралаштву, изрицали су угледни, па и најугледнији наши песници и критичари: Иван В. Лалић, Света Лукић, Чедомир Мирковић, Сава Пенчић, Војислав Максимовић (Сарајево), Драгомир Брајковић, Гојко Ђого, Ђоко Стојичић, Бранко Китановић, Бранко Јовановић, Саша Хаџи Танчић, Николај Тимченко, Милован Витезовић, Вили Хубач... У Цветковићу наша критика открива особену појаву у српској поезији, песника који стиховима спаја архаично и модерно, *баитиника Настасијевићеве поетске речи* али и нови глас чији је спецификум језик који, изражавајући необичне слике и визије, трага за оним што је аутентично у човеку. *Саша Хаџи Танчић* у предговору збирке „*Увир*”, чији је приређивач, о Цветковићевој поезији пише:

„Енергичност Цветковићеве песме је у сажетости као њеном поетском принципу. Реч, чак и слог, јесте поетска сила; стиховито моћна, чим се обликује у стих, а стихови у песму. Достигавши изванредан степен концентрације, његова поезија скрива мноштво таквих сила. Звук и смисао, ритам и значење су еквиваленти у свакој песми, узнесеној тајном језика, неизмерним могућностима његовим. Са страница Цветковићевих књига песме зачудо одјекују. Рекли бисмо, садрже се у сплету одјека, звукова који се репродукују, загрцнуте обиљем спонтаних, асоцијативних слика, звучно репродукованих.”

%

Томислав Н. Цветковић свој поетски гласаријум гради на настасијевићевским извориштима, тј. на поезији којој је страна наративност и дескрипција. У песмама овог песника субјективна песникова мотивација је из коштане сржи искуства, из онога што се често назива историјским памћењем.

(...) Поетска слика у поезији Томислава Н. Цветковића је у стилском и садржинском погледу посве модерна, чак и када је благо сенчи архаична патина. Овај песник итекако води рачуна о језику. Сажетост његовог поетског израза не спутава асоцијативни рој мисли. Не ретко бризне у његовој песми кованица или пак нека помало заборављена реч – тек толико да нас подсети на живо биће језика. Реч је о песмама богате и разноврсне имагинације, оригиналне метафоре, изузетне виспрености духа, лексички разуђеног израза, што је резултат не само дара, већ и вишегодишњег поетског искуства.⁸⁵³

%

Афирмисани песник се у књижевном раду огледао и у прози објавивши две збирке прича: „*Пукотине*”, Запис, Београд, 1979. и збирку „*Фотографија узнад кревета*”, Просвета, Београд, 1996. Обе ове књиге дочекане су са пажњом у нашој критици, нарочито друга.

„Од часа када се појавила прозна збирка „*Фотографија изнад кревета*” српска критика мора да рачуна са Цветковићем прповедачем” - вели у једном приказу *мр Јован Пејчић*, истичући „друго” равноправно Цветковићево књижевно лице.

Говорећи о карактеру и темама пишевог приповедања, угледни књижевник, рецензент и уредник „Просвете” *Милосав Савић*, слови:

„Призоре из свакодневног, породичног и интимног живота, Цветковић боји сетом, хумором и иронијом, стварајући ефектне *прознопесничке* медаљоне”.

У Цветковићевом прозном делу, опште је мишљење, осећа се Цветковић песник. Кратке приче, минијатуре о човековој свакодевици, лирски су обојене и представљају, у ствари, песнички доживљај стварности који писац пред нама разоткрива.

⁸⁵³ Др Славољуб Обрадовић, Траг у времену, предговор, Зборник радова лесковачких писаца, Удружење писаца Лесковац 1998, стр. 10-11.

Чини се да је *Николај Тимченко* најбоље означио суштину Цветковићевог приповедачког поступка: „Наиме, може се рећи да писац увек полази од података, од ситуације, од неког тајновитог, рекло би се драмског чвора, али то решава липидарним, поетским изразом, наговештајем који оставља у читаоцу утисак и могућност да доврши причу, сам учествује у разрешењу. У свакој прозној минијатури Томислава Н. Цветковића доминира песник.”

Цветковићу песнику и приповедачу придружује се и драмски стваралац. Томислав Н. Цветковић је аутор два оригинална драмска текста: историјске драме „*Војвода Никола Скобаљић*” и комедије („отужне”) „*Алигатори*”. Драма „*Војвода Никола Скобаљић*” премијерно је изведена 3. октобра 1971. године на сцени лесковачког Народног позоришта у редитељској поставци Душана Михајловића, а годину дана касније објављена је у едицији „Прво извођење” – Народно позориште Лесковац. Драма је доживела друго издање (што је неуобичајно за један драмски текст): штампала ју је издавачка кућа „Рад” у Београду, 1994. године. Ово друго издање Цветковићеве драме изазвало је интересовање наше културне јавности. Више наших критичара - др Петар Волк, Р. Јовановић, Ђ. Ђурђевић истакло је сценске и уметничке вредности драмског текста који „*кореспондира са историјом и митом*”, који је писан „надахнуто песничким језиком и поступком”.

За Сашу Хаџи Танчића „*Војвода Никола Скобаљић* је, тако, „пример поетског обликовања историјске грађе, односно поетске концепције историјског јунака”.

Готово сви критичари су уочили актуелне рефлексије овог драмског штива о легендарној личности лесковачког краја и борби народа против турских освајача. Драшко Ређеп зато прориче: „Цветковићева драма ће имати и дуг живот, и све учесталије лектире актуелности и свести о пореклу, народу, Србији, измаштаној као на некој давној слици порекла.”

Због своје актуелности али и уметничких домета, „*Војвода Никола Скобаљић*” доживео је, децембра 1997. извођење и на таласима Радио Београда, што је још једно признање нашем писцу.

Комедија „*Алигатори*” добила је награду „Исак Самоковлија” за најбољи необјављени драмски текст у 1991. години, а штампана је 1992. у едицији „Библиотека Мостови” Међурепубличке заједнице за културно просвјетну дјелатност у Пљевљима. „*Алигатори*” су изведени први пут 3. фебруара 1993. године у Народном позоришту у Лесковцу (редитељ је био Душан Михајловић). И овај Цветковићев драмски текст имао је одјека у нашим позоришним круговима. Према Петру Волку, комедија „изражава духовну атмосферу у којој препознајемо наше менталитете”, а њен аутор је „озбиљан стваралац који на жив и непосредан начин одсликава живот и истовремено га преображава у сценску илузију и врло злокобну метафору”.

Томислав Н. Цветковић се показао и као врло успешан драматизатор. Он је аутор прве послератне драматизације романа Боре Станковића „*Нечиста крв*”. Драматизацију је објавила Југословенска ауторска агенција 1968. године а извођена је, поред Лесковца, још у Приштини, у Битољу (на македонском језику) и у Лебану. У Лесковцу је извођена у сезони 1967/68 (први пут) и 1974/75 (други пут). У овој сезони изведена је у 66 градова СФР Југославије, а у Врању представа је оцењена „*догађајем сезоне*”. На Сусретима професионалних позоришта Србије „Јоаким Вујић” у Ужицу, Јован Путник је награђен за режију „*Нечисте крви*”. Представа је, у два наврата, емитована преко Радио Београда.

%

Цветковић је аутор нове верзије „*Доживљаја Николетине Бурсаћ*” Бранка Ћопића. Извођена је на сцени Народног позоришта у Лесковцу (1971) и на сцени Театра народности у Скопљу, драма на турском језику, 1971, а приказана је и на Сусретима „Јоаким Вујић” у Приштини, 1971. године.

Цветковићев списатељски рад обогаћен је низом сценарија за ТВ и радио емисије („*Староградски бисери*”, „*У спомен Жака Конфина*”, „*Кад засвира Златна труба*”...) и сценаријима за бројне мултимедијалне програме. Треба напоменути да је Цветковић и коаутор романсиране монографије „*Лесковац – црвени град*” (Народни музеј, Лесковац, 1989) која је на југословенском конкурсима добила награду „*Драгојло Дудић*”.

Цветковић је *заступљен у више антологија* и избора поезије и прозе: „*Рукописи југословенских песника*”, 1972, „*Шекспир-инспирација песника*”, 1979, „*Проза јужне Србије*”, 1984, „*Поезија јужне Србије*”, 1985, „*Лелечу звона дечанска*”, 1989, „*Глас пријатеља „Бранку Миљковићу*”, 1991, „*Остати у вечности*”, 1995, „*Мостови*”, 1996; његова литерарна остварења превођена су на македонски, бугарски, италијански и француски језик.

%

Већ првом збирком песама „*Пукотине*”, коју је 1979. године објавио београдски издавач „*Запис*”, овај особени песник представио се и као занимљив прозни писац. Поетски топло говорио је у тим причама о свакодневици, боље рећи сновиђењима свакодневице: Све је у тим причама било и реално али и иреално – као и живот сам његових јунака који у свему што им се догађа, налазе себе у неком, ипак свом свету. То није бежање од стварности које је често неумољиво брутална. Једноставно: писац налази оне интимне чворове, рекло би се, интимна језгра индивидуе у судару са спољним светом и вешто све то преводи у причу у којој и читалац не само да саучествује већ и – учествује.

Неспорни је у тој збирци прича био утицај песника. Све је у њима, и када се говори о, на први поглед, свакодневним стварима, и у оним причама које нам казују како рат оставља у људима, у њиховој души,

неизбрисиве ожиљке – топло поетско казивање о људима и времену у коме живе.

Од те збирке прича песник Томислав Н. Цветковић оглашава се новим песничким збиркама, драмским текстовима али и – причама. Објављивао их је по часописима и листовима, и увек су изазивале пажњу: својом једноставношћу, лаганим ритмом казивања сижеа приче, атмосфером која је из њих избијала, порукама и поукама које нису биле децидне и директне, а које су се, у свим причама, у суштини сводиле на трагање за човечношћу.

%

После скоро двадесетак година таквог рада сазрела је ова, друга збирка прича „*Фотографија изнад кревета* – изабране и нове приче”. Из „Пукотине”, кратке приче „Трајање”, „Одједи”, „Зид” и „Врата”, обједињене су у целину „*Фотографија изнад кревета*”, задржавајући своје особености, али склопљене у мозаичку целину са новим дејством. Из те збирке узете су и приче „На мрављој путањи”, „Путовање се наставља”, „Крпа”, „Планета шале ради”. Нове су „Граница” и „Удавача”. И у овој, новој збирци, аутор има два циклуса. Други циклус „Урез” приповести су о последицама које рат оставља на људима, не у буквалном смислу унесрећења и губљења живота, већ оним дуготрајним дејством на људску психу, на човекову душу у којој се стварају трајни ожиљци, ма колико бледели временом, ипак – трајни. У том су циклусу, са таквом тематиком, из прве збирке „Пукотине” приче „Наугасли рат”, „Ваздух је мирисао на барут”, „Небо је личило на ласту”, а нове су „Урез”, „Споменик” и „Сподоба”.

Ово указивање на старе и нове приче у два збиркама није без разлога: време које је протекло од објављивања оних старих није им одузело од оних првих њихових исијавања даровитог приповедача о свакодневици нашег живљења, а нове приче не само што задржавају ту поетску топлину приповедања већ су, очито је, комплиментарне старим: и ново време и нови јунаци тих прича у основи су исти. Приповедач задржава свој особени начин казивања, остаје веран свом проседео. И оно што је издржало проверу времена и оно што тек треба то да доживи, остаје као документ не у смислу фактографије већ понирања у људску душу, у човеково трагање за сопственим светом.

На први поглед обични, дневни догађаји, прерастају у нашем интимном свету у праве драме које проживљавамо налазећи у њима и неку врсту свог причишћења и враћања, опет, свакодевици у којој смо, на тренутак, доживели њено сновиђење. То се осећа у свим причама, биле оне лирски интониране или чак горко-хуморне или трагичне, пре свега су испуњене унутрашњом драматиком.

Томислав Н. Цветковић својом збирком прича „*Фотографија изнад кревета*” не само што се потврђује и као врсни приповедач већ исказује, у

светлу најбољих традиција српске приповедачке прозе, један занимљив, савремен и садржајан део његовог мозаика.⁸⁵⁴

%

Веома ретко срећник-читалац, љубитељ оне праве исконске поезије, добија прилику да урони у овакве поетичности које надахњују, које оплемењују, које греју оном опијајућом топлином, једином што нас одржава у трајању будног духа, једном која нам битисање у овој „долини плача” испуњава смисао!⁸⁵⁵

Књига поетичности *Усуд* Томислава Н. Цветковића јесте у првом реду то садржајно, племенито испуњавање смислом наше све теже, све јадније егзистенције. Народ нам је већ деценијама нападнут од великосветских антисрпских расиста, наша духовност, пребогата традиција често извргнута чак руглу, самотник Срб, све очитије, брутално изопштен из тзв. међународне заједнице, самозваних окрутних „делилаца (не)правде”, то јест, делилаца пресуђене судбе клете за један народ који је, по јеврејском великану Енрику Јосифу – вазда загрљен народ.

Много тога загрљеног има у овој књизи „Усуд” Томислава Н. Цветковића, она је и данас и сутра (и за векове засигурно!) мелем и лек за душу, Цветковић је и овом књигом, дакле, покренуо у нама оне најлепше трептаје.

Како се то обично каже: и овде је песник великога мајсторства са малим – рекао много. Баш као што је Иво Андрић (чије Академија је Томислав Н. Цветковић уважени члан (рекао: „Ваља писати тако да речи буду тесне а мисли комотне...” У овој песми доживљавамо поетски нежни, дирљиви паноптикум: живот свануо а пун мириса, мио...

И то је та порука, то је та снага Цветковићевог усуда, нека је тај наш живот – животић крхт, несталан, пролазан, али је он ипак вазда испуњен пуном (цветковићевском у овом случају) животношћу која нас призива да трајемо у лепом и племенитом.

%

Позамашни песнички опус Томислава Н. Цветковића оригинално и сложено комуницира са нашим митским бићем, са језичком симболиком предсвесног, неисказивог, разбројничког, бајковитог света, у привидно неодређеном простору и времену. Посве је особено језичко осећање овог песника. (...)

*Ја земљу осећам
као немоћ
Ум од сна
безум
рађа
Црно до црног – нож*

⁸⁵⁴ В. Хубач, поговор, Фотографија изнад кревета, Просвета, Београд 1996.

⁸⁵⁵ Радомир Смиљанић, Цветковићева поезија траје у нама и ми са њом, предговор, Улез, Нова Европа, Београд 2004.

Црње од црног – крв
Свет постаје
несвест
онесвест
пресвест...

(Гробовијада)

Песник овакве вокације има увек на хоризонту једну нову визију умереног значења просањаног, симболичкога живота, има своја „*модра јутра/цик зоре*“; своја „*бела мора*“ и „*веље горе*“ – непрегледе којима веје његов зачарани живот, одољени, легендарни. Мада је тако самосвојан и посве издвојен на по свом свету снова и маште, песника Томислава Н. Цветковића не можемо потпуно сагледати изван његова етникума, као што је његов језик тешко различити од народнога.

(...) Стохови Томислава Н. Цветковића одиста су потврда мукотрпности песничкога заната.⁸⁵⁶

IV

ВОЈВОДА НИКОЛА СКОБАЉИЋ – О драми у два дела и осам слика „Никола Скобаљић“ (Лесковац, 1972) писао је *Д. Трајковић*, уз подсећање да је ово „дело издало Народно позориште у Лесковцу као прву књигу из едиције назване „Прво извођење“.⁸⁵⁷

У овој драми поред Николе Скобаљића⁸⁵⁸ на сцену су изведени: Скобаљићев стриц Дражун, мајка Милица, слуга Богоје, затим архимендрит Калистрот, Гвозденовић, Којадин и Миља и њихова мајка Круна, Плетикосићи Јанко и Драгош, па ћефлија града Копријана Петар и други – сви на страни Николе Скобаљића.

У супротном табору прво место заузима Којадинов отац, Витомир Гвозденовић, стегоноша топлички, уз кога су један властелинчић, један

⁸⁵⁶ Др Зоран Чановић, поговор, „Поезија јужне Србије“, Ток, Књижевно друштво „Раде Драинац“ Прокупље 1985, стр. 145-146.

⁸⁵⁷ Д. Трајковић, Преглед..., стр. 99. Напомена: Опширан приказ драме Војвода Никола Скобаљић објавио је и Саша Хаџи Танчић, Између легенде и историје, Помак, Лесковац, бр. 11/12, април-септембар 1999, стр. 8-9; У фусноти прилога стоји: Саша Хаџи Танчић: Томислав Н. Цветковић, Војвода Никола Скобаљић, драма, друго издање, Рад, Београд 1994.

⁸⁵⁸ У српској историографији није много познато име Николе Скобаљића, који је, иначе, заузимао једно од најистакнутијих места међу оном српском властелом која се беше определила за рат против Турака, за одбрану земље од њихове инвазије. Све што знамо о Скобаљићу и његовим биткама против османлијских завојевача у јесен 1454. године потиче из *Сеченичког летописа* и из *Хронике Константина Јаничара*, који су настали на око пола века после догађаја. Стога је писац ове драме, поред историјске литературе коју наводи на крају своје књиге, имао у виду легенду да је Никола Скобаљић истакнута личност. Данас је несумњиво да је Никола Скобаљић био истакнута личност у једној од последњих трагичних година постојања средњовековне српске државе. Отуда и Цветковићева драма представља уметничко сведочанство о јунаку чије дело није само локалног и епизодног значаја, већ се јавља као подвиг коме се мора дати одговарајуће признање у историји српског народа, а свакако и у историји борбе коју су остали народи водили на Балкану против османлијског завојевача. (Видети: Преглед..., стр. 99). О Скобаљићу пише и Серије Димитријевић, Борба с Турцима под Скобаљићем, историја и предања, Градски народни музеј Лесковац, 1951. година.

каматник, једна ухода, а нарочито султанов емисар, падишахов дворник Ибрахим-беј, Витомиров зао дух.

У драми су још: уз Николину мајку једна врачара, уз Миљу њена пратиља, затим један богаљ и један меропак. На позорницу излази и деспот Ђурађ (у позадини са светлосним акцентом), а у последњих слици, када оковане доводе Николу и стрица му Дражуна и натичу их на коље, јавља се и султан Мехмет II Освајач.

(...) Цветковићево дело је у знатној мери проткано поезијом, али која, ипак, није много успорила ток главне радње, тако да је читава драма до краја довољно вешто спроведена.

Уз ове оцене Д. Трајковић, који је *гледао премијеру* „Николе Скобаљића” и даје похвалну оцену, позива се и на приказ *Велимира Вили Хубача*, који, на питање какав је текст ове драме, одговора „врло чист, поетски надахнут, богатство језика је као водопад бистре планинске реке, има тај језик своју чврстоћу, као да је од камена, од искона, стихови се смењују са прозним текстовима и чине нераскидиви комплет. Негујући изворни језик, оплемењен наравно песничком визијом прошлости, Томислав Н. Цветковић постиже изванредну језгровитост и пластичног казивања”.

Напомињући даље како је писцу недостајало довољно историјске грађе о главном јунаку драме, Хубач каже да је овде „*песник надвладао историчара*” и да је „*поетика најјача страна овог текста*”.

Драма „Војвода Никола Скобаљић” чита се као песма о једном јунаку, једном хероју, романтично обојена, пуна дивљења за то јунаштво. И она је, из странице у страницу, намеће се утисак, превасходно то: поема па тек онда сценско дело.⁸⁵⁹

%

Жанровско одређење Војводе Николе Скобаљића као историјске драме одговара овом књижевном делу Томислава Н. Цветковића у оној мери у којој је насловна личност, као и по другим значајним особинама, историјска личност или, боље, личност од стварног историјског значаја.

Разлози за веће наглашавање те везе доиста су неопходне за боље разумевање уметничког дела које за тематску основу има његов херојски подвиг и смрт, тим пре што је ова „*посве изузетна историјска личност* – какву нам је представио редитељ Душан Михајловић – у ствари више легендарна него историјска.”⁸⁶⁰

Да се о њему мало зна, али да о његовим подвизима има предања и легенде живе у народу из околине Лесковца, осећа се нарочито убедљиво управо у Цветковићевој драми, односно у избору и провери уметничке

⁸⁵⁹ Д. Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973, стр. 100-102.

⁸⁶⁰ Саша Хаџи Танчић, Између легенде и историје, Помак, Лесковац, бр. 11/12, април-септембар 1999, стр. 8-9; У фусноти прилога стоји: Саша Хаџи Танчић: Томислав Н. Цветковић, Војвода Никола Скобаљић, драма, друго издање, Рад, Београд 1994.

важности догађаја о којима се у њој говори. Зато је Цветковић пренео у драмску форму не оно што је противно историјском, колективном духу и колективном постојању српског народа у XV веку духовно клонуло и препуштеног самом себи, пошто је Деспот Ђурађ Бранковић прешао из Смедерева у Угарску, а великаши остали да шурују са Турцима, већ оно што је био њихов најпотпунији, најидеалнији израз – патриотизам, буну и ослободи лачки рат као потврду заједничког постојања.

За предмет драме узео је општу психологију народа, али је на другој страни лику војводе Николе Скобаљића покушао да припише дилеме човека тога времена, у оба случаја драмски патетично интониране. Таквих момената је у његовом делу знатно више од оних решених стандардним књижевним изразом или уочљивих реалистичким средствима.

Моменти уједињења раздењених и завађених велможа постављени су у централно мотивационо језгро драме, нарочито у сценама пете слике, на двору Николе Скобаљића.

Тако је Цветковић у драми са историјском садржином показао колико су историјски преокрети српског народа и једне српске средине (негде између Дубочице и Врања) засновани на разноврсним спољашњим и унутрашњим чиниоцима, од психолошких и емотивних, који покрећу појединачне особине (на пример, потурчење топличког стегоноше Витомира Гвозденовића), националних, у којима се остварују и чувају успомене за колективно постојање (на пример, прва победа готово голоруког народа под Скобаљићевим вођством, крајем септембра 1454. године, као достојан реванш на Косову), до материјалних, економских и друштвених, које условљавају појединачни и колективни опстанак (на пример, одбрана и пад Новог Брда, златног града са рудницима драгоценог метала, чији је сувласник, изгледа, био и млади Скобаљић).

У два дела ове драме са осам слика згуснуто је разноврсно искуство народа као значајан и врло инспиративни предмет књижевног обликовања општијег уметничког значења.

Лик војводе Николе Скобаљића припада одређеном типу књижевног јунака какав је већ познат у српској књижевности, омеђен временским, садржинским и просторним специфичностима. Више је у општој идеји него у књижевном значењу, предање и легенда послужиле су аутору као погодан облик за настанак овог лика.

Зато општи изрази живота једне релативно затворене националне и друштвене средине постају конститутивни елемент уметничке изградње овог лика, коме је у садржинском и у изражајно-језичком смислу подређена цела драма.

Служење народним интересима и колективној егзистенцији народа суштинска су одредница овог представника народа издигнутог на ниво општег уметничког значења субјективним јунаковим гласом и одговарајућим изражајним средствима. Његова улога намерно је обликована тако да би се створила илузија да заиста говори из душе

народа, да је и као књижевни лик део народног бића чија се колективна судбина пред читаоцем драматично одвија са познатим исходом.

Начин на који је створена улога Николе Скобаљића у овој драми говори да Цветковић припада оној врсти писаца који књижевно дело посматрају као посебну форму колективног изражавања, у којој је избор књижевног јунака и типа његове мотивације једна од најзначајнијих одлука у драмском књижевном обликовању.

Друго значајно средство којим је Цветковић такође градио ову своју представу прошлости српског народа као извора за трагичну књижевну обраду свакако је појавни облик потурчења, односно уношење индивидуалних и појединачних елемената у драматичне колективне ситуације или ситуације кроз које су пролазили поједини представници колектива.

Изгледа да се тим средствима одржава веза између легенде и стварности, односно демитологизација легенда, на чијим основама, у историјским оквирима, почива ова драма.

(...) Драмске слике и сцене, поред реторичке и дијалогске основе, оживљене су чистим поетским средствима, сликовитошћу и непосредношћу поетског језика. Поетским језиком истакнута је узвишеност ситуација које представља. Цветковић је, иначе, аутор изграђеног индивидуалног књижевног израза који познајемо у његовој поезији. Искуства поетског обликовања живота и света овде су вешто уведена кроз вођење и спровођење драмског јединства дела. Стога је његово дело Војвода Никола Скобаљић пример поетског обликовања историјске грађе, односно поетске концепције историјских јунака. Драма и започиње лирским монолозима насловног јунака. Мелодијске и ритмијске особине говорног идиома доприносе јачању аутентичности доживљаја и начина мишљења ликова и драмског сукоба.

%

Томислав Н. Цветковић објавио је неколико збирки песама и приповедака. Са успехом се бави и драмом и позориштем. Он је аутор прве послератне драматизације Станковићевог романа „*Нечиста крв*“ и „*Дољивљаја Николетина Бурсаћ*“ Бранка Ћопића. Објавио је драмски текст „*Алигатори*“ – отужну комедију са којом је лесковачка позоришна публика имала прилике да се упозна.⁸⁶¹

Овога пута је реч поновљеном издању његове драме Војвода Никола Скобаљић, која је 1971. године постављена на сцну и имала запажен успех код публике и код критике. То је повест о јунаку из доба деспота Ђурђа Бранковића, који је, у одбрани свога народа, трагично окончао свој живот. Никола Скобаљић је, као што је у историји познато, године 1454. код Трепања, са својим Дубочанима, силно поразио Турке, али убрзо, после четрдесет дана опсаде Новог Брда, седишта Скобаљићевог, Турци на превару ухвате јунака и његовог стрица Дражуна, те их, као Радисава у

⁸⁶¹ Проф. др Тихомир Петровић, Књижевни записи, Удружење писаца Лесковац 2000, стр. 74-75.

Андрићевом роману „*На Дрини ћуприја*“, живе на колац набију. О знаменитом средњовековном јунаку писали су, узгред буди речено, Стојан Новаковић, Стеван Сремац, Константин Јиричек, Милан Ђ. Милићевић, Сретен Динић, Сергеј Димитријевић, Драгољуб Трајковић, Драгутин М. Ђорђевић и други.

Цветковићево дело, као историјска драма, повест је о војводи Скобаљићу и једном тренутку из наше бурне историје. Војвода је у средишту уметникове визије. Писац кумулативним поступком комплетира психолошки, морални и поетски јунаков лик. Он га не поставља с лица, да би се виделе све његове симетричне стране, као што народни певач описује све на јунаку: токе, одећу, снагу, па ипак га читалац доживљава насликаног у целокупној његовој датости.

У композицијском погледу Цветковићево дело удовољава јединству радње као идеалном захтеву који претпоставља сваки прави драмски текст; радња, као у добрим сценским остварењима, сталном усмереншћу на основни проблем, подстице и динамизира заплет, осветљава сваки лик понаособ.

Текст обилује осећањима и изванредним рефлексјама којима ретко кад недостаје сценичност, драматичност и све оно што покреће дешавања. Из уста главног јунака, у час очаја, чују се мудре, дубокомислене речи: „Земља ће се без рада обеземљити. Глас ће нас помором даровати. У својој немоћи богове ћемо проклињати за судбину злу, а сами је злом страном својом намамисмо!“

Цветковићева драма у књижевном и драматуршком погледу представља целовито дело. И сам текст, без сценске реализације, без живог људског гласа и мимике, декора и светлости – задовољава све уметничке захтеве. Судим да би читалац имао скоро исти естетски ужитак при његовом читању и сценском виђењу, јер се ради о драми подједнако и за читање и за гледање.

Оно што чини највишу вредност дела о витезу и мученику је стил.

Побуда београдског издавача да објави друго издање Цветковићеве поетске драме, најречитије је садржана у речима *Добривоја Илића*, рецензента: „Упуштајући се пре више од две деценије у неизвесно трагање између историје и мита, аутор вероватно ни сањао није да ће његово дело одједном изронити на површину актуелних збивања као готово пророчанско упозорење (...) а може се схватити и као потреба за попуњавањем празнина у рафовима српске драмске баштине.“⁸⁶²

%

⁸⁶² Тихомир Петровић, „Драма о средњовековном српском јунаку“ (Томислав Н. Цветковић, Војвода Никола Собаљић, ИП Рад, Београд 1994), „Књижевни записи“, Удружење писаца Лесковац 2000, стр. 74-75. *Напомена аутора*: прилог написан 1995. године.

V

ЦВЕТКОВИЋ О ЛЕСКОВАЧКОМ ХУМОРУ - Томислав Н. Цветковић, каже да Лесковац није имао Стевана Сремца, ни Бору Станковића, али је имао *Симу Бунића*, писца, глумца, редитеља, управника лесковачке позоришне трупе „Заједница”, првог драматурга романа „Зона Замфирова”, која је први пут изведена 1910. године у Јагодини (последњи пут са нашла на сцени лесковачког Народног позоришта 1994/95. године), аутора комедије „Дочек краља Милана у Лесковцу (1912). Аутор је три драматизације 1910. и пет оригиналних драмских текстова 1912. године, а умро је 15. јуна 1914. године, у 32. години.

%

Поменимо и *Сретена Динића*, аутора комедије „Наша работа”, па Лесковчанина *др Жака Конфина*, аутора, поред осталих, комедије „Луда болест љубомора” те незаборавне комаде „Лесковчанин у Паризу” *Наталије Арсеновић Драгомировић*, прве жене комедиографа у српској књижевности, чији је комад стављен на репертоаре позоришта Скопља (1925), Сарајева (1926), Новог Сада (1926), Београда (1928) и Лесковца, први пут 1928, последњи пут 1966. године, на обележавању 70. годишњице позоришног живота у бриљантној режији редитеља Миодрага Гајића.

%

Значајна имена међу лесковачких писцима који су се бавили хумором су *Добривоје Каписазовић*, аутор књиге „Лесковачке чараламе и заврзламе”. Записивачи различитих згода и „незгода” Лесковчана били су Лесковчани свих професија: Драгомир С. Радовановић, Момчило М. Миленковић, Зоран Давинић, из Власотинца, Раде Јовић, Гордана Томић Радојевић, а ту су и Сава Димитријевић, Миодраг Стојановић Дунђер, Миодраг Величковић и други. Лесковац је протеклих деценија имао и врсне казиваче, а има их и данас.

Томислав Цветковић наводи Божидара Ђорђевића - Боце Кукара, адвоката Благоја Манића, Добривоја Каписазовића, Веља Ивановића, Драги Буре, а међу сјајним казивачима лесковачких шала је и сам Томислав Н. Цветковић.

%

Лесковац је надасве имао духа да уочи и уобличи духовите ситуације, да се подсмехне ономе што подсмех заслужују, да извргне руглу оно што је руглу потребније, све с намером да разгали и разведри, а не да повреди и позледи.

Шале, весеља - све оно што прати живот лесковачки - незамисливи су без роштиља. О њему ће доста бити говора, али је, свакако, интересно

одговорити на једноставно питање: шта је, заправо, лесковачки роштиљ! Лесковачки роштиљ је јединствен и препознатљив. Име је под заштитом, мада се често злоупотребљава. Лесковачки роштиљ се не може приписати сваком цврчећем специјалитету.

%

Шале на рачун пријатеља, комшија, била су и остала стална карактеристика лесковачког краја.

Једну од најзанимљивијих згода, кажу исти ниту, прибележио је Зоран Давинић, књижевник и адвокат из Власотинца. У књизи „*То је Власотинце 2000*” пише, између осталог, овај познати организатор значајних културних дешавања, и сам хумориста:

„Власотиначки кмет Трајко Великић удавао своју ћерку Персу за Величка Златановића, трговца из Лесковца. Поручио је Славко свом пријатељу из Лесковца да на свадбу у Власотинце може да доведе највише двадесет гостију. У недељу стигну гости и почну да се „тискају” око девочине капије, чекајући да се појави домаћин.

Разлеже се блех музика, капија се отвори и кмет Трајко стаде испред улаза:

-Добродошли, пријатељу, Лесковчани, изволте у кућу - поздрави Трајко госте и поче да броји: „... осамнаест, деветнаест, дваест! Стоп! Затварај капију! - викну и додаде:

-Пријатељу, добио си абер, највише дваест гостију!

-Али кум остаде напољу! - завапи пријатељ из Лесковца.

-Ако је тако, отварај капију! - викну Трајко. - Један нек изађе, а кум нек уђе!!!⁸⁶³

⁸⁶³ Од 18. фебруара до 6. марта 2005. године, у Политици је, у 17 наставака, био је објављен фељтон Д. Коцића под назнаком „*Хумор лесковачког краја*”. У првом наставку, на самом почетку фељтона, о аутору је записано: Данило Коцић, дипломирани правник и професор књижевности, дописник Политике из лесковачког краја, објавио је збирке песама Чудна лађа, Дневник на распусту и Говор камена и романе Изабрани живот и Изабрана тишина. Бави се књижевном критиком, пише афоризме и сарађује у српској књижевној периодици. Ускоро би требало да изађе из штампе његова књига о хумору и анегдотама у лесковачком крају. Фељтон је, иначе, илустрован цртежима старог Лесковца М. Михајловића, новинара Радио Лесковца, одличног сликара. Поглавља фељтона носе следеће наслове: Стари Лесковчани, Велики штедљивци, Човек од реч, Ђувеч друштва, Мокра браћа, Општина части, Смешне породице, Само да је весело, Нешин царски ручак, Гозба у викендици, Радост и туга, Посне кременадле, Ђевап артиљерија, Цкара за најлуто, Једење и пијање, Вечити весељаци, Уговор с Турцима.

ВУКАШИН ЦОНИЋ

I

Вукашин М. Цонић рођен је 1935. године у црнотравском селу Брод, махала Белчине. После дипломирања на београдском Правном факултету, поред редовних послова у струци, интензивно се бавио књижевном и новинарском делатношћу. Његово најпознатије дело, романирана хроника *Далеки бели путеви* (Лесковац, Наша реч 1969) је, у ствари, споменик свим логорашима фашистичких концентрационих логора у Норвешкој. Као да је и сам био логораш, успео је да сугестивно и живо наслика време фашистичког мрачњаштва, мучног логоровања, ноћних траума логораша... У збирци прича *Укус земље* (1971), Цонић дочарава црнотравске гудуре, печалбарство и горштакчи менталитет својих земљака. И сам поникао на тој планинској врлети, на једном месту у причи *Олутина* каже: „*Крв ми се претвара у планинско врело, клокоће, удара у слепоочнице, у мозак.*“ Свој таленат је потврдио на многобројним конкурсима низом награда за кратке приче и драме.⁸⁶⁴

У Броду, том малом планинском месту, Вукашин Цонић завршава основну школу, а гимназију похађа у Власотинцу, малом граду на југу Србије, које још крајем XIX века одушевио – путописце, па су га описивали као најлепшу варош у новоослобођеним крајевима Србије.⁸⁶⁵

Вукашин Цонић је књижевним радом почео да се бави као средњошколац, односно гимназијалац и прве прилоге је објављивао у „Власини“ а као студент у Београду је сарађивао у „Видицима“, „Студенту“ и другим листовима. У Лексикону писаца Лесковачког краја заступљен је и Вукашин Цонић. Објавио је књиге: „*Далеки бели путеви*“, (хроника, 1969), „*Укус земље*“ (приче, 1971) и роман „*Пре зоре*“ (1980). Био је и председник Књижевног клуба „Глубочица“.

Ево како Томислав Н. Цветковић, познати лесковачки књижевник, укратко описује Цонићев живот и рад: „...По доласку у Лесковац опредељује се за кратку причу, објављивао је у „Нашој речи“, сарајевском „Ослобођењу“, као и у часописима „Наше стварање“, „Кораци“, „Багдала“ и „Живот“. Свој таленат је потврдио на многобројним конкурсима низом награда за кратку причу и драме.

После прве награде лесковачког листа „Наша реч“ за причу „Увод у аутобиографију“ (1966) и „Споменик“ (1973), уследила је и прва збирка

⁸⁶⁴ Љуба Стојановић, о аутору, Пре зоре, КК Глубочица – Лесковац 1980. *Напомена*: Сваке године се у част Вукашина Цонића додељује награда за кратку причу под његовим именом, а манифестацију је покренула његова породица, која је и дародавац награде.

⁸⁶⁵ Приказ Д. Коцића. *Напомена*: Видети: Велимир Стаменковић Лима, Власотиначка гимназија, Власина 2004: По попису од 1889. године (после ослобођења Власотинца од Турака), у Власотинцу је од 2.626 становника писмених било 432 мушкарца и 32 жене. У исто време у Нишу је било само 72 писмених жена а у Врању 27 писмених жена.

прича „Укус земље” (Наша реч, Лесковац, 1971) у којој су се нашле све откупљене и награђене приче. На конкурс Радио Сарајева награђене су му, трећом наградом, радио драме „Заточеник” (1975) и „Стена” (1978), које су више пута извођене, а и објављене су у угледном сарајевском књижевном часопису „Живот”. Радио драму „Цветале су дивље крушке” објавило је „Наше стварање”, 1976. године.

„Рат и револуција – закључује Т. Н. Цветковић – биле су узбудљиве преокупације Вукашина Цонића и он се тој тему, тој појави, с подједнаком пажњом и успехом посвећивао и када је реч о причи, драми или роману...”⁸⁶⁶

II

ПРЕ ЗОРЕ - Чувени професор Тоде Чолак за роман „Пре зоре” констатује: „Писац је дао „слику” човека постојања у заробљеничком логору где је смрт присутна даноноћно и где су животне извесности незнатне, готово непостојеће. „Пре зоре” је роман изузетног оптимизма, роман дубоких убеђења у исправност партизанског отпора и народноослободилачке борбе, роман вере у победу добра над злом. Загрљај живота и смрти, чврст и присутан од почетка у роману, исписао се и исповедио у трауматичним тренуцима човека судбоносног бивствовања у коме се доказује и остаје човек, чист, усправан, непобеђен.”

Монолошким, уметничким поступком, исповедио се Иван, главно и „везивно“ лице романа, са свим својим спознајама стања и ситуацијама, својим чешњама и надама, својом љубављу према Јеврејки Берти, не дозвољавајући да га патос трагике и трагичности понесе и однесе у празнословље и исхитрености, у филозофовање и мудровање о свету и животу, о тежобности постојања. С доста лирског, непатвореног тона и фона, који као нека fuga прате личност и струје романом од почетка до краја, исписала се судбина и живот неколицине револуционара, суочених са робијашницом и мучилиштем из којих не воде путеви у светлост и спасење. Револуционарност револуционара ни у једном тренутку није сломљена и никада није доведена у питање; отпор и пркос непријатељу, коме је све *стварно* подређено, у основи је сваке личности – Ивана и Берте, Песника и Политкома, и Видака. Све су то снажне и јаке личности које делују убедљиво и које уметничка конкретизација у роману Пре зоре није идеализовала; чистотом природности и непосредности те личности говоре и делују животно. Ниједна од личности романа не остаје у животу, али ниједна смрт овде не сугерише пораз, нити је изгубљеност потка романа. Пре зоре је роман изузетног оптимизма, роман дубоких убеђења и

⁸⁶⁶ Када је 7. јуна 1980. године, у Земунској болници, у 45. години, умро Вукашин Цонић, оставивши у рукопису више песама, прича, романе „Благо у Румендолу” и „Пре зоре”, Т. Н. Цветковић је записао: „Један млади живот, један изворни таленат, диван лирничар, вешт козер, један писац који је сигурним стопама корачао литерарним стазама, једно перо које је тек било пред размахом – пресахнуло је.”

исправности партизанског отпора и народноослободилачке борбе, роман вере у победу добра над злом. Загрљај живота и смрти, чврст и присутан од почетка у роману, исписао се и исповедио у трауматичним тренуцима човекова судбоносног бивствовања у коме се доказује и остаје *човек*, чист, усправан, непобеђен.⁸⁶⁷

%

Роман „Пре зоре“ је посмртна заоставштина на чијој доради би аутор сигурно још радио. Међутим, и овакав какав се презентира јавности, он носи пуно животних факата и истине о једном историјском чину.⁸⁶⁸

Ш

ДАЛЕКИ БЕЛИ ПУТЕВИ - Лесковачки професор књижевности и песник Станко Ђорђевић, приређивач и рецензент многих књига, у оцени (рецензији) Цонићевих „Далеких белих путева“ пише: „Далеки бели путеви“ је романизирана хроника, која упечатљиво слика интересантне борце Кукавице, Јабланице и Бабичког партизанског одреда, као и окупационо време на Балкану и Скандинавском полуострву.

(...) Заробљени борци овог краја раде, граде путеве, извршавају сва наређења побеснелих есесоваца. Побеђују глад и зиму... Догађаји хронике постају део наше историје“.

Ђорђевић је посвети и значајну пажњу Цонићевим причама: „Кратке приче, њих шеснаест, обрађују различиту тематику. Ако би се тражила заједничка нит, то би, свакако, био мотив печалбарства. Седам прича је са ратном тематиком. Реалистичке по начину казивања, исувише оптерећене психологијом. Друга група прича је са мотивом печалбарства. У њима као да не препознајемо овог приповедача, он је под својим небом, регионалним или завичајним, и веома снажно исказује ту носталгичну љубав, неоплемењену или оплемењену, са угашеном или разбукталом еротиком... У свакој личности је и он сам.“

Верица Ваторевић Божовић, између осталог, у својој познатој књизи „Живот пише приче“⁸⁶⁹ наводи Цонићеве речи: „Све награђене и откупљене приче сакупио сам у збирку „Укус земље“. Кратка прича је моја прва и највећа љубав, а у исто време књижевни рад у коме сам стекао прва искуства.“

Повод да Верица Баторевић Божовић напише у „Нашој речи“⁸⁷⁰ топлу, занимљиву репортажу о Вукашину Цонићу је награда коју је овај значајан лесковачки писац добио 1975. године. „Ове године Вукашин Цонић, аутор збирке прича „Укус земље“ и хронике „Далеки бели путеви“, освојио је трећу награду за драму на конкурсима Радио - Сарајева. Награђена драма

⁸⁶⁷ Проф. др Тоде Чолак, рецензија, Пре зоре, Књижевни клуб „Глубочица“ – Лесковац 1980.

⁸⁶⁸ Љуба Стојановић, Пре зоре, КК Глубочица – Лесковац 1980.

⁸⁶⁹ Верица Баторевић Божовић, Живот пише приче, Удружење писаца, Лесковац 2001.

⁸⁷⁰ Наша реч, 29. децембар 1975. год.

зове се „Заточеник” и освојена је у конкуренцији писаца са читавог српскохрватског подручја” – пише угледна лесковачка новинарка.⁸⁷¹

%

Сад, дакако, верујемо да је роман о коме је Цонић говорио „Пре зоре”, бар по рецензији коју аутор помиње. Ако то знамо или са великом сигурношћу можемо да тврдимо да је тако, још смо сигурнији у оцени аутора „Отимања”, „Хисарских одзива” и „Увира” – да поменимо само нека вредна остварења – да је „Вукашин Цонић „једно перо које је тек било пред размахом – пресахнуло”.

%

„Сећање тако понекад заплусне као талас, као налет ветра, очи посиве од сунца, тело омлитави, а чело и лице постају преорана ледина. Човек прерасте у тврду, опору мисао, што се препушта на милост и немилост планинским ветровима. Зато не волим сећања...

Моја су пролећа остала растурена по камењарима, планинским гребенима и кањонима. У мемлу су се претворила. У бол. У ћутање. Не тражите од мене да вам о томе причам. Тешко је то. Сувише тешко...”⁸⁷²

Овим прилично песимистичким уводом лесковачки новинар и књижевник *Вукашин Цонић* започиње приповетку „Излет”. Цитат, на одређен начин, представља мото читавог дела овог прерано преминулог песника.

%

Занимљиво је рећи да је Вукашин Цонић литерарно стварање започео пишући стихове, а да за живота није објавио ниједну песму. Имао је обичај да каже: „Кратка прича је моја права и највећа љубав, а у исто

⁸⁷¹ Ова награда је била повод „за разговор са писцем који већ годинама осваја општинске и републичке награде, тихо радећи у скученим просторијама свога стана...” „Почео сам као гимназијалац, са Мирком Петровићем, познатим писцем за децу југословенског ранга. Сарађивао сам у „Власини”, а касније, као студент, у „Раду” и „Студенту”, а као војник у „Гардисту”. Почео са кратким причама и оне су ми донеле афирмацију, а она је првенствено везана за лист „Наша реч”. Ту сам најпре објавио причу „Син” – многи нису поверовали да сам ја аутор, а онда је дошао конкурс „Наше речи” на коме сам освојио прву награду причом „Увод у аутобиографију”. Даљу афирмацију донело ми је перманентно учествовање на југословенском конкурс за кратку причу коју традиционално организује сарајевски лист „Ослобођење”. Године 1966. награђена ми је трећом наградом прича „Лисмо” а једна прича ми је откупљена; године 1973. опет трећа награда за причу „Споменик”, а ове године ми је откупљена једна прича. Све награђене и откупљене приче скупио сам у посебну збирку „Укус земље”, за коју сам посебно захвалан *Милисаву Маринковићу* и „*Нашој речи*” која је књигу уврстила у своју едицију.“ Уз ове занимљиве оцене, Баторевићева је у чланку „Рат у човеку – то је права тема сваког тисца”, навела и следеће Цонићеве речи: „Рат је посебно захвална тема, али рат није моја преокупација као појава, већ рат у човеку, односно све оне трансформације личности које се догађају у рату. Посебно ме интересује у којој мери рат као појава девалвира вредности у човеку, рат као израз борбе између добра и зла.” Од аутора „Далеких белих путева” и „Укуса земље” дознајемо, захваљујући *Нашој речи* и *Верици Баторевић Божовић*, шта га тренутно преокупира: „Сад радим на роману и у преговору сам са једним београдским издавачем. До сада сам се устручавао да објавим своје романсиране покушаје, јер је роман заиста крупан залог и књижевна форма за коју је потребно велико књижевно искуство. (...) Мој роман на коме радим има назив „*Зар неко може да не воли те очи*” за који сам добио повољно мишљење др Чолака и извесна средства за његово штампање.”

⁸⁷² Бура Радосављевић, *Литерарни акварели пуни пркоса* (поводом двадесет година од смрти Вукашина Цонића), Помак бр.17-18, октобар – децембар, стр. 5, Лесковац 2000.

време књижевни рад у коме сам стекао прва искуства. Али, привлачи ме и радио - драма”.

Па ипак, прва књига коју је штампао је веома обима и романирана хроника „*Далеки бели путеви*”, на којој је радио четири године. Ова хроника, објављена 1969. бави се судбином наших људи који су током Другог светског рата интернирани у далеку Норвешку.

„Лепши и потреснији споменик, за све оне којих више нема а којих ће бити док је човека и његовог дела, Вукашин Цонић, аутор ове књиге „*Далеки бели путеви*” – није могао да подигне. Овде и свуда! За мртве и живе! За јуче и данас – за сутра! Споменик – за време сурово и пркосно, крваво и херојско; на године смрти у име живота и живота против свих облика уништења; Облесак истине о неуништивости духа и слуха човековог, духа и трајања његовог” – написаће, између осталог, књижевник Томислав Н. Цветковић, поводом појаве Цонићеве хронике.

Истим поводом, новинар и књижевни критичар Николај Тимченко је апострофирао: „Цонићева књига је химна људском достојанству и виталности човека.”

Оно што привлачи пажњу и што ову књигу чини занимљивом и узбудљивом, што од ње чини штиво које се тешко испушта из руке јесте сам њен предмет, само страдање људи који су показали довољно чврстине и веру и идеале за које су се борили, који су остали људи и у данима највећих искушења.

IV

УКУС ЗЕМЉЕ - Збирка приповедака „*Укус земље*”, насловљена по истоименој причи, изашла је из штампе 1971. године. У њој је укоричено 16 Цонићевих кратких прича, махом награђених и откупљених на разним конкурсима. Већ прва прича „*Увод у аутобиографију*” наговештава да је читава збирка аутобиографског карактера. Већина прича испричана је у првом лицу, а готово све се односе на црнотравско поднебље и на горку судбину печалбара. У свакој причи главни јунак је сам приповедач, његова мајка и отац, брат или неки други блиски рођак. Поред ових шеснаест објављених приповедака, у рукопису је остало бар још толико, које заслужују пажњу издавача.

%

Што се тиче драма, Вукашин Цонић је написао више радио и ТВ драма, али су штампане само три. Прва је „*Заточеник*”, која је 1974. године, на конкурс у РТВ Сарајево, награђена трећом наградом. Исте године, под насловом „*Друго заточеништво*” објављена је у Нашем стварању. Две године касније, у „*Нашем стварању*” (бр. 4-5 за 1976) излази радио - драма „*Цветале су дивље крушке*”. Трећа објављена драма је „*Стена*”, коју је РТВ Сарајево 1978. године наградио такође трећом наградом и која је исте године објављена у сарајевском часопису „*Живот*”. Награђене драме су више пута извођене на таласима Радио Сарајева. У рукопису,

оставио је радио-драму „Шта ћемо са Озреном?“, ТВ драме „Човек није цигла“ и „Колиба високо у брдима“ и „Плави бисери“, затим монодраму „Изјава за историју“ и радио - игру за децу у два чина „Једне вечери једног јутра“.

Крајем децембра 1975. године, у једном интервјуу, Вукашин Цонић је изјавио: „Сада радим на роману и у преговору сам са једним београдским издавачем. До сада сам се устручавао да објавим своје романсиране покушаје, јер је роман заиста крупан залогај и књижевна форма за коју је потребно велико књижевно искуство... Мој роман, на коме радим, има назив, „Зар неко може да не воли те очи“ за који сам добио повољно мишљење од др *Тоде Чолака*...“

Ја, међутим, досад нисам могао да уђем у траг овог дела. Познато је да је 1980. године посмртно и захваљујући председнику Књижевног клуба „Глубочица“ *Љуби Стојановићу* објављен Цонићев роман „Пре зоре“ и да је у рукопису сачуван роман „Благо у румендолу“. Да ли је неки од њих првобитно назван „Зар неко не може да не воли те очи“ или је то заиста посебно дело, тек треба одгонетнути.

V

ЦОНИЋ У КУЛТУРНОЈ БАШТИНИ ЛЕСКОВЦА - Срдачно захваљујем уваженој породици Цонић што ми је указала велику част, али и одговорност да говорим о Вукашину Цонићу, човеку великог срца, племенитом и скромном, хуманом и срдачном, интелигентном и виспреном, харизматичном интелектуалцу, благог израза лица са осмехом којим плени, пуном оптимизма и невиђене енергије, ствараоцу респектабилне могућности, изданку бајковите црнотравске лепоте, човеку који траје у нашим сећањима иако нас је напустио пре више од три деценије изненада и тако болно, али је оставио незаборавне трагове свога талента, дела која се памте и породицу која мора бити на пиједесталу успомена за понос на супруга и оца, на горостаса породичне љубави.

Зато, у име оног Вукашина кога сам и лично познавао и радовао се сваком сусрету са њим завидевши му на краљевском имену и дивећи се незаборавној ведрини и способности да буде тако пријатан, пожељан у друштву и гарант нивоа за комуникацију, допустићу себи право да најпре проговорим о његовој породици која нам је и овим данашњим чином доказала са колико љубави, поштовања и оданости оживљава сећање на њега и колико је захвална шта им је подарио хармонију, неизмерну оданост и показао пут успеха. Јер, има ли већег поноса који оплемењује сећање од тога да је његова кћи Татјана, магистар правних наука са одбрањеном тезом у Португалији, и да је данас у мислима са нама у далеком Мексику, где у Амбасади Републике Србије заузима завидно место, поседујући већ дуго дипломатско искуство, високо рангирана у

нашем дипломатском кору обављајући често и дужност отправника полова као министар саветник.⁸⁷³

Или, наша драга, овде присутна, видно узбуђена и сузних очију Светлана, која је завршила Вишу медицинску школу, одсек за интензивну медицину и анестезију, као и испит за главну медицинску сестру у Немачкој и врло успешно послује у Минхену. Њихова посвећеност успоменама на оца превазилази могуће схватање љубави и оданости и дарује и нашој средини вредности које су основна одлика свих правих љубави. А оно што им је њихов отац оставио потврђује и латинска сентенца „Лабор омниa винцит импробус“, односно да непрекидан рад све побеђује. И оне су то и до сада својим животним биографијама доказале. Међутим, била би неправда не поменути да су оваквим оживљавањем успомена на оца управо даровале и Лесковцу још један драгуљ у мозаику његовог културног узлета. Књижевна остварења њиховог оца високо су валоризована у културној баштини Лесковца и Србије и представљају вредан подстицај за подизање адреналина стваралаштва свих оних који ту способност скривену или отворену имају. Тако Књижевни конкурс за кратку причу „Вукашин Цонић“ има посебну амбасадорску улогу за представљање Лесковца као града који зна да цени књижевне пориве нових па и осведочених стваралаца и преноси му славу афирмисаног културног центра. А како је већ рекао Брана Црнчевић: „И прозору је тешко кад је затворен“, породица Цонић је прозоре Лесковца широм отворила за све ствараоце из Србије, па и других земаља. Довољан је податак да је на конкурс пристигао и рад из Пољске и из других крајева нашег региона. Само у овој години око 240 стваралаца је мислило на Лесковац и било обузето такмичарским духом управо захваљујући породици Цонић и делу Вукашина Цонића.

Морам, међутим, да признам да ни по вокацији, ни по књижевним могућностима, нисам онај који би могао да процењује литерарне

⁸⁷³ Проф. др Живан Стојковић, Вукашин Цонић у културној баштини Лесковца, уводна реч на додели књижевне награде „Вукашин Цонић“ 21. октобра 2013. године у Народном музеју у Лесковцу. *Напомена:* уводну реч преносимо у целини. „...А сада, са изразима великог поштовања, обраћам се Ангелини Цонић, која може бити поносна што је за животног сапутника имала Вукашина Цонића, човека вредног поштовања, доброг стручњака и књижевног ствараоца, чије је дело постало украс породице, али и обогатило културни миље Лесковца и Србије. Она је најбоља потврда Гетеове мисли да до светлости разума можемо доћи, али топлину срца нико не може дати. Њено срце је куцало за Вукашина силином оданости и дивљења, а своју верност и приврженост њему показала је и више од три деценије од како нас је напустио. Стамена и достојанствена, вредна, брижна мајка, сачувала је успомену на супруга и одлучила да његово дело још једном поклати Лесковцу, а да, знајући колико би и он био срећан, установи заједно са ћеркама, књижевну награду са његовим именом, средствима која обезбеђује њена породица. И то може бити означено као више од задужбине, јер подстиче живи процес књижевног стваралаштвa младих. Имао сам част да ми она као декану Технолошког факултета буде приви сарадник и први радник ове високошколске установе у Лесковцу. И ево данас да ми повери уводну реч уз ово велико славље за културну баштину Лесковца“ – рекао је проф.др Стојковић и закључио: „На крају, још једном можемо срдечно да се захвалимо породици Цонић што нас је обогатила вредним прилозима свих оних који су склонили списатељству и што су поштоваоци дела Вукашина Цонића“.

вредности дела Вукашина Цонића, што не значи да то не могу чинити као обичан њихов конзумент, а то није ни тема данашњег скупа. Зато је моје излагање насловљено „*Вукашин Цонић у културној баштини Лесковца*“ чиме сам му дао историографску димензију, привидно олакшавајући себи положај. Наравно, за такву одредницу било би добро да постоје релевантни критеријуми, који би били резултат озбиљније књижевне критике и позитивних оцена, што у овом конкретном случају, на пример, за роман „*Пре зоре*“ бива потврђено оценом познатог проф. др *Тоде Чолака*: „То је роман изузетног оптимизма, роман дубоких убеђења у исправност партизанског отпора и народноослободилачке борбе, роман вере у победу добра над злом. Загрљај живота и смрти, чврст и присутан од почетка у роману исписао се и исповедио у трауматичним тренуцима човекова судбоносног бивствовања у коме се доказује и остаје човек, усправан, непобеђен.“

За Вукашина Цонића, књижевник Томислав Цветковић је својевремено написао да је то изворни таленат, диван лиричар, вешт козер, један писац који је сигурним стопама корачао литерарним стазама, једно перо које тек што је било пред размахом - пресахнуло је јуна већ далеке 1980. године, а ја бих додао да би Вукашин Вуле Цонић, по ономе што је већ до тада изнедрио, данас био бард лесковачке књижевне баштине и да би заузимао видно место у хијерархији српских књижевних стваралаца. За њега је сасвим примерена мисао познатог француског ствараоца К. Ренона: „Живети... то значи знати, надати се, волети, дивити се, значи добро чинити. Најдуже је онај живео који је то доказао духом, срцем и радом“ или Шилера да човек слика себе својим делима.

Иако по вокацији и образовању правник, врло успешно је развијао још из гимназијских дана списатељску способност и израз што је означено и у бројним наградама и признањима. Заинтригиран податком да је већ 1966. године добио прву награду листа „Наша реч“ у Лесковцу за причу „*Увод у аутобиографију*“, поново сам је прочитао и постало ми је јасно какав таленат поседује Вукашин и колико је томе допринео црнотравски рајски амбијент, горштакча традиција и природна бистрина.

Писац кратких прича, радио драма, закорачио је стазама романописца. И управо ту је ушао у област историографије, јер је у роману „*Далеки бели путеви*“ приказао потресну драму живота интернираца у логорима у Норвешкој и тако дао штиво које историчар не може да заобиђе при обради најцрњих страница људске историје када је земљом харао фашизам. И као писац, и као човек опредељен је Вукашин Цонић. Он је противник људског зла и патњи, али пун оптимизма да то мора бити искорењено из људских живота. Одлучила је зато породица Цонић да нам подари репринт издања његових дела, али и да посхумно објави збирку прича под називом „*Споменик*“ (2012) чиме је још једном потврдила да су сва дела Вукашина Цонића својеврсни споменик који мора да краси културни амбијент Лесковца и Србије.

Они који се данас баве културном историјом Лесковца, попут књижевника и новинара *Данила Коџића*, који припрема импозантно дело о свим ствараоцима лесковачког поднебља, постали су свесни да име Вукашина Цонића мора да заузме почасно место. Јер, то је природни дар, а врлина је унутрашња лепота, како то наводи Френсис Бекон.

У Лесковцу до сада, колико су моја сазнања тачна, није било сличног конкурса који самостално финансира породица без помоћи локалне самоуправе. То не значи да овај конкурс не треба да прерасте у чин афирмације града у оквиру Октобарских дана и да буде уврштен у програм ових свечаности, утолико пре шта је то био и месец рођења Вукашина Цонића. Упознат сам и са одлуком породице Цонић да све радове учине доступним јавности штампањем у посебној књизи, што ће такође бити својеврстан дар културној баштини нашег града.

VI

КЊИЖЕВНИ КОНКУРС „ВУКАШИН ЦОНИЋ“ - Интересовање за Књижевни конкурс „Вукашин Цонић“ од оснивања било је изузетно велико, јер су пристизали бројни радови из земље, али и из иностранства.

Први књижевни конкурс – За први књижевни конкурс 114 аутора из 32 града пријавило је 134 приче. Симон Марић из Земуна победник је првог књижевног конкурса „Вукашин Цонић“, другу награду су поделили Зоран Јовановић из Лесковца и Александар Ђуришић са Новог Београда, а трећу је освојио Владимиру Булатовићу, из Београда. Жири: председник Удружења писаца Лесковца Верица Баторевић-Божовић, књижевник и главни уредник часописа „Помак“, Властимир Вељковић, новинар, професор књижевности и Татјана Цонић, кћи Вукашина Цонића, одлуке је донео је једногласно, а награде су уручене 25. октобра 2010. године у Народном музеју. О Цонићевом животу и делу говориле су Верица Баторевић-Божовић и Татјана Цонић, а уз читање неколико одломака из његових дела, представљени су и награђени аутори.

Други књижевни конкурс - Прва награда на другом Књижевном конкурс у „Вукашин Цонић“ припала је Симону Марићу из Земуна, који је и прошле године био победник. Другу и трећу награду освојили су Тодор Шкоро из Београда и Александар М. Поповић из Обреновца, аутори прича „Аранжман“, „Аутобус који је закаснио“ и „Беле руже“. Поред новчаног износа од 20.000, 15.000 и 10.000 динара, ауторима је уручене и плакете, дар породице Вукашина Цонића. Свечано уручивање награда и повеља одржано је 18. октобра 2011. године, у свечаној сали Технолошког факултета у Лесковцу. Одлуку о наградама једногласно је донео жири у саставу Верица Баторевић Божовић, Татјана Цонић и Властимир Вељковић, који је прегледао 169 прича.

Трећи књижевни конкурс - У Лесковцу су 2. новембра 2012 године, у Народном музеју, у присуству великог броја љубитеља књижевности, уручене награде са трећег Књижевног конкурса „Вукашин Цонић“ и посхумно промовисана књига „Споменик“. Победник конкурса је Јелена Кујунџић, из Мајура, за причу „Крик“. Другу награду освојио је Раде Стојановић из Ниша, родом из Црне Траве, аутор приче „Ложица“, а трећу су равноправно поделили Срђан Аћимов из Товаришева за причу „Сахрана смрти“ и Александар Максим Поповић, из Обреновца, који је конкурисао причом „Песма из воћњака“. Награде у износу од 20.000, 15.000 и 10.000 динара доделила је породица Вукашина Цонића. На конкурс, који су заједно расписали породица Вукашина Цонића и Удружење писаца Лесковца, пристигле су 233 приче 193 аутора. Једногласну одлуку о наградама донео је жири у саставу Верица Баторовић-Божовић, проф. др Душан Јањић и Небојша Ђокић. О посхумно објављеној књизи кратких прича „Споменик“ Вукашина Цонића говорио је Драгослав Хаџи Танчић, књижевник из Београда, који се дружио са Цонићем, а неколико прича из те књиге прочитала је Мира Љубић, глумица Народног позоришта из Лесковца.

Четврти књижевни конкурс - Прича “Антипигмалион” Мирка Јовановића из Старе Пазове проглашена је најбољом на четвртм конкурсу „Вукашин Цонић“, друга награда припала је Славки Кликовац из Голубоваца за причу “Дуго очекивана срећа“, а трећа Симону Марићу из Београда за причу „Дах“. На Конкурс за кратку причу 112 аутора послало је 230 прича. Жири је одлуке донео једногласно, а радио у саставу: мр Биљана Мичић, професор српског језика и књижевности, Цветана Радивојевић, професор југословенске и опште књижевности и Драган Радовић, професор опште књижевности. Награде су уручене у Народном музеју 21. октобра 2013. године, а о делу Вукашина Цонића говорио је проф. др Живан Стојковић.

Пети књижевни конкурс – Године 2014. расписан је пети књижевни конкурс за кратку причу „Вукашин Цонић“. На конкурс се јавило 157 аутора из земље и иностранства са 253 рада. Жири у саставу магистар књижевности Биљана Мичић, Цветана Радивојевић, професор књижевности и Драган Радовић, професор књижевности и књижевник, донео је одлуку да се прва награда додели Милану Мицићу из Новог Сада за причу „Лет Манојла Неимара“, друга Предрагу Станковићу из Лесковца за причу „Бунило“, а трећа Милану Грбићу из Кикинде за причу „Изневерена“.⁸⁷⁴

⁸⁷⁴Оснивач Књижевног конкурса „Вукашин Цонић“ је породица писца, која додељује и новчане награде. О стваралаштву Вукашина Цонића и његовом месту у књижевној баштини Лесковца на додели награда са петог књижевног конкурса говорио је проф. др Душан Јањић.

РАДОСЛАВ ШУШУЛИЋ

I

Радослав Шушулић је рођен 1938. године у Власотинцу. Студирао је на Правном факултету у Београду. Заступљен је у *Песмопису*, антологији песника лесковачког краја и збирци завичајних песника Власотинца. Живи и ради у Власотинцу.⁸⁷⁵

Шушулић је дуго радио као новинар Радио Лесковца. Објавио је збирке песама: „*Нишан на лобањи*”, „*Зимско мировање*”, „*Старинска башта*“ и „*Молитва која плаче*“.

Са власотиначком песникињом Снежаном Стаменковић, 2011. године Радослав Шушулић објавио је збирку песама „*Листопадна лепота*“.

II

НИШАН НА ЛОБАЊИ – Пред амном је прегрш песама и рој успомена на песника из млађих дана: задимљена крчма, празни џепови и поноћно казивање стихова. Не, то нису ови стихови, остала је само грозничава ватра и пепео илузија. Помало сам збуњен: шта се од тада до сада збило у песниковој души те му је овако тешка, погубна, ојађена, узбуњена поезија? Није ли ово српски експресионизам, нож заливен у мутне слојеве подсвести, у своје унутрашње дубоко интимно *Ја* да би се сагледале отровне и животворне боје сопствене крви, недокучив сјај сунца у лобањи, да би се опицао куршум долутао ко зна одкуд у песникову осамљеност, у песников, чини се, порушен свет?⁸⁷⁶

Ово што је најприсутније у овој веома експресивној и тамној шуми сибола, то су крик и револт, немоћ и претња претказањем, у име човечности, против човекове усамљености и отуђености у веку атомске цивилизације.

Црвоточност и распадање, овде је узнемирана опомена на овај живот, страх да не поједемо човека у себи на трпези аутоматизованог живота. Ова поезија захтева да се читалац и помучи, јер је рођена на муци.⁸⁷⁷

%

Ево како пева Радослав Шушулић Росуљац у песми „*Можда*“, која је последња у овој збирци:

И биље и змије и звери

Нека ме прате

Нека ме блато измени

⁸⁷⁵ Белешка о аутору, збирка песама Зимско мировање Радослава Шушулића, Власина, Власотинце 2002. *Напомена*: Избор песама Р. Шушулића у посебном делу ове књиге. *Напомена*: Шушулић је премину у родном граду 21. децембра 2013. године.

⁸⁷⁶ Борислав Здравковић, рецензија, Радослав Шушулић Росуљац, Нишан на лобањи, (без назнаке издавача), Прешево 1970, стр. 11.

⁸⁷⁷ Б. Здравковић, Нишан на лобањи, комплетна рецензија, стр. 11.

*Све што се запамти
Можда ће
Идуће јесени
Да позелени*

Колико се сећам и колико ме памет слуша, песме су ове дуго спавале на паучини, на неком нахереном плоту, где се таложи неинтересантна драугулија и ова септембарска месечина. Можда би у дубоком сну наишле на свој свршетак? Ко зна? Можда би и даље дремале?

Али онога дана, када ме тата и мама доведоше на овај свет, када ме именом и презименом обележише, када живот мој поче да личи на неке метафоре и различите сенке, бога ми, тога дана, нека болна сила поче да се цеди низ моју површину. Не кријем. Крикнух. И уколико је крик бивао све дубљи, утолико су паучине, нахерени плотови постајали огољени, пусти. Нисам био свестан своје одговорности. Захваљујући мојој неопрезности, песме су биле пробуђене, њихов стравичан изглед секао ме до изнемоглости. Оне су се расањивале, а ја сам избегавао њихов поглед. Човек сам, а остадох пред њим нем.⁸⁷⁸

III

ЗИМСКО МИРОВАЊЕ - Песник урођен у себе дотиче саму срж природе трагајући за разлогом постојања. То силажење у дубине које није ништа друго до пењање у висине, лагано љушти са њега све оно што му отежава пут и тек у оном тренутку кад његова голотиња постане апсолутна, он приступа вратима постојања, пред којима Платонове сфере свирају музику Небеса, која се одвајкада назива Поезијом. Губећи име и постајући чисто осећање, како је у једној молитви певала Исидора Секулић, он постаје сличан свечовеку кога су најављивали Достојевски и епископ Николај. И тада, ма шта певао и ма о чему певао, све постаје песма.⁸⁷⁹

Тим путем је пошао и Радослав Ж. Шушулић обликујући песме за своју збирку „Зимско мировање”. Изабрао је пут којим се данас ваистину ретко иде. Засновао је читав опус на мотивима који, пре свега, захтевају дескрипцију, дескрипцију природе и њених манифестација, да би у другом плану, често скоро неприметно, покретао питања која тангирају и човекову егзистенцију. Горе поменух дескрипцију, и намах се уплаших, јер већ деценијама, она је прогнана из поезије.

Код нас, тек ту и тамо, тек малобројна група песника који пишу хаику поезију, њоме се покатакд баве. И потом, баш у тој далекоисточној поезији, открих, можда и несвесну инспирацију Шушулићеву. Открих

⁸⁷⁸ Радосав Шушулић Росулац, Нишан на лобањи, (аутово запажање стихова из ове књиге), Прешево 1970, стр. 57. *Напомена:* Насловну страну књиге урадио је чувени академски сликар Миодраг Нагорни, предговор Борислав Здравковић, коректор Лука Крстић, професор.

⁸⁷⁹ Ђорђе Ј. Јанић, Снег и зов петлова, рецензија, Зимско мировање, Власина, Власотинце 2002.

песничку методу која као да је позајмљена од јапанских и кинеских сликара који су белином слике и тек ту и тамо набаченом цртом или формом обликовали простор и фигуре, цизелирајући слику врхунске уметности. Тако ми се и објасни белина Шушулићевог снега, богатство зиме, многозначност петлове песме, и изнад свега бескрајне мелодије ћутања које покрива природа. Стварност и нестварност се сплићу у један мистични простор свакодневице, који наша поезија до данас није познавала.

И овде откривамо оно што је у овим песмама и у овој збирци, можда најзначајније. Овде је опеван значај малих ствари. Њихов значај сам по себи. А то значи не у односу према човеку. Човека овде, у неком експлицитном виду, скоро и нема. Песник пева химну снегу, пахуљама, хладноћи, птицама, путу поплочаном житом, како он рече, баштама које у себи анонимну траву и цвеће крију, где се „сунчани низ” разлива по „дворишној кутији”, а презрела реч ћути над неисказаном песмом. Занимљиве поетске слике се смењују несвакидашњим метонимијским прескоцима, а све то, колико је могао да отрпи ритмичко исцезилиран стих, ослобођено је свих оптерећујућих епитета. Притом, пренапети ритам често доводи песму до саме границе прскања.

Овде нећемо набрајати све занимљиве песме и врло успеле песничке слике. Поменућемо само песму „Вињага” која на модеран начин пева једно двориште изгубљено у магли времена чија функција надраста ограничени физички простор и претвара се у жалопој над свим оним сентиментима које закопавамо у прошлости. Такође ћемо, тек узгред, поменути стихове из песме „Поравнавање” снега у којој одзвања горка порука: „Ко пре дође/ до себе/ сопствени мир/ га самеле”. Тако ћемо указати на песму „Презреле речи” у којој се зацртавају обриси поетике Радослава Ж. Шушулића.

Шушулић је више због животних околности но својом вољом објавио само једну збирку песама до сада - „Нишан на лобањи”, давних седамдесетих година. И можемо рећи да свако ко буде читао „Зимско мировање” неће моћи да избегне закључак да је то штета јер пред собом имамо једног формираног и зрелог песника чији би стих требало да се чешће сусреће у савременој српској поезији.

%

Оцена Ђорђа Ј. Јанића, језгровита и довољно прегледна, јасно указује на снагу песничког умећа Радослава Шушулића, који је свој песнички таленат давно доказао, па није нимало чудно што су се неке његове песме нашле у „Песмопису”, најбољем одабиру лесковачког песништва од Другог светског рата до 1975. године.

Шушулић је и као песник, и као новинар, показао да на оригиналан начин доживљава „време и људе”, а то је оно што добре, одличне песнике, одваја од других каквих има доста и у лесковачком крају, а и другде.

Збирка „Зимско миривање” разоткрива и другу, хуману страну Шушулићевог смисла живљења. Он записује на крају књиге: „Излазак ових стихова на видело, у којима јесте покушај одмрзавати цветну слику на намућеном крику, преосталу руку и ногу и глас предалеко померен од говора му омогућише људи са пространим срцем, добротом и топлом речи... Таквим делатницима са хуманистичким живљењем и усмерењем, Радослав Шушулић заувек захвалан.”

IV

МОЛИТВА КОЈА ПЛАЧЕ – Друштво за очување културног наслеђа и традиционалних вредности власотиначког краја „Лоза“ и аутор објавили су 2010. године збирку „Молитва која плаче“ у којој се налази двадесетак песама, које су пуне бола, писане у препознатљивом стилу Радослава Шушулића. У једној од њих, коју је назвао „Вољеној супрузи Славици и вољеном сину Владиславу“, песник поручује:

*Завеса пала
Али не и друм
И ум
Њиме
До небеског поља
Шум мој
Штитиће вас
Од вечите смрти
Ала
И бола
Ваши Радослав*

%

Радослав Шушулић ствара такву поезију која на свој начин потврђује мисао Јосифа Бродског „да је поезија највиша форма људског начина изражавања, поезија није само најснажнији, већи најкондезованији начин преношења човековог искуства“.

Истински песник, који зна шта је песма, не производи их, не прави их у песничкој радионици. Ваљда се зато и не јавља често. Радослав Шушулић је своју прву збирку песама објавио сада далеке 1970. године („Нишан на лобањи“), а другу тридесетак година касније - 2002. („Зимско мировање“). Ипак, он је *први песник Власотинца*, јер је свој непоновљив, суптилан и еруптиван, богатог мисаоног склопа, модеран у најбољем смислу те речи, како по изразу кога одликује експресивност, необична асоцијативност и сиболита, тако и по тематици у коју уграђује један истанчани сензибилитет.⁸⁸⁰

⁸⁸⁰ Мр Лука Крстић, Власотиначка песничка панорама, приказ, „Кућа од расцветалих жеља“ (збирка песама чланова друштва завичајних песника Власотинца), Фондација даровитих „Христифор Црниловић – Кица“, Власотинце 2007, стр. 197-211.

V

ЛИСТОПАДНА ЛЕПОТА – „Пишем и док сањам!“ – рекао је не тако давно Радослав Шушулић на промоцији његове „Старинске баите“. Шушулићу треба веровати, јер прави песници тако и стварају, а он је, како је управо на промоцији те значајне књиге не само за Власотинце и југ Србије казао мр Лука Крстић, професор необичног слуха да осети изворје песничког дара „најоригиналнији поета“ нашег по много чему прелепог краја.

Необичност, а у исто време занимљивост овога догађа пружа прилику да се у истоме тренутку, на истоме месту, у заједничком оквиру наше сусретања, осврнем и на песнички, стваралашки, животни пут песникиње Снежане Стаменковић, која је, у то нема никакве сумње, одавно показала како се пишу добре песме, а све оно што јој се у животу дешавало само је у њој, дарвитој песникињи, будило неку далеку, притајену наду да искаже сву суровост људског кретања кроз живот.⁸⁸¹

%

О песникињи Снежани Стаменковић сам Шушулић пише баш луцидно: „За најновије стихове Снежане Стаменковић – представљене у збирци „Листопадна лепота“ можемо рећи ово: квалитетни су веома, до уметничке зрелости саме оформљени – готово. Јесу у циљу том, складни у ритму, дотерани у слику, тематски освежени, што се да приметити да све то одређује пуноћу и лепоту песме, ми би рекли, болне лепоте. Зато лирика ове истакнуте поетесе на јужном српском поетском поднебљу тера да је волимо и заволимо. И ово казати: Снежана Стаменковић је најновијом стихованом творбом још једном проширила углед поезије на југу Србије“.

После ове прецизне, тачне, како приметих, луцидне оцене Радослава Шушулића могли бисмо и да завршимо, јер ми се чини да би даље промишљање о песникињи Снежани Стаменковић било изван те добро исказане опсервације песника и новинара Радослава Шушулића. Ипак, можда више као узгредница, као напомена, белешка са маргине, нека буде речено да је Снежана Стаменковић успела да се и ранијим збиркама песама, а биле су две - „Чешња“ и „Тражим“ наметне као стваралац са осећањем за меру.

Њене песничке слике су јасне, каткад драматично осенчене, али писане не толико да би својом формом привукле читаоце, него да порукама искажу вечиту људску потребу да се воли и буде вољем, али и вечиту пратиљу човековог трајања у знаку бола, плача, несна и смрти! Већ у првој песми из ове збирке „Док те сањам“, песникиња даје ту оквирну слику њеног трајања:

⁸⁸¹ Данило Коцић, уводно слово на промоцији збирке „Листопадна лепота“ заједничка збирка песама Снежане Стаменковић и Радослава Шушулића. Културном центру, Власотинце, 19. октобар 2011.

*„Научи ме да не стретим
из живота ток прихвати
и сновима тихим, летим
време ово бар да схватим”.*

И наставља у стилу њене драматургије живота:

*„Помогни ми да преболим
ране тешке и самоћу
да загрлим, љубим, волим
да се надам, желим, хоћи...”*

И затим долази врхунац њене песничке поруке:

*„Помогни ми да одгурнем
време бола, сне разрешим
да загрлим облак среће
да се смејем, играм, грешим...”*

Да је Снежана Стаменковић написала и објавила само ову песму, нема никакве сумње, било би довољно да се говори о талентованој списатељици, која зна шта је живот, шта је бол и шта је нада!

Снежана Стаменковић *„не тражи разум у срцима других”*, јер *„из ока ни суза не навири више”*. Песникиња наставља *„ја сам дете у телу жене”* и да јарафразирам не враћа се у време бола”, јер код ње *„мисли лете без икакве наде”*.

Песникиња Снежана Стаменковић, у једној од својих најбољих песама, којој није наденула име, али је можемо назвати по првом стиху *„Да сам знала да ће доћи”*, описује највећу драму свога живота:

*„Да сам знала да ће река
рану душу оставити,
молила бих да сачекаш
да можемо остарити”*

Песникиња покушава да сунце дохвати (*„Покушавам”*), јер жели да песмом, игром земени тишину, са осмехом на уснама још се бори, јер је у њен живот *„много бола донео је ветар”* и закључује, што је и последњи стих њене песме из ове збирке *„Однешено”*:

*„Не кајем се што више не желим
да у живот поново се вратим,
све у души својој деци желим*

и у нади престајем да патим”.

То је чиста, јасна, разговетна старовремена, али и ововремена песничка струфа која ће нас увек пратити. У певању Снежане Стаменковић она је нашла правог тумача.

%

Радослав Раде Шушулић, новинар и песник, песник и новинар - то је у његовом животу било и остало неодвојиво. Ове године песник Шушулић је, усуђујем се да кажем, пријатно изненадио све, можда онајвише себе, па онда пријатеље и познанике! Јер кад неко у пуном животном добу своје биографије – објави за годину дана две песничке збирке, то је само по себи подвиг и пример за поштовање. Подсетио бих да је до сада Шушулић објавио књиге песама „*Нишан на лобањи*” – прва књига којом је напречац освојио песнички свет – а затим следе „*Зимско мировање*”, „*Старинска башта*”, „*Молитва која плаче*” и ево ове заједничке збирке песама „*Листопадна лепота*”.

Подаци из његове кратке биографије, која се налази у збирци песама „*Листопадна лепота*” су више него занимљиви, али наравно не говоре све, али буде знатижељу, рекло би се и молбу да се још понешто сазна и прхујалих дана песникове пролазности: Шушулић је студирао на Правном факултету, а радио је „као разносач млека, службеник, просветни радник, новинар”. Заступљен је у антологији песника лесковачког краја. Рођен је 1938. године у Власотинцу. Још живи и пише још.”

Више је него занимљив и сам поговор аутора који се налази у збирци крајње метафоричког назива „*Листопадна лепота*”. Кратак је, најкраћи поговор који сам икада прочитао. Уосталом, уверите се сами. Ево како гласи:

*„Пре ће несрећне среће живети
него срећне преживети”*

(Радослав Шушулић)

Поезија Радослава Радета Шушулића, мог врлог колеге по новинарском занату, није једнозначна и не чита се лако. Обилује свежином стихова, сјајним метафорама и препуна је слика које подсећају на пролазност људске постојаности. Као и у животу, Шушулић је заиста оригиналан песник. Могли бисмо у његовом песничком ходу да пронађемо сличности са неким великим песницима српске историје, јер је јасно да су и они, као и сам живот, утицали да песник буде каткад „сурово загонетан”, а опет довољно свеж у исказу да се читаоцу намах учини како је у лету пронашао слику која долази из неког другог колорита. Део одговора на своје схватање поезије даје сам песник. У песничкој збирци „*Старинска башта*”, у рубрици, уместо поговора, Шушулић пише: „Очајање је пораз победе; то је када се утопљеник вади из поплављене воде, па се онда препусти сањарењу губећи тада и оно мало преостале слободе”.

%

Поговор друге збирке, „Молитва која плаче”, још је краћи и оригиналнији:

*О песмама
које пратите
Нисам знао ништа
Покривене су биле
Испод светлог налазишта.*

Једном - а та прича траје годинама – песник, колега Радослав Шушулић, гласно ми је дошапнуо: Пишем и док сањам и када се ненадано пробудим у „пола ноћи”, по сећању бележим стихове, трудећи се да будем колико је могуће у дослуху са самим собом!

Песник Шушулић живи, лако уочавамо, „између две туге”, у подземном чулу где црвено звоно бије, јер „на њеној покретној хаљини/ једва бол/ прича.

И сами наслови Шушулићевих песама из најновије збирке су занимљиви: Бежеће целивање, Одсутне руке, Зимске чаролије, Цветна хаљина, Без наслова (баш тако се зове песма - напомена Д.К), Неприступачно место, Бело небо, Пространа суза, Душа низ низрдицу, Златни плод, Зеленило жита, Праунично поподне, Иње, Разгледница, Цветно расипање, Мирна параболоа, несигурна зима, детаљи са лета, Сам и неколико песам без наслова!

Нека као илустрација оцена које сте чули ево почетка песме „Сам”, последње у овој збирци:

*Сам сам
И соба понека далека.
У њој сам
Од касне јесени
До почетка лелека!*

Овај мој делимице сређен приказ, дабоме, само су речи крај других речи, магленице налик на праву слику - јер када пријатељи беседе о пријатељима – никада праве речи! О песницима се само у оградама може и говорити. Не разуме се довољно људска тескоба и мисли које су се увукле у недођију. Песничка реч лековитија је од сваке речи. И зато је, мислим, вредело бити са нашим песницима, јер и сами пожелимо да будемо као они: да себе можемо наћи! А то је већ довољно да волимо песнике!⁸⁸²

⁸⁸² Данило Коцић, уводно слово на промоцији „Листопадне лепоте“, заједничке збирке песама Снежане Стаменковић и Радослава Шушулића, Културни центар Власотинце, 19. октобар 2011. године.

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЗБИРКЕ ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА

*Препознавања. - Априлски жубори. - Добродошлица за птице. –
Младост Поморавља. - Песмопис. - Зборник радова лесковачких писаца. -
Лексикон писаца лесковачког краја. - Глубочица између обала. - Шта све
стане у једну љубав (грделички писци). - Филксова издања. - Ђелем,
ђелем. - Слапови Вучјанке*

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЗБИРКЕ

У Лесковцу су се повремено оглашавали песници у заједничким збиркама, што је било посебно важно за младе, недовољно афирмисане или потпуно непознате ствараоце. Неке од тих збирки песама спадају у ред најпознатијих литерарних остварења Лесковца и често су наилазиле на (не)подељене оцене критике и јавности.

ПРЕПОЗНАВАЊА - Збирку песама „*Препознавања*“ објавио је Књижевни клуб „Светислав Вуловић – Лесковац 1962. године и у њој су заступљени песници: *Борислав Здравковић, Јосиф Стефановић, Бранко Перошевић и Раде Јовић.*

ДОБРОДОШЛИЦА ЗА ПТИЦЕ - Лесковачки Раднички универзитет објавио је 1968. године заједничку збирку песама и прича „*Добродошлица за птице*“, која није остала незапажена у лесковачкој културној јавности. У књизи су представљени: *Лазар Миленковић, Станоје Станковић, Станимир Стојмировић, Бранимир Стаменковић, Божидар Митровић и Љубомир Живковић.* Збирку песама и прича „*Добродошлица за птице*“ помиње у *Песмопису* професор Мирослав Миловановић. „Овом збирком представила се млађа песничка генерација чије се вишегодишње литерарно присуство у овом граду (Лесковцу) осећало.

АПРИЛСКИ ЖУБОРИ - Поводом 90. годишњице Лесковачке гимназије, Раднички универзитет у Лесковцу објавио је 1969. године заједничку зборку песама „*Априлски жубори*“. Заступљени су: *Мирјана Тасић, Љиљана Јешовић, Ђокица Петковић и Миодраг Горановић.*

МЛАДОСТ ПОМОРАВЉА - У Брестовцу је 1970. године објављена збирка песама под насловом „*Младост Поморавља*“. Књига садржи стихове 11 имена. Неки од њих познати су и ван овога клуба, објављивали су стихове у лесковачким и нишким публикацијама, а неки од њих и у Борби и другим листовима. Реч је, дакле, о онима који воле поетску реч и који осећају потребу да се њом изразе. Међу њима има и песника од којих се могу очекивати и већи резултати; за сада треба појаву ове књиге примити као чињеницу која радује.

ПЕСМОПИС - За историју лесковачког песништва посебно је била значајна 1977. година. Тада је Културни центар (директор *Слободан А. Младеновић*, главни и одговорни уредник *Борислав Здравковић*) објавио „*Песмопис, лесковачки песници 1945 - 1975*“ који је уредио и предговор написао *Мирослав Миловановић.* Та песничка збирка се и данас, без обзира

на неспорне слабости, може сматрати за најбољу панораму песништва у граду на Ветерници.

ЗБОРНИК РАДОВА ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА - Удружење писаца општине Лесковац објавило је 1998. године „Зборник радова лесковачких писаца”. Био је то после „Песмописа” први покушај да се на једном месту нађу најбољи ствараоци овога краја. Избор и предговор написао је др Славољуб Обрадовић, а уводник Томислав Н. Цветковић.

ЛЕКСИКОН ПИСАЦА ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА - Књижевни клуб „Глубочица” објављувања је „Лексикон писаца лесковачког краја” 2003. године (уредник и аутор предговора Станко Ђорђевић) као књигу која ће бити прозивник писаца лесковачког краја за вечност.

ГЛУБОЧИЦА ИЗМЕЂУ ОБАЛА – Објављено је више заједничких књига под тим насловом, а заступљени су, углавном радова чланова КК Глубочица. Реалистички „цветови у врту муза”, чије су слатке ластике у мирисне и богате бојама, пробудиле стваралачке немуре у срцима свих чланова сложне породице Књижевног клуба „Глубочица” и оплодили постојеће литерарне вредности.

ШТА СВЕ СТАНЕ У ЈЕДНУ ЉУБАВ - Сliku стваралаца лесковачког краја употпуњује, сигурно, и невелика, али значајна збирка грделичких песника. Књижевни клуб „Дервен” објавио је код лесковачког „Филекса” (2005) књигу „Шта све стане у једну љубав” (приредио Дејан Ђорђевић, професор књижевности)

БЕЛЕМ, БЕЛЕМ - Белем, ђелем („Белем Белем” - „Delem, delem”) - Књига изворних песама Рома јужне Србије - „Белем, ђелем...” већ при првом сусрету плени отменом једноставношћу и племенитошћу вековних порука које песме собом носе. То је књига коју је живот вековима ткао. То је књига туге и радости, књига у којој је са мало речи испричан читав један живот. Живот који чине и рађање и умирање, аргатовање и робијање, живот сав прожет љубављу превеликом, па и кад је неузвраће на.

СЛАПОВИ ВУЧЈАНКЕ - Слапови Вучјанке је збирка песама са конкурса Дома културе из Вучја, која су 2011. године објавили Дом културе из Вучја и Народна библиотека „Десанка Максимовић“ из Власотинца. Интересантан је био и начин расписивања конкурса – тема је разаслата у свет путем интернета, тог све присутнијег средства масовне комуникације.

ПРЕПОЗНАВАЊА

Збирку песама „Препознавања“ објавио је Књижевни клуб „Светислав Вуловић – Лесковац 1962. године и у њој су заступљени песници: Борислав Здравковић, Јосиф Стефановић, Бранко Перошевић и Раде Јовић.⁸⁸³

Пред нама је једна збирка поетских покушаја која у ствари представља непотпуну панораму песничке ситуације Лесковца, града у коме су се смењивале песничке генерације које су певале, али нису успевале да оставе штампаних доказа о успелости или неуспелости својих песничких тражења. Ова књига је, дакле, вишеструко интересантна: и као слика песника који покушавају да стекну то име, и као документ о једној замисли која, остварена треба и мора да уђе у историју литерарних подухвата наших суграђана, даље, она је и нов подстрек на стваралаштво јер омогућује да тражења оних који се пењу трновитим и стрним путевима ка песничком Олимпу – постану доступна већем кругу читалаца. Тиме ови скромни поетски посленици предају своје стваралаштво суду јавности, дајући јој најдрагоценији део своје личности и очекујући оцену која не мора бити пресудна за њихов даљи пут, али која, у сваком случају, неће бити без утицаја на њега.

Шта нам људе ти млади људи који желе да им се призна статус песника? Пре свега, своје дело које је израз њихове младости, сензибилности, искуства, а затим и доживљај света у коме можда има и позе, али свакако много више искрене спонтаности душа створених за утиске. У књизи ћемо наћи и тежњу за модерним изразом, и борбу за израз, не увек изборену, и напоре да се оригинално казују осећања и мисао, као и да се пружи пуна мера своје личности у којој се прелама читава скала најразноврснијих утисака о разноврсним странама живота.

Једно од питања која се могу поставити јесте: како ће читаоци доживети дело песника које познаје из свакодневних сусрета, а које, опет, преко њихове књиге, препознају у стиховима?

Ако ни због чега другог, ова књига ће пажљивом читаоцу бити драгоцен као документ о песничком тражењу и психологији једне групе његових суграђана у одређеном тренутку.

⁸⁸³ Препознавања, Књижевни клуб „Светислав Вуковић“ – Лесковац 1962. Уредник збирке Јосиф Стефановић, насловну страну и илустрације урадио Јован Поповић. Напомена: У збирци „Препознавања“ Борислав Здравковић је објавио 18 песама под називом „Трагом палих звезда“; Јосиф Стефановић је објавио песме под заједничким именом „Моји зелени токови“ и то у поглављима „Ратна лирика“ (9 песама), „За тебе“ (6 песама), „Акварели“ (11 песама); Бранко Перошевић заступљен је у збирци поглављем „Човеково рађање“, које има три посебне целине – Уморно детињство (8 песама), Пролазност (8 песама), Био је рат (3 песме) и Раде Јовић заступљен је песмама под називом „Ветрењача“ (19 песама).

Књига ће читаоцу представити четворицу песника: *Бору Здравковића, Јосифа Стефановића, Бранка Перошевића и Рада Јовића*. Иоле бољи познавалац литерарног живота имао је прилике да сву четворицу чује на литерарним вечерима којих је пре неколико година било много више него данас. Нема сумње да они, и неколико других, и чине најбољи део онога што у литератури Лесковац може да пружи.⁸⁸⁴

У збирци је, на пример, објављена песма Борислава Здравковића „*Варијације на тему: јесен*“, по каснијим оценама критике (и по моме суду) једне од неколико најбољих његових песама.

1.

*Није моја, туђа је ово јесен:
ја и живот мој још се нисмо срели.
И када ћутим над собом наднесен,
то неко други моје речи вели.*

*Сакриће тугу дрвореди свели
и лист у коси са звезда отресен:
проћиће младић пијан и занесен
што нема ништа и не зна шта жели.*

2.

*Никоме се толико не опирем
ко себи самом. Ето, око цвета
целу се јесен са собом препирем,
стално нешто зановетам.*

*Не знам како, тек, залутам у влати,
и тамо дуго о нечему ћутим...
Не, нисам пијан кад себе грлатим
отргнут лишћем жутиим.*

3.

*Није ми ништа,
само ме јесен растужила нечим.
Изустиим нежност, кажем љубав, па одболујем речи
крвав и жут, као да долазим са бојишта.*

*И тражим неког. О, коме да се на конак понуди
свето обиље тела на којима спавам...
Треба ли да се стидим што у мени застуди
од сасушених трава?*

⁸⁸⁴ Н(иколај) Т(имченко), Уводник (без наслова), Препознавања, Лесковац 1962, стр. 5-6.

ДОБРОДОШЛИЦА ЗА ПТИЦЕ

Лесковачки Раднички универзитет објавио је 1968. године заједничку збирку песама и прича „Добродошлица за птице“, која није остала незапажена у лесковачкој културној јавности. У књизи су представљени: *Лазар Миленковић, Станоје Станковић, Станимир Стојмировић, Бранимир Стаменковић, Божидар Митровић и Љубомир Живковић.*

%

Збирку песама и прича „Добродошлица за птице“ помиње у *Песмопису* професор Мирослав Миловановић. „Овом збирком представила се млађа песничка генерација чије се вишегодишње литерарно присуство у овом граду (Лесковцу) осећало. Аутори ове збирке су се оглашавали у листовима и часописима (Лазар Миленковић, Станоје Станковић, Божидар Митровић и Љубомир Живковић). Сем Божидара Митровића, сви остали су млади људи који су својом поетском речи окренути животу и озарили му лице непосредном топлином речи. Свакако, ова збирка је дошла не да представи пуну песничку зрелост њених аутора, већ је била репрезент нове песничке генерације која тражи свој песнички израз и проверава његову креативну особеност. Странице ове књиге испуњене су лирским уплетом разнобојних нити које стиху, строфи и реченици дају искрену спонтаност казивања“.⁸⁸⁵

%

О тој књизи писао је професор *Станко Ђорђевић* и тај приказ објављен је у његовој познатом делу *Књижевне критике и студије* (Литера, Ниш 1979).

%

Поезија и проза шесторице младих књижевних стваралаца може послужити за пример како се излази из анонимности. Њихови радови су пример подруштвљавања књижевне речи одабраном скромном стазом. Претенциозна је појава појединих почетника да штампају збирке и са више од 250 песама, невредних, слабих или просечних. Излазак књиге у јавност је друштвени чин. Стога је и тако много прихваћена ова збирка.⁸⁸⁶

%

Лазар Миленковић из Вучја, познаник многих књижевних часописа, одабрао је тринаест песама. Мирна и зрела емоција не може узбуркати чак ни младалачки жар. Схватања људских осећања и њихова трансформација између еротског (Љиља, Душка, Кети) и стварног представља оригинално изналажење мотива с родољубивим и рефлексивним песмама.

⁸⁸⁵ Мирослав Миловановић, Уместо на маргинама, Песмопис, Културни центар Лесковац, 1977, стр. 19.

⁸⁸⁶ Станко Ђорђевић, Добродошлица за птице, Раднички универзитет Лесковац 1968, приказ, Књижевне критике и студије, Литера, Ниш, 1979, стр. 103

*„Мени немојте аплаудирати
Ја сам ветеран у нади.“*

*„Ја сам само
једна велика љубав
према овом драгом човеку.“*
%

Станоје Станковић, дуго година читани песник, дао је неколико својих највреднијих песама: Излет до корења, Воз број 113, Моји стихови, Река је говорила, Безимена, Самоћа и још неколико песама. Представник је модерне лирике са филозофско-рефлексивним темама. Најбоље себе дефинише у стиху:

*„Једна песма почиње песмом, стихови граде разум“
(Моји стихови)*

Сплетом речи, синтагмама и новим језичким структурама лута од теме до теме с намером да нас вербално, интелектуално веже за своја размишљања. Нуди много, али то ново није стилизовано једном прихватљивом емоцијом без које лирика не може.

%

Станимир Стојмировић веома добро познат завичајним заљубљеницима прозе, представио се кратким причама: Истине, Последња крађа, Приче из Јеврејске улице, Априлске врбе. Није тешко препознати лиричара. Песник говори прозу срцем и сећањем дајући рељефне слике пуне колорита. Његови јунаци (Здравко, Шабан, Марко, Бранко, Ненад) чак и да се препознају крећу се у реалном и постојећем амбијенту. У тој средини и налази судбине које га преокупирају. Унутар те садржине морамо послушати глас чија арома даје поенту делу. Највећа вредност је у тој пратећој поруци. Ови емотивни медаљони сасвим су прихватљиви читљивошћу, објективношћу слике. Све приче су достојно обележје његовог књижевног талента.

%

Бранимир Стаменковић, Божидар Митровић и Љубомир Живковић, лиричари, својим почетничким песамама, немају друге претензије до да најаве свој наилазак. Видна је неуједначена реч, недовољно знање да се прати централна емоција, као и недоследност у версификацији. Њихове теме су симпатичне и сигурно је да у њима пулсира снага будућих лиричара.⁸⁸⁷

⁸⁸⁷ Станко Ђорђевић, приказ, Добродошлица за птице, Раднички универзитет Лесковац 1968. године, Књижевне критике и студије, Литера Ниш 1979. године. *Напомена*: Приказ је написан 1977. године.

АПРИЛСКИ ЖУБОРИ

Поводом 90. годишњице Лесковачке гимназије, Раднички универзитет у Лесковцу објавио је 1969. године заједничку зборку песама „*Априлски жубори*“. Заступљени су: *Мирјана Тасић*, *Љиљана Јашовић*, *Ђокица Петковић* и *Миодраг Горановић*.⁸⁸⁸

%

Мирјана Тасић (касније позната песникиња Мира Коцић) већ неколико година је позната поетеса најмлађе генерације у свом граду. Рођена је 1950 у Братимловцу крај Лесковца. Ученица је четвртог разреда гимназије. До сада је објављивала песме у *Нашој речи*, *Трибини младих* и *Нашем стварању*. У поезији Мирјане Тасић присутан је фолклорни лексички израз кроз чије лаке, обичне и местимично зреле мисаоне облеске се назире таленат у сазревању.

Човек и његово егзистенцијално пребивалиште и пренаглашени мотив њене поезије. У овој поезији се расцветавају праве људске вредности и у свакој стихованој лативи светлуга љубав и брижност за човека, одзвања истинска жеља „*да се према човеку оплемени*“. Она је везана за село и своје сељаке који се срцем диве свему ономе што је здружено у животу и људској делатности па ко птице „*што лет удвоје носе у небо*“ радује се свему ономе што се остварује на селу. Млада песникиња овај свет широки бескрајно воли, воли златоковаче који кују поверење, благ поглед људи и у тренуцима непријатних сазнања исказује своје виђење света.⁸⁸⁹

%

Ђокица Петковић – рођен је у Лесковцу 18. априла 1949. године, ученик је четвртог разреда гимназије у Лесковцу Један је од уредника *Трибине младих* и на добром је путу да постане солидан новинар. У поезији Ђокице Петковића присутна је ведрина младалачких осмеха, радост и љубав. За њега је вољена девојка „*песма ходања и пролеће говора*“. Његова самоћа је само азил за искрену љубав од које патетично очекује да надживи љубавнике. Наш млади песник, ведрином година, „*празни очи и срца пуни*“. Поезија Ђокице Петковића је аутентична рефлексивна осећања која су бистра и искрена. Овај млади песник нуди руке својих стихова кроз који се просула искреност и разгранала опролећена чежња.⁸⁹⁰

%

Љиљана Јашовић је рођена 1952. године у Битољу. Ученица је другог разреда гимназије у Лесковцу. Објављивала је у дечјим и омладинским листовима. Интимна лирика Љиљане Јашовић је исплетена од дискретних

⁸⁸⁸ Априлски жубори, песме, Раднички универзитет, Лесковац 1969, стр. 3. *Напомена*: Збирку је приредио за штампу професор Мирослав Миловановић, а одговорни уредник је био Слободан А. Младеновић.

⁸⁸⁹ Мирослав Миловановић, Априлски жубори, стр. 6.

⁸⁹⁰ Мирослав Миловановић, Априлски жубори, стр. 18.

немира и детињих осмеха у којима јутре обећања, наде и прибојавања. Њена песма је пролажење и сећање, погледи и наговештаји. Њен свет је босоног детињство, оно је предграђе праве среће и за њим она елегично шапуће

*„Јуче сам плакала
као ветар... као небо... јуче
загњурена у алеје сећања
постала сам опет дете.“*

Ова млада песникиња наговештава таленат у пупољку.⁸⁹¹
%

Миодраг Горановић је рођен 1950. године у Београду. Ученик је трећег разреда гимназије у Лесковцу. Већ је две године члан Клуба писаца у Лесковцу и учествовао је на многим сусретима писаца Лесковца, Ниша, Врања и других градова. Своје радове је објављивао у Нашој речи, Трибини младих, Нашем стварању, Дневнику, Чику и другим омладинским и дечјим листовима.

Горановићева поезија је искана од песимистичких жица и сва је у тражењу оригиналног поетског темпа. У њој је расточена елегична жеља чији акорди још увек дисонантно озвучују младалачка хтења, понирања и узлете. Видан је напор младог песника да проникне у животну окосницу проблема и да нађе његово аутентично разрешење:

*„Хоћу земљу од пола до полутара
да раскопам својом жељом,
орах у центру да разбијем –
можда је ту.“*

У том мисаоном чвору сплелеле су се различите асоцијације у чијим мрежама егзистира самоћа, окрутна и тужна, из чијих сивила избија пелинаста резигнација и недефинисани револт, јер у песнику су „кренуле патње низ реку“ и он исповетно вели:

*„Дође мој сан,
поклони ми сунце
и заједно са душом га истрже.“*

Ове прве поетске искре нашег младог песник недвосмислено указују да у Горановићу стаса и развоја се нова поетска нада која у себи носи мисаоне рубине поетске оригиналности.⁸⁹²

⁸⁹¹ Мирослав Миловановић, Априлски жубори, стр. 35.

⁸⁹² Мирослав Миловановић, Априлски жубори, стр. 47-48.

МЛАДОСТ ПОМОРАВЉА

У Брестовцу је 1970. године објављена збирка песама под насловом „*Младост Поморавља*“. О овој свешчици поезије младих Н. Тимченко у Нашој речи, од 20. фебруара 1970. године, пише:

„Пред нама је књижица од свега два штампарска табака на чијим су страницама стихови чланова Завичајног клуба студента и Књижевног клуба „Сневања“ у Брестовцу. Појава која радује, која изазива симпатије и обавезује све оне којима је до литературе и културе стало да је поздраве и учине све да сличних књига биде више, и наравно бољих.

Књига је снабдевена кратких предговором који је потписао уредник Мирољуб Цветановић и из које видимо да су чланови овог клуба углавном студенти, ученици, радници и земљорадници, а да је клуб „права једна мала песничка школа младих Брестовчана, школа наивних и самоуких песника; то је поезија вредна пажње и подршке. Можда је и јединствен случај у овом делу Србије да једно село има свој клуб овакве врсте.“

Књига садржи стихове... (Д.Т. – ређа се 11 имена. Неки од њих познати су и ван овога клуба, објављивали су стихове у лесковачким и нишким публикацијама, а неки од њих и у Борби и другим листовима.

Реч је, дакле, о онима који воле поетску реч и који осећају потребу да се њом изразе. Међу њима има и песника од којих се могу очекивати и већи резултати; за сада треба појаву ове књиге примити као чињеницу која радује.⁸⁹³

%

О уреднику издања *М. Цветановићу*, аутор „Прегледа лесковачког књижевног стваралаштва“ Драгољуб Трајковић, пише да му се 1971. године појавила његова збирка „*Врт безумља*“ (Брестовац 1971). Издавач је Клуб писаца „Сневања“ у Брестовцу. О Цветановићевим песмама из те збирке В. Хубач у Нашем стварању, у свесци за мај-август 1971. године, између осталог, каже:

„Миша Цветановић је занимљив по свом начину казивања тема са села, он тражи неки дубљи смисао у свему, осећајући дамаре земље, тражи и њихове изворе... Песник се не задовољава само својим настојањима да свему свакодневном да нове димензије, да открије његове скривене тајне. Он покушава да новим речима које навиру кад се почне са трагањима за новим сазнањима, да тим новим речима удахне живот, да оне постану живот сам. И мора се рећи да му то успева. Истина, понекад се оде у другу крајност, па се нова реч испречи да не схватимо шта је песник хтео да нам каже. Али, за срећу, њих је мало. Више је оног правог поетског заноса који прелази и на читаоце. Али, потребно је да Миша Цветановић бруси своје

⁸⁹³ Драгољуб Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Лесковац 1973, стр. 114.

стихове, да остане овако непосредан и искрен, да бежи од неких метафора које су помодне, које тренутно упале искру, али ватре од њих нема.

Прва збирка Мише Цветановића „*Врт безумља*“ открила је даровитог младог песника. Док буде своје поетске сокове црпео из земље остаће снажан.⁸⁹⁴

%

Светолик Станковић, познати лесковачки песник, приповедач и књижевни критичар, чије су се песме нашле у овој зборци, записао је 2013. године.⁸⁹⁵

„Октобра 1970. године појавила се танушна збирчица песама, скромне опреме, пуна муцавих стихова младе генерације, под једноставним насловом *Младост Поморавља*. На длановима носили смо најудаљеније звезде наше галаксије, пуни наде и снова, са Че Геваром, нашим *божанством*, у срцима. Кад се наше божанство појавило у Женеви на неком међународном скупу министара, у војничкој униформи, потпуно неонконформистички се понашајући, на опште згражавање светских дипломата, сви смо били у стању опште усхићености, тврдећи да ће баш наша генерација променити свет. Младост би била бескрајно досадна да не носи у себи велике заблуде.

Многи аутори песама, заступљени у овој збирчици, никада више нису написали ниједну строфу, отишавши путевима животне свакодневице, пуним прозаичности најприземнијег облика, у потрази за хлебом насушним. На питање да ли још пишу песме, одговарали су да их је то младалачко лудило, на срећу, оставило.

Тридесет година касније, пријатне мајске вечери, излазећи из Центра за економику домаћинства, са управо завршене књижевне вечери врсног приповедача и романијера Станка Миљковића, сасвим случајно повела се реч о времену активног деловања Завичајног клуба студената у Брестовцу, Миши Цветановићу и збирчици *Младост Поморавља*. Познати лесковачки песник и културни делатник, са гађењем је прокоментаришао:

-Селска работа!

-?!

Тек тада сам схватио са коликим ниподаштавањем се гледало, у лесковачким културним круговима, на наше активности у Брестовцу. Збирчица је потпуно прећутана. Свеједно, ми смо јој се радовали од срца, тим пре што су многи од нас први пут видели своје стихове између корица књиге, макар и овако мајушне. Тешко је описати осећања која преплаве човека у тренутку кад први пут држи у рукама књигу у којој се налазе и његови стихови. Без претеривања, био је то осећај раван оном кад сам први пут држао у рукама синове Игора и Ивана. Несрећни Бранко се опраштао од својих стихова као од сопствене деце, тужно наричући: у *траљама отац вас оставља!*

⁸⁹⁴ Драгољуб Трајковић, Преглед лесковачког књижевног стваалаштва, Лесковац 1973, стр. 114.

⁸⁹⁵ Преузето из рукописа романа Светолика Станковића Гласови и сенке из Добре Главе.

ПЕСМОПИС

I

За историју лесковачког песништва посебно је била значајна 1977. година. Тада је Културни центар (директор *Слободан А. Младеновић*, главни и одговорни уредник *Борислав Здравковић*) објавио „*Песмопис, лесковачки песници 1945 - 1975*” који је уредио и предговор написао *Мирослав Миловановић*. Та песничка збирка се и данас, без обзира на неспорне слабости, може сматрати за најбољу панораму песништва у граду на Ветерници.

II

Извршити избор поезије песника у једном завичајном поднебљу одговоран је и ризичан посао из више разлога. У дечачким и младичким данима поезија је мање – више свакодневни вид пражњења доброг броја девојака и младића.

(...) И зато је сваки избор или антологија песама увек спорна, оспоравана или нападана. И ко је напада и ко је брани – углавном, у праву је. Песма је субјективни укус сазнања и естетског доживљаја, извориште различитих поимања мисаоних симбола и као таква може да изазове различите судове. У тој омеђи крије се замка могућих неспоразума.

Но, без обзира на сву песничку хетерогеност, која је одувек била изазовна, настојаћемо да прикажемо неке од песника који су писали или покушали писати поезију у Лесковцу. Оне које нисмо поменули *сматрамо „изгубљеним”* у протеклом времену, остали су и окренули се животном позиву као трајној „*песми бивствовања*”.⁸⁹⁶

Можемо с правом говорити о лесковачким песницима (1945-1975) који су у општем књижевном бујању у земљи дали свој скромни допринос. Огласили су се, афирмисали и трајно обележили у географско-књижевном обележју овога града. Међу њима је један број *зрелих песничких имена* који озбиљно трају и стварају.

У Лесковцу је било песника и раније, али нису успели да остваре нека значајнија поетска остварења, иако су познати културној историји овога града. Од 1887. до 1889. године у Лесковцу је излазио часопис „*Црквени гласник*” у коме је штампао песме *Димитрије Н. Алексић* и те песме су искључиво са библијским мотивима. Исто тако, учитељ *Владимир К. Петровић* сакупио је једну збирчицу народних лирских песама. Његове радове објавила је Југословенска академија у Загребу 1900. и 1904. године. Од 1905. до 1914. излазио је врло солидан дечји лист „*Ђачки напредак*” у коме су штампане, поред осталог, и песме. *Јован В. Маговчевић* оставио је неколико десетерачких песама о ратовима 1912-1918. године.

⁸⁹⁶ М. Миловановић, Уместо на маргинама, Песмопис, Културни центар, Лесковац 1977, стр. 5.

Године 1920. покренут је недељни лист „*Лесковачки гласник*” чији је дугогодишњи уредник и сарадник био *Сретен Динић*. Ово гласило лесковачке оновремене средине излазило је све до 1941. године и испуњено је углавном пригодним песмама Сретена Динића и других мање познатих стваралаца.

Од 1933. до 1935. године излазиле су „*Недељне новине*” које су доносиле и песме које немају неку већу уметничку вредност. Поред ових било је и других јавних гласила.⁸⁹⁷

Између два светска рата песме су објављивали Сретен Динић, Милут Милатовић, Фреди Фазловски, Добривоје Каписазовић, Григорије Гљебов, Драгутин М. Ђорђевић, Ратко Павловић и др.

Сретен Динић је штампао збирку песама „*Јеци и одјеци*” (Београд, 1905). Ове песме немају скоро никакву књижевну вредност. Све су мање-више просветитељски наглашене. Спев „*Мајчин аманет*” (Београд, 1928) Динић је написао у деветерцу.

Добривоје Каписазовић објавио је две збирке песама „*Песме*” (Лесковац, 1927) и „*Алтана*” (Скопље, 1930). Ове песме су настале под видним утицајем народне лирике овога краја.

Милут Милатовић је земљорадник, без школе, али песник са великим даром. Рођен је у Домановићима под Острогом (Црна Гора), у епској средини надахнутој традиционалним јунаштвом. Из Црне Горе 1904. године одлази у Америку први пут, а после три године и други пут, а 1911. доселио се у Петровац код Лесковца. Исписао је две велике свеске песама од којих су неке штампане у „*Недељним новинама*”. Штампао је збирчицу од 14 песама под насловом „*Пјесме*” (Лесковац, 1928). Предговор је написао Драгољуб Трајковић. То је искрена и проживљена поезија науједначених социјалних тонова.

Фреди Фазловски, глумац и публициста, штампао је збирку песама „*Еротика моје психе*” (Лесковац, 1928) и „*Поеме*” (Прокупље, 1929). Друга збирка изражава тешко социјално стање и „*Крваве руке у аргатима*”. У њој су снажно наглашени социјални акорди и патња пролетера.

Драгутин М. Ђорђевић, као богослов, ушао је у збирку „*Песме будућих*” (Књига за народ, Сарајево). То су врло лепо љубавни стихови, младићки разнежени и елегично интонирани. Исто тако, заступљен је у књизи „*Песме нових*” (Сарајево, 1929).

Радослав М. Димитријевић је као ученик четвртог разреда гимназије објавио збирчицу стихова под називом „*Песме*” (Лесковац). Наивна, романтичарска поезија. Заслужује пажњу спев „*Али-пашана љубав*” који је подељен у четири стиховне сцене (На сабору, Код паше, Отмица и Проклетство).

Ратко Павловић, познати шпански борац и организатор устанка на југу Србије, учио је седми и осми разред гимназије у Лесковцу 1932. и 1933.

⁸⁹⁷ Д. Трајковић, *Наше стварање*, 1-4, 1973.

године и објавио збирчицу револуционарних песама под називом „*Окови и без окова*” (Лесковац, 1933). Као комуниста, отишао је Шпанију и борио се у редовима интернационалних бригада против Франка и његових фалангиста. Из Шпаније је послао неколико револуционарних песама. Као ђак лесковачке гимназије Ратко Павловић био је тих и много је читао, нарочито Гетеа и Шилера. Студиозно је изучавао националну историју.

(...) Ратко саосећа са обесправљеним радницима. То најречитије говори његова песма „У фабрици”. У Шпанији је Ратко Павловић написао и неколико песама од којих „Друговима из Андалузије и Аустрије” (штампана у књизи „*Крв и живот за слободу*”, издатај у Барселони 1938. године у издању Федералне уније шпанских студената, стр. 33-35).

У истој књизи, под псеудонимом С. Станић, штампана је и Раткова песма „Мајка” у којој, између осталог, каже: Буди поносна, мајко!/ Крв коју си ми дала/ Нећу залуд пролити/ Она ће оплодити земљу из које ће нићи (Нови свет). Ратко Павловић се није афирмисао као песник мада је толико желео да буде примљен као песник. У његовим песмама има и осећања и лепих лирских момената.

У току НОБ-а, Лесковац и читав југ Србије били су захваћени ослободилачком борбом народа. (...) До сада су објављене три збирке партизанских народних песама југа Србије, и то: *Добросав Туровић: „Народне партизанске песме Јабланице”* (Раднички универзитет у Лесковцу, 1968), *Д. Недељковић и С. Димитријевић: „Црнотравске и лесковачке народне песме ослободилачког рата”* (САН, Београд, 1967) и *„Мирослав Миловановић: „Народне песме ослободилачког рата јужне Србије”* (Графика-прес, Београд, 1974).

III

У првим поратним данима 1945. године појавили су се и први стихови који су подређени друштвеним идеалима. (...) То је била поезија стандардизованог ритмичког обрасца и наглашеног римаријума, непосредна, са повишеним осећањем тона и сва у идејном ангажману тренутка. У том малобројном песничком кругу налазили су се представници двеју генерација: нешто старије која је пред сами рат почела са писањем, оне млађе, дечака-песника који су пропевали у школским клупама у првим данима слободе и обнове земље.

Прве песме у Нашој речи - Већ у октобру 1944. године на слободној територији појављује се лист „Наша реч” који објављује и прве песме девојака и младића овога града. Овај лист ће бити све до појаве „Нашег стварања” гласило младих песника. Те песме везане су за доживљене тренутке борења и страдања, пуне су ведрине и оптимизма.

Верица Петровић у „Песми са Бањице”, антиратно и хуманистички интонираној, оптужује злочине окупаторских окрутника. *Јелена Радовановић* песмом „Нови видици” обраћа се омладини и указује на време које долази.

Добривоје Катисазовић, представник међуратне генерације песника, појављује се песмом „Граде мој”. Искрено и разнежено пева свом порушеном родном Лесковцу. Песму је потписао псеудонимом „Д. Катин”. Ове три песме су објављене 1944/45. године у „Нашој речи”, а већ 1946. године јавља се песмом „Фабрика”

Драгиша Кнежевић, напредни културни и јавни радник између два светска рата поетски указује на звук разбоја који је раднику, у условима ослобођења земље, и драг и мио.

Треба нагласити да су ови песници, као и многи посустали и заборављени, израсли у литерарној дружини „С. Вуловић”, која је основана у Вишој гимназији у Лесковцу, непосредно после Првог светског рата. У почетку је ова литерарна дружина имала романтичарски карактер и углавном се уклапала у дух литерарних традиција прве половине XIX века. Она је својим радом између два рата оставила видне трагове у духовном животу интелектуалаца на југу Србије. (...) *Ратко Павловић* као члан ове дружине штампа збирку „*Окови без окова*”, али као самостално издање.

За време рата није радила и обновљена је 1946. године. Међутим, песник *Јосиф Стефановић* је од ове дружине формирао Књижевни клуб „Светислав Вуковић” који је интензивно радио на окупљању и афирмисању младих песника и списатеља све до оснивања „Глубочице”.⁸⁹⁸

IV

Прво књижевно вече - Прво књижевно вече „на ниво града” одржано је 1949. године. Том приликом су представљени млади песници, међу којима треба споменути Миодрага Митића и Борислава Здравковића. У 1950. години рад литерарног клуба је видно интензивирао и континуирано живи до данас.

%

Миодраг Митић, даровити песник, писао је врло ангажовану поезију, неколико година и објављивао у „Нашој речи” и часописима по Србији. После завршетка факултета, заћутао је. Међутим, распевани Борислав Здравковић, још од 1946. године, као гимназијалац, окупљао је младе песнике да би касније као професор гимназије и песник поетски озрачио готово све генерације на југу Србије. С правом можемо рећи да је био *права мала поетска школа и сматра се родоначелником лесковачких поета*.

То је време када се јавља неколико песничких имена (*Димитрије Тасић*, *Бранко Перошевић*, *Јован – Јоца Михајловић*, *Првољуб Пејатовић* и др). Међутим, Миодраг Митић је још увек најактивнији и најпродуктивнији, али у 1952. и 1953. години јављају се професори *Раде Марковић* и *Вељко*

⁸⁹⁸ Д. Трајковић, Лесковачки зборник, VI

Перишић који пишу пригодне песме које немају значајнију уметничку вредност.

Од 1953. године књижевни живот у граду је присутнији. Организују се песничке вечери на којима наступају и старија и млађа песничка генерација. У овој години се појављује часопис „*Наше стварање*” који је иницирао и окупио велики број сарадника разних година старости и то не само из овог града већ и са читаве територије Србије, па и шире.

Овај часопис је осетно утицао на „развијање стваралачке климе, потпомагао поједине вредне иницијативе и доприносио афирмацији истинских вредности наше средине”,⁸⁹⁹

У ово време, у Лесковцу су излазили „*Омладински глас*” и „*Глас пионира*”, који су били замена „Лесковачког средњошколца” и „Искре”. У 1957. години Литерарни клуб Пољопривредне школе покреће часопис „*Будућност*”, који је неколико година окупљао средњошколску омладину Лесковца, умножаван је на шапилографу.

У 1958. години при Радничком универзитету песник и професор Томислав Н. Цветковић формира *Клуб радника писаца* који је изузетно много допринео оживљавању и афирмацији младих песника града и околине. Ова година се с правом може сматрати *временом стваралачког изазова* и подстрека свима онима који су тек покушавали или размишљали да се огледају у стваралаштву. Кроз ову школу песника Цветковића прошло је неколико литерарних генерација. Ту се формирао као песник земљорадник, већ зрелих година, *Божидар Митровић*, а паралело са њим *Бранимир Стаменковић*, *Лазар Миленковић*, *Ђорђе Цветковић*, *Љубомир Живковић*, *Станоје Станковић*, *Станимир Стојменовић* *Гричко* и *други*.⁹⁰⁰

Треба напоменути да је у Вучју радио Клуб писаца при Народном универзитету, који је водио песник и новинар Лазар Миленковић. У Брестовцу је песник Миша Цветановић формирао Клуб младих списатеља „*Сневање*”,⁹⁰¹

%

Градски књижевни клуб - Године 1969. формиран је *Градски књижевни клуб* који је настао у тренутку кад се запазило опадање јавних литерарних сусрета. Овај клуб је врло успешно радио и постигао је видне резултате у интензивирању књижевног живота Лесковца и његове околине. С обзиром на постојање два клуба који су поделили стваралачке снаге, одлучено је 1972. године да се клубови уједине у нови „*Глубочица*”,⁹⁰²

Народни музеј 1950, Раднички универзитет „*Коста Стаменковић*” 1966, „*Наша реч*” 1968 од скоро и Књижевни клуб „*Глубочица*”, покренули су своје библиотеке и објавили знатан број књига. Почетком

⁸⁹⁹ Т. Цветковић, *Наша реч*, 17. јануар 1970.

⁹⁰⁰ Песмопис, стр. 12.

⁹⁰¹ *Наша реч*, 16. јануар 1970.

⁹⁰² Песмопис, стр. 13.

1968. године, Раднички универзитет у Лесковцу покреће издавање листа „Трибина младих“, који се бавио животом младих. У овом листу формирала се генерација младих песника (Ђокица Петковић, Мирјана Тасић, Михајло Дојчиновић, Миодраг Горановић и други).⁹⁰³

Књижевни клуб „Светислав Вуловић“ (1966) је издао неколико књига. Савез омладине и Културно-просветна заједница у Лесковцу 1967. године објавили су књигу „Двадесет песника“. Лесковачка гимназија „Станимир Вељковић-Зеле“ (1971) покренула је ревију лесковачких гимназијала под насловом „Ми“ у којој штампају своје радове и ученици других школа.

Ово је први пут (у „Песмопису“ – напомена Д. К.) да се лесковачки песници удружено представе читаоцима и покажу своје поетске белутке у којима су мисли окренуте унутрашњим трагичким немирима и виђењима. Неки од њих нису више лесковачки. Миодраг Митић, Добровоје Каписазовић, Првољуб Пејатовић, Димитрије Тасић, Бранко Перошевић, Ђокица Петковић, Мирјана Тасић, Јелена Дугалић, Љиљана Јанаћковић, отишли су из овог града и не чују се више.⁹⁰⁴

%

Поетска физиономија - Сваки од представљених песника у овој књизи, почев од Борислава Здравковића и Томислава Н. Цветковића, па до оних најмлађих, има своју поетску физиономију.

Ова антологија је, у ствари, заједништво различитих песничких индивидуалности. И зато не желимо давати квалификоване критичке оцене, али ћемо критичким освртом указати на основне одлике ове поезије да бисмо је бар донекле ослободили провинцијског комплекса инфериорности.

Сигурно је да сви песници нису досегли до жељеног уметничког нивоа, али неки од њих су већ присутни у југословенским књижевним просторима, а то је успех који охрабрује.

У издању Књижевног клуба „Светислав Вуловић“ појавила се 1962. године збирка песама четворице песника под насловом „Препознавања“. То су Борислав Здравковић, Јосиф Стефановић, Бранко Перошевић и Раде Јовић – сви припадају првом поетском јату које је полетело из блиског генерацијског гнезда.⁹⁰⁵

⁹⁰³ Песмопис, стр. 19.

⁹⁰⁴ Песмопис, стр. 15.

⁹⁰⁵ Мирослав Миловановић, Песмопис, Уместо на маргинама, Културни центар, 1977, стр. 5-22. Напомена: У збирци „Песмопис“ (лесковачки песници 1945-1975), заступљени су следећи аутори: Слободанка Антић, Јасмина Богдановић, Миодраг Горановић, Милан С. Димитријевић, Сава Димитријевић, Милорад Додеровић, Михајло Дојчиновић, Јелена Дугалић, Драгољуб Ђокић, Љубомир Живковић, Борислав Здравковић, Војислав Истатковић, Љиљана Јанаћковић, Радомир Јовић, Владимир Красић, Душанка Крстић, Лазар Миленковић, Зоран Љубичић, Миодраг Митић, Божидар Митровић, Војин Митровић, Јоца Михајловић, Зоран Младеновић, Слободан А. Младеновић, Братислав Николић, Првољуб Пејатовић, Бранко Перошевић, Ђокица Петковић, Љиљана Петровић, Вукосава Поповић, Невенка Поповић, Драган Радовић, Љиљана Ристић, Биљана Соколовић, Мирјана Соколовић, Бранимир Стаменковић, Станоје Станковић, Јосиф Стефановић, Димитрије Тасић, Мирјана Тасић, Миша Цветановић, Драгојла Цветковић, Ђорђе Цветковић, Никола Цветковић, Томислав Н. Цветковић и Радослав Шушулић.

ЗБОРНИК РАДОВА ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА

Удружење писаца општине Лесковац објавило је 1998. године „Зборник радова лесковачких писаца”. Био је то после „Песмописа” први покушај да се на једном месту нађу најбољи ствараоци овога краја. Избор и предговор написао је др Славољуб Обрадовић, а уводник Томислав Н. Цветковић.

Цветковић је прибележио: „Година 1996. вишеструко је значајна за штампарство и издаваштво у Лесковцу: обележена је 110. годишњица прва штампарије, 100. годишњица покретања листа „Лесковчанин” и 50. годишњица Графичког предузећа „Напредак”.

Ова три датума обележени су радно и стваралачки, обновљен је „Лесковчанин”, покренут је нови лист за књижевност, уметност и културу „Помак”, а објављена је и монографија „50 година Графичког предузећа „Напредак”.

Почетком 1996. године, тачније 23. фебруара, одржана је оснивачка скупштина Удружења писаца општине Лесковац. Иницијативни одбор сачињавали су: Јосиф Стефановић, Томислав Н. Цветковић, Михајло Дојчиновић, Сава Димитријевић, Тихомир Петровић, Данило Коцић, Ненад Кражић, Мира Коцић, Раде Јовић.

Удружење треба да има своје гласило. И добило га је. Крајем децембра (27) 1996. године представљен је први број „Помака”. Од децембра 1996. до децембра 1997. године изашло је пет бројева. Јануара 1998. објављен је шести број. Са шестим бројем „Помака”, у издању Удружења писаца општине Лесковац, објављен је први Зборник радова лесковачких писаца у избору и са предговором др Славољуба Обрадовића, професора и писца из Ниша.

Памтимо 1950. по покретању библиотеке Градског музеја, 1953. по првом броју „Нашег стварања”, 1961. по „Лесковачком зборнику”, 1990. по часопису „Освит”⁹⁰⁶.

Пред нама је зборник поезије и прозе који објављује Удружење писаца општине Лесковац. Ништа се битно неће променити ако ову књигу назовемо *алманахом* или *годишњаком*. У питању су само синоними. Скоро је неминовно да је сваки избор за овакву врсту књига мањкав, непотпун и недоречен. Можда би најбоље било да се у оваквим књигама нађе све оно што су објавили, овом приликом лесковачки писци, у току једне календарске године. Тако бисмо и ми и будући истраживачи имали на једном месту годишњу књижевну продукцију, али шта са онима који су

⁹⁰⁶ Т. Н. Цветковић, Уз први Зборник, Зборник радова лесковачких писаца, Удружење писаца општине Лесковац, Лесковац 1998.

објавили збирке песама, прича или романа? Значи, не можемо избећи ни овакве књиге, без обзира на све њихове мањкавости.⁹⁰⁷

Сваки, па и овај зборник, нужно болује од хетерогености у естетском погледу. Од аутора се очекује да најпре они понуде оно што је, по њиховој процени, највредније. После аутора, на „сцену” ступа селектор и он врши избор по неким мање-више својим критеријумима. У питању су два субјективна „укуса”: ауторов и селекторов. Одговорност и једног и другог требало би да буде подједнако велика. За разлику од аутора, на селектору је обавеза да што објективније процени естетску страну понуђене му књижевне творевине и да, самим тим, што више потисне у други план субјективне наклоности и критеријуме. Познато је да су књижевни ствараоци, мада не само они, често болећиви према ономе што стварају. Покаткад се заборавља да је подједнако важно писати и брисати. Сваки покушај објективног вредновања искључује болећивост и сентименталност.

Овом приликом мора се рећи да је *понуда за избор била скромна, па је ова књига таква већ у зачећу*. Ово је само брз и летимичан, дакле непотпун, пресек онога шта су лесковачки писци, и то не сви, објавили током 1997. године и коју годину раније.

Први део зборника посвећен је песницима, боље рећи поезији. У овом избору заступљени су већ оформљени песници, они који су пронашли свој властити песнички пут и чија су трагања, у извесном смислу, приведена крају, мада је истина да трагања, када је реч о песницима, никада не треба сматрати завршеним. У средини у којој живе и стварају, глас ових песника је препознатљив. Рекло би се да је реч о рођеним песницима који упорно и истрајно настављају оно што се често именује као песничка авантура. Ипак, не можемо се задовољити констатацијом да је поезија само авантура. Поезија је и терет судбине који песник мора да прихвати и као лични избор и са њим мора да живи до краја.

У прву групу песника сврстали смо песнике као што су: *Томислав Н. Цветковић, Раде Јовић, Јосиф Стефановић, Михајло Дојчиновић*.

Другој групи песника припадају они који су више на почетку песничког пута и песничког трагања. На основу онога што су до сада написали још се не може говорити о њиховој поетици, мада су изворишта њиховог поетског израза препознатљива. Из ове групе песника *Милан Момчиловић* чини мали искорак, те се може рећи да је то песник који обећава и неће много проћи до дана када ће се јасније обликовати неке одреднице његовог песничког лика и гласа. Исто се може рећи и за *Данила Коцића*. А *Небојша Ђокић*, уколико настави да се бави поезијом, врло брзо ће се прикључити својој сабраћи по перу.

Четири барда поетске речи у Лесковцу су: *Томислав Н. Цветковић, Раде Јовић, Јосиф Стефановић, Михајло В. Дојчиновић*.

⁹⁰⁷ Др Славољуб Обрадовић, Траг у времену, део уводног приказа преузет из Зборника радова лесковачких писаца, Удружење писаца општине Лесковац 1998.

Томислав Н. Цветковић свој поетски глосаријум гради на настасијевићевим извориштима, тј. на поезији којој је страна наративност и дескрипција. У песмама овог песника субјективна песникова мотивација је из коштане сржи искуства, из онога што се често назива историјско памћење. Исконски понос у болу и прометејска решеност да се, и када је отпор бесмислен, издржи до краја, окосница су и вертикала цвасти у бићу и памћењу српског народа. Егзистенцијални немири песника узроковани су аутентичним историјским искуством које се покатакд доживљава и као усуд. Песник би да у право време нађе одговор на питања хоће ли нам веровати долазећа покољења „колико смо дуго ровали /по кори мрака /до видела /видара”, ми „муњоруки и цветолики”. Носили смо се са усудом клетним и свесни и несвесни крајњим исходом борбе између мрака и светлост, између добра и зла. На овим нашим немирним балканским просторима и раскршћима „гробова је премало за умирања наша премного”. О том историјском усуду говоре многа стратишта и јаме, много свртишта и зарасла уста.

Поетска слика у поезији Томислава Н. Цветковића је и у стилском и садржинском погледу посве модерна, чак и када је благо сенчи архаична патетика. Овај песник итекако води рачуна о језику. Сажетост његовог поетског израза не спутава асоцијативни рој мисли. Не ретко бризне у његовој песми кованица или пак нека помало заборављена реч – тек толико да нас подсети на живо биће језика. Реч је о песмама богате и разноврсне имагинације, оригиналне метафоре, изузетне виспрености духа, лексички разуђеног израза, што је последица не само дара, већ и вишегодишњег поетског искуства.

Тема Цветовићеве приче „Урез” везана је за трагичну судбину девојке Маре која је у рату изгубила вид на једном оку („украо ми рат, украо... пола сунца...”). Акцент у причи је на психолошким преживљавањима главног лика. Ожиљци рата су трајни, не само они физички, већ, пре свега, они у души, једна је од порука ове приче.

Раде Јовић, лесковачки *Жак Превер*, упорно памти улице, булеваре и мостове свога града, високе ноћи и жене којима је поклањао себе, пределе детињства у којима је летео до звезда. Овај песник претаче у песму многе далеке снове, сањане и досањане или недосањане. Струје у његовим песмама интимни шумови а лепеза његових поетских мотива разлистава се и отвара вишеструко према свему што живи и зрачи живот. Тачно је да се не живи од успомена, али сиромашан је човек који их нема и коме у часовима самоће нема ко да пружи утеху. Још дуго ће лесковачке улице памтити кораке овог песника који је целог себе поклатио свом поднебљу.

У причи „Петровдански” дошла је до изражаја Јовићева способност истанчаног сликања атмосфере врелог петровданског дана и човека и жене у њој. На најбољи могући начин потврђен је смисао разговора (дијалога) који је исто тако пригушен и тежак као летња запара, а чија искричавост

покушава да разбије монотонију. Писац каже да је понекад довољно да човек „има с ким реч да одмери”, јер је то доказ да се још увек живи.

Јосиф Стефановић дуже од три деценије потврђује своје активно присуство у књижевном животу југа Србије. Његову поетску стазу нешто јасније пратимо од 1971. године када је објавио збирку песама „*Моји зелени токови*”, па до ове, 1997. године, када је светлост дана угледала његова збирка песама „*Катија сунца*”. У последњој збирци, условно речено последњој, песник се враћа мајци природи и у њој тражи разрешење животних тајни, радости и открића којима су стране велике позе, сувишне речи и лажни патос. Хармонично се поклапају песников сензибилитет и његов интимни свет с дешавањима у природи, са свим њеним шумовима, бојама, покретима и многим другим нијансама. И у овом зборнику срећемо лирске варијације покренуте својеврсним активним односом песника према природи. Песник је окренут рустикалном амбијенту, њега привлачи разноликост пејзажа, преплитања сенки и светлости, треперење усамљених бреза на равном длану ледине. Дионизијски распевана, пуна емоционалног набоја, с младалачком крвном циркулацијом, ова поезија слави живот. Она позива на повратак изворном, исконском чистом свету и потврђује да је човек део природе без обзира што на њу често не мисли. Манифестације природе песник доживљава као најпотпунији израз живота. Он, песник, захваљујући природи, лакше препознаје себе и у себи све своје људско, он наслућује прајезик светлости и изгрева на многим хоризонтима између сна и јаве. Наглашена експресивност његовог поетског језика лишена је неприродне драматичности. Све је у овој поезији израз неутољиве жеђи за животом. Стефановић својим песмама потврђује да је поезија језик младости, али и то да је „она исто тако младост језика, а то значи пролећни струј речи у кривој циркулацији песме.” Док читамо његове стихове, пред нашим очима се преплиће сијасет поетских слика, жива непосредност доживљаја, мноштво боја и изузетни моменти луцидности и просветљености песниковог духа. Јосиф Стефановић је аутентични песник. Он је следбеник оног правца у српској поезији који иде од Црњанског, па преко Стевана Раичковића и многих других песника који нагињу тзв. стражиловској поезији, дакле, оној разбарушеној, баршунастој и наглашено мелодичној.

Михајло В. Дојчиновић је песник који је своју присутност у поезији потврдио са седам збирки песама. Овај песник је од почетка бављења поезијом изабрао сажет песнички израз, онај чија су изворишта у поезији Момчила Настасијевића и Васка Попе. Поезија овог песника окренута је човеку и животу, дакле оној непоновљивој и божанској лепоти којој нема премца. Отварајући се према свету, овај песник истовремено одређује свој однос према њему и однос света према оним загонеткама које би песник да разреши и осмисли. Песник је свестан да му је суђено да дели судбину свог народа и отуда чини покушај да јасније дефинише координате оних

веза којима су људи крвно везани за постојбину. Овде није реч само о историјском памћењу, већ и о хуманистичкој димензији самог песника и о његовој решености да песмом искорачи из опне властите судбине, да одбаци скромну кућицу пужа и да слободно дише под озвезданим небеским сводом. Песник мора да се жртвује зарад лепоте, њему морају да су страни егоизам и нарцисоидност. Он је свестан да од лепоте и живота може очекивати све само у случају ако им се и сам преда искрено, без остатка. Посебно ваља указати на слојевитост Михајла В. Дојчиновића. И песме у овом избору потврђују да он врло успешно преплиће интимно и рефлексивно. Покаткад осетимо у његовим стиховима и благу печалбарску тугу и сету, ону коју је понео из детињства и црнотравских усаванки. Каткод се овај песник окреће прошлости, он то чини једино из разлога да боље протумачи стварност, јер тешка је и неопростива грешка заборавити корене.

Мира Коцић се у песмама, које су пред нама, не бави великим темама, већ оним свакодневним, боље рећи највише собом. Она помирљиво, без вапаја, осећа протицање времена кроз „невидљиви пешчани сат у нама”. Са протицањем времена, гасе се и многе илузије из младости, мисли постају чистије, „а срце воли само оно што је постојано” и оно на шта се једино може ослонити „у стисци живота”. У песми „О нама самима”, Мира Коцић је проговорила о трагедији која је задесила српски народ, о онима који су остали без крова над главом - „голи испод сунца”. Она саучествује у болу многих бескућника свесна разлике између речи јавно изговорених и онога што се радило „испод жита”, свесна срамоте моћних који су довели до трагичног удеса један божји народ. Иза крста се, уосталом, одвајкада скривају и Бог и ђаво.

Једино се време понавља, али и у том понављању нема много сличности. Свако време и свака генерација носи своја обележја и отуда жеља песникиње да јој вољено чедо „своје време мери својим сатовима”, јер у „у разлици је сродство”, а „сличност једина” је само у љубави.

Мира Коцић је на добром путу да пронађе властити поетски израз. Од ње се очекује да у даљим трагањима што више прошири лепезу поетских мотива и да избегне нефункционалну наративности.

Богољуб Т. Михајловић је своје поетске немире поистоветио с природом, мада су поетске слике у његовим песмама скоро чисто дескриптивне, дакле – без присуства интима. Његово поимање и доживљавање природе ближе је источњачком но западњачком духу, те није чудно што је у поезију ушао збирком хаику стихова „*Свирале ветра*”. Он пејзаж не доживљава само као статичност понуђену оку. Између његових стихова струји младалачки занос, јер песник свим бићем доживљава исконску лепоту природе. Од песника се очекује да, убудуће, тежи хармоничној поетској слици, да, у том смислу, избегава, слаповитост набрајања и констатација.

Добрица Стевановић није дуго у водама поезије. До овог тренутка она је поезију схватила и прихватила као могућност да другима саопшти и део својих немира и интересовања. Несумњива је лиричност њених стихова. Ова песникиња би да сваком дескриптивном детаљу удахне душу и да му подари део личних треперења. Међутим, поезија тражи и нешто више од личних исповести, а то више се временом мора да пронађе.

Љиљана Вучковић Ана такође разлистава лепезу личних немира и несаница од којих су изграђене и поетске слике у њеним песмасма. Песма је једини траг који остаје иза свих лутања и у том песникиња не греша. Она размишља и о једној, рекли бисмо, универзалној теми: о дубини људске душе, о њеном дну. Оваква размишљања могу бити врло инспиративна за нека вреднија поетска остварења.

Миlena Стојановић ствара као и „мирно небо”, без јаука, у себи, ћутећи. И то је судбина. Бити између неба и земље и подједнако осећати чврсто тло под ногама и бескрајни простор над главом. Човек одлази у земљу а сања о небу, једно је условљено другим. Пред вечитом смо запитаношћу: не одлази ли један наш део управо небу? Ето, какве све асоцијације може да изазове једна, по основном мотиву, дескриптивна песма („Залазак сунца”). А шта је са „Јудитом”? Она нуди нежност и дозива смисао речи и разума, и трагичност духовне лепоте насупрот телесној. Мелодија ових стихова подсећа на ону коју смо већ чули и осетили код Дучића и Ракића.

Перица Пешић тражи одговоре између погледа и речи. „Кад поглед сазри /сувишне су речи”. Свакако, и погледом се понекад може рећи више него речима, мада је поглед само трен. Изговрена реч често поремети мир „који нас од црних неспокоја брани”. Овај песник осећа надолажења песме: „дође као поток /набуја као река”. То су они тренуци када је песми тесно између зидова бића па пожели да се разбашкари на белини папира и да изазовно погледа у очи дану. Но, ово је везано за сам чин поетског стварања и захтева дубље промишљање. Луталачко не да песнику мира, он би да лута по свету белом све док ватре има у њему. Претпостављамо да ће се, временом овај песник отргнути од исповедних и уобичајних (устаљених) мотива и да ће пронаћи свој песнички израз.

Милан Момчиловић је врло озбиљно закорачио у просторе поезије. И он, под Хисаром, истрајава дане и песнички осмишљава живот у граду. Његове песме су израз сумњи и непристајање песника на овоземаљско сивило, на свакодневну монотонију и сва могућа отуђења. Свестан је оних дана када је принуђен да води жучне обрачуне с двојником, да му се исповеда и да се истовремено обрачунава са њим. „Суманута јава открива недоглед” – вели песник. А недоглед је, знамо, и чешња и загонетка, и недодир и неспокој. Прилично култивисани израз, ова поезија има своју будућност и нужно је истрајати и не угасити се пре но што песма избори право на властиту судбину, јер, чињеница је да између рођења и смрти непрекидно тражимо смисао живота, али и смисао песме.

Данило Коџић јасно осећа сва ограничења свакодневне стварности и тешко пристаје да се покори свим датим реалностима. Њему је такође јасно да прошлост може бити терет који спутава и зато треба заборавити све и окренути се животу („Идем у кафану да љуштим до прве зоре”). И код овог песника срећемо оне тренутке у којима је био као уловљен, па је морао да се брани док му се чинило да лебди „између живота и смрти”. Тамни тонови у овој поезији, горчина и песимизам, нису само последица песниковог халуцинантног сна, већ су више последица бауљања по тешком размрсивом плетиву суочавања с неминовношћу протицања живота и са законима у којима нема никакве логике. Реалност изазива чуђење у песнику. Стиче се утисак да је песник одлучио да сведе рачуне пре неодложног, коначног путовања. Највећа вредност стихова овог песника је њихова непосредност и искреност, јер тако размишља песник, са људима се песмом може комуницирати само ако је искрени лив емоционалних стања.

Небојша Ђокић не придаје поезији моћ сазнавања несазнатљивог. За разлику од Шелија, који инсистира на тајновитости поезије и на веловима у које замотава ствари, овај песник у поезији не тражи ни штит ни прибежиште. Он, једноставно, бележи импресије тренутка. Његове слике (поетске) као да су честица у чијој генези је радозналост корена дисперзије.

Гордана Стојилковић је сензибилан лирик. Она с лакоћом исписује стихове из личне интима и личних преокупација. Она више објашњава себе свету и настоји да себе самој себи дефинише и да некако изаже на крај у дуелу са немим саговорником.

Предраг Јашовић је припадник младе генерације песника. До сада је објавио ове збирке песама: „*Парадокс смисла*” и „*Ружа од ножа*”. Реч је о песнику који је још увек на почетку песничког пута и активних трагања за јаснијим координатама и нуклеусима феномена поетске креације. Ипак, да се учити да Јашовић свету предмета претпоставља (или: супротставља) свет духа. Полазећи од сфере властите субјективности, песник заузима прилично јасно контрапозицију према сивилу апсурдне стварности чијом „логиком” закона не може бити задовољан, без обзира који закони регулишу човекову егзистенцију. И из песама које су у овом зборнику, осећамо да се песник с приличном дозом ироније дистанцира и према себи, дакле према целокупном свом „ја”, али и према свету. И овај песник потврђује да није редак случај да песници покушавају да себе протумаче свету. Он то чини делом свесно, делом несвесно. Чини то и овај песник по диктату „песничког аутоматизма” али се има утисак да он, пре свега, полаже рачуне пред самим собом. У Јашовићевим песмама осећамо присуство каприциозних инсистирања на ослобађању од тиранске цензуре ултрасвести, на разјашњавању енигме апсурдних настојања фосила да се одржи неодрживо. Отуда у овој поезији

и отровних и узбудљивих жаока, и праскавих саркастичних бомбица, па чак и једна нова, посве модерна ангажованости.

Други део зборника посвећен је прози. У њему су од приповедача заступљени: *Верица Баторевић-Божовић*, *Раде Јовић*, *Томислав Н. Цветковић*, *Ненад Кражић*, *Радунка Богдановић* и *Станко Миљковић*.

Основна одлика прича поменутих аутора је да су још увек у традиционалним оквирима приповедања на које смо већ навикли. Нема, дакле, одскакања. Теме везане за завичај, за догађаје пре, у току и после Другог светског рата, као и оне које задиру у турско време на овим просторима доста су рабљене. Изузетак чини прича „Петровдански” Радета Јовића и то у смислу инсистирања на ономе што се може сматрати да је психолошка функција језика, овом приликом у улози психолошког вајања ликова и атмосфере.

Верица Баторевић-Божовић заступљена је у зборнику причом „*Гута Перејма*”. Носталгија за завичајем, за коренима живота, ето, то је тема приче. Рат је одвојио од завичаја Азарија Баторевића. У позним годинама живота он са ћерком одлази у далеку Украјину да тамо, бар за тренутак, залечи ране и душу. Прича је написана у једном даху, тако се и чита, а све је у њој подређено поновном сусрету Азарија Баторевића са родним селом.

Ненад Кражић у причи „*Трагови*” обрађује тему која је нарочито била актуелна у послератним годинама: стварање удружења жена у њиховој борби за равноправност са мушкарцима. Највећа литерарна (и лингвистичка) вредност приче је у језику којим је испричана, али и у непосредности описа атмосфере једног од банкета. Кражић се у причи држи теме и не прави дигресију, тј. све у причи подређује основној замисли.

Радунка Богдановић се у причи „*Јесење кише*” бави темом авантуристичких заблуда младости и главног јунака Младена. Зарад материјалних добити, он је жртвовао једну искрену љубав. Након двадесет пет година рада у Немачкој, он се враћа и у возу случајно среће сина који носи његово име. Крај приче је трагичан као и цео Младенов живот.

Станко Миљковић тематику за своју причу тражи и налази у далекој прошлости и у легенди. У његовој причи „*Балада о Доли Гардовић*” преплићу се слојеви реалног и иреалног. Овај приповедач се радо отискује у онострано и заумно у жељи да са тим полазишта осветли судбине људи и њихову немоћ да изађу на крај са оним што је предодређено неким вишим и људском уму вечито несхватљивим силама.

Ова књига је само део онога што су лесковачки писци написали и објавили. И као честица мозаика, она има свој значај јер доприноси свеукупној лепоти целине.⁹⁰⁸

⁹⁰⁸ О Зборнику радова лесковачких писаца, без обзира на бројне мане (нису заступљени многи познати песници попут Боре Здравковића, Војкана Митровића, Војислава Истатковића и други) објављене су позитивне оцене у Нашој речи, нишким Народним новинама, приштинском Јединству и др.

ЛЕКСИКОН ПИСАЦА ЛЕСКОВАЧКОГ КРАЈА

Књижевни клуб „Глубочиоца” прихватио се нимало једноставног посла, објављивању „Лексикона писаца лесковачког краја” и тај наум је остварен 2003. године.

У предговору под насловом „Прозивник писаца лесковачког краја за вечности”, Станко Ђорђевић, професор и књижевни критичар пише: „На иницијативу књижевника Јосифа Стефановића и свестрану подршку већег броја писаца прихватио сам се, у име Књижевног клуба „Глубочиоца”-Лесковац, овог одговорног задатка да уредим „Лексикон писаца лесковачког краја” као књигу која ће бити прозивник писаца лесковачког краја за вечност. (...) Драгољуб Трајковић је објавио „Преглед лесковачког књижевног стваралаштва”. Других историчара књижевности није било. Временски период од 500 година није научно проучен. (...) Садржај је урађен по азбучном реду, по презименима писаца. Нисам мењао језик и стил прилога. Ако је било пропуста, верујем, нису били намерни. Прихватите „Лексикон писаца лесковачког краја као своју породичну књигу. Сачувајте Лексикон и за своје потомке.”⁹⁰⁹

У „Лексикону писаца лесковачког краја” представљени су следећи аутору;⁹¹⁰

Братислав В. Анђелковић (1953, Лебане, сликар). Објављивао песме у заједничким збиркама, а излагао своје радове у многим местима;

Радмила В. Антанасијевић (1980, Лесковац). Објављивала песме у књижевним новинама „Свитац”;

Верица Азарија Баторевић–Божовић (1947, Лесковац, дипломирани правник, новинар). Објавила књигу Живот пише приче, присутна у Зборнику радова лесковачких стваралаца; објављује у Лесковчанину, Нашем стварању и другим часописима и листовима. Члан је Удружења новинара Србије и Удружења писаца Лесковца;

⁹⁰⁹ У Нашем стварању, бр. 4/2003. године, стр. 231-233, појавио се оштро интониран прилог проф. др Тихомира Петровића. На самом почетку тог чланка под насловом Књига/промашај каже: Исхотихо и полулегално, донета је одлука о штампању Лексикона лесковачких писаца – и кад су се догађаји стекли, прилика није пропуштена. (...) Лексикон лесковачких писаца не оставља утисак ваљано обрађеног посла. (...) Ако би се питало за разумна и умна мерила, Лесковац тек има писаца који би да „стану под један дуд”. (...) Са жаљењем се може констатовати да су, при изради књиге, недостајали јасан план и мерила при избору аутора. Немање критеријума условило је одсуство прозних писаца и научних прегаласа који, у најлепшем смислу речи, презентују српску реч и мисао. Песнички речено, звездана раздаљина дели неке писце који су се нашли у Лексикону од оних који су изван њега. У Лексикону нема *Душана Јањића, Драгана Радовановића, Драгана Радовића, Мире Коцић, Вили Хубача, Милана Момчиловића, Рада Јовића*; нема оних који су остали у „сећању”: *Жак Конфино, Јован Јовановић, Предраг Марић*. Како објаснити читаоцу да је Лексикон објављен без *Николаја Тимченка*? (...) Ово мало речи и неколико сасвим крњих констатација, изречених у клими подозривости која влада у вези са појавом Лексикона, казани су без намере да се ико затекне у погрешном кораку или исмеје, без икакве зависти или злурадости.

⁹¹⁰ Подаци о ауторима и њиховом стваралаштву преузети из Лексикона писаца лесковачког краја, Лесковац 2003.

Славица-Беба Блажић (1948, Соко Бања). Објављивала у заједничкој збирци Глубочици између обала, члан Књижевног клуба Глубочица;

Радунка – Дуна С. Богдановић (село Ружић, СО Владичин Хан, учитељица). Објавила четири збирке песама: Домовино, да ти кажем, Из срца, Додир ћутања, Невполе; заступљена у књижевним часописима;

Милан Р. Божовић (1940, Ужице, дипломирани инжењер технологије). Објавио књигу Моравске приче, Члан је Удружења писаца Лесковца и Удружења инжењера и техничара Србије;

Светозар Веселиновић (1949, Кацабаћ, текстилни техничар). Објавио Песме и шале за одрасле и мале у Глубочици, 2001. Почасни је члан Глубочице;

Љиљана Ана Благоја Вучковић (1956, Лесковац). Објавила збирку песама Несаница, 1998, заступљена у многим часописима и зборницима;

Милан С. Димитријевић (1947, Лесковац, доктор физике) Објављивао песме у заједничким збиркама, објавио више научних радова, ради у Астрономској опсерваторији у Београду;

Надежда Нада Димитријевић (1924, Лесковац, дипломирани правник). Објавила више песама и других радова;

Михајло Дојчиновић (1934, Брод, Црна Трава, дипломирани правник). Објавио књиге: Сунчева река, Социјален борец, Звездане кише, Шапат бреза, Зауостављено време, Вертикале, Поноћни зов, Одбегле тишине, Љубав на мрављи поглед. Присутан у многим листовима и часописима и Зборнику радова лесковачких писаца. Члан је удружења писаца Лесковац;

Небојша Ђокић (1960, Бачевини, Лебане, завршио факултет одбране и заштите). Објавио књиге: Долазиш из ватре, Недосањани круг. Заступљен у Зборнику радова лесковачаких писаца. Присутан у бројним часописима;

Станко Ђорђевић (1925, Буниброд, Лесковац, професор књижевности). Објавио дела: Звезде проходилих птица, Књижевне критике и студије, Зора у недрима срца, присутан у бројним часописима и написао више од 50 рецензија. Бави се и писањем драма. Члан је Књижевног клуба Глубочица од оснивања;

Стојанка Станковић–Ђурић (1948, Горња Слатина, Лесковац, доктор медицинских наука) Објавила више научних радова и више књига;

Борислав Здравковић (1930, Брестовац, Лесковац, професор књижевности, новинар, дугогодишњи уредник Нашег стварања). Објавио збирке песама: Тренуци лирике, Лесковац, 1967, На падинама сна, Лесковац, 2000. Заједничке збирке: Препознавања, 1962, присутан у часописима. Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца. Добитник бројних награда за књижевност;

Саша Ж. Здравковић (1967, Лесковац, дипломирани инжењер). Објавио збирку афоризама Празна обећања, Ниш, 2002. године;

Драгана Зоричић (1984, Лесковац). Објавила збирку песама Све на свету, присутна у Глубочици између обала 2001. и 2002. године;

Никола (Павла) Илић (1926, Газдаре, Медвеђа, дипломирани правник). Пише од 1944. Објавио око 470 чланака и велики број књига из историографије. Добитник је награде за публицистички рад „Драгојло Дудић” за рукопис Народни херој Дренички (касније објавио као књигу). Књига Крвави фебруар доживела велики број издања;

Војислав Истатковић (1953, Власотинце, правник). Објавио књиге: Љубилиште, Сабрани делови, Пауза за кишу, Она између звезда и лишћа (са Бором Здравковићем);

Снежана Јанковић (Лесковац, 1970). Објавила збирку песама Скривена боја немира. Присутна у Глубочици између обала 2000, 2001 и 2002. године. Члан је Књижевног клуба Глубочица;

Љиљана Јањић (1937, Слатина, Јагодина, професор француског језика и наставник руског, педагошки саветник). Књижевни рад: Кућни праг, збирка песама, 2001. Објављивала у Глубочици између обала 2001. и 2002. године. Присутна у бројним листовима и часописима, Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца Лесковац. Члан је Друштва Југославија – Фрацуска. Добила је више награда и похвала за свој рад;

Јадранка С. Костић (1966, Лесковац). Објавила књиге: Мирис душе, 1997 и Пламени дозиви ветре, 2000. године. Присутна у заједничкој збирци Глубочица између обала, 2000, 2001. и 2002. године. Члан је Књижевног клуба Глубочица.

Маре С. Каранфиловић (1968, Скопље, професор књижевности). Присутна у заједничкој збирци Глубочица између обала 2002.

Данило Б. Коцић (1949, Дадинце, Власотинце, професор књижевности, дипломирани правник, новинар). Објавио збирке песама за децу Чудна лађа, 1987. и Дневник на распусту, 2002. и романе Изабрани живот, 1997 и Изабрана тишина, 2002. Објављује по часописима. Присутан у Нашем стварању, Глубочици између обала и Зборнику писаца општине Лесковац. Члан је Удружења писаца Лесковца;

Ненад Кражић (1941, Лесковац, завршио Позоришну академију у Београду). Објавио књиге: Буђење, монодрама и драмолет из лесковачког живота, 1981, Зорка Мантина, монодрама из старог Лесковца, 1989, Димитрије, сине Митре, драма из старог Врања, 1989, Лесковац, време прошло, време садашње, монографија о Лесковцу (коаутор др Живан Стојковић), Занатство Лесковца (коаутор др Живан Стојковић). Објављивао у бројним часописима и добио бројне награде;

Владимир Красић (1943, Ниш, новинар. Објавио више књига, прву у 16. години. Члан је Удружења књижевника Србије;

Даринка Костић (1952. Зли Дол, Босилеград, професор). Објавила књиге: Ветрови завичаја, присутна у збирци Глубочица између обала 2000, 2001. и 2002. Члан је КК Глубочица;

Небојша Крстић (1963, Лесковац, професор). Објављивао у часописима и у заједничкој збирци Глубочица између обала. Члан је Књижевног клуба Глубочица;

Момчило (Мило) Миленковић (1936, Лесковац, публициста и новинар). Објавио књиге: Виц на роштиљу, Пиротске чарламе и заврзламе, 2003 и Библиографију Добросава Туровића. Објављује у часописима;

Синиша Милић (1933, Лесковац, професор). Бавио се научним радом;

Радомир М. Милојковић – Бале (1925). Објавио је збирку песама Вечни цвет, 1980. Заступљен у једно броју заједничких збирки песама. Присутан у листовима и часописима. Добијао награде на конкурсима за поезију и крату новинску причу;

Борица Миловановић – Боркица (девојачко Голубовић), (1947, Свође, професор). Уредник Драмског програма у Културном центру – Лесковац, уредник литерарне свеске Глубочица између обала за 2000, 2001. и 2002. годину. Бави се књижевном рецензијом;

Станко Миљковић (1948, Велико Војловце, Лебане, професор, новинар). Објавио је две књиге: Рашки сликар, књига кратких прича, 1998. и зборник најбољих текстова Записи у времену, 2002. Освајао награде на књижевним конкурсима;

Зорица В. Митић (1932, Лесковац, ВПШ, библиотекар). Књиге: Узлетимо с ветровима, КК Глубочица, 1994, Женске приче, КК Глубочица, 1997, Женски разговори, КК Глубочица, 1997, Женске приче II, Женска казивања, КК Глубочица, 2000, Заједничке зборке: Глубочица између обала 86, 88, 2000, 2001. и 2002; присутна у бројним часописима. Добитник бројних награда;

Јована Г. Момчиловић (1987, Лесковац, техничар графичког дизајна). Збирка песама Даље од бескраја, 2002. Сарађује по часописима;

Др Драгутин Николић (1939, Грделица, интерниста). Књижевни рад: Снови на јастуку, 1998, Уста пуна смеха, 2000, Ратници у белом, 2000, Раздрагана планета, 2001. Песме објавио у Глубочица између обала 2000, 2001. и 2002, Нашем стварању, Помаку, Нашој речи. Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца општине Лесковац, члан Еколошког друштва Грделице. Добитник је више награда и признања;

Петар Д. Николић (1948, Печењевце, Лесковац, правник). Књижевни рад: До ушћа без краја, лирске песме, 1995. Члан Клуба песника при Дому културе у Печењевцу;

Драгана М. Нешић (1986, Лесковац, ученица). Књижевни рад: Кад облаци замиришу, збирка песама, 2001. Присутна у Глубочици између обала 2001. и 2002. године. Пише за Помак, Лесковачки дневник, Нашу реч, Бачки забавник и друге часописе. Члан је КК Глубочице од 2000. године;

Момчило (Николе) Павловић (1934, Лесковац, завршио графичку средњу школу). Књижевни рад: писао љубавне песме у часописима;

Груја Петковић (Лапотинце, Бојник, учитељ, наставник, професор књижевности). Објављује у најпознатијим дечјим листовима и часописима као што су Политика, Наше стварање, Освит, Помак, Просветна реч, Просветна преглед. Награђиван на конкурсима;

Марија Пешић (1987, Лесковац). Књижевни рад: Бићу као птица, збирка песама, КК Глубочица. Објављује у школском листу;

Мр Перица Ж. Пешић (1950, Лесковац, Мирошевце, магистар техничких наука). Присутан у часописима и многим заједничким књигама. Бави се научним радом;

Хранислав Н. Рајковић (1934, Газдаре, правник и социјални радник). Пише рефлексивне и родољубиве песме. Члан је КК Глубочица;

Хранислав А. Ракић (1928, Печењевце, Лесковац, професор). Објавио велики број радова из историографије. Међу којима је 28 књига (осам самосталних и 17 са другим ауторима) и 349 библиографских јединица;

Светолик (Илија) Станковић - објавио збирку песама Последња лука. Заступљен у заједничким збиркама. Члан Удружења писаца општине Лесковац;

Марина Т. Стевановић (1968, Лесковац, новинар). Збирке песама: Отац и мајка или о срећи, Мало јагње бело. Објављује у разним часописима;

Јосиф Стефановић (1931, Добра Вода, Бојник). Објавио велики број књига – збирке песама, романе и др. Присутан је још од познате збирке Препознавања, Лесковац, 1962. године. Један од најплоднијих писаца југа Србије. Један од иницијатора за оснивање Удружења писаца Лесковац и уредник часописа Помак. Члан је Удружења писаца Србије и Удружења писаца Лесковца;

Зорица Стојановић (1959, Лесковац). Књижевни рад: Сломљено срце, песме, КК Глубочица, присутна у заједничкој збирци Глубочица између обала, 2000. Члан је КК ГЛубочица;

Тамара Стојановић – Ђорђевић (1970, Лесковац, професор). Књижевни рад: Цвет из пепела, збирка песама, Лесковац, 2001. Објавила песме у Глубочици између обала 2000, 2001 и 2002. Присутна у часописима. Члан је КК Глубочица.

Звонко Ј. Стојиљковић (1963, Скрапеж, Власотинце). Књижевни рад: Наречене тајне љубави и Јужни ветрови са Нехаја, збирке прича. Заступљен је у антологијама власитиначких песника: Росуљци и Стихови љубави, вере и сумње;

Весна С. Стојковић – Тара (1961, Колашин, песник, сликар, иконописац). Књижевни рад: Очи анђела, збирка духовне поезије. Члан КК ДУбочица и Удружења Сокол Град у Нишу;

Живан Д. Стојковић (1937, Велико Трњане, Лесковац, доктор историјских наука, универзитетски професор). Главни уредник Зборника радова Технолошког факултета у Лесковцу, чији је први декан, дугогодишњи члан редакције Лесковачког зборника и редакције Врањског гласника. Објавио велики број књига, углавном из историографије, као о више саопштења и чланака у угледним листовима и часописима; Добитник је више награда за научни рад;

Братислав Тодоровић (1972, Лесковац). Књижевни рад: Рапсодија младости, песме, 1995, Сан бесане ноћи, приповетке, 1999, У сенци

времена, роман, 2002. Објављивао у Глубочици између обала 2000, 2001 и 2002. Члан КК Глубочица;

Мр Живојин Трајковић (1950, Секицол, Лебане, професор руског језика, магистрирао на Филолошком факултету у Београду). Аутор је књиге руског језика за студенте Технолошког факултета и Речника руско-српског језика математичких израза и Речника за текстилце. Учесник је на домаћим и међународним скуповима професора руског језика. Ради на Технолошком факултету у Лесковцу и Филозофском и Машинском у Нишу.

Добросав Ж. Туровић (1935, Гајтан, Медвеђа, историчар-књижевник). Објавио је 16 књига од којих 5 са књижевном тематиком. Добитник је бројних награда. Члан је КК Глубочица, Удружења писаца Лесковац и Удружења књижевника Југославије;

Вукица М. Марковић – Ђукаловић (1962, Славујевце, Лесковац, социјални радник). Књижевни рад: Варљиве стазе, збирка песама, 1995. Присутна у Глубочици између обала, пише за часописе. Члан КК Глубочица, члан Удружења писаца Лесковац;

Саша Хаџи Танчић (1948, Лесковац, професор књижевности, бавио се новинарством). Главни и одговорни уредник неколичко часописа, покретач и главни уредник Освита, књижевног и научног листа Лесковчанин и листа за духовитост и сатиру Лесковачка мућкалица. Члан је Удружења књижевника Србије и ПЕН клуба. За књигу *Звездама повезан* добио је 1991. године *Андрићеву награду*. Хаџи Танчић је приповедач, романсијер, песник, књижевни есејист и критичар, приређивач и антологичар;

Стојадин С. Цакић (1923, Прекодолце, историограф). Радио на оживљавању сеоског живота. Дело: Хроника села Прекопчелице;

Миша Цветановић (1947, Брестовац, Лесковац, наставник). Песник и приповедач. Најзначајније дело: Капирање стрица Јермана, приче. Присутан у бројним листовима и часописима и добитник више награда;

Костадин Цветковић (1939, Лесковац, грађевински инжењер). Књижевни рад: Бисери звезда, 1997, Нераскидиве везе, 2000 и Свет младости. Присутан у Глубочици између обала 2000, 2001 и 2002. Члан КК Глубочица;

Др Никола Цветковић (1939, Лесковац, есејист, песник, књижевни историчар, научни и педагошки радник, доктор књижевности, универзитетски професор). Објавио велики број књига, више од 550 библиографских јединица, присутан у бројним зборницима и часописима. Члан Удружења књижевника Србије, Удружења књижевника Косова и Метохије, Књижевног клуба Учитељског факултета у Јагодини и Удружења универзитетских наставника и добитник бројних награда;

Томислав Н. Цветковић (1933, Горње Синковце, Лесковац, завршио филозофски факултет и високу школу друштвено-политичких наука). Објавио пет књига поезије: Отимања, 1968, Веку ветру, 1974, Хисарски

одзиви, 1979, Земно бремене, 1984, Увир, 1991; две збирке прича: Пукотине, 1979, Фотографија изнад кревета, 1996, затим Лесковац – црвени град, романсирана монографија (у коауторству); аутор историјске драме Војвода Никола Скобаљић, три издања, драме Алигатори; драматизовао Нечисту крв Боре Станковића, 1968 и Доживљаје Николетине Бурсаћа Бранка Ћопића. Аутор је низа сценарија, заступљен у најпознатијим листовима и часописима и добитник бројних награда. Члан је удружења књижевника Србије, Удружења драмских писаца Србије, Удружења новинара Србије и Удружења писаца Лесковца и дугогодишњи главни и одговорни уредник Помака;

%

У Лексикону писаца лесковачког краја, у поглављу „У сећању су...” заступљени следећи аутори и њихове краће биографије:

Драгутин Гроздановић (1912, Тетово, учитељ, наставник, педагошки саветник). Књиге: Просвета, школство и култура лесковачког краја, 1973, Просвета, школство и култура лесковачког краја II део, 1985, Хроника села Вучја, Петнаест година рада Радничког универзитета у Лесковцу. Присутан у заједничким зборкама, добитник бројних награда;

Сергије Димитријевић, (1912-1987, докторирао на Правном факултету у Београду 1957). Објавио више од 20 књига и близу 500 научних радова, бавио се и поезијом. Присутан у најугледнијим научним часописима, добитник бројних признања;

Драгутин Ђорђевић (1907-1999), прота Драгутин Ђорђевић био је изузетно вредан аутор. Српска академија наука и уметности издала је његове три књиге: Живот и обичаји народа у Лесковачкој Морави, 1958, Српске народне приповетке и предања из лесковачке области, 1988 и Народне песме из лесковачке области, 1990. Био је цењени сарадник Народног музеја који му је и штампао монографију Живот и обичаји народа у лесковачком крају, 1985. Објавио велики број радова у најпрестижнијим часописима и говорио је за најбољег znalца народних обичаја;

Јелена Златковић (1973-2002), професор Прве текстилне школе у Лесковцу. Памтиће је ученици и колеге по ентузијазму, веселом духу, речитости и љубављу коју је несебично исказивала. Написала је рецензију за књигу Сан бесане ноћи Братислава Тодоровића. Трагично губи живот 28. јула 2002. године;

Смиља Илић (1949), наставник, Збирке песама: Хоћу још да певам; присутна у Глубочици између обала 2001. Члан КК Глубочица;

Божја Митровић (1913-1980), скроман сељак и писац о коме је посебно надахнуто писао др Зоран Чановић;

Брана Митровић (1908-1984), једна од најзанимљивих личности Лесковца. Његов Речник лесковачког говора доживео је два издања, бавио се и поезијом и писањем прича;

Јован Јоца Михајловић (1924-1988), присутан у бројним листовима и часописима, био је члан Друштва књижевника Војводине, Удружења новинара Србије, а 1977. године објавио студију Лесковачки говор. Добитник је више значајних награда;

Атанасије Младеновић (1899-1965), био је дугогодишњи управник Народне библиотеке. Као ученик Учитељске школе у Скопљу написао је драму Патња српског народа, која је доживела два издања;

Слободан А. Младеновић (1929-2002), магистар књижевности, бавио се књижевном критиком и објављивао у многим часописима. Био је и главни и одговорни уредник Нашег стварања. Аутор је књиге Сусрети са делима савременика и Лековита својства Сијаринске Бање;

Аристомен Л. Ристић, новинар, судија, писац. Први дописник Политике из Лесковца, 1929. Од 1933-1935. био је уредник Недељних новина. Сарадник је Лесковачког гласника, београдског Времена и Правде. Објавио је књигу Лесковац јуче и данас, 1935. Био је уредник Наше речи. После Друго светског рата објавио петнестак разних публикација и књига;

Др Миодраг Стефановић (1928-1990), Добре Воде, Бојник, дугогодишњи професор лесковачке Гимназије. Био је 15 година члан редакције Нашег стварања. Објавио више радова у угледним листовима и часописима;

Станимир Стојмировић (1938-1996), село Брод, Црна Трава. Студирао права. Заступњен у бројним листовима и часописима. Дела: збирке кратих прича Другарско вече мртвих и Приче из несанице и роман Водени бик на Чемернику, збирка песама Порекло висина и књига афоризама Неомалтерисане мисли. Добитник је бројних награда на анонимним књижевним конкурсима;

Гордана Томић-Радојевић (1939-2002), Лесковац. Била је члан КК Глубочица. Радила у Лесковцу и Београду. Прву збирку песама објавила на лесковачком дијалекту – Исцв'тена стрњика'', 1986. Писала хаику поезију;

Драгољуб М. Трајковић (1904-1992), Лесковац, правник, историчар, публициста, књижевник, врстан интелектуалац, пише од најраније младости. Изузетно плодан писац. Само у Нашем стварању и Лесковачком зборнику објавио близу 200 прилога на више од 1500 штампаних страна. Писао је драме, а изузетно му је вредно дело Преглед лесковачког књижевног ствараштва, 1973;

Вукашин Цонић (1935-1980), Брод, Црна Трава, сарадник угледних листова и часописа. Књижевни рад: Далеки бели путеви, хроника, 1969, Укус земље, приче 1971, и Пре зоре, роман. Био је председник КК Глубочица;

ГЛУБОЧИЦА ИЗМЕЂУ ОБАЛА

Реалистички „цветови у врту муза”, чије су слатке ластице у мирисне и богате бојама, пробудиле стваралачке немире у срцима свих чланова сложне породице Књижевног клуба „Глубочица” и оплодили постојеће литерарне вредности.⁹¹¹

Спектарне светлости, из топлих душа писаца, јесу наша надања и она ће искрити, жарити, обасјавати и остављати лирске поруке. Простор и време, у коме егзистира поезија и проза, није само свет од заноса. Она има своје визије, без обзира да ли су из сна, полусна или из унутрашњег императива. Истина је оно што је у песмама и причама писаца из ове заједничке збирке под насловом „литерарна свеска”.⁹¹²

%

Шеста заједничка збирка литерарних радова Глубочица између обала 2005/2006, слободно можемо рећи, нови је, зрелији подухват чланова Књижевног клуба Глубочица, људи који са неизмерном и неисцрпном љубављу стварају не штедећи притом ни своју машту, ни креативност, ни себе...⁹¹³

Ако знамо да су мисли и речи песничко оруђе за стваралачки процес, а крајњи производ стваралаштва – песме, приче, можемо рећи да је ова збирка скуп свих производа са високим квалитетом.

Када одемо у супермаркет и купујемо производе који одсликавају наш психофизички живот, производи који се налазе у овој збирци сигурно не подстичу ефекат олакшања. Употребом ове збирке читалац је у обавези да производе конзуми на другачији начин, јер речи изискују да уместо у супермаркет уђемо у себе и кроз искуства песничка поставимо питање о љубави, пријатељству, времену, пореклу, срећи, непроболу...

Дакле, производ људске мисли писца и читаоца ставља у однос који би без сумње могли назвати интимним. Зато збирку о љубави, пријатељству, срећи, нади... можете читати где год да се нађете. Па чак и у супермаркету.

%

Дакле, традиција је настављена, Глубочица између обала 2005/2006. припремљена је за штампање на време, као пета по реду. Из оправданих

⁹¹¹ Боркица Миловановић, Глубочица између обала 2002, предговор, Лесковац 2002, стр. 3.

⁹¹² У збирци Глубочица између обала 2002, заступљени су следећи аутори: Слободанка Антић, Славица Анђелковић, Славица Беба Блажић, Радунка Богдановић, Светозар Веселиновић, Дејан Ђорђевић, Мила Ђорђевић, Станко Ђорђевић, Драгана Здравковић, Миодраг Драган Здравковић, Драгана Зоричић, Ранко Илић, Љиљана Јањић, Снежана Јанковић, Маре Каранфиловић, Јадранка Костић, Даринка Крстић, Миљана Марјановић, Боркица Миловановић, Радомир Милојковић, Зорица Митић, Драгана Нешић, Драгутин Николић, Зорица Стојановић, Тамара Стојановић – Ђорђевић, Братислав Тодоровић, Снежана Јанковић, Костадин Цветковић, Небојша Крстић, Зоран Љубичић, Никола Угарковић, Прозне радове су објавили: Зорица Митић и Миша Цветановић, а Боркица Миловановић је написала приказ „Књижевни рад на драмској поезији професора и писца Станка Ђорђевића.”

⁹¹³ Тамара Стојановић Ђорђевић, предговор, Глубочица између обала, Лесковац 2006, стр. 6.

разлога, финансијских, штампа се са малим закашњењем. И у овој књизи завичајни писци су, према естетским мерилима, на свој лирски начин, своје исповести интерпретирали поезијом и прозом. Вредност ове књиге, Глубочица између обала – 2005/2006. је у томе што су у њој заступљене све три генерације писаца Књижевног клуба Глубочица.⁹¹⁴

Вртлози живота су, у ствари, лавиринти у којима писци проналазе мотиве за своје литерарне радове. Сва казивања су лични доживљаји, у једном временском раздобљу, обојена индивидуалним емоцијама. Наравно, има и песама у којима стил још увек није „изглачан“, али баш у тим литерарним радовима су чедна срца младости. Све је дато снагом набујалих мисли, личном субјективношћу.

Гласови свих песника су оригинални. Поетска казивања потврђују специфичност ових песама. Ниједан исповедни глас није банализован. Сва казивања су у комуникацији са светом. Сви тренуци заноса су љубав у плетеници личних доживљаја. Овај бокор лирских цветова, у венцу, садржи разне ароме. Нема еротских исказа. Однос жене и мушкарца, девојке и момка, су уткани у симпатичне стихове. Има и трагања и лутања. Има и визија о лепоти љубави.

Видљива је разноврсност исказа, израза, разноврсност мотива и разноврсност песничких ИСТИНА. Ова књига оставља трајан траг, на завичајном небу, песмама, које одишу изворношћу, племенитошћу, усхићењем и лепотом. Љубав је привилегија БОГОВА. Корени инспирације ових песама досежу у најдаљу прошлост. Писци су нашли време да воле. И тачна је претпоставка да писци љубавних песама остају вечно млади.

Писање је дисање. Писање је доказ да постојиш и да знаш НЕШТО. Писање приближује писца свом времену. Писци се по литерарним прилозима препознају. Речи у стиховима, одређеним смислом, без међа, корачају на све стране. У језику већине писаца препознајемо и ово текуће време. Писци су младост КЛУБА.⁹¹⁵

⁹¹⁴ Станко Ђорђевић, професор и Боркица Миловановић, професор, Поговор, Глубочица између обала (издавачи Филекс и Књижевни клуб Глубочица 2006), одговорни уредник Боркица Миловановић, уредник едиције Маре Каранфиловић, а Редакциони одбор су сачињавали: Боркица Миловановић, Слађана Младеновић, Станко Ђорђевић, Миша Цветановић, Тамара Стојановић – Ђорђевић, Костадин Цветковић, Бранислав Тодоровић и Маре Каранфиловић. Збирка је промовисана 29. септембра 2006. године. Тада сам се као председник Удружења писаца Лесковца обратио краћим говором, поздравно појаву ове песничке збирке и предложио да Књижевни клуб Глубочица и Удружење писаца успоставе бољу сарадњу!

⁹¹⁵ Уредница издања Маре Кафанфиловић је, између осталог, записала је у књизи Глубочица између обала: „У вашим је рукама дело ентузијаста, оних којима је писана реч више од стваралаштва, њима је књижевност љубав. Свака песма, сваки стих, свака реч упућени су вама, јер наше мисли, наша осећања, наше речи могу живети и бити срећни само ако буду и део ваших живота. Свако дело у овој књизи је чулни доживљај света. Како је свако дело производ надахнућа и емотивног заноса, тако и суд о њему може бити само субјективан. Надам се да ћете пронаћи „своју“ песму и причу у њој.“

ГЛУБОЧИЦА ИЗМЕЂУ ОБАЛА 2005/2006 - У Глубочици између обала 2005/2006 представљени су следећи аутори – уз кратке белешка о сваком понаособ:⁹¹⁶

Александар Веселиновић, песник. Рођен 1987. године у Лесковцу. Ученик Пољопривредне школе. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Милан Вукашиновић, песник. Рођен 1989. године у Лесковцу. Ученик Гимназије. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Никола Вишковић, приповедач. Рођен 1971. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Срђан Ђорђевић, песник. Запослен као службеник. Рођен 1961. године у Лесковцу. Живи у Лесковцу.

Станко Ђорђевић, професор, песник, приповедач, драмски писац и књижевни критичар. Рођен је 1925. године у Д. Буниброду код Лесковца. Потпредседник Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Драгуљи блаженства*, *Зоре у недрима срца*, *Звезде проходалих птица*. Књига: *Критике и студије*, и многа друга издања. Живи у Лесковцу.

Страхиња Бане Златковић, ученик. Рођен је 1990. године у Лесковцу. Ученик Школе за текстил и дизајн. Члан књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Војислав Истатковић, песник. Рођен је 1953. године у Власотинцу. Збирке песама: *Љубиште*, *Сабрани делови*, *Пауза за кишу*, *Она између звезда и лишића* (са Борисавом Здравковићем). Добитник награде „Блажо Шћепановић”, као и више првих награда на конкурсима Наше речи из Лесковца. Правник, текстилни инжењер, ради на Вишој текстилној - техничкој школи у Лесковцу. Живи у Лесковцу.

Сабрина Јакуповић, песник. Рођена је 1978. године у Приштини. Члан је књижевног клуба Глубочица. Живи у Манојловцу код Лесковца.

Љиљана Јанаћковић, песник. Рођена је 1947. године у Лесковцу. Збирке: *Вода жедна меда*, *Мед*, *жедна воде*, *Обојене песме*. Живи и ради у Београду.

Снежана Јанковић, песник. Рођена је 1970. године у Лесковцу. Члан је књижевног клуба Глубочица. Збирка песама *Скривена боја немуре*. Живи у Лесковцу.

Љиљана Јањић, професор француског језика, песник. Рођена је 1937. године у Слатини код Јагодине. Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца Лесковца. Члан је Друштва Србија – Француска. Збирке песама: *Кућни праг*, *Јавила са крова рода*. Живи у Лесковцу.

Маре Каранфиловић, професор књижевности и српског језика, књижевни критичар, песник. Рођена је 1968. године у Скопљу. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Професор у Школи за текстил и дизајн. Живи у Лесковцу.

⁹¹⁶ Подаци о ауторима преузети из књиге, стр. 154-159.

Немања Каранфиловић, песник. Рођен 1995. године у Лесковцу. Ученик Основне школе Васа Пелагић. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Милена Кнежевић. Рођена 1990. године у Лесковцу. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Ученица Школе за текстил и дизајн. Живи у Вучју.

Даринка Крстић, професор руског језика, песник. Рођена 1952. године у селу Зли Дол код Босилеграда. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Збирка песама: *Ветрови завичаја*. Живи у Лесковцу.

Небојша С. Крстић, професор, песник, директор Библиотеке Радоје Домановић у Лесковцу. Рођен је 1963. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Великој Грабовници код Лесковца.

Боривоје Лукић, песник. Рођен је 1941. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Песме о Лесковцу*. Живи у Лесковцу.

Маја Лукић, песник, студент. Рођена 1986. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирка песама: *Песме о Лесковцу*. Живи у Лесковцу.

Слободан Марковић, ученик Гимназије, песник. Рођен 1989. у Лесковцу. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Миљана Марјановић, ученица, песник. Рођена 1990. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Боркица Миловановић, професор, песник. Рођена је 1947. године у Свођу. Председник Књижевног клуба Глубочица. Уредник Драмског програма Лесковачког културног центра. Главни и одговорни уредник у Књижевном клубу. Живи у Лесковцу.

Љубинка Младеновић, песник. Рођена је 1958. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Оловка пише срцем, На крилима песме, У пољу белог натира*. Живи у Лесковцу.

Слађана Младеновић, социолог, песник, директор Лесковачког културног центра.

Владица Петров, ученик Школе за текстил и дизајн. Рођен је 1988. године. Члан Књижевног клуба Глубочица. Пише текстове за ХИП – ХОП музику, снима албум, заједно са другом.

Марија Пешић, ученица Хемијске школе, песник. Рођена је 1987. године у Лесковцу. Збирка песама: Бићу као птица. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Јовица Стаменковић, апсолвент књижевности, песник, приповедач, есејиста. Рођен је 1974. године у Пироту. Члан је Књижевног клуба Глубочица и Удружења писаца Лесковца. Збирка песама: *Ноћ вештица, есеји: Одбрана Црњанског*. Живи у Лесковцу.

Радмила Станковић, учитељица. Рођена 1952. у Лапову. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Живојин Станковић, песник. Рођен је 1935. године у Доњој Лакошници код Лесковца. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Бурне страсти, Небеске силе*. Живи у Лесковцу.

Јелена Станковић, студент, песник. Рођена је 1985. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Новинарка „Тачке” из Лесковца. Живи у Лесковцу.

Марина Т. Стевановић, социолог, песник. Рођена је 1968. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Тамара Стојановић – Ђорђевић, професор књижевности, песник и приповедач. Рођена је 1970. у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирка песама: *Цвет из пепела*. Живи у Лесковцу.

Зоран Стојановић, 1955, село Прилепац код Власотинца. Члан Књижевног клуба Глубочица. Збирка песама: *Препланици снова*. Живи у Лесковцу.

Весна Тара Стојковић, иконописац, песник. Рођена је 1961. године у Колашину. У припреми збирка песама: *Очи анђела*. Члан Књижевног клуба Глубочица и Удружења Сокол камен у Нишу. Живи у Лесковцу.

Братислав Тодоровић, песник, приповедач, романијер. Рођен је 1972. године у Лесковцу. Члан је и секретар Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Расходија младости*, *Карта живота*; збирке приповедака: *Сан бесане ноћи*; збирка прича: *Убиство смисла* и роман *У сенци времена*. Живи у Лесковцу.

Радисав – Филекс Филитовић, песник, уметнички фотограф, власник Издавачке куће Филекс и лесковачких новина Тачка. Рођен је 1952. године у Лесковцу. Члан Књижевног клуба Глубочица. Живи у Лесковцу.

Бојана – Лебанац Цветковић, песник. Рођена је 1988. године у Лесковцу, ученица Школе за текстил и дизајн. Члан Књижевног клуба Глубочица и КК Карађорђевић. Збирка песама: *Нови акорди*. Живи у Лесковцу.

Костадин Цветковић, песник, пројектант. Рођен је 1939. у Лесковцу. Члан је и благајник Књижевног клуба Глубочица. Збирке песама: *Бисери звезда*, *Нераскидиве везе*, *Свет младости*, *Цвеће цвећу*. Живи у Лесковцу.

Миша Цветановић, наставник, песник. Рођен је 1947. године у Брестовцу код Лесковца. Члан је Књижевног клуба Глубочица. Збирка прича: *Капирање стрица Јермана*. Живи у Лесковцу.⁹¹⁷

Тамара Стојановић – Ђорђевић је рођена 10. јуна 1970. године. Основну и средњу школу завршила је у Лесковцу. Дипломирала је на Филолошком факултету у Скопљу, професор књижевности и матерњег језика. Књижевни рад: „*Цвет из пепела*”, збирка песама, КК Глубочица, 2001. Објављивала у заједничким збиркама песама: Глубочица између обала 2000, 2001, 2002. Објављивала и у часопису Лесковачки дневник. Главни је уредник часописа „Основац” у ОШ Вук Караџић у Лесковцу, сарадник

⁹¹⁷ Миша Цветановић и неколико најбољих писаца, чланова Књижевног клуба Глубочица, биће детаљно представљени у посебном одељку ове студије. Такође, у посебном делу – панорами лесковачког песништва, објављујемо избор најбољих песама чланова КК Глубочица. Цветановић је, између осталог, написао и рецензију збирке песама Петра Д. Николића (28. јун 1948). Правник по образовању, огласио се књигом песама „До ушћа без краја”. Цветановић уочава: Николић је непосредан, аутентични песник”, код њега „село је стални декоративни, али и идентични елемент стваралачког опуса овог песника.”

Лесковачког дневника. Члан је КК Глубочица. Амаатерски се бави режијом.⁹¹⁸

„*Цвет из пепела*” - Прву збирку лирских песама поетеса Тамара понудила је као своје целокупно поетско стваралаштво, од далеких школских дана до повратка са свих путовања када је утврдила да су сентименталне везе вечите.⁹¹⁹

Драгуљи мале и велике љубави можда и јесу дневник свих инспирација, многих надахнућа и сусрета са *оним* кога ће тражити у свом срцу. Заљубљене очи поетесе Тамаре сјајем светлости осветлиле су топлину звезда. Права љубав је у узбуђењу, мирису божанске лепоте душе. И реалност и сан формирали су Тамару и као жену и као поетесу. Није то лирика која има тематску разуђеност. Лирска реч је закупљена собом. Али, по естетској вредности, то су нивелисане песме, јер садржински видик, мерен тематским емоцијама неоромантизма, јесте игра маште, бесмисла и смисла. Поезија ове врсте нуди духовну храну. То је најдирљивије „ратовање” са свим искушењима. Њена љубав, пламена, нестална, окупана чак и сузама, покреће и птице, мути небо, мрси ливаде, буди успомене. Пред тим изазовима поетеса не жури. Асоцијације, по стваралаштву, јесу стално полазиште поетесе. Оне су креативне, по поетској речи. На тај начин своје естетске доживљаје претаче у симфонију живота. Визије имају унутрашње императиве. Свако осећање, исказано тајним језиком срца, можемо наслутити, можемо и ослушнути. Истинито је *оно* што поетика открива у мисаоном набоју. Птица младости, разнобојна и несташна, прихватила је све молбе и изаткала стихове у песме од записа њене романтично-заљубљене душе. Поетским изразом, који надахњују и приближавају њене тајне читаоцима, Тамара потврђује своје високо образовање. Стварно учешће у професији, професора књижевности, јесте *писање*. Писањем Тамара одговара својим емоцијама, својим доживљајима и *целој себи*. Стихови у свим песмама су јасни и с лакоћом се читају, нема кованица. Негује слободан стих.

Бојана Цветковић Лебанац рођена је 1988. године у Лесковцу. Члан је КК „Глубочица” и КК „Карађорђевић”. Збирка песама: „*Нови акорди*”. Живи у Лесковцу. Судаћи по досадашњим Бојаниним песмама – песник је рођен. Да ли ће и даље звуке које чује и носи у себи „ослобађати” на овај начин, или преко гитаре – која је њена велика љубав и основно опредељење – остаје нам да видимо.⁹²⁰

Засад она у овај наш хаотични свет, са знатном умешношћу покушава да успостави хармонију. Пре свега са собом и светом који је окружује. Била је одличан је ученик и у музичкој, и у основној школи. Добитник је пет музичких и две књижевне награде. И свет боја је магично привлачи. Њени

⁹¹⁸ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 112.

⁹¹⁹ Станко Ђорђевић, рецензија, Цвет из пепела, Лесковац 2001.

⁹²⁰ Вукосава Вучковић, Песме које изненађују и збуњују, Нови акорди, Власотинце, библиотека Узлети, 2001, стр. 77. Видети и Глубочицу између обала 2005/2006, стр. 158.

школски цртежи зраче светлошћу и лепе школске паное. А она трага (и кроз песму и музику) – за неким космичким зраком и звуком. Још није ни чврсто стала на земљу, кад је успоставила трајну везу са књигом. Укућани су јој сатима читали бајке и песме, да би заспала. Смењивали су се, јер су сви од реда упадали у сан, пре ње.

Већ са три године (преко писане машине, од које се не одваја ни данас), научила је да чита и пише. Лектиру за основну школу она данас само понавља, јер је одавно иза њених литерарних интересовања. Сада чита: Чехова, Пушкина, Толстоја, Орвела, Бронфилда, Киша, Тосића, Андрића... Пише и прозу. Њене песме изненађују и збуњују само оне који је лично нису упознали. Познати лесковчаки песник Бора Здравковић написао је: „Бојанине песме су зреле за њен узраст”, а да би након блиског сусрета са њом, исправио: „Не песме, Бојана је зрела!” Данило Коцић, представљајући њене песме, у Ђачком забавнику 1998. године, каже: „Међутим, чак и међу овом талентованом децом, мала Бојана, ученица трећег разреда основне школе, представља изузетак!” Димитрије Тасић, главни и одговорни уредник Нашег стварања, на промоцији часописа (у којем објављује њену песму) – представља је као песничку будућност Лесковца. Досад јој је објављено преко двадесет песама, а осим у поменутих листовима, присутна је и у књижевном часопису Помак.

Своје учешће на првом књижевном конкурсун потписала је шифром „Лебанац” – што је надимак њеног деле Драгољуба. Под њим је и објављена прва песма, и све остале – те је одлучила да га задржи као псеудоним. Заправо, жеља јој је да у свет уметности уђе само са њим, као презименом. На тај начин жели да настави стару српску традицију, да унуци узимају презиме по деди. Време настанка њених песама само по себи говори о визијама и инспирацијама, а пре свега о томе како је Бојана од детета песника полако израсла у оног правога, зрелог.

%

Песме Бојане Цветковић су паметније и старије од њених година. Њен поетски свет је доста разгранат за њен узраст – од ђачких слова и љубави према мајци, до забринутости над злом судбином деце унесрећене ратом и суровошћу живота.⁹²¹

Она воли своју маму на свој начин – мамино око је плаво небо по коме она лети на крилима љубави у висине; мамино око је зелена трава ишарана мирисним цвећем; мамино око је и мило јагње, и топли сан. То јесте детињска искреност, али и даровити сан да се аутентично изразе осећања. Девојчица Бојана осећа непосредно природу и најлепше се с њом стапа у својим писмима. За своје године врло умешно своје опсервације и доживљаје претаче у стихове и риме. У такве поете полетарце дубоко верујем. Ако не остави перо, Бојана ће бити прави и велики песник.

Костадин Цветковић је рођен 8. априла 1939. године у Лесковцу. Инжењер – пројектант. Књижевни рад: „Бисери звезда” (Лесковац, КК

⁹²¹ Бора Здравковић, рецензија, Нови акорди, Власина, Власотинце 2001.

Глубочица 1997), „Нераскидиве везе” (КК Глубочица, Лесковац 2000), „Свет младости” (КК Глубочица, Лесковац 2002). Објављивао у заједничким збиркама: Глубочица између обала 2000, 2001, 2003. године. Члан је КК Глубочица и члан Удружења инжењера и техничара. Похваљиван за књижевни рад.⁹²²

Објавио је и збирку песама „Цвеће цвећу.” Живи у Лесковцу.⁹²³

„Бисери звезда” - Прва збирка песама, која се може поделити у неколико циклуса, и јесте веран глас савести једног завичајног писца. Тешко је рећи колико је дуго у тајности гајио, неговао и развијао своја надахнућа, јер је и својом разноврсном тематиком доказао да на оригиналан начин нуди своје импресије.

(...) То дечје постаје стварност и оно снажно инспирише. Да ли су могућа аутентична препознавања. У дечјој поезији аутор и није желео да постави нерешиве тајне. Његова теза јесте: живот је садржајан, а свежином језика без великих драма, проширити дечји хоризонт сазнања. Аутор је све песме писао са великим осећањем чедности и за собом оставља такве песме које ће се дуго памтити после читања. Песме о Принцу Лескову и Принцези Лески са свим својим бајковитим елементима покрећу дух малог читаоца и значајно обогаћују завичајну литературу. Многим родољубивим радовима одужио се свом родном граду. Ту се додирују лирика с прозом. Оставио је трајна документа која могу сведочити о лесковачком огњишту.⁹²⁴

„Бисери звезда” - (...) Његова поезија, свих 37 песама са загонеткама, егзистира на аутентичном искуству са сигурном поетском основом. Све почива на доживљеном, на појавама које јесу за најмлађе читаоце знатижељне и пожељне. У његовим песмама нема тајни. То су, заиста, нераскидиве везе писца и девојчице и дечака, писца и природних појава, писца и онога што за децу може бити од интереса.

Писац успешно „претвара” виђено и жељено у појаве, догађаје, дијалоге. Поетска визија носи идентификовани лирски свет. Он је увек на оним просторима којима и сам припада. Волети, желети, хтети, причати – то је оно што је у њему. С правом и поставља као основу свих ткива дечје доживљаје. (...) Језик одговара јунацима ових песама.

Друга збирка песама доказује да је поетски грађена на сигурним основама лирског израза. Поезија Костадина Цветковића јесте још једна бразда у развоју дечје књижевности.⁹²⁵

„Свет младости” - Чаробни свет детињства са сваком његовом књигом шири сазнање о свету и околини, о сваком месту. Природне појаве, годишња доба, делују сугестивно. Аутор, писац Костадин Цветковић, све

⁹²² Лексикон писца лесковачког краја, стр. 143.

⁹²³ Глубочица између обала 2005/2006, Лесковац 2006, стр. 158.

⁹²⁴ Станко Ђорђевић, из рецензије, Бисери звезда, КК Глубочица, Лесковац 1997. година.

⁹²⁵ Станко Ђорђевић, рецензија, Нераскидиве везе, КК Глубочица, Лесковац 2000.

то уочава, открива детаље и све то претаче у стихове. Личне младалачке мотиве уноси кроз ликове својих јунака.

Писац покушава да не буде присутан у првом плану, па их, као у пролазу само додирује и обрађује у садашњем времену. Нема сумњи, патњи, кајања, немира. Емоције су везане и за претке и за децу, и за улице у којима се живи, за реке и тргове.

Он је као човек и као писац поносан на све претке, на свој град, на завичај и своју прошлост.⁹²⁶

Весна С. Стојковић – Тара рођена је 9. априла 1961. године у Колашину. Преводилац је француског језика, сликар и иконописац. До сада је имала десет самосталних изложби и то у Подгорици, Новом Београду, Београду, Риму и Лесковцу.

Књижевни рад: „*Очи анђела*”, збирка духовне поезије. Члан је КК Глубочица и члан Културног центра у Братмиловцу. Члан је Удружења Сокол камен у Нишу.⁹²⁷

„*Очи анђела*” - Сликар и поетеса Весна Стојковић, у збирци лирских песама (27 песама), својим неоромантичарским записима, бојама и лирским изразима, динамичном мирноћом, додирује контрасти субјективног света и очи свог анђела. Поетеса – сликар мелодично и духовно кореспондира са гледаоцем и читаоцем. „Очи анђела свуда ме прате...” „И сви свети су ту, око мене”. Ретко је наћи чисто духовну поезију са свим оригиналним темама: Слава, Окружена анђелима, Господе помилуј, Богојављање, Икона, Пламен вере, Душа, Литургија, Молитва и остале.⁹²⁸

Радмила В. Антанасијевић је рођена 26. фебруара 1980. године у Лесковцу. По завршетку основне школе у Мирошевцу, завршава Економску у Лесковцу. Студент је књижевности у Нишу.

Иза ње је збирка поезије под називом „*Замак за сенку*”, објављена у Пожеги, Свитац 2002. Заступљена је у књизи „Галаксија Миљковић” Горана М. Деспотовића (избор из поезије посвећене Бранку Миљковићу, 2002. године) песмом „Прејака реч убија”.

Објављивала је песме у књижевним новинама „Свитац”. Године 1992. награђена је првом наградом на манифестацији „Колибри таленти” у Лесковцу. Пише поезију и прозу.⁹²⁹

Љубав је то, она младалачка „сенка разиграних лептира”, стални страх и нада да није све пролазно. Опирући се тој пролазности, ова поетеса у самотности собе види склониште највећег овоземаљског анђела.⁹³⁰

Марина Т. Стевановић је рођена 19. августа 1968. године у Лесковцу. Завршила је Филозофски факултет у Сарајеву. На последипломским је студијама у Нишу – социологија уметности. Новинар. Књижевни рад: Две

⁹²⁶ Станко Ђорђевић, Бранко Ђорђевић, рецензија, Свет младости, КК Глубочица, Лесковац 2002.

⁹²⁷ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 115.

⁹²⁸ Станко Ђорђевић, из рецензије, Лексикон писаца, стр. 115.

⁹²⁹ Лексикон писаца лесковачког краја, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 2003, стр. 11.

⁹³⁰ Милијан Деспотовић, извод из рецензије, Замка за сенку, Пожега, Свитац 2002.

зборке песама - „*Отац и мајка или о срећи*” и „*Мало јагње бело*”. Објављивала у заједничким збиркама песама.

Две зборке лирских песама (27 и 26 песама) чак и са школским темама: Мајка, Мајка и отац, Љубав, Писмо, Говор, Песма, Тајна, Чекање, Познанство, Ева, Храброст и сличне, са изворишта немирне младости обележавају простор и време са свим субјективним целинама.⁹³¹

Снежана Јанковић је рођена 23. октобра 1970. године у Лесковцу. Књижевни рад: „Скривена боја немира”, збирка лирских песама. Објављивала у заједничким збиркама: Глубочица између обала, учествовала на бројним књижевним сусретима. Члан је КК Глубочица.

„*Скривена боја немира*” - Поетеса Снежана је остала у свом простору, пуног срца, месечине, ветрова, цвећа и зелених површина. И рекао бих егзистира само у једном времену.

Лично песничко искуство дало је поезију с топлим ембрионалним бићем. Она смело отвара плодове девојачке душе.

Ту су и слатки мириси и зачарани дани, чак и непослушни ветрови.⁹³²

Јадранка С. Костић (девојачко Савић), рођена је 18. јуна 1966. године у Лесковцу. Хемијски техничар. Књижевни рад: „*Мирис душе*”, збирка песама, 1997, „*Пламени дозиви ветра*”, 2000. Објављивала у заједничким збиркама песама: Глубочица између обала. Члан је КК Глубочица.

„*Мирис душе*” - (...) Пуна врелих осећања и богате стваралачке маште, „*Мирис њене душе*” и мирише и пати, радује се, доживљава пропуштене дане и ноћи. Јадранка нежним стиховима оживљава свој свет лепоте.⁹³³

%

Љубавна поезија Јадранке Костић тематски је веома богата. Језик чист, књижевни и то доприноси да се песме читају са лакоћом и задовољством.⁹³⁴

„*Пламени дозиви ватре*” - Друга књига лирских песама под називом „*Пламени дозиви ветра*” јесте, у ствари, наставак трагања за минулим успоменама, које су и рођене и остале под њеним небом.⁹³⁵

(...) Поетеса Јадранка је рођена да воли, да путује и да превали дуг и напоран пут и да својом шетњом узбуђује. Баш тако је и постала богата. Богата снажним осећањима. И да на тим поетским просторима тражи само своју истину. Њени стихови су надахнути, пуни емоција, јер искреношћу призивају своје снове. Није градила кованице. За њих и није било потребе. Емоционалну пуноћу постигла је снагом повезаних речи стандардног говора.

Небојша С. Крстић је рођен 27. октобра 1963. године у Лесковцу. Завршио је Филолошки факултет, професор је књижевности. Учествовао на бројним литерарним скуповима. Објављивао је часопису „*Мугри*” и

⁹³¹ Станко Ђорђевић, из рецензије, Лексикон писаца, стр. 102.

⁹³² Станко Ђорђевић, Лексикон писаца, стр. 54.

⁹³³ Станко Ђорђевић, из рецензије, Лексикон писаца, стр. 56.

⁹³⁴ Миша Цветановић, из рецензије, Лексикон писаца, стр. 56.

⁹³⁵ Станко Ђорђевић, рецензија, Пламени дозиви ветра, Лесковац 2000.

многим заједничким збиркама као што је Глубочица између обала. Члан је КК Глубочица. Живи у Великој Грабовници код Лесковца.⁹³⁶

Живојин Станковић је рођен 8. септембра 1935. године у Д. Лакошници. Основну школу је завршио у родном селу, малу матуру у Печењевцу, а средњу школу у Бору, где је постао рударски техничар. Вишу машинску школу завршава у Нишу и постао је инжењер заштите на раду. Службовао је у Бујановцу, Врању, Косовској Каменици и Лесковцу. Добитник је више награда међу којима и Октобарске награде Лесковца. Члан је КК Глубочица.

КК Глубочица објавио је 2005. године његову збирку песама „Небеске силе”.⁹³⁷

Даринка Крстић је рођена 1952. године у селу Зли Дол, општина Босилеград. Ради као професор. Књижевни рад: „Ветрови завичаја” (КК Глубочица, Лесковац 2001). Објављивала у збирци „Глубочица између обала”. Објављивала песме у часописима Мост и Братство, на бугарском језику у Босилеграду. Члан је КК Глубочица – Лесковац. Добила је више похвала, књижевних награда и признања.

„Ветрови завичаја”- У свим песмама је љубав. У тим песничким прокламацијама објединила је све симболе личног живота. Лирска открића судбински се повезују са временом девојачког поноса. Много тога је бујало у њој... Највећи део њених песама имају ново рухо, елегију и носталгију. Језик је граматички и синтетички исправан. Слободним стилем негује савремену поезију.⁹³⁸

Јована Г. Момчиловић је рођена 12. јануара 1987. године у Лесковцу. Објавила је прву збирку песама „Даље од бескраја”, 2002. године. Сарађује и објављује своје песме у ђачким новинама и књижевним часописима. Добитник је награда: прво место поводом Дана ОШ „Светозар Марковић”, 1999. године, писмена похвала Наставничког већа ОШ Светозар Марковић, 2000. године, прва награда на конкурс Црвеног крста на тему „Крв живот значи”, 2001. године, захвалнице за учешће и допринос афирмацији међународног стваралаштва. (...) Сва признања, која је добила млада поетеса Јована Момчиловић, јесу њено време настајања а и сигуран знак да неће бити заборављена.⁹³⁹

Марија Пешић је рођена 19. маја 1987. године у Лесковцу. Пише од најранијих дана. Објављивала песме у школским часописима ОШ „Коста Стаменковић” у Лесковцу. Учествовала на литерарним сусретима. Ученица Хемијске школе у Лесковцу.

Књижевни рад: збирка лирских песама „Бићу као птица”, КК Глубочица, Лесковац. Члан је КК Глубочица. (...) Боје свога детињства у овом литерарном првенцу млада Марија је препознатљиво описала.

⁹³⁶ Лексикон радова лесковачких писаца, стр. 68.

⁹³⁷ Живојин Станковић, Небеске силе, КК Глубочица, Лесковац 2005.

⁹³⁸ Станко Ђорђевић, извод из рецензије, Ветрови завичаја, КК Глубочица, Лесковац 2001.

⁹³⁹ Боркица Миловановић, извод из рецензије, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 82.

Завичајно небо има четири циклуса. Иако између њих нема одређених међа, простор те поетике афирмише љубав. Прва поетска истина је у сновима.

Марија је најчешће сама пред собом. Марија жели једноставно да штампа све што је написала. Језик раван њеној младости.⁹⁴⁰

Зорица Стојановић је рођена 18. децембра 1959. године у Лесковцу. Пензионер. Књижевни рад. Збирка песама „Сломљено срце”, КК Глубочица, Лесковац 1998. Објављивала у заједничким збиркама песама и Глубочици између обала 200, 2001, 2002. Члан је КК Глубочица. Учесник је књижевних конкурса и похваљивана.⁹⁴¹

„Сломљено срце” - Она је, уопште, девојка своје интимае. Интима пуна немира, потреса, која задире у све поре младе особе. Њена властита истина је део унутрашњег психичког живота из којег се инспирише и ствара свој свет који је другачији од реалног. (...) Сва осећања ове поетесе проистичу из рефлексije, рефлексije која нуди део једног наговештеног садржаја. Баш и то и нуди радозналост. Зорицу није завела жеља за формом. Понудила је оно што је права вредност једне поезије оваквог садржаја.⁹⁴²

%

Из најмлађе групе песникиња КК Глубочица издваја се *Драгана Зоричић* (Лесковац, 25. април 1984). Објавила је збирку „Све на свету” (2002). Професор Б. Ђорђевић примећује да је „њена љубав као девојачка плетеница”,⁹⁴³

Драгана је усамљена девојка, жељна пажње и љубави родитеља. Она јавно комуницира са оцем и мајком, и ненаметљиво упозорава како би читалац схватио баш онако како треба њу схватити. Има много заноса, много узнемирења и личне нестабилности.⁹⁴⁴

Смиља Илић - „Хоћу још да певам” – тако је некада певала Смиља Илић (1949, Доња Лакошница, код Лесковца). Ова наставница физике и хемије, која је радила у Грделици и ОШ „Коста Стаменковић”, а пензионисана 2000. године, због преране смрти, није до краја могла да исказе свој несумљиви песнички таленат.⁹⁴⁵

Јелена Златковић је рођена 11. јула 1973. године у Скопљу. Основну и Економску школу завршила је у Лесковцу. Дипломирала је на Филолошком факултету у Приштини, на Групи за српску књижевност и језик, 1997. године. Исте године почиње да ради као професор у Првој текстилној школи у Лесковцу. Радила је и у Средњој школи „Светозар Костић Тоза” у Вучју.⁹⁴⁶

⁹⁴⁰ Боркица Миловановић, Станко Ђорђевић, рецензија, Бићу као птица, КК Глубочица.

⁹⁴¹ Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 111.

⁹⁴² Станко Ђорђевић, Боркица Миловановић, Лексикон писаца лесковачког краја, стр.111.

⁹⁴³ Исто, стр. 50.

⁹⁴⁴ Бранко и Станко Ђорђевић, рецензија, Све на свету, КК Глубочица, Лесковац 2002.

⁹⁴⁵ Исто, стр. 176.

⁹⁴⁶ Маре Каранфиловић о Јелени Златковић, Лексикон писаца лесковачког краја, стр. 175.

Трагично губи живот 28. јула 2002. године. Прва текстилна школа дуго ће памтити представу „Свети Сава” коју је припремила са својим ученицима, члановима драмске секције. Ученици и колеге ће је памтити, пре свега, по ентузијазму, веселом духу, речитошћу, љубављу коју је несебично исказивала у раду. Написала је рецензију за књигу „Сан бесане ноћи” Братислава Годоровића.

ГЛУБОЧИЦА ИЗМЕЂУ ОБАЛА 2007/2008. – Чланови Књижевног клуба „Глубочица“ настављају традицију да своје радове представљају читалачкој публици заједничком збирком. Председник клуба је Боркица Миловановић. Од оснивања клуба, она је прва жена председник. Професор Станко Ђорђевић о успешном вођењу каже: „... У једном периоду од шест година издала је шест књига *Глубочица између обала*, као и *Лексикон писаца лесковачког краја*. У историји клуба ниједан председник није имао такав издавачки подухват. Поред тога, организовала је низ књижевних сусрета, саарађивала са другим књижевним клубовима...“. Боркица Миловановић је добитник многих признања. Међу њима свакако треба издвојити Златну значку Културно-просветне јазеднице Србије, 1989. године, као признање за предан рад у развијању културних делатности, организовању културних акција, ширењу културе... Општина Лесковац јој је 11. октобра 2004. године доделила Повељу за допринос развоју културе града.⁹⁴⁷

Ово је наше седмо заједничко остварење. Поред лирских песама, које су заступљене у највећем броју, у збирци се налазе афоризми, епиграми, прозни радови и есеји.

Представљамо вам дела већ афирмисаних стваралаца, али и радове младих аутора. Клуб наставља традицију; био је и остао расадник младих писаца. Поред чланова клуба, заступљени су и аутори из других књижевних удружења из Србије, као и Стево Симски, приповедач из Македоније.

Књижевна дела су мостови који спајају ауторе са читаоцима и тако пркосе временској и просторној удаљености. Само оно што човек подели са другима, може сачувати вредност. Дело почиње живот тек када буде прочитано. Оно постаје потпуно када, преносећи мисли, доживљаје и осећања остваралаца активно укључи читаоца у доживљавање света. Упознајући туђа осећања, схватамо да су нам снови, радости и патње заједнички. Сватамо да нисмо усамљени и да смо сви, на неки чудан начин, повезани.

То је најлепши дар који човек себи може приуштити.

Љубав према књижевности нит је која спаја ауторе ове књиге.

⁹⁴⁷ Маре Каранфиловић, Из пера уредника, Глубочица између обала 2007/2008, Филекс Лесковац, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 2008, стр. 5-6. *Напомена:* За издавача Радисав Филиповић, одговорни уредник издања Боркица Миловановић; Редакциони одбор: Весна Стојковић Тара, Снежана Јанковић, Миша Цветановић и Костадин Цветковић.

Поред љубави, књижевност захтева пуну посвећеност и непрестано читање. Тајне писане речи могу се открити само читањем. У ствари, сваки посао захтева стално трагање.

Човек тежи да оствари свој највећи сан. Као што рибар целог живота гони највећи улов, песник трага за најлепшим речима, најлепшом песмом. Да ли ће успети у томе, зависи од личног ангажмана. Љубав и дар само су предуслов за стваралаштво. Дело се рађа у тренуцима надахнућа, између сна и јаве. Након тога, клица се обликује у склад речи; зато су осим надахнућа, потребна знања и вештине. Уз машту, емоције, интуицију и страсти за стварањем, писац уноси у дело и вештину уметничког обликовања садржаја и форме. Оно што надолази у виду бујице речи (мисли и осећања) мора се вајати док не добије савршени облик. При том, стваралац мора да изгради смисао за повезивање и меру. Мора да бира појединости, бира речи и изразе који дају најбољу слику. Стваралачки процес је врло сложен, а пут до коначног облика уме бити доста тежак и дуг. Познати стваралац *Флобер* рекао је: „Живети животом уметника и довршити уметничко дело, исто је што и пењати се на високу планину. Тежак је то пут који захтева несаломљиву вештину.“

Стварање пролази кроз више фаза до коначног облика. Аутори ове књиге поклањају вам своја дела у која су уградили љубав, и знање, и вештину (свако на свој начин). Нека вам читање открије тајну ко је колико успео у томе. Читаоцима претходне збирке познати су ставови уредника да разноликост мотива и стилова чини читање узбудљивим.

Уредник није хтео да издваја и одређује шта је лепо.

Трагајте за лепотом!⁹⁴⁸

⁹⁴⁸ *Напомена:* комплетан приказ уредника, Маре Каранфиловић, Из пера уредника, Глубочица између обала 2007/2008, Филекс Лесковац, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 2008, стр. 5-6. *Напомена:* У књизи су представљени следећи аутори: Боркица Миловановић, Станко Ђорђевић, Весна Ђорђевић, Весна Стојковић Тара, Миша Цветановић, Љиљана Јањић, Братислав Тодровић, Љубинка Младеновић, Мира Кошић, Бојана Цветковић, Даринка Крстић, Тамара Стојановић – Ђорђевић, Снежана Јанковић, Небојша Крстић, Властимир вељковић, Душан Благојевић, Радислав Филиповић Филекс, Јовица Стаменковић, Мирослав Михајловић, Стево Симски, Маре Каранфиловић, Момчило Златановић, Сабрина Јакуповић, Слађана Младеновић, Војислав Истатковић, Срђан Ђорђевић, Славица Блажић – Беба, Мирослав Димитријевић, Драгомир С. Радовановић, Костадин Цветковић, Слађана тања Благојевић, Живко Васић – Цици, Зорица Митић, Ковиљка Миленковић, Боривоје Лукић, Јелена Станковић, Драгана Јовановић, Александар Веселиновић, Милош Соколовић, Љиљана Крстић, Радмила Илић, Миљана Марјановић, Уна Нушић, Страхинја Златковић, Валентина Талијан, Гордана Ђорђевић, Јелена Костадиновић, Сања Тодоровић, Ана Марковић, Андреа Милошевић, Данило Вуковић, Милица Петровић, Маја Лукић, Марија Вуксановић, Љубиша Красић (Прокупље), Драган Ј. Ристић (Ниш), Сузана Богдановић (Јагодина), Душан Бунић (Ћуприја), Драган Петковић (Јабuka), Михајло Кнежевић (КК Лазаревац), Горан Петровић (КК Соколово перо, Данило Бунић (Ћуприја), Вера Павић-Антић (Г. Милановац), Силвија Павић.

ШТА СВЕ СТАНЕ У ЈЕДНУ ЉУБАВ

Слику стваралаца лесковачког краја употпуњује, сигурно, и невелика, али значајна збирка грделичких песника. Књижевни клуб „Дервен”⁹⁴⁹ објавио је код лесковачког „Филекса” (2005) књигу „Шта све стане у једну љубав” (приредио Дејан Ђорђевић, професор књижевности). Саша Хаџи Танчић, књижевник који је одавно стекао завидно месту у српској књижевности, у рецензији, некој врсти *уводне речи* уз ову књигу, записује: „Као и другде по овдашњим варошима и градовима, нарочито као на хеленском Олимпу, који се дичио заштитом муза и песничког надахнућа, и у маленој Грделици, као важан део њеног културног и духовног живота, има оних који се поезијом стваралачки испољавају.

(...) Поетски подухват, самим тим, део је и садашњег тренутка песничког српског југа. Овим избором приближен је да га боље упознамо и боље разумемо, а разумевши га подробније, можда ћемо и да ценимо више”.

Власотиначки адвокат и књижевник *Зоран Давинић*, аутор предговора ове књиге, уочава да „и мала варош Грделица има привилеговане људе, које је Бог одабрао да иза себе оставе доживљене или одсањане, а то је за песника исто, слике живота, те велике Божје тајне, која је вечити извор људске радозналости”.

У невеликој збирци (60 страна) „Шта све стане у једну љубав” читамо и рецензију професора *Станка Ђорђевића*: „Чланови КК „Дервен” из Грделице, њих тринаест, *први пут заједно*, објављују своје литерарне радове у књизи „Шта све стане у једну љубав”. Ови писци оригиналним стилем потврђују време у коме су живели и радили.”

(...) На самом почетку, у поглављу „*Море пуче пушка*” објављене су три народне песме: „Море пуче пушка”, „Турчин девојче врзано води” и „Што Морава мутна тече”.

%

Други део књиге насловљен „*Црно и бело*” тај танани песнички свет отвара недавно преминули, угледни лекар, интерниста и песник др Драгутин Николић: „*Уснуло јутро над Моравом,/ корито у ћилиму магле./ На обалама брзаци/ најављују буђење.*”

Ту се потом нижу и остале допадљиве песме, а Дејан Ђорђевић пева: „*Ех, кад бих/ Могао бити/ Па да нисам/ Оно што јесам./ Или да сам то/ Што нисам./ Ех, да сам/ И да сам/ А да сам/ Као што нисам/ Или јесам/ Да јесам/ А да нисам/ Кад сам/ Што јесам/ И нисам/ Оно што сам*”.

⁹⁴⁹ Књижевни клуб Дервен формиран је при Дому културе Грделица 29. марта 2000. године. (*Шта све стане у једну љубав, Филекс, Лесковац 2005*).

Аутор романа „Сагореле сени” и поеме „Посланица” др Добривоје Бошковић поручује: „И док врли човек ни не знаде/ Главу своју поносито дићи/ Таиш ће увек из поноса глупог/ Племенито чојство изумити/ Другог лако тешко повредити/ Јер љубави у срцу му нема/ Отров чисти и у телу прљав/ Не питаш га он ти одговара/ Брз на речи кратак на памети”.

%

На крају ове књиге дају се веома занимљиви, драгоцени библиографски подаци. Ево понешто о сваком аутору по редоследу из збирке:

%

Драгутин Николић (1939-2006, Грделица), доктор медицине, интерниста; објавио пет збирки песама: *Снови на јастуку*, *Ратници у белом*, *Уста пуна смеха*, *На крилима снова* и *Раздрагана планета*.

%

Светозар Веселиновић (1949, Кљајић), техничар; објавио збирку песама за децу „Песме и шале за одрасле и мале”, живи у Грделици.

%

Петар Станковић (1942, село Грделица), ВКВ електричар, пензионер. Живи у Грделици.

%

Вера Стојиљковић (1954, Власотинце), завршила средњу економску школу, живи и ради у Грделици.

%

Дејан Ђорђевић (1970, Велика Сејаница), песник, професор. Живи и ради у Грделици.

%

Драган Величковић (1963, Велика Сејаница), живи и ради у Великој Сејаници, бави се сликарством.

Драган Миткић (1958, Грделица), завршио Филозофски факултет у Скопљу, група филозофија. Живи у Грделици.

%

Драган Стојановић (1976, Београд), завршио Педагошки факултет, одсек историја. Живи и ради у Новом Саду.

%

Добривоје Бошковић (1936, Грделица), дипломирао на Медицинском факултету у Београду, а последипломске студије и специјализацију завршио на Универзитету Гетинген у Келну. Аутор је књига: поема „Посланица”, „Чезња”, „Суд и усуд”, комедије „Грделички крос” и романа „Сагореле сени”. Од 1963. живи у Немачкој.

%

Маја Хрман (1975, Лесковац), завршила Филолошки факултет у Београду и Филозофски факултет у Приштини. Живи и ради у Крагујевцу.

ФИЛЕКС И ЊЕГОВА ИЗДАЊА

Пре две деценије основано је издавачко предузеће Филекс, које је стекло углед међу писцима, али и љубитељима књижевности и публицистике. Ова издавачка кућа, која је објавиле више од 400 наслова, представљена је у најугледнијим српским гласилима, ТВ и радио емисијама.

%

У минулих 15 година једно од незаобилазних места у културним токовима Лесковца и његовог ширег окружења, без сумње, припада Графичко издавачкој кући „Филекс“ и њеном оснивачу, власнику и уреднику Радисаву Филиповићу. Неспоран је његов осмишљен и систематски рад у области издавачке делатности и промоције књига из продукције куће „Филекс“. По томе је стекао висок углед у културним круговима и међу грађанима у најширем смислу.⁹⁵⁰

%

Захваљујући свему постигнутом, Филекс је, према подацима Народне библиотеке Србије за прошлу годину, стекао 52 место на ранг листи издавача у Србији, односно одмах после издавача у Београду и Новом Саду. За релативно кратко време Филекс, власника и уредника Радисава Филиповића, специјализовао се за издавачку делатност. Само у времену од 2000 до 2008. године штампано је око 260 књига.⁹⁵¹

Филиповић је не само издавач, већ и уредник издања, дизајнер корица и активни учесник у читавом поступку стварања књига, све до њеног изласка из штампе. После тога је, са Културним центром или Народном библиотеком у Лесковцу, непосредни организатор промоција новоизашле књиге. То су устаљене и популарне књижевне вечери на којима књижевни критичари и аутори говоре о дотичном делу. На тим скуповима, незаменљиви и када је реч о популаризацији књига, присуствују љубитељи литерарног стваралаштва. Том приликом издавач уступа на поклон по 30 и више књига присутнима, што је такође један од конкретних начина и метода ширења и популарисања књига. Тако је Филекс поклатио више од 6000 примерака књига. Поред Лесковца, промоције књига из продукције Филекса одржавају се и у другим местима.

%

Потврда Филексове комплетности јесте управо број аутора и издања које објављује. Увек води рачуна о пропорцијама: успева да их објави од најмлађих до најстаријих, разуђених интересовања, најчешће личних, интимних – уметничких: од песама о Лесковцу Боривоје и Маје Лукић, до „Трагова опстајања у времену“ Верице Баторевић – Божовић. А када смо код времена „Вечношћу“ је насловљена збирка Жаклине Ђекић, као и

⁹⁵⁰ Петнаест година Филекса, Успења, децембар 2009. бр. 10, стр. 26.

⁹⁵¹ Петнаест година Филекса, Успења, бр. 10, стр. 26.

„Песме за вечно памћење“ Александре Станојевић Цане. Код Филекса објављују бардови лесковачког песништва Јосиф Стефановић и Михајло В. Дојчиновић. За њима Зоран Стојановић, Срђан Ђорђевић, Небојша Крстић, Миодраг Драган Здравковић, уз то афористичар; и поетесе: Љиљана Јовановић, Татјана Вујошевић Дабић, Снежана Јањић, Славица Блажић Беба.

%

Прозним делима писаца из лесковачког краја Филекс указује поверење које она извесним особеностима заслужује. Стварана су најчешће класичним приповедањем догађаја са наглашеним истицањем самога чина приповедања до стереотипа класичних средстава којима се такав поступак остварује. Издвајамо романа: „Требежина“ Михајла Дојчиновића, „Тумач сопственог сећања“ Станка Миљковића, „Сан бесане ноћи“ Братислава Тодоровића. Код Филекса је објављена и књига „Царска крушка“ списатељице Љиљане Јањић. Модернији поступак приповедања видљив је у романима „Регент“ Саше Јовановића, „Варљиво плаво“ Милорада Цветковића и „Уклето“ Љубише Динчића.

Филекс такође негује белетристичка дела о старом Лесковцу. У контексту целе издавачке продукције делује као сведочанство, да отргну од заборава догађаје и људе из прошлости и да их опишу; испричана махом истински, класичним приповедачким поступком.

(...) И објективно, без икаквих интервенција, с тачке гледишта приповедача „преписивача“, попут Ненада Кражића „Кад су Ветерницом пловили чамци“ или Братислава Младеновића Млађина „Један живот“. Битна карактеристика романа Боре Стефановића „Кд см бија малечак“ несумњиво јесте да је сав испричан дијалекатски, говором поднебља лесковачког поморавља.

По себи се разуме да у једном предлогу који обухвата период од деценије и по и у коме дефиљује десетине аутора разних жанровских опредељења и интересовања, мора бити места и за научна дела. Ако не решавају крупне проблеме, Филексови аутори постављају и издвајају, указују на одређене теме и подручја међу којима се издвајају и она ужа значајна.

Издајамо две студије примаријуса др Вукадина Ристића: „Основи ортопедије и трауматологије“ и „Термоминералне воде Сијаринске Бање“, и два дела Милана Д. Симоновића: двотомни „Трагови и трагања“ о вароши Грделици и „Цркви Успења Пресвете Богородице у Мртвици“, на левој обали Јужне Мораве и средњем простору Грделичке клисуре, на врху карактеристичног и доминантног гребена. Аутор иначе подсећа на то да је у време Јустинијанове рестаурације у V веку, а кроз српски Средњи век и у време Турака, била седиште парохије за више села Грделичке клисуре, као и на то да је од 1987. под заштитом државе.

Филекс штампа дела класичне историје, но и монографије и посебна издања која се не удаљавају много од сувих података. Издаја се уиграни

тандем Хранислав Ракић – Живан Стојковић монографијама о Лесковачкој гимназији (1979 – 2009) и лесковачаком Водоводу (1954 – 2009). Објављена је и монографија Стојана Д. Пауновића „Рафуна“, као и монографија о веку трајања школе поред реке, о Основној школи „Светозар Марковић“, аутора Љубише Динчића, из чијег пера је настала и поетизована колекција записа о селима лесковачког краја под насловом „Бела земља“. Читав подухват Небојше М. Ивановића о лесковачком Архиву Филекс је пропратио промоцијом, мада то чини готово уз свако своје издање.

Захваљујући њиховом проседеу, наклону скрећемо пажњу на две књиге дугогодишњег публицисте и новинара Танјуга Властимира Вељковића, будући да обе надилазе границе видљивог и реалног и баве се фантастичним областима веровања и обичајне кulture. Од записа те врсте и проседеа, настале су књиге „Иридино гласоносје“ и „Камено звоно“ које су добиле своје посебно место међу издањима лесковачког Филекса.

%

Уметничком феномену, поетици и стваралачком поступку Сергеја Александровича Јесењина Филекс је указао изузетну пажњу објављивањем изабраних песама, у преводу Љубомира Ч. Глигоријевића.

Песник и књижевни преводилац Драган Тасић је запажени књижевни критичар и есејист. Филекс му је стога указао посебну пажњу објављивањем две књиге те врсте: „Књижевни акценти“ и „Завичајни круг и српске теме“, с разлогом, јер пише о појединим писцима и делима српске и делима српске и француске књижевности пре свега, будући да је завршио Општу књижевност са теоријом на Филолошком факултету у Београду.

Овај лесковачки издавач објавио је и две књиге једног од најзначајнијих и најплоднијих представника наше креативне дијаспоре, опредељене за интелектуални, уметнички и научни рад. Међу најбољима је несумњиво дугогодишњи универзитетски професор Васа Михајловић, школован у Лесковачкој гимназији, одакле је био принуђен да емигрира најпре у Немачку и затим у Америку, где и данас тече своје најстарије дане. За „Скитницама и другим причама“ Филекс му је недавно објавио књигу поетских проза „Границе немерљиве“, које читаоцима топло препоручујемо.

Опредељујући се за широк дијапазон издавачких интересовања, Филекс је објавио и књиге које продубљују читалачке хоризонте, захваљујући ауторима који радо путују и записују. Препоручује се путописна проза Милана Рад. Божовића „Сибирска прича“, о граду Краснојарску, у срцу Сибира, где „беле бреге плачу“, као и управо изашла књига прича „Брђанске приче“ истог аутора.

Колико је за Лесковчанина др Велизара Баљозовића „Рим велики мали град“ сведочи његова „сасвим обична прича о животу и љубави избеглих Срба у Италију ,после последњег Балканског рата“. Тим пре што лекар и

хуманиста, др Баљозовић од 1933. године живи у Риму, не заборавивши родни Лесковац. „Тачка“ је, иначе, известила да је у свечаној сали амбасаде Србије у Риму, септембра 2006. године ово дело промовисано уз учешће представника амбасаде, књижевника Милисав Савића, који је аутора вредновао комплиментом да је „српски Чехов“, док га је други промотер, др Дејан Ђорђевић, освојио као „лекара грађанина света“.

Из круга Филексових издања издваја се и једна издавачка особеност. Односи се на две књиге истог аутора, у истој графичкој опреми, као близнакиње. Реч је притом о жанровски различитим делима, песничкој књизи „Испуњење“ и приповедачкој прози „Сигнали“ Слађане Сл. Стојановић, иначе запаженог сарадника „Успења“. У сваком случају, плодно исторечје из кога се родила њена посебност.⁹⁵²

%

Идвајамо имена неколико понатих аутора који су радове штампали последњих десетак година управо код Филекса. Љубинка Младеновић објавила је збирке песама: Оловка пише срцем, На крилима песме, У пољу белог папира, Мале и велике радости и Дечји свет и збирку родољубивих песама Рођена земљо. Мирослава Јовановић објавила је збирке „Тежина идиличне младости“ и „Постанак света“. Љиљана Крстић, професор и песник, штампа збирку песама „Витез Теодор аждаја и пегава Маја“. Небојша Крстић, професор, објављује збирку „То код нас не може да буде“, Новица Величковић штампа „Одјеке живота“, Срђан Ђорђевић збирку „Залеђена река, Светозар Веселиновић „Осмех је песма нова“, Аница Крстић објављује збирку „Први кораци“, а Мирослава Јовановић књиге „Постанак света“ и „Тежина идиличне младости“.⁹⁵³

⁹⁵² Петнаест година Филекса, Успења, бр. 10, 2009, стр. 29. *Напомена:* СВИТАК - Године 2004. Графичко-издавачка кућа Филекс расписала је књижевни конкурс „Свитака“ за необјављене рукописе збирки песама и романа. Те године приспело је 65 дела од исто толико аутора из Србије и са простора некадашње Југославије, као и из иностранства. Награда је штампање одабраних рукописа о трошку издавача. Избор дела за штампање поверен је стручном жирију који сачињавају афирмисани књижевници и књижевни критичари (за 2004. годину чланови жирија су били: Милисав Савић, председник, Саша Хаџи Танчић и Томислав Н. Цветковић). Конкурс је по броју приспелих дела наишао на висок одјек у круговима писаца. У првој години, о трошку издавача, штампан је роман Милорада Цветковића „Варњиво плаво“, који је добио прву награду и збирка песама Биљане Диковић „Песма уснуле звезде“. Конкурс је као вид окупљања књижевних стваралаца и вредновања њихов дела расписан и наредне године, уз висок одзив аутора. На наредни конкурс, 2005. године, приспело је више од сто рукописа из Србије и околних држава. Међутим, због скромних финансијских средстава издава није у ситуацији да доследно одговори својим обавезама према ауторима и стога је обустављено његово даље расписивање, док се не стекну повољнији материјални услови. Те године прва награда припала је лесковачком писцу и новинару Данилу Коцићу за роман „Изабрани снови“, који је он о свом трошку штампао под насловом „Изабрани дани“.

⁹⁵³ *Напомена:* О ауторима који се штампали своје дела код Филекса опширније у поглављу о њиховом животу и раду

ЂЕЛЕМ, ЂЕЛЕМ

ЂЕЛЕМ, ЂЕЛЕМ („Ђелем Ђелем’’ - „*Delem, delem*’’) - Не броје се дани, нит’ именују године, помињу се векови од часа тајновитог када су Роми из постојбине кренули. Многоходни их друмови водили на све стране света. Од зла и несреће се песмом бранили и сву своју муку и радост у корак ватрени уносили.

Песма им била једина звезда водиља којом су могли веровати да ће им смирај дати, од несреће их одбранили, млади живот од злих сила спасити. Песми њиховој, сва су врата била отворена, али не и њима. Они су једино могли негде, с краја, на рубу друма, шумској међи, покрај воде... Колико год звучало чудно, зар тај осећај ширине друма, воденог бескраја и тајновитости шуме није за узврат даровао осећај слободе, ватрениости и живљења и да се никаквим канонима не повинује.⁹⁵⁴

%

Огромно, вековима акумулирано благо овог народа, и поред многобројних катедри за ромологију, до дана данашњег није добило свог правога тумача. Први писани траг о постојању Рома и ромских насеља у Србији забележен је 1348. године у време Цара Душана.

Колико гора прегазише, колико вода прејездише, памте олујне ноћи и дани врели, од како свој мир потражише на домаку обала реке Ветернице и града Стефана Немање – Лесковца. У време кобно, кад је туберкулоза, „јефтিকা”, косила читаве градске породице, многи Лесковчани продадоше своје куће у граду и преселише се ближе махали из које се целе ноћи чула песма. А где се чује песма, ту је ноћ краћа и болест далека.

%

Година 1973. је година оснивања прве музичко-поетске групе друштва „Шефкет Ибраимовић” у Лесковцу. Нека буде дозвољено аутору ових редова да напомене, да је управо он био покретач, а окосница су били млади ентузијастички који су се окупљали и започињали својеврстан рад на плану неговања изворне народне песме и песништва, што је за узврат даровало многе радости и признања.

%

Требало је да прође више деценија па да поново оживи иницијатива и дође до објављивања књиге изворних народних песама Рома јужне Србије „Ђелем, ђелем...” чији је издавач Дом културе у Лесковцу.

⁹⁵⁴ Гордана Томић Радојевић, Песме душом ткане, вековима низане у колајну неба и земље, део уводника из књиге *Delem, delem* - Лутао сам, лутао (Дом културе Рома, Лесковац 2000), главни и одговорни уредник Александар Бакић, уредник Гордана Томић Радојевић. Упоредни текст збирке на ромском и српском језику.

%

Књига изворних песама Рома јужне Србије - „Ђелем, ђелем...” већ при првом сусрету плени отменом једноставношћу и племенитошћу вековних порука које песме собом носе.⁹⁵⁵

То је књига коју је живот вековима ткао. То је књига туге и радости, књига у којој је са мало речи испричан читав један живот. Живот који чине и рађање и умирање, аргатовање и робијање, живот сав прожет љубављу превеликом, па и кад је неузвраће на.

Поменули смо да књига има три руковети: Ђелем, ђелем (Љутао сам, лутао), Пхудиња балвал (Дува ветар) и Лесковачка чаја (Лесковачке моме). На крају је придодата и четврта руковет, ауторска, Мукхен ма (Пустите ме).

Свака песма ове књиге је својврстан чувар језика народног који је мимо свих вековних мука сачувао корен. Стаза прве руковети, „Ђелем, ђелем...” од насловне, неозваничене химне, па преко међу самим Ромима можда још омиљеније песме „Амен сама бут Рома”, препуна је лирске исповести једног мукотрпног живота, ничин прикривеног, али зато, не мање оптимистичког када се има у виду снага и моћ опстанка.

(...) Песма није само забава, она је и свест о себи – песма је прочишћење душе. Одатле, свака песма у књизи „Ђелем, ђелем...” емотивно има факто графски болна (...) у себи садржи дијалог са светом и самим собом.

(...) Песници циклуса „Мукхем ма” (Пустите ме) Џафер Шабановић, Драган Салковић, Дуна Бакић и Зоран Шабановић су зелена грана древног дрвета ромске лирике.

Писана душом, још увек незваничним писмом једног народа, изворна песма Рома је својврстан ален камен постојања и чврстине корена захваљујући којем он и данас отима од заборава све оно што га чини једним народом који предуго чека да би се народом и именовао. Много му дугују прохујали векови, мислим да је време, да му се као народу, макар део дуга врати.

Ако се сложимо да је свака песма понаособ једна дивна топла и лирске исповест душе, онако како само живот може да чини, онда је и наша

⁹⁵⁵ У збирци *Ђелем, ђелем* (Ђелем, ђелем, изворне песме Рома јужне Србије), упоредо, на ромском и српском језику, нашле су се следеће песме: I поглавље Ђелем, Ђелем, Љутао сам лута: Ђелем, ђелем (Љутао сам, лутао), Нас је много рома, Ране, Велика киша пада, На робији, Гори лампа, Анђео чувар куће, Глава ме боли, нано, Што ме моји удадоше, Кад шибнем бичем, Учини миле, Алимова песма, Демо, Пошла, пошла Санија, Качурка, Ја у бању идем; II поглавље Ој, лепа снајо: Ој, лепа снајо, Љутао сам, лутао, На пут ја одлазим, Асипе, асипе, Дванаесторо браће граде мост, У армију ја полазим, Једна слатка кафа, Дај ми, Мире, Разболео се Мисефа, Девојка за прошење, Лепа, дивна циганка, Велика свадба, Прија Мере, Хуји ветар; III поглавље Лесковачке моме: Лесковачке моме, Дај ми, Боже, дај ми, Цвете, цвете, У башти нашој цвет, На Нишави, Тарапана, Оф, оф, умрећу, Фато, мори душманке, Простри, простри, Назо, Ено иду црвена кола, Поранила снаја моја, Е, сетро Фатимо, Остај, остај мужу, Око наше куће, Плаче Анка; IV поглавље Пустите ме: Овде су објављене песме Џефер А. Шабановића: Странац, Драгана Салковића: Отишла си, Зорана Шабановића: Пустите ме да се ноћас напијем.

покајничка спремност да га именујемо вредним пиједестала који му припада, сасвим оправдан.

За језикословце то није језик неметафоричан, то није језик неритмичан, то није језик који не би могао да отрпи сва версификаторска преиспитивања – то је језик који је заслужио своје право да се сврста, много пре других, међу праве песничке језике који се певају. Није далеко дан када ће изворна песма Рома бити верификована онако како заслужује, јер то је песма која је генетски везана за тло Хиндустана и Пенцаба по којем се све песме мере.

%

Ако се за песнике може да каже да су „глас народа”, онда се за изворне народне песме може рећи да су „бића народа”, дамар његов, чежња и стрепња његова, сан и слутња, радост и разочарање, надање и остварење, трагање и лутање...⁹⁵⁶

Народ пева и кад се радује и кад пати, кад воли и кад је разочаран, кад дарује или дарове прима, кад се бори или када посустаје, бунтовни или пркосни... Отуда, с правом, *Рајко Ђурић*, познати песник и научни радник, својевремено сарадник Балканолошког института Српске академије наука, истиче да ниједна студија, ма колико она била значајна, не може да замени и надокнади изворну књижевност и песничку реч, која има свој уметнички и историјски ток и самосвојни смисао.

Откуда то да се прва збирка песама Рома јужне Србије појави баш у Лесковцу? Десетак најактивнијих Рома (углавном из Подворца): Амет Куртић, Џафер Шабановић, Миле Кадрић, Суља Раимовић, Драган Салковић, Максут Јашаревић, Сабрија Салковић, Мевлида Демић, Дуна Бакић, Ашим Бакић, Александар Бакић и др. били су, поуздано се може рећи, зачетници и оснивачи секција (музичке, фолклорне, рецитаторске) Рома, а што је, истовремено, означавало почетак организованог рада Рома на афирмацији изворног ромског мелоса и подстицај оригиналном ствара лаштву даровитих Рома лесковачке општине.

%

Прву иницијативу за оснивање музичко-поетске групе као и први сценарио за сценски приказ изворне песме и песништва „Јага” (Ватра), одржаног је у Народном позоришту у Лесковцу дала је Гордана Томић Радојевић. Марта 1973. године, КПЗ Лесковац и Савез друштава Рома „Ром” из Ниша, приредили су саветовање на тему „Могућност организовања смотре културно-уметничких достигнућа Рома Србије”. Уводну реч дали су Гордана Томић Радојевић, секретар КПЗ Лесковац и

⁹⁵⁶ Томислав Н. Цветковић, Од „Јага” (ватре) до Ђелем, Ђелем, поговор у збирци Изворних песама Рома југа Србије Дом културе Рома Лесковац, КУД Шефкет Ибраимовић, музичко-поетска секција, Лесковац 2000). О раду Т. Н. Цветковићу видети опширније у посебном делу књиге. Иначе, Цветковић је одавно познат као одличан познавалац ромског стваралаштва, а међу пријатељима је познат и као зналац бројних „згода, незгода и шала” које одлично казује у „ромско-српској” варијанти.

инжењер Саит Балић, председник друштва „Ром” – Ниш. Овом приликом је заправо установљена Смотра културних достигнућа Рома Србије.

%

У Лесковцу је 1980. године промовисана књига на ромском језику „ПОТИТО ШЕЛБРЕШУТНИПЕ ПИНЦАРДОЛ”. У Лесковцу је припремљена (приредили Рајко Ђурић, Београд и Томислав Н. Цветковић, Лесковац) и објављена прва збирка песама аутора ромске националности, „Јага” – Ватра, 1984. године. У збирци су заступљени: Шафир Шабановић, Миле Кадрић, Драган Салковић, Дуна Бакић и Зоран Шабановић – Роми из Лесковца.

У књизи „Белем, ђелем”, у одељку „Мукхен ман” (Пустите ме) објављене су и оригиналне песме аутора Шефера Шабановића, Драгана Салковића, Дуне Бакић и Зорана Шабановића. (издавач Дом културе Рома).⁹⁵⁷

Песме опевају лесковачке конопљаре, трговце коњима, скитнице и домаћине, богаташе и сиромаше, брижне мајке и заљубљене кћери, говоре о обичајима и вери (Зијафет, веровање у кућног Бога – Духа), о свадбама и слављима. Поред старих изворних песама – има и неколико песама насталих у наше време: „Гори лампа” (о логорашима Нишког логора), „У армију ја полазим”, „Оф, оф, умрећу”, док је песма „Дванаесторо браће” настала, вероватно, под утицајем народне песме „Зидање Скадра на Бојани”, јер и у овој ромској песми говори се о зазидању најмлађе снаје, као што је то случај са младом Гојковицом.

Књига „Белем, ђелем”, без сумње, драгоцен је прилог изучавању културе Рома, мелоса и обичаја, белег културног достигнућа Рома код нас и све изразитијих настојања у погледу еманципације у свим областима живота у Републици Србији.⁹⁵⁸

⁹⁵⁷ Дом културе Рома спада у најмлађе издаваче у земљи. Основан је октобра 1997. године. До сада има низ запажених активности од којих издавамо организовање ромских балова, квиз за децу лако ометеног у развоју, „Златног гласа Рома”, такмичење „Колибри” (музичко-поетска и спортска смотра основаца). Запажени су и семинари о здравом храни, правилној исхрани, нези одојчади, као и у уређењу животног и пословног простора и др. Дом културе Рома је организатор научног скупа на тему „Геноцид над Ромима у Другом светском рату и страдање неалбанског живља на Косову и Метихији”. Све ове активности, по многим веома успешне, са стручним тимом, осмислио је уредник ове збирке Александар Бакић, директор Дома културе Рома. (Т. Стевановић, Реч о издавачу, уз књигу Белем, ђелем, Дом културе Рома, Лесковац 2000). *Напомена:* Вредан допринос у припремању ове књиге имала је рецензент Гордана Томић Радојевић.

⁹⁵⁸ У Народној библиотеци „Радоје Домановић” у Лесковцу 11. децембра 2013. године одржана је промоција репринт издања збирке лирских ромских песама са југа Србије „Белем Ђелем” – „Путујем, путујем”, у издању Дома културе Рома у Лесковцу. Прво издање ове књиге објављено је пре 13 година и у њему се налазе изворне ромске песме које говоре о животу, култури и обичајима Рома. Један од предавача, Душан Благојевић, професор књижевности и критичар, рекао је, на промоцији, да је ово изванредна збирка песама која на прави начин издваја централне теме и мотиве, који објашњавају духовну активност једног народа. О књизи су такође говорили Тане Куртић, директор Хемијско-Технолошке школе у Лесковцу и Томислав Стевановић, директор Радио Лесковца, а ученици Основне школе „Петар Тасић” из Лесковца, уз пратњу наставника музике Васица Бакића, певали су познате ромске мелодије инспирисане песмама из књиге.

ЋАВОРИКАНО СУНО – ДЕЧИЈИ САН

Група младих, амбициозних и талентованих песника окупљених око збирке по насловом „*Време је за дечју поезију*“ из Дома културе Рома у Лесковцу, током 2011. године приредила је неколико Литерарних радионица где исказују своја осећања према животу, њиховом одрастању, првим љубавима и све што живот носи собом.⁹⁵⁹

*Док смо мали, живимо у неком свом свету,
Све нам је лепо.*

*Волимо, смејемо се, радујемо
а онда одрастемо
и наши снови се сруше.*

Марија Куртић (Живот)

Њихов свет је углавном виђен очима детета, некада пре времена одраслог. Окружени сликама младости и љубави, отворених чула и богате маште, са ретким знацима најаве бола и незадовољства која до краја откривају њихова танана осећања према свету и према стварности; посебно осећања света они приказују преко дрхтавог учевања љубави, несклада између жеља и могућности.

*Моја љубав је школа
У њој нема бола
Имам безброј другара
И различитих игара.*

*Моја љубав су укућани
Које много волим
Они ми љубав пружају
И за њих се борим*

Емина Бакић (Моја љубав)

Из песме у песму, готово из реченице у реченицу, мешају се љубавни призори и кошмари, а истовремено хармонична стварност блажих снова доживљених или сањаних кроз њихове младалачке снове и надања. Постоји безброј начина да се до тог света и тих снова допре. То нераспознавање илузија о којима они маштају, пишу и говоре знак је да су они успели у свакој песничкој авантури и кренули ка писању и говоре што

⁹⁵⁹ Марика Коцић, професор српског језика и књижевности, предговор, Младалачко гледање на свет еминентно је и надахнуто љубављу, „Ћаворикано суно“ – „Дечји сан“, Дом културе Рома Лесковац 2013. *Напомена:* Одабир песама Д. Коцић.

је знак да су они успели у својој песничкој авантури и кренули ка том путу са успехом и циљем.

*У једном граду
На крају света,
Иза сто облака,
Где љубав вечно цвета...
Налази се краљевство маште
И велике цветне баште*

*Ту су сва деца мала
И никад не порасту,
Ту је добра шала
И за врапца и за ласту.*

*Сунцокрети велики,
Усијаних глава,
Певају на сунцу
Трала-ла-ла-ла-ла*

*У том граду на крају света има сто облака
Где љубав вечно цвета
Десило се чудо
Ана воли Данијела
И то лудо, лудо!
(Ана Идић, Машта)*

Њихов песнички „Змак“ је осветљен сунцем иако је некада меланхолично осенчен прозор, прозор јесени када почну ветрови који доносе њихова различита гледања на љубав.

Песме које су написали млади ствараоци дају наду да ће многи од њих кренути водама песништва и тиме обогатити свет песника у нашем крају.⁹⁶⁰

⁹⁶⁰ У збирци песама „Ђаворикано суно“ – „Дечији сан“ („Време је за дечју поезију“), Дом културе Рома Лесковац, 2013. године присутни су следећи аутори (по редоследу објављених прилога): Марија Куртић, Ана Идић, Анита Мустафић, Габријела Асановић, Елеонора Алимовић, Емина Бакић, Зоран Шабановић, Филип Камберовић, Мартина Милићевић, Оливера Саитовић, Филип Камберовић, Драган Бекташевић, Расим Куртић, Сабрина Саитовић, Сара Демировић, Зага Јашаревић, Стефан Асановић, Филип Камберовић, Симон Саитовић, Христина Алијевић, Душко Куртић, Армандо Куртић, Симон Саитовић, Нена Шабановић, Мартина Ајдаревић, Тасим Барјамовић, Јета Демировић, Роналда Аметовић, Снежана Тоскић, Сабрина Салијевић, Стана Ибраимовић, Маријола Аметовић, Јована Станковић, Марија Ђокић, Стана Ибраимовић, Јована Станковић, Катарина Стојичевић и Кристијан Елезовић. *Напомена:* аутори песама су ученици ОШ Петар Тасић, Вожд Карађорђе и Светозар Марковић.

СЛАПОВИ ВУЧЈАНКЕ

На занимљиву и хвала вредну идеју дошли су људи из Дома културе „Вуче“ у Вучју када су се одлучили да организују песнички конкурс посвећен својој реци. И још више, сваки од песника, учесника конкурса, требало је да осим Вучјанки дарује песму и реци свога краја. Интересантан је био и начин расписивања конкурса – тема је разаслата у свет путем интернета, тог све присутнијег средства масовне комуникације. Била је поткрепљена и филмом који је песнике, и све друге, требало да упозна са лепотама природе подно Кукавице, са градићем поетског имена и његовом имењакињом, лепотицом-реком Вучјанком.⁹⁶¹

Дакле, широм земљиног шара, путем етра је отишла идеја која је, ево, изнедрила књигу тако лепу да би се могла мерити са лепотом река о којима је певала. Рекло би се да књига у којој су заступљени песници из свих крајева Србије, и још даље – из више земаља нашег непосредног окруења (Република Српска, Македонија, Хрватска, Бугарска, чак и из Пољске) и није могла да буде другачија него бисерна ниска најлепших речи изниклих из љубави аутора према својим рекама.

(...) Песници су певајући о Вучјанки (а можда су именом Вучјанке опевали своје реке) успели да нађу речи тако лепе, какве нису нашли ни локални стихотворци, јер понекад од лепоте, или превелике жеље, мучећи нас да трагамо по себи, да ископавамо најтананије ћошкове својих осећања. Немају сви снагу да прозборе гласом муза, да извезу праве стихоплетенице срмом љубави и принесу их на олтар беспоговорне наклоности својој реци заштитници.

Песници заступљени у овој књизи су је свакако имали, јер већ и легитимним ишчитавањем њихових песама могу се издвојити поједини стихови, који ће се, свакако памтити, преписивати, говорити у разноврсним приликама.

Када песма једном излети из пишћевог гнезда, она постаје општа својина. И што се више понавља, то је вреднија, то јој је трајање сигурније. Већ замишљај неке будуће каталоге, монографије, афише, зборнике, песничке збирке, туристичке водиче, и ко зна шта још, у којима као мото стоји неки од стихова са овог конкурса. као рецимо:

„Из вучјег легла изнедрена
Од суза камених брујаш.“
(Смиља Арсић, *Слапови Вучјанке*)

⁹⁶¹ Срба Такић, *Слапови Вучјанке*, збирка песама са конкурса Дома културе из Вучја, поговор, Огледајмо се у слаповима Вучјанке, Народна библиотека Десанка Максимовић Власотинце и Дом културе Вучје, 2011, стр. 55. *Напомена*: Такић је познати власотиначки писац, дугогодишњи директор Народне библиотеке „Десанка Максимовић“ у Власотинцу.

„Пламен перо, хладна стено,
Од тебе је све створено“
(Слободан Матић, *Ода води*)

Учитељиц их могу давати дечици као наслове писмених радова, попут ових:

„Тако је Вучјанка настала,
Од сунчевих трептаја, од тајанства месечине.“
(Светлана Пешић, *Како је настала река Вучјанка*)

„Брује, брује надошле тишине!
Природа се буди од милине!“
(Марина Живковић, *Плес са Вујанком*)

Могу се користити у свакодневном говору као језгровите изреке које ваља цитирати, попут следећих:

„Јечи... ко сабља Николе Скобаљића“
(Снежана Јањић, *Вучјанка – бисер лепоте*)

„Моја Вучјанка са мном ће тећи.“
(Дејан Ристић, *Вучјанки*)

(...) Збирка песама Слапови Вучјанке обилује складним римама, успелим метафорама, лепим описима светрајућим порукама. Можемо слободно да закључимо да су срца песника, овим лирским предивом, уткана у повесмо Кукавице и Скобаљић града и да ће ово њихово дело бити незаобилазно штиво за све будуће Вучјанце. Овде треба нагласити још једну неспорну вредност ове књиге, за Вучјанце, можда, најважнију – овај конкурс, и песници који су се јавили, помогли су нам да још више заволимо своју реку (а сигуран сам да ће она утицати и повратно помоћи да и сами песници јојвише заволе и реке својих крајева).

У људској природи је да трага за новим, бољим, да сазнаје, надограђује себе. Можда је због тога у нас вечно запретена сумња да је туђе боље, да је наше свакодневно, обично. Тај је осећај добар ако нас нагони да радимо и стварамо, да доприносимо себи и својој заједници, ако свој живот и егзистенцију својих најближих чиномо успешнијим, берићетнијим. Из ове књиге сазнајемо да Вучје и Вучјанка и те како имају разлога да буду поносни на себе.⁹⁶²

⁹⁶² Срба Такић, Слапови Вучјанке, поговор Огледајмо се у слаповима Вучјанке, Вучје 2011. *Напомена:* За издавача: Небојша Крстић, уредници издања: Братилав Анђелковић и Срба Такић. У овој збирци заступљене су поред песника из других крајева и Снежана Јањић (Лесковац) и власитиначке песникиње: Милица Шушулић, Невенка Д. Поповић и Светлана Пешић.

ЛЕСКОВАЧКИ СТРИП 1950 - 2010

I

Публикација „*Лесковачки стрип 1950-2010*“ коју је приредио Марко Стојановић, професор, “настала је зато што су Земљом некада ходали дивови... И зато што сам имао ту част да макар један мали део свог земаљског пута кроз библијску долину суза корачам под заштитом благих сенки Николе Митровића Кокана, Миодрага Великовића и осталих лесковачких стрип великана. Због тога себе сматрам изузетно богатим, на начин који ће генерацијама које долазе, бојим се, бити вечно ускраћен. Дивова је у међувремену нестало, сене сенки немају, а и сама се земља понешто смањила – једино што је остало непромењено јесте људско памћење, будући да је од памтивека кратко да краће не може бити...

Управо зато, у знак вечног спомена, ове странице посвећујем свим преминулим лесковачким људима од стрипа, који су ову посвету давно заслужили, и граду Лесковцу, који то својим односом према стрипу и људима од стрипа у свом окриљу још увек није учинио.”⁹⁶³

II

У публикацији „Лесковачки стрип 1950-2010“, у издању самог аутора, професора Марка Стојановића и суиздавача Удружења љубитеља стрипа и писане речи „Никола Митровић Кокан“ (2010) објављени су следећи прилози:

Марко Стојановић: Белешка и посвета издавача; Зоран Стефановић: Место Лесковца у историји популарне балканске културе (предговор); Марко Стојановић: Пионир, партијски непријатељ број један (о Николи Митровићу); Зоран Стефановић: Пола века од Коканових „Партизанских прича“; Борис Лазић: Цртица о цртачу (о Миодрагу Величковићу); Зоран Стефановић: Миомир Кулић у немачком магазину „Gespenster-Geshichten“; Бојан М. Ђурић: Rest of the best (о Слободану Цветковићу); Марку Васиљевићу, Миомиру Кулићу, Зорану Ракићу и Слободану Николићу); Предраг Станковић: Златне деведесете, Никола Милићевић: Лесковачка школа стрипа (или: Стрип је цар); Дејан Стојиљковић: Red hot chilly comisc, Марко Шелић: Секте и лесковачки guru (не, није о роштиљу); Златибор Станковић: Лесковчани у земљи снова; Саша Стојановић: Ант(роп)ологија маломамачестерске мућкалице; Павле Зелић: Момци из Лесковца; Марко Стојановић: Departed; Бојан Стојановић: Реч лектора – рефлексива и задовољство, туга и опомена; Зоран Стефановић: Наставило се – Лесковац на француском тржишту;

У публикацији су објављени и следећи *стипови*:

⁹⁶³ Марко Стојановић, Лесковачки стрип 1950-2010, стр. 2 и стр.123.

Никола Митровић: Таразан; Миодраг Величковић. избор стрипова; Слободан Костић: Малецко место, голем радос; Миомир Кулић: Биодграм; Миомир Кулић: Поп; Зоран Ракић: 2001; Зоран Ракић: по тексту састава „Прљаво казалиште – Ја сам одрастао (ја сам сретно дијете); Срђан Николић Пека и Марко Стојановић: Путовање; Сениша Тасић: Без наслова, Нинослав Миљковић: Без наслова; Јовица Дикић: Ноћ пуног месеца; Нинослав Миљковић: Новинарство кроз векове; Нинослав Миљковић: Глава; Нинослав Миљковић: Зељов; Сениша Тасић: Божа Бруцош; Иван Стојановић: Ванземаљац; Иван Стојановић: Дечја парализа; Иван Стојановић: Црвенкапа и вук; Милисав Банковић: Shortcut, Милисав Банковић: The XXI, files; Милисав Банковић: Јер смо слободни као птице; Марко Стојановић: Три смрти једног Малтежанина; Дејан Станковић: Без наслова (четири прилога); Игор Стојановић и Марко Стојановић: Ватра; Милош Цветковић: Пролеће; Марко Николић и Марко Стојановић: Тријунф у 12 слика; Александар Љубић: избор из стрипова; Игор Стојиљковић и Горан Тасић: Будућност; Дејан Цветковић: избор из стрипова; Александар Анђелковић и Марко Стојановић: Спаситељ; Данко Дикић и Марко Стојановић: Sumo Bunny; Данко Дикић и Марко Стојановић: Bear Blackbeauty; Саша Стојановић: Зози; Никола Матковић и Марко Стојановић: Кротитељ снова; Денис Дупановић и Марко Стојановић: избор из стрипова.⁹⁶⁴

III

У публикацији „Лесковачки стрип 1950-2010“, коју је приредио професор Марко Стојановић, представљени су следећи аутори (редослед, уз избор најважнијих податак о њима, према навођењу са последње странице публикације).⁹⁶⁵

НИКОЛА МИТРОВИЋ КОКАН (1933-1997) био је лесковачки стрип цртач и илустратор. Завршио је Уметничку школу „Ђорђе Крстић“ у Нишу у њеној првој генерацији. Са Миомиром Мијом Кулићем покренуо је, потпуно волонтерски, Лесковачку школу стрипа 29. маја 1995. године (данас школа носи Коканово име). На Првој балканској смотри младих стрип аутора 1998. приређена му је прва самостална, посхумна изложба. Добитник је награде „Максим“ за животно дело Салона српског стипа у Зајечару и Октобарске награде града Лесковца 1997. године. На балканским смотрема младих стрип аутора од њихових почетака 1998. установљена је наград која носи име „Никола Митровић Кокан“ и додељује се најбољем младом балканском стрип цртачу, илустратору,

⁹⁶⁴ Напомена:

⁹⁶⁵ Марко Стојановић, Лесковачки стрип 1950-2010“, Ауторско издање, суиздавач, Удружење љубитеља стрипа и писане речи „Никола Митровић Кокан“, Лесковац 2010. Напомена: Опширнији прилози у посебном одељку о Николи Митровићу Кокану, Миодрагу Величковићу Мивелу, Марку Стојановићу, Мији Кулићу, Николи Милићевићу, Сашу Стојановићу, Јовану Поп Коцићу, Слободану Костићу Кости, Вили Хубачу и Предрагу Станковићу.

сценаристи, теоретичару, а његово име носи и најдуговечнија награда за допринос стрпском стрипу која се додељује у Србији.

МИОДРАГ ВЕЛИЧКОВИЋ (1943-2010) рођен је у Лесковцу. Завршио је средњу Уметничку школу „Богдан Шапут“ у Новом Саду. Радио је као технички уредник листа „Лескотекс“, до почетка осамдесетих година прошлог века, када прелази у недељник „Наша реч“, где је дуги низ година, до пензионисања, био новинар и карикатуриста. Урадио је више од 40.000 карикатура и стрип табли, које је објављивао у многобројним домаћим и страним листовима као што су *Paris Mach*, *Yumiuri Shimbun*, *Политика*, *Вечерње новости*, *НИН*... За своје карикатуре и стрипове добио је 105 награда широм света. Био је учесник групне изложбе „*Седам величанствених*“, маја 1995. године. У Лесковачкој школи стипа „Никола Митровић Кокан“ био је кртно време предавач, у јуну 1995. године. Добитник је специјалне, ванредне Октобарске награде 1996. године за допринос култури града Лесковца. Имао је велики број самосталних и групних изложби у земљи и иностранству. Преминуо је у Лесковцу 2010. године, а исте године *посхумно је награђен плакетом „Никола Митровић Кокан“* за допринос српском стрипу. На Дванаестој балканској смотри стип аутора, јуна 2010. године, установљена је, по свом карактеру, јединствена на простору Балкана, *награда „Миодраг Величковић Мивел“*, која се годишње додељује за најбољи сатирични стрип. У склопу поменуте манифестације приређена му је меморијална изложба.

ДРАГАН ЈОВИЋ ЛИСАЦ рођен је 1938. у Лесковцу. Завршио је Уметничку школу „Ђорђе Васић“ у Нишу. Академски је сликар који је имао бројне самосталне и групне изложбе у Македонији, Хрватској, Црној Гори и широм Србије, а излагао је и на чувеном „*Галебу*“, броду Јосипа Броза Тита. Радио је на обнови бројних археолошких налазишта широм читаве бивше СФРЈ, од чега посебно истиче рад на археолошком налазишту „*Царичин град*“ у близини Лебана. Објављивао је богате, изузетно детаљне илустрације за часописе *Фронт* и *Политикин забавник*, а посебно су занимљива његови графички експерименти где је своје путописе које је објављивао у *Фронту* пратио експерименталним стрип вињетама. За себе воли да каже да је рибар, морепловац и „чувар Јадрана“.

ЈОВАН ПОП КОЦИЋ (1945-2007) био је лесковачки новинар и уредник. Половином седамдесетих година прошлог века био је оснивач и главни и одговори уредник предузетног листа *Текстил*. Сарађивао је са недељником *Наша реч* и био један од првих упосленика Радио Лесковца. Обављао је и дужност главног и одговорног уредника *Јужноморавских омладинских новина (ЈОН)* од оснивања, почетком осамдесетих до гашења основног издања *Омладинских новина*, крајем осамдесетих година. Био је инспиратор и покретач Фестивала југословенског акцијашког филма, као и истакнути и уважени активиста у удружењима новинара Југославије и Србије. Био је издавач и уредник *Ђачког забавника*, листа ученика

основних школа Јабланичког округа, уређивао је и Дечији програм на ТВ К-1.

ВЕЛИМИР ВИЛИ ХУБАЧ (1934-2010) рођен је у Винковцима. Током скоро шест деценија професионалног бављења новинарским позивом, од којих је добар део провео у Лесковцу, био је усмерен на културу и просвету. Бавио се филмском, позоришном, књижевном и стрип критиком. Писао је у пуљанском Гласу Истре, у загребачком недељнику за културу Телеграм, у недељнику Наша реч и зеничком Наша ријеч. Био је један од оснивача часописа за књижевност и уметност „Истарски мозаик“ (касније Истра), а сарађивао је и у београдским листовима Позоришне новине, Лудус и Премијера плус. Аутор је романа „Голоруки“ (Зеница) и романа за децу „Дечаџи са риве“ (Пула) и низа монографија о институцијама културе и драмским уметницима у Лесковцу. Посебно је била запажена његова монографија о популарном музичару Фејату Сејдићу, као и монографија из домена лесковачке текстилне индустрије, за коју је посебно био везан пошто су Хубачеви преци били значајни текстилци, пореклом из Чешке.⁹⁶⁶

СЛОБОДАН КОСТА КОСТИЋ – рођен је у Лесковцу. Завршио је Правни факултет у Београду и запослио се у Дрвном комбинату, а касније је прешао у филијалу РЗ ПИО и ту је дочекао пензију. Радио је манускрипте за књиге писаца Радета Јовића и Саве Димитријевића, као и илустрације за књигу Ненада Кражића „Зорка Мантина“. Радио је као илустратор у Нашој речи. Карикатуре, илустрације, илустрације и текстове објављивао је у Језу и Ошишаном језу. Аутор је пикарског романа „Гуте Ђубре“ (2005) и романа „Неписива направа споменичне дивоталности“ (2007) у издању Ошишаног јежа чији уредник Радивоје Бојичић наводи да му је Костића препоручио академик Драгослав Михајловић и да је он један од најважнијих сарадника Ошишаног јежа. У издању „Бициног клуба“ 2007. године објављена је и збирка новина „Само петком“, коју је у тиражу од једног до 50 примерака Костић радио сваког петка готово петнаест година.⁹⁶⁷

НИКОЛА МИЛИЋЕВИЋ рођен је 1948. године у Лесковцу. Основну и Хемијско-техничку школу завршио је у Лесковцу. Од 1967. до 1973. године правио је лекове у Фармацеуско-хемијској индустрији „Здравље“. Потом, покретач и вишегодишњи главни и одговорни уредник фабричког листа „Здравље“. Сарађивао је листовима Наша реч и Панорама, Привредни прглед, Четврти јул, као и у Радио Лесковцу. Обављао дужност заменика главног и одговорног уредника Јужноморавских омладинских новина (ЈОН), подлистка Омладинских новина, гласила РК ССОС, а био је веома битан у настанку стрип магазина Арсенал. Пилотирајући разним

⁹⁶⁶ Напомена: О књижевном раду Велимира Вили Хубача опширније у поглављу посвећеном лесковачкој књижевности после Другог светског рата.

⁹⁶⁷ Напомена: О Слободану Костићу видети опширније у поглављу ове студије Лесковачки писци и њихово доба –део о стваралаштву после Другог светског рата.

типovima једрилица и авиона на небу провео око две хиљаде сати. Објављивао је репортаже, приказе и стручне текстове из области воздухопловства у магазину Арсенал.

МИОМИР МИЈА КУЛИЋ рођен је 9. јануара 1952. године у Лесковцу. Завршио је средњу машинску школу, али се позивом за који се школовао никада није бавио. Током осамдесетих година прошлог века радио је и објављивао стрипове хорор тематике за немачки часопис *Gespenster-Geschichten* и друге магazine издавача Baster-Verlag, као и Тома Џерија за Kondor-Verlag и белгијско тржиште. Са Николом Митровићем Коканом започео је маја 1995. године Школу стрипа у Лесковцу, у којој је неколико месеци радио као предавач. Излагао је на групним изложбама стрипа и карикатуре у Лесковцу (Студентски клуб и Дом културе), Шапцу, Крагујевцу и Зрењанину. Самосталну изложбу слика имао је у лесковачком Дому културе „Жика Илић Жути“ 19. маја 1997. године. Аутор је књиге „*Циркус М*“, објављене новембра 1999. године у издању „Графике Галеб“, Ниш. Аутор је монодрама „*Пегава*“, „*Желиш ли да ти вежем очи*“ (извођење Нинослав Милићевић, режија Радиша Грујић), „*Милисав*“, „*Ав, ав*“ (извођење Ђорђе Томић, режија Миомир Кулић) постављених у Народном позоришту у Лесковцу, као и монодраме „*Кучка*“ (извођење Ивана Ђокић), постављена у позоришту „*Дадов*“ (Београд). Био је аутор и водитељ емисија „*Мушки разговори*“ на ТВ Лесковац, 1995. године.⁹⁶⁸

СРЂАН МАРКОВИЋ рођен је 6. децембра 1951. године. Завршио је 1978. године историју уметности на Филозофском факултету у Београду, где је магистрирао 1993. године са тезом „*Медијала и сликарство Леонида Шејке*“ и докторирао 2002. године са тезом „*Децембарска група и њен допринос српском сликарству шесте деценије*“. Радио је у Народном музеју у Лесковцу као виши кустос историје уметности, а једно време и као директор музеја. На Изборном већу Филозофског факултета у Нишу изабран је 2003. године у звање доцента за ужу научну област Историја уметности. Ради на Факултету уметности универзитета у Нишу у звању ванредног професора као предавач за предмет „Историја уметности и ликовна поетика“ и на Филозофском факултету у Косовској Митровици за предмет „Историја модерне уметности“. Од 2008. године члан је Одбора за ликовне уметности Матице српске у Новом Саду. Објавио је осам књига из области историје уметности и велики број расправа, студија и ликовнокритичких написа.

ЗОРАН РАКИЋ рођен је у Лесковцу. Студира журналистику на Факултету политичких наука у Београду и у том периоду објављује у престижним студентским гласилима Београдског универзитета. Као добар илустратор и цртач стрипа, успешно се опробава и у изради анимираног филма, а тада се бави и уметничком фотографијом. Радио је као новинар,

⁹⁶⁸ *Напомена:* О Миомиру Кији Кулићу опширније видети поглавље о лесковачкој књижевности после Другог светског рата.

уредник и директор ТВ Лесковац. Своје стрипове објављивао је у рубрици „Први старт“ *You stripa*, као и у магазину Арсенал. Излагао је 1995. године на изложби „Седам величанствених“ у Лесковцу, а сем тога, радови су му излагани на групним изложбама у Лесковцу, Шапцу, Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину.

МАРКО ВАСИЉЕВИЋ рођен је у Лесковцу. Са Јованом Поп Коцићем радио је у листу Текстил. Један је од ученика Николе Митровића Кокана из фазе пре отварања Лесковачке школе стрипа. Излагао је 1995. године на стрип изложби „Седам величанствених“ у Лесковцу, а након тога на групним изложбама у Лесковцу, Шапцу, Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину. Објављивао је у Нашој речи и Ђачком забавнику, а стрип по коме је најпознатији „Склавини“ објављен је као специјално издање Ђачког забавника.

НИНОСЛАВ МИЉКОВИЋ рођен је 1957. године у Орашцу, селу удаљеном око двадесет километара од Лесковца. Завршио је школу Југословенског института за новинарство у Београду 1958. године, за новинара-техничког уредника дневних новина и часописа, а 1991. године на истом институту се усавршавао и за стоно новинарство, односи рад на рачунару у програму „Вентура“ за ДОС, који је био један од првих програма који се код нас користио за прелом новина и часописа. У првом студију за осветљивање филмова на југу Србије „Vesta Mah“, 1995. године, у Кумареву, усавршава се у RIP-технологији и *post script-и*, а 1996. године у штампарији Публикум у Београду, на интерном курсу са још 15 полазника у раду у програму „Quark“, *Photochop Illustrator...* Крајем осамдесетих година најпре ради извесно време у Дому културе у Лесковцу, као заменик уредника ликовног програма, а потом као технички уредник у Младом графичару у Власотинцу, штампарији Политика и штампарији Патријаршије Српске Православне цркве у Београду (где ликовно-графички уређује Православље, часопис Патријаршије)... У четвртог разреда основне школе ради свој први стрип „Сафарион и оази“, за који је сам урадио и сценарио. Осамдесетих година двадесетог века озбиљно почиње да се бави како стрипом (у омладинском подлистку *Наша реч – Реч младих*, неколико година објављује стрипове), тако и илустрацијом и карикатуром. Био је уредник овог омладинског подлистка. Своје радове објављивао је у Студентском збору у Скопљу, *Jeжу*, *Политици експрес*, *Ђачком забавнику*, *Интервјуу* из Београда и *Think Tank-и*. Учествовао је на Жежевом међународном конкурс за карикатуру у Аранђеловцу „Мој поглед на свет“. Од онога што је урадио у области дизајна, најзначајнијим сматра прелом и ликовно-графички изглед Православља (1991), израду идејног решења уа „Публикумов“ стони календар (1996) и предлог за измену заглавља Политике и израду фонта Политике по основу решења (2004). На Дванаестој балканској смотри младих стрип аутора 2010. године био је члан жирија за доделу плакете „Миодраг Величковић Мивел“ за сатирични стрип, за који је такође

урадио и идејно решење. Један је од ретких стваралаца из тзв. „првог нараштаја“ лесковачких стрип аутора који се још увек активно баве стипом.

СИНИША ТАСИЋ СИНТАС рођен је 23. октобра 1961. године у Лесковцу. Дипломирао је на Технолошком факултеут у Лесковцу и магистрирао на Факултету заштите на раду у Нишу. Радио је у предузећу „Тома Костић“, „Моравка“ и Дуванској индустрији – Ниш. Био је, уз Нинослава Миљковића, најистакнутији члан лесковачке стрип групе „Gral“ почетком осамдесетих. У истом периоду је био члан редакције Реч младих. Своје стипове и карикатуре објављивао је у Политикином забавнику, Нашој реч, као и листу АИК. Имао је седам самосталних изложби у Лесковцу, Карловцу и Нишу, као и групне изложбе у Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину.

ЈУРИЦА ДИКИЋ је рођен 18. фебруара 1959. године у Нишу. Завршио је гимназију у Лесковцу и студирао новинарство на Факултету политичких наука у Београду. Осамдесетих година XX века и надаље објављује илустрације и стрипове у омладинској штампи и другим познатим и мање познатим новинама. Од 1990. године сувласник је Агенције за дизајн, рекламу и компјутерску графику „Футура“ у Лесковцу. Сарадник је и дизајнер насловних страна часописа Think Tank који је у Лесковцу покренуо Саша Стојановић. Занимљиво је да је са Драганом Миловановићем почетком 1978. године направио први лесковачки анимирани филм „K-3“, за који, додуше, никада није направљена завршна монтажа, али чије секвенце још увек постоје на 8-мм филмској траци, као и цртежи. Имао је самосталну изложбу карикатура под називом „На маргинама еротике и порнографије“ у Клубу младих 1980. године. Излагао је карикатуре у оквору „Пјера“ у Београду (1987-88), на Међународном фестивалу FanoFunny у Трентеу (Италија, 1996-97), на Међународној изложби антиратних карикатура у Тренту (1999). Своје стипове излагао је на групним изложбама у Лесковцу, Шапцу, Крагујевцу и Зајечару. Добитник је треће награде на Борбином конкурс у „Рад и одмор“ 1983. године и треће награде на конкурс Наше речи. Био је члан жирија за доделу награде „Миодраг Величковић Мивел“ за сатирични стрип 2010.

СЛОБОДАН ЦВЕТКОВИЋ рођен је 9. септембра 1951. године у Цекавици код Лебана. Завршио је гимназију након чега је радио као дизајнер у Графичком предузећу Полет у Лесковцу. Главна преокупација био му је стрип – вестер. Радио је за издавача Дечје новине из Горњег Милановца, а радове на тему лиценсног стрипа „Блек“ издавачкој кући Дневник из Новог Сада. Излагао је у оквиру групне изложбе „Седам величанствених“, 1995. године, у Дому културе у Лесковцу. Излагао је такође на групним изложбама у Лебану, Смедеревској Паланци, Руми, Београду, Крагујевцу и Зрењанину.

СРЂАН НИКОЛИЋ ПЕКА рођен је 11. октобра 1966. у Мрвешу, општина Бојник. Као ученик ОШ „Станимир Вељковић Зеле“, из Бојника, на савезном ликовном конкурс у „Грожђе“ 1981. године освојио је прву награду на територији Србије и трћу на територији Југославије. Завршио је Уметничку школу „Ђорђе Крстић“ у Нишу, одсек графички дизајн. Запослио се 1987. године као главни дизајнер–оператер у предузећу „Сигнал Сервис“ у Лесковцу, где је радио до 31. децембра 2008. године, када му престаје радни однос због продаје фирме. Бави се цртањем стрипова од 1982. године. Објављивао је у Нашој речи, Тачком забавнику, Полетару, Невену, Тајнама нинџи, Арсеналу, Панорами, Think Tank-у, Strip Pressingu, Политикином забавнику, и Стрип Креатору (Македонија). Током своје плодне каријере урадио је више од 2.000 страна стрипа од којих је већина и публикована. Нацртао је први албум из серијала „Вековници“, *Реквијум, по сценарију Марка Стојановића*, који је након серијализације у Политикином забавнику, објављен и као албумско издање „System Comisc“. Тренутно са француским сценаристом Мишелом Дифраном ради на првом албуму серијала „Одесса“ за белгијског издавача „Casterman“. Аутор је насловних страна Дечјег забавника од броја 13. до броја 33. а био је задужен за илустровање комплетног Дечјег забавника у том периоду. Израдио је насловне стране часописа Арсенал (бројеви од 1-6), и његов главни и одговори уредник од другог броја до престанка излажења, закључно са шестим бројем 2000. године. По престанку рада Николе Митровића Кокана и Миомира Мије Кулића 1996. године преузима, са Марком Стојановићем, функцију предавача у Лесковачкој школи стрипа „Никола Митровић Кокан“, коју са прекидом води више од петнаест година у оквиру Лесковачког културног центра. Стални члан жирија за доделу меморијалних плакета и диплома „Никола Митровић Кокан“ на балканским смотрама млаих стрип аутора, где је два пута био и председник жирија. Излагао на бројним групним изложбама у Лесковцу, Зајечару, Чачку, Шапцу, Крагујевцу, Београду, Зрењанину и Велесу (Македонија). Једини је лесковачки стрип аутор који је имао самосталне изложбе стрипа у Лесковцу пре почетка рада Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“, и то у Бојнику, Мрвешу, Лебану (три изложбе, 1987-1989), Лесковцу (четири изложбе 1987-1992), а занимљиво је навести и изложбу стрипа коју је имао у касарни „Боро и Рамиз“ у Призрену 1987. године, за време служења војног рока. На Шестом међународном салону стрипа у Београду 2008. године у конкуренцији 210 радова из 32 земље света са свих седам континената, за стип „Кобра“ освојио је две спонзорске награде. На Седмом међународном салону стрипа у Велесу 2009. године у конкуренцији 150 радова из 23 земље широм света, са свих седам континената, заједно са сценаристом *Марком Стојановићем* освојио је „Grand Prix“ фестивала. Двоструки је добитник Октобарске награде (2006. и 2009), највишег годишњег признања града Лесковца и то за организацију балканских

смотри младих стрип аутора и популаризацију стрипа уопште. Активно је помагао у изради монографије „Лесковачки стрип 1950-2010“. Са Марком Стојановићем у Лесковцу организује фестивал стрипа „Балканска смотра младих стрип аутора“ који постоји од јула 1998. године, а организовали су заједно и више десетина других стрип изложби у Лесковцу.

САША СТОЈАНОВИЋ – Рођен је 14. марта 1965. године, доктор ветеринарске медицине. Аутор је романа „Крвоследници“ (Филип Вишњић – Београд 2003), „Manchester City Blues“ (Филип Вишњић, Београд 2006), „Var“ (Филип Вишњић 2008, прво издање, Albatros Plus, друго издање). Своје приче и текстове објављивао је у Данасу, НИН-у, Вечерњим новостима, СПИН-у, 016 ревији, Политици, Блицу, Зарезу (Загреб), Одјеку, Корацима, Новом изразу (Сарајево), Прву (Праг), Anthropolis-у (Будимпешта), Градини, Think Tank-у, Улазници, Пољима, Нашем трагу, Pressing-у, Strip Pressing, и Trush-у. О стрипу је писао за Данас, НИН, Think Tank и Strip Pressing. Сценариста је стрипа Manchester City Blues који црта Данијела Влаховић. Аутор је драма „Крвоследници“ (2006), „Кубаре Коза ностра“ (2007), „Велико отварање“ (2008), „Ша“ (2009) и „Бог и Батина Блуз“ (2010). Уредник је и издавач „часописа за Балкан“ Think Tank. Организатор је фестивала за књижевност Think Tank Town, Међународног филмског фестивала LIFFE, као и rhythm and blues фестивала „ЈА или ВУес“. Добитник је награда часописа Књижевна реч за 1983. годину, прве награде часописа Улазница 2005. за најбољу причу, друге награде часописа Улазница 2008. за најбољу причу, друге награде „Милутин Ускоковић“ за најбољу причу 2006, треће награде „Милутин Ускоковић“ за најбољу причу у 2007. Био је председник жирија на конкурсима Улазница за 2008. и жирија за доделу награде „Миодраг Величковић“ за сатирични стрип, као и члан жирија на конкурсима Улазница.⁹⁶⁹

ПРЕДРАГ СТАНКОВИЋ рођен је 20. октобра 1963. године, где је завршио основну и средњу школу. Дипломирао је на Катедри романистике Филолошког факултета у Београду. Предаје латински и француски у Лесковачкој гимназији. Писао је, између осталог, за Think Tank и пише прозу.

БОЈАН СТОЈАНОВИЋ рођен је 16. новембра 1970. године у Лесковцу. Основну школу и гимназију завршио је у Лесковцу. Студирао је на Приштинском универзитету, дипломирао је на Филолошком факултету, смер српски језик и књижевност. Ради као наставник српског језика у ОШ „Коста Стаменковић“ у Лесковцу. Био је члан редакције подлистка Наше речи под називом „Реч младих“ и главни и одговорни уредник часописа ученика Лесковачке гимназије под називом „Ми“. У то доба сарађивао је у својству сценаристе са Срђаном Николићем Пеком на изради кратких

⁹⁶⁹ Напомена: О Саше Стојановићу као књижевнику опширније у поглављу посвећеном лесковачкој књижевности после Другог светског рата.

научнофантастичних стрипова за Реч младих. Њихова сарадња престала је 1989. године гашењем Речи младих.

ГОРАН СИМОНОВИЋ РАЛЕ рођен је 1968. године у Лебану. Писање сценарија пише још у основној школи кроз рад са Срђаном Николићем Пеком, који му до краја стриповског деловања и остаје једини сарадник. У свом раду претежно је писао стрипове из домена ратног стипа и вестерна, као и криминалистичке стрипове. Стрип „С. В. Зеле“ урађен у сарадњи са Срђаном Николићем Пеком објавио је у Нашој речи.

ДРАГАН БОЖИЛОВ рођен је 6. маја 1966. године у Лесковцу. Завршио је гимназију у Лесковцу и студирао Технолошки факултет у истом граду. Цртачки узор му је био и остао белгијски цртач Netman Nupper, а тематика којом се бави у стрипу претежно су вестерни и научна фантастика. Почео је израду стрипа „Ronin“ по роману Erika Van Lustbadera за Ђачки забавник, али су планови пропали гашењем поменутог часописа за децу. Објављивао је у листовима Арсенал, Наша реч и Strip Pressingu. Радио је на изради еротских стипова за Интернет. Излагао је на групним изложбама у Лесковцу, Шапцу и Крагујевцу. На Првој балканској смотри младих стрип аутора 1998. освојио је диплому (другу награду) за стрип таблу.

ДЕЈАН СТАНКОВИЋ рођен је 27. октобра 1972. године. У Школи стрипа „Никола Митровић Кокан“ био је од самог почетка. Излагао је на групним изложбама у Зајечару, Шапцу, Крагујевцу и Зрењанину. Излагао је и на изложби карикатура „Златна каца“ 2008 у Крушевцу. Издавао је и продавао еротске стрипове америчким сајтовима Angyclowen и Egosomics, у Шанинији Defantasy – два албума од по 42 стране. Илустровао је две књиге о заштити животне средине, од којих је једна Чистанка. Издавао је стрипове у магацинима Арсенал и Нишки аналитичар, као и карикатуре у листу Војска.

ИВАН СТОЈАНОВИЋ ФИКИ рођен је 9. октобра 1975. године. По занимању је саобраћајни техничар. Члан је прве генерације Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Објављивао је у неколико локалних часописа и новина, као што су Наша реч (1995), Ђачке новине (1996), Арсенал (1996-1997). Добитник је меморијалне награде „Никола Митровић Кокан“ 1998. године за најбољу илустрацију на Првој балканској смотри младих стрип аутора. Учесник је више колективних изложби широм Србије и неколико хуманитарних акција. Тежиште у раду је поклонио изради икона које се налазе у неколико цркава и домова у Лесковцу и оклини. Такође је велику пажњу поклонио изради портрета у оловци.

ГОРАН ТАСИЋ рођен је 5. фебруара 1969. године у Лесковцу где је завршио основну школу и гимназију. Дипломирао је 1995. године на Природно-математичком факултету у Београду (сада Физичком факултету), смер физика и хемија, а од 1996. године ради као наставник физике и хемије у Лесковцу. Дар за ликовну уметност испољио је још у току основног школовања, излажући радове за школске и локалне листове.

Објављује у часопису „Кош“ 1990. где добија прву награду за цртеж, у конкуренцији тадашње СФРЈ. Поред ове, добитник је више ликовних награда, диплома, захвалница, и признања за своје радове. Постаје члан Лесковачке школе стрипа Никола Митровић Кокан 1995. године. Успешно учествује 1997. године у покретању првог лесковачког стрип магазина Арсенал. Године 2004. израђује цртеже-илустрације за збирку поезије лесковачке песникиње Тамаре Стојановић. Био је члан ликовног удружења УЛПУЛ-а у Лесковцу све до 2003. године. Учествовао је на десетак колективних изложби и имао неколико самосталних сликарских изложби. У току 2008-2009. године радио је илустрације за иностранство, за „Ann“ s Art“ (Швајцарска).

ИГОР СТОЈИЉКОВИЋ (1976-1996) рођен је у Лесковцу. Средњу школу и Школу анимираног филма (ШАФ) завршио је у Врању. Био је домаћин „Ривије филмског и видео стваралаштва деце Југославије“ октобра 1994. године. На аудицији за упис у Школу стрипа у Лесковцу освојио је прво место. Учествовао је на манифестацији „Дани стрипа“ 1996. у Горњем Милановцу. Започео је неколико стрипова, а реализовао је два у сарадњи са тушером Гораном Тасићем. У стрип стваралаштву био је и идејно опредељен за теме научне фантастике и страве и ужаса. Посхумно су му радови излагани на неколико групних изложби у Лесковцу, Горњем Милановцу, Шапцу, Крагујевцу и Зрењанину, а његов стрип „Будућност“ објављен је у часопису Арсенал. Страдао је под неразјашњеним околностима на одслужењу војног рока 1996. године у двадесет и првој години живота.

МАРКО СТОЈАНОВИЋ рођен је 17. маја 1978. године у Лесковцу где и данас живи и ради као професор енглеског језика. Без паузе са Срђаном Николићем Пеком води Лесковачку школу стрипа „Никола Митровић Кокан“ петнаест година. Стојановић је заступљен у три стрипа у антологији Нови српски стрип 2009 новосадског издавача Комико. Један је од администратора националног стрип сајта Србије Удружења за промоцију и продукцију стрипа на коме се објављује његова недељна колумна са десетогодишњим недељним стажом, „*Лужњачка утеха*“, раније објављена у интернет недељнику Стрип вести. Такође је главни и одговорни уредник нишког стрип часописа Pressing, уредник за стрип часописа Think Tank из Лесковца, као и идејни творац и суорганизатор Балканске смотре младих стрип аутора. Добитник је меморијалне плакете „Никола Митровић Кокан“ за најбољег младог стрип сценаристе Балкана 2000 и 2004, као и истоимене плакете за најбољег младог стрип теоретичара Балкана 2007. Стојановић је добитник две октобарске награде града Лесковца. Септембра 2010. године био је члан селекционе комисије четвртог фестивала филма „Animania“, као и члан жирија Осмог међународног салона стрипа у Београду.

НАДИЦА СТОЈАНОВИЋ рођена је 1980. године у Лесковцу. Завршила је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу, у њеној првој генерацији, смер дизајн текстила. Дипломирала је на Учитељском факултету у Врању 2005. године. Бави се сликарством и стрипом, у чему негује специфичан, експериментални стил. Излагала је на неколико групних изложби слика и стрипа у ЛКЦ, на Међународном салону стрипа у Велесу (Македонија), 2007. године. Међународном салону стрипа у Београду (2009), као и на групним изложбама у Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину. Учествовала је на радионици стрипа Балкански мост у Велесу 2007. и у склопу групне изложбе са те радионице излагала у Скопљу, Београду, Загребу и Котору. Објављивала је у македонском магазину Стрип Креатор. За свој стрип „*Free Faling*“ награђена је на Међународном салону стрипа у Велесу 2007. наградом за иновацију. Водила је школу цртања и сликања за децу у Печењевцу и Лесковцу 2007. и 2008. године.

ЗЛАТИБОР СТАНКОВИЋ рођен је 17. октобра 1979. године у Сурдулици, где је завршио средњу школу. По образовању је економиста. Радио је као новинар и уредник неколико радијских станица у Нишу. Од 2001. године активно се бави филском и стрип критиком. Објављивао је текстове у часописима Strip Pressing, Pressing Movie и Think Thank. Као хонорарни сарадник редакције културе нишких Народних новина радио је две године. Главни је и одговорни уредник нишког часописа PresseK, као и ликовни уредник Strip Pressing-a. Сарадник је сајтова UPPS и Stripovi.com на којима је објављивао своје текстове о стрипу. Аутор је романа „*Лица од магле*“, објављеног 2008. године код издавачке куће „Familet“. Више пута је излагао у Лесковачком културном центру, у оквиру балканских смотри младих стрип аутора. Добитник је друге награде за најбољег младог балканског стрип теоретичара на Деветој балканској смотри младих стрип аутора 2007. године, а на поменутој је манифестацији својим ликовним радовима и учешћем на више трибина редовно је од 2000. године.

САША СТАНОЈКОВИЋ је рођен 14. септембра 1978. године у Лесковцу. Члан је Лесковачке школе стрипа од њеног оснивања 1995. године. Активно се бавио цртањем стрипа од 1997. године када се уписује на Војну академију у Београду. У бављењу стрипом превасходно се усмерио на карикатурни стрип, а најпознатије му је остварење каубој „*Зози*“. Објављивао је кратке стрипове у локалним новинама и стрип магазинима као што су Наша реч, Ђачки забавник и Арсенал. Током студија и служби у војсци илустровао је више уџбеника за Војну академију и учествовао на више колективних изложби у Нишу и Књажевцу. Данас се бави израдом портрета.

ДАНИЈЕЛА ВЛАХОВИЋ рођена је 7. новембра 1975. године. Дипломирала је сликарство на Факултету ликовних уметности у Приштини. Излагала је на неколико групних изложби: „Знак правих вредности“ (Нови Сад, 2000), Међународна тематска изложба „Нишки цртеж“ (Ниш, 2001), Мајски салон (Лесковац, 2007), Арт салон (Лесковац,

2007), Мајски ликовни салон (Лесковац, 2009), Балканска смотра младих стрип аутора (Лесковац, 2008. и 2010), као и на изложбама у Крагујевцу и Зрењанину (2010). Самостало је излагала у Народној библиотеци „Радоје Домановић“ на тему „Еротски цртеж“ (2005). Ради као наставник ликовне културе у ОШ „Васа Пелагић“ у Лесковцу. По сценарију Саше Стојановића урадила је „Mancehester City Blues“, стрип свеску од 22 стране. Пише приче. Текстовете и стрипове објављивала је у часопису Think Tank.

МИЛИСАВ БАНКОВИЋ рођен је 4. јуна 1980. године у Лесковцу где је завршио Школу за текстил и дизајн у њеној првој генерацији, одсек дизајн текстила. Дипломирао је 2009. године јапански језик и књижевност на Филолошком факултету у Београду. у Школи стрипа „Никола Митровић Кокан“ је од њеног почетка. Објављивао је своје стрипове у магацинима Арсенал, Багер, Strip Pressing, Pressing, Панорама, Наша реч, Дечји забавник, Think Tank и Lili. Својим илустрацијама и стриповима учествовао је у стрип албуму „Постеља од глога“ и првом албуму серијала „Вековници“ под називом „Реквијум“. Са Марком Стојановићем, као сценаристом, урадио је стрип албум „Le dico des hommes“ и „Le dico des femmes“ за француског издавача „Septime Chos“. Учествовао је у првом и за сада једином лесковачком фанзину „Степениште“. Илустровао је приручник УНИЦЕФ-а „Шта је данас било у школи“, радио плакате и дизајн маскота за јапанску позоришну трупу „Нан Миме Кобо“. Са групом „Хајде да...“ један је од реализатора анимираног серијала „Уааа, направда!“ чија је епизода освојила трећу награду за најбољи кратки видео у оквиру кампање „Доста!“ Савета Европе 2006. године. Добитник је две награде на Седмом међународном салону стрипа у Београду 2009. године. Двоструки је добитник дипломе за најбољег младог балканског илустратора на балканским смотрама младих стрип аутора. Добитник је награде за најбољег младог балканског сценаристу на Дванаестој балканској смотри младих стрип аутора 2010. у Лесковцу. Радио као аниматор и фазер на анимираном филму Алексе Гајића „Технотајз: Едит и ја“. Бавио се анимацијом и дизајном.

НИКОЛА МИТИЋ (1981-2007) рођен је у Лесковцу. „Још као основац, добијао је награде и признања за школске радове“, истиче његова мајка, „но права се цртачка љубав код њега пробудила када је 1995. године у Лесковцу отворена Школа стрипа. Заврио је Школу за текстил и дизајн, смер дизајн текстила. У Школи стрипа „Никола Митровић Кокан“ био је од њеног оснивања. Објављивао је у Нашој речи и Арсеналу. Излагао је на групним изложбама у Лесковцу и Горњем Милановцу, а радови су му излагани и у Шапци, Зајечару и Крагујевцу. Преминуо је 2007. године у Лесковцу.

МИЛОШ ЦВЕТКОВИЋ је рођен 12. јануара 1982. године у Лесковцу, где је завршио Школу за текстил и дизајн. Дипломирао је 2008. године приштинском Факултету ликовних уметности, на одсеку графика, у класи

професора Зорана Јовановића. Ради као наставник ликовне културе у Лесковцу. Члан је најпре Школе стрипа, а потом и Стрип радионице „Никола Митровић Кокан“ од 1995. године у чије је одржавање повремено директно укључен у својству предавача. Члан је Организационог одбора фестивала Балканске смотре младих стип аутора и део најужег језгра Школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Паралелено са радом у главном току, окушао се и у алтернативном стрипу, којим се данас са успехом бави – што га чини јединим стрип аутором у Лесковцу који се бави алтернативним стрипом. Године 2003. учествује у пројекту „In defence of Our Future“ у Косовској Митровици, у области видео-анимације и тада је осмислио и анимирао анимирани филм. У Трстенику, уз Мају Веселиновић, водио је радионицу стрипа за основце под називом „*Логон стрипа Ко је кадар?*“ од октобра 2008. до марта 2009. године. Илустровао је књигу Antoana de Sent-Egziperiја Мали принц за Дом за бригу о Ромима.

ИВАН СТАМЕНКОВИЋ рођен је 21. јуна 1983. године. Графички је дизајнер, сликар и илустратор. Завршио је Школу за тексил и дизајн у Лесковцу, а потом дипломирао на Факултету уметности у Нишу, на примењеном смеру. Стрипом се бави још од основне школе. у Школи стрипа „Никола Митровић Кокан“ је од самог почетка. Своје радове објављивао је у листовима Наша реч, Арсенал и Rock expres. У часопису за децу Таки забавник почевши од своје 14 године, па до његовог гашења, објавио је серијал „Доживљај Пеце Малера“, а радио је и илустрације и насловне стране. Учествовао је у стрип албуму „*Постеља од глога*“. Излагао је на више групних изложби у Лесковцу, Зајечару, Шапцу, Крагујевцу и Зрењанину.

АЛЕКСАНДАР СТАНКОВИЋ рођен је 25. марта 1983. године у Лесковцу. Завршио је Хемијско-технолошку школу 2003. године, смер сито-штампар. Члан је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“, с прекидима, од 1998. године. Љубав према стрипу, преко којег је научио да чита, пренела се у љубав према цртању, па је тако већ у трећем разреду основне школе освојио прву награду на конкурс у посвећеном Дану Војске Југославије. Краће стипове објављивао је у недељницима Наша реч и Панорама. Излагао на једанаест балканских смотри младих стрип аутора, као и на групним изложбама у Чачу, Шапцу и Крагујевцу.

ДЕНИС ДУПАНОВИЋ рођен је 30. маја 1984. године у Бихаћу. Стрипом се кокретније бави од своје једанаесте године, када је похађао Лесковачку школу стрипа „Никола Митровић Кокан“ неколико година. Излагао је на групним изложбама у Зајечару, Лесковцу, Шапцу, Крагујевцу, Београду, Зрењанину, Лакташима (БиХ) и Велесу (Македонија). Објављивао је у Нашој речи, Арсеналу и Strip Pressing-у. Радио је на домаћем серијалу „Забава за целу породицу“, а објавио је и стрипове у нултом и другом албуму „*Вековника*“ са сценаристом Марком Стојановићем урадио је пет стрип албума за француског издавача Septime Chos. Са истим сценаристом ради месечни хумористички стрип за француски магазин Dentisipro. На

Петом међународном салону стрипа у Велесу (Македонија), заједно са сценаристом Марком Стојановићем, освојио је другу награду. На Дванаестој балканској смотри младих стрип аутора, 2009. године, освојио је награду за најбољег младог балканског стрип цртача. Илустрово је и неколико књига.

ИГОР СТОЈАНОВИЋ рођен је 5. новембра 1984. године у Лесковцу где је завршио Школу за текстил и дизајн, смер дизајн графике и пропаганде. У Лесковачкој кли стрипа „Никола Митровић Кокан“ је од њеног оснивања. Излагао је на свим досадашњим балканским смотри младих стрип аутора, као и у Шапцу, Чачку, Зајечару, Крагујевцу и Зрењанину. Објављивао је радове у Арсеналу, Нашој речи и Ђачком забавнику, Strip Pressing-у, Pressingu и Бијелој пчели. Са Марком Стојановићем урадио је стрип „Парастос“, који је објављен у албуму „Постеља од глога“. Један је од аутора илустрације књиге „Уранила Косовка девојка“ у издању Италијанског културног центра. Добитник је награде за најбољег дебитанта на Трћој балканској смотри младих стрип аутора у Лесковцу, 2001. године. Радио је као сарадник у осликовању већег броја цркава у земљи и иностранству.

ИВАН СТОЈАНОВИЋ рођен је 5. новембра 1984. године, где је завршио Школу за текстил и дизајн, смер дизајн графике и пропаганде. У Лесковачкој школи стрипа „Никола Митровић Кокан“ је од њеног оснивања. Излагао је на свим досадашњим балканским смотри младих стрип аутора, као и у Шапцу и Крагујевцу. Објављивао је радове у Арсеналу, Нашој речи, Ђачком забавнику и Бијелој пчели. Један је од аутора илустрације књиге „Уранила Косовка девојка“ у издању Италијског културног центра. Радио је као сарадник у осликовању већег броја цркава у земљи и иностранству.

МИЛАН ЂОРЂЕВИЋ (1984-1999) рођен је у Лесковцу где је завршио основну и уписао Школу за текстил и дизајн. Био је полазник Школе стрипа „Никола Митровић Кокан“ у Лесковцу. Објављивао је у Арсеналу и Нашој речи. Излагао је на неколико групних изложби у Лесковцу, а радови су му излагани и на групним изложбама у Шапцу и Крагујевцу. Страдао је несрећним случајем у петнаестој години живота, 1999. године.

ДЕЈАН ЦВЕТКОВИЋ рођен је 7. септембра 1983. године у Лесковцу. Завршио је Саобраћајну школу у Лесковцу. Стрипом и илустрацијом се бави десетак година, углавном у домену стилизације и карикатуре. Ученик је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Основна форма његовог изражава у стрипу је стрип каиш, будући да му најбоље одговарају краће форме. Стрипове је објављивао у листу Наша реч, а излагао је на бројним групним изложбама у Лесковцу, Чачку, Шпцу, Крагујевцу, Зрењанину и Зајечару. Осим стрипом, бавио се и музиком у локалном саставу „Sick Mistake“.

АЛЕКСАНДАР ЉУБИЋ ЉУБА рођен је 14. априла 1983. године у Лесковцу, где је завршио основну и средњу школу. Похађао Лесковачку школу стрипа Никола Митровић Кокан. Излагао на бројним групним изложбама у Лесковцу, Шапцу, Чачку Крагујевцу, Зрењанину и Зајечару. Бави се углавном хумористичким стрипом у форми стрип клишеа и стрип табли, које реализује по сопственом сценарију. Каишеве и илустрације објављивао у Нашој речи, Различку и Strip Pressing-у, а учествовао је и у стрип албуму „*Постеља од глога*“.

ГОРАН МРВИЋ рођен је 18. јула 1985. године. Завршио је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу, смер дизајн графике и пропаганде, 2005. године. Школу стрипа Никола Митровић Кокан похађао је од 2000. године. Излагао је стрипове на групним изложбама у Лесковцу, Шапцу, Крагујевцу и Зајечару. Активно се бавио музиком, свирајући гитару у многим бендовима у Лесковоцу и Власотинцу.

ЈОВАН КУЛИЋ рођен је 8. јануара 1988. године у Лесковцу. Завршио је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу, смер графички дизајн. Школу стрипа „Никола Митровић Кокан“ почео је да похађа 1995. године, са свега седам година, да би јој се, након паузе од неколико година, вратио почетком 2000. година. На Петој балканској смотри младих стрип аутора 2003. године добио је награду за најбољег дебитанта. Објављивао је стрипове у Нашој речи и Панорами.

НИКОЛА МАТКОВИЋ рођен је 6. априла 1988. године у Лесковцу. Члан је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“ од 2002. године. Излагао је илустрације и стрипове на групним изложбама у Лесковцу, Чачку, Шапцу, Зајечару, Крагујевцу и Зрењанину. Објављивао је у Нашој речи и Think Tank-у. Учествовао је на нултом албуму серијала *Вековници, Бајка и друге истине*. На Једанаестој балканској смотри младих стрип аутора 2009. године добио је диплому (другу наград) за најбољег младог балканског илустратора.

ДАНКО ДИКИЋ рођен је 20. марта 1989. године у Лесковцу. завршио је Лесковачку гимназију и уписао Интерационални факултет у Новом Пазару – факултет хуманитарних наука, смер дизајн. Од малена је био заинтересован за цртање, углавном због цртаних филмова, мада је имао утицаја на то одређење његов отац Јурица Дикић, који се такође бави стрипом и који се и данас бави карикатуром. Са 13 година почиње да похађа Школу стрипа „Никола Митровић Кокан“. Од тада и излаже радове на Балканској смотри младих стрип аутора. Излагао је на групним изложбама у Чачку, Шапцу, Крагујевцу, Зајечару и Зрењанину. Добио је награду за најбољег дебитанта на Шестој балканској смотри младих стрип аутора 2004. године. На Дванаесто балканској смотри младих стрип аутора 2010. године освојио је диплому (друга награда) за најбољег младог балканског илустратора. Објављивао је кратке стрипове, углавном хумористичке тематике, у Нашој речи, Панорами, Strip Pressing-у и Think Tank-у. Његова најпознатија креација је „*Sumo Bunny*“. Осим цртања у

слободно време бави се и музиком, тако да је неколико година свирао бас-гитару у београдском death метал саставу „End of The Hunt“.

МИОДРАГ МИЛУТИНОВИЋ рођен је 23. јула 1989. у Београду. После завршене основне школе у Београду, похађао је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу, коју је завршио 2008. године. У Београду се тренутно налази на студијама Академије за уметност и конзервацију, смер фрескопис. Током похађања средње школе почиње и да похађа Школу стрипа у Лесковцу са којом је редовно учествовао на балканским смотрема младих стрип аутора од 2005. године, те је тако учествовао на неколико групних изложби у ЛКЦ. У Лесковцу је имао прву самосталну изложбу пастела 2008. године у организацији Народне библиотеке „Радоје Домановић“. Исте године учествовао је на групној изложби слика Фонда „Принцеца Оливера“ у Београду. Крајем јуна 2009. године, у оквиру Академије за уметност и конзервацију, био је учесник завршне годишње изложбе. На Десетој балканској смотри младих стрип аутора 2008. године добио је награду за најбољег дебитанта.

АЛЕКСАНДАР ТЕОКАРЕВИЋ рођен је 20. фебруара 1989. године. Завршио је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу. Члан је Лесковачке школе стрипа Никола Митровић Кокан. Излагао је на неколико групних изложби Балканске смотре младих стрип аутора, као и на групној изложби у Крагујевцу. Добитник је награде радионице „Master Klass“ у Крушевцу на конкурс „Златна кацига“ 2007. године. Сем цртања, бави се и писањем сценарија.

МАРКО НИКОЛИЋ рођен је 3. новембра 1989. године у Лебану. Завршио је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу. Полазник је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Објављивао је стрипове у часописима Strip Pressing, Presing и Presseck. Заступљен је стрипом „Тријумф у 12 слика“, по сценарију Марка Стојановића, у антологији Нови српски стрип 2009. године, новосадског издавача „Комико“. Излагао је на групним изложбама у Лесковцу, Београду, Крагујевцу, Зајечару, Зрењанину и Велесу. Добитник је дипломе за најбољег дебитанта на Осмој балканској смотри младих стрип аутора 2006. године.

АЛЕКСАНДАР АНЂЕЛКОВИЋ рођен је 19. јула 1990. године у Лесковцу. Завршио је Школу за текстил и дизајн у Лесковцу и тренутно је студент Академије ликовних уметности у Нишу, одсек графички дизајн. Полазник је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Излагао је стрипове и слике на неколико групних изложби у Лесковцу, Крагујевцу и Зрењанину. Објављивао је у листовима Наша реч и Strip Pressing. Као ученик основне школе добио је прву награду на 18. изложби ауторског стрипа ученика основних школа Србије и Црне Горе одржане у Новом Саду 2004. године. Добитник је дипломе за најбољег дебитанта на Деветој балканској смотри младих стрип аутора у Лесковцу 2007. године.

ВЛАДИМИР ИЛИЋ рођен је 4. априла 1991. године. Завршио је Школу за текстил и дизајн, смер дизајн ентеријера и индустријских производа. Полазник је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Излагао је на више групних изложби у Лесковцу (Балканска смотре младих стрип аутора, изложба ученика Школе за текстил и дизајн). На Једанаестој балканској смотри младих стрип аутора 2009. године освојио је награду за најбољег дебитанта.

МАРКО СЕРАФИМОВИЋ рођен је 8. маја у Гњилану. У Лесковцу живи од 1999. године. Матурирао је на стрипу у Школи за текстил и дизајн, смер дизајна графика и пропаганда. Уписао је Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, смер графички дизајн. Члан је Лесковачке школе стрипа „Никола Митровић Кокан“. Објављивао је стрипове у часопису „Ми“. Редовно излаже радове на свим балканским смотрама у ЛКЦ од Осме балканске смотре младих стрип аутора, а сем тога, излагао је на изложби ученика Школе за текстил и дизајн 2009. године у Лесковцу. Излагао је још и на групним изложбама у Крагујевцу и Зрењанину. На Једанаестој балканској смотри младих стрип аутора 2009. године добио је награду за најбољег дебитанта.

АЛЕКСАНДАР НИКОЛИЋ рођен је 7. фебруара 1995. године у Лесковцу. Завршио је ОШ „Јосиф Костић“ у Лесковцу и Школу за текстил и дизајн, смер дизајн ентеријера и индустријских производа. Излагао је на групним изложбама у Лесковцу, Крагујевцу, Зајечару, Зрењанину и Велесу (Македонија). На Десетим традиционалним сусретима другарства у Горњем Крајинцу, у организацији Одбора Видовданских сусрета 2003. године, под називом „Видовдански сусрети“, у категорији ликовних радова за приказ боја на Косову освојио је другу награду.

IV

Време ће доћи да се истражи како је такозвана „унутрашњост“, провинција, након Другог светског рата, деценијама била мотор стрипске сцене у Србији и Југославији.⁹⁷⁰

Идеолошки контролисани Београд у Титовој епохи често није био у прилици да развија поп-културне жанрове у стрипу, па је ту улогу преузимао Горњи Милановац, захваљујући Срећу Јовановићу, Нови Сад захваљујући Митру Милошевићу, а у неким моментима и Ваљево, захваљујући Брани Николићу. Магазин и свеске, студије за производњу, школе стрипа и остале акције из наведених градова чине лавовски део србијанског, па и југословенског и балканског стрипа у другој половини XX века.

Лесковац је у ондашњој стрипској Југославији био претежно познат због тихог мајстора *Николе Митровића Кокана*, човека који је оплеменио детињство многих нараштаја, највише преко сарадње са уредником и

⁹⁷⁰ Зоран Стефановић, Место Лесковца у историји популарне балканске културе, Лесковачки стип 1950- 2010, стр. 3.

сценаристом Срећком Јовановићем и Дечјим новинама, а у каснијем делу каријере и са Ћирилом Галеом и Друштвом девете уметности из Љубљане. Али и сам Кокан је био врх локалног леденог брега, где је још десетак локалних аутора повремено или трајније себе нашло у стрипу.

Међутим, XX век још није био зрео да се и сам град назове „градом стрипа“, што нам је данас прва асоцијација на Лесковац (поред Трибала, наравно). Како је дошло до данашње ситуације да Лесковац буде чвориште?

Важан прелом у историји лесковачког стрипа било је оснивање Школе стипа 1995. уз ангажман Зорана Ракића, Миомира Кулића и самог Кокана, што је за резултат дало један нови квалитет балканској школи, правећи од Лесковца средиште социјалне стрипске мреже – не само србијанске или југословенске, већ и балканске.

(...) Две манифестације посебно морамо истаћи на овом задатку. То су лесковачка *Балканска смотра младих стрип аутора*, као и београдски *Међународни салон стрипа*, који су племенити посао редовног стрипског дружења данас довели до лепе рутине, уз тесну интеракцију са Солуном, Велесом, Скопљем, Нишом (посебно битним савезником лесковачког стипа). Новим Садам, Котором, Херцег Новим, Сарајевом, Бања Луком, Осијеком, Загребом, Љубљаном – да поменемо само важнија жаришта.

Нарочито је индикативна улога Лесковца за балканске стрипске интеграције, где немерљиву личну заслугу имају *Срђан Николић Пека* и *Марко Стојановић*, који су преузели руковођење Лесковачком школом стрипа од својих учитеља. Поменути двојац је кроз годишњу смотра младих аутора, али и серијал „*Вековници*“ сабрао изванредне Балканце и Балканке – садашње и будуће професионалне стрипаре између Сињег, Белог и Црног мора – први пут заједно на једном задатку у историји балканског стрипа и културе.

V

(...) Данашњи успех треба разумети кроз један дужи развој стрипа у Лесковцу, граду који смо још 1998. године назвали „*наше јужно средиште*“. Темељ тог развоја су лични стваралачки опуси два нараштаја. Први нараштај је онај којем припадају како Лесковчани кажу, „*седам величанствених*“, док је други нарашта овај сада активни.

Поред мајстора Николе Митровића Кокана, имена вредна помена која су стварала прву фазу историје лесковачког стрипа јесу и *Јурица Дикић*, *Марко Васиљевић*, *Миодраг Величковић*, *Света Живковић Свежив*, *Миомир Мија Кулић*, *Нинослав Миљковић*, *Срђан Николић Пека*, *Синиша Тасић* и *Слободан Цветковић*.

Другу фазу чине имена која су скоро сва изникла из „Лесковачке школе стрипа“: *Денис Дупановић*, *Милосав Баковић*, *Драган Божилов*, *Иван Стаменковић*, *Дејан Станковић*, *Саша Станојковић*, *Иван Стојановић*

Фили, Игор Стојиљковић, Горан Тасић и, наравно, са Пеком, осовина данашњих дешавања, Марко Стојановић.

(...) Са посебним задовољством истичемо и скорију сценаристичку одисеју, што је један аспект више у историји градског стипа - Било да компонује у четири руке – са Ђорђем Милосављевићем, у Максим Дебрису и Дејаном Вујичићем у Луки Вранићу – било самостално, у специфичним фракталоидним „Вековницима“, Марко Стојановић је изградио себе у једног од најпродуктивнијих српских сценариста, и има свој сопствени глас.

(...) Уз то, Стојановићева дуговечна критичко-есејистичка колумна „Јужњачка утеха“ добила је и избор чланака у истоименом књишком издању Нишког културног центра. Поред тога, не смео заборавити ни лесковачко стипско преводилаштво, где је Стојановић, као професионални англиста, нашој публици представио и неке од бисера англоамеричког стрипа, укључујући и Мињолине радове. Из свега наведеног, обимног и живописног, данас се јасно види колико је наизглед једноставна одлука о оснивању „Лесковачке школе стрипа“ 1995. године била визионарска и културно плодотворна. А што је најлепше, лесковачки стрип улази у фазу која може бити још узбудљивија.⁹⁷¹

⁹⁷¹ Зоран Стефановић, Место Лесковца у историји популарне балканске културе, Лесковачки стип 1950-2010 (приредио Марко Стојановић), Лесковац 2010, стр. 3-6. *Напомена:* Аутор чланка је подрињски сценариста, илирски критичар и кимерски љубитељ Коканових стрипова од малих ногу. Данас чита Вековнике. *Напомена:* Марко Стојановић објаво је прилог „Шта Лесковац чини стрип центром?“ - уз најаву изложбе „Лесковачки стрип 1950-2010“ у Крушевцу (29. март 2012). „Можда је Лесковац добар кандидат због тога што је учесник и сведок који потписује овај текст у сарадњи са Милисавом Банковићем и Денисом Дупановићем, цртачима пониклим у Лесковачкој школи стрипа, код француског издавача Septieme Chos већ објавио шест стрип албума! или чињеница да је, након што је већ поменути учесник у сарадњи са Срђаном Николићем Пеком започео серијал „Вековници“ у „Политикином забавнику“ (пет албума, за сада), најактивнији лесковачки стрип цртач преузео с белгијским сценаристом Michelom Difranom израду Odesse-e, свог првог стрип албума за француског издавача Casterman?... А можда за Лесковац ради чињеница да књижевник Саша Стојановић у њему уређује и издаје магазин под називом Think Tank, који уз то што у сваком броју доноси текстове о стрипу и краће стрипове, сваких пар бројева доноси и специјално издање у целости посвећено деветој уметности? Да ли је чињеница да је је стрип у Think Tank-у коначно добио јак аргумент да се мали Манчестер сматра стрип центром? ... Или можда тај теоретски аспект треба појачати спомињањем књиге есеја о стрипу под именом „Јужњачка Утеха“, од стране дежурног кривца, а у издању Нишког културног центра? ... А, опет, чиними се да је чињеница да је Лесковац једини град у Србији који има едицију стрипа коју назива својом већ више него довољно да поткрепи аргумент о њему као стрип центру. Неформалан почетак едиције била је формална антологија лесковачког стрипа „Лесковачки стрип 1950-2010“ приређена од стране потписника ових редова, која на 130 страна доноси биографије више од 50 лесковачких стрип аутора заједно са њиховим стриповима, као и теоријске текстове о разним аспектима лесковачког стрипа... Стрип албум преминулог великана Миодрга Величковића Мивела „Best of Bosko“ који уз 200 одабраних стрип каишева садржи и гигантски, последњи интервју који је Мивел дао за живота, формални је почетак едиције „Лесковачки стрип“, јединствене у овом делу Европе по томе што ниједан други град на овим просторима нема стрип едицију посвећену стрип стваралаштву његових грађана, а већ се назире и други албум из ове едиције, посвећен стрипу „Кикирот“ Николе Митровића Кокана... А можда је довољан разлог да се Лесковац уброји међу стрип центре проста чињеница, којом се ретко који град може похвалити, та да је 2010. године његова стрип сцена напунилаташно шездесет година!?

ИЗДАЊА THINK TANK TOWN

I

У Лесковцу у издању Think Tank Town појавило се последњих година десетак врло занимљивих књига „локалних аутора“, али и познатих српских и писаца са простора некадашње Југославије.⁹⁷²

Реч је о радовима Милоша Петковића, Игора Мандића, Оскара Милоша (у предводу лесковачког књижевника, песника и преводиоца Драгана Тасића), Горана Карановића, Богдана Тирнанића, Предрага Вајагића, али и више лесковачких писаца – Предрага Станковића, Саше Стојановића, Саве Димитријевића, Слободана Костића, Мире Коцић, Хаџи Танчића, Рада Јовића, Марка Стојановића, Милорада Цветковића, Данијела Влаховића, Драгана Радовића, Бојана Стојановића, Вукашина Цонића и Милана Вукашиновића.

Саша Стојановић је главни и одговорни уредник часописа за Балкан – „Think Tank“, директор Фестивала књижевности „Think Tank Town“ и уредник издаваштва у оквиру фестивалске књижевне продукције. Живи и ради у Лесковцу.⁹⁷³

II

ИГРА С КРТИЦАМА ПРЕДРАГА СТАНКОВИЋА - Својом првом збирком прича „Игра с кртицама“ Предраг Станковић улази на велика врата у свет литературе; под условом, наравно, да лепа књижевност – та чудна и чудесно отпорна биљка – преживи још неки дилетантски стампедо који увек треба очекивати од једнофазних пабирчара велеумних мисли и разнородних „књижевника за трафике и контејнере“ – оцењује Саша Стојановић.⁹⁷⁴

За разлику од њих, Предраг Станковић пажљиво намешта опасач са привевским футролама и дуго гланца своје глаголске колтове пре него

⁹⁷² *Напомена:* Предраг Станковић, професор Лесковачке гимназије, приказ издавачке делатности Think Tank Town.

⁹⁷³ *Напомена:* Код овог издавача бјављена књига Свежњеви и сужњеви Саше Стојановића, октобар 2012, коло III, књига X. *Напомена:* Саша Стојановић је рођен 1965. године; приповедач, есејиста и романописац. Романи: „Крвоследници“ („Филип Вишњић“, Београд, 2003), „Manchester City Blues“ („Филип Вишњић“, Београд, 2006), „Вар“ („Филип Вишњић“, Београд, 2008; „Албатрос Плус“, Београд, 2009), „Свџар“ (роман „Вар“ на чешки језик превео Јан Долежал; „Даупхин“, Праг, 2011), „Вар“ (издање за Босну и Херцеговину и Хрватску; „Залихица“, Сарајево, 2012), „Српски бог Сатурн“ (2012). Приче: „Тачке топлења: награђене и друге приче“ („Албатрос Плус“, Београд, 2011). Награде за приповетку: „Лаза К. Лазаревић“ (2012), „Милутин Ускоковић“ (2006, 2007), „Улазница“ (2005, 2006) „Књижевна реч“ (1983), Награду НБ Бор за кратку причу (2011, 2012). Објављивао је у часописима: „Кораци“, „Улазница“, „Поља“, „Градина“, „ТФТ“, („Театар, филм, телевизија“), „Међај“, „Наш траг“, „Литерарни отисак“, „Наше стварање“.

⁹⁷⁴ Књига Игра с кртицама, октобар 2010, коло I, књига II. *Напомена:* Предраг Станковић је рођен 1963. у Лесковцу. Дипломирао је на Групи за романистику Филолошког факултета у Београду. Професор је латинског и француског у Лесковачкој гимназији. Писао је за „Нашу реч“, пише за „Think Tank“. Живи као и сав остали свет, али верује да је тај живот вредан приповедања.

што реши да ступи у *saloon*, где год се та литерарна вукојбина – опчињена полуписменом каубојштином и коњокрадичким стилем – осећа удобно и недодирљиво. Речено вестерн језиком: писац навија за Индијанце, упркос њиховом чудном пориву да – уместо сувенира из Врњачке Бање – кући доносе тазе препариране скалпове...

Али, где се тачно налазе та фамозна врата кроз која се из проклетства анонимности и срца блажене приватности излази на ветрометину критике? У перу аутора? Тешко: јер, ако је истина да бисмо се, у случају да нам неко закотрља главе низбрдо, сви залетели управо и само за својом главуцом, тада је тачно и да би сви писци сва своја дела прогласили обавезном лектиром – од забавишта до пензије. Можда између корица књига? Лепо али немогуће: свет је већ видео толику гомилу брошираних и тврдоповезних ступидарија да му свако појављивање „*новог и генијалног аутора*“ личи на још једну превару. Дакле? Само и једино у очима *Његовог величанства читаоца*: спремног, стрпљивог и упорног да „пропусти“ туђе уметничко дело кроз сопствене етичке и естетске филтере.

Управо то је оно што Предраг Станковић очекује од свих који своје драгоцене време поклоне његовом књижевном чеду: тренуци самоће и потпуног мира, вечити дуел са својим другим ја на „*непознатом терену*“ нових прича, *touché* који ће одјекнути оног тренутка када се склопе корице прочитане књиге. А ко преживи, тај нека и даље прича и чита лепе приче!

III

ВЕЛИКЕ ПРИЧЕ МАЛОГ МАНЧЕСТЕРА – Ово јаје има два жуманца... дакле *аб ово*: Сава Димитријевић, који евоцира једну од легенди о Шпитаљу – питки Димитријевић на ког смо навикли и који нас не оптерећује својим визурама; затим *Слободан Костић Коста*, нама добро познат, али сасвим другачији Коста, чији је *Вртлог* можда врхунац овдашњег стилског умећа и сасвим лишен уобичајног урнебесног ругања, заједљивости и сарказма: посматрајући нас у новим околностима, послужио се само фином иронијом да нам покаже да смо остали исти (узгред, бескрајно смо захвални породици покојног Костића за сарадњу, као и *Драгославу Михаиловићу* и *Радивоју Бојичићу* који су Костића натерали да објављује: поменута прича је из сјајне књиге *Неописива направа споменичке дивоталности*, и верујем да је и сам тај наслов био само још један начин да се Коста поигра са нама). *Мира Коцић* и њене језгровите цртице провешће нас кроз судбинску разноврсност и оптимистички нам скренути жажњу са нас самих на оне друге, не узимајући удесу за зло. *Сашиа Хаџи Танчић* и његов непоновљиви наративни простор широм нас отварају за пријем надреалног; док његов *Јеврем* фокнеровски задире веома дубоко, силази у душу и враћа натраг – враћамо се и ми, али промањени. *Раде Јовић*, чија се поезија веома лепо снашла у прозном окружењу, а њен је израз, иако говори о познатом,

мали, непредвидиви, локални *зен* – Јовићеве *Рупе* испуњене су натуршицима и омаж су изолованом стању свести, готово безвременом, скоро неоралистичком, бескрајно романтичном, а савременом – свету. Од *Драган Радовића* и *Вукашина Цонића* тај исти свет далеко је од романсе – исувише наш, исувише личан, а универзалан – „мали“ протагонисти Другог светског рата показују да творба голог живота, у ствари, не постоји – то је било одвећ једноставно. То нас, можда, поново доводи до могућег Костићевог закључка по којем ситуације – а не писци – ни криве ни дужне, стварају ликове.⁹⁷⁵

Са другим (не)суђеним заметком искорачујемо из завичајне људске у пределе на које нисмо свикли – или можда јесно, само је тај простор испуњен новим генерацијама (или старим, а тек откривеним), које смо сами створили: *Саша Стојановић* сасвим одбације наратора, те нема никога ко би, у ликовима до кости оглођаних, могао да у њима види још нечег осим скелета који је некада обећавао људско биће; *Предраг Станковић*, о коме ће неко други сигурно рећи нешто паметније и, нада се, боље; *Марко Стојановић*, који је измакао цртеж, па је од стрипа остао само текст: читалац ће, као у стара, добра времена, кад није било аутоматског бирања канала и подешавања слике, морати сам да „наштелује“ слику – док ће врсни познавалац жанра моћи да се препусти поигравању са онима што се обично узима здраво за готово. *Милорад Цветковић* љупко дигресира оставивши на терену играча да одигра партију за коју је потребан противник, нудећи ипак дуализам тамо где га обично не налазимо, јер смо га закључали, а кључева ниоткуда. *Данијела Влаховић*, свикла се да црта облике и боји их, подсећа нас, као и *Мира Коцић*, на ствари које мушкарци не виде, допуњујући, коначно, мушку пројекцију комплексношћу доживљаја и пуноћом слике. *Бојан Стојановић*, дискретно субверзиван, разматра варљивост дољивљаја људске (не)среће, избегавши давање инструкција – и притом оставља понешто и читаоцу.

За крај дугујемо захвалност *Влади Мичићу* који ми је указао на једног момка и на оно што у њему нисам успео да препознам: у питању је *Милан Вукашиновић*, младић изузетног дара. Његов протагониста, увек „на путу“, камуфлиран је бајком и митом (дође му на исто!) – треба извргнути чаралу да би се открио голи живот. Вукашиновић ће, надамо се, изнутра сломити љуску, а на вама је само да јаје испијете.

⁹⁷⁵ Прераг Станковић, предговор, Велике приче Малог Манчестера, *Напомена*: аутори књиге Велике приче Малог Манчестера (октобар 2011, коло II, књига VI) Сава Димитријевић, Слободан Костић, Саша Стојановић, Мира Коцић, Саша Хаџи Танчић, Предраг Станковић, Раде Јовић, Марко Стојановић, Милорад Цветковић, Данијела Влаховић, Драган Радовић, Бојан Стојановић, Вукашин Цонић, Милан Вукашиновић.

%

У овогодишњој продукцији Фестивала књижевности „Think Tank Town“ појавиле су се четири нове књиге; поред „*вулгарних есеја или есеја о вулгарности*“ *Игора Мандића* под насловом *Пријатов проблем* и *Песме о љубави* Оскара Милоша у преводу *Драгана Тасића*, светло дана угледала је још и збирка песама *Ударнике стрелјају* и *Нове пјесме* дозлагоба талентованог Мостарца Горана Карановића; међутим, највише труда однела је антологија лесковачких прича насловљена као *Велике приче Малог Манчестера*. Зашто? И чему антологија уопште?⁹⁷⁶

(...) Највећа заблуда би био утисак да антологија *Велике приче Малог Манчестера* покушава да да коначне и парастосно озбиљне одговоре; напротив, ова књига има намеру да отвори нова питања и преиспита тај „повлашћени простор нарације“ који ће – искрено се надамо – ускоро заузети нови приповедачи Лесковца; „нови“ као млађи, али и „нови“ који су уредничким избором били изостављени из ове антологије, а засигурно им припада место у њој.

IV

БУЊАРА ИЗ СЛАВУЈЕВ БИОСКОП – И после „Бубњаре...“ Саве Димитријевића стиче се утисак да су данашњи Лесковчани некако одрасли и уозбиљили се, само некако да сазру, заробљени у неком међувремену, нејасних идентитета са којима не стижу да изађу на крај.⁹⁷⁷

Сава Димитријевић деценијама саставља хронику једне паланке, кроз успон и пад, скидајући је са аудио-трака. На тренутке је она орнебесно забаван одраз менталитета који је староседеоцу из будућности тешко разумљив, и тада се ова проза премеће у неку врсту анахроног театра или цено-белог тон филма, не мање фасцинантног и омамљујућег од филмова који су се давали у Славијевом и Бердићевом биоскопу; прошлост увек спремна за ујдурму –з вучи као добра јужњачка утеха, јер ако изузмемо „*Камен на памет*“ и „*Кућу доктора Данила*“, које се баве трагедијама које су, у размаку од пар месеци, Лесковац задесиле пре седамдесет година, захваљујући Димитријевићу, барем је прошлост забавна.⁹⁷⁸

⁹⁷⁶ Саша Стојановић, поговор, *Велике приче Малог Манчестера*.

⁹⁷⁷ Предраг Станковић, поговор, *Бубњара из Славујев биоскоп*

⁹⁷⁸ *Бубњара из Славујев биоскоп* Саве Димитријевића, октобар 2012, коло III, књига VIII. *Напомена*: Сава Димитријевић је рођен 1938. године у Лесковцу. Професионални век провео је као новинар у листу „Наша реч“ (Лесковац), Радио Пули и Радио Лесковцу. Аутор је бројних репортажа, а неколико серија и драма емитовано је и на београдском и загребачком радију и телевизији. Приче су му објављиване у „Нашој речи“, „Политици“, „Освету“, „Нашем стварању“, „Истарском мозаику“... Неке приче и драме превођене су и на италијански језик, те извођене на Радио Копру. Објавио је трилогију „Људи и сокаци старог Лесковца“: „Свеће у снегу“ („Наша реч“, Лесковац, 1990), „Баче поголеме од сокаци“ („Наша реч“, Лесковац, 1994) и „Подисарчани“ (Удружење писаца општине Лесковац, 1998). „Бубњара из Славујев биоскоп“ је прва књига друге трилогије о старом Лесковцу. Објавио је и „Камен на памет: дан када је страдао Лесковац“ (о бомбардовању Лесковца 6. септембра 1944, Народни музеј, Лесковац, 1994.. Једина књига коју није написао на дијалекту је „Кућа доктора Данила“ (о злочинима Озне и партизана над Лесковчанима по ослобођењу Лесковца; „Наша реч“, Лесковац, 2002. Живи и пише у Лесковцу.

„Бубњара...“ као прво објављено дело друге трилогије, не доноси ништа ново у наративном, стилском или композиционом смислу. Звучи као критика, и она то донекле јесте; ипак хроника следи и своје законе, те је вредност тог хроничарског блага, слојевитост етнографског порекла и јединствени стил више су него довољни да је склоне на страну. Нови су делови града, обичаји и судбине њихових становника. Нове су наде, илузије и свакодневно батргање. У принципу, звучи као згодан разлог за критику једног устаљено, иако врло ефектног приповедања, да нове приче, као и старе, нису лишене претенциозног; један од Конкура рече да присуство аутора у књизи мора да личи на присуство полиције у граду; он је свуда и нигде...

Низање приповести звучало би досадно да није лакоће којом се оне – неоптерећене објашњењима супериорног приповедача (јер све је крцато приповедачима), прожете нитима аутентичног – претачу једне у друге, док слике које нам кроз главу протичу, осим константне патине, тек на тренутке попримају посебан лирски тон због којег ћемо застати да разгледамо читаву исказану слику.

То чинимо и кад наиђемо на познато име, крај, *нику ћошку или сокак*, особу коју смо познавали или претка чије парче непознатог интимног живота откривамо; у ствари, никад не знамо када ће изронити неки бисер, објашњење или спознаја и натерати нас да застанемо замишљајући нашу нову својину на чији смо детаљ наишли.

Сава Димитријевић успева оно што мало коме полази за пером: да трагајући за неиспричаним причама старог Лесковца покаже колико је пут приповедања – макар и насут трњем, све до звезда – важнији од знојавог и задиханог стицања на циљ – оцењује *Саша Стојановић*. Једини прави хроничар „*Малог Манчестера*“ доказује да *читање између редова* – а тога у овој књизи има макар колико и самих драгоцених редака – оставља драгоцен простор за допуњавање, дописивање, ново тумачење. Језичко благо које нам писац оставља није коначан број „*ћупова за злато*“, чорбацијских и газдињских вокабулара: биће ту „*драгуља*“ новог времена једнако вредних као и „*бисери*“ узбудљиве историје града на Ветерници.

%

Уколико је једино оружје дијалекат, трагање постаје занимљивије; нарација омеђена номинативом и постпозитивом, а проширена маштовитом употребом предлога, устоличује „*лесковачки говор*“ на трон који ова варијанта призренско-тимочког дијалекта одавно заслужује.⁹⁷⁹

⁹⁷⁹ *Напомена*: Песме љубави и гнева, октобар 2011. коло II, књига IV, је једна од објављених књига код овог издавача у преводу Драгана Тасића. *Напомена*: Драган Тасић је рођен у Грделици 1962. године. Школовао се у Лесковцу и Београду где је завршио Филолошки факултет, Катедра за општу књижевност и теорију књижевности. Штампало је три књиге песама: "Зачарана кутија" (1990), "Престо псоглава" (2000) и "Силазак речним путем" (2008). Објавио је и две књиге есеја: "Књижевни акценти" (2004), за коју је добио Златну плакету "Жак Конфино" и "Завичајни круг и српске теме" (2006). Живео и радио у Лесковцу, где је након краће болести и преминуо 2013. године.

V

СЕКС: МИТОВИ, ПРЕДРАСУДЕ, СТРАХОВИ, ЧИЊЕНИЦЕ –

Књига *Секс: митови, предрасуде, страхови, чињенице* антрополога и сексолога Јовице Стојановића биће незаобилазна за све оне који се баве сексологијом и сексуалном културом уопште, јер је у темељу наше социјално-антрополошке сексологије и крупан је прилог српској култури. И овом књигом је наш аутор показао да иде путем којим се ређе иде, а најчешће се, са таквом критичком артиљеријом – не иде.

Стојановић је у многим деловима ове књиге учинио пионирске кораке у покушају да се човек ослободи сексуалних митова, заблуда и страхова. Оваквих књига до сада у нас није било, па је то више но довољан разлог да је препоручимо читаоцу – оцењује проф. др *Ратко Божовић*, социолог и културолог.⁹⁸⁰

%

Још нико са ових простора није говорио ни о сексу ни о страховима из искошеног угла који је угао косидбе илузија, како гвоздено говори Јовица Стојановић. Психолози, социолози, психијатри, правници и други који се баве проблемима секса у овок књизи наћи ће обиље ставова који изоштравају и угао гледања на тако битну димензију људског живота као што је секс – сматра академик *Петар Бокун*, психијатар и антрополог.

%

Књига „*Секс: митови, предрасуде, страхови – чињенице*“ је јединствен допринос српској антрополошкој сексологији која, заправо, још увек и не постоји – примећује проф. др *Јован Марић*, психијатар и сексолог. Она је прилог сексологији уопште, јер Стојановић непристојно зналачки разара митове, предрасуде и све што унесрећује човека. Интелектуално агресиван, свестрано образован, са луцидним интелектуалним асоцијацима које су беспримерне, он је ударио темеље српској антрополошкој сексологији. Постоји ли разлог више да се једна књига од националног значаја штампа?

⁹⁸⁰ Јовица Стојановић, *Секс – митови, предрасуде – страхови – чињенице* (октобар 2012, коло III, књига XI). *Напомена*: Јовица Стојановић је антрополог и сексолог. Аутор је више од 1.000 радова у стручним и другим публикацијама; објавио је књиге: „Љубав и смрт: увод у разарање догме“ („Партизанска књига“, Београд, 1985), „Антиномије живота: о самоубиству“ („Партизанска књига“, ООУР Издавачко публицистичка делатност Београд, Љубљана, 1985), „Силовање“ („Универзитетска ријеч“, Никшић, 1988), „Одевена животиња: антропологија моде“, „Старост: антрополошка студија“ („Калеком“, Београд, 1995), „Секс и култура: прилози антрополошкој сексологији“ („Чигоја штампа“, Београд, 2011). У штампи: „Женска агресивност“ (прва књига).

ЛИТЕРАТУРА

- избор -

А

1. Андрејевић, Миодраг, Срећно време, Удружење писаца, Лесковац 2009.
2. Андрејевић, Миодраг, уместо предговора, Тихомир Јовановић, Кад кукуруз зри, ауторско издање, Београд 2010

Б

3. Баторевић-Божовић, Верица, Живот пише приче, Удружење писаца 2001
4. Баторевић-Божовић, Трагови опстајања у времену, Филекс, Лесковац 2009
5. Белић, Александар, Дијалекти источне и јужне Србије, Српски дијалектолошки зборник, књ. I, СК Београд 1905
6. Белић, Александар, Стил и језик, Београд 1935
7. Белић, Јован, Та наша дивна створења, Наша реч, Лесковац 1999
8. Бецић, Иван, Министарство Краљевине Југославије 1918-191, Институт за савремену историју, Београд 2012
9. Бецић, Иван, предговор, Никола Илић, Политичка убиства у лесковачком крају, Филекс, Лесковац 2007
10. Бецић, Иван, предговор, Хришћанство у Немањиној Дубочици, Српска православна црква, Лесковац 2013
11. Бецић, Иван, рецензија, Хранислав Ракић, Живан Стојковић, Гимназија Лесковац (1979-2009), Филекс, Лесковац 2009
12. Бецић, Иван, рецензија, Хранислав Ракић, Живан Стојковић, Педесет година Историјског архива у Лесковцу (1954-2004), Историјски архив: Лесковац 2004
13. Бецић, Иван, Финансијска политика Краљевине СХС (1918-1923), Стубови културе, Београд 2003
14. Бјелетић, Жарко, Бјелетић, Јелена, Пола века Медицинске школе, у Лесковцу, Медицинска школа, Лесковац 2008
15. Блажић, Славица, Просуте, Филекс, Лесковац 2005
16. Бошковић, Добривоје, Антологија сујете и заблуде, Београд 2012
17. Бошковић, Добривоје, Бошковић, Дејан, Физиологија уметничког певања, уџбеник, Елит, Београд 2013
18. Бошковић, Добривоје, Валсоттино имепријал, Арка, Смедерево 2007
19. Бошковић, Добривоје, Грделички крос, Књиготека, Београд 1993
20. Бошковић, Добривоје, Грех, Македонски издавачки центар, Панчево 2013
21. Бошковић, Добривоје, Жена, Македонски издавачки центар, Панчево 2013
22. Бошковић, Добривоје, Крик понора, Мирослав, Београд 2012
23. Бошковић, Добривоје, Сагореле сени, Књиготека, Београд 2002
24. Бошковић, Добривоје, Сан и јава, Арка, Смедерево 2011
25. Бошковић, Добривоје, Смрт вилењака, Арка, Смедерево 2010
26. Бошковић, Добривоје, Српски краљеви Драгутин и Стефан Урош II Милутин, Београд 2010.
27. Бошковић, Добривоје, Цар Лазар, Арка, Смедерево, 2011
28. Бошковић, Добривоје, Чежња, Београд 2001
29. Букелић, Јован, Деца пакла, Веларта, Београд 1998

В

30. Величковић, Новица, Светла на моја сећања, Филекс, Лесковац 2006
31. Вељковић, Властимир, Иридино гласоносје, Филекс, Лесковац 2007
32. Вељковић, Властимир, Камено звоно, Филекс, Лесковац 2006
33. Вељковић, Властимир, Трагови времена, монографија о Томиславу Илићу, Свен, Ниш 2006
34. Веселиновић, Светозар, Осмех је песма нова, Филекс, Лесковац, КК Дервен, Грделица, 2013

Г

35. Горановић, Миодраг, Не знам где сам, ауторско издање, Лесковац 2006
36. Гроздановић, Драгутин, Просвета, школство и култура у лесковачком крају 1941-1945, Лесковац 1973

Д

37. Димитријевић, Милан, Космички цвет, Просвета, Београд 2003
38. Димитријевић, Сергије, Борба с Турцима под Скобаљићем, Лесковац 1951
39. Димитријевић, Сергије, Градска привреда старог Лесковца, Народни музеј Лесковац 1952
40. Димитријевић, Сергије, Грађа за проучавање Лесковца и околине, свеска I, Лесковац 1954
41. Димитријевић, Сергије, Историја Лесковца и околине (1918-1928), Лесковац 1983
42. Димитријевић, Сергије, Лесковачка енциклопедија, свеска I, Градски народни музеј Лесковац 1954
43. Димитријевић, Сергије, предговор, Добривоје Каписазовић, Тошке из Лесковац и његове говоранице, Културни центар Лесковац 1980
44. Димитријевић, Сергије, Стари Лесковац као просветни и културни центар, Лесковац 1951
45. Динић, Зоран рецензија, Вукадин Ристић, Славко Крстић, Знаменити лекари југа Србије, Филекс, Лесковац 2011
46. Динчић, Љубиша, Бела земља, Филекс, Лесковац 2004
47. Динчић, Љубиша, Живео народ, Наша реч, Лесковац, 2002
48. Динчић, Љубиша, рецензија, Светолик Станковић, Гласови и сенке из Добре главе, Медија центар, Удружење писаца, Лесковац 2013
49. Динчић, Љубиша, Уклето, Филекс, Лесковац 2004
50. Дојчиновић, Михајло, Венац од звезда, Удружење писаца, Лесковац 2004
51. Дојчиновић, Михајло, Вертикале, Нова просвета, Београд 1988
52. Дојчиновић, Михајло, Зауостављено време, Литера, Ниш, 1979
53. Дојчиновић, Михајло, Звздане кише, Просвета, Ниш 1974
54. Дојчиновић, Михајло, Љубав на мрављи поглед, Удружење писаца, Лесковац 1998
55. Дојчиновић, Михајло, Мртвица, Филекс, Лесковац 2011
56. Дојчиновић, Михајло, Одбегле тишине, КК Глубочица, Лесковац 1994
57. Дојчиновић, Михајло, Сунчева река, Социјален борец, Битољ 1971
58. Дојчиновић, Михајло, Требежина, Филекс, Лесковац 2008
59. Дојчиновић, Михајло, Уштапове шуме, Филекс, Лесковац 2004
60. Дојчиновић, Михајло, Шапат бреза, Културни центар, Лесковац 1977

Ђ

61. Ђокић, Небојша, Долазиш из ветра, Хат, Београд 1994
62. Ђокић, Небојша, Између сенке и камена, Удружење писаца, Лесковац 2012
63. Ђокић, Небојша, Мапа времена, Дом културе Ивањица 2006
64. Ђокић, Небојша, Недосањани круг, Књижевна заједница Вељко Влаховић, Ниш 2000
65. Ђорђевић Стојановић, Тамара, поговор, Љиљана Крстић, Витез теодор аждаја и пегава Маја, Филекс, Лесковац 2008

66. Ђорђевић Стојановић, Тамара, Цвет из пепела, КК Глубочица, Лесковац 2001
 67. Ђорђевић, Дејан, (Не)пристајање, Филекс, Лесковац, 2008
 68. Ђорђевић, Дејан, Јесам и нисам, Филекс, Лесковац 2007
 69. Ђорђевић, Дејан, Крилате руке љубави, Београд 2006
 70. Ђорђевић, Дејан, приказ, Хаџи Танчић Саша, Кафкин сан, Рад, Београд 2008
 71. Ђорђевић, Дејан, рецензија, Саша Јовановић, Регент, Филекс, Лесковац 2004
 72. Ђорђевић, Драгутин, Живот и обичаји народа у Лесковачкој Морави, Српски етнографски зборник, САНУ, Београд 1958
 73. Ђорђевић, Драгутин, Живот и обичаји народа у лесковачком крају, Народни музеј, Лесковац 1958
 74. Ђорђевић, Драгутин, Народне песме из лесковачке области, САНУ, Београд 1990
 75. Ђорђевић, Јовица, предговор, Драгутин Николић, Уста пуна смеха, Наша реч, Лесковац 2000
 76. Ђорђевић, Јовица, Трагичност узвишене љубави, Сагореле сени, Књиготека, Београд 2002
 77. Ђорђевић, Јовица, уместо предговора, Вукови са Хисара, Агенција СДС, Лесковац 2005
 78. Ђорђевић, Мирослав, Лесковачки надимци, Удружење писаца, Лесковац 2005
 79. Ђорђевић, Станко, Данило Коџић, рецензија, Миша Цветановић, Капирање стрица Јермена, КК Глубочица, Лесковачки дневник, Лесковац 2004
 80. Ђорђевић, Станко, Књижевне критике и студије, Литера, Ниш 1979
 81. Ђорђевић, Станко, приређивач, Лексикон писаца лесковачког краја 2003
 82. Ђорђевић, Станко, рецензија Станимир Стојмировић, Грицко, Приче из несанице, КК Глубочица, Лесковац 1996
 83. Ђорђевић, Станко, рецензија, Вукица Ђукаловић, Варљиве стазе, КК Глубочица, Лесковац 1995
 84. Ђорђевић, Станко, рецензија, Драгутин Николић, Уста пуна смеха, Наша реч, Лесковац 2000
 85. Ђорђевић, Станко, рецензија, Зорица Митић, женска казивања, КК Глубочица, Лесковац 2000
 86. Ђорђевић, Станко, рецензија, Костадин Цветковић, Нераскидива веза, КК Глубочица, Лесковац 2000
 87. Ђорђевић, Станко, рецензија, Љиљана Такић Мкленковић, птице љубави, Лесковац 1994
 88. Ђорђевић, Станко, рецензија, Љубинка Младеновић, Дечји свет, Филекс, Лесковац 2006
 89. Ђорђевић, Станко, рецензија, Љубинка Младеновић, Мале а велике радости, Филекс, Лесковац 2006
 90. Ђорђевић, Станко, рецензија, Љубинка Младеновић, Рођена земљо, Филекс, Лесковац 2008
 91. Ђорђевић, Станко, рецензија, Станимир Стојмировић Грицко, Другарско вече мртвих, Раднички универзитет, Лесковац 1970
 92. Ђорђевић, Станко, рецензија, Тамара Стојановић Ђорђевић, Цвет из пепела, КК Глубочица, Лесковац 2001
 93. Ђуровић, Жарко, поговор, Драган Миодраг Здравковић, Свевиднар, Младост, Београд, Удружење бораца, Лесковац 1997
- Ж**
94. Жугић, Радмила, Речник говора јабланичког краја, Српски дијалектолошки зборник ЛП, Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, Београд 2005

З

95. Здравковић, Борислав, Живот на даскама, Лесковац, Народно позориште 1970
96. Здравковић, Борислав, Момчило Златановић, рецензија, Данило Коцић, Чудна лађа, Културни центар Лесковац 2007
97. Здравковић, Борислав, Момчило Златановић, рецензија, Светислав Марјановић, С обе стране зида, Лесковац 1988
98. Здравковић, Борислав, На падинама сна, Удружење писаца, Лесковац 2000
99. Здравковић, Борислав, рецензија, Данило Коцић, Говор камен, ауторско издање, Удружење писаца, Лесковац 2004
100. Здравковић, Борислав, рецензија, Радослав Шушулић, Нишан на лобањи, Прешево 1970
101. Здравковић, Борислав, рецензија, Снежана Јањић, Кад јесен процвета, КК Глубочица, Лесковац 2000
102. Здравковић, Борислав, рецензија, Снежана Јањић, Споменак, Филекс, Лесковац 2007
103. Здравковић, Борислав, Тренуци лирике, Раднички универзитет, Лесковац 1967
104. Здравковић, Драган Миодраг, Сведиднар, Младост, Београд, Удружење бораца, Лесковац 1997
105. Златановић, Нинослав, Вукашин Ристић, Библиографија радова чланова Подружнице Српског лекарског друштва у Лесковцу 1947-1997, Подружница СЛД, Лесковац 1998
106. Златковић, Јелена, рецензија, Братислав Тодоровић, Сан бесане ноћи, Лесковац 1999. и 2008.

И

107. Ивановић, Небојша, Издавачка делатност Историјског архива Лесковац, Лесковац 2005.
108. Ивановић, Небојша, Преглед архивских фондова и збирки Историјског архива, Историјски архив, Лесковац 2004.
109. Ивановић, Небојша, Списи, Историјски архив, Лесковац 2010.
110. Ивановић, Небојша, Шест књига библиотеке, Историјски архив, Лесковац 2007.
111. Илић, Никола, Вера Пешић у вртлогу шпијунаже, Лесковац 2004.
112. Илић, Никола, Време обрачуна, Филекс, Лесковац 2004.
113. Илић, Никола, Крвави фебруар, Лесковац 1987.
114. Илић, Никола, Немачко бомбардовање Лесковца и околине (1941-1944), Лесковац 2000
115. Илић, Никола, Руски емигранти у лесковачком крају после 1917 Лесковац 2003
116. Илић, Радомир, Јабланица, Ветерница и Пуста река, СГД, Београд 1978
117. Илић, Столе, Живот и дело Николе П. Илића, Лесковац 2004
118. Илић, Томислав, Пословно право, Београд 1999
119. Илић, Томислав, Трагови времена (монографија о Томиславу Илићу, приредио Властимир Вељковић), СВЕН, Ниш 2006
120. Илић, Томислав, Уговорно и пословно право, уџбеник, Београд 1998

Ј

121. Јанаћковић, Љиљана, Звездна преписка, Арка, Смедерево, Матица македонска, Скопље 2005
122. Јанаћковић, Љиљана, Македонија, земља добрих људи, Арка, Смедерево, Матица македонска, Скопље 2005
123. Јанић, Ђорђе, рецензија, Радослав Шушулић, Зимско мировање, Власина, Власотинце 2002
124. Јањић, Душан, Видови француске књижевности, Задужбина Николај Тимченко, Лесковац, Алтера, Београд 2013
125. Јањић, Душан, Језички огледи, ауторско издање, Лесковац 2012
126. Јањић, Душан, Клуб љубитеља филма, ауторско издање, Лесковац 2011

127. Јањић, Душан, Књижевни поводи, Удружење писаца, Лесковац 2002
128. Јањић, Душан, Милошевић-Ђорђевић, Нада, Павловић, Михајло, Француска библиографија о српској и хрватској народној поезији, Зборник Матице српске, Нови Сад 1995
129. Јањић, Душан, рецензија, Димитрије Миленковић, Мој црнобели свет, ауторско издање, Лесковац 2004
130. Јањић, Душан, У европском видокругу, Алера, Београд 2013
131. Јањић, Љиљана, Изгубљени кључ, Удружење писаца, Лесковац, 2010
132. Јањић, Љиљана, Јавила са крова рода, Удружење писаца, Лесковац 2004
133. Јањић, Љиљана, Кућни праг, Удружење писаца, Лесковац, 2001
134. Јањић, Љиљана, Царска крушка, Филекс, Лесковац 2006
135. Јањић, Снежана, Кад јесен процвета, КК Глубочица, Лесковац 2000
136. Јањић, Снежана, Споменак, Филекс, Лесковац 2007
137. Јовановић, Мирослава, Тежина идиличне младости, Филекс, Лесковац 2010
138. Јовановић, Саша, регент, Филекс, Лесковац 2004
139. Јовановић, Тихомир, Кад кукуруз зри, ауторско издање, Београд 2010
140. Јовић, Раде, Бесна кобила, Културни центар Власотинце
141. Јовић, Раде, Лесковачка ћевап артиљерија, Филекс, Лесковац 2004
142. Јовић, Раде, Лесковачко мајсторско писмо, Лесковац 2004
143. Јовић, Раде, Наша чаршија, стихови старовремски, Лесковац
144. Јовић, Раде, Перпетум мобиле, Градина, Ниш
145. Јовић, Раде, Срећно царство, Просвета, Београд
146. Јовић, Раде, Срећно царство, Просвета, Београд 1998
147. Јовић, Раде, Чаршијски муабети, КММ медиа, Скопје 2000

К

148. Калезић, Милорад, рецензија, Богдановић, Радунка, Додир ћутања, Стручна књига, Београд 1999
149. Каписазовић, Добривоје, Лесковачке заврзламе и чарламе, Лесковац 1975
150. Каписазовић, Добривоје, Тошке из Лесковац и његове говоранице, Културни центар Лесковац 1980
151. Каранфиловић, Маре, Миловановић, Боркица, рецензија, Срђан Ђорђевић, Залеђена река, Филекс, Лесковац 2006
152. Каранфиловић, Маре, рецензија, Горица Станковић, Сама, Филекс, Лесковац 2012
153. Каранфиловић, Маре, рецензија, Љубинка Младеновић, Дечји свет, Филекс, Лесковац 2007
154. Каранфиловић, Маре, рецензија, Љубинка Младеновић, Рођена земљо, Филекс, Лесковац 2008
155. Конфино, Жак, Јеси ли ти разапео Христа, Јеж, Београд 1968
156. Костић, Глиша, 'Ча Митина школа, Београд, 1898
157. Костић, Нина, Сломљена крила, Филекс, Лесковац 2008
158. Костић, Слободан Коста, Гуте Ђубре, Ошишани јеж, Београд 2005
159. Коцић, Данило, Говор камена, ауторски издање, Лесковац 2004
160. Коцић, Данило, Дневник на распусту, Удружење писаца, Лесковац 2002
161. Коцић, Данило, Изабрана тишина, Удружење писаца, Лесковац 2000
162. Коцић, Данило, Изабрани дани, Народна библиотека Власотинце, ауторско издање, Удружење писаца, Лесковац 2012
163. Коцић, Данило, Изабрани живот, Наше реч, Лесковац 1997
164. Коцић, Данило, осврт, Борислав Здравковић, На падинама сна, Удружење писаца, Лесковац 2000
165. Коцић, Данило, Песма жени, Фондација даровитих „Христифор Црниловић“, Власотинце 2007
166. Коцић, Данило, рецензија, Божовић, Милан, Брђанске приче, Удружење писаца Лесковац 2009

167. Коцић, Данило, рецензија, Божовић, Милан, Варошке приче из Панађуришта, Лесковац 2012
168. Коцић, Данило, рецензија, Светолик Станковић, Гласови и сенке из Добре главе, Медија центар, Удружење писаца, Лесковац 2013
169. Коцић, Данило, Чудна лађа, Културни центар Лесковац 2007
170. Коцић, Мира, Змајева кћи, Чигоја штампа 2002
171. Коцић, Мира, У небо верујем, ауторско издање, Лесковац 1994
172. Кражић, Ненад, Будење, Лесковац 1981
173. Кражић, Ненад, Димитрије, сине Митре, Историјски архив, Туристички савез, Лесковац 1989
174. Кражић, Ненад, Зорка Мантина, Наша реч, Лесковац 1991
175. Кражић, Ненад, Кад су Ветерницом пловили чамци, Лесковац 2007
176. Кражић, Ненад, Стојковић, Живан, Занатство у Лесковцу, Народни архив, Лесковац 2005
177. Крстић, Аница, Први кораци, Филекс, Лесковац 2007
178. Крстић, Лука, Кућа од расветалих жеља, Фондација даровитих, Власотинце 2007
179. Крстић, Лука, рецензија, Зоран Стојановић, Пропланци снова, Филекс, Лесковац 2008
180. Крстић, Љиљана, Витез Теодор аждаја и пегава Маја, Филекс, Лесковац 2008
181. Крстић, Ненад, То код нас не може да буде, Филекс, Лесковац 2008
182. Кулић, Димитије, Баба Лепка, Јустисија, Београд 1999
183. Кулић, Димитрије, предговор, Србољуб Миленковић, Разарање лесковачке индустрије (1941-1953), Народни музеј, Лесковац 2003
184. Кулић, Димитријећ, Бугарска окупација Србије 1941-1945, књ
185. Кулић, Миомир Мија, Ја те познајем, ауторско издање, Зограф, Ниш 2010

Л

186. Лазић, Лаза, рецензија, Бошковић, Добривоје Сан и јава, Арка Смедерево 2011
187. Лазић, Лаза, рецензија, Бошковић, Добривоје Цар Лазар, драма, Арка, Смедерево 2011
188. Лазић, Лаза, рецензија, Бошковић, Добривоје, Грех, поема, Македонски информативно издавачки центар, Панчево 2013
189. Лазић, Лаза, рецензија, Бошковић, Добривоје, Жена, поема, Македонски информативно издавачки центар, панчево 2013
190. Лазић, Лаза, рецензија, Бошковић, Добривоје, Смрт вилењака, Арка, Смедерево, 2010
191. Лукић, Боривоје, Лукић, Маја, Песме о Лесковцу, ауторско издање, Лесковац 2005

М

192. Марић, Предраг, Пун месец над Власинским језером, Светлост књиге, Београд 1999
193. Марјановић, Светислав, С обе стране зида, Лесковац 1988
194. Марковић, Срђан, рецензија, Димитрије Миленковић, Мој црнобели свет, Лесковац 2004
195. Миленковић Такић, Љиљана Птице љубави, КК Глубочица, Лесковац 1994
196. Миленковић, Мита, Мој црнобели свет, ауторско издање, Лесковац 2004
197. Миленковић, Момчило, Библиографија Добросава Ж Туровића, Лесковац, 2002
198. Миленковић, Момчило, Нас је много Рома, Дом културе Рома, Лесковац 2002
199. Миленковић, Србољуб, Разарање лесковачке индустрије (1941-1945), Народни музеј, Лесковац 2003
200. Милићевић, Никола, Лесковачка школа стрипа или стрип је цар, Лесковачки стрип 1950-2010, Лесковац 2010
201. Миловановић, Боркица, Ђорђевић, Станко, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 2000
202. Миловановић, Мирослав, Књижевно критички фрагменти, Обелиск, Београд 1970
203. Миловановић, Мирослав, приредио, Песмопис, Лесковац 1977

204. Миљковић, Јован, Све ратне године лесковачких основних школа (1941-1944), Народни музеј, Лесковац 2002
205. Миљковић, Јован, Слово о мојој школи, Лесковац 1988
206. Миљковић, Станко, Записи у времену, Удружење писаца Лесковац 2002
207. Миљковић, Станко, Опсада, Филекс, Лесковац 2004
208. Миљковић, Станко, поговор, Светолик Станковић, Залудна молитва, АМА; Лесковац 2007
209. Миљковић, Станко, Рашки сликар, Наша реч, Лесковац 1998
210. Миљковић, Станко, рецензија, Драгутин Николић, На крилима снова, КК Дервен, Грделица 2001
211. Миљковић, Станко, рецензија, Светолик Станковић, Последња лука, Удружење писаца, Лесковац, 2003
212. Миљковић, Станко, Тумач сопственог сећања, Филекс, Лесковац 2004
213. Митић, Зорица, Женско казивање, КК Глубочица, Лесковац 2000
214. Митровић, Божић, Свирало уз рало, Рднички универзитет Лесковац 1973
215. Митровић, Брана, Речник лесковачког говора, Народни музеј Лесковац 1984
216. Митровић, Војин, предговор, Добросав Туровић, Библиографија, историчар-публициста, Удружење писаца, Лесковац 2002
217. Митровић, Никола, Мирко и Славко, Горњи Милановац
218. Митровић, Никола, Никад робом, Горњи Милановац
219. Мићковић, Петар, рецензија, Давинић, Александар, Врањски бисери
220. Михајловић, Богољуб, Свирало ветра, Књижевна заједница В 2007
221. Михајловић, Јован Јоца, Лесковачки говор, Народни музеј Лесковац 1977
222. Мичић, Биљана, Под језиком, над говором, Алтера, Београд 2010
223. Младеновић, Благоје, Лесковачки Прибој, КПЗ Београд, 2010
224. Младеновић, Бранислав, Један живот, Филекс, Лесковац 2006
225. Младеновић, Љубинка, Дечји свет, Филекс, Лесковац 2007
226. Младеновић, Љубинка, Мале а велике радости, Филекс, Лесковац 2006
227. Младеновић, Љубинка, Рођена змљо, Филекс, Лесковац 2008
228. Младеновић, Слободан и други, Сто година Лесковачке гимназије (1879-1979), Гимназија Станимир Вељковић Зеле, Лесковац 1979
229. Младеновић, Слободан, предговор, Глубочица између обала 86, КК Глубочица, Лесковац 1989
230. Момчиловић, Милан, Вече над Лесковцем, Градина, Ниш 1996

Н

231. Нешић, Драгана, Кад облаци замиришу, ауторско издање, Лесковац 2001
232. Нешић, Миомир, Монографија Народне библиотеке, електронско издање, Легат, Лесковац 2004
233. Николај, Тимченко, Смисао приповедања, Алтера, Београд 2013
234. Николић, Драгутин, На крилима снова, КК Дервен, Грделица 2001
235. Николић, Драгутин, Уста пуна смеха, НИП Наша реч, Лесковац 2000
236. Николић, Нада, Не играј се ватре, Београд 1983

О

237. Обрадовић, Славољуб, Траг у времену, Зборник радова лесковачких писаца, Удружење писаца, Лесковац 1998

П

238. Павићевић, Миодраг, Ракић, Хранислав, Лесковачки и врањски крај – историјско-географски преглед, Лесковац 1986
239. Павићевић, Светислав, предговор, Миодраг Драган Здравковић, Свединар, Младост, Београд, Удружење бораца, Лесковац 1997
240. Пејчић, Јован, Молитвено узвишење, Драслер партнер, Београд 2003
241. Пејчић, Јован, Облик и реч критике, Књижевно друштво Свети сава, Београд 1994
242. Пејчић, Јован, реч приређивача, Николај Тимченко, Књижевност и догма, Београд, Лесковац 2006

243. Перовић, Миливоје, Јужна Србија, Београд 1961
244. Перовић, Миливоје, Лесковац у рату и револуцији, Београд 1968
245. Перовић, Миливоје, Устанак на југу Србије 1917, Београд 1959
246. Перовић, Миливоје, Хроника о Пустој Реци, Београд, 1951
247. Петковић, Груја, Књига о Вуку, Удружење писаца, Лесковац, 2004
248. Петковић, Груја, Свети Сава, први српски учитељ, Прес клуб, Лесковац 2000
249. Петровић, Петар, Предејане и околина, Ласер, Краљево 2006
250. Петровић, Тихомир, Антологија српске поезије за децу, Учитељски факултет Сомбор 2006
251. Петровић, Тихомир, Велибор Глигорић о реализму, Београд 1993
252. Петровић, Тихомир, Златановић, Момчило, рецензија, Јосиф Стефановић, Истргнути цветови, КК Глубочица, Лесковац 1994
253. Петровић, Тихомир, Историја књижевности за децу, Учитељски факултет, Врање 2001
254. Петровић, Тихомир, Књижевни записи I, Удружење писаца, Лесковац 2000
255. Петровић, Тихомир, Књижевни записи II, Лесковац 2003
256. Петровић, Тихомир, Машта и игра, Ниш 1998
257. Петровић, Тихомир, Народна књижевност за децу, Нови Сад 1997
258. Петровић, Тихомир, Огледи и критике из књижевности и језика, Нова Просвета, Београд 1994
259. Петровић, Тихомир, Огледи и критике из књижевности, Учитељски факултет Врање 1994
260. Петровић, Тихомир, предговор, Борислав Здравковић, На падинама сна, Удружење писаца, Лесковац 2000
261. Петровић, Тихомир, Реторика, Учитељски факултет Сомбор 2006
262. Петровић, Тихомир, рецензија, Груја Петковић, Књига о Вуку, Удружење писаца, Лесковац 2004
263. Петровић, Тихомир, рецензија, Груја Петковић, Свети Сава, први српски учитељ, Прес клуб, Лесковац 2000
264. Петровић, Тихомир, рецензија, Данило Коцић, Дневник на распусту, Удружење писаца, Лесковац 2002
265. Петровић, Тихомир, рецензија, Драган Тасић, Престо осоглава, Удружење писаца, Лесковац 2000
266. Петровић, Тихомир, рецензија, Љиљана Јањић, Јавила са крова рода, Удружење писаца, Лесковац 2004
267. Петровић, Тихомир, рецензија, Љиљана Јањић, Кућни праг, Удружење писаца, Лесковац 2001
268. Петровић, Тихомир, рецензија, Небојша Ђокић, Долазиш из ветра, Хат, Београд 1994
269. Петровић, Тихомир, рецензија, Небојша Ђокић, Долазиш из ветра, Хат, Београд 1994
270. Петровић, Тихомир, рецензија, Перица Пешић, Испод свога плавог, Удружење писаца, Лесковац 2004
271. Петровић, Тихомир, Увод у књижевност, Сомбор 2006
272. Петровић, Тихомир, Умеће говорења, Врање 2003
273. Петровић, Тихомир, Школски писци, Врање 1999
274. Петровић, Тихомир, Књижевни записи, Удружење писаца, Лесковац 2000
275. Петровић, Тихомир, рецензија, Данило Коцић, Песма жени, Фондација даровитих, Власотинце 2007
276. Пешић, Перица, Афоризми, ауторско издање, Лесковац
277. Пешић, Перица, Испод свода плавог, Удружење писаца, Лесковац 2004

P

278. Радовановић, Драгомир, Афоризми и мисли за сва времена, КК Глубочица, Лесковац 2013
279. Радовановић, Драгомир, Моје време, КК Глубочица, Лесковац 2013
280. Радовановић, Драгомир, Човек велике имагинације, Лесковачки културни центар 2011
281. Радовановић, Драгомир, Шале из наше мале, Наша реч, Лесковац 1999
282. Радовић, Драган, Добра вода, КК Глубочица и Народна библиотека Радоје Домановић, Лесковац 1982
283. Радовић, Драган, Купен петл, Туристичка организација, Филекс, Лесковац 2013
284. Радојевић Томић, Гордана, Жедна Јефимија, Књижевно друштво Душко Радовић, Београд 1990
285. Радојевић Томић, Гордана, Исцвтана стрњика, Културни центар, Лесковац 1986
286. Ракић, Хранислав и др, Ракић, Хранислав, Борба за историјску истину, Градски одбор СУБНОР-а, Лесковац 2013
287. Ракић, Хранислав, НАТО агресија у лесковачком крају, Лесковац 200
288. Ракић, Хранислав, Требјешанин, Радош, Димитријевић, Сергије, Младеновић, Слободан, Сто година Лесковачке гимназије (1879-1979), Лесковачка гимназија, Лесковац 1979
289. Ракић, Хранислав, Три ослобођења Лесковца, Лесковац 1995
290. Ракић, Хранислав, Хранислав Ракић – историчар, Народни музеј, Лесковац 1994
291. Ристић, Аристомен, Четрдесет година Текстилене техничке школе у Лесковцу (1927-1967), Лесковац 1928
292. Ристић, Вукадин, Крстић, Славко, Знаменити лекари на југу Србије, Филекс, Лесковац 2001
293. Ристић, Вукадин, Леви, Милан, Квалитет живота особа старијег животног доба, Филекс, Лесковац 2010
294. Ристић, Вукадин, Мој животни пут, Филекс, Лесковац 2013
295. Ристић, Вукадин, Развој здравствене службе у лесковачком крају 1878-2005, Народни музеј, Лесковац 2006

C

296. Силомић, Самник, Доплет, ауторско издање, Лесковац 2006
297. Силомић, Самник, Плет, Филет, Лесковац 2004
298. Симоновић, Милан, Трагови и трагања I и II, Филекс, Лесковац 2006
299. Сојановић, Зоран, Мрежа, Филекс, Лесковац 2012
300. Стајић, Предраг, поговор, Николај Тимченко, Књижевна баштина, Задужбина Николај Тимченко, ЛКЦ, Лесковац 2007
301. Стаменковић, Душан, Вукови са Хисара, Агенција СДС; Лесковац 2005
302. Стаменковић, Душан, Сви наши успеси, тридесетогодишња хроника лесковачког спорта на радију, Агенција СДС, Лесковац 2001
303. Стаменковић, Јовица, Ноћ вештица, Филекс, Лесковац 2005
304. Стаменковић, Јовица, Одбрана Црњанског, Филекс, Лесковац 2005
305. Стаменковић, Срђан, о аутору, Душан Стаменковић, Вукови са Хисара, Агенција СДС, Лесковац 2005
306. Станковић, Горица, Сама, Филекс, Лесковац 2012
307. Станковић, Предраг, Игра с кртицама, Фестивал књижевности Think Tank Town, Лесковац 2010
308. Станковић, Предраг, рецензија, Саша Стојановић, Последњи дан бога Сатурна, Албетрос плус, Београд 2011
309. Станковић, Саша, Двадесет жуљева, Књижевна омладина Србије, Београд 2010
310. Станковић, Светолик, Гласови и сенке из Добре главе, Удружење писаца, Медија центар, Лесковац 2013
311. Станковић, Светолик, Залудна молитва, АМА, Лесковац 2007
312. Станковић, Светолик, Последња лука, Удружење писаца, Лесковац 2003

313. Стефановић, Јосиф, Горка земља, Просвета, Ниш 1975
314. Стефановић, Јосиф, Истргнути цветови, КК Глубочица, Лесковац 1994
315. Стефановић, Јосиф, Лесковачки књижевни клуб Светислав Вуловић 1912-1973, Лесковац 1997
316. Стефановић, Јосиф, рецензија, Зоран Стојановић, Пропланци снова, Филекс, Лесковац, 2006
317. Стефановић, Јосиф, Црвени батаљон, Нова Просвета, Београд 1988
318. Стојановић, Благоје, уводна белешка, Сви наши успеси, Агенција СДС, Лесковац 2001
319. Стојановић, Зоран, Брега, Филекс, Лесковац 2011
320. Стојановић, Зоран, Пропланци снова, Филекс, Лесковац 2006
321. Стојановић, Иванка, Видиште, Ресавска школа, Деспотовац 1997
322. Стојановић, Иванка, Грдна сам ти и нико, Стручна књига, Београд 1998
323. Стојановић, Иванка, Док ти живиш, Народна библиотека Ресавске школе, Београд 1996
324. Стојановић, Иванка, Оппростом благослови, Свентовид, Београд 2002
325. Стојановић, Иванка, Отђутна тајна, Народна библиотека Ресавска школа, Деспотовац 1997
326. Стојановић, Јовица, Женска агресивност, Београд 2012
327. Стојановић, Јовица, рецензија, Мирослава Јовановић, Тежина идиличне младост, Филекс, Лесковац 2010
328. Стојановић, Јовица, рецензија, Небојша Крстић, То код нас не може да буде, Филекс, Лесковац 2008
329. Стојановић, Јовица, рецензија, Новица Величковић Позни, Светла на моја сећања, Филекс, Лесковац 2006
330. Стојановић, Јовица, рецензија, Станко Миљковић, Рашки сликар, Наша реч, Лесковац 1998
331. Стојановић, Јовица, Старост, Калеком, Београд 1996
332. Стојановић, Љуба, рецензија, Вукашин Цонић, Пре зоре, КК Глубочице, Лесковац 1980
333. Стојановић, Марија, Постигнућа, Филекс, Лесковац 2002
334. Стојановић, Марко, Лесковачка школа стрипа 1950-2010
335. Стојановић, Марко, Лесковачки стрип 1950-2010, Удружење љубитеља стрипа и писане речи „Никола Митровић Кокан“, Лесковац 2010
336. Стојановић, Милена, Дуга пред огледалом, Лесковац 1993
337. Стојановић, Милена, Књижевни врт Борислава Пекића, Институт за књижевност и уметност, Београд, Мали Немо, Панчево 2004
338. Стојановић, Милена, Поглед на пишчев сто, Мали Немо, Панчево 2006
339. Стојановић, Милена, рецензија, Снежана Јањић, Споменак, Филекс, Лесковац 2007
340. Стојановић, Радомир, Црнотравски речник, Српски дијалектолошки зборник, Београд 2010
341. Стојановић, Саша, Manchester City Blue, Филип Вишњић, Београд 2006
342. Стојановић, Саша, Вар, Филип Вишњић, Београд 2011
343. Стојановић, Саша, Крвоследници, Филип Вишњић, Београд 2003
344. Стојановић, Саша, Последњи дан бога Сатурна, Албертос плус, Београд 2013
345. Стојановић, Саша, рецензија, Предраг Станковић, Игра с кртицама, Фестивал књижевности Think Tank Town, Лесковац 2010
346. Стојанчевић-Николић, Видосава, Лесковац и ослобођени предели Србије 1877-1878, Народни музеј Лесковац 1975
347. Стојковић Живан (приредио Дргомил Радвановић), Енигма Живан Лесковачки, КК Глубочица, Лесковац 2013
348. Стојковић Живан, Научни рад Живана Стојковића, Универзитет у Нишу, Технолошки факултет, Лесковац 2000

349. Стојковић Живан, Хранислав Ракић, Лесковачки крај у Првом светском рату 1915-1918, Лесковац 1996
350. Стојковић, Живан, Кражић, Ненад, Лесковац – време прошло – време садашње, Лесковац 1989
351. Стојковић, Живан, Беседе о књигама, Удружење писаца, Лесковац 2012
352. Стојковић, Живан, Езоп у Лесковцу, КПЗ, Лесковац 2002
353. Стојковић, Живан, Епистолe о љубави, Лесковац 2004
354. Стојковић, Живан, Кражић Ненад, Лесковац, време прошло – време садашње, Лесковац 1989
355. Стојковић, Живан, Кражић, Ненад, Занатство Лесковца, Историјски архив Лесковца 2005
356. Стојковић, Живан, Криво огледало, Центар за истраживање и проучавање културно-историјске баштине југа Србије, Лесковац 2007
357. Стојковић, Живан, предговор, Боривоје и Маја Лукић, Песме о Лесковцу, Лесковац 2005
358. Стојковић, Живан, предговор, Вукадин Рисић, Мој животни пут, Лесковац Филекс, Лесковац 2013
359. Стојковић, Живан, предговор, Драгомир Радовановић, Моје време, КК Глубочица, Лесковац 2013
360. Стојковић, Живан, предговор, Нина Костић, Сломљена крила, Филекс, Лесковац 2008
361. Стојковић, Живан, предговор, Радовановић Драгомир, Човек велике имагинације, ЛКЦ 2011
362. Стојковић, Живан, предговор, Хранислав Ракић, Борба за историјску истину, Градски одбор СУБНОР-а, Лесковац 2013
363. Стојковић, Живан, Ракић, Хранислав, Јулски празници, Лесковац 2001
364. Стојковић, Живан, Ракић, Хранислав, Лесковачки крај у време Првог српског устанка, Лесковац 2004
365. Стојковић, Живан, Ракић, Хранислав, Мајске свечаности у Лесковцу и околини 1945-2000, Лесковац, 2003
366. Стојковић, Живан, рецензија, Вукадин Ристић, Славко Крстић, Знаменити лекари југа Србије, Филекс, Лесковац 2011
367. Стојковић, Живан, рецензија, Милан Симоновић, Трагови и трагања, I, II, Филекс, Лесковац 2006
368. Стојковић, Живан, рецензија, Тихомир Јовановић, Кад кукуруз зри, Београд 2010
369. Стојковић, Живан, Стојичић Слободанка, Ракић Хранислав, Историја Лесковца, Београд 1992
370. Стојковић, Живан, Стојичић, Слободанка, Ракић, Хранислав, Историја Лесковца, Београд 1992
371. Стојковић, Живан, уводна реч, Хранислав Ракић – историчар, Народни музеј, Лесковац 1994
372. Стојковић, Живан, хранислав Ракић, Бомбардовање Лесковца, Лесковац 1994
373. Стојковић, Живан, Хранислав Ракић, Октобарски дани у Лесковцу 1945-2002, Лесковац 2002
374. Стојковић, Живан, Хранислав Ракић, Три ослобађања Лесковца, Лесковац 2005
375. Стојмировић, Станимир Грицко, Другарско вече мртвих, Раднички универзитет, Лесковац 1970
376. Стојмировић, Станимир Грицко, Приче из несанице, КК Глубочица, Лесковац 1996
377. Стошић, Душан, Апокрифна јеванђеља Саше Хаџи Танчића, Лаканпрес, Београд 2002
378. Стошић, Душан, уводна мисао, Живан Стојковић, Криво огледало 4, КК Глубочица, Лесковац 2013

Т

379. Тасић, Димитрије, рецензија, Миодраг Цветковић, Залудне справе, Чигоја, Београд 2013
380. Тасић, Димитрије, рецензија, Мира Коцић, Змијарева кћи, Чигоја штампа 2002
381. Тасић, Драган, Завичајни круг и српске теме, Филекс, Лесковац 2006
382. Тасић, Драган, Зачарана кутија, Лесковац 1990
383. Тасић, Драган, Књижевни акценти, Лесковац 2004
384. Тасић, Драган, Престо псоглава, Удружење писаца, Лесковац 2000
385. Тасић, Драган, приказ, Раде Јовић – чињенице порекла, Књижевни акценти, Удружење писаца, Лесковац 2004
386. Тасић, Драган, приказ, Раде Јовић, Лесковачко мајсторско писмо, Лесковац 2004
387. Тасић, Драган, рецензија, Јовица Стаменковић, Ноћ вештица, Филекс, Лесковац 2005
388. Тасић, Драган, рецензија, Небојша Ђокић, Између сенке и камена, Удружење писаца, Лесковац 2012
389. Тасић, Драган, Силазак речним путем, Филекс, Лесковац 2008
390. Тасић, Живојин, реч унапред, Живан Стојковић, Криво огледало, Центар за истраживање и проучавање културне баштине на југу Србије, Лесковац 2007
391. Тимченко Николај, Књижевна баштина Лесковца (приредио Предраг Стајић), Лесковац 2007
392. Тимченко Николај, рецензија, Данило Коцић, Изабрана тишина, Удружење писаца, Лесковац 2000
393. Тимченко, Николај о Андрићу и Црњанском (приредили Биљана и Владимир Мичић), Лесковац 2011
394. Тимченко, Николај, Библиографија Николаја Тимченка (приредио Дејан Вукићевић), Задужбина Николај Тимченко, ЛКЦ, Лесковац 2008
395. Тимченко, Николај, Књижевност и догма (приредио Јован Пејчић), Лесковац 2006
396. Тимченко, Николај, Меланхолија и хермеутика (приредио Јован Пејчић), Лесковац, Београд 2009
397. Тимченко, Николај, Мисао, реч, судбина (передио Илија Марић), Београд, Лесковац 2008
398. Тимченко, Николај, Народни музеј у Лесковцу 1948-1983, Лесковац 1983
399. Тимченко, Николај, О поезији Васка Попе, Кружевац 1972
400. Тимченко, Николај, Песник и завичај, Багдала, Крушевац 1969
401. Тимченко, Николај, рецензија, Данило Коцић, Изабрани живот, Наша реч, Лесковац 1997
402. Тимченко, Николај, рецензија, Љиљана Крстић, Витез Теодор аждаја и пегава Маја, Филекс, Лесковац 2008
403. Тимченко, Николај, рецензија, Михајло Дојчиновић, Уштапове шуме, Лесковац 2004
404. Тимченко, Николај, рецензија, Саша Стојановић, Крвоследници, Филип Вишњић, Београд 2003
405. Тимченко, Николај, рецензија, Станко Миљковић, Рашки слиакр, Наша реч, Лесковац 1998
406. Тимченко, Николај, Смисао приповедања (приредио Владимир Мичић), Београд 2013
407. Тимченко, Николај, Фрагменти из историје Лесковачког позоришта I (1896- 1941), Лесковац 1967
408. Тимченко, Николај, Фрагменти из историје Лесковачког позоришта II (1970-1980), Лесковац 1981
409. Тимченко, Николај, Француске белешке (приредила Сунчица Денић), Лесковац, Врање 2006
410. Тодоровић, Братислав, Љубав у Лисабону, Мали Немо, Панчево 2012

411. Тодоровић, Братислав, Убиство смисла, КК Глубочица, Лесковац 2004
412. Трајковић, Верољуб (у коауторству са Момчилом Павловићем и Миром Ниношевић), Изборне борбе у лесковачком крају 1919-1939, Народни музеј, Лесковац
413. Трајковић, Верољуб, Сто година Основне школе у Орашцу, Центар за проучавање и истраживање културно-историјске баштине југа Србије, ОШ Јосиф Панчић, Орашац, Лесковац 2008
414. Трајковић, Драгољуб, Глубочица у новијим историјским и другим радовима – критички осврти, прикази и белешке (1946-1966), Народни музеј, Лесковац 1968
415. Трајковић, Драгољуб, Глубочица, Народни музеј, Лесковац 1968
416. Трајковић, Драгољуб, Из нашег Манчестера, Београд 1953
417. Трајковић, Драгољуб, Из прошлости Лесковца и околине, Лесковац 1977
418. Трајковић, Драгољуб, Историја лесковачке индустрије до Другог светског рата, Београд 1961
419. Трајковић, Драгољуб, Ми једемо паприке и зидамо фабрике, Лесковац 1930
420. Трајковић, Драгољуб, Народни просветитељ Сретен Динић и његово време (1875-1949), Лесковац 1973
421. Трајковић, Драгољуб, Немањина Дубочица од најстаријих времена до ослобађања од Турака, Београд 1961
422. Трајковић, Драгољуб, Преглед лесковачког књижевног стваралаштва, Наше стварање, Лесковац 1973
423. Трајковић, Драгољуб, Радови Сергија Димитријевића, о лесковачком крају, Народну музеј, Лесковац 1968
424. Трајковић, Драгољуб, У чему је тајна појаве и развика индустрије у Лесковцу, Ужице 1940
425. Трајковић, Мирољуб, Костић, Драгиша, 120 година Црвеног крста у Лесковцу, Црвени крст, Лесковац 1998
426. Туровић, Добросав, Библиографија, Удружење писаца, Лесковац 2002
427. Туровић, Добросав, 40 година матираната Лесковачке гимназије, Лесковац 1996
428. Туровић, Добросав, Гајтан у НОБ-у, Републички одбор СУБНОР-а, Општински одбор СУБНОР-а Медвеђа, Београд 1975
429. Туровић, Добросав, Горња Јабланица, људи и време, Лесковац 2004
430. Туровић, Добросав, Зебљиве зоре, Удружење писаца, Лесковац 2010
431. Туровић, Добросав, Јунаци гвозденог пука, Дом културе, Лесковац 1990
432. Туровић, Добросав, Народне партизанске песме Јабланице, Лесковац 1968
433. Туровић, Добросав, Топлички устанак, 1997
- Ђ**
434. Ђукаловић, Вукица, Варљиве стазе, КК Глубочица, Лесковац 1995
- Х**
435. Хаџи Танчић Саша, рецензија, Дејан Ђорђевић, Јесам и нисам, Филекс, Лесковац 2007
436. Хаџи Танчић, Драгослав, Грчко слово, Рад, Београд 1999
437. Гаџи Танчић, Саша, Свето место, Рад, Београд 1993
438. Хаџи Танчић, Саша, Галопирајући војник, Српска књижевна задруга, Београд 1991
439. Хаџи Танчић, Саша, Записан свршиће се свет, Градина, Ниш 1973
440. Хаџи Танчић, Саша, Звездама повезани, Просвета, Књижевне новине, Београд 1990
441. Хаџи Танчић, Саша, Ивицом, најлепши пут, Свјетлост, Сарајево 1990
442. Хаџи Танчић, Саша, Јеврем сав у смрти, Просвета, Београд 1976
443. Хаџи Танчић, Саша, Караван Светога Влаха, Просвета, Београд 2002
444. Хаџи Танчић, Саша, Кључ за чудну браву, Просвета, Београд 1994
445. Хаџи Танчић, Саша, Лична смрт, Графика Галеб, Ниш 2001
446. Хаџи Танчић, Саша, Меланхолија, Рад, Београд 2006

447. Хаџи Танчић, Саша, Пејзаж с душом, Наша реч, Лесковац 1975
 448. Хаџи Танчић, Саша, Повратак у Наис, Глас српски, Бања Лука 1997
 449. Хаџи Танчић, Саша, предговор, Небојша Ђокић, Мапа времена, Дом културе Ивањица, 2006
 450. Хаџи Танчић, Саша, рецензија, Драган Тасић, Силазак речним путем, Филекс, Лесковац 2008
 451. Хаџи Танчић, Саша, рецензија, Живан Стојковић, Епистола о љубави, Удружење писаца, Лесковац 2004
 452. Хаџи Танчић, Саша, рецензија, Милан Момчиловић, Вече над Лесковцем, Градина, Ниш 2007
 453. Хаџи Танчић, Саша, рецензија, Мира Коџић, Змијарева кћи, Чигоја штампа 2002
 454. Хаџи Танчић, Саша, рецензија, Никола П. Илић, Вера Пешић у вртлогу шпијунаже, ауторско издање, Лесковац 2004
 455. Хаџи Танчић, Саша, Савршен облик, Просвета, Београд 1984
 456. Хаџи Танчић, Саша, Храм у оклопу, Прометеј, Нови Сад 1995
 457. Хаџи Танчић, Саша, Црвенило, Просвета, Београд 1995
 458. Хубач Жељко, Ближи небу, Народно позориште, Лесковац 1994
 459. Хубач, Вили, поговор, Томислав Цветковић, Фотографија изнад кревета, Просвета, Београд 1996
 460. Хубач, Жељко, Бизарно, Народно позориште, Београд 2013
 461. Хубач, Жељко, Ближи ватри, Народно позориште, Лесковац 1995

Ц

462. Цветановић, Миша, Балкан у трајању сања, Лесковац 2009
 463. Цветановић, Миша, Врт безумља, Лесковац 1971
 464. Цветановић, Миша, Дал су форе метафоре, Лесковац 2009
 465. Цветановић, Миша, Ђорђевић, Станко, рецензија, Драгана Нешић, Кад облаци замиришу, Лесковац 2001
 466. Цветановић, Миша, Звездани спрудови, Лесковац 1981
 467. Цветановић, Миша, Капирање стрица Јермена, Глубочица, Лесковачки дневник, Лесковац 2004
 468. Цветковић, Костадин, Нераскидива веза, КК Глубочица, Лесковац 2000
 469. Цветковић, Милорад, Варљиво плаво, Филекс, Лесковац 2005
 470. Цветковић, Милорад, Радничко срце, ауторско издање, Лесковац 1987
 471. Цветковић, Милорад, Чоколадни зец, Народна књига, Београд 2002
 472. Цветковић, Миодраг, Залудне справе, Чигоја, Београд 2013
 473. Цветковић, Никола, Књижевно-поетске студије, Интервју прес, Београд 1993
 474. Цветковић, Никола, Косовијада, Матица српска, Нови Сад 1997
 475. Цветковић, Никола, Нови и стари поводи, Учитељски факултет у Јагодини, Београд 1997
 476. Цветковић, Никола, О граде мој – завичајна антипоема, Свет књиге, Београд 2011
 477. Цветковић, Никола, Песничка поетика Милоша Црњанског, Јединство - Приштина, Просвета - Ниш, Дечје новине - Горњи Милановац 1993
 478. Цветковић, Никола, поговор, Светолик Станковић, Залудна молитва, АМА, Лесковац 2007
 479. Цветковић, Никола, рецензија, Иванка Стојановић, Отђутана тајна, Ресавска школа, Деспотовац 1997
 480. Цветковић, Никола, рецензија, Последња лука, Удружење писаца, Лесковац 2013
 481. Цветковић, Никола, Росија, Паприграф, Београд 2010
 482. Цветковић, Никола, Све је љубав, Књижевни клуб Глубочица, Лесковац 1979
 483. Цветковић, Никола, Тумачење књижевности за децу, Филозофски факултет Косовска Митровица 2003
 484. Цветковић, Томислав, Веку ветру, Стражилово, Нови Сад 1974
 485. Цветковић, Томислав, Војвода Никола Скобаљић, Београд, 2000

486. Цветковић, Томислав, Војвода Никола Скобаљић, Народно позориште, Лесковац 1972
487. Цветковић, Томислав, Земно бреме, Градина, Ниш 1984
488. Цветковић, Томислав, Отимања, Наша реч, Лесковац 1968
489. Цветковић, Томислав, приказ, Бора Здравковић, На падинама сна, Лесковац 2000
490. Цветковић, Томислав, Пукотине, Запис, Београд 1979
491. Цветковић, Томислав, Увир, Књижевна заједница Нови Сад 1991
492. Цветковић, Томислав, Фотографија изнад кревета, Просвета, Београд 1996
493. Цветковић, Томислав, Хисарски одзиви, Слово љубве, Београд 1979
494. Цонић Вукашин, Пре зоре, КК Глубочица, Лесковац 1980
495. Цонић, Вукашин, Далеки бели путеви, Лесковац 1969
496. Цонић, Вукашин, Споменик, Лесковац 2012
497. Цонић, Вукашин, Укус земље, Лесковац 1971

Ш

498. Шушулић, Радослав, Зимско мировање, Власина, Власотинце, 2002
499. Шушулић, Радослав, Листопадна лепота, К центар, Власотинце 2012
500. Шушулић, Радослав, Молитва која плаче, Лоза, Власотинце 2012
501. Шушулић, Радослав, Нишан на лобањи, Прешево 1970
502. Шушулић, Радослав, Старинска башта, Лесковац 2001,

ЛИСТОВИ, ЧАСОПИСИ И ЗАЈЕДНИЧКА ИЗДАЊА

1. Наша реч
2. Политика, Београд
3. Лесковачки зборник
4. Наше стварање
5. Помак
6. Освит
7. Лесковчанин
8. Власотиначки зборник
9. Магазин Ин
10. Легат
11. Алијанса
12. Лесковачки дневник
13. Ми
14. Ђачки забавник
15. Think Tank Town
16. Српски југ
17. Глубочица између обала
18. Препознавања
19. Добродошлица за птице
20. Априлски жубори
21. Младост поморавља
22. Шта све стане у једну љубав
23. Ђелем, ђелем
24. Слапови Вучјанке
25. Песмопис лесковачких песника 1944-1975.
26. Преглед лесковачког књижевног стваралаштва
27. Лексикон писаца лесковачког краја
28. Зборник радова лесковачких писаца
29. Легат, сајт Народне библиотеке Лесковца
30. Сто година лесковачке текстилне индустрије 1884-1984
31. Сто година Лесковачке гимназије 1879-1979
32. Кућа од расветалих жеља, Фондација даровитих Власотинце

**ПРВИ ТОМ:
РЕГИСТАР ВАЖНИХ ИМЕНА**

А

Ајдаревић, Мартина 742
Алексијевић, Димитрије 179, 695
Алексић, Димитрије 28, 29, 44, 79, 695
Алексић, Љубомир 81
Алијевић, Крситића 742
Алимовић, Елионора 742
Аметовић, Марија 742
Аметовић, Роналдо 742
Андрић, Иво 657
Анђелковић, Братислав 709
Анђелковић, Славица 717
Антанасијевић, Радмила 183, 709, 725
Антић, Слободанка 717
Арсеновић, Наталија 77, 85, 91, 92, 93, 112, 235, 292, 346, 663
Аршинов, Павле 44
Асановић, Габријела 742
Асановић, Стефан 742

Б

Бабић, Милош 80
Бакић, Александар 739
Бакић, Ашим, 739
Бакић, Дуна 738, 739, 740
Бакић, Емина 741, 742, 742
Бакташевић, Драган 742
Баљозовић, Велибор 203, 735, 736, 764
Банковић, Милисав 746, 755, 757, 763, 764
Барјактаревећ, Тасим 742
Белић, Александар 485
Белић, Јован 61, 62, 63, 64, 66, 71, 184, 241, 242
Благојевић, Душан 730
Блажић, Беба Славица 184, 243, 244, 710, 717, 730, 734
Богдановић, Јасмина 700
Богдановић, Радунка 183, 221, 222, 223, 224
Божиловић, Драган 754, 763
Божовић - Баторевећ, Верица 107, 110, 111, 171, 183, 226, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 244, 410, 519, 535, 616, 630, 631, 667, 668, 673, 674, 708, 709, 733
Божовић, Р. Милан 183, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 235, 710, 735
Бошковић, Добривоје 183, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 732
Бранковић, Драгутин Гиле 239, 240
Букелић, Јован 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256
Бунић, Сима 176, 182, 229, 663,

В

Величковић, Драган 732
Величковић, Миодраг 122, 257, 258, 396, 468, 472, 480, 463, 569, 745, 746, 747, 750, 751, 753, 763,
Величковић, Новица Позни 259, 260, 261, 262, 263, 264, 736
Вељковић, Властимир, 184, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 329, 408, 437, 503, 673, 674, 730, 734
Вељковић, Милорад 184, 437,
Веселиновић, Александар 719, 730
Веселиновић, Светозар 184, 273, 274, 275, 276, 710, 717, 732
Влајчић, Милан 586
Влаховић, Данијела 755
Врбић, Милан 445
Вујошевић Дабић, Љиљана 734
Вукашиновић, Милан 719, 765, 767
Вукотић, Данило 730
Вуксановић, Марија 730
Вучковић, Вукосава 722
Вучковић, Љиљана 183, 277, 278, 710

Г

Глигоријевић, Љубомир 734,
Гљебов, Григорије 81, 82, 83, 109, 479,
Горановић, Миодраг 185, 279, 280, 281, 282, 685, 695, 696, 700
Гроздановић, Драгутин 715
Грујић, Радиша 185, 283, 427, 749

Д

Давинић, Александар 285, 286
Давинић, Зоран 731
Дедић, Михајло 393, 394
Деклева, Душан 129
Деклева, Душан 129
Демировић, Јета 742
Демировић, Сара 742
Демић, Мевида 739
Деретић, Јован 135
Дикић Јурица 746, 751, 760, 763
Дикић, Данко 746, 760
Димитријевић, Милан 185, 287, 288, 289, 290, 700, 710
Димитријевић, Мирослав 730
Димитријевић, Нада 710
Димитријевић, Радосав 696
Димитријевић, Сава 66, 112, 185, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 663, 700, 748, 765, 766, 767, 768
Димитријевић, Сергије 27, 28, 30, 31, 33, 34, 35, 44, 59, 74, 87, 103, 104, 107, 115, 172, 413, 595, 662, 715
Динић, Сретен 66, 77, 79, 81, 85, 86, 87, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 103, 107, 112, 137, 179, 182, 292, 546, 547, 662, 663, 696
Динчић, Љубиша 185, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 325,
Добријевић, Војислав 437

Додеровић, Милорад 700
Дојчиновић, Михајло 185, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 423, 573, 760, 701, 702, 704,
710, 734
Домановић, Радоје 46, 57, 59, 60, 68, 79
Дугалић, Јелена 700
Дупановић, Денис 746, 758, 763, 764

Ђ

Ђокић, Драгољуб 700
Ђокић, Ивана 427, 433
Ђокић, Марија 742
Ђокић, Небојша 313, 314, 315, 316, 317, 318, 674, 707, 710
Ђорђевић, Дејан 87, 107, 179, 186, 243, 273, 287, 288, 289, 319, 310, 311, 312, 313, 314, 315,
316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 628, 685, 717, 731,
732, 771, 772
Ђорђевић, Драгутин 87, 107, 179, 662, 696, 715
Ђорђевић, Јован 48, 49
Ђорђевић, Јовица 9, 211, 212, 302, 502
Ђорђевић, Милан 759
Ђорђевић, Срђан 335, 336
Ђорђевић, Станко 9, 155, 156, 212, 221, 223, 243, 273, 311, 355, 419, 422, 452, 461, 491, 493,
494, 496, 497, 577, 578, 589, 590, 598, 599, 560, 601, 602, 603, 610, 639, 640, 641, 667, 685,
689, 690, 709, 710, 717, 718, 719, 722, 724, 725, 726, 727, 728, 730, 731

Ж

Живковић, Божидар 685
Живковић, Љубимир 689, 699, 700
Живковић, Света 763
Жугић, Радмила 71, 72, 73

З

Здравковић, Борислав 93, 137, 180, 182, 186, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346,
365, 366, 367, 396, 397, 444, 532, 673, 674, 685, 687, 688, 695, 700, 708, 710, 723
Здравковић, Миодраг Драган 186, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 717, 734
Здравковић, Сања 710
Здравковић, Саша 186
Златановић, Момчило 65, 66, 70, 312, 334, 396, 412, 592, 595, 730
Златановић, Нинослав 128, 130
Златковић, Јелена 186, 602, 715, 728
Златковић, Страхиња 719, 730
Зоричић, Драган 186

И

Ибраимовић, Стана 742
Ивановић, Веља 663
Илић, Ана 742
Илић, Владимир 762
Илић, Никола 27, 82, 83, 84, 181, 711
Илић, Радмила 730
Илић, Смиља 187,
Истатковић, Војислав 187, 353, 354, 355, 356, 709, 711, 719, 730

Ј

Јакуповић, Сабрина 719, 730
Јанаковић, Љиљана 357, 358, 700, 719
Јанковић Велмар, Светлана 134
Јанковић, Љиљана 187
Јанковић, Снежана 187, 711, 717, 776, 729, 730
Јањић, Душан 7, 81, 131, 226, 307, 312, 330, 397, 446, 538, 539, 540, 650, 674, 709, 734
Јањић, Ђорђе 676, 677
Јањић, Љиљана 359, 360, 361, 362, 363, 364, 613, 711, 717, 719, 730
Јањић, Снежана 187, 365, 366, 367, 368, 734, 744
Јарчевић, Слободан 216
Јашаревић, Зага 742
Јашаревић, Максут 738
Јашовић, Љиљана 685, 691
Јашовић, Предраг 707
Јовановић, Драгана 730
Јовановић, Зоран 187
Јовановић, Јован 63, 77, 81, 87, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 137, 172, 709
Јовановић, Мирослав 187
Јовановић, Саша 158, 373, 374
Јовић, Драга 747
Јовић, Раде 65, 122, 180, 182, 187, 263, 337, 344, 338, 335, 336, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384, 423, 618, 663, 685, 687, 688, 700, 701, 702, 703, 708, 709, 748, 765, 767
Јоковић, Милан 385, 386

К

Кадрић Миле 738, 740
Камберовић, Филип 742
Каписазовић, Добривоје 77, 79, 81, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 137, 143, 172, 179, 181, 292, 663, 696, 698, 700
Каписазовић, Душан 130
Каписазовић, Љубиша 110
Каранфиловић, Маре 186, 188, 335
Каранфиловић, Немања 536, 720
Кнежевић, Драгиша 698
Кнежевић, Милена 720
Конфино, Жак 36, 77, 79, 87, 88, 103, 107, 108, 112, 117, 118, 119, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 110, 11, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 182, 292, 605, 663, 709
Костадиновић, Јелена 730
Костић, Глиша 30, 39, 40, 41, 42, 80
Костић, Даринка 711, 717, 730
Костић, Јадранка 711, 717
Костић, Јаков 130
Костић, Јосиф 29, 43, 80
Костић, Коста 65,
Костић, Слободан 189, 293, 389, 390, 391, 392, 523, 746, 748, 765
Коцић, Данило 7, 122, 144, 189, 214, 216, 217, 218, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 235, 260, 265, 268, 272, 337, 345, 346, 347, 360, 366, 387, 388, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 423, 435, 436, 456, 463, 464, 486, 521, 527, 544, 617, 639, 664, 673, 679, 682, 701, 707, 741, 771, 772

Коцић, Марина 741
Коцић, Мира 122, 224, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 685, 691, 700, 701, 705, 709, 730, 765, 766
Кражић, Ненад 27, 37, 65, 122, 190, 293, 366, 409, 410, 411, 412, 413, 414, 701, 708, 734
Красић, Владимир 189, 344, 405, 406, 407, 408, 410, 700, 711
Красић, Љубиша 730
Крстић Небојша 417, 418, 419, 420, 421, 422, 711, 717, 720, 726, 730, 734, 736
Крстић, Аница 190, 415, 416
Крстић, Даринка 711, 717, 730
Крстић, Душан 700
Крстић, Лука 393, 572, 676, 678
Крстић, Љиљана 190, 423, 424, 425, 426, 730, 736
Кулић, Горан 760
Кулић, Димитрије 27, 181
Кулић, Мија 190, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 473, 479, 480, 745, 746, 749, 763
Куртић, Армандо 739
Куртић, Ахмет 739
Куртић, Душко 742
Куртић, Марија 741
Куртић, Расим 742
Куртић, Тане 740, 742

Л

Лазић, Лаза 216, 217, 219, 220
Лукић, Боривоје 191, 435, 436, 720, 730, 733
Лукић, Маја 191, 435, 720, 730, 733
Лукић, Мирослав 734
Љубић, Александар 746, 760
Љубичић Зоран 700, 717

М

Манић, Благоје 663
Марић, Предраг 437, 438, 439, 440, 709
Марић, Симон 637
Марјановић, Мирјана 717, 720, 730
Марјановић, Светислав 191, 441, 442, 443, 444
Марковић, Ана 730
Марковић, Вукица 200, 314
Марковић, Радомир 698
Марковић, Срђан 447
Матковић, Никола 746
Милатовић, Милут 84, 179, 696
Миленковић Такић, Љиљана 192, 451, 452
Миленковић, Димитрије 191, 445, 446, 447, 448
Миленковић, Ковиљка 730
Миленковић, Лазар 190, 449, 450, 685, 689, 699, 700
Миленковић, Момчило 663, 712
Милић, Сениша 712
Милић, Станиша 712
Милићвић, Нинослав 427, 749
Милићевић, Мартина 742
Милићевић, Никола 427, 433, 434, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 745, 746, 748
Миловановић, Боркица 191, 244, 335, 346, 590, 712, 717, 718, 720, 729, 727, 728, 730
Миловановић, Мирослав 158, 183, 280, 338, 343, 355, 406, 408, 578, 655, 691, 692, 695, 697, 700

Милојевић С. Милош 23, 52, 53, 79, 182, 712
Милојковић, Радомир, 191
Милутиновић, Миодраг 761
Миљковић, Станко 11, 179, 193, 303, 314, 326, 395, 453, 454, 455, 456, 457, 458, 459, 460,
499, 513, 556, 561, 707, 712, 734
Митић, Зорица 192, 461, 462
Митић, Миодраг 343, 698, 700
Митић, Никола 757
Миткић, Драган 732
Митровић, Божидар 77, 155, 156, 157, 158, 685, 689, 690, 699, 700, 715
Митровић, Брана 63, 67, 68, 69, 79, 88, 104, 112, 117, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143,
144, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 715
Митровић, Војин 192, 263, 464, 700, 709
Митровић, Никола 192, 427, 466, 468, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 746, 748, 750,
754, 755, 757, 758, 759, 760, 761, 762, 763, 764
Михаиловић, Цера Мирослав
Михајловић, Богољуб 193, 481, 482, 705
Михајловић, Јован 62, 63, 64, 66, 72, 193, 293, 483, 484, 485, 486, 487, 488, 698, 700, 716
Мичић, Биљана 9, 11, 674, 674
Мичић, Влада 767
Младеновић, Атанасије 77, 89, 151, 152, 153, 154, 172, 685, 700, 716
Младеновић, Братислав 734
Младеновић, Зоран 700
Младеновић, Љубинка 192, 491, 492, 493, 494, 495, 496, 720, 730
Младеновић, Слађана 346, 718, 720
Младеновић, Слободан 151, 461, 685, 695, 700
Момчиловић, Јована 193
Момчиловић, Милан 194, 258, 189, 190
Мрвић, Горан 760
Мустафић, Анита 742

Н

Нагорни, Миодраг 393
Настасијевић, Момчило 652
Нешић, Драгана 194, 497, 498, 712, 717
Николић Срђан Пека 479, 570, 753, 754, 763, 764
Николић, Александар 762
Николић, Братислав 700
Николић, Драгутин 194, 423, 499, 500, 501, 502, 717, 731, 732
Николић, Марко 746
Николић, Нада 503, 504
Николић, Петар 712, 721
Николић, Слободан 505, 506
Нушић, Уна 730

О

Обрадовић, Гмитар 122
Обрадовић, Драгољуб
Обрадовић, Славољуб 306, 490, 592, 606, 701, 702
Обрадовић, Слободан 653

П

Павићевић, Миодраг 30
Павићевић, Светислав 347, 352
Павловић, Момчило 712
Павловић, Ратко 141, 179
Пантовић, Јасмина 515, 516
Пејатовић, Првољуб 507, 508, 668, 698, 700
Пејчић, Јован 653
Перишић, Вељко 698
Перовић, Миливоје 30, 77, 89, 103, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168
Перошевић, Бранко 685, 687, 688, 698, 700
Петковић, Груја 195, 511, 512, 513, 514, 712
Петковић, Ђокица 685, 691, 700
Петковић, Јелена 515, 516
Петровић, Милица 730
Петровић, Тихомир 122, 127, 233, 313, 334, 341, 343, 359, 361, 363, 396, 398, 459, 460, 512, 514, 518, 521, 531, 592, 595, 661, 662, 701
Пешић Марија 712, 720
Пешић, Перица 195, 517, 518
Пешић, Светлана 744
Поп Коцић, Јован 468, 746, 747, 750
Поповић, Невена 744

Р

Радивојевић, Цветана 36, 434, 674
Радовановић, Драгомир 196, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 529, 530, 531, 532, 663, 709, 730, 765, 767
Радовић, Драган 180, 195, 346, 354, 519, 510, 511, 512, 513, 514, 515, 516, 517, 518, 519, 520, 521, 522, 558, 635, 636, 674, 700, 709
Радојевић Томић, Гордана 196, 293, 605, 606, 607, 608, 663, 716, 737, 738, 740
Радосављевић, Ђура 151
Ракић, Хранислав 11, 13, 17, 27, 30, 39, 67, 181, 412, 488, 532, 595, 713, 735
Ранчић, Миленко 55
Ристић, Љиљана 700
Ршумовић, Љубивоје 646

С

Саитовић, Оливера 742
Саитовић, Сабина 742
Саитовић, Симон 742
Салијевић, Сабрина, 742
Салковић, Драган 738, 739, 740
Салковић, Сабрија 739
Сејдић, Фејат 748
Серафимовић, Марко 762
Симоновић, Горан 754
Симоновић, Иван 734
Симски, Стево 730
Скерлић, Јован 771
Соколовић, Милош 730
Стаменковић, Иван 758, 763
Стаменковић, Јелена 329
Стаменковић, Јовица 329, 418, 419, 720, 730

Станковић Ђурић, Стојанка 710
Станковић, Александар 758
Станковић, Горица 196, 535, 536
Станковић, Дејан 746, 754, 763
Станковић, Златибор 755
Станковић, Јелена 329, 721, 730
Станковић, Јована 742
Станковић, Петар 732
Станковић, Предраг 197, 537, 538, 587
Станковић, Саша 196, 541, 542, 543, 544, 545, 546, 547, 548, 549, 550, 551, 552, 625, 627
Станковић, Светолик 196, 301, 454, 553, 554, 555, 556, 557, 558, 559, 560, 561, 562, 563, 564, 565, 567, 568, 694, 713
Станковић, Станоје 685, 689, 690, 699, 700
Станковић, Сузана 208
Станојевић, Александар 734
Станојковић, Саша 755, 763
Стевановић, Добрица 707
Стевановић, Марина 725
Стевановић, Томислав 740
Стефановић Јосиф 122, 182, 199, 337, 685, 687, 688, 571, 700, 701, 702, 703, 704, 713, 734
Стефановић Миодраг 716
Стефановић, Бора 734
Стојановић Ђорђевић, Тамара 186, 198, 424, 425, 713, 717, 718, 721, 730
Стојановић, Бојан 753
Стојановић, Драган 732
Стојановић, Зоран 198, 577, 578, 727, 734
Стојановић, Зорица 717
Стојановић, Иван 746, 754
Стојановић, Иванка 197, 407, 573, 574, 575, 576
Стојановић, Игор 746, 759
Стојановић, Јовица 11,
Стојановић, Јовица 255, 259, 263, 371, 770
Стојановић, Љуба 180, 198, 406, 577, 578, 638, 665, 667, 670
Стојановић, Марија 134, 360, 644
Стојановић, Марко 197, 257, 427, 465, 468, 478, 473, 474, 479, 569, 570, 571, 572, 745, 746, 447, 748, 749, 750, 751, 752, 753, 754, 755, 763, 764, 757, 758, 765, 767
Стојановић, Милена 706
Стојановић, Миодраг 663
Стојановић, Надица 755
Стојановић, Радмила 17
Стојановић, Радослав 73, 74, 75, 76
Стојановић, Саша 198, 537, 538, 579, 580, 581, 582, 583, 584, 585, 586, 587, 588
Стојановић, Слађана 736
Стојановић, Спасоје 82, 109, 179
Стојилковић, Гордана 707
Стојилковић, Вера 732
Стојилковић, Дејан 583, 585
Стојилковић, Игор 755, 764
Стојичевић, Катарина 742
Стојичић, Слободанка 11, 27, 30, 181,
Стојковић, Весна 199, 713, 721, 725, 729, 730
Стојковић, Живан 11, 13, 16, 27, 30, 36, 37, 38, 131, 346, 387, 388, 409, 410, 412
Стојмировић, Станимир Грицко 199, 597, 598, 599, 600, 685, 689, 690, 699, 716
Стошић, Душан 538, 622

Т

Такић, Мирјана 700
Такић, Срба 382, 743, 744
Талијан, Валентина 730
Тасић, Горан 754, 764
Тасић, Димитрије 241, 291, 343, 378, 402, 647, 648, 698, 700
Тасић, Драган 237, 299, 316, 317, 318, 375, 380, 382, 383, 389, 396, 437, 447, 453, 507, 510, 521, 580, 594, 617, 644, 734, 765, 768, 769
Теокаревић, Александар 761
Тил, Филога Станислава
Тимченко, Николај 7, 28, 86, 99, 100, 101, 107, 125, 135, 136, 137, 147, 148, 149, 171, 172, 176, 214, 307, 382, 394, 395, 399, 423, 458, 538, 539, 584, 624, 652, 654, 669, 693, 709
Тодоровић, Братислав 199, 601, 602, 603, 604, 713, 717, 718, 721, 729, 730
Тодоровић, Сања 730
Томић, Ђорђе 472
Томић, Југослав 279, 281
Тоскић, Снежана 742
Трајковић, Драгољуб 7, 27, 36, 67, 79, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 104, 107, 108, 109, 112, 117, 118, 119, 120, 133, 135, 137, 159, 163, 171, 173, 174, 181, 182, 183, 292, 293, 337, 341, 578, 600, 637, 659, 662, 693, 694, 698, 709, 716, 771
Трајковић, Живојин 714
Требјешанин, Радош 44, 56, 57, 137
Туровић, Добросав 27, 30, 89, 103, 151, 159, 165, 169, 181, 463, 470, 532, 572, 697, 714

Ђ

Ђукаловић Марковић, Вукица 199, 200, 246, 247, 249, 609, 610

Ф

Фазловски, Фреди 77, 79, 90, 112, 173, 174, 175, 176, 696
Филиповић, Радисав 201, 394, 415, 721, 729, 730, 733

Х

Хаџи Танчић Драгослав 200, 611, 612, 613, 614, 616, 674
Хаџи Танчић Саша 164, 165, 180, 200, 234, 266, 304, 315, 319, 328, 329, 394, 401, 446, 449, 489, 490, 523, 526, 530, 541, 544, 551, 552, 562, 615, 616, 617, 618, 619, 610, 611, 612, 613, 614, 615, 616, 617, 618, 619, 620, 621, 622, 623, 624, 625, 626, 627, 628, 651, 652, 654, 658, 659, 714, 736, 765, 766, 767
Хрвић, Садија 329
Хрман, Маја 732
Хубач, Вили Велимир 122, 139, 140, 174, 180, 232, 315, 394, 593, 600, 652, 657, 693, 709, 746, 748
Хубач, Жељко 201, 629, 630, 631, 632, 633, 634, 635, 636

Ц

Цакић, Костадин 714
Цакић, Стојадин 714
Цветановић, Миша 201, 244, 497, 699, 700, 714, 717, 718, 714, 721, 726, 729, 717, 718, 721, 729, 730,
Цветковић, Бојана 721, 722, 23, 730
Цветковић, Дејан 746, 759
Цветковић, Драгојла 574, 575, 700
Цветковић, Ђорђе 699, 700
Цветковић, Костадин 201, 461, 462, 714, 717, 718, 721, 724, 729, 730

Цветковић, Милорад 202, 643, , 645, 646, 734, 736, 765, 767,
Цветковић, Милош 746, 757
Цветковић, Миодраг 647, 648
Цветковић, Никола 182, 296, 344, 410, 554, 559, 560, 561, 700, 714
Цветковић, Слободан 751, 763
Цветковић, Томислав 7, 65, 66, 85, 91, 92, 121, 122, 133, 137, 180, 201, 220, 226, 231, 234,
235, 257, 291, 342, 344, 345, 346, 357, 376, 409, 410, 483, 484, 485, 532, 573, 574, 605, 606,
635, 649, 650, 651, 652, 653, 654, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666,
668, 669, 672, 682, 686, 699, 700, 701, 702, 703, 704, 738, 739, 740
Цонић, Вукашин 202, 655, 656, 657, 658, 659, 660, 661, 662, 663, 664, 665, 666, 667, 668, 669,
670, 671, 672, 673, 674, 716, 765, 767
Цонић, Татјана 637, 674
Црњански, Милош 141, 149, 150

Ч

Чановић, Зоран 156, 158, 180, 310, 658
Чолак, Тоде 667

Ш

Шабановић, Зоран 742
Шабановић, Ненад 742
Шабановић, Џсфер 738, 739, 740
Шушулић, Милица 744
Шушулић, Радослав, 179, 202, 675, 676, 677, 678, 679, 680, 681, 682, 700

ЛЕСКОВАЧКИ ПИСЦИ – ТРАГОВИ И ТРАГАЊА

Рецензија: Дејан Ђорђевић, проф.

Студија „Лесковачки писци – трагови и трагања, I - II“ аутора Данила Коцића има неколико тематски издвојених делова: *Кратка историја Лесковца, Лесковачка међуратна књижевност, Лесковачка књижевност после Другог светског рата, Заједничке збирке лесковачких писаца, Публицисти и историчари, Књижевна критика, Регистар имена, Литература и Садржај.*

На почетку ваља истаћи да на овом пољу није пуно тога урађено. Једини хронолошки запис о прошлим временима и људима који су стварали у Лесковцу дао је Драгољуб Трајковић у књизи „Преглед лесковачког књижевног стваралаштва“ о којој више и подробније говори и сам аутор студије „Лесковачки писци и њихово доба“.

Студија Данила Коцића „Лесковачки писци – трагови и трагања“ има своје значење и свој смисао. Да би се схватила како треба, њу ваља читати као причу, идући од почетка до краја. Поједини делови могу се посматрати самостално, издвојени из целине, али се тек у односу према другима деловима могу разумети као делови истог мозаика и тако сагледати на местима која им припадају.

То је прича о „великим“ и „малим“ писцима у нади да Коцић потврђује већ изречену тезу Јована Скерлића: да су велики писци универзални и ванвременски, а да мали писци изразитије бележе време у коме живе. Зато аутор с правом у своју књигу уноси скоро такве одреднице, „велики“ и „мали“ са намером да адекватно забележи време, а то је крај XIX, XX и почетак XXI века.

Иако је књига у већој мери писана на основу литературе (онога што је забележено о самим ствараоцима и њиховим делима), чини нам се да на интересантан начин решава одређене дилеме лесковачке књижевности XX века и доноси свеже и драгоцене закључке.

Писање студије „Лесковачки писци – трагови и трагања“ је у методолошком погледу деликатно, али и веома занимљиво, због перспективе из које треба сагледати време и простор о коме се пише, а пример је већи део књиге који говори о савременој књижевности.

Савремена књижевност спада у живу историју књижевности која се такорећи одвија пред нашим очима и зато јој је врло тешко одредити координате. Она је флуидна, стално у покрету, и све оно што се каже може бити оповргнуто већ сутрадан новим делом или неком другом појавом у

књижевном животу. Међутим, аутор студије „*Лесковачки писци – трагови и трагања*”, свестан да се упушта у ризик писања о савременој књижевности, ипак даје своје гледање на ствари и појаве. Уз све временске претње и превиде, мислим да је добро што је то написао, што је унео у књигу.

У посебном делу књиге, Данило Коцић, професор књижевности, правник и новинар, даје преглед остварења из области публицистике и историографије, са освртом на поједине ауторе и записе о њима и њиховим делима. На први поглед, овај део некако као да излази из контекста а опет, и садржајно и стилски, улази у оквире књиге.

Не желећи да по сваку цену анализирам и тумачим сваки део студије „*Лесковачки писци – трагови и трагања*” - а и сама природа садржаја то не допушта - јер ће то бити задатак оних који ће се служити овом литературом, и оних који прате дешавања на пољу књижевности, закључујем следеће: Ова студија пример је систематизованог знања о једној књижевности. Он је методолошки тако конципиран да може да послужи ученицима, студентима књижевности, а и сваком другом интересенту за књижевно-историјске и документарне вредности које ће овом појавом засигурно изазвати научно и књижевно интересовање и ван Лесковца.

Због свега реченог, топло препоручујем студију „*Лесковачки писци – трагови и трагања*“ аутора Данила Коцића, професора, правника, новинара, романописца, приповедача, песника и публицисте.⁹⁸¹

⁹⁸¹ Дејан Ђорђевић рођен је 2. јануара 1970. године у Великој Сејаници. Гимназију „Станислав Велковић-Зеле“ завршио у Лесковцу, а Филолошки факултет у Скопљу. Од 1988/89. радио је као новинар листа Пете војне области „Наша војска“ у Загребу, дописник локалног недељника „Наша реч“ и као уредник лесковачких новина „Тачка“. Песме, есеје и приказе објављивао у листовима и часописима: Повеља, Кораци, Књижевне новине, Књижевни лист, Градина, Песничке новине, Домети, Летопис Матице српске, Одговор, Ријеч, Наша зора, Наш траг, Аванград, Ошишани јеж, Губер, Наше стварање, Помак, Глубочица међу обалама, Вечерње новости (Културни додатак), Васиона, Власина... и у више електронских часописа: Носорог, Књигомат, Књижевност.орг, Етна, Шипак, Радио Горњи град Награде и признања: Сатирична позорница „ЖИКИШОН“ (2011); Клуб умјетничких душа, Мркоњић-Град; Девети међународни сусрет писаца, Плевен, (Бугарска) 2013. године. Поезија и есеји Дејана Ђорђевића превођени су на енглески, француски, грчки, руски, бугарски и македонски језик. Збирке песама.: Јесам и нисам (Филекс, Лесковац, 2007), Не/пристајање (Филекс, Лесковац, 2008) и Будим се да бих те волео (Филекс, Лесковац, 2014). Уредник у издавачкој кући „ФИЛЕКС“ и у часопису „УСПЕЊА“ у Лесковцу. Живи у Грделици.

САДРЖАЈ

I

УМЕСТО УВОДА (7)

II

КРАТКА ИСТОРИЈА ЛЕСКОВЦА

1. Шест векова Лесковца (11)
2. Лесковац у старим списима (15)
3. Лесковац и ослобођени предели Србије (17)
4. Лесковац у путописним белешкама (20)
5. Први учитељи и школе (27)
6. Прве новине и културне установе (28)
7. Важни догађаји на почетку 20. века (30)
8. По величини други град у Србији (34)
9. Први фил, мотоцикл и ауто (35)
10. Прве лесковачке фабрике (36)
11. Лесковац – „српски Манчестер“ (37)
12. образовање – Ча Митина школа (39)
13. Лесковачка гимназија (44)
14. Радоје Домановић у Лесковцу (57)
15. Лесковачки говор (61)
16. Речник лесковачког говора (67)
17. Лексика лесковачког говора (69)
18. Речник говора јабланичког округа (71)
19. Црнотравски речник (73)

III

ЛЕСКОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ ПРЕ II СВЕТСКОГ РАТА

1. Уместо увода (79)
2. Писци пре II светског рата – краћи преглед (85)
3. Арсеновић Драгомировић Наталија (91)
4. Динић Сретен (95)
5. Јовановић Јован (103)
6. Каписазовић Јован (109)
7. Конфино Жак (117)
8. Митровић Брана (137)
9. Младеновић Атанасије (151)
10. Митровић Божидар (155)
11. Перовић Миливоје (159)
12. Ристић Аристомен (169)
13. Фазлофски Фреди (173)

IV

ЛЕСКОВАЧКА КЊИЖЕВНОСТ ПОСЛЕ II СВЕТСКОГ РАТА

1. Уместо увода (179)
2. Баљозовић Белибор (203)
3. Боричић Сања (207)
4. Бошковић Добривоје (209)
5. Богдановић Радунка (221)
6. Божовић Милан (225)
7. Божовић Баторевић Верица (231)
8. Бранковић Драгутин Гиле (239)
9. Белић Јован (241)
10. Блажић Славица Беба (243)
11. Букелић Јован (245)
12. Величковић Миодраг (257)
13. Величковић Новица Позни (259)
14. Вељковић Властимир (265)
15. Веселиновић Светозар (273)
16. Вучковић Љиљана (277)
17. Горановић Миодраг (279)
18. Грујић Радиша (283)
19. Давинић Александар (285)
20. Димитријевић Милан (287)
21. Димитријевић Сава (291)
22. Динчић Љубиша (299)
23. Дојчиновић Михајло (305)
24. Ђокић Небојша (313)
25. Ђорђевић Дејан (319)
26. Ђорђевић Миодраг (331)
27. Ђорђевић Срђан (335)
28. Здравковић Борислав (337)
29. Здравковић Миодраг Драган (347)
30. Истатковић Војислав (353)
31. Јанаћковић Љиљана (357)
32. Јањић Љиљана (359)
33. Јањић Снежана (365)
34. Јовановић Зоран (369)
35. Јовановић Мирослава (371)
36. Јовановић Саша (373)
37. Јовић Раде (375)
38. Јоковић Милан (385)
39. Костић Нина (387)
40. Костић Слободан (389)
41. Коцић Данило (393)
42. Коцић Мира (399)
43. Красић Владимир (405)
44. Кражић Ненад (409)
45. Крстић Аница (415)
46. Крстић Небојша (417)

47. Крстић Љиљана (423)
48. Кулић Мија (427)
49. Лукић Боривоје (435)
50. Марић Предраг (437)
51. Марјановић Светислав (441)
52. Миленковић Димитрије (445)
53. Миленковић Лазар (449)
54. Миленковић Такић Љиљана (451)
55. Миљковић Станко (453)
56. Митић Зорица (461)
57. Митровић Војин (463)
58. Милићевић Никола (465)
59. Митровић Никола Кокан (473)
60. Михајловић Богољуб (481)
61. Михајловић Јован Јоца (483)
62. Момчиловић Милан (489)
63. Младеновић Љубинка (491)
64. Нешић Драгана (497)
65. Николић Драгутин (499)
66. Николић Нада (503)
67. Николић Слободан Травица (505)
68. Пејатовић Првољуб (507)
69. Петковић Груја (511)
70. Петковић Јелена (515)
71. Пешић Перица (517)
72. Радовић Драган (519)
73. Радовановић Драгомир (523)
74. Самник Силомир (Ратомир Крстић) (533)
75. Станковић Горица (535)
76. Станковић Предраг (537)
77. Станковић Саша (541)
78. Станковић Светолик (553)
79. Стојановић Марко (569)
80. Стојановић Зоран (571)
81. Стојановић Иванка (573)
82. Стојановић Љуба (577)
83. Стојановић Саша (579)
84. Стојановић Ђорђевић Тамара (589)
85. Стефановић Јосиф (591)
86. Стојмировић Станимир Грицко (597)
87. Тодоровић Братислав (601)
88. Томић Радојевић Гордана (605)
89. Ћукаловић Вукица (609)
90. Хаџи Танчић Драгослав (611)
91. Хаџи Танчић Саша (615)
92. Хубач Жељко (629)
93. Цветановић Миша (637)
94. Цветковић Костадин (641)
95. Цветковић Милорад (643)

96. Цветковић Миодраг (647)
97. Цветковић Томислав (649)
98. Цонић Вукашин (665)
99. Шушулић Радослав (675)

V

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЗБИРКЕ ЛЕСКОВАЧКИХ ПИСАЦА

1. Уместо увода (685)
2. Препознавања (687)
3. Добродошлица за птице (689)
4. Априлски жубори (691)
5. Младост Поморавља (693)
6. Песмопис (695)
7. Зборник радова лесковачких писаца (701)
8. Лексикон писаца лесковачког краја (709)
9. Глубочица између обала (717)
10. Шта све стане у једну љубав (731)
11. Филекс и његова издања (733)
12. Ђелем, ђелем (737)
13. Ђаворикано суно – Дечији сан (741)
14. Слапови Вучјанке (743)
15. Лесковачки стрип (745)
16. Издања Think Tank Town (765)

VI

ЛИТЕРАТУРА, ЧАСОПИСИ И ЛИСТОВИ (771-786)

VII

РЕГИСТАР ВАЖНИХ ИМЕНА (787-796)

VIII

РЕЦЕНЗИЈА (797)

IX

САДРЖАЈ (799-802)

X

БЕЛЕШКА О ПИСЦУ (803)

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Данило (од оца Благоја и мајке Маре) Коцић рођен је 4. септембра 1949. године у селу Дадинцу (Власотинце). Професор књижевности и дипломирани правник.

Као стипендиста Косова и Метохије био је професор српског језика и Устава СФРЈ у Гимназији „Браћа Рибар“ (Исток) и Гимназији „Стеван Јаковљевић“ (Власотинце). Од 1976. до 1978. године радио је као новинар и уредник у приштинском листу „Јединство“, а од 1978. до 2007. године радио је као новинар - дописник „Политике“ из Лесковца. Оснивач је и главни и одговорни уредник електронских новина Медија центар Лесковац.

Објавио је збирке песама „Чудна лађа“, „Дневник на распусту“, „Говор камена“ и „Песма жени“. Аутор је романа „Изабрани живот“, „Изабрана тишина“ и „Изабрани дани“.

Коцић је један од оснивача Удружења писаца Лесковца и дугогодишњи сарадник листа „Помак“.

„Лесковачки писци – трагови и трагања, I – II“
ПОЧЕТАК ПИСАЊА: 2004. године
ЗАВРШЕТАК ПИСАЊА: крај 2014. године

ЛЕСКОВАЧКИ ПИСЦИ
&
ТРАГОВИ и ТРАГАЊА
I

ПРВО ИЗДАЊЕ

Издавачи:

Удружење писаца Лесковац

Народна библиотека „Десанка Максимовић“
Власотинце

Филекс – Лесковац

Ауторско издање

Уредници

Србољуб Такић
Верица Баторевић Божовић

Рецензент

Дејан Ђорђевић, проф.

**Техничко уређење, лектура
и компјутерска обрада**

Данило Коцић

Међународни стандардни број књиге
International Standard Book Number

CIP – Каталогизација у публикацији
Народне библиотеке Србије – Београд

КОЦИЋ, Данило

Лесковац: Лесковачки писци – трагови и трагања I:
1 / Данило Коцић – Лесковац: Д. Коцић, 807 страна;
Удружење писаца Лесковац, Народна библиотека
„Десанка Максимовић“- Власотинце, Филекс – Лесковац,
ауторско издање

Напомене и библиографске референце уз текст.
Белешка о аутору: стр. 803 /Лесковачки писци – трагови и
трагања II/ Дејан Ђорђевић
- Напомене и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-82997-61-0

- а) Српска књижевност – 20в
- б) Књижевници – Лесковац – 20в
- ц) Лесковац – Културни живот – 1876-2006

COBISS. SR-ID 136181260

